

**Т. РЫСКҰЛОВ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ЭКОНОМИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Т. РЫСКУЛОВА**



**ЕСЕП, АУДИТ ЖӘНЕ ТАЛДАУ: ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҒЫЛЫМДЫ
ДАМУЫНДАҒЫ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПРАКТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ**

**УЧЕТ, АУДИТ И АНАЛИЗ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ
АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ**

**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯ
МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ**

Конференцияның мақсаты:

Ғалымдардың, білім беретін мекеме қызметкерлерінің, есеп, аудит теориясы, әдістемесі, оларды ұйымдастыру және талдаудың өзекті проблемалары бойынша тәжірибе жинақтап жүрген мамандардың, докторанттар мен магистранттардың, студенттердің ғылыми зерттеу жұмыстарының нәтижелерін талдап қорыту; қазіргі заманғы экономикадағы маңызды өзекті бағыттарды дамыту үшін ғалымдар мен практиктердің бірлескен күш-жігерін біріктіру

Цель конференции:

обобщение результатов научных исследований ученых, работников образовательных учреждений, практикующих специалистов, докторантов, магистрантов, студентов по актуальным проблемам теории, методологии и организации учета, аудита и анализа; объединение совместных усилий ученых и практиков для развития важных актуальных направлений в современной экономике

Сборник / Жинақ

Алматы – 2014

УДК 657:657.6
ББК 65.052+65.053
Е 79

Е 79 *«Есеп, аудит және талдау: қазіргі ғылымды дамытудың теориялық және тәжірибелік аспектілері» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция / Международная научно-практическая конференция «Учет, аудит и анализ: теоретические и практические аспекты развития современной науки». – Алматы: Экономика, 2014 – б. Қазақша-орысша.*

ISBN 978-601-225-634-5

Сборник включает материалы международной научно-практической конференции, подготовленной и проведенной кафедрой «Бухгалтерский учет и аудит» Казахского экономического университета им. Т. Рыскулова.

Международная научно-практическая конференция «УЧЕТ, АУДИТ И АНАЛИЗ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ» посвящена юбилейным датам профессора Кеулимжаева К.К., д.э.н., профессора Дюсембаева К.Ш. и д.э.н., профессора Тайгашиновой К.Т.

В сборнике обобщены результаты научных исследований ученых, практикующих специалистов, докторантов, магистрантов, студентов по актуальным проблемам теории, методологии и организации учета, аудита и анализа.

Научные труды конференции рассчитаны на представителей органов власти и управления, научных работников, преподавателей вузов и всех, кто интересуется вопросами теории и практики финансового, налогового и управленческого учета, методологии и практики аудита и анализа, современных экономических тенденций.

УДК 657:657.6
ББК 65.052+65.053

ISBN 978-601-225-634-5 © КазЭУ им. Т. Рыскулова, 2014.
© ТОО «Издательство «Экономика», 2014.

МАЗМҰНЫ

СОДЕРЖАНИЕ

| | |
|--|----|
| АРЫШЕВ В.А., Видный ученый и педагог | 16 |
| <i>1-СЕКЦИЯ. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҚАРЖЫ, САЛЫҚ ЖӘНЕ БАСҚАРУШЫЛЫҚ ЕСЕПТЕР ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫН ЖЕТІЛДІРУ ТЕОРИЯЛАРЫ СЕКЦИЯ № 1 СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ ФИНАНСОВОГО, НАЛОГОВОГО И УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН</i> | |
| АБДУАЛИ Б.М. Управленческая отчетность как объект внутреннего аудита и ее роль в управлении организации..... | 19 |
| АБРАМАНОВА А. Қаржылық есептіліктің құрамы мен оған қойылатын талаптар..... | 27 |
| АВРОВА И.А. Вопросы правомерности создания резерва на оплату отпускных и их отражения в бухгалтерской отчетности | 34 |
| АЙЛАДЫР Н. Шоғырландырылған қаржылық есептіліктің түсінігі | 38 |
| АЙТАНАЕВА А. Басқарушылық талдау жасаудағы басқарушылық есептің рөлі | 45 |
| АЛЬСЕЙТОВА А. Мұнай-газ өндірісіндегі шығындар есебін ұйымдастыру | 54 |
| АППАКОВА Г.Н., БАЙТАЛАСОВА Г.А. Совершенствование учета операций в иностранной валюте..... | 60 |
| АТЧАБАРОВА А.М. Основы учета кассовых операций..... | 66 |
| АХМЕТОВА А.Е., Теоретические аспекты признания расходов в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности | 77 |
| АХМЕТОВА А.Е. Проблемы управления и пути совершенствования организации учета затрат и калькулирования себестоимости продукции растениеводства | 83 |

| | |
|---|-----|
| АЯЗБАЕВА М.А. | |
| Современное состояние и проблемы организации учета доходов и расходов..... | 93 |
| БАЗАРБАЕВ ЖЫЛДЫЗБЕК | |
| О политике бухгалтерского учета и аудита в новых условиях хозяйствования..... | 97 |
| БЕЛЬГИБАЕВА К.К. | |
| Совершенствование национального счетоводства в Казахстане..... | 105 |
| БЕРДИМУРАТ Н. | |
| Состояние и развитие учета пастбищного животноводства в алматинской области..... | 111 |
| БЕРНИЯЗОВА Д.М. | |
| Переход на мсфоос: сравнение двух методов учета (кассового метода и метода начисления)..... | 122 |
| БЕСКЕМПИРОВ Н. | |
| Қаржылық есептемені құрудың негіздері мен қағидалары | 128 |
| ЖАПБАРХАНОВА М.С., БОЗБУЛОВА Н.А. | |
| Басқару есебін ұйымдастырушылық және әлеуметтік аспектілері | 134 |
| БУТИН Е.М., АТАКАНОВА М.Ж. | |
| Об организации учета производственных запасов..... | 141 |
| ГАБДУЛЛИН Н.И., | |
| Особенности организации и учета в обменных пунктах Республики Казахстан..... | 154 |
| ДҮЙСКЕНОВА Р.Ж., ТУРАПОВА Ж.Ғ. | |
| Бухгалтерлік есептің Қазақстан мен шетелдерде қалыптасуы..... | 164 |
| ЖАМАЛОВА Р. | |
| Өндіріс шығындарының аналитикалық есебін ұйымдастыру | 172 |
| ЖАНДАУЛЕТОВА Ж.К. | |
| Методическое развитие учета и аудита незавершенного строительства | 177 |
| ЖАПБАРХАНОВА М.С., ҚАРНАҚОВА Ә.С. | |
| Өндіріс залалсыздығын талдау және оның басқарушылық есептегі мағынасы | 182 |
| ЖАРЫЛКАСИНОВА М.Ж. | |
| Қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттарына сай шоғырландырылған қаржылық есептілікті құру | 188 |
| ЖАРЫЛКАСИНОВА М.Ж. | |
| Дебиторлық және кредиторлық қарыздар бойынша өзара есеп айырысулар | 193 |

| | |
|--|-----|
| ЖОЛДАСОВ А. | |
| Сущность и классификация денежных потоков предприятия | 200 |
| ЖУЛАЕВА Ж.Т. | |
| Особенности учета в компаниях нефтегазового сектора | 206 |
| ИСМАНОВ ЖЫРГАЛБЕК БОРОНБАЕВИЧ | |
| Проблемы экономического развития капитализации и инвестиционной активности предприятий | 216 |
| ИСРАИЛОВ М.И., АРЗЫБАЕВ А.А. | |
| О некоторых проблемах практического применения МСФО в хозяйствующих субъектах Кыргызской Республики | 225 |
| КАБИЕВА А.Т. | |
| Баскару есебінің пайда болуы, мәні және отандық кәсіпорындарға еңгізудегі кейбір мәселелері | 235 |
| КАЖЕНОВА Э.С. | |
| Шоғырландырылған және дара қаржылық есептілікті калыптастыру бойынша жаңа өзгерістерді қолданудың тәжірибелік аспектілері | 243 |
| КАИПОВА Г.С., МОШКАЛОВА Б.К. | |
| Новое в учете и налогообложении индивидуальных предпринимателей | 250 |
| КАЛИБАЕВ М.К. | |
| Күмәнді дебиторлық қарыздардың бухгалтерлік есебі | 259 |
| ҚАЛИЕВА А.Қ. | |
| Коммерциялық ұйымдардағы меншікті капитал есебінің ерекшеліктері | 267 |
| КАЛИЕВА А.М. | |
| Современные подходы к учету затрат | 276 |
| КОГУТ О.Ю. | |
| Классификация и поведение затрат для определения себестоимости, оценки стоимости запасов и полученной прибыли в управленческом учете | 282 |
| КОЖАМКУЛОВА Д.С. | |
| Теоретико-методические аспекты обеспечения контроля над учетом активов | 290 |
| КОЙАЙДАРОВА С. | |
| Міндеттемелер түрлері және олардың есебі | 297 |
| ҚАСЫМБЕКОВА Г.Р. | |
| Екінші деңгейдегі банкротдің меншікті капиталының | |

| | |
|--|-----|
| есебі мен бақылауының мәселелері | 303 |
| ҚОЖАНОВ М. | |
| Бухгалтерлік есепті нормативті-құқықтық реттеу түсінігі, әдістері және түрлері | 310 |
| ҚУАНДЫҚ А., ИСИЕВА А.Ж. | |
| Өнім өндіру шығындары және өзіндік құнды төмендетудегі басқару үрдістерін талдау | 313 |
| ҚУЛМАНБЕТОВА Д. | |
| Хқес бойынша кірістер мен шығындар есебін жетілдіру | 323 |
| ЛАПБАЕВА С.Ш. | |
| Методические основы организации и совершенствования учета в сельхозкооперативе | 329 |
| ЛЮ ЧАН | |
| Основы стратегического учета | 335 |
| МАЗБАЕВА Қ.О., | |
| АВС жүйесі: қызмет түрлері бойынша шығындар есебінің артықшылықтары мен кемшіліктері | 342 |
| МОМБАЕВА Г.Е. | |
| Роль стратегического управленческого учета в управлении финансовыми потоками | 350 |
| МҰРАТҚЫЗЫ А., | |
| Бюджетпен есеп айырысу есебін дамутудың жағдайы мен негізгі бағыттары | 356 |
| МУРЗАБАЕВА М. | |
| Экологиялық шығындар есебі түсінігі және оны жүргізудің маңызы | 361 |
| МУСАЕВА Э.К., СЕРЕКБАЕВА Б.С., | |
| Шығындарды тиімді басқару | 366 |
| НАБИЕВА А. | |
| Шаруашылық субъектілерінде қысқа мерзімді міндеттемелер есебін ұйымдастыру | 374 |
| НАЗАРОВА В.Л. | |
| Классификация бюджетов и процесс бюджетирования в стратегическом управленческом учете | 382 |
| НУРГАЗИЕВА Л.А. | |
| Психологический портрет бухгалтера | 394 |
| ОРМАНОВ Е. | |
| Жоспарлау, бюджеттендірудің негіздері және олардың басқару есебіндегі маңызы | 401 |

| | |
|---|-----|
| САНАЛИЕВА Л.К. | |
| Совершенствование учета в Республике Казахстан | 405 |
| САТАЕВ С.А. | |
| Основы стратегического управленческого учета | 409 |
| САТЫМБАЕВА Л.Е. | |
| Автоматизированные методы регистрации информации управленческого и финансового учета в инновационном бизнесе ... | 414 |
| СЕРИКБАЕВ А.К. | |
| Бюджетирование, как специальный метод регулирования и элемент финансового планирования деятельности фирм..... | 421 |
| СИСЕНГАЛИЕВА Ш.Б., МУСАЕВА А.А. | |
| Применение системы «5сис» для интенсивного освоения бухгалтерского учета предпринимателями..... | 428 |
| СЛАМБЕКОВ А. | |
| Сущность управленческого учета и его роль в управлении | 434 |
| СОЛТАНХАНОВ Е. | |
| Учет затрат и калькуляция себестоимости | 442 |
| ЖАПБАРХАНОВА М.С., МАМИЕВА Д.М. | |
| Қаржылық есептіліктің халықаралық стандартына сәйкес коммерциялық ұйымдардың есеп саясатындағы өзгерістері..... | 447 |
| МҰҚЫШПАЙ А. | |
| Жауапкершілік орталықтары бойынша басқарушылық есепті ұйымдастыруды жетілдіру жолдары | 454 |
| ҚАЗБЕКОВА Ж.Ш., ТАУШАН А.Қ. | |
| Өндірістік шығындар есебін ұйымдастыру жолдары | 461 |
| ТЕКЕНОВ У.А., ДАУРЕНБЕКОВА А.Н., ТЕКЕНОВ А.У., ТЕКЕНОВА А.У. | |
| Влияние инфляции на бухгалтерскую отчетность | 468 |
| ТОЙБАЗАРОВ Т. | |
| Басқару есебін қалыптастырудың әдістемелік тәсілдері | 478 |
| ТӨЛЕГЕНОВ А.С. | |
| ҚЕХС сәйкес табыс салығы есебі мен аудитін дамытудың негізгі бағыттары..... | 484 |
| ТӨЛЕГЕНОВА Р.Ә. | |
| Өндіріс шығындарының есебі және оны жетілдіру | 493 |
| ТЫНБАСОВА Ф. | |
| Басқарушылық есеп және оның басқарушылық шешім қабылдаудағы ролі..... | 506 |

ФОКИНА Л.В.

Порядок исчисления и уплаты налога на добавленную стоимость при импорте товаров в рамках таможенного союза 513

ХАМИДУЛЛИНА Ж.Б.

Мұнай және ілеспе газ өнімдерінің өзіндік құнын калькуляциялаудың жалпы принциптері 522

ЧЕН СИН

Методика формирования информации бухгалтерского учета 529

ЧЭН ЧАОЮНГ

Теоретические основы управленческого учета: сущность, принципы и функции 533

ЧУЖКОВА Ю.А.

The logic of the formation of accounting policy for accounting and cost analysis

Логика формирования учетной политики для целей бухгалтерского учета и анализа расходов 539

ШАУКЕРОВА З.М.

Проблемы развития учета возвратного лизинга 548

ШТИЛЛЕР М.В.

Процесс управления и минимизация налоговых рисков 553

***2-СЕКЦИЯ. АУДИТ ЖӘНЕ ТАЛДАУДЫҢ ТЕОРИЯСЫ,
ӘДІСТЕМЕСІ ЖӘНЕ ПРАКТИКАСЫ***

***СЕКЦИЯ № 2. ТЕОРИЯ, МЕТОДОЛОГИЯ И ПРАКТИКА АУДИТА
И АНАЛИЗА***

АБИТОВА А.К.

Экспорттық импорттық операциялардың аудитін ұйымдастыру 558

АЙТЖАНОВА К.

Инвестициялық жобалардың тиімділігін бағалау әдістері 566

АЛЬДЕШОВА С.Б.

Туризм бизнесіндегі аудитті жүргізу ерекшеліктері 572

АНДОСОВА А.Р.

Аудиттің мәні, мақсаты және оның экономика

жағдайындағы қажеттілігі 578

АНДЫБАЕВА Г.Т.

Өнімнің өзіндік құнын талдау әдістемесі 587

БАЙБЕКОВА А.Н.

Теоретико-методические проблемы обеспечения достоверности

бухгалтерской финансовой отчетности 599

| | |
|--|-----|
| БАЙМУХАНОВА С.Б., Функционально-стоимостной анализ – как один из прогрессивных методов анализа | 608 |
| БАҚЫТҚЫЗЫ М. Қазақстан Республикасында аудиттың қалыптасуы және даму перспективалары | 620 |
| БАРЫШЕВА С.К. Қазіргі кезеңдегі ішкі аудиттің кәсіпорынды басқарудағы рөлі мен міндеттері | 628 |
| БЕЙСЕНБАЕВА А.К. Құрылыс өндірісінде шығындарды талдауды жетілдірудің маңызы | 637 |
| БЕКТЕМИР Г.К., МАШАЙ Н., Значение анализа как инструмента в тестировании бизнеса | 644 |
| БИКТЕУБАЕВА А.С., Инвестиционная деятельность страховых компаний: мировая практика и анализ развития в Казахстане | 653 |
| ГАЛИМЕДЕН Ч.Т., Роль и значение мониторинга финансового состояния компании в современных условиях | 666 |
| ДАРИСКАЛИЕВА М.С. Коэффициенттерді талдау нарық жағдайында бизнестің жай-күйін бағалау негізі ретінде | 673 |
| ДЖИН ЯНЛИ Необходимость и сущность управления ликвидностью | 680 |
| ДЖУМАГАЛИЕВА Ж.Г., ҚАЗБЕКОВА Ж.Ш. Қазақстан және басқа да тмд елдерінде аудиторлық қызметті дамыту | 686 |
| ДОСАЕВА А.Ж. Проблемы внедрения и применения компьютерных технологий в аудите | 696 |
| ДЮСЕМБАЕВ К.Ш. О содержании и предмете аудита | 705 |
| ЕВНИНА Е.К. Развитие рынка рейтинговых услуг в Республике Казахстан | 713 |
| ЕВНИНА Е.К. Кредитный рейтинг как инструмент повышения инвестиционной привлекательности компании | 722 |

| | |
|--|-----|
| ЕГЕМБЕРДИЕВ Д. | |
| Өндірістік шығындардың қалыптасу жолдары..... | 732 |
| ЕЛЕШОВА Р.К. | |
| Допущения и качественные характеристики финансовой отчетности | 737 |
| ЕСҚАЛИЕВА А.Ж. | |
| Қазақстандағы лизингтік қызметтің қазіргі жағдайына талдау | 741 |
| ӘСКЕРБЕК А. | |
| Классификация и методы расчетов банковских рисков | 757 |
| ЖАЛЕЛ З. | |
| Банк ішкі аудит қызметінің құрылу және ұйымдастырылу негізі | 766 |
| ЖАРЫЛКАСИНОВА М.Ж. | |
| Кәсіпорынның банкроттығы мен төлемқабілетсіздігінің теориялық негіздері | 770 |
| ЖУМАНОВА Г., | |
| Мемлекеттік ұйымдардағы қаржылық бақылауды ұйымдастыру | 777 |
| ЖУНИСОВА Г.Е., КУПЕНОВА Ж.К., ЖИЕНБЕКОВА А.М. | |
| Роль и место внутреннего аудита в системе корпоративного управления | 784 |
| ЗЫҚАЕВА Ж.Қ., | |
| Адами фактор – қаржылық тәуекелділікке әсер етуші маңызды фактор ретінде..... | 790 |
| ИВАНЮК Т.Н., АРЫШЕВ В.А., | |
| Методика анализа запасов..... | 794 |
| ИГАЛИЕВА Л.Н. | |
| Дүние жүзіндегі және қазақстандағы медициналық ғылыми қызметтің даму ерекшеліктерін талдау | 802 |
| ИДЕЛЬБАЕВА А.С. | |
| Эффективность управления аудита в современных условиях | 810 |
| ИМАНКУЛОВА Ш.А. | |
| Методы оценки нематериальных активов | 815 |
| ҚАМБАРОВА А.Ә | |
| Шоғырландырылған ұйымдар тобының активтерін қаржылық талдау | 821 |
| КАНАТОВА А.Ж. | |
| Қазақстан банктеріндегі электрондық банк қызметтерінің дамуын талдау | 829 |
| КАРСЫБЕКОВА А. | |
| Қазақстан Республикасында ішкі аудитті жетілдіру жолдары | 836 |

| | |
|---|-----|
| КОНУРБАЕВА А.Н. | |
| Состояние и проблемы современных стандартов аудита в РК | 843 |
| КУАНДЫҚ А., ДҮЙСКЕНОВА Р.Ж. | |
| Қазақстандағы аудиторлық қызметті дамыту және тиімділігін арттыру | 848 |
| КУНДАКОВА Л.Р., | |
| Прогнозирование банкротства: основные методы и проблемы | 858 |
| КУРБАНОВА А. | |
| Аудит эффективности и финансовый аудит | 866 |
| КУРМАНГАЛИЕВА Д.М. | |
| Аудит в системе антикризисного управления | 875 |
| КУСБАЕВА Ф. | |
| Роль анализа деловой и рыночной активности акционерных обществ | 881 |
| КУТПАНОВА Д.А. | |
| Формирование внутреннего аудита в организации | 887 |
| ҚҰРАЛБАЙ Ж.Т., | |
| Еліміздегі бухгалтерлік есеп пен аудиттің даму тенденциясы | 892 |
| МАДЕНОВ Д.А. | |
| Несие алушы клиенттің несиелік қабілеттілігін анықтау – несиелік тәуекелді төмендетудің тәсілі ретінде | 900 |
| МУХАМЕТЖАНОВА М. | |
| Стратегиялық контроллинг құралдары | 908 |
| МУХАРОВ Р. | |
| Контроль качества оказываемых аудиторских услуг | 913 |
| НИГМАТКЫЗЫ ДИАНА, | |
| Эффективный внутренний аудит как неотъемлемая часть процесса управления | 918 |
| НУРМАГАМБЕТОВ С.З., | |
| Зарубежный опыт финансового мониторинга в системе противодействия вовлечения банков второго уровня в легализацию преступных доходов | 926 |
| НҰҒЫМАНОВА А.Б. | |
| Кәсіпорынның дебиторлық және кредиторлық берешегінің айналымдылығын талдаудың негізгі бағыттарын ұсыну және негіздеу | 932 |
| ОТЕЛБАЙ Ш.К. | |
| Ревизия, контроль и аудит: аспекты развития в Казахстане | 939 |

РЫСКАЛИ А.

Современные подходы к оценке экономического потенциала
коммерческих организаций 947

СКАКОВА А.Ж.

Применение новых информационных технологий для анализа и
обработки научных данных 953

СУЛТАНОВА Б.Б.

Роль бухгалтерского учета и внутреннего аудита в
совершенствовании государственного аудита
в Республики Казахстан 961

ТАЖИЕВА А.

Өзіндік құнды калькуляциялаудың халықаралық әдістемесі 969

ТӘУКЕЕВ М.

Ұзақ мерзімді активтерді мойындау және бағалау ерекшеліктері 978

ТЛЕСОВА А.Б., КИНЖИБАЕВА Ф.Б.

Комплексный анализ финансовой деятельности как основа
эффективного управления компанией 984

ТӨЛЕГЕНОВА Р.Ә.

Ішкі аудитті қолданудың шетел тәжірибесі және оны жетілдіру 994

***3-СЕКЦИЯ. ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ
ТЕНДЕНЦИЯЛАР: ПРОБЛЕМАЛАРЫ ЖӘНЕ ШЕШІМДЕРІ
СЕКЦИЯ №3. СОВРЕМЕННЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ:
ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ***

ABRALIYEV ALIBEK

The investment potential in the republic of kazakstan
Инвестиционный потенциал в Республике Казахстан
Қазақстан Республикасының инвестициялық потенциалы 1001

ESENKUL KARASHASH

The statement of cash flows..... 1006

KNODJAEVA M.KH., KNODJAEV H.M.

The development of financial and economic
reforms in uzbekistan 1012

ZHUMABAYEV F.

Qualitative assessment of the
effectiveness financial innovation..... 1015

АБИШЕВ Ж.Б.

Современное состояние развития казахстанского
рынка слияний и поглощений..... 1023

| | |
|--|------|
| АБИШЕВА А. | |
| Өзіндік құнды калькуляциялаудың нормативтік әдісі | 1033 |
| АБИШЕВА А. | |
| Өнімнің өзіндік құнының құрылымы және оны төмендету жолдары..... | 1039 |
| АБИШЕВА Н.С. | |
| Экономическое содержание управления активами банка | 1043 |
| АЛАЙДАРҚЫЗЫ Қ., ШАЛБАРБАЕВ А.М. | |
| Ішкі бақылаудың тиімділікті арттырудағы рөлі | 1049 |
| АЛИМБАЕВ Ф.Т. | |
| Управление качеством кредитного портфеля в банках Казахстана.... | 1057 |
| АРЫСТАМБАЕВА А.З. | |
| Компания тәуекелі және оны басқару | 1067 |
| АХМЕТОВА Г.Т., ЖАМБЫЛОВА Г. Ж. | |
| Сақтандыру тәуекел менеджментінің негізгі тәсілі..... | 1081 |
| БЕКОВА Р.Ж. | |
| Новые организационные формы формирования конкурентных стратегий ритейла на Казахстанском рынке | 1093 |
| БЕРИКОВА Э.А. | |
| Проблемы гостиничного бизнеса в Республике Казахстан | 1100 |
| БЕСЕКЕЙ Е. | |
| Қонақ үйдегі маркетингті басқару | 1106 |
| ДЖАНИЗАКОВА С.А. | |
| Управление финансовыми информационными потоками предприятия Ао «arcelormittal tubular products Aktau» | 1112 |
| ДЖАНШАНЛО Р.Е. | |
| Национализация нацбанка Казахстана | 1115 |
| ДЖОЛАНОВА Д. | |
| Лизингтік операциялардың несиелік сипаты..... | 1131 |
| ДЖУМАБАЕВ Б.Б. | |
| Основные направления борьбы с отмыванием денег в системе финансового мониторинга: опыт зарубежных стран..... | 1142 |
| ЖАЙЫКБАЕВА Р.А. | |
| Основы инвестиционной деятельности организации..... | 1152 |
| ИВИЛКАЗИЕВ А.Е. | |
| Методы управления рисками инноваций в образовании..... | 1157 |
| ИСАТАЕВА А. | |
| Қаржылық жағдайдың ақпараттық қамтамасыз етілуі..... | 1175 |

КАДЫРБЕКОВА М.Б.

Ауыл әлеуетін көтерудің кепілі-ауыл шаруашылығы
өндірісінің бәсекелесін арттыру 1181

КЕНЖЕБАЕВА А.К.

Трансферттік бағалардың банк басқару есебі жүйесіндегі
қаржылық жауапкершілік орталықтарында құралуының
негізгі әдістері 1185

КЕСЕБАЕВ М.К.

Креативті жарнаманың ерекшеліктері 1191

КУВАТОВА М.

Қазақстан Республикасының банк жүйесі мен оны қадағалау 1198

КУПЕНОВА Ж.К., ЖУНИСОВА Г.Е., ЖИЕНБЕКОВА А.М.

Обесценение активов и их влияние на финансовые
результаты компании 1205

МУКАШЕВА А.А.

Зарубежный опыт организации деятельности банков
на фондовом рынке 1211

МУРАТОВА А.Б.

Банк несие портфелінің экономикалық мазмұны 1217

МУСУЛЬМАНКУЛОВА А.А.

Показатели природоохранной деятельности
и ее результативность 1221

МУХАМБЕТОВ Е.Ж.

Финансовые вложения: экономическая сущность и виды 1226

НӘБИЕВА Г.Қ.

Нарық экономикасындағы банк жүйесі
қызметінің ерекшелігі 1233

НУРГАЛИЕВА А.М.

Модели управления кредитными
рисками в коммерческих банках 1241

НУРМАГАМБЕТОВА А.З.

Совершенствование механизма финансирования
инвестиционных проектов в рамках реализации
национальной программы 1255

ОСПАНОВА М.

Кәсіпорынның қаржылық жағдайының
мәні және оны ұйымдастыру 1260

| | |
|--|------|
| ПҰСЫРМАНОВА А.Б. | |
| Коммерциялық банк шығындарын оңтайландыру мәселелері мен оның банк қызметін жақсартудағы әсері | 1268 |
| ТИКЕЛЬДИЕВА А. | |
| Несиелік тәуекелді тиімді басқару арқылы коммерциялық банктердің несиелік портфелін жақсарту | 1273 |
| ТКАЛИЧ А.С. | |
| Принятие управленческих решений | 1278 |
| ТЛЕУЗХАНОВА А. | |
| Main indicators and factors of ensuring the national economy's competitiveness..... | 1286 |
| ТОКТАРХАНОВА З.А. | |
| Порядок регламентации процесса бюджетирования в современных условиях | 1290 |
| ТОЛЫҚБАЕВА А. | |
| Франчайзингтің бизнесте даму мәселелері | 1301 |
| ШМАНОВА А. | |
| Еліміздегі екінші деңгейлі банктердің қазіргі жағдайы мен негізгі мәселелері..... | 1308 |

АРЫШЕВ В.А.,

к.э.н., профессор университета «Туран»

ВИДНЫЙ УЧЕНЫЙ И ПЕДАГОГ

Сегодня мы собрались здесь отметить 85-летие со дня рождения видного ученого-экономиста, мудрого учителя и воспитателя молодежи Куантхана Кеулимжаевича Кеулимжаева.

Куантхан Кеулимжаевич Кеулимжаев родился 25 марта 1929 года в поселке Бугунь Аральского района Кызылординской области.

В 1947 году, окончив Бугуньскую казахскую среднюю школу, поступает в Ташкентский финансово-экономический институт на учетно-экономический факультет. В 1952 году, завершив учебу, стал работать на предприятиях Балхашского Госрыбтреста. Прошел путь от рядового бухгалтера, заместителя главного бухгалтера до главного бухгалтера. В 1960- 1965 годах работает в должности главного бухгалтера Алма-Атинского мясокомбината. В 1965 году назначается на должность начальника счетно-финансового отдела Главного управления рыбной промышленности Казахской ССР. В этом же году был назначен главным бухгалтером Министерства рыбного хозяйства Казахской ССР. На этом посту он проработал свыше 5 лет и в полной мере раскрыл свой организаторский талант. Он внес весомый вклад в становление и развитие рыбной промышленности Казахской ССР и на этих должностях ярко проявил свои практические и организаторские способности в области бухгалтерского учета и экономического анализа.

В 1970 году после окончания аспирантуры Алма-Атинского института народного хозяйства Куантхан Кеулимжаевич защитил в Московском экономико-статистическом институте диссертацию на соискание ученой степени кандидата экономических наук на тему: «Вопросы совершенствования учета затрат на производстве и калькулирование себестоимости продукции рыбного хозяйства». В 1971 году ему присвоено ученое звание доцента и он переходит на преподавательскую работу в Алма-Атинский институт народного хозяйства ныне Казахский экономический университет имени Т. Рыскулова.

С 1979 года в течение 14 лет он возглавлял кафедру «Бухгалтерский учет в банках и строительстве». Как заведующий кафедрой, прекрасный практик и теоретик, он акцентировал внимание преподавателей на повышение качества подготовки будущих специалистов, совершенствование преподавания читаемых дисциплин, на усиление научно-исследовательской работы. Он сформировал интернациональный состав кафедры. Между всеми членами кафедры всегда царил взаимопонимание и дружелюбие. Куантхан Кеулимжаевич всегда с глубоким уважением относился к традициям и обычаям разных народов и прививал это членам кафедры. Куантхан Кеулимжаевич стал видным и авторитетным деятелем университета.

В 1993 году Куантхану Кеулимжаевичу Кеулимжаеву присвоено ученое звание профессора. Кеулимжаев К.К. – крупный ученый. Он активно участвует в разработке госбюджетных и хоздоговорных работ в качестве руководителя. Результаты научных исследований нашли отражение в опубликованных им в 108 работах, объемом более 420 печатных листов. Среди них следует отметить такие его учебники и учебные пособия, как: «Финансовый учет на предприятии», «Бухгалтерский учет в строительстве», «Финансовая отчетность», «Производственный и управленческий учет» и другие, которые используются для подготовки экономистов в вузах, колледжах и на курсах повышения квалификации бухгалтеров и аудиторов Казахстана. Куантхан Кеулимжаевич Кеулимжаев принимал активное участие в разработке Типового плана счетов бухгалтерского учета, в совершенствовании первичных учетных документов, подготовил пособие «Типовая корреспонденция счетов бухгалтерского учета», которыми пользуются на всех предприятиях республики.

Огромное трудолюбие, глубокие знания, прекрасные человеческие и деловые качества служат Куантхану Кеулимжаевичу основой для успешного выполнения обязанностей педагога и ученого. Профессор Кеулимжаев К.К. создал казахстанскую учетно-аналитическую школу, способствует появлению в республике кандидатов наук в области бухгалтерского учета и анализа хозяйственной деятельности. Под его научным руководством успешно защитили диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности «Бухгалтерский учет и анализ хозяйственной деятельности» 15 аспирантов и соискателей.

Куантхан Кеулимжаевич ясно видит перспективы совершенствования бухгалтерского учета и экономического анализа, устанавливает связи и дружит с известными учеными Российской Федерации в области бухгалтерского учета, экономического анализа и аудита. Среди них профессора А.С. Маргулис, В.И. Исаков, А.Ф. Мухин, А.Д. Шеремет. Они приглашались в республику для чтения лекций.

Куантхан Кеулимжаевич проводит не только научно-исследовательскую и преподавательскую деятельность, воспитательную работу среди молодежи, но и выполняет большую общественную работу.

Многие годы являлся председателем объединенного профкома института, председателем народного контроля, членом парткома, членом Совета института и факультета, специализированного Совета по защите кандидатских диссертаций, членом методологического совета Министерства финансов Республики Казахстан. Активно участвовал в реформировании бухгалтерского учета в республике. В настоящее время сочетает работу в КазЭУ им. Т. Рыскулова с практической работой независимого аудитора Республики Казахстан.

Его активная трудовая и общественная деятельность не раз отмечалась правительственными наградами. За успешную и плодотворную деятельность отмечен медалью «За доблестный труд», в ознаменование 100-летия со дня рождения В.И. Ленина (1970 г.); Почетной грамотой Министра народного образования Казахской ССР (1989 г.); Почетной грамотой Государственного комитета СССР по Народному образованию (1991 г.); Серебряной медалью имени А. Байтурсынова Ассоциации Высших Учебных заведений Республики Казахстан «Жоғары Білім жүйесінің дамуына қосқан зор үлесі және жоғары оқу орындарына оқулықтар жазудағы көпжылдық нәтижелі еңбегі үшін» (2013 г.). Неоднократно награждался почетными грамотами Казахского экономического университета имени Т. Рыскулова.

Сегодня Куантхан Кеулимжаевич полон сил и энергии для проведения научных исследований, преподавательской деятельности, решения вопросов дальнейшего совершенствования бухгалтерского учета.

1-секция. Қазақстан Республикасында қаржы, салық және басқарушылық есептер теориясы мен практикасын жетілдіру теориялары
Секция № 1. Совершенствование теории и практики финансового, налогового и управленческого учета в Республике Казахстан

АБДУАЛИ Б.М.
магистрант 1 курса НППМ
КазЭУ им. Т.Рыскулова, г. Алматы

УПРАВЛЕНЧЕСКАЯ ОТЧЕТНОСТЬ КАК ОБЪЕКТ ВНУТРЕННЕГО АУДИТА И ЕЕ РОЛЬ В УПРАВЛЕНИИ ОРГАНИЗАЦИИ

Одна из важнейших задач любого руководителя организации – с наибольшей отдачей использовать имеющиеся в его распоряжении ресурсы для получения максимальной прибыли. Для этого необходима информация о наличии таких ресурсов. Финансовая отчетность, отражающая в полной мере хозяйственные операции и финансовое состояние предприятия, несмотря на свою информативность, не дает ответа на очень многие, крайне важные с точки зрения управления вопросы. К примеру:

- насколько эффективна будет рекламная кампания нового или усовершенствованного продукта?
- какой ассортимент производить, если есть ограничения по сырью, по мощностям, по емкости рынка?
- покупать новое, высокопроизводительное оборудование или оставить старое?

Чтобы осуществить контроль над текущей деятельностью предприятия, выполнением планов его работы, использованием трудовых ресурсов в процессе производства продукции, работ и услуг, необходима управленческая отчетность, являющаяся, по сути, результатом сбора и систематизации финансовой и нефинансовой информации.

Управленческая отчетность - это систематизированная учетно-аналитическая информация в виде учетных и расчетных показателей, представленная по внутрифирменным формам и предназначенная для внутренних пользователей с целью принятия ими

управленческих решений, не только текущего, но и стратегического характера.[1]

Составление управленческой отчетности особенно актуально в условиях, когда компаниям приходится задумываться об увеличении прибыли за счет сокращения затрат и интенсификации производства. Никто не обязывает ее составлять, но без нее очень сложно, а порой и невозможно принимать правильные решения.

Управленческая отчетность определяется целью составления. Стоит обратить внимание, что именно от целей зависит содержание управленческой отчетности, набор показателей, периодичность подготовки и предоставления информации, а также направление ее использования.

Если в отчетах отражаются показатели, которые максимально точно определяют уровень достижения конкретных, четко сформулированных и количественно выраженных целей предприятия, можно проследить, насколько правильно выполняются те или иные управленческие решения.

Детализация представляемой информации зависит прежде всего от того, на каком уровне составляется управленческая отчетность, кто является ее пользователем и на каких конкретно сведениях и показателях должно быть зафиксировано внимание исполнителя. Разработка управленческих отчетов в соответствии со стандартным форматом, утвержденным для данного предприятия, упрощает их использование на разных уровнях управления.

Следует помнить, что управленческая отчетность должна отвечать требованиям:

- целесообразности (уместность информации внутренней отчетности в отношении цели, для достижения которой она предоставлена. Неуместные сведения приводят, как правило, к принятию неверного решения);

- объективности (отсутствие каких-либо предвзятых оценок, ошибок в формировании отчетности, а также субъективного мнения об объектах управленческого учета. Поскольку содержание отчетов часто затрагивает будущее хозяйственной деятельности предприятия, при их составлении необходимо давать обоснование исходных предположений, используемых при формировании информации);

– надежности (сведения должны быть достаточно точными для определенной цели. Полная надежность, как и объективность информации, связанной с будущим, вряд ли возможна. Поэтому необходимо выделять любые области существенной неопределенности в предоставляемой информации, которая не обязательно должна быть максимально подробной. Так, например, стратегическая информация, будет значительно менее подробной и точной, чем тактическая или оперативная, хотя это не уменьшает ее ценности для руководства);

– своевременности (предоставление информации к сроку, когда она является необходимой для принятия решения);

– достаточности (управленческие отчеты должны быть максимально полными, но без лишней информации);

– сопоставимости (сопоставимость отчетных данных и показателей во времени и по подразделениям предприятия. В случае изменения базы сопоставления информации следует производить корректировку ранее представленных данных. Корректировка должна сопровождаться соответствующими пояснениями. В противном случае такие данные управленческой отчетности в процессе анализа приведут к ошибочным результатам);

– адресности (доведение сведений до ответственного руководителя и других заинтересованных лиц только при условии соблюдения степени конфиденциальности, установленной на предприятии);

– экономичности (соответствие издержек, связанных с составлением различных управленческих форм, эффекту от их использования. Это требование подтверждает, что всякая информация является ресурсом и, соответственно, имеет стоимость, которая может быть определена. Затраты на составление отчетности включают расходы на оплату услуг консультантов, приобретение программного обеспечения для расчетов по обоснованию решений, оплату труда управленческого персонала и др.).

Содержание управленческой отчетности должно соответствовать целям анализа и оперативного контроля, что делает необходимым наличие в отчетах первичной аналитической информации (об отклонениях от целей, норм и смет доходов, о ранжировании

отклонений и т.д.). Оптимальные сроки представления отчетности находятся в прямой зависимости от назначения информации и возможности принятия решения, то есть от факторов, определяющих использование отчетов в управлении.

Для оценки выполнения установленных организацией требований к системе управленческой отчетности необходим ее регулярный анализ. Этот анализ должен дать ответы на следующие основные вопросы (критерии):

- способна ли поступающая управленческая отчетность выявить имеющиеся проблемы, недостатки и найти соответствующие решения;

- поступает ли информация вовремя, т.е. располагает ли руководитель временем, необходимым для принятия решений, для того, чтобы вмешаться в неудовлетворительно протекающие процессы и скорректировать их;

- позволяет ли система управленческой отчетности предсказать возникновение проблем, дает ли она возможность сравнительного анализа с исторической информацией и данными прогнозирования;

- вся ли необходимая информация поступает к руководителю, достаточна ли она или избыточна для данного уровня управления;

- соответствует ли форма представления информации ее содержанию, удобно ли с ней работать.

Мониторинг системы управленческой отчетности представляет собой контроль степени соответствия управленческих отчетов потребностям их пользователей. При этом основные требования к системе такой отчетности остаются неизменными. В рамках предлагаемой системы контроля управленческой отчетности не предполагается оценка соответствия ведения управленческого учета методам, лежащим в основе его организации (оценка соответствия фактического учета заданным при его организации параметрам). Мониторингу подвергается только управленческая отчетность организации.

Контроль системы управленческой отчетности может осуществляться сотрудниками аудиторского, ревизионного или дру-

гого отдела организации, имеющего полномочия контроля ее финансово-хозяйственной деятельности, а также сторонними аудиторскими организациями. В связи с тем, что состав и структура управленческой отчетности в большей мере, чем состав и структура финансовой отчетности, зависят от особенностей конкретного предприятия, контроль управленческой отчетности эффективнее проводить силами сотрудников данного предприятия. При этом должна быть обеспечена их независимость от сотрудников, ведущих управленческий учет и составляющих управленческую отчетность.

В соответствии с назначением отчетов акцент при проведении процедур контроля управленческой отчетности должен быть сделан на определение степени ее полезности (включая достоверность показателей отчетности) для принятия управленческих решений.

Контроль системы управленческой отчетности организации подразделяется на два вида:

1. Контроль формальных характеристик — мониторинг содержания, адресов и сроков представления отчетов на соответствие утвержденной системе управленческой отчетности организации. В рамках данного вида мониторинга осуществляются две группы процедур:

а) сопоставление фактических параметров (реквизитов и сроков представления) управленческой отчетности с утвержденными параметрами (контроль по формальным признакам);

б) проверка правильности арифметических расчетов.

2. Контроль соответствия управленческой отчетности потребностям пользователей — контроль отчетности на соответствие задачам управления. Он включает следующие разделы:

а) мониторинг объектов и задач управления;

б) контроль состава и наличия показателей в утвержденных формах отчетности, необходимых для решения поставленных управленческих задач;

в) оценка соответствия форм отчетности уровням управления (полномочиям менеджеров — пользователей управленческой отчетности);

г) проверка адекватности отчетных периодов срокам принятия управленческих решений.

Количество информации, необходимой для аудиторской оценки достоверности управленческой отчетности, определяется внутренним аудитором на основе своего профессионального суждения. При этом он сопоставляя информацию управленческих отчетов с целями и задачами управления, устанавливает ее связь с принципами управления, к важнейшим из которых для аудита относятся: принцип делегирования полномочий, принцип целей, принцип иерархии, принцип рационализации управления, принцип использования нововведений, принцип обеспечения контроля.

Для полноты получаемой информации, по своему функциональному наполнению и роли система внутренней управленческой отчетности может охватывать следующие сферы системы управления организации:

- управление финансами;
- управление производством;
- управление качеством;
- управление затратами;
- управление сбытовой деятельностью;
- управление материально-техническим обеспечением;
- управление персоналом;
- управление маркетингом;
- управление новациями.

В данном случае задачей внутреннего аудита выступает подтверждение достоверности показателей внутренней отчетности с акцентом на эффективность и производительность и в основном касается перспектив хозяйственной деятельности организации ее структурных подразделений. Например, насколько эффективна рекламная компания нового продукта. Для этого исследуются учетная политика и процедуры, применяемые в отделе маркетинга. Здесь под производительностью понимают достижение поставленной цели, а под эффективностью - использование ресурсов на достижение этой цели.

Формируя отчетность, необходимо иметь в виду, что при разработке управленческих решений, как по всему предприятию, так

и по центрам ответственности могут быть приняты определенные допущения, касающиеся будущих периодов. В процессе функционирования предприятия необходимо непрерывно наблюдать за выполнением планов, при разработке которых использовались подобные допущения. Такой подход позволяет контролировать и оценивать управленческие решения, а также при необходимости скорректировать допущения и, соответственно, планы. Например, в условиях инфляции, как правило, предприятия сталкиваются с необходимостью вносить правки в программы, при разработке которых были приняты допущения о размерах инфляции, объявленных в начале периода соответствующими статистическими органами.

Стоит также упомянуть о соблюдении сроков представления отчетности. Регулярная оперативная отчетность, предоставляемая всеми службами и подразделениями в бухгалтерию, согласно установленному графику документооборота, отражает их ежедневную хозяйственную деятельность и, таким образом, повышает эффективность внутреннего аудита. В то же время, оценка производительности предприятия и эффективности его деятельности не может быть полноценной лишь по ежедневным и еженедельным отчетам. Более детализированная информация, учитывающая общий объем выполненных работ (услуг), затраченные ресурсы (материальные, человеческие, финансовые), отражается в ежемесячных и ежеквартальных отчетах. Эта промежуточная управленческая отчетность позволяет прогнозировать деятельность организации на будущий период.

Для целей управления, связи с финансовой отчетностью, оценки отклонения между прогнозированными и отчетными показателями составляется годовая управленческая отчетность. Данные, собранные кумулятивным способом на счетах управленческого учета и сверенные с итоговыми показателями финансовой отчетности, способствуют повышению доверия внутренних аудиторов к управленческой отчетности.

Таким образом, система управленческих отчетов в целом должна охватывать все объекты управления в организации и быть полезной при принятии управленческих решений. Соответствен-

но, система внутреннего нормативного контроля процессов подготовки и представления управленческой отчетности должна быть гармонизирована с корпоративными (внутренними) стандартами предприятия. Такая система позволит обеспечивать оперативное получение достоверной информации, необходимой для корректировки стратегии и тактики управления предприятием, упорядочить и связать все функции и сферы управления организацией.

Литература

1. Попов А.Н. Управленческая отчетность: критический анализ существующих подходов и определений // Фундаментальные исследования. – 2012. – № 6 (часть 3). – стр. 753-757;
2. Керимов В.Э. Управленческий учет. Москва, ИНФРА-М, 2001. - 246 с.
3. Кеворкова Ж.А. Внутренний аудит. Москва, Юнити, 2013.-319с.
4. Вахрушина М.А. Бухгалтерский управленческий учет: Учебник для вузов. Москва, Финстатинформ, 2002. - 533 с.
5. Гусева Е.Э. Управленческая отчетность и ее использование для принятия управленческих решений // Современный бухучет. – 2005. – № 1. – С. 20–26.
6. Друри К. Введение в управленческий и производственный учет. Москва, Аудит, ЮНИТИ, 2004. - 390 с.
7. Галкина Е.Б. Организация мониторинга систем управленческой отчетности/Управленческий учет. №4.-2006.
8. Толковый словарь экономических терминов / Под ред. А.С. Миллера. – М.: Гарант, 2009. – 497 с.
9. Юдина Л. Н. Управленческая отчетность организации / Л.Н. Юдина // Все для бухгалтера. – №15. – 2007. С. 17–24. 10. Зотов Ф.П., Семенцов А.Б. Современный внутренний аудит в управлении качеством: методология, практика, развитие теории// Монография.-ФГБОУ ВПО «Уральский государственный лесотехнический университет»-2012.-138с.
11. Жакипбеков С.Ж. Стандарты – аудиторские доказательства внутреннего аудита предприятия//Бухгалтерский учет и аудит, №5, 2003.

АБРАМАНОВА А.

«Есеп және аудит»

мамандығының магистранты

Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ

Алматы қаласы

ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІКТІҢ ҚҰРАМЫ МЕН ОҒАН ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

Бухгалтерлік баланс ұйымдағы мүмкіндіктердің жағдайы туралы ақпараттың негізгі қайнар көзі болып табылады. Басқаша айтқанда, баланстан қаржылық есептілікті пайдаланушылар меншік иесі қандай мүлікпен иемденетінін біле алады. Бұл баланстың бірінші функциясы.

Баланстың келесі функциясы бұл кәсіпкерлік тәуекелділіктің деңгейі туралы ақпарат. Баланс мәліметтері бойынша үшінші жақтардың алдында алған міндеттемелерін ұйым өтей ала ма әлде оған қаржылық қиындықтар туындап жатыр ма екенін білуге болады.

Бухгалтерлік баланс бойынша есепті кезең ішінде меншікті капитал өсімі түріндегі ұйым жұмысының қаржылық нәтижесін анықтайды (төртінші функциясы). Қаржылық талдау нәтижесі негізінде басшылардың оларға тапсырылған ақша қаражаттары мен материалдық құндылықтарды сақтап, оларды көбейте білу қабілеттілігі анықталады.

Бухгалтерлік баланстың ерекшелігі сол мұнда мүмкіндіктер мен міндеттемелер өзара салыстырылады. Бұл кезде мүліктер міндеттемелерге тең, олардан артық немес кем болуы мүмкін. Бухгалтерлік есеп теориясында мүліктер активтер, ал міндеттемелер пассив деп аталып кеткен.

Соңғы жылдары пайда және Зиян есептілігі бірқатар өзгерістерге ұшырап, оның қолданушылары үшін неғұрлым ыңғайлы және тұнық болды, ал өзінің құрылымы және құрамы бойынша Қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттарының талаптары мен форматына жақындай түсті.

Нормативті құжаттарға сәйкес әрбір шаруашылық субъектісі пайда және зиян есептілігін табыстар мен шығындар арақатынасы туралы мәліметтерді алу мақсатында міндетті жасауы керек.

Есептеу қағидасына сәйкес (шаруашылық қызмет фактісінің уақыттылық определенность допущения) шығындар мен табыстар оларға нақты ақша –қаражаттарының түскен уақытында емес, олар орын алған кезінде танылады.

Есептеу қағидасы. Бұл қағидаға сәйкес сәйкес барлық шаруашылық операциялар және шаруашылық қызметтің басқа да фактілері бухгалтерлік есеп шоттарында, сәйкесінше бухгалтерлік есептілікте оларға ақша қаражаттарын алған немесе төленген мерзіміне қарамастан осы фактілердің болған кезеңінде көрсетіледі. Есептеу қағидасы шығындар мен табыстардың (сопоставление) мерзімін коммерциялық және қаржылық нәтижелерді неғұрлым нақты анықтауға мүмкіндік береді. Аталған қағиданы қолданған кезде есепте ұйымның болашақ төлемдерімен байланысты індеттемелерді, немесе болашақ ақша түсімдері көрсетіледі. Мұның бәрі болашақ қаржы нәтижесін ұйымның және оның жекелеген қызмет бағытының болашақ дамуын болжауға мүмкіндік беретін маңызды ақпарат қалыптасады.

Дебиторлардан берешекті алу мүмкін болмағанда есепті кезеңнің қаржылық нәтижелерін азайту есебінен күмәнді қарыздарға резервтерге уақытылы есептеу арқылы берешекке корректировка жасау керек.

Жоғарыда аталған талаптарға және ұсыныстарды пайда және зиян есептілігін құрудың келесідей бес экономикалық қағидаларына біріктіруге болады:

1) Табыс және шығыс баптарын өзараесепке алуға жол бермеу (қаржылық нәтижені есептеудің брутто әдісі);

2) Шығыстар мен табыстардың детализациясы;

3) Шығындарды басқару функциясын - өндіріс, басқару және сату бойынша детализациялау (пайда және зиян есептілігін басқару функциясы бойынша құру қағидасы)

4) Табыстар мен шығындардың пайда болу себептерінің есепті кезеңге қатынасына байланысты олардың орын алған кезеңде көрсету;

5) Қаржылық нәтижені негізгі және басқа да қызмет нәтижесіне бөлу (нәтижелерді бөлу қағидасы)

Аталған қағидаларды толығырақ қарастырайық.

Шығыстар мен табыстарды олардың түрлеріне байланысты детализациялау қағидасы. Яғни кезеңдегі барлық шығыстар мен табыстар белгілі бір әдіске сәйкес құрылған болуы тиіс. Пайда және Зиян есеуп тілігінде олардың әрқайсысы бес және одан да көп пайыз есе және мұнда әрбір шығыс пен табысқа сәйкесінше түрлері көрсетілуі керек.

Басқару функциясы бойынша Пайда және Зиян есептілігін құру қағидасы. Бұл әдіс бойынша табыстар мен шығыстарды ұйымның белгілі бір қызметіне жатқызып, осылайша олардың экономикалық қызметін бағалау. Айта кететін жағдай табыстарды ұйымның белшілі бір сферасына жатқызуда кейбір шарттылықтар бар.

Егер шығыстарға қатысты тікелей әдістен басқа кейбір бөлу тәсілдерін қолдануға болса да, табыстарды олардың пайда болу ортасына өндіріс, сату немесе басқаруда сәйкес бөлу қиын. Табыстар мен шығындарды Пайда және Зиян есептілігіне бөлу ұйымның есеп саясаты, құрылтайшылық құжаттар немесе түсіндірме хат негізінде іске асырылады. Мұндай жағдайда, ұйым осындай мәліметтерді жариялаудан бас тартуы мүмкін, егер бұл ұйымдардың өзіне кері әсерін тигізетін болса.

Нәтижелерді бөлу қағидасы Пайда және Зиян есептілігі нәтижелерді бөлу принципі бойынша құрылуы қажет. Табыстар мен шығындар қаржылық нәтиженің негізгі және басқа да құрауыштары шынайы болатындай етіп бөлінуі тиіс. Қаржылық нәтиженің мұндай бөлінуі бухгалтерлік есептілік қолдануына алынған қаржылық нәтижені кездейсоқ факторлардан тазартуға, ал ішкі пайдаланушыларға пайданы максимизациялау және ұйым қызметіндегі шығындарды азайтуға бағытталған, сәйкесіеьнше, басқарудың шешімдерді қабылдауға мүмкіндік береді. Қаржылық нәтижелерді бөлу келесідей екі критерийдің негізінде іске асырылады:

– Жүйелілік критерийі: ұйым қызметінің жалпы қаржылық нәтижемен негізгі қызметінің нәтижесіне және негізгі қызметтен емес деп бөлуді көздейді;

– Шаруашылық қызметтің түріне жатқызу критерийі: негізгі қызметтен болған қаржылық нәтижені өндіріс және қаржылық қызметтен болған нәтиже деп бөледі.

Кезеңділік принципі Пайда және Зиян есептілігіндегі өндірілген өнім мен өызметтер көрсетілген есепті кезеңге қатысты түсімдер табыстар ретінде көрсетіледі. Түсімдердің мұндай кезеңділігі шығындардың да кезеңділігіне негіз болады. Шығындар табыстар сияқты есептің қағидасына сәйкес оларың пайда болған, яғни орын алған кезеңділіктерде көрсетіледі.

Ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есептіліктің бағытталуы. Ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есептілік (3 нысан) ұйымның ақша ағымдары туралы ақпаратты ашуы тиіс (ақша қаражаттарының пайда болу көзін және оның шығысталу бағытын сипаттайды). Есептіліктің құрылуында меншік иелерін де оның кредиторларын да қызықтыратын ақпарат бар. Меншік иелері ақша ағымдары туралы ақпаратт қолданып пайданы бөлу және қолдану саясатына байланысты сұрақтарды шешуде негізделеді. Кредиторлар потенциалды несие алушының қаржылық жеткіліктілігі және міндеттемелерді өтеу үшін қажетті ақша қаражаттарын жасау мүмкіндігі туралы қорығыныдыны жасай алады.

Ақша қаражаттар қозғалысы туралы есептілік кезеңге арналған ақша қаражаттармен олардың эквиваленттері туралы ақпаратты ағымдағы, инвестициялық және қаржылық қызметтер түрінде ашуы тиіс.

Операциялық қызметтен түсетін ақша қаражаттары - түсімдерінің және төлемдерінің мөлшері ұйым операциялары несие-елерді өтеу, операциялық мүмкіндіктерді сақтау, дивидендтер төлеу және қаржыландырудың сыртқы көздеріне жүгінбестен жаңа инвестицияларды жүзеге асыруға жеткілікті болатын ақша қаражаттарының түсімін қамтамасыз ететін дәрежедегі басты индикатор болып табылады.

Операциялық қызметтен түсетін ақша қаражаттарының қозғалысы ұйымның кіріс келтіретін негізгі қызметіне тікелей байланысты. Олардың мысалдары мыналар болып табылады:

1) тауарларды сатудан және қызмет көрсетулерден түскен ақшалай түсімдер;

2) рояльти түріндегі түсімдер, қаламақылар, комиссиялық сыйақылар және табыстың басқа да түрі;

3) тауарлар мен қызмет көрсетулері үшін жеткізушілерге берілетін ақшалай төлемдер;

4) қызметшілерге және олардың атынан басқа тұлғаларға ақшалай төлемдер;

5) сақтандыру ұйымының сақтандыру сыйлықтары мен талап арыздары, жылдық жарналар және басқа да сақтандыру сыйақылары ретіндегі ақшалай түсімдері мен төлемдері;

6) егер бұлар тек қаржы немесе инвестициялық қызметтермен байланыстырылмайтын болса, ақшалай төлемдер немесе пайдаға салынатын салық төлемі немесе пайдаға салынатын салық үшін өтемақы; және

7) коммерциялық немесе сауда мақсатында жасалатын келісімшарттар бойынша ақшалай түсімдер мен төлемдер.

Инвестициялық қызметтен түсетін ақша қаражаттары-олардың қозғалысы туралы ақпаратты жеке ашудың зор маңызы бар, өйткені ол болашақ кіріс пен ақша қаражаттарын молайтуға арналған ресурстарды қалыптастыру мақсатына арналған шығыстарды айғақтайды. Инвестициялық қызметтен түсетін ақша қаражаттарының мысалдары мыналар болып табылады:

1) жылжымайтын мүлік, үйлер мен жабдықтар, материалдық емес және басқа да ұзақ мерзімді активтер сатып алуға арналған ақшалай төлемдер. Оларға капиталдандырылған эзирлеу шығындарына және меншікті өндірістің негізгі құрал-жабдықтарына байланысты төлемдер жатады;

2) жылжымайтын мүлік, үйлер мен жабдықтар, материалдық емес және басқа да ұзақ мерзімді активтер сатудан алынған ақшалай түсімдер;

3) басқа ұйымдардың үлестік немесе борыш құралдарын және бірлескен қызметке қатысу үлестерін сатып алуға арналған ақшалай төлемдер (ақша қаражаттарының баламалары ретінде қарастырылатын осы құралдар үшін және коммерциялық немесе сауда мақсатына арналған төлемдерден басқалары);

4) басқа ұйымдардың үлестік немесе борыш құралдарын және бірлескен қызметке қатысу үлестерін сатудан алған

ақшалай түсімдер (ақша қаражаттарының баламалары ретінде қарастырылатын осы құралдар үшін және коммерциялық немесе сауда мақсатына арналған ақшалай түсімдерден басқалары);

5) басқа тараптарға берілген аванстық ақшалай төлемдер мен қарыздар (қаржы ұйымдары берген аванстық төлемдер мен қарыздардан басқалары);

6) басқа тараптарға берілген аванстар мен кредиттер қайтарылымынан алынған ақшалай түсімдер (қаржы институттарының аванстық төлемдері мен кредиттерінен басқалары);

7) фьючерстік келісімшарт, форвардтық келісімшарт, опциондар мен «своп» келісімшарттар бойынша болған ақша төлемдері келісімшарт коммерциялық немесе сауда мақсаттарында жасалған немесе түсімдер қаржы қызметі ретінде топтастырылатын жағдайынан басқа; және

9) фьючерстік келісімшарт, форвардтық келісімшарт, опциондар мен «своп» келісімшарттар бойынша болған ақша түсімдері келісімшарт коммерциялық немесе сауда мақсаттарында жасалған немесе түсімдер қаржы қызметі ретінде топтастырылатын жағдайынан басқа.

Қаржы қызметінен ақша қаражаттарының қозғалысы туралы ақпаратты жеке ашудың зор маңызы бар, өйткені бұл ақпарат ұйымға капитал беретін инвесторлардың ақша қаражаттарының болашақ түсімдеріне қатысты талаптарын болжау үшін қажетті. Қаржы қызметінен түсетін ақша қаражаттары ағындарының мысалдары мыналар болып табылады:

1) акциялар эмиссиясынан немесе басқа да үлестік құралдардан түскен ақша түсімдері;

2) ұйымның акцияларын сатып алу немесе өтеу үшін акция иеленушілеріне ақшалай төлемдер;

3) қамтамасыз етілмеген облигациялардан, қарыздардан, вексельдерден, қамтамасыз етілген облигациялардан, кепілдік және басқа да қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді кредиттерден ақшалай түсімдер;

4) кредиттік сомаларды ақшалай өтеу; және

5) қаржылық жалдау бойынша берешекті азайту үшін жалға алушының ақшалай төлемдері.

Есепті кезең соңындағы ақша қаражаттарының қаодық сом-масын есепті кезең басындағы қалдық соммасын есепті кезеңдегі таза ақша қаражатта мөлшеріне қосу арқылы анықталады. Көрсеткіштерді дұрыс не бұрыс көрсететіндігін тексеру мақсатында келесідей қатынастарды қолдануға болады:

Қаржылық есептілікті дайындау негізінде екі базалық талап, тұжырым жатыр:

- есептеу қағидасы (accrual basis);
- ұйымның үздіксіздік қызметі әдісін қолдану (going concern).

Қойылған мақсатқа жету үшін қаржылық есептілік есептеу әдісіне сәйкес құрылуы керек. Бұл әдіске сәйкес келісімдер мен басқа да оқиғалардың нәтижесі олар орын алған уақытында танылады (ақша қаражаттарын алу немесе төлеу уақытында емес) және олар орын алған есепті кезеңде есепке алынып сол кезеңнің қаржылық есептілігінде көрсетіледі. Есептеу әдісіне сәйкес құрылған қаржылық есептілік ақпаратты қолданушыларға ақша қаражаттарын алу және төлеумен байланысты өтіп кеткен операциялар туралы ғана емес, сондай ақ ақша қаражаттары төленуі тиіс міндеттемелер мен ақша қаражаттарына айырбасталуы мүмкін ресурстарды көрсетеді. Осылайша, олар қолданушыларға шешім қабылдау үшін маңызды болып табылатын өткен операциялар мен оқиғалар туралы қажетті ақпаратты береді.

Қаржылық есептілікті дайындау кезінде басшылар ұйымның алдағы уақытта да өз жұмысын жалғастыра беру мүмкіндігін анықтау тиіс.

Әдетте, қаржылық есептілік ұйым қызмет ететін және қызметін есепті кезеңнен кейінгі кем дегенде алдағы он екі ай ішінде атқарады деген болжаумен жасалады. Егер ұйым басшыларының компания қызметін жалғастыра беру мүмкіндігі туралы күмәнданған болса, онда бұл жәйт қаржылық есептілікте ашылып көрсетілуі тиіс. Бұл жағдайда қаржылық есептілік басқадай негізде құрылуы мүмкін, мұндай жағдайда қолданылатын жүйені таңдау керек.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Кеулимжаев К.К., Кудайбергенов Н.А. Финансовая отчетность. Учебное пособие.- Алматы: «Экономика», 2009год- 264с.
2. Международные стандарты финансовой отчетности : издание на русском языке. – М.: Аскери_АССА, 2010. – 1100 с.
3. Тулешова Г.К.Финансовый учет и отчетность в соответствии с международными стандартами (часть2) под общей редакцией академика К.А.Сагадиева.-Алматы.:Бизнес информация,2005.-256 б.

АВРОВА И.А.

к.э.н., доцент

*Санкт-Петербургский Государственный
Политехнический Университет*

ВОПРОСЫ ПРАВОМЕРНОСТИ СОЗДАНИЯ РЕЗЕРВА НА ОПЛАТУ ОТПУСКНЫХ И ИХ ОТРАЖЕНИЯ В БУХГАЛТЕРСКОЙ ОТЧЕТНОСТИ

В настоящее время, бухгалтера как в России, так и в Республике Казахстан сталкиваются с вопросом о создании резервов на оплату отпускных и их отражения в составе бухгалтерской отчетности. Практика создания этого резерва была повсеместной в советское время. Но, в настоящее время как в России так и РК отсутствуют нормативные документы в которых прямо бы указывался порядок создания этого резерва в целях бухгалтерского учета. Но, вместе с тем получила широкое распространение идея об обязательном формировании резервов на оплату отпусков и выплату вознаграждений по итогам года. Рассмотрим так ли это.

Понятие «оценочное обязательство» было введено российском ПБУ 8/2010 «Оценочные обязательства, условные обязательства и условные активы». ПБУ 8/2010 пришло на смену ПБУ 8/01 «Условные факты хозяйственной деятельности».

В соответствии с п. 4 ПБУ 8/2010, **оценочное обязательство** – это обязательство организации с неопределенной величиной и (или) сроком исполнения. Этот термин для целей бухгалтерского

учета появился совсем недавно, в отличие от термина «оценочные резервы».

Оценочные резервы, известные нам уже не первый год, по своей сути, представляют собой резервный фонд, создаваемый организацией для покрытия своих рисков (убытков).

В соответствии с п.3 ПБУ 21/2008 «Изменения оценочных значений», резервы по сомнительным долгам, резервы под снижение стоимости материально-производственных запасов (МПЗ), другие оценочные резервы – являются оценочными значениями.

Изменением оценочного значения признается корректировка стоимости актива (обязательства) или величины, отражающей погашение стоимости актива, обусловленная появлением новой информации, которая производится исходя из оценки существующего положения дел в организации, ожидаемых будущих выгод и обязательств и не является исправлением ошибки в бухгалтерской отчетности (п. 2 ПБУ 21/2008).

Рассмотрим подробнее известные нам виды оценочных резервов и оценочные обязательства.

В соответствии с п. 5 ПБУ 8/2010, оценочное обязательство признается в бухгалтерском учете при одновременном соблюдении нескольких условий.

Условие первое – неизбежность. У организации существует обязанность, явившаяся следствием прошлых событий ее хозяйственной деятельности, исполнения которой невозможно избежать (п. 5 ПБУ 8/2010).

Условие второе – расход вероятен. Уменьшение экономических выгод организации, необходимое для исполнения оценочного обязательства, вероятно (п. 5 ПБУ 8/2010).

Условие третье – сумма возможного расхода может быть обоснованно оценена. Величина оценочного обязательства может быть обоснованно оценена (п. 5 ПБУ 8/2010).

Можно ----подчеркнуть, что в соответствии с п. 2 ПБУ 8/2010, положение не применяется в отношении:

а) договоров, по которым по состоянию на отчетную дату хотя бы одна сторона договора не выполнила полностью своих обязательств, за исключением договоров, неизбежные расходы на

исполнение которых превосходят поступления, ожидаемые от их исполнения (далее - заведомо убыточные договоры). Не является заведомо убыточным договор, исполнение которого может быть прекращено организацией в одностороннем порядке без существенных санкций;

б) резервного капитала, резервов, формируемых из нераспределенной прибыли организации;

в) оценочных резервов;

г) сумм, которые оказывают влияние на величину налога на прибыль организаций, подлежащего уплате в следующем за отчетным или в последующих отчетных периодах, учитываемых в соответствии с ПБУ 18/02 «Учет расчетов по налогу на прибыль организаций».

При этом в тексте ПБУ8/2010 отсутствует упоминание резерва на оплату отпусков и это не случайно. В российской практике бухгалтерского учета, исторически существовало два резерва создание еще с советских времен создавались резервы на ремонт основных средств и оплату отпусков.

Важно отметить, что в Примерах ПБУ 8/2010 по созданию оценочных резервов приведены примеры, которые показывают отсутствие необходимости по формированию резерва на ремонт основных средств, не существует обязанность, возникшая в результате прошлых событий ее деятельности, исполнения которой она не может избежать. И именно, эту норму ПБУ мы можем также применить к созданию резерва на оплату отпусков –отсутствие взаимосвязи между прошлым и будущим событием.

Назначение эти двух резервов всегда было сугубо элементарным – равномерное распределение расходов течение отчетного года. Поэтому, эти резервы рекомендовалась создавать организациям у которых в течении года расходы на ремонт или оплату отпусков происходили в одном периоде, например летом.

Некоторые авторы ссылаются на положения Трудового Кодекса, согласно которого оплату отпусков это обязанность организации, но не трудно заметить, что эта обязанность одна из многих в ряду других, по выплате заработной платы и прочих начислений.

Кроме того, резерв на оплату отпусков создается и списывается на покрытие расходов в течении года его формирования, следовательно на начало и конец отчетного периода его сумма не может отражаться в отчетности, по причине его отсутствия. А, с учетом того, что с 2013 года отменяется квартальная (промежуточная) отчетность, то при соблюдении норм Трудового Кодекса сумм этого резерва в отчетности отражено быть не должно. Однако, если организация не предоставляет сотрудникам обязательного ежегодного отпуска, то при соответствующем отражении в приказе по учетной политике сумма этого резерва будет накапливаться и отражаться в годовой отчетности, как свидетельство нарушения трудового законодательства. Хотя, никто не мешает организации разработать в учетной политике порядок ежегодного списания сумм неиспользованного резерва, что делает обязанность по его созданию фиктивной, с точки зрения требований по отражению в отчетах.

Если же рассматривать ситуацию, когда отпуск работником в течении заявленного года не был использован, то счете резерва может оставаться сумма неиспользованного остатка. Подлежит ли она переносу на следующий год и должна ли она в этом случае отражаться в отчетности как сумма резерва? Как мы знаем невыполнение обязательств по представлению ежегодных оплачиваемых отпусков свидетельствует об нарушении требований трудового законодательства и следовательно значительная сумма этого резерва отраженная в отчетности, может свидетельствовать только об этом.

Если обратимся к практике Международных стандартов Финансовой Отчетности, то МСФО 19, содержит понятие краткосрочных вознаграждений работников, которые представляют собой вознаграждения подлежащие выплате в течении одного года, после окончания отчетного периода. Если подходить с этой трактовкой к вопросу создания резерва на оплату отпускных, то можно отметить наличия неопределенного срока на который создается резерв, ибо он полностью определяется сроком представления отпусков работникам. С учетом того, что Трудовой Кодекс РФ позволяет переносить отпуска не более чем на один год, то можно говорить о

создании резерва на оплату не предоставленных в срок отпусков, как меры контроля за действиями работодателя.

Следовательно, подытоживая сказанное из требований ПБУ 8/2010 года не вытекает обязанности по созданию резервов на оплату отпусков, так как по своей сути они не относятся к оценочным резервам.

АЙЛАДЫР Н.

«Есеп және аудит»

мамандығының магистранты

Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ

Алматы қаласы

ШОҒЫРЛАНДЫРЫЛҒАН ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІКТІҢ ТҮСІНІГІ

Тәуелсіз ұйымдар біртұтас экономикалық бірлікке бірігуі мүмкін. Бірігу басқа ұйымдарға бақылау орнататын ұйымның құрылуына, бірігетін бір немесе бірнеше ұйымның нетто-активтерінің екіншісіне берілуіне немесе бірігетін бір немесе бірнеше ұйымның таратылуына алып келуі мүмкін. Өзара байланысқан ұйымдар тобын құру бәсекеге қабілеттілікті, өндірістің технологиялық деңгейін және рентабельділікті арттыруға, жаңа технологияларға қол жеткізуге, сондай-ақ қаржылық ресурстарды үнемдеуге, салық салуды оптимизациялауға бағытталған операцияларды жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Жалпы, бірігу көлденең, тігінен және конгломеративті болады.

Тігінен бірігу – бір ұйым екіншісімен бірігеді және екеуі де бір өндірістік салаға жатады.

Көлденең бірігу – өндірістік процестің әртүрлі полюстарында орналасқан және «жабдықтаушы-өндіруші-сатып алушы» схемасы бойынша өзара байланысқан ұйымдардың бірігуі.

Конгломеративті бірігу – көпсалалы ұйымдардан көппрофильді бірігудің іске асуы.

Осы аталған біріккен ұйымдар, корнцендер және холдингтер деңгейінде басқару шешімдерін қабылдау үшін бір

жағынан, шаруашылық қызмет субъектісі ретінде осы бірігу туралы экономикалық ақпарат, екінші жағынан осы ақпараттың тиімді әдістемесі мен талдауды ұйымдастыру қажет. Бірігу туралы экономикалық ақпарат жекелеген ұйымның бухгалтерлік есеп мәліметтеріне негізделген, және осы ұйымдар негізінде құрастырылған шоғырландырылған есептіліктің құрамына кіреді.

Ұзақ жылдар бойы есептілікті біріктіру дегенде біртұтас шаруашылық кешенге кіретін ұйымдардың баланс баптарын қарапайым қосу түсінігі қалыптасып келді. Мұндай әдіспен біріктірілген есептіліктегі көрсеткіштер топ қызметі туралы шынайы ақпаратты бере алмайды. Ауытқулар және бұрмаланулар келесідей жағдайлардың нәтижесінде туындауы мүмкін:

- негізгі компанияның еншілес ұйымдарының меншікті капиталына салған қаржыларын қосарлы есепке алу;
- топшілік берешекті балансқа енгізу нәтижесінде баланс валютасының артуы;
- топшілік сатудан түскен пайданы қаржылық нәтижелерге жатқызу.

Қарапайым қосу әдісімен кеңес ұйымдарының жинақ есептілігі жасалды. Негізінен “жинақ есептілігі” және “шоғырландырылған есептілік” ұғымдары бірдей болып табылмайды. Шоғырландырылған есептілікті зерттеумен айналысатын мамандардың (атап айтқанда, С.И.Пучкова) айтуы бойынша бұл екі ұғымды синоним ретінде қарастыру дұрыс емес, өйткені бұл есептіліктер тек бағытталуы, құрастырылу техникасы, пайдаланушылары бойынша ғана ерекшеленбейді, олардың, сондай-ақ концептуалды айырмашылықтары да бар. Жинақ есептілігі бір меншік иесі шеңберінде немесе мәліметтерді статистикалық жалпылау үшін құрастырылады, ал шоғырландырылған есептілік бірнеше меншік иелерімен бірігіп бақыланатын меншік бойынша жасалады.

Әлемдік тәжірибеде алғаш рет шоғырландыруды пайдаланып шоғырландырылған қаржылық есептілікті американдық компаниялар XX ғасырдың басында құрастырған болатын. Мұндай қажеттіліктің туындауына капиталдың үлкен концентрациясы және централизациясы, сондай-ақ холдинг, концерндердің пайда бо-

луы себепкер болды. Шоғырландырылған қаржылық есептіліктің алғашқы жинағы 1866 жылы «Cotton Oil Trust» компаниясымен дайындалған, бірақ мамандар алғашқы шоғырландырылған есептілікті “United States Steel Company” компаниясы жарияған деп есептейді. Бұл есептіліктің авторы «Price Water House» аудиторлық компаниясының өкілі А. Дикинсон, ол қолақю корпорациясының бас бухгалтері В. Филбертонмен бірге өзарабайланысқан компаниялардың экономикалық ынтымақтастық концепциясын қолданып шоғырландырудың техникасын жасаған болатын.

Кейін ХХ ғасырдың 40-жылдары шоғырландырылған есептілік еуропа елдерінде де құрыла бастады. Ұлыбританияның заңдарында шоғырландырылған есептілік алғаш рет 1947 жылы, Батыс Германияда–1965жылы, Францияда – 1986 жылы айтылады. Дегенмен, бұл мәселеге байланысты алғашқы басылымдар Ұлыбританияда 20-жылдары жарияланды. Лондондағы қор биржасы 1939 жылдан бастап шоғырландырылған есептіліктің құрылуын талап етті. 1967жылы тек 22француздық компания шоғырландырылған есептілікті жариялады, бірақ 198, жылдан бастап мұндай басылымдар Францияда міндетті түрде талап етілді. Германияда шоғырландырылған есептілік тек қана 1990жылдан бастап келесі шарттар орындалған жағдайда міндетті болды:

- a) Дауыстың көпшілігі;
- b) Бақылауды қамтамасыз ететін жеке әсері;
- c) Келісімшарт бойынша бақылау;
- d) Құрылтайшылық құжаттар бойынша бақылау – нақты бақылауға көңіл бөлінеді.

Испания, Италия, Греция сияқты еуропалық елдерде шоғырландырылған есептілік өте төмен деңгейде таралған.

Шетелдік активтердің үлесі үлкен, экспорттық операциялары және шетелде жұмысшы күші бар трансұлттық компаниялардың пайда болуы, шетелдік капиталдың қатысуымен ұйымдардың құрылуы және компаниялар арасында түрлі коммерциялық, өндірістік, қаржылық байланыстардың туындауы шоғырландырылған есептілік түріндегі олардың қызметі туралы ақпараттың ұсынылуын қажет етті.

Шоғырландырылған есептіліктің теориялық және практикалық құрылуы әртүрлі елдерде келесідей негізгі кезеңдермен ерекшеленеді:

- Шоғырландырылған есептіліктің таралу деңгейінің әртүрлілігі;
- Шоғырландыру тұрғысынан «компаниялар тобы» категориясын түсінудің әртүрлі бағыттары;
- Компаниялармен жарияланатын ақпарат көлемінің әртүрлілігі;
- Шоғырландыру әдістерінің әртүрлілігі.

Жалпы алғанда, консолидацияның мәні өте қарапайым: экономикалық және қаржылық жағынан өзарабайланысқан, бірақ өз бетінше заңды тұлға болып табылатын ұйымдар тобы бар. Біртұтас топ қызметінің нәтижелері мен қаржылық жағдайлары туралы көріністі беретін шоғырландырылған есептілікті құрастыру қажет. Онымен қатар корпоративті топ құрамына енетін әрбір заңды тұлға өзінің бухгалтерлік есебін ұйымдастырып жүргізуге, және оның нәтижелерін қаржылық есептілік түрінде рәсімдеуге міндетті.

Топ қызметіне талдау жасаған кезде олардың жеке баланстары жалпы қызмет нәтижесі туралы кешенді ақпарат бере алмайды, өйткені олар шектелген болып келеді де өзінің аналитикалық мүмкіндіктерін жоғалтады. Осы кезде шоғырландырылған қаржылық есептілікті құру нәтижесінде қалыптасатын мүлдем басқа ақпараттардың қажеттілігі туындайды. Оның мақсаты біртұтас экономикалық қоғам ретінде қарастырылатын заңды тұрғыдан алғанда өзара тәуелсіз ұйымдар тобының шаруашылық қызметінің нәтижелері мен мүлктік, қаржылық жағдайын нақты көрсету.

Осылайша, шоғырландырылған қаржылық есептілік - бұл белгілі-бір заңды немесе қаржы-шаруашылық байланыста болатын бір немесе бірнеше ұйымдар есептілігінің арнайы есептік процедуралардың (қарапайым қосу әдісі емес) көмегімен біріктірілуі, бұл кезде бір немесе бірнеше заңды тәуелсіз ұйым топтың басқа мүшелерінің басшылығында тұратын бір ғана қоғамның, яғни негізгі компанияның бақылауында болады.

Негізгі компания барлық еншілес ұйымдарды жауып, оған бір заңды тұлға шеңберінде қызметін басқарған жағдайда есептіліктің қандай болатынын шоғырландырылған есептілік көрсетеді. Демек, шоғырландырылған есептілік – бұл топқа құрастырылатын қаржылық есептілік болып табылады.

Топ – бұл құрылтайшы ұйым мен оның барлық еншілес ұйымдарының жиынтығы;

Еншілес ұйым – басқа ұйымның (бас ұйым ретінде белгілі) бақылауындағы ұйым;

Негізгі ұйым – қарамағында бір немесе бірнеше еншілес ұйымдары бар ұйым;

Қазақстан Республикасының «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» Заңының «Қаржылық есептілік» деп аталады үшінші тараудың 17 бабы шоғырландырылған қаржылық есептілікке арналған: «Еншілес ұйымдары бар ұйымдар негізгі ұйымның қызметі жөніндегі қаржылық есептіліктен басқа Қазақстан Республикасының бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы заңнамасының талаптарына сәйкес шоғырландырылған қаржылық есептілікті жасауға және ұсынуға міндетті». Осы жерден байқағанымыздай, шоғырландырылған есептілікке арналған жалғыз бапта «материнская компания» ұғымы жоқ, сондай-ақ негізгі компания мен еншілес ұйым ұғымдары да ашылмаған.

Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексінде де «аналық компания» ұғымының орнына негізгі компания қолданылады, бірақ та негізгі компанияға да анықтама берілмеген. Дегенмен, ҚР Азаматтық Кодексінің 94 баптың 1 және 2 бөлімшесінде еншілес ұйымға анықтама беріліп, негізгі және еншілес ұйымдардың жауапкершіліктері қарастырылады: «Жарғылық капиталының басым бөлігін басқа заңды тұлға қалыптастырған не олардың арасында жасалған шартқа сәйкес (не өзгедей түрде) негізгі ұйым осы ұйымның қабылдайтын шешімдерін айқындай алатын заңды тұлға еншілес ұйым болып табылады. Еншілес ұйым өзінің негізгі ұйымының борыштары бойынша жауап бермейді. Еншілес ұйыммен жасасқан шарт бойынша (не өзгедей түрде) оған міндетті нұсқаулар беруге құқылы негізгі ұйым онымен осындай

нұсқауларды орындау үшін жасалған мәмілелер бойынша еншілес ұйыммен бірге субсидиарлық жауапты болады. Негізгі ұйымның кінәсінен еншілес ұйым банкрот болған жағдайда негізгі ұйым оның борыштары бойынша субсидиарлық жауапты болады».

Сонымен қатар, ҚР Азаматтық Кодексінің 95 бабының бірінші бөлімінде тәуелді шаруашылық қоғамның анықтамасы келтірілген: «Егер акционерлік қоғамның дауыс беруші акцияларының жиырма проценттен астамы, басқа (қатысушы, басымырақ) заңды тұлғанікі болса, ол тәуелді қоғам деп танылады.»

Қазақстан Республикасында реттеудің қалыптастырылған жүйесіне сәйкес келесі деңгей – Халықаралық қаржылық есептіліктің стандарттары. 2010 жылдың 1 қаңтарына ресми түрде қызмет ететін 37 стандарттың ішінде келесідей стандарттар шоғырландырылған қаржылық есептілікке арналған :

- ХҚЕС 27 (IAS) Шоғырландырылған және жеке қаржы есептілігі;

- ХҚЕС 28 (IAS) Қауымдасқан ұйымдарға салынған инвестициялар;

- ХҚЕС 31 (IAS) Бірлескен қызметке қатысу;

- ХҚЕС 24 (IAS) Байланысты тараптар туралы ақпаратты ашып көрсету;

- ХҚЕС 3 (IFRS) Ұйымдарды біріктіру;

- ХҚЕС 1 (IFRS) ХҚЕС ті алғашқы қабылдау.

27 ҚЕХС «Шоғырландырылған және жеке қаржылық есептілік» (Consolidated financial statements and accounting for investments in subsidiaries). Бұл стандартта топ, топ ішіндегі бақылау ұғымдары ашылып, сондай – ақ компаниялар негізгі немесе еншілес болып табылудың критерийлері келтірілген. Сонымен қатар бұл жерде шоғырландырудың негізгі принциптері мен тәртібі, шоғырландырылған есептілікте ақпараттың ашылуы және негізгі компанияның жеке қаржылық есептілігіне қойылатын талаптар айтылған.

Шоғырланудың сұрақтарына тікелей қатысы бар тағы да бір стандарт - ХҚЕС 3 (IFRS) Ұйымдарды біріктіру. Мұнда бірігудің екі тәсілі ерекшеленіп көрсетіледі: сатып алу және бірігу. Екі жағдайда да жоғарыда айтылған «толық шоғырландыру» қолданылады,

бірақ бірігу мен сатып алудың экономикалық мағыналары ерекшелендіктен, бұл шоғырланудың әдістемесінде атап айтылған. Бұл стандартта сондай – ақ толық шоғырландыру кезінде қаржылық ақпараттың ашылуына қойылатын жалпы және сатып алу мен бірігуге арналған арнайы талаптар келтірілген.

Шоғырланудың сұрақтары тек қана «негізгі компания – еншілес компания» байланысына қатысты еме, ол сондай-ақ басқа да жағдайларды қамтиды. Атап айтқанда, оған біріккен қызмет (бір немесе одан да көп жақтардың бірігіп бақыланатын экономикалық қызметті жүзеге асыруы) және байланысқан компанияларға инвестициялар (еншілес және біріккен болып табылмайтын, бірақ қызметіне инвестор елеулі әсер ететін ұйымдар) жатады. Мұндай инвестициялар 28 ҚЕХС «Байланысқан ұйымдарға салынған инвестициялар есебі», 31 ҚЕХС «Бірлескен қызметке қатысу туралы қаржылық есептілік» атты стандарттарда қарастырылған.

Сонымен қатар, шоғырланудың сұрақтары әртүрлі деңгейде басқа стандарттарда да қарастырылған, мысалы, «негізгі» ҚЕХС 1 «Қаржылық есептілікті ұсыну» және ҚЕХС «Байланысқан жақтар туралы ақпаратты ашу», ҚЕХС 32 «Қаржылық құралдар: ақпаратты ашу және ұсыну», ҚЕХС 39 «Қаржылық құралдар: тану және бағалау».

Осылайша, шоғырландырылған қаржылық есептіліктің мәселелері 34 стандарттың 9-да әртүрлі деңгейде келтірілген, оның өзі кедейсоқ емес. Соңғы екі онжылдықта экономиканың әртүрлі салаларында интеграциялық процесстердің тез дамуымен ерекшеленді, бұл ұйымдар тобының - концерн, корпорация, қаржылық-өнеркәсіптік және банк топтарының құрылуына алып келді. Ал топ қызметі туралы экономикалық ақпараттың негізгі қайнар көзі – шоғырландырылған қаржылық есептілік.

Сондай –ақ, №2 ҚЕҰС-ның 9 бабы «Шоғырландырылған және жеке есептіліктер» деп аталады, мұнда ҚХЕС на сәйкес бақылаудың мәні, негізгі және еншілес ұйымның маңызы, «азшылықтың үлесі» ұғымы, консолидацияның процедуралары мен әдістемесі ашылады.

Шоғырландырылған қаржылық есептілікті реттеудің соңғы деңгейі топтың есеп саясаты болып табылады. № 2 ҚЕҰС сәйкес шоғырландырылған қаржылық есептілік сәйкесінше

операцияларға және басқа да ұқсас оқиғаларға бірдей есеп саясатын қолдана отырып құрастырылуы керек. Егер топ мүшесі сәйкесінше операциялар мен басқа да ұқсас оқиғаларға арналған шоғырландырылған есептілікте қабылданған есеп саясатынан бөлек саясатты қолданатын болса, онда оның қаржылық есептілігі шоғырландырылған есептілікті дайындау барысында сәйкесінше түзетіледі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік жөніндегі 28.02.2007 жылғы №234 заңы.
2. Қазақстан Республикасының қаржы Министрінің 2007жылғы 21 мауысымда бекіткен Қаржылық есептіліктің ұлттық стандарттары.
3. Кеулимжаев К.К., Кудайбергенов Н.А. Финансовая отчетность. Учебное пособие.- Алматы: «Экономика», 2009год- 264с.
4. Международные стандарты финансовой отчетности : издание на русском языке. – М.: Аскери_АССА, 2010. – 1100 с.
5. Тулешова Г.К.Финансовый учет и отчетность в соответствии с международными стандартами (часть2) под общей редакцией академика К.А.Сагадиева.-Алматы.:Бизнес информация,2005.- 256бб.

АЙТАНАЕВА А.,

магистрант,

*Алматы экономика және
статистика Академиясы*

БАСҚАРУШЫЛЫҚ ТАЛДАУ ЖАСАУДАҒЫ БАСҚАРУШЫЛЫҚ ЕСЕПТІҢ РӨЛІ

Бүгінгі таңда басқарушылық есеп тақырыбы – Қазақстандағы басқару теориясы мен тәжірибесінде ең пікір-таласты көп тудыратын мәселелердің бірі болып саналады.

«Басқарушылық есеп» түсінігі (management accounting) ағылшын тілінен аударылған және біршама қарама қайшылықтарға

ие. Мәселен, басқарудың классикалық теориясы тұрғысы бойынша кез келген есеп басқару функциясы болып табылады [1]. Сондықтан бұл анықтама басқарушылық есептің толық мазмұнын сипаттай алмайды. Сонымен басқарушылық есеп сұрақтарын теориялық және тәжірибелік жағынан қарастыру кезінде ғалымдар мен сараптаушылар арасында оның пәндері мен ұйымдастыру жолдары туралы әртүрлі көзқарастар мен ұғымдар бар. Бұл іс жүзінде батыс пен отандық экономикалық-басқарушылық пәндер саласына екі салыстырмалық көзқарасқа байланысты болады.

Отандық бухгалтерлік теория мен тәжірибеде басқарушылық есеп түсінігі салыстырмалы түрде жақын арада пайда болды. Экономикасы дамыған елдерде бұл түсінік жарты ғасырдан артық уақыттан бері қолданылып келеді.

Қазіргі кезде Батыста есеп дәстүрлі түрде екі шағын жүйеге бөлінеді: қаржылық және басқарушылық. Бұлай бөлу ішкі және сыртқы бухгалтерияның мақсаттары мен міндеттерінің ерекшеленуіне байланысты болады.

Қаржылық бухгалтерияда ұйымның табыстары мен шығындары, алашақ және берешек борыштары, қаржылық инвестициялар, қаржыландыру көздерінің жағдайы, салық төленуі бойынша мемлекетпен өзара қарым-қатынас және т.б. туралы ақпарат қалыптастырылады. Қаржылық есеп ақпаратының тұтынушылары негізінен ұйымға сырттай қатысты пайдаланушылар болып табылады. Оларға салық органдары, банктер, биржалар, басқа қаржылық институттары, сонымен бірге жабдықтаушылар, сатып алушылар, әлуетті және нақты инвесторлар және басқалар жатады. Қаржылық есептеме коммерциялық құпия емес, жариялауға болады және белгілі бір жағдайларда тәуелсіз аудитор немесе аудиторлық фирмамен куәландырылуы мүмкін.

Басқарушылық есеп жүйесінде басқару мақсатына қажетті ұйым қызметінің шығындарының, табыстары мен нәтижелерінің түрлері туралы ақпарат қалыптастырылады. Бұл жағдайда ұйым басшылығы басқару объектісін қалай жіктеу, оларды қалай есепке алу керектігін дербес өздері шешеді. Басқарушылық есеп ақпараттары коммерциялық құпия болып саналып, оларды тек тиісті ұйым басшылығы мен менеджерлердің ғана пайдалануына

болады. Басқарушылық есепті ұйымдастыру мәселелері іс жүзінде заңмен реттелмейді.

Зерттеу жұмыстары көрсеткендей, басқарушылық есеп жүйесін анықтау бірнеше жыл бойы пікірталас тудырып жүрген мәселе болып отыр. Осы салада барлық мамандарды қанағаттандыратын ешбір мінсіз анықтама жоқ. Авторлар пікірлері басқарушылық есепті, осы сөздің тар мағынасы бойынша, ақпаратты жинау, тіркеу және жинақтауды қамтитын бухгалтерлік есептің ішкі жүйесі ретінде түсінуден, кең мағынасында, басқарудың барлық қызметтері – ұйымдастыру, есепке алудың өзі, бақылау, талдау, шешім қабылдауды қамтитын кәсіпорынды басқару қызметі ретінде қарастыруға дейін ерекшеленеді. Әдеби тілмен айтатын болсақ, басқарушылық есеп сөз тіркесінде бір авторлар екпінді есепке қойса, басқалары басқарушылық сөзіне қояды.

Экономикалық әдебиеттерде басқарушылық есеп терминінің бірнеше анықтамасы бар. Мәселен, АҚШ ұлттық бухгалтерлер ассоциациясының пікірі бойынша, «... басқарушылық есеп дегеніміз басқарушылық қызметкерлерінің өндірістік қызметті жоспарлау, бағалау, бақылау және ресурстарды тиімді пайдалану үшін пайдаланатын қаржылық ақпаратты сәйкестендіру, өлшеу, жинақтау, талдау, даярлау, біріктіру мен тапсыру процесі» [2].

Ч.Т. Хорнгрен және Дж.Фостер «... басқарушылық есеп қандай да бір объектілерді басқаруға қажетті ақпаратты сәйкестендіру, өлшеу, жинау, жүйелендіру, талдау, іріктеу, түсіндіру және табыс етуі» деп түсіндіреді [3].

А.Д. Шеремет өз зерттеуінде «...басқарушылық есеп бір ұйым шеңберінде оның басқарушылық ақпаратын, ұйым қызметін жоспарлау, басқару және бақылау үшін пайдаланылатын ақпаратпен қамтамасыз ететін бухгалтерлік есептің ішкі жүйесі. Бұл процестерді орындау үшін басқарушылық аппаратқа қажетті мәліметтерді анықтау, өлшеу, жинау, талдау, дайындау, түсіндіру, табыс ету және қабылдау енеді» деп түсіндіреді [4].

М.А. Вахрушина басқарушылық есепті басқарушылық аппаратты жалпы ұйымды, сонымен бірге оның құрылымдық бөлімшесін жоспарлау, басқару, бақылау және бағалау үшін пай-

даланылатын ақпаратпен қамтамасыз ететін, ұйымның бухгалтерлік есебінің дербес бағыты ретінде қарауға болатынын атап көрсетеді [5].

О.Е. Николаева және Т.В. Шишкованың тұжырымдамалары бойынша «... басқарушылық есеп басшылықтың кәсіпорынды басқаруының барлық деңгейінде ішкі пайдаланылатын есеп ақпаратының барлық түрін қамтиды», деп түсіндіреді [6].

Г.Ю. Касьянова мен С.Н. Колесникова бақарушылық есеп кәсіпорын шығындары туралы ақпаратты талдауды жинау жүйесі ғана емес, сонымен қатар бюджетті басқару (яғни жоспарлау) жүйесі, бөлімше қызметін бағалау жүйесі, яғни есептік технологияға қарағанда көбірек басқарушылық дәрежені көрсетеді деп түсіндіреді [7].

Ал отандық ғалым-экономист Т. Тасмағанбетов «... бір жағынан, басқарушы есеп бұл - шаруашылық субъектінің ақпараттық жүйесінің бір бөлігі, басқа жағынан - қызметтерді (жұмыстарды) жоспарлау мен шешім қабылдау үшін басшыны қажет ақпараттармен қамтамасыз ету, жедел түрде басқару мен бақылауға көмек беру, белгіленген бағдарламаны орындау барысында шаруашылық субъектісінің қызметкерлерін ынталандыру, ұйым ішіндегі басқару аппаратының, жеке қызметкерлердің, бөлімшелердің қызметтерін (жұмыстарын) бағалау мақсатындағы жасалатын іс әрекет. Осыдан келіп, басқарушы есептің мақсаты болып, өткен құбылыстарды талдау негізінде болашаққа ұсыныстар жасау болып табылады. Міне, сондықтан басқарушы есепті кей кезде болашаққа талдау жасау деп те айтады» [8].

Басқарушылық есептің мәніне қатысты әр-түрлі көзқарастарға талдау жасай отырып, Т. Тасмағанбетов «... басқарушылық есеп - бұл экономикалық интегралданған есептеулердің және жиынтық ақпараттық мәліметтерінің негізінде кәсіпорындардың қызметтерін белгілі бір бағытқа бағыттау үшін қабылданатын басқарушылық шешімдердің жүйесін жасау» деп анықтама береді [8].

Ф.Сейдахметова «... басқарушылық есеп жүйесі басшыға компанияның қызметін жоспарлау, шешім қабылдау және бақылау үшін ақпараттарды жинақтайды, жіктейді және ұсынады» деп тұжырым жасайды [9].

Қазақстандық ғалым зерттеуші К.Т. Тайгашинова өзінің зерттеу жұмыстарында «... кәсіпорындарда нарықтық экономика талаптарына сәйкес, ішкі жедел басқаруда мәліметтердің қабылдау жүйесінің жоқтығы негізгі кемшіліктердің бірі. Оның себебі басқарушылық есептің әдістемелік негізінің болмауы» деп түсіндіреді.

Сонымен қатар, басқарушылық есептің қажеттілігін отандық ғалымдар қуаттап, нарықтық экономика жағдайында толық шаруашылық және қаржылық дербестік берілген кәсіпорынды басқару процесі әдеуір қиындады. Әкімшілік жүйенің бухгалтерлік жүйесі бүгінде қазіргі заманғы «акпараттық» кәсіпорынның талаптарын қанағатандыра алмаушы еді. Сондықтан дербес сала ретінде басқару есебінің алатын рөлі өте маңызды деп түсіндереді.

Қазақстан Республикасының нормативті реттеу заң актілерінде басқарушылық есепке берілген ресми анықтаманың жоқ екенін атап өтуіміз керек. Біздіңше, бұның себебі басқарушылық есепті ұйымдастыру әрбір ұйымның ішкі ісі болғандықтан деп түсінеміз. Мемлекет ұйымды осындай есеп жүргізуге міндеттендіре алмайды немесе оны жүргізудің бірегей ережесін жасап бермейді. Басқарушылық есептің батыстық қалыптасқан практикасы мемлекеттің бұл салаға араласпайтындығын көрсетеді. Бірақ, басқарушылық есептің теориялық және тәжірибелік маңызы зор, сондықтан оған мамандардың зерттеуін талап ететін жеке бағыт ретінде анықтама беру аса маңызды болып саналады.

Сондықтан, біздің ойымызша басқарушылық есеп ұйымның акпараттық жүйесінің негізгі бөлігі болып отырып, бір жағынан ұйымның өндірістік-шаруашылық қызметтерін, өндірістік шығындар мен өндіріс көлемін болжамдау, жоспарлауға, сондай-ақ тиімді басқару шешімдерін қабылдау мақсатында қажетті акпараттармен қамтамасыз ету, жедел басқару мен бақылауға, оңтайлы басқару шешімдерін қабылдауға, сонымен бірге алға қойған мақсат-міндеттердің орындалуын бағалауға арналған ішкі есеп жүйесі деп түсінеміз.

Біздің ойымызша, басқарушылық есептің негізгі объектілері ұйымның шығындары (шығыстары, ысыраптары) мен табыстары, сонымен бірге оның қызметінің нәтижелері (шығындар мен табы-

старды салыстыру) болып табылады. Содан басқа басқарушылық есепте ұйымның мүліктері, материалдық, қаржылық және еңбек ресурстары сияқты объектілері міндетті түрде бөлектелініп көрсетіледі.

Басқарушылық есептің басқарушыларға тиімді басқару шешімдерін қабылдауға көмектесу мақсаты, төмендегі атап көрсетілген міндеттері арқылы жүзеге асырылады:

- ішкі шаруашылық процестер, қызмет нәтижелері туралы нақты және толық ақпараттарды қалыптастыру және осы ақпараттарды ішкі басқарушылық есептеме жасау арқылы әртүрлі деңгейдегі менеджерлерге беру;

- ұйым және оның жауапкершілік орталығының қызметінің экономикалық тиімділігін жоспарлау және бақылау;

- өнімнің (жұмыстар мен қызметтердің) нақты өзіндік құнын есептеу және оның қабылданған нормалар, стандарттар және сметалардан ауытқуын анықтау;

- жоспарланған нәтижелерден болған ауытқуларды талдау және ауытқу себептері мен жауаптыларды анықтау;

- материалдық, ақша және еңбек ресурстарын және олардың пайдалануын бақылауды қамтамасыз ету;

- ұйым қызметінің тиімділігін арттыру резервтерін анықтау.

Басқарушылық есепте көптеген пәндердің (талдаудың, стратегиялық және оперативті жоспарлаудың, басқаудың, кәсіпорын экономикасының) жедел, бухгалтерлік, сатистикалық, экономикалық, математикалық әдістері қолданылады.

Ұйым қызметіндегі басқарушылық есеп рөлін қарастыра отырып, тарихи тұрғыдан оның қаржылық есепке қарағанда төменгі дәрежеге ие болып келгенін атап өткен жөн, тіпті қазірдің өзінде басқарушылық есеп көптеген ұйымдарда қаржылық есептеме процесінің жанама өнімі ретінде қарастырылып келеді. Бірақ, бизнес масштабының өсуі, технологиялардағы өзгерістер, соңғы онжылдықтағы менеджерлердің білім деңгейінің өсуі басқарушылық есептің дамуына оң әсерін тигізіп отыр. Бұл нарықтық экономика жағдайында қаржылық есептен бөлек оның зерттеу саласы ретінде мойындауға әкеліп соқты. Осы тұрғыдан алғанда болашақта басқарушылық есеп рөлінің одан әрі дами түсетінін толық сеніммен айтуға болады.

Енді ұйымды басқару жүйесіндегі басқарушылық есептің орнын кеңірек қарастыратын болсақ, онда ұйымды кез келген басқа басқару жүйесі сияқты басқару субъектісінің, басқару объектісінің жиынтығы түрінде, олардың өзара байланысы ретінде көрсетуге болады.

Басқару субъектісі басқару объектісіне берілетін бұйрықтар мен белгілер арқылы басқарушы әсер етеді. Басқару объектісі басқарушы әсерді қабылдап, оған берілген басқарушы белгіге сай әрекет етеді. Объектінің басқарушы әрекетті қабылдап, оған жауап бергенін, басқару субъектісі кері байланыс көмегі арқылы біледі.

Ұйымды басқару жүйесіндегі басқару субъектісі ретінде басшылар, шешім қабылдау бойынша белгілі бір өкілеттілікке ие басқарудың барлық деңгейіндегі менеджерлер болады. Басқару объектісі ретінде ұйымның түрлі ресурстары – қызметкерлер, еңбек құралдары мен заттары, ұйымның ғылыми-техникалық және ақпараттық қуаты саналады. Басқарушылық есеп жүйесіндегі басқарудың негізгі объектілері болып табыстар мен шығындар ғана емес, сонымен қатар ұйым қызметінің нәтижелері де басқарушылық есептің объектілері болып саналады.

Басқарушылық әсер ету өзара байланысы мен өзара әрекеті басқарудың келесідей тұйық қайталанатын циклін құрайтын басқарудың негізгі қызметтері көмегімен жүзеге асырылады, яғни талдау, жоспарлау, ұйымдастыру, есептеу, бақылау, реттеу, талдау. Бұл жерде шешім қабылдау функциясы байланыстырушы басқарушылық функция болып саналғандықтан, көрсетілген басқару кезеңдерінде бөлек көрсетілмеген. Яғни, ол басқару циклінің барлық кезеңдерінде қатысып отырады деп ұйғарылады. Басқарушылық есеп орны басқарушылық шешімді дайындау және қабылдау кезеңінде көрінеді. Сонымен, басқарушылық есеп басқарудың барлық қызметтерінде пайдаланылады.

Осымен қатар басқарушылық есеп мамандарының біліктілігіне олардың лауазымды міндеттеріне жоғары талап қойылады.

Басқарушылар қызметін талдай отырып, басқарушылық шешім қабылдауда басқарушылық есеп мамандарының қандай маңызды рөл атқаратыны көрінеді.

Егер басқарушылық есептің мақсаты атқаратын қызметтері, жауапкершілік орталықтары бойынша шығындарды есепке алу және жұмыстар мен қызметтердің өзіндік құнын калькуляциялау болса, онда қаржы есебі кәсіпорынның жалпы қаржылық жағдайы мен тиімділігі туралы мәлімет беруге арналған.

Белгілі қазақстандық ғалымдардың бірі, академик С.С. Сатубалдин басқарушылық есептің экономикалық мәніне, оны өндіріс шығындарын басқарумен тікелей байланыстыра отырып, «...басқарушылық есеп менеджелерді ағымдағы және стратегиялық жоспарлау, ресурстарды тиімді пайдалану және компания мен оның бөлімшелерінің қызметін бағалау мақсатында шешімдер қабылдауға қажетті ақпараттармен қамтамасыз ететін, компанияның өнімінің шығындарын басқару тармағы» деп түсіндіреді.

Жүргізілген зерттеу жұмысының нәтижесінде біз басқарушылық есеп – бұл басқару қызметін тиімді атқаруға, яғни, шешім қабылдау, жоспарлау, талдау, бағалау, бақылау мен реттеуге қажетті ақпаратпен қамтамасыз ететін, басқарудың жалпы жүйесіне жекеленген бухгалтерлік есептің бір бөлігі деп түсіндіреміз. Бұл процесс фирма ішінде өздерінің қызметін атқару үшін басқарушылық аппаратқа қажетті мәліметтерді теңдестіруді, өлшеуді, жинауды, жүйелеуді, талдауды, дайындауды, беру мен қабылдауды қамтиды.

Басқарушылық есеп маманына жауапты рөл оған белгілі бір ерекше құқықтарды беру керектігін көрсетеді, мысалы, ұйымның барлық бөлімшелері, бөлімдері мен қызметтерімен қызметтік өзара қарым қатынаста болу; барлық ақпаратты, оның ішінде құпия деректерді алу; маманданған дәлелді өз пікірін дайындау құқығына ие болу; кәсіби дайындау мақсатында шешімді кейінге қалдыра білу құқығына ие болу.

Біздің пікірімізше басқарушылық есептің мақсаты фирманың ішкі пайдаланушыларына, жедел және ағымды, сонымен қатар кәсіпорынның болашақ дамуы сипатында оптималды шешімдерді қабылдау үшін, ақпаратты дайындау және уақытылы беру болып табылады. Басқарушылық есептің міндеттерін анықтаудың әр – түрлі тәсілдерін салыстырмалы талдауға келсек, онда барлық

авторлар үшін уақыт өткен сайын басқарушылық есеп міндеттері шеңберінің кеңейгені дау туғызбайды.

Бірқатар елдерде «шығындар есебі» түсінігі, мысалы ТМД елдерінің бухгалтерлік есеп әдебиеттері мен тәжірибесіне қарағанда, кең көлемде қарастырылады және осыған орай олар шешетін тапсырмалар шеңбері де кеңейе түседі. Бұл түсінік тек құжаттауды, шоттарда нақты жұмсалған шығындарды сипаттау және өнімнің калькуляциясын жасау түсініктерін ғана емес, сонымен қатар ішкі басқару бойынша стратегия мен тактиканы мәліметпен қамтамасыз етуді де қамтиды. Кей кезде мұндай есеп өндірістік есеп ретінде болады.

Барлық елдерде қаржы есебін жүргізу арнайы жалпыға бірдей қабылданған принциптермен, тәртіптер және стандарттармен реттеледі, оларды сақтау есепті мәліметтерді қалыптасыру кезінде міндетті болады. Ал, басқарушылық есепті жүргізу заңмен немесе нормативтік актілермен реттелінбейді.

Қазіргі кезде Қазақстанда жұмыс істейтін компаниялар мен кәсіпорындарда, әсіресе мұнай және газ саласында басқарушылық есеп кеңінен қолданылып келеді. Сол сияқты, өндіріс және қызмет көрсетумен айналысатын кәсіпорындарда қолданудың қажеттілігі уақыт күттірмейтін мәселе **болып отыр.**

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Друри К. Введение в управленческий и производственный учет. Пер. с англ. /Под ред. С.А. Табалиной.-М.: Аудит, ЮНИТИ, 1994. - 560 с.
2. Ивашкевич В.Б. бухгалтерский управленческий учет: Учеб.для вузов.-М.:Юрист, 2003-216с.
3. Хорнгрен Ч.Т., Фостер Дж. Бухгалтерский учет: управленческий аспект: Пер. с англ./Под ред.Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 1995. -98 с.
4. Шеремет А.Д. Комплексный экономический анализ деятельности предприятий (вопросы методологии). – М.: Экономика, 1974, - 207 с.
5. Вахрушина М.А. Бухгалтерский управленческий учет. Учебник. – М.: Финстатинформ, 200.-512с.

6. Николаева С.А. Учетная политика организации: принципы формирования, содержание, практические рекомендации, аудиторская проверка.-М.: Аналитика-Пресс, 1998. – 168 с.
7. Касьянова Г.Ю., Колесникова С.Н. Управленческий учет по формуле «три в одном». – М.: Статус-Кво, 1999.-226 с.
8. Тасмағанбетов Т.А. Басқарушы есеп, стратегиялық жоспарлау және талдау. Оқу құралы. - Алматы: Дәуір, 2002.-568.
9. Сейдахметова Ф.С Бухгалтерский учет в современных условиях.- Алматы: Издательство «ЛЕМ», 2001.-356.

АЛЬСЕИТОВА А.

«Есеп және аудит»

мамандығының магистранты

Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ

Алматы қаласы

МҰНАЙ-ГАЗ ӨНДІРІСІНДЕГІ ШЫҒЫНДАР ЕСЕБІН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Мұнайды өндіру жұмыстарына жұмсалатын өндірістік шығындар есебін дұрыс ұйымдастыруға әсер етуші факторлардың бірі ретінде шығындардың экономикалық негізделген топтамасы саналады. Өйткені, ол тек қана шығындарды жоспарлау мен оның есебіне әсер етпейді, сонымен бірге шығындардың түрлері арасындағы қатынастарды дәлірек талдауға, сараптауға және өнімнің өзіндік құнын анықтауға мүмкіндік береді.

Өндірістік шығындарды топтастырудың қажеттілігі шығындардың құрамы мен экономикалық мазмұны бойынша өнімді дайындау, жұмыстарды орындау мен қызмет көрсету кезінде олардың технологиялық процесс кезіндегі алатын орнына қарай, өндіріс көлеміне және өзіндік құнға қосылу тәсіліне байланысты біртекті болмайтындығынан туындап отыр.

Шығындар – шаруашылық іс-әрекет барысында (еңбек, өнім өндіретін құралдар мен керек-жарақтарын алуға, жұмыс орындау, қызмет көрсетуге алынған) тұтынылған материалдық, еңбек, қаржылық және басқа ресурстардың және баланста көрсетілетін

болашақта кіріс әкелу мүмкіндігі бар кәсіпорын активі ретінде көрсетілетін құн. Бұдан шығатыны «шығындар» өндіріске жұмсалған шығындар дегеннен кең екені білінеді, өндіріске шыққан шығындар - өнімді (жұмысты, көрсетілген қызметті) өндіру барысында тұтынылатын ресурстар бөлігі.

Өндіріс есебінің міндетіне қаржылық есептілік жасау үшін тікелей өндірістік шығындарды (өнімнің өзіндік құнын) анықтау кіреді.

Өндіріске шығынды есептеу жүргізетін бағыт - өндіріске жұмсалған шығындар есебін мақсатты түрде дербес есептеуді талап ететін қызмет аумағы. Өндірілетін өнімнің өзіндік құнын калькуляциялау, яғни шын мәнісінде қайсыбір қызмет адамының пайдаланылған ресурстарды бағалау қажет деп ойлайтынның бәрі де өндіріске жұмсалған шығынды есептеу бағыттарының мысалы болып табылады.

Бәрімізге белгілі, қандай да бір өндіріс өндіріс процесін жүзеге асыру барсында белгілі бір шығындар (материалдық, еңбек және басқа да) жұмсалады, сол шығындар арқылы өндірілген өнімнің, орындаған жұмыстар мен қызметтердің құны қалыптасады.

Мұнайгаз секторының салалық ерекшеліктерінің бірі болып мұнайды өндіру барысында таза мұнай өндірілмейді, мұнай, газ су және тағы да басқа механикалық қоспалардан тұратын – мұнайлыгаздысулы эмульсия өндіріледі. Сондықтан да оларды судан, тұздан және басқа да механикалық қоспалардан тазарту сепарациялау шығындары да жанама шығындар санатына кіреді.

Екінші салалық ерекшеліктеріне – ол эксплуатациялық (мұнайды жер бетіне шығаратын) ұңғылардың өнімділігін арттыру үшін жұмсалатын жер асты пласттық қысымына жасанды әсер ету шығындары жатады.

Мұнай ұңғыларының өнімі – мұнай, газ және жерасты қабатының суынан тұрады. Мұнай мен судың қуатты араласуынан көбінесе, қоспа – эмульсия түзіледі. Судың өте ұсақ тамшылары мұнай ішінде араласып жүретіндіктен, олар бір-бірімен қосылып, тұнбаға түспейді.

Газ ұңғыларының өнімінде газдан басқа су тамшылары мен буы, ал газконденсат ұңғыларында мұнымен қоса, сұйық көмірсутектері де кездеседі. Газ бен сұйықтан басқа механикалық

қоспалар да болады, олар жер асты қабатынан бірге шыққан құм мен саз балшық түйіршіктері.

Мұнай мен газды жинау, тасымалдау, бір-бірінен ажырату үшін сол сияқты бөтен қоспалардан бөліп алу үшін, мұнай өндірісі территориясында құбыр жүйелері, аспаптар, ғимараттар салынады. Олар төмендегідей қызметтер атқарады:

- 1) ұңғы өнімдерін жинау және өлшеу;
- 2) мұнайдан газды айыру;
- 3) мұнай мен газды судан және механикалық қоспалардан бөліп алу;
- 4) мұнайды жинау және өлшеу қондырғыларынан резервуарлар паркіне, ал газды компрессорлық станцияларға немесе газ тарту тораптарына тасу;
- 5) мұнайды сусыздандыру, кейде тұзсыздандыру мен тұндыру, оны тұрақтандыру, яғни одан көмірсутектерін шығару;
- 6) газ құрамынан керексіз қоспаларды шығарып алу;
- 7) мұнай мен газ өндіруді есепке алу және оларды көлік ұйымдарына табыс ету (өткізу).

Мұнай мен газ жинауда, тасымалдауда, өндеуде белгілі бір үлгі жоқ. Жергілікті жағдайларға байланысты өзгеріп отырады, яғни кәсіпшіліктің географиялық орнына, ұңғылардың ара қашықтығына, өндірістің көлеміне, ұңғыларды пайдалану әдісіне, мұнайдың сапасына, оның сулылығына қарай үлгілер өзгеріп отырады.

Дегенмен, қазіргі жинау, тасымалдау, өндеу үлгілері негізгі бір ортақ ережелерге – жеңіл фракциялардың ұшып кетпеуінен сақтандыру, мұнайдың атмосферамен жанасуын қадағалау, мұнайдан су мен газ және механикалық қоспалардың неғұрлым толық бөлінуін қамтамасыз етуіне сәйкес келу керек.

Бұл ережелерге белгілі бір аудандағы бір немесе бірнеше кен орындарға қызмет ететін мұнай жинаушы пункттерінде орталықтандырылған көпсатылы айырғышы бар арынды жүйелер сай келеді.

Шоттық жоспар бойынша өндіріс шығындарының синтетикалық есебі үшін келесі шоттар арналған: 8110 «Негізгі өндіріс»; 8310 «Көмекші өндіріс»; 8410 «Өндірістік үстеме шығындар».

Алғашқы екі шот 8110 «Негізгі өндіріс»; 8310 «Көмекші өндіріс» - калькуляциялық шоттар болып табылады. Олар шығындарды, өнімнің өзіндік құнын калькуляциялау және осылар бойынша қызмет көрсетулерді анықтау үшін қажет. Көрсетілген шоттардың дебетінде өндірістік барлық шығындар көрсетіледі, яғни, өндірістегі өнімнің аяқталды ма, жоқ па, соған қарамастан негізгі, үстеме шығындар немесе өндірістегі өнімдер жатады. Бұл шоттардың кредитінде дайын өнімнің нақты өзіндік құны, қайтарылған материалдар, ақаулы өнімнің өзіндік құны, өндірістік қалдықтар, тоқтатылған тапсырыстар бойынша шығыстар және басқа да есептен шығарулар көрсетіледі.

Сонымен калькуляциялық шоттардың сальдосы аяқталмаған өндірістің құнын көрсетеді, яғни дайындалу үрдісіндегі толық аяқталмаған өнімнің шығындар сомасын білдіреді.

Жоғарыда аталған өндіріс шығындарының есептейтін шоттар (алдыңғы екеуінен басқа) жинақтаушы-таратушы б.т. Бұл шоттардың дебетінде сәйкес түрлердің шығындары жинақталады, ал кредитінде бағыттар бойынша таратылады. Әрбір шот жеке алғанда белгілі бір түр шығындарын есептеу үшін арналған. Бұл шығындардың құрамы мен тобы өндіріс шығындарының аналитикалқ есебі мен өнімнің өзіндік құнын калькуляциялау әдісі түсіндірілгенде қарастырылады.

Жартылай фабрикаттар 8210 «Өз өндірісінің жартылай фабрикаттары» шотында: дебетінде – өндірістен алынған жартылай фабрикаттар, кредитінде – өндіріске жіберілген жартылай фабрикаттар есептеледі. Шығарылған дайын өнімнің өзіндік құны 1320 «Дайын өнім» шотына апарылады.

Өндіріске кеткен шығындар есебінің бірінші сатысы, тұтынушылар шоты шығындарын таратудан тұрады. Негізгі өндіріске қатысы бар, өзінің экономикалық мазмұнына байланысты негізгі болып саналатын, ал есеп объектілері бойынша тікелей болып саналатын шығын элементтері, 8110 «Негізгі өндірістің» калькуляциялық шотына жазылады. Көмекші өндірісте шығындалған шығын элементтері 8310 «Көмекші өндірістің» калькуляциялық шотына жатады. Қалған барлық шығын элементтері 8410 «Өндірістік үстеме шығындар» шотында бейнеленеді.

Осыған сәйкес, тұтынушылар шоттары (8110, 8310) дебиттеледі, ал «Материалдар», «Еңбек ақымен есеп айырысу», «Амортизациялық қор» шоттары кредиттеледі.

«Көмекші өндіріс» шотының дебитінде жиналған шығындар, осы өндірістің өнімі мен көрсетілген қызметтердің өзіндік құнында қалыптастырылып, осы шоттың есебінен шығарылып, «Негізгі өндіріс» және 8410 «Өндірістік үстеме шығындар» шоттарына апарылу керек. Таратылу, көмекші өндірістің өнімі мен көрсетілген қызметі, қанша және қандай мақсатпен жұмсалғанына байланысты жүргізіледі. Шығындардың бір бөлігі – технологиялық мақсаттарға қажетті өндіріске жіберілген өнімнің немесе көрсетілген қызметтердің өзіндік құны негізгі өндірістің – негізгі өндіріс есебіне шығарылады, екінші бөлігі – жалпы цехқа және жалпы өндіріске қажетті өндіріске жіберілген өнімнің немесе көрсетілген қызметтің өзіндік құны – 8410 «Өндірістік үстеме шығындар» шотының есебінен шығарылады. Есептен шығарылу, тұтынушы – шоты бойынша, көмекші өндірістің өнімді және көрсетілген қызметті тарату ведомосі негізінде жүзеге асырылады.

Мұнай мен газ өндіру бойынша шығындар баптарының номенклатурасына тоқталамыз.

Жалпы мұнай-газ өндіру басқармасы бойынша мұнай мен газды өндіру шығындары келесі баптар номенклатурасында есептеледі.

I. Мұнайды алу бойынша энергия шығындары:

а) Айдау насостары, топтық приводтар мен тереңдік қондырғылардың электрқозғалтқыштармен шығындалатын энергия;

б) Скважиналарды компрессорлық әдіспен эксплуатациялау кезінде жер асты қабатына жасанды әсер ету үшін қолданылатын қысылған ауа немесе газ;

в) Скважиналарды компрессорсыз газлифттік әдіспен эксплуатациялау кезінде қолданылатын табиғи немесе мұнайлы газ.

II. Пластқа жасанды әсер ету шығындары: пластты контурішілік, контурдан тыс және алаңдық үдету жолымен сумен, газ немесе ауамен толтыру және скважиналардың аумағын тұз қышқылымен, жоғары активті қоспалармен өңдеумен және

торпедалаумен әсер етудің басқа да әдістерін қолдана отырып, пласттардың мұнай беру қабілеттілігіні арттыру бойынша шығындар.

III. Өндірістік жұмысшылардың негізгі еңбек ақысы: мұнай, газ, бақылау, бағалау мен қадағалау скважиналарын күтіп-баптау бойынша жұмыстармен айналысатын операторлар, сонымен қатар аға инженер-технологтар, мұнай-өндірісінің инженер-технологтары мен техник-технологтарның еңбекақысы.

IV. Өндірістік жұмысшылардың қосымша еңбекақысы.

V. Негізгі өндірістік жұмысшыларды әлеуметтік сақтандыру бойынша аударымдар.

VI. Скважиналардың амортизациясы: мұнайды, газды шығаратын және бақылау, бағалау мен қадағалау ұңғыларының тозуы.

VII. Мұнай мен газды жинау мен тасымалдау шығындары:

а) мұнайды жинау мен өндіріс ішілік тасымалдау;

б) газкомпрессорлық цехтың газын жинау мен тасымалдау;

VIII. Мұнайды технологиялық дайындау шығындары: мұнайды дайындау мен қайта өңдеу цехының мұнайды технологиялық дайындау шығындары.

IX. Өндірісті дайындау мен игеру шығындары: жаңа алаңдарда жаңа мұнай-газ өндіру басқармасын ұйымдастырумен байланысты дайындық жұмыстарының шығындары.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы // «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты». Астана. – 2012.
2. Карибджанов Е.С. Мировой нефтяной бизнес в условиях глобализации и участие Казахстана (эффективная стратегия и приоритеты): Диссертация. докт.экон.наук. Алматы: 2005. – 292с.
3. Егембердиева С.М. Тенденции развития мирового рынка нефти в условиях глобализации. // Вестник ЕНУ имени Л.Н.Гумилева - 2010. - №1 (73). - С.247-252.
4. Медиева Г.А. Этапы перспективы развития нефтегазовой отрасли Казахстана. Нефть и газ. – 2010. - №5 – с.41-46.

АППАКОВА Г.Н.

доктор PhD, доцент,

КазЭУ им.Т.Рыскулова, г.Алматы

БАЙТАЛАСОВА Г.А.

м.э.н., ст.преподаватель,

КазЭУ им.Т.Рыскулова, г.Алматы

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УЧЕТА ОПЕРАЦИЙ В ИНОСТРАННОЙ ВАЛЮТЕ

Интернационализация экономической жизни в Казахстане вызывает у организаций, занимающихся хозяйственной деятельностью, потребность и необходимость использования в расчетах иностранных валют. Казахстанские организации получают иностранную валюту в виде выручки от экспорта своей продукции, работ и услуг, а также путем покупки ее на валютном рынке. Операции в иностранной валюте регулируются национальным законодательством, которое устанавливает порядок хождения иностранной валюты на территории данной страны, права и ответственность участников валютного рынка. Нормативное регулирование валютных операций в части порядка их бухгалтерского учета определяется Международным стандартом финансовой отчетности (IAS) 21 «Влияние изменений обменных курсов валют»; Национальный стандарт финансовой отчетности.

Согласно Закона РК «О валютном регулировании и валютном контроле», все организации в Республике учет всех производимых валютных операций, независимо от используемых валют, ведут в тенге[1]. Если сделки и другие хозяйственные операции совершаются и оцениваются в иностранной валюте, для целей бухгалтерского учета и отчетности производится пересчет данных показателей в тенговый эквивалент по обменному курсу используемой валюты к тенге, котируемому Национальным банком РК. Надо отметить, что согласно МСФО 21 обменный курс валют - соотношение при обмене одной валюты на другую[2]. Для корректного учета влияния изменений валютных курсов все статьи баланса необходимо разделить на денежные и неденежные. Стандарт опре-

деляет денежные статьи как имеющиеся единицы валюты, активы и обязательства к получению или выплате в фиксированных или определенных суммах единиц валюты. Главной характеристикой денежной статьи является право на получение (или обязательство по предоставлению) фиксированного или определенного количества единиц валюты. Примерами этого являются: пенсии и другие пособия работникам, подлежащие выплате наличными деньгами; обязательства, подлежащие погашению в денежной форме; денежные дивиденды, признанные в качестве обязательства.

Аналогичным образом контракт на получение (или предоставление) нефиксированного количества собственных долевых инструментов организации или нефиксированной суммы активов, по условиям которого подлежащая получению (или предоставлению) справедливая стоимость равняется фиксированному или определенному количеству единиц валюты, представляет собой денежную статью. И, наоборот, основной отличительной чертой неденежной статьи является отсутствие права на получение (или обязательства по предоставлению) фиксированного или определенного количества единиц валюты. Примерами этого являются предоплата товаров и услуг (например, арендная плата, выплаченная авансом); нематериальные активы; запасы; основные средства; обязательства, подлежащие урегулированию путем предоставления неденежного актива.

Таким образом, не вся дебиторская и кредиторская задолженность подпадает под определение денежной статьи, несмотря на тот факт, что вся она имеет денежное выражение. Однако все активы, выраженные в иностранной валюте должны переводиться в валюту представления по справедливой стоимости. Согласно МСФО 21 справедливая стоимость - сумма, на которую можно обменять актив или произвести расчет по обязательству при совершении сделки между хорошо осведомленными, желающими совершить такую операцию независимыми сторонами.

Согласно Типового плана счетов бухгалтерского учета финансово-хозяйственной деятельности, учет операций в иностранной валюте и валютных ценностей следует вести в той системе счетов, что и учет операций и ценностей в тенге. При этом расчеты и

имущество в иностранной валюте целесообразно учитывать обособленно на специально открываемых дополнительных рабочих счетах к приведенным синтетическим счетам. Помимо обычных составляющих учетные записи должны также включать валютный курс, используемый для расчета тенгового эквивалента. Параллельно с записями в тенге денежные средства на валютном счете и операции в иностранных валютах должны отражаться также в валюте расчетов и платежей по ее номиналу. На практике возникает проблема по применению различных технических способов организации учетных записей. В данной ситуации организациям можно рекомендовать использовать вторые комплекты учетных регистров, запись дробно при линейно-позиционном строении регистров, включать в формы документов дополнительные показатели и т.д.

Для обобщения информации о наличии и движении денежных средств в иностранных валютах на валютных счетах организации, открытых в кредитных организациях на территории Республики Казахстан и за ее пределами в организациях к синтетическому счету 1030 «Денежные средства на текущих банковских счетах» открыты рабочие счета:

- 1031 «Денежные средства на текущих банковских валютных счетах внутри страны»;
- 1032 «Денежные средства на текущих банковских валютных счетах за границей»[3].

При осуществлении пересчета важным моментом является определение даты, на которую необходимо произвести пересчет. Согласно МСФО 21, пересчет иностранной валюты в тенге производится на дату совершения валютной операции и дату составления бухгалтерской отчетности. Дата совершения валютной операции – это день возникновения у предприятия, в соответствии с законодательством РК или договором, права принятия к бухгалтерскому учету имущества и обязательств, которые явились результатом этой деятельности.

По общему правилу датой совершения операции в иностранной валюте считается день, когда в соответствии с законодательством или договором у организации возникает право принять к

бухгалтерскому учету имущество или обязательства, которые являются результатом этой операции. В отдельных случаях это может прямо оговариваться законодательством или нормативной документацией, хотя в большинстве случаев дата пересчета должна приниматься исходя из экономического или юридического содержания операции. Так, дата оприходования импортируемого товара должна быть определена на основе договора в зависимости от условий поставки. В целях упрощения данная проблема в некоторых зарубежных странах решается использованием условного курса. Таким курсом признается средний курс. Однако на практике бывает достаточно сложно установить дату совершения хозяйственной операции.

Изменения балансовой стоимости денежных статей на дату составления бухгалтерского баланса, вызванные курсовыми колебаниями, должны признаваться как прибыль или убыток от курсовых разниц (exchange gain or loss) в том периоде, в котором они произошли. Результаты и финансовые показатели организации, чья функциональная валюта не является валютой гиперинфляционной экономики, подлежат пересчету в другую валюту представления с использованием специальных процедур (таблица 1).

Таблица 1— Процедуры перевода активов, обязательств и финансовых результатов, выраженных в иностранной валюте, в валюту представления

| Процедуры перевода в валюту представления | Отличие от пересчета из иностранной валюты в функциональную валюту |
|---|--|
| Первая процедура—активы и обязательства по каждому представленному балансу (то есть включая сравнительные данные) подлежат пересчету по конечному курсу на дату этого баланса | Первое отличие—все активы и обязательства (как денежные, так и неденежные) пересчитываются по конечному курсу. |
| Вторая процедура— доход и расходы по каждому отчету о прибыли и убытках (то есть включая сравнительные данные) подлежат пересчету по курсам на даты осуществления операций | Второе отличие — все возникающие курсовые разницы отражаются в капитале в составе резервов. |
| Третья процедура— все возникшие курсовые разницы подлежат признанию в качестве отдельного компонента капитала | |
| Примечание - Составлено автором на основе источника [4] | |

Курсовые колебания, в результате которых возникает различие между рассчитанной и балансовой стоимостью денежной статьи, в период совершения расчета увеличивают доход или расход. Курсовые разницы могут возникнуть в результате девальвации или обесценивания валюты, против которых нет реальных способов страхования. Они влияют на обязательства, по которым не было возможности произвести своевременную оплату. Подобные обязательства могли возникнуть, к примеру, непосредственно в связи с недавним приобретением актива, счет за который выписан в иностранной валюте.

В соответствии с п. 8 IAS 21 иностранная валюта — это валюта, отличная от функциональной валюты организации. То есть если Национальный банк РК определил в качестве своей функциональной валюты доллар США или евро, то российский рубль будет рассматриваться как иностранная валюта. При первичном признании в функциональной валюте операция в иностранной валюте должна учитываться путем применения к сумме в иностранной валюте текущего валютного курса между функциональной валютой и иностранной валютой на дату осуществления операции.

Для решения данной проблемы и других проблем, связанных с организацией учета операций в иностранной валюте, в НСФО 2 раздел 30 «Перевод операций в иностранной валюте» раскрыт порядок отражения на счетах бухгалтерского учета операций, совершаемых в иностранной валюте, также конкретизирован и указан перечень дат совершения отдельных операций в иностранной валюте.

Организация может представлять свою финансовую отчетность в любой валюте (валютах). Если валюта представления отличается от функциональной валюты предприятия, оно переводит результаты своей работы и финансовое положение в валюту представления. Например, если в состав группы входят предприятия с разными функциональными валютами, результаты работы и финансовое положение каждого из них показывается в единой валюте, чтобы можно было представить консолидированную финансовую отчетность.

Результаты работы и финансовое положение предприятия, функциональная валюта которого не является валютой гиперинфляционной экономики, переводится в другую валюту представления с использованием следующих процедур:

- активы и обязательства в каждом из представленных балансов (т. е. включая сравнительные данные) переводятся по курсу закрытия на дату составления каждого из балансов;
- доходы и расходы для каждого отчета о прибылях и убытках (т. е. включая сравнительные данные) переводятся по обменным курсам валют на даты соответствующих операций;
- все возникающие в результате перевода курсовые разницы признаются как отдельный компонент собственного капитала.

Довольно часто организации импортируют или экспортируют товар через посредника (комиссионера или агента), который в соответствии с договором обязуется совершить определенные юридические действия и сделки за счет другой стороны - доверителя, комитента, принципала. Участвуя в расчетах (если это предусмотрено договором), посредник может совершать операции в иностранной валюте. В этом случае образуются курсовые разницы и, соответственно, возникает проблема их учета.

Напомним, что к доходам посредника в целях бухгалтерского учета и исчисления налога на прибыль относится только его вознаграждение. Суммы, которые посредник получил в порядке компенсации понесенных затрат, для целей исчисления налога на прибыль доходом не признаются. С другой стороны, в число расходов посредник не включает и сами затраты, которые подлежат компенсации по условиям договора.

Доходы в виде положительных курсовых разниц, возникающие от пересчета таких требований и обязательств, посредник учитывать не должен: они являются собственностью принципала (комитента). Именно ему и предстоит на основании отчета посредника отражать данные положительные и отрицательные курсовые разницы в налоговом учете. Таким образом, курсовые разницы у посредника, возникают, как правило, при пересчете денежных средств на валютном счете, а также при пересчете задолженностей заказчика и иностранных контрагентов. В связи с чем возникает

учетная проблема разделения по принадлежности этих доходов и расходов.

По МСФО 21 финансовые отчеты зарубежного подразделения, являющегося неотъемлемой частью деятельности отчитывающегося предприятия, следует переводить на валюту отчитывающегося предприятия, используя стандарты и процедуры, описанные выше, как если бы операции зарубежного подразделения являлись операциями самого отчитывающегося предприятия.

Корректировка для получения текущих стоимостей и для учета изменений уровня цен в зарубежной стране необходима при отражении результатов экспортно-импортных операций, особенно если существует намерение продолжать проведение таких операций. Изменения цен в целом или на отдельные товары и услуги в стране головного предприятия принимаются во внимание, только когда денежные средства перечисляются в головное предприятие.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон РК «О валютном регулировании и валютном контроле» с изменениями на 12 января 2007 года №333 XXII ЗРК
2. Международные стандарты финансовой отчетности, Алматы, 2012
3. Типовой план счетов бухгалтерского учета Алматы, 2013г
4. Шнейдман Л.З. Учет новых видов операций – М: Бухгалтерский учет, 2013

АТЧАБАРОВА А.М.,

к.э.н., доцент

Кафедры «Бухгалтерский учет и аудит»

КазЭУ имени Т.Рыскулова

г.Алматы

ОСНОВЫ УЧЕТА КАССОВЫХ ОПЕРАЦИЙ

Счета раздела 1 «Краткосрочные активы» предназначены для учета активов организации, классифицируемых как краткосрочные. Актив классифицируется как краткосрочный актив, если:

- предполагается его реализовать либо он удерживается для продажи или использования в ходе нормального операционного цикла организации;
- он предназначен в основном для целей торговли;
- его предполагается реализовать в течение двенадцати месяцев после отчетной даты;
- либо он представляет собой денежные средства или эквивалент денежных средств, не имеющих ограничений в использовании.

Все остальные активы классифицируются как долгосрочные активы. [1]

Раздел 1 «Краткосрочные активы» включает следующие подразделы:

- 1000 «Денежные средства».
- 1100 «Краткосрочные финансовые инвестиции».
- 1200 «Краткосрочная дебиторская задолженность».
- 1300 «Запасы».
- 1400 «Текущие налоговые активы».
- 1500 «Долгосрочные активы, предназначенные для продажи».
- 1600 «Прочие краткосрочные активы» [2]

По некоторым операциям предприятия осуществляют расчеты наличными денежными средствами. Правильная организация учета наличных денежных средств требует соблюдения определенных условий.

Первым условием является наличие специального помещения - кассы.

Касса - это специально оборудованное и изолированное помещение, предназначенное для приема, выдачи и временного хранения наличных денежных средств.

В кассе должен быть сейф (металлический шкаф) для хранения денег и ценностей.

Ключи от металлических шкафов и сейфов хранятся у кассиров, которым запрещается оставлять их в условленных местах, передавать посторонним либо изготавливать неучтенные дубликаты.

Учтенные дубликаты ключей в опечатанных кассирами пакетах и шкатулках хранятся у руководителей предприятий. Периоди-

чески проводится их проверка комиссией. При обнаружении утраты ключа руководитель предприятия сообщает о происшествии в органы внутренних дел и принимает меры к немедленной замене замка металлического шкафа.

Второе условие - это полная материальная ответственность кассира.

После заключения индивидуального трудового договора с кассиром или бухгалтером, который будет выполнять обязанности кассира, издается соответствующий приказ о приеме на работу. Затем руководитель предприятия обязан ознакомить сотрудника с Правилами ведения кассовых операций, которые разрабатываются на предприятии и утверждаются руководителем.

После ознакомления под роспись с Правилами ведения кассовых операций с кассиром в обязательном порядке должен заключаться договор о полной материальной ответственности.

На основании заключенного договора о материальной ответственности кассир несет полную ответственность за сохранность средств в кассе, правильность оформления первичных кассовых документов и ведение кассовой книги.

Во время работы кассира помещение кассы должно быть закрыто изнутри. Доступ в кассу посторонних лиц запрещен. Обязанности кассира не могут быть поручены (перепоручены) другим сотрудникам. Круг лиц, которые при необходимости (большом объеме работ) могут быть допущены в помещение кассы, утверждается руководителем предприятия и со всеми этими лицами должны заключаться договоры о полной материальной ответственности.

В случае необходимости временной замены кассира исполнение его обязанностей возлагается на другого работника только на основании письменного приказа руководителя предприятия. При этом с этим работником заключается договор о полной материальной ответственности.

В случае внезапного отсутствия кассира на рабочем месте, например, в результате болезни, находящиеся у него в кассе ценности немедленно пересчитываются лицом, которому поручено исполнять обязанности кассира и которому они передаются в присутствии руководителя и главного бухгалтера предприятия или в

присутствии комиссии из лиц, назначенных руководителем предприятия. О результатах пересчета и передачи ценностей составляется акт за подписью указанных лиц.

При транспортировке денежных средств и ценностей из учреждения банка в кассу предприятия или, наоборот, при сдаче наличности в банк необходимо обеспечить охрану кассиру, а в случае необходимости - транспортное средство.

Ответственность за обеспечение сохранности денег во время транспортировки несут руководители предприятий.

Часто возникают ситуации, когда для производственных целей необходимо срочно приобрести за наличный расчет какие-либо ценности, произвести оплату счетов, одним словом - потратить наличные деньги предприятия. Это распространенные хозяйственные операции. Но распоряжаться денежными средствами компании могут не все сотрудники, а только те из них, которые уполномочены на это руководителем. Круг должностных лиц, имеющих право на получение денежных средств из кассы предприятия для дальнейшего использования в производственных целях, определяется в соответствующем приказе. С этими лицами должны быть заключены договоры о материальной ответственности за получаемые денежные средства.

Бухгалтер и (или) кассир должны следить за тем, чтобы денежные средства выдавались в подотчет только уполномоченным на то сотрудникам.

Полученные в кассе денежные средства называются выдаваемыми в подотчет именно потому, что сотрудник должен отчитаться об их использовании на определенные цели. Отчет должен составляться в течение определенного срока. Этот срок устанавливается руководителем предприятия отдельно по суммам, получаемым с целью использования на хозяйственные нужды (приобретение каких-либо товаров, материалов, других активов, оплата имеющихся задолженностей и т.д.), и по суммам, выдаваемым на командировочные расходы.

По суммам, выданным на хозяйственные нужды, сотрудник должен составить так называемый авансовый отчет в течение от-

веденного руководителем количества дней с момента получения денежных средств (как правило, не более одной недели). По суммам, выданным на командировочные расходы, авансовый отчет составляется в течение отведенного времени со дня возвращения из командировки (как правило, не более трех дней).

Существует два основных первичных кассовых документа:

приходный кассовый ордер, которым оформляется факт поступления денежных средств в кассу предприятия;

расходный кассовый ордер, которым оформляется факт выдачи денежных средств из кассы предприятия. [3]

Приходный кассовый ордер должен подписываться главным бухгалтером и кассиром компании. Расходный кассовый ордер должен подписываться руководителем как распорядителем денежных средств предприятия, главным бухгалтером, кассиром и лицом, получившим денежные средства.

Существует следующий общепринятый порядок выписки первичных кассовых документов

а) Приходный кассовый ордер:

выписывается отдельным бухгалтером (не кассиром) и одновременно регистрируется в журнале регистрации приходных и расходных кассовых ордеров с присвоением ему очередного порядкового номера;

подписывается у главного бухгалтера или другого уполномоченного лица, передается в кассу предприятия - после приема денег приходный кассовый ордер и квитанция к нему подписываются кассиром, заверяется круглой печатью компании и на квитанции ставится штамп «Оплачено» с указанием даты;

квитанция к приходному кассовому ордеру с круглой печатью, штампом и всеми подписями передается кассиром лицу, которое внесло деньги в кассу.

В зависимости от цели поступления средств, приходяемых в кассу, в каждом отдельном случае необходимы соответствующие обоснования (Таблица 1).

Таблица 1 - Основания для выписки приходных кассовых ордеров

| Операция 1 | Основание 2 |
|---|--|
| Поступление из банка средств на хозяйственные нужды, командировки, выплата заработной платы | Чек из чековой книжки |
| Поступление наличной выручки | Фискальный чек |
| Возврат неиспользованной подотчетной суммы | Авансовый отчет |
| Взнос в уставный капитал | Выписка из устава, протокола собрания учредителей |
| Наличный кредит от предприятия или физического лица | Двусторонний кредитный договор |
| Безвозмездное спонсорское получение денег | Письмо-заявление о приеме средств с визой руководителя |
| Внесение средств в погашение недостач по результатам инвентаризации | Акт результатов инвентаризации и выписка из протокола собрания |
| Возврат ссуды, полученной работником на строительство, и т.д. | Договор с работником, выписка из протокола собрания |
| Получение арендной платы наличными денежными средствами | Двусторонний арендный договор |
| Получение аванса: -под поставку запасов; -под выполнение работ и услуг | Договор |
| Оприходованы излишки, выявленные при инвентаризации кассы | Акт результатов инвентаризации |

Примечание: на основании данных источника 3

б) Расходный кассовый ордер:

– выписывается отдельным бухгалтером (не кассиром) и одновременно регистрируется в журнале регистрации приходных и расходных кассовых ордеров с присвоением ему очередного порядкового номера;

– подписывается руководителем предприятия, что служит подтверждением целесообразности расходования денежных средств и у главного бухгалтера или других уполномоченных на то лиц и передается лицу, которое будет получать деньги в кассе, или непосредственно кассиру.

- заполняется лицом, получающим денежные средства;
- подписывается кассиром, выдавшим денежные средства, и ставится штамп «Выдано».

В зависимости от цели выбытия денежных средств из кассы в каждом отдельном случае необходимы надлежащие обоснования (Таблица 2).

Таблица 2 - Основания для выписки расходных кассовых ордеров

| Операция | Основание |
|--|---|
| 1 | 2 |
| Выплата работникам заработной платы, отпускных, премий | Расчетно-платежная ведомость, платежная ведомость |
| Зачисление в банк выручки, поступившей в кассу | Квитанция, препроводительная ведомость |
| Выдача подотчетной суммы на хозяйственные нужды, командировочные расходы | Заявление с визой руководителя или приказ |
| Выдача аванса поставщикам запасов, работ, услуг | Договор, счет на оплату |
| Оплата ценностей (условно) с немедленной оплатой | Распорядительная подпись руководителя или приказ |
| Расчет с поставщиками | Договор |
| Выдана ссуда работникам | Двусторонний кредитный договор |

Примечание: на основании данных источника 3

Кассиру необходимо иметь копии следующих документов:

- договоров о полной материальной ответственности с кассиром или другими лицами, имеющими доступ в кассу и / или выполняющих обязанности кассира;
- приказа о постоянном возложении обязанностей кассира на бухгалтера, если происходит совмещение функций кассира и бухгалтера (главного бухгалтера);
- приказа о временном возложении обязанностей кассира на определенного сотрудника предприятия;
- приказа о назначении комиссии для пересчета остатков денежных средств и иных ценностей в кассе предприятия с целью их передачи сотруднику, исполняющему обязанности кассира;

- комиссионного акта о пересчете и наличии денежных средств, передаваемых кассиру;
- приказа об определении круга лиц, имеющих право подписи кассовых документов за руководителя и главного бухгалтера предприятия;
- образца подписей лиц, имеющих право подписи кассовых документов;
- приказа о назначении круга лиц, имеющих право на получение в подотчет денежных средств в кассе предприятия;
- приказа, определяющего сроки, в течение которых подотчетные лица должны представлять авансовые отчеты об использовании денежных средств предприятия.

Третьим обязательным условием является наличие контрольно-кассовой машины (ККМ) с фискальной памятью.

Наличие контрольно-кассовой машины в кассе предприятия является обязательным условием при приеме наличных денежных средств от покупателей за реализованные товары, работы и услуги. Предприятие обязано использовать ККМ и выдавать покупателю не только квитанцию к приходному кассовому ордеру, но и фискальный чек на оплаченную сумму.

Приходные и расходные кассовые ордера имеют утвержденную форму и заполняются бухгалтером собственноручно или на компьютере, без каких-либо пометок, исправлений и подчисток. Если допущена ошибка, то бланк с ошибкой подлежит немедленному уничтожению и выписывается новый правильный документ.

Прием и выдача по кассовым документам производится только в день их оформления. При выдаче денег по расходному кассовому ордеру или заменяющему его документу отдельному лицу кассир требует предъявления документа (паспорта или другого документа), удостоверяющего личность получателя, записывает наименование и номер документа, кем и когда выдан и забирает расписку получателя. На предприятии выдача денег может производиться по удостоверению, выданному данным предприятием, при наличии на нем фотографии и личной подписи владельца. Расписку в получении денег может быть сделана получателем только собственноручно с указанием полученной суммы прописью. Вы-

дача денег лицам, состоящим и не состоящим в списочном составе предприятия, производится по расходным кассовым ордерам, выписываемым отдельно на каждое лицо, или по отдельной ведомости на основании заключенных договоров. Выдачу денег кассир производит только лицу, указанному в расходном кассовом ордере или заменяющем его документе. Если выдача денег производится по доверенности, оформленной в установленном порядке, в тексте ордера после фамилии, имени и отчества получателя денег бухгалтерией указываются фамилия, имя, отчество лица, которому доверено получение денег. Если выдача денег производится по ведомости, перед распиской в получении денег кассир делает надпись: «По доверенности». Доверенность остается как приложение к расходному кассовому ордеру или ведомости.

При выплате из кассы заработной платы, аванса, премии составляется платежная ведомость. На титульном листе платежной ведомости ставится разрешительная надпись о выдаче денег за подписями руководителя и главного бухгалтера, указываются сроки выдачи денег и общая сумма прописью. После окончания ответственного для выплаты времени платежная ведомость закрывается, независимо от того, все ли указанные в ней сотрудники получили деньги или только часть из них. Закрытие ведомости заключается в том, что кассир подсчитывает общую сумму всех выданных денежных средств по данной ведомости и записывает эту сумму прописью непосредственно в платежной ведомости. После того, как выданная сумма зафиксирована, ведомость считается закрытой и на ее основании составляется один расходный кассовый ордер на всю сумму денежных средств, выданных по ведомости.

Исполненные кассовые документы (приходные и расходные кассовые ордера), то есть документы, по которым произведено получение или выплата денежных средств, собираются кассиром и на их основании производится заполнение так называемой кассовой книги. В ней кассиром регистрируется остаток денежных средств в кассе на начало каждого рабочего дня, все операции по приходу и расходу денежных средств за день, подводятся итоговые суммы и поступления и выдачи денег и выводится остаток денежной наличности на конец дня. Если операции по кассе немногочисленные, то

выведение остатков может производиться не ежедневно, а за несколько рабочих дней.

Кассовая книга должна быть пронумерована, прошнурована, опечатана и заверена печатью предприятия и подписями руководителя и главного бухгалтера. Записи в книге ведутся в двух экземплярах через копировальную бумагу. Второй экземпляр - отрывная часть листа служит отчетом кассира, который вместе со всеми приходными и расходными кассовыми документами передается в бухгалтерию.

Подчистки в кассовой книге запрещены, а исправления в ней возможны только с заверяющей подписью кассира и главного бухгалтера.

Если учет кассовых операций ведется с использованием специального программного обеспечения, например, 1С: бухгалтерии, то кассиру необходимо распечатывать автоматические формируемые листы кассовой книги в двух экземплярах: первый как отчет кассира вместе с первичными документами следует передавать в бухгалтерию, второй как очередной лист кассовой книги следует подшивать и в конце прошнуровать, опечатать и заверить печатью и подписями руководителя и главного бухгалтера.

Бухгалтер проверяет отчеты кассира и приложенные к нему документы, проставляет номера корреспондирующих счетов.

Таким образом, все первичные кассовые документы поступают в бухгалтерию и служат основанием для ведения синтетического бухгалтерского учета движения денежных средств на активном счете 1010 «Денежные средства в кассе» (Таблица 3).

Таблица 3 - Активный счет 1010 «Денежные средства в кассе в тенге»

| По дебету отражается | По кредиту отражается |
|--|---|
| 1 | 2 |
| Сальдо на начало отчетного периода | |
| Поступление денежных средств в кассу: - с текущего и других счетов в банке; - от учредителей как вклад в уставный капитал; | Выбытие денежных средств из кассы: - выплата заработной платы, материальной помощи и т.д.; - выдача в подотчет; |

| | |
|--|---|
| - от покупателей за реализованные товары и услуги; - от покупателей предоплата за товары и услуги; - от подотчетных лиц неиспользованные суммы; - от поставщиков возврат выданных авансов; - от работников при возмещении материального ущерба; - получение займов и кредитов банка | - внесение на текущий счет и иные счета в банке; - приобретение товаров и иных ценностей; - возврат полученных от покупателей авансов; - списание выявленных недостач; - погашение задолженности перед поставщиками; - возврат кредитов и займов |
| Сальдо на конец отчетного периода | |

Примечание: на основании данных источника 3

Проверенный отчет кассира с приложенными документами представляет собой регистр аналитического учета операций по движению денежных средств в кассе.

Аналитический учет операций по счету 1010 «Денежные средства в кассе в тенге» ведется в журнале-ордере № 1 по кредиту счета 1010 и в ведомости к журналу-ордере № 1 по дебету счета 1010.

ЛИТЕРАТУРА

1. Сборник Международных стандартов финансовой отчетности – Алматы, 2013 г
2. Типовой план счетов (утвержден приказом Министра финансов Республики Казахстан от 23.05.2007 года №185)
3. Нурсеитов Э.О. Бухгалтерский учет в организациях: Учебное пособие. - Алматы: изд-во БЕМ, 2006. - 472 с.

АХМЕТОВА А.Е.,
старший преподаватель,
магистр экон. наук,
КАТУ им. С. Сейфуллина,
Астана

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРИЗНАНИЯ РАСХОДОВ В СООТВЕТСТВИИ С МЕЖДУНАРОДНЫМИ СТАНДАРТАМИ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ

Тактической целью любого предприятия является получение стабильного дохода и приемлемого уровня прибыли. Цель эта достигается предприятием в процессе осуществления финансово-хозяйственной деятельности, которая немыслима без расходов. С хозяйственной точки зрения расходы представляют собой потребление или использование товаров и услуг в процессе получения дохода, т.е. являются его «оборотной» стороной, своеобразной «экономической жертвой», необходимой для получения дохода. Из такого общего определения следует, что расходы - это любые выплаты, которые производит предприятие в процессе своей хозяйственной деятельности.

С финансовой точки зрения расходы являются «неблагоприятным» движением денежных средств, уменьшающим прибыль предприятия. Однако это тоже слишком общий взгляд на то, что такое расходы. Все ли расходы уменьшают прибыль предприятия? Ответ на этот вопрос зависит от того, на каких принципах формируется показатель прибыли. Показатели финансовой результативности деятельности предприятия формируются по данным бухгалтерского учета в соответствии с принятыми в каждой стране стандартами ведения учета и отчетности.

Согласно МСФО 1 «Представление финансовой отчетности» расходы это уменьшение экономических выгод предприятия за отчетный период в виде оттоков или амортизации активов или возникновение обязательств, в результате чего уменьшается собственный капитал, за исключением уменьшения, связанного с выплатами участникам». Расходы могут быть результатом поставки

или производства товаров, оказания услуг или осуществления других видов деятельности предприятия.

Расходы - это затраты определенного периода времени, документально подтвержденные, экономически оправданные (обоснованные), полностью перенесшие свою стоимость на реализованную за этот период продукцию. В отличие от затрат расходы не могут быть в состоянии запоемкости, не могут относиться к активам предприятия. Они отражаются при расчете прибыли предприятия в отчете о прибылях и убытках. Согласно общим принципам формирования прибыли предприятия для определения финансового результата деятельности предприятия разные виды расходов учитываются по-разному, не все они являются затратами и включаются в себестоимость. Себестоимость продукции - это стоимостная оценка используемых в процессе производства продукции (работ, услуг) природных ресурсов, сырья, материалов, топлива, энергии, основных фондов, трудовых ресурсов, а также других затрат на ее производство и реализацию.

В себестоимость включаются некоторые затраты, не являющиеся расходами. Самым наглядным примером таких затрат являются амортизационные отчисления, которые не связаны непосредственно с выплатами денежных средств и зависят от выбранного в рамках учетной политики способа перенесения стоимости основных средств на стоимость готовой продукции.

Таким образом, различая понятия расходов, затрат и себестоимости, можно сказать, что расходы относятся к операционной деятельности предприятия и к его денежному потоку, поскольку возникают в процессе его текущей операционной деятельности и требуют для своей оплаты денежных средств. Затраты же являются бухгалтерской категорией, с денежным потоком не связаны и служат элементами, формирующими показатель себестоимости. Часть затрат - это операционные расходы, а часть бывает связана с финансовой или инвестиционной деятельностью предприятия и включается в себестоимость продукции по частям в соответствии с утвержденными правилами и нормативами.

В экономической литературе встречается немало исследований, посвященных тем или иным проблемам признания, оценки, учета, анализа, классификации доходов и расходов.

Знакомясь с положениями МСФО относительно различных учетных категорий и, соответственно, элементов отчетности, можно увидеть, что центральным моментом их учетной интерпретации является определение момента признания, то есть возможности констатации, что объект учета может быть идентифицирован и отражен в отчетности компании. Признание доходов и расходов - это заявление пользователям бухгалтерской информации о том, что расходы были понесены, а доходы получены. Понимание предписаний МСФО в этой части позволяет ответить на вопрос, с какого момента фирма может сделать такое «заявление». Помимо этого, важным для содержания учетной информации о финансовом положении компании является определение момента, с которого доходы и расходы начинают принимать участие в исчислении финансового результата текущего отчетного периода. Соответственно, сопутствующим здесь служит ответ на вопрос: «Можно ли считать доходами и расходами факты хозяйственной жизни, оценка которых не влияет на финансовый результат текущего отчетного периода?».

Ответы на эти вопросы зависят от понимания и интерпретации принципов соответствия и временной определенности, и определяют выбор состава и структуры отчетности компании с точки зрения возможности раскрытия в ней информации о доходах и расходах фирмы.

Порядок признания доходов и расходов, определенный в международных стандартах финансовой отчетности, носит самый общий характер. Признание расходов означает передачу, утрату актива или возникновение обязательства и сопряжено с получением дохода, обусловленного данными расходами (принцип соответствия). Затраты включаются в состав расходов отчетного периода, к которому они фактически относятся независимо от времени оплаты - предварительной, как в случае с арендной платой или последующей, при создании резерва на ремонт основных средств.

Факт осуществления расходов и их содержание (направленность) могут подтверждаться платежными документами, актами, счетами, накладными, путевыми листами, справками, квитанциями и прочими документами.

В себестоимость могут быть включены в полном объеме все фактические затраты предприятия, связанные с производством и реализацией продукции. Затем для целей налогообложения затраты корректируются с учетом утвержденных лимитов, норм, нормативов (например, командировочные расходы, представительские расходы и др.).

Положительный и отрицательный факторы финансового результата операции признаются одновременно, но с соблюдением правил признания соответствующих активов и обязательств. Например, признание продажи товаров выражается в признании выручки и всех затрат, обеспечивших выручку данного отчетного периода, то есть себестоимости продаж (а именно, себестоимости товаров, управленческих и коммерческих расходов).

Получение экономических выгод от объектов активов на протяжении нескольких отчетных периодов предполагают списание в расход таких активов не одновременно, а постепенно, то есть их амортизацию. Затраты, понесенные организацией, которые не отвечают критериям признания актива, не могут сформировать стоимость актива, а рассматриваются расходами того отчетного периода, когда они были понесены. Это относится, например, к организационным затратам и затратам, понесенным при создании нематериального актива на этапе исследования (IAS 38).

МСФО не содержит ни одного специального стандарта, регламентирующего учет и отражение в отчетности расходов. Частные стандарты дают предписания по капитализации и декапитализации затрат, то есть по формированию и списанию балансовой стоимости активов, а также обязательств в связи с начислением расходов.

В частности, МСФО (IAS) 23, посвященный стоимости заимствования (его официальное название - «Затраты по займам»), гласит, что данные затраты отражаются как расходы отчетного периода, если они не связаны прямо с приобретением, строительством или изготовлением объектов, отвечающих определенным критериям. МСФО (IAS) 2, (IAS) 16 и (IAS) 38 определяют порядок включения затрат в первоначальную стоимость продукции (материалов, товаров), основных средств и нематериальных активов (их капитализацию), а также порядок их списания с баланса (декапитализацию) в связи с амортизацией или выбытием.

Начисление расходов (то есть признание обязательств) не означает единовременного признания расходов (то есть возникновения отрицательного фактора прибыли). Начисленный расход по оплате труда рабочих включается в себестоимость продукции, которая будет списана в расход только при ее продаже. Начисленные проценты за кредит могут быть включены в стоимость основных средств, нематериальных активов, продукции и таким образом стать расходом в момент продажи или по мере амортизации соответствующих объектов. Однако некоторые затраты, например, относящиеся к коммерческим или управленческим, не являющиеся распределяемыми, по окончании отчетного периода всегда включаются в расходы.

Расходы, участвующие в формировании чистой прибыли, представляются в соответствии с их классификацией либо по характеру (то есть по их природе), либо по функции (назначению). Группировка расходов по характеру отвечает раскрытию элементов затрат: выручка, прочие доходы, изменение запасов готовой продукции, использованные материалы, расходы на вознаграждения работников, амортизационные расходы, прочие расходы.

Группировка расходов по их функции также хорошо известна нашим бухгалтерам: выручка, себестоимость проданных товаров, валовая прибыль, прочие доходы, затраты на сбыт, административные расходы, прочие расходы.

По требованию пункта 98 МСФО (IAS) 1 некоторые статьи при их наличии должны быть представлены отдельно.

Это, например:

- списание стоимости запасов до величины чистой реализуемой ценности;
- списание стоимости недвижимости, машин и оборудования до возмещаемой стоимости или компенсация таких списаний;
- результат реструктуризации деятельности компании;
- компенсация расходов на создание соответствующих оценочных обязательств (списание оценочных обязательств);
- результат выбытия недвижимости, машин и оборудования, а также инвестиций;

- результаты судебных решений;
- прекращенные операции.

По прочим статьям полной прибыли, классифицированным по характеру, отражаются те доходы и расходы, которые ранее отражались «на счетах капитала» в соответствии с требованиями конкретных стандартов, а именно:

- основная часть корректировок в связи с первоначальным применением МСФО (IFRS 1);
- результаты дооценки и уценки в пределах созданного ранее резерва переоценки при использовании метода учета основных средств и нематериальных активов по переоцениваемой стоимости (IAS 16 и 38);
- возникновение и компенсация убытков от обесценения активов, по которым имеется резерв переоценки (IAS 36);
- отложенный налог на прибыль, возникший в связи с переоценкой актива, не повлиявшей на величину налогооблагаемой прибыли (IAS 12);
- результат переоценки финансовых активов, доступных для продажи (IAS 39);
- курсовые разницы, возникающие при пересчете и консолидации отчетности зарубежных компаний или чистых инвестиций в зарубежную компанию (IAS 21).

Прочие статьи полной прибыли могут быть представлены либо за минусом налогового эффекта, либо без постатейного вычета соответствующего налогового эффекта и с отражением совокупного налогового эффекта от всех прочих статей полной прибыли.

В соответствии с Типовым планом счетов бухгалтерского учета, утвержденным Приказом МФ РК №185 от 23 мая 2007 года, в ТОО расходы отражаются в разделе 7 «Расходы».

Таким образом, адаптация казахстанского учета к международным стандартам поставили на повестку дня понятия «доходы» и «расходы» как важнейшие учетные категории. Доход как конечный финансовый результат деятельности предприятия является первым и существенным шагом к получению прибыли. В любой сфере деятельности существует логическая связь между доходом

и расходом. Именно от тщательного изучения и успешного практического применения формирования себестоимости от реализации будет зависеть рентабельность производства и отдельных видов продукции, взаимозависимость видов продукции и их места в производстве, выявление резервов снижения себестоимости продукции, определение цен на продукцию, исчисление национального дохода в масштабах страны, расчет экономической эффективности от внедрения новой техники, технологии, организационно-технических мероприятий, а также обоснование решения о производстве новых видов продукции и снятия с производства устаревших.

ЛИТЕРАТУРА

1. Международные стандарты финансовой отчетности. М.Аскери, 1998
2. Методические рекомендации к международным стандартам бухгалтерского учета. Выпуск 7– Алматы, 2007 – 128с.
3. Сейдахметова Ф., Сейдахметова З., Сейдахметов Г. Международные стандарты финансовой отчетности (общий обзор и разъяснения) под общей редакцией Ф.С. Сейдахметовой. - Алматы, «Издательство LEM», 2004. -68с
4. Тулешова Г.К. Финансовый учет и отчетность в соответствии с международными стандартами (часть 1) Алматы, 2005 с. 4-278

АХМЕТОВА А.Е.,
старший преподаватель,
магистр экон. наук,
КАТУ им. С. Сейфуллина,
Астана

ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ И ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕТА ЗАТРАТ И КАЛЬКУЛИРОВАНИЯ СЕБЕСТОИМОСТИ ПРОДУКЦИИ РАСТИНИЕВОДСТВА

Совершенствование организации учета затрат и калькуляции себестоимости продукции в конечном итоге всегда направленно не изыскание резервов по снижению себестоимости продукции.

Снижение себестоимости продукции начинается на уровне управления предприятием. Управление издержками является составной частью управления предприятия в целом. Управление издержками на предприятии занимается решением следующих задач:

- получение максимальной прибыли;
- улучшение финансового состояния предприятия;
- повышение конкурентоспособности продукции и предприятия;
- снижение риска банкротства и другие задачи.

Если перед определенным предприятием стоит проблема снижения издержек производства и реализации продукции, то обычно разрабатывается общая концепция (программа) по снижению издержек. Эта программа ежегодно корректируется на основе каких-либо изменений, произошедших на предприятии и касающихся издержек производства. То есть эта программа должна носить комплексный характер. Это значит учитывать все факторы, влияющие на снижение издержек производства и реализации продукции.

Общее содержание такой комплексной программы по снижению издержек производства может быть разным. Оно зависит от: специфики предприятия, текущего состояния предприятия и перспективы развития предприятия. Но, в общем, в ней должны быть отражены следующие направления деятельности предприятия:

- 1) комплекс мероприятий по рациональному использованию материальных ресурсов;
- 2) мероприятия связанные с определением и поддержанием оптимального размера предприятия;
- 3) мероприятия направленные на улучшение использования основных фондов предприятия;
- 4) мероприятия направленные на улучшение использования рабочей силы;
- 5) мероприятия связанные с совершенствованием организации производства и труда.

Комплекс мероприятий по рациональному использованию материальных ресурсов может состоять из таких мероприятий:

- внедрение новой техники и безотходных технологий, позволяющих более экономно расходовать сырье, материалы, топливо, энергию;
- совершенствование нормативной базы предприятия;
- внедрение и использование более прогрессивных материалов;
- комплексное использование сырья и материалов;
- использование в производстве отходов производства;
- улучшение качества выпускаемой продукции и снижение процента брака в производстве, и другие мероприятия.

Для определения и поддержания оптимального размера предприятия могут применяться мероприятия которые позволяют минимизировать затраты в зависимости от объема производства.

Улучшение использования основных фондов связано с использованием таких мероприятий:

- избавление предприятия от излишних машин и оборудования;
- сдачи имущества предприятия в аренду;
- улучшение качества обслуживания и ремонта основных средств;
- увеличение (если позволяют технические параметры) загрузки машин и оборудования;
- повышение уровня квалификации персонала, обслуживающего машины и оборудование;
- применение ускоренной амортизации;
- внедрение более современных и прогрессивных машин и оборудования.

Улучшение использования рабочей силы зависит от следующих мероприятий:

- определение и поддержание определенной численности персонала;
- повышение уровня квалификации персонала;
- обеспечение опережающего роста производительности труда в сравнении с средней заработной платой персонала предприятия;
- использование прогрессивных систем и форм оплаты труда;

- совершенствование нормативной базы по данному вопросу;
- улучшение условий труда;
- механизация и автоматизация всех производственных процессов;
- обеспечение мотивации труда для увеличения производительности труда и другие мероприятия.

Совершенствование организации производства и труда может осуществляться за счет:

- углубления концентрации, специализации, кооперирования, комбинирования и диверсификации производства;
- внедрения бригадной формы организации производства и труда;
- совершенствования организационной структуры управления пред – предприятием и за счет других мероприятий.

Комплексная программа по снижению издержек производства должна не только учитывать все факторы, влияющие на снижение себестоимости, но и иметь четкий механизм реализации этой программы.

Наибольший эффект от мероприятий, направленных на снижение себестоимости дает та программа, которая исполняется полностью в запланированном виде. Если планирование и реализация осуществляется только в отношении некоторых мероприятий, то это повлияет на снижение себестоимости продукции, но не решит проблемы в целом.

В настоящее время хозяйствующим субъектам предоставлено право самим, выбирать форму бухгалтерского учета. На основе рекомендуемых форм они могут разрабатывать оригинальные формы, совершенствовать учетные регистры и создавать программы регистрации и обработки документов при соблюдении общеметодологических принципов, а также технологии обработки учетной информации. Из рассмотренных форм бухгалтерского учета для агроформирований наиболее подходящей является упрощенная форма бухгалтерского учета, на основе использования компьютерных технологий.

Совершенствование существующей системы бухгалтерского учета, на наш взгляд, следует начинать с разработки механизма

внутреннего оперативного учета, позволяющего организовать детализированный аналитический учет так, чтобы он соответствовал нужной специфике, формам организации, технологии производства исходя из требований, предъявляемых пользователями к получаемой оперативной информации. Предприниматели, трудовые коллективы всех отраслей экономики заинтересованы в бережном и рациональном расходовании сырья и материалов, сокращении отходов производства, устранении потерь, увеличении объема производства конкурентоспособной продукции, повышении ее количества, снижении себестоимости. При этом возрастает приоритетная роль внутреннего оперативного учета затрат, поскольку именно детализированный аналитический внутренний учет воздействует на оперативность учета и представление своевременной информации для принятия управленческих решений. Являясь частью процесса управления, он дает важную информацию, позволяющую: контролировать текущую деятельность организации, планировать ее стратегию и тактику, оптимально использовать ресурсы, измерять и оценивать результаты деятельности внутри каждого процесса, устранять субъективность при принятии решений. Основные принципы рыночной экономики требуют от всех организаций без исключения, чтобы они сами принимали решения: в каком количестве и ассортименте и какого уровня качества выпускать продукцию, чтобы эта продукция была конкурентоспособна на рынке сбыта, по какой цене ее продавать, с кем иметь деловые отношения, как выбрать наиболее выгодный вариант привлечения финансовых инвестиций. В этих условиях особенно высокие требования предъявляются к учету затрат, поскольку затраты играют огромную роль как в самой структуре рыночных отношений, так и в механизме их регулирования.

Совершенствование объектов учета и статей затрат диктуется и требованиями совершенствования технологии сельскохозяйственного производства. Для этого считаем необходимым изменить действующий порядок отнесения затрат по удобрениям на один производственный цикл. Известно, что большинство видов удобрений оказывает воздействие на получение продукции в

течение нескольких лет. Между тем по установившейся практике удобрения полностью списывают на затраты только одного года – года внесения удобрений. Многие авторы предлагают относить расходы по удобрениям на расходы будущих периодов и затем их списывать на затраты в течение нескольких лет в зависимости от сроков действия каждого вида удобрений. По их мнению, для введения такого порядка предварительно должна быть разработана четкая система сроков действия разных видов удобрений в зависимости от почвенных разностей и других условий.

Нуждается в совершенствовании действующий в настоящее время порядок включения в затраты растениеводства начисленных сумм амортизации и текущего ремонта техники. Эти суммы в течение года учитываются как нераспределенные затраты и лишь в конце года относятся на конкретные объекты учета затрат растениеводства. Тем самым по двум важнейшим статьям затрат в растениеводстве в течение года почти ничего не учитывается. В связи с этим заслуживает внимания предложение о ежемесячном отнесении этих затрат на объекты учета растениеводства в нормативном размере, с корректированием до фактических сумм в конце года.

В экономической литературе обсуждается вопрос о совершенствовании учета и отнесения на культуры затрат незавершенного производства. Традиционно эти затраты учитываются на счетах по видам работ и затем при установлении принадлежности площадей к тем или иным культурам производится их распределение. При этом часто допускаются многочисленные условности и неточности. Наиболее рациональный способ учета затрат по незавершенному производству, мы видим в прямом отнесении затрат под соответствующие объекты учета будущего года. Необходимым условием для этого является значительное улучшение работы агротехнической службы. К моменту производства соответствующих работ, под урожай будущего года уже должно быть известно, под какую культуру эти работы выполняются. Всякая условность в распределении затрат незавершенного производства в конечном счете приводит к неточностям в определении себестоимости отдельных видов продукции.

Совершенствование методологии и улучшение организации учета затрат на производство и калькулирование себестоимости продукции проблематичным ставит вопрос о единстве и разграничении методов учета затрат и калькулирования. С нашей точки зрения, учет затрат на производство и калькулирование следует рассматривать как совокупность взаимосвязанных и выполняющихся в определенной последовательности организационных, логических, расчетных операций и процедур формирования информации о затратах. В учетном процессе можно выделить две стадии: первичный учет и группировку, и систематизацию информации. Учет затрат на производство можно вести в любой детализации, но для этого необходимо, во-первых, что бы такая разнообразная информация представляла интерес для управляющих, а значит, была востребована ими, а во-вторых, чтобы достаточное число признаков группировки информации было заложено в первичных документах.

Калькулирование себестоимости продукции представляет одну из задач, решаемых на второй стадии, поэтому рассматривать учет затрат и калькулирование обособлено, на наш взгляд, не имеет смысла. Тем более, что даже по определению себестоимость представляет собой сумму затрат на производство продукции (работ, услуг).

В отношении управления производственными затратами агроформирований, предлагается несколько концепций и подходов.

Наиболее привлекательна концепция стратегического позиционирования. Основой ее является включение в сферу управленческого учета и анализа затрат информации о стратегическом развитии организации. При этом учет должен осуществляться в соответствии с принятой стратегией развития агроформирования. Данная концепция рассматривает затраты как объект управления, не столько в учетном, сколько в экономическом плане.

Агроформирования, могут выдержать конкуренцию, только соблюдая два принципа:

- поддерживая низкие затраты при производстве и реализации сельскохозяйственной продукции;

– предлагая превосходящую по качеству и иным критериям сельскохозяйственную продукцию.

Информация об издержках производства в той или иной степени важна для всех организаций аграрного сектора, но различные стратегии развития предполагают обусловленные этим различия в учете, анализе и управлении затратами, которые представлены в таблице 1.

Таблица 1 – Подходы к управлению затратами, вызванные стратегическим позиционированием

| Акценты в управлении затратами | Основные стратегии | |
|---|-------------------------------|--|
| | Лидерство на основе затрат | Лидерство на основе дифференциации продукции |
| Значение спланированных затрат при оценке показателей работы | Очень важное | Не очень важное |
| Значение гибкой системы финансового обеспечения для управления издержками | От высокого до очень высокого | От умеренного до низкого |
| Важность выполнения финансового плана развития | От высокой до очень высокой | От умеренной до низкой |
| Анализ издержек сбыта | Формально не выполняется | Критично для успеха |
| Значение себестоимости в ценообразовании | Высокое | Низкое |
| Значение анализа цен конкурентов | Низкое | Высокое |

Предлагается также для зернопроизводящих организаций система управления затратами, основанная на концепции стратегического позиционирования, которая приведена на рисунке 1.



Рисунок 1 – Система управления затратами

Система управления затратами производства основана на трех видах управления: стратегическое управление; административное управление; оперативное управление. В оперативном управлении издержки производства выделяются по производственным элементам затрат в технологических комплексах затрат. Эти виды управления подчиняются стратегическому управлению и действуют исходя из принятой концепции развития. Учет, анализ и контроль затрат также осуществляются на основе стратегии развития. Основными же факторами управления затратами для организаций, развивающихся по второй стратегии, являются величина издержек, связанная с реализацией, и цены конкурентов на аналогичную продукцию или услуги. Таким образом, основные резервы снижения издержек связаны с уменьшением затрат на реализацию и ориентацию цены конкурентов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Методические рекомендации по применению международного стандарта бухгалтерского учета (IAS) 41 «Сельское хозяйство»;
2. С. Кайдарова (аудитор ТОО «Береке-Аудит», СПА, профессиональный бухгалтер РК). Публикация на online.zakon.kz «Учет в сельском хозяйстве: растениеводство» от 24.01. 2012 г.;
3. Назарова В.Л. Бухгалтерский учет в отраслях изд. Экономика Алматы, 2005 год;
4. Беляева Н.А. Учет себестоимости готовой продукции./ Н.А. Беляева // Современный бухучет. – 2007 г.;
5. Танашева О. Г., Рябова Т. С. Контроль и анализ в системе управления затратами. // Экономический анализ: теория и практика. 2004 г.

АЯЗБАЕВА М.А.
магистрант
КазЭУ им. Т.Рыскулова
г. Алматы

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕТА ДОХОДОВ И РАСХОДОВ

Уточнены понятия доходов и расходов, которые отличаются от общепринятых ресурсным подходом и отсутствием категоричности в отношении влияния трактуемой категории (доход или расход) на увеличение или уменьшение капитала, что позволяет более предметно интерпретировать результаты фактов хозяйственной жизни как экономические и информационные единицы, выступающие объектами бухгалтерского учета, а также сформулированы специфические принципы (отражения, интерпретации, определения прибыли, распределения) в целях обоснования выбора способов ведения бухгалтерского учета при формировании информации о доходах и расходах. Предлагаемые казахстанские и международными стандартами учета и отчетности определения предполагают увязку категорий «доходы» и «расходы» с понятием «экономической выгоды», увеличение или уменьшение которой приводит к соответствующему изменению значения собственного капитала. В результате представляется неясным, каким образом возникновение или уменьшение активов и обязательств следует понимать как получение доходов или осуществление расходов. При этом действующие законодательные акты не содержат определения экономической выгоды. Категории доходов и расходов не обрели устойчивый смысл и однозначное толкование ни в нормативных документах, ни в экономической литературе, ни у хозяйствующих субъектов. В большинстве случаев каждое мнение трактуется с учетом совокупности определенных условий, а их понятие определяется в контексте осуществления какого-либо факта хозяйственной жизни. Не оговариваются четкие рамки, в пределах которых результаты деятельности предприятия определяются как полученные от основной или прочей деятельности.

В Законе Республики Казахстан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» от 28 февраля 2007 года, №234-III, отмечается, что «доходы – это увеличение активов, либо уменьшение обязательств в отчетном периоде, а «расходы» - это уменьшение активов, либо увеличение обязательств в отчетном периоде». [1, с. 22]

Бухгалтерский учет дает информацию необходимую для управления предприятием, предупреждая негативные явления в ходе осуществления хозяйственной деятельности, для контроля за состоянием активов, капитала и обязательств хозяйствующего субъекта, анализа финансового состояния.

Показатели доходов и расходов предприятия используются не только в сфере управления деятельностью предприятия, но и для расчета налогооблагаемой прибыли и контролируются Налоговым и Административным Кодексами Республики Казахстан, которыми предусмотрена ответственность за нарушение правил учета доходов и расходов. Обобщая мнения различных казахстанских и зарубежных ученых, положения международных стандартов, автору представляется более точным следующее определение доходов: изменения в структуре капитала организации в связи с поступлением ресурсов, определяемые как результат конкретных целенаправленных действий хозяйствующего субъекта, выполняемых в рамках осуществляемой деятельности. [2, с. 420]

Под расходами следует понимать использование имеющихся в собственности или на других вещных правах ресурсов при производстве и продаже продукции (работ, услуг), повлекших изменения в структуре капитала и направленных на получение доходов, а также обеспечивающих нормальное функционирование деятельности организации. В последний элемент автор включает неизбежные издержки, которые будут произведены, но дохода экономический субъект не получит: потери от реализации материалов и основных средств, недостачи при инвентаризации, изменение курсов валют, чрезвычайные ситуации.

Описание бизнес - процесса продаж в виде формирования учетной информации осуществляется через использование отдельных положений организации учета доходов и расходов –

принципов, которые наряду с общими принципами непрерывности, самостоятельности, последовательности, осмотрительности деятельности предприятия и другими, должны составлять основу организации бухгалтерского учета. Автором определены принципы учета процесса продаж, присущие особенностям функционирования организаций (рисунок 3). Из наиболее распространенных соглашаемся с принципами реализации и периодичности, соответствия расходов и доходов, но необходимо дополнить их принципами определения прибыли, интерпретации, отражения и распределения. Выделенные принципы, по мнению автора, наиболее полно охватывают технологические, управленческие и экономические аспекты формирования в учете доходов и расходов организаций [3, с.728]



Рисунок 3 - Принципы учета доходов и расходов в организациях

Соблюдение названных принципов позволит определять результаты фактов хозяйственной жизни как доходы или расходы, обеспечит своевременность документального оформления операций, расчет прибыли и ее отражение в бухгалтерской отчетности. Реализация данных принципов обуславливает выбор

способов ведения бухгалтерского учета доходов и расходов, существенная важность информации о которых связана с оценкой финансовых результатов деятельности организаций. На фоне отсутствия отраслевой привязки к признанию доходов следует считать важным уточнение объектов, реализация которых включается в обычную деятельность. В связи с этим выделен критерий «структура доходов от обычной деятельности», в развитие которого предложено распределять доходы по нескольким крупным группам продукции, имеющих сходные характеристики. По мнению автора, целесообразным является выделение признаков о связи доходов с учредительными документами и дате признания в бухгалтерском учете на фоне возможности применения наличных и безналичных форм расчетов.

Многими учеными расходы разделены по различным классификационным признакам, большинство которых связано с управленческим учетом. Поэтому автором предложено понимание классификации расходов с точки зрения формирования финансового результата.

Актуальным является выделение следующих признаков: по направлению включения в себестоимость – связанные с производственным процессом или отвлеченные из него, по времени признания в бухгалтерском учете в зависимости от использования форм расчетов, по отражению в бухгалтерском учете в зависимости от используемого комплекса элементов метода бухгалтерского учета при формировании информации о каждом конкретном виде расходов. Представленная совокупность признаков всесторонне раскрывает характеристики доходов и расходов в целях их учета при определении конечного финансового результата. [4, с. 472]

ЛИТЕРАТУРА

1. О бухгалтерском учете и финансовой отчетности. Закон Республики Казахстан от 28 февраля 2007 г., №234-III
2. Скала В.И., Скала Н.В., Нам Г.М. Национальная система бухгалтерского учета в Республике Казахстан. – Алматы: ТОО Издательство LEM, 2007 – 420с.

3. Радостовец В.К. и др. Бухгалтерский учет на предприятии. Издание 3 доп. и перераб. - Алматы: Центраудит, 2002. – 728с.
4. Нурсеитов Э.О. Бухгалтерский учет в организациях: Учебное пособие. -Алматы, 2006.-472 с.

БАЗАРБАЕВ ЖЫЛДЫЗБЕК

соискатель НАН КР(Кыргызская Республика)

О ПОЛИТИКЕ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА И АУДИТА В НОВЫХ УСЛОВИЯХ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

В статье рассматриваются проблемы организации бухгалтерского учета и аудита финансовой деятельности предприятия. Основные показатели характеризуют состояние и развитие финансовой деятельности предприятия.

In the article it is examined the problems of the organization of accounting, audit and analysis of financial activities of enterprises. Main indicators characterizes financial activities of enterprise.

Сегодня Кыргызская Республика, как и многие другие страны мира, вовлечена в глобальный процесс конвергенции национальных учетных систем с Международными стандартами финансовой отчетности (МСФО). Ориентация на МСФО обусловлена как общемировыми процессами гармонизации бухгалтерского учета, так и необходимостью интеграции Кыргызстана в мировое экономическое пространство. Прозрачность и открытость страны, необходимые для привлечения инвестиций и подъема экономики в целом, могут быть достигнуты, прежде всего, путем приближения национальной системы бухгалтерского учета и отчетности к общепринятым в международном сообществе принципам.

Вхождение Кыргызстана во Всемирную Торговую Организацию (ВТО), требование международных доноров и инвесторов по раскрытию финансовой информации в соответствии с рекомендациями международных организаций в области бухгалтерского

учета явились основанием для принятия Указа Президента Кыргызской Республики от 3 апреля 2000 года УП № 73 «О мерах по реформированию системы бухгалтерской и финансовой отчетности в Кыргызской Республике» и создания Национальной комиссии по стандартам финансовой отчетности при Президенте Кыргызской Республики (НКСФО).

25 июля 2000 года Указом Президента Кыргызской Республики УП № 188 к ней была присоединена Государственная комиссия по аудиторской деятельности при Правительстве Кыргызской Республики, а 28 декабря 2000 года Указом Президента Кыргызской Республики УП № 363 была преобразована в Государственную комиссию при Правительстве Кыргызской Республики по стандартам финансовой отчетности и аудиту (ГКСФОА).

Впервые в республике был образован самостоятельный государственный орган, уполномоченный осуществлять единую государственную политику по реформированию системы бухгалтерского учета, финансовой отчетности и аудита

Эффективное внедрение МСФО в Кыргызской Республике требует серьезных усилий, как стороны государства, так и со стороны предприятий реального сектора, вовлеченных в реформу, поскольку процесс перехода на МСФО оказался сложным и длительным, что обусловлено в основном такими объективными факторами как:

- необходимость формирования соответствующей нормативной правовой базы;
- высокая и постоянно возрастающая сложность стандартов и их значительный объем, и как следствие необходимость подготовки соответствующей методической базы;
- необходимость переподготовки по МСФО бухгалтеров предприятий и аудиторов;
- отсутствие понимания менеджерами компаний необходимости перехода на МСФО, преимуществ и выгод, обеспечиваемых стандартами, и как следствие - отсутствие ресурсов (финансовых, трудовых, временных), необходимых для осуществления конверсии на предприятии;

– усугубление отличий между бухгалтерским и налоговым учетом.

Сегодня кыргызстанский бухгалтерский учет находится в стадии реформирования, перехода на международные стандарты. Международные стандарты бухгалтерского учета определяют различия между учетной политикой и основными понятиями, концепциями бухгалтерского учета. Концепция бухгалтерского учета - это основные базовые принципы, исходя из которых должна формироваться политика бухгалтерского учета и составляться финансовая отчетность.

Политика бухгалтерского учета в соответствии с международными стандартами - это “ конкретные принципы, основы, условия, правила и практика, принятые компанией для подготовки и представления финансовой отчетности.

Рассмотрим положительные и отрицательные черты международных стандартов финансовой отчетности. Их объективными преимуществами перед национальными стандартами в отдельных странах являются:

- четкая экономическая логика;
- обобщение лучшей современной мировой практики в области учета;
- простота восприятия для пользователей финансовой информации во всем мире.

При этом международные стандарты позволяют не только сократить расходы компаний по подготовке своей отчетности, особенно в условиях консолидации финансовой отчетности предприятий, работающих в разных странах, но и снизить затраты по привлечению капитала. Одной из причин информационной недостаточности является отсутствие стандартизированной финансовой отчетности, которая, сохраняя капитал, фактически приумножает его. Совокупность разных преимуществ во многом обеспечивает стремление различных стран к использованию МСФО в национальной практике учета. Однако следует отметить и недостатки МСФО.

К ним, в частности, можно отнести:

- обобщенный характер стандартов, предусматривающий достаточно большое многообразие методов учета;
- отсутствие подробных интерпретаций и примеров приложения стандартов к конкретным ситуациям.

В современном мире МСФО постепенно становятся своеобразным ключом к международному рынку капитала. Если компания имеет соответствующую отчетность, она получает доступ к источникам средств, необходимых для ее развития. [1, 54 с.]

Международные стандарты финансовой отчетности представляют собой обобщение мирового опыта ведения бухгалтерского учета и составления отчетности и являются базой для формирования национальных стандартов многих стран. В Кыргызстане международные стандарты выбраны ориентиром для трансформации существующего бухгалтерского учета и отчетности. Рассмотрим основные положения, которые представлены в международных стандартах финансовой отчетности.

Система международных стандартов финансовой отчетности (МСФО) создана для унификации принципов и методик бухгалтерского учета, используемых компаниями разных стран для составления финансовой отчетности. Поскольку отчетность составляется и представляется для внешних пользователей, в разных странах мира существуют различия в содержании, формировании и представлении показателей, характеризующих результаты деятельности. Они вызваны особыми условиями «окружающей среды», среди которых выделяются социальные, экономические, политические, юридические. [1, 56 с.]

Основной целью финансовых отчетов является представление информации о финансовом положении, деятельности и изменении в финансовом положении предприятия, которая полезна широкому кругу пользователей при принятии экономических решений. Финансовые отчеты также показывают результаты, полученные руководством из доверенных им ресурсов, так как многие пользователи могут пожелать оценить эффективность управления и ответственность руководства. Финансовая отчетность составляется и представляется для внешних пользователей многими компаниями во всем мире. Хотя эти финансовые отчеты могут показаться

одинаковыми в разных странах, существуют различия, вызванные вероятно, разными социальными, экономическими и юридическими условиями. Кроме того, в разных странах при установлении национальных стандартов ориентируются на разных пользователей финансовой отчетности. Эти различные условия привели к возникновению и использованию определений элементов финансовой отчетности, например, таких как активы, обязательства, капитал, доходы и расходы. Это также привело к использованию разных критериев для признания статей в финансовой отчетности в предпочтении, отдаваемом различными системам измерения. Не остались без внимания и сфера применения финансовой отчетности, и раскрытия, осуществляемые в ней. [2]

Безусловно, независимо от того, как построен бухгалтерский учет, цель его заключается в том, чтобы предоставить достоверную информацию о деятельности организации, полезную для принятия управленческих решений. Однако, финансовая отчетность, составленная по кыргызстанским стандартам существенно отличается от информации, подготовленной в соответствии с МСФО.

Разработкой и совершенствованием международных стандартов учета, занимается специальная организация - Комитет по международным стандартам бухгалтерского учета, созданный еще 29 июня 1973 года в соответствии с соглашением бухгалтерских органов Австралии, Канады, Франции, Германии, Японии, Мексики, Нидерландов, Соединенного Королевства Великобритании и Северной Ирландии, а также США. Деятельность комитета направляется советом, состоящим из представителей 13 стран и 4 организаций. [3]

Комитет по международным стандартам бухгалтерского учета определяет свои задачи следующим образом:

- формулировать и публиковать в интересах общественности стандарты бухгалтерского учета, которые необходимо соблюдать при составлении финансовых отчетов, и способствовать их всемирному внедрению и соблюдению;
- проводить общую работу по улучшению и гармонизации правил, стандартов бухгалтерского учета и методик составления и подачи финансовых отчетов.

Для того чтобы составить отчетность, которую адекватно воспринимают и понимают пользователи разных стран, созданы и совершенствуются международные стандарты финансовой отчетности. Они призваны сблизить правила ее составления и процедуры подготовки и представления сведений о деятельности той или иной компании.

Содержание форм финансовой отчетности определено МСФО 1 «Представление финансовой отчетности». Это стандарт общего назначения, в котором выработаны базовые подходы составления отчетности компании для достижения ее сопоставимости с показателями предшествующих периодов и данными отчетности других организаций. Кроме этого в стандарте представлены рекомендации по структуре финансовой отчетности и минимальные требования к ее содержанию. [4]

Финансовая отчетность общего назначения в соответствии с правилами и принципами МСФО используется для удовлетворения информационных потребностей тех пользователей, которые не имеют возможности затребовать отчетные сведения определенного информационного характера.

Финансовая отчетность, составленная в соответствии с МСФО, позволяет структурированно представить финансовое положение и операции, осуществленные компанией за отчетный период. Целями финансовой отчетности являются:

1. представление сведений о финансовом положении, финансовых результатах компании и движении денежных средств для широкого круга пользователей с целью принятия экономических решений;

2. представление данных о результатах управления ресурсами, доверенными руководству компании.

На основе показателей отчетности пользователи имеют возможности прогнозировать движение потоков денежных средств организации или их эквивалентов в будущем, а также распределение потоков во времени. [5]

В действительности МСФО представляют собой на данный момент эффективнейший способ повышения прозрачности и понятности информации, раскрываемой субъектами о своей деятель-

ности, создания достоверной базы для признания доходов и затрат, оценки активов и обязательств, который предоставляет возможность объективного раскрытия и отражения существующих у отчитывающихся субъектов финансовых рисков, а также сопоставления результатов их деятельности в целях обеспечения адекватной оценки располагаемого потенциала и принятия соответствующих управленческих решений. Кроме того, МСФО качественно изменяет возможности руководства в области управления организацией и предоставляет значительные преимущества перед конкурентами. У субъектов, соблюдающих принципы МСФО, значительно возрастают возможности привлечения дополнительных источников капитала, а также партнеров, которые помогут им обеспечить экономический рост и процветание. В свою очередь, субъекты, используя МСФО, получают доступ к информации о финансовом состоянии потенциальных партнеров, появляется дополнительный инструментарий, позволяющий усовершенствовать их выбор. [6]

Что касается практической реализации мероприятий по внедрению МСФО в Кыргызстане, то следует отметить, что в рамках данных мероприятий в течение последнего десятилетия проводилась значительная работа в трех основных направлениях – финансовые организации, к числу которых относятся все организации, регулирование и надзор за деятельностью которых в соответствии с законодательством осуществляется Гос.служба по регулированию и надзору финансового рынка и Национальным Банком Кыргызской Республики, а также акционерные общества, не являющиеся финансовыми организациями.

Проведение реформы бухгалтерского учета в финансовой системе позволило обеспечить прозрачность, достоверность и полноту анализируемой информации, заключенной в финансовой отчетности эффективно используемой для получения максимальной экономической выгоды. Кроме того, нововведения в бухгалтерском учете значительно повысили уровень открытости экономики, что стало уже требованием времени. Об открытости экономики судят уже не только по доле экспорта в валовом национальном продукте или другим статистическим показателям, но и по тому, насколько данные об этой экономике доступны всем, кто в них нуждается,

и насколько высока прозрачность и достоверность этих данных. Максимальное приближение к МСФО дает возможность финансовым институтам Кыргызстана конкурировать в масштабах международной экономики. Также хотелось бы отметить, что построение качественной системы бухгалтерского учета, отвечающей требованиям международных стандартов зависит как от государственного регулирования, так и от самих организаций.

Современно мыслящие руководители организаций должны быть постоянно заинтересованы в обучении своих работников, повышении их квалификации, подготовке учетной политики, соответствующей международным стандартам и, соответственно, обеспечении соответствия подготавливаемой финансовой отчетности МСФО. Успешное решение данных вопросов непосредственно отразится на показателях конкурентоспособности нашей экономики и, как следствие, ее развития в целом. Сегодня финансовый сектор республики достиг огромных успехов в деле внедрения МСФО, о чем свидетельствует признание данного факта со стороны многих специалистов стран СНГ, однако об успешном завершении реформы бухгалтерского учета мы сможем заявить только тогда, когда каждый бухгалтер будет профессионально владеть концептуальными основами МСФО, а руководители организаций – действительно заинтересованы в предоставлении достоверной и объективной информации.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Вахрушина М.А. Международные стандарты финансовой отчетности: Учебное пособие для студентов, обучающихся по специальности «Бухгалтерский учет, анализ и аудит» / М.А. Вахрушина. Л.А. Мельникова, Н.С. Пласкова; под ред. М.А. Вахрушиной. - М.: Омега - Л, 2006. - 568 с.
2. Международные стандарты финансовой отчетности. Смирнова И.А. – М.: Финансы и статистика. – 2005. – 671 с.
3. Бабаев Ю.А., Петров А.М. Международные стандарты финансовой отчетности: Учебник. - М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. - 352 с.
4. Методические рекомендации по применению международного

- стандарта бухгалтерского учета (IAS) 1 «Представление финансовой отчетности», рекомендованы к применению Экспертным Советом Министерства финансов Республики Кыргызстан по вопросам бухгалтерского учета и аудита согласно Протоколу от «24» января 2005 года №1
5. Александер Д., Бриттон Э., Йориссен Э. Международные стандарты финансовой отчетности. От теории к практике. – М.: Вершина, 2011г.
 6. Гершун А., «Тенденции в развитии международных стандартов финансовой отчетности», «Финансовая газета. Региональный выпуск», №35, 2011;

БЕЛЬГИБАЕВА К.К.

доцент, к.э.н., г.Алматы

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО СЧЕТОВОДСТВА В КАЗАХСТАНЕ

В управлении социально-экономическим развитием государства велика роль базы официальных статистических данных, соответствующих международным стандартам. Таким международным стандартом служит Система национальных счетов (СНС) ООН. СНС представляет собой макростатистическую модель описания и анализа национального хозяйства в виде определенного набора счетов - балансовых таблиц, построенных по конкретным фазам экономического оборота. СНС общепризнанна как деловая, интегрированная информация и применяется в современной статистической практике свыше 190 государств мира. Единая статистическая методология обеспечивает достоверность, сопоставимость показателей всех стран на глобальном уровне, выявляет вклад национальной экономики в мировую экономическую систему.

Конечная цель СНС – с помощью макростатистических балансов, рассчитать размер ВВП, ВНД страны и мира. Исторически в странах СНГ СНС внедрялось сразу с макроуровня. В

России аналитические публикации о СНС, ее взаимосвязи с бухгалтерским учетом появились со второй половины 80-х годов XX века в связи с внедрением СНС в практику. Среди них работы А.С.Бакаева, Б.И. Башкатова, О.В.Голосова, Ю.Н.Иванова, Н.Г.Калинина, А.И.Кашаева, Г.Д. Кулагиной, В.Д.Новодворского, О.М.Островского, А.Н.Пономаренко, Е.М.Рыбаковой, О.М.Рыбаковой, Б.Т.Рябушкина, Т.А.Хоменко, А.Н.Хорина и др.

В Казахстане теоретические и практические вопросы бухгалтерского учета, финансовой отчетности рассматриваются в трудах: А.Абдыманапова, В.К.Радостовца, С.С.Сатыбалдина, К.Ш.Дюсембаева, М.С.Ержанова, Ф.С.Сейдахметовой, В.Л.Назаровой, С.Б.Баймухановой, С.Т.Миржакыповой, Г.Тулешовой и др. И все же, представляя теоретическое наследие в них лишь в качестве сравнения изложены понятия статистического учета и статистической отчетности и, они не ориентированы на учет в условиях построения СНС. Научные разработки в области взаимосвязи бухгалтерского учета и статистики национального счетоводства в казахстанской теории и практике отсутствуют.

Несмотря на серьезные перемены, происшедшие со времени внедрения СНС ООН в отечественную статистическую практику, все еще существуют теоретические и практические проблемы обобщения данных, их согласования между собой для целей СНС. Ведущие специалисты статистических областных управлений Казахстана обеспокоены участившимися фактами приписок, искажений в первичных источниках информации, которые приводят к серьезным ошибкам в расчетах ВВП, ВНД. Они совершенно справедливо поднимают вопрос о повышении ответственности бухгалтеров в предоставлении объективных и достоверных данных бухгалтерского учета и закреплении этой ответственности на законодательном уровне [1, с.101]. Основной задачей территориальных органов статистики в области совершенствования расчетов экономических показателей является повышение качества исходной информации и достоверность расчетных показателей.

Одним из методологических условий внедрения новой версии СНС-2008 служит дальнейшая реорганизация источников первичных данных, реформирование бухгалтерского учета. Российский

статистик Н.Д.Кремлев пишет о необходимости модернизации всего национального учета (статистического и бухгалтерского) путем внедрения концептуальных подходов кейнсианства [2, с.11]. А.Е.Косарев также указывает о том, что развитие «МСФО обуславливает необходимость определения различий между стандартами финансового и статистического учета в трактовке экономических событий, регистрации активов и пассивов и рассмотрении возможностей по преодолению этих различий». [3, с.14]. В пяти странах – Австралии, Великобритании, Канаде, Новой Зеландии, США – национальные стандарты совпадают с МСФО.

Каждая организация в своей деятельности соприкасается с тремя учетными системами: налоговый, бухгалтерский и статистический. Учетные системы в Казахстане закреплены законодательно на государственном уровне, основываются на Конституции РК. Все юридические лица и индивидуальные предприниматели подотчетны, предоставляя сведения о своей хозяйственной деятельности в бухгалтерские и статистические службы. На их основе Агентство РК по статистике разрабатывает показатели с регистрацией в национальных счетах.

В СНС - 2008 рекомендовано совершенствовать отражение в национальных счетах операций, адекватно характеризующих современное развитие экономики. Однако эта задача в Казахстане остается все еще нерешенной. Наиболее приемлемой формой создания единой национальной учетной системы СНС Казахстана, по нашему мнению, служит нахождение рационального соотношения бухгалтерского учета и СНС и разработки балансов экономического оборота (далее БЭО) организации.

Присоединяясь к предложениям российского статистика М.С.Абрютиной, мы предлагаем и в Казахстане дополнительно составлять баланс экономического оборота (БЭО). Для реализации такой задачи следует произвести:

1. Сопоставление концептуальных основ двух учетных систем по комплексу критериев.
2. Обеспечить единый подход к классификациям.
3. Согласовать показатели финансовой отчетности, характеризующие финансовый аспект деятельности организации с принципами СНС ООН.

4. Разработать новые БЭО организации. Дело в том, что выявить экономические показатели из бухгалтерского баланса (отчета о финансовом положении организации) и финансовой отчетности непосредственно, в явном виде невозможно, в связи с тем, что хозяйственные операции в них скрыты, растворены в определенном числе бухгалтерских проводок. Для реальной адаптации показателей СНС к микроуровню, необходимо обеспечить расширенную первичную информацию из бухгалтерского учета.

Бухгалтерский учет и СНС являются счетоводством и могут быть взаимоувязаны по качественным характеристикам учета: двойная запись экономических операций, базовые принципы и принципы требования. Однако, среди принципов требований в системе бухгалтерского учета особо важным для СНС является приоритет содержания перед формой, обуславливающий существенное качественное различие между двумя учетными системами при одном и том же объекте исследования у них. В этой связи, российский статистик М.С.Абрютина разъясняет, что в бухгалтерском учете происходит разрыв формы и содержания как постоянные явления. Тогда как в экономическом учете разрыв формы и содержания допускается как временное явление [4, с.27].

Указанный принцип сказывается и на различиях между показателями в двух учетных системах. Бухгалтерские показатели всегда отражают либо форму, либо содержание. К примеру, все показатели по форме делятся на финансовые и нефинансовые, а нефинансовые, в свою очередь - на материальные и нематериальные. Под содержанием понимается насколько правильно, в соответствии с экономической сущностью отражены операции в форме отчетности. Экономические показатели должны быть наполнены содержанием и одновременно должна быть выражена их форма [4, с.27]. По содержанию экономические показатели разбиваются на собственные и заемные. Некоторые показатели различны в финансовой отчетности бухгалтерского учета Казахстана и в СНС ООН. Приведем один пример. Если в СНС используется показатель «выпуск», то в бухгалтерском учете – выручка. Выпуск в СНС определяется как сумма произведенных товаров и услуг за отчетный период. Выпуск содержит добавленную стоимость и промежу-

точное потребление. Выручка в бухгалтерском учете равна сумме денежных поступлений от основной, неосновной (операционной) деятельности, от чрезвычайных ситуаций. Величина выручки может быть больше или меньше выпуска.

Цель БЭО – синтезировать показатели бухгалтерского учета в экономические показатели СНС. Внедрение БЭО создаст реальную основу углубления теории равновесия Дж. Кейнса. В балансе экономического оборота нет дебета и кредита, активов и пассивов, а есть агрегированные экономические показатели. Необходимая информация изымается из бухгалтерского баланса, т.е. отчета о финансовом положении организации, которая в дальнейшем может быть использована в статистическом наблюдении при построении таблиц СНС. Баланс следует разрабатывать в матричной форме. По строкам таблицы отражается расход (использование) ресурсов, по столбцам – образование (формирование) ресурсов предприятия.

БЭО следует разрабатывать по этапам за каждый месяц в следующей последовательности: *брутто, нетто, интегрированный, мини, балансовый отчет о прибылях и убытках (отчет о совокупном годовом доходе) организации*. Внутренние балансы взаимосвязаны между собой последовательно, как и принято в СНС. Ресурсы одного баланса переносятся в часть «использование» другого баланса. Использование экономических ресурсов накапливается постепенно из трех балансов: доходов, финансовых ресурсов, приобретений ценностей. БЭО выражают все отношения, складывающиеся в организации: финансовые, трудовые, распределительные, налоговые, торговые и т.д.

Показатели в балансах экономического оборота целесообразно записывать в текущих ценах, как принято в СНС ООН. Данное положение вызвано различными способами оценки операций в двух учетных системах. В СНС оценка производится по восстановительной стоимости, а в бухгалтерском учете - по остаточной стоимости в конце года, чтобы определить реальную стоимость имущества.

Построенные системы БЭО в каждой организации помогут рассчитать экономические показатели по методологии национального счетоводства. К таким показателям относятся: выпуск,

промежуточное потребление, добавленная стоимость, валовая и чистая прибыль, располагаемый доход. Капитал организации целесообразно разделить на собственный и заемный, обязательства - соответственно на внутренние и внешние, активы на финансовые и нефинансовые.

Информационная база, сформированная на единой методологической основе международного стандарта СНС ООН, достоверно и качественно отразит размеры макроэкономических показателей - ВВП, ВНД и их составляющих компонентов, которая позволит:

систематизировать базовые элементы финансовой отчетности и СНС, не искажающие их экономическую сущность;

наиболее полно раскрыть потенциал бухгалтерского учета как источника информации для СНС, согласовать агрегатное балансоведение; реально сблизить расчеты СНС на макро-и микроуровнях;

повысить экономическую эффективность работы статистических органов без применения поправочных коэффициентов и корректировок; без обращения к другим источникам информации таким, как: экономические переписи, более дорогостоящие и менее надежные источники информации из-за привлечения для участия в них неквалифицированных специалистов и на временной основе. Финансовая отчетность составляется специально подготовленными специалистами в соответствии с МСФО 1, подвергается обязательной проверке, аудиту и вследствие чего повышается ее полезность в качестве источника информации СНС ООН по следующим направлениям:

для анализа, оценки, прогнозирования, управления и принятия решений правительственными органами, министерствами, ведомствами, а также на всех уровнях: организации, региона страны, отрасли, сектора, подсектора и по экономике в целом;

органами государственной статистики при подготовке изменений и дополнений в действующую нормативную и методологическую базу по статистике в Республике Казахстан, при совершенствовании национальных счетов, при подготовке экономико-статистической информации органам власти и управления региона, при проведении экономико-статистических обзоров;

при разработке программ комплексного социально-экономического развития Республики Казахстан и принятии решений органами управления экономикой, в части формирования и анализа статистических показателей, характеризующих социально-экономическое положение и развитие;

при разработке концептуальных основ экономической политики.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. Сапар Б., Наурызбаев А. Бухгалтерский учет – на уровень требований времени// Экономика и статистика. – 2005. -№2. – с.100-104.
2. Кремлев Н.Д. Модернизация национального учета (проблемы теории и методологии)//Вопросы статистики. – 2003. - №7. – с.8-12.
3. Косарев А.Е. Современное развитие методологии национальных счетов – обновление СНС-93. // Вопросы статистики. – 2007. - №8 - с.3-19.
4. Абрютин М.С. Экономический баланс на микроуровне с использованием принципов национальных счетов. – М.: Вопросы статистики. 2007, №6. – с.26-36.

БЕРДИМУРАТ Н.

*Докторант 1 курса 6D050800-«Учет и статистика»
КазЭУим.Т.Рыскулова*

СОСТОЯНИЕ И РАЗВИТИЕ УЧЕТА ПАСТБИЩНОГО ЖИВОТНОВОДСТВА В АЛМАТИНСКОЙ ОБЛАСТИ

Распад Союза повлек за собой распад крупных совхозов и вместе с ними произошло сокращение поголовья животных. Животноводческая отрасль нашей страны пережила сложный процесс поиска форм хозяйствования образования частной формы собственности.

В целях развития сельскохозяйственной экономики отрасли пастбищного животноводства был издан «Закон Республики Казахстан о разведении скота» от 09.05.1998 года за №278-1 пересмотрено внесено изменение дополнение 14.12.2001 года [1, с1-3].

Правительством нашей страны издан, закон регулирующие вопросы развития животноводства. Этот документ определяет правила развития и проведения государственного регулирования, государственных инспекций скотоводства.

Правил признания животного материала селекционным материалом. Определяет различия животноводческих субъектов организации в разрезе отраслей животноводства.

Для управления развитием животноводства на уровне каждой области был издан Приказ Министерства сельского хозяйства о департаменте скотоводства Министерства сельского хозяйства №350 от 06.11.2001г. [2, с2].

В приказе раскрываются задачи и компетенция департамента.

Именно этот приказ и закон повлияли наверное на подъем производства животноводства.

Именно начиная с 2001 года поголовье животных начало расти, но желаемых результатов пока мало.

В современных условиях правительство Республики Казахстан играет важную роль в обеспечении условий развития животноводческой отрасли.

В этой связи Президент Р.К. Н.А.Назарбаев, отметил, «что основной задачей государства является создание условий для развития сельскохозяйственной отрасли, организация средних и крупнотоварных производств в растениеводстве и животноводстве, ориентированных на экспорт и крупные внутренние, и государственные закупки, в связи с чем намечены мероприятия по дотированию сельского хозяйства». [3, с.3]

В связи с чем намечена программа дотирования села и развитие животноводства в нашей стране и в частности Алматинской области.

Развитие животноводства предусматривает увеличение средних и крупных хозяйств. Рост и развитие животноводства в отдаленных глубинках, где имеются пастбища. Развитие и улучшение разведения племенного поголовья животных.

Обеспечение стандартов качества животноводческой продукции крупными средними хозяйствами.

Основная правительственная поддержка это обеспечение племенным материалом и пастбищными землями. Последние обеспечивают кормами, а это основа развития пастбищного животноводства. Развитие животноводства требует организации учета движения животных, более того организации учета затрат и исчисления себестоимости продукции животноводства в разрезе отраслей животноводства.

В этой связи актуальность учета и отчетности в пастбищном животноводстве исходя из требований стандартов не вызывает сомнений. В учете пастбищного животноводства подразделяют на мясное скотоводство, овцеводство, коневодство, верблюдоводство и оленеводство.

Пастбищное животноводство – традиционно ведущая отрасль в нашей стране, главный источник производства приплода, прироста живой массы, молока и шерсти. Именно животноводство обеспечивает промышленность – сырьем, (живностью), шерстью, шкурой, молоком и др. Из продуктов и отходов животноводства получают некоторые корма (обрат, костная мука и др.), а также различные лекарственные препараты (лечебные сыворотки, гормональные препараты и др.).

Именно поэтому Казахстанские животноводы могут активнее использовать внутренние и внешние рынки животноводческой продукции.

К сожалению существующие крестьянские (фермерские) хозяйства слабо занимаются животноводством. Это объясняется проблемами доступа к пастбищным землям.

На 1 октября 2012 года из 52193 крестьянских хозяйств занимались растениеводством (89,3%), 2590 животноводством (5,6%) и 2357 хозяйств вели смешанное производство (5,1%).

В Крестьянских (фермерских) хозяйствах содержалось 23% поголовья крупного рогатого скота области (253,2 тыс.голов), 33,9% - овец и коз (1443,7 тыс.голов), 3,1% - лошадей (89,8 тыс. голов)-верблюды (1547) Выше изложенное свидетельствует, что отрасли животноводства мало уделено внимание.

По результатам обследования, только 5,6% их специализируются на производстве продукции животноводства. Доля крестьянских хозяйств в общем объеме производства продукции животноводства остается низкой, что составила 9,6% реализации скота и птицы, 7,1% - молока, 0,3% - яиц и 34,7% - шерсти.

В региональном разрезе около 70% мяса произведено крестьянскими хозяйствами Балхашского, Енбекшиказахского, Жамбылского, Илийского, Карасайского, Панфиловского и Райымбекского районов (от 6,6% до 13,4% в объеме этой категории хозяйств), более 70% молока надоено фермерами Аксуиского, Енбекшиказахского, Илийского, Карасайского, Панфиловского и Райымбекского районов (от 4,8 до 27,3%), более 80% шерсти настрижено крестьянскими хозяйствами Аксуиского, Енбекшиказахского, Илийского, Коксуиского, Панфиловского и Райымбекского районов (от 8,5% до 21,7%).

В условиях рыночной экономики основной показатель учета и отчетности это производство товарной продукции. Именно от реализации товарной продукции в учете происходит поступление денежных средств, которая обеспечит основу расширенного воспроизводства в крестьянских (фермерских) хозяйствах.

Таблица-1 Производство продукции животноводства крестьянскими (фермерскими) хозяйствами Алматинской области Тон.

| Экономические показатели | Годы | | | | | По сравнению с прошлым годом |
|---------------------------|----------------|----------------|----------------|----------------|----------------|------------------------------|
| | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 | |
| 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 | 7 |
| Реализовано на убой скота | 17177 36096 | 18754 40602 | 19870 43932 | 22354 45804 | 26376 51560 | +4022 +5756 |
| Надоено молока | 1226 | 1529 | 1861 | 2571 | 2750 | +179 |
| Настрижено шерсти | | | | | | |

[4, с.7].

Основным резервом повышения рентабельности продукции животноводства является улучшение качества продукции. Это относится не только к молоку, но и говядине, конине, баранине и шерсти.

Важное значение в повышении экономической продуктивности на наш взгляд следовало бы выделять показатель «реализовано мясо» по видам: говядина, конина, баранина и т.д.

Так, как конина при реализации в виде деликатесной продукции казы, жая, карта, шужукболее дороже можно получить желаемый доход.

Тут этот показатель завуалирован, сегодня в условиях рынка наш национальный продукт – это имэдж нашей страны, в этой связи «мясо конины», деликатесы из нее, по видам, на наш взгляд, следует расшифровывать в статистической информации.

Таблица-2 Продуктивность животных крестьянских (фермерских) хозяйств Алматинской области

| Экономические показатели | Годы | | | | | По сравнению с прошлым годом |
|---|------|------|------|------|------|------------------------------|
| | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 | |
| 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 | 7 |
| 1.Средний удой молока на 1 корову, кг | 2478 | 2546 | 2654 | 2767 | 2843 | +67 |
| 2. Средний настриг шерсти с 1 овцы, кг | 3,4 | 3,4 | 3,4 | 3,8 | 3,9 | +0,1 |
| 3. Поступление приплода на 100 маток, голов | | | | | | |
| • телят | 90 | 89 | 89 | 89 | 89 | +0 |
| • ягнят и козлят | 102 | 102 | 102 | 103 | 103 | +0 |
| • жеребят | 82 | 83 | 83 | 84 | 86 | +2 |
| • верблюжат | 55 | 55 | 56 | 57 | 57 | +0 |

[4, с.8] [4, с.3]

Основным направлением повышения экономической эффективности, производства продукции животноводства является рост продуктивности животных при экономном расходовании материально-трудовых средств на выращивание животных. Продуктивность коров, кобыл, овец, в перспективе должна быть увеличена в 1,3-1,5 раза, а среднесуточный прирост живой массы этих животных необходимо довести до 500-600 г в настоящее время. Основу развития животноводства составляют хорошо сбалансированные рационы кормления и надлежащий уход за животными. В этой свя-

зи первостепенное значение должно быть уделено развитию кормовой базы.

Повышение продуктивности скота в современных условиях играет важную роль. В первую очередь это организация кормления животных, обеспечение на зимний период (буран, гололёд) дополнительным кормом страховым запасом:

- зерноотходами;
- силосом;
- кормовыми овощами (кормовая морковь, свекла и т.д.)
- концентрированным кормом.

Не менее важное значение в повышении продуктивности скота имеет породный состав животных.

- улучшение породного состава;
- своевременная выбраковка яловых маток;
- выбраковка возрастного состава скота.

Например: молодняк – телки старше 2х лет или кобылки старше 3х лет способны участвовать в увеличении поголовья. В этой связи в стаде КРС или в табуне лошадей вышеуказанный молодняк их наличие играет важную роль в повышении продуктивности животных.

Вместе с тем своевременное выявление в гурте яловых маток их выбраковка, определение предельного возраста маток не более 15-16 лет следует подводит к своевременной выбраковке их из основного стада.

Сокращение случаев падежа животных. Падеж животных может быть по вине хозяйства, по болезни животных, некачественное или неполноценное кормление. Поэтому для сокращения гибели животных необходимо: соблюдать правила санитарии в животноводстве, проводить регулярное ветеринарное обследование животных, более того своевременно проводить необходимые ветеринарные прививки молодняка, при необходимости заниматься лечением животных.

Не менее значимый недостаток – это во многих крестьянских (фермерских) хозяйствах нет специалистов, как ветврача или веттехника, зоотехника, поэтому не проводится с животными ветеринарная работа, зоотехнические мероприятия.

В снижении продуктивности животных важное значение имеет выход приплода от 100 маток.

По данным таблицы 2 видно, что выход от 100 маток, на наш взгляд не совсем удовлетворительный показатель:

- телят – 89 голов
- ягнят – 102 головы
- жеребят – 84 головы
- верблюжат-57 голов

Телят недобрали 11 голов на 100 маток. Ягнят примерно недополучили на 30-35 голов. Жеребят недополучено на 16 голов от 100 кобыл. Это большие потери, если перевести на денежный измеритель, то получим внушительную сумму убытка.

Опыт зарубежных фермерских (крестьянских) хозяйств они не понимают этого показателя получено приплоды от 100 голов маток.

Зарубежные фермеры получают в основном от 100 голов маток 100 голов приплода, только в редких случаях возможно недополучение приплода на 1-2 головы в результате абортирования или падеж сразу после рождения.

В нашей стране с постсоветского периода заложено в психологии, что от 100 голов маток нельзя получить 100 голов приплода. Да, это сложный показатель, но над ним следует работать. Это и надлежащее содержание, кормление, ветеринарные и зоотехнические мероприятия.

Почему в частном секторе придворья выход приплода отвечает наличию маток.?

Низкий выход получения приплода животных, от маток каждой отрасли отрицательно влияет на рост поголовья в целом. (табл. 3).

По данным таблицы 3 видно, что крупнорогатый скот (КРС) в Алмагинской области на 1/1. 2012г. Составил 202,1 тыс. голов из них коров 71,7 тыс. голов удельный вес коров 35,48%.

Овцы и козы 1053,0 тыс. голов из года в год, идет рост поголовья, однако если бы выход приплода был бы, на уровне то и численность увеличивалось бы быстрее.

Таблица-3 Численность скота на 1 октября 2012 года по Алматинской области

ТЫС. ГОЛОВ.

| Экономические показатели | Годы | | | | | | По сравнению с прошлым годом % |
|--------------------------|-------|-------|-------|-------|-------|--------|--------------------------------|
| | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 | |
| 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 | 7 | 8 |
| Крупный рогатый скот | 45,1 | 92,9 | 118,9 | 158,8 | 174,2 | 202,1 | +27,9 |
| в т.ч. коровы | 23,2 | 40,0 | 47,7 | 61,0 | 58,1 | 71,7 | +13,6 |
| Овцы и козы | 255,6 | 516,3 | 669,9 | 888,0 | 949,4 | 1053,0 | +103,6 |
| Лошади | 18,3 | 31,7 | 42,4 | 55,9 | 61,9 | 69,8 | +7,9 |
| Верблюды | 0,62 | 0,63 | 0,65 | 0,64 | 0,66 | 1,01 | +0,35 |

[4, с.11]. [4, с.48]

Лошади на 1 / I – 2012 составили 69,8 тыс. голов без выделения из общей численности конематок. Увеличилось поголовье на 7,9 тыс. голов=(69,8-61,9).

По сравнению с прошлым годом поголовье КРС увеличилось на 27,9 тыс. голов = 202,1-174,2. Однако в прошлом году удельный вес коров был 35,48%. (202,1:71,7*100), а в текущем году удельный вес коров во-первых увеличился на 13,6 тыс. голов=(71,7-58,1) это положительно повлияет в будущем году на поголовье полученного приплода.

В этой связи необходимо фермерам следить за этими показателями, так как рост продуктивности животных все цело зависит от маточного поголовья животных.

К маточному поголовью относятся:

Кобылы (старше 3х лет до 16 лет);

Коровы (старше 2х лет до 15 лет);

Ярочки (старше 8 месяцев до 6 лет).

Верблюдицы (старше 4х лет до 17 лет)

В этой связи в статотчетности на наш взгляд, следовало бы, выделять от общего числа поголовья животных, «маточное поголовье» не только коров, но кобыл, ярочек, верблюдиц и т.д. Выделение маточного поголовья животных создает возможность проанализировать упущенные потери, или упущенную выгоду.

Последнее необходимо руководству хозяйства в принятии управленческих решений.

Развитие «пастбищного животноводства» для Казахстана это традиционная отрасль. Наличие пастбищных угодий в нашей стране должно возродить пастбищное животноводство.

Однако по использованию пастбищных угодий имеются свои проблемы. Более того Правительство Казахстана не выработала четкой политики использования пастбищ, пастбищным животноводством.

В законодательных актах до конца не разработаны вопросы распределения запаса государственной земли в виде лугов и пастбищ. Последние являются основой в развитии производства животноводства и обеспечения его кормовой базой. В этой связи на наш взгляд необходимо в Земельном кодексе оговорить распределение государственной земли для пастбищ тем хозяйствам, кто занимается развитием и содержанием производства пастбищного животноводства.

При этом сегодня развитие пастбищного животноводства является основой формирования хозяина пастбищных земель.

Как утверждает Г.А.Калиев, «переход к новым из условий, да и то не всегда и везде обязательное. Главная проблема заключается в другом – формировании настоящего хозяина земли». [5, с.118].

«Не были созданы экономические и правовые основы её эффективного использования», отмечают Р. Ю. Куватов и Ж. С. Нусипов [6, с.14].

Или как считают, Р. Ю. Куватов, Ж.С. Нусипов, «Управление рациональным использованием земельных ресурсов в рыночных условиях – это сложная система взаимосвязанных правовых, экономических, технических, организационных мероприятий государства, направленных на регулирование земельных отношений, организацию эффективного и рационального использования земельных ресурсов республики в интересах всего народа, каждого землепользователя и собственника». [6, с. 74].

Земельный кодекс осуществляет регулирование земельных отношений [7, с.1-3]. Однако в нем о пастбищных земель и порядок их использование к сожалению не освещается.

Высшим органом по вопросам регулирования земельных отношений является Парламент Республики Казахстан.

В земельном кодексе отражают права и обязанности землепользователей, порядок охраны и представление в пользование земель, порядок изъятия земель, возмещение убытков в связи с выведением земель из сельскохозяйственного оборота, порядок установления земельного кадастра, разрешения земельных споров.

В соответствии с Земельным кодексом Республики Казахстан земельный участок может находиться в общей собственности нескольких лиц с определением доли (пая) каждого из собственников (долевая собственность).

В сельском хозяйстве в результате приватизации реформировании совхозов были наделены паи. Паи, наделы были оформлены «Актами на пользование земли».

Однако сегодня в Казахстане многие сельхозпроизводители, получившие земельные паи в ходе приватизации сельскохозяйственного производства, уже лишились своих земель.

Особенно в 2000-2002 годы сельчане получив кредит не имели возможности их погасить. Земельные паи были направлены на погашение кредитов. В этой связи сегодня собственниками земель стали коммерческие и финансовые структуры.

В России по этому поводу пишет Л.Киркорова, «Казалось бы, процесс укрупнения крестьянских хозяйств идет активно. Однако это происходит не за счет увеличения площадей в действующих крестьянских, фермерских хозяйствах К(Ф)Х, а за счет появления новых крупных земельных собственников (крупный бизнес скупает земли), многие из которых не имеют понятия о сельскохозяйственном производстве.

Земельные паи доли скупаются не для производства, а для обеспечения залоговой базы в кредитных учреждениях и получения доступа к кредитным ресурсам. В лучшем случае такие собственники частично используют землю для заготовки сена.

В последние годы принято много законодательных актов, касающихся государственного регулирования в АПК. Реализуются национальные проекты, Государственная программа развития сельского хозяйства и регулирования рынков сельскохозяйствен-

ной продукции, сырья и продовольствия на 2008-2012 годы, в которых предусмотрено развитие малых ферм хозяйствования на селе. В основном, государственная поддержка сводится к расширению доступа к кредитам». [8, с.38-39].

Вследствии этого сокращаются земельные наделы у крестьян для производства растениеводства и животноводства. Причиной всему является, что хозяином земли становятся банкиры, коммерсанты. Наделов относящейся к собственности крестьян становится все меньше, по мнению З.Темировой в Южно-федеральном округе России во владении Крестьянских (фермерских) хозяйств землями подтвержденное инвентаризацией земель 2006 года отмечено удовлетворительно только в Калмыкии 548 га на одно хозяйство, а это республика в основном занимается содержанием и выращиванием пастбищных животных [9с.38-39]. Однако на наш взгляд этого надела ведь недостаточно, чтобы заниматься пастбищным животноводством.

В этой связи фермерским и крестьянским хозяйственным, что заниматься развитием и содержанием пастбищного животноводства нужны пастбищные земли.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон Республики Казахстан о разведении скота от 09.05.1998 года за №278-1 с изменениями дополнениями от 14.12.2001 года.
2. Приказ Министерства сельского хозяйства о департаменте скотоводства Министерства сельского хозяйства №350 от 06.11.2001г.
3. Казахстан – 2030. – Алматы - Юрист, 2001. – 249с.
4. Агентство Республики Казахстан по статистике Департамент статистики по Алматинской области крестьянские (фермерские) хозяйства Алматинской области 2007. Алматы, 2008г. – 2009г.-2010г.
5. Калиев Г. К17 название книги: кн. НАЦАИ РК – Алматы: РНИ «Бастау», 1998г. – 232с.
6. Куватов Р.Ю., Нусипов Ж.С. Развитие агропромышленного производства в условиях рыночной экономики: проблемы и приоритеты (на материалах Республики Казахстан) – Алматы, 2005г. -448с.

7. Земельный кодекс Республики Казахстан от 2006, 2003г. №442-П с изменениями и дополнениями по состоянию на 13.02.2009г.
8. Киркорова Л. Крестьянские (фермерские) хозяйства: трансформационные процессы, проблемы землепользования / Л.Киркорова // АПК: экономика управление. – 2008. - №4.-с.37-39
9. Темирова З. Крестьянские (фермерские) хозяйства Юга России: состояние и перспективы. / З.Темирова // АПК: экономика управление. -2008. -№8.-с.38-40

БЕРНИЯЗОВА Д. М.

магистрант

АО «Финансовая академия»

г.Астана

ПЕРЕХОД НА МСФООС: СРАВНЕНИЕ ДВУХ МЕТОДОВ УЧЕТА (КАССОВОГО МЕТОДА И МЕТОДА НАЧИСЛЕНИЯ)

С 1 января 2013 года все государственные учреждения Казахстана ведут бухгалтерский учет в соответствии с МСФООС и методом начисления[1]. Несомненно, за год практики ведения бухгалтерского учета по методу начисления государственные учреждения и пользователи финансовой информации оценили преимущества МСФООС, такие как:

- обеспечение единообразия и повышение сопоставимости финансовой информации;
- учет особенностей деятельности учреждений общественного сектора при составлении финансовой отчетности;
- повышение прозрачности процессов бухгалтерского учета и подготовки отчетности учреждений общественного сектора;
- усиление контроля за результатами деятельности учреждения;
- оптимизация процесса принятия решений и более эффективное управление активами и обязательствами;
- повышение качества статистической информации о финансовом состоянии общественного сектора.

Вместе с тем, возникли трудности в процессе перехода на МСФООС:

- первоначальное сохранение двойной системы учета, основанной на методе начисления и на кассовом методе;
- трансформация счетов бухгалтерского учета;
- длительные сроки перехода на новые принципы учета и подготовки отчетности и др.

Данные трудности можно минимизировать путем сопоставления старого метода учета в государственных учреждениях (кассового) с методом начисления. Сравнение двух методов поможет систематизировать данные, понять сам процесс трансформации.

Кассовый метод ведения учета заключается в простой регистрации кассовых потоков, поступления и выбытия денежных средств, активов в виде денежных средств, в бюджеты, или денежных средств казны или государства. При использовании кассового метода расходы и поступления учитываются только тогда, когда они связаны с денежными операциями. Преимущества кассового метода заключаются в простоте его применения при ведении бухгалтерского учета и составлении финансовой отчетности, что позволяет обеспечить своевременность отчетности. Вместе с тем, применение кассового метода имеет также ряд моментов, не позволяющих получить достаточно полную финансовую информацию:

- регистрация или признания операций и событий не в момент их фактического осуществления;
- ограниченность охвата операций кассовыми потоками текущего отчетного периода;
- неспособность полностью удовлетворить потребность в информации по фактическому движению активов и обязательств;
- проблема идентификации долговых обязательств при наличии кредиторской и дебиторской задолженности на конец отчетного периода;
- несоответствие целям мониторинга качества и эффективности деятельности органов государственной власти и оценки результативности реализуемых программ в долгосрочной перспективе и др.

Метод начисления представляет собой метод бухгалтерского учета, при котором все операции и события признаются по факту их совершения, а не в момент поступления или выплаты денеж-

ных средств или их эквивалентов. Соответственно, операции и события регистрируются в учетных регистрах и представляются в финансовой отчетности тех периодов, к которым они относятся. Элементами, признаваемыми при учете, основанном на методе начисления являются активы, обязательства, чистые активы/капитал, доходы и расходы.

Метод начисления имеет преимущество по сравнению с кассовым методом учета в связи с тем, что он позволяет отражать реальную экономическую ситуацию благодаря ряду особенностей учетного процесса:

- регистрация или признание расходов в момент их совершения;
- учет всех ресурсных потоков, в том числе и тех, которые не приводят к возникновению кассовых потоков, но влияют на стоимость услуг (амортизация);
- возможность отдельного учета движения денежных средств и юридических обязательств, связанных с ним, но несогласованных во временном периоде;
- возможность учета некассовых операций, таких как взаимозачеты, создание и погашение кредиторской задолженности. Учетные процедуры при использовании метода начисления отражают сущность операций и экономических событий, в результате чего увеличивается обоснованность, нейтральность, своевременность, полнота и сопоставимость учетных данных. Поскольку учет на основе начисления позволяет получать всеобъемлющую и исчерпывающую информацию о затратах, то способствует принятию более обоснованных решений о распределении ресурсов.

Основным различием между кассовым методом учета и учетом по методу начисления является момент признания операции и ее регистрации в учете и отчетности. По кассовому методу операция признается в момент получения или выплаты денежных средств. По методу начисления в момент фактического возникновения либо изменения экономической стоимости активов или обязательств. При применении кассового метода доходы признаются в момент поступления в распоряжение денежных средств на счета в банках или в кассу, расходами признаются затраты по факту их оплаты.

По методу начисления доходы признаются тогда, когда происходит увеличение экономических выгод или сервисного потенциала в течение отчетного периода в форме притока или прироста активов или уменьшения обязательств, которые приводят к увеличению чистых активов/капитала, отличному от увеличения, связанного с взносами лиц, участвующих в капитале. Расходы признаются, когда происходит уменьшение экономических выгод или сервисного потенциала в течение отчетного периода в форме оттока или уменьшения активов или возникновения обязательств, которые приводят к уменьшению чистых активов/капитала, отличному от уменьшения, связанного с распределением лицам, участвующим в капитале[2].

Согласно метода начисления синтетические счета бухгалтерского учета в плане счетов расположены в порядке уменьшения ликвидности и содержат четыре знака (до применения метода начисления в государственных учреждениях использовался трехзначный план счетов). Первая цифра номера указывает на принадлежность к разделам, вторая - на принадлежность к подразделам, третья - на принадлежность к группам синтетических счетов, четвертая цифра – на принадлежность к субсчетам[3].

В следующей таблице показаны корреспонденции счетов учета по кассовому методу и методу начисления.

Таблица 1. Сравнительная таблица учета по кассовому методу и методу начисления

| Основные средства | | | |
|-----------------------|--|--|---|
| Кассовый метод | | Метод начисления | |
| Дебет счета | Кредит счета | Дебет счета | Кредит счета |
| 1 | 2 | 3 | 4 |
| "Основные средства" | "Кредиторская задолженность поставщикам" | 2300 "Основные средства" | 3210 "Кредиторская задолженность поставщикам и подрядчикам" |
| 200 "Расходы бюджета" | 250 "Фонд в активах" | Отсутствует | |
| 250 "Фонд в активах" | 020 "Износ активов" | 7110 "Расходы по амортизации долгосрочных активов" | 2391 "Накопленная амортизация основных средств" |

| Нематериальные активы | | | |
|-----------------------------|--|--|---|
| "Нематериальные активы" | "Кредиторская задолженность поставщикам" | 2700 "Нематериальные активы" | 3210 "Кредиторская задолженность поставщикам и подрядчикам" |
| 1 | 2 | 3 | 4 |
| 200 "Расходы бюджета" | 250 "Фонд в активах" | Отсутствует | |
| 250 "Фонд в активах" | 020 "Износ активов" | 7110 "Расходы по амортизации долгосрочных активов" | 2721 "Накопленная амортизация нематериальных активов" |
| Инвестиционная недвижимость | | | |
| Отсутствует | | 2510 "Инвестиционная недвижимость" | 3210 "Кредиторская задолженность поставщикам и подрядчикам" |
| Отсутствует | | 7110 "Расходы по амортизации долгосрочных активов" | 2521 "Накопленная амортизация инвестиционной недвижимости" |
| Запасы | | | |
| "Материальные запасы" | "Кредиторская задолженность поставщикам" | 1300 "Запасы" | 3210 "Кредиторская задолженность поставщикам и подрядчикам" |
| 200 "Расходы бюджета" | "Материальные запасы" | 7060 "Расходы по запасам" | 1300 "Запасы" |
| 250 "Фонд в активах" | 020 "Износ активов" | 7110 "Расходы по амортизации долгосрочных активов" | 2721 "Накопленная амортизация нематериальных активов" |

По таблице 1 видно, что бухгалтерский учет по методу начисления ведется более детально, отражаются ресурсные потоки, ранее неучтенные по кассовому методу. С точки зрения интересов пользователей информации, преимущества и недостатки рассмотренных методов учета можно представить в виде основных сравнительных критериев финансовой отчетности. К примеру,

своевременное и полное обеспечение информацией относительно активов, обязательств, доходов, расходов, имевших место в отчетном периоде по кассовому методу не обеспечивается, по методу начисления такая информация предоставляется. Метод начисления предоставляет возможность оценки реального финансового положения и экономических последствий принимаемых решений.

Такие различия приводят к существенным отличиям предоставляемой информации в финансовой отчетности. Расходы по амортизации оборудования признаваемые по методу начисления распределяются равномерно в течение всего срока полезного использования данного актива, однако по кассовому методу вся стоимость приобретенного оборудования списывается на расходы в тот же период что и приобретение, когда произведена фактическая оплата за актив. Такая же ситуация относительно доходов, те статьи доходов которые фактически заработаны, признаются в соответствии с методом начисления в момент их получения, по кассовому методу доходы признаются в том периоде, когда поступили денежные средства.

Признание новых статей на основе критериев метода начисления позволяет осуществить справедливую оценку деятельности государственных органов, эффективности управления и использования государственных финансов.

Таким образом, ведение бухгалтерского учета по методу начисления позволяет вести более подробный учет и соответственно получать более детальный объем информации для пользователей. Что является важным аспектом, так как основной целью бухгалтерского учета является обеспечение заинтересованных лиц полной и достоверной информацией о финансовом положении государственных учреждений.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бюджетный кодекс Республики Казахстан от 4 декабря 2008 года № 95-IV;
2. “IPSAS Outlook” (“Обзор МСФООС”), ey.com/Government, February 2013 (февраль 2013);

3. План счетов бухгалтерского учета государственных учреждений, утвержденный приказом Министра финансов Республики Казахстан от 15 июня 2010 года № 281.

БЕСКЕМПИРОВ Н.

«Есеп және аудит»

мамандығының магистранты

Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ

Алматы қаласы

ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТЕМЕНИ ҚҰРУДЫҢ НЕГІЗДЕРІ МЕН ҚАҒИДАЛАРЫ

Нарықтық экономика жағдайында ұйымдар мен кәсіпорындардың қаржылық есептілік жөніндегі ақпараттық қызметі ұйымның өз ішінде де, сондай-ақ одан тыс тұрған пайдаланушылардың қалың тобы үшін де өте маңызды болып табылады. Бұл мәселе елдің әлеуметтік-экономикалық жағдайын дәл айқындап, өмірлік маңызды шешімдер қабылдасумен қатар, сыбайлас жемқорлықпен, кірісті жасыру немесе бұрмалап көрсету секілді келеңсіз құбылыстармен күресуге және инвестициялар тартуға қолайлы жағдай туғызуда шешуші рөл ойнайды.

Демек, бүгінгі таңда бухгалтерлік есеп пен аудит жүйесін заман талабына сай жетілдіру ерекше мәнге ие болып отырғаны уақыт өткен сайын барынша айқындала түсуде.

«Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» Қазақстан Республикасы Заңына сәйкес ірі кәсіпкерлік субъектілер мен көпшілік мүддесіне жұмыс істеуші ұйымдардың барлығы қаржы есептілігін қаржылық есептіліктің халықаралық талаптары бойынша жүргізуі тиіс [1]. Ал барлық шағын және орта кәсіпкерлік субъектілері мұндай талаптардан босатылады. Олар үшін қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттары негізінде бухгалтерлік есепті жүргізудің ұлттық стандарттар дайындалған. Дегенмен, шағын және орта кәсіпкерлікке жататын кәсіпорындар немесе ұйымдарға өз еркімен қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттарға қолдануға толық мүмкіндіктері бар.

Қаржылық есептілікті халықаралық стандарттарға сәйкес жүргізетін ұйымдар өздерінің қаржылық есептілігін дайындау және оны ұсыну үшін №1 «Қаржы есептілігі: дайындау және ұсыну» қаржылық есептіліктің халықаралық стандартын негізге алады. Осы стандартқа сәйкес « ... қаржы есептілігі – ұйым қызметінің қаржы жағдайы мен қаржы нәтижелерінің құрылымдалған ұсынуы болып табылады. Жалпы мақсаттағы қаржы есептілігінің мақсаты экономикалық шешімдер қабылдау кезінде пайдаланушылардың қалың тобы үшін пайдалы ұйымның қаржы жағдайы, қызмет нәтижелері мен ақшалай қаражатының қозғалысы туралы ақпарат беру болып табылады. Қаржы есептілігі сондай-ақ ұйым басшылығына сеніп тапсырылған ресурстарды басқару нәтижелерін де көрсетеді[2].

Осы мақсатқа жету үшін қаржы есептілігі ұйымның мынадай көрсеткіштері туралы ақпарат береді: активтер; міндеттемелер; меншікті капиталы; пайдалар мен залалдарды қоса, кірістер мен шығыстар; ақшалай қаражаттың қозғалысы.

Бұл ақпарат, қаржы есептілігіне ескертпелерге басқа ақпаратпен қатар, пайдаланушыларға ұйымның ақшалай қаражаттарының болашақтағы қозғалысын және, атап айтқанда, олардың уақытқа бөлінуін айқындығына болжам жасауға көмектеседі.

Сондықтан №1 «Қаржы есептілігі: дайындау және ұсыну» халықаралық стандартына сәйкес қаржы есептілігінің толық жинақталымы мыналарды қамтиды:

- кезеңнің соңындағы қаржылық жағдай жөніндегі есептілік;
- кезең ішіндегі толық табыс жөніндегі есептілік;
- кезең ішіндегі үлес өзгерістері жөніндегі есептілік;
- кезең ішіндегі ақшалай қаражаттардың қозғалысы жөніндегі есептілік;

есеп саясатының елеулі элементтерінің қысқаша сипаттамасы және басқа да түсіндірме ескертпелерді қоса, ескертулер;

кәсіпорын есеп саясатын ретроспективті түрде қолданатын немесе өз қаржылық есептілігіндегі баптар жөнінде ретроспективті түрде қайта есеп беретін немесе кәсіпорын өз қаржылық есептілігіндегі баптарды қайта жіктейтін ең бастапқы салыстырмалы кезеңнің басындағыдай қаржылық жағдай жөніндегі есептілік [3].

Қаржы есептілігі ұйымның қаржы жағдайын, оның қызыметінің қаржы жағдайын және ақшалай қаражаттардың қозғалысын міндетті түрде адал көрсетуге тиіс. Адал ұсыну операциялардың, «ұстамдарда» айтылған активдер, міндеттемелер, кірістер мен шығыстар үшін тану анықтамалары мен белгілеріне сәйкес басқа оқиғалар мен талаптардың ықпал етуін ұсынған кезде шындықты талап етеді. Халықаралық қаржы есептілігі стандарттарын, қажет болған жағдайда – ақпаратты қосымша ашып көрсету арқылы қолдану адал ұсыну міндетін шешетін қаржы есептілігін қалыптастыруға жетектейді деп көзделеді.

Қаржы есептілігі халықаралық қаржы есептілігі стандарттарына сәйкес келетін ұйым ондай сәйкестік туралы қаржы есептілігіне ескертулерде тікелей айтуға және сөзсіз мәлімдеуге міндетті. Егер ол халықаралық қаржы есептілігі стандарттарының талаптарына сай келмейтін болса, қаржы есептілігін қаржы есептілігі стандарттарына сай келетіндей етіп сипаттауға жол бермейді.

Іс жүзінде кез келген жағдайларда қолданылып жүрген халықаралық қаржы есептілігі стандарттарына сәйкестік адал ұсынуға жеткізеді. Адал ұсыну сондай-ақ ұйымнан мыналарды талап етеді:

8 «Есеп саясаты, есеп айырысу бағаларындағы өзгерістер және қателіктер» халықаралық стандартына сәйкес есеп саясатын талдау және қолдану. 8 «Есеп саясаты, есеп айырысу бағаларындағы өзгерістер және қателіктер» халықаралық стандартында ұйым басшылығы үшін нақты бапқа қолданылған стандарт немесе түсініктеме болмаған жағдайда есептелген ресми тәлімдердің толық жиынтығы айтылған [4].

Мәнді, сенімді, салыстырмалы және түсінікті ақпарат қалыптастыруға келтіретіндей тәсілмен есеп саясатын қоса, ақпаратты ұсыну;

Халықаралық қаржы есептілігі стандарттарының тиісті талаптарын сақтау нақты операциялардың, басқа оқиғалар мен жағдайлардың ұйымның қаржы жағдайы мен қызмет нәтижелеріне ықпалын пайдаланушылардың түсінуіне жеткіліксіз болған жағдайларда ақпараттың қосымша ашып көрсетілуін қамтамасыз ету.

Қаржы есептілігін әзірлеген кезде ұйымның басшылығы ұйының өз қызметін жалғастыру қабілетін бағалауға міндетті, бұл ұйым қызметінің үздіксіздігін түсіндіреді. Қаржы есептілігі, егер ұйымның басшылығы не ұйымды таратуға, немесе оның қызметін тоқтатуға өзі ниет еткен, не бұлай жасаудан басқа нақты баламасы болмағандықтан, осындай іс-әрекет тәсілін таңдауға мәжбүр болған реттерді қоспағанда, міндетті түрде қызметтің үздіксіздігі негізінде жасалуға тиіс. Егер ұйымның басшылығы бағалау барысында бұдан былай ұйымның қызметі үздіксіз жалғастыру қабілетіне едәуір күмән туғызуы мүмкін оқиғаларға немесе жағдайларға байланысты елеулі тұрлаусыздықтар туралы оған мәлім болса, бұл тұрлаусыздықтар қаржы есептілігінде міндетті түрде ашып көрсетілуге тиіс. Егер қаржы есептілігі қызметтің үздіксіздігіне жол беру негізінде жасалмаса, бұл факт есептілік жасалған негізбен және ұйым үздіксіз іс-әрекет етеді деп есептелмейтін себеппен қатар, міндетті түрде ашып көрсетілуге тиіс [5].

Қызметтің үздіксіздігі туралы жол берудің қолданылуын бағалау кезінде, басшылық, ең болмағанда, баланс күнінен бастап он екі айды қамтитын, бірақ онымен шектелмейтін болашақ туралы қолда бар ақпараттың барлығын ескереді. Осы ақпарат назарға алынатын деңгей әрбір жеке жағдайда нақты фактілерге байланысты болады. Ұйым белгілі бір кезең ішінде пайдалы болса және қаржы ресурстарына қол жеткізсе, онда қызметтің үздіксіздігі туралы жол беру қолайлығы туралы қорытынды толық талдау жасалмай қабылдануы мүмкін. Басқа жағдайларда басшылыққа, қызметтің үздіксіздігі туралы жол берудің қолайлығы жөніндегі пікір бекітілмес бұрын, бәлкім, ағымдағы және күтілетін пайдалылыққа, борыштық міндеттемелерді өтеу кестелеріне және баламалы қаржыландырудың әлеуетті көздеріне байланысты факторлардың кең ауқымын қарауы талап етілетін болар.

Ұйым, ақшалай қаражаттардың қозғалысы туралы ақпаратты қоспағанда, есептеу әдәс бойынша есепке алу ережелерін қолданып, қаржы есептілігін жасауға міндетті.

Есептеу әдісі бойынша есепке алу ережелерін қолданған кезде, егер олар ұстамдарда айтылған осы элементтерге арналған анықтамалар мен өлшемдерді қанағаттандыратын болса, баптар

активтер, міндеттемелер, капитал, пайда және шығыстар (қаржы есептілігінің элементтері) ретінде танылады.

Ұқсас баптардың әрбір елеулі сыныбы қаржы есептілігінде міндетті түрде жеке ұсынылуға тиіс. Ұқсас емес сипаттағы немесе мақсаттағы баптар, егер олар елеулі болып табылмайтын ретте ғана, міндетті түрде жеке ұсынылуға тиіс.

Қаржы есептілігі операциялардың көп санын немесе сипатына, немесе мақсатына сәйкес құрылымы жағынан топтарға біріктірілген өзге де оқиғаларды өңдеу нәтижесі болып табылады. Біріктіру және сыныптау процесінің соңғы кезеңі жеке баптарды не тікелей баланста, пайдалар мен залалдар туралы есепте, меншікті капиталдағы өзгерістер туралы есепте және ақшалай қаражаттардың қозғалысы туралы есепте, не ескертулерде қалыптастыратын ықшамды және сыныпталған деректерді ұсынудан тұрады.

Егер қандай да болсын жеке баптың өзі елеулі болып табылмаса, ол тікелей қаржы есептілігінде, не ескертулерде басқа баптармен біріктіріледі. Қаржы есептілігінің өзінде оны жеке ұсынуды талап ету үшін бап жеткілікті түрде елеулі болмайтын бап, қайткенде де, оны ескертулерде жеке-дара ұсыну үшін жеткілікті түрде елеулі болуы мүмкін.

Елеулілік принципін қолдану, егер нәтижесінде алынған ақпарат елеулі болмаса, қандайда болсын Стандарттың немесе Түсіндірменің ақпаратын ашып көрсетуге нақты талаптарды орындаудың қажет емес екендігін білдіреді.

Активтер мен міндеттемелер және кірістер мен шығыстар өзара есепке алынбауға тиіс, бұған ол рұқсат етілген немесе қандай да болсын стандарт немесе түсіндірме талап ететін реттер кірмейді.

Активтер мен міндеттемелердің, сондай-ақ кірістер мен шығыстардың жеке-жеке ұсынылуы маңызды. Пайда мен зиян туралы есепте, сондай-ақ, операцияның немесе өзге оқиғаның мәнін көрсететін реттерді қоспағанда, жүргізілген өзара есепке алу жүргізілген операцияларды, басталған өзге оқиғалар мен жағдайларды түсіну бөлігінде де, болашақта ұйымның ақшалай қаражаттарының қозғалысын бағалау бөлігінде де пайдаланушылардың мүмкіндіктерін төмендетеді. Бағалау резерв-

тер, мысалы, ескірген босалқыларды жоюға арналған резерв және дебиторлық берешек бойынша күмәді борыштарға арналған резерв шегерілген активтерді бағалау – өзара есепке алу болып табылмайды.

18-«Түсім» халықаралық стандарты түсімге анықтама береді және көтерме сауда жеңілдіктері ескеріліп, алынған немесе кері алынуға тиісті әділ құн бойынша бағалауды талап етеді. Өзінің әдеттегі қызметінің барысында ұйым түсім әкелмейтін, бірақ түсім әкелетін негізгі қызметімен қатар жүретін басқа операцияларды да жүзеге асырады [3]. Осындай операциялардың нәтижелері тиісті операцияның немесе оқиғаның мәнін көрсететін реттерде, ондай операциялардың нәтижелері бір операцияның нәтижесінде туындайтын барлық кірістерді және тиісті шығыстарды өзара есепке алу арқылы ұсынылады.

37-«Бағалау міндеттемелері, шартты міндеттемелер және шартты активтер» халықаралық стандартына сәйкес танылатын және үшінші тұлға мен шарттық келісімнің талаптары бойынша (мысалы, жеткізушінің кепілдік міндеттемелері туралы келісім) өтелетін бағалау жағдайларымен байланысты шығындар тиісті өтеуге қарсы есепке алынуы мүмкін.

Бұған қоса осындай операциялар тобы бойынша туындайтын пайдалар немесе залалдар есептерде нетто-негіз бойынша ұсынылады. Солай бола тұрса да, ондай пайдалар мен залалдар, егер олар мәнді болса, бөлек көрсетіледі.

Кәсіпорын (салыстырмалы ақпаратпен қоса) қаржылық есептіліктің толық жинағын ең кемінде, жыл сайын ұсынуы тиіс. Кәсіпорын есеп беру кезеңінің соңын өзгерткенде және қаржылық есептіліктерін бір жылдан ұзақ немесе қысқа кезең ішінде ұсынғанда, кәсіпорын қаржылық есептілікте қамтылған кезеңге қосымша мынадай ақпаратты ашып көрсетуі тиіс:

Бір жылдан ұзақ немесе қысқа кезеңді қолдану есебін;

Қаржылық есептіліктерде ұсынылған сомалар толығымен салыстырмалы емес екендігін.

Әдетте, кәсіпорын қаржылық есептіліктерді тұрақты түрде бір жылдық кезеңдер үшін дайындайды. Дегенмен, тәжірибелік себептермен, кейбір кәсіпорындар, 52 апталық кезеңде есеп беруді қалайды. Бұл стандарт осы тәжірибеге кедергі жасамайды.

әдебиеттер

1. ҚР ҚМ «Есептілікті дайындау және ұсынудың тұжырымдылық негіздемесін бекіту туралы» 29.10.2002 жылғы № 542 бұйрығы
2. № 8 «Есеп саясаты, есептік бухгалтерлік бағалаулардағы өзгерістер және қателіктер» ҚЕХС
3. № 7 «Ақша қозғалысы туралы есептілік» ҚЕХС
4. Назарова В.Л. Бухгалтерский учет хозяйствующих субъектов: Учебник. /Под ред. Н.К.Мамырова.-Алматы:Экономика,2004.-298с.
5. Нидлз Б.,Андерсон Х., Колдуэлл Д. Принципы бухгалтерского учета М.:Финансы и статистика, 1997.-396 с.

ЖАПБАРХАНОВА М.С., БОЗБУЛОВА Н.А.

Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ

Алматы қаласы

БАСҚАРУ ЕСЕБІН ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК АСПЕКТІЛЕРІ

Бүгінде зерттеушілердің басым көпшілігі басқарушы мен қаржы есебінің өзара байланысты екендігін мойындағаны жөнінде айтуға болады, ал ол өз кезегінде басқарушылық процестерді ынталандырады. Бұл есептің екі түрінің өзара байланысты екеніне саяды, бірақ сонымен қатар есептің әр қайсысы өздеріне тән қызметтерді атқаруға арналған.

Қазақстандық тәжірибе көрсеткендей, қаржы есебі сыртқа есеп берулер үшін болса, негізінен салық салу мақсатында жасауға арналған, ал басқарушы есеп болса басқарушылық шешімдерді қабылдау үшін, яғни шығындарды бақылау қажет. Қаржы есебінің мәліметтері басқарушылық мәліметтерінен ерекшелігі бар, бірақ дәл қазір Қазақстандық есепте ол жоқ.

Қаржы мен басқарушы есептері бухгалтерлік есептің өзара тәуелді және өзара уәделескен біртұтас компоненттерін білдіреді. Есептің екі түрін біріктіретін маңызды ерекшелігі болып, олардың ақпараттары негізінен шешім қабылдау үшін пайдаланады.

Есеп түрінің әр қайсысында өзіндік ерекшеліктердің болуына қарамастан, оның құру қағидаларында, қолданылатын әдістерінде ортақ сипаты болады, ең бастысы басқарушы және қаржы есебінде ағымдағы өндірісті басқару процесінде біртұтас объектілер ретінде еңбек құралы және еңбектің өзі, яғни материалдық және еңбек ресурстары алға шығады.

Мәселен, қаржылық бухгалтерлік есептің мәліметтері инвесторларға инвестициялаудың мақсаттылығын, потенциалын және перспективасын бағалауға көмектессе, ал басқарушы есепте басқару мәселелерін (тауқыметтерін) кең өрісте шешу үшін менеджерлер пайдаланды. Бірқатар авторлардың пайымдауынша, оларды бір ұғымдық тұрғысынан түсіну немесе тек механикалық өзгешілігі бойынша ажырату, біреуін жете бағаламау, екіншісін артық бағалауға әкеледі деп ой толғайды. “Қаржы мен басқарушы есебінің арасындағы жалпы қабылданған айырмашылықтары бизнесте айтарлықтай емес”, деп жазды басқарушы есеп саласының ірі ғалымы профессор Райан Боб [1-11б.]. Біздің пікірімізше, әрбір есептің өзіне тән табанды айырмашылықтары да бар сияқты. Дегенмен де, басқару есебі көп жағдайда, қаржы есебінің жалғасы болып танылады.

Басқару есебі қандайда бір ақпараттарға қатаң шектеу қоймайды. Біздің көзқарасымыз, оны жетілдірумен бірге басқарма қажетін қанағаттандыратын, мәні бар ақпараттармен қамтамасыз ететін есеп беру нысандарын енгізудің толық мүмкіндігі туып отыр.

Сонымен, басқару есебі өндіріс қызметін басқарудың негізгі механизмі болып отыр. Нарықтық экономиканың қалыптасуымен қатар, есеп жүйесін жетілдіру қажеттілігі туындады. Осыған орай, басқару есебінің өзі әрдайым басқарманың өскелең талаптарына жауап беруі қажет болды.

Бұл мақсатқа – серіктестік өзін-өзі тиімді басқару үшін қажет ақпараттар жүйесін қалыптастыра алса ғана жетеді.

Есеп жүйесін жетілдіру барысында басқарушылық есептің мақсаттарын, рөлі мен орнын бөліп көрсету керек.

Басқарушылық есептің мақсаты.

Нарық жүйесіндегі басқарушылық есептің орны мен рөлін айқындау.

Басқарушылық есептің мәселелерін ашып көрсету:

Шетелдік тәжірибе (теория, әдіснама);

Теориялық проблемалар (әдіснама);

Әдіснамалық проблемелар (әдіснама);

Ұйымдастыру проблемелері (басқарушылық есепті қалыптастырудың нұсқаулықтарын ұйымдастыру).

Басқару есебінің мақсаты – ұйымдарда шаруашылық процестерді бақылау, жоспарлау және басқару үшін пайдаланушыларды ақпараттармен қамтамасыз ету мақсатында уақытылы жинау және өңдеу [2-231б].

Қазіргі жағдайда «басқарушылық есеп» термині өте кең тарап отыр, бірақ жұрттың көбі оның не нәрсе екенінен мүлдем бейхабар.

Басқарушылық есептің мақсаты - дер кезінде ақпарат жинап, өңдеу және ұйымдардағы шаруашылық процестерін бақылау, жоспарлау және басқару үшін сол ақпаратты пайдаланушыларды онымен қамтамасыз ету, оны 1-суретте бергенбіз.

Егер қаржы есебі шаруашылық жүргізуші субъектінің таңдаған есеп саясаты мен қаржы есеп - қисабының халықаралық стандарттарын қатаң сақтайтын болса, басқарушылық есеп жөніндегі маман тек есептің ғана емес, сонымен бірге талдаудың да амалдарын, түрлерін, әдістері мен тәсілдерін таңдауға ерікті. Бақылаушылық есептің міндетті - әрбір ұйымдағы экономикалық процестердің мәнін бірдей ұғынып, басшыны немесе менеджерді дер кезінде қажетті экономикалық ақпаратпен қамтамасыз ету және сонымен қатар ақыл - кеңес беру [3].

Қазақстан Республикасындағы серіктестіктер мен ұйымдар бизнесті және ұйымдастыру қызметінен өз бетінше жүргізу мүмкіндігін алғанымен, олар халықаралық бизнеске қосыла бастайды.

Менеджерді жедел және сенімді ақпаратпен қамтамасыз етуде басқарушылық есептің орны мен рөлі бөлек. Менеджер жұмысының тиімді нәтижесі дер кезінде берілген ақпаратқа

тәуелді. Себебі, осы қолданылған ақпараттар жоспарлау, талдау, бақылау және басқарушылық шешімдерді жедел қабылдау үшін маңызды. Сондықтан, басқарушылық есептің мазмұны басқару мақсаттарымен анықталады. Басқаруды ақпараттық қолдау жүйесі басқару мақсаттарына байланысты өзгеруі мүмкін. Кез - келген мекемеде ұйымдастырылған басқарушылық есептің жүйесі жалпы қабылданған басқарушылық есептің қағидаларына жауап береді.

Осыған орай, басқару есебі бір жағынан – бұл шаруашылық субъектінің ақпараттық жүйесінің бір бөлігі, басқа жағынан – қызметтер немесе жұмыстарды жоспарлау мен шешім қабылдау үшін басшыны қажет ақпараттармен қамтамасыз ету, жедел түрде басқару мен бақылауға көмек беру, белгіленген бағдарламаны орындау барысында шаруашылық субъектінің қызметкерлерін ынталандыру, ұйым ішіндегі басқару аппаратының, жеке қызметкерлердің, бөлімшелердің қызметтерін (жұмыстарын) бағалау мақсатындағы жасалатын іс әрекет.

Осыдан келіп, басқарушы есептің мақсаты болып, өткен құбылыстарды талдау негізінде болашаққа ұсыныстар жасау болып табылады. Міне, сондықтан басқарушы есепті кейде болашаққа талдау жасау деп те атайды. Осы мақсаттарға қол жеткізу үшін басшылар басқарушы есеп бойынша оларға мамандар дайындап берген қажетті ақпараттармен істес болуы қажет. Есептің бұл түрі салыстырмалы түрде жақында ғана пайда болды, ол шаруашылық субъектінің ақпараттық жүйесінің бір бөлігі болып табылады, сондықтан, дәстүрлі қаржы есебінің жалпы ерекшеліктеріне ие, бірақ оның одан айырмашылығы болуы да міндетті емес.

Қазіргі жағдайда Қазақстанда басқару есебі қаржы есебімен тығыз интегралданған, өйткені шоттардың стандартты жоспарында өндірістік шығындар есебі мен қызметтерінің нәтижесі үшін арнайы шоттар қарастырылған.

Біздің елдегі нарықтық қатынастарға, барлық меншік нысандарын дамытуға және шаруашылықты жүргізудің жаңа әдістерін енгізуге бағытталып жасалып жатқан шаруашылық механизм, сондай-ақ өндіріс аясында басқарушы есептің барлық басты элементтерінің пайда болуы және басқарушылық пен қаржылық немесе қаржылық - экономикалық талдаудың қалыптаса бастауы,

жалпы бухгалтерлік есептің бірнеше салаға бөлінуі, яғни бұларда және басқалары да, өндірісті басқарудың экономикалық механизмін жасаудан тұратындықтан (немесе туындайтындықтан), олар міндетті түрде аталған салаға күрделі өзгерістерді әкеледі [4].

Нарықтық экономика жағдайында, яғни қатал бәсекелестік күресте, табыс табу мен ұйымды сақтап қалудың басты факторы болып, өнімнің өзіндік құнын төмендету, ал ол үшін өндіріс шығындары мен өнім бірлігінің өзіндік құны туралы дер кезінде және сенімді ақпарат қажет.

Жоғарыда айтылып кеткендей, өндірісті басқару жүйесінде басқарушы есептің атқаратын ролі ең алдымен “басқарушылық шешімдерді дайындап, ұсыну” мәселесін шешумен анықталады, бірақ бұл үшін, өндірісті басқаруда болуы керек деп ойлаймыз .

Басқарушы есептің ролі – бұл екі бапты үйлестіру немесе өндірісті басқарудың барлық шешуші элементтерін, бизнесте ірі жетістікке жетуге бағышталған бір бүтінге айналдыру.

Яғни, болашақта ұйымды тиімді басқару мақсатында, оның қаржылық жаңдайын талдау, есеп беруді жасау және ағымдағы есепті қамту қызметтерін біріктіретін бухгалтерияның ролін түбегейлі өзгертуге тура келеді. Бұл:

Біріншіден, нарық жағдайында меншік құрылымының өзгерісін түсіндіреді және мемлекеттік меншік сол меншіктің бір ғана түрі; шаруашылық субъектісінің қызметінің нәтижесіне көптеген мүдделі жаңа меншік иелері пайда болады, өйткені оған олар өз қаржысын жұмсайды;

Екіншіден, шаруашылық субъектінде қажетті қаржылық және бәсекелестік күресте жеңіске жету үшін басқарушылық шешімдерін іздеуге мәжбүр болады. Осы мақсатта нарықтық конъюнктураны зерттейді, өзінің қызметін өз бетінше дербес жоспарлайды, жабдықтаушылар мен сатып алушыларды табады, бағаны белгілейді және т.б.

Үшіншіден, бюджеттік қаржыландыру мен мемлекеттік несиелендіру көп жағдайда шаруашылық субъектісінің қаржыландыру көзі болып табыла бермейді. Олар қаржыландырудың басқа да көздерін іздестіреді. Сондықтан шаруашылық субъектісі бәсекелестік күреске тек сатып алушылар мен өткізу нарығы үшін

ғана енбейді, сонымен қатар коммерциялық банктердің несиелері үшін, басқа да потенциалды инвесторлардың қаражаттарын тарату үшін де енеді.

Осының барлығының нәтижесінде шаруашылық субъектiсiде, бiр жағынан, басқарушылық шешiмдердi қабылдау және олардың нәтижелерiн бағалау үшін, толық және дер кезiнде ақпараттардың болуына деген қажеттiлiк туындайды. Басқа жағынан, шаруашылық субъект өзiне өз қаражаттарын салуға (немесе салуға ниеттенуге) сәйкес ақпараттар берiп отыруы керек. Сонымен бiрге, нарық жағдайында салықтық аударылымдардың дұрыстығы туралы мемлекетке есеп беру қажеттiлiгi сақталады.

Әкiмшiлiктiң жаңа мүддесiн қанағаттандыру мүмкiндiгiне тек қана менеджер ғана ие, себебi ол шаруашылық субъектiнiң экономикасын ұғынуға қабiлеттi, қаржылы - есептiк мәлiметтер негiзiнде, оның олқы жерлерiн анықтай алады, және де ол салықтық жоспарлауды жасайды.

Менеджерлер әр заматта ақпараттар бойынша шешiм қабылдайтын болса, онда оның түпкi әсерi де қарастырылуы керек. Басқарушы есептi дұрыс ұғынудың қажеттi жағдайы, шешiм қабылдау процесiн және түсiну болып табылады. Дәлiрек айтсақ, оптималды шешiмдердi қабылдаумен басқарушы есептiң ролi тығыз байланысты, онда ол iс әрекеттiң баламалы нұсқаларын дайындау үшін қарапайым және қисынды негiз жасауға мүмкiндiк бередi.

Қазақстандық ғалым Н.К.Мамыровтың пiкiрiнше: “Ақпарат реттеу әдiсi ретiнде екi жақты сипатқа ие болуы мүмкiн: бiр жағынан, ол реттеудiң барлық әдiстерiнiң оларды тарату негiзi және бақылау құралы ретiнде қажеттi элемент болып табылады, басқа жағынан ақпарат өзiндiк мәнге ие және тұтынушының талабының өзгеру және онда жаңа бағыттардың пайда болу құралы ретiнде орын алады [5,150 б]. Осыған орай, ақпаратты пайдаланушыларды iшкi және сыртқы деп бөлу қажет.

Кез - келген серiктестiк басшысының маңызды мiндеттерiнiң бiрi – ХХI ғасыр басында өзiнiң бақылауындағы ресурстарын мүмкiндiгiнше тиiмдi пайдалану. Ол үшін сол ресурстардың саны жөнiнде ақпараттар қажет. Стандартты бухгалтерлiк есеп ондай

ақпаратпен қамтамасыз ете алмайды. Сондықтан ХХ ғасырдың басында индустриалды дамыған елдердегі нарықтық экономиканың дамуы бухгалтерлік есепке қосымша басқару есебінің қажеттілігін тудырады.

Бүгінгі таңда басқарушылық есеп тақырыбы – Қазақстандағы басқару теориясы мен тәжірибесінде ең пікір-таласты көп тудыратын мәселелердің бірі болып саналады.

«Басқарушылық есеп» түсінігі (management accounting) ағылшын тілінен аударылған және біршама қарама қайшылықтарға ие. Мәселен, басқарудың классикалық теориясы тұрғысы бойынша кез келген есеп басқару функциясы болып табылады. Сондықтан бұл анықтама басқарушылық есептің толық мазмұнын сипаттай алмайды. Сонымен басқарушылық есеп сұрақтарын теориялық және тәжірибелік жағынан қарастыру кезінде ғалымдар мен сараптаушылар арасында оның пәндері мен ұйымдастыру жолдары туралы әртүрлі көзқарастар мен ұғымдар бар. Бұл іс жүзінде батыспен отандық экономикалық-басқарушылық пәндер саласына екі салыстырмалық көзқарасқа байланысты болады[6].

Отандық бухгалтерлік теория мен тәжірибеде басқарушылық есеп түсінігі салыстырмалы түрде жақын арада пайда болды. Экономикасы дамыған елдерде бұл түсінік жарты ғасырдан артық уақыттан бері қолданылып келеді.

Қазіргі кезде Батыста есеп дәстүрлі түрде екі шағын жүйеге бөлінеді: қаржылық және басқарушылық. Бұлай бөлу ішкі және сыртқы бухгалтерияның мақсаттары мен міндеттерінің ерекшеленуіне байланысты болады.

Қаржылық бухгалтерияда ұйымның табыстары мен шығындары, алашақ және берешек борыштары, қаржылық инвестициялар, қаржыландыру көздерінің жағдайы, салық төленуі бойынша мемлекетпен өзара қарым-қатынас және т.б. туралы ақпарат қалыптастырылады. Қаржылық есеп ақпаратының тұтынушылары негізінен ұйымға сырттай қатысты пайдаланушылар болып табылады. Оларға салық органдары, банктер, биржалар, басқа қаржылық институттары, сонымен бірге жабдықтаушылар, сатып алушылар және нақты инвесторлар және басқалар жатады. Қаржылық есептеме коммерциялық құпия емес, жариялауға

болады және белгілі бір жағдайларда тәуелсіз аудитор немесе аудиторлық фирмамен куәландырылуы мүмкін[7].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Райан Боб Стратегический учет для руководителя/пер с англ под ред В.А.Микрюкова. М.:ЮНИТИ,2003.-616 б
2. П.С.Безруких, Н.П.Кондраков Управленческий учет: Учебник для вузов. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 2004.- 350с.
3. Төлешова Г. Қ., Дамыған қаржылық есептілік / Оқулық. – Алматы: Экономика, 2005 ж.
4. Назарова.В.Л.,Жапбарханова М.С. Басқару есебі: Экономика, Алматы, 2009
5. Н.К.Мамыров Управленческий учет:Учебник.-М:Издательский дом Дашков и К.,2001-658 б
6. К.Т. Тайгашинова Управленческий учет логистических издержек.- Алматы:,Экономика,2006,205 б
7. 14 В.Л.Назарова, Д.А.Фурсова,С.Б.Фурсова. Управленческий учет.Учебник.-Алматы:Экономика,2005,-297 б

БУТИН Е.М.

к.э.н., профессор кафедры

«Статистики и экономического анализа» КазЭУ

АТАКАНОВА М.Ж.

магистрант кафедры«Учета и аудита» АЭУ-ЕИР

ОБ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕТА ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ЗАПАСОВ

В настоящее время товарно-материальные запасы составляют значительную часть стоимости имущества организации, а затраты материальных ресурсов в некоторых отраслях доходят до 90% и более в себестоимости продукции. Эти запасы (сырье, материалы, топливо и др.), являясь предметами труда, обеспечивают вместе со средствами труда и рабочей силой производственный процесс организации, в котором они используются однократно.

В процессе производства производственные запасы используются по различным направлениям. Одни из них полностью потребляются в производственном процессе (сырье и материалы), другие – изменяют только свою форму (смазочные материалы, краски), третьи - входят в изделия без каких-либо внешних изменений (запасные части), четвертые – только способствуют изготовлению изделий, не входят в их массу или химический состав.

Производственные запасы всегда считались фактором, обеспечивающим безопасность системы материально-технического снабжения, ее гибкое функционирование, и являлись своего рода «страховкой». Поскольку в организациях различных отраслей экономики создание данных запасов определяется той специфической ролью, которую они играют в процессе выпуска продукции, постольку объяснимы и различия в подходах к политике капитальных вложений в данной области и к определению приоритетности задач, решаемых в ходе производства.

Многие из предприятий, функционирующих в различных отраслях экономики, относительно успешно осуществляют инвестиции в производственные запасы. В то же время на многих предприятиях бытует мнение, что управление производственными запасами является сферой ответственности низшего уровня руководств - задачей чисто технического порядка. Вместе с тем специалисты, проводившие анализ политики по управлению запасами предприятий (розничных и оптовых), пришли к выводу, что если бы типичная не преуспевающая организация делала то же самое, что и преуспевающая, то ей бы удалось добиться ускорения оборачиваемости товарных запасов в два раза, т. е. при одном и том же товарообороте она смогла бы сократить запасы на 50%.

По МСФО 2 «Запасы» - это активы, которые предназначены для продажи в ходе обычной деятельности, а в процессе производства для такой продажи или в форме сырья или материалов, предназначены для использования в производственном процессе или при предоставлении услуг.

Производственные запасы играют как положительную, так и отрицательную роль в деятельности любой организации.

Положительная роль запасов заключается в том, что они обеспечивают непрерывность процесса производства и сбыта, являясь своеобразным буфером, сглаживающим непредвиденные колебания спроса, сбои в поставках и производственном процессе, повышают надежность менеджмента.

Отрицательная роль запасов является то, что в них замораживаются значительные финансовые ресурсы и объемы товарно-материальных ценностей, которые могли бы быть использованы организацией на другие цели, например, инвестиции в новые технологии, маркетинг, повышение производительности труда. Кроме того, большое количество остатков продукции тормозят улучшение ее качества, так как предприятие прежде всего заинтересовано в их реализации до инноваций в качество.

По данным бухгалтерского учета можно обеспечить информацией по снижению себестоимости продукции в части рационального использования производственных запасов, снижению норм расхода, обеспечению надлежащего хранения и сохранности. При этом себестоимость производственных запасов включает: затраты на приобретение запасов, транспортно – заготовительные расходы, связанные с их доставкой к месту хранения и приведением в надлежащее состояние.

Затраты на приобретение запасов включают в себя цену покупки; пошлины на ввоз; комиссионные вознаграждения, уплаченные снабженческим, посредническим организациям: транспортно – заготовительные и прочие расходы, прямо связанные с приобретением запасов. Торговые скидки, возвраты переплат и прочие подобные поправки вычитаются при определении затрат на приобретение этих запасов.

Затраты на переработку запасов включают стоимость используемых в процессе производства, сырья, материалов, топлива, энергии и др., трудовых ресурсов, амортизацию основных средств, а также другие затраты, прямо связанные с производством продукции, обусловленные технологией и организацией производства и считается производственной себестоимостью продукции.

Чистая стоимость реализации производственных запасов представляет собой предполагаемую продажную цену за минусом

расходов на комплектацию и организацию их продажи. Чистая стоимость реализации используется обычно тогда, когда себестоимость не может быть восстановлена по следующим причинам: данные товарно-материальные запасы были повреждены; они частично или полностью устарели; их продажная цена снизилась.

Для улучшения состояния, обеспеченности и эффективности использования производственных запасов в организациях, по нашему мнению, необходимо выделить следующие направления:

- руководству организациям, отделам материально-технического снабжения проверить обеспеченность потребности в завозе материальных ресурсов договорами на их поставку и фактическое их выполнение для того, чтобы не было залежалых запасов, не использующихся в производственном процессе;

- организациям необходимо усилить контроль над выполнением сроков поставки производственных запасов, т.к. нарушение сроков поставки ведёт к невыполнению плана производства и реализации продукции;

- организациям необходимо искать пути для сокращения расходов производственных запасов на производство продукции, что может быть достигнуто путем упрощения конструкции изделий, совершенствование техники и технологии производственного процесса, заготовки более качественных запасов и уменьшение их потерь в период хранения и перевозки, недопущения брака, сокращение до минимума отходов производства продукции;

- уделить внимание к изучению причин изменения удельного расхода производственных запасов на единицу продукции и поиску резервов их уменьшения.

Для этого, организациям следует выработать тактическую и стратегическую политику в области ресурсосбережения, направленную на повышение эффективности использования материальных ресурсов в организациях.

Производственные запасы, как и другой любой актив, отражаются в бухгалтерском учете только при наличии следующих критериев признания:

- при наличии вероятности получения экономической выгоды по данному активу в будущем;

– при возможности оценки фактических затрат на приобретение или производство объекта учета.

В процессе производства производственные запасы учитываются по-разному. Одни из них полностью потребляются в производственном процессе (сырье, материалы, комплектующие изделия, полуфабрикаты и др.). Другие изменяют только свою форму (смазочные материалы, лаки, краски). Третьи входят в изделие без каких-либо внешних изменений (запасные части). Четвертые только способствуют изготовлению изделий, не входят в их массу или химический состав (инструмент, спецодежда и др.).

Важной предпосылкой правильной организации бухгалтерского учета производственных запасов является их классификация по назначению и роли в процессе производства и техническим признакам. По функциональной роли и назначению в процессе производства все запасы подразделяются на:

– основные - товарно-материальные запасы, образующие материальную (вещественную) основу продукта (например, металл в выпуске машин, кожа в изготовлении обуви, шерсть в производстве пряжи и другие);

– вспомогательные - товарно-материальные запасы, используемые для воздействия на основные материалы и придания продукту определенных потребительских свойств (например, лаки и краски для автомобилей, перец и другие специи в колбасном производстве) или для обслуживания и ухода за средствами труда и облегчения процесса производства (смазочные, обтирочные материалы и другие), а также для содействия производственному процессу, включая выпуск сельскохозяйственной продукции, заготовленной для переработки.

Деление производственных запасов на основные и вспомогательные носит условный характер и определяется особенностями технологии и организации производства (например, крахмал в текстильной промышленности относится к группе вспомогательных, а в пищевой - основных материалов).

В целях рациональной организации учета и контроля над использованием производственных запасов и в связи с их широким ассортиментом организации, помимо укрупненной экономической

классификации запасов, используют более детальную их группировку по техническим признакам и свойствам. Например, сырье и основные материалы подразделяются на черные и цветные металлы, химикаты и др. Внутри групп и подгрупп ценности показываются в разрезе отдельных видов, марок, сортов и типоразмеров.

Для этого организации разрабатывают номенклатуру (перечень) потребляемых в производстве товарно-материальных запасов по их однородным признакам. При этом каждому наименованию, типоразмеру и сорту запасов присваивается условное цифровое обозначение - номенклатурный номер (код), который затем проставляется во всех документах по наличию и движению товарно-материальных запасов.

Номенклатурные номера строятся по-разному. Структура номенклатурных номеров, охватывающие девять знаков, следующая: первые три знака образуют номер балансового счета, четвертый - номер субсчета, пятый - номер группы товарно-материальных запасов, шестой и седьмой - номер подгруппы в каждой группе, два последних - порядковый номер материального запаса в подгруппе. При этом система шифровки может быть порядковая, серийная, поразрядная и комбинированная. Число знаков в шифре должно быть минимальным, но достаточным для того, чтобы охватить важнейшие признаки всего перечня применяемых материальных ценностей. Некоторое количество шифров следует резервировать для запасов, которые могут поступить впервые. Присвоение номенклатурного номера (кода) вновь поступившим запасам производится бухгалтерией или отделом снабжения.

Под движением производственных запасов понимается их поступление в организацию, перемещение внутри ее и выбытие. Источниками поступления и причины выбытия товарно-материальных запасов бывают самые различные. Первичные документы по движению запасов играют важную роль в организации материального учета. Первичные документы по движению запасов должны тщательно оформляться, обязательно содержать все необходимые реквизиты. Для этого используют типовые формы первичных документов, утвержденные Министерством финансов Республики Казахстан

В зависимости от характера операции или события, требования нормативных правовых актов и способа обработки учетной информации в первичные документы могут быть включены дополнительные реквизиты.

Важным моментом в учете производственных запасов является их оценка. Сопоставление и сведение в едином балансе разных объектов учета возможно с помощью такого метода бухгалтерского учета, как оценка. Оценка - это процесс определения денежных сумм, по которым элементы финансовой отчетности должны признаваться и включаться в бухгалтерский баланс и в отчет о прибылях и убытках.

В соответствии с МСФО 2 «Запасы» производственные запасы должны оцениваться по наименьшей из двух величин: себестоимости и возможной чистой стоимости реализации. То есть предприятия должны отражать запасы в финансовой отчетности по правилу низкой оценки. Это означает, что в силу действия принципа осмотрительности запасы оцениваются по наименьшей из возможных стоимостей.

При покупке товарно-материальных запасов у других предприятий фактической себестоимостью считаются фактические затраты на приобретение, за исключением налога на добавленную стоимость и иных возмещаемых налогов в соответствии с законодательством государства.

Фактические затраты могут включать:

- суммы, уплачиваемые поставщикам в соответствии с договором;
- суммы, уплачиваемые другим предприятиям за информационно-консультационные услуги, связанные с приобретением запасов;
- таможенные пошлины и иные платежи;
- невозмещаемые налоги, уплачиваемые в связи с поступлением каждой единицы запасов;
- вознаграждения, уплачиваемые посредническим (снабженческим, внешнеэкономическим и др.) организациям;
- затраты по заготовлению и доставке товарно-материальных запасов до места их использования, включая расходы по страхованию грузов;

- затраты по доведению запасов до состояния пригодности к использованию;
- иные затраты по приобретению товарно-материальных запасов.

В международной практике бухгалтерского учета затраты по приобретению могут включать затраты по оплате вознаграждения по заемным средствам, связанным с приобретением запасов, если они произведены до оприходования запасов на склад.

Затраты на оплату вознаграждения по заемным средствам, связанным с приобретением запасов, включаются в себестоимость запасов лишь в том случае, если подготовка запасов к использованию требует длительного времени, в противном случае оплата вознаграждения по заемным средствам включается в расходы текущего периода (п. 15 МСФО 2 «Запасы»).

Чистая стоимость реализации производственных запасов это ожидаемая цена продаж при нормальном ходе дел, за вычетом возможных затрат на доводку и возможных затрат по продаже активов.

Себестоимость запасов может оказаться невозмещаемой, если эти запасы повреждены, если они полностью или частично устарели или если их продажная цена снизилась.

Себестоимость запасов может также оказаться невозмещаемой, если увеличились возможные затраты на завершение или на осуществление продажи.

Практика списания запасов ниже себестоимости до чистой стоимости реализации отвечает мнению, что активы не должны учитываться выше сумм, получение которых ожидается от их продажи или использования (правило низшей оценки).

Разница между стоимостью запасов и чистой стоимостью реализации списывается на расходы текущего периода. Существует три основных метода оценки запасов по правилу минимальной (низшей) оценки:

- 1) постатейный метод или метод единицы запаса;
- 2) метод основных товарных групп;
- 3) метод общего уровня запасов.

При использовании постатейного метода производится сравнение себестоимости и чистой стоимости реализации для каждого отдельного вида или единицы запаса. В каждом отдельном случае определяется наименьшая величина, которая затем суммируется.

При использовании метода основных товарных групп производится сравнение себестоимости и чистой стоимости реализации основных категорий (групп) запасов, по каждой из которых выбирается наименьшая величина, которые затем суммируются.

При использовании метода общего уровня запасов производится сравнение себестоимости и чистой стоимости реализации всех запасов организации, затем наименьшая величина берется для оценки запасов.

Расчеты чистой стоимости возможной реализации основываются на самом надежном доказательстве, то есть величине запасов, предназначенных для реализации, на момент выполнения расчетов. Эти расчеты учитывают колебания цены или себестоимости, непосредственно относящиеся к событиям, происходящим после окончания периода, в той степени, в какой такие события подтверждают условия, существовавшие на конец периода.

При списании запасов до чистой стоимости реализации необходимо следовать определенным правилам, основанным на предназначении запасов:

- если они предназначены для реализации, то расчеты производятся на основе текущих рыночных цен реализации;

- если они предназначены для продажи по заключенным договорам, то расчеты проводятся по контрактным ценам в объеме, предназначенном для выполнения договора. Запасы, превышающие необходимые по договору, переоцениваются по текущим рыночным ценам;

- сырье и материалы не переоцениваются, если готовая продукция, выпущенная на их основе, будет продана по ценам, равным или превышающим себестоимость. Если такой уверенности нет, сырье и материалы переоцениваются по их восстановительной стоимости (стоимость замещения).

Оценки чистой стоимости реализации проводятся периодически каждый отчетный период. Когда меняются обстоятельства,

которые первоначально привели к частичному списанию запасов до чистой стоимости реализации, списанная сумма возмещается до величины, характеризующей себестоимость запасов (новая балансовая стоимость должна представлять собой наименьшее значение из: себестоимости и чистой стоимости реализации). Это происходит, например, тогда, когда статья запаса, учтенного из-за снижения его продажной цены, по чистой стоимости реализации все еще остается в запасе на конец следующего отчетного периода, а его продажная цена возросла. При этом разница относится на уменьшение расходов данного отчетного периода, то есть признается как снижение себестоимости реализованных товарно-материальных запасов. В этом случае в бухгалтерском учете организации производят запись:

Д-т 1310, 1320, 1330, 1350 К-т 7010

Оценка отпуска запасов в международной практике учета и в Республике Казахстан может производиться одним из следующих способов: метод специфической идентификации, метод средневзвешенной стоимости (цены), ФИФО.

Метод специфической идентификации используется в тех случаях, когда в организации имеются технические и организационные возможности для учета покупных цен и иных затрат по каждому конкретному виду запасов, а также когда необходимо четко идентифицировать и обеспечивать их физическое и стоимостное движение от момента приобретения до момента продажи.

Обычно метод специфической идентификации применяется в организациях, производящих и торгующих дорогостоящими товарами, которые в силу своей высокой стоимости и особых потребительских свойств можно и нужно учитывать поштучно или в объемах мелких партий. Примером может служить торговля автомобилями, воздушными и водными судами, произведениями искусства, изделиями из драгоценных металлов.

Это единственный метод, при котором отражаемый в бухгалтерском учете стоимостный поток полностью соответствует физическому потоку учитываемых ценностей. Главным достоинством метода специфической идентификации является то, что он обеспечивает наиболее точное воплощение в жизнь одного из

ключевых принципов учета - принципа соответствия списанных на себестоимость затрат и полученных в результате этого доходов.

Однако данный метод отличается высокой трудоемкостью, так как требует обособленного учета по каждому идентифицируемому товару на всех стадиях его движения - от покупки до продажи. Его сложно и дорого применять на массовых и крупносерийных производствах, в организациях с бункерным хранением сырья. Частично данный недостаток устраняется при помощи различных технических средств идентификации, таких, например, как штрих-коды, сканирующие устройства и другие.

Метод средней стоимости и его варианты - средневзвешенной стоимости и метод скользящей средней стоимости - основаны на предположении, что каждая единица запаса данного периода имеет одинаковую среднюю стоимость, рассчитываемую за период.

Себестоимость запасов рассчитывается определением средней стоимости подобных единиц, имеющихся на начало отчетного периода и приобретенных или произведенных в течение данного периода. Фактически это средневзвешенная стоимость единицы запасов. Среднее значение может рассчитываться по мере получения каждой дополнительной поставки, и в этом случае говорят о методе скользящей средней стоимости.

Достоинством метода средней стоимости оценки запасов является определенное «сглаживание» показателя себестоимости реализованной продукции (товаров) в тех случаях, когда имеют место резкие скачки покупных цен, а также отсутствует необходимость попартионного учета закупочных цен на реализуемые товары. Вместе с тем при системе постоянного списания затрат расчет средней стоимости для каждых часто случающихся фактов реализации продукции является довольно трудоемкой процедурой. Данный метод наиболее эффективен для оптовых торговых операций.

Сущность метода ФИФО раскрывает его дословный перевод с английского - first-in-first-out «первый в - первый из». Согласно этому методу списание на затраты покупной стоимости проданных (отпущенных в производство, израсходованных) запасов осуществляется по ценам первой партии приобретения, то есть той партии, которая на момент реализации числится в остатках первой

по хронологии закупок.

Положительной чертой использования метода ФИФО является то, что остатки непроданных товаров показываются в активе баланса по ценам, максимально приближенным к реальной рыночной стоимости, на дату составления отчетности. Кроме того, ФИФО бывает выгодно применять при планируемом сокращении закупок запасов и при ожидаемом падении цен на продаваемые товары (производимую продукцию).

Недостатком данного метода является то, что он увеличивает влияние цикла экономического развития на показатель дохода (организация стремится повысить цены реализации при росте текущих цен, хотя материальные запасы были приобретены до момента роста цен, т.е. высокий уровень чистого дохода, соответственно в период снижения цен - обратный процесс).

Обычно метод ФИФО применяется при стабильных ценах и высокой скорости оборачиваемости запасов за один операционный производственный цикл.

Практическое применение методов специфической идентификации, средней стоимости, ФИФО в международной практике осуществляется в рамках двух различных систем списания на затраты стоимости реализованных (использованных) запасов. Это может быть система постоянного списания или система периодического списания использованных запасов. Основу обеих систем списания составляет формула учета движения запасов:

Запасы на начало + Приобретения - Расход (продажи) = Запасы на конец

Различие систем постоянного и периодического списания на затраты стоимости реализованных (израсходованных) товарно-материальных запасов заключается в последовательности расчета таких элементов формулы, как расход (кредитовый оборот по счетам запасов за учетный период) и запасы на конец (стоимость остатков запасов на конец учетного периода).

При системе постоянного списания на основе имеющихся данных об остатках запасов на начало периода и поступлениях за период вначале определяется величина кредитового оборота, а затем конечных остатков запасов. Алгоритм расчетов при этой сис-

теме полностью совпадает с формулой. Эта система применяется в Республике Казахстан.

При использовании системы периодического списания стоимости, зная остатки запасов на начало периода и поступления за период, вначале методом инвентаризации рассчитывают величину конечных остатков и лишь затем показатель кредитового оборота товарно-материальных запасов, то есть сумму, подлежащую списанию на затраты. При этом формула путем перемены мест слагаемых трансформируется следующим образом:

Запасы на начало + Приобретения - Запасы на конец = Расход (продажи)

Организация учета производственных запасов на предприятиях Республики Казахстан построена на основе действующего рабочего плана. Рабочий план счетов бухгалтерского учета в финансово-хозяйственной деятельности организации предусматривает раскрытие производственных запасов в подразделе 1310 «Сырье и материалы», предназначенный для учета и контроля движения материальных запасов.

Однако приведенный перечень синтетических счетов носит лишь рекомендательный характер. С учетом реальных условий хозяйствования организации могут уточнять этот перечень, вводя в него дополнительные субсчета или наоборот, объединяя некоторые из них.

В силу значительного числа операций, связанных с движением производственных запасов, учет материальных запасов является одним из наиболее трудоемких частей участков учетной работы и требует детальной проработки как в части толкования концептуальных подходов отдельных принципов и методов учета, так и в части механизма реализации отдельных положений учетных стандартов.

Совершенствование учета и контроля, наличия и движения производственных запасов, на наш взгляд, необходимо проводить по следующим направлениям:

во-первых, необходимо упростить оформление операций по приходу и расходу товарно-материальных ценностей;

во-вторых, исходя из требований рыночной экономики, необходимо совершенствовать методологию организации бухгалтерского учета производственных запасов;

в-третьих, необходимо тщательно и своевременно проводить инвентаризации контрольных и выборочных проверок, которые влияют на сохранность производственных запасов;

Решение указанных проблем позволит наладить более действенный и менее трудоемкий учет за наличием, движением и использованием производственных запасов.

ЛИТЕРАТУРА

1. МСФО. Алматы «Аскери» 2013г.

ГАБДУЛЛИН Н.И.,

к.э.н., ст.преподаватель кафедры

«Финансы и учет»,

АГУ им Х. Досмухамедова, г. Атырау.

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ И УЧЕТА В ОБМЕННЫХ ПУНКТАХ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В большинстве своем обменные пункты в Республике Казахстан – это структурные единицы коммерческих банков. Открыть и зарегистрировать обменные пункты, кроме банков могут и другие хозяйствующие субъекты, к примеру товарищества с ограниченной ответственностью. Порядок регистрации обменного пункта в Республике Казахстан с каждым годом упрощается, и это дает возможность и в дальнейшем развивать рынок валюты в стране. Одновременно с сокращением административных составляющих, увеличены требования к размеру уставного капитала. Если ранее минимальный размер уставного капитала для регистрации обменного пункта ранее составлял 1 млн тенге, то с 1 октября 2009 года он составил уже 3 млн тенге. Национальный банк РК пошел дальше: с 1 апреля 2010 года минимальный размер уставного капитала

для обменных пунктов, которые находятся в Алматы, Астане и в областных центрах, был повышен до 5 млн тенге. Для обменных пунктов в сельской местности уставный капитал оставлен на уровне 3 млн тенге. В том случае, если одна и та же уполномоченная организация открывает дополнительный пункт, уставный капитал должен увеличиваться на 600 тыс. тенге для обменных пунктов, которые находятся вне крупных городов, а для обменников крупных городов – на 1 млн тенге.

Обменные пункты осуществляют операции по покупке и продаже иностранной валюты для физических лиц - как резидентов и нерезидентов Республики Казахстан. Обменные операции выполняет кассир обменного пункта, за которым закрепляется штамп, который должен иметь следующие реквизиты: название уполномоченного банка; место его расположения; фамилия и инициалы кассира. Банк обеспечивает кассира обменного пункта авансом в национальной и иностранной валютах для бесперебойной работы в течение рабочего дня, а также бланками строгой отчетности. Если в течение рабочего дня пункта обмена не хватает наличности в иностранной или национальной валюте, кассир сообщает об этом уполномоченный банк. В течение рабочего дня при проведении операций обмена валют кассир руководствуется распоряжением об установлении курсов валют, утвержденному начальником валютного подразделения или лицом, его замещающим. Обмен валюты производится кассиром с обязательным оформлением бланков строгой отчетности по формам № 377 и № 377-А и занесением содержания операций в компьютер.

Физическому лицу-нерезиденту кассиром предоставляется справка по форме № 377. Справка выписывается в двух экземплярах: первый предоставляется физическому лицу, второй остается в документах дня. Кассир имеет право произвести обратный обмен при предъявлении первого экземпляра справки по форме № 377 с любого обменного пункта РК. Сумма обратного обмена не может превышать размер обмена, который указан в справке. При этом первый экземпляр остается в пункте обмена валют.

Физическому лицу-резиденту кассиром предоставляется квитанция по форме № 377-А. Справка выписывается в двух экземплярах

рах: первый предоставляется физическому лицу, второй остается в документах дня. Одновременно с выпиской справок делается запись в реестре купли-продажи иностранной валюты, отдельно - по операциям продажи и покупки. Операции купли-продажи иностранной валюты вносятся в компьютер.

Предоставление справок об обмене физическим лицам-резидентам и нерезидентам валюты в тенге (форма № 377), которые предоставляют им право вывозить товар из Казахстана без уплаты таможенной пошлины, осуществляется только уполномоченными банками и их филиалами. Обмен тенге на иностранную валюту юридическим лицам-резидентам, уезжающих в командировку, производится только уполномоченными банками или их филиалами. Работники пункта обмена валюты обязаны вести журналы-реестры строгой отчетности по операциям по купле-продаже иностранной валюты. К 30 сентября 1996 пункты обмена валюты вели учет приобретенной валюты по установленным формам строгой отчетности, предоставляя квитанции по купле-продаже иностранной валюты по форме № 377 старого образца, и подавали отчет уполномоченным банкам, а также Национальному банку Республики Казахстан. Согласно нормативным документам НБ РК за кассиром обменного пункта закрепляется личный штамп, который выдается работникам обменных пунктов под расписку. В начале рабочего дня банк обеспечивает работников своих обменных пунктов авансом в рублях и иностранной валюте, бланками строгой отчетности, пломбами и другими необходимыми материалами. Порядок обеспечения пунктов, действующих на основании агентских соглашений, определяется этими соглашениями.

Банк устанавливает для обменного пункта лимит аванса в тенге и иностранной валюте в размере, обеспечивающем работу пункта течение рабочего дня. Этот лимит может быть увеличен для непрерывной работы обменного пункта в выходные и праздничные дни и в других необходимых случаях. Банк организует работу по соблюдению лимита денежного аванса.

Согласно требованиям НБ РК в пункте обмена необходимо вести два реестра - журналы строгой отчетности для учета операций по купле-продаже иностранной валюты:

1-й реестр журнал - по операциям покупки иностранной валюты;

2-й реестр журнал - по операциям продажи иностранной валюты.

По окончании операционного дня кассир подсчитывает общую сумму принятой и выданной иностранной валюты и тенге, делает соответствующие записи в журналах-реестрах.

Ежедневно, в установленном банком порядке кассир, сдает в кассу уполномоченного банка остаток иностранной валюты и тенге, что превышает лимит, необходимый для работы обменного пункта, сделав соответствующие бухгалтерские записи. Работа с валютной наличностью в обменном пункте осуществляется в соответствии с инструкциями НБ РК об эмиссионно-кассовой работы. После окончания операционного дня работники обменного пункта: подсчитывают ценности; сверяют их соответствие данным отчетных документов и записей в компьютере; формируют инкассаторскую сумку.

Денежные билеты в иностранной валюте подлежат покупке и приему в платежи при сохранении основных признаков платежности: наименование эмиссионного банка; номера и серии; стоимости цифрами и буквами; основного рисунка (портрета) лицевой и обратной сторон, а также элементов защиты от подделки (водяного знака, впрыснут в бумагу цветных волокон и дисков, ниток и т.п.). Не подлежат покупке и приему в платежи денежные билеты (платежные документы) с такими повреждениями: разорванные на части и склеенные; которые изменили первоначальную окраску (залитые краской, чернилами, маслом, те, что побывали в воде и химическим веществам и т.д.; обожженные, не сохранили основных признаков платежности; которые имеют значительные повреждения умышленного характера (изменены основные рисунки, например, портреты людей, имеющих место чернильные надписи, изъята защитная нить и т.п.).

Главным критерием при покупке и принятии банковских билетов является их подлинность, для определения которой используются специальные технические средства. Денежные билеты НБ РК, относительно действительности которых не возникает ника-

ких сомнений, должны приниматься без ограничений для обмена, даже если они имеют пятна, надписи, протертые и естественно изношены, но от которых осталось не менее 3 / 4 их исходного размера и видимые номинал, литеры серии и один номер.

Все банкноты, которые принимаются для обмена, как национальной, так и иностранной валюты, обязательно проверяются на подлинность техническими средствами только при проведении операции. Пункт обмена валют не осуществляет размен банкнот, не производит обмен одной валюты на другую (конверсия), не берет комиссионные за проведение операций купли-продажи валют. При ревизии пункта обмена валют обязательно присутствие представителя уполномоченного банка. Уполномоченные банки, заключив агентское соглашение на открытие обменного пункта, должны зарегистрировать указанные пункты в региональном управлении НБ РК. Для регистрации обменных пунктов в региональном управлении НБ РК необходимо представить следующие документы: копию агентского соглашения; нотариально удостоверенную копию устава учреждения; справку коммерческого банка об открытии валютного или тенгового счета и о наличии у клиента помещения, устроенного согласно с требованиями сохранения валютных ценностей (сейфы, сигнализация, организация охраны помещения и т. п.); информацию организации о наличии необходимой для проведения операций по обмену валюты оргтехники (персональные компьютеры, устройства по проверке подлинности банкнот). Коммерческие банки могут по соглашению с учреждением отнест кассира обменного пункта в штат банка. Областной филиал НБ РК обязан в недельный срок рассмотреть и проверить заявление и, в случае соблюдения установленных требований, зарегистрировать обменный пункт. Ответственность за нарушение вышеперечисленных условий заключения агентских соглашений уполномоченные банки и кредитно-финансовые учреждения несут согласно Закону Республики Казахстан «О валютном регулировании и валютном контроле» от 13 июня 2005 года.

Коммерческие банки в течение дня должны обеспечивать бесперебойное функционирование обменных пунктов банков и их агентов путем постоянного обеспечения их необходимым количе-

ством как национальной, так и иностранной валюты. Как нарушение рассматривается и осуществление в одностороннем порядке только покупки или только продажи иностранной валюты, что может повести за собой запрет на осуществление соответствующих операций и (или) аннулирование определенных пунктов валютной лицензии. С целью усиления контроля за деятельностью обменных пунктов НБ РК также обязал все коммерческие банки, включая и агентов, установить в обменных пунктах компьютерную технику или электронные контрольно-кассовые аппараты (ЭККА).

Согласно утвержденному НБ РК Порядком работы обменных пунктов уполномоченных банков с одновременным выполнением функций приписной кассы обменные пункты банков с полным или частичным выполнением функций приписной кассы (далее - обменная касса банка) открываются при предприятиях торговой сети и предприятиях, оказывающих услуги населению (далее - предприятия) по приказу уполномоченного банка на основании договора между уполномоченным банком и предприятием. Обменная касса банка является структурным подразделением уполномоченного банка и осуществляет все операции, возложенные на нее руководством банка в соответствии с генеральной лицензией на осуществление валютных операций.

Обменная касса на договорных началах может быть открыта при любом предприятии независимо от наличия расчетного счета этого предприятия в уполномоченном банке.

Функциями обменной кассы банка являются: обеспечения валютного обслуживания физических лиц (резидентов и нерезидентов Казахстана) по купле-продаже иностранной валюты в соответствии с установленными нормами и правилами; ведение ежедневного учета купленной и проданной иностранной валюты по установленным нормам строгой отчетности; принятие наличности в национальной валюте Республики Казахстан в расчет за товары или оказанные услуги и осуществления их учета; сравнение с контролем предприятия общей суммы выручки, подлежащей зачислению на расчетный счет этого предприятия; обеспечения соответствующего уровня защиты информации. Каждая обменная касса банка согласно требованиям НБ РК должна быть оборудована

компьютерной техникой и ЭККА, а также техническим оборудованием, что гарантирует проверку платежеспособности банкнот и формирования наличности в пачки и корешки в установленном НБ РК порядке. Руководство и контроль за работой обменной кассы банка осуществляет уполномоченный банк. Контролю подлежат: соблюдения требований сохранения валютных средств; своевременность и правильность оформления соответствующих операций; соблюдение установленного режима работы; законность осуществления операций согласно действующего законодательства РК и нормативных актов НБ РК. [1]

Бухгалтерский контроль осуществляет главный бухгалтер или его заместитель, назначенный приказом руководителя. Контроль осуществляется в правильности выдачи, сдачи и учета иностранной валюты и тенговой наличности, оформление реестров-журналов и соблюдения курсов валют.

В случае нарушения правил осуществления операций по покупке и продаже иностранной валюты собственными обменными пунктами и пунктами - агентами банка уполномоченный банк решению НБ РК лишается лицензии на право осуществления операций покупки и продажи иностранной валюты. Основанием для лишения лицензии может служить акт проверки обменного пункта, осуществленный уполномоченным органом.

Согласно **«Правил организации обменных операции с наличной иностранной валютой в Республике Казахстан», принятых Постановлением Правления Национального Банка Республики Казахстан № 106 от 27 октября 2006 года, с внесенными изменениями, согласно постановления правления Национального Банка РК № 202 от 4 июля 2012 года** организации, уполномоченные Национальным банком, вправе осуществлять лицензированную деятельность по купле, продаже и обмену наличной иностранной валюты. Для занятия такого рода деятельностью уполномоченные организации открывают обменные пункты. [2]

Обменные пункты уполномоченных организаций ведут бухгалтерский учет и представляют финансовую отчетность в соответствии с Законом Республики Казахстан от 28 февраля 2007 года № 234-III «О бухгалтерском учете и финансовой отчетно-

сти» стандартами бухгалтерского учета и Типовым планом счетов бухгалтерского учета финансово - хозяйственной деятельности субъектов. Обменные пункты покупают, продают и обменивают наличную иностранную валюту в соответствии с курсами, установленными на основании письменного распоряжения руководителя уполномоченной организации, а учет ее на счетах бухгалтерского учета ведут по курсу Национального банка.

Приобретенная обменным пунктом иностранная валюта отражается в кредите счета 1011 «Денежные средства в кассе в национальной валюте» и в дебете счета 1012 «Денежные средства в кассе в иностранной валюте».

Сумма превышения курса приобретенной иностранной валюты над курсом Национального банка признается как расход, связанный с покупкой иностранной валюты, и отражается в дебете счета 7410 «Расходы по курсовой разнице» и в кредите счета 1011 «Наличность в кассе в национальной валюте».

Реализация иностранной валюты по стоимости продажи отражается в дебете счета 1011 «Денежные средства в кассе в национальной валюте» в корреспонденции со счетом 6010 «Доход от реализации продукции и оказания услуг» подраздела 6000» Доход от реализации продукции и оказания услуг «.

Проданная валюта списывается по курсу Национального банка на день свершения операции с кредита счета 1012 «Денежные средства в кассе в иностранной валюте» в дебет счета 7010 «Себестоимость реализованной продукции и оказанных услуг» подраздела 7000 «Себестоимость реализованной продукции и оказанных услуг». [3]

В случае необходимости в дополнительном объеме иностранной валюты перевод денег в банк для конвертации казахстанских тенге отражается с кредита счета 1031 «Денежные средства на текущих банковских счетах в национальной валюте» в дебет счета 1020 «Денежные средства в пути». Зачисление денег в иностранной валюте отражается в дебете счета 1032 «Денежные средства на текущих банковских счетах в иностранной валюте» и в кредите счета 1020 «Денежные средства в пути». Стоимость услуг банка за конвертацию денег учитывается на счете 7210 «Административ-

ные расходы».

Суммы курсовых разниц, начисленных на остатки валютных средств в кассе и на валютном счете на дату составления финансовой отчетности, по реализуемой валюте на дату совершения операции, а также по конвертации валюты на дату зачисления денег отражаются в общеустановленном порядке.

Расходы, связанные с реализацией иностранной валюты, в частности, арендная плата за помещение обменного пункта, заработная плата кассира и т. п., учитываются на счете 7110 «Расходы по реализации продукции и оказанию услуг».

Расходы, не связанные с реализацией иностранной валюты, в частности, заработная плата административного персонала, плата за коммунальные услуги и т.п. учитываются на счете 7210 «Административные расходы»

В конце отчетного периода расходы, отраженные на счетах 7010 «Себестоимость реализованной продукции и оказанных услуг» «, 7110 «Расходы по реализации продукции и оказанию услуг».7210 «Административные расходы». 7430 «Расходы по курсовой разнице» и т.д., относятся в дебет счета 5610 «Итоговая прибыль (итоговый убыток)», в кредит счета 5610 относятся доходы, отраженные на счетах 6010 «Доход от реализации продукции и оказания услуг», 6250 «Доход от курсовой разницы» и т.д.

Сопоставление дебетового и кредитового оборотов по счету 5610 «Итоговая прибыль (итоговый убыток)», определяет сумму чистого дохода (убытка) по результатам деятельности обменного пункта за отчетный период.

Расширяющаяся внешнеэкономическая деятельность казахстанских предприятий, многообразие их внешних и внутренних связей, осуществляемых посредством и с применением иностранной валюты, вызывают необходимость изучения механизма проведения валютных операций. Одним из их проявлений, существенно влияющих на формирование финансовых результатов деятельности предприятия, является возникновение так называемых курсовых разниц. Установившиеся международные связи вызывают объективную необходимость обмена одних национальных денежных единиц на другие, расчетов с иностранными партнерами

в валюте и т.п. Реализация этой необходимости осуществляется через валютный рынок, который посредством спроса и предложения формирует валютный курс. При проведении расчетно-платежных операций применяется рыночный курс тенге. Рыночный курс тенге определяется под воздействием спроса и предложения при проведении операций по купле-продаже валюты коммерческими банками. Между резидентами все платежные операции должны осуществляться только в валюте Республики Казахстан, за исключением случаев, предусмотренных законодательством. Покупка, продажа и обмен иностранной валюты производятся только через уполномоченные банки, обменные пункты, уполномоченные небанковские финансовые учреждения. Учет валютных средств осуществляется в тенге по курсу, устанавливаемому Национальным Банком РК, и в целом, кроме начисления курсовой разницы, затруднений не имеет. Для осуществления расчетов в иностранной валюте предприятия приобретают ее на валютном рынке. Такие операции оформляются договором, предметом которого является иностранная валюта. Предприятия и организации вправе покупать и продавать иностранную валюту через банки, имеющие соответствующую лицензию Национального Банка РК. Приобретение иностранной валюты допускается для ведения текущих валютных операций по приобретению и продаже товаров, работ, услуг, а также для осуществления платежей за границу. Такие платежи могут быть связаны с выплатой вознаграждения и погашения кредита, полученного в иностранной валюте. Отражение движения валютных средств на счетах учета денег производится на основании выписки банка. Обычно для работы обменного пункта работник обменного пункта получает в подотчет из основной кассы или от работника, который закончил смену, валюту (тенге или иностранную валюту). В течение дня все операции по купле-продаже валюты он регистрирует в реестре купленной и проданной наличной иностранной валюты. В конце рабочего дня/смены подводит итоги купленной и проданной валюты и ее эквивалент в тенге. Данный реестр является первичным бухгалтерским документом, на основании которого бухгалтер делает проводки. В зависимости от режима работы обменного пункта, от лимита остатков денег в обменном пункте,

от правил хранения денег и ведения кассовых операций, разработанных ТОО, деньги могут оставаться в обменном пункте и не сдаваться в центральную кассу. Образовавшаяся недостача наличных денег должна быть погашена работником в этот же день. При невозможности покрытия суммы недостачи наличных денег сроки и порядок погашения недостачи регламентируются внутренними правилами обменного пункта.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон Республики Казахстан «О валютном регулировании и валютном контроле» от 13 июня 2005 года; – Алматы: Изд-во БИКО, 2012, 18 с.
2. «Правила организации обменных операции с наличной иностранной валютой в Республике Казахстан». - Постановление Правления Национального Банка Республики Казахстан № 106 от 27 октября 2006 года, с внесенными изменениями, согласно постановления Правления Национального Банка РК № 202 от 4 июля 2012 года – Алматы: Изд-во БИКО, 2012, 27 с.
3. Э.О.Нурсеитов. Бухгалтерский учет в организациях.-Алматы, ТОО «Издательство LEM», 2009, 444 с.

ДҮЙСКЕНОВА Р.Ж.

*Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ
«Есеп және аудит» кафедрасының
аға оқытушысы*

ТУРАПОВА Ж.Ғ.

*Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ
«Есеп және аудит» кафедрасының
оқытушысы
Алматы қаласы*

БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТІҢ ҚАЗАҚСТАН МЕН ШЕТЕЛДЕРДЕ ҚАЛЫПТАСУЫ

Бухгалтерлік есеп ұйымға оның қаржылық жағдайын жоспарлау, бағалау, бақылау және талдау секілді функцияларды орындауы

үшін қажет. «Есеп – бұл барлық бизнестің тілі, яғни философиясы» деп Р.А. Фаукли көрсеткендей, тек қана бухгалтерлік есеп арқылы ұйымның табыстары мен шығындарын және шаруашылық қызметінің соңғы қаржылық нәтижесін анықтауға болады [1].

Кез-келген ұйымда бухгалтерлік есеп жұмысын жүргізу экономикалық мәселелердің негізгі және басты қажеттілігі болып табылады. Бухгалтерлік есеп арқылы өндірілген өнімді есепке алуға, сатып-өткізуге, айырбастауға және одан түскен қаржыны тиімді де ұқыпты етіп бөліп жұмсауға, яғни кәсіпорындағы шаруашылық үдерістердің барлығын басынан соңына дейін есептеуге болады.

Қазіргі кезде Қазақстан Республикасында бухгалтерлік есептің әрі қарай даму және жетілдіру, нормативтік-құқықтық актілерді жасау және бекіту, оның жаңа жүйеге-адекватты нарықтық экономикаға өтуін жеделдету жұмыстары жүргізіліп жатыр.

Бухгалтерлік есепке қойылатын талаптардың өсуіне байланысты, өз қызметі саласының әрбір қырын жақсы талдайтын, есептің теориясы мен тәжірибесін жете меңгерген, жоғары квалификацияланған маман ғана есеппен айналыса алады. Тек осы жағдайда ғана Қазақстандағы бухгалтерлік есептің алдына қойған міндеттерін түпкілікті орындауға мүмкін болады. Бухгалтерлердің қоғамдағы бүгінгі рөлі бұл мамандықты шығармашылықты, мәртебелі және жақсы төлем ақылы етеді. Инвесторлар, кредиторлар, жұмыс берушілер және билік пен қоғамды қоса алғанда, басқа да ақпаратты пайдаланушылар, есепке және түрлі кәсіпкерлік сұрақтар бойынша есеп беруге және салық салу сұрақтарының ақпараттарына тәуелді, сүйенеді. Мұндай қызмет көрсету кезінде маманданған бухгалтерлердің мінез-құлқы түгелімен елдің және қоғамның экономикалық жақсы жағдайына мүмкіндік туғызады.

Бухгалтерлік есеп өрісіндегі көрсеткіштер жүйесін қалыптастырып, бұл үрдісті дұрыс ұйымдастырудың басты мақсаты- сыртқы пайдаланушылар мен кәсіпорын басшыларын ақпараттармен қамтамасыз ету. Ақпараттармен қамтамасыз ету басқару жүйесінің элементтеріне жатады. Басқару дегеніміз шешім қабылдау, ал тиімді басқару үшін ақпараттар қажет. Ақпараттар деп шаруашылық өмірдегі фактілердің орын алғандығын хабарлау дейміз.

Бухгалтерлік есеп жүйесіндегі ақпараттар, біріншіден сыртқы тұлғалардың талабын қанағаттандырады, екіншіден кәсіпорындардағы бухгалтерлер мен басқарушылардың талабын қанағаттандырады. Яғни, бухгалтерлік есеп ақпараттарын пайдаланушылар есептің мақсатын, мұның өрісіндегі мәліметтер мен бастапқы құжаттарды ұйымдастырудың сипаттамасы мен сапасын, бухгалтерлік есепті толығымен аяқтаудың сатылары мен принциптерін, есеп жүргізудің техникалық әдістерін, шаруашылық операцияларының мазмұнын білгені жөн.

Бухгалтерлік есепті жүргізу кезінде кәсіпорын келесі мәселелерді қамтамасыз етеді: есептік жыл ағымында мүліктерді бағалау және шаруашылық операцияларын бейнелеуде қолданылатын ережелерді сақтау, есептік жылда жылдық бухгалтерлік есеп беруге тіркелетін түсініктеме хатында келесі жылға жоспарланған өзгерістерді көрсету, есептік уақытта барлық шаруашылық операцияларының есепте толық көрсетілуі және міндеттемелер мен мүліктерге түгендеу жүргізу нәтижелері, есептік кезеңге кірістер мен шығындарды апарудың дұрыстығы, өндіріске кететін ағымдық шығындарды, инвестицияларды және басқа да міндеттерді есептен шығару, әрбір айдың бірінші күніндегі синтетикалық шоттардың қалдықтарын және айналым берілгендері бойынша аналитикалық есептің ақпараттарын теңестіру.

Шаруашылық операцияларын бейнелеу дұрыстығы мен субьекті қызметінің қорытындысын шығару үшін келесідей анықталған есеп процедураларын орындау қажет:

- Шаруашылық операциялары мен құбылыстарын бейнелеу;
- Таңдалған нысанға байланысты журналдық тіркелім;
- Бас кітаптағы жазулар;
- Тексерудің қалдық балансын дайындау;
- Жөндеу өткізбелері;
- Номиналдық шоттарды жабу;
- Қорытынды тексеру балансы.

Бухгалтерлік есеп жүйесінің міндетті элементі – арнайы журналдарда көрсетілетін құжаттау: касса түсімдерінің журналы, сату журналы, сатып алу журналы және тағы басқалары. Журналдағы жазбалар ақпараттарды жіктеу және жалпылау арқылы Бас кітапқа аударылады.

Бухгалтерлік есепті қазіргі заманға сай ұйымдастырудың негізі – әрқашан айналып тұратын лекті қайтадан жасау, кейбір жағдайларда есептен тыс ақпараттарды да жасау болып табылады.

Қазіргі кездегі есеп – бизнесті табысты жүргізудің маңызды факторы болып табылатын, мәліметтері кәсіпорынмен бірлесіп қызмет істеу мүмкіншілігін және тиімділігін растайтын, негізгі ақпараттық құжат. Есеп көрсеткіштерінің мәліметі кең талқылануда. Кейбір ғалымдар есептілікті жеңілдету қажеттілігін айтса, басқалары – әр түрлі қолданушыларға бағытталған бірнеше баланс нысанын жүргізуді айтып отыр. Үшіншілері есептіліктің керек еместігін, техниканың дамуы Интернет арқылы Бас кітаптың мәліметтерін бақылауға мүмкіндік беретінін айтады. Мысалы, Австралия стандартында (SAC-1) былай көрсетіледі: «егер ресурстарды орналастыру жөнінде шешім қабылдау үшін ақпаратты қажет ететін қолданушылар болмаса, онда қаржылық есептілік қажет болмайды». Бұл дәлелдер есептілік мәселесі барлық есеп ғылымы және тәжірибесімен айналысатындардың әлі де назарында екендігін мойындатады. Осыған байланысты кейбір ұйымдар келісілген есеп пен есептілік тәжірибесін құрумен айналысуда. БҰҰ жанындағы Халықаралық корпорациялар Орталығына жататын халықаралық есеп және есептілік стандарттарының эксперттер тобы трансұлттық корпорациялардың есеп және есептілік нысандары ақпаратының бірізділігін ұйымдастырады.

Штаб – пәтері Париждегі есеп, экономика, және қаржы саласындағы Еуропалық эксперттер ондағы шығарылатын мамандандырылған декларацияларында оқтын – оқтын жалпы қабылданған есептілікті құру мен ревизия жүргізу ережелеріне нұсқаулар жариялайды. Бұл бухгалтерлік есеп және есептілікке қазіргі жағдайда дәстүрлі көзқарастар негізінде өзгеретінін білдіреді. Есеп пен есептілікті реттеудің тиімді және жарамды материалдық нысаны болып озық тәжірибені бекітетін стандарттар жүйесі болып табылады. Демек, бұл деректер Қазақстанда дүниежүзілік тәжірибені есепке ала отырып, есептілікті жетілдіру қажеттілігін растайды.

Есептілікті құру үшін алдын – ала көп дайындық жұмыс жасау керек. Ол алдын – ала құрылған график бойынша жүзеге асырыла-

ды. Оның негізінде бухгалтерлік ақпарат жататын бұл жағдайлар есептелікке ерекше мағына береді. Міне, неге қазіргі уақыттағы бухгалтерлердің функционалдық рөлі тек шаруашылық операцияларды тіркеумен ғана шектелмей, сонымен қатар жоспарлау, бақылау және кәсіпорынның қарекетін жақсартуға бағытталған экономикалық шешімдерді дайындауды қамтиды. Республикада шағын кәсіпкерлік субъектілерінің қарекетінде ең кең тараудың жолын табады. Республикада бухгалтерлік есептің рөліне келетін бұндай әдіс экономикалық құрылымдары жоқ, бірақ мемлекеттік кәсіпорындар мен ұйымдарда қазіргі уақытқа дейін бар болатын шағын кәсіпкерлік субъектілерінің қарекетінде кең көрініс тапты.

Ендігі кезекте шетелдегі бухгалтерлік есептің ерекшеліктерін қарастыра отырып, бірнеше мемлекеттердің бухгалтерлік есебінің негізгі этаптарын талқылаймыз.

Жапониядағы бухгалтерлік есеп.

Кезең сайын бухгалтерлік есеп істері бойынша қоғамдық ұжым жекелеген ережелерді жариялап отырады, оның ішінде:

кәсіпорынның бухгалтерлік есеп стандарттары және оның түсіндірмесі;

кәсіпорынның бухгалтерлік есеп стандарттарымен құқықты бағыттау туралы ереже және оның түсіндірме сериясы;

біріктірілген есептілікті құру стандарттары.

Жапонияның есеп жүйесі көптеген елдердегідей мұнда бухгалтерия қаржылық және өндірістік болып бөлінеді. Жапондық кәсіпорындар үшін айналым активтері мен капитал салымының шығындарын бағалау, амортизацияны есептеуге және резервтерді есептен шығару әдістерін таңдау – ерекше мәселе болып табылады. Жапония бухгалтерлерінің ішіндегі ең беделді маман – бұл дипломды аудиторлар[2].

АҚШ бухгалтерлік есеп.

Американдық бухгалтерлік есептің ерекшеліктері мен принциптері АҚШ ұлттық есеп стандарттары туралы ақпараттарды кеңінен таратқаннан белгілі. Сондықтан бұл сұраққа тоқталмай, американдық есептің басқа да қызықты аспектілерін қарастырған жөн.

Отандық есептің дәстүрлі процедураларынан АҚШ есеп процедурасы түп тамырымен ерекшеленеді.

Есеп ақпараттарын өңдеу және жеткізу этаптары:

1. Алғашқы құжаттарды өңдеу.
 2. Шаруашылық операцияларының есебі журналындағы ағымдағы операциялар бойынша жазбалар
 3. Шаруашылық операцияларының есебі журналындағы көрсеткіштерді бас кітапқа көшіру
 4. Сынамалы балансты жою
 5. Есеп алдындағы жұмыс кестесін дайындау және құрастыру
 6. Есептік жұмыс кестесі негізінде қаржылық есепті дайындау
 7. Шаруашылық операцияларының есебі журналындағы рет-теу жазбаларын бас кітапқа тіркеу
 8. Қорытынды жазбаларды орындау
 9. Сынамалы толық балансты шығару
 10. Қаржылық есептілікті құру
 11. Кері жазбаларды дайындау
- ТМД және Ресейдегі бухгалтерлік есеп.

1. Алғашқы құжаттарды өңдеу
2. Арнайы журналдарда ағымдағы операциялар жазбаларын жазу
3. Арнайы журналдардағы көрсеткіштерді бас журналға көшіру
4. Бас кітаптағы шоттар теңдігін тексеру
5. Бас кітаптағы көрсеткіштерді қаржылық есептілік нысандарына көшіру

5-ші, 6-шы, 7-ші, 8-ші, 9-шы және 11-ші көрсетілімді қолданбай, дәл сондай нәтиже алатындығымыз жоғарыдағы этаптарда көрініс табуда. Біздің американдық әріптестеріміз қаржылық есептілікті дайындау үшін осы этаптар аса маңызды деп біледі.

Біздің отандық бухгалтерлік есеп мұнараны еске түсіреді. Негіздемесі – қаржылық – шаруашылық операциялар туралы ақпарат беруші алғашқы құжаттар. Операциялар туралы мәліметтер аналитикалық тізімдерде жүргізіледі. Кезегінде аналитикалық тізімдеме жалпылама түрде синтетикалық тізімдемеге көшіріледі, оның ішінде бас кітапқа. Мұнараның басында бухгалтерлік баланс тұрады.

Американдық бухгалтерлік есептің мұнара тәріздес болуы киынырақ болады. Есеп кезеңі бухгалтер жүргізіліп кеткен операцияларға бірнеше рет қайтып оралатындай етіп құрылған: бірнеше шоттар бойынша қалдықты реттеу, қорытынды жазбаларды орындау.

Сонымен қатар, қаржылық есептілікті дайындау көмекші кестені құрастырмай іске аспайды. Бас кітаптағы берілген көрсеткіштер қажетті мәліметтер алуға жетіспейді екен.

Германиядағы бухгалтерлік есеп: қазіргі көзқараспен.

Германиядағы бухгалтерлік есеп жүйесінің ерекшеліктері француздық жүйемен сәйкес. Германияда шоғырландырылған есептілікті құрастыру бойынша талаптар жоқ.

Немістердің шаруашылық құқықтарына сәйкес бухгалтерлік есеп қарастырылады:

1. Салық төлемдерінің мөлшерін анықтау базасы
2. Кәсіпорын иесі мен басшылығына арналған ақпарат
3. Соттық жағдайлар болған кездегі дәлелдеулер
4. Инвесторлар алдында есеп беру және несиеге төлем қабілеттілігі туралы ақпарат.

Осындай бухгалтерлік есеп көрінісі басқа елдерге жат емес екендігін байқауға болады. Тек маңыздылығына байланысты әр тарапты қарастыру керек. Американдықтар соңғы көрсеткішті алдыңғы орынға қоятын еді, ал Нидерланды бухгалтерлері бірінші орынға екінші көрсеткішті қояр еді. Ал Германияда Франциядағы сияқты бірінші орында салықтар тұрады [3].

Қазақстандық есептің алдында тұрған маңызды мәселелердің бірі – алдыңғы қатарлы халықаралық тәжірибеге бейімделу еді. Еліміз ақырындап барлық этаптардан өтіп келе жатыр. Көптеген білікті есептік қызметтерді халықаралық аспектіде жүзеге асыруға да болады.

Бухгалтерлік есепті стандарттау – есептік жүйені реттейтін екінші деңгей ретінде қаржылық есепті ұсынатын барлық субъектілердің міндетті орындауын талап ететін нормативтік құқықтық құжат болып табылады. Басқаша айтқанда, стандарттардың негізінде жекелеген есеп бөлімдері, сондай – ақ шаруашылық субъектілерінің салалық және өзге де айрықша ере-

кшеліктері бойынша бухгалтерлік есепті жүргізудің негізгі ережелері қалыптастырылады.

Әлемдік тәжірибеге сүйенсек, біздің еліміз үшін АҚШ тәжірибесі өте қажет, өйткені дәл осы әлем деңгейінде есептің дамуына үлкен ықпал етіп келеді. Бухгалтерлік есеп стандарттарының рөлін қазіргі кезде бухгалтерлік есептің жалпы қабылданған қағидалары атқарады. Қазақстанда есепті стандарттау тарихи және мәдени дәстүрлерді, ұлттық ерекшеліктерді, халықаралық деңгейдегі экономикалық даму шарттарын негізге ала отырып жүргізілуі керек.

Мұндай бағыт ұлттық есеп стандарттарын құрудың, сондай – ақ, қазақстандық тәжірибеге жекелеген тәртіптердің қолданылуын енгізу бойынша нұсқау жасаудың жаңа жолдарын көрсетеді.

Есептің дамуы есеп жүйесінің апараттарын түсіндіруді жақсарту тәсілдерін іздестіруді де қарастырады. Әр түрлі шетелдік ұйымдар бүгінде бухгалтерлік ақпараттардан нақты мәнді, мазмұны жоқтың барлығын шеттеумен жұмыс істеуде.

Қорыта келгенде, бухгалтерлік есеп барлық ғылым мен өнерде жоғары, себебі оны қажет ететіндер көп, ал ол өзі ештеңені қажет етпейді, бухгалтерлік есепсіз әлем басқарылмай қалып, адамдар бірін бірі түсіне алмас еді – деген Б.Солозано тұжырымына сүйенсек, бухгалтерлік есеп біздің қоғамның ағымдағы өмірінің көптеген жағына әсер ететін қызмет саласы.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қ.К. Кеулімжаев, З.Н.Әжібаева, Н.А. Құдайбергенов «Бухгалтерлік есеп принциптері» Оқу құралы. - Алматы: Экономика, 2003 ж.
2. Ф.С. Сейдахметова. Қазіргі замандағы бухгалтерлік есеп. Алматы, 2008ж
3. Р.Е.Грачева. www.buhlabaz.ru сайты

ЖАМАЛОВА Р.

*Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ-нің
«Бухгалтерлік есеп және аудит»
кафедрасының магистранты*

ӨНДІРІС ШЫҒЫНДАРЫНЫҢ АНАЛИТИКАЛЫҚ ЕСЕБІН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Өндіріс шығындарының аналитикалық есебі калькуляция объектілерінің және цехтар мен өндірістер бойынша шығын баптарының белгіленген номенклатурасы бойынша калькуляциялық карточкаларда немесе ведомостарда жүргізіледі. Өндірістік шығындар есебін ұйымдастыру бухгалтерлік шоттар мен шығындарды топтастырудан тұрады (1-кесте).

Осыған байланысты көмекші өндірістер өнімдері мен қызметтерінің өзіндік құны өндірісті басқаруға кететін шығындардың да құрамына қосылады.

Кесте 1 - Шоттарды корреспонденциялау

| Шоттар | Шоттар жазбасы |
|---|---|
| Дт 8100-8200 | Ай басындағы аяқталмаған құрылыстың өзіндік құны өнім дайындауға босатылған шикізат пен материалдар |
| Кт 1310 | |
| Дт 1310 | Өнімнің өзіндік құнына кіретін тасымалдау, дайындау шығындарының сомасы |
| Кт3310,3350,3390 | |
| Дт 8100,8200 | Өнім өндірумен айналысатын еңбеккерлердің еңбекақысы шығындарының сомасы |
| Кт 3350 | |
| Дт 8100, 8200 | Өнім өндірумен айналысатын еңбеккерлердің еңбек ақысына есептелген әлеуметтік салық сомасы |
| Кт 3150 | |
| Дт 8100,8200 | Өндірістегі еңбеккерлердің ақылы демалысы үшін жасалған резервтік сома |
| Кт 3430 | |
| Дт 8400 Кт 2420 | Негізгі құралдардың амортизациясы |
| Дт 8400 Кт 2740 | Материалды емес активтердің амортизациясы |
| Дт 8100,8200 | Есептен шығарылған қосымша шығындар |
| Кт 8400 | |
| Дт 1350 Кт 8300 | Үнемделген материалдар мен қайта өткізілген қалдықтардың құны |
| Дт 8400 Кт 8300 | Іске жармайтын өнімнің өзіндік құны |
| Дт 1340 | Қоймаға тапсырылған дайын өнімнің өзіндік құны |
| Кт 8100 | |
| Дт 7010 | Орындалған жұмыс пен қызметтің нақты өзіндік құны |
| Кт 8100 | |
| Ескерту – оқылған әдебиеттер негізінде жасалған | |

Өндіріс шығындарының есебі үшін, әр түрлі бағыттағы 8110 «Негізгі өндіріс» шоты қолданылады. «Негізгі өндіріс» активті шоты өндірістегі барлық шығындарды жинақтап, қорытуға арналған.

8300 «Көмекші өндіріс» шотында ұйымның құрылымдары қолданатын көмекші өндірістер өнімдері мен қызметтерінің өзіндік құнын анықтайды.

Өндірістік есеп шотының 8-бөліміндегі шығындар да әрбір бөлімше бойынша осы сияқты көрсетіледі. Алдымен калькуляциялау шотының Дебеті бойынша негізгі өндірістің (8110) (материалдар, еңбекақы, еңбекақыға қосымшалар, жүккүжат шығындары) немесе көмекші өндірістің (8310) немесе өздері шығаратын жартылай фабрикаттар өндірісінің (8210) немесе жүккүжат (8410) шығындары жинақталады, одан кейін бөлімшелер шоттары дайын өнім шоттарымен жабылады.

Аналитикалық есептеу жүргізу мақсатында, шығарылған дайын өнімнің өзіндік құнының баптарындағы шығындарды көрсету үшін шоттардың жұмыс жоспары бойынша жеке шоттар ашуға болады. Мысалы, 8110 «Негізгі өндіріс» шотын біздің мысалымызға қатыстытөмендегі шоттармен толықтыруға болады: 8111 «Негізгі өндіріске арналған шикізат пен материалдар», 8112 «Өндіріс жұмысшыларының еңбекақысы», 8113 «Еңбекақыдан бөлінетін аударымдар», 8114 «Үстеме шығындар» шоттарында жинақталады да сонан соң әрбір есепті кезеңнің соңында 8110 «Негізгі өндіріс» шотына жинақтап, қорытылады.

Өндіріс шығындарды элементтерімен және калькуляция баптары бойынша есебін жүргізуді қамтамасыз ету үшін, негізгі өндірістің барлық шығындарын дайындалған өнімнің түрлеріне қарай 8100 «Негізгі өндіріс» шотында топтастырылады. Шот пайдалану мақсаты бойынша калькуляциялық болғанмен, экономикалық мазмұны бойынша шаруашылық жағдайын сипаттай алады.

Өндірістік шоттардың жүйесі шығындарды топтастырып және олардың есебін төмендегі ретпен жүргізуге мүмкіндік береді:

– ай ішінде жұмсалған шығындардың элементтері өндірістік шоттардың дебитінде көрсетіледі (материалдар, еңбек ақы, амортизация және т.б.);

- алдағы кезең шығыстары есептен шығарылып және осы айдың келешек шығындары резервтеледі;
- шығындар есептен шығарылып немсе көмекші өндірістің жұмыстары арасында бөлінеді;
- негізгі цехтардың шығындары қосылып және таратылады;
- жарамсыз өнімдерге кеткен шығындар анықталып, өнімнің өзіндік құнына қосылады;
- аяқталмаған негізгі өндіріс пен шығарылған өнімнің өзіндік құны анықталады.
- Шығындарды және өнімнің шығарылуын есепке алу мен бакылау жасауды қамтамасыз ету үшін мынадай есеп регистрлері пайдаланылады:

Өндіріс түрлері бойынша өзіндік құнның калькуляциясы №10 Журнал-ордердің ведомостарында жүргізіледі. «Цехтар бойынша шығындар» ведомосы, онда 8110, 8210 және 8310 бөлімшелер шоттары бойынша шығындар есепке алынады. 8110, 8210 және 8310 шоттарының есебі компьютерлендірілген кезде олар бойынша тиісті машинограмма қолданылады.

Ай соңында бухгалтерия өндіріс шығындарын жинақтауды жүзеге асырады.

«Цехтар бойынша шығындар» ведомосына жазу үшін мыналар негіз болып табылады:

- «Материалдар шығындарын бөліп-тарату» кестесін әзірлеу, онда шикізат, материалдар, сатып алынған шалафабрикаттар және өндірістің басқа да материалдық босалқылары көрсетіледі; өндіріс жұмыскерлеріне төленген еңбекақы шығыстары; еңбекақидан аударылатын аударымдар;

- «Негізгі құрал-жабдықтар амортизациясының есебі» кестесін әзірлеу, онда өндіріс шығындарына енгізілуге тиісті негізгі құралдар амортизациясының сомасы көрсетіледі;

- Материалдық емес активтер амортизациясының есебі» кестесін әзірлеу, онда өндіріс шығындарына енгізілуге тиісті амортизациясының сомасы көрсетіледі;

- «Көмекші өндірістер мен шаруашылықтардың көрсеткен қызметтерін бөлу» кестесін әзірлеу, онда өндірістер мен шаруашылықтардың өнім өндіруге, жұмыстарға және көрсетілген қызметтерге жұмсалған шығындары көрсетіледі.

Ұйымның қаржылық бухгалтериясында аяқталмаған өндірісті есептеу үшін 8110 «Негізгі өндіріс», «Көмекші өндіріс», «Басқа да шоттары» пайдаланылады. Сондай-ақ өнім бірлігі деп есептелінеді. Әрбір бөлемше өз кезегі бойынша 3 категорияға жіктеледі:

- шығындарға кеткен тікелей материалдар;
- шығындарға кеткен тікелей жұмыс күші;
- үстеме шығыстар.

Ұйымның қызметі негізінен 3 шаруашылық үрдісінен құралады; дайындау, өндіру және өнімді өткізу. Ұйымдар технологиялық процестерге, құрылымдарына, құрылымдары арасындағы қарым-қатынастарға қарай бір біріне ұқсамауы мүмкін. Өндіріске кеткен шығындарды анықтауға кеткен ақпараттарды анықтауда, олардың мазмұнын, көлемін, түрін және формасын анықтаудады, басқару мақсаттарына сай әрбір мекеменің өздеріне қалыптасытыруға рұқсат етілген. Өнімнің, жұмыстың, қызметтің түрлеріне қарай, аналитикалық есепті дұрыс ұйымдастырып және уақытында жүргізіп отырудың маңызы зор. Аналитикалық есептің көрсеткіштері ішкі қаржылық есепті жасаған кезде қолданылады, соның нәтижесінде өнім түрлері, көлемі, өлшем бірліктері, құрылымдар, дайындалған өнімнің шығындарының баптары туралы толық ақпарат алуға болады. Аналитикалық есеп өндіріске жұмсалған шығындардың барлық шоттардағы есебі бойынша көрсеткіштерін жіктеу үшін қолданылады. Аналитикалық есептің деңгейі ұйымды басқару мен бақылауға қажетті көрсеткіштерді айқындауымен анықталады. Мысалы, 8110 «негізгі өндіріс» шотындағы мәліметтер менеджерлерді нақты ақпараттармен қамтамасыз ету үшін, әрбір тапсырыс, орындалған жұмыс, өндірілген өнім, олардың қай жерде орындалып, қандай шығындар түрі кеткені жайлы егжей-тегжейлі түсіндіріп беруге мүмкіндік береді. Аналитикалық есеп сонымен қатар, аяқталмаған өндіріс жайлы ай басындағы және ай соңындағы ақпараттар топтамасымен шығындардың сомасы, үнемделген материалдардың сомасы және өндірілген өнімнің өзіндік құны туралы ақпараттармен қамтамасыз етуге тиіс.

Шаруашылық операцияларды бухгалтерлік есептің регистрлерінде тіркеліп, олар туралы ақпараттар сол жерде жинақталып

және топтастырылады. Регистрлерді тағайындау мен оларды жүргізу тәртібі ҚР «Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы» Заңы бойынша анықталған. Қабылданған бастапқы құжаттардағы ақпараттар бухгалтерлік регистрлерде жинақталады және реттеледі, олардың формасы немесе оларға байланысты талаптарды уәкілетті орган және Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкісі ҚР-ның заңнамаларына сәйкес бекітеді.

Өндіріс шығындарының аналитикалық есебі калькуляция объектілерінің және цехтар мен өндірістер бойынша шығын баптарының белгіленген номенклатурасы бойынша калькуляциялық карточкаларда немесе ведомостарда жүргізіледі. Өндіріске жұмсалған шығындарды олардың құжаттары бойынша қандай калькуляциялау объектісіне жататындығын белгілеу үшін, есеп объектілерін, шығын баптарын кодтайды және үстеме шығыстарын ажыратады. Ал бұл үстеме шығыстарды баптары бойынша және шығындарды калькуляциялау объектілері бойынша дұрыс топтастыруға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. В.П.П. Проскурина, «Бухгалтерлік есеп, «басынан бастап баланса дейін» Алматы, 2010 ж.
2. Қ.Қ.Кеулімжаев, Н.А.Құдайбергенов, «Бухгалтерлік есеп теориясы және негіздері». Алматы, 2006 ж.
3. Д.А.Нарбекқызы, «Шығындарды басқару». Алматы, 2009 ж.
4. Р.Қ. Ниязбекова, Б.А.Рахметов, П.Т.Байнеева, «Кәсіпорын экономикасы». Алматы, 2008 ж.
5. Е.О.Нұрсейітов, «Ұйымдардағы бухгалтерлік есеп». Алматы, 2009
6. Қ.Т.Тайғашынова, М.С.Жапбарханова, «Тереңдетілген басқарушылық есеп». Алматы, 2008 ж.
7. А.К.Ержанов, Ә.К.Айтанаева, Г.Ш.Жұманова, М.С.Баянова, Ә.Е.Иматаева, «Басқару есебі». Алматы 2009 ж.

ЖАНДАУЛЕТОВА Ж.К.

*магистрант 1 курса,
специальности «Учет и аудит»,
КазЭУ им. Т.Рыскулова
г.Алматы*

МЕТОДИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ УЧЕТА И АУДИТА НЕЗАВЕРШЕННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА

***Аннотация.** В данной статье мы разберем, что такое незавершенное строительство и какими особенностями учета оно обладает, в частности, и в строительной организации.*

***Ключевые слова:** незавершенное строительство, СМР, монтаж, капитальные затраты, сметная документация*

↑
Постановка проблемы. Как правило, оценка незавершенного строительства применяется к таким объектам, как здания или сооружения. Для того чтобы оценка незавершенного строительства была объективной, необходимо правильно классифицировать объект оценки незавершенного строительства.

Оценка объектов незавершенного строительства производится для следующих целей:

- для постановки объекта незавершенного строительства на баланс организации,
- при определении рыночной стоимости объекта незавершенного строительства, которая отражает строительную и рыночную ценовую ситуацию, при принятии решения о дальнейшем использовании объекта незавершенного строительства, при реорганизационной трансформации (создание холдинга, выделение подразделений, банкротство),
- при покупке или продаже объекта незавершенного строительства,
- для принятия решения о рациональном использовании земельного участка, на котором находится объект незавершенного строительства [1].

Анализ последних исследований и публикаций. Теоретическую основу исследования вопроса о понятии и правовой природе объектов незавершенного строительства составили труды С.С. Алексеева, Ю. Барона, И.Л. Брауде, К.М. Варшавского, А.В. Бенедиктова, Э.П. Гаврилова, Б.М. Гонгалов, Н.Д. Егорова, А.В. Ерш, А.А. Иванова, Р. Иеринга, О.С. Иоффе, Л.А. Кассо, И.Д. Кузьминой, В.А. Лапача, Д.И. Мейера, Н.В. Омелехиной, И.А. Покровского, К.И. Скловского, С.А. Степанова, Н.А. Сыродоева, Е.А. Суханова. Также наши казахстанские авторы как профессор Кеулимжаев К.К., профессор Дюсембаева К.Ш. внесли вклад в методическое развитие учета незавершенного строительства.

Цель данной статьи заключается в исследовании методического развития учета и аудита незавершенного строительства в организациях строительного отрасля.

Изложение основного материала исследования.

Незавершенное строительство – это сумма капитальных затрат строительной организации на возведение объектов строительства. Это все затраты, произведенные с самого начала строительства до ввода объекта в эксплуатацию. К капитальному строительству относятся работы по строительству нового объекта, а также все работы по расширению, техническому перевооружению и реконструкции действующего объекта основного средства.

К незавершенному строительному производству относятся также выполненные подрядной организацией строительномонтажные работы, не сданные заказчику в конце отчетного периода. Состав незавершенного строительства подрядных организаций зависит от принятого порядка расчетов с заказчиками. При расчетах по полной готовности строящихся объектов, очередных и пусковых комплексов незавершенным строительством будут считаться все виды этих сооружений до сдачи их заказчику и подписания акта приемки в эксплуатацию государственной приемочной комиссией [2].

Правила ведения бухгалтерского учета подразумевают учет незавершенного строительства на счете «Вложения во внеоборотные активы», на отдельном субсчете «Строительство основных средств». Учет организовывается отдельно по каждому объекту от

начала работы до сдачи в эксплуатацию. Уже после этого объект относится к основным средствам в качестве отдельных инвентарных зданий, оборудования, сооружений.

Бухгалтерский учет незавершенного строительства осуществляется в соответствии с требованиями МСФО (IAS) 16 «Основные средства» (либо МСФО для малого и среднего бизнеса или НСФО) на одноименном счете 2930 «Незавершенное строительство», где учитываются затраты по незавершенному строительству, например, затраты:

- связанные со строительством ОС;
- связанные со строительством объекта, который в будущем предполагается использовать в качестве инвестиций в недвижимость.

Затраты по возведению зданий и сооружений, монтажу оборудования и другие расходы, предусмотренные сметами, сметно-финансовыми расчетами на капитальное строительство (независимо от того, осуществляется строительство подрядным или хозяйственным способом), учитывается на счете 2930 «Незавершенное строительство» [3].

Некоторые операции осуществляются в связи со строительством или освоением объекта основных средств, но не являются необходимыми для доставки этого объекта в нужное место и приведение его в состояние, обеспечивающие возможность эксплуатации в соответствии с намерениями руководства. Эти побочные операции могут осуществляться до начала или во время работ по строительству или освоению. Например, может быть получен доход в результате использования строительной площадки в качестве автостоянки до начала строительных работ. Поскольку побочные операции не являются необходимыми для доставки объекта в нужное место и приведение его в состояние, обеспечивающее возможность эксплуатации в соответствии с намерениями руководства, доходы и относящиеся к ним расходы по таким операциям признаются в качестве прибыли или убытка и включаются в состав соответствующих статей дохода и расхода [4].

При этом, если предприятие производит аналогичные активы для продажи в ходе обычной коммерческой деятельности, то себе-

стоимость такого актива обычно соответствует стоимости производства актива для продажи в соответствии с МСФО (IAS) 2 «Запасы».

Рекомендуемая корреспонденция счетов по учету незавершенного строительства:

| № | Содержание операции Сумма, тенге | Корреспонденция счетов | |
|---|--|------------------------|------------|
| | | Дебет | Кредит |
| 1 | Отражены затраты, связанные с производством (строительством) актива, для собственных нужд: | | |
| 2 | - материальные затраты | 2930 | 1310, 1350 |
| 3 | - заработная плата | 2930 | 3350 |
| 4 | - отчисления от заработной платы | 2930 | 3210, 3150 |
| 5 | - прочие расходы | 2930 | 3310, 3190 |
| 6 | Оприходовано основное средство (инвестиционная недвижимость) | 2310, 2410 | 2930 |

Все затраты при строительстве объекта основного средства классифицируются по технологической структуре расходов. Эта структура устанавливается сметной документацией. МСФО о долгосрочных инвестициях, определяющее правила ведения бухгалтерского учета незавершенного строительства в части, не вступающей в противоречие с более поздними нормативными документами по бухгалтерскому учету, рекомендует следующую классификацию таких затрат:

- монтаж оборудования;
- строительные работы;
- покупка оборудования, сданного в монтаж;
- покупка оборудования, не требующего монтажа;
- покупка инвентаря и инструментов;
- другие капитальные затраты.

Оценка рыночной стоимости незавершенного строительства позволит решить ряд проблем, связанных с:

Постановкой объекта незавершенного строительства на баланс организации.

Определением реальной рыночной стоимости объекта незавершенного строительства, которая отражает строительную и рыночную ценовую ситуацию.

Принятием решения о дальнейшем использовании объекта незавершенного строительства.

Покупкой или продажей объекта незавершенного строительства.

Тем, чтобы эффективно распорядиться земельным участком, на котором находится объект незавершенного строительства.

Перечень документов для оценки незавершенного строительства:

- объектный сметный расчет (форма №3);
- сводный сметный расчет стоимости строительства;
- акты о приемке работ, выполненных от начала строительства (форма №2);
- акты на скрытые работы, выполненные от начала строительства.
- право собственности на прилегающий земельный участок – договор на право землепользования
- справка об изначальной остаточной и балансовой стоимостных единицы недвижимости на момент осуществления оценки
- полный кадастровый план прилежащего земельного участка
- информация о степени завершенности объекта с детализацией всех элементов конструкции
- прочая информация [5].

Для проведения оценки недостроенного имущества необходимо непосредственный выезд представителя на место размещения объекта и его осмотр.

Выводы. В заключение следует отметить, что для развития учета и аудита незавершенного строительства нужны снизить риски, складывающихся: из потерь в результате повышения закупочных цен на материально-технические ресурсы, используемые в строительстве; из потерь, обусловленных простоями рабочих, недопоставкой материально-технических ресурсов. В конечном итоге наступление рисков может отразиться на величине финансового результата подрядчика, осуществляющего строительство объекта, снизит его прибыль. Для отражения информации о вероятности наступления рисков и потерях в результате их наступления предложены формы, рекомендуемые в качестве пояснений к бухгал-

терской отчетности организаций, осуществляющих капитальное строительство. В составе отражаемой информации отдельно выделены позиции в отношении рисков и их последствий по объектам незавершенного строительства.

ЛИТЕРАТУРА

1. Назарова В.Л. Бухгалтерский учет в отраслях. Учебник – Алматы: Экономика, 2005. – 27 с.
2. Кеулимжаев К.К., Кудайбергенов Н.А. Бухгалтерский учет в строительстве: Учебное пособие. – Алматы: Экономика, 2007, - с.243.
3. Баймуханова С.Б. Финансовый учет: Учебное пособие. – Алматы: Экономика, 2008, - с.111.
4. Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С. Методика финансового анализа. - Москва: ИНФРА-М, 1995. - 176 с.
5. Кеулимжаев К.К., Кудайбергенов Н.А. Бухгалтерский учет в строительстве: Учебное пособие. – Алматы: Экономика, 2007, - с.245.

ЖАПБАРХАНОВА М.С.

э.ғ.к., доцент

ҚАРНАҚОВА Ә.С.

Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ агистрант

Алматы қаласы

ӨНДІРІС ЗАЛАЛСЫЗДЫҒЫН ТАЛДАУ ЖӘНЕ ОНЫҢ БАСҚАРУШЫЛЫҚ ЕСЕПТЕГІ МАҒЫНАСЫ

Қазіргі экономика жағдайындағы фирманың (кәсіпорынның) мақсаты – ол пайда табу. Дәл осы жағдаймен ғана фирма тұрақты жұмыс жасап және өзіне өсу негізін қамтамасыз етеді. Фирманың тұрақты пайдасы капиталға салынған дивидент түрінде көрсетіледі, жаңа инвесторларды тартуға және фирманың меншікті капиталының көбеюіне әрекет жасайды. Сондықтан да, фирма қызметінің пайдалылық мәселесіне көп көңіл бөлінеді. Бұл жағдайда бухгалтерлік табысты алудағы бірінші қадамы ретінде фирма қызметінің зиянсыздық тұжырымдамасы табылады.

Экономикалық теорияның көзқарасынан зиянсыздық – ол қазіргі бәсекелестік нарықтағы фирманың ұзақ мерзімдік тепе-теңдікті ұстап тұрған қарапайым жағдайы. Бұл кезде біз экономикалық пайданы қарастырамыз, яғни фирманың шығындарына инвестерленген капиталдағы табыстың орташа нарықтық ставкасы және кәсіпорынның қарапайым табысы кіретін пайданың анықтамасын айқындаймыз. Осындай жорамалдарда зиянсыздықтың анықтамасы келесідей болады:

Зиянсыздық нүкте – ол өнімнің өндірілуіне кеткен шығындардың барлығын, сонымен бірге фирманың меншікті капиталына есептелген орташа нарықтық пайызын және қарапайым кәсіпкерлік табысты жабатын фирманың сатылуға арналған өнім көлемін айтамыз [1, 140 б.].

Өндіріс қызметін жоспарлауда «шығын – көлем – пайда» талдауы жиі пайдаланылады. Егер өндіріс көлемі белгіленсе, онда тапсырыс погрфеліне сәйкес осы талдаудың арқасында ұйым баланс ретінде де, таза пайда түрінде де табыстың белгілі бір шама-сын алу үшін шығын шамасы мен сату бағасын есептейді.

Нарықты қалыптастыру және оны реттеудің әдісін әзірлеу – сұраныс, ұсыныс, баға тәрізді нарықтық элементтердің өзара байланысы мен олардың бір-біріне тәуелділігін анықтайды.

Залалсыздықты талдаудағы мақсат – ұйымның өндірістік қызмет деңгейі өзгергенде қаржылық нәтижесінің қандай күйде болатынын белгілеу[2, 179 б.].

Барынша көп табысты көздеу процесін талдағанда біз келесі түсініктемелерді пайдаланамыз. Олар:

Шектелген табыс – бір өнім данасының көбеюіне байланысты жалпы фирманың табысын өзгертетін шама;

Шектелген шығындар – бір өнім данасының көбеюіне байланысты жалпы фирманың шығынын өзгертетін шама;

Орташа толық шығындар – шығарылған өнім бірлігіне келетін толық шығындардың бөлігі (тұрақты шығындар + айнымалы шығындар + қайтарылмайтын шығындар) [3].

Халықаралық тәжірибеде шиеленіскен сәтті анықтау үшін мына әдістер қолданылады: теңестіру, маржиналдық табыс,

графикалық. Осыған орай, бухгалтерлік басқару есебінің жүйесінде залалсыздық нүктесін есептеу үшін тағы да үш әдіс қолданылады:

Математикалық (теңестіру әдісі);

Маржиналдық табыс (жалпы пайда);

Графикалық әдіс [2, 180 б.].

Теңестіру әдісі. Жалпы түрде табыстар және шығыстардың әр бір қорытынды есебінің схемасы келесідей болып көрсетіледі: Табыс – Айнымалы шығындар – Тұрақты шығындар = Таза пайда.

[Бір өнім бірлігінің бағасы * бірлік санына] – [Бір өнім бірлігінің ауыспалы шығындары * Бірлік санына] – Тұрақты шығындар = Таза пайда.

Бұл теңдеуді алгебралық жазбаға көшіруге болады. Зерттелген мерзімде пайдасын – П деп, фирма шығарған өнім бірлігінің сату бағасын – Р деп, берілген мерзімдегі өндірілген және сатылған өнім көлемін – Х деп, белгіленген шығындардың дейгейін – а деп, өндірілген (және сатылған) өнімнің айнымалы шығындарын – в деп белгілейміз.

Бұндай белгілерде теңдеудің «пайда – табыстар – шығыстар» келесідей болып көрінеді:

$$П = P * x - (a + v * x) \quad (1)$$

немесе

$$П = (P - v) * x - a$$

Теңдеудің соңғы нысаны барлық факторлар өткізу көлеміне байланысты және оған байланыссыз болып бөлінетінін көрсетеді. Фирманың барлық шығындары айнымалы және тұрақты болып бөлінеді.

Параметрлерді анықтаған кезде біз өндірістегі шығындарды өткізілген және өндірілген өнімдерге бөлгенімізді қарастырайық. Бұндай айыпмашылық басқару есебіндегі екі жақындыққы (Absorption costing, Direct costing) өте тиімді.

Absorption costing әдісі бойынша өнімнің өзіндік құнын калькуляциялау таратылған өніммен және тауарлардың қалдығы арасындағы, яғни тұрақты шығындар қорсыйымды болып, барлық шығындарды тарту арқылы жүзеге асырылады.

Direct costing әдісі бойынша тұрақты шығындар толығымен таратылуға апарылады.

теңдеудің пайдалануы зиянсыздық нүктені күрделі емес, алгебралық қайта құрылу жолдары арқылы оңай анықтауға мүмкіншілік болады. Зиянсыздық нүкте жеткен шығарылу көлемі мынандай шарттан анықталады: $\Pi=0$ немесе ол тең болады $x_0=a/p-v$.

Мысал ретінде «Ажар» фирмасында зиянсыздық нүктенің есебін қарастырайық. Ол үшін келесі мәліметтер қажет:

Фирма шығаратын бір электрондық блоктың бағасы – 5000 тг;

Айнымалы шығындар – 4000 тг;

Тұрақты шығындар – 20000 тг.

Фирма қызметінің зиянсыздығы жететін өнімді шығарудың максималдық көлемі:

$$X_0 = 20000/(5000-4000)$$

$$X_0 = 20 \text{ блок}$$

Ендірілетін мерзімі тұрақты шығындардың шамасын анықтаған уақытына байланысты анықталады.

Теңдеуді қолдана отырып, біз пайданың нақты шамасын көздеу үшін өнімді шығарудың қандай көлеміне жету қажет екенін анықтай аламыз.

Маржиналдық табыс:

Маржиналдық табыстың әдісі алдыңғы өндірістің модификациясы.

Маржиналдық табыс дегеніміз – ол бір өнімді өңдеуден алатын фирманың табысы. Біздің мысалымызда маржиналдық табыс тең болады:

$5000-4000=1000$ тг бір өнім бірлігіне. Онда (2) формула келесі түрде көшіріледі:

$$\text{Өндіріс көлемі} = \text{Тұрақты шығындар} / (3)$$

Бір өнім бірлігінің маржиналдық табысы, ал берілген пайда бойынша өндіріс көлемін анықтау үшін келесідей формуланы қолданамыз:

$$\text{Өндіріс көлемі} = \text{Табыс} + \text{Тұрақты шығындар} / \text{Бір өнім бірлігінің маржиналдық табысы}$$

Сонымен зиянсыздық нүктеде қаржылық есептеме келесідей түрде көрсетілуі мүмкін (маржиналдық табыстың терминдерін пайдалана отырып):

| Барлығы, тг | Бір бірлікке, тг | |
|-------------------------|--------------------------------|------|
| Түсім | 5000 тг * 20 бірлікке = 100000 | 5000 |
| Айнымалы шығындар | 4000 тг * 20 бірлікке = 80000 | 4000 |
| Маржиналдық табыс | 20000 | 1000 |
| Тұрақты шығындар | 20000 | 1000 |

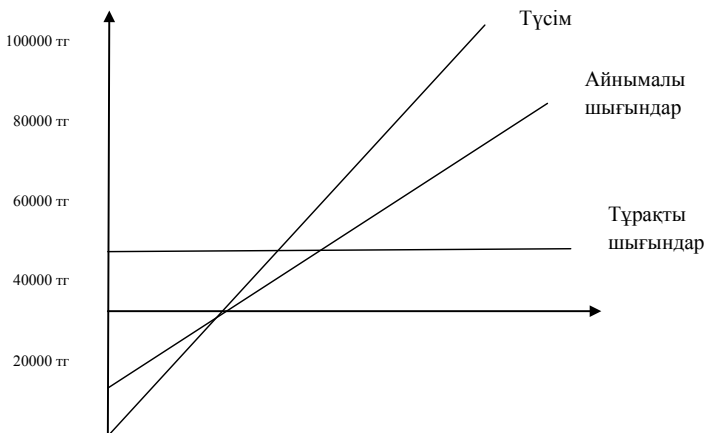
Графикалық әдіс

Жоғарыда қарастырылған екі әдіс өздерінің мәніне қарай статистикалық әдістер. Шын мәнінде біз белгіленген өткізу бағасын, айнымалы шығындарды, тұрақты шығындарды және табысбы қарастырып отырамыз. Ары қарай осы мәліметтердің негізінде біз берілген пайда жететін өндіріс көлемін есептейміз. Егер пайданың белгіленген шамасынан бас тартсақ, онда біз графикалық түрде оңай көрсетілетін, шығару көлемі және пайда арасындағы байланысты анықтай аламыз. Ол үшін графикте келесі үш сызықты біріктіру керек:

- Түсім;
- Айнымалы шығындар;
- Тұрақты шығындар.

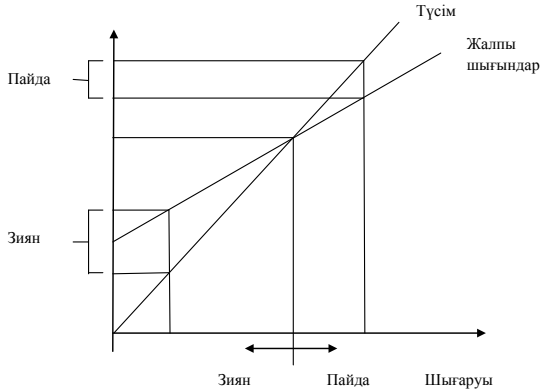
Сонымен қатар шығындардың қозғаласын талдауының, пайданың және сату көлемінің келесідей графигін аламыз:

1.1-график



Бұл графикте түсім сызығы және айнымалы шығындардың сызығы бір нүктеден шыққанның және олардың арасындағы айырма маржиналдық табыс екенін байқадық. Бұл графикті пайдалана отырып, біз осындай немесе басқадай шығару көлемінің пайда немесе зиян шамасын оңай анықтай аламыз.

1.2-график



Нольдік шығаруда зиян тұрақты шығындарға дәл тең болатынын байқайық. Шығару, түсім, шығындар және пайда арасындағы байланысты графикалық талдауға біз жеткілікті ыңғайлы құрал ретінде алдық. Бұл әдісті өндіріс көлемі және қаржылық көрсеткіштер арасындағы байланыстың басқадай (сызықтық емес) сипаттарында пайдалануға болады. Бірақ қарастырылып жатқан әдістің жетіспеушілігін айтып отыруымыз керек. Барлық графикалық әдістер сияқты ол өте нақты нәтижелер бермейді [1, 145-149 б.].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Ержанов А.К., Айтанова Ә.К., Жұманова Г.Ш., Баянова М.С., Иматаева Ә.Е.\ Басқару есебі, оқу құралы\ Алматы\ Экономика баспасы, 2009. – 304 бет.
2. Назарова В.Л., Жапбарханова М.С., Фурсов Д.А., Фурсова С.Д.\ Басқару есебі, оқулық\ Алматы\ Экономика баспасы, 2005. – 298 бет.
3. <http://www.upruchet.ru/articles>

ЖАРЫЛКАСИНОВА М.Ж.,

э.ғ.к., доцент,

Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ, Алматы

ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІКТІҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТТАРЫНА САЙ ШОҒЫРЛАНДЫРЫЛҒАН ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІКТІ ҚҰРУ

№27 «Шоғырландырылған және жеке қаржылық есептілік» ҚЕХС-ке сәйкес, *шоғырландырудың мақсаты мынада*, заңдық тұрғыдан әрбір компания дербес компания болып саналғанымен, экономикалық тұрғыдан бірнеше компанияны біртұтас компания ретінде көрсетуге тура келеді [1].

Себебі акционерлер бас компанияның да, еншілес компанияның да қызметінің нәтижесін көруге мүдделі. Сол үшін бас компания өз есептілігінен бөлек шоғырландырылған есептілікті жасауы тиіс. Мұндай есептілікке бас компания және ол бақылау жасайтын барлық еншілес компаниялар енеді.

Сонымен, *шоғырландырылған қаржылық есептілік* топтың шаруашылық қызметі туралы шынайы әрі сенімді ақпараттарды ұсыну үшін қажет.

Шоғырландырылған қаржылық есептілік – бұл топтың біртұтас экономикалық ұйым секілді дайындаған қаржылық есептілігі. Бұл жерде топ деп отырғанымыз еншілес ұйымдарымен қоса алғандағы бас ұйым.

Бас ұйым – бір немесе бірнеше еншілес кәсіпорындары бар ұйым.

Еншілес - өзге ұйыммен (бас ұйым) бақыланатын ұйым.

Бақылау – бұл ұйым қызметінен қандай да бір пайда табу үшін осы ұйымның қаржылық және операциялық саясатын басқару құқығы.

Бас компания барлық еншілес компаниясымен қоса, арнайы құрылған компанияны да шоғырландырылған қаржылық есептілікте көрсетуі керек.

Арнайы құрылған компания – бұл тар шеңбердегі тапсырмаларды (активтерді жалдау қызметін ұсыну, ғылыми-зерттеу жұмыстарын орындау және т.б.) орындау үшін құрылған компания.

Мысалы. А компаниясына В компаниясының 80% акциясы және М компаниясының 40% акциясы тиесілі. Сондай-ақ, В компаниясы М компаниясының директорлар кеңесі мүшелерінің басым бөлігін тағайындау құқығына ие.

Сұрақ: В және М компаниясы А компаниясының еншілес компаниясы бола ала ма?

Жауабы:

Бақылаудың негізгі белгісіне сәйкес В компаниясы А компаниясының еншілес компаниясы болып табылады;

Бақылаудың қосымша бір белгісі орындалып отырғандықтан, М компаниясы А компаниясына еншілес компания болып табылады.

Егер еншілес компанияның үстінен бақылау уақытша болса, онда мұндай еншілес компания шоғырландырылған қаржылық есептілікке енгізілмейді.

Егер бас компания еншілес компанияға салынған инвестицияны жақын арадағы 12 айдың ішінде сатуды жоспарласа, және компания басшылары осы инвестицияны сатумен байланысты ісшараларды қабылдап жатқан болса, онда мұндай бақылау уақытша деп аталады [2].

Шоғырландырылған қаржылық есептілік барлық еншілес ұйымдарды қамтуы тиіс. Алайда, еншілес ұйым төмендегідей жағдайда консолидациядан шығарылуы тиіс: егер,

Еншілес ұйымды бақылау әуелгі бастан уақытша сипатта болса, яғни осы еншілес ұйымды сатып алу және иемдену тек сатып алған күннен бастап 12 ай ішінде оны қайтадан сатып жіберу мақсатында ғана жүзеге асырылса;

Жетекшілік сатып алушыны белсенді түрде іздестіру үстінде болса мұндай ұйымдарға салынған инвестициялар сатуға арналған деп сыныпталып, есепте ҚЕХС №39 «Қаржылық инструменттер: тану және бағалауы» сәйкес көрсетілуі тиіс [2].

Егер жоғарыда аталған еншілес ұйым (консолидациядан шығарылған) 12 айдың ішінде сатылмаған болса, онда ол сатып алынған күннен бастап консолидацияға жатқызылады. Сатып алынған сәттен бергі кезеңдегі қаржылық есептілік қайта қарауға жатқызылады.

Бас компанияны шоғырландырылған есептілікті жасаудан мына жағдайларда босатылады:

Бас компанияның өзі де үшінші бір компанияның еншілес компаниясы болып табылса, және оның дауыс беруге құқығы бар иелері осы ұйымның шоғырландырылған қаржылық есептілікті жасамайтыны жайлы хабарланған, әрі оған қарсы емес;

Бас ұйымның қарыздық немесе үлестік құралдары ашық нарықта айналысқа түспейді (ішкі немесе шетелдік қор биржасы немесе биржадан тыс нарықта, жергілікті және аумақтық нарықты қоса алғанда);

Бас ұйым, өзінің қаржылық есептілігін бағалы қағаздар жөніндегі комиссияға немесе өзге реттеуші органға ашық нарыққа қандай да бір бағалы құралдарын шығару мақсатында бермеген және беру үшін дайындау процесінде емес;

Шоғырландырудың жалпы тәртібі:

Шоғырландырылған қаржылық есептілік бас компанияның есеп беретін күніне жасалады;

Шоғырландырылған қаржылық есептілік топтың бір тұтас есеп саясатын ескере отырып жасалады;

Шоғырландырылған қаржылық есептілік жасау кезінде бас және еншілес компанияның есептіліктерін активтердің, міндеттемелердің, капиталдың, табыстар мен шығыстардың ұқсас баптарын бір біріне қосу арқылы жол жолмен шоғырландырады.

Егер еншілес компанияның есеп саясаты топтың есеп саясатымен сәйкес келмесе, онда шоғырландыру есептілігі үшін еншілес компания тиісті түзетулер жасауы керек [3].

Топтың біртұтас экономикалық ұйым ретіндегі қаржылық есептілігін ұсыну үшін келесі іс әрекеттер орындалады:

Бас ұйымның әрбір еншілес компанияға инвестициясының баланстық құны және әрбір еншілес компанияның капиталының бір бөлігі өзара шегеріліп тасталады. Бірігу нәтижесінде гудвилл туындауы мүмкін, ол шоғырландырылған баланста бөлек жолда көрсетіледі;

Еншілес компанияның есепті жылғы пайдасы мен залалындағы азшылық үлесі анықталады;

Еншілес компанияның таза активіндегі азшылық үлесі бас компания акционерлерінің капиталынан бөлек көрсетіледі.

Азшылық үлесі қамтиды:

Бизнестің бірігу күніне еншілес компанияның таза активіндегі азшылық үлесін;

Еншілес компанияның сатып алынған күннен бастап есепті күнге дейінгі капитал өзгерісіндегі азшылық үлесін.

Шоғырландыру кезінде топ компаниялары арасында орын алған операциялардың нәтижесінде туындаған топшілік дебиторлық және кредиторлық қарыздарды есепке алмау керек.

Шоғырландырылған балансты жасаудың негізгі кезеңдері келесі сызбада көруге болады:

1-кезең: Еншілес компанияның (ЕК) таза активінің (ТА) құнын есептеу

| | Есепті күн | Сатып алу күні |
|--------------------------|------------|----------------|
| Акционерлік капитал | X | X |
| Эмиссиялық табыс | X | X |
| Қайта бағалау резерві | X | X |
| Бөлінбеген пайда: | | |
| - есеп шарты бойынша | X/(X) | X/(X) |
| - +/- өткізілмеген пайда | (X) | |
| сомасына түзету | X/(X) | X |
| Қайта бағалау сомасы | | |
| Жиынтығы | | |

2-кезең: Гудвиллі есептеу

Инвестиция құны = Төленген ақша сомасы + Міндеттеменің дисконтталған сомасы + Үлестік құралдардың құны

2. Сатып алу күніне таза актив сомасы

3. Гудвилл = Инвестиция құны – Таза актив сомасы

4. Есепті күнге Гудвилл = Гудвилл - Гудвиллдің құнсыздану сомасы

(Баланстың “Ұзақмерзімді активтер” бөлімінде көрсетіледі)

3-кезең: Бақыланбайтын үлесті (БҮ) есептеу

БҮ = Есепті күнге ЕК таза активінің құны (1-кезең) * акционерлердің үлесі

4-кезең: Топтың бөлінбеген пайдасын есептеу (ТБП)

| | |
|--|-------|
| Бас компанияның барлық бөлінбеген пайдасы | X |
| Туындауы мүмкін түзетулер: | |
| • Бас компанияның жариялаған дивиденді; | (X) |
| • Еншілес компаниядан алынатын дивиденд; | X |
| Жиынтығы: Есепті күнге БК бөлінбеген пайдасы | X |
| ЕК есепті күнге алған пайдасындағы (залал) үлесі | X/(X) |
| Топтың өткізілмеген пайдасы | (X) |
| Гудвиллдің құнсыздануы | (X) |
| Жиынтығы | X |
| (Баланстың “Капитал” бөлімінде көрсетіледі) | |

5-кезең: Компанияның қаржылық жағдайы туралы шоғырландырылған есептілік

Бас және еншілес компанияның активтері мен міндеттемелерінің ұқсас баптары бойынша түзетулерді ескере отырып бір біріне қосылады.

| Баланс баптары | БК | ЕК | Топ |
|------------------------|----|----|--|
| Гудвилл | | | 2-кезең |
| ЕК инвестиция | БК | - | - |
| Негізгі құралдар | БК | ЕК | БК+ЕК +/- түзетулер |
| Материалдық емес актив | БК | ЕК | БК+ЕК +/- түзетулер |
| Босалқылар | БК | ЕК | БК+ЕК - топ ішіндегі өткізілмеген пайда |
| Дебиторлық қарыздар | БК | ЕК | БК+ЕК -топ ішіндегі қарыз |
| Банк | БК | ЕК | БК+ЕК |
| Акционерлік капитал | БК | ЕК | тек қана БК |
| Қайта бағалау резерві | БК | ЕК | тек қана БК (сатып алу күніне) және БК + ЕК өзгеріс (сатып алғаннан кейін) |
| Бөлінбеген пайда | | | 4-кезең |
| Міндеттемелер | БК | ЕК | БК+ЕК -топ ішіндегі қарыз |

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттары, -М.: Аскери, 2009
2. www.kz-adviser.kz/official
3. www.minfin.kz

ЖАРЫЛКАСИНОВА М.Ж.,

э.ғ.к., доцент,

Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ, Алматы

ДЕБИТОРЛЫҚ ЖӘНЕ КРЕДИТОРЛЫҚ ҚАРЫЗДАР БОЙЫНША ӨЗАРА ЕСЕП АЙЫРЫСУЛАР

Дебиторлық және кредиторлық қарыздардың азаюы, айналым қаражаттары айналымдылығының тездетілуі және сәйкесінше, кәсіпорынның қаржылық жағдайының жақсаруы әр түрі тәсілдер, соның ішінде есеп айырысулардың орынды ұйымдастырылуы арқылы жетістікке жетеді. ҚР Азаматтық кодексінің 7 бабына сәйкес, заң талаптары мен келісім-шартқа және басқа да міндеттерге орай, мүліктерді сатып алу барысында құқықтары мен міндеттер пайда болады. ҚР АҚ 16 бөліміндегі талапта былай деп көрсетілген: «қабылдаған міндетіне байланысты бір тұлға (борышқор) екінші тұлғаның пайдасына (кредитор) төмендегі тиісті әрекеттерді орындауға міндетті: мүлікті беруге, жұмысты орындауға, ақшасын төлеуге және т.б...»[1].

Дебиторлық және кредиторлық қарыздар тиісінше мекемелердің құқықтары мен міндеттері болып саналады, яғни бір қарызды қайтаруды талап ететін болса, екіншісі қайтаруға міндетті.

Қаржылық есепті пайдаланушылар ең алдымен мекеменің қаржылық және несиелік мүмкіндіктеріне назар аударады. Қаржылық есептің аталған көрсеткіштерін талдау кезінде, қарыздардың ағымдағы және ұзақ мерзімдегі қаржылық айналымнан тыс қалу себептеріне баса көңіл аударады. Міндеттерді орындаушылардың арасында борышкерлер мен кредиторлар бола-

ды, ал кей жағдайларда үшінші тұлғаның да кездесуі мүмкін. Ол операцияға қатысушылардың құқықтық қарым-қатынастары ҚР Азаматтық кодексі бойынша реттеледі.[2]

Қарыздарға байланысты Салық заңының өз ерекшеліктері бар. Осылайша, кәсіпорынның үш жыл ішінде төленбеген қарыздары осы мерзімнің өтуі бойынша күмәнді қарыздар немесе міндеттемелер болып танылады және олардың сомасы жылдық жиынтық табысқа қосылады. ҚР Салық кодексінің 89 бабына сәйкес күмәнді міндеттемелермен иемденіп алынған тауарлар, атқарылған жұмыстар немесе қызмет көрсетілген қызметтер бойынша, сондай-ақ қызметкерлерге есептелген табыстар осы Кодекстің 163 бабының 2-тармағына сәйкес айқындалатын басқа да төлемдер бойынша туындаған және туындаған кезінен бастап үш жыл ішінде қанағаттандырылмаған міндеттемелер күмәнді деп танылады. Егер өз уақытында табыс болып танылған күмәнді міндеттемелер төленген болса, онда жылдық жиынтық табыс өтелген қарыздың сомасына азайтылады. Жылдық жиынтық табыстың төмендеуі тек бұрындары табысқа жатқызылған сомалар шегінде ғана төлем болған есепті мерзімде жүзеге асырылады.

Соңғы жағдайда өту мерзімі үш жылға белгіленген азаматтық заңдар жинағын басшылыққа алу қажет болғандықтан, салықтық есептегі міндеттеменің есептен шығарылуы бухгалтерлік есептегі есептен шығаруға негіз болмайтындығына назар аударған жөн. Сонымен, егер салық есебінде осы мерзім міндеттеменің пайда болған сәтінен бастап өтетін болса, онда азаматтық заңдар жинағы бойынша бұл мерзім кәсіпорын құқықтың бұзылуы туралы білгенде немесе білуі керек болған сәттен бастап өте бастайды.

Салық есебі бойынша, міндеттемелерді есептен шығару, талап ету мерзімінің аяқталуына ғана байланысты емес, басқа жағдайда да есептен шығарылуы мүмкін. Мысалы, бір мекеме екінші мекеменің қарызына кешірім жасайды, ол кезде мекеменің есептен шығарылған қарызының көлеміне тең табысы пайда болады. Ол жағдайда табыс бухгалтерлік есеп бойынша да, салық салу мақсатында да есепке алынады.

Дебиторлық қарыздың пайда болуы, өнім немесе тауардың жөнелтілгендігін, жұмыстың орындалып, қызметтің

атқарылғандығын көрсетеді. Дебиторлық қарыздың пайда болуы, қаржының айналымнан шығып қалғанын көрсетеді. Сонымен қатар, қарыз сомасының азаюы, көп жағдайда жақсылық нысаны болып саналмайды, себебі ақша қаражаттары есептесу үшін емес, қоймада жиналып қалған, әлі сатылмаған дайын өнімдер үшін шығындалғандығын көрсетеді. Дебиторлық қарыздарды өз уақытында қайтарып алу – ұйымның қаржылық жағдайының қалыпты болуын қамтамасыз етуге қажетті шарт. [3]

Бухгалтерлік есепте кредиторлық қарыздың да, дебиторлық қарыздың да өтелуін өзара есептесу туралы актінің негізінде көрсетуге болады. Алайда салық есебінде осындай дебиторлық қарыздың есептен шығарылуы байқаусыз жасалады, мүмкін, 3 жыл күте тұрып, содан кейін қарыздың сомасын күмәнді қарыз ретінде шегерімнен есепке алу дұрыс болар еді. Бұл сондай-ақ жылдық жиынтық табысқа жатқызылған міндеттемені есептен шығару кәсіпорынның табысы болғандықтан, өзінің кредиторлық қарызын есептен шығарған басқа кәсіпорын үшін де бұндай есептен шығару пайда алып келмейді.

Дебиторлық қарыздың едәуір сомасы кәсіпорынның төлем қабілеттілігі мен баланстың өтімділігіне айтарлықтай теріс әсерін тигізеді. Жылдан жылға өтетін дебиторлық қарыздың және бір уақыттағы зиянның ұзақ уақыт болуы кәсіпорынның қарызға, яғни, қарыздық немесе оның қарамағында уақытша болатын қаражаттардың есебінен өмір сүретіндігін дәлелдейді. Қаржылық талдаудың әдістерін қолдану дебиторлық қарыздың кәсіпорынның қызмет кезеңіндегі қаржы-шаруашылық қызметіне әсер ететіндігін жеткілікті түрде толық ашып көрсете алады.

Есептесу тәжірибесі көрсеткендей, шоттардың бір бөлігі өз уақытында төленеді, бір бөлігі келісім-шартта (контрактіде) көрсетілген мезгілдерден кештетіп төленеді және қалған бөлігі төленбей қалып, дебиторлық қарыздарға айналады.

Соңғы кезде көптеген кәсіпорындар, сонымен қатар анағұрлым сәтті болып саналған кәсіпорындар да банкротқа ұшарап жатады. Кейбір жағдайларда бұл дебиторлық және кредиторлық қарыздардың басқару жүйесінің жоқтығымен байланысты. Дебиторлық және кредиторлық қарыздармен әр түрлі ай-

ла-амалдар пайдаланылған кездегі әдейі және қасақана жасалған банкроттық жағдайлары да белгілі. Мысалы, ақша қаражаттарының жоқтығынан үмітсіз қарыздары бар бір кәсіпорын бюджет немесе басқа кредиторлардың алдында кепіл шартында басқа кәсіпорынмен мәміле жасайды. Кепілге жабдықтар, транспорттар, үйлер, ғимараттар және т.б. түріндегі негізгі өндірістік қорлар қойылады. Содан кейін, кәсіпорын келісімнің шартын орындамай тұрып кепіл мүлігін басқа кәсіпорынның меншігіне береді, нәтижесінде тіпті қызметін жүзеге асыруға жағдайы болмайды. Кәсіпорын өзінің қарызын өтей алатын сатудан түскен қаражаттан айрылуының салдарынан кредиторлық қарыз үмітсіз болып саналады. Алайда заңдармен осынай әдістерге тиісті баға берілген және қасақана және жалған банкроттықтың осындай үлгісін ашып көрсету бойынша шаралар да анықталған.

Ережеге бойынша, дебиторлармен және кредиторлармен есеп айырысу кезінде кәсіпорынмен келесідей қателер жіберіледі:

Жабдықтаушылармен және мердігерлермен, дебиторлармен және кредиторлармен есеп айырысуларға түгендеу жүргізу тәжірибесінің болмауы.

Талап етілмеген қарыздардың есебінен басқа жабдықтаушылардың алдындағы дебиторлық қарыздың есептен шығарылуы.

Қарыздарды өтеу немесе төлеу бойыншатиісті шараларды қолданбай дебиторлық және кредиторлық қарыздардың есептен шығарылуы.

Кәсіпорындар арасындағы қарыздардың өзара есептесуі бойынша тиісті құжаттардың болмауы.

Кәсіпорындар мен шаруашылық операциялардың бөліміндегі есеп айырысу шоты бойынша аналитикалық есептің болмауы.

Қарыздармен басқару жүйесін құру үшін келесі **шарттар** қажет:

Серіктермен есеп айырысудың ең қолайлы кезеңін белгіленуі.

Серіктің несие қабілеттілігі туралы ақпараттар жинағы мен талдауы

Серіктермен алдын ала төлем нысаны ретіндегі есеп айырысудың мүмкіндігі қарастырылған шарт нысанының белгіленуі.

Табысты максималдау мақсатымен мәміленің шекті сомасының анықталуы.

Есеп айырысулар мен міндеттемелердің түгенделуі.

Дебиторлық қарыздың талап етілуі.

Дебиторлық қарызбен басқару үшін ішкі бақылаудың ұйымдастырылуы.

Келтірілген тізімдерден дебиторлық және кредиторлық қарыздармен дұрыс басқарудың негізгі шарты болып есеп айырысулар мен міндеттемелердің түгенделуі табылады. Есеп айырысу түгенделуінің өзгешелігі бухгалтерлік ақпарат тәртібімен жасалған операциялардың сәйкестігі азаматтық заңдар нормасымен тексерілетіндігінен тұрады.

Дебиторлық қарызбен басқару жүйесі аталған процедуранан басқа даулы мәселенің сотқа дейінгі реттелудің қолданылуын ұйғарады. Сотқа дейінгі тәртіптегі дау шешілмеуі мүмкін, онда қарсылық білдіру дебиторлық қарыздың өтелуі талап етілгендігінің міндетті дәлелі болып табылады.

Есеп айырысу шоты бойынша тексеру келесі бағыттар бойынша жүргізілуі керек:

- құқықтар мен жақтардың міндеттерін анықтау бөлігіндегі шарттар мен басқа да құжаттардың бар жоқтығы мен дұрыс толтырылуын;

- сатып алынған тауарлы-материалдық қорлар мен олардың кіріске алынғандығына төлемнің дұрыс және толық алынғандығын;

- қарыздардың тиісті қалдықтарының баланс баптары бойынша дұрыс көрсетілуін;

- қарыздың пайда болу себебін, оның пайда болу мерзімінің өткендігін және алу немесе төлеу нақтылығын.

Дебиторлық қарыздың өсуі, әсіресе оның күмінді бөлігінің көп болуы, айналыдағы қаржының айналысын тежеп, оларды қайтарып алу мүмкіндігі уақыт өткен сайын қиындай түседі. Кредиторлық қарыздарға келетін болсақ, оның сомасы өскен сайын, соғұрлым мекеменің несиелік қаржыларға тәуелділігі арта түсіп, қаржылық маневр жасау мүмкіндігі азайып және қарызын қайтаруы қиындай түседі. Қарыздардың ара қатынасын анықтау үшін, орташа дебиторлық соманы, кредиторлық қарыздың орташа көлеміне бөліп, коэффицент мөлшерін есептеп шығарады. Егер ол

бірге тең болса, онда ағымдағы қарыздар жағдайын шартты түрде қалыпша деп санауға болады. Алайда, ондай қарым-қатынасты, ағымдағы (қысқа мерзімді) және ұзақ мерзімді қарыздардың құрылымын анықтау үшін де пайдалану қажет.

Жабдықтаушылармен және мердігерлермен есеп айырысулар шарасыз қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді дебиторлық және кредиторлық қарыздардың құрылуына алып келеді. Атап өткендей, бұл қарыз төлем күнінің уақытының және демалыс күнінің немесе тауарларды алудың, орындалған қызметтің немесе көрсетілген қызметтің сәйкес келмеуімен байланыстырылған. Дебиторлық және кредиторлық қарыздар тиісінше мекемелердің құқықтары мен міндеттері болып саналады, яғни бір қарызды қайтаруды талап ететін болса, екіншісі қайтаруға міндетті.

Қаржылық есептіліктің 32 және 39 Халықаралық стандарттары қаржылық құралдардың компаниялар арасында есеп айырысу құралдары ретінде қолданылуына бағытталған. ҚЕХС берілген қаржылық құралдар анықтамасымен бір уақытта бір компанияда қаржылық активтің және басқа бір компанияда қаржылық міндеттеменің пайда болуы нәтижесіндегі кез келген келісім-шарт түсіндіріледі. Осыған орай, қаржылық актив пен қаржылық міндеттеме түсінігін келтірген жөн. Осымен, ҚЕХС сәйкес, қаржылық актив – бұл ақша қаражаттарын немесе басқа компаниядан басқа қаржылық активті алудың келісілген құқығы, сонымен қатар басқа компаниямен потенциалды тиімді түрде қаржылық құралдармен алмасудың келісім-шартпен келісілген құқығы. Қаржылық міндеттемемен ақшаны немесе өзге қаржылық активті басқа компанияға берудің немесе қаржылық құралдарды потенциалды тиімді түрде айырбастаудың келісім-шартпен келісілген міндеті түсіндіріледі. ҚЕХС қолдану үшін «әділ» және «нарықтық» құн түсінігін басшылыққа алу қажет. Әділ құн активтерді сатып алу үшін немесе жақсы хабардар, бір бірінен тәуелсіз жақтар арасында мәмілелер жасау кезіндегі міндеттемені орындау үшін жеткілікті ақша сомасын білдіреді. Нарықтық құн – бұл қаржылық құралдарды активті нарықтан сатып алу кезінде төленетін ақша сомасы. ҚЕХС «келісім-шарт» және «келісім-шарттық» терминдері жақтар осындай келісімдерді заңдық міндеттер күшінде жасай алмайтындықтан атқарудан жалтаратын, белгілі

бір экономикалық зардабы бар, екі немесе бірнеше жақтардың арасындағы келісімді білдіреді. ҚЕХС сәйкес, базистік қаржылық құралдар өзіне қазіргі кезде қарастырылмайтын, үлестік бағалы қағаздарды ғана емес, сондай-ақ дебиторлық және кредиторлық қарыздарды да қосады. [4]

Болашақ экономикалық пайдасы тауарларды немесе қызметтерді алудан тұратын активтер ақшаларды немесе басқа қаржылық активтерді алу құқығына қарағанда қаржылық активтер болып табылмайды. Қаржылық активтің берілуін болжайтын келісім-шарттық құқықтар мен міндеттер қаржылық құралдың анықтамасына түсіп қалмайды. Бір жақтың қаржылық емес активтерді немесе қызметтерді алу құқықтары мен екінші жақтың тиісті міндеттемелері екі жақтың қаржылық активті алудың, жеткізудің немесе айырбастаудың шынайы құқықтары мен міндеттемелерін айқындамайды. ҚЕХС сәйкес шартты құқықтар мен міндеттемелер қаржылық активтер мен қаржылық міндеттемелердің анықтамасына сәйкес келеді, дегенмен осыған ұқсас активтер көп жағдайда олардың қаржылық есептілікте танылуы үшін талаптарға жауап бермейді. Бұл ереже активтер мен міндеттемелердің шартты белгісі кезінде болады және сақталмайды, олар бухгалтерлік есеп шоттарында және қаржылық есептілік баптарында көрсетіледі, ол осы есептіліктің анықтылығына маңызды әсер етуі мүмкін. Мысалы, орындалмағандығы қаржылық активтер мен міндеттемелерді шартты деп тануға мүмкіндік беретін, белгілі бір әрекетпен келісілген талаптар мен міндеттемелердің есебі туралы келісім-шарт жасалады. Сондай-ақ бұл шартты көрсеткіштер бухгалтерлік есепте көрініс табады, бұл бухгалтерлік есеп тұжырымдамаларына қайшы келеді. Қаржылық актив болып қарызгердің ақшаны төлеп қою міндеттемесі табылатындығын ескерейік.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. ҚР Азаматтық Кодексі, Алматы, 2012
2. ҚР Салықтар және бюджетке басқадай міндетті төлемдер туралы Кодексі, Алматы, 2013
3. ҚР Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы 2007 жылғы 28 ақпандағы № 234-ІІІ Заңы, 2007
4. Қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттары, -М.: Аскери, 2009

СУЩНОСТЬ И КЛАССИФИКАЦИЯ ДЕНЕЖНЫХ ПОТОКОВ ПРЕДПРИЯТИЯ

В процессе кругооборота оборотные средства неизбежно меняют свою функциональную форму и в сфере обращения в результате реализации готовой продукции превращаются в денежные средства. Денежные средства в основном хранятся на расчетном (текущем) счете предприятия в банке, так как подавляющая часть расчетов производится в безналичном порядке. В небольших суммах денежные средства находятся в кассе предприятия. Кроме того, денежные средства покупателей могут находиться в аккредитивах и других формах расчетов до момента их окончания [1, 2].

Денежные средства и ценные бумаги – наиболее ликвидная часть текущих активов – являются составляющей оборотного капитала. К денежным средствам относятся деньги в кассе, на расчетных и депозитных счетах. Ценные бумаги, составляющие краткосрочные финансовые вложения, включают: ценные бумаги других предприятий, государственные облигации и ценные бумаги, выпущенные местными органами власти.

Охарактеризуем денежные средства предприятия по их составу, структуре, степени ликвидности и оптимальному сочетанию.

1. Касса предприятия. Наличные денежные средства как в основной, так и иностранной валюте, ценные бумаги и денежные документы, хранящиеся непосредственно на предприятии составляют кассу предприятия. В мировой практике принято, что касса должна обеспечивать текущие потребности предприятия в наличности (выдача зарплаты, средств на командировочные расходы и т.д.), а основная масса денежных средств и приравненных к ним активов принято хранить в банке на расчетном счете, депозите. Хранение больших средств в кассе предприятия считается рисковым по сравнению с банком, поэтому от финансового менеджера требуется выработки такой финансовой политики, при которой в

кассе находилась бы минимально необходимая сумма для нужд предприятия на текущий день.

2. Расчетные счета открываются предприятиям, являющимся юридическими лицами и имеющим самостоятельный баланс. Порядок открытия расчетного счета регламентирован инструкцией, в соответствии с которой каждому предприятию может быть открыт только один расчетный счет в одном из банков по его выбору.

В западной практике расчетный счет считается наиболее оптимальной формой хранения необходимых в текущей деятельности денежных средств. В нашей стране же в связи с нестабильностью банковской системы и, в особенности, критическим состоянием филиалов банков на периферии регионов существует большой риск неплатежей с расчетного счета именно по вине банка. Поэтому предприятия предпочитают расчетным счетам наличную форму хранения, поскольку часто, несмотря на то, что на расчетном счете предприятия есть деньги, а банк получил указания об их переводе, до адресата они не дошли. В случае с контрагентами-предприятиями это приводит к зависанию дебиторской задолженности, и возможном его отказе от дальнейших поставок, а в случае с государственными бюджетными и внебюджетными фондами приводит к наложению всевозможных штрафов и пеней, которые при строгости настоящего законодательства нередко в несколько раз превышают сумму платежа. Парадоксальность этой ситуации усугубляется тем, что само государство всевозможными механизмами заставляет предприятия хранить средства в таких банках.

Валютный счет. Операции с иностранной валютой могут осуществлять любые предприятия. С этой целью необходимо открыть в банке, имеющем разрешение (лицензию) от Национального Банка на совершение операций в иностранной валюте, текущий валютный счет. Банки, получившие лицензию, называются уполномоченными банками.

Депозит. Часто денежные средства, потребности в которых в данный момент не существует, либо же их сумма не соответствует целевому назначению этих средств и предприятие считает необходимым накапливать определенную сумму денег (данным примером могут служить фонды накопления, амортизационные отчи-

сления и т.п.), то предприятия нередко выбирает такую форму как депозит, который обеспечивает как высокую степень ликвидности денежных средств, так и доход на них. За счет этого предприятие может держать у себя деньги под рукой, в то же время не имея значительных потерь, не вкладывая эти деньги в производство.

Ценные бумаги. К денежным средствам предприятия относятся также ликвидные ценные бумаги, находящиеся в кассе предприятия или в депозитарии банка. Функция, выполняемая ценными бумагами, аналогична функции депозита, однако имеет ряд существенных отличий по способу их обращения, степени ликвидности и доходности. Так, к примеру, досрочно изымая денежные средства с депозита предприятие может потерять часть процентов, в то время как реализуя ценные бумаги, оно, в зависимости от конъюнктуры рынка, может даже выиграть.

В составе внутренних источников формирования денежных средств и фондов основное место принадлежит прибыли, остающейся в распоряжении финансовых ресурсов, обеспечивает прирост собственных средств, а соответственно и рост рыночной стоимости предприятия. Определенную роль в составе внутренних источников играют также амортизационные отчисления, особенно на предприятиях с высокой стоимостью собственных основных средств и нематериальных активов, однако, сумму денежных средств и фондов они не увеличивают, а лишь остаются средством реинвестирования собственных средств. Прочие внутренние источники не играют заметной роли в формировании денежных средств и фондов предприятия.

В составе внешних источников формирования денежных средств и фондов основное место принадлежит привлечению предприятием дополнительного паевого (путем дополнительных взносов средств в уставный фонд) или акционерного (путем дополнительной эмиссии и реализации акций) капитала. Для отдельных предприятий одним из внешних источников формирования денежных средств и фондов может являться предоставляемое им безвозмездная финансовая помощь (как правило, такая помощь оказывается лишь отдельным государственным предприятиям разного уровня). В число прочих источников входит бесплатно пере-

даваемые предприятию материальные и нематериальные активы, включаемые в состав его баланса.

Осуществление практически всех видов финансовых операций предприятия генерирует определенное движение денежных средств в форме их поступления или расходования. Это движение денежных средств функционирующего предприятия во времени представляет собой непрерывный процесс и определяется понятием «денежный поток».

Денежный поток – это совокупность распределенных во времени поступлений и выплат денежных средств, генерируемых его хозяйственной деятельностью.

Денежные потоки предприятия во всех их формах и видах, а соответственно и совокупный его денежный поток, несомненно является важнейшим самостоятельным объектом финансового менеджмента, требующим углубления теоретических основ и расширения практических рекомендаций. Это определяется той ролью, которую управление денежными потоками играет в развитии предприятия и формировании конечных результатов его финансовой деятельности.

Понятие денежного потока является агрегированным, включающим в свой состав многочисленные виды этих потоков, обслуживающих хозяйственную деятельность. В целях обеспечения эффективного целенаправленного управления денежными потоками они требуют определенной классификации.

По масштабам обслуживания хозяйственного процесса [3]:

- денежный поток по предприятию в целом. Это наиболее агрегированный вид денежного потока, который аккумулирует все виды денежных потоков, обслуживающих хозяйственный процесс предприятия в целом;

- денежный поток по отдельным видам хозяйственной деятельности предприятия. Этот вид денежного потока характеризует результат дифференциации совокупного денежного потока предприятия в разрезе отдельных видов его хозяйственной деятельности;

- денежный поток по отдельным структурным подразделениям предприятия. Определяет его как самостоятельный объект управления в системе организационно-хозяйственного построения предприятия;

– денежный поток по отдельным хозяйственным операциям. Следует рассматривать как первичный объект самостоятельного управления.

По видам хозяйственной деятельности:

– денежный поток по операционной деятельности. Характеризуется денежными выплатами поставщикам сырья и материалов; сторонним исполнителям отдельных видов услуг; заработной платы персоналу; налоговые платежи. Одновременно отражает поступления денежных средств от покупателей продукции; от налоговых органов в порядке осуществления пересчета излишне уплаченных сумм и некоторые другие платежи, предусмотренные международными стандартами учета;

– денежный поток по инвестиционной деятельности. Характеризует платежи и поступления денежных средств, связанные с осуществлением реального и финансового инвестирования, продажей выбывающих основных средств и нематериальных активов;

– денежные потоки по финансовой деятельности. Характеризует поступления и выплаты денежных средств, связанные с привлечением дополнительного акционерного и паевого капитала, получением долгосрочных и краткосрочных кредитов и займов, уплатой в денежной форме дивидендов и процентов по вкладам собственников и некоторые другие денежные потоки.

По направленности движения денежных средств:

– положительный денежный поток, характеризующий совокупность поступлений денежных средств на предприятие от всех видов хозяйственных операций («приток денежных средств»);

– отрицательный денежный поток, характеризующий совокупность выплат денежных средств предприятием в процессе осуществления всех видов его хозяйственных операций («отток денежных средств»).

По методу исчисления объема:

– валовой денежный поток. Характеризует всю совокупность поступлений или расходования денежных средств в рассматриваемом периоде времени в разрезе отдельных его интервалов;

– чистый денежный поток. Характеризует разницу между положительным и отрицательным денежными потоками (между

поступлением и расходованием денежных средств) в рассматриваемом периоде времени в разрезе отдельных его интервалов.

По уровню достаточности объема:

- избыточный денежный поток, характеризует поток, при котором поступления денежных средств существенно превышает реальную потребность предприятия в целенаправленном их расходовании;

- дефицитный денежный поток, характеризует поток, при котором поступления денежных средств существенно ниже реальных потребностей предприятия в целенаправленном их расходовании. Даже при положительном значении суммы чистого денежного потока он может характеризоваться как дефицитный, если эта сумма не обеспечивает плановую потребность в расходовании денежных средств по всем предусмотренным направлениям хозяйственной деятельности предприятия. Отрицательное же значение суммы чистого денежного потока автоматически делает этот поток дефицитным.

По методу оценки во времени:

- настоящий денежный поток, характеризует поток как единую сопоставимую его величину, приведенную по стоимости к текущему моменту времени;

- будущий денежный поток, характеризует поток как единую сопоставимую его величину, приведенную по стоимости к конкретному предстоящему моменту времени.

По непрерывности формирования в рассматриваемом периоде:

- регулярный денежный поток, характеризует поступления и расходование денежных средств по отдельным хозяйственным операциям (денежным потокам одного вида), который в рассматриваемом периоде времени осуществляется постоянно по отдельным интервалам этого периода. Потоки, связанные с обслуживанием финансового кредита во всех его формах; денежные потоки, обеспечивающие реализацию долгосрочных реальных инвестиционных проектов;

- дискретный денежный поток, характеризует поступление или расходование денежных средств, связанное с осуществлением единичных хозяйственных операций предприятия в рассматриваемом периоде времени.

Они различаются лишь в рамках конкретного временного интервала.

По стабильности временных интервалов формирования:

- регулярный денежный поток с равномерными временными интервалами в рамках рассматриваемого периода;
- регулярный денежный поток с неравномерными временными интервалами в рамках рассматриваемого периода. График лизинговых платежей за арендуемое имущество с согласованными сторонами неравномерными интервалами времени.

Таким образом, денежные средства – это наиболее ликвидные активы и долго не задерживаются на данной стадии кругооборота. В определенном размере они постоянно должны присутствовать в составе оборотных средств, иначе предприятие может быть признано неплатежеспособным.

ЛИТЕРАТУРА

1. Лытнева, Н. А. Денежные средства. Бухгалтерский учет. – 2005. – №24
2. Мизиковский, Е. А. Изменение капитала и движение денежных средств. / Е. А. Мизиковский, Т. Ю. Дружиловская. // Аудиторские ведомости. – 2006. – №9 (сентябрь). – С. 6-10.
3. Бланк И. А. Финансовый менеджмент: учебный курс. / И. А. Бланк. – Киев. : Ника-центр, 2006. – 656 с.

ЖУЛАЕВА Ж.Т.,

магистрант,

КазАТУ им. С. Сейфуллина,

Астана

ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА В КОМПАНИЯХ НЕФТЕГАЗОВОГО СЕКТОРА

Развиваясь, человечество начинает использовать все новые виды энергетических ресурсов (атомную и геотермальную энергию, энергию солнца и ветра, приливов и отливов и другие нетра-

диционные источники). Однако главным источником в обеспечении энергией всех отраслей экономики по-прежнему являются топливные ресурсы.

Нефть всегда играла и продолжает играть исключительно важную роль в развитии мировой экономики и международной торговли. Имея на своей территории значительные запасы нефти, Казахстан является одним из крупнейших экспортеров этого сырья на мировой рынок. При этом нефтяная отрасль является важнейшей составляющей социально-экономического развития страны и главным источником доходов государственного бюджета.

В своем Послании народу Казахстана от 14 декабря 2013 года Стратегия «Казахстан-2050» Президент также отметил роль нефтегазового комплекса, как локомотива для всей экономики страны, и гарантии безопасности для нынешних и будущих поколений от возможных финансовых потрясений. [1]

Принимая во внимание значительную роль нефтегазового сектора в экономике Казахстана, вопросы учета в данной отрасли заслуживают отдельного рассмотрения.

Исторически сложилось так, что Совет по МСФО и его предшественник Комитет по МСФО избегали рассмотрения вопросов, характерных для добывающих отраслей, исключая минеральные ресурсы и запасы полезных ископаемых из сферы действия своих стандартов учета.[3]

На сегодняшний день единственным стандартом, регулирующим вопросы учета недропользователей, является Международный стандарт финансовой отчетности (IFRS) 6 «Разведка и оценка запасов полезных ископаемых» (далее МСФО (IFRS) 6), выпущенный Советом по МСФО декабре 2004 года. Целью данного стандарта было усовершенствовать существующие правила учета, не внося кардинальных изменений.

В МСФО (IFRS) 6 рассмотрены вопросы признания активов по разведке и оценке, формирования их стоимости, обесценения, классификации, а также требования по раскрытию информации.

Важно отметить, что требования стандарта имеют ограниченную сферу применения и относятся только к разведке месторождений и оценке запасов минеральных ресурсов, но не регла-

ментируют учет затрат на предварительное изучение объекта до получения юридических прав на разведку конкретной территории. Также МСФО (IFRS) 6 не рассматривает учет затрат, понесенных после того, как становятся очевидными (доказуемыми) техническая осуществимость и коммерческая целесообразность добычи минеральных ресурсов (деятельность по разработке).

Ниже приведена схема, иллюстрирующая сферу применения МСФО(IFRS) 6.

| Предразведывательная деятельность | Деятельность по разведке и оценке | Деятельность по разработке |
|---|---|---|
| Затраты вне сферы применения МСФО (IFRS) 6 | Затраты, являющиеся предметом рассмотрения МСФО (IFRS) 6 | Затраты вне сферы применения МСФО (IFRS) 6 |

Рисунок 1 - Сфера применения МСФО(IFRS) 6.

На каждом этапе деятельности недропользователей происходит аккумулирование затрат. Определиться с тем, какие именно затраты могут быть учтены в качестве актива и впоследствии списаны, либо учтены как понесенные расходы является одной из главных задач учета данной отрасли.

По общему правилу МСФО (IFRS) 6 первоначально активы по разведке и оценке должны признаваться по фактической стоимости. Однако в Стандарте говорится о том, что Предприятие должно разработать политику, определяющую состав затрат, которые признаются в качестве активов, связанных с разведкой и оценкой, в связи с чем возникает много вопросов относительно того, какие именно расходы необходимо включить в эту первоначальную стоимость.

Принимая во внимание тот факт, что Совет по МСФО имел целью лишь усовершенствование системы учета, он ввел в стандарт ссылку на пункт 10 МСФО (IAS) 8 «Учетная политика, изменения в учетных оценках и ошибки». В нем говорится о том,

что в случае отсутствия стандарта для конкретной хозяйственной операции компания должна применить профессиональное суждение для формирования учетной политики для этой операции. При этом важно, чтобы эта учетная политика позволяла формировать полезную и надежную отчетность.

Подобный подход привел к тому, что в стандарте нет четкого перечня расходов по разведке и оценке полезных ископаемых, которые все компании могли бы признавать как активы. В пункте 9 МСФО (IFRS) 6 приведен лишь примерный список расходов, которые можно признать в качестве актива:

- приобретение прав на разведку;
- топографические, геологические, геохимические и геофизические исследования;
- разведочное бурение;
- прокладка канав;
- отбор проб;
- деятельность по оценке технической осуществимости и рентабельности проекта.

Приведенный перечень не является исчерпывающим и на практике каждая компания вправе самостоятельно идентифицировать, какие расходы капитализировать и учитывать в качестве актива, а какие признавать расходами текущего периода. Главным условием является описание применяемых правил признания активов и расходов по разведке и оценке в учетной политике и последовательное применение этих правил на практике.

В результате все компании учитывают затраты по-разному: оптимисты признают активы, пессимисты списывают их в расходы текущего периода. Это приводит к возникновению трудностей при сравнении отчетностей и финансовых показателей компаний внутри одной отрасли.

Далее рассмотрим порядок отнесения административных и прочих общехозяйственных затрат на стоимость активов по разведке и оценке. Первоначально при разработке МСФО (IFRS) 6 предполагалось исключить возможность включения административных и прочих общехозяйственных затрат в стоимость актива, поскольку МСФО (IAS) 16 «Основные средства» (п. 19) не разре-

шает их капитализировать. Однако в ходе обсуждений стандарта были высказаны аргументы в пользу капитализации административных и общехозяйственных затрат. В частности, одним из таких аргументов было разрешение МСФО (IAS) 2 и МСФО (IAS) 38 на капитализацию подобных расходов. Такое противоречие между стандартами привело к тому, что Совет по МСФО разрешил компаниям самим выбирать учетную политику (п. ВС 28 приложения к МСФО (IFRS) 6). То есть административные и общехозяйственные расходы можно капитализировать или признавать их как расходы текущего периода в зависимости от выбранного компанией метода учета.

В связи с этим на практике могут возникать ситуации, когда величина капитализированных в стоимости актива административных и общехозяйственных расходов в значительной мере превышает прямые затраты на разведку и оценку.

После того как компания признала активы, связанные с разведкой и оценкой по фактической стоимости, МСФО (IFRS) 6 требует, чтобы активы классифицировались как материальные либо нематериальные в зависимости от характера активов. Таким образом, стандарт снова не дает точной классификации активов по видам, оставляя право выбора.

Разделение на материальные и нематериальные активы может происходить в соответствии с природой активов и согласно общепринятой отраслевой практике.

Многие идентифицируемые активы, очевидно, будут относиться к категории основных средств (например, транспортные средства, буровые установки), а другие будут явно нематериальными активами (например, лицензия на право осуществления разведочных работ). Однако также могут и присутствовать прочие активы, в отношении которых нет однозначного мнения.

При определении того, является ли актив по своему характеру основным средством или нематериальным активом, целесообразно ответить на следующий вопрос: на создание какого объекта направлены указанные затраты – объекта имеющего физическую форму и подлежащего самостоятельному использованию, или же на создание, не имеющего материальной формы, знания о том, где

в конечном итоге следует строить какой-либо материальный актив. Например, скважина, которая будет использоваться для добычи минеральных ресурсов, может представлять собой материальный актив (объект основных средств). Однако разведочная скважина может в итоге привести только к получению знания (информации) о возможности или невозможности добычи на данной территории. С точки зрения КПМГ предпочтительным является подход, согласно которому затраты, относящиеся к строительству разведочных скважин или геологическим работам, будут классифицироваться как нематериальные активы по разведке и оценке.[2]

Стоит отметить, что принятый порядок классификации активов в соответствии с МСФО должен применяться последовательно.

После первоначального признания и последующей классификации актива в качестве материального или нематериального, активы по разведке и оценке оцениваются с применением модели фактической стоимости или модели переоцененной стоимости.

В случае применения модели по фактической стоимости материальные и нематериальные активы по разведке и оценке с конечным сроком полезного использования подлежат амортизации на протяжении срока их полезного использования. Амортизируемая величина актива представляет его фактическую стоимость, уменьшенную на сумму его остаточной стоимости. Начисление амортизации начинается с момента готовности актива к эксплуатации. Некоторые идентифицируемые активы (например, лицензия на осуществление разведочных работ, транспортное средство или буровая установка) могут быть готовы к немедленному использованию, другие могут не быть готовы к эксплуатации до определенного момента в будущем, например до начала разработки запасов минеральных ресурсов.

В учете возникает необходимость выбора метода амортизации. Применительно к нефтегазовой отрасли существует два основных метода расчета амортизации: линейный метод и метод начисления пропорционально добыче.

Некоторые компании предпочитают использовать линейный метод амортизации, в особенности на предприятиях, где добыча

достаточно стабильна. Главным преимуществом данного метода является его простота. Однако противники данного метода считают, что в связи с тем, что добыча нефти варьируется от года к году, линейный метод не дает соотношения доходов с расходами.

Альтернативным методом является метод начисления амортизации пропорционально добыче. «Принцип, лежащий в основе данного метода, заключается в том, что капитализированные затраты напрямую связаны с центром учета затрат и направлены на обнаружение и разработку запасов полезных ископаемых промышленного значения в этом центре затрат. Так, необходимо чтобы на каждую единицу, произведенную из центра, приходилась равная сумма затрат».[3]

На мой взгляд, применение метода начисления пропорционально добыче является более корректным с точки зрения соотношения доходов и расходов так как, он позволяет фактически отнести равную сумму амортизации на каждую произведенную единицу, а не равную сумму для каждого года, как это происходит при использовании линейного метода.

Но опять-таки выбор наиболее подходящего метода амортизации для той или иной компании, является вопросом профессионального суждения и требует раскрытия в учетной политике.

Если же компания решает применять модель учета активов по переоцененной стоимости, то эта модель должна соответствующим образом применяться к активам по разведке и оценке, классифицированным в качестве материальных или нематериальных активов. Таким образом, материальные активы будут переоцениваться согласно требованиям МСФО (IAS) 16 «Основные средства», а нематериальные активы - согласно требованиям МСФО (IAS) 38 «Нематериальные активы».

Как известно, активы могут переоцениваться до их справедливой стоимости только в том случае, если их справедливая стоимость может быть надежно оценена. А это возможно, только при условии наличия активного рынка. Таким образом, компания может столкнуться с некоторыми трудностями при определении справедливой стоимости. Например, могут отсутствовать данные о рыночной стоимости активов, поскольку они, как правило, носят

узконаправленный характер и обычно не продаются, за исключением их продажи как части действующего бизнеса. Кроме того, могут возникнуть трудности, связанные с наличием отслеживаемого рынка, данные которого могли бы использоваться при определении рыночной стоимости активов.

Если предприятие определяет, что условия необходимые для переоценки активов по разведке и оценке выполняются и принимает решение о применении данной модели, то переоценка должна проводиться с такой периодичностью, которая обеспечит отсутствие существенного различия между балансовой стоимостью данных активов и их справедливой стоимостью на отчетную дату.

Далее, согласно требованиям МСФО (IFRS) 6, активы, связанные с разведкой и оценкой, должны быть проверены на обесценение, если факты и обстоятельства позволяют предположить, что балансовая стоимость активов, связанных с разведкой и оценкой, превышает возмещаемую стоимость.

Однако на практике компании зачастую не обладают достаточной информацией для достоверного определения возмещаемой стоимости. Например, когда проект находится на стадии разведки и оценки, у компании нет информации о вероятных и доказанных резервах, не принято решение о методе добычи и разработки месторождения, не известен способ переработки. Другими словами, у руководства компании нет экономической модели, на основании которой можно было бы достоверно оценить стоимость использования месторождения. В то же время у компании вряд ли есть информация о справедливой стоимости за вычетом затрат на продажу, если она не планирует продавать этот актив и отсутствует активный рынок.

В связи с этим МСФО (IFRS) 6 вносит свои коррективы в процедуру обесценения, описанную в МСФО (IAS) 36.

Прежде всего, компания должна проверять на предмет обесценения активы, связанные с разведкой и оценкой, если факты и обстоятельства или так называемые индикаторы обесценения позволяют предположить, что балансовая стоимость указанных активов превышает их возмещаемую стоимость.

В пункте 20 МСФО (IFRS) 6 «Разведка и оценка запасов полезных ископаемых» приведен список индикаторов обесценения:

а) срок, в рамках которого компания имеет право на проведение разведки на определенной территории, истек в течение отчетного периода или истечет в ближайшем будущем и ожидается, что он не будет продлен;

б) значительные расходы, связанные с разведкой и оценкой минеральных ресурсов на конкретной территории, не являются ни предусмотренными в бюджете, ни запланированными;

в) разведка и оценка минеральных ресурсов на конкретной территории не привели к обнаружению минеральных ресурсов промышленного значения, и компания решила прекратить подобную деятельность на указанной территории;

г) наличие достаточной информации, подтверждающей, что, несмотря на вероятное продолжение разработки на определенной территории, маловероятно, что балансовая стоимость актива, связанного с разведкой и оценкой, будет возмещена в полной мере благодаря успешной разработке или продаже.

Следует также обратить внимание, что наличие признаков обесценения – не единственная причина тестирования на обесценение. Напротив, успешное завершение проекта по разведке и оценке также требует проведения теста на обесценение. Когда становится очевидной техническая осуществимость и экономическая целесообразность проекта, пункт 17 МСФО (IFRS) 6 требует провести тест на обесценение до реклассификации активов по разведке и оценке. Убытки от обесценения компании признаются в качестве расходов текущего периода в отчете о прибылях и убытках.

Подводя итоги, выделим основные проблемные вопросы учета в нефтедобывающей отрасли.

Во-первых, ограниченная сфера применения МСФО (IFRS) 6 «Разведка и оценка запасов минеральных ресурсов». Следовательно у компаний возникает неопределенность в отношении учета затрат до и после разведки и оценки полезных ископаемых. Таким образом, компании вынуждены самостоятельно разрабатывать учетную политику для раздельного отражения затрат на каждом

этапе деятельности. МСФО 8 предоставляет право разрабатывать учетную политику исходя из всего иерархического спектра информационных источников, содержащих требования к подготовке финансовой отчетности, в том числе исходя из требований других МСФО, «Концепции СМСФО» (Концептуальных основ подготовки и представления финансовой отчетности) и, при необходимости, национальных стандартов финансовой отчетности, отвечающих определенным критериям.

Однако в настоящее время, в Национальных стандартах финансовой отчетности Республики Казахстан, также отсутствуют требования по учету на предприятиях добывающей отрасли. Такое положение дел приводит к значительным расхождениям в существующей учетной политике компаний, поскольку при решении многих задач руководство вынуждено основываться на своем профессиональном суждении. Применение разных подходов в учете приводит к возникновению трудностей при сравнении отчетностей и финансовых показателей компаний внутри одной отрасли.

Во-вторых, МСФО (IFRS) 6 не дает исчерпывающего перечня расходов по разведке и оценке полезных ископаемых, которые все компании могли бы признавать как активы, в результате отсутствует единый подход в определении капитализируемых затрат по разведке и оценке.

В-третьих, стандарт не дает четких указаний по отнесению административных и прочих общехозяйственных затрат на стоимость активов по разведке и оценке, оставляя место профессиональному суждению.

В-четвертых, стандарт не дает точной классификации активов их по видам (материальные и нематериальные). Единственным критерием для отнесения актива к той или иной группе является его природа.

В-пятых, возникает проблема оценки справедливой стоимости активов из-за отсутствия активного рынка, что объясняется спецификой отрасли.

Таким образом, действующие стандарты финансовой отчетности, как международные, так и национальные, не дают ответа на многие вопросы, с которыми приходится сталкиваться в процессе

подготовки финансовой отчетности компаниям нефтегазовой отрасли. На сегодняшний день существует объективная необходимость модернизации системы учета путем внесения дополнений в действующие стандарты или введения новых, которые будут наиболее полно и четко отражать требования к учету в данной отрасли.

ЛИТЕРАТУРА

1. Послание Президента Республики Казахстан «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства»// Казахстанская правда. – 15.12.2012 г. – №437.
2. МСФО (IFRS) 6 «Разведка и оценка запасов минеральных ресурсов»: первый опыт применения. [Электронный ресурс] – 2005 г. – <http://www.kpmg.com/RU/ru/IssuesAndInsights/ArticlesPublications>.
3. Эрнст энд Янг (СНГ) Б.В. Особенности применения МСФО для компаний нефтегазового сектора. [Электронный ресурс] – 2008 г. – 28 с. – <http://www.ey.com/RU/ru/Issues/Navigate---Analytics>.
4. Чая В.Т., д.э.н., профессор, академик РАЕН; Панкратова В.В., аспирант кафедры «Бухгалтерский учет и аудит» Московского финансово-правового института. Особенности учета в нефтегазовых компаниях// Аудит и Финансовый анализ. – 2010. – №1. – 24с.

ИСМАНОВ ЖЫРГАЛБЕК БОРОНБАЕВИЧ
*заместитель декана Университета экономики и
предпринимательства (Кыргызская Республика)*

ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ КАПИТАЛИЗАЦИИ И ИНВЕСТИЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье рассматривается проблемы интеграции и управления капитала предприятий через инвестиционные решения. Особое внимание автор уделяет вопросам интеграции предприятий. Показатели разработаны на основе нормативной базы или международных стандартов.

In the article it is examined the problems of the integration and management of enterprise's capital. Special attention the author pays to the questions of enterprise management. Legalbaseconsistsoftheinternationalstandards.

Развитие цивилизации, рост инновационной активности, интеграционные тенденции в экономике различных стран заставляют отдельных ученых и целые научные коллективы уделять постоянное внимание актуальным проблемам анализа инвестиционных процессов. На протяжении XX в. в отечественной и зарубежной экономической науке сделано немало открытий и накоплен значительный опыт в области финансов, оценки эффективности и окупаемости конкретных вариантов и комбинаций капитальных вложений. Основной целью инвестиционной политики, которая является составной частью финансовой политики является система управления финансами, направленная на достижение определенных стратегических и тактических целей государства, совокупность методологических принципов, форм организации и методов использования финансов. Она реализуется на основе принятия системы государственных мероприятий, разработанных на определенный период времени, по мобилизации финансовых ресурсов и их эффективному использованию для выполнения государством своих функций. Для ее осуществления применяется совокупность финансовых инструментов и институтов, наделенных соответствующими законодательными полномочиями по формированию и использованию финансовых ресурсов и регулированию денежных потоков. Как составная часть финансовой политики, инвестиционная политика должна быть направлена на обеспечение экономического роста, социального мира и значимости государства в международном сообществе.

В условиях рыночных преобразований в Кыргызской Республике повсеместно регионы испытывают недостаток финансовых ресурсов, необходимых для решения накопившихся экономических и социальных проблем местного сообщества. Без достаточных финансовых ресурсов сложно говорить об адекватном развитии образования, здравоохранения, культуры, жилищно-коммунального

сектора, рынка труда, обеспечении продуктивной занятости и социальной защиты местного населения, своевременной выплате заработной платы, пенсий, пособий и других источников и механизмах жизнеобеспечения граждан. Недостаток финансовых средств усиливает неравномерность территориального развития, способствует необоснованному оттоку и миграции кадров.

Сложные и во многом противоречивые для экономики Кыргызстана процессы становления рыночных отношений обусловили необходимость качественного осмысления новых экономических и социальных явлений. Произошли существенные изменения в характеристике и условиях проведения инвестиционной деятельности. Появление новых организационно-правовых форм хозяйствования, предоставление свободы предпринимательству и самостоятельность в использовании собственных финансовых ресурсов, создание правовых и экономических условий для привлечения капитала российских и зарубежных инвесторов, гармонизация экономических связей и глобализация производственно-финансовой деятельности хозяйствующих субъектов, возникновение новых финансовых инструментов и рычагов коренным образом реформируют ранее действовавший организационный механизм долгосрочного инвестирования. Это в свою очередь требует кардинальных преобразований в методологии и методике анализа инвестиций, оперативном и достоверном информационном его обеспечении, организации внутреннего и внешнего контроля за расходованием средств по каждому варианту капитальных вложений.

Вместе с тем отечественная система финансов – основной источник информации в инвестиционной деятельности – переживает непростой период перехода на новую систему распределения и перераспределения; одновременно пересмотру подвергаются многие ранее устоявшиеся концептуальные подходы к исследованию проблем финансов, кредита и денежного обращения, предварительного и заключительного контроля инвестиционной деятельности хозяйствующих субъектов; было бы заблуждением утверждать, что процесс реформирования, происходящий в этих специальных смежных отраслях экономических знаний, в ближайшее время будет завершен. К сожалению, многие вопросы

теории и практики еще не получили должного развития, а некоторые проблемные положения пока четко даже не сформулированы. По нашему мнению, становление рыночных отношений детерминировало необходимость активизации исследований всего спектра методологических и организационных проблем экономики Кыргызской Республики, в том числе во многом нерешенных вопросов комплексного анализа и контроля инвестиционной деятельности коммерческих организаций.

Практическая востребованность в решении столь важных вопросов определяется стратегической ролью долгосрочного инвестирования как в социально-экономическом развитии страны в целом и отдельных ее регионов, так и в деятельности конкретных коммерческих организаций. Обновление физически и морально изношенных основных фондов более производительными и ресурсосберегающими активами становится всего лишь частью задачи, решение которой обеспечивает компании приобретение и (или) сохранение ее индивидуальных конкурентных преимуществ перед прочими, в том числе и зарубежными, фирмами. В то же время специалисты, занимающиеся обоснованием инвестиционных решений, испытывают острую потребность в качественно новых методиках экономической диагностики низкорискованных и быстрокупаемых инвестиционных проектов, адекватно отражающих современный уровень развития технологий в производственной и финансовой сферах деятельности. Как показывает опыт, организационно-методическое обеспечение анализа во многом определяет объективность и достоверность результатов технико-экономического обоснования различных вариантов капитальных вложений. Это в свою очередь активно стимулирует исследователей к поиску и разработке новых методов и приемов инвестиционного анализа, частных и обобщающих показателей оценки эффективности долгосрочных проектов.

Интеграционные процессы на межгосударственном уровне и в рамках отдельных бизнес-групп, а также объективные процессы глобализации экономических связей всех участников рыночных отношений обеспечивают реальные возможности для более интенсивного движения капитала в новые, высокоэффективные,

но вместе с тем и более рискованные рынки. Получают распространение корпоративные формы объединения инвестиционных возможностей с целью достижения наивысших показателей результативности производственно-финансовой деятельности. Безусловно, эти экономические явления сталкиваются с необходимостью разрешения ряда важных проблем методологии и практики анализа инвестиционной деятельности.

Появление столь значимых специфических факторов и кардинальное изменение механизма инвестиционной деятельности обнаруживают несостоятельность старых накопленных знаний, служат действенным мотивом, побуждающим исследователя к разработке более совершенных научных подходов, адекватно соответствующих новым социально-экономическим условиям хозяйствования. Одной из характерных тенденций развития мировой цивилизации является все более набирающий силу процесс гармонизации международного финансово-учетного законодательства. Отсюда возникает реальная проблема совершенствования организационно-правовой и нормативной базы анализа инвестиций, разработки адаптивных методик оценки эффективности капитальных вложений, способных учесть специфические особенности и требования потенциальных зарубежных инвесторов.

Продолжающийся в настоящее время финансовый кризис существенно увеличил степень неопределенности инвестиционных операций на так называемых неустойчиво развивающихся рынках. Ситуация с уровнем инвестиционной активности усугубляется неудачным опытом некоторых иностранных инвесторов, которые в первой половине 90-х годов санкционировали финансирование проектов, обоснование которых проводилось с использованием многократно апробированных в западных странах методик инвестиционного анализа. Одной из причин появления убыточных капитальных вложений, по нашему мнению, явился грубый перенос в практику отечественных предприятий зарубежных технологий анализа эффективности капитальных вложений, без учета условий и специфики бизнес-среды. Это привело к переоценке инвестиционной привлекательности и уровня безопасности многих, на первый взгляд достаточно рентабельных вариантов капиталь-

ных вложений. В связи с этим чрезвычайно важным и своевременным в настоящее время должно стать приведение всех элементов системы анализа и оценки эффективности долгосрочных инвестиций в соответствие с новыми экономическими реальностями отечественного рынка. В свою очередь это обуславливает проведение серьезных исследований не только в области организационно-методического обеспечения комплексного анализа и контроля инвестиционной деятельности, но и, что более важно, в обосновании новых и развития действующих его теоретико-методологических положений.

Важным вопросом становится не только преодоление социального кризиса, к которому привели реформы, но и вывода республики на траекторию устойчивого роста через развитие всех регионов. Это предполагает достижение устойчивого в долгосрочной перспективе экономического роста, социальной и политической стабильности общества. Важным фактором для достижения этих целей является развитие таких финансовых институтов и инструментов, которые обеспечивали бы формирование условий для повышения экономического потенциала регионов и местного бюджета.

На начальном этапе экономических реформ спрос на инвестиции в основном покрывался государственными инвестициями, получаемыми от доноров. Однако в связи с ростом внешнего долга международные финансовые организации резко ограничили свои займы и запретили правительству Кыргызстана давать гарантии на кредиты частных структур. Власть, обеспокоенная тем, что дефицит инвестиции может серьезно отразиться на экономическом росте, попыталась реализовать стратегию, основанную на привлечение прямых иностранных инвестиций.

Эта стратегия осуществлялась в дополнение программ международных финансовых организаций при их активной поддержке. Открыто не говорилось, но, тем не менее, можно догадаться, что данная стратегия не затрагивает особых проблем в экономике. Считается, что реформы в целом идут правильно, но для того, чтобы в экономику шли инвестиции, требуется дополнительные активные действия правительства по рекламе преимуществ

страны и устранению отдельных, незначительных, по мнению ее разработчиков, барьеров на пути притока инвестиций. В обязанность представителя по инвестициям вменялись разработка и реализация инвестиционных матриц, которые как раз должны были устранить эти барьеры. .

Нельзя отрицать, что эти инвестиции в большинстве случаев представляют собой спекулятивный капитал, ориентированный на большие прибыли, которые, как известно, не бывают без большого риска. И естественно большой пользы для развития экономики от таких инвестиций нет.

В условиях глобализации финансов в современном мире, относительно свободного движения капитала и других ограниченных ресурсов финансово-инвестиционная политика любого государства не может строиться изолировано и учитывать только внутреннее состояние экономики, она должна ориентироваться и на соответствующие требования и стандарты международного права и международных финансовых институтов.

Содержание финансово-инвестиционной политики, по нашему мнению определяется:

- соответствующей теоретической базой и разработанной на ее основе концепцией, определяющей роль государства в области финансов;
- разработкой основных направлений и целей в достижении благоприятного инвестиционного климата;
- осуществлением практических мер по реализации этих целей с помощью всей совокупности финансовых инструментов и государственных институтов.

Инвестиции представляют собой все виды имущественных и интеллектуальных ценностей, вкладываемых в объекты предпринимательской деятельности, в результате которой образуется прибыль (доход) или достигается иной социальный эффект. В более широкой трактовке инвестиции – это вложение капитала с целью его последующего увеличения. При этом прирост капитала, полученный в результате инвестирования, должен быть достаточным, чтобы компенсировать инвестору отказ от использования имеющихся средств на потребление, вознаградить его за риск и возме-

стить потери от инфляции в будущем периоде. Инвестиционная деятельность – это вложение инвестиций и осуществление практических действий для получения конечного полезного эффекта.

Инвестиции в основной капитал хозяйствующих субъектов осуществляются в форме капитальных вложений. Инвестиционная ситуация в Кыргызстане в целом и большинстве ее регионов остается неблагоприятной как для отечественных, так и для иностранных инвесторов. Инвестиционный кризис проявляется в сокращении доли накоплений в валовом внутреннем продукте (ВВП), снижении абсолютных размеров капиталовложений, ухудшении состояния производственного потенциала в промышленности, превышении уровня выбытия основных средств вследствие физического износа над их обновлением.

Стабилизация и дальнейшее развитие экономики невозможны без кардинального улучшения положения в инвестиционной сфере и создания благоприятных условий для повышения инвестиционной активности хозяйствующих субъектов. Основная роль в этом процессе принадлежит государственному регулированию инвестиций посредством проведения взвешенной структурной, финансовой и денежно-кредитной политики. Одним из главных направлений ее реализации является реформирование отечественных предприятий, направленное на ускоренную адаптацию к рыночным условиям и достижение конкурентоспособности. Следует продолжать практику создания крупных вертикально-интегрированных структур, в том числе финансово-промышленных групп, на основе концентрации капитала и объединения инвестиционных ресурсов, а также развития кооперационных и технологических процессов.

Анализ новых явлений государственной политики в новых условиях хозяйствования, изменение роли государственных финансов приобретают важнейшее значение в условиях кризисных явлений и предотвращения их последствий. Для достижения эффективности результатов от проводимых экономических реформ, адекватные рыночным отношениям, необходимо не только правильное понимание существа рыночной экономики, его природы.

Необходимо также исследование новых явлений, глубинных процессов, разветвляющихся в мире и использование их опыта в нашей действительности.

Достижение конкретных целей связано с разработкой и реализацией специфических стратегий. Стратегия долгосрочного инвестирования является одной из них. Выбор путей инвестиционного развития в рамках единого стратегического плана является непростой задачей. Сложность этого процесса обусловливается наличием множества внутренних и внешних факторов, по-разному воздействующих на финансово-экономическое состояние предприятия. Подобно тому, как оценка эффективности капитальных вложений требует решения целого комплекса различных проблем, так и выбор стратегии долгосрочного инвестирования осуществляется лишь после проведения тщательных исследований, обеспечивающих принятие оптимального варианта управленческих решений.

Ответственность отборочного этапа, являющегося неотъемлемой частью процесса стратегического планирования, заставляет комплексно подходить к использованию различных аналитических приемов и моделей, обосновывающих выбор приоритетного направления инвестиционной деятельности коммерческой организации.

Все большую популярность приобретает построение моделей, способствующих оценке перспектив инвестиционного развития. Как известно, моделирование позволяет менеджерам отобразить наиболее характерные свойства, структурные и функциональные параметры объекта управления, а также выделить его важнейшие взаимосвязи с внешней и внутренней средой фирмы. Согласно теоретическим положениям, касающимся этапов создания модели, условий использования и различных методов их анализа, основными задачами моделирования в сфере финансово-инвестиционной деятельности являются обоснование вариантов управленческих решений, прогнозирование приоритетных направлений развития и выявление резервов повышения эффективности функционирования хозяйствующих субъектов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кыргызстан в цифрах. – Бишкек, 2014г.
2. Купуев П. К., Обдунов Э. Продовольственная безопасность: реалии и перспективы в Кыргызской Республике. – Бишкек: Илим, 2009.
3. Култаев Т.Ч., Мусакожоев Ш.М. Прогноз обеспечения продовольственной безопасности в Кыргызской Республике. //Экономический Вестник, № 2. – Бишкек, 2011. - С.3-17.

ИСРАИЛОВ МУКАШ ИСРАИЛОВИЧ

д.э.н., профессор

АРЗЫБАЕВ АТАБЕК АЛИБЕКОВИЧ

д.э.н., профессор

КНУ им.Ж.Баласагына (Кыргызская Республика)

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ ПРАКТИЧЕСКОГО ПРИМЕНЕНИЯ МСФО В ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТАХ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Аннотация

В статье авторами дается оценка состояния и развития бухгалтерского учета в Кыргызской Республике и вопросы связанные с внедрением международных стандартов. Говорится о роли и значении стандартов в развитии системы учета.

Annotation

The article considers the totality of the measures undertaken by the government of the Kyrgyz Republic on the implementation of international standards. Referred to the role and importance of standards in the development of accounting systems

Кыргызская Республика с обретением государственного суверенитета осуществляет экономические преобразования, нацеленные на трансформацию. Уже сегодня мировое сообщество признает, что Кыргызская Республика выделяется среди стран

СНГ значительными сдвигами в реформировании экономики. В частности достигнуты определенные успехи в области макроэкономической стабилизации. Республика постепенно входит в мировое экономическое сообщество и экономический интеграционный процесс. Однако в процессе проведения реформ по переходу к рыночным отношениям республика все еще сталкивается с необходимостью решения сложных нестандартных экономических проблем, направленных на структурные преобразования, разработку стратегии экономического и социального развития, механизма рыночного функционирования. Переход к новым экономическим отношениям в обществе со сложившейся на протяжении многих лет командно-административной системой для многих оказался очень болезненным. Это проявлялось в непродуманной последовательности проведения экономической реформы. Общая заторможенность и хаотичность образования рыночной инфраструктуры в Кыргызстане порождена его оторванностью от реальных экономических процессов, иллюзиями одномоментного создания с их помощью рыночной экономики. Практика институциональных реформ показала порочность стихийного образования новых институтов рынка в отрыве и даже в противовес развитию реального сектора экономики. Единственное достижение этих институтов – создание условий для первоначального накопления капиталов. Самое негативное по своим последствиям для рыночных преобразований состоит в том, что ни один из новообразованных рыночных институтов не стал инструментом структурной и технологической перестройки производства, точкой опоры антикризисного управления, рычагом мобилизации реального капитала. Страна также не создала благоприятных условий для активного привлечения прямых иностранных инвестиций.

Недостаточно сбалансированное проведение рыночных реформ секторов экономики, в социальной сфере, науке, международном экономическом сотрудничестве под воздействием неблагоприятных внешних и внутренних факторов в значительной мере повлияло на падение промышленного производства. Уровень участия местных товаропроизводителей на внутреннем товарном рынке из-за низкой конкурентно способности снизился и составляет менее 10% от об-

шего объема реализации. Открытость рынка, практически беспрепятственный импорт товаров в республику из других высоко развитых государств ведет к постепенному вытеснению товаропроизводителей даже с внутреннего рынка. В этих условиях говорить о высоком качестве организации бухгалтерского учета в КР не приходится.

Но, справедливости ради надо отметить, что Правительством Кыргызской Республики проделана значительная работа по созданию и функционированию системы учета и отчетности, соответствующей требованиям развития рыночной экономики страны. Переход на МСФО даст возможность Кыргызской Республике укрепить доверие инвесторов за счет повышения прозрачности, сравнимости, понятности, надежности ведения бухгалтерского учета и финансовой отчетности, позволит сохранить устойчивую тенденцию интегрирования в мировую экономику. Данный процесс внедрения МСФО регулируется Службой надзора и регулирования финансового рынка Кыргызской Республики деятельность которого прежде всего направлена на разработку и формирование законодательной базы для трансформации и гармонизации МСФО в Кыргызской Республике. Впереди еще предстоит большая работа, в частности целесообразно решить следующие задачи:

1. Законодательно упорядочить методологию бухгалтерского учета и налогообложения. Существующая практика и тенденция усиления зависимости бухгалтерского учета от налогообложения ведет к подрыву самостоятельности бухгалтерской учетной системы, функции которой в государстве гораздо шире;

2. Создать на принципах МСФО целостную бухгалтерскую информационную систему хозяйствующих субъектов, независимо от формы собственности и правового управления, для целей разработки стратегии их развития в нынешних условиях экономики.

3. Поднять классификационный уровень бухгалтеров и аудиторов во всей цепи их подготовки путем совершенствования учебных программ вузов, международной сертификации подготовки и переподготовки, материального и морального стимулирования и др.

Совет по МСФО (СМСФО) регулярно вносит изменения и дополнения к существующим МСФО и утверждает новые. В связи с

этим необходимо на государственном уровне наладить механизм взаимодействия с МСФО по получению и распространению официального перевода МСФО на русском языке, а также разрабатываемых практических руководств по МСФО.

Достаточно остро стоит вопрос подготовки грамотных пользователей, которые должны иметь навыки работы с учетом и отчетностью, составленной по международным стандартам. Они должны понимать, как её читать и как её использовать. Финансовые аналитики, которые сегодня должны работать на кыргызском рынке, инвесторы, акционеры, государственные органы - все они должны научиться работать на основе информации, полученной из финансовой отчетности, составленной по международным стандартам.

Руководители предприятий не обеспечивают условия по переходу на МСФО в строгом соответствии с Графиком перехода, так как руководители предприятий недооценивают выгоды от составления финансовой отчетности в соответствии с МСФО.

Переподготовка специалистов по МСФО осуществляется недостаточно быстрыми темпами. Не все бухгалтеры акционерных обществ, ответственные за составление финансовой отчетности в соответствии с МСФО, прошли переподготовку по МСФО.

Внедрение МСФО в Кыргызской Республике требует проведения постоянного мониторинга перехода экономических субъектов с целью определения дальнейших направлений реализации реформы. Мониторинг и оценка внедрения МСФО имеют важное значение по:

- оперативному получению объективной информации по состоянию бухгалтерского учета, финансовой отчетности экономических субъектов;
- взаимодействию государственных регулирующих органов с экономическими субъектами по вопросу внедрения МСФО;
- реализации нормативных правовых актов в области бухгалтерского учета и финансовой отчетности.

В настоящее время информационная база о состоянии перехода акционерных обществ на МСФО формируется из 3-х источников:

- мониторинг экономических субъектов сотрудниками Госфиннадзора;

- сведения, предоставляемые Государственной налоговой инспекцией при Правительстве Кыргызской Республики;
- информация, предоставленная Национальным статистическим комитетом Кыргызской Республики.

Однако, существующий подход к проведению мониторинга не позволяет получить объективную и полную информацию о состоянии перехода экономических субъектов на МСФО, поэтому необходимо создать единую интегрированную систему сбора и анализа информации о состоянии перехода и дальнейшего использования компаниями МСФО.

Для развития системы бухгалтерского учета, финансовой отчетности и аудита необходимо разработать Концепцию развития бухгалтерского учета, финансовой отчетности и аудита, а на ее основе -Национальную программу развития системы бухгалтерского учета, финансовой отчетности и аудита (далее - Нацпрограмма) на период с 2014 г. по 2020 г. для государственного и частного секторов.

Целью данной Нацпрограммы для частного сектора является создание и совершенствование:

- методологии бухгалтерского учета и финансовой отчетности;
- нормативной правовой базы регулирования бухгалтерского учета и финансовой отчетности;
- методологии мониторинга перехода и дальнейшего использования МСФО.

Национальная программа развития бухгалтерского учета, финансовой отчетности и аудита частного сектора предполагает решение задач по следующим основным направлениям:

- налаживание механизма взаимодействия и осуществления сотрудничества на постоянной основе с ПМСФО по получению официального текста МСФО на русском языке;
- совершенствование методологии бухгалтерского учета, финансовой отчетности;
- создание методологической базы ведения бухгалтерского учета и составления финансовой отчетности с учетом особенностей развития отраслей национальной экономики (страховых организаций, профессиональных участников рынка ценных бумаг

(кроме кредитных организаций), негосударственных пенсионных фондов, некоммерческих организаций (кроме организаций бюджетной сферы));

- совершенствование нормативных правовых актов по регулированию порядка ведения бухгалтерского учета и составления финансовой отчетности;

- создание и совершенствование механизма организации мониторинга и оценки внедрения МСФО, путем разработки системы индикаторов, отражающих результативность реализации программы перехода на МСФО;

- изменение государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования экономического направления и учебных программ с целью включения дисциплин, способствующих изучению и практическому применению МСФО в Кыргызской Республике;

- переподготовка бухгалтеров акционерных обществ, руководителей, преподавателей ВУЗов и других специалистов в области бухгалтерского учета по МСФО.

Также проводится определенная работа по совершенствованию нормативной правовой и методологической базы в соответствии с Международными стандартами финансовой отчетности (МСФО), а также оказывается консультативная помощь предприятиям по разъяснению вопросов ведения бухгалтерского учета и составления финансовой отчетности.

Развитие бухгалтерского учета и отчетности заставляет непрерывно совершенствовать знания в сфере бухгалтерского образования и бухгалтерской профессии. Задача заключается в подготовке достаточного количества квалифицированных бухгалтеров и аудиторов, понимающих концепции и конкретные правила формирования информации в бухгалтерском учете и отчетности, владеющих современными навыками ведения бухгалтерского учета, подготовки и аудита бухгалтерской отчетности. Этому способствует ежегодно возрастающее количество заинтересованных пользователей, что является также одной из важнейших предпосылок развития бухгалтерского учета и отчетности. Поэтому при организации подготовки и повышения квалификации бухгалтерских кадров особое внимание должно быть обращено:

- на глубокое освоение лежащих в основе международных стандартов финансовой отчетности (МСФО) концепций — полезности и существенности информации, приоритета экономического содержания перед юридической формой, сохранения капитала, ценности денег и др.;

- на формирование навыков активного использования информации, накапливаемой в бухгалтерском учете, для управления хозяйствующим субъектом и осуществления эффективного корпоративного управления;

- на выработку навыков применения таких способов обработки информации, как дисконтирование, вероятностные расчеты, математическая статистика и т.п.;

- на формирование нового подхода к применению стандартов и иных нормативных правовых актов в области бухгалтерского учета и отчетности. Такой подход заключается в самостоятельной постановке бухгалтерского учета и отчетности путем реализации принципов и требований, устанавливаемых стандартами и иными нормативными правовыми актами;

- на выработку навыков профессионального суждения при квалификации, стоимостном измерении, классификации и оценке значимости (существенности) фактов хозяйственной жизни для целей бухгалтерского учета, отчетности и аудита;

- на обучение использованию финансовых показателей, сформированных по МСФО, в системе национальных счетов;

- на формирование глубокого понимания норм профессиональной этики.

Основными направлениями совершенствования системы подготовки и повышения квалификации кадров в рассматриваемой области являются:

- переориентация учебных программ средних и высших учебных заведений, а также программ подготовки профессиональных бухгалтеров и аудиторов на углубленное изучение МСФО и формирование навыков применения их на практике;

- мониторинг качества учебных программ средних и высших учебных заведений, а также программ подготовки профессиональных бухгалтеров и аудиторов;

разработка программ обучения руководителей и другого управленческого персонала хозяйствующих субъектов основам бухгалтерского учета и экономического анализа, бухгалтерской отчетности, в том числе консолидированной финансовой отчетности;

- обеспечение соответствия учебных программ подготовки профессиональных бухгалтеров и аудиторов международным программам (с учетом законодательства и традиций бухгалтерского образования);

- разработка национальных стандартов образования и аттестации профессиональных бухгалтеров и аудиторов на основе стандартов Международной федерации бухгалтеров;

- обновление и разработка нового учебно-методического обеспечения образовательного процесса для различных категорий обучающихся бухгалтерскому учету и отчетности.

Для реализации поставленных задач необходимо:

- создание ряда авторитетных представительных профессиональных (саморегулирующихся) объединений;

- организация отлаженной системы бизнес-образования;

- / улучшение качества подготовки кадров в учреждениях начального, среднего специального и высшего профессионального образования; / создание системы профессионального ускоренного образования; / создание и совершенствование системы непрерывного повышения квалификации и переподготовки кадров;

- формирование системы профессиональной аттестации бухгалтеров и аудиторов;

- разработка и широкое общественное признание норм профессиональной этики;

- формирование положительного общественного мнения о специалистах бухгалтерского учета, добросовестно выполняющих свои обязанности;

- организация общественного контроля за профессиональной деятельностью;

- присоединение к деятельности соответствующих международных профессиональных организаций.

В целях совершенствования методологической базы в соответствии с МСФО, разработаны и утверждены методические рекомендации по применению к 23 стандартам.

Правительством Кыргызской Республики ведется реестр нормативных правовых актов, принимаемых государственными органами в области бухгалтерского учета и финансовой отчетности, где зарегистрированы 319 нормативных актов.

В рамках программы ROSC «Отчет о Соблюдении Стандартов и Кодексов» Всемирного банка проводилась работа по сбору информации и заполнению анкеты для проведения обзора стандартов и практики бухгалтерского учета и аудита для их последующего анализа специалистами Всемирного Банка.

В результате проведенного анализа состоялась презентация Отчета Программы «Отчет о соблюдении стандартов и кодексов в области бухгалтерского учета и аудита в Кыргызстане» (ROSC Accounting & Auditing in Kyrgyz Republic), организованная Службой надзора и регулирования финансового рынка Кыргызской Республики при поддержке Всемирного Банка.

В Отчете о соблюдении стандартов и кодексов в области бухгалтерского учета и аудита в Кыргызстане» представлена оценка требований и практики бухгалтерского учета, финансовой отчетности и аудита в секторе предприятий и финансовом секторе Кыргызской Республики. Для оценки качества финансовой информации и выработки рекомендаций в области политики, в качестве ориентиров были использованы Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО) и Международные стандарты аудита (МСА), а также учитывался международный опыт и надлежащая практика в области регулирования бухгалтерского учета и аудита в мире.

В целях повышения престижа, общественной значимости бухгалтерской профессии в Кыргызской Республике, а также стимулирования профессионального роста и качества работы бухгалтеров, развития профессиональной солидарности специалистов в области бухгалтерского учета проведен VI Республиканский конкурс «Лучший бухгалтер года».

Таким образом проанализированы и обобщены лишь некоторые проблемы практического применения МСФО в хозяйствующих субъектах Кыргызской Республики. При этом особое внимание было уделено необходимости формирования институциональных

механизмов, обеспечивающих разработку и внедрение МСФО и соблюдение их применения (надзора над процессом внедрения) на международном, региональных и национальных уровнях, а также обеспечение скоординированной работы данных механизмов. Все эти группы проблем взаимосвязаны между собой и требуют комплексного подхода к их решению и участия в этом процессе всех заинтересованных сторон на национальных, региональных и международном уровнях.

В настоящее время в Кыргызстане складывается ситуация, когда правительство перераспределило часть регулирующих функций в области бухгалтерского учета между разными ведомствами и Министерствами (Министерство финансов КР, Национальный Банк КР, Служба надзора и регулирования финансового рынка КР). Такая тенденция в процессе формирования и становления учётной системы страны и самоотстранение государства в решении вопросов бухгалтерского учёта является необдуманным шагом. По нашему мнению государству необходимо усилить свою объединяющую функцию в создании национальной системы бухгалтерского учёта, подключив в этот процесс наряду с государственными структурами также общественные профессиональные организации. Хочется еще раз напомнить государственным чиновникам, ответственным лицам о том, что бухгалтерское дело – важнейшая сфера государственных интересов.

Бухгалтерский учет – это, прежде всего, инструмент финансового регулирования и проведения единой финансовой политики, а МСФО – это в первую очередь – новый этап развития бухгалтерского учета.

ЛИТЕРАТУРА

1. «О бухгалтерском учете». Закон КР от 29 апреля 2002 года №76.
2. Постановление Правительства Кыргызской Республики от 7.10.2010 года № 231 «О вопросах ведения бухгалтерского учета и финансовой отчетности субъектами предпринимательства, некоммерческими организациями (за исключением бюджетных учреждений)»

3. «О Международных стандартах финансовой отчетности в Кыргызской Республике» Постановление Правительства КР от 28 сентября 2011 года № 593.
4. Методические рекомендации по подготовке и представлению финансовой отчетности в соответствии с МСФО, утверждены постановлением Госфиннадзора от 25.01.2011 года №2.

КАБИЕВА А.Т.

*Т.Рысқұлов атындағы
Қазақ экономикалық университетінің
2 курс PhD докторанты,
ғылыми жетекшісі: э.ғ.д., профессор
С.Т.Мыржакипова*

БАСҚАРУ ЕСЕБІНІҢ ПАЙДА БОЛУЫ, МӘНІ ЖӘНЕ ОТАНДЫҚ КӘСІПОРЫНДАРҒА ЕНГІЗУДЕГІ KEЙБІP МӘСЕЛЕЛЕРІ

Әр кәсіпорын басшысының маңызды міндеттерінің бірі – өз карамағындағы қорларды дұрыс және барынша тиімді қолдану. Ол үшін осындай қорлардың қолда бары және қозғалысы туралы ақпарат қажет. Мұндай ақпаратты қаржылық бухгалтерлік есеп бермейді, сондықтан XX ғасырдың ортасында индустриалды дамыған елдерде нарықтық экономиканың дамуы қаржылық бухгалтерлік есепке басқару есебін қосуға әкелді. Осы кезден бастап ол АҚШ-тың және әлемнің басқа да университеттерінде міндетті оқу курсы ретінде менеджерлерге оқытыла бастады.

Ал жалпы алғанда, тарихқа тереңірек үңілетін болсақ; әлемдік ғылымда көпшілік таныған, жеті тарихи кезеңдерді ерекшеленуге болады, осылардың шегінде жүйелі-хронологиялық тәртіпте құрудың алғы шарттары табылады немесе басқару есебінің әдіснамасы талданады[1]:

- алғашқы қауымдық әлем (шамамен б.д.д. 9-6 мың жыл бұрын);
- ежелгі дүние (б.д.д. 5 мың жыл бұрын - б.д.д. 500-ші жж.);

- көне заман (б.д.д. 500-ші жылдар – б.д. 476 ж.);
- орта ғасырлық кезең (476-1492жж.);
- жаңа дәуір (1492-1750жж.);
- өндірістік кезең (1750-1920 жж.);
- қазіргі кезең (1920-ы жж. – қазіргі кезге дейін).

Отандық экономикалық әдебиетте «басқару есебі» түсінігі Н.Г.Чумаченко және С.С. Сатубалдинның жұмыстары жарық көргеннен кейін пайда болды. Одан кейін басқару есебінің теориясын әзірлеуге Б.Нидлз, Х.Андерсон, Д.Колдуэлл, А.Д.Шеремет, М.В.Вахрушина, А.Ф.Аксененко, П.С.Безруких, В.Б.Ивашкевич, Я.В.Соколов, О.Д.Каверина, О.И.Шмидт, В.К.Радостовец, Т.Ф.Ғабдуллин, К.К.Кеуілімжаев, К.Т.Тайгашинова, В.В. Радостовец, А.К.Ержанов, А.А.Сатмурзаев атты шет елдік және отандық ғалымдар үлкен үлестерін қосты.

Қазіргі кезде экономикалық әдебиетте «басқару есебі» терминіне анық анықтама берілмеген, әр ғалым әр түрлі анықтама береді.

Осы түсініктің экономикалық мазмұны және мәні туралы авторладың көзқарастарын қарастырайық.

Осы мақалада «Басқарушылық есеп» және «Басқару есебі» терминдері қолданылады, бірақ бұл екі терминнің мағынасы бір.

С.С. Сатубалдин және В. Николаеваның көзқарасы бойынша, «Компаниядағы басқарушылық есеп – фирманың басқару аппаратын тиімді басқаруды қамтамасыз ету мақсатында, шешім қабылдауға қажетті мәліметтермен қамтамасыз ететін жүйе»[2].

Бухгалтерілік есептің отандық негізін қалаушылардың бірі В.В. Радостовецтің жазуы бойынша, «Өндірістік (басқарушылық) бухгалтерия өндіріс шығындары туралы мәліметтерді жинақтайды, өнімнің өзіндік құнын калькуляциялайды, шығындар нормасы мен нормативтерін жасайды және олардың жүзеге асуын бақылайды, ішкі өндірістік есептеулерді құрайды, өндіріспен байланысты басқа да есепті, нормативті, жоспарлы және аналитикалық жұмыстарың (қызметтердің) басқа көлемін анықтайды»[3].

Шет ел ғалымдары Б.Нидлз, Х.Андерсон, Д.Колдуэлл басқарушылық есеп - қаржы есебін кеңейтеді және ең алдымен фирманың ішкі операцияларында пайдаланылады және оның

мақсаты – нақты өндірістік көрсеткіштерге жетуге жауапты менеджерлерді ақпаратпен қамтамасыз ету деп санайды[4].

Отандық ғалым Ф.Сейдахметованың пікірі бойынша «Басқарушылық есеп жүйесі басшыға компанияның қызметін жоспарлау, шешім қабылдау және бақылау үшін ақпараттарды жинақтайды, жіктейді және ұсынады»[5].

Қазақстандық ғалым К.Т. Тайгашинова басқару есебі мәніне қызығушылық тудыратын анықтама береді, «Басқару есебінің мәні ретінде жалпы түрде цикл бойынша процеске қатысатын объектілер жиынтығын, дәлірек айтсақ өндіріс процесстерін жедел басқаруды айтуға болады.

Мәннің мазмұнын оның толып жатқан объектілері ашып көрсетеді, оларды төмендегідей түрде топтастыруға болады:

- фирманың шаруашылық қызметтері процесі кезінде адамдарды пайдалы жұмыспен қамтамасыз ететін өндірістік құралдар;

- фирманың өндірістік қызметінің жиынтығын құрайтын шаруашылық процесстері;

- фирма қызметінің нәтижесі(пайда немесе залал)»[6].

Отандық ғалымдардың басқарушылық есеп түсінігіне берген пікірлерін жалғастыратын болсақ, А.К.Ержанов, Ә.К.Айтанаева, Г.Ш.Жұманова, М.С. Баянова, Ә.Е.Иматаева бұл ұғымның мәнін ашуда екі қадамын ұсынады. Біріншісі - management accounting, екіншісі – еуропалық контроллинг. Олар бірінші ұғымы бойынша «кез келген есеп қызметінің негізгі міндеті – кәсіпорының басқару персоналдарын (қызметкерлерін) басқару шешімдерін қабылдау үшін өз уақытында және толық ақпараттармен қамтамасыз ету болып табылады», ал екінші түсінікке сәйкес басқару есебі «өнімнің өзіндік құны, шығыстар мен шығындар жөніндегі ақпараттарды ашып көрсететін және жинақтайтын жүйе ретінде қарастырылады, яғни ол кәсіпорын қызметіне басқылау жасау мақсатындағы ұйымдастырылған есептің кеңейтілген жүйесі»[7].

Әр түрлі авторлардың көзқарастарын зерттей келе және басқарушылық есебі түсінігінің негізгі сипаттамаларын анықтағаннан кейін, оның келесі анықтамасын беруге болады:

Басқарушылық есеп - бухгалтерлік есепке кіретін жүйе, ол кәсіпорын басшыларын басқару шешімдерін қабылдау үшін жоспарлау, басқару, бақылау және бағалауда қолданылатын ақпаратпен қамтамасыз етеді.

Біздің еліміздегі экономикалық өмірге басқару есебі нарыққа бағытталған кәсіпорындардың пайда болуы және өсуімен бірге енді. Бәсекелестік ортада дұрыс және шұғыл басқару шешімдеріне бизнестің ары қарай өмір сүруі және дамуы тәуелді. Қазіргі кезде жаңа технологиялар, мемлекеттік реттеу, нарықтың өсуі атты әр түрлі факторлардың әсерінен бизнестің құрылымы күрделенді, сол себепті кәсіпорындар қызметтердің көптеген әр түрлі бағыттарын бір мезгілде дамытуға, маңызды көлемде құрылымдық бөлімшелерді құруға міндетті. Бірақ қанша дегенмен, көптеген қазақстандық кәсіпорындарда басқару есебі нашар дамыған. Біздің ойымызша, оны төмендегідей бірнеше себептермен байланыстырып түсіндіруге болады:

басқару есебін кәсіпорындарға енгізу күрделі және көп қаражатты қажет ететін процес;

қазіргі кезде басқару есебінің бірыңғай әдіснамасының негізі және отандық экономиканың жеке салаларында оны ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсыныстар жоқ;

уәкілетті органда басқару есебінің құрылуын ескеретін, регламенттейтін нормативтік құжаттар жоқ және осы уақытқа дейін басқару есебінің даму концепциясы анықталмаған.

Соған қарамастан, қазіргі таңда отандық кәсіпорындар бәсекелестік ортада қызмет ету кезінде, басқару есебінің әрекетті жүйесін ұйымдастыруға күшті қажеттілікті сезінуде. Экономиканың дамуының қазіргі кезеңінде жоспарлау, есептеу, бағалау, калькуляциялау, талдау және бақылау бірыңғай қағидалары негізінде өндірісті басқару жүйесін жетілдіру маңызды міндет болып табылады. Осы шарттарда басқару есебінің рөлі өлшемсіз артады, ол кәсіпорынның өндірістік-шаруашылық қызметінің тиімділігін жоғарылату қолда бар барлық резервтерді жұмылдыруда қажетті құрал болып табылады.

Басқару есебі жүйесін енгізу процесі келесі негізгі шарттарды сақтауды талап етеді: жобаның мақсатын және міндеттерін анық

тұжырымдау; басқару есебі аумағында мамандардың және осы міндеттер үшін бөлінген қорлардың болуы; кәсіпорынның жоғары басшыларының белсенді араласуы.

Осындай жобаларды енгізуге көбінесе келесідей себептер әсер етеді:

- кәсіпорын қызметі тиімділігінің негізгі көрсеткіштерінің: пайданың, айналым және капитал рентабельділігінің, өтімділіктің төмендеуі;

- кәсіпорын басшыларына қоятын қазіргі талаптарды қанағаттандырмайтын калькуляциялау және талдауды жоспарлаудың ескірген әдістері;

- кәсіпорынның құрылымдық бөлімшелерінің орындайтын қызметтеріне байланысты келіспеушіліктері және келісілген мақсаттардың болмауы;

- қаржылық және салықтық есептің кәсіпорын басшыларына шығындар мен залалдар туралы толық қанағаттандырылдық ақпараттың бере алмауы.

Басқарушылық есепті кәсіпорныға енгізудің шетелдік және отандық тәжірибесіне сүйенсек, ең алдымен жобаның мақсатын және негізгі мақсаттарға жетуге көмектесетін, кешенді міндеттерін анық және нақты құру қажет. Бұл ретте берілген міндеттерді орындайтын өлшенетін өлшемдер орнатылған болу керек.

Содан кейін басқару есебін қоюда өтілі бар мамандарды іздеу қажет. Осы мақсатқа қаржылық бухгалтерлік есепте өтілі бар маманның жарамайтындығын ескеру қажет, өйткені басқару есебі мен қаржылық есептің міндеттері әр түрлі екендігін ескеру қажет. Басқару есебі мен қаржылық есептің айырмашылықтары 1-ші кестеде көрсетілген.

Кесте 1 - Басқару есебі мен қаржылық есептің айырмашылықтары

| № | Салыстыру аумағы | Қаржылық есеп | Басқарушылық есеп |
|---|--------------------------------|--|--|
| 1 | Есепті жүргізудің міндеттілігі | Міндетті. Заңмен реттеледі. | Міндетсіз. Кәсіпорын басшысының көзқарасына байланысты. |
| 2 | Есептің мақсаты | Сыртқы пайдаланушылар үшін қаржылық құжаттарды жасау | Жоспарлау және басқару үшін ішкі пайдаланушыларды ақпаратпен қамтамасыз ету. |

| | | | |
|---|-----------------------------------|--|--|
| 3 | Ақпараттарды пайдаланушылар | Акционерлер, кредиторлар, мемлекеттік салық органдары және т.б. | Кәсіпорын құрамына енетін қызметкерлер. |
| 4 | Есептің құрылымы | Баланстық теңдіктің негізінде жасалады: Актив=меншікті капитал+Міндеттемелер | Ақпараттардың құрылымы ақпараттарды пайдалану мақсатына байланысты. Объектінің үш түрі: пайдалар, шығыстар, активтер |
| 5 | Ақпараттың уақытқа байланыстылығы | Өткен уақыт, белгілі бір кезеңге ақпарат, бухгалтерлік ақпараттар аяқталғаннан кейін жасалады. | Өткенді және болашақты жоспарлау туралы ақпарат |
| 6 | Ақпаратты көрсету түрлері | Көбінесе ақшалай көріністе | Ақшалай көріністе, сонымен қатар табиғи-заттай тұтылынымында |
| 7 | Ақпараттардың дәлдігі | Сыртқы пайдаланушылар үшін көрсеткіштерді көрсетуде маңызды емес ауытқулар | Көптеген жуық бағалаулар |
| 8 | Ақпараттарды беру жиілігі | Қаржылық есеп беру жыл және тоқсан қорытындысы бойынша жасалады. | Міндеттермен анықталады, көбінесе – апта сайын, ай сайын, жедел есеп беруде шұғыл түрде дайындалуы мүмкін. |
| 9 | Есеп объектісі | Толық кәсіпорын | Кәсіпорын ішінде жауапкершілік орталықтары |

Басқару есебінің жүйесін дайындау таралы шешім қабылданып, орындаушылар тағайындалғаннан кейін аспаптық базасын құру кезеңі басталады. Басқару есебі аспаптарын менеджмент тәжірибесіне еңгізбестен бұрын оларды дайындау және нақты кәсіпорын жағдайына бейімдеу қажет. Бірінші орында келесі аспаптарды дайындау туралы сөз болып отыр:

- кәсіпорында жоспарлау және бюджеттеу жүйелері;
- түрлері, пайда болу орындары және өнімдері бойынша шығындарды есептеу әдістері;
- кәсіпорын ішіндегі нақты пайдаланушыларға бейімделген есептілік жүйесі;
- инвестициялардың тиімділігін және кәсіпорынның ағымдық қызметін есептеу әдісі;

– жоспарлы және нақты көрсеткіштердің ауытқуын талдау әдістері және т.б.

Кәсіпорынға басқару есебі жүйесін еңгізуге кәсіпорының жоғары басшыларының белсенді қатысуы – жобаның табысты болуының негізгі факторы, өйткені басқару есебі, шешім қабылдайтын, басшылардың ақпараттық қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында құрылады және бірінші орында – кәсіпорынның жоғары менеджменті үшін. Сондықтан, басқару есебінің дұрыс қойылымы үшін, маман кәсіпорын басшылары не туралы ақпаратты алғылары келетіндігі туралы білуі қажет. Содан кейін осыған негізделу арқылы басқару есебі жүйесін құру.

Басқару есебінің жүйесін құрудың өзі өте байсалды міндет болып табылады және көп уақытты және мардымды қаржылық шығындарды талап етеді, әсіресе күрделі құрылымды ірі кәсіпорындарда.

Және ең соңында, басқару есебі үшін бағдарламалық қамтамасыз етуді дұрыс жазуға бұл бағдарламаның жұмыс істейтін ортасы және адамдарға пайда әкелуі туралы жақсы түсініктері болуы керек. Ол түсініктерге кәсіпорын, бизнес, менеджмент, типтік мәселелерді жатқызуға болады. Басқа сөзбен айтқанда, бағдарламалық қамтамасыз ету деңгейінде ғана жұмыс істемей, одан да жоғары деңгейлерде – кәсіпорынның ақпараттық жүйесі деңгейінде, сонымен қатар кәсіпорынның бизнес-процестерін басқару жүйесі деңгейінде жұмыс істеуі қажет. Кәсіпорын бизнесі деңгейінде жұмыс экономиканы, қаржыны, басқару технологиялары туралы түсініктердің болуын талап етеді. Мәселелерді осы деңгейде шешпесе басқару есебін еңгізу уақытты және қаржыны бос шығындауға алып келеді, бұл тапсырыс берушіге дайындау, еңгізу және компьютер жүйесіне қызмет етуге қосымша шығындарды береді. Мұны болдырмау үшін, кәсіпорынның қызметін терең зерттеу, мұқият талдау және басқару есебі жүйесін құру бойынша жобаларды іске асыру үшін тиімді шешімдерді қабылдаудың байсалды процестері қажет.

Қорыта келе атап өту қажет, ұйымдастыру табиғатында тұрақты өсу және өзгеріп отыру салынған. Сонымен қатар сыртқы

стандарттардан арылған басқару есебіне анықтаушы факторлардың бірі болып кәсіпорын құрылымы табылатындығын естен шығармау керек. Егер сіздің басқару есебі жүйеңіз кәсіпорынмен бірге өзгермесе, онда ол өз тиімділігін жоғалтады, тағы да бір ақталмаған шығындар көзіне айналады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Соколов Я.В. История бухгалтерского учета: учеб. / Я.В. Соколов, В.Я. Соколов. - М.: Финансы и статистика, 2004. - 272 с.
2. Сатубалдин С.С. Учетные системы транзитной экономики.- Алматы: GAUNAR, 2003.-206с.
3. Радостовец В.К., Радостовец В.В., Шмидт О.И. Бухгалтерский учет на предприятии. Изд.3 доп. и перераб. –Алматы :Центраудит-Казахстан, 2002.-727с.
4. Нидлз Б. и др. Принципы бухгалтерского учета /Б.Нидлз, Х.Андерсон, Д.Колдуэлл: пер. с англ./под. ред. Я.В.Соколова.-2-е изд. стереотип.-М:Финансы и статистика, 2000.-425с.
5. Сейдахметова Ф.С. Бухгалтерский учет в современных условиях .-Алматы: Издательство «ЛЕМ», 2001.-356с.
6. Тайгашинова К.Т. Басқару есебі: Оқу құралы. Қазак тілінде 1-рет шығ.-/Аударған М.Қ.Акишев.Алматы: «ЛЕМ баспасы» ЖШС, 2011, - 332б.
7. Ержанов А.К., Айтанаева Ә.Қ., Жұманова Г.Ш., Баянова М.С., Иматаева Ә.Е. Басқару есебі: оқу құралы. - Алматы: 2009. – 304 б.

КАЖЕНОВА Э.С.

Магистрант

Ғылыми жетекші: э.ғ.к., доцент Алибекова Б.А.

Л. Н. Гумилёв атындағы

Еуразия ұлттық университеті

Астана қаласы

ШОҒЫРЛАНДЫРЫЛҒАН ЖӘНЕ ДАРА ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ БОЙЫНША ЖАҢА ӨЗГЕРІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ТӘЖІРИБЕЛІК АСПЕКТІЛЕРІ

Заң тұрғысынан кез келген ұйым оқшауланған және дербес болып келеді, ал экономикалық тұрғыдан – бірнеше ұйымдарды біртұтас ұйым ретінде ұсыну қажеттілігі жиі туындайды.

Пайдаланушылар қажеттілігін қанағаттандыру мақсатында әр бас ұйым шоғырландырылған қаржылық есептілікті дайындауы тиіс. Шоғырландырылған қаржылық есептілік құрастырылатын Компаниялар тобына ол бақылайтын бас және барлық еншілес ұйымдар кіреді.

Топтың шаруашылық қызметі жөнінде шынайы және сенімді ақпаратты ұсыну үшін халықаралық деңгейде бухгалтерлік есепті жүргізу бойынша стандарттарға үнемі жаңа өзгерістер енгізіліп отырады.

Қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттары бойынша (ҚЕХС) Кеңес 2011 жылдың мамырында компания есептілігін шоғырландыруға қатысты жаңа стандарттарды шығарды: 10 ҚЕХС (IFRS) «Шоғырландырылған қаржылық есептілік», 11 ҚЕХС (IFRS) «Бірлескен қызмет» және 12 ҚЕХС (IFRS) «Басқа кәсіпорындардағы қатысулар туралы ақпараттарды ашып көрсету». Сонымен қатар әрекет етуші 27 ҚЕХС (IAS) «Шоғырландырылған және жеке қаржы есептілігі» және 28 ҚЕХС (IAS) «Қауымдасқан ұйымдарға салынған инвестициялар» өзгерістер енгізілді. Бүгінгі күні 27 ҚЕХС (IAS) «Жеке қаржылық есептілік» деп аталса, ал 28-ші ҚЕХС (IAS) «Қауымдасқан ұйымдарға және бірлескен кәсіпорындарға салынған инвестициялар» деген атауға ие болды.

Жаңа басылымда 27 ҚЕХС (IAS) тек компанияның жеке қаржылық есептілігін қалыптастыруға арналған [1].

Бұл жаңа енгізілім бейресми түрде «бес стандарттан тұратын пакет» деген атауға ие болды. Жаңа стандарттар есептік кезең үшін 2013 жылдың 1 қаңтарынан бастап қолдануы тиіс. Осы күннен бастап 31 ҚЕХС (IAS) «Бірлескен қызметке қатысу» және 12 ТТК (SIC) «Арнаулы мақсаттағы ұйымдарды шоғырландыру» күшін жояды. Сонымен қатар осы аталған бес стандартты бірге және толық түрде алдын ала қолдану рұқсат етілген. Жаңа стандарттарға өту ретроспективтік тәсіл арқылы жүзеге асырылуы тиіс [2].

Алдымен, Қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттары бойынша Кеңестің (ҚЕХСК) шоғырландырылған қаржылық есептілік бойынша жаңа стандартты қабылдаудың мақсатын анықтау қажет. Ескі тәсілдеме кезінде басшылық шоғырландыру шектерін белгілеуде көптеген айла-шарғы жасау, яғни компанияны топқа қосу немесе қоспау мүмкіндігіне ие еді. Белгілі бір деңгейде бұл 27 ҚЕХС (IAS) «Шоғырландырылған және жеке қаржы есептілігі» мен 12 ТТК (SIC) «Арнаулы мақсаттағы ұйымдарды шоғырландыру» арасындағы бақылаудың болуын талдау кезіндегі туындайтын қарама-қайшылыққа байланысты еді. Сондықтан «бес стандарттан тұратын пакеттің» негізгі мақсаттарының бірі шоғырландыру шаралары, есептеулер ережелерін өзгертпеу шартымен бақылауды анықтаудың әмбебап арнайы ережелерін ұсыну болып табылады.

Ал енді, шоғырландырылған және дара қаржылық есептілікке қатысты жаңа өзгерістерді жан -жақты қарастырайық.

10-шы Қаржылық есептіліктің халықаралық стандарты шоғырландыру рәсімін және бақылауды танудың жаңа тәртібіне қатысты жаңа талаптарды анықтайды. Стандартқа сәйкес шоғырландырылған қаржылық есептілік бұл бас кәсіпорын мен оның еншілес кәсіпорнының активтері, міндеттемелері, капиталы, кірісі, шығысы мен ақша ағындары бірыңғай экономикалық қызмет субъектісінің активтері, міндеттемелері, капиталы, кірісі, шығысы мен ақша ағымдары сияқты ұсынылған топтардың қаржылық есептілігі.

Шоғырландыру шаралары өзгеріссіз сақталды. 10-шы ХҚЕС-ын қабылдаумен байланысты шоғырландырылған қаржылық есептілікті құрастырудағы басты өзгеріс жаңа бақылау үлгісін енгізумен байланысты. 10-шы ХҚЕС-ын қабылдаумен байланысты бақылау шоғырландырылған қаржылық есептілікке компанияларды қосу үшін жалғыз негіз болып табылады[3].

Шоғырландырылған қаржылық есептілік бақылаудың жалғыз үлгісі мен біртұтас экономикалық субъект тұжырымдамасына сәйкес құрастырылады. Бақылау тұжырымдамасына сәйкес Топты қалыптастырудың негізінде бір компанияның (Бас) басқа компанияларды (еншілес) бақылай алу мүмкіндігінде жатыр. Ескі нұсқасында оның анықтамасы былай еді: «Бақылау – ұйымның қаржылық және операциялық саясатын оның қызметінен пайда алатындай етіп басқару өкілеттігі». Жаңа нұсқасында бақылау жасау үшін әсер ету құқығы жеткіліксіз болып табылады. Жаңа стандартта бақылауға келесідей анықтама беріледі: «Инвестор айнаымалы кіріс құқығына ие болса немесе инвестиция нысанының қызметіне қосқан үлесі нәтижесінде инвестиция нысанынан түскен айнаымалы кіріске бейім болса, сонымен қоса, егер инвестор өзінің өкілеттігін қолдана отырып осындай кіріске ықпал ете алса инвестиция нысанын бақылай алады».

Осылайша, 10 ҚЕХС (IFRS) «Шоғырландырылған қаржылық есептілік» сәйкес, инвестор төмендегі бақылаудың үш негізгі элементтеріне ие болса ғана инвестиция нысанын бақылайды:

- егер инвестиция нысанына қатысты өкілеттілікке ие болады;
- инвестиция нысанына қатысудан түскен ауыспалы кіріспен байланысты тәуекелге ұшырайды немесе мұндай кірісті алуға құқығы болады;
- инвестордың кіріс мөлшеріне ықпал ету мақсатында инвестиция нысанына қатынасты өзінің өкілеттігін қолдану мүмкіндігі бар.

Осылайша, бақылауды анықтау барысында кіріске және ауыспалы табыстылыққа әсер етудің бар болуына ерекше мән беріледі.

Инвестор қазіргі уақытта маңызды қызметін басқару мүмкіндігі құқығына ие болса инвестиция нысанына өкілеттілігін жүргізе алады және инвестициялар нысанына қатынасты кіріске елеулі ықпал етеді.

Елеулі қызмет бұл - инвестициялар нысанының кірісіне елеулі ықпал ететін инвестициялар нысанының қызметі.

Инвестиция нысаны кірісіне операциялық және қаржылық қызметтің сан алуан түрлері ықпал етеді. Төмендегілер елеулі қызмет мысалдары бола алады:

- тауарлар мен қызметтерді сатып алу және сату;
- қаржылық активтерді олардың пайдалы қызмет мерзімі бойына басқару;
- активтерді сатып алу және иеліктен шығаруды таңдау;
- жаңа өнімдерді өңдеу немесе зерттеу;
- қаржыландыру немесе қаржыландыру көздерін тарту құрылымын анықтау;

Өкілеттік құқық нәтижесі болып табылады. Өкілеттілік іс-әрекет жасауға деген мүмкіндікке ие болу құқығына негізделеді, сондықтан тәжірибеде қатаң өкілеттікті жүргізудің қажеттілігі жоқ.

Алайда инвестордың инвестиция нысанының елеулі қызмет түрлеріне құралдарды бағыттауы осы нысанға қатысты өкілеттіліктің бар болуы туралы сұрақты шешу барысында анықтаушы болып табылмайды. Одан басқа, инвесторда өзге де құқықтардың болмауы кезінде оған инвестиция нысанының экономикалық тәуелділігі инвестордың инвестиция нысанын бақылайды деп қорытынды жасауға негіз бермейді.

Елеулі қызметті басқару мүмкіндігі бар инвестор басқару құқығы әлі жүзеге асырылмаған болса да өкілеттіліктерге ие болады. Инвестордың маңызды қызметті басқаруының дәлелдемесі инвестордың өкілеттілікке ие ме жоқ па дегенді анықтау мүмкіндігін көрсетеді, алайда ондай дәлелдеме инвестордың инвестиция нысанына өкілеттікке ие ме дегенді анықтау кезінде өздігінен шешуші фактор болып табылады.

Екі немесе одан да көп инвестор әртүрлі елеулі қызметтің түрлерін бір жақтық тәртіпте басқаруға мүмкіндік беретін қолданыстағы құқықтарға ие болған жағдайда, инвестициялар нысанының кірісіне ең елеулі әсер еткен қызметті басқару мүмкіндігі бар инвестор инвестициялар нысанына қатысты өкілеттілікке ие болады.

Инвестор егер де басқа кәсіпорын оларға маңызды қызметті басқаруға мүмкіндік беретін құқығы болса, мысалы басқа кәсіпорын маңызды ықпалын тигізсе, инвестиция нысанына қатысты өкілеттілікке ие болады. Алайда инвестициялар нысанына қатысты тек қана қорғау құқықтары бар, бірақ өкілеттілігі жоқ инвестор және сәйкесінше мұндай инвестор инвестициялар нысанын бақыламайды.

Инвестиция нысанынан түскен кіріс оның қызмет тиімділігіне байланысты түрленуі мүмкін және инвестордың кірісі тек қана оң, тек қана теріс немесе оң және теріс болуы мүмкін [4].

Кіріс көздеріне келесілерді жатқызуға болады:

- дивидендтер немесе борышқорлық құнды қағаз бойынша пайыздар сияқты өзге де экономикалық пайдалар немесе сәйкес инвестиция нысанынан инвестордың қатысуымен инвестиция құнындағы өзгерістер;

- инвестиция нысанының міндеттемелері мен активтеріне қызмет көрсеткені үшін сыйақы, өтімділікті қолдау үшін құралдар мен кредиттерді ұсынумен байланысты шығынға ұшырау тәуекелділігі;

- инвестиция нысанын жою кезінде инвестицияның таза активтеріндегі қатысудың қалдық үлесі;

Инвестордың бекітілген сыйақысы бар облигациялар айналымы табыс көзі болуы мүмкін. Себебі олар дефолттың тәуекеліне ұшырап және инвестор облигацияның эмитентінің несие тәуекеліне ұшырауы мүмкін.

Тек қана бір инвестор инвестиция нысанын бақылауы мүмкін, ал инвестиция нысанынан түскен кіріске бірнеше тарап қатысуы мүмкін.

Инвестиция нысанын бақылау үшін инвестордың осы нысанға қатысты өкілеттілікке ие болуы, тәуекелділікке ұшырауы немесе оған қатысудан түсетін кірісті алу құқығына ие болу жеткіліксіз болып табылады. Сонымен қатар инвестор инвестиция нысанына қатысуынан түскен кіріске ықпал көрсету мақсатымен өзінің өкілеттігін көрсету мүмкіндігіне ие болуы тиіс.

Инвестицияланатын компания тәуекеліне бейім болса, бірақ басқара алмаса және оның табыстылығына әсер ете ал-

маса, онда ол компанияны бақылай алмайды, сәйкесінше, оны шоғырландырмайды.

10 Шоғырландырылған қаржылық есептілік ҚЕХС (IFRS) «арнаулы мақсаттағы компаниялар» ұғымын ауыстыратын жаңа ұғымды енгізді.

Стандартқа сәйкес құрылымдық кәсіпорын бұл кәсіпорынды кімнің бақылауын анықтау кезінде дауыс беру құқығы немесе ұқсас құқықтар басымдылық танытатын фактор болып табылмайтындай ұйымдастырылған кәсіпорын.

Құрылымдық кәсіпорынға қызметтің шектеулілігі, арнайы және нақты анықталған мақсат секілді ерекшеліктер тән.

12 ҚЕХС (IFRS) сәйкес құрылымдық кәсіпорын арнайы мақсаттағы кәсіпорыннан аса ерекшеленбейді. Алайда құрылымдық кәсіпорынның негізгі белгісі өзінің қызметін қамтамасыз ететін меншікті капиталдың жеткіліксіз болуы табылады.

Демек, бас кәсіпорын құрылымдық кәсіпорынды бақылайды және сәйкесінше, оны шоғырландырады.

Бас компанияның дара есептілігіндегі еншілес компанияға салынған инвестиция есебі 27 ҚЕХС (IAS) «Жеке қаржылық есептілік» реттеледі.

27 ҚЕХС (IFRS) сәйкес жеке қаржылық есептілік – шоғырландырылған қаржылық есептілікке қосымша берілген немесе қауымдасқан ұйым немесе бірлескен кәсіпорындағы инвестициялардың үлестік әдісті қолданғандағы қаржылық есептілігіне қосымша бас ұйыммен ұсынылатын есептілік.

Бұл стандарт ұйымдардың дара қаржылық есептілікті тапсыруын міндеттемейді. Халықаралық қаржылық есептіліктің стандартына сай ұйым қаржылық есептілік даярлағанда осы стандартты қолданады.

5 ҚЕХС (IFRS) «Сатуға арналған ұзақ мерзімді активтер және тоқтатылған қызмет» сәйкес сатуға арналған ретінде жіктелмеген еншілес компанияларға салынған инвестициялар бас компанияның дара есептілігінде:

– өзіндік құны бойынша;

9 Қаржы құралдары ҚЕХС (IFRS) сәйкес есепке алынуы тиіс.

Ал, егер еншілес компанияларға салынған инвестиция 5 ҚЕХС (IFRS) сәйкес сатуға арналған ретінде жіктелсе, осы ҚЕХС-на сәйкесті есепке алынуы тиіс.

Бас компания төмендегідей шарттарды сақтаса, шоғырландырылған қаржылық есептілікті ұсынудан босатылады:

- бас компанияның өзі өзге компанияның толық және жеке меншігінде орналасса, және оның басқа иелері басқа жағдайда дауыс құқығы болмауын қоса есепке ала отырып, бас кәсіпорынның шоғырландырылған қаржылық есептілікті ұсынбайтындығы және бұған қарсы еместігі туралы хабардар болуы тиіс;

- бас кәсіпорынның қарыздық және үлестік құралдары ашық нарыққа шығарылмайды;

- бас кәсіпорын ашық нарықта кез-келген сападағы құралдарын шығару мақсатында бағалы қағаздар комиссиясы немесе де басқа реттеуші органдарға өзінің қаржылық есептілігін ұсынбаған және ұсынбайды;

- бас кәсіпорын көрсеткен соңғы немесе

- кез-келген аралық бас кәсіпорын ХҚЕС-на сәйкес дайындалған шоғырландырылған қаржылық есептілікті ашық қолдану үшін ұсынады.

Шоғырландырылған қаржылық есептілікке қосылатын бас және еншілес компаниялардың қаржылық есептілігі бір күнге дайындалуы тиіс.

Қорытындылай келсек, біртұтас экономикалық субъект тұжырымдамасына сәйкес, Компаниялар тобы экономиканың біртұтас субъектісі ретінде қарастырылады және мүдделі пайдаланушыларға олардың біріккен қаржы-шаруашылық қызмет нәтижесін біртұтас компания қызметінің нәтижесі ретінде сипаттайтын біртұтас бухгалтерлік есептілікті ұсынуы тиіс. Мұндай есептілікті жаңа енгізілген стандарттарды қолдану арқылы дайындау пайдаланушылардың қажеттілігін қанағаттандыру үшін ұсынылатын есептіліктегі ақпараттың шынайы және әділ болуын қамтамасыз етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Леснова Ю. Новое в МСФО в 2013 году // ФБ-ГЛАВБУХ. – №2 (105), 2013ж., 23 б
2. Склярова М.В. Новые стандарты для формирования консолидированной отчетности // МСФО и МСА в кредитной организации – №4, 2012ж.
3. Ольга О. Новые стандарты финансовой отчетности: новые версии // ББ–МСФО. - №11, 2012ж., 2б
4. Жуматов М. МСФО (IFRS) 10 «Консолидированная финансовая отчетность». Часть 1 // Финансы Казахстана - №9 (33), 2013ж., 40б

КАИПОВА Г. С.

к.э.н., доцент кафедры «Бу и А» КазЭУ им. Т. Рыскулова

МОШКАЛОВА Б. К.

ст. преп. кафедры «Бу и А» КазЭУ им. Т. Рыскулова

НОВОЕ В УЧЕТЕ И НАЛОГООБЛОЖЕНИИ ИНДИВИДУАЛЬНЫХ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ

Для увеличения количества субъектов малого бизнеса, численности занятых в нем и доли малого предпринимательства в структуре ВВП в Казахстане разработана Государственная программа развития и поддержки малого предпринимательства. Целью программы является совершенствование институциональных условий, направленных на формирование среднего класса, путем развития малого предпринимательства, ориентированного на создание новых высокотехнологичных производств с наибольшей добавленной стоимостью.

В ежегодных посланиях Президента народу Казахстана подчеркивается необходимость построения принципиально новой идеологии развития малого и среднего предпринимательства и создания благоприятных условий для реализации инициатив предпринимательской среды.

В соответствии с названными направлениями происходят изменения и вносятся дополнения в Закон Республики Казахстан «О

бухгалтерском учете и финансовой отчетности». [1]. Так, с 1 января 2013 года индивидуальные предприниматели вправе не осуществлять ведение бухгалтерского учета (кроме составления и хранения первичных документов) и составление финансовой отчетности, если одновременно соответствуют следующим условиям:

1) применяют в соответствии с налоговым законодательством Республики Казахстан специальные налоговые режимы на основе патента, упрощенной декларации;

2) не состоят на регистрационном учете по налогу на добавленную стоимость;

3) не являются субъектами естественных монополий и регулируемых рынков.

Если же нет соответствия одному из вышеуказанных условий, индивидуальный предприниматель обязан осуществлять ведение бухгалтерского учета и составление финансовой отчетности с месяца, следующего за месяцем, в котором возникло такое несоответствие.

Вместе с тем, индивидуальный предприниматель, соответствующий вышеуказанным условиям и самостоятельно принявший решение о ведении бухгалтерского учета, вправе осуществлять ведение такого учета с месяца, следующего за месяцем, в котором принято такое решение.

Субъекты малого предпринимательства, а также юридические лица, исключительным видом деятельности которых является организация обменных операций с иностранной валютой, осуществляют составление финансовой отчетности в соответствии с национальным стандартом.

Субъекты среднего предпринимательства, а также государственные предприятия, основанные на праве оперативного управления (казенные предприятия), составляют финансовую отчетность в соответствии с международным стандартом для малого и среднего бизнеса.

Субъекты крупного предпринимательства и организации публичного интереса обязаны составлять финансовую отчетность в соответствии с международными стандартами [1].

Индивидуальные предприниматели, которые в соответствии с законодательным актом Республики Казахстан о бухгалтерском учете и финансовой отчетности не осуществляют ведение бухгалтерского учета и составление финансовой отчетности, организуют и ведут налоговый учет. Для них Налоговым кодексом введена отдельная глава (глава 7-1) по ведению налогового учета, которая предусматривает утверждение правил ведения налогового учета, форм налоговых регистров по учету полученных доходов, выплат работникам и физическим лицам, приобретенных товаров (работ, услуг) и по учету налоговых обязательств по платам за эмиссии в окружающую среду и за пользование водными ресурсами поверхностных источников.

Индивидуальные предприниматели, не осуществляющие ведение бухгалтерского учета и финансовой отчетности в соответствии с законодательным актом Республики Казахстан о бухгалтерском учете и финансовой отчетности, применяют первичные учетные документы, формы, требования по составлению которых утверждаются уполномоченным органом. Записи в налоговых регистрах производятся на основании первичных документов.

Особенности ведения налогового учета для ИП определяются статьей 60-3 НК РК [2].

Операции, совершенные в иностранной валюте, пересчитываются в тенге с применением рыночного курса обмена валюты на дату совершения операции. Курсовая разница в целях налогообложения не учитывается.

В налоговом учете запасы признаются по себестоимости при их получении индивидуальным предпринимателем либо уполномоченным им лицом, в том числе после их производства индивидуальным предпринимателем, в результате демонтажа основных средств, путем перевода из состава прочих активов.

Себестоимость запасов включает затраты на приобретение, переработку, прочие затраты, произведенные в целях доведения запасов до их текущего состояния и доставки до места их текущего расположения.

Затраты на приобретение включают импортные пошлины, налоги (кроме возмещаемых), расходы на транспортировку, обра-

ботку и другие расходы, непосредственно связанные с приобретением. Торговые скидки, предоставленные поставщиком, возвраты платежей поставщиком и прочие аналогичные скидки и возвраты вычитаются при определении затрат.

Затраты на переработку запасов включают затраты, непосредственно связанные с переработкой сырья в готовую продукцию, в том числе прямые затраты на оплату труда, а также производственные накладные расходы.

Для целей налогового учета себестоимость единицы запасов определяется по фактическим затратам на такую единицу запасов.

Индивидуальный предприниматель вправе определять для целей налогового учета себестоимость единицы запасов по методу средневзвешенной стоимости. По методу средневзвешенной стоимости себестоимость запасов определяется как среднее значение себестоимости запасов на начало периода и аналогичных запасов приобретенных (произведенных) в течение периода. Выбор данного метода осуществляется индивидуальным предпринимателем путем отражения в налоговой учетной политике.

Индивидуальные предприниматели, осуществляющие производство товаров, а также индивидуальные предприниматели, выбравшие метод средневзвешенной стоимости, учитывают запасы при их поступлении и выбытии в налоговых регистрах, форма которых разрабатывается индивидуальными предпринимателями самостоятельно.

Доходом индивидуального предпринимателя не является поступление запасов путем внутреннего перемещения. Под внутренним перемещением запасов понимается их перемещение от одного материально ответственного лица, назначенного индивидуальным предпринимателем, к другому материально ответственному лицу, назначенному этим же индивидуальным предпринимателем.

Передача запасов на хранение или в качестве давальческого сырья для целей налогового учета индивидуального предпринимателя не является выбытием запасов.

Получение запасов на хранение осуществляется индивидуальным предпринимателем на основании договора хранения или на основании заявления об отказе от акцепта в случае, если ин-

индивидуальный предприниматель получил запасы и на законных основаниях отказался от акцепта счетов платежных требований поставщиков этих запасов и их оплаты. Стоимость таких запасов не является доходом индивидуального предпринимателя.

Выбытием запасов является:

- прекращение признания в качестве актива, в том числе при реализации запасов на сторону, безвозмездной передаче, использовании в производственном процессе, при выполнении работ, оказании услуг и для прочих целей, при передаче в качестве вклада в уставный капитал, при обмене, выявлении недостатков при инвентаризации, хищении, порче имущества, истечении сроков хранения, моральном устаревании и иных случаях утраты потребительских свойств;

- переклассификация актива, в том числе перевод в состав основных средств, прочих активов.

На настоящий момент произошли существенные изменения, касающиеся упрощения налогообложения субъектов малого предпринимательства.

С 1 января 2013 года отменен разрешительный характер применения специального налогового режима (далее СНР) и введен уведомительный порядок выбора СНР. При этом налогоплательщик самостоятельно определяет соответствие критериям применения СНР и направляет в налоговый орган уведомление о применении выбранного им режима на бумажном носителе или в электронном виде.

Данное уведомление не представляется только вновь образованными индивидуальными предпринимателями, поскольку выбор СНР они должны осуществлять в налоговом заявлении о регистрации в качестве индивидуального предпринимателя, а также индивидуальными предпринимателями при переходе на СНР на основе патента (представление Расчета стоимости патента является основанием для применения данного режима).

По СНР на основе патента. Для применения СНР на основе патента вновь образованные индивидуальные предприниматели выбор данного СНР осуществляют в налоговом заявлении о регистрации в качестве индивидуального предпринимателя

одновременно с которым должны представить Расчет стоимости патента. Датой начала применения данного СНР у таких индивидуальных предпринимателей будет являться дата государственной регистрации в качестве индивидуального предпринимателя.

Индивидуальные предприниматели, осуществляющие переход с других режимов налогообложения, для применения СНР на основе патента должны представить уведомление до 1 числа месяца применения данного СНР. При этом датой начала применения СНР на основе патента и датой начала срока действия патента является первое число месяца, следующего за месяцем, в котором представлен Расчет.

Для получения очередного патента индивидуальные предприниматели, применяющие СНР на основе патента, должны представить расчет стоимости патента до истечения срока действия патента или срока приостановления представления налоговой отчетности.

При этом отмечаем, что с 1 января 2013 года выдача действующего патента на бланке строгой отчетности не производится. Патент должен формироваться в электронном виде в течение одного рабочего дня, и индивидуальные предприниматели, представившие Расчет в электронном виде, могут распечатать его через «Личный кабинет». При отсутствии такой возможности налогоплательщики вправе распечатать патент на бумажном носителе в налоговом органе, в который представлен расчет.

По СНР на основе упрощенной декларации (далее - СНР на основе УД).

Вновь образованные индивидуальные предприниматели применяют данный режим с даты регистрации в качестве индивидуального предпринимателя. Вновь созданными юридическими лицами уведомление представляется **не позднее 5 рабочих дней** после государственной регистрации в органах юстиции. Датой начала применения СНР на основе УД для таких юридических лиц будет являться дата государственной регистрации в органах юстиции.

Индивидуальными предпринимателями, перешедшими с СНР на основе патента, уведомление для применения СНР на основе УД представляется:

– в течение пяти рабочих дней со дня возникновения несоответствия условиям применения специального налогового режима на основе патента. При этом, датой начала применения СНР на основе УД является **первое число месяца**, в котором возникло несоответствие условиям применения специального налогового режима на основе патента;

– в иных случаях - до окончания срока действия патента или временного приостановления представления налоговой отчетности. При этом, датой начала применения СНР на основе УД является **дата, следующая за датой истечения срока действия патента или** временного приостановления представления налоговой отчетности.

Остальными индивидуальными предпринимателями и юридическими лицами для применения СНР на основе УД уведомление представляется до первого числа месяца применения СНР на основе УД. Датой начала применения СНР на основе УД является **первое число месяца, следующего за месяцем**, в котором представлено уведомление о применяемом режиме налогообложения.

С 1 января 2013 года налогоплательщики, применяющие СНР на основе патента и упрощенной декларации, в случае возникновения условий, не позволяющих применять данные специальные налоговые режимы (при превышении фактически полученного дохода над предельным доходом, при превышении численности наемных работников над предельным количеством) обязаны перейти на другой режим налогообложения с 1 числа месяца, в котором произошло несоответствие условиям, и исчислять налоговые обязательства в выбранном режиме (*примечание: до 1 января 2013 года налогоплательщики при наступлении таких случаев переходили на другой режим только со следующего месяца, либо квартала, и исчисляли налоговые обязательства по 2% или 3% до такого перехода*).

В соответствии с изменениями, внесенными в статью 428 Налогового кодекса с 1 января 2013 года не вправе применять СНР для СМБ юридические лица, у которых не только учредитель, но и участник одновременно является учредителем или участником другого юридического лица, применяющего специальный налоговый режим.

Также в перечень налогоплательщиков, которые не вправе применять СНР для СМБ, включены налогоплательщики, осуществляющие деятельность на основании агентских договоров (соглашений), некоммерческие организации, а также юридические лица, получающие доходы из источников за пределами Республики Казахстан, за исключением доходов, полученных в виде дивидендов, вознаграждений, роялти.

Изменения в налоговом законодательстве с 1 января 2014 года предусматривают:

1) по СНР на основе патента - увеличение предельного дохода с 200-кратного размера МЗП до 300-кратного;

2) по СНР на основе УД - изменение налогового периода с квартала на полугодие и установление предельного дохода за налоговый период для индивидуальных предпринимателей в размере 1 400-кратного МЗП, для юридических лиц – в размере 2 800-кратного МЗП.

По СНР для крестьянских или фермерских хозяйств (далее – СНР для КФХ) и СНР для юридических лиц - производителей сельскохозяйственной продукции, продукции аквакультуры (рыбоводства) и сельских потребительских кооперативов (далее – СНР для СХТП)

С 1 января 2013 года крестьянские или фермерские хозяйства вправе выбрать один из следующих режимов: СНР для КФХ, СНР для СМБ при соответствии условиям применения, или общеустановленный порядок.

В свою очередь юридические лица - производители сельскохозяйственной продукции вправе выбрать один из следующих режимов: СНР для СХТП, СНР для СМБ при соответствии условиям применения, или общеустановленный порядок.

При этом, налогоплательщики, выбравшие СНР для КФХ или СНР для СХТП, при осуществлении видов деятельности, на которые не распространяется СНР для КФХ или СНР для СХТП, обязаны вести раздельный учет доходов и расходов, имущества и производить исчисление и уплату налоговых обязательств по таким видам деятельности только **в общеустановленном порядке**.

С 1 января 2013 года для применения СНР для КФХ индивидуальными предпринимателями, за исключением вновь образованных, в налоговый орган по месту нахождения земельного участка представляется уведомление о применяемом режиме налогообложения. Датой начала применения указанного специального налогового режима является **первое число месяца**, следующего за месяцем, в котором представлено уведомление о применяемом режиме налогообложения.

Выбор СНР для СХТП осуществляется путем представления в налоговый орган по месту нахождения земельного участка уведомления о применяемом режиме налогообложения **не позднее 10 декабря года, предшествующего первому году применения СНР.**

В случае возникновения права на земельный участок в период после вышеуказанной даты и до 31 декабря текущего календарного года, уведомление о применяемом режиме налогообложения представляется в налоговый орган в течение тридцати календарных дней с даты постановки на регистрационный учет по месту нахождения данного земельного участка.

Вновь созданные (возникшие) юридические лица для применения СНР для СХТП представляют уведомление о применяемом режиме налогообложения в налоговый орган одновременно с налоговым заявлением о постановке на регистрационный учет в соответствии с пунктом 3 статьи 577 Налогового Кодекса.

При этом, датой начала применения СНР для СХТП для вновь созданных юридических лиц будет являться дата государственной регистрации, для остальных юридических лиц – первое число календарного года, следующего за годом, в котором представлено уведомление.

Для ИП, применяющих СНР на основе патента, в случае уплаты стоимости патента через банки или организации, осуществляющие отдельные виды банковских операций, к расчету, представленному в электронном виде, прилагается уведомление платежного шлюза «электронного правительства», формируемое на веб-портале «электронного правительства» (статья 431 Налогового кодекса).

С 1 января 2014 года для субъектов малого бизнеса, применяющих упрощенный режим налогообложения, исключены текущие платежи по налогу на имущество и земельному налогу в статьях 399 и 391 Налогового кодекса, а также в статьях 393 и 399 Налогового кодекса исключены предоставление расчетов текущих платежей по данным налогам в течение года с переходом на исчисление и уплату указанных налогов и представление отчетности по истечении отчетного года.

На наш взгляд, вышеуказанные изменения Налогового законодательства РК и закона «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» будут содействовать реализации государственной программы развития малого предпринимательства в Республике Казахстан.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон Республики Казахстан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 26.12.2012 г.)
2. Кодекс Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» (Налоговый кодекс) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2014 г.)

КАЛИБАЕВ М.К.

*Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ-нің
«6D050800-Есеп және аудит» мамандығының
I курс PhD докторанты*

КҮМӘНДІ ДЕБИТОРЛЫҚ ҚАРЫЗДАРДЫҢ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕБІ

Сатып алушылар мен тапсырыс беруші заңды және жеке тұлғалардың төлем қабілеттілігін анықтау жүйесін қаншалықты арттырғанмен, оларға несиеге сатылған тауарлар, көрсетілген қызмет үшін уақытылы есеп айырыспай немесе алынуға тиісті

сомалардың бір бөлігі ғана өтеліп, қалған бөлігінің алынбай қалуы іс – тәжірибеде әрдайым кездесіп отырады.

Мұндай жағдайлардың алғашқы нысандары болып қарыз ұйымдардың банкрот болып қалуы немесе ол ұйымдардың таратылуы, сондай – ақ қарызды талап ету мерзімінің өтіп кетуі табылады. Сатып алушылардың келісімшартқа сәйкес белгіленген мерзімде төлемеген шоттары «күмәнді қарыздар» деп аталады. Күмәнді қарыздарға – уақытында төленбеген, жабылмаған және де тиісті кепілдікпен қамтамасыз етілмеген дебиторлық қарыздар жатады. Қазақстан Республикасының заңына сәйкес талап ету мерзімі өтіп кеткен дебиторлық қарыз күмәнді қарыз болып саналады [1].

Есептен шығаруды жүргізу үшін ұйымға дебиторлық қарыздардың түгендеуін өткізу қажет. Дебиторлық қарызға түгендеу жүргізу ондағы қарыз соманың дұрыстығына және негізділігіне тексеру болып табылады. Ұйым салыстыру актілерінің негізінде өздерінің сатып алушыларымен және тапсырыс берушілерімен жиі өзара салыстыру актілерін жүргізіп отырулары қажет.

Егер де компания дебиторлық қарызды күмәнді деп таныса, онда бухгалтер ондай дебиторлық қарызды есептен шығару туралы шешім қабылдайды немесе оларды кезең шығындарына немесе құрылған резервке апарды.

Сондықтан күмәнді дебиторлық қарыздарды есептен шығару үшін негізгі екі әдістің біреуі қолданылады:

1) тікелей есептен шығару әдісі. Бұл әдіске сәйкес шот үмітсіз деп анықталғанша есепте ешқандай жазба жазулары жазылмайды. Сол кезде зиян «Үмітсіз қарыздар бойынша шығыстар» шотының дебегі бойынша көрсетіледі және «Сатып алушылар мен тапсырыс берушілердің қысқа мерзімді дебиторлық борыштары» кредиті бойынша көрсетіледі. Бұл берілген әдіске сәйкес үмітсіз қарыз сол жылы есепке алынады, егер де нақтылы дебиторлық қарыз жабылмағандығы анықталған болса. Бухгалтерлік есептің теориясына сәйкес берілген тікелей есептен шығару әдісі тиімді болып есептелмейді. Сәйкесінше кіріс пен шығыстың пайда болу кезеңіне келтіруге мүмкіндік туғызбайды. Күмәнді қарыздарды оның

сатылған тауар партиясына сәйкес емес, есеп беру аралығындағы анықталған зиянға жатқызылады;

2) резервтеу әдісі. Несиеге сатылатын барлық күтілген үмітсіз шоттардың сомаларын немесе дебиторлық қарыздардың жалпы сомасын бағалау осы әдіс негізінде жүргізіледі. Бұл есептелген сома шығыс есебінде және сол кезеңдегі алынуға тиісті шоттарды жанама түрде азайту болып есептеледі және егер де сату есепке алынса, онда жанама азаюға алынған шоттар сол аралықта есептеледі [3,4].

Егер де сату қолма – қолсыз есеп айырысу негізінде жүзеге асырылса, онда резервтеу әдісі кезінде шығындар есепте есеп беру кезеңіндегі бағалау негізінде көрсетіледі.

Жабылатын дебиторлық қарыздардың сомаларын анықтау кезінде шығындардың пайда болу мүмкіндігі. Резервтеу әдісін қолдану кезінде мынадай жағдайлар орын алу ықтималдығы болуы мүмкін активтер құнсыздануы және шығындар сомасы түзетіліп бағалануы мүмкін.

Күмәнді қарыздар бойынша резервті есептеудің екі әдісі бар:

1) несиеге сату көлемінің пайыз әдісі немесе пайда мен залал туралы есеп әдісі. Өткен жылдардың тәжірибесін пайдалана отырып ұйым өзінің жабылмаған дебиторлық қарыздарының пайызын анықтайды.. Ол қарыздар үмітсіз болып қалады, егер де негізгі шоттар анықталмаса. Аталған әдіс дебиторлық қарыздарды сату құнын бағалауды нақтылы қамтамасыз етеді, бірақ та шығындар мен табыстардың дәл келу қағидаларымен үйлеспейді. Бұл әдістің мақсаты дебиторлық қарыздарды бухгалтерлік баланста таза сату құны бойынша көрсету, сондықтан ол дебиторлық қарыздардан алынған пайыз әдісі деп аталады немесе бухгалтерлік баланстың әдісі деп аталады.

Таза өткізу несие әдісі бойынша резерв сомаларымен есеп айырысуға мысал келтірейік.

Бұл әдісті қолдану кезінде соңғы үш жылдың ішінде кредитке сатылған нақтылы ұйымның тарихи мәліметтерін есепке алу керек. Ұйымның күмәнді қарыздары бойынша жоғалтқандары төмендегідей болды деп болжам түрінде алайық.

1 – кесте «ҚазҚұрылысСервис» АҚ-ның күмәнді қарыздары бойынша жоғалтуларын есептеу

мың тг.

| Жылдар | Сатылған өнімдер, мың тг. | Күмәнді қарыздар бойынша жоғалтулар, мың тг. | Пайыз, (%) |
|---------|------------------------------|---|---------------|
| 2010 | 248 415 | 550 | 0,22 |
| 2011 | 270 113 | 630 | 0,23 |
| 2012 | 309 465 | 710 | 0,23 |
| Барлығы | 827 993 | 1 890 | 0,23 |

Ескерту: «ҚазҚұрылысСервис» АҚ-ның қаржылық жағдайы туралы есебінен алынған

Кесте мәліметтеріне сәйкес, жүргізілген талдаудың негізінде ұйым басшысы үш жыл мерзім ішіндегі сату көлемінде күмәнді қарыздардың үлесі орта есеппен 0,23% деңгейінде болады деген тұжырымға келеді [2].

2) «ҚазҚұрылысСервис» АҚ резерв құрудың уақыт бойынша есептеу тәсілін қолданады. Бұл әдісте төленуге тиісті шоттар жиынтығы көрсетіліп, олардың әрбіреуінің күмәнді қарыздар бойынша жобаланған пайызы анықталуы тиіс, мұнда күмәнді қарыздардың күтілетін пайызы анықталады. Қарыздардың төлену уақыттарының ұзақтығына қарай әр қарыздың ұйымның есеп саясатында белгіленген резервтік ставкасы болады.

«ҚазҚұрылысСервис» АҚ резервтердің пайыздық ставкалары:

0 күннен 90 күнге дейін резерв есептелмейді;

90 күннен 180 күнге дейін жалпы күмәнді қарыздардың 10% резерв есептеледі;

180 күннен 270 күнге дейін 20%;

270 күннен 1 жылға дейін 50%;

1 жылдан 2 жылға дейін 100%;

2 жылдан 3 жылға дейін 100%;

3 жылдан жоғары қарыздарға 100%.

2 – кесте. «ҚазҚұрылысСервис» АҚ-ның күмәнді қарыздар бойынша резервтердің сомасын есептеу

МЫҢ ТГ.

| Дебиторлық қарыздарды төлеу уақыты | Шот бойынша барлығы | Уақытында келіп түспегені | | | | | | 3 жылдан жоғары |
|---|---------------------|---------------------------|-----------------|-----------------|---------------|---------------|---------------|-----------------|
| | | 90 күнге дейін | 180 күнге дейін | 270 күнге дейін | 1 жылға дейін | 2 жылға дейін | 3 жылға дейін | |
| Еншілес ұйымдар қарыздары, мың тг. | 373 | 373 | | | | | | |
| 2. Сатып алушылар мен тапсырыс берушілер, мың тг. | 46 876 | 45 023 | 44 | 12 | 6 | 194 | 1 491 | 106 |
| Барлығы, мың тг. | 47 249 | 45 396 | 44 | 12 | 6 | 194 | 1 491 | 106 |
| Күмәнді қарыздардың пайызы, % | | | 10 | 20 | 50 | 100 | 100 | 100 |

Ескерту: «ҚазҚұрылысСервис» АҚ-ның қаржылық жағдайы туралы есебінен алынған

Осы кестенің негізінде 2012 жылдың 31 желтоқсанына күмәнді қарыздар сомасын есептейміз [2].

Күмәнді қарыздардың пайызы компанияның бухгалтерінің кәсіби біліктілігінің жоғарылығымен, жұмыс тәжірибесінің молдығымен, клиенттің несие тарихын терең білуі негізінде анықталады.

3 – кесте. «ҚазҚұрылысСервис» АҚ-ның күмәнді қарыздардың сомасын есептеу

МЫҢ ТГ.

| Дебиторлық қарыздарды төлеу мерзімі | Сома, мың тг. | Күмәнді қарыздардың пайызы, % | Күмәнді қарыздардың сомасы, мың тг. |
|-------------------------------------|---------------|-------------------------------|-------------------------------------|
| 90 күнге дейін | 0 | | |
| 180 күнге дейін | 44 | 10 | 4,4 |
| 270 күнге дейін | 12 | 20 | 2,4 |
| 1 жылға дейін | 6 | 50 | 3 |
| 2 жылға дейін | 194 | 100 | 194 |
| 3 жылға дейін | 1 491 | 100 | 1 491 |

| | | | |
|-----------------|-----|-----|---------|
| 3 жылдан жоғары | 106 | 100 | 106 |
| Барлығы | | | 1 800,8 |

Ескерту: «ҚазҚұрылысСервис» АҚ-ның қаржылық жағдайы туралы есебінен алынған

Кесте мәліметтерінен көріп отырғанымыздай, алынған нәтижелердің негізінде 47 249 мың теңге көлеміндегі дебиторлық қарыздардың 1 800,8 мың теңгесі күмәнді қарыздар екенін анықтадық [2].

Бұл келесі бухгалтерлік жазумен көрсетіледі:

Дт 7440 Кт 1290 1 800,8 мың теңге;

Ұйымда әрбір ай сайын орындалған операцияларды өткен аймен салыстыра отырып айырмашылықты анықтап отырады. Егерде құрылған резерв келесі айдағы резервтен аз болатын болса, онда ол қаржы шаруашылық операцияларының кезең шығындары болып табылады, ал кезең шығындары резервтен асып кетсе, онда пайда болып табылады.

Бірінші әдістің мақсаты күмәнді дебиторлық қарыздардан пайда болған шығындарды есептеу болса, екінші әдіс қарыздардың сомасын дәл есептеуге арналған. Екінші әдіс бірінші әдіске қарағанда күмәнді қарыздар бойынша резервтер бойынша нақтырақ ақпарат береді [4].

Баланста есептен шығарылған күмәнді қарыздар есептен шығарылғаннан кейін 5 жыл баланстан тыс шоттарда көрсетілуі тиіс. Қарыз төлеушінің мүлтік жағдайы өзгерсе, уақыты өтіп кеткен күмәнді қарыздар өтелген жағдайда түскен ақша негізгі емес өндірістен түскен ақша болып есептеледі, оған келесідей жазу жүргізіледі:

Дт 1030 «Банктегі ағымдық шоттағы ақша қаражаттары»

Кт 6280 «Басқа да кірістер».

Бес жыл өткеннен кейін дебитордың өтелмеген қарыздары баланстан тыс шоттардан шығарылады. «Төлеуге қабілетсіз дебиторлардың шығындары» шотының кредитінде көрсетіледі.

Есептен шығарылған дебиторлық қарыздарды қалпына келтіру. Алынуға тиісті белгілі бір шот үмітсіз шот деп есептеліне-

ді сол уақытта, егер де оның қалдығы бухгалтерлік кітапта алынып тасталса. Мұндай жағдайда «Күмәнді талаптар бойынша резерв» шоты дебеттеледі де, ал «Сатып алушылар мен тапсырыс берушілердің дебиторлық қарыздар» шоты кредиттеледі.

Кей уақытта сатып алушы уақыт ағымының өтуіне байланысты күмәнді деп есептелінген есептен шыққан шотты толығымен немесе бір бөлігін төлеп беруі мүмкін. Бұл жағдайда екі бухгалтерлік проводка берілуге тиісті. Біріншісі – қазір қате деп табылған бұрындар есептен шығарылған қарыздарға жойылу проводкасын беру және келесі қарыздарды жабуды көрсету проводкасы:

Дебиторлық қарыздарды қалпына келтіру:

Д-т 1210 «Сатып алушылар мен тапсырыс берушілердің дебиторлық қарызы»

К-т 1290 «Күмәнді талаптар бойынша резерв»

«Сатып алушылар мен тапсырыс берушілердің дебиторлық қарызы» шотында қалпына келтіру сомасы клиенттің берген ақшасының сомасына тең болуы керек.

Егер де тікелей есептен шығару әдісі қолданылса, онда «Сатып алушылар мен тапсырыс берушілердің дебиторлық қарыздар» шоты дебеттеліп және «Қорды құру бойынша шығындар және үмітсіз талаптарды есептен шығару» шоты кредиттеліп бір мезетте клиенттен ақшаны алу жазуы жазылады [4].

Ақшаның алынуы бір уақытта көрсетіледі:

Д-т 1010, 1030 «Ақша қаражаттары»

К-т 1210 «Сатып алушылар мен тапсырыс берушілердің дебиторлық қарызы»

4 – кесте. Күмәнді қарыздар бойынша резервтер шоты арқылы жүргізілетін бухгалтерлік операциялар

| Шаруашылық операциялар мазмұны | Шоттар корреспонденциясы | |
|--|--------------------------|-------------------------|
| | Дебет | Кредит |
| Күмәнді қарыздар бойынша құрылған резерв сомасының есебінен дебиторлық қарыз жабылды | 1290 | 1210,1211,12121250,1280 |
| Жыл соңында күмәнді қарыздар бойынша құрылған резерв сомасының артығы сторно етілді (қызыл сиямен) | 7210 | 1290 |

| | | |
|--|-----------|------|
| Сатып алушының дебиторлық қарызы үмітсіз қарыз ретінде есептен шығарылып, белгілі бір уақыт өткеннен кейін бұл қарыз сомасы өтелгенде (есептен шығару келесі есеп беру кезеңінде жүргізілсе) | 1010,1030 | 6280 |
|--|-----------|------|

Ескерту: «ҚазҚұрылысСервис» АҚ-ның бухгалтерлік есеп мәліметтерінен алынған

Қорыта келе, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 1 – бөліміндегі 178 – бабына сәйкес қарыздың өтелу мерзімінің жалпы уақыты 3 (үш) жыл болып белгіленеді. Осы уақыт аралығында өтелмеген қарыз күмәнді қарыздарға жасалған резерв сомасының есебінен есептен шығарылады.

Қазақстан Республикасының заңына сәйкес талап ету мерзімі өтіп кеткен дебиторлық қарыздар «үмітсіз қарыз» деп танылады. Ал үмітсіз қарыздар сомалары құрылған күмәнді қарыз бойынша резерв есебінен шығарылады. Егер ұйым күмәнді қарыз бойынша резерв құрмаса және үмітсіз қарыздың айқындалу жағдайы пайда болса, онда бұл сома кезең шығындарына жатқызылып есептен шығарылады. Сондай – ақ бұл сома ұйымның «Пайда және залал туралы» есебінде көрсетілуі тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі
2. «ҚазҚұрылысСервис» АҚ-ның 2010-2012 жылдар аралығындағы қаржылық есептіліктерінің мәліметтері
3. Гиганова Е. «Үмітсіз дебиторлық қарыздарды есептен шығару». Бухгалтер файлы, № 27,- шілде-2009. 8-9 бет.
4. Нурсейтов Э.О. «Ұйымдардағы бухгалтерлік есеп»/ оқу құралы.- Алматы «Издательство LEM» ЖШС, 2009.-428 бет.

ҚАЛИЕВА А.Қ.

*«Есеп және аудит» мамандығының
1-курс магистранты ФПМ, Алматы қ.,
Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ*

Ғылыми жетекшіі: Ph.d докторы, доцент Анпакова Г.Н.

КОММЕРЦИЯЛЫҚ ҰЙЫМДАРДАҒЫ МЕНШІКТІ КАПИТАЛ ЕСЕБІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазақстан Республикасында заңды тұлға ретінде коммерциялық ұйымдардың құрылу тәртібі ҚР «Жауапкершілігі шектеулі және қосымша жауапкершілігі бар серіктестіктер туралы», «Жеке кәсіпкерлік туралы», «Акционерлік қоғамдар туралы», «Шаруашылық серіктестіктері туралы» Заңдарымен, ҚР Азаматтық кодексімен және басқа да заңнама актілерімен реттеледі [1]. Қызметінің негізгі мақсаты ретінде табысын келтіруді көздейтін коммерциялық ұйымдар шаруашылық серіктестік, акционерлік қоғам, мемлекеттік кәсіпорын, өндірістік кооператив нысандарында құрылады. Ал өз кезегінде шаруашылық серіктестіктер толық серіктестік, сенім серіктестігі, жауапкершілігі шектеулі серіктестік, қосымша жауапкершілігі бар серіктестік нысандарында құрылуы мүмкін.

Коммерциялық кәсіпорындар мен ұйымдардың қаржысы деп өндірістік капиталдарды қалыптастыру, өнім өндіріп, оны өткізу, меншікті қаржы ресурстарын жасау, қаржыландырудың сыртқы көздерін тарту, оларды бөлу және пайдалану процесіндегі экономикалық қатынастарды айтады. Шаруашылық - қаржы қызметі процесінде кәсіпорын мен ұйымдар қаржы қорларын — белгілі бір мақсаттарға арналған ақша қаражаттарын қалыптастырып, пайдаланады. Қорлардағы ақша қаражаттары үнемі қозғалыста болады: түседі, қордаланады, жұмсалады [2].

Кәсіпорындар мен ұйымдардың қаржы тәжірибесінде кәсіпорындардың, жеке саланың немесе бүкіл ұлттық шаруашылықтың өндірістік, шаруашылық және әлеуметтік қызметіндегі мақсат-міндеттеріне қарай әр түрлі қорлар пайдаланылды. Өздерінің қызметтерінің орындалуына немесе

экономикалық жағдайдың өзгеруіне қарай кейбір қорлар жойылса, кейбірі өзгертіліп, қайсы біреулері жеке бөлініп шықты. Ұзақ жылдар бойы кәсіпорындар мен ұйымдарда экономикалық ынталандыру қорлары – материалдық көтермелеу қоры, өндірісті дамыту қоры, әлеуметтік даму қоры, көпшілік қолды тауарлар қоры (халық тұтынатын тауарларды шығаруды және өндіріс қалдықтарынан жасалынған басқа бұйымдарды ынталандыру үшін) жұмыс істеді. 1992 жылға дейін ұлғаймалы ұдайы өндірісті қаржыландыру және негізгі қорларды жаңарту үшін амортизациялық қор құрылды. Министрліктер мен ведомстволарда жалпы салалық сипаттағы шығындарды қаржыландыру, ведомствоға қарасты кәсіпорындар мен ұйымдарға қаржы көмегін көрсету үшін орталықтандырылған қорлар құрылды: ғылым мен техниканы дамытудың бірыңғай қоры, экономикалық ынталандыру қорлары бойынша орталықтандырылған қорлар мен резервтер, бағаны реттеу қоры және басқалары.

Қаржы қорларында кәсіпорындар мен ұйымдар мүлкінің қозғалысы бұл ақпаратты өндіріс, шаруашылық-қаржы және әлеуметтік қызметті басқаруда пайдалану үшін толық немесе ішінара түрде бейнеленеді. Жекелеген қорлардың қозғалысы қаржының көлемін, нысанын, пайдалану мөлшерін неғұрлым анық көрсетеді. Сондықтан кейбір қорлар бір мезгілде орындалуға белгіленген (жоспарланған), сондай-ақ іс жүзінде қол жеткен кәсіпорын қызметінің қаржылық көрсеткіштері де болып табылады немесе есеп-қисап үшін бастапқы мәліметтер ретінде қызмет етеді. Мысалы, белгілі бір кезеңде кәсіпорынның тұтыну қорын жұмсау ауқымы; кәсіпорынның бір қызметкеріне шаққандағы бұл мөлшер оның материалдық және әлеуметтік қажеттіліктерімен қанағаттандыру деңгейін көрсетеді [3].

Кәсіпорындар мен ұйымдардың жұмыс істеуі үшін неғұрлым елеулілері мен маңыздылары, мына қорлар болып табылады: жарғылық, резервтік капиталдар, қорлану қоры, тұтыну қоры, еңбекке ақы төлеу қоры, валюталық жөндеу қорлары. Құрылтайшылардың немесе кәсіпорындар ұжымдарының қарап шешуі бойынша басқа да мақсатты қаражат қорлары құрылуы мүмкін, мыссы, медициналық сақтандыру қоры,

басқа шаруашылық органдарымен болатын үлестік қоры және басқалары.

Қазіргі нарықтық экономикаға көшу кезеңінде бухгалтерлік есепке жүктелетін міндеттер жылдан - жылға ауқымдырақ болып келеді. Соған сәйкес қазіргі кезде мемлекет, шаруашылық субъектісі мен жеке тұлғалар арасындағы экономикалық қарым - қатынастар жаңа сипат алып отыр. Бұл сипаттың негізі – пайда табу. Еліміздегі халық шаруашылығының қай саласындағы субъектілер болмасын олар өндірістік, қызмет көрсету, қаржылық іс - әрекетпен айналысу үшін өзін - өзі қаржыландыру принципіне негізделуі тиіс. Ал бұл шаруашылық субъектілердің өздерінің жаңа құрған кәсіпорындарына өмір сүру үшін салым, жарна, пай салу арқылы тыныс берулері болып табылады. Ал бұл жағдай бухгалтерлік есептің «Капитал мен резервтер» атты бөлімінде талданады. Шаруашылық жүргізудің қазіргі жағдайында субъект күрделі экономикалық әрі сенімді ақпараттық басқару жүйесін қалыптастыруды қалайды. Кәсіпорынның меншікті капиталының қалыптасуын ұйымдастырудағы қағидалары қазақстандық бухгалтерлік есеп және халықаралық қаржылық есеп стандартында қарастыруды қажет етеді. Сонымен қатар, меншікті капитал кәсіпорынның қаржылық нәтижесін көрсеткендіктен ол жылдық қаржылық есеп беруде, яғни бухгалтерлік баланста және меншікті капиталдың өзгерісі туралы есеп беруде толық талданады. Бұдан пайдаланушылар сенімді ақпарат ала алады [4].

Жарғылық капитал мемлекет, басқа меншік иесі немесе құрылтайшы берген кәсіпорын (ұйым) мүлкінің (капиталының) мөлшерін сипаттап көрсетеді және алғашқыда, шаруашылық жүргізуші субъектілерді құрғанда өндірістік капиталды, материалдық емес активтерді, айналым құралдарын сатып алудың көзі болып табылады. Оның қаражаттары есебінен кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыруға қажетті жағдайлар жасалады.

Жарғылық капиталдың мөлшері шаруашылық қызмет процесінде өзгеріп отырады: негізгі капиталға жұмсалатын инвестициялар (күрделі жұмсалым), таза табыс есебінен болатын айналым капиталының өсімі, тауар-материалдық құндылықтарды бағалауға дейінгі және капиталдың басқа молықтырылуы нәтижесінде

көбейеді; негізгі құралдарды шығару немесе беру, оның тозығын есептеу, зияндарды шығару, тауар-материалдық игіліктердің бағасын түсіру есебінен кемиді [5].

Шаруашылық серіктестіктердің жарғылық капиталына натуралды нысанда салынатын салымдарды, ақша да, бағалы қағаздар да, мүлік те, мүліктің құқықтық және басқа да мүліктер болуы мүмкін. Құрылтайшылардың жарғылық капиталына натуралды нысанда салынатын салымдарды немесе барлық құрылтайшылардың келісімі бойынша немесе барлық құрылтайшылардың жалпы жиналысының шешімі бойынша мүліктік құқығы ақшалай нысанда бағаланады. Осындай салымдардың құнының соммасы жиырма мың айлық есептік көрсеткіштен асып түсуі керек, бірақ сол бағалауды тәуелсіз сарапшы қуаттауы керек.

Кәсіпорындар қайта тіркелген кезде қатысушылардың ақшалай салымдарды бухгалтерлік құжаттармен не болмаса аудиторлық есеп берулерімен қуаттар мен бағалануы мүмкін. Осыдан бағалау кезеңінен бастап бес жыл бойы кәсіпорындардың құрылтайшылары өздері қосқан соммалардың шегінен артық бағаланған салымдарына субъекті кредиторларының алдында бірлесіп жауап береді.

Егер де салым ретінде субъектіге мүлікті пайдалану құқығы берілсе, онда бұл салым үшін төленетін мөлшері, құрылтайшылардың құжаттарында көрсетілген барлық мерзімі үшін есептелген соммамен анықталады. Мүліктік құқы жоқ және басқа да материалдық емес игіліктерді жеке салым ретінде жасауға рұқсат етілмейді, сондай-ақ қатысушылар серіктестікке бір-бірінің қарызын өзара есептесуге жатқызуына болмайды.

Қосымша және жауапкершілігі шектелген серіктестіктердің жарғылық капиталының бастапқы мөлшері құрылтайшылардың салым сомасына тең болады және құжаттарын мемлекеттік тіркеуден өту үшін берген күнінде, оның мөлшері жүз айлық есептік көрсетіштен кем болмауы керек.

Аталған серіктестіктер тіркеуге дейін өздерінің жарғылық капиталының жалпы сомасының 25% -дай мөлшерінде соманы төлеуге міндетті. Бірақ ол жарғылық капиталының минималды сомасынан кем болмауы керек. Жалпы жиналыстың шешімі-

нен бекітілген мерзімінде серіктестіктің барлық қатысушылары жарғылық капиталына берешегін толығымен өтеуі тиіс. Ол мезгіл серіктестіктің тіркелген күнінен бастап саналады және ол бір жылдан аспауы керек. Егерде серіктестіктердің қатысушылары белгіленген мерзімде өз үлестері бойынша міндеттемесін орындамаса, онда қатысушылар өзінің есебінен бермеген үлесінің бір бөлігін қосуы керек, болмаса олардың жарғылық капиталы қосатын үлесіне дейін айтылады.

Акционерлік қоғамның жарғылық капиталының мөлшері бірыңғай валюта көрсетілген барлық шығарылған акцияның номиналды құнына тең болады. Қоғам өзінің шығады деп жариялап қойған акцияларының барлығын немесе шек бір бөлігін ғана шығаруы және орналастыруы мүмкін. Ол жағдайда жабық акционерлік қоғамы мемлекеттік тіркеуден өтпес бұрын жарғылық капиталының толық төленуін қарастырады. Ашық акционерлік қоғамы өзінің жарияланған жарғылық капиталының кем дегенде 25%- тіркеместен бұрын төлеуі тиіс. Жарғылық капиталының минималды көлемі ашық акционерлік қоғам үшін – бес мың минималды есептік көрсеткіштік құрайды.

Акционерлердің жалпы жиналысында анықталған әрі жарияланған санының шегінде акцияны шығарудың жағдайы, мерзімі, саны директорлар Кеңесінің шешімінен белгіленеді. Қоғамның жарғылық капиталының деңгейі шығарылатын акцияның номиналды құнына тең болады. Шығарылған жарғылық капитал жаңадан жарғылық немесе сатып алынған және жойылған акцияларының номиналды құнының жиынтық сомасы әрбір қоғам типіне белгіленген минималды деңгейден төмен болмауы керек [6].

Қоғамның жарғылық капиталы түгелдей төленіп және орналастырылып біткен соң ғана ұлғайтуға рұқсат беріледі: жарғылық капитал мен шығарылған капиталдың арасында айырмасы болса, онда сол сомаға жарияланған капитал азайтылады. Жарғылық капиталын ұлғайту және азайту туралы шешім акционердің жалпы жиналысында қабылдайды, бірақ оларды минималды деңгейден төмендетуге рұқсат етілмейді. Барлық кредиторларға кем дегенде 30 күн бұрын бұрын хабарланған соң, жарияланған жарғылық ка-

питалын азайтуға рұқсат етіледі. Бұл жағдайды кредиторлар өзінің алашағын толық деңгейде, әрі тез арада талап етуге құқылы.

Серіктестіктің жарғылық капиталы мына жағдайда көбеюі мүмкін:

1. Барлық қатысушылар (құрылтайшылар) қосымша пропорционал түрде үлес қосқан кезде;

2. Резервті капитал соммасы негізінде жарғылық капиталдың соммасы көбейген кезде;

3. Таза активтерді қайта бағалау негізінде, таза активтер - бұл меншікті капитал.

4. Бір немесе қатысушылар басқа қатысушылардың келісімімен қосымша үлес қосу нәтижесінде;

5. Жаңа қатысушыларды, құрылтайшыларды өз қатарына қабылдағанда.

Құраушылар өз кәсіпорындарын құру кезінде салым түрінде теледидарларын, тоназытқыштарын, шаң сорғыштарын және т.б. салымдары жиі кездеседі. Осындай жағдайлар шағын бизнестік субъектілерге қатысты, бұл жағдайлар ақша қаражаттардың жоқ болуынан немесе кәсіпкерлік қызметтің бастамасына осы мүліктердің қажет болуы мүмкін. Жауапкершіліктің құраушысының біреуі заңды тұлға, жарғылық капиталға салым ретінде ғимараттарды, үйлерді, құралдарды сала алады. Салымдарды нарықтық баға бойынша бағалайды және осы бағалалар баланстан, артық болады, яғни бағаланған мүлік құны нарықтық бағадан артық болады.

Серіктестіктің жарғылық капиталының мөлшерінің кемуі серіктестіктің барлық қатысушыларының салымдарының мөлшерін пропорционалды кеміту арқылы жүргізіледі.

Жарияланған жарғылық капиталын ұлғайту және азайту туралы шешім акционерлердің жалпы жиналысында қабылданады, бірақ оларды минималды деңгейден төмендетуге рұқсат етілмейді.

Кесте 1 - Ұйымдық- құқықтық нысандағы шаруашылықтың жарғылық капиталының төменгі мөлшеріне, қатысушыларының санына қарай орналу тәртібі

| Заңды тұлғаларының ұйымдық құқықтық нысаны | Қатысушылар (акционерлер құрылтайшылар) | Қатысушыларының (акционерлерінің) құрылтайшыларының жоғары саны | Ең төменгі жарғылық капиталдың мөлшері, еселенген АЕК | Ескертулер |
|---|--|---|---|---|
| 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Толық серіктестік | Тек қана азаматтар (екіден кем емес) | | 25 | |
| Коммандиттік серіктестік | Толық серіктестік және азаматтар | | 50 | С а - л ы м ш ы - л а р ы н ы ң ү л е с і 50% жоғары |
| Ж а у а п к е р - ш і л і г і ш е к т е - у л і серіктестік (ЖШС) | Азамат және заңды тұлға (бір және одан жоғары) | 100 | 100 | |
| Қосымша жауапкершілігі бар серіктестік (ҚЖС) | Азамат және заңды тұлға (бір және одан жоғары) | 50 | 100 | |
| Ашық акционерлік қоғам (ААК) | Азамат және заңды тұлға (бір және одан жоғары) | | 5000 | |
| Ашық халық қоғамы (АХК) | Азамат және заңды тұлға (500 акционерден жоғары) | | | А к т и в - т і н і ң м ө л ш е р і 200 000 А Е К т ө м е н емес |
| Жабық акционерлік қоғам (ЖАҚ) | Азамат және заңды тұлға | 100 | 100 | |
| Өндірістік кооператив | Бірден жоғары жеке тұлғалар, (екіден кем емес) | | | Ж а р ғы - л ы қ к а п и - т а л д ы ң м ө л ш е р і ж а р ғы - с ы н д а |

Қазақстан Республикасының «Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы» Заңына сәйкес қаржылық есеп беру өзіне: бухгалтерлік баланс, кірістер мен шығыстар туралы есеп, ақша қозғалысы туралы есеп, меншік капиталындағы өзгерістер туралы есеп беруді қосады [7].

Меншік капиталындағы өзгерістер туралы есеп беру акционерлер немесе ұйымға қатысушылар сияқты қаржылық есеп беруді қолданушылардың қызығушылығын көрсетеді. Баланста меншікті капитал жеке бөлім ретінде қарастырылған. Меншік капиталындағы өзгерістер туралы есеп беру бұл ақпаратты сандық өзгерістермен толық қамтиды.

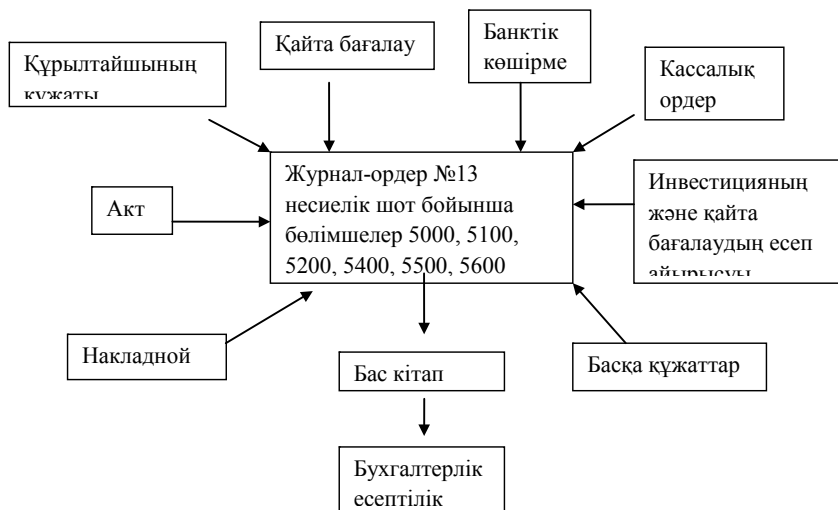
Меншікті капиталдың қаржылық есебінің негізгі мақсаты - ресурстарды дұрыс қолдану мен сақтауда бақылаудың болуы.

Меншікті капитал есебіне Халықаралық қаржылық есеп стандартының бухгалтерлік есеп шоттарының жұмыс жоспарына сәйкес V - бөлім арналған.

«Капитал және резервтер» бөлімінің шоттары капиталмен резервтерді есепке алуға арналған [8]. Капитал- бұл ұйымның активтерінде оның барлық міндеттемелерін шегергеннен кейін қалған үлес. Аталған бөлім мынадай кіші бөлімдерді қамтиды:

- 5000 «Жарғылық капитал»;
- 5100 «Төленбеген капитал»;
- 5200 «Сатып алынған меншікті үлес құралдары»;
- 5300 «Эмиссиялық кіріс»;
- 5400 «Резервтер»;
- 5500 «Бөлінбеген пайда (жабылмаған залал)»;
- 5600 «Қорытынды пайда (қорытынды залал)».

Меншік капиталының есебін біз 1- суреттен көруімізге болады. Суреттен байқап отырғанымыздай, меншік капиталының есебі №13 журнал – ордері арқылы жүргізіледі. Бұл журнал – ордерге есеп жүргізудің мәліметтері құрылтайшылардың құжаттарынан, қайта бағалаудан, банктік көшірмелерден, кассалық ордерден, акттер мен накладнойлардан, сол сияқты тағы басқа құжаттардан алуға болады. Осы құжаттар негізінде меншік капиталының есебін дайындау үшін олар журнал-ордерге жинақталып Бас кітапқа енгізіліп, бухгалтерлік есептілік дайындалады.



Сурет – 1 Меншікті капиталдың есеп схемасы

Кәсіпорынның меншікті капиталының қалыптасуын ұйымдастырудағы қағидалары Қазақстандық бухгалтерлік есеп және халықаралық қаржылық есеп стандартында қарастыруды қажет етеді. Сонымен қатар, меншікті капитал кәсіпорынның қаржылық нәтижесін көрсеткендіктен ол жылдық қаржылық есеп беруде, яғни бухгалтерлік баланста және меншікті капиталдың өзгерісі туралы есеп беруде толық талданады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есеп беру туралы: Қазақстан Республикасының Заңының 28 ақпанның 2007 ж №234 – III. Алматы: Жеті жарғы, 2007.
2. Аппақова Г.Н. Қаржылық есеп. Алматы «Өрекет-Принт», 2010.
3. С. Құлпыбаев, С.Ж. Ынтықбаева, В.Д. Мельников. «Қаржы» оқулығы, Алматы -2011.
4. Дүйсембаев К.Ш., Кәсіпорынның қаржы есептілігін талдау. Оқулық.- Алматы: Экономика, 2011.
5. Н.А. Құдайбергенов., «Бухгалтерлік есеп принциптері» оқулығы, Алматы 2011.

6. Назарова В.Л. Шаруашылық жүргізуші субъектілердегі бухгалтерлік есеп.- Алматы: Экономика, 2005.
7. Кеулімжаев Қ.Қ. және т.б. Кәсіпорындағы қаржылық есеп: Оқулық / Рахымбекова Р.М.-ның редакциясымен / Кеулімжаев Қ.Қ., Айтқожина Л.Ж., Кинхузова К.К., Сәлменова А.Т. – Алматы: Экономика, 2003.
8. Кеулімжаев Қ. Қ. , Әжібаева З. Н. , Құдайбергенов Н. А. -Бухгалтерлік есеп принциптері: Оқу құралы. – Алматы: ЭкономикС, 2003.

КАЛИЕВА А.М.

магистрант ПМ «Учет и аудит»

КазЭУ им. Т.Рыскулова

г. Алматы

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К УЧЕТУ ЗАТРАТ

В своей работе «Теория бухгалтерского учета: современные проблемы» профессор В.Ф.Палий утверждает: «Разработка в области теории бухгалтерского учета отстают от объективно возникающих практических проблем. В применяемом на практике бухгалтерском учете нарастает энтропия, существенное отставание от потребностей постиндустриальной экономики» [1, с 3]

Для эффективной деятельности субъектов хозяйствования в условиях рынка необходима полная информация, позволяющая правильно ориентироваться в выборе различного рода решений. В создании такой базы важную роль играет бухгалтерский учет, который имеет возможность предоставить полную информацию для выявления общественных процессов во всей сложности и конкретности. Данный материал необходим как внешним, так и внутренним пользователем.

В современных рыночных условиях совершенствования системы бухгалтерского учета вопрос учета затрат на производство и калькулирования себестоимости становится одним из особенно важных. Учет объема, качества и ассортимента произведенной продукции, выполненных работ и оказанных услуг, учет фактиче-

ских затрат на производство и контроль за использованием сырья, материальных, трудовых и других ресурсов, за соблюдением смет расходов по обслуживанию производства и управлению, калькулирование себестоимости продукции, выявление результатов деятельности структурных подразделений, выявление резервов снижения себестоимости продукции, все это является основными задачами бухгалтерского учета затрат на производство.

Т.П. Карпова в своих исследованиях пишет, что «Существует 2 подхода к решению проблем управленческого учета» [2, с 218].

Первый подход направлен на совершенствование калькуляции и системы контроля за затратами, по каждому виду продукции, вид, услуг. Он характеризуется делением затрат на прямые и косвенные. Системы учета затрат предусматривают отражение полных затрат.

Второй подход направлен на совершенствование системы управления затратами, методики принятия управленческих решений в зависимости от конъюнктуры рынка и других внешних факторов. Он характеризуется делением затрат на постоянные и переменные. Первый подход ориентирован на производство, второй - на рынок [3, с 135].

Таким образом, в предпринимательстве необходимо обеспечить такую организацию производства и модернизацию техники, технологий, способных сформировать приемлемый уровень учета затрат производства продукции, при возможности экономии затрат снижения в обеспечении снижения себестоимости продукции.

В условиях развития производства продукции задачей калькулирования становится не просто исчисление всех затрат, понесенных на её изготовление или оказания услуг, а предоставление информации полезной для менеджмента в принятии решений о возможностях управления их себестоимостью, при помощи оптимизации структуры затрат, стабилизации во времени, уменьшении издержек, при неизменном качестве продукции и т.д.

Вопросы калькуляции продукции или работ всегда стояли во главе угла, и не снимаются сегодня с повестки дня. Составление точных, достоверных калькуляций обусловлено необходимостью формирования политики ценообразования. Так с развитием ры-

ночных отношений изменяются цели, а соответственно, методы и подходы установления цен на продукцию, что свидетельствует о расширении самостоятельности компании. Если раньше задача калькулирования заключалась в расчете такой себестоимости, которая в условиях работы на рынке могла бы обеспечить организации определенную прибыль, то сегодня, главной её целью является поиск наиболее востребованного товара, который возможно выставить на рынок по максимально высокой цене.

Поэтому преимущество в калькуляции себестоимости продукции должны переноситься с распределения косвенных издержек и определения точной фактической себестоимости на прогнозные расчеты себестоимости, составление нормативов, организацию дальнейшего контроля их соблюдения в процессе производства по местам их возникновения.

Организация учета затрат по местам возникновения затрат в современных условиях является одним из основных требований в управлении затратами. Учет по видам работ и центрам затрат, необходим не только для управления затратами, но и для достоверности калькуляции продукции, или операций. Калькуляция по видам работ, или центрам затрат обеспечивает снижение себестоимости продукции. Последние обеспечивают получение дохода при успешной реализации продукции. Вместе с тем сегодня необходимо определить сумму затрат и калькуляцию продукции по завершению смены или суток. Для этого необходимо рассчитать нормы и нормативы затрат на производство единицы продукции, в разрезе статей затрат. В этой связи следует постоянно работать над нормативами в целях их снижения. Или исходя из требования рынка рассчитать бюджет затрат на единицу продукции. Этим мы вынуждены заниматься так, как вовремя нереализованная продукция, оставшаяся на складе, создает потерю экономической выгоды произведенной продукции. В целях выполнения вышеизложенного следует в цехах производства, в разрезе бригад и выпускаемой продукции рассчитать нормативы затрат. Более того нормативы не по видам продукции, а в разрезе видов работ и центров затрат. Последнее обеспечивает проблему контроля затрат в разрезе операций, вместе с тем мы достигаем внедрения норм затрат в разрезе

зе операций, при своде в целом по изделиям или продукции. И в завершении нормы на единицу продукции, или нормы в разрезе операции во времени, или расхода электроэнергии на эту операцию можно назвать нормативным учетом – нормативным методом.

Преимущество нормативного метода – возможность использования разработанных нормативов затрат в процессе планирования при составлении смет, что позволяет в дальнейшем с помощью контроля за уровнем затрат целесообразно снизить их уровень [4, с 2].

Хотя приведенная нами о нормативном методе полемика не обеспечивает рынок и рыночные законы, но вместе с тем это путь к внедрению норм и нормативов, которое обеспечивает тот процесс производства, который нужен современному рынку.

Планирование и контроль себестоимости, цен на продукцию, работы и услуги, а так же дальнейшее определение величины предполагаемой прибыли должны стать главной целью менеджмента организации.

Эти и другие важные вопросы, такие как изучение и совершенствование подходов и методик калькулирования сейчас стоят перед традиционным управленческим учетом.

В условиях рыночных отношений на данном этапе развития экономики перед организациями стоит важная цель совершенствования производства, путем достижения повышения эффективности производства и постоянного поиска способов снижения затрат на изготовление продукции. Для достижения данной задачи необходимо разработать эффективные методы управления затратами и производством в целом. Менеджеры организаций должны получать информацию об эффективности каждого принимаемого решения и по влиянию его на финансовый результат.

По мнению А.А. Сатмурзаева, все изменения в управлении затратами следует рассматривать как инструмент повышения конкурентоспособности предприятия: она способствует оптимальной организации внутрифирменного управления на базе специальным образом подготовленной структурированной информации [5, с 126-129].

Эффективность производственного процесса организации складывается из двух составляющих, с одной стороны, это регулирование всех процессов, проходящих в компаниях, с другой стороны, соотношение всех понесенных затрат с полученной прибылью, которое характеризует экономическую эффективность производственных ресурсов.

Основной задачей современного этапа развития управленческого учета является разработка новых методов эффективного управления формированием затрат в операционном, инвестиционном и финансовом процессе организации.

В условиях глобализации и развития рыночных отношений достижение совершенствования учета затрат на производство и калькуляцию себестоимости продукции возможно только с учетом зарубежного опыта.

В специальной научной литературе [6, с 10-12] обобщены современные отечественные и зарубежные концепции подготовки информационной базы учетной системы предприятия, функционирующего в постиндустриальной экономике, и управленческого учета в частности.

Как свидетельствует международная практика надлежащая организация учета затрат на производство и научно-обоснованная калькуляция себестоимости продукции предприятий может быть реализовано посредством внутрихозяйственного контроля, что возможно в условиях управленческого учета. Опираясь на опыт стран с развитой рыночной экономикой, где управленческий учет получил статус национальных стандартов, внедрение управленческого учета в отечественную теорию и практику позволит получать оперативную и полезную информацию администрации и ответственному высококвалифицированному специалисту о затратах и результатах хозяйственной деятельности в разрезе необходимых для управления объектов и оперативного принятия на этой основе различных управленческих решений в целях стабилизации финансовой устойчивости организации.

Проблема становления управленческого учета заключается в переориентации отечественной теории и практики на решение со-

вершенно новых задач, стоящих перед управлением организацией в условиях рынка. Другой задачей отечественного управленческого учета является создание и освоение на практике новых нетрадиционных систем формирования информации о затратах на производство и калькулирования себестоимости продукции.

Отсутствие необходимой методологии и четких методических рекомендаций, необходимость формирования и разработки отраслевых нормативных документов, формирующих и регламентирующих постановку управленческого учета в организациях, с одной стороны, и методологических аспектов калькулирования себестоимости в системе управленческого учета, с другой стороны, предопределяют проведение дальнейших теоретических и методологических исследований отечественной научной учетно-аналитической школы и определения задач учета в условиях трансформационной экономики.

ЛИТЕРАТУРА

1. Палий В.Ф. Теория бухгалтерского учета: современные проблемы. – М.: Бухгалтерский учет, 2007
2. Карпова Т.П. Основы управленческого учета: Учеб. Пособие. – М.: ИНФРА –М, 1997. – 397с.
3. Смагулова Р.И. Современные подходы к учёту затрат и калькулированию себестоимости продукции // Вестник Павлодарского государственного университета, серия Экономическая, 2010.
4. <http://www.est-audit.kz/uchet-zatrat-na-proizvodstvo.html>
5. Учет затрат на производство // Эст-аудит, 2012.
6. Сатмурзаев А.А. Методические вопросы разработки и оптимизации учетной политики // Каз ЭУ хабаршысы. – Алматы, 2003 - №2
7. Сатмурзаев А.А. Калькулирование себестоимости продукции в системе управленческого учета: теория, методология и организация (на примере АПК РК): Автореферат дисс. ...д-ра экон.наук. – Туркестан, 2009

КОГУТ О.Ю.
*Старший преподаватель
КазНУ им.аль-Фараби,
г.Алматы*

КЛАССИФИКАЦИЯ И ПОВЕДЕНИЕ ЗАТРАТ ДЛЯ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СЕБЕСТОИМОСТИ, ОЦЕНКИ СТОИМОСТИ ЗАПАСОВ И ПОЛУЧЕННОЙ ПРИБЫЛИ В УПРАВЛЕНЧЕСКОМ УЧЕТЕ

Сбор и обработка информации в управленческом учете ведутся с целью удовлетворения потребностей при решении различных задач. В зависимости от поставленных задач формируются и подходы к процедуре сбора и обработки информации. Важное место в системе управленческого учета занимает понятие затрат и их классификация, являющиеся одним из основных объектов управленческого учета.

В управленческом учете целью любой классификации затрат должно быть оказание помощи руководителю в принятии правильных, рационально-обоснованных решений. Принимая решения, менеджер должен знать степень влияния затрат на уровень себестоимости и рентабельности производства. Поэтому суть процесса классификации затрат — это выделить ту часть затрат, на которые может повлиять руководитель [1, С.65].

В связи с особенностями учета затрат в управленческом учете выделяют следующие классификационные группы затрат (в соответствии с рисунком 1).

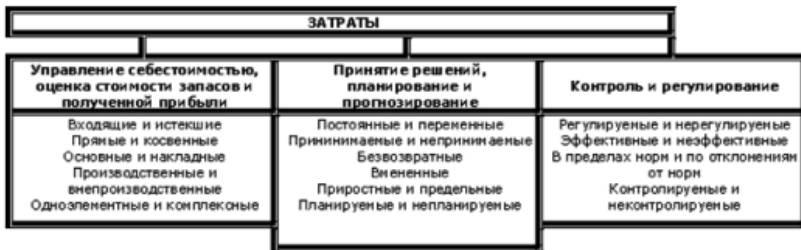


Рисунок 1. Классификация затрат в управленческом учете.[2]

Рассмотрим классификацию затрат для определения себестоимости, оценки стоимости запасов и полученной прибыли.

1. Учет общей суммы затрат на производство организуют по экономическим элементам затрат, а учет и калькуляция себестоимости отдельных видов продукции, работ и услуг – по статьям затрат. Такой вид классификации определяется экономическим содержанием произведенных затрат.

Экономический элемент представляет собой однородный вид затрат, который нельзя разложить на какие-либо составные части. По экономическим элементам составляют сметы затрат. Выделяют пять элементов затрат:

- 1) материальные затраты (за вычетом стоимости возвратных отходов);
- 2) затраты на оплату труда;
- 3) отчисления на социальные нужды;
- 4) амортизация основных фондов;
- 5) прочие затраты.

Для контроля за составом затрат по местам их совершения необходимо знать не только то, что затрачено в процессе производства, но и на какие цели эти затраты произведены, т.е. учитывать затраты по направлениям, по отношению к технологическому процессу. Такой учет позволяет анализировать себестоимость по ее составным частям и по некоторым видам продукции, устанавливать объемы затрат отдельных структурных подразделений. Решение этих задач осуществляется за счет применения классификации затрат по статьям калькуляции. Перечень статей калькуляции, их состав и методы распределения по видам продукции определяются в соответствии с отраслевыми методическими рекомендациями, исходя из особенностей технологии и организации производства самим предприятием.

2. Входящие и истекшие затраты. *Входящие затраты* – это те средства, ресурсы, которые были приобретены, имеются в наличии и, как ожидается, должны принести доходы в будущем. В балансе они отражаются как активы.

Если эти средства (ресурсы) в течение отчетного периода были израсходованы для получения доходов и потеряли способ-

ность приносить доход в дальнейшем, то они переходят в разряд *истекших*.

Правильное деление затрат на входящие и истекшие имеет особое значение для оценки прибылей и убытков.

3. Прямые и косвенные затраты. К *прямым* затратам относят прямые материальные затраты и прямые затраты на оплату труда. Их можно отнести непосредственно на определенное изделие на основании первичных документов.

Косвенные расходы невозможно прямо отнести на какое-либо изделие. Они распределяются между отдельными изделиями согласно выбранной организацией методике (пропорционально основной заработной плате производственных рабочих, количеству отработанных станко-часов, часов отработанного времени и т.п.). Эта методика описывается в учетной политике предприятия.

4. Основные и накладные. По технико-экономическому назначению затраты делят на следующие группы:

Основные – затраты, которые непосредственно связаны с процессом производства продукции работ, услуг (материалы, заработная плата и начисления на заработную плату рабочих, износ инструментов и т. д.). Основные расходы учитываются на счетах учета производственных затрат: 8110 «Основное производство», 8310 «Вспомогательные производства».

Накладные – затраты по управлению и обслуживанию производственного процесса (общепроизводственные и общехозяйственные расходы).

5. Производственные и внепроизводственные (периодические затраты, или затраты периода). *Производственные затраты* – это затраты, входящие в себестоимость продукции. Это материальные затраты, и поэтому их можно проинвентаризировать. Они состоят из трех элементов:

- прямые материальные затраты;
- прямые затраты на оплату труда;
- общепроизводственные расходы.

Внепроизводственные затраты (периодические) – это издержки, которые нельзя проинвентаризировать. Размер этих затрат зависит не от объемов производства, а от длительности периода.

Периодические затраты всегда относятся на месяц, квартал, год, в течение которых они были произведены. Они не проходят стадию запасов, а сразу оказывают влияние на исчисление прибыли. Таким образом периодические затраты всегда имеют характер исходящих, производственные затраты можно считать входящими.

6. Одноэлементные и комплексные затраты. *Одноэлементными* называют затраты, которые в данной организации не могут быть разложены на слагаемые: материальные затраты (за вычетом стоимости возвратных отходов), затраты на оплату труда, отчисления на социальные нужды, амортизация основных фондов, прочие затраты. *Комплексные* затраты состоят из нескольких экономических элементов. Например, цеховые (общепроизводственные) затраты, включающие в себя практически все элементы.

Такая группировка затрат с различной степенью детализации может быть проведена в зависимости от экономической целесообразности и желания руководства. Например, на предприятиях с высокой степенью автоматизации заработная плата с отчислениями составляет в структуре себестоимости менее 5%. На таких предприятиях, как правило, прямую заработную плату не выделяют, а объединяют ее с расходами по обслуживанию и управлению производством по статье «добавленные расходы».

Поскольку управленческие решения, как правило, ориентированы на перспективу, руководству необходима детальная информация об ожидаемых расходах и доходах. В этой связи в управленческом учете выделяют классификационные группы затрат, которые учитываются при принятии решений, планировании и прогнозировании [3, С. 45].

1. Постоянные и переменные затраты. Объективно описать поведение затрат можно, изучив их зависимость от объемов производства, т.е. разделив затраты на постоянные и переменные.

Переменные затраты возрастают или уменьшаются пропорционально объему производства продукции (оказания услуг, товарооборота), т.е. зависят от деловой активности организации. Переменный характер могут иметь как производственные, так и непроизводственные затраты. Примерами производственных переменных затрат служат прямые материальные затраты, прямые

затраты на оплату труда, затраты на вспомогательные материалы и покупные полуфабрикаты. Примерами переменных непроизводственных затрат служат расходы на складирование, транспортировку, упаковку готовой продукции, которые прямо зависят от объема продаж.

Переменные затраты характеризуют стоимость собственно продукта, все остальные (постоянные затраты) – стоимость самого предприятия. Рынок не интересуется стоимостью предприятия, его интересуется стоимость продукта.

Производственные затраты, которые остаются практически неизменными в течение отчетного периода, не зависят от деловой активности предприятия называются *постоянными* производственными *затратами*. Даже при изменении объемов производства (продаж) они не изменяются. Постоянные затраты – это расходы на заработную плату управленческого персонала, амортизационные отчисления помещений заводоуправления, услуги связи, командировочные и др. управленческие расходы. На практике руководством организации заранее принимаются решения о том, какими должны быть постоянные затраты на основе планируемых смет по группам этих расходов.

На практике постоянные и переменные затраты встречаются достаточно редко. Большинство затрат имеют одновременно и постоянные и переменные составляющие. Поэтому говорят об *условно-постоянных* или *условно-переменных затратах*.

Условно-постоянные затраты – это затраты растущие скачкообразно, т.е. при определенном объеме выпуска эти затраты остаются постоянными, а при его изменении резко возрастают. Например, для увеличения количества выпускаемой продукции в цехе необходимо установить еще один станок, но одновременно с ростом объема производства увеличатся постоянные расходы за счет амортизационных отчислений на станок.

Условно-переменные затраты также меняются в зависимости от изменения деловой активности организации, но в отличие от переменных затрат эта зависимость не является прямой. Например, ежемесячная плата за телефон включает две составляющих: постоянную часть – абонентскую плату и переменную – междугородние переговоры.

Для описания степени реагирования переменных затрат на объем производства используют показатель – *коэффициент реагирования затрат* (K), введенный немецким ученым К. Меллеровичем. Он характеризует соотношение между темпами изменения затрат и темпами роста деловой активности предприятия и рассчитывается по формуле (1):

$$K = Y / X, \quad (1)$$

где Y – темпы роста затрат, % ;

X – темпы роста деловой активности (объема производства, услуг, товарооборота), %.

Разновидностью переменных затрат являются *пропорциональные затраты*. Они увеличиваются теми же темпами, что и деловая активность предприятия. Коэффициент реагирования затрат при этом будет равен 1 ($K=1$).

Затраты, растущие быстрее деловой активности предприятия, называются *прогрессивными*. Значение коэффициента реагирования затрат должно быть больше 1 ($K > 1$) [3, С.30].

Наконец, затраты, темпы роста которых отстают от темпов роста деловой активности организации, называются *дегрессивными*. Значение коэффициента реагирования будет лежать при этом в следующем интервале: $0 < K < 1$.

Следовательно, любые затраты в общем виде могут быть представлены формулой:

$$Y = A + bX, \quad (2)$$

где Y – совокупные затраты, тг.;

A – их постоянная часть, не зависящая от объемов производства, тг.;

b – переменные затраты в расчете на единицу продукции (коэффициент реагирования затрат), тг.;

X – показатель, характеризующий деловую активность организации (объем производства продукции, оказанных услуг, товарооборота и др.) в натуральных единицах измерения.

2. Затраты, принимаемые и не принимаемые в расчет при оценках. Процесс принятия управленческих решений предполагает сравнение между собой нескольких альтернативных вариантов.

Сравниваемые при этом затраты можно разбить на две группы: неизменные при всех альтернативных вариантах и меняющиеся в зависимости от принятого решения. Затраты, имеющие отношение только к данной проблеме (отличающие одну альтернативу от другой) называют *релевантными*. Это те затраты, величина которых будет зависеть от принятого решения. *Нерелевантные* – те, которые от принятого решения не зависят. Бухгалтер-аналитик, представляя руководству исходную информацию для выбора оптимального решения, готовит свои отчеты таким образом, чтобы они содержали только релевантную информацию [4, С. 84].

Пример. Поступил заказ в ТОО «Resolution» [5, С. 84] на изготовление одного изделия, за которое покупатель готов заплатить 250 д.е. На складе имеется материал, за который когда-то было заплачено 100 д.е., но использовать его тогда и сейчас не представляется возможным, кроме как на этот заказ. Стоимость обработки материала 200 д.е. На первый взгляд заказ невыгоден: $250 - (100 + 200) = -50$. Однако 100 д.е. потрачены давно, в связи с другим решением, и эта сумма не изменится вне зависимости от того, принят заказ или нет. Значит, релевантными в данном случае будут только затраты в 200 д.е. Чистый доход от выполнения заказа составит 50 д.е.

3. *Безвозвратные затраты* – это истекшие затраты, которые не могут быть изменены никакими управленческими решениями. Обычно они не учитываются при принятии управленческих решений [6, С. 45].

4. *Вмененные (воображаемые) затраты* присутствуют лишь в управленческом учете. Их добавляют при принятии решений в случае ограниченности ресурсов, но в реальности их может и не быть. Они характеризуют возможности по использованию производственных ресурсов, которые либо потеряны, либо ими жертвуют в пользу другого альтернативного решения, если ресурсы не ограничены, вмененные затраты равны нулю.

5. Приростные и предельные затраты. *Приростные (инкрементные) затраты* – являются дополнительными и возникают в результате изготовления и продажи дополнительной партии продукции. *Предельные (маржинальные) затраты* представляют

собой дополнительные затраты в расчете на единицу продукции. Таким образом, обе категории затрат появляются в результате изготовления дополнительной продукции, одни в расчете на единицу, а другие – на весь выпуск.

6. Планируемые и не планируемые затраты. *Планируемые* – это затраты, рассчитанные на определенный объем производства. В соответствии с нормами, нормативами, лимитами, сметами они включаются в плановую себестоимость продукции. К ним относятся все производственные затраты организации. *Не планируемые* – это затраты, не включаемые в план и отражаемые только в фактической себестоимости продукции (потери от брака, простоев и т.п.).

Рассмотренные выше классификации затрат не решают всех задач по контролю за ними. Располагая сведениями о себестоимости продукции, невозможно точно определить, как распределяются затраты между отдельными производственными участками (центрами ответственности). Эту задачу можно решить, если установить связь затрат и доходов с действиями лиц, ответственных за расходование ресурсов. Такой подход в управленческом учете назван *учетом затрат по центрам ответственности*, он реализуется на практике при делении затрат на следующие группы [7, С.78].

1. Регулируемые и нерегулируемые. *Регулируемые затраты* подвержены влиянию менеджера центра ответственности, на *нерегулируемые* он воздействовать не может. Например, затраты, связанные с нарушением технологической дисциплины в цехе, находятся в ведении начальника цеха, однако на общехозяйственные расходы он влиять не может, поскольку это прерогатива руководителей высшего звена, для него эти затраты – нерегулируемые.

2. Контролируемые и неконтролируемые. *Контролируемые* затраты поддаются контролю со стороны субъектов управления, а *неконтролируемые* не зависят от деятельности управленческого персонала (например, повышение цен на ресурсы).

3. Эффективные и неэффективные затраты. *Эффективные затраты* – в результате этих затрат получают доходы от реализации тех видов продукции, для выпуска которых были произведены эти

затраты. *Неэффективные затраты* – расходы непроизводительного характера, в результате которых не будут получены доходы, т. к. не будет произведен продукт. Другими словами, неэффективные затраты – это потери в производстве (от брака, простоев, недостач, порч ценностей) [3, С.50].

ЛИТЕРАТУРА

1. Кеулимжаев К., Акимова Б. Производственный учет// Бухгалтерский и налоговый учет в Казахстане, №3, 2005 – Алматы: Издательский дом «БИКО», с.50-196
2. Дюсембаев К. Ш., Егембердиева С. К., Дюсембаева Е. К. Аудит и анализ финансовой отчетности. - Алматы. 1998.
3. Соколов В.Я. Классификация ошибок в аудите. - Бухгалтерский учет. № 3, 2008.13.
4. Куранбаев К. С. Организация инвентаризации. Бухгалтерский учет и аудит. 2003. № 4. с. 34-41
5. Учетная политика ТОО «Resolution»
6. Таменова И. Р. Учет ТМЗ. Бухгалтерский учет и аудит. 2005. № 4.
7. Тулегинова Т. К. Налоговый и бухгалтерский учет ТМЗ. Бизнес класс. 2002. № 4. с. 10-13

КОЖАМКУЛОВА Д.С.

магистрант 1 курса

специальности «Учет и аудит»,

КазЭУ им. Т.Рыскулова

Научный руководитель: Атчабарова А.М., к.э.н., доцент

Кафедры «Бухгалтерский учет и аудит»

КазЭУ им. Т.Рыскулова, г.Алматы

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНТРОЛЯ НАД УЧЕТОМ АКТИВОВ

Активы - ресурсы, контролируемые индивидуальным предпринимателем или организацией в результате прошлых событий, от которых ожидается получение будущих экономических выгод. Активы делятся на краткосрочные и долгосрочные активы.

Краткосрочные активы (срок использования менее одного года):

- Денежные средства и их эквиваленты
- Краткосрочные финансовые инвестиции
- Краткосрочная дебиторская задолженность
- Запасы

- Прочие краткосрочные активы

Долгосрочные активы (срок использования более одного года):

- Долгосрочные финансовые инвестиции
- Долгосрочная дебиторская задолженность
- Инвестиции

- Основные средства

- Нематериальные активы

- Прочие долгосрочные активы^[1]

Финансовая отчетность представляет собой информацию о финансовом положении, результатах деятельности и изменениях в финансовом положении индивидуального предпринимателя или организации.

Целью финансовой отчетности является предоставление пользователям полезной, значимой и достоверной информации о реальном финансовом положении юридического лица, о результатах деятельности и изменениях в его финансовом положении за отчетный период. В число пользователей финансовой отчетности входят настоящие и потенциальные инвесторы, кредиторы, поставщики, покупатели, работники, а также государственные органы и общественность. Финансовая отчетность содержит информацию, полезную для принятия инвестиционных решений и решений по предоставлению кредитов, оценки будущих денежных потоков субъекта, оценки ресурсов, обязательств субъекта в связи с вверенными ему ресурсами, оценки работы руководящих органов.

Данные отчетности используются внешними пользователями для оценки эффективности деятельности предприятия, а также для экономического анализа его хозяйственной деятельности. Наряду с этим, отчетность необходима для оперативного руководства хозяйственной деятельностью и служит исходной базой для последующего планирования и прогнозирования.

Основными принципами финансовой отчетности являются:

– *Начисление.* Финансовые отчеты составляются на основе принципа начисления, в соответствии с которым доходы признаются (отражаются), когда они заработаны, а расходы и убытки, когда они понесены.

– *Непрерывность* финансовой отчетности предполагает, что субъект будет продолжать свою деятельность в течение неопределенного периода, и нет подтверждения тому, что он имеет намерение или возникает необходимость ликвидации в обозримом будущем,

– *Понятность.* Информация, представляемая в финансовых отчетах, должна быть понятна пользователям.

– *Значимость.* Финансовая информация должна быть значимой для того, чтобы удовлетворять потребности пользователей в процессе принятия ими решений и помогать им в оценке событий операционной, финансовой и хозяйственной деятельности.

– *Существенность.* Финансовая информация является существенной, если ее пропуск или неправильное представление могут повлиять на экономические решения пользователей, принятие на основе финансовой отчетности.

– *Достоверность.* Отчетность достоверна, когда в ней отсутствуют существенная ошибка или предвзятость.

– *Правдивое и беспристрастное представление.* Финансовые отчеты должны создавать у пользователя правдивое и беспристрастное представление о финансовом положении, результатах операций, движении денежных средств субъекта.

– *Нейтральность.* Информация, представляемая в финансовой отчетности, должна быть свободной от предвзятости для того, чтобы быть надежной,

– *Осмотрительность* подразумевает соблюдение степени предосторожности при принятии решений, необходимых для вынесения оценок, в условиях неопределенности, для того, чтобы активы и доход не были переоценены, а обязательства или расходы не были недооценены.

– *Завершенность и сопоставимость.* В целях обеспечения достоверности, информация в финансовых отчетах должна быть

полной. Для повышения полезности и содержательности информация одного отчетного периода должна быть сопоставимой с другим периодом,

– *Последовательность.* Пользователи должны иметь возможность сравнивать финансовые отчеты субъекта за разные отчетные периоды с целью определения тенденции изменений в его финансовом положении.

Важным требованием, предъявляемым к отчетности, является ее прозрачность. понимание данных отчетности инвесторами и акционерами. Отчетность должна составляться в установленные сроки.^[2]

Элементами финансовой отчетности, связанными с оценкой финансового положения, являются активы, обязательства и капитал.

Активы - ресурсы, контролируемые индивидуальным предпринимателем или организацией в результате прошлых событий, от которых ожидается получение будущих экономических выгод.

Обязательство - существующая обязанность индивидуального предпринимателя или организации, возникающая из прошлых событий, урегулирование которой приведет к выбытию ресурсов, содержащих экономические выгоды.

Капитал - доля в активах индивидуального предпринимателя или организации, остающаяся после вычета всех обязательств.

Элементами, непосредственно связанными с измерениями результатов деятельности в отчете о прибылях и убытках, являются доходы и расходы.

Доходы - увеличение экономических выгод в течение отчетного периода в форме притока или прироста активов или уменьшения обязательств, которые приводят к увеличению капитала, отличному от увеличения, связанного с взносами лиц, участвующих в капитале.

Расходы - уменьшение экономических выгод в течение отчетного периода в форме оттока или уменьшения активов или возникновения обязательств, которые приводят к уменьшению капитала, отличному от уменьшения, связанного с распределением лицам, участвующим в капитале.

Финансовая отчетность, за исключением отчетности государственных учреждений, включает в себя:

- 1) бухгалтерский баланс;
- 2) отчет о прибылях и убытках;
- 3) отчет о движении денежных средств;
- 4) отчет об изменениях в капитале;
- 5) пояснительную записку.

Порядок составления финансовой отчетности и дополнительные требования к ней устанавливаются в соответствии с международными стандартами, международным стандартом для малого и среднего бизнеса и требованиями законодательства Республики Казахстан о бухгалтерском учете и финансовой отчетности.

Финансовая отчетность организации, в которой бухгалтерский учет ведется бухгалтерской организацией или профессиональным бухгалтером, подписывается руководством, а также руководителем бухгалтерской организации или профессиональным бухгалтером.

Финансовая отчетность организации публичного интереса подписывается руководством и главным бухгалтером, являющимся профессиональным бухгалтером.^[3]

Предметом исследования является совокупность теоретических и методических вопросов, связанных с повышением надежности информации, раскрываемой в бухгалтерской финансовой отчетности организаций. Объектом исследования выступают направления контроля над порядком отражения активов в бухгалтерской финансовой отчетности организаций, соответствующей требованиям МСФО.

Основные рассматриваемые положения:

1. Снижение достоверности финансовой отчетности соответствующей требованиям МСФО, требует выявления возможностей влияния руководства организаций на надежность раскрываемой в ней информации и направлений усиления контроля качества ее составления в условиях ведения бухгалтерского учета.

2. Разработку унифицированной конфигурации методики контроля активов следует осуществлять, раскрывая организационно-информационные проблемы обеспечения контроля над учетом активов в соответствии с международными стандартами.

3. Необходимость своевременного выявления возникающих ошибок при обработке информации, собираемой в условиях применения правил бухгалтерского учета, но отражаемой в финансовой отчетности в соответствии с МСФО, требует определения направлений усиления контроля над ключевыми группами активов организаций: основными средствами, нематериальными активами, материально-производственными запасами.

4. Проверка достоверности бухгалтерской финансовой отчетности путем сопоставления раскрываемой в ней информации требованиям МСФО может осуществляться только в условиях установления контрольных процедур в рамках подготовительного этапа, этапа обработки информации и непосредственно этапа составления финансовой отчетности в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности.

5. Недостаточность уровня достоверности бухгалтерской финансовой отчетности связанная с ограниченностью предоставляемых в ней сведений обуславливает необходимость поиска и выявления возможностей расширения объема информации об активах организации, оказывающей наиболее существенное влияние на правильность восприятия финансовой отчетности в целом заинтересованными пользователями.^[4]

ЛИТЕРАТУРА

1. Назарова В. Л. Бухгалтерский учет. Алматы: «Алматыкітап баспасы», 2009 г.
2. Дюсембаев К.Ш. Анализ финансового положения предприятия, НАК «Центр Аудит», Алматы, 2000г.
3. [электронный ресурс] http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30092011
4. [электронный ресурс] <http://www.dissercat.com/content/kontrolno-metodicheskoe-obespechenie-ucheta-aktivov-v-usloviyakh-konvergentsii-rossiiskoi-iixzz2leVSazNP>

КОЙАЙДАРОВА С.

«Есеп және аудит»

мамандығының магистранты

Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ

Алматы қаласы

МІНДЕТТЕМЕЛЕР ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЕСЕБІ

Жалпы міндеттемелер мерзімі бойынша 2 түрге бөлеміз, яғни қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді міндеттемелер.

Кәсіпорынның *«Қысқа мерзімді қаржылық міндеттемелер»* тармағындағы шоттарда бір жылға дейінгі уақытқа алынған банктердің займдары, банктік емес ұйымдардан алынған займдар, акцияларға есептелінген және төленетін дивиденттік сомалар және жарғылық капиталда үлесі бар заңды тұлғаларға есептелінген табыстар, ұзақ мерзімді қаржылық міндеттемелердің ағымдағы бөлігі мысалы, қаржылық жалдау, займдар, сондай-ақ басқа да қысқа мерзімді қаржылық міндеттемелердің есебі жүргізіледі.

Банктердің несиелерін есепке алу. Қысқа мерзімді несиелерді беру Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкісі бекіткен *«Қысқа мерзімді несиелерді ұйымдастыру ережелеріне»* сәйкес жүргізіледі.

Несие беру және оның операцияларын жүргізу лицензия берілген Ұлттық банктің шешімімен айқындалған ресми статусы бар банкілер арқылы жүзеге асырылады. Несие негізінен оны өтеу қабілеттілігі бар ұйымдарға беріледі. Несие өтеу қабілеттілігі деп кәсіпорынның өзінің борышты міндеттемелерін толығымен және уақытында есептесе алуын айтамыз.

Қысқа мерзімді несиелер кәсіпорынның айналым қаражатын қалыптастыру көздерінің бірі болып табылады (меншікті және қарыз қаражаттарының қатынасы 60/40 -тан аспауға тиіс).

Банк несиесін өндірісті кеңейту үшін және ағымдағы қызметі үшін төлем қаражаттарының көзі ретінде пайдаланатын ақша қарызы түрінде (ссудасы) түрінде несиелерді береді. Несиелерді беру мен өтеудің тәртібі тиісті заңдармен белгіленеді және субъект пен банк арасындағы несиелер шартымен реттеледі. Онда несиелендіру объектілері, несиелер берудің шарттары мен тәртібі, оны

өтеудің мерзімдері, міндеттемелерді өзара қамтамасыз етудің нысандары (кепіл), пайыздық қойылымдар, оларды төлеудің тәртібі, тараптардың құқы мен жауапкершілігі, құжаттардың тізбесі және оларды тапсырудың мерзімділігі және т.б.

Нақты бір қарыз үшін банкке жүгінбес бұрын субъект:

1. Оны алудың мақсатқа сайлығы мен қайтарудың мүмкіндіктерін ойластыруға;

2. Несие беру мерзімдері, пайыздық қойылымдардың мөлшері және басқа талаптар тұрғысынан әр түрлі банктердің несие беруінің және өтеуінің талаптарын бағалап алуға тиіс.

Әдетте, кәсіпорын несиеленетін шараның қысқаша сипаттамасы және оны жүзеге асырудың экономикалық тиімділігі дәлелденген жағдайда жазбаша түрде банкке өтініш-міндеттемесін білдіреді.

Банк кәсіпорынның қарызды уақытылы қайтару және проценттер төлеу мүмкіндіктерін бағалап, оның төлем қабілеттілігі мен табыстылығына талдау жасайды. Ол үшін банк баланс пен басқа есептемелерді сұрап алуға, несиенің тиісті тауарлы-материалдық құндылықтармен қамтамасыз етілуін тексеруді жүзеге асыруға, есеп беру құжаттарымен, есептік тіркелімдермен танысуға құқылы.

Кәсіпорынның несие алу үшін несиенің қамтамасыз етілгендігі мен қарыздың қайтарылуы шындық екендігін растайтын құрылтай құжаттарының, есептеулердің, бухгалтерлік және статистикалық есеп берулердің көшірмелерін қоса тіркеп, банкке өтініш жібереді. Қысқа мерзімді несиелер бір жылға дейінгі мерзімге беріледі. Несие екі жақ арасында жасалған келісім-шартқа сай беріледі. Бұл келісімде несиенің мақсаты, мөлшері және мерзімі, құжаттар тізімі және олардың банкке ұсынылу мерзімділігі, несиенің мақсатты пайдалануын және қамсыздандырылуын тексеру нысандары, несие бойынша қарыздарды өтеудің барысында кепілге салынған мүліктерді өткізудің рәсімдеу тәртібі, қамсыздандыруды тексеру үшін банкке ұсынылатын ақпараттардың мазмұны ашылады.

Қысқа мерзімді несиелерді, займдарды алуға және сөндіруге байланысты есеп айырысу- несиелеу операциялары, ұзақ мерзімді несиелерді (займдарды) алу және оларды сөндіру операциялары сияқты жүргізіледі. ҚР-сы аумағындағы және шетелдегі ұлттық

және шетелдік валютадағы түрлі қысқа мерзімді несиелер туралы ақпаратты жинақтауға 3010 «Қысқа мерзімді банктік займдар» шоты арналған:

1. Алынған қысқа мерзімді несиелердің сомасы кәсіпорынның шоттарына есептелген Д-т 1030, 1050 К-т 3010.

2. Банк несиелері есебінен аккредитивтерге ақша қаражаттары есептелді Д-т 1060 К-т 3010.

3. Банк несиелері есебінен чек кітапшалары берілген кезде қаражаттардың депоненттелуі Д-т 1060 К-т 3010.

4. Алынған несие есебінен ашылған арнайы ссуда шотынан жеткізушілердің, мердігерлердің шоттары төленді (егер алынған несие кәсіпорынның шоттарына есептелмейтін болса) Д-т 3310, 3390 К-т 3010.

5. Несиені қайтару, өтеу Д-т 3010 К-т 1030, 1050.

6. 12 Қорлар ҚЕХС бойынша несиені төлеуге жұмсалған шығындар өндірістік өзіндік құнға қосылмайды және солар жұмсалған есепті кезеңнің шығыстары ретінде танылады:

а) есептелген банктік %-дің сомасына Д-т 7310 К-т 3380;

ә) % төлеген кезде Д-т 3380 К-т 1050, 1030.

3010-шоттың кредиті бойынша жинақтаушы есеп №4- журнал-ордерде жүргізіледі.

Қолданыстағы банк заңдарына сәйкес ҚР Ұлттық банкі ҚР ақша-несие саясатын жүзеге асырудың бір құралы ретінде қайта қаржыландырудың ресми ставкасын белгілейді. Қайта қаржыландырудың ресми ставкасын Ұлттық банктің Басқармасы ақша нарқының жалпы жағдайына, несиелер бойынша 0 мен 3, инфляция мен инфляциялық күтімдердің жалпы жағдайларына байланысты белгіленеді. Қайта қаржыландырудың ставкаларының мәселесі айыппұлдың, өсімақының және өзге шегерімдердің анықталған сомаларынан бастау алады.

ҚР-сының компаниялары өкілетті банктерден *шетелдік валютада несие* алуға құқылы. Несие заңды тұлға - резиденттерге қолма-қолсыз, ақшасыз тәртіпте ғана беріледі. Валюталық құндылықтарды өкілетті банк кепілдік ретінде заңды тұлға - резиденттерге несие беру үшін де пайдалана алады және ол шетел

және ұлттық валютада беріледі. Осы аталған жағдаймен байланысты шоттар корреспонденция келесідей жасалады:

1. Несие валюталық шотқа аударылған кезде Д-т 1050 К-т 3010;
2. Несиенің пайызы есептелінді Д-т 7310 К-т 3380;
3. Белгіленген мерзімде марапаттау сомасы негізгі қарыздың сомасына жатқызылды Д-т 3380 К-т 3010;
4. Алынған несие үшін марапаттау сомасы төленді:
 - а) бағамдық айырма сомасына Д-т 7430 К-т 3380;
 - ә) төленген марапаттау сомасына Д-т 3380 К-т 1050;
5. Негізгі қарыздың сомасы өтелді Д-т 3010 К-т 1050;
6. Несиені алған және өтеген күндеріне сәйкес, бағамдық айырма сомасына Д-т 7430 К-т 3010.

3010 шоты бойынша бухгалтерияда міндетті түрде талдамалық есебі жүргізіледі.

Банктен тыс мекемелердің берген несиелерін есепке алу. Қарыз негізінен келісім-шарттың негізінде бір тарап (қарыз беруші) екінші бір тарапқа (қарыз алушыға) өзінің меншігіндегі мүлкін немесе ақшасын береді, ол кезде қарызды алушы жағы сонымен байланысты барлық міндеттемелерін орындауды өз міндетіне алады. Сондықтан берілген несиені есепке алу үшін 3020 «Қысқа мерзімге алынған қарыздар» деген шотын пайдаланады. Бұл пассивті шотта еліміздің ішіндегі және шетелдегі қарыз берушілердің (банктерден басқа) мәліметтері жинақталады.

Міндеттемені қамтамасыз етудің кепілі ретінде үшінші тұлғаның кепілдігі, кепілге салудың шарты, сақтандыру полисі және т.б. болады. Кепілдемеге байланысты кепілдік ролін атқарған ұйымдардың ортақ жауапкершілігі емес, жәрдем ету (қосымша) жауапкершілігі туындайды. Кепілдік ролін атқарған кәсіпорынның жауапкершілігінің көлемі, әдетте, қарыз алушы кәсіпорынның алған қаржысы бойынша өтелмеген сомасының шегінде шектеледі. Кепілгер, әдетте, несие беруші кәсіпорынның қарыздарын несие алушы ұйым дер кезінде қайтара алмау қауіптілігінен шығуы мүмкін, яғни кепілдік болған ұйым шығынды жабуға арналған кепілдеме сомасынан процентті несие алушыдан ұстап қалады.

Кепілдікке қойылған мүлікке деген талап білдірушілердің талабын қанағаттандыру үшін олардың кезектілігін белгілеп, ке-

пілдіктегі мүлік қозғалысын тіркейді. Кепілдік заңы бойынша кез келген міндеттемені орындаудың мүмкіндігін қамтамасыз етеді (банкі несиені бергенде, құрал-жабдықты, қаражатты уақытша пайдалануға алғанда, салып-сатуда, жалғада, жүкті тасымалдағанда т.б.). Кепілдік бұйымы кәсіпорынның мүліктік айналысынан алынбауы мүмкін (ғимарат, қондырғы, өндіріс құралдары, бағалы қағаздар, ақша-қаражаттары, мүліктік құқықтары т.б.), бірақ оларды Қазақстан Республикасының заң актілеріне сәйкес өндіріп алуға (төлетуге) болады. Кепілдік міндеттеменің қамтамасыз етілуі тоқтатылса, кепілдік тоқтатылады: кепілге салынған мүлік жойылған жағдайда, және т.б. Кепілдіктің түрлері болып мүлікті салу және ипотека саналады.

Кепілге салу кезінде кепілдікке (закладқаға) салынған мүлік кепілге берушіден кепілге ұстаушының иелігіне өтеді. Кепілге ұстаушының келісімімен кепілге салынған зат кепілге берушіден айрықша сақталынып, мөр қойылып, сол жерде қалдырылуы мүмкін.

Ипотека жағдайында кепілге салынған мүліктер кепілге берушінің немесе үшінші тұлғаның иелігі мен пайдалануында болуы мүмкін.

Ипотека несиелік келісім-шарт бойынша негізгі қарыздың сомасын кепілдік ұстаушыға төлеуді немесе ипотекалық келісім-шарт бойынша қарастырылған басқа міндеттемелерді толық не ішінара бөлігін орындауды қамтамасыз етеді.

Егер де келісім-шартта басқаша шаралар қаралмаса, онда ипотека тек сол кезеңдегі талапты толық көлемде қанағаттандырады, демек, зиянды қалпына келтіруін; негізгі міндеттемесін бұлжытпай орындауын және басқа да заң актілерімен немесе негізгі міндеттемелерімен қарастырылған жағдайларын. Кепілдікке заттық нысандарға ие объектілерінен басқа да құқықтарды (кен орындарын пайдалану және кен шығару, ұйымға, құрылысқа, ғимаратқа, қондырғыларға және т.б. жалгерлік құқық) және бағалы қағаздарды (акциялар, облигациялар, вексельдер және т.б.) қабылдауы мүмкін. Ипотекалық келісім-шарт тараптардың негізгі ниеттерін қуаттайтын құжат болып табылады және ол қағаз нысанында жазылып, оған кепілдік беруші де, кепілдікті алушы

да, сондай-ақ қарызданушы да қол қояды, егер де кепілдік беруші қарызданушы болмаса (яғни, тұрақты тапсырма ретінде болуы мүмкін). Ипотекалық келісім-шарт мемлекеттік тіркеуден өтеді, сол тіркеуден өткен кезден бастап оның ипотекалық құқығы пайда болады. Ипотекалық келісім-шартта кепілдік берушінің де, кепілдік алушының да мекен-жайы, негізгі міндеттемесінің мәні, олардың деңгейі және орындау мерзімі т.б. мәліметтері көрсетіледі. Кепілдік ұстаушының құқығы ипотекалық куәлік берілуімен қуатталады, ал ол негізгі міндеттеменің орындалуын талап етуге, кепілдікке қойылған мүлікті алуына құқысының бар екенін көрсетеді. Ипотекалық куәлік бір ғана данада жасалады, ал ол тек кепілдік ұстаушының қолында болады.

Ипотекалық куәлік басқа бір тұлғаның пайдасына жазылып берілуі мүмкін. Жазып беру Бұл ипотекалық құқықтың басқа тұлғаға берілгендігін көрсетеді. Бұндай жазып беру операциясын банктер жасамайды. Жазып берілген құқықта берілген тұлғаның толық аты-жөні болуы тиіс, ал егер де ол бланкалық тұрғыда (толтырылмаған, қол қойылмаған нысанда) болса, онда ол ипотекалық куәліктің беру жазбасы болып саналмайды. Егер беру жазбасы бірінші беріліп отырса, онда ипотекалық куәлігінде көрсетілген кепілдік ұстаушысы қол қояды, ал егер де ол бірінші болмаса, онда осының алдында жазып берген тұлға қол қояды. Егер де беру жазбасы арқылы құқығын жүзеге асыратын болса, онда онымен бірге, сол берілген тұлғаға негізгі міндеттемесі де, ипотекалық куәлігі бойынша да құқығы өтеді.

Төменде 3020 «Қысқа мерзімге алынған қарыздар» шотындағы қарыздардың берілуі мен қайтарылуы жөніндегі операциялар есебі қарастырылған:

1. Қарыз берушіден қаржаттардың келіп түсуі Д-т 1050, 1030, 1010, 1020 К-т 3020;

2. Алынған қарыздар бойынша есептелген проценттер Д-т 7310 К-т 3020;

3. Алынған қарыздарды қайтару, өтеу Д-т 3020 К-т 1050, 1030, 1010, 1020.

4. Қарыздар бойынша пайыз төлеу Д-т 3020 К-т 1050, 1030, 1010, 1020.

3020-шот бойынша талдамалы есеп қарыз берушілер мен қарыздарды өтеу мерзімдері арасында жүргізіледі. Жинақтамалы есеп 3020-шоттың кредиті бойынша № 4 - журнал-ордерде жүргізіледі.

Дивиденттер бойынша алашақтардың қысқа мерзімді қарыздары. Дивиденттер дегеніміз – акционерлердің иелігінде болатын акциялардың саны (сомасы) мен түрлеріне қарап, жыл сайын олардың акционерлердің арасында табыс түрінде бөлінетін акционерлік қоғамының табысының бір бөлігі.

Дивиденттер бойынша есеп айырысулар есебі үшін 3030 «Дивиденттер және қатысушылар табысы бойынша алашақтардың қысқа мерзімді қарыздары» шоты пайдаланылады.

3030 «Жай акциялар бойынша есеп айырысу» субшотында жай акциялар бойынша акционерлік қоғамның (АҚ) есеп айырысуы есептелінеді, ол бүкіл АҚ-ның шығарған акциясының басым бөлігін құрайды (75% және одан жоғары). Жай акцияның иелері жалпы жиналасына қатысуына, дивиденттер лауға құқығы бар. АҚ жойылған кезде жай акциялардың иелері, осы акциялары үшін салынған қаражаттарын олардың номиналды бағасы бойынша қайтарып алуға құқылы, бірақ артықшылығы бар акциялардың иелерін қанағаттандырғаннан кейін.

3030/ «Артықшылығы бар акциялар бойынша есеп айырысу есебі» субшоты артықшылығы бар акциялар бойынша АҚ-ның есеп айырысуы есептелінеді. Оның үлесі жалпы жарғы капиталының 25%-нен аспауы керек. Артықшылығы бар акциялардың иелері 10% деңгейінде, дивидентті алдын-ала алуға құқығы бар. Артықшылығы бар акциялар бойынша бойынша бұндай кепілденген дивидент төлемдері акцияны шығармастан бұрын олардың жобасында қарастырылады, дивидентті төлеудің осындай тәртібі де онда тіркеледі. Артықшылығы бар акцияларға төленетін дивиденттердің мөлшері жай акцияларға төленетін дивиденттерден кем болмауға тиіс, егер де ондай қаражаттар болмай қалса, онда ол резервтік капиталдың есебінен төленеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Ержанов М.С., Даулетбеков Г.Б. и др. Аудит-1: Учебник. - Алматы, 2005.
2. Баймұханова С.Б. Бухгалтерлік есеп. - А.: Қазақ университеті, 2005.
3. Назарова В.Л. Шаруашылық жүргізуші субъектілеріндегі бухгалтерлік есеп: Оқулық. Жалпы ред. басқарған Н.Қ. Мамыров. - Алматы: Экономика, 2005.

ҚАСЫМБЕКОВА Г.Р.

Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ-дің PhD докторанты

ЕКІНШІ ДЕҢГЕЙДЕГІ БАНКТЕРДІҢ МЕНШІКТІ КАПИТАЛЫНЫҢ ЕСЕБІ МЕН БАҚЫЛАУЫНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазіргі экономикалық жағдайларда Қазақстанның екінші деңгейдегі банктердің ресурстық базасын қалыптастыру процесі көкейтесті мәселелердің бірі. Банктің меншікті қаражаттары несиелік ұйымның интенсивті дамуында негізгі рөл атқарады. Ұзақ мерзімді несиелік салымдардың көбеюі ресурстық базаның дамуы мен банктердің капиталдық базасының өсуімен іске асады. Банктердің күн тәртібіндегі басты мәселелердің бірі – мерзімі мен құны бойынша реттелген ресурстық база қалыптастыру. Банктердің ұзақ мерзімді несиелерді ұсынудағы мүмкіндіктерінің шектелуі көбінесе осыған байланысты.

Банктің меншікті капиталы экономикалық капиталдар категорияларының ішіндегі капиталдың бір түрі болып табылады. Меншікті капитал банк үшін маңызы өте зор. Себебі, банк ашу кезінде құрылтайшылар мен акционерлердің қосқан үлесінен құрылған меншікті капитал банк қызметін ұйымдастыруға және банк қызметінің аясын кеңейту үшін бастапқы және ең маңызды көзі болып табылады.

Банктік қызмет тәуекелдермен тығыз байланысты болады, сондықтан банк активтерін тәуекелділігі бойынша жіктеу маңызды.

Активтердің тәуекелділігі бойынша жіктелуі мен олардың меншікті капиталдың көлемімен өзара байланыстылығы, банктің басқару сапасын, сонымен қатар банктің қаржылық тұрақтылығын арттыруға өз әсерін тигізеді. Банктің меншікті қаражаттарына салымдар көлемінің көбеюі, қаржыландырудың ең қауіпсіз формасы болып саналады және ол жүйелік тәуекелдердің алдын алуға ықпалын тигізеді.

Банктің меншікті капиталы банктің тартылған ресурстарына қарағанда сенімділігі жоғары ресурс болып табылады. Активті операциялардың жүргізілуі шығындардың пайда болуына әкеледі және олар өз кезегінде резервтердің құрылуын талап етеді. Егер де банк қызметінің қорытындысы бойынша банкте шығындар пайда болса, онда банк жарғылық капиталдың белгілі бір бөлігінен айырылады, осындай жағдайда жарғылық капитал резервтер есебінен толықтырылып, банктік операциялар жүргізуге мүмкіндік беріледі [3].

Соңғы жылдарда жиі болып тұратын банктердің қаржылық тұрақсыздықтары мен банкроттылық жағдайларының негізгі себептерінің бірі – меншікті капиталды сапасыз басқару, яғни меншікті құралдар есебі мен бақылауының төмен деңгейде ұйымдастырылуы. Сонымен қатар отандық банктердің тәуекел-менеджментінің тиімсіздігі мен капиталдандыру деңгейінің жеткіліксіздігі де өз әсерін тигізді. Осы проблемалар банк жүйесінің ұзақ даму және қалыптасу тарихы бар елдер үшін де маңызды мәселе екені белгілі болып отыр[2].

Сондықтан жаһандық қаржылық дағдарыс салдарын жою, екінші деңгейдегі банктердің қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ету мақсатында Банктік қадағалау жөніндегі Базель комитетімен жаңа ұсыныстар қабылданды. Бұнда меншікті капитал жеткіліктілігін елеулі түрде, оның ішінде жүйе құраушы банктер үшін 1,6 есе көтеру және акционерлік капитал жағына баса назар аудару көзделеді.

Базель комитетінің аталып өткен жаңалықтары Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы қаржылық тұрақтылық және қаржы нарығын дамыту жөніндегі Кеңестің 2010 жылдың 10-шы қазанындағы және 2011 жылдың 11 қарашасындағы отырыста-

рында қаралып, отандық банктердің меншікті капиталдары бойынша ішкі және халықаралық тәсілдерді үйлестіру тұжырымдамасы қабылданды. Қазақстанда Базель III халықаралық стандарттарын енгізу мерзімі 2013 жылдың 1-ші қаңтары деп белгіленді.

Базель III стандартына сәйкес Базель комитетінің реформалары банктердің меншікті капиталының барлық үш құрамдас бөлігін қамтиды. Мысалы, бірінші деңгейдегі капиталда:

- төленген жәй акциялар мен бөлінбейтін таза кірістен тұратын негізгі капиталды бөлу (ең жоғары сапалы капитал);

- қаражаттарды бірінші деңгейдегі капиталға енгізу үшін қосымша критерийлер белгілеу;

- 2013 жылдан бастап 10 жыл ішінде мерзімсіз қаржы қаражаттарын алып тастау көзделеді.

- Базель III ұсынымдарын ескере отырып, 2013 жылдан бастап мынадай талаптар енгізуді қарастыруда:

- төленген жай акциялардың және банк тәуекелдерінің орнын толтыру үшін өткен жылдардағы таза кіріс есебінен қалыптастырылған резервтерден- тұратын «негізгі капитал» ұғымын енгізу;

- бірінші деңгейдегі капиталдан мерзімсіз қаржы қаражаттарын және артықшылықты акцияларды алып тастау.

Базель III стандартына сәйкес екінші және үшінші деңгейдегі капитал бойынша мыналар көзделеді:

- екінші деңгейдегі капиталға бірінші деңгейдегі капиталдан алып тасталатын капиталдың гибридті қаражаттарын енгізу;

- екінші деңгейдегі капиталдың бірінші деңгейдегі капиталдан аспауы тиіс екендігін көздейтін қолданыстағы шектеудің күшін жою;

- үшінші деңгейдегі капиталдың күшін жою.

Комитет 2013 жылдан бастап екінші және үшінші деңгейдегі капиталға қатысты осыған ұқсас түзетулер жүргізетін болады. Бұл ретте Комитет қосымша мынадай:

- екінші деңгейдегі капиталға тәуекел ескеріліп мөлшерленген активтер сомасының 1,25%-нен аспайтын сомада динамикалық резервтерді енгізу;

– мерзімсіз қаржы қаражаттарын және артықшылықты акцияларды енгізу;

– банктің екінші деңгейдегі реттелген борышын толық көлемде енгізу (қолданыстағы талаптарға сәйкес реттелген борыш бірінші деңгейдегі капиталдың 50%-нен аспайтын сомада екінші деңгейдегі капиталдың есебіне енгізілетін) шараларын қабылдайды.

Халықаралық есеп айырысулар банкінің зерттеу жұмыстары негізінде қазақстандық банктердің жүйелі тәуекелдерге және қолайсыз факторларға тұрақтылығын қамтамасыз ете алатын капитал деңгейін бағалау жүргізілді. Оның қорытындыларын төмендегі кестеден көруге болады.

Кесте1. Қазақстандық банктер үшін анықталған капитал құрылымы, %

| Капитал құрылымы | Қазақстандық банктер үшін мәні | Базельмен бекітілген мәні |
|--|---------------------------------------|----------------------------------|
| Негізгі капитал | 7 | 4,5 |
| Қосымша капитал | 2 | 1,5 |
| I- деңгейдегі капитал | 9 | 6 |
| II- ші деңгейдегі капитал | 3 | 2 |
| Капиталдың жалпы деңгейі | 12 | 8 |
| Консервациялық буфер | 3 | 2,5 |
| Консервациялық буферді есепке алғандағы капиталдың жалпы деңгейі | 15 | 10,5 |
| Контрциклдық буфер | 0-3 | 0-2,5 |
| Жүйе құрушы банктер үшін капитал буфері | 1 | 1-2,5 |
| Ескерту: Қазақстанда Базель стандарттарын енгізу әдістемелігінің анықтамасы [5]. | | |

Базель III талаптары бойынша капитал жеткіліктілігі коэффициенттерінің мәндеріне қатысты келесі өзгертулер енгізу қарастырылады:

– негізгі капиталға қойылатын барынша төмен талап қазіргі 2%-тен 4,5%-ке дейін, *консервациялық буфер* ескерілгенде 7%-ке дейін көтерілетін болады;

бірінші деңгейдегі капиталға қойылатын талап 4%-тен 6%-ке дейін, консервациялық буфер ескерілгенде 8,5%-ке дейін ұлғаяды; меншікті капиталға қойылатын талап консервациялық буфер ескерілгенде 8%-тен 10,5%-ке дейін ұлғаяды.

Банктік тәуекелдерді есептегендегі капитал адекваттылығына қойлатын талаптар (Common Equity Tier 1):

– қазақстандық банктердің негізгі капиталының жеткіліктілік деңгейі тәуекелді активтер сомасының 7 %-тен кем болмауы керек;

– банктің I-ші деңгейдегі капиталы тәуекелді активтердің 9 %-нен кем болмауы керек және сәйкесінше II-ші деңгейдегі капитал тәуекелді активтердің 3 %-нен артық болмауы керек. Сонымен, капитал буферін есептегенде банк капиталының жалпы деңгейі тәуекелді активтердің 12 %-ін құрайды.

Консервациялық буфер стрессті жағдайларда шығындарды жою үшін қолданылады. Оның деңгейі банктерді стресс-тестілеу арқылы анықталды. Консервациялық буфер көлемі тәуекелді активтердің 3 % мөлшерінде құру қажет деп шешілді.

Базель стандарттарымен қосымша *жүйелік буфер* бекітілді, оның көлемі әр жүйе құрушы банк үшін оның үлесіне қарай тәуекелді активтердің 1%-нен 2,5%-ке дейін белгіленеді. Қазақстанда жүйе құрушы банктер үшін капитал буфері тәуекел активтерінің 1% көлемінде анықталады.

Капиталдың контрциклдық буфері несиелеудің өсу қарқынын төмендету мақсатында құрылады. Оның мәні тәуекелді активтердің 3 % деңгейінде бекітіледі. Шектен тыс өсу кезеңін анықтау үшін несиелердің жалпы ішкі өнімге қатынасының көрсеткіші қолданылады. Контрциклдық буфер көлемін 1 %-тен үш жыл ішінде 3%-ке жеткізу керек [5].

Базель комитетінің жаңа ұсынымдарын ескере отырып, 2013 жылдан бастап:

– мәні 4,5%, консервациялық буфер ескерілгенде 7% болатын негізгі капитал жеткіліктілігінің жаңа нормативін енгізуді;

– k1-2 меншікті капитал жеткіліктілігі мәнінің 6%, консервациялық буфер ескерілгенде 8,5% болуын;

– к2 меншікті капитал жеткіліктілігі мәнінің 8%, консервациялық буфер ескерілгенде 10,5% болуын;

– банкте жеке тұлғаның, банк холдингінің немесе бас ұйымның ірі қатысушысы болуына немесе болмауына қарамастан, барлық банктер үшін капитал жеткіліктілігінің бірыңғай коэффициенттерін белгілеуді;

– буферлік капиталдарды (консервациялық – 2,5%, қарсы циклдік 0%-дан 2,5%-ға дейін, жүйелі – к2+2%) қолдануды көздеп отыр.

Сонымен қатар Базель III ұсынған талаптарды орындай алу мүмкіндіктерін анықтау мақсатында қазақстандық екінші деңгейдегі банктердің капиталдарының ағымды деңгейін бағалау жүргізілді. Базель III банктердің реттеу капиталын құрайтын құралдарға қатаң талаптар бекіткен. Бекітілген критерийлерге сәйкес келмейтін құралдар капитал құрамынан біртіндеп шығарылады. Қазіргі кезде Базельмен бекітілген критерийлерге тәуекелді активтердің 3,6%-ті немесе банктер капиталының жалпы деңгейінің 24%-ті сәйкес келмейді.

Жалпы алғанда, банктердің қосымша капитализациялануының қажетті деңгейі 324 млрд. теңге (тәуекелді активтердің 5,08%-ті), соның ішінде капиталдың жалпы деңгейінің қосымша капитализациялануы 143 млрд. теңге (тәуекелді активтердің 2,72%-ті) және консервациялық буферді қосымша капитализациялау 180 млрд. теңге (тәуекелді активтердің 2,83%-тін) құрайды [1].

Динамикалық провизиялар күтілетін несиелік шығындардың орнын жабуға арналған. Динамикалық провизиялар бірінші деңгейдегі капитал құрамына емес, екінші деңгейдегі капитал құрамына кіреді (тәуекелді активтердің 1,25 %-нен жоғары емес көлемде ғана). Жаңа талаптар бұрынғыдай ұсыныс қана емес, міндетті түрде орындалатын шарттар болады және Базель комитетіне кіретін елдердің банк заңнамасына міндетті түрде кіргізілуі керек.

Қазақстандық банктер Базель III стандартына 2013 жылдың 1 қаңтарынан бастап, 2019 жылдың 1 қаңтарына дейін өту керек.

Банктердің ұсыныстарын ескере отырып, жаңа стандарттарды еңгізудің графигі дайындалды:

– бес жыл ішінде (2013-2017жж): Базель III стандарттарына сәйкес келмейтін қаржылық құралдарды алып тастау және консервациялық буфер қолдану;

– үш жыл ішінде (2016-2018жж): капиталға қойылатын талаптарды күшейту.

Базель III талаптарына сәйкес, банк консервациялық буфердің қажетті көлемін орындамаса, оған санкциялар қолданылмайды, тек қана табысты қолдануға шектеулер қойылады [5].

Қадағалау органдарының екінші деңгейдегі банктер қызметтерін реттеу, басқарудағы мақсаты – олардың қаржылық тұрақтылығын жоғарылату, жүйелік тәуекелдердің алдын алу шараларын жүргізу. Екінші деңгейдегі банктер қызметтерін басқаруда негізгі капиталға, яғни бірінші деңгейдегі капиталға және акционерлердің жауапкершіліктерін жоғарылатуға аса назар аударылады. Жоғары көлемде қосымша капитал құрылуына шектеулер қойылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. <http://www.nationalbank.kz>
2. <http://www.afn.kz> Базель комитетінің соңғы ұсынымдарына сәйкес банктердің меншікті капиталының жеткіліктілігіне қойылатын талаптарды енгізу бойынша тұжырымдамалық көзқарасына қатысты № 239 баспасөз-релизі.
3. Исаков Ұ.М, «Банк ісі» Оқулық – Алматы: Экономика, 2013. – 571б
4. Тютюнник А.В., Турбанов А.В. Банковское дело. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 608с.
5. Банктік қадағалау жөніндегі Базель комитетінің 1 құжаты. «Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking system. - Bank for International Settlements, December 2010 (rev. Jun 2011). – Mode of Access: <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>. – Date of access 20.07.2011.

ҚОЖАНОВ М.

*«Есеп және аудит» мамандығы магистранты
Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ
Алматы қаласы*

БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТІ НОРМАТИВТІ-ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ ТҮСІНГІ, ӘДІСТЕРІ ЖӘНЕ ТҮРЛЕРІ

Қазақстан Республикасының «Нормативтік құқықтық актілер туралы» 1998 ж. 24 наурыздағы № 213-І Заңына сәйкес нормативтік құқықтық акт — референдумда қабылданған не уәкілетті орган немесе мемлекеттің лауазымды адамы қабылдаған, құқықтық нормаларды белгілейтін, олардың қолданылуын өзгертетін, тоқтататын немесе тоқтата тұратын белгіленген нысандағы жазбаша ресми құжат болып табылады.

Нормативтік құқықтық актілер негізгі және туынды актілер болып бөлінеді. Нормативтік құқықтық актілердің негізгі түрлеріне мыналар жатады:

- 1) Конституция, конституциялық заңдар, кодекстер, заңдар;
- 2) Қазақстан Республикасы Президентінің Конституциялық Заң күші бар Жарлықтары; Қазақстан Республикасы Президентінің Заң күші бар Жарлықтары; Қазақстан Республикасы Президентінің өзге де нормативтік құқықтық Жарлықтары;
- 3) Қазақстан Республикасы Парламенті мен оның палаталарының нормативтік қаулылары;
- 4) Қазақстан Республикасы Үкіметінің нормативтік қаулылары;
- 5) Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің, Жоғарғы Сотының, Қазақстан Республикасы Орталық сайлау комиссиясының және Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетінің нормативтік қаулылары;
- 6) Қазақстан Республикасының министрлері мен өзге де орталық мемлекеттік органдар басшыларының нормативтік құқықтық бұйрықтары;
- 7) орталық мемлекеттік органдардың нормативтік құқықтық қаулылары;

8) мәслихаттардың нормативтік құқықтық шешімдері, әкімдіктердің нормативтік құқықтық қаулылары, әкімдердің нормативтік құқықтық шешімдері.

Нормативтік құқықтық актілердің туынды түрлеріне мыналар жатады:

1) регламент – қандай да бір мемлекеттік орган мен оның құрылымдық бөлімшелері қызметінің ішкі тәртібін реттейтін нормативтік құқықтық акт;

2) ереже – қандай да бір мемлекеттік органның мәртебесі мен өкілеттігін белгілейтін нормативтік құқықтық акт;

3) қағида – қандай да бір қызмет түрін ұйымдастыру және жүзеге асыру тәртібін белгілейтін нормативтік құқықтық акт;

4) нұсқаулық – заңдардың қоғамдық қатынастардың қандай да бір саласында қолданылуын егжей-тегжейлі көрсететін нормативтік құқықтық акт.

Бухгалтерлік есепті құқықтық реттеу- бұл заңдық нормалардың көмегімен бухгалтерлік есеп облысында қоғамдық қатынасқа мемлекеттік әсер ету үдерісі. Құқықтық реттеу құқықтық реттеудің пәні мен әдісіне негізделеді.

Құқықтық реттеудің әдісі дегеніміз-заңдық нормалардың қоғамдық қатынасқа әсер ету тәсілі. Құқықтық реттеудің әдістері мемлекеттің оның органдары тұлғасында әсер етуі; заңдық нормаларға ғана қатысты; мемлекеттік мәжбүрлеумен қамтамасыз етілуі түрінде болады.

Құқықтық реттеудің әдістері императивтік және диспозитивтік болып бөлінеді. Бухгалтерлік есепті құқықтық реттеудің императивтік әдісі – бұл құқықтың нормаларымен реттелген бухгалтерлік есеп аясындағы қоғамдық қатынастың қатысушысына биліктік әсер ету тәсілі.

Бухгалтерлік есепті құқықтық реттеудің диспозитивтік әдісі – бұл бірдей құқығы бар жақтар болып табылатын бухгалтерлік есептің қатысушылары арасындағы қатынасты реттеу тәсілі. Диспозитивтік әдіс қатысушылардың құқық нормаларымен реттелген өзара қарым-қатынас түрлері туралы сұрақтарды өздері шеуін ұсынады. Бухгалтерлік есептің диспозитивтік әдісіне қоғамдық қатынастарды реттеудің үш тәсілі кіреді:

- құқықтық сипаты бар белгілі әрекет жасауға болатыны;
- құқықтық нормаларымен реттелген қоғамдық қатынастарды қатысушыларға ұсыну;
- белгілі бір қарым-қатынастары бар қатысушыларға өзінің тәртібі нұсқасын тандау мүмкіндігін беру;

Құқықтық реттеудің пәні- заңдық нормалардың сәйкес топтарына бекітілетін бухгалтерлік есеп аясындағы қоғамдық қатынастар нысаны.

Қазақстанда бухгалтерлік есепті ұйымдастыру мен жүргізу тәртібі төрт деңгейлі жүйе түрінде көрсетіледі:

Бірінші деңгей – Қазақстанда бухгалтерлік есепті жүргізудің және ұйымдастырудың бірыңғай құқықтық және әдіснамалық нормаларын бекітетін заңдар, Қазақстан Республикасы Президенті бұйрықтары, Қазақстан Республикасы Үкіметі қаулылары. Бухгалтерлік есеп және есептіліктің сұрақтарын қозғайтын басқа республикалық заңдарда көрсетілетін нормалар «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» заңға сәйкес келуі керек.

Екінші деңгей- қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттары.

Үшінші деңгей-әдістемелік нұсқаулар, нұсқаулықтар және соларға ұқсас құжаттар. Олар министрліктермен және басқа да атқарушы органдармен дайындалады. Бұларға тағы да бухгалтерлік есеп шоттарының типтік жоспары және оларды қолдануға нұсқаулықтар кіреді.

Төртінші деңгей- бухгалтерлік есепте мүліктердің жекелеген түрлері, міндеттемелер және шаруашылық операциялары түрінде ұйымдастыру және жүргізу құжаттары жатады. Олар міндетті сипатта болады. Бұған ішкі қолдануға арналған жұмыс құжаттары жатады. Олар қабылданған есеп саясаты шегінде ұйымның басшысымен бекітіледі.

1-ші кестеде Қазақстан Республикасында бухгалтерлік есепті нормативті-құқықтық реттеудің деңгейлері көрсетілген.

Кесте 1- Бухгалтерлік есепті реттеу жүйесі

| Деңгей | Құжаттар | Құжаттарды қабылдайтын органдар |
|-----------------------|--|---|
| Зандық | Зандар, қаулылар, бұйрықтар, кодекстер | Парламент, ҚР үкіметі, ҚР Президенті |
| Нормативтік | Бухгалтерлік есеп ережелері, стандарттар | ҚР Қаржы министрлігі, ҚР Ұлттық банкі |
| Әдістемелік | Әдістемелік нұсқаулықтар, хаттар | ҚР Қаржы министрлігі, атқарушы билік органдары, халықаралық кеңес комитеттері |
| Есеп саясаты, өкімдер | Ұйымдастырушылық өкімдік құжаттамалар | Ұйымдар, фирмалар, компаниялар |

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Нормативтік құқықтық актілер туралы» 1998 ж. 24 наурыздағы № 213-ІЗаңына (2013.04.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
2. В.Л. Назарова Бухгалтерский учет, Учебное пособие - Алматы: Экономика, 2011
3. А. Абдыманапов, С. Раимов Принципы бухгалтерского учета и финансовой отчетности: Учебник.- Алматы, 2005.

ҚУАНДЫҚ А.

*Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ
«Есеп және аудит» кафедрасының
оқытушысы*

ИСИЕВА А.Ж.

*Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ
«Есеп және аудит» мамандығының магистранты
Алматы қаласы*

ӨНІМ ӨНДІРУ ШЫҒЫНДАРЫ ЖӘНЕ ӨЗІНДІК ҚҰНДЫ ТӨМЕНДЕТУДЕГІ БАСҚАРУ ҮРДІСТЕРІН ТАЛДАУ

Өндірістік шығындар, өнімнің өзіндік құны экономикалық сатының басты элементтері болып табылады. Олардың деңгейі, көбінесе, пайда көлемін, кәсіпорын рентабельділігін және

шаруашылық қызметінің тиімділігін анықтайды. Сонымен қатар, кәсіпорынның бәсеке қабілеттілігін, беріктілігін, қаржылық тұрақтылығын анықтай отырып, оның өндірістік шығындарын қысқартып, оптималды экономикалық жетілдірудің негізгі бағыты болып табылады. Өнімнің өзіндік құны дегеніміз – кәсіпорынның өнім өндіруге және өткізуге жұмсаған шығындарының ақшалай тұлғалануы. Ол - өнімді өндіруге және оны сатудағы ақшалай нысанында көрсетілетін шығындардың жиынтығы. Өзіндік құнның экономикалық мазмұны – жұмсалған шығындардың орнын толтыру және соның есебінен өндірілетін барлық элементтердегі жай, ұдайы өндірісті, өндірістік қорларды және жұмыс күштерін қамтамасыз ету.

Өзіндік құнды төмендету дегеніміз – жүйелі әдіс-тәсілдерді және жалпы басқаруды талап ететін көп жоспарлы үрдіс.

XX ғасырдың басында АҚШ-та өндірісті басқару мен еңбекті ұйымдастыру мәселелерін шешуде объективті тенденциялар қолданылып келген өндірістік шығындар есебі әдістерінің мәнін қайта қарауға мәжбүр етті. Өнім бірлігі өзіндік құнын есептеу, баға қою, шығындарды бақылау және оперативті басқаруда еңбек және материалдық шығындар нормативі жасалып қолданысқа енді. Осылайша стандарт-кост әдісі пайда болды.

Біз басты жүйе ретінде алдымен қарастырып отырған «Стандарт-кост» жүйесінің артықшылығы ең бастымынадай белгіден тұрады:

Кәсіпорын пайдасын кемітетін шығынды анықтау мүмкіндігі.

Стандарт – бұл өнім бірлігін өндіруге керекті материалдық және еңбек шығындарының жалпы саны, ал кост – осы шығындардың ақшаға шаққандағы көлемі. Бұл тәсілдің негізгі мақсаты пайда көзінің ауытқулары мен шығынды анықтау, сонымен қатар өнімге кеткен тікелей шығынды басқару. Нормалардың ауытқуы олардың қате белгіленгенін көрсетеді. Стандарт-кост ағымдағы нормалардың өзгеруін қарастырмайды, ал нормативтік әдісте бұл қарастырылуы мүмкін.

Жоғарыда айтқандай, стандарт-кост тікелей шығындарды басқару құралы болып табылады. Бұл жүйенің бірнеше нұсқасы шетелдік компанияларда қолданылады. Мұнда шығындар

өндіріс шотының дебетіне жинақталып стандарттың құны бойынша бағаланады. Дайын өнім осы шоттың кредиті бойынша жазылады. Екінші нұсқаның мәні өндіріс шотының дебетінде қорытындыланған шығындар нақты өзіндік құн бойынша бағаланады, ал шоттың кредитінде дайын өнім стандарттық құн бойынша жазылады. Шетелдік компаниялар нақты шығындардың ауытқуын өзіндік құнға жатқызбай, өнім өткізу, жұмыс, қызмет шотына жатқызады.

Стандарт-кост жүйесі бойынша шығындар есебі өндіріс тәжірибесінде қолданылатын басқалардан ерекшелігі, өзіндік сипаты бар. Енді оған дәлірек дәлелдеме жасайтын болсақ:

«Стандарт-Кост» жүйесі туралы ақпарат ең алғашқы болып Г. Эмерсонның «Еңбек өнімділігі оперативті жұмыс пен жалақының негізі ретінде» атты кітабында жарық көрді. Сол кезде дәстүрлі бухгалтерия жақтаушылары калькуляция процессін тарихи немесе нақты өзіндік құнын іздеумен айналысты. Г. Эмерсон нақты өзіндік құнды мақсатқа лайықты құнға алмасруды ұсынды. Оның ойынша дәстүрлі бухгалтерияның кемшілігі келесіде болады: дәстүрлі бухгалтерияда бар нәрселер және болашақта болатын нәрселердің арасында еш қарым-қатынас жоқ деп түсінді. Оның ойынша бухгалтерияның ең басты мақсаты болып алдын ала сақтанырудың санын және қарқынын жоғарлату керек деп ұйғарды, ол сақтандырулар кәсіпорындардың шаруа-шылық қызметінің дұрыс бағытын табу керек деді. «Стандарт-кост» жүйесінің мағынасы есепке не болғаны емес, болуы тиіс нәрсе кіреді, нақты шығындық емес, міндеттісі ескеріледі, әсіресе пайда болған ауытқушылық көрініс табады.

Бұлжүйенің алдыға қойған негізгі мақсаты – кәсіпорындағы пайданың ауытқуы мен шығын есебі. Оның негізінде материалдардың, энергияның, қосымша уақыттың, еңбектің және басқа қандай да бір өнімді немесе жартылай әзірленген өнімді дайындау мен байланысты шығындардың мөлшерін нақты анықтау жатады.

Стандарт-кост – бұл өндірістің тікелей шығынын реттеуге бағытталған бақылау құралы.

«Стандарт-кост» жүйесін ұйымдастыру бойынша жұмысты үйлестірудегі кәсіпорынның көлеміне қарай стандарттар мен әдістемелерді есептен шығаруды бақылаушы немесе «Стандарт-кост» жүйесімен байланысты барлық бөлімшелердің өкілдері кіретін комитет анықтайды.

Бұл жүйе шығын есебі жүйесінің тәжірибесінде қолданылатын басқалардан айырмашылығы, оның өзіндік сипаты болады:

Қаражатты жұмсау процесіндегі стандарттардан ауытқудың негізгі анықталуына оның құжатталуы емес, синтетикалық шоттағы бухгалтерлік жазба жатады. Ауытқушылықты құжаттап, тіркегенше, оның алдын алу міндеті қойылды.

«Стандарт-кост» – бұл өндіріс процесінің барысын және нормативінен нақты көрсеткіштердің ауытқу мәнін ұдайы бақылауға, бұл ауытқулардың пайда болу себептерін талдауға, оны бір уақыттарда өзгерту тенденциясына, ауытқушылықты азайтуға басқарушылық ықпалды пайдалануға немесе нормаларды түзетуге негізделген өндірістік шығын деңгейін ұтымды басқару.

Бір айдың ішінде нақты шығарылған және қоймаға тапсырылған дайын өнімдер нормативтік өзіндік құндар бойынша бағаланады. Айдың соңында шығарылған дайын өнімдердің тапсырып берілген жұмыстардың және көрсетілген қызметтердің анықталған нақты өндірістік өзіндік құны жоспарлы және нақты өзіндік құндармен салыстырылады. Мұндай салыстырудың нәтижесіне үнемдеу, яғни нақтыдан нормативтік өзіндік құндарды асыру немесе артық жұмсау немесе нормативтен нақты өзіндік құндарды асыру, жатуы мүмкін. Анықталған ауытқу сомасы дайын өнімдердің нормативтік құнын арттырады немесе кемітеді.

«Стандарт-кост» жүйесінің артықшылығы төмендегідей белгілерден тұрады: Кәсіпорын пайдасын кемітетін шығынды анықтау мүмкіндігі; келешекте болуы мүмкін шығындарды болжау мүмкіндігі; калькуляциялаумен байланыстырылған есептік жұмыстың ең аз шамасы; бұйымды өндіруге және өткізуге жұмсалатын болжамды шығындар туралы ақпаратпен қамтамасыз ету; өнім бірлігінің алдын ала есептелген өзіндік құндары негізінде бағаны қалыптастыру; нормативтен ауытқу мен оның пайда

болу себебін бөлу арқылы кірістер мен шығыстар туралы есеп беруді жасау; өткізу бөлімі арқылы сату көлемін жоспарлауы және оңтайлы бағаны белгілеуі мүмкін өндірістің өзіндік құны туралы нақты деректерді менеджерлерге ұсыну;

Қазіргі нарықтық қатынастар мен бәсекелестік жағдайында шығындарды бақылау мен есептеу жүйесінде әлде қайда прогрессивті қолданылатын жүйе ол – бекітілген стандартты норма және сол стандарттардан ауытқу бойынша есептелетін жүйе немесе ол жүйені «стандарт-кост» жүйесі деп атайды.

Алайда, ең күшті қағиданың бір өзі әлі табыстылықтың кепілі емес екенін білдіреді. Нақыл кеңестерді қолданар алдында, айталық, тауарынды бәсекелестерге қарағанда арзан сату үшін, оны алдымен арзан ететін жол табу керек.

Ендігі бір сұрақ, тауардың құнын қай кезде төмендетуді іске асыру керек? Көпшілік жағдайларда кәсіпорындардың басымы көпшілігі тауарды өндіріске жібергеннен кейін, оның құнын төмендету жолдарын іздей бастайды. Себебі, оның пайдасы мен шығыны ойдағыдай болмайды. Мұндай жағдайлардың себебі неде, олардың алдын алуға бола ма?

Осындай сұраққа нақты жауапты 1960 жылдың өзінде-ақ жапондық мамандар берген. Олар мақсаттық өзіндік құн бойынша басқару концепциясын-таргет костинг жүйесін ұсынды және де оны өздері 40 жылға жуық уақыт аралығында табысты қолдануда.

Таргет костингтің пайда болу себептерін қарастыра отыра, бизнестің осы соңғы 10 жылдықта өзгерісін ескере отыру керек. Осы күнде кәсіпорынның табыстылығы мен бәсекеге қабілеттілігінің басты факторлары инновациялық өнімдер болып табылады. Көптеген салалардың өндірушілері салыстырмалы тұрақты нарықтар мен технологияға сеніп, үлкен партиялы стандартты өнімдер өндіре алмайды. Қазіргі нарық аса құбылмалы, ал технология өте жылдам дамиды, осы себептер менеджерлерді басқаруда жаңа идеялар іздеуге ынталандырады.

Егер өткен кезеңдерде өнімнің өзіндік құнын анықтауда стандартты калькуляциялау әдістері өзін ақтаса да, қазіргі мамандардың ойынша осы күнгі ортаға мұндай үйреншікті қатынас тиімсіз болып табылады. Аса маңызды мақсаттардың бірі, ол жаңа

өнімдердің өзіндік құнын калькуляциялаудың әдістемесін модификациялау. Таргет костинг жүйесін қолдану, қазіргі күнде, осындай мақсаттарға қол жеткізудің перспективті жолы.

Таргет костинг - бұл әдістің отаны Жапония мемлекеті болып табылады. Ол алғаш рет 1965 жылы Toyota корпорациясында қолданылған. Ал АҚШ-та 1980 жылдың аяғында өндірістік корпорацияларында жалпы енгізілген және де үлгі ретінде жапондық модель алынған.

«Таргет костинг» тұжырымдамасын алғаш қолданған Тоширо Хиромото болған. Ол оны өзінің 1988 жылы басылған, жапондық басқару есебінің жеткен жетістіктеріне арналған мақаласында қолданды.

Сол кезден біраз уақыт өткенімен кейбір экономистер оны «мақсатты калькуляциялау» концепциясымен теңейді. Алайда «Таргет костинг» бұл басқарудың жалпы концепциясы, ол шығындарды төмендету стратегиясын қолдайтын және жаңа өнімдердің өндірісінің функциясын іске асыратын, нарыққа сай мақсатты өзіндік құнды калькуляциялау концепциясы.

Көп жылдар бойы таргет костинг жүйесі өндірістік компанияларда қоданылып келеді, әсіресе үнемі жаңа модельдер мен өнім түрі жетілдіріліп отыратын инновациялық салаларда. Таргет костинг жапондық компаниялардың 80%-на жуығында табысты қолднылуда, сонымен қатар бірнеше американдық және еуропалық компанияларда.

Таргет костинг концепциясының негізіне салынған идеяның өзі күрделі емес, бірақ сонымен қатар революциялық болып табылады. Жапондық менеджерлер дәстүрлі баға құру формуласын теріске шығарды:

Өзіндік құн+Пайда=Баға, яғни жаңа өнімді шығындарды түгел жауып, пайданы қамтамасыз ететін баға бойынша сату күтіледі. Мұндай қатынас, шынымен-ақ, ерекше және тапсырыс бойынша өндірілетін өнімдерге және бәсекелесі жоқ өнімдерге қолдануға болады. Ал дәстүрлі өнімге мұндай формула тек теория жүзінде іске асады. Сондықтан да Таргет костинг жүйесінің құрушылары іс-әрекет кезектілігін өзгертіп, сәйкесінше олардың мәнділігі де өзгерді, Баға-Пайда=Өзіндік құн.

Бұл оңай шешім басқару мен шығындарды жоспарлау стадиясында үнемдеудің керемет құралын алуға мүмкіндік берді.

Таргет костинг жүйесінің басқа дәстүрлі баға құру әдістерден ерекшелігі, ол өнімнің өзіндік құнын сату бағасымен байланыстырды. Бұл баға маркетингтік зерттеулердің арқасында белгіленеді, яғни оның күтілген нарықтық бағаса болып табылады.

Мақсатты өзіндік құнды анықтау үшін фирманың алғысы келетін пайданы, өнімнің күтілетін нарықтық бағасынан алып тастайды. Әрірек өндірістік үрдістің барлық қатысушылары, менеджерлерден бастап қарапайым жұмысшыға дейін мақсатты өзіндік құнға сәйкес келетін өнімді жоспарлап, дайындайды.

Жапондық кәсіпорындарындағы өнімді инженерлік өңдеу, батыс компаниялардағыдан елеулі айырмашылықтары бар. Мысалға, Батыста өнімді жетілдіру процесі келесі түрде болады:



Сурет 1. Өнімді жетілдіру процесі

Ал Жапонияда бұл процесс таргет костинг түсінігіне сәйкес басқаша болады:



Сурет 2. Таргет костинг түсінігі бойынша процесс

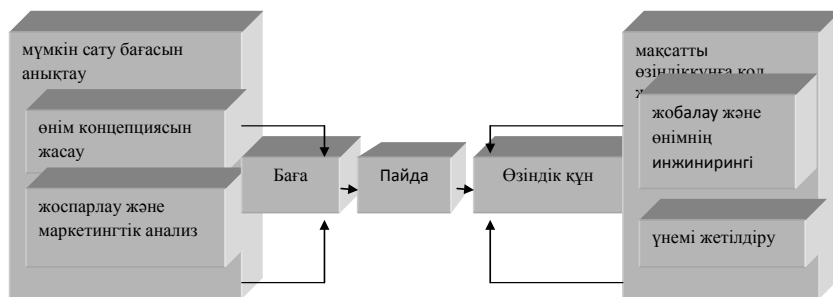
Мұндай көзқарастың артықшылықтары, біріншіден, жаңа өнімді өңдеудегі қатынас өзіндік құнға қатысты әр өзгешеліктерді этап бойынша ойластыруды қамтамасыз етеді. Менеджерлер мен қызметкерлер мақсатты өзіндік құнға жақындауға тырысу бары-

сында, жиі-жиі инновациялық ойларды талап ететін жағдайларда стандартты емес шешімдер табуға ынталандырады. Екіншіден, үнемі есінде болатын мақсатты өзіндік құн инженерлерді қымбат тұратын технология мен материалдарды қолдану ниетін шектейді, себебі бұл жобалаудың жаңа орамына алып келеді.

Осылайша, түгел өндірістік процесс, жаңа өнімнен бастап, шектеулі шығындардан аспайтын, инновациялық болып табылады.

Мысалы, Жапонияның автомобиль құрылысы саласында мақсатты өзіндік құн әр жаңа модель үшін ғана емес, автомобильдің әр бөлшегіне есептеледі. Дизайнерлер жобаның үлгісін жасап оның сметалық өзіндік құнының мақсатты өзіндік құнына сәйкестігін тексереді. Егер айырмашылық болса, онда жобаға қажетті өзгертулер енгізіледі. Бұл процесс сметалық және мақсатты құн арасындағы айырма жоқ болғанда жобаның ақырғы варианты жасалынып, өндіріс бөліміне жіберіледі. Алғашқы уақытта өндірістің нақты шығындары мақсаттысынан асып отырады, бұл жаға жобаны меңгерумен байланысты болады, ал кейінірек ауытқулар анықталып, жойылғаннан кейін, барлығы нормаға түседі.

Егер мақсатты өзіндік құнды басқару процессін (таргет-костинг) схема түрінде көрсететін болсақ, онда мақсатты өзіндік құнға (жылжу)-екі жақты болып табылады. Төмендегі суретте мақсатты өзіндік құн бойынша басқару үрдісі келтірілген.



Сурет 3. Мақсатты өзіндік құн бойынша басқару процесі

Бір жағынан, қызмет немесе өнімнің мақсатты өзіндік құнын нарықтың ағымдағы жағдайы мен мүмкіндігін терең маркетингтік зерттеусіз анықтау мүмкін емес, ал екінші жағынан сметалық өзіндік құнды мақсатты өзіндік құнға сәйкестендірген мненеджердің басқару талантын, жобалаушылардың инженерлік қабілетін және бухгалтерлердің аналитикалық ойын нақтылай түседі. Осы адамдардың барлығы бір ғана мақсатпен байланысты-сметалық өзіндік құн мен мақсатты өзіндік құн арасындағы айырманы жою.

Сондықтан да, таргет костинг жүйесі толық жұмыс істеу үшін кәсіпорындарда жоғары ұйымдастырылған және жоғарғы өнімді, бір мақсатты көздеген топ құрылу керек. Таргет костинг жүйесінің негізі: өнімге деген сұранысты анықтау, жаңа өнім түрін анықтау және жобалау, материалға қажеттілік пен өндірістік процессті анықтау, материалды сатып алу құны мен мүліктерді анықтау, өнімнің өзіндік құнын анықтау.

Бұл үрдіс әдетте 2-3 толық айналымнан өткізіледі, сондықтан да оңтайлы нәтижеге сирек әкеледі, себебі аса қысқа мерзімде көп еңбек сыйымдылығын қажет ететін әрекеттерді сызықты кезектілікпен сапалы орындау қиын, сонымен бірге түгелінен өңделген өнімге конструкциялық және функционалды өзгерістер енгізу, басқа материал мен технологиялық әдістерді қолдану мүмкіндігін зерттеу нәтижесінде кәсіпорынға көтеріліп кеткен өзіндік құнмен келісуге тура келеді.

Ал таргет костинг концепциясы бойынша өнімнің өзіндік құнын басқару әлдеқайда қысқа итерациялық блоктан тұрады.

Таргет костингтің негізгі идеясын басқаша да құруға болады. Егер дәстүрлі әдісте жаңа өнімді жасауда инженерлік және технологиялық жұмыстар өзара мүлдем байланыспаса, ал Таргет костинг конструкцияны жобалау болашақ тауардың тұтынушының құрылымының құрылуы процессінде бөлінбес құрамдар болып табылады.

Ұйымның өндірістік шығындарын есептей отырып, қаншалықты қызметтің тиімді жолдарын табу мақсаты басқарушылық шешім қабылдаудың кепілділігі. Шығындардың қызметке қаншалықты әсер етуін талдау арқылы ғана анықтай аламыз.

Өндіріске кеткен шығындар көздерін талдаудың міндеттері: өзіндік құнның маңызды көрсеткіштерінің динамикасын және олар бойынша жоспардың орындалуын бағалау, өзіндік құнның маңызды көрсеткіштерінің динамикасына әсер еткен факторларды анықтау, жоспарланаған және нақты өндірістердің арасындағы ауытқудың себептерін анықтау, өнімнің өзіндік құнын төмендету мүмкіндіктерін анықтап көрсету. Шығындарды қысқарту өзіндік құнды төмендетуге басты негіз болады.

Өндіріске кеткен шығындар көздерін талдаудың мақсаты өндіріс және өнімді өткізу барысында қолданылатын барлық ресурстарды пайдалану тиімділігін арттыру.

Нарықтық қатынастар жағдайында орындалған жұмыстар мен қызметтердің өзіндік құндарының дұрыс қалыптасуы ұйымының қаржылық-шаруашылық қызметінің соңғы нәтижесіне әсерін тигізеді. Яғни, шаруашылық субъектілерінің үздіксіз өндіріс процесін қамтамасыз ету үшін белгіленген өзіндік құнды төмендету жолдарын іс жүзінде қолдану арқылы нақты нәтижелерге қол жеткізуге болады.

Қорыта келгенде айтарымыз, өзіндік құнды төмендету мен шығындарды басқаруда басқару шешімдерін дұрыс қабылдаудың маңызы зор. Ал өнімнің өзіндік құнын төмендету жолдары мынадай: өндірісті автоматизациялау, үстеме шығындарды төмендету, қымбат ресурстардың орнын арзан түріне ауыстыру, өндірістік емес шығындарды толықтай жою, еңбекті және өндірістің өрлеу қарқынын жақсарту.

Әдебиеттер

1. К.Т. Тайгашинова. Басқару есебі. Алматы 2011ж.
2. А.А. Елакова. Таргет-костинг как инструментуправленческого учета. № 12 декабрь 2011г.
3. Друри К. Управленческий и производственныйучет. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2009г.
4. Лахно И. Г., Дьяков Д. Ф.статья - Пути снижения себестоимости продукции. Украина.

ҚУЛМАНБЕТОВА Д.
«Есеп және аудит»
Мамандығының 2 курс магистранты
Ғылыми жетекші:
Аппақова Г.Н.-доктор PhD, доцент

ХҚЕС БОЙЫНША КІРІСТЕР МЕН ШЫҒЫНДАР ЕСЕБІН ЖЕТІЛДІРУ

Ұйымның түрлі қызметтерінің, перациялардың және басқа оқиғалардың әсері жиілігі жағынан, пайда немесе шығын мүмкіндігі және алдын ала болжалуы әртүрлі болатындықтан, қаржылық қызметтің компоненттерін ашып көрсету қолданушыларға қолжеткен қаржылық қызметті білуге және болашақ қаржылық қызметтің жоспарларын құруға көмектеседі. Ұйым қосымша желілік баптарды толық кіріс жөніндегі есептілікке, табыс жөніндегі бөлек есептілікке (қажет болғанда) қосады, және қаржылық қызметтің элементтерін түсіндіруге қажет болғанда, ол қолданылған сипаттамаларына және баптардың ретіне түзету енгізеді. Ұйым кіріс және шығыстар баптарының елеулілігі және сипаты және функциясы кіретін факторларды қарастырады. Мысалы, қаржылық мекеме өзінің қызметіне қатысты ақпаратпен қамтамасыз ету үшін сипаттамаларға түзету енгізуі мүмкін. Ұйым кіріс пен шығыстардың баптарын 32 тармақтағы талаптар орындалмайынша өтпейді.

Ұйым кіріс немесе шығыстардың баптарынтотық кіріс жөніндегі есептілікте, кіріс жөніндегі бөлек есептілікте (қажет болғанда) немесе ескертпелерде ерекше баптар ретінде ұсынуға құқылы емес.

Кезең ішіндегі пайда немесе залал. ХҚЕС (IFRS) талап етпейінше немесе рұқсат бермейінше сол кезең ішінде танылған пайда мен залалдың барлық баптарындағы кіріс пен шығысты ұйымтануы тиіс. Сол кезеңде ұйым пайда мен залалдан тыс нақты бір баптарды таныған кезде IFRS кейбір жағдайларды нақтылайды. 8 (IAS) ХҚЕС-ы осындай жағдайлардың екі түрін нақтылайды: кателіктерді түзеткенде және есеп саясатына енгізген өзгерістердің

салдарын нақтылағанда. Басқа IFRS-тер пайда мен залалдан басқа *Концепцияда* берілген кіріс пен шығыс түсініктемелеріне сай басқа толық кіріс компоненттерін талап етеді немесе қолдануға рұқсат береді (7 тармақты қараңыз)[1, 87Б.].

Кезең ішіндегі басқа толық кіріс. Ұйым қайта жіктеуден кейінгі өзгерістермен қоса, басқа толық кірістің әрбір компонентіне байланысты кірістік салықтың сомасын кіріс жөніндегі есептілікте, немесе ескертпелерде ашып көрестуі тиіс. Ұйым басқа толық кірістің компонентін ұсынуына болады:

(а) қатысты салық нәтижесін шегеріп, немесе

(б) қатысты салық нәтижесін шегерудің алдында сол компоненттерге байланысты, кірістік салықтың жиынтық сомасы ретінде көрсетілген бір сомамен бірге

Ұйым басқа толық кіріс компоненттеріне байланысты қайта жіктеу өзгерістерін ашып көрсетуі тиіс.

ХҚЕС (IFRS) басқа толық кірісте алдын-ала танылған соманың пайда немесе залал ретінде жіктелген-жіктелмегендігін және қашан жіктелгендігін нақтылайды. Бұл Стандартқа қатысты мұндай қайта жіктеулер қайта жіктеу түзетулеріне жатады. Қайта жіктеу түзетулері пайда немесе залалға қайта жіктелген түзетулер жасаған кезеңдегі басқа толық кірістің ұқсас компоненттерін қамтиды. Мысалы, сатуға қол жетімді қаржы активтерін шығарудан алынған табыстар ағымдағы кезеңнің пайдасы мен залалына жатады. Бұл сомалар ағымдағы және алдыңғы кезеңдердегі жүзеге асырылмаған табыс ретінде басқа толық кірістерде танылуы мүмкін. Жалпы толық кірістерге екі рет енгізіліп кетпес үшін бұл жүзеге асырылмаған табыстарды осы кезеңдегі пайда және залал ретінде жіктелген жүзеге асырылған табыстарды басқа толық кірістер есебінен алып тастау қажет.

Ұйым қайта жіктеу өзгерістерін толық кіріс жөніндегі есептілікте немесе ескертпеде ұсынуына болады. Қайта жіктеу өзгерістерін ескертпеде ұсынушы ұйым басқа толық кіріс компоненттерін кез келген орынды қайта жіктеу өзгерістерінен кейін ұсынады.

Қайта жіктеу өзгерістері, мысалы, шетелдік операция жабылғанда (21 (IAS) ХҚЕС-ын қараңыз), сату үшін мүмкіншілікті қаржылық активтерді тануды тоқтатқаннан кейін (39 (IAS) ХҚЕС-

ын қараңыз) және хедждеделген болжанған операция пайдаға немесе шығынға әсер еткенде (ақша қозғалыстарын хеджедеуге қатысты 39 (IAS) ХҚЕС-тың 100 тармағын қараңыз) туындайды.

Қайта жіктеу өзгерістері 16 (IAS) ХҚЕС немесе 38 (IAS) ХҚЕС-ына сәйкес танылған қайта бағалаудан кейінгі кіріс өзгерісінен немесе 19 (IAS) ХҚЕС-тың 93А тармағына сәйкес танылған белгіленген зейнетақы жоспарлары бойынша актуарлық кіріс пен шығыстан туындамайды. Бұл компоненттер басқа толық кіріс бойынша танылады және келесі кезеңдерде пайда немесе шығынға қайта жіктелмейді. Қайта бағалаудан кейінгі кіріс өзгерісі активті қолдану барысында немесе оны қайта танығанда келесі кезеңдерде таратылмаған кіріске айналдырылуы мүмкін (16 және 38 ХҚЕС-тарын қараңыз). Актуарлық кіріс пен шығыс жөнінде оларды босқа толық кіріс ретінде тану кезеңінде таратылмағана табыс бойынша есеп беріледі (19 ХҚЕС-ын қараңыз).

Толық кіріс туралы есептің өзінде, не ескертулерде ұсынылуы тиісті ақпарат. Егер кірістер мен шығыстардың баптары елеулі болып табылса, олардың сипаты мен шамасы міндетті түрде бөлек ашып көрсетілуі тиіс. Кірістері мен шығыстарының баптары бөлек ашып көрсетілетін міндеттемелер мыналарды қамтиды:

(а) босалқылардың құнын мүмкін болатын таза сату құнының шамасына дейін немесе жылжымайтын мүлік, үйлер мен жабдықтар құнын өтелетін сомаға дейін есептен шығару, сондай-ақ ондай есептен шығаруларды қайтару;

ұйымның қызметін қайта құрылымдау және қайта құрылымдауға шыққан шығындар бойынша кез келген бағалау міндеттемелерін қайтару;

(с) жылжымайтын мүлік, үйлер мен жабдықтар объектілерінің шығып қалуы;

(d) инвестициялардың шығып қалуы;

(e) тоқтатылған қызмет;

(f) сот дауларын реттеу; және

бағалау міндеттемелерінің басқа да қайтарулары.

Ұйым қандай ұсынудың сенімді болып табылатынына және неғұрлым маңызды ақпарат беретініне байланысты не шығыстарының сипатына, не ұйым ішіндегі олардың мақсатына негізделген сыныптауды пайдалана отырып, шығыстарды талдауды ұсынуға міндетті.

Пайданың немесе шығынның жиілігі, үрдісі және болжамдылығы сияқты сипаттамалар бойынша айрықшалануы мүмкін қызметтің қаржы нәтижелерінің компоненттерін бөліп көрсету үшін шығыстар ішкі топтарға бөлінеді. Бұл талдау екі нысанның бірінде ұсынылады.

Талдаудың бірінші нысаны «шығыстар сипаты бойынша әдіс» деп аталады. Пайдалар мен шығындар туралы есепте шығыстар олардың сипатына қарай (мысалы, амортизация, материалдар сатып алу, көлік шығындары, қызметкерлерге сыйақы және жарнамаға шығыстар) біріктіріледі және олардың әртүрлі мақсаттарға арнаулуына сәйкес ұйым ішінде қайта бөлінбейді. Бұл әдісті қолдану оңай, өйткені қызметтік сыныптауға сәйкес шығыстарды бөлу талап етілмейді. Шығыстардың сипаты бойынша әдістің көмегімен сыныптаудың мысалы былайша көріністабады:

Талдаудың екінші нысаны «шығыстардың қызметі бойынша» немесе «сатудың өзіндік құны бойынша» деп аталады және сатудың өзіндік құнының бір бөлігі ретінде олардың мақсатына сәйкес шығыстарды, немесе, мысалы, өткізуге немесе әкімшілік қызметті жүргізуге арналған шығыстарды ажыратады. Ең аз дегенде, ұйым осы әдіс бойынша сатудың өзіндік құнын басқа шығыстардан бөлек ашып көрсетеді. Бұл әдіс шығыстарды сипатына қарай сыныптауға қарағанда пайдаланушыларға неғұрлым маңызды ақпарат беруі мүмкін, бірақ шығыстарды олардың мақсатына қарай бөлу бөлудің субъективтілігіне және тиісті пікірлер әзірлеу жөнінде едәуір күш жұмсауға әкеп соқтыруы мүмкін)[2, 65Б.].

Шығыстарды мақсаты бойынша сыныптайтын ұйымдар, амортизациялауға және қызметкерлерге сыйақы төлеуге жұмсалған шығыстарды қоса, шығыстардың сипаты туралы қосымша ақпаратты ашып көрсетуге тиіс.

Шығыстардың мақсаты бойынша әдіс пен шығыстардың сипаты бойынша әдістің арасынан таңдау тарихи және салалық факторларға, сондай-ақ ұйымның сипатына байланысты болады. Әдістердің екеуі де ұйымның сату немесе өндіру көлемінің өзгеруіне байланысты тікелей немесе жанама түрде өзгеруі мүмкін болатын шығыстарды көрсетеді. Ұсынудың әрбір әдісінің әр түрлі ұйымдар үшін өз артықшылықтары болғандықтан, бұл Стандарт ұйым басшылығынан неғұрлым маңызды және сенімді ұсынуды

таңдауын талап етеді. Алайда шығыстардың нақты сипаты туралы ақпарат ақша қаражаттарының болашақ тасқынын болжау үшін пайдалы болғандықтан, шығыстардың мақсатына негізделген сыныптауды пайдаланған кезде қосымша ашып көрсету талап етіледі. 104-тармақтағы «қызметкерлерге сыйақы төлеу» деген термин 19 *Қызметкерлерге берілетін сыйақы* (IAS) сол ХҚЕС-ындағының өзін білдіреді.

Ұйымның меншікті капиталындағы екі есепті кұнарасындағы өзгерістер кезең ішінде оның таза активтерінің артуын немесе кемуін көрсетеді. Меншікті капиталдың иелері ретінде әрекет ететін меншікті капиталдың иелері мен операциялар нәтижесінде болған өзгерістерді (капиталға жарналар, меншікті үлестік құралдар және ұйымның дивидендтері сияқты) және осындай операциялар мен тікелей байланысты мәмілелер бойынша шығындарды қоспағанда, кезең ішіндегі меншікті капиталдағы жиынтық өзгеріс, ұйымның осы кезең ішіндегі қызметінің нәтижесінде туындаған басқа пайдалар мен шығындарды қоса (кірістер мен шығыстар туралы осы баптар кірістер мен шығыстар туралы есепте танылатынына немесе тікелей – меншікті капиталдағы өзгерістер ретінде танылатынына қарамастан), кірістер мен шығыстардың жалпы сомасын көрсетеді.

8 (IAS) ХҚЕС-ы есеп саясатында өзгерістерді көрсету үшін іс жүзінде мүмкін болатын жерлерде ретроспективті түзетулер жасауды талап етеді, бұған басқа ХҚЕС-тың тиісті ауыспалы ережелері өзгеше талап ететін реттер кірмейді. 8 (IAS) ХҚЕС-ы сондай-ақ іс жүзінде орындалатын жерлерде қателерді түзету үшін қайта есептеу операцияларын ретроспективті жүргізуді де талап етеді. Қайта есептеу мен түзетулердің ретроспективті операциялары бөлінбеген пайда сальдосына қатысты жүргізіледі, бұған қандай да болсын ХҚЕС меншікті капиталдың өзге компонентіне ретроспективті түзетуді талап ететін реттер кірмейді. 106(b)-тармақ меншікті капиталдың әрбір компонентін жиынтықты түзету бойынша меншікті капиталдағы өзгерістер туралы есепті – есеп саясатындағы өзгерістер салдарынан және қателерді түзету салдарынан бөлек ашып көрсетуді талап етеді. Бұл түзетулер әр бір алдыңғы кезең үшін және ағымдағы кезеңнің басында ашып көрсетіледі.

Ұйым ескертулерді міндетті түрде және осы іс жүзінде орындалатын дәрежеде реттелген түрінде ұсынылуы тиіс. Пайдалар мен шығындар туралы баланстың, есептің, меншікті капиталдағы өзгерістер туралы есептің және ақша қаражаттар туралы есептің әр бір бабы бойынша осыған қатысты кез келген ақпаратқа алмасқан сілтеме ескертулерде жасалуы тиіс.

Кейбір жағдайларда ескертулерде жекелеген баптардың орналасу тәртібін өзгерту қажет немесе дұрыс болуы мүмкін. Мысалы, пайдада немесе шығында танылған әділ құндағы өзгерістер туралы ақпарат, ашып көрсетулердің бірінші түрі пайдалар мен шығындар туралы есепке, ал екіншісі – балансқа жататын болса да, қаржы құралдарын өтеу туралы ақпаратпен біріктірілуі мүмкін. Солай бола тұрса да, ескертулер құрылымының реттілігі ол іс жүзінде қаншалықты орындалатын болса, соншалықты сақталуға тиіс.

Қаржы есептілігін әзірлеу негіздері және есеп саясатының нақты аспектілері туралы ақпарат беретін ескертулер қаржы есептілігінің жеке компоненті түрінде ұсынылуы мүмкін.

Ұйым маңызды есеп саясатының қысқаша мазмұнында ақпаратты ашып көрсетуге міндетті:

(а) қаржы есептілігін әзірлеу кезінде бағалау негізін (немесе негіздерін); және

(б) қаржы есептілігін түсіну үшін қажетті қолданылған басқа есеп саясатын.

Қаржы есептілігінде пайдаланылған бағалау негізі немесе негіздері туралы (мысалы, тарихи құн, ағымдағы құн, өткізудің мүмкін болатын таза құны, әділ құн немесе өтелетін құн) пайдаланушылардың білуі маңызды, өйткені қаржы есептілігі жасалған негіз пайдаланушылар жүргізетін талдауға айтарлықтай ықпал етеді. Егер қаржы есептілігінде бірден артық бағалау негізі пайдаланылатын болса, мысалы, активтердің белгілі бір топтары ғана қайта бағалауға жататын болса, әр бір негізде қолданылатын активтер мен міндеттемелердің санаттарын көрсету жеткілікті болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. МСФО, Алматы, Аскери, 2012г.
2. Аппақова Г.Н. Тереңдетілген қаржылық есеп. Алматы, 2011ж.

ЛАПБАЕВА С.Ш.
к.э.н., доцент
КазЭУ им. Т.Рыскулова

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УЧЕТА В СЕЛЬХОЗКООПЕРАТИВЕ

Процесс аграрного производства ведется на земельных площадях, с участием множества сельскохозяйственной техники выполняющей работы в растениеводстве и животноводстве, трактора, сельхозтехника комбайны и другие сельскохозяйственные механизмы, автотранспорт. Однако последних у многих фермеров просто напросто их нет.

Вместе с тем отдаленность расположения полей и пастбищ создает определенные проблемы для маленьких крестьянских хозяйств, тем более в условиях кризиса последние зачастую не имеют собственной техники или, если была, то уже за счет ее износа не позволяет использовать в полную мощь на сельскохозяйственных работах. Многие крестьянские хозяйства в настоящее время в условиях кризиса просто выживают.

Правительством нашей страны предусмотрена программа по дотированию села. Дотации государства не доходят до мелких крестьянских хозяйств. Поэтому объединение крестьянских хозяйств в крупные кооперативы считаем целесообразным и своевременным. Именно крупные ТОО или кооперативы имеют возможность получать дотации государства.

Президент Р.К., Н.А.Назарбаев, по этому поводу отметил, «... Организация средних и крупнотоварных производств в растениеводстве и животноводстве, ориентированных на экспорт и крупные внутренние, и государственные закупки, в связи с чем намечены мероприятия по дотированию сельского хозяйства» [1, с-3]

В этой связи сегодня предлагают объединятся крестьянам в ТОО, в агрофирмы, в кооперативы цель объединения сообща выполнение сложных работ обработка земель содержание и разведение животных, в целях остановить кризис в будущем.

Об этом сказано в Правительственных документах в концепции устойчивого развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2006- 2010 годы.[с2, с1-2]

За объединение фермерских хозяйств и специалисты племенного животноводства Восточно-Казахской области» [3, с.1-3]

В своих исследованиях за образование ТОО пишет В.М Пизенгольц «Имущественные и земельные доли (паи) в хозяйстве передаются по наследству в соответствии с действующим законодательством, выход из ТОО с земельной и имущественной долей (паем) допускается при создании крестьянского (фермерского) хозяйства, кооператива или иного предусмотренного законодательством предприятия по производству сельскохозяйственной продукции». [4, с.11]

Затем он, утверждает, что... «устоявшиеся управленческие структуры пусть даже под новым названием в условиях рынка в основном обеспечивают нормальный процесс управления для крупных сельскохозяйственных формирований (ТОО или кооперативы относятся к крупным формированиям» [4, с12]

За объединение фермерских и крестьянских хозяйств в Агрофирмы предлагает К.Т.Тайгашинова, «Существующие фермерские и крестьянские хозяйства, чтобы выжить в сложных условиях, объединяются в ТОО или сельхозфирмы. Цель объединения – совместная обработка земель, посев культур, выполнение крупных сельхозработ общими усилиями» [5, с28]

А.Д.Даулетбеков, К.Т.Тайгашинова раскрывают свое толкование в понятие кооператив, «Производственный кооператив – добровольное объединение граждан на основе членства для совместной предпринимательской деятельности, основанной на их личном трудовом участии и объединении, его членами имущественных взносов (паев)». [6, с.45).

Еще в Постсоветский период (1989) было издано «Указания по ведению бухгалтерского учета и применению учетных регистров в кооперативах, осуществляющих свою деятельность в сфере производства и услуг». В указании писалось «В кооперативах с простой технологией производства продукции (работ и услуг) бухгалтерский учет может осуществляться по упрощенной форме...». [7,

с-3). В этом указании перечислялись Ведомости упрощенной формы учета (ВК-1 по ВК-9).

Более того сегодня утрачена система учета затрат в производстве растениеводства, в последние годы в основном используют рекомендации по применению упрощенной формы учета и налогообложения. Вот одна из них, М.М.Дзядык, М.И.Кухарский, предлагают, «Учет затрат на производство осуществляют в кооперативах по «котловому методу». В этом случае к синтетическому счету «Основное производство» открывают один аналитический счет,

Аналитический учет затрат и выхода продукции осуществляют в ведомости учета затрат (типовая форма №В-3), установленной для малых предприятий». (8, с.10). Однако сегодня котловой метод не совсем приемлем.

Вопрос организации бухгалтерского учета по упрощенной форме в крестьянском (фермерском) хозяйстве, И.Сокова, полагает, «Крестьянские (фермерские) хозяйства руководствуются в своей деятельности и ведении бухгалтерского учета Гражданским кодексом РК (далее -ГК РК), Законом РК от 31.03.1998г. № 214-1 «О крестьянском (фермерском) хозяйстве», Законом РК от 26.12.1995 г. № 2732 «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» и Налоговым кодексом РК (далее – НК РК)». (9, с.26).

В части ведения учета по упрощенной форме на наш взгляд можно согласиться учитывая, что фермерское хозяйство по своим размерам небольшое производство. А вот при объединении в пределах пяти, шести крестьянских хозяйств в сельхозкооперативы на наш взгляд, необходимо учитывать технологические особенности производства растениеводства и животноводства.

Вместе с тем, все кто предлагает укрупнение, объединение крестьянских (фермерских) хозяйств не раскрывают всю систему и структуру кооператива. Ведь после объединения, меняется структура объединённых хозяйств и вместе с ними организация не только производства, но, и организации учета требования к документообороту, составление учетной политики, учета затрат и исчисление себестоимости продукции ее реализации и получение дохода. В этой связи нами сделана попытка представить схему структуры объединения крестьянских (фермерских) хозяйств в

сельхозкооперативы Рис 1.

Для нашей республики наиболее приемлемым является создание производственных и отраслевых кооперативов по схеме: производство хранение- переработка- сбыт, а также межфермерских кооперативов, охватывающих различные виды деятельности, полагает Д.К.Омуралиева (10, с.21).

Вместе с тем развитие кооператива на наш взгляд следует вести по отраслевому признаку. Показанное нами на рисунке 1.

Основными производственными единицами объединенного сельхозкооператива стали процессы производства. Сельхозкооператив функционирует самостоятельно, имеет печать и открытый расчетный счет в банке. Свою деятельность они осуществляют в соответствии с договорами, заключенными с руководством сельхозкооператива и с руководителями процесса производства. Высший орган совет трудового коллектива, которое принимает решения по наиболее важным вопросам: выбор председателей процесса производств, утверждение их полномочий, принятию условий договора на производство и реализацию продукции, распределению материально-технических средств, формированию и использованию доходов и т.д. Назначение финансово-расчетного центра, он осуществляет планирование производственной и финансовой деятельности всего сельхозкооператива. Ведет расчетно-финансовые операции между кооперативами, также со снабженческо-заготовительными фирмами. (поставщиками по поставке запасов и услуг).

По сбыту продукции расчеты с покупателями Финансово-расчетный центр является единым ссудозаемщиком и плательщиком по всем денежным операциям, а также получателем бюджетных средств, плательщиком налогов и взносов в бюджет. Работу Ф.Р.Ц. осуществляет главный бухгалтер. Ф.Р.Ц. разрабатывает и вносит на рассмотрение и утверждение совета предложения по образованию дохода и его использованию в разрезе кооператива. Ф.Р.Ц. открывает лицевой счет и кредитную карточку на каждый кооператив, в которой отражается расход денежных средств кооперативами. Вместе с тем Ф.Р.Ц. разрабатывает методические указания по организации производства, учета затрат нормы расхода материалов, кормов, семян нормы технологических карт, расчетных цен на продукцию.

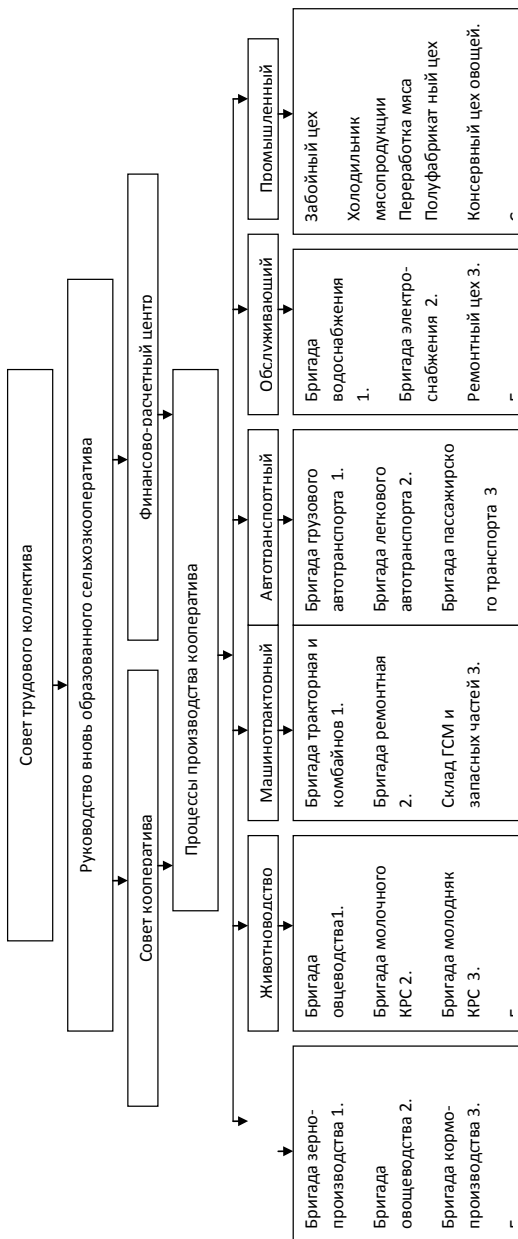


Рис 1. Структура управления сельхозкооперативом и ее влияние на организацию бухгалтерского учета.
Примечание: Составлена соискателем

Объединение крестьянских (фермерских) хозяйств в сельхозкооператив потребовала совершенствования организации бухгалтерского учета в нем.

В первую очередь в условиях кризиса, на наш взгляд следует организовать первичный бухгалтерский учет. Если речь пойдет об упрощенном учете, то на наш взгляд поменяется объект учета затрат.

Объектом учета в объединенном сельхозкооперативе будет каждый процесс производства:

- растениеводство в разрезе выращиваемых культур;
- животноводство по видам выращиваемых животных;
- машинотракторный парк и автотранспорт в разрезе видов производств;
- обслуживающий и промышленные перерабатывающие производства и т.д.

Данная система самоуправления сельхозкооперативом обусловила передачу части функций первичного учета (то есть составления первичных документов) непосредственно в коллективы, работающие в условиях преодоления кризиса, обеспечения самообеспеченности каждого производственного объекта.

ЛИТЕРАТУРА

1. Казахстан – 2030- Алматы: Юрист, 2001. – 249с.
2. Концепция устойчивого развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2006-2010 годы Астана. 2005
3. А.Сергазыулы Создание сельскохозяйственного кластера в ВКО http://old.oskemen.kz/uk2_1_3ja.htm 22.10.2008.
4. Пизенгольц В.М. Управление в товариществах с ограниченной ответственностью. Экономика сельскохозяйственных перерабатывающих предприятий. №10. 1993 с.11-12
5. Тайгашинова К.Т. Основные принципы организации бухгалтерского учета в агрофирмах.
6. Даулетбеков А.Д., Тайгашинова К.Т. Сборник №2 Учебно-методические материалы по дистанционному обучению студентов-заочников 3 курса спец 07.06. Бухгалтерский учет аудит Алматы, 1999 ТОО «Эвер» с.43-144.

7. Бухгалтерский учет в кооперативах. Указания по ведению бухгалтерского учета и применению учетных регистров в кооперативах. Изд. «Финансы и статистика», 1989-16с.
8. Дзядык М.М., Кухарский М.И. Опыт организации учета в сельскохозяйственных кооперативах. Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. М. «Колос» 1993. №2. с9-11.
9. Сокова И. Вопросы организации бухгалтерского учета в крестьянском (фермерском) хозяйстве. ББ- отрасль: №4. Сельское хозяйство/2005/33с.
10. Омуралиева Д.К. Развитие кооперативных аграрных формирований и их учетно-информационное обеспечение (на материалах Кыргызской Республики). Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук. Бишкек-2008. с.49.

ЛЮ ЧАН

Магистрант спец. «БУ и А»

КазЭУ им.Т.Рыскулова

Алматы

ОСНОВЫ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УЧЕТА

Ориентация корпорации на развитие и совершенствование деятельности, исключение влияния негативных факторов и ситуаций, способствующих банкротству, возрастание роли долгосрочных решений вызывают необходимость организации учета, направленного на сравнительно продолжительную перспективу, - стратегического учета. Интерпретация финансовых отчетов предусматривает определение текущего конкурентного положения корпорации и стратегических вопросов, нуждающихся в решении.

Стратегический учет - неразрывно связан с финансовым учетом, так как содержит информацию не только о внутренней среде организации, но и о внешнем окружении, в том числе о положении корпорации по отношению к основным конкурентам, и позволяет согласовать интересы различных групп лиц при принятии стратегических управленческих решений.

Стратегические долго срочные решения определяют перспективу организации, ее будущее. Для них нужна информация о возможностях предприятия и его экономической среде (рынках, конкурентах, товарах в долгосрочной перспективе). Они включают вопросы о выпуске новых товаров для сбыта на существующих рынках, выпуске новых товаров для новых рынков, создании новых товаров для существующих и вновь создаваемых рынков. Некоторые говорят в этом случае о необходимости стратегического учета. Однако, по существу, здесь речь идет о еще одной особенности управленческого учета, ориентированного не только на ближайшее, но и сравнительно отдаленное будущее. По характеру применения управленческий учет универсален. Его можно внедрять на всех предприятиях и в организациях, имеющих затраты и зависящие от них финансовые результаты деятельности, т.е. практически во всех отраслях народного хозяйства. Используют данные управленческого учета в первую очередь те, кто управляет. Бухгалтерия, в том числе управленческая, выполняет в основном сервисную функцию поставщика необходимой информации и ее интерпретатора. Этические стандарты поведения бухгалтера — специалиста по управленческому учету не позволяют ему вмешиваться в процесс принятия решения или навязывать собственное мнение менеджеру. Но работник учета, в первую очередь главный бухгалтер, не должен стоять в стороне, если речь идет о финансовых аспектах деятельности, оттоках и притоках денежных средств и обязательствах организации. Эта сфера управленческого учета целиком в его ведении и компетенции.

Квалифицированный совет, предостережение, профессиональное мнение по спорным вопросам и ситуациям, связанным с риском, всегда будут кстати, даже если окончательное решение принимает первое лицо, т.е. руководитель организации. Изучение опыта организации управленческого учета на западных фирмах свидетельствует о том, что здесь нет одинакового подхода к тому, кто должен заниматься учетом для управления: бухгалтерия или специально созданная для этого служба. В крупных компаниях управленческий учет и анализ по глобальным параметрам обычно осуществляет специальное административное подразделение. Ча-

сто его называют службой контроллинга. На небольших фирмах сбор и обработку данных управленческого учета ведет бухгалтерия, усиленная специалистами по финансовому менеджменту. В средних по величине и объему товарооборота организациях возможны оба варианта. Там, где служба контроллинга обособляется, она может подчиняться либо главному бухгалтеру, либо коммерческому директору. В любом случае вопрос о том, нужен управленческий учет современному предприятию или не нужен, у большинства зарубежных фирм решен положительно. Да, нужен, поскольку без квалифицированного управления на основе специально подготовленной информации в условиях конкурентной борьбы не выжить.

Переход экономики страны на рыночные отношения требует эффективной организации стратегического управления на предприятии, что определяет актуальность становления и развития стратегического управленческого учета в отечественной учетной практике, его признание как самостоятельного вида экономической деятельности хозяйствующих субъектов.

Стратегический менеджмент характеризуется как последовательный стиль руководства, состоящий в непрерывном процессе анализа, планирования и контроля. В связи с этим принятие надежных стратегических решений требует большого объема разнообразной информации. При этом следует учесть, что системы информационного обеспечения принятия решения усложняются, и это связано с тем, что стратегическое планирование используется на разных уровнях организации. В целом стратегический учет может быть охарактеризован как направление управленческого учета, в рамках которого формируется информационное обеспечение принятия стратегических управленческих решений.

Стратегическому управлению, как и всем системам, присущи свои принципы. На наш взгляд, заслуживают внимания следующие основные принципы стратегического управления:

- принцип научно-аналитического предвидения и разработки стратегии. Данный принцип указывает на то, что для разработки эффективной стратегии недостаточно пожеланий руководства хозяйствующего субъекта. Необходим анализ деятельности орга-

низации в прошлом, ситуации в отрасли её деятельности и динамики изменения этих показателей;

- принцип учета и согласования внешних и внутренних факторов развития организации. Данный принцип говорит о том, что стратегические решения будут эффективными только в том случае, если они разрабатывались с учетом внешних и внутренних факторов, влияющих на деятельность организации;

- принцип соответствия стратегии и тактики управления организации. Этот принцип указывает на необходимость и выверенной стратегии, и эффективной тактики. Успех возможен только в одном случае – тактика организации соответствует её стратегии, а формирование стратегии учитывает возможности решения тактических задач;

- принцип приоритетности человеческого фактора. Стратегия и тактика должна разрабатываться так, чтобы персонал был способен воспринять их, как руководство к действию. Кроме того, персонал должен обладать соответствующими профессиональными качествами и навыками для реализации стратегических решений;

- принцип определенности стратегии и организации стратегического учета и контроля. Этот принцип требует обеспечения четкости поставленных стратегических задач. Необходимо, чтобы стратегия имела конкретную формулировку и понималась однозначно. Кроме того, обязательно соблюдение принципа обратной связи, что невозможно без эффективно организованного учета и контроля принятых решений;

- принцип соответствия стратегии организации имеющимся ресурсам. В процессе разработки стратегических решений нужно обеспечить хотя бы приблизительный размер располагаемых ресурсов для реализации этих решений. Данный принцип реализуется через систему стратегического учета.

- принцип соответствия стратегии организации имеющимся технологиям. Для грамотного вовлечения имеющихся ресурсов в процесс реализации стратегических решений необходимы умения, навыки и знания – двумя словами, технология действий.

Стратегический менеджмент характеризуется как последовательный стиль руководства, состоящий в непрерывном процессе анализа, планирования и контроля. В связи с этим принятие надежных стратегических решений требует большого объема разнообразной информации. При этом следует учесть, что системы информационного обеспечения принятия решения усложняются, и это связано с тем, что стратегическое планирование используется на разных уровнях организации. Полезная функция управленческого учета в рамках стратегического менеджмента состоит в том, чтобы в рамках отведенного времени доставлять всю необходимую информацию принимающим решения подразделениям различного уровня.

Сущностью стратегического учета является информационное обеспечение стратегического менеджмента и, в частности, стратегически ориентированных управленческих решений. В данном случае справедливо полагать, что стратегический учет не является принципиально новым направлением учетной практики, а представляет собой более совершенную модель развития управленческого учета, ориентированную на будущее.

В современной экономической литературе стратегический менеджмент в прикладном аспекте рассматривается как деятельность по постановке целей и формулировке задач организации, а также по поддержанию взаимоотношений между хозяйствующими субъектами и внешней средой, которая позволяет добиться своих целей, исходя из внутренних возможностей. Стратегический учет, в свою очередь, является незаменимой частью стратегического управления и играет роль информационной основы дальнейшего построения этой системы.

Стратегический учет не регламентируется государством. Его организация, определение форм и методов ведения должны определяться организацией самостоятельно, исходя из приоритетных управленческих целей по достижению стратегической устойчивости фирмы. Поэтому важным моментом при построении системы стратегического управленческого учета является организационный момент. При кажущейся новизне предложенного плана действий это уже проверенный и надежный способ. Предложенные ав-

торами регламентирующие документы могут стать действительно эффективным помощником при постановке стратегического учета в организации.

Стратегический управленческий учет является достаточно обширным направлением, и при использовании данной технологии необходима некоторая система для практического внедрения стратегического управленческого учета на предприятии.

Модель построения стратегического управленческого учета должна включать организацию системы мониторинга и возможность в ее рамках осуществлять не только сбор и анализ информации, но и прогнозирование как внутренних факторов микросреды, так и внешних факторов макросреды. Важнейшей частью модели, по нашему мнению, должны быть используемые инструменты стратегического управленческого учета: методики составления производных балансовых отчетов, система сбалансированных показателей, модель добавленной стоимости и др.

Для контроля формирования данных в системе стратегического управленческого учета целесообразно периодически осуществлять внутренний аудит, который может быть проведен как собственными силами, так и силами сторонних аудиторских организаций.

В заключение хотелось бы отметить, что стратегический учет не предназначен для пассивного фиксирования хозяйственных операций и обобщения финансовых результатов, он также не ограничивается обеспечением руководства внутренней информацией для обоснования управленческих решений. Роль стратегического учета является комплексной и состоит в обеспечении управленцев всей информацией, необходимой для управления и контроля развития компании в долгосрочной перспективе.

Как уже было отмечено, стратегический учет является новым и малоизученным направлением в учетной практике российских организаций. Новизна приемов и методов стратегического менеджмента для российской экономики дает широкую область для исследования стратегического учета как информационной базы принятия стратегических решений.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ковалев В.В. Введение в финансовый менеджмент. - М.: Финансы и статистика, 2000. - 768 с.: ил.
2. Николаева О.Е., Алексеева О.В. Стратегический управленческий учет. - М.: Едиториал УРСС, 2003. - 304 с.
3. Гришанков Д. Воспроизводство прошлого [Текст] / Д. Гришанков, Д. Кабалинский // Эксперт. – 2010. – №39. – С. 88-97.
4. Дамодаран А. Инвестиционная оценка. Инструменты и техника оценки любых активов [Текст] / А. Дамодаран ; пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – 1342 с.
5. Завельский М.Г. Паттерн [Текст] / М.Г. Завельский // Экономико-математический энциклопедический словарь / гл. ред. В.И. Данилов-Данильян. – М. : Большая российская энциклопедия ; ИНФРА-М, 2003. 688 с.
6. 5. Иванов Ю.Н. и др. Основы национального счетоводства [Текст] : учеб. / Ю.Н. Иванов, С.Е. Казарипова, Л.А. Карасева. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 480 с.
7. Румянцева Е.Е. Новая экономическая энциклопедия [Текст] Е.Е. Румянцева. – М. : ИНФРА-М, 2005. – VI, 724 с.
8. Ткач В.И. и др. Бухгалтерский учет реорганизации, санации и покупки предприятия [Текст] / В.И. Ткач, Т.О. Кубасова, Е.П. Шумилин. М. : ПРИОР, 2000. – 128 с.
9. Удалова З.В. Стратегический управленческий учет на основе модели прогноза развития [Текст] / З.В. Удалова //Бухгалтерский учет. – 2009. – №12. – С. 69-71.

ABC ЖҮЙЕСІ: ҚЫЗМЕТ ТҮРЛЕРІ БОЙЫНША ШЫҒЫНДАР ЕСЕБІНІҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН КЕМШІЛІКТЕРІ

ABC(Activity Based Costing – ABC, ABC-костинг) жүйесінің айрықша ерекшелігі болып өндірістік үстеме шығындарды бөліп тарату үшін, қажеттілік туындаған жағдайда, өндіріс көлеміне байланысты емес басқа да көрсеткіштерді қарастыру саналады. Бұл стратегиялық басқару есебінің контекстінде өте маңызды болып табылады. ABC бағыты шығындардың пайда болуына әкеп соқтыратын қызмет түрлерін анықтайды, және осындай қызмет түрлері бойынша негізгі шығындарды зерттейді. Бұл жерде осындай қызмет түрлерін кәсіпорынның жұмысы барысында жүзеге асыратын (мысалы, станок, құрал-жабдықты жөндеу, баптау, өндірілген өнімнің сапасын тексеру, материалдарды жеткізу және т.с.с.) процесстер деп түсіндіріледі. Шығындар тасушылары дегеніміз бұл бір фактор, ол келесідей мәселелерді анықтайды, белгілі бір қызмет процесі кезінде не үшін ресурстар пайдаланылады, неге осы қызмет түрі шығындардың пайда болуына әкеледі. Егер де қызмет түрлері мен шығындар тасушылары анықталса, бұл ақпаратты өндірістік үстеме шығындарды шығындар объектілеріне (соның ішінде өндірілетін өнімдерге) апарып жатқызу үшін пайдаланады.

Осы тұрғыда, О.Е. Николаева келесідей мәселелерді атап өтеді: «Үстеме шығындар шаруашылық операциялардың көп рет орындалуынан туындайды. Барлық осы шаруашылық операциялар келесідей негізгі типтерге бөлінеді:

1. Логистикалық шаруашылық операциялар, бұлар өндірістік процесс барысында қажет болатын материалдар ағыны мен басқадай ресурстарды қамтамасыз етумен байланысты болатын қызмет түрлері.

2. Балансталынған шаруашылық операциялар. Осы операциялардың көмегімен жеткізілген ресурстардың саны, я болмаса мөлшері оларға деген сұранысқа сәйкес келетіндігі туралы сенімділікті қамтамасыз етеді.

3. Өнімнің сапасымен байланысты болатын шаруашылық операциялар. Бұл өндірілетін өнімдердің барлық қажетті талаптарға сай келетіндігін қамтамасыз ететін шаруашылық операциялардың түрлері.

4. Өзгерістермен байланысты болатын шаруашылық операциялар. Бұл тұтынушылардың жаңадан туындаған талаптарына (мысалы, өнімнің дизайнының өзгеруі, өнімнің спецификациясының өзгеруі, жеткізілу мерзімінің өзгеруі және т.б.) өнімдердің сай болуын қамтамасыз ететін шаруашылық операциялар» [1, 138 б.].

Осы шаруашылық операциялары жайында айтылған Миллер мен Воллманның маңызды көзқарасы бар. Миллер мен Воллманның пікірінше, осындай шаруашылық операциялардың барысында туындаған бастапқы шығындар тасушылары (носителі затрат немесе драйверы затрат, cost drivers) өндірілетін өнімдер көлемімен байланысты болмайды. Мысал ретінде, логистикалық және балансталынған шаруашылық операциялар көп жағдайда өндірілген өнімдер партиясының санымен анықталады, жалпы өндірілген өнімдер бірліктерінің санымен анықталмайды. Біздің пікіріміз бойынша, О.Е. Николаева, О.В. Алексеева, Миллер мен Воллманның да ойлары, көзқарастары бір жерден шығады, талдап көрсек, мысалы, өзгерістермен байланысты болатын шаруашылық операциялар көп дәрежеде, тұтынушылар саны немесе өнімдердің әр түрлі типі санымен байланысты болады. Бұл жерде, өндірілетін өнімдер көлеміне байланысты болмайды. Сонымен қатар, атап айтатын болсақ, өнімнің сапасымен байланысты болатын шаруашылық операциялардың (қызметтердің) өндірілетін өнімдер көлеміне байланысы жоқ, мысал ретінде, өндірілетін өнімдердің барлық қажетті талаптарға сай келетіндігін тексеретін маманның еңбекақысы, әдетте мерзімдік еңбекақы түрінде болады, сондықтан да өндірілетін өнім көлеміне еш байланысы болмайды.

Өндіріс көлеміне байланысты емес шығындар таратушыларын идентификациялау ұзақ мерзімді кезеңде шығындардың жүріс-

тұрысын тереңірек түсінуді қамтамасыз етеді. Осындай талдау, шығындар объектілері бойынша оларды жинақтап және де өзіндік бір бөліп тарату арнасын (каналын) қолдануға септігін тигізеді. Бұл өз кезегінде, дәстүрлі бағыттағы әдіске қарағанда бизнесті басқаруды өте жақсы түсінуге мүмкіндік береді.

Жоғарыда айтылған шаруашылық операцияларды жүргізу үшін қажетті ресурстардан өзгеру тенденциясы байқалады, ресурстардың өзгерісі қысқа мерзімді кезеңде ұлғая түседі. Мысалы, тұтынушылар санының көбеюіне қарай өзгерістермен байланысты болатын шаруашылық операциялардың потенциалды саны да арта түседі. Егер қысқа мерзімдік кезеңде тұтынушылардың сандық немесе сапалық құрамы өзгеріске ұшыраса, олар келесідей тәртіпте өзгеруі мүмкін, яғни жұмыстың жалпы көлемі азайса, өзгерістермен байланысты болатын шаруашылық операцияларды жүргізетін қызметкерлердің жұмыстан босатылуы екіталай, демек олардың қызметтен кетуі мүмкін емес. Сонымен қатар, жұмыс көлемінің қысқа мерзімде ұлғаюы жұмыс істеп жатқан қызметкерлер арасында бөлініп істелуі тиіс және де олар қосымша жұмыс істеуі керек. Бұл өз кезегінде келісімшартта көрсетілген шарттарға байланысты шығындардың көбеюіне әкелуі де, әкелмеуі де мүмкін (мысалы, келісімшарттағы еңбекақы нысанына байланысты: кесімді, мерзімдік). Бірақ та, жұмыс көлемі тұрақты түрде жоғарылай (арта) берсе, онда қосымша қызметкерлерді жұмысқа қабылдау қажет болады. Өзгерістермен байланысты болатын шаруашылық операциялардың саны ұлғаятын болса, жанама шығындардың жалпы сомасы да ұлғаяды. Бәрімізге белгілі, шығындар есебінің дәстүрлі жүйесін қолданғанда, осы тектес шаруашылық операцияларға жұмсалатын шығындардың көбеюі өндірілетін өнімдерге апарылады. Бөліп тарату ставкасы ретінде өнімдер көлеміне тікелей байланыста болатын ставка қолданылады, мысалы, машина-сағат немесе адам-сағат. Бірақ та жоғарыда атап көрсеткендей, өндірілетін өнім көлеміне (бірінші кезекте) шығындардың барлық түрі байланысты бола бермейді.

Британдық зерттеушілер Купер мен Каплан өз еңбектерінде былай деп тұжырымдайды: «Шығындар есебінің дәстүрлі жүйесінде, бірінші кезекте өндіріс көлеміне байланысты емес

шығындардың ұлғаюы, бұл жағдайда қолдануға лайық емес базаны пайдалану арқылы өнімдерге бөліп таратылады. Әдеттегідей бұл база өндіріс көлеміне байланысты көрсеткіштерге негізделген, мысалы, машина-сағат немесе адам-сағат. Осының нәтижесінде, бұрмалаушылықтар туындайды, яғни, шығындар есебінің дәстүрлі жүйесін сынауға (критикалауға) әкеледі. Демек, бұл жүйе шығындарды ерікті түрде бөліп тарататын және шешім қабылдау кезінде пайдасы аз ақпаратты беретін жүйе ретінде сыналады. Атап айтқандай, тек осы аспектіде қызмет түрлері бойынша шығындар есебінің артықшылықтары анық байқалып көрінеді» [2].

Алдын-ала айтылғандай, 1988 жылы британ зерттеушілері Купер мен Каплан үстеме шығындарды өнімге бөліп таратудың жана жүйесін игеріп, ол жүйені «шығындардың функциялары бойынша есебі» деп атаған.

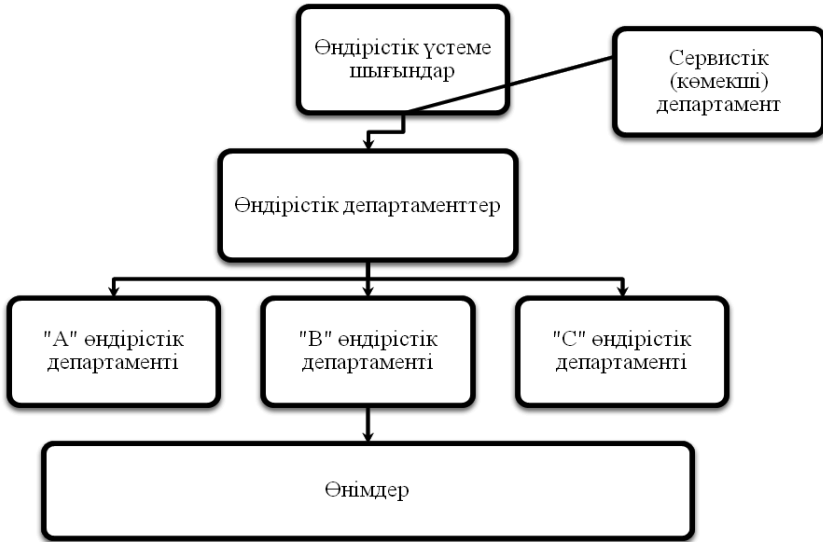
Бұл жүйенің айрықша артықшылығы ретінде әр түрлі партимен ассортименті өте көп өнім түрлерін шығаратын ұйымдарда қолданыста болу қажеттілігімен ерекшеленеді.

О.Н. Волкова «Бұл әдістің мәні келесіде: өндірістік бөлімшелер бойынша үстеме шығындарды бөліп таратудың орнына сол шығындарды белгілі бір белсенділігі (функциясы), я қызметіне қарай өнімдерге тарату. Шығындарды белгілі бір қызмет (функция) белсенділігіне қарай тарату өндіріс пен сатып-өткізу мақсатында немесе өнімнің басқа бір түріне бөліп тарату деп айтады. Мысал ретінде, осындай қызметтерге (функцияларға) материалдармен қамтамасыз ету, құрал-жабдықтарды дайындау (наладка), өнім сапасын бақылау т.б. жатады. Шығындар белгілі бір белсенділіктің түріне қарай «пулдарға» топтастырылады. Содан кейін әр бір жеке пул бойынша шығындар динамикасы анықталады. Бұны «шығындар драйвері» деп атайды, және де осы шығындар драйверін классикалық жүйедегі шығындарды бөліп тарату базасының баламасы болып табылады» - деп жазады [3, 181 б.].

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, осы аспектіде қызмет түрлері бойынша шығындар есебінің артықшылықтары анық байқалып көрінеді.

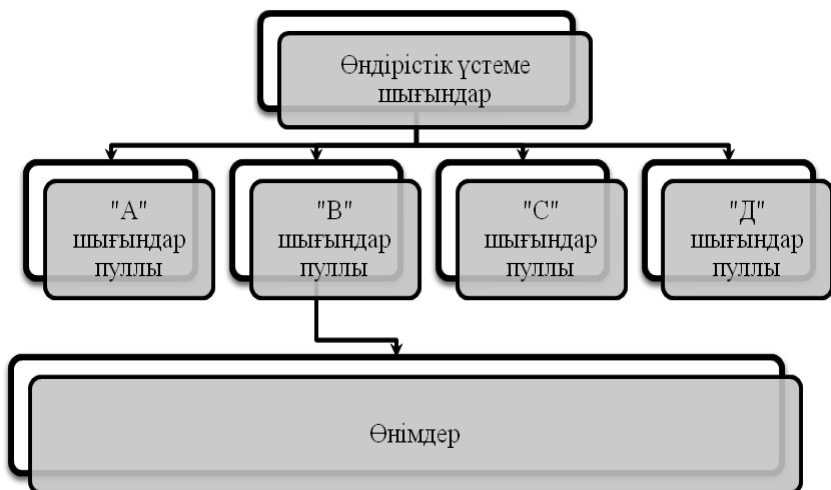
ABC жүйесі мен шығындар есебінің дәстүрлі жүйесінің негізгі айырмашылықтары 1-ші және 2-ші суретте анық бейнеленген.

1-суреттен шығындар есебінің дәстүрлі жүйесінің сызбасы бейнеленген. Бұл 1-суреттен өндірістік үстеме шығындардың жалпы сомасы өндірістік департаменттер (бөлімшелер) бойынша бөліп таратылатын шығындар қосындысы сомасымен анықталады.



Сурет 1– Шығындар есебінің дәстүрлі жүйесі
Ескерту - [1; 3] әдебиеттер негізінде автор жасаған

Қызмет түрлері бойынша шығындар есебінің сызбасы 2-суретте бейнеленген. Бұл 2-суреттен өндірістік үстеме шығындардың жалпы сомасы шығын пулдары бойынша бөліп таратылатын шығындар сомасынан тұратындығы анық байқалады.



2-суретте берілгендей, өндірістік үстеме шығындардың жалпы сомасы шығын пулдары бойынша бөліп таратылатын шығындар сомасының қосындысынан тұрады.



Сурет 3 – Қызмет түрлері бойынша шығындар есебінің сызбасы
Ескерту - [1; 3] әдебиеттер негізінде автор жасаған

3-суретте берілгендей, өндірістік үстеме шығындардың жалпы сомасы әр түрлі шығындар драйверлері бойынша жинақталып, шығын пулдары арқылы өндірілген өнімдерге бөліп таратылады.

Тәжірибелік мысал: Бір ұйым екі түрлі модельдегі қалта телефондары үшін арнайы қапшықтар (чехол) жасап дайындайды. Бұл қапшықтарды дайындауға арналған тапсырыстар партиямен түседі. Жалпы көпшілікке арналған модельдегі қалта телефонының қапшығына тапсырыстар ауқымды (ірірек) болып түседі, ал аз қолданылатын үлгідегі модельге тапсырыстар неғұрлым аздау болып түседі. Осы партияны дайындап жасауға кірісер алдында міндетті түрде құрал-жабдықтарды баптап-бейімдеу (отладка оборудования) керек. Осы есепті кезеңдегі құрал-жабдықтарды баптап-бейімдеу шығындары 200 000 теңгені құрады. Жалпы көпшілікке арналған модельдегі қалта телефонының қапшығын әрқайсысында 5000 данамен 5 партия дайындалып сатылды. Ал аз қолданылатын үлгідегі телефон қапшықтары әрқайсысында 1000 данамен 15 партия болып жасалып, олар да сатылып өткізілді. Осы екі түрлі қапшықтың бір бірлігін дайындауға жұмсалатын тікелей шығындар, еңбек сыйымдылығы және машина уақытының шығыны да бірдей деп есептелік. Ендігі кезекте құрал-жабдықтарды баптап-бейімдеу шығындарын өнімдерге бөліп тарату қарастырылады.

Үстеме шығындарды өнімдерге бөліп таратудың классикалық (дәстүрлі) жүйесін қолданған кезде келесідей нәтиже береді:

Жалпы көпшілікке арналған модельдегі қалта телефонының қапшықтарының жалпы саны: $5 \times 5\,000 = 25\,000$ дана

Аз қолданылатын үлгідегі телефон қапшықтарының

жалпы саны: $15 \times 1\,000 = 15\,000$ дана

Барлығы: $25\,000 + 15\,000 = 40\,000$ дана қапшық

Қапшықтың бір данасына кететін құрал-жабдықтарды баптап-бейімдеу шығындары 5 теңгені құрайды:

$200\,000$ теңге / $40\,000$ дана = 5 теңге

Жалпы көпшілікке арналған модельдегі қалта телефонының қапшықтарының партиясына үлестірілетін үстеме шығындар $25\,000$ теңгені құрады: $5 \times 5\,000 = 25\,000$ теңге.

Ал, аз қолданылатын үлгідегі телефон қапшықтарының партиясына үлестірілетін үстеме шығындар $5\,000$ теңгені құрады: $5 \times 1\,000 = 5\,000$ теңге.

Бірақ та байқап отырғанымыздай, аз қолданылатын үлгідегі телефон қапшықтарын дайындау үшін құрал-жабдықтарды баптап-бейімдеуді жиі-жиі қажет етеді. Демек, бұл қапшықтар ресурстарды (баптап-бейімдеу шығындары түрінде) жалпы көпшілікке арналған модельдегі қалта телефонының қапшықтарын дайындауға қарағанда көбірек жұтынады. Бұл өз кезегінде үстеме шығындар сомасында және өнімнің (қапшықтың) бір бірлігіне де, сонымен қатар, үлестірілетін тапсырыс құнына да әсер етіп, есептелуі қажет.

Өндірістік үстеме шығындарды өнімдер арасында бөліп таратудың (үлестірудің) АВС жүйесін ендіре отырып, төмендегілер айқындалады:

1) белсенді қызмет түрі (вид активности) – құрал-жабдықтарды баптап-бейімдеу;

2) осы қызмет түрі үшін шығын драйвері – ол құрал-жабдықты баптап-бейімдеудің саны (бұл өнімдердің партиялар санына сәйкес келеді);

3) драйвердің бір бірлігіне кететін шығын:

Барлығы баптап-бейімдеу: $5 + 15 = 20$

Бір рет баптап-бейімдеуге кететін шығын: $200\ 000 / 20 = 10\ 000$ теңге

4) Өнімнің бір бірлігіне жұмсалатын шығын:

Жалпы көпшілікке арналған модельдегі қалта телефонының қапшығының бір бірлігіне үлестірілетін үстеме шығындар 2 теңгені құрады:

$\frac{5 \times 10\ 000}{25} = 2$ теңге.

25

Аз қолданылатын үлгідегі телефон қапшығының бір данасына:

$\frac{15 \times 10\ 000}{15\ 000} = 10$ теңге.

15 000

5) Жалпы көпшілікке арналған модельдегі қалта телефонының қапшықтарының партиясына үлестірілетін үстеме шығындар 10 000 теңгені құрады: $2 \times 5000 = 10\ 000$ теңге.

Ал, аз қолданылатын үлгідегі телефон қапшықтарының партиясына үлестірілетін үстеме шығындар 10 000 теңгені құрады: $10 \times 1000 = 10\ 000$ теңге.

Осы мысалдан аз қолданылатын үлгідегі телефон қапшығы бір бірлікке үстеме шығындарды жалпы көпшілікке арналған модельдегі қалта телефонының қапшығына карағанда көбірек қажет етеді. Әр тапсырысқа құрал-жабдықты баптап-бейімдеу шығындарын біркелкі сомада бөліп тарату (үлестіру) өзіндік құнның дұрыс есептелуіне әкеледі. Осылайша, басқа да ресурстардың өнімнің бір бірлігіне жұмсалудың қадағалауға болады.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, осы ABC әдісінің айрықша артықшылықтарын ескергеннің өзінде, ұйымға оны ендіру өте қымбатқа түседі. Бұл әдісті ендіру үшін оның түпкілікті мәнін терең ұғынуды және әрбір нақты жағдайда оны ендіру қажеттілігін талап ететін ұйым басшыларының табанды шешімі керек.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Николаева О.Е. Стратегический управленческий учет. Изд. 2-е. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 304 с.
2. Cooper R. and Caplan R.S. Measure cost right make the right decisions // Harvard Business Review, September/Oktober 1988. P. 96-103
3. Волкова О.Н. Управленческий учет: учебник / О.Н. Волкова. – М.: Проспект, 2009. – 472 с.

МОМБАЕВА Г.Е.

магистрант ПМ «Учет и аудит»

КазЭУ им.Т. Рыскулова

Научный руководитель: к.э.н. Джондельбаева А.С.

РОЛЬ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА В УПРАВЛЕНИИ ФИНАНСОВЫМИ ПОТОКАМИ

Стратегический управленческий учет финансовых потоков может быть охарактеризован как значимое направление стратегического управленческого учета, в рамках которого осуществляется информационное обеспечение принятия решений по управлению финансовыми потоками организации на долгосрочную перспективу (на 5 и более лет).

При этом под финансовыми потоками организации следует понимать не только ее денежные потоки, но и потоки прочих активов организации в стоимостном выражении, потоки источников средств (пассивов) организации, а также финансовые результаты деятельности организации и определяющие их факторы (доходы, расходы, налоговые платежи).

Решаемая при этом задача состоит в достижении основной цели финансового менеджмента организации — максимизации благосостояния ее собственников.

Если же организация испытывает финансовые затруднения той или иной степени тяжести, то стратегический управленческий учет финансовых потоков становится средством обоснования программы ее финансового оздоровления.

В рамках стратегического управленческого учета финансовых потоков должно выполняться тщательное исследование не только внутренних, но и внешних факторов, оказывающих влияние на финансовые потоки и, как следствие, на финансовое состояние организации.

Стратегический управленческий учет базируется на разработанных в рамках теории финансов и финансового менеджмента концепциях денежного потока, временной ценности денежных ресурсов, учете влияния факторов инфляции, риска, ликвидности, альтернативных затрат.

Концепция денежного потока предполагает идентификацию денежного потока, его продолжительности и вида; оценку факторов, определяющих величину его элементов; выбор коэффициента дисконтирования, позволяющего сопоставлять элементы потока, генерируемые в различные моменты времени; оценку риска, связанного с данным потоком и способ его учета.

Концепция временной ценности денежных ресурсов связана с тем, что денежная единица, имеющаяся сегодня, и денежная единица, ожидаемая к получению через какое-то время, не равноценны. Эта неравноценность определяется действием трех основных причин: инфляцией, риском неполучения ожидаемой суммы и оборачиваемостью.

Концепция учета влияния фактора инфляции заключается в необходимости реального отражения стоимости активов и денежных потоков организации, а также в обеспечении возмещения потерь доходов, вызываемых инфляционными процессами при осуществлении различных хозяйственных операций.

Концепция учета фактора риска состоит в объективной оценке его уровня с целью формирования необходимого уровня доходности хозяйственных операций и разработки системы мероприятий, минимизирующих его негативные финансовые последствия для финансово-хозяйственной деятельности организации.

Концепция оценки фактора ликвидности состоит в объективной оценке ее уровня по намечаемым объектам инвестирования с целью обеспечения необходимого уровня доходности по ним, возмещающего возможное замедление денежного оборота при реинвестировании капитала.

Концепция альтернативных затрат связана с тем, что принятие практически любого решения финансового характера в подавляющем большинстве случаев сопряжено с отказом от какого-либо альтернативного варианта. Она играет весьма важную роль в оценке вариантов возможного вложения капитала, использования производственных мощностей, выбора вариантов политики кредитования покупателей и др.

Инструментарий стратегического управленческого учета финансовых потоков организации включает в себя: систему относительных показателей (коэффициентов) оценки финансового состояния организации; классификацию финансовых потоков организации; математическую модель финансовых потоков организации.

Система относительных показателей оценки финансового состояния — это инструмент стратегического управленческого учета финансовых потоков, увязывающий финансовую стратегию организации с ее оперативной финансово-хозяйственной деятельностью и позволяющий перевести финансовую стратегию организации в конкретные цели и показатели.

Система относительных показателей (коэффициентов) оценки финансового состояния организации должна охватывать все его

аспекты: имущественное положение, финансовую устойчивость, платежеспособность и ликвидность, деловую активность. При этом по каждому из выделенных аспектов оценки финансового состояния организации в целом и в разрезе составляющих их более частных элементов необходимо рассматривать цели, задачи, отдельные показатели и действия.

На практике же финансовый менеджмент организации в конечном итоге сводится к управлению ее финансовыми потоками. При этом под финансовыми потоками организации следует понимать не только ее денежные потоки, но и потоки прочих активов организации в стоимостном выражении, потоки источников средств (пассивов) организации, а также финансовые результаты деятельности организации и определяющие их факторы (доходы, расходы, налоговые платежи).

Иными словами, понятие «финансовые потоки», по мнению автора, является более общим, чем понятие «денежные потоки», а финансовые потоки организации делятся на денежные и неденежные. Совокупность же всех финансовых потоков организации отражает ее хозяйственный оборот в стоимостном выражении.

В современных условиях обеспечение оптимального управления финансовыми потоками практически любой организации (хозяйствующего субъекта, предприятия) приобретает особое значение в связи с кризисным состоянием многих из них, в частности, в нашей стране. Такое оптимальное управление невозможно при отсутствии грамотно организованного управленческого учета финансовых потоков не только на оперативно-тактическом, но и на стратегическом уровне.

Грамотно организованный стратегический управленческий учет финансовых потоков во многом обеспечивает принятие наиболее эффективных решений по управлению финансами организации, ведущих к достижению основной цели финансового менеджмента организации - максимизации благосостояния ее собственников.

Если же организация испытывает финансовые затруднения той или иной степени тяжести, то стратегический управленческий учет финансовых потоков становится средством обоснования программы ее финансового оздоровления.

Стратегический анализ финансовых потоков предполагает изучение финансовых потоков организации за последние пять лет и более и включает в себя два основных направления:

- анализ финансовых денежных потоков, т. е. анализ финансовых потоков, имеющих денежную форму;
- анализ финансовых неденежных потоков, т. е. анализ финансовых потоков, не имеющих денежной формы.

Методический инструментарий стратегического анализа финансовых потоков организации составляют следующие специальные способы и приемы экономического анализа: способ абсолютных величин, способ относительных величин, сравнение, группировка, табличный способ, балансовый способ, способ цепных подстановок.

Анализ финансовых денежных потоков выполняется в три этапа:

Анализ результативного чистого денежного потока (чистого увеличения (уменьшения) денежных средств и их эквивалентов).

Анализ чистых денежных потоков (чистых денежных средств) от каждого вида деятельности организации.

Анализ частных денежных потоков.

Анализ результативного чистого денежного потока ведется в разрезе видов деятельности организации (текущей, инвестиционной и финансовой), предполагает выделение следующих его составляющих: чистого денежного потока от текущей деятельности, чистого денежного потока от инвестиционной деятельности и чистого денежного потока от финансовой деятельности - и включает трендовый и вертикальный анализ результативного чистого денежного потока, трендовый анализ его основных составляющих, а также определение влияния факторов (т. е. составляющих) на его отклонение.

Анализ чистых денежных потоков от каждого вида деятельности организации (текущей, инвестиционной и финансовой) ведется в разрезе суммарных денежных притоков и оттоков, связанных с этими видами деятельности. В процессе анализа суммарные денежные приток и отток от каждого вида деятельности разукрупняются на составляющие их отдельные элементы (частные денеж-

ные потоки). Анализ чистых денежных потоков от каждого вида деятельности организации включает в себя трендовый и факторный анализ чистых денежных потоков, а также трендовый и вертикальный анализ суммарных денежных притоков и оттоков. При этом его особенностью является тот факт, что структуры суммарных денежных притоков и суммарных денежных оттоков анализируются в отдельности.

Анализ частных денежных потоков, т. е. денежных притоков и оттоков, связанных с каждым видом деятельности организации и формирующих суммарные денежные притоки и оттоки, направлен на изучение наиболее существенных их характеристик: объема, длительности, периодичности, синхронности, риска и скорости.

По окончании анализа финансовых денежных потоков делается обобщающий вывод, объединяющий в себе частные выводы, сделанные на каждом этапе анализа, а также в случае необходимости разрабатывается комплекс рекомендаций, направленных на оптимизацию финансовых денежных потоков в целях улучшения финансового состояния организации, который определяется конкретными результатами анализа.

Резюмируя рассмотрение роли стратегического управленческого учета в управлении финансовыми потоками организации, требуется подчеркнуть, что именно стратегический управленческий учет финансовых потоков, являясь немаловажной составляющей стратегического управленческого учета, позволит сформировать информационную базу управления финансовыми потоками организации, адекватную современным условиям рыночной экономики и позволяющую принимать наиболее оптимальные управленческие решения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Николаева О.Е., Алексеева О.В. Стратегический управленческий учет. - М.: Едиториал УРСС, 2003. - 304 с
2. Ковалев В.В. Финансовый менеджмент: теория и практика. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. - 1024 с.

МҰРАТҚЫЗЫ А.,
Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ,
«Есеп және аудит» мамандығы,
ФПБ магистранты, Алматы қаласы

БЮДЖЕТПЕН ЕСЕП АЙЫРЫСУ ЕСЕБІН ДАМУТУДЫҢ ЖАҒДАЙЫ МЕН НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Қазақстан Республикасының Бюджет кодексі айқындаған жағдайда, сондай-ақ шығыстардың экономикалық сыныптамасы бойынша бюджеттің шығыстарын түзетуді талап ететін басқа да факторлар пайда болған кезде бюджетті атқару үдерісінде бюджетті атқару жөніндегі уәкілетті орган осы Ережеде белгіленген тәртіппен міндеттемелер бойынша жиынтық қаржыландыру жоспарына тиісті өзгерістер енгізу жолымен бюджет шығыстарының экономикалық сыныптамасы бойынша бюджеттік бағдарламаларды (кіші бағдарламаларды) қаржыландырудың жылдық көлеміне өзгерістер енгізе алады [1].

Бюджетті нақтылаған, түзеткен жағдайда, бюджетті жоспарлау жөніндегі уәкілетті орган жылдық қаржыландыру жоспарына өзгерістерді бекітеді және бюджетті атқару жөніндегі уәкілетті органға береді, сондай-ақ бюджеттік бағдарламалардың әкімшілеріне бюджеттік бағдарламалар паспорттарының тиісті өзгерістерін Қазақстан Республикасының Үкіметі немесе жергілікті атқарушы орган бекіткеннен кейін бес жұмыс күні ішінде жібереді.

Бюджеттік бағдарламалардың әкімшілері жылдық қаржыландыру жоспарлары ерекшеліктерінің бюджеттік бағдарламалардың паспорттарындағы іс-шараларға сәйкес келуін қамтамасыз етеді.

Бюджетті атқару үшін қаржыландыру жоспарларының мынадай түрлерін:

– мемлекеттік мекемелер – міндеттемелер мен төлемдер бойынша жеке қаржыландыру жоспарларын;

– бюджеттік бағдарламалар әкімшісі – міндеттемелер бойынша бюджеттік бағдарламаларды (кіші бағдарламаларды) қаржыландыру жоспарын және төлемдер бойынша бюджеттік

бағдарламаларды (кіші бағдарламаларды) қаржыландыру жоспарын;

– бюджетті атқару жөніндегі уәкілетті орган – түсімдер мен қаржыландырудың жиынтық жоспарын, міндеттемелер бойынша жиынтық қаржыландыру жоспарын әзірлейді.

Жеке қаржыландыру жоспарлары, бюджеттік бағдарламалардың әкімшілерін қаржыландыру жоспарлары, бюджетке түсетін түсімдер жоспары, түсімдер мен қаржыландырудың жиынтық жоспары, міндеттемелер бойынша жиынтық қаржыландыру жоспары тиісті қаржы жылына арналған республикалық бюджет туралы заңға және жергілікті бюджеттер туралы мәслихаттардың шешімдеріне, тиісті қаржы жылына арналған республикалық және жергілікті бюджеттерді іске асыру туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің және жергілікті атқарушы органдардың қаулыларына, бюджеттік бағдарламалардың бекітілген паспорттарына, жылдық қаржыландыру жоспарына, бюджеттік бағдарламалар әкімшілерінің бюджеттік өтініміне, Қазақстан Республикасының Бірыңғай бюджеттік сыныптамасына, Республикалық бюджеттен қаржыландырылатын мемлекеттік мекемелердің анықтамалығына сәйкес және белгіленген тәртіппен әзірленеді [1, 36 б].

Жеке қаржыландыру жоспарлары бөлшек қалдықтары бар, үтірден кейін бір белгісі бар сандармен мың теңгемен қалыптастырылады, бюджеттік бағдарламалардың әкімшілерін қаржыландыру жоспарлары, бюджеттік түсімдер жоспарлары, түсімдер мен қаржыландырудың жиынтық жоспары, міндеттемелер бойынша жиынтық қаржыландыру жоспары бөлшек қалдығынсыз бүтін сандармен мың теңгемен қалыптастырылады.

Бюджетті атқару үдерісінде жеке қаржыландыру жоспары мынадай: міндеттемелер бойынша мемлекеттік мекеменің жеке қаржыландыру жоспары және төлемдер бойынша мемлекеттік мекемені жеке қаржыландыру жоспары нысанында сәйкес нысандар бойынша қалыптастырылатын мемлекеттік мекеменің негізгі құжаты болып табылады[2].

Міндеттемелер бойынша жеке жоспар қаражаттың көлемін айқындайды, оның шегінде мемлекеттік мекеме бюджеттік

бағдарламалардың паспорттарында көзделген іс-шараларды іске асыру үшін міндеттемелер қабылдайды.

Бухгалтерлік есеп пен аудиттің мәліметтері мен көрсеткіштері қоғамдық өндірістің дамуы жолында қажет. Экономикалық тұрғыдан зерттеуге бірден-бір негіз болып табылады. Сондықтан да даму – қоғамның барлық салаларында нақты тұжырымды мемлекеттік талапқа сай есептеу жұмысын жүргізу болып табылады. Қоғамымыздың даму кезеңдерінің қай сатыларын да болмасын объективті экономикалық заңдылықтарын анықтау және ол заңдылықтарды пайдалану шараларын дұрыс белгілеу үшін есеп жұмыстарын, әсіресе, бухгалтерлік есеп пен аудиттің жұмыстарын дұрыс ұйымдастырудың маңызы зор.

Қазіргі экономикалық жағдайда әрбір ұйымның қызмет ету процесіне нарықтық қатынастарға қатысушы мүдделі тұлғалар үлкен көңіл аударатыны белгілі. Сол себепті олар есеп мәліметтеріне сүйене отырып, ұйымның қаржылық жағдайын бағалауға ұмтылады.

Бухгалтерлік есепке алу және аудит саласын дамыту тұжырымдамасының міндеті Қазақстан Республикасының экономикасында бухгалтерлік есепке алу, қаржылық есеп беру және аудит жүйелерінің өздеріне тән функцияларды одан әрі дәйекті түрде және ойдағыдай орындау үшін қолайлы жағдайлар мен алғышарттарды қамтамасыз ету болып табылады.

Тұжырымдаманы іске асырудан күтілетін нәтиже дегеніміз, Қазақстанның әлемдік экономикаға кірігуін жеделдету мақсатында бухгалтерлік есепке алу мен аудит жүйесін реформалаудың негізгі бағыттарын, оларды іске асыру жөніндегі нақты тетіктерді жасау, шетелдік инвестициялардың ағынын молайту, халықаралық нарықтарда қазақстандық ұйымдардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру, қор нарығын жандандыру.

Бухгалтерлік есепке алудың өзіне тән міндеттерді тиімді орындауы үшін қаржылық есепке алу кәсібилік, айқындылық, тәуелсіздік, өзектілік, стандарттылық сияқты талаптарға жауап беруі, сондай-ақ бухгалтерлік есепке алу мен қаржылық есеп беру принциптеріне және негізгі сапалық сипаттамаларға сай болуы тиіс[3].

Әлемдік тәжірибе түсініктілік, орындылық, сенімділік және салыстырмалылық сияқты ақпараттың тиімділігін айқындайтын сапалық сипаттамалар халықаралық стандарттарды тікелей пайдаланумен немесе оларды бухгалтерлік есепке алу мен қаржылық есеп берудің ұлттық жүйесін құрудың негізі ретінде қолданумен қол жеткізетіндігін көрсетеді. ХҚЕС пен ХАС-ты қолданудың экономикалық перспективасы капиталды тиімдірек бөлуден, іске жұмсалатын қаржының әр алуандығынан және оның табыстылығының өсуінен тұрады, әлемдік нарыққа шығу жеңілдейді, капиталды тартуға жұмсалатын шығындарды азайту мүмкіндігі туады. Мұның өзі жаңа бизнес құрылымдарды дамытуға, жаңа жұмыс орындарының пайда болуына, жұмыссыздықтың төмендеуіне, халықаралық нарықтарда қазақстандық ұйымдардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға, тұтастай алғанда елдің экономикалық өсуіне әкеп соғады[4].

Қазақстан Республикасының аумағында қызмет жасайтын кәсіпорындары мен ұйымдары мемлекеттік бюджеттің табыс бөлігін қалыптастыруға қатысады және бұл жиналған қаражаттар ел экономикасын дамытуға, мемлекеттік құрылымдарды ұстап тұруға және халықтың материалдық-мәдени деңгейін көтеруге бағытталады. Ұйымдардан салық түрінде алынған құралдар мен басқа да міндетті төлемдер Қазақстан Республикасының «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндеттемелер» Кодексімен реттеліп отырады. Осы нормативті-құқықтық акті бойынша кәсіпорындар мен ұйымдар бюджетпен есеп айырысуда мына салық түрлерін төлейді: табыс салығы, жеке табыс салығы, әлеуметтік салық, жер салығы, көлік құралдарының салығы, мүлік салығы және т.б.

Нарықтық қатынасқа көшу кезінде салықтардың ел экономикасының дамуына ықпал ететін басты қару ретінде маңыздылығы айқын. Бүгін басқару органдарын қаржыландыратын түрлі табыс көздерінің ішінде алдыңғы қатарлы салықтар, әсіресе қосылған құн салығы алады.

Республиканың салық жүйесін, оның ішінде қосылған құнға салық салу жүйесін басқа қаржы жүйелерімен қатар жетілдіруді қажет етеді. Түрлі жеңілдіктерді пайдаланушылардың салықтан

босатуды талап етуі көбейгеніне және қосылған құнға салынатын салықты жинаудың қиындығына қарамастан, олардың соңғы жылдары бюджеттің кірісіндегі ролі барған сайын кеміп келеді.

Бұл проблемамен байланысты екінші бір проблема-бюджетке төлем дерді анықтау кезіндегі есепке алуға жатқызылатын ҚҚС бойынша. Қазақстанда бұл күннен күнге өсіп келе жатқан өзекті мәселе. Салық кодексінде ғимараттар мен инвестицияланатын басқа да тауарларға осы салық сомасын есепке алуды шектейтін норма енгізілген болатын. Бұл жағдайда тек қосылған құн ғана емес, жалпы барлық сомаға салық салынады. Сонда бұл салықтың мөлшері әртүрлі капиталдық тауарлар өндірісінің күрделі қаржы сиымдылығына тәуелді болады, яғни өзінің экономикалық бейтараптылығын жоғалтады және капиталға салынатын салыққа айналады. Бұл өз кезегінде бір жағынан тұтынушылық таңдауды бұрмаласа, екінші жағынан экспорттық қызметті ынталандыруға кедергі келтіреді.

Бухгалтерлік есепке алу мен салықтық есеп беру жүйесін дамыту елдің экономикалық жағдайындағы өзгерістермен тығыз өзара байланыста және шаруашылық тетіктің даму сипаты мен деңгейіне жауап беруі тиіс.

Бухгалтерлік есепке алу мен салықтық есеп беру жүйесін одан әрі дамытуды ХҚЕС-ке сәйкес бухгалтерлік есеп пен салықтық есептілікте қалыптастырылатын ақпараттың сапасын, ашықтығын және салыстырмалылығын арттыру мақсатында мынадай негізгі бағыттар бойынша жүзеге асыру қажет, сатып алушылық сұранысты жоғарлату бағытына және ол арқылы өндіріс құрылымын осы сұранысты қанағаттандыру бағытына өзгертуге мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Тлеужанова. «Бюджетаралық қатынастардың тұжырымдамалық негіздерін реттеуші салықтар көмегімен оңтайландыру». Қаржы - Қаражат 2003 №3.
2. Баймұханова С.Б. Бухгалтерлік есеп: Оқулық.- Алматы: Издат-Маркет, 2005.-312бет.

3. Кеулімжаев Қ.К., З.Н. Әжібаева, Н.А. Құдайбергенов, А.Ә. Жантаева /Қаржылық есеп: оқу құралы– Алматы: Экономика, 2001жыл.
4. Қазақстан Республикасының «Аудиторлық қызмет туралы заңы». өзгертулері және толықтыруларымен. ҚР аудиторлар палатасы. -Алматы. 2006. 55б.

МУРЗАБАЕВА М.

*«Есеп және аудит» мамандығы магистранты
Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ
Ғылыми жетекші, э.ғ.к. Г.Т. Андыбаева
Алматы қаласы*

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ШЫҒЫНДАР ЕСЕБІ ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ ОНЫ ЖҮРГІЗУДІҢ МАҢЫЗЫ

Соңғы жылдары кәсіпорынның есептілігі мен есебінің жалпы жүйесінде экологиялық есептің «салмағы» көтеріліп қана қоймай, оны пайдаланушылардың шеңбері кеңейе түсті. Мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық дамуының көптеген мәселелерінің арасында қазір өмір сүріп жатқан адамдар мен болашақ ұрпақтың қажеттіліктерін қамтамасыз ету мақсатында жағымды қоршаған ортаны және оның табиғи-ресурстық әлеуетін сақтау мәселесі ерекше маңыздылыққа ие болды.

Өндірістің қоршаған табиғи ортаға минималды әсер етуіне қол жеткізу техника мен технологияның тиісті деңгейде дамуына ғана емес, сондай-ақ өзінде қоршаған ортаның сапа стандарттары мен экологиялық әсер ету нормативтерін құру және жетілдіру, өндірістік үрдістердің параметрлерін бақылау, экологиялық есептің әдістемесі мен заңнамалық базасын өңдеу, экологиялық аудитті, сертификаттауды және экологиялық сараптаудың кешендік жүйесін енгізу, басқару әдісінің экологиялық бағытын енгізумен айналысуға тартылған кәсіпорындар шеңберінде ұйымдастырушылық құрылымдарды құру сияқты элементтер кіретін дұрыс құрылған басқарушылық (әкімшілік) құрамның болуына қажет етеді.

Сонымен қатар қоршаған ортаны қорғау қызметі туралы қазіргі ақпараттар жүйесі оған деген қажеттілік дейгейінен артта қалды, яғни табиғатты қолданудың қазіргі механизмін ары қарай жетілдіруді айтарлықтай тежеп тұр. Табиғатты қорғау іс-шараларының тиімділігі үшін экологиялық шығындар мен қоршаған ортаны қорғау қызметінің нәтижесінің нақты есебі қажет екені айдан анық, әрі сенімді есеп жүргізілетін көрсеткіштерді қолдану мақсатқа лайық болады.

Қазіргі кезде экологиялық есеп динамикалық дамып жатқан сала болып табылады. Экологиялық есеп мәселелеріне ұлттық деңгейде сияқты (сыртқы тиімділіктерді ескеріп, «тазартылған») ЖҰӨ мен басқа макроэкономикалық көрсеткіштерді алу амалдары) концерндер мен жеке кәсіпорындар деңгейінде үлкен көңіл бөлінеді. Берілген бағыттағы зерттеулер шет елдерде 70-жылдардан бастап және қазіргі таңға дейін көптеген маңызды пайдаланымдары бар, кәсіпорынның экологиялық шығындарының толық есебі мен бөлшектеудің тиімді әдістерін өндейтін ұлттық деңгейде экологиялық есептің түрлі үлгілері ұсынылды.

Экологиялық есепке шетел әдебиеттерінде ұлттық табыс көзқарасынан қарағанда табиғи ресурстар қорын түгендеу мен сыртқы ортаның сапасының төмендеуімен шартталған қаржылық шығындар және нақты жалпы ішкі өнімді есептеу кіреді. Корпорация жағдайында экологиялық есеп түсінігі сыртқы есептілік мақсатында, сонымен қатар нақты өнімділік шығындары мен нәтижелерін талдау үшін қаржылық есеп, ішкі басқарушылық есеп әдістерінің құрамы ретінде түсіндіріледі. Қазіргі кезде ұлттық табыстың есебі (ақпаратты сыртқы пайдаланушылар үшін мемлекет деңгейіндегі есеп), қаржылық экологиялық есеп (ақпаратты сыртқы пайдаланушылар үшін кәсіпорын деңгейіндегі есеп), басқарушылық экологиялық есеп (ақпаратты ішкі пайдаланушы үшін өндірістік сызық немесе жүйенің кәсіпорын, бөлімше, қызмет көрсету арнасы деңгейінде).

Ресей зерттеушілері арасында «экологиялық есеп» түсінігіне бірмағыналы көзқарас қалыптаспады.

С.М. Шапигузов и Л.З. Шнейдман экологиялық есепті табиғатты қорғау қызмет жүйесі ретінде анықтады. Олардың ой-

ларынша, ұйымның табиғатты қорғау қызметі есебінің жалпы жүйесіне 4 негізі құрамаларды кіргізу керек: табиғатты қорғау шығындары есебі, экологиялық міндеттемелер есебі, табиғатты қорғау қызметі туралы есептілік пен сәйкес ақпараттың аудиті.

Авторлардың қатары экологиялық есепті табиғатты қорғау қызметі есебімен ассоциацияға түсіреді және әртүрлі авторлар оған түрлі мағына береді.

Берілген түсінік ұлттық шотжүргізу деңгейінде табиғи ресурстардық физикалық қорларына жататын, сыртқы органы деградациялаудың бағалау құнына, сонымен қатар нақты жалпы ішкі өнімді есептегендегі есеп ретінде түсіндірілді. Кәсіпорын деңгейінде табиғатты қорғау қызметі есебі ішкі басқарушылық, сыртқы есептілікті көрсету мақсатындағы қаржылық есептілік, сонымен қатар «шығындар-шығарылымдар» әдістері бойынша шикізаттың физикалық ағымын талдау есеп әдістері контекстінде пайдаланылуы мүмкін.

И.А. Маслова мен Е.В. Ильичеваның экономикалық әдебиеттегі экологиялық есебі қазіргі кезде жүйелі сипатқа ие болмайтын бухгалтерлік есепті сәйкес экологиялық ақпаратпен қамтамасыз ететін шаруашылық субъектісінің бухгалтерлік есебінің дербес бағыты ретінде анықталады.

Сөздің кең мағынасында, экологиялық есеп ағымдағы кезең мен болашақта қоршаған ортаның өзгерістері мен табиғатты пайдалану салаларының даму тенденцияларын болжауда, шаруашылық және табиғатты қорғау қызметін жоспарлауда, оларды рационалды пайдалануды ұйымдастыру мақсатында бар табиғи ресурстардың сапасы мен саны туралы мәліметтерді аналитикалық жинақтау және жинау ретінде анықталады.

Егер кәсіпорынды басқаратын және басқарылатын ішкі жүйе құрамы деп мысалға алсақ, онда келесі ақпараттық қатарды көруге болады. Байланыс каналдары бойынша, ауызша берілген хабарламалар, алғашқы құжаттардан алынған экономико-экологиялық көрсеткіштер қаржылық және басқарушылық экологиялық есебінің ішкі жүйесінде жинақталады, содан кейін бақылау мен болжау, жоспарлау шаруашылық қызметін талдау үшін пайдаланылады (ішкі және сыртқы аудит). Бұл ақпарат жинақтауды қажет ететін

жаңа ақпараттық ағымға алып келетін өз кезегінде басқарылатын ішкі жүйеге әсерін тигізетін басқарушылық шешім қабылдау үшін база болып табылады. Экологиялық есептің мақсаты есепті кезеңде кәсіпорынның табиғатты қорғау қызметі мен мәнін объективті түрде бағалау үшін және кәсіпорын қызметінің қаржы-шаруашылық перспективаларына экономика-экологиялық әсерді анықтау динамикасын сәйкес көрсеткіштер жүйесі негізінде ақпараттық үлгіні қалыптастыру және әрдайым жаңартуда болып табылады. Экологиялық есептің дамуының ерекшеленетін белгісі болып фирмаішілік қажеттіліктерге берілетін басылымдылықтарда оның нақты реттелінетіндігі табылады. Экологиялық шығындарды басқару есебінде көрсету мен оны бағалаудың теориялық және әдістемелік негізі С. Дипиаза, К. Друри, А Зораквин, Норт Клаус, Г. Ноуффер, Дж. Рис, Ч.Т. Хонгрэн, Дж. Фостер, Р. Эклз, Р. Энтони сияқты және тағы басқа шетелдік авторлардың еңбектерінде салынды.

Қазіргі уақытта экологиялық шығындар есебін бөліп көрсету ұсыныстары көбінесе калькуляция мен синтетикалық шоттың сәйкес баптарын бөліп көрсету қажеттілігіне әкеліп соқтыруда, бұл талдау мәліметтерін қолдану мүмкіндігін жоғарылатса да, барлық мәселелерді шешпейтіні сөзсіз.

Нарықтық қатынастардың қазіргі уақытта даму деңгейінде есептің, талдаудың, мөлшерлеу мен бақылаудың дәстүрлі әдістерінің мәліметтерді алу мен ақпараттарды өңдеудің бірегей есепті-талдамалық жүйесіне, әсіресе экологиялық шығындардың есептілік көрсеткіштерінің есебі мен талдауы және құрылуы маңызды элемент ретінде көрінетін экологияға бағытталған есепті-талдамалық жүйесіне бірігуі жедел жүруде. Бұл жүйе тек ағымдағы шығындар мен пайда алу есебінің мақсатына жетуде ғана емес, кәсіпорын қызметінің шығындары мен нәтижелерін басқаруды ортодақсалды, нақты, тар шеңберде ойлау емес, саланың, аймақтың, жалпы мемлекеттің кешенді жүйелі түрде шешу басымдыққа ие болатын жаһанды, стратегиялық мақсаттарға бағытталған.

Өндірістің қоршаған табиғи ортаға минималды әсер етуіне қол жеткізу техника мен технологияның тиісті деңгейде дамуын ғана емес, сондай-ақ өзінде қоршаған ортаның сапа стандартта-

ры мен экологиялық әсер ету нормативтерін құру және жетілдіру, өндірістік үрдістердің параметрлерін бақылау, экологиялық есептің әдістемесі мен заңнамалық базасын өңдеу, экологиялық аудитті, сертификаттауды және экологиялық сараптаудың кешендік жүйесін енгізу, басқару әдісінің экологиялық бағытын енгізумен айналысуға тартылған кәсіпорындар шеңберінде ұйымдастырушылық құрылымдарды құру сияқты элементтер кіретін дұрыс құрылған басқарушылық (әкімшілік) құрамның болуын қажет етеді.

Жоғарыда баяндалғандарға байланысты шаруашылық жүргізуші субъекті, сондай-ақ бүкіл мемлекетті табиғатты ұтымды қолдануды ынталандыруға әсерін тигізетін экологиялық шығындардың басқару есебі мен талдауын ғылыми түрде негіздеу мәселелері жоғары маңыздылыққа ие болуда.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Экологический учет для предприятий/ Сборник докладов: Конференция ООН по торговле и развитию: пер. с англ. - М: Финансы и статистика, 1997. - 200 с., с.7-10.
2. Терехова В.А., Васильчук О.И., Петрова А.Ю. Учет затрат на природоохранную деятельность // Экологические проблемы современности. Сборник научных статей научно-практического семинара. - Тольятти, 1997. - С. 43-49.
3. Скидж О.В., Заболотная С.И. Учет и отчетность о затратах на охрану окружающей среды // Охрана природной среды (Экономический аспект) — Донецк, 1982. - С. 10-15.
4. Насакина Л.А. Особенности бухгалтерского учета затрат на природоохранную деятельность на предприятиях химической промышленности: Автореф. дис. ... канд. экон. - М.: 1999. - 22 с.

МУСАЕВА Э.К.,
Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ
«Есеп және аудит» кафедрасының оқытушысы
Алматы қаласы
СЕРЕКБАЕВА Б.С.,
Шәкәрім атындағы СМУ «Есеп және аудит»
кафедрасының оқытушысы
Семей қаласы

ШЫҒЫНДАРДЫ ТИІМДІ БАСҚАРУ

Қазақстанның әлемдік нарықтық қауымдастыққа интеграциялануына орай басқару есебін ұйымдастыруға жаңа талаптардың қойылуына байланысты, басшылардың басқару жөніндегі шешімдерін дұрыс қабылдау үшін қажетті ақпараттар алатын басты құралы ретінде басқару есебін қалыптастырудың маңызы арта түсті.

Басқару есебінің мақсаты – күн өткен сайын азайып келе жатқан тауарлық – материалдық қорларды үнемдеу әдістерін тауып, ұйым, фирманың бәсекелестікке қабілеттілігін қамтамасыз ету үшін, өндірістік шығындарды азайтып, табысын көбейту.

Басқару есебі бойынша ұсынылатын ақпараттарға баса назар аудару, өндірісті басқару тиімділігіне, өткізу мен сатудың сәттілігіне тиісті әсерін тигізіп қана қоймай, менеджерлердің әрбір процесс бойынша уақытылы басқарушылық шешімдер қабылдауына ықпал етеді. Осының барлығы әр кезең ішіндегі шығынды азайту мақсатында жасалады, соның салдарынан өнімнің өзіндік құнын арзандатуға қол жеткізіліп, кәсіпкер және толықтай фирма бойынша әр процестің өз ішінде таза табыс табуды қамтамасыз етеді.

Басқару есебінің негізгі объектілерінің бірі – шығындар екенін ескерсек, шығындарды басқару – күрделі және көпсалалы объект болып табылады.

Шығындарды басқару – бұл ұйымның ресурстарын басқарудың әдістерінің, процесстерінің және нақты процедураларының жиынтығы. Бұл тақырыпты бірнеше жағдайда қарастыруға болады, мысалы, дәстүрлі экономикалық теориялық көзқарас бойын-

ша, бухгалтерлік есептік көзқарас бойынша, менеджменттік көзқарасқа сәйкес.

Әрине, шығындарды тиімді басқару үшін, осы сұраққа комплексті әдістеме керек. Алайда, практика көрсеткендей, білім синтезін нақты практикалық шарттардың, тапсырмалардың және ұйымның мақсаттарының негізінде жүргізу қажет. Теориялық негіздердің құрылымы әдістемелердің белгілі жіктеуін керек етеді. Мұны түсіндіру оңай, мысалы, шығындарды экономикалық және бухгалтерлік деп бөлу арқылы түсіндіруге болады.

Шығындарды басқару процесін оларды анықтаудан және классификациясынан бастап қарастыру керек. Шығындар есебі мен оларды басқарудың негізгі мәселелерінің бірі жауапкершілік орталықтарының үлгісін анықтау болып табылады. Шаруашылық жауапкершіліктерінің орталықтар үлгісін таңдау, оларды қарастыру жолдарына айрықша талап қойылады.

Шығындар әрбір жұмыс түрі бойынша көрсетілетіндіктен, есептік ақпараттың негізінде басқаруды, қаржылық көрсеткіштерді жақсарту мақсатында ғана емес, әр өндіріс ішіндегі процестердің немесе орындалған жұмыстардың шығындарын тұрақты түрде азайтуға бағыттау қажет.

Өндірістік бухгалтерияның шығындар есебін жетілдірудегі басты жолы – есепті ұйымдастырудың жаңа тәсілдерін таңдау болып саналады. Олардың ішінде:

Жауапкершілік орталықтары бойынша шығындар есебін жүргізу;

Шығындар есебін пайда болған орнына қарай жүргізу;

Шығындар орталығында жұмыс түрлері бойынша шығындар есебін жүргізу.

Аталған тәсілдер шығындарды бақылау мен басқару үшін қажетті ақпараттарды ұсынады.

Қазіргі уақыттағы шығындар есебінің жүйесі өнімнің өзіндік құнын басқару талаптарына сай келуге тиісті. Сонымен қатар, өндірістік есептің басты мақсаты – басқаруға алынатын өндірістік қызметтің өткен, қазіргі және болашақ нәтижелерін қоса алғандағы өндірістік шығындардың есебін жүргізу. Өндірістік шығындарды бақылау және оларды қалыптастыру – бұл өнімнің, жұмыстың, қызметтің өзіндік құнын басқару болып саналады [1].

Шығындарды жіктеудің мақсаты - жалпы массадан тек релевантты шығындарды бөліп көрсету. Сондықтан, жіктеудің әдістері басшының алдында тұрған нақты мәселелерден тәуелді болып келеді. Басқару есебінің осындай негізгі мәселелеріне мыналар жа-тады:

1) Бірінші бағыт - жай өндірістік есеп, оның негізгі міндеті: өнімді сатудан күтілетін табыс (қызметтерден, тасымалдаудан, сатудан) және өнімнің (жұмыс, қызмет) өзіндік құнын анықтау үшін жұмсалған шығындар (тікелей және жанама) туралы есептік мәліметтерді алу болып табылады;

2) Екінші бағыт - өзіндік құн туралы есеп берулер мен нақты шығындар туралы алынған ақпараттарды болашақ өндірістік шығындар мақсатында пайдалану және дұрыс шешімдер қабылдау үшін барлық деңгейдегі басшыларды (цехтардың, өндірістің) осы ақпараттармен қамтамасыз ету;

3) Үшінші бағыт — шығу орындары бойынша шығындарды бақылау мен реттеу мақсатында шығындар орталықтары бойынша да, жауапкершілік орталықтары бойынша да есепті ұйымдастыру.

Кәсіпорын өзінің қызмет әрекеттерін жүргізу барысында негізгі қорлар мен айналым қаржыларының қарапайым және кеңейтілген ұдайы өндірісіне, өнім шығаруға және сатуға, еңбек ұжымының әлеуметтік дамуына және тағы басқаларға материалдық және ақшалай шығындар жұмсайды. Кәсіпорынның барлық шығындардың ішіндегі ең үлкен ара салмаған өнім өндіруге жұмсалатын шығындар құрайды.

Заманауи бизнестің күрделі шарттарында шығындарды тиімді басқару үшін икемді, қолдануы түсінікті және ақпаратқа тез қол жеткізетін құрал қажет. Бизнесті жемісті басқару үшін компанияның шығындарының жобасын түсіну, шығындарды қатал бақылау, үнемдеу мүмкіндіктерін анықтау, шығындарды бекіту үдерісін жеңілдету және де – корпоративті стандарттарды сақтау қажет.

Visa IntelliLink бағдарламасы айқындыққа және стратегиялық артықшылықтарға қол жеткізу үшін толық бақылау мен шығындарды басқаруды қамтамасыз етеді, сондай-ақ бір ған біріккен шешіммен - кешенді есеп беру мүмкіндігін береді.

Visa IntelliLink шығындарды басқару бағдарламасы – бұл кез-келген компанияның мұқтаждықтарын қанағаттандыратын, ақпарат пен шығындарды басқару құралы. Бүгінде Сіздің банкіңіз бен Visa компаниясының арқасында, бұл бағдарлама қол жетімді және шығындарды басқару үшін әмбебап, сыйымды және қолданылуы қарапайым, Visa Information Source және Visa-ның басқа да құралдарын алмастыратын шешім болып табылады.

Visa IntelliLink, шығындарды басқаруға қажетті төрт маңызды талаптарға сай: Ақпаратқа қол жетімділік.

- Негізгі мәліметтерге тез қол жеткізуге арналған ақпараттық тақта.

- Электрондық пошта арқылы негізгі мәлімдемелер, атап айтқанда растау, есептер мен декларациялар, сондай-ақ бағдарламалық лимиттер туралы мәлімдемелер.

- Әр түрлі фильтрлерден, іріктеу параметрлерінен және күйге келтірілетін қызметтерден тұратын интерактивті есеп берулер.

- Компанияның барлық шығындарын, атап айтқанда, толық шолуға арналған карталық емес операциялар туралы мәліметтерді талдауға мүмкіндік беретін арнайы механизм.

Жылдамдық және қолдану қарапайымдылығы.

- Менгеруі оңай, қолдануы түсінікті қолданушылар интерфейсі.

- Өз бетімен үйренуге арналған қадамдық нұсқаулар.

- Негізгі қызметтерге тез қол жеткізу, соның ішінде, тышқанға бір рет басу арқылы есепке сұрау жасау.

- Сәйкес сұраулар бойынша ақпарат беруге арналған мәнмәтінді-тәуелді интерактивті анықтама.

Жергілікті және халықаралық деңгейде пайдалану мүмкіндігі.

- 15 тілге дейін қолдану мүмкіндігі

- Компания шығындарын ел ішінде және шетелде түсінуге арналған екі- және мультивалюталық есептілік.

- Халықаралық және жергілікті есептілік/шығындарды басқарудың шешімі бір.

- Жергілікті салықтық қолдау, атап айтқанда ҚҚС және бірегей салық.

Күйге келтірілетіндік.

- Маңызды күйге келтірулер: тіл және мәлімдемлерді таңдау.
- Іс-сапарлар және өкілдік шығындар саласындағы компания саясатына бейімделу мүмкіндігі: компания нормаларына сәйкестік, құжаттарды көп деңгейлі бекіту, түбіртектерді бейнелеу және тағы да басқалар.

– ERP, сондай-ақ Quicken® және QuickBooks® секілді басқа да қосымшаларға арналған операциялық мәліметтерді арнайы форматтарды қолдану арқылы тікелей біріктіру.

Оқшаулау жүйесімен біріктіру.

Есептілік.

Әр компания сенімді және ыңғайлы есептілік жүйесіне мұқтаж, және әр Visa IntelliLink қолданушысы осындай мүмкіндікке ие болады. Шығындарды басқару, кешенді және пайдалануы қарапайым он-лайн есептілік, транзакциялар туралы көп деңгейлі мәлімет беру, карталық емес қызмет туралы мәліметтерді шығару, түбіртектерді бейнелеу қызметі, қаржыландыру көздерін талдау құралдары және басқа да көптеген қызметтер құралының артықшылықтарын сезінеміз.

Visa ұлтаралық есептілік бағдарламасы бүкіл әлемдік шығындарды талдауға арналған тиімді есептер жүйесін ұсынады, бұл жеткізушілермен серіктестікті жақсартуға және компания нормаларына сәйкестікті бақылауды жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Мәліметтерді өңдеу.

Жетілдірілген мәліметтерді беру және біріктіру үдерісі бағдарламаны қолданудың алғашқы күнінен ақ бәсекелестік артықшылыққа жетуіңізге көмектеседі. Әлемнің 50 елінде мәлімет берудің ғаламдық қызметінің, көп жақты қолдаудың, темір жол немесе әуе көлігі және қонақ-үйлер туралы ақпараттың және басқа да көптеген нәрсенің көмегімен компанияның күнделікті қызметін қадағалап отырамыз.

Бағдарламалық қамсыздандыру.

Әлемдік деңгейдегі өнім үздік қызметпен бірге жүруі тиіс. Visa IntelliLink бағдарламаны қолдаудың толық циклын ұсынады, атап айтқанда, күйге келтірілетін басқару қызметтері, дербес тәсіл, барлық қосымшаға арналған мәнмәтіндік-тәуелді интерактив-

ті анықтама, рәсімдеу бойынша жеке шешімдер, өнімнің барлық үдерісін қолдау [2].

Басқару есебінің шын мәніндегі маңызды бөлімі ол өндіріске жұмсалған шығындар мен өндірілген өнімдер өзіндік құнының есебін жүргізу болып табылады. Шығындар есебінің бағыты дегеніміз - өндірістік шығындардың жекелеген есебін қажет ететін қызмет саласы. Ішкі ақпаратты пайдаланушылар зерттеу мәселелері бойынша ақпаратпен қамтамасыз етуді қажет ететін есеп салаларын анықтайды.

Ең алдымен мынадай шығындар түрлері жөнінде ақпарат жиналады: материалдық шығындар, еңбек ақы шығындары, үстеме шығындар. Жинақталған шығындар келесі есеп бағыттары бойынша бөлінеді:

- өндірілген өнімнің өзіндік құнын калькуляциялау және бағалау мақсатында;

- басқару шешімдерін жоспарлау және шешім қабылдау мақсатында;

- бақылау және реттеу қызметтерін жүзеге асыру мақсатында.

Осы үш есеп бағыттары бойынша ендігі кезекте тікелей басқару мақсаты бойынша шығындарды жіктейді.

Шығындардың пайда болу уақыты мен өнімнің өзіндік құнына жатқызылуына қарай жіктелуі өнімдер (жұмыстар, қызметтер) өзіндік құнын калькуляциялауда маңызы зор. Бұл белгісі бойынша шығындар ағымдағы, алдағы есепті кезең шығындары, болашақта болуы мүмкін шығындар болып бөлінеді.

Ағымдағы шығындар есепті кезеңде орын алған өндірістік шығындардан құралады, ал алдағы есепті кезең шығындарына есепті кезеңде орын алған, бірақ алдымыздағы есепті кезеңге тиісті шығындар сомасын көрсетеді, болашақта болуы мүмкін шығындарға есепті кезеңде әлі болмаған, бірақ өнімнің өзіндік құнын дұрыс анықтау мақсатында жоспарлы мөлшерде жалпы шығындарға қосылатын шығындар. Мысалға, жұмысшылардың кезекті еңбек демалысына ақы төлеумен байланысты, бір реттік төлемдер түріндегі шығындар.

Басқару шешімдерін қабылдау үшін басшы белгілі-бір өнім түрін өндіру тиімділігі жөнінде ақпараттармен дер кезінде

қамтамасыз етілуі қажет. Осыған қатысты шығындар альтернативті, дифференциалды, қайтарусыз, инкрементті, маржиналды, релевантты және релевантты емес болып бөлінеді [3].

«Шығындар» ұғымына өндіріс шығындарының пайда болуымен байланысты активтердің (материалдардың, ақшалай қаржылардың) кемуі немесе міндеттемелердің (көбінесе кредиторлық қарыздардың) өсуі кіреді. Бухгалтерлік есеп стандарттары бойынша «актив» алдыңғы оқиғалардың нәтижесі түрінде және болашақта табыс алу күтілетін субъектінің бақылап отыратын ресурсы болып табылады.

«Шығындар» және «шығыстар» ұғымдарын толығымен бірдей ұғым деп есептеуге болмайды.

«Шығыстар» – бұл ағымдағы есепке алу кезеңіне қатысты шығындардың баптары. Олар ағымдағы кезеңнің ішінде табыстар алу үшін пайдаланылған ресурсты білдіреді.

ХҚЕС бойынша «шығыстар» активтердің есептен (істен) шығуы немесе пайдаланылуы түрінде есептік кезеңдегі табыстың кемуін, сондай-ақ қатысушылар (құрылтайшылар) арасында бөлінетін капиталдан ерекшеленетін капиталдың кемуіне әкелетін міндеттемелердің пайда болуын білдіреді [4].

Шығынның белгілі бір мөлшерін мейлінше тиімді ету – шаруашылықты жүргізудің әр түрлі мәселелерін шешуге келгендегі басты талап болып отыр. Тек қанша өнім өндірілгендігінің ғана емес, оны өндіруге қанша еңбек жұмсалғандығының да маңызы зор. Мәселенің бұлайша қойылуы мынаны аңғартады: шикізат пен материалдарды жұмсай отырып немесе машиналар мен механизмдерді пайдалана отырып, шикізаттардың әрбір бөлігінен неғұрлым көп өнім алуға, әрбір станок пен технологиялық үрдістердің түсімін өсіруге, шығындарын, бұйымдардың өзіндік құнын төмендетіп, кәсіпорындардың пайдасын көбейтуге, өндірістің тиімділігін арттыруға жету керек.

Егер кәсіпорын ұжымдарының ішкі шаруашылық резервтерін тауып, пайдалануының негізгі бағыттарын қорытындылауға талпыныс жасалса, онда оларды үш топқа бөлуге болады. Өндіріс тиімділігін, біріншіден, негізгі өндіріс қорларының пайдалануын жақсартудың, екіншіден, айнымалы өндіріс қорларын

неғұрлым тиімді пайдаланудың және үшіншіден, қазіргі еңбек шығындарының нәтижелілігін жақсартудың есебінен арттыру.

Өндірісті және еңбекті ұйымдастыруды жетілдіруге келсек, онда бұл процесс - ысырапты қысқарту есебі мен шығындарды үнемдеу, сонымен қатар нақты еңбектің шығынын үнемдеу болып табылады. Қазіргі кезеңде нақты еңбекті үнемдеудің экономикалық дамуы қоғамдық еңбекті үнемдеумен салыстырғанда, едәуір салмақты нәтиже береді. Қазіргі таңда өндірісті ұйымдастыруды жетілдірудің екі негізгі мектебі бар: американдық және жапондық. Бұл - өндірісті материалдық-техникалық жабдықтармен қамтамасыз ету, оларды экономикалық жағынан ынталандыру және тағы басқа көптеген жүйелер. Сонымен қатар, өндіріс шығындарын төмендетуде мемлекеттік ғылыми-техникалық прогресс жөніндегі бағдарламалары мен мемлекеттік стандарттар елеулі орын алады [5].

Оңтайлы басқару шешімдерін қабылдау үшін ұйымның өндірістік қызметінің барлық кезеңдеріндегі шығыстарды білу қажет. Шығыстарды талдау олардың тиімділігін анықтауға, олардың шектен тыс болу-болмауын айқындауға, жұмыстың сапалық көрсеткіштерін тексеруге, бағаны дұрыс есептеуге, шығындарды реттеу мен бақылауға, өндірістің пайда мен тиімділігін жоспарлауға көмектеседі.

Қазіргі таңдағы шарттарға байланысты шығындарды басқару жүйесін құрудың негізгі мақсаты – ең тиімді тәсілмен баға анықтауында, сатып алушы сол бағаны белгілі бір тауар түрі мен қызмет үшін төлеуге келісуі қажет. Пайданы максималдау арқылы қаржылық нәтижеге қол жеткізу. Сонымен қатар, пайда табудың негізгі факторлық желісі түпкілікті зерттеледі: шығындар – өндіріс көлемі – пайда.

Шығындарды басқару жүйесін ұйымдастыру кәсіпорынның қаржылық – шаруашылық қызметін ұйымдастыру мен оны басқаруға құрылымдық және процестік тәсілдерді аралас қолдануды талап етеді. Процестік тәсілдің мәні кәсіпорынның барлық қаржылық – шаруашылық қызметін екі категорияға бөлуге болатындығында: негізгі бизнес – процестер және қосымша бизнес – процестер.

Қазіргі таңда шығындарды басқару өз функциялары арқылы кәсіпорынның ішкі қызметін, оның стратегиясы мен тактикасын басқарудың негізгі ақпараттық фундаменті ретінде көрініс табады. Осы жүйенің негізгі бағыты – бұл жедел және болжамды басқарушылық шешім қабылдау үшін ақпараттарды дайындау.

Шығындарды дұрыс басқару үшін:

- біріншіден, оның мәнін сипаттайтын анықтама беру қажет;
- екіншіден, оларды нақты белгілері бойынша топтастыру қажет, ол олардың басқару объектісі бойынша шығын деңгейін белгілеуге көмектеседі және де кәсіпорында шығындарды басқарудың негізгі әдістерін зерттеп, жоспарлау, есептеу, бақылау, талдау жүргізу қажет екендігін көрсетеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Тайгашинова К.Т. Басқару есебі. Алматы 2011ж.
2. <http://www.visa.com.kz/>
3. Кеулимжаев К.К. Финансовый учет на предприятии : Учебник- Алматы: Экономика,2005ж
4. Нурсейтов Э.О., Нурсейтов Д.Э. МСФО в Казахстане: принципы перехода и применение. Алматы 2006 г.
5. Мейірбеков А. Қ., Әлімбетов Қ. Ә. Кәсіпорынэкономикасы. – Алматы: Экономика, 2003 ж.

НАБИЕВА А.

*Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ-нің
«Бухгалтерлік есеп және аудит»
кафедрасының магистранты*

ШАРУАШЫЛЫҚ СУБЪЕКТІЛЕРІНДЕ ҚЫСҚА МЕРЗІМДІ МІНДЕТТЕМЕЛЕР ЕСЕБІН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Қысқа міндеттемелерге қысқа мерзімді банк несиелері, банк мекемелерінен тыс несиелер және кредиторлық берешек жатады. Оларға: жеткізушілермен есеп айырысу, бюджетпен есеп айырысулар, еңбекақы бойынша есеп айырысулар жатады.

Жеткізушілер мен мердігерлерге шикізат, материал және тауарлы-материалдық қорды жеткізушілер жатады, сондай-ақ әртүрлі қызмет түрлерін көрсетушілер (электр қуатын, буды, суды, газды және т.б. босатушы) және әр қилы жұмыс орындаушылар (күрделі жөндеу, жай жөндеу және т.б.) жеткізушілер мен мердігерлер болып саналады.

Бухгалтерия әр беруші немесе мердігер бойынша және әр алынған шот бойынша жеке жеке аналитикалық есеп жүргізуді ұйымдастыруға тиіс. Аналитикалық есеп алынған тауар (орындалған жұмыс, қызмет) бойынша төленбеген шоттардың бар-жоғын, болмаса олардың алдын ала төленгенін кез келген уақытта біліп отыруды қамтамасыз етеді. Есеп №6 Журнал-ордерде жүргізіледі. Жеткізушілер мен мердігерлер алдындағы қысқа мерзімді кредиторлық берешектермен есеп жүргізу үшін Шоттардың үлгілік жоспары бойынша, жойылу мерзіміне қарай 1610 «Берілген қысқа мерзімді аванстар», 3310 «Жеткізушілер мен мердігерге берілетін қысқа мерзімді кредиторлық борыштар» шоттары қолданылады.

Егер берушінің шоты бойынша алдын-ала төлем төленіп, ал тауарды қабылдау кезінде қоса келген құжаттармен салыстырғанда кем екендігі анықталса, немесе бағалары дұрыс болмаса, немесе арифметикалық қателер табылса, онда түзетілген сома 1280 «Өзге қысқа мерзімді берешек» шотында көрсетіледі.

Талап ету мерзімі өтіп кеткен кредиторлық қарыздар сома-сын, инвентаризация жасау барысында, әрбір міндеттеме бойынша, жеке жеке, жазбаша түрде негізделіп және мекеме басшының бұйрығына сәйкес есептен шығарады, ол сома 6280 шоттар тобында көрсетіледі.

Жеткізушілер мен мердігерлермен есеп айырысулар есебі бойынша мынадай шоттар корреспонденциясы беріледі.

Дивидендтер бойынша есеп айырысулар есебі

Дивиденд дегеніміз - акционерлерге олардың олардың акцияларының саны мен түрлеріне қарай (сәйкес) тиесілі акционерлік қоғам табысының бір бөлігі болып табылады.

Ал оның мөлшері осы қоғамның акционерлерінің жалпы жиналысында бекітіледі. Ескертетін жағдай, артықшылығы бар ак-

циялар бойынша есептелетін дивиденд сомасының ол акцияны шығарған кезде белгіленген мөлшерде және де жай акцияларға есептелетін дивиденд сомасы мөлшерінен кем болмауы тиіс. Сондай-ақ акциялардың артықшылығы бар деп аталатын түрі үшін кәсіпорын дивиденд сомасын есепті жылы табыс алғаны немесе алмағанына қарамастан есептеп төлеуі тиіс.

Дивидендтер бойынша есеп айырысулар есебі 3030 «Қатысушылардың дивидендтері және кірістері бойынша қысқа мерзімді кредиторлық берешек» шотында жүргізіледі. Барлық кәсіпорындар дивидендтерді жылдық қорытынды бойынша аударуға құқылы. Жылдық қорытынды бойынша алынған пайданы бөлу принципі кәсіпорын жарғысында көрсетіледі. Бухгалтер қатысушылар бекіткен жарғыға негізделе отырып жылдық қорытынды бойынша қатысушыларға дивиденд есептеп, аударады. Дивидендтер бойынша есеп айырысулар есебі

Қазақстан Республикасының салық кодексіне сәйкес жеке және заңды тұлғалардан алынатын салықтар, Мемлекеттік бюджетті толықтырудың негізгі көзі болып табылады.

Салық Кодексіне сәйкес жеке және заңды тұлғалардан алынатын салықтар мемлекеттік бюджетті толықтырудың негізгі көзі болып табылады.

Салық міндеттемесі мемлекет алдындағы әрбір салық төлеушінің міндеттемесі болып табылады және ол салық заңына сәйкес жүргізіледі. Салық кодексі республикалық және жергілікті бюджетке түсетін салықтарды, алымдар мен салымдарды және басқа да міндетті төлемдерді белгілейтін, Қазақстан Республикасы заңдарымен реттелетін кеден баж салығы, алымы мен төлемдері мәселелерін қоспағанда, Қазақстан Республикасындағы барлық салықтық қатынастарды реттейтін бірден-бір заңды құжаты болып табылады. Салық кодексі салықтардың толық тізімін, оларды есептеу тәртібін, салық салу объектілерін, салықтың негізгі түрлері бойынша төлеушілерін анықтайды. Салықтар, алымдар мен басқа да міндетті төлемдер деп Кодексте белгіленген тәртіпке сәйкес Қазақстан Республикасының бюджет жүйесіне төлеушілерден аударылған (бөлінген) қаражаттарды айтамыз.

Салықтарды, алымдарды және басқа да міндетті төлемдерді енгізу және аудару немесе тоқтату құқығы Қазақстан Республикасының заң органдарының өкілеттілігіне жүктелген. Бұл құқық тек қана Салық кодексіне өзгерістер мен толықтырулар енгізу арқылы жүзеге асырылады.

Салық төлеуші, салық міндеттемесін орындау барысында, салық салынатын объектісін, салық базасын, салық мөлшерлемесін, салық кезеңін білуге міндетті болады. Бұл кезде: салық салынатын объектісі және салық салумен байланысты объектілері: мүлік және әрекеті болып табылады, егер де олар бар болса, онда салық төлеушінің міндеттемесі де пайда болады.

Салық базасы деп құқықтық, физикалық базасын айтады және де салық салу объектісіне басқа да сипаттамасы бойынша салық салуға жатуы мүмкін. Салық базасының негізінде салық сомасы және басқа да төлеушілердің мөлшері анықталады.

Салық мөлшерлемесі салық базасының өлшем бірлігіне есептелген салық деңгейі болып табылады. Салық мөлшерлемесі пайыздық немесе абсолюттік сомасы бойынша салық базасының өлшем бірлігіне қарап белгіленеді.

Салық кезеңі – бұл уақыт кезеңі, әрбір салық түріне жіне Салық кодексінің басқа да міндетті төлемдеріне қолайлы етіп белгіленеді, сол кезең біткеннен кейін салық базасы анықталып бюджетке төленуге жататын салық пен басқа да міндетті төлемдері есептелінеді.

Қазақстан Республикасындағы салық заңы – мүліктің кірістелген және тауарды сату мақсатында жөнелтілген, қызметтің көрсетілген, жұмыстың атқарылған кезеңімен есептелген шығысы мен төленген табысының кезеңіне қарамастан, салықтық есептің әдісіне орап есептеу әдісі бойынша құрылады.

Қазақстан Республикасының аумағында іске асырылатын салықтар тікелей және жанама болып бөлінеді. Жанама салықтарға қосылған құн салығы мен акциздер жатады. Ал басқа салықтар тікелей салықтарға жатады.

Қазақстан Республикасында келесідей салықтар, алымдар мен міндетті төлемдер бар:

Салықтар:

- корпоративті табыс салығы;
- жеке табыс салығы;
- қосылған құн салығы;
- акциздер;
- жер қойнауын пайдаланушылардың салықтары мен арнайы төлемдері;
- әлеуметтік салық;
- жер салығы;
- көлік құралдарының салықтар;
- мүлік салығы.

Алымдар:

- заңды тұлғалардың мемлекеттік тіркелуі үшін алымдар;
- жеке тұлғалардың мемлекеттік тіркелуі үшін алымдар;
- жылжымайтын мүлікті және олардың келісім-шарттарына құқықтарының мемлекеттік тіркелуі үшін алымдар;
- радиоэлектрлі құралдардың мемлекеттік тіркелуі үшін алымдар;
- механикалық көлік құралдары мен олардық қосымша бөліктерінің мемлекеттік тіркелуі үшін алымдар;
- теңіздік, өзендік және кіші көлемдік судалардың мемлекеттік тіркелуі үшін алымдар;
- азаматтың ауа судаларының мемлекеттік тіркелуі үшін алымдар;
- дәрі-дәрмек құралдарының мемлекеттік тіркелуі үшін алымдар;

Қазақстан Республикасының аумағы бойынша автокөлік құралдарының жүргені үшін алымдар;

- аукциондардан алымдар;
- гербтік алымдар;
- әртүрлі қызмет түрлерімен айналысу құқы үшін алымдар;
- теледидар және радио жеткізу ұйымдарына Радиотолқын спекторын пайдалануға рұқсат беру үшін алымдар.

Төлемдер:

- жер телімін (учаскесін) пайдаланғаны үшін төлем;
- дереккөз бетінін су ресурстарын пайдаланғаны үшін төлемдер;

- қоршаған ортаны ластағаны үшін төлемдер;
- жануар әлемін пайдаланғаны үшін төлемдер;
- ормандарды пайдаланғаны үшін төлемдер;
- аса күзет қарамағындағы табиғи аумақтарды пайдаланғаны үшін төлемдер;
- радиотолқын спекторын пайдаланғаны үшін төлемдер;
- суда жүретін су жолдарын пайдаланғаны үшін төлемдер;
- сыртқы (визуалды) жарнаманы орнатқаны үшін төлемдер.

Кедендік баж:

1. Кедендік баж.
2. Кедендік алымдар.
3. Төлем.
4. Алымдар.

Қазақстан Республикасының әрекет етіп тұрған салықтар мен басқа да бюджетке төленетін міндетті төлемдердің есебі мына шоттарда жүргізіледі. Кәсіпорынның бюджетпен есеп айырысу операциялары 3100 «Салықтар бойынша міндеттемелер» бөлімшесінің шоттарында есепке алынады. Бұл бөлімшеге: 3110 «Төлеуге тиісті корпорациялық табыс салығы», 3120 «Жеке табыс салығы», 3130 «Қосылған құн салығы», 3140 «Акциздер», 3150 «Әлеуметтік салық», 3160 «Жер салығы», 3170 «Көлік құралдары салығы», 3180 «Мүлік салығы», 3190 «Өзге салықтар» шоттары кіреді.

Кәсіпорын салық салу объектісі мен салық салумен байланысты объектілерді аудару әдісі арқылы анықтайды.

Салық салу мақсатында шетел валютасындағы операциялар операция (төлем) жасалған күннің нарықтық валюта бағамы бойынша Қазақстан Республикасының ұлттық бағамы – теңгеге аударылады. Салықтық мақсаттарға арналған тауарлы-материалды құндылықтардың есебі бухгалтерлік есептің ережелеріне сәйкес жүргізіледі. Барлық салықтарға қатысты бартерлік операциялар қолданылатын бағалар бойынша тауарларды (қызметтерді, жұмыстарды) сату ретінде қарастырылады және олар міндетті түрде шот-фактуралармен құжатталуы тиіс. Қызмет түрлерін әр түрлі салық салу шарттары негізінде жүзеге асыратын ұйымдар салық салу объектілері мен салық салумен байланысты объектілер есебін бөлек-бөлек жүргізуі тиіс. Мұндай есеп салық төлеушімен

бухгалтерлік есеп деректерінің негізінде есеп айырысулар жолымен жүргізіледі. Берілген есеп айырысулар әр қызмет түрі бойынша бөлек жүргізіледі (жер қойнауын пайдаланушылар үшін – әр орналасқан жері бойынша, егер жер қойнауын пайдалану келісімшартында өзге жағдайлар қарастырылмаса). Белгілі бір қызмет түріне жатқызылған барлық кірістер мен шығыстар тиісті есеп құжаттарымен расталуы тиіс. Жылдық жиынтық табыстан салық есебінде анықталған барлық шегерімдерді алып тастағаннан кейінгі сомаға (салық салынатын кіріс) 20% ставкамен салық салынды. Кәсіпорындар тиісті салық органдарына есепті кезеңге корпоративті табыс салығы бойынша Декларацияны ұсынуы тиіс.

Корпоративтік табыс салығының салық салынатын негізгі объектісі салық салынатын объектісі болып табылады, оның деңгейі жылдық табыс жиынтығы мен шегерімнің (тұрақты мекемелер арқылы қызметін жүзеге асырмайын, резидент еместерді қоспағанда) арасындағы айырмасы арқылы анықтайды:

Корпоративтік табыс салығы бойынша бюджетпен есеп айырысу 3110 «Төленуге тиісті корпорациялық табыс салығы» деген пассивтік шотта жүргізіледі.

Әлеуметтік салық – заңды тұлғалардың бюджетке төлейтін салықтардың бірі. Оның басқа салық түрлерінен ерекшелігі, бұл салықтың мөлшері кәсіпорынның жұмысшылары мен қызметкерлеріне олардың атқарған қызметі мен орындаған жұмысы үшін есептелетін еңбекақы төлеу қорына тікелей байланысты болып табылады. Яғни бұл салық ұйымның еңбекақы төлеу қорының белгілі бір пайызы түрінде есептелетін кәсіпорынның шығындарына қосылып отырады. Бірақ та жұмысшылар мен қызметкерлерге есептелген еңбекақыдан ұсталмайды. Әлеуметтік салықты төлеушілердің қатарына барлық заңды тұлғалар мен кәсіпкерлік қызметпен айналысатын жеке тұлғалар жатады.

Әлеуметтік салық салу объектісіне, яғни еңбекақы төлеу қорына табыстың барлық түрлері кіреді; оның ішінде: әр түрлі сыйақылар, жәрдемақылар, жеке әлеуметтік жеңілдіктер және тағы да басқадай төлемдер. Әлеуметтік салық бухгалтерлік есеп шоттарының үлгілік жоспарының 3 «Қысқа мерзімді міндеттемелер» бөлімінің 3100 «Салықтар бойынша міндеттемелер» кіші бөлімінің 3150 «Әлеуметтік салық» шотында жүргізіледі.

Әлеуметтік салықты жұмыс беруші кәсіпорын есептейді, ол ақшалай да, заттай да төленуі мүмкін. Әлеуметтік салықты төлеу салық төлеушінің орналасқан жері бойынша есепті тоқсаннан кейінгі айдың 25-нен кешіктірілмей жүргізіледі.

Еңбекақы бойынша міндеттемелер есебі. Өнім өндіру үшін қажеттілер еңбек заттары, еңбек құралдары, сондай-ақ жұмысшы күші екендігі белгілі.

Кез келген кәсіпорындар мен ұйымдардағы жұмыстарды орындап, қызметтерді атқарып жүрген адамдардың еңбегін дұрыс бағалап, олардың сіңірген еңбегіне қарай әділ еңбекақы төлеу қай кәсіпорынның болмасын күрделі мәселелерінің бірі. Міне, сондықтан да ұйымның міндеттемелерінің бірі қызметкерлер мен еңбекақы бойынша есеп айырысу міндеттемесі болып табылады.

Жұмысшылар мен қызметкерлердің өндірген өнімдері мен істеген жұмыстарына толтырылған алғашқы құжаттар мен жұмыс уақытының табельдері оларға еңбекақы есептеу және оны төлеу үшін ұйымның цехынан, бөлімшелерінен, бригадаларының, кәсіпорынның әкімшілігі белгілеген мерзімде бухгалтерияға келіп түседі. Еңбекақы есептеу үшін толтырылатын бұл алғашқы құжаттар мен табельдердің дұрыс толтырылуы, лауазымды тұлғаларының қолдарының қойылуы мұқият тексеріледі. Сондай-ақ бұл құжаттағы еңбек бағасының юұрыс қойылуы олардың жұмысшылар мен қызметкерлерге еңбекақы төлеу мен сыйақы есептеу қағидаларына сәйкес келуі және шифрларының дұрыс қойылуы тексеріледі. Тексеріліп болғаннан кейін бұл құжаттар бойынша кәсіпорынның жұмысшылары мен қызметкерлеріне еңбекақы есептеледі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Кеулімжаев Қ.К., Әжібаева З.Н., Құдайбергенов Н.А., Жантаева А.А. Қаржылық есеп - Алматы, Экономика, 2001.
2. Аппақова Г.Н. - Қаржылық есеп 2 : Оқу құралы / Алматы : Әрекет-Принт, 2010.
3. Баймұханова С.Б. Қаржылық есеп - Алматы, Экономика, 2007.
4. Кеулімжаев Қ.К., Құдайбергенов Н.А. Бухгалтерлік есеп теориясы және негіздері. Оқулық - Алматы, Экономика, 2006.
5. Құдайбергенов Н.А. Бухгалтерлік есеп принциптері - Алматы, Полиграфкомбинат, 2011.

НАЗАРОВА В.Л.
к.э.н., профессор
Алматинской академии
экономики и статистики

КЛАССИФИКАЦИЯ БЮДЖЕТОВ И ПРОЦЕСС БЮДЖЕТИРОВАНИЯ В СТРАТЕГИЧЕСКОМ УПРАВЛЕНЧЕСКОМ УЧЕТЕ

С развитием рыночных отношений рациональное использование организацией производственного потенциала позволяет получать устойчивую прибыль. Успешное решение этой проблемы требует дальнейшего повышения уровня внутрихозяйственного планирования, поскольку посредством его представляется возможным предвидеть цели организации, результат ее деятельности и ресурсы, необходимые для достижения поставленных задач.

По мнению М.А. Вахрушиной под бюджетированием понимается процесс планирования, то есть бюджет это план, который наряду с контролем является одной из функций управления и представляет процесс действий, которые должны быть выполнены в будущем [1,с.267].

Как отмечает К.Друри принятие основных решений по планированию – часть процесса перспективного планирования. Процесс составления годовой сметы ведет к конкретизации этих планов, так как руководители должны составлять подобные планы для проведения в жизнь перспективных планов. Этот процесс позволяет руководителям предвидеть возможные проблемы и принимать правильные решения, вероятность поспешных решений будет сведена к минимуму [2,с.411].

В зависимости от времени действия планирование подразделяется на долгосрочное, среднесрочное и краткосрочное.

Среди этих видов планирования особую роль в усилении воздействия хозяйственного механизма на повышение эффективности производства и качества работы играет разработка планов на срок 10 и более лет. Отсюда важность их глубокого технико-экономического обоснования. Такое планирование предполагает страте-

гию развития на перспективу. При этом преследуется достижение стратегической цели: сохранение; стабильного положения на рынке; расширение рынка сбыта; получения максимальной прибыли; повышение уровня рентабельности; поддержание и обеспечение ликвидности (платежеспособности) и др.

Составной частью перспективных планов являются расчеты общей суммы издержек производства на прогнозируемый объем валовой продукции и себестоимости конкретных видов продукции. Известно, что себестоимость является обобщающим экономическим показателем плана. В ней находит отражение производительность труда, экономия или сверхнормативный расход материально-производственных запасов, эффективность использования основных средств, размещение и специализация производства, другие показатели и условия. Поэтому расчеты по себестоимости способствуют сбалансированности и технико-экономической обоснованности планов. Они используются для оценки разных вариантов прогноза и проектов долгосрочного и среднесрочного планирования. Отсюда возникает необходимость тщательного расчета показателей себестоимости.

В современных условиях заслуживают внимания, предложенные В.Э. Керимовым этапы планирования или, как принято в экономике западных стран, бюджетирования:

- постановка проблемы и сбор исходной информации для разработки проекта бюджета;
- анализ и обобщение собранной информации, расчет научно-обоснованных показателей деятельности предприятия, формирование проекта бюджета;
- оценка проекта бюджета;
- утверждение бюджета [3, с. 165].

Бюджеты разрабатываются как в целом для организации, так и для ее структурных подразделений или отдельных видов деятельности.

Если ранее методика планирования основывалась на системе только производственных показателей, то с развитием рыночных отношений в Казахстане для целей управления организацией, ее отраслей и служб эта система должна быть дополнена приняты-

ми в международной практике такими показателями бюджетов как бюджет продаж, бюджет закупки и использования материальных запасов, бюджет трудовых затрат, бюджет расходов по организации производства и управлению (накладных производственных расходов), бюджет коммерческих и административных расходов. В совокупности бюджеты составляют основной бюджет организации, который принято подразделять на операционный и финансовый.

Основной бюджет промышленного предприятия состоит двух частей: операционного бюджета и финансового бюджета.

В свою очередь операционный и финансовый бюджеты состоят из ряда частных бюджетов.

Разработка операционного бюджета начинается с определения плана продаж. Это обусловлено значимостью данного этапа планирования, поскольку от его обоснованности зависят такие важные экономические показатели, как объем производства, себестоимость, прибыль и др.

После установления возможного объема продаж разрабатывается бюджет производства. В промышленности он включает бюджет основного, вспомогательных и обслуживающих производств и хозяйств.

Бюджет производства предполагает с учетом имеющихся запасов на начало периода и бюджета запасов продукции и материалов на конец планируемого периода составление бюджетов закупки и использования материально-производственных запасов, трудовых затрат, накладных расходов. Затем готовят бюджеты расходов на продажу и операционных затрат.

Конечная цель операционного бюджета - разработка плана прибылей и убытков. Показателями плана прибылей и убытков в промышленности будут:

- выручка от реализации продукции, работ, услуг; производственная себестоимость реализованной продукции, выполненных работ, оказанных услуг; валовая прибыль; расходы на продажу; расходы по организации производства и управлению; операционная прибыль.

Валовую прибыль составляет разница между выручкой от продажи продукции, работ, услуг и производственной себестоимостью проданной продукции, работ, услуг. Выручка от продаж определяется бюджетом продаж.

Операционная прибыль определяется путем уменьшения валовой прибыли на сумму расходов на продажу и расходов по организации производства и управлению.

Важной частью основного бюджета организации является финансовый бюджет, с помощью которого формируется информация о таких показателях: объем продаж и общая прибыль; себестоимость продаж; соотношение доходов и расходов; общий объем инвестиций; использование собственных и заемных средств; срок окупаемости инвестиций и др.

Финансовый бюджет включает бюджет инвестиций, бюджет денежных средств и прогнозный бухгалтерский баланс. В бюджете инвестиций определяются источники предполагаемых капитальных вложений.

При разработке бюджета денежных средств составляют расчеты поступления, денежных средств от продаж и их выплат на будущий период. На конец каждого месяца устанавливают минимальное сальдо денежных средств. В случае недостатка денежных средств для покрытия текущих расходов организации привлекают заемные средства.

Завершающим моментом подготовки основного бюджета организации является разработка бухгалтерского баланса. Он строится на конец планируемого периода с учетом баланса на начало периода и предполагаемых изменений имущества организации и его источников.

Источниками информации в этом случае являются показатели, содержащиеся в плане прибылей и убытков и бюджете денежных средств.

Бюджетирование позволяет более четко определить задачи, стоящие перед собственниками на планируемый период, осуществлять контроль за выполнением производственной программы, формированием доходов и расходов, состоянием расчетов, а в целом повышает ответственность трудовых коллективов за конечные результаты их деятельности.

Заслуживает внимания предложение Керимова В. Э. об, использовании метода «нулевого баланса» при формировании бюджетов для структурных подразделений. При этом он указывает, что бюджеты должны составляться не на основе затрат за прошедший период, а на базе запланированных мероприятий [2 с. 169].

Функции бюджета как средства контроля и анализа деятельности раскрываются только тогда, когда сопоставляются прогнозируемые показатели с фактическими. В зависимости от целей сравнения и анализа в организации могут быть составлены статические и гибкие бюджеты.

Статический бюджет - это бюджет, рассчитанный на конкретный уровень деловой активности организации. В нем доходы и расходы планируются только из одного уровня продаж. Сравнение фактических результатов с прогнозными осуществляется независимо от достигнутого объема продаж.

Возможности более детального анализа деятельности организации статический бюджет не представляет. В этих целях используется гибкий бюджет.

Гибкий бюджет учитывает изменение затрат и доходов в зависимости от уровня продаж. В его основе лежит классификация затрат на переменные и постоянные. Если в статическом бюджете показатели планируют, то в гибком - их рассчитывают:

Система бюджетирования, основанная на контролируемом прогнозе, является одним из передовых методов управления и может применяться во многих областях управления.

Разработке бюджетов должна предшествовать подготовительная работа, включающая комплекс организационно-методологических и методических мер.

Важной составной частью этих мероприятий является определение затрат, включаемых в прогнозируемую себестоимость, их классификация, а также выбор методов калькулирования себестоимости продукции, работ и услуг.

Прогнозирование себестоимости должно сопровождаться выполнением ряда расчетов: затрат на производство промышленной продукции как в целом так и по центрам ответственности; воз-

возможной суммы доходов от рационального использования ресурсов (экономии от снижения затрат) по технико-экономическим показателям.

В расчетах прогнозируемой себестоимости по центрам ответственности важно учитывать, что они могут быть подразделены на центры затрат, центры выручки, центры прибыли и центры инвестиций, то есть объема полномочий и ответственности.

Многими экономистами эти центры характеризуются следующим образом. Так, центр затрат - это структурное подразделение организации, руководитель которой отвечает только за затраты (например, в цехе растениеводства и др.). В рамках такого центра организуется планирование, нормирование и учет затрат факторов производства с целью контроля, анализа и управления процессами их использования.

Центры затрат, в свою очередь, подразделяются на центры регулируемых и произвольных затрат.

Для центра регулируемых затрат устанавливается соотношение между затратами и объемом выпуска продукции. Например, производственного цеха существуют нормы расхода материалов, трудоемкость единицы продукции и т.д., а суммарные затраты на материалы и оплату труда определяются путем умножения нормативных затрат на единицу продукции и на запланированный объем выпуска. Управление затратами таких центров осуществляют с помощью заранее составленных гибких бюджетов. Руководитель центра регулируемых затрат отвечает прежде всего за минимизацию затрат на единицу выпуска и его деятельность оценивается путем сопоставления плановых (нормативных) и фактических затрат на единицу продукции.

Для центра произвольных затрат оптимального соотношения между затратами и результатами деятельности не существует. Руководство организации практически не может повлиять на величину затрат таких центров и принимает ее как заданную величину. Примерами центров произвольных затрат могут служить в сельскохозяйственных организациях агрохимлаборатории, ветлаборатории и т.д.

Разновидностью центра ответственности является центр выручки - подразделение, руководитель которого отвечает только за выручку, но не за затраты, например, отдел маркетинга. Взаимосвязи между затратами на функционирование такого центра и значением выручки практически нет, в связи с чем основным контролируемым показателем является выручка, а также определяющие ее показатели: объем сбыта, структура продажи и цена.

Организация прогнозирования и управленческого учета по центрам ответственности показывает, что для оценки результатов деятельности каждого подразделения (там, где это возможно) необходимо определить прибыли, получаемую каждым конкретным центром ответственности. В этих условиях особую значимость приобретает создание в рамках центров ответственности центров прибыли.

Центр прибыли - это подразделение, руководитель которого отвечает как за затраты, так и за прибыль. В таких центрах доход есть денежное выражение выпущенной продукции, расход - денежное выражение использованных ресурсов, а прибыль - разница между доходом и расходом. Менеджер центра прибыли контролирует цены, объем производства и продажи, а также затраты. Поэтому для такого центра основным контролируемым показателем устанавливается прибыль.

Центр прибыли - это экономика организации в миниатюре. Использование модели управления по центрам прибыли позволяет в больших организациях децентрализовать ответственность за прибыль. Примером центра прибыли может служить организация, занимающаяся разными видами деятельности (производство, сбыт и др.). Центр прибыли, в свою очередь, может состоять из нескольких центров затрат.

Управление центром прибыли можно осуществлять при помощи операционного бюджета, форма которого близка к отчету о прибылях и убытках, а также отчету об исполнении бюджета.

Центр инвестиций - это подразделение, руководитель которого отвечает не только за выручку и затраты, но и за капиталовложения. Целью такого центра является не только получение прибыли,

но и достижение рентабельности вложенного капитала, доходности инвестиций и увеличение акционерной стоимости.

Управление деятельностью центра инвестиций можно осуществлять при помощи операционного бюджета, отчета о его исполнении, а также баланса и отчета о денежных потоках.

В промышленных организациях помимо того следует учитывать и такую специфику, которая определяется функциями производств: основного, вспомогательных и обслуживающих. Поэтому немаловажное значение при составлении прогнозируемых расчетов себестоимости имеет подразделение центров ответственности на: основные, вспомогательные, обслуживающие.

Основные центры ответственности занимаются непосредственно производством продукции промышленного производства. Их затраты напрямую относят на прогнозируемую себестоимость производственной продукции соответствующего промышленного производства.

Вспомогательные центры ответственности существуют для выполнения отдельных работ, оказания услуг основным центрам ответственности. Затраты этих центров сначала планируют в разрезе их видов деятельности: ремонтная мастерская, ремонт зданий и сооружений, автомобильный транспорт, энергетические производства (хозяйства), водоснабжение, прочие вспомогательные производства, административно-хозяйственные службы. Затем в составе суммарных затрат основных центров включают в плановый расчет себестоимость работ пропорционально различным базам распределения.

С подразделением центров ответственности по видам их деятельности важное значение имеет установление трансфертных цен. Трансфертная цена - это расчетная цена, используемая для определения стоимости продукции (материалов, полуфабрикатов, готовой продукции) или услуг, передаваемых одним центром ответственности другим внутри одной организации.

Установление трансфертных цен зависит от существующих форм организации производства: централизованная и децентрализованная.

В условиях централизованной организации производства обмен продукцией и услугами между центрами ответственности производится на основе фактической (стандартной) себестоимости.

В условиях децентрализованной организации производства, когда центры ответственности являются относительно автономными, цена внутрифирменной передачи должна назначаться с таким расчетом, чтобы с ее помощью можно было определять реальный и достоверный показатель прибыли для каждого подразделения. Выбор цены внутрифирменной передачи имеет значение не только для выявления результатов деятельности подразделения, но и для принятия решений по таким вопросам, как «производить или закупать», «продавать или обрабатывать дальше», а также при рассмотрении альтернативных вариантов производства.

Установление трансфертной (внутрифирменной) цены должна отвечать следующим основным требованиям:

- способствовать достижению организацией намеченных целей и обеспечивать гармоничное сочетание целей подразделения с общими целями организации;

- быть гибкой и равнозначной для менеджеров разных уровней управления. Трансфертная цена должна обеспечивать достаточный результат подразделению - продавцу при передаче им продукции подразделению - покупателю, предусматривая при этом, не повлияет ли отрицательная цена передачи на эффективность функционирования подразделения – продавца;

- способствовать сохранению автономности, руководителям как продающих, так и покупающих подразделений управлять ими на децентрализованной основе;

- быстро реагировать на изменяющиеся условия внутреннего и внешнего рынков, давать возможность направлять прибыли туда, где они найдут лучшее применение;

 - соответствовать требованиям законодательства;

 - содействовать развитию кооперации между структурными и региональными типами производств.

Прогнозируемую себестоимость целесообразно рассчитывать в ценах, действующих в момент разработки прогноза, что позво-

лит исключить влияние внешних факторов. При взаимных расчетах существует множество способов установления трансфертной цены при внутренней передаче продукции, работ, услуг структурным подразделениям, в том числе на основе:

- рыночной стоимости;
- полной себестоимости + прибыль, как % от полных затрат;
- переменных затрат + прибыль, как % от переменных затрат;
- полной или сокращенной себестоимости;
- взаимной договоренности сторон.

Однако не всегда бывает единая трансфертная цена, которая удовлетворяла бы всех - и высшее руководство, и подразделение – продавца, и подразделение - покупателя. На практике часть организаций используют цену на базе договорной рыночной стоимости, а другая часть – предпочитает использовать цену по себестоимости плюс надбавка на прибыль.

Оптимальной трансфертной ценой является величина договорной рыночной стоимости продукции или услуг, так как эта цена считается взаимоприемлемой и позволяет рассматривать каждый центр прибыли как самостоятельную хозяйственную единицу. Она равняется размеру вознаграждения за оказание аналогичных услуг или продажной цене за такое же изделие на внешнем рынке за вычетом суммы внутренних доходов от экономии затрат, вследствие внутреннего характера операций (транспортных расходов, процентов по банковским кредитам и т.д.).

Если цена на внешнем рынке не является достаточно определенной, то следует применить цену на базе сметной себестоимости плюс надбавки, обеспечивающей прогнозируемую рентабельность, так как такая цена является близкой к рыночной стоимости и позволяет выявить недостатки функционирования подразделений. При установлении надбавки на обеспечение прибыли в расчет следует принимать не коэффициент прибыльности всей организации в целом, а особенности, характерные для данного подразделения. Прибыль часто исчисляют как процент доходов от вложенного капитала, который представляет собой плановый показатель, предназначенный для использования при унификации постоянных затрат на базе среднего объема производства. Этот процент уста-

навливают исходя из принципов учетной политики организации. Он может определяться как средний ожидаемый доход от деятельности производственного подразделения, отдела маркетинга или организации в целом. Если в качестве трансфертной цены используется прогнозируемая себестоимость плюс надбавка на прибыль, то необходимо придерживаться правила, согласно которому следует вносить поправки на изменения цен на сырье, материалы, услуги и размеры оплаты труда. Размер надбавки, обеспечивающий уровень рентабельности, должен быть реальным, учитывающим характер производственной деятельности подразделения и производимой им продукции, выполненных работ и оказанных услуг.

Трансфертные цены могут устанавливаться также на базе фактической себестоимости плюс надбавка на прибыль. Данный метод применяется особенно там, где менеджеры несут ответственность за расход средств в своих подразделениях. Однако этот метод имеет недостаток, приводящий к перерасходу средств. Чем выше фактическая себестоимость, тем выше подразделение - продавец будет устанавливать продажную цену, подталкивая к дальнейшему неэкономному расходованию средств другими подразделениями организации.

Необходимо иметь в виду, что при установлении трансфертных цен на базе себестоимости, подразделения, входящие в состав организации, рассматриваются как центры затрат, а не как центры прибыли или инвестирования. Поэтому такие критерии для оценки стоимости как прибыль на капиталовложения или остаточная прибыль не могут быть при этом использованы. В этих условиях предпочтение необходимо отдавать трансфертным ценам, установленным на основе переменных затрат.

Одним из организационно - методических направлений прогнозирования себестоимости является проведение всестороннего и глубокого анализа изменений ее показателей за отчетный период. Целью анализа является определение тенденций и закономерностей изменения уровня и состава затрат на производство валовой продукции и конкретных видов продукции сельского хозяйства в базисном периоде, выявление причин этих изменений с тем, чтобы использовать полученные для прогнозируемых расчетов и их оценки.

Одновременно изучаются резервы экономии трудовых и материальных ресурсов. При этом выявляются причины непроизводительных затрат (сверхнормативный расход семян, кормов, нефтепродуктов, электроэнергии, рабочего времени) и потерь произведенной продукции, что должно быть учтено в расчетах прогнозируемой себестоимости продукции. Таким образом, анализ является составной частью прогноза издержек производства.

В целях сопоставимости затрат прогноз себестоимости целесообразно проводить по перечню статей затрат идентичному управленческому учету. Это, как правило, расчет затрат на оплату труда с отчислениями (социальный налог и обязательства по социальному страхованию), сырье для переработки, содержание основных средств (нефтепродукты, амортизация основных средств, ремонт основных средств), работы и услуги, организация производства и управления, платежи по кредитам, потери от брака продукции и прочие затраты. Причем номенклатура статей затрат будет специфична для каждого центра ответственности в зависимости от особенностей технологии и организации производства продукции, выполненных работ и оказанных услуг.

Система бюджетирования, основанная на контролируемом прогнозе, является одним из передовых методов управления и может применяться во многих областях управления.

Разработке бюджетов должна предшествовать подготовительная работа, включающая комплекс организационно-методологических и методических мер.

Важной составной частью этих мероприятий является определение затрат, включаемых в прогнозируемую себестоимость, их классификация, а также выбор методов калькулирования себестоимости продукции, работ и услуг.

Прогнозирование себестоимости должно сопровождаться выполнением ряда расчетов:

- затрат на производство промышленной продукции как в целом так и по центрам ответственности;
- возможной суммы доходов от рационального использования ресурсов (экономии от снижения затрат) по технико-экономическим показателям.

В расчетах прогнозируемой себестоимости по центрам ответственности важно учитывать, что они могут быть подразделены на центры затрат, центры выручки, центры прибыли и центры инвестиций, то есть объема полномочий и ответственности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вахрушина М.А. Бухгалтерский управленческий учет: Учеб. Пособие/ ВЗФЭИ. – М.: ЗАО «Финстатинформ», 2000. – 359с.
2. Друри К. Введение в управленческий и производственный учет: Пер. с англ./Под ред. Н.Д.Эриашвили.- М.: ЮНИТИ.-, 1998.- 774с.
3. Кермов В.Э. Теория и практика организации управленческого учета на производственных предприятиях: Научное издание. – М.: ИВЦ «Маркетинг», 2001.- 328с.

НУРГАЗИЕВА Л.А.

*к.э.н., доцент кафедры «БУ и А»
КазЭУ им. Т. Рыскулова, г. Алматы*

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ПОРТРЕТ БУХГАЛТЕРА

Бухгалтерский учет, представляя собой мысль (знание) и действие (практику), играет сегодня огромную роль в деятельности организации. Бухгалтерский учет осуществляется людьми, ради людей, заинтересованных в нем. Современное общество немислимо без бухгалтерской интерпретации явлений хозяйственной жизни. Существование социума и человека в нем определяют важность социальной значимости бухгалтерского учета.

Психологическая литература описывает множество концепций личности человека, например, согласно западной психологии XX века выделяются три основные школы (по А. Маслоу - силы): бихевиоризм, психоанализ и гуманистическая психология. Применительно к бухгалтерскому учету наиболее широкое распространение получил бихевиоризм. Бихевиоризм (от англ. behavior - поведение) основывается на характеристике поведения человека,

вызываемого какими-либо внешними воздействиями. Американский зоопсихолог Дж. Уотсон (1878-1958) считается основоположником бихевиоризма в западной психологии, объясняющего поведенческие акты как реакцию на предъявляемые стимулы.

Бихевиоризм в бухгалтерском учете рассматривал К.Т. Девине, который указал на влияние поведения бухгалтера на лиц, занятых в хозяйственной деятельности предприятия, а также зависимость выбора методов учета и представления бухгалтерской информации от целей и поведения людей. Психологический подход Р. Антони к учету «учит тому, что понять бухгалтерию – это значит понять и поставить под контроль бухгалтера. У предприятия нет и не может быть цели, она может быть только у людей, заинтересованных в нем» [1, с.175]. Особое внимание бихевиористической теории уделяется Я.В. Соколовым, который пишет, например: «Методы бухгалтерского учета должны выбираться в зависимости от целей и поведения людей. Последнее рассматривается по схеме SR (стимул-реакция)» [1, с.174]; «Психологическое истолкование учета, раскрывая его подлинный смысл, создает для бухгалтера твердую базу, ориентирует как в своей собственной работе, так и оценке работы лиц, чью деятельность он отражает в учетных регистрах [1, с.175-176]. «Так, широко известный метод учета и калькулирования себестоимости работ и услуг «стандарт-костс» представляет собой яркое воплощение бихевиоризма. Стимулом (воздействием внешней среды) служит стандарт (норматив) затрат, в который должен уложиться администратор (или, как теперь говорят, менеджер). Но это – первичный стимул, подлинным стимулом будут случаи отклонений фактических затрат от нормативных, которые в первую очередь вызывают реакцию у администратора».

Ковалев В.В. рассматривает необходимость учета психологической компоненты в работе бухгалтера, которому предоставили свободу выбора: «... с позиции психологии – гораздо легче следовать предписаниям, нежели брать на себя хотя бы минимальную ответственность, например, по выбору того или иного метода оценки или учета. Сделать выбор всегда сложно, причем вероятность того, что выбранное решение не будет лучшим, весьма высока, однако не делать выбор чревато еще более плохими последствиями» [2,

с.65]. Помимо психологических особенностей самого бухгалтера, «бухгалтер (или аналитик) обязан учитывать психологический тип пользователя, на который он ориентирует свою аналитическую записку» [2, с.65-66].

Гуманистическая психология также применима в бухгалтерском учете. А. Маслоу, К. Роджерс и В. Франкл в качестве базисных потребностей человека рассматривает любовь, творческий рост, высшие ценности и смысл. По мнению гуманистов, индивидуум стремится к самовыражению и самосовершенствованию, т.е. самоактуализации. Самоактуализирующиеся люди вовлечены в какое-либо дело (служение), эффективно воспринимают реальность (распознавание лжи и истины), живут в мире с собой и другими людьми, независимы и самоопределены, способны к творчеству и созиданию (креативности). Служение бухгалтерской профессии, интерпретация фактов хозяйственной жизни, взаимодействие с сотрудниками организации, соблюдение базовых принципов бухгалтерского учета, способность комбинировать факты новыми способами, все это зависит от психологических особенностей личности.

Любое обучение человека возможно при наличии у него некоторого интеллектуального потенциала. «Интеллект – одно из самых противоречивых понятий в психологии» [3. С.41]. Г. Гарднер определяет интеллект как «относительно автономную интеллектуальную компетентность человека» и выделяет семь типов интеллекта: лингвистический, логико-математический, пространственный, музыкальный, телесно-кинестетический, межличностный и внутриличностный [4. С.240]. Р. Штенберг полагает, что интеллект состоит из сочетания аналитического мышления, творческого мышления (способности комбинировать области знаний и предлагать новые идеи и подходы) и контекстуального мышления (способности использовать эти знания на практике). Причем автор указывает на важность сбалансированности, то есть не только обладание способностями, но и знание, когда и при каких обстоятельствах их использовать [5].

В процессе подготовки бухгалтерских кадров необходимо учитывать интеллектуальные особенности обучающихся. На наш взгляд, использование кейсов, деловых и ролевых игр, олимпиад

и информационных технологий позволит будущим бухгалтерам лучше усваивать знания, научиться связывать теорию и практику, сформировать профессиональные компетенции. В таких условиях возрастает роль преподавателя, профессиональное мастерство которого заключается в знании предмета, и психологии, а также умелом использовании технологий подготовки бухгалтерских кадров.

Подготовку бухгалтеров необходимо рассматривать с учетом психологических особенностей бухгалтеров, осуществляющим учетно-аналитическую деятельность на предприятии. Проведенные исследования типологии интеллекта бухгалтеров, основанная на методике Джейн Марии Стайн, позволяют определить следующую классификацию объектов бухгалтерского учета в зависимости от типов интеллекта бухгалтеров (Рис 1).

Процесс производства и потребления бухгалтерской информации имеет психологическое измерение, однако его нельзя измерить одним каким-то показателем, поскольку человеческое поведение нельзя абсолютно предсказать.

Исследование психолога-консультанта Е.Е. Кутузовой показало, «что у женщин чаще встречается преобладающий вербальный и наглядно-образный интеллект, а у мужчин – формально-логический и интуитивный. Для профессии бухгалтера нужен «мужской» формально-логический вариант мышления, при этом иррациональное познание и эмоциональная сфера развиваются значительно меньше, следовательно, женщине-бухгалтеру не хватает эмоционального опыта, чтобы решать многие жизненные проблемы. Приобретение же эмоционального опыта позволяет делать открытия внутри себя, серьезно «изменить автопортрет. У бухгалтера вместе с его профессиональной деятельностью развиваются следующие личностные качества: целеустремленность; настойчивость; склонность к систематизации информации; критический анализ, трезвость взглядов на жизнь; устойчивость интересов, верность принципам; упорство в отстаивании собственного мнения; прямолинейность; практичность; организованность; ответственность; аккуратность; способность преодолевать множество препятствий ради доминирующей идеи» [6, с.61-62].

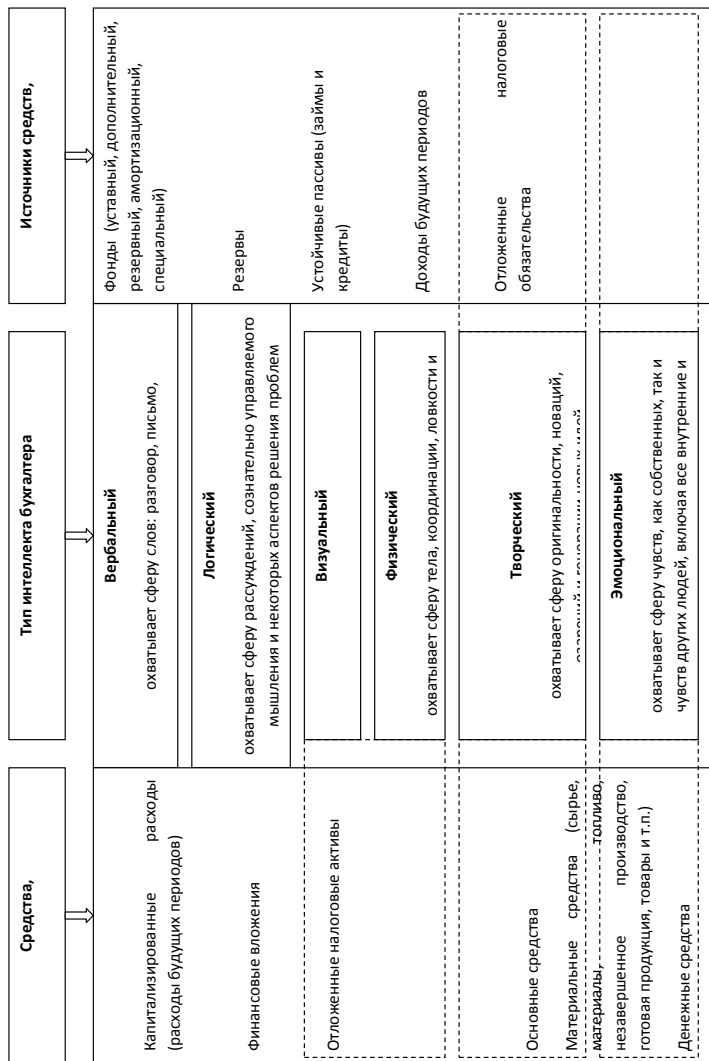


Рисунок 1 Классификация объектов бухгалтерского учета по типам интеллекта бухгалтеров

Психологический портрет бухгалтера заключается в том, что бухгалтеры мыслят исключительно категориями своей профессии и существуют качества личности, способствующие и препятствующие эффективности профессиональной бухгалтерской деятельности. Качества, обеспечивающие успешность профессиональной деятельности: высокий уровень математических способностей; способность к анализу, синтезу, обобщению полученной информации; хорошееразвитие концентрации, устойчивости и переключения внимания; хорошие мнемонические способности (развитие кратковременной и долговременной памяти); способность длительное время заниматься однообразным видом работы (склонность к работе с документами и цифрами); высокая помехоустойчивость; техническая подготовка (навыки работы на персональном компьютере);а также усидчивость, терпеливость, настойчивость, обязательность, педантизм в работе, ответственность, честность, аккуратность, справедливость, эмоционально-психическая устойчивость (способность с самоконтролю. Качества, препятствующие эффективности профессиональной деятельности: отсутствие математических и аналитических способностей; быстрая утомляемость; невнимательность, рассеянность; отсутствие склонности к работе с цифрами; недисциплинированность; отсутствие морально-этических норм [7, с.73].

Главный бухгалтер организации должен хорошо разбираться в личностных особенностях и в индивидуальных потребностях своих подчиненных. Мы подробно описали личностные особенности бухгалтеров, перечислим основные потребности бухгалтеров. К.А. Сухотина выделяет следующие 12 основные потребности бухгалтеров [8]:

Потребность в высокой заработной плате и материальном вознаграждении.

Потребность в хороших условиях работы и комфортной окружающей обстановке.

Потребность в четком структурировании работы.

Потребность в социальных контактах.

Потребность в формировать и поддерживать долгосрочные, стабильные взаимоотношения.

Потребность в завоевании признания со стороны других людей.

Потребность ставить для себя сложные цели и достигать их.

Потребность во влиятельности и власти, стремление руководить другими, стремление к конкуренции с гарантированной победой.

Потребность в разнообразии и переменах, необходимость нахождения в состоянии готовности к действиям.

Потребность быть креативным, пытливость ума способствует профессиональному любопытству и нетривиальному мышлению.

Потребность в самосовершенствовании.

Потребность в интересной, общественно полезной работе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Соколов Я.В., Соколов В.Я. История бухгалтерского учета: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2006
2. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет и психология учетных работников. // Бухгалтерский учет. 1994. № 4. С. 4–7
3. Хальперн Д. Психология критического мышления. – СПб.: Питер, 2000
4. ГовардГарднерНадлер Дж., Хибино Ш., Фарелл Дж. Мышление полного спектра. – Мн.: ООО «Попурри», 2001
5. Штенберг Р. Дж. Интеллект, приносящий успех. – Мн.: ООО «Попурри», 2000
6. Кутузова Е. Е. Личные качества и профессиональные навыки. // Бухгалтерский учет. 2002. № 10. С. 61 – 62
7. Логинова Н.А. Профессиональные качества бухгалтера. // Бухгалтерский учет. 2009. № 2. С. 70 – 73
8. Сухотина К.А. О потребностях подчиненных главного бухгалтера. // Главная книга. Конференц-зал. 2010. № 10. [Справочно-правовая система КонсультантПлюс].

ЖОСПАРЛАУ, БЮДЖЕТТЕНДІРУДІҢ НЕГІЗДЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ БАСҚАРУ ЕСЕБІНДЕГІ МАҢЫЗЫ

Жоспарлау – бұл тек бір жағдайды ғана емес, барлық кәсіпорынның тұтастай қамтитын шешім қабылдау процесінің ерекше тұрпаты.

Жоспарлау (сметаларды, бюджеттерді өңдеу) қысқа мерзімді(бір жылға дейінгі) және ұзақ мерзімді(бір жылдан астам) болады. Келешек кезеңге жоспар үш- бес жылдарға құрылады. Смета немесе бюджет – ол шамаланған жұмыстарды орындау алдында құрылатын қаржылық құжат. Ол келешектегі қаржылық операциялардың болжауы.

Басқару есебі бойынша американың куәландыратын бухгалтерлер институтының анықтамасна сүйенсек, бюджет – ол белгілі бір кезеңге дайындалған және қабылданған табыстың жоспарлы шамасын көрсететін және осы кезең ішінде жұмсалатын шығындардың, мақсатқа жету үшін тартылған капиталдың ақша түріндегі санды жоспары.

Бюджетті қолдану ұйымдарға мынандай артықшылықтарды жасайды:

Жоспарлау ұйымдардың қызметін бақылауға көмектеседі. Жоспарсыз басқарушы жағдайды бақылай алмайды, ол тек ғана қарастыра алады. Бюджет кәсіпорын қызметінің нақтылығына және мақсаттылығына әсерін тигізетін жоспардың құрамдас бөлігі болып табылады.

Бюджет басқарушылық бақылаудың құрамдас бөлігі болып табылады, тұтас ұйымның және оның бөлімшелерінің қызмет нәтижелерін бағалауға объективті негізін құрайды.

Бюджет кәсіпорынның әр түрлі бөлімшелерінің қызметтерін үйлестіру құралы болып табылады. Ол жеке бөлімшелердің басқарушыларына тұтас ұйымға көңіл аударып өз қызметін жүргізуді үйретеді.

Бюджет – жауапкершілік орталықтардың жоспарының орындалуын және олардың бағалайтын негізі: менеджерлердің жұмысы бюджетті орындау туралы есеп беру бойынша бағаланады; бюджет мәліметтерімен нақты нәтижелерді салыстыру менеджерлердің қызметін қай салаға бұру керек екенін көрсетеді. Бюджеттің көмегіменен ауытқудың талдауы жасалады. (1 – 206 б)

Жоспарлау кәсіпорынға белгілі бір кезеңге қол жеткізуге міндетті немесе мүдделі сандық және сапалы көрсеткіштер түріндегі қызметтің алдына мақсат қоюын ұйғарады.

Жоспарлау былайша жіктелуі мүмкін :

Оперативті жоспар – ұйымның өз мақсатына қол жеткізумен тікелей байланысты тактикалық жоспар. Оған мысал ретінде жылдық немесе тоқсандық бюджеттер түрінде қалыптасатын қысқа мерзімді өндіріс жоспарын айтуға болады.

Оперативті - күнтізбе жоспары кәсіпорын мен оның құрылымдық бөлімшелерінің күнделікті жоспарға сай, ырғақты жұмысын ұйымдастыру мақсаты мен тактикалық жоспардың көрсеткіштерін нақтылай түседі. Ол өндірістің техникалық әзірлігін, оның материалдық-техникалық қамтамасыз етілуін, аса қажетті материалдық ресурстардың қорын құруды және қолдауды, өнім өткізуді және т.б. осылардың бәрін қосып, біртұтас өндіріс организміндегі ұйымның барлық элементтерін бір- біріне байланыстырады.

Әкімшілік (тактикалық) жоспары – ұйымдық құрылымды дамытудың және қолдаудың тактикалық жоспары. Оның мақсаты – орындаудың қалаулы деңгейіне жететін ұйым құру. Ол жыл сайын қарастырылатын орта мерзімді жоспарлар болып табылады.

Стратегиялық жоспар бизнестің негізгі даму жоспары және ұйымдардың ұзақ мерзімді құрылымдық жоспары. Кәсіпорын стратегиясы жүйелі түрде қаралмайды, тек қажет болған жағдайда ғана қарастырылады.

Жоспарлау- шешім қабылдаудың ерекше түрі ретінде барлық кәсіпорынның қызметін тұтастай қамтиды. Жоспарлаудың негізгі мақсаты – кәсіпорынның өндірістік – қаржылық операцияларындағы қызметін анықтау, уақыт бойынша және кәсіпорынның бөлімшелері бойынша оны нақтылау, алдыға қойған

мақсаттарды жүзеге асыруды қамтамасыз ететін қаржы көздерін және ресурстардың қажетті мөлшерін анықтау.

Бюджеттендіру – бұл кәсіпорын бөлімшелерінің қызметін келісіп басқарудың жеке-жеке тарамдарға бөлінген жүйесі. Бюджеттендірудің шешуші сәтіне үйлестіру, адрестік және шығынды бағалау жатады. Бюджеттендіру бюджет жүйесіне негізделеді.

Бюджет – кәсіпорынның қаржылық, инвестициялық, шаруашылық қызметтерінен түскен қаражат пен шығынды көрсететін операциялық қаржы жоспары.

Ол басшылардың сандық жобаларын сәйкестендіріп, нақтылайтын кәсіпорын қызметінің және дамуының жоспарын сандық тұрғыдан білдіреді; кәсіпорын қандай нұсқалар арқылы пайда түсіре алады деген сауалға жауап береді.

Бюджетті қолдану мына артықшылықтарды қалайды:

1. Стратегиялық тұрғыдан да, тактикалық тұрғыдан да жоспарлау өндіріс ахуалын бақылауға көмектеседі.

2. Бюджет басқарушылық бақылаудың құрамдық бөлігі болып табылады, тұтас ұйымның және оның бөлімшелерінің қызмет нәтижелерін бағалаудың объективті негізін қалайды.

3. Бюджет кәсіпорының әр түрлі бөлімшелерінің қызметтерін үйлестіру құралына қызмет етеді.

4. Бюджет – жауапты орталықтардың жоспарды қалай орындағанын бағалайтын бағаның негізі: менеджерлердің жұмысы бюджетті орындау туралы есеп беру бойынша бағаланады; бюджет деректерімен нақты нәтижелерді салыстыру менеджерлердің қызметін қай салаға бұру керектігін көрсетеді.

5. Бюджеттің көмегімен ауытқудың талдауы жасалады.

Басқару есебінде бюджеттің жіктелуі:

| Белгілері | Бюджет түрлері |
|----------------------|---|
| Мезгіл бойынша | Ағымдағы – бір жыл Оперативті- тоқсан, ай Сырғымалы |
| Тағайындалуы бойынша | Операциялық Қаржылық |

| | |
|--------------------------|--|
| Әзірлену бойынша | Тұрақты (қатқыл) Икемді |
| Нақтылау деңгейі бойынша | Негізгі- тұтас кәсіпорын бойынша Жеке - жауапкершілік орталықтары бойынша |

Бюджет жасауға зор ықпал ететін басты көрсеткіш – инфляция. Ертеректе шет елдерде, орын алған инфляцияның күрт өзгерістері үздіксіз жаңарып тұратын бюджеттерді кеңінен қолдануға мәжбүр етті. Бюджет бір жыл бұрын алдын ала жасалады және бірінші бақылау кезеңінің соңында, инфляция өзгерісі есепке алынып қалған уақытқа сай қайта қаралады. Ол өз кезегінде, келесі жылдың бірінші бақылау кезеңінің құбылмалы бюджетін жасауға негіз болады.

Құбылмалы бюджет – тұрақты және айнымалы шығындарды шектеу жолымен, өнім өндірудегі орын алатын өзгерістерге, яғни өнім өндіру көлемінің өзгерісіне сәйкес, оған жауап ретінде өзгеріп отыру үшін жасалған.

Құбылмалы бюджетке негізделген ауытқулар есебін, бюджетке салынған нақты қол жеткен деңгейдегі шығындардың нәтижесімен салыстырады. Бұл жерде келесі мәселелер маңызды болп табылады:

1. Құбылмалы бюджет кезең басында алдын – ала есептелген өндіріс деңгейіне сәйкес бекітіледі. Бұл бастапқы бюджет.

2. Сосын ол өндірістің нақты деңгейіне сәйкес болу үшін өзгеріске ұшырайды.

3. Нәтижесі нақты шығындармен салыстырылады, айырмасы компанияның тиісті басқарушыларының қарауына ұсынылады. Бюджеттің бірнеше түрі бар:

- дайындай бюджеті;
- шығындар бюджеті;
- сату бюджеті;
- шығыстар бюджеті;
- кірістер бюджеті;

Өнім өндіру шығындарының ең нақты бюджеті, өнім бірлігі өзіндік құнының қол жеткен деңгейі бойынша жасалған бюджет

болып табылады, оған қоса ол әрбәір өнім түрі бойынша жеке есептеледі.

Бюджет пен бюджеттеу технологиялық процестермен тығыз байланысты. Бюджетті цех басшысы бекітеді- яғни, өндіріс процесіне кім жауап беретін болса, сол осы құжатты бекітеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Ержанов А.К Басқару есебі құралы «Экономика баспасы» , Алматы 2009 ж
2. Назарова В.Л Басқару есебі оқулық «Экономика баспасы» , Алматы 2005 ж
3. Тагайшинова К.Т. Басқару есебі оқулық құралы «LEM баспасы» , Алматы 2011 ж.

САНАЛИЕВА Л.К.

*магистр экономика, старший преподаватель
АГУ им.Х.Досмухамедова, г.Атырау*

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УЧЕТА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Бухгалтерский учет является одним из видов хозяйственного учета. В широком смысле хозяйственный учет, как показывает само название, есть учет хозяйственной деятельности, заключающийся в производстве и распределении материальных благ.

Развитие учета — составная часть истории человеческого общества.

Учет – это сфера деятельности, которая оказывает влияние на многие стороны повседневной жизни общества. Достижения в области научно-технического прогресса изменяют все аспекты бухгалтерского дела. Географическая близость континентов и стран, тесные экономические связи, активное участие иностранных компаний в инвестиционной деятельности, расширяющаяся экспансия зарубежного капитала и т.п. заставляют по-новому взглянуть на учетную систему в целом. В настоящее время ученые всех стран

и континентов сознают необходимость и целесообразность активизации усилий по сближению национальных учетных систем. Они призывают заложить в основу всей системы учета признак «понятности», определяющий ключевое качество любой учетной информации. Этот важный признак нашел отражение во всех международных стандартах бухгалтерского учета. Особо важным становится знание научно-теоретических основ организации учета, которые способствуют правильному и целостному восприятию и, как следствие, применению их в практической деятельности.

Следует отметить, что вопросы бухгалтерского учета, их методологическая интерпретация в странах постсоветского пространства всегда находились в отрыве от аналогичных исследований развитых западных стран. Поэтому актуально мнение казахстанских, зарубежных и российских ученых, утверждающих, что «не может быть так называемой национальной науки, а тем более национальной теории и методологии бухгалтерского учета, как и невозможна национальная теория умножения» [1, с. 12].

Чтобы определить перспективы развития бухгалтерского учета на рынке Республики Казахстан необходимо просмотреть ряд данных показателей и провести соответствующий анализ.

Принимая во внимание период современного этапа развития отрасли бухгалтерских услуг в Казахстане и сравнивая с учетом в западных странах можно предположить, что в скором будущем развитие учета шагнет на совершенно новый этап развития. Так в перспективе можно ожидать появление совершенно новых технологий, процессов и явлений, приемлемых мировому учету, а также мировое признание бухгалтеров–специалистов, аудиторов и аудиторских фирм Республики Казахстан.

Современное и эффективное развитие учета должно предполагать страхование, как и любая другая отрасль, поставляющая услуги обществу, то есть где находят соприкосновение несколько векторов интересов.

Перспективное развитие бухгалтерского учета, по-моему, может предполагать признание и понимание необходимости бухгалтерской деятельности со стороны общества, как заказчиков, так и государства.

Существенное внедрение бухгалтерских услуг в Республике Казахстан связано также с формированием рынка услуг и проявлением целого ряда нетрадиционных для республиканской экономики финансово-кредитных институтов (инженеринговых, консалтинговых, лизинговых и факторинговых и др.). Как известно, услуги обладают всеми признаками товара, имеют общественную потребительскую стоимость и потребляются посредством обмена. Таким образом, объектом бухгалтерского учета могут служить все этапы жизненного цикла сферы и услуг, а при представлении отдельных из них, например — консалтинговых, — основным средством их создания. Следует отметить, что все действующие аудиторские фирмы и аудиторы независимо от вида категории занимаются консалтинговыми услугами. Большая доля их работы сводится к составлению бухгалтерского баланса и финансовой отчетности.

Проводимые реформы позволили Казахстану привлечь к себе внимание различных политических и экономических организаций, в том числе и потенциальных инвесторов. Для экономического признания во всем мире необходима прозрачность и открытость финансовой информации. Это, прежде всего, применение единых подходов к ведению бухгалтерского учета и составлению финансовой отчетности [2, с.14].

Профессия бухгалтера переживает в настоящее время радикальные преобразования на качественном уровне и все более насущной становится потребность в новом квалификационном специалисте – профессиональном бухгалтере. В связи с этим необходимо создание института независимых бухгалтеров и аудиторов в Казахстане, которые пользовались бы доверием и получили бы признание во всем мире, и, в первую очередь, в самой республике.

В Казахстане в отличие от США, Великобритании и других развитых стран, отсутствует многовековой опыт поэтапного становления учета. Этот факт безусловно ограничивает и круг пользователей бухгалтерского учета и сферы его применения. Многие компании ежегодно меняют бухгалтеров аудиторов и далеко не всегда им доверяют. Одно из основных условий развития учета – это высокий уровень бухгалтерской этики.

Планируя долгосрочное развитие профессии, надо исходить из того, что наша экономика испытывает возрастающую потребность в скорейшем становлении профессионального института независимого учета. При этом совершенно очевидно, что доверие общества к бухгалтерам базируется не только на глубоких знаниях специалистов в области экономики, финансов, налогов и права, но и на соблюдении ими определенного свода этических норм и правил [3, с.23]. Для любой профессии нужен этический кодекс, поскольку люди, занимающиеся профессией - бухгалтер, заинтересованы в общественном доверии, высоком качестве своих услуг независимо от поведения отдельных представителей этой профессии. Для бухгалтеров очень важно, чтобы их клиенты, а также третьи лица, пользующиеся финансовой отчетностью, доверяли качеству учета и прочих предоставленных им услуг. Если лицам, которым предоставляются услуги, не верят, например, врачам, судьям или бухгалтерам, аудиторам, то способность этих специалистов обслуживать своих клиентов и других лиц существенно уменьшается.

Если лица, использующие услуги, будут оценивать их профессиональный уровень по степени сложности, это не приведет ни к чему хорошему, так как именно из-за сложности неспециалисту достаточно трудно разобраться в качестве этих услуг. Общественное доверие высокому качеству оказываемых профессиональных услуг возрастает тогда, когда в рамках данной профессии существуют высокие стандарты осуществления профессиональной деятельности, а также их поведения [4, с.412].

Существует несколько способов воздействия на поведение бухгалтерского учета с целью корректировки их поведения для получения бухгалтерского учета услуг на высоком профессиональном уровне.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ажибаева З.Н., Сейдахметова Ф.С. Учет и анализ дебиторской задолженности. // Библиотека бухгалтера и предпринимателя, 2001 г, №1, с.12

2. Белявская Е.Ю. Реализация права требования по обязательствам должника при взыскании дебиторской задолженности // Бухгалтерский учет, №92001 г., с.14
3. Бухгалтеру об аудите // Библиотека бухгалтера и предпринимателя. 2002, №5, с.23.
4. Дюсембаев К.Ш. Аудит и анализ в системе управления финансами. Алматы: Жеті Жарғы, 2001 г., с.412.

САТАЕВ С.А.

к.э.н., доцент

КазЭУ им. Т.Рыскулова

ОСНОВЫ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА

Исследования в области развития стратегического управленческого учета можно отнести к прошлому XX веку, к восьмидесятым годам. Ученые и практики в тот период были озадачены, что традиционный управленческий учет предоставляя внутреннюю информацию, не в состоянии обеспечить требования менеджмента в управлении компаний.

Динамично развивающаяся бизнес-среда потребовала предоставление внешней информации, как например, стратегия развития конкурента. В этой связи существующий управленческий учет подвергся совершенствованию. Поэтому за рубежом одним из первых К.Симмондс (K.Simmonds) «еще в 1981 году дал определение стратегическому управленческому учету, как предоставления внешней информации о бизнесе и конкурентах, которые ведут постоянный анализ и контроль стратегии развития бизнеса конкурента» [1, с.26]. И это действительно необходимо в целях обеспечения конкурентоспособности любой компании, или организации. Получение такой информации относят к внешней, которая обеспечивает принятие стратегических решений.

И в последующие годы К.Симмондс проводит свои исследования направленные на определения анализа прибыльности продукции, услуг, или определения технологии затрат, по видам произ-

водимой продукции. В подготовке внешней информации, которая нужна и оказывает определенное воздействие на компанию.

Р.Каплан, Д.Нортон (Kaplan R.S., Norton D.P.) в своих исследованиях пишут «технологические затраты по видам производимой продукции нужны для определения анализа прибыльности продукции, в принятии стратегических решений» [2]. Р.Каплан, Д.Нортон ученые Гарвардского университета провели несколько исследований и раскрыли необходимость и назначение стратегического управленческого учета в обеспечении конкурентоспособности организации [3].

Г.Смит, Д.Арнолд (Smith G.D., Arnold D.R.) в восьмидесятые годы в Бостоне проводили свои исследования и об этом свидетельствуют их публикации. И многие другие ученые в тот период публиковали свои работы о стратегическом управленческом учете. Ориентируясь на внешнюю информацию М.Бромвич (Bromwich M.) в частности писал, что информацию о рынках, затраты конкурентов, контроль стратегии компаний на рынке, причем за несколько лет следует отнести к стратегическому управленческому учету [4].

Именно новые технологии управленческого учета стали развиваться исходя из требований бизнеса, или как говорится с изменением бизнес-среды любой компании. К ним следует отнести, это:

- управление и учет затратами;
- управление и учет качеством;
- учет издержек по сферам деятельности;
- система сбалансированных показателей;
- система учета «точно в срок».

Соответственно и управление по сферам деятельности и система управления «точно в срок» - это стратегические цели. На современном этапе в конкурентной борьбе товаропроизводителя, все вышеизложенные это необходимые методы и технологии управленческого учета, которые важны и нужны в любой компании чтобы выжить в этом бизнесе.

Единственное требование это обеспечение информацией стратегического менеджмента, которая так необходима в принятии

стратегических управленческих решений и в конкурентной борьбе бизнес-среды.

Иннз дает определение, что, стратегический управленческий учет, как средство для обеспечения информацией, необходимое, для принятия стратегического решения, в соответствии с разработанными технологиями стратегического управленческого учета, исходя из внешней информации о стратегии развития конкурентов [5]. Управляя затратами стратегический менеджмент проводит оптимизацию затрат, анализ внешней среды развития конкурента, его стратегические позиции на рынке. Стратегический менеджмент обязан оценить собственные позиции своей компании и сопоставить позиции конкурента. И организовать стратегическое планирование на долгосрочную перспективу, используя все технологии стратегического управленческого учета.

Теория стратегического учета концентрирует внимание на обязательствах компаний и альтернативных возможностях. Боб Райан дал определение основам стратегического учета: «Таким образом, стратегический учет относится к финансовому анализу проблем, связанных с четырьмя факторами: обязательствами, контролем, наличностью (затратами) и потенциалом (четыре «С» - commitment, control, cash (cost), capability)».

Стратегическим учетом мы называем определенный способ отражения финансовых и учетных проблем организации [6].

Почти все зарубежные ученые считают, что сегодня необходим стратегический управленческий учет и каждый дает свои определения.

Б.Р.Лорд (B.R.Lord) в своей работе (Strategic management accounting) выделил три направления:

1. Внутреннюю направленность управленческого учета расширил информацией о конкурентах.

2. С учетом стратегического позиционирования предстоящий ожидаемый момент в управленческом учете.

3. Путем анализа оптимизации затрат (cost drivers) достижение конкурентных преимуществ.

Keith Waga в своих исследованиях считает, что: - «стратегический управленческий учет – учет для стратегического менеджмента».

В целом стратегический управленческий учет направлен долгосрочное принятие решений с анализом внешней информации. Более того внешний бизнес среды в обеспечении конкурентоспособности для управления компанией управленческий учет необходим для поддержания стратегии компании.

В своих исследованиях об этом свое мнение выразил Кит Уорд, «Роль стратегического управленческого учета заключается не в том, чтобы пассивно фиксировать финансовые результаты. Она также не ограничивается функциями традиционного управленческого учета, задачей которого является обеспечение руководителей компании внутренней информацией с целью обоснования управленческих решений» [7].

Автор раскрывает стратегический учет нормативных затрат, «Нормативные затраты можно использовать в качестве ключевого элемента системы стратегического управленческого учета».

В управлении стратегическими затратами важную роль играют нормативные затраты стратегического управленческого учета, самое главное они отвечают в настоящем и будущем.

Выше изложены исследования зарубежных ученых и практиков, однако нет одинаковых определений.

В нашей стране это новый вид исследований по новому виду учета, начало его возникновения в пределах одного десятилетия.

Российский ученый В.Б.Ивашкевич по этому поводу выделял следующее: - «По целевому назначению системы управленческого учета можно подразделить на стратегический учет для высшего руководства предприятий, компаний, фирм и текущий учет для внутреннего менеджмента. В обоих случаях управленческий учет предназначен для того, чтобы научить менеджеров оценивать свои возможности эффективно контролировать ресурсы, потребляемые при использовании этих возможностей. Стратегический учет нацелен на перспективу. Ни одна хозяйственная организация не может рассчитывать на постоянный и всевозрастающий в течение многих лет успех своей деятельности. Более того если она не развивается, рано или поздно ее ожидает финансовый крах. Информация стратегического учета и использование его данных должны обеспечивать принятие решений, предотвращающих это» [8]. Нет единых

мнений по определению стратегического учета, причем публикаций по этой проблеме мало.

В.Э.Керимов раскрывает разные модели системы стратегического учета [9]. Данные модели формируются исходя из организации стратегического учета, т.е. попроцессного и пооперационного. Если попроцессный стратегический учет это учет каждой производственной фазы организации, то пооперационный учет рассматривает учет операций каждой фазы организации связанный со стратегическим развитием компании. Таким образом, можно отметить, что В.Э.Керимов рассматривал стратегический учет не только с позиции формирования конкретных фаз жизненного цикла организации, но и в контексте разнопрофильного стратегического развития компании.

ЛИТЕРАТУРА

1. Simmonds K. Strategic management accounting // Management accounting, 1981. 59 (4). P 26-29.
2. Kaplan R.C. and Norton D.P. Linking Strategy to planning and Budgeting // Harvard Business School Publishing. 5/15/00. 3p.
3. Smith G.D., Arnold D.R. and Bizzel B.G. Business Strategy and Policy. Boston: Houghton Mifflin, 1988.
4. Innes J. Strategic management accounting // Handbook of management accounting, 1998.
5. Райан Б. Стратегический учет для руководителя \ Пер.с англ. Под ред. В.А.Микрюкова. – М.:Аудит, ЮНИТИ, 1998. – 616 с.
6. Lord B.R. Strategic management accounting: the emperors new clothes? // Management Accounting Research, 1996. 7(3) P. 347 – 366.
7. Уорд К. Стратегический управленческий учет / Пер.с англ. – М. ЗАО «ОЛИМП – БИЗНЕС», 2002, - 618 с.
8. Ивашкевич В.Б., Бухгалтерский управленческий учет: Учебник для вузов. – М.: Юрист, 2003, - 618 с.
9. Керимов В.Э. Стратегический учет / Издательство: Омега-Л, 2010 г. – 168 с.

САТЫМБАЕВА Л.Е.
Магистр, 1 курс,
КАЗЭУ им.Турара Рыскулова,
г.Алматы

АВТОМАТИЗИРОВАННЫЕ МЕТОДЫ РЕГИСТРАЦИИ ИНФОРМАЦИИ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО И ФИНАНСОВОГО УЧЕТА В ИНОВАЦИОННОМ БИЗНЕСЕ

Инновационная стратегия и тактика развития производства является основой его качественных преобразований. Трансформация производственных факторов происходит по пути их интеллектуально-информационного наполнения. В связи с этим возникают новые требования к организации, формам и методам управления предприятием. Специфика инновационного менеджмента обусловлена сложной и неоднозначной сущностью инновационной деятельности. Успешное существование предприятия в условиях рыночной конкуренции предопределяется правильностью отбора инструментов инновационного развития. Ключевую роль в этом процессе играет формирование информационной базы инновационной деятельности, которая лежит в основе процесса принятия стратегических установок и тактических решений по достижению целей развития организации. Решение проблемы наполнения информационного вакуума, существующего в инновационном сегменте деятельности хозяйствующего субъекта, может быть достигнуто путем организации специфического модуля автоматизации информации о финансово хозяйственной деятельности организации, аккумулирующего данные, касающиеся этого направления развития предприятия.

В зарубежной хозяйственной практике управленческий учет является одной из важнейших составляющих как процесса принятия решений, так и учетной системы предприятия в целом. Его роль велика, в том числе, и в обеспечении инновационного типа развития экономики. Перечень функций управленческого учета на современном этапе значительно расширился и не ограничивается вопросами управления издержками производства и обращения,

контроля над своевременностью и качеством исполнения принятых решений, нормирования затрат. Условия конкурентной борьбы вменяют в обязанности менеджеров по инновациям анализ микро- и макроэкономической среды, изучение технических, организационных, маркетинговых новшеств, существующих на рынке и т.д. Исходя из этого, формируются их информационные потребности, определяющие необходимость становления, развития управленческого учета, обеспечивающего эффективное руководство инновационной деятельностью предприятия. [1]

Развитие предпринимательства в промышленной сфере наиболее перспективно в создании и развитии инновационных предприятий. Необходимость перехода экономики Казахстана на инновационный путь развития – это признанная точка зрения среди интеллектуальной и властной элиты. Перспектива быть сырьевым придатком мировой экономики является не очень впечатляющей. А пока нефть остается ключевой статьёй казахстанского экспорта, обеспечивающей основной приток валюты в страну и налогов в бюджет.

Инновационный бизнес - это организация производства принципиально нового товара или производство известного при помощи новейшей технологии или оборудования. Как правило, в основе такого бизнеса лежит плодотворная научно-техническая идея. Инновационная деятельность в Казахстане характеризуется недостаточной активностью при значительном научном потенциале. На сегодня в Республике Казахстан осуществляют разработку и освоение инноваций около 5% отечественных предприятий. В России доля инновационно активных предприятий составляет примерно 10%, в странах Восточной Европы – до 40%. [2]

Из рисунка 1 видно, что уровень инновационной активности в Казахстане с 2008 года растет и сейчас составляет 5,7%, к 2015 году планируется довести этот показатель до 15%. Промышленные предприятия, которые сейчас приобретают технологии, производственные линии вырастут в технологическом уровне, и станут не только потребителями, но и генераторами инновации.

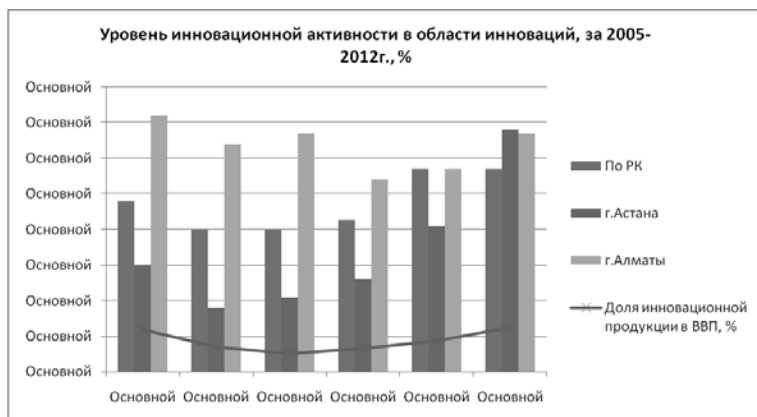


Рис.1.Инновационная активность предприятий [3]

Инновационный путь развития для Казахстана, как и для всего мира, является безальтернативной стратегией. Только на этом пути в условиях глобализации и стремительного движения мира к постиндустриальной цивилизации Казахстан может рассчитывать на достойное место в мировом сообществе. При этом инновационная деятельность требует не только материальных и финансовых, но и интеллектуальных ресурсов, которые имеют особое, если не решающее, значение в инновационной практике.

Для перехода экономики Казахстана на инновационный путь развития необходимо решить комплекс проблем, который можно разделить на три основных блока:

Рациональная передача прав на результаты научно-технической деятельности, полученные за счет средств госбюджета, исполнителям или третьим лицам, обеспечивающим коммерциализацию этих результатов, что позволит в краткосрочной перспективе обеспечить передачу в промышленность новых научно-технических разработок с учетом обеспечения интересов национальной безопасности страны, в первую очередь, при реорганизации и приватизации предприятий оборонно-промышленного комплекса.

Создание системы экономического, организационного и моральногостимулирования авторов, организаций-исполнителей, за-

казчиков насоздание, правовую охрану, защиту и коммерциализацию результатов научно-технической деятельности.

Обеспечение взаимодействия научных организаций, промышленных предприятий, коммерческих структур и инвесторов на всех этапах жизненного цикла научно-технической продукции, то есть создание «технологического коридора» для продвижения этой продукции на рынок, что позволит поддерживать высокие темпы экономического роста на долгосрочную перспективу.

Основой быстрого роста отечественной экономики и успешного развития торгово-экономических отношений Казахстана с зарубежными странами является создание в стране цивилизованного рынка интеллектуальной собственности. В областной целевой программе «Стратегии индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2003–2015 годы» предусмотрено первоочередное финансирование инновационных проектов, а также взаимодействие крупных предприятий с малыми предприятиями по организации производства комплектующих с целью снижения издержек производства. [4]

В процессе деятельности любого инновационного предприятия могут создаваться научно-технические продукты - патенты, технологии, программные продукты, которые могут пользоваться самостоятельным спросом на рынке и приносить прибыль. Прибыль - важнейший показатель, характеризующий финансовое состояние предприятия. Рост прибыли определяет рост потенциальных возможностей предприятия, повышает степень его деловой активности. По прибыли определяется доля доходов учредителей и собственников, размеры дивидендов и других доходов. По прибыли определяется также рентабельность собственных и заемных средств, основных фондов, всего авансированного капитала и каждой акции. Характеризуя рентабельность вложений средств в активы данного предприятия и степень правильности его хозяйствования, прибыль является наилучшим мерилем финансового здоровья предприятия. [5]

В современном мире существует множество программ для автоматизации информации управленческого и финансового уче-

та. В Казахстане наиболее распространенная программа это «1С: Предприятие 8.2».

В конфигурации «Бухгалтерия и управление финансами для Казахстана» предусмотрена функциональная возможность ведения учета по управлению денежными средствами и бюджетирования.

Подсистема «Бюджетирование» реализует функции, необходимые для построения системы финансового планирования на предприятии:

Планирование движения средств предприятия на любой период в разрезе временных интервалов, центров финансовой ответственности, проектов, остаточных и оборотных показателей, дополнительной аналитики (номенклатура, контрагенты...);

Мониторинг фактической деятельности предприятия в тех же разрезах, в которых проводилось планирование:

Составление сводной отчетности по результатам мониторинга;

Контроль соответствия заявок на расходование средств рабочему плану на период:

Финансовый анализ

Анализ доступности денежных средств

Анализ отклонений плановых и фактических данных.

Подсистема «Управление денежными средствами» выполняет следующие функции, необходимые для эффективного управления движением денежных средств на предприятии, контроля над осуществляемыми платежами:

Многовалютный учет движения и остатков денежных средств;

Регистрация планируемых поступлений и расходов денежных средств, это резервирование денежных средств под предстоящие платежи на расчетных счетах и кассах;

Размещение денежных средств в ожидаемых входящих платежах;

Формирование платежного календаря;

Возможность разнесения (ручного или автоматического) суммы платежного документа по нескольким договорам и сделкам.[6]

Для предприятий стало особенно важно считать деньги, снижать затраты, прогнозировать различные сценарии развития со-

бытий и строить в соответствии с ними финансовые планы. Этот широкий пласт задач финансового управления, решаемых с использованием информационных технологий.

Быстро получать оперативную информацию по финансовым показателям;

Не допускать кассовых разрывов, планировать поступление и расходы;

Оптимизировать дебиторскую задолженность. Классифицировать должников, определить для каждого из них политику взыскания долгов;

Оперативно отслеживать структуру оборотных средств;

Анализировать доходность по видам деятельности, подразделениям, проектам;

Оптимизировать затраты, выявив все источники из снижения;

Планировать деятельность по нескольким сценариям развития в зависимости от длительности кризиса, степени его проникновения в отрасль, влияния на курсы валют;

Оперативно контролировать финансовые показатели филиалов и дочерних обществ;

Анализировать бизнес по стандартам международной отчетности, принимать более точные управленческие решения.

Для решения этих и многих других задач, возникающих у финансовой и управленческой служб предприятия, предлагаются следующие инструменты:

«1С Бухгалтерия» 8 – оперативная информация по финансовым показателям деятельности предприятия.

«1С: Управление торговлей» 8 – вся необходимая информация для осуществления оперативной деятельности, включая принятие решений по многим финансовым вопросам.

«1С: Управление производственным предприятием» 8 – оперативная информация по финансовым и нефинансовым показателям, управление денежными средствами, сценарное планирование и бюджетирование с высоким уровнем аналитики, бухгалтерский, налоговый, управленческий учет без дублирования ввода данных. Отчетность в соответствии с МСФО.

Выводы:

1. Условия рыночной экономики и конкуренции, обуславливающие переход предприятий к инновационной стратегии развития, требуют от менеджеров хозяйствующих субъектов принятия качественного нового типа решений. В связи с этим изменяются информационные потребности руководящего звена организаций. В этих условиях возникает необходимость адаптации управленческого учета к специфическим информационным потребностям инновационного менеджмента.

2. Определение предмета и целей исследования позволяет сделать вывод о том, что в качестве объекта управленческого учета инновационный процесс представлен совокупностью хозяйственных операций и явлений, охватывающих жизненный цикл новшества, рассматриваемых как единый процесс разработка-внедрение-функционирование новшества и отражаемых в регистрах финансового, производственного и управленческого учета как движение активов предприятия и источников их формирования.

3. Основными направлениями инновационной деятельности являются использование новой техники, технологических процессов или нового рыночного обеспечения производства, внедрение продукции с новыми свойствами, использование нового сырья, изменения в организации производства и в его материально-техническом обеспечении, появление новых рынков сбыта. Управленческий учет данного сегмента деятельности организации должен быть ориентирован на числовое описание этих традиционных производственных факторов в их инновационном аспекте.

4. Управленческий учет инновационного процесса на предприятии должен быть ориентирован на полное удовлетворение информационных потребностей менеджеров по инновациям и инновационных подразделений венчурного типа. Качественное содержание формируемого информационного потока, выходит за пределы учетных регистров.

Информация для принятия управленческих решений в области инноваций должна содержать учетные и неучетные, внутренние и внешние, количественные и нечисленные данные, необходимые конечным пользователям.

5. Эмпирической основой управленческого анализа инновационной деятельности является оценка динамики исходных показателей, характеризующих полученные доходы, понесенные расходы и имущество, используемое в инновационном процессе и ее влияния на динамику итоговых показателей финансово-хозяйственной деятельности предприятия.

ЛИТЕРАТУРА

1. <http://www.aup.ru/books/m23/>, Г.Я.Гольдштейн, Инновационный менеджмент
2. Постановление Правительства Республики Казахстан от 1 августа 2011 года № 892Об утверждении Стратегии развития акционерного общества «Национальный научно-технологический холдинг «Парасат» на 2011 - 2020 годы
3. <http://www.stat.gov.kz/>Официальная статистическая информация > Оперативные данные (экспресс информация, бюллетени) > Наука и инновации
4. Стратегия индустриально - инновационного развития Республики Казахстан до 2015 г. (Утверждена Указом Президента Республики Казахстан, №1096 от 17.05.2003 г.)
5. Хорнгрен Ч.Т., Фостер Дж. Управленческий учет: Пер. с англ. / Под ред. О. Пинус, М. Каверин, - М.: Экономика и финансы, 2008. - 1008 с.
6. Журнал «Бухгалтер плюс компьютер», октябрь 2011г. №10 (138)

СЕРИКБАЕВ А.К.

Магистрант Международная Бизнес Школа Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова г.Алматы

БЮДЖЕТИРОВАНИЕ, КАК СПЕЦИАЛЬНЫЙ МЕТОД РЕГУЛИРОВАНИЯ И ЭЛЕМЕНТ ФИНАНСОВОГО ПЛАНИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ФИРМ

В современных экономических условиях предприятия в нашей стране ведут экономическую деятельность самостоятельно.

На сегодняшнем этапе развития экономики эффективное управление деятельностью предприятия все больше зависит от уровня работы финансовых подразделений, которые занимаются планированием деятельности предприятия, как на краткосрочном, так и долгосрочном периоде.

В настоящее время немногие казахстанские предприятия имеют отлаженную систему управленческого учета, которая содержит информацию пригодную для оперативного управления и анализа. Как показывает практика, сегодняшние предприятия, остро нуждаются в оперативной экономической и финансовой информации, помогающей оптимизировать затраты и финансовые результаты, принимать обоснованные управленческие решения. Выходом из такого положения является организации на предприятии системы планирования.

Планирование и контроль результатов деятельности предприятия стали невозможными без формирования бюджета как основного метода управления предприятием, обеспечивающего точной, полной и своевременной информацией высшее руководство. Бюджет это финансовый документ, отражающий серию спланированных событий, которые свершатся в будущем, т.е. прогноз будущих финансовых операций. Этот метод в различных вариантах применяется практически всеми крупными и средними предприятиями, а в последнее время стал популярен и в малом бизнесе.

В бюджете предприятия находят свое отражение результаты планирования и контроля в виде плановых и фактических данных и отклонение фактических показателей от плановых. С его помощью разрабатывается стратегия эффективного развития предприятия в условиях конкуренции и нестабильности, анализируется и контролируется работа предприятия. Поэтому бюджет служит важным инструментом руководства при разработке мероприятий по достижению целей предприятия. Прежде всего, именно бюджет дает четкое понимание и возможность анализа различных вариантов достижения поставленных целей, с последующим выбором оптимального по заданным критериям (прибыль, затраты, поступления денежных средств, инвестиции и т.д.). Начав планировать, руководители, как правило, начинают более четко понимать свои

цели, корректировать цели и задачи. Система бюджетов позволяет руководителю заранее оценить эффективность управленческих решений, оптимальным образом распределить ресурсы между подразделениями, наметить пути развития персонала и избежать кризисной ситуации. Наряду с понятием «разработка бюджетов» на многих предприятиях используется термин «бюджетирование».

Бюджеты могут быть составлены как для предприятия в целом, так и для его подразделений. Основным бюджет - это финансовое, количественно определенное выражение маркетинговых и производственных планов, необходимых для достижения поставленных целей. Его зачастую называют генеральным, он охватывает производство, реализацию, распределение и финансирование. В основном бюджете в количественном выражении рассматриваются будущая прибыль, денежные потоки и поддерживающие планы. Основным бюджет представляет итог многочисленных обсуждений и решений о будущем предприятия, обеспечивает как оперативное, так и финансовое управление. Исходя из определений основных функций управления — планирование, мотивация, контроль — бюджетирование соединяет в единое целое управленческий цикл планирования и контроля.

Бюджетный процесс используется для достижения двух основных целей - планирования и контроля.

Планирование - это качественное и количественное описание задачи, проектирование возможных результатов и пути их достижения.

Контроль - это действие, которое помогает выполнению проектируемых решений, и представление оценки, обеспечивающее обратную связь. Для выполнения этих функций необходимо иметь данные бюджета и данные фактический полученных результатов. Расхождения бюджетных и фактических данных называются отклонениями. Отчет помогает управлять по отклонениям, что позволяет специалистам на практике концентрировать усилия на процессах, заслуживающих внимания, а не на тех, которые исполняются без отклонений.

Задачей бюджетирования является обеспечение строгой экономии финансовых ресурсов, сокращение непроизводительных

расходов по пересмотру ежеквартальных планов и смет, большая гибкость в управлении и контроле за себестоимостью продукции, а также повышение точности плановых показателей (для целей налогового и финансового планирования).

Таким образом, бюджетирование — это особый инструмент управления, который представляет собой интегрированную систему составления бюджетов, текущего контроля за исполнением принятых бюджетов, учета отклонений фактических показателей от бюджетных и анализа причин существенных отклонений. С его помощью принимаются управленческие решения, связанные с будущими событиями, на основе систематической обработки данных.

На современном промышленном предприятии задача бюджетирования состоит в повышении эффективности работы предприятия посредством:

- целевой ориентации и координации всех событий на предприятии;
- выявления рисков и снижения их уровня;
- повышение гибкости, приспособляемости к изменениям.

Как и любая система - бюджетирование имеет свои положительные и отрицательные стороны.

Достоинства бюджетирования:

- Оказывает положительное воздействие на мотивацию и настрой коллектива;
- Позволяет координировать работу предприятия в целом;
- Анализ бюджетов позволяет своевременно вносить корректирующие изменения;
- Позволяет учиться на опыте составления бюджетов прошлых периодов;
- Позволяет усовершенствовать процесс распределения ресурсов;
- Способствует процессам коммуникаций;
- Помогает рядовым специалистам понять свою роль в организации;
- Служит инструментом сравнения достигнутых и желаемых результатов.

Недостатки бюджетирования:

Различное восприятие бюджетов у разных людей (например, бюджеты не всегда способны помочь в решении повседневных, текущих проблем, не всегда отражают причины событий и отклонений, не всегда учитывают изменения условий; кроме того, не все менеджеры обладают достаточной подготовкой для анализа финансовой информации);

Сложность и дороговизна системы бюджетирования;

Если бюджеты не доведены до сведения каждого сотрудника, то они не оказывают практически никакого влияния на мотивацию и результаты работы, а вместо этого воспринимаются исключительно как средство для оценки деятельности работников и отслеживания ошибок;

Бюджеты требуют от сотрудников высокой производительности труда; в свою очередь, сотрудники противодействуют этому, стараясь минимизировать свою нагрузку, что приводит к конфликтам, вызывает состояние подавленности, страха, а, следовательно, снижает эффективность работы;

Противоречие между достижимостью целей и их стимулирующим эффектом: если достичь поставленных целей слишком легко, то бюджет не имеет стимулирующего эффекта для повышения производительности; если достичь целей слишком сложно, - стимулирующий эффект пропадает, поскольку никто не верит в возможность достижения целей.

Расчеты, осуществляемые в процессе формирования бюджета предприятия, позволяют в полном объеме и своевременно определить необходимую сумму денежных средств на их реализацию, а также источники поступления этих средств (собственные, кредитные, средства инвестора и т.п.). Таким образом, эффект от разработки бюджета состоит в повышении степени гибкости предприятия из-за возможности предвидеть результаты управленческих действий, определить базовые установки для каждого направления деятельности предприятия и рассчитать разные варианты, заранее подготавливая ответные действия на возможные изменения как во внешней, так и во внутренней среде.

Кроме того, функции бюджета изменяются в зависимости от того, в какой фазе формирования и реализации он находится. В начале отчетного периода бюджет представляет собой план продаж, расходов и других финансовых операций в наступающем периоде. В конце он играет роль измерителя, позволяющего сравнивать полученные результаты с плановыми показателями и корректировать дальнейшую деятельность.

Таким образом, необходимость научиться управлять финансами в условиях нестабильности, организовать производство конкурентоспособной продукции, обеспечивая эффективное развитие предприятия, ставит перед руководством предприятия сложную задачу: овладеть методикой формирования бюджета как основного элемента финансового планирования и экономического регулятора отношений как между подразделениями предприятия, так и предприятия с внешней средой.

На сегодняшний день процесс формирования бюджета в странах с развитой экономикой представляет собой целостную, четко работающую систему непрерывного планирования, включающую все основные вопросы: от обоснования целей и задач до контроля за его исполнением на всех стадиях.

При этом на обеспечение максимально быстрого процесса обработки и анализа собираемых данных, необходимых для бюджетирования, на что тратится большая часть рабочего времени менеджеров, используются специальные программные продукты.

Однако специфика экономических условий не позволяет формально отнестись к внедрению системы бюджетирования по западному образцу. Требуется корректировка методологических основ формирования бюджета с учетом особенностей отечественных предприятий при использовании основных достижений западной науки.

Формирование системы бюджетирования сталкивается с рядом трудностей. С одной стороны, процесс бюджетирования должен быть поддержан организационно (выделены функции, ответственные исполнители, обучены работники экономической службы), а с другой стороны, должен быть обеспечен максималь-

но быстрый процесс обработки и анализа собираемых данных. Наиболее частый недостаток разрабатываемых бюджетов – малая вовлеченность конкретных исполнителей в процесс планирования и управления, сложность формирования системы гибкой и адекватной оценки результатов деятельности.

Таким образом, для успешного формирования, внедрения и функционирования системы бюджетирования на предприятии необходимо соблюдение следующих условий.

Необходимо совершенствование организационной структуры предприятия, определяющей функции и ответственность руководителей; структуры бизнес процессов, так как от степени ее рациональности и прозрачности зависит скорость и качество планирования; учетной системы, поскольку из нее поступают данные о фактических результатах по выполнению планов и оно невозможно при отсутствии хотя бы одного из этих компонентов.

Необходима интеграция бюджетирования с организационной и информационной структурами предприятия и схемами исполнения бизнес процессов. Практический опыт показал, что согласование бюджетирования с другими инструментами управления в несколько раз повышает эффективность его и все системы управления.

Для успешного планирования необходимо стандартизировать данные и наладить их совместное использование всеми бизнес единицами предприятия.

На предприятии должны быть четко структурированы все процессы, распределены функции и определены лица, ответственные за конкретные процессы. Соблюдение этого условия позволяет автоматизировать все необходимые для этого операции и в итоге существенно упростить процесс бюджетирования.

Одним словом перед руководителями стоит сложная задача – грамотно начать внедрение системы бюджетирования, одновременно решая две основные проблемы – организационную и техническую.

ЛИТЕРАТУРА

1. Самочкин В.Н., Пронин Ю.Б. и др. Гибкое развитие предприятия: Эффективность и бюджетирование. – М.: Дело, 2000.
2. Белолипецкий В.Г. Финансы фирмы: Курс лекций / Под ред. И.П. Мерзлякова. – М.: ИНФРА-М, 1999.
3. Старовойтов М.К. Современная российская корпорация: организация, опыт, проблемы. М.: Наука, 2001.
4. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента. Т.1.- К.: Ника-Центр, 1999.
5. Кондратова И.Г. Основы управленческого учета. – М.: Финансы и статистика, 2000.
6. Крейнина М.Н. Финансовый менеджмент / Учебное пособие. - М.: Издательство «Дело и Сервис», 1998.

СИСЕНГАЛИЕВА Ш.Б.

старший преподаватель

МУСАЕВА А.А.

кандидат экономических наук

Атырауский государственный университет

им.Х.Досмухамедова

г. Атырау

ПРИМЕНЕНИЕ СИСТЕМЫ «5СИС» ДЛЯ ИНТЕНСИВНОГО ОСВОЕНИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА ПРЕДПРИНИМАТЕЛЯМИ

При переходе на рыночные условия как и всем другим предпринимателям атырауским предпринимателям бухгалтерский учет давался нелегко. Для них открывались разные профкурсы, проводились тренинги и т.п. Предпринимателям для ведения бухгалтерского учета надо было почти выучить наизусть план счетов по МСФО, который состоит более чем из 200 наименований счетов и их четырехзначные коды. Для интенсивного освоения бухгалтерского учета начинающими и действующими предпринимателями мы предлагаем применение системы “5СИС”, которая предполагает использование 41 основных счетов. Любой предприниматель,

хорошо освоивший систему «5СИС» без труда сможет правильно вести бухгалтерский учет и в итоге составить свой бухгалтерский баланс. В основе системы «5СИС» лежат цифры 7 и 41 не только для лучшего запоминания, но и потому, что эти цифры в казахском народе являются самыми святыми знаками. Итак, мы знаем, что счета подразделяются на активные и пассивные. Чтобы узнать какие счета активные, а какие счета пассивные разделим все средства предприятия по двум признакам: по составу и размещению и по источникам их образования, а каждый вид делим на 7 групп.



Далее эти две «семерки», т.е. активы и пассивы, кодируются согласно МСФО и в итоге получаем упрощенный рабочий план счетов, который включает в себя 41 счет, из которых 17 активных и 24 пассивных.

Таблица 1 – Упрощенный рабочий план счетов

| Активные счета | Пассивные счета |
|---------------------------------------|---|
| 1. Деньги - 1010,1030,1040 | 1. Вклады и паи -5030 |
| 2. ТМЗ - 1310,1320,1330 | 2. Банковские займы-3010,4010 |
| 3. Основные средства -2410 | 3. Кредиторы.: А) налоги - 3110,3120,3130, 3140,3150,3160,3170,3180,3190 Б) зарплата - 3350,3210,3220,3397 В) поставщики - 3310 Г) аренда - 3360 |
| 4. Нематериальные активы -2730 | 4. Доходы - 6010,6210,6280 |
| 5. Расходы - 7010,7110,7210,7410,7470 | 5. Износ основных средств - 2420 |
| 6. Дебиторы - 1210,1250,1420 | 6. Амортизация нематериальных активов - 2740 |
| 7. Убытки - 5610 | 7. Прибыль - 5610 |

Теперь, составляем счетную формулу:

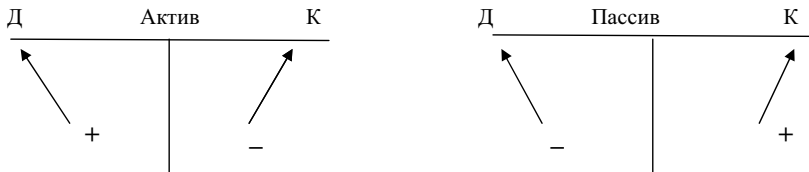


Рисунок 1 – Счетная формула

Суть этой счетной формулы в следующем: если счет активный, то любое увеличение на нем (+) дебетуется, а уменьшение (-) кредитуется. Если счет пассивный, то любое увеличение на нем (+) кредитуется, а уменьшение (-) дебетуется. Напомним, что между счетами по МСФО существует тесная взаимосвязь, которая называется корреспонденцией счетов. А эта взаимосвязь или корреспонденция счетов отражается в виде бухгалтерской проводки.

Теперь, рассматриваем каждый шаг системы “5СИС” по отдельности на примере следующей хозяйственной операции.

1. Поступили в кассу от учредителей вклады на сумму 1 000 000 тенге.

I-шаг. Внимательно прочитаем содержание хозяйственной операции (в нашем примере наличные деньги оприходованы в кассу).

II-шаг. Определяем участвующие стороны в данной операции. Обычно одна сторона отдает, а другая принимает (в нашем примере, первая сторона - вклады и паи, а вторая сторона - касса).

III-шаг. Данный шаг состоит из трех этапов. Здесь мы определяем три элемента участвующих сторон:

А) коды (номер счета)

Б) «+» и «-»

В) А и П (актив или пассив)

Тогда получаем (рисунок 2):

А) согласно примерному плану счетов проставим четырехзначные коды этих сторон. (в нашем примере, вклады и паи – счет 5030, касса - 1010).

Б) + и - , здесь определяем увеличение или уменьшение этих сторон (в нашем примере, рядом с кодом 5030 ставим знак «+», т.е. размер вкладов увеличивается, а рядом с кодом 1010 тоже ставим знак «+», т.е. касса тоже увеличивается. Знаки «+» и «-» зависят от содержания хозяйственной операции. Может быть «+» и «+», «-» и «-», «+» и «-», «-» и «+».

В) уточняем характеристику указанных счетов (в нашем примере, счет 5030 «Вклады и паи» пассивный, а счет 1010 «Денежные средства в кассе» -активный. Пользуемся рабочим планом счетов по МСФО (таблица 1). Т.е счет 1010 сверху отмечается буквой А (активный), а счет 5030 буквой П (пассивный).

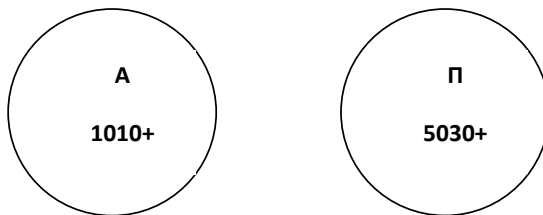


Рисунок 2 – Схема по итогам третьего шага

IV-шаг. Для этого мы смотрим на завершающую схему III-шага (рисунок 2) и на счетную формулу (рисунок 1). И делаем вывод о том, что счет 1010 дебетуется, а счет 5030 кредитуется.

V-шаг. Приготовим проект ожидаемой бухгалтерской проводки. По правилам сначала записывается Дт, а затем Кт и записывается сумма. V-шаг завершается составлением бухгалтерской проводки, в результате получаем:

| Дт | Кт | Сумма |
|------|------|-----------|
| 1010 | 5030 | 1 000 000 |

Мы считаем, что данная система может быть успешно освоена индивидуальными предпринимателями, которые не имеют специального экономического и бухгалтерского образования.

В наше время каждый предприниматель свой бухгалтерский и налоговый учет ведет в автоматизированной форме «1С бухгалтерия» или «ИП Бухгалтерия», он может выбирать сам – вести ли ему учет в электронном виде, или же на бумаге. Обязательных требований для индивидуальных предпринимателей о ведении бухгалтерского учета именно в электронном виде нет. В частности, особенности бухгалтерского учета для индивидуальных предпринимателей, работающих по упрощенной системе, расписаны в приказе Министра финансов Республики Казахстан от 21 июня 2007 года № 218 «Об утверждении Национального стандарта финансовой отчетности №1 (НСФО 1)».

Также по системе 5«СИС» мы предлагаем два варианта документооборота для индивидуальных предпринимателей.

По первому варианту индивидуальным предпринимателям предлагаем следующий документооборот, который состоит из 10 единиц (1 книга и 9 ведомостей):

Книга учета доходов для ИП

Регистры (9 видов ведомостей) бухгалтерского учета (их перечень указан в стандарте):

ведомость В–1 по учету денежных средств;

ведомость В–2 по учету запасов;

ведомость В–5 по учету расчетов с покупателями и заказчиками;

- ведомость В–6 по учету расчетов с поставщиками;
- ведомость В–7 по учету оплаты труда;
- ведомость В–9 по учету биологических активов;
- ведомость В–10 по учету движения основных средств и нематериальных активов;
- ведомость В–11 по учету амортизационных отчислений по основным средствам и нематериальным активам;
- сводная ведомость В–13.

По второму варианту индивидуальные предприниматели, которые работают по общеустановленному режиму, должны вести полноценную бухгалтерию. Для таких предпринимателей по системе 5»СИС» мы предлагаем следующий документооборот, который состоит из 5 групп:

1. Первичные документы
2. Журнал операции
3. Сальдово-оборотная ведомость
4. Бухгалтерский баланс (формы 1,2,3,4 с пояснительной запиской)
5. Налоговые декларации

Отметим, что использование атыраускими предпринимателями документооборота по второму варианту в течение 10 последних лет дает отличные результаты.

Таким образом, вопросы развития малого и среднего предпринимательства всегда являлись приоритетными в Казахстане. И в настоящее время Правительством страны разрабатываются нормативные и законодательные акты по предоставлению и защите общих интересов и интересов каждого субъекта малого и среднего бизнеса, обеспечения наиболее благоприятных условий для развития предпринимательства.

Но зачастую предпринимателю сложно самостоятельно найти необходимую информацию, а еще труднее в ней разобраться. Меняется законодательство, условия торговли, ставки налогов и пошлин, повышаются требования к соблюдению условий труда и защите окружающей среды и т.п.

Мы надеемся, что применение данной системы «5СИС» поможет многим предпринимателям.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон Республики Казахстан «О предпринимательстве» №124 от 31 января 2006г.
2. Закон Республики Казахстан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» №234 от 28 февраля 2007г.
3. Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 23 мая 2007 года N 185. Об утверждении Типового плана счетов бухгалтерского учета
4. Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 21 июня 2007 года № 218 «Об утверждении Национального стандарта финансовой отчетности №1 (НСФО 1)

СЛАМБЕКОВ А.

магистрант «Учет и аудит»

КазЭУ им.

Т.Рыскулова, г. Алматы

СУЩНОСТЬ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА И ЕГО РОЛЬ В УПРАВЛЕНИИ

В условиях экономических преобразований в Казахстане данные бухгалтерского учета должны обеспечить менеджеров оперативной, аналитической и достоверной информацией о деятельности предприятий, соответствующей мировым стандартам. В деятельности предприятий основное место занимает процесс производства, от успеха которого зависит их финансовое положение. Одним из недостатков существующей системы бухгалтерского учета, как основного поставщика экономической информации, необходимой для регулирования производственного процесса, является слабое отражение конкретных условий управления.

Преобразование не предполагает полный демонтаж существующей системы учета и ее замену западными аналогами. Это невозможно ни в теоретическом, ни в практическом плане. Но существенную роль в формировании отечественной системы управленческого учета может оказать использование полезного опыта организации бухгалтерского учета за рубежом.

В последнее время, основываясь на западных стандартах, отечественную систему бухгалтерского учета начали подразделять на подсистемы: финансовый и управленческий (производственный) учет.

За рубежом уже несколько десятилетий общая бухгалтерия подразделяется на две подсистемы: внешнюю - финансовую и внутреннюю - управленческую. Такое подразделение объективно обусловлено различием целей и задач внешней и внутренней бухгалтерии.

В финансовой бухгалтерии создается информация о текущих расходах в поэлементном разрезе и доходах фирмы, о состоянии дебиторской и кредиторской задолженности, размерах финансовых инвестиций и доходов от них, состоянии источников финансирования и т.п. Потребителями информации финансовой бухгалтерии являются в основном внешние по отношению к предприятию пользователи. Финансовая отчетность не представляет собой коммерческой тайны предприятия; она открыта для публикации. Все эти факторы обуславливают строгую регламентацию структуры, состава внешней отчетности предприятия, правил и принципов ее составления. Ведение финансового учета для предприятий и фирм обязательно. Международные бухгалтерские стандарты, основные принципы учета имеют отношение именно к системам финансового учета.

На предприятиях наряду с финансовым учетом, имеющим внешнюю направленность, ведется управленческий учет, называемый иногда производственным. Что касается внутренней учетной системы на предприятии, то вопрос о том, создавать ее или нет, решает в принципе сама администрация фирмы. В системе внутреннего - управленческого учета создается, прежде всего, информация об издержках производства. Информация управленческого учета составляет обычно коммерческую тайну предприятия. Она не подлежит публикации и носит конфиденциальный характер. Эта учетная система практически не регламентируется законодательством. Формирование учетной политики заключается в выборе одного из способов, его обосновании исходя из особенностей деятельности организации и принятии в качестве основы для ведения бухгалтер-

ского учета и составления финансовой отчетности. К.Т. Тайгашинова пишет, «...современный бухгалтер для претворения в жизнь требований рыночной экономики обязан анализировать операции процессов заготовления (снабжения), производства и реализации с точки зрения влияния их на финансовый результат. Управленцы, в свою очередь, ведущие эти процессы, обязаны знать, что в основе учета лежат не только правовые нормы, но и выбранная учетная политика, которая является неотъемлемой частью учета и управления каждым процессом» [1, с. 9]. Таким образом, правильно выбранная учетная политика является залогом успешной деятельности организации.

Таким образом, можно сказать, что на каждом предприятии или фирме существует своя система управленческого учета.

Серьезной проблемой является формулировка определения управленческого учета. Данный вопрос в отечественной научной литературе находится на стадии обсуждения. Да по существу он не решен и за рубежом.

Американский профессор Гаррисон Г.Н. [2] подчеркивал, что в прошлом управленческий учет играл вторичную роль по отношению к производственному учету. Однако, он стал важной частью в системе учета и представляет собой внутренний бухгалтерский учет, обеспечивающий и представляющий различную информацию управлению предприятием.

Раскрывая суть управленческого учета Сатубалдин С.С. подчеркивает, что последний «... имеет дело с классификацией затрат, записью, накоплением, исчислением себестоимости по видам изделий и издержек по центрам ответственности и центрам прибыли, составлением смет и отчетности о затратах и их анализом, подготовкой информации руководству для выбора оптимального решения. Содержание управленческого учета меняется в зависимости от природы его деятельности и целей управления». Он считает, что после второй мировой войны бухгалтерский учет в промышленных фирмах США стал активно участвовать в определении и исполнении управленческой политики, а бухгалтер стал уделять больше внимания прогнозированию, планированию, принятию решений, контролю за обеспечением управления информацией.

Далее он приводит основные причины деформации производственного учета в управленческий: изменение размера и структуры фирмы, технологии производства в результате научно-технического прогресса, роста расходов на исследование и освоение новых производств, повышение цен в результате инфляции, обесценение доллара, трудности, связанные с рынками сбыта, с внутренней и внешней конкуренцией и др. Эти факторы потребовали от производственного учета решения ряда вопросов его организации, таких как: составление предварительных смет затрат на определенную дату, установление систематического контроля за их динамикой, изучение причин отклонений производственных затрат от предварительной сметы, организация оперативного анализа. [3].

Ассоциация американских бухгалтеров определяет управленческий учет, как совокупность практических способов и понятий в процессе подготовки данных, которые помогают предприятию в составлении планов, обеспечивающих осуществление заранее заданных целей и принятие необходимых решений для осуществления этих целей [4].

Чумаченко Н.Г. [5] пишет, что основной функцией управленческого учета является составление предварительных смет затрат, оперативное выявление отклонений от смет, систематический анализ издержек производства и вариантов управленческих решений на базе оценки их себестоимости.

По мнению Ивашкевича В.Б. и Зайцева С.Н. [6] «управленческий учет объединяет в единую систему планирование, учет и анализ затрат по видам, местам формирования и объектам калькулирования, нормативный учет на базе полной и сокращенной себестоимости, методы ее калькулирования, планирование, учет и анализ производственных инвестиций».

По мнению Карповой Т.Т. [7, с. 29], «управленческий учет - это интегрированная система учета затрат и доходов, нормирования, планирования, контроля и, анализа, систематизирующая информацию для оперативных управленческих решений и координации проблем будущего развития предприятия».

Стуков С.А. [8] считает, что по большому счету весь бухгалтерский учет, представляет собой важную функцию управления

и является управленческим, однако в англоязычной литературе управленческим стали называть ту часть бухгалтерского учета, которая связана с отражением и контролем издержек производства. Насколько это название является точным и убедительным, Стуков С.А. пытается объяснить пояснением данным Ч.Хорнгреном и Дж.Фостером, приводимого в их книге: «Современный учет затрат зачастую называют «управленческим учетом». Почему? А потому что бухгалтеры смотрят на затраты в своих организациях глазами управляющих. Потому что руководители хотят знать, как бухгалтеры измеряют результаты производственно-хозяйственной деятельности. Потому что они зачастую зависят от учетных данных при принятии своих решений». Стуков С.А. настаивает на термине «производственный учет», поскольку, по его мнению, термин «управленческий учет» не совсем точно выражает это понятие.

Палий В.Ф. и Палий В.В. считают, что управленческий учет «это новое прочтение методов внутрихозяйственного расчета, продвинутое и приспособленное к условиям рыночной экономики». [9]

Например, К.Друри [10] в своей книге пишет: «...что следует понимать различие между производственным и управленческим учетом». По его мнению, в системе производственного учета определяются производственные затраты для оценки стоимости материально-производственных запасов, что отвечает требованиям внешней отчетности, в то время как задачей управленческого учета является подготовка соответствующей информации для должностных лиц внутри организации (предприятия), которая необходима им для принятия правильных решений. К.Друри под производственным учетом понимает, «сбор данных о производственных затратах для оценки стоимости запасов продукции». Он считает, что «... управленческий учет -это процесс подготовки информации, необходимой для осуществления деятельности управленческого характера, такой как принятие решений, контроль и регулирование».

Американцы Ч.Т.Хорнгрен и Дж.Фостер [11] отмечают, что система управленческого учета «... существует для внутренних потребителей, измеряет и обрабатывает финансовую и другую информацию, которая помогает менеджерам в достижении целей

организации». Они считают, что управленческий и производственный учет, или иначе, учет затрат, практически неотличимы. Они дают следующее определение управленческому учету «...это идентификация, измерение, сбор, систематизация, анализ, разложение, интерпретация и передача информации, необходимой для управления какими-либо объектами». Главная цель производственного учета - калькулирование себестоимости продукции и услуг. Информация производственного учета используется менеджерами, например, для установления продажных цен, оценки запасов, исчисления прибыли. Такого рода информация поступает как к внутренним, так и к внешним пользователям. По их мнению, если смотреть с этих позиций, то можно сказать, что «производственный учет - это управленческий учет плюс небольшая часть финансового учета».

Зарубежные экономисты Б.Нидлз, Г.Андерсон, Дж.Колдвелл [12] подчеркивают значение управленческого учета в качестве основной системы коммуникации внутри предприятия. По их мнению, управленческий учет главным образом занимается планированием и контролем за внутренними операциями. А планирование (составление смет) и контроль (измерение результатов деятельности) жизненно необходимы как для предпринимательских, так и для бюджетных организаций. В каждом виде бизнеса нужно управлять финансовыми и людскими ресурсами, и управленческий учет обеспечивает для этого необходимый механизм. Они считают, что производственный учет является составной частью управленческого учета. Такое же понятие вкладывает в определение производственного учета и Яругова А. [13].

Несколько другое определение дает Я.В.Соколов. Он считает, что при сравнении назначения зарубежного управленческого учета с нашим, управленческий учет представляет собой в первую очередь аналитический учет к счету основного производства, калькуляцию себестоимости, регистрацию затрат агентами предприятия и во вторую - преимущественно перспективный анализ хозяйственной деятельности. Первый круг проблем составляет так называемый систематизированный учет, второй - проблемный [14]. Эту же мысль высказала А.Яругова, отмечая, что систематический

учет затрат направлен на идентификацию (анализ) имевших место факторов хозяйственной жизни, а проблемный учет затрат ориентирован на получение прибыли и позволяет администрации выбрать лучшее из возможных альтернативных решений, составляет оптимальные сметы расходов и т.п. [15]

Николаева С.А. в своих исследованиях объединяет понятия управленческого и производственного учета и не приводит никаких различий между ними. Она дает следующее определение «управленческий учет — представляет собой систему учета, планирования, контроля, анализа данных о затратах и результатах хозяйственной деятельности в разрезе необходимых для управления объектов, оперативного принятия на этой основе различных управленческих решений в целях оптимизации финансовых результатов деятельности предприятия» [15].

Не проводят никаких различий между этими двумя понятиями также Ми-халкевич А.П. и Белый И.Н. [16], в своей книге они пишут, что в рамках, так называемого управленческого учета формируются такие показатели, как «данные о величине затрат на производство, себестоимости единицы продукции, реализации продукции и ожидаемых доходах, о соотношении объема реализованной продукции, ее себестоимости и прибыли, результатах прогнозирования уровня рентабельности новых видов продукции».

Тем не менее, такое совмещение представлений о двух одноплановых, но вполне самостоятельных видах учета является ошибочным из-за различий в целях, организации и внутренних проблемах каждого из них.

ЛИТЕРАТУРА

1. Широбоков В.Г. [Тайгашинова К.Т. Управленческий учет логистических издержек. (Управление товарно-материальными запасами). Часть 1: Учебное пособие.- Алматы: Экономика, 2006. - 208 с.
2. Апчерч, А. Управленческий учет: принципы и практика / А. Апчерч ; под ред. Я. В. Соколова, И. А. Смирновой [пер. с англ.]. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 952 с.

3. Сатубалдин, С. С. Учет затрат на производство в промышленности США : учеб. пособие / С. С. Сатубалдин. – М. : Аудит : ЮНИТИ, 1997. – 251 с.
4. Банцевич, Е. Е. Управленческий учет: сущность, значимость, проблемы, перспективы развития / Е. Е. Банцевич // Бухгалтерский учет и анализ. – 2005. – № 3. – С. 18–23.
5. Чумаченко Н.Г. Учет и анализ в промышленном производстве США.- М.: Финансы, 1971.
6. Ивашкевич В.Б., Зайцева С.Н. Современные тенденции развития управленческого учета // Бухгалтерский учет. 1996. № 12. С.67-70.
7. Карпова, Т. П. Управленческий учет [Текст] : учебник / Т. П. Карпова. – М.: Аудит, 1998. – 350 с.
8. Стуков С.А. Новейшие тенденции в развитии производственного учета. Калинин: КГУ, 1983г.- 48 с.
9. Палий В.Ф., Палий В.В. Финансовый учет: Учебное пособие: В 2 ч.— М.: ФБК-ПРЕСС, 1998.—4.1.— 304 с.
10. Друри, К. Введение в управленческий и производственный учет : учеб. пособие / К. Друри. – М. : Аудит : ЮНИТИ, 1994. – 560 с.
11. Хорнгрен, Ч. Т., Фостер, Дж. Бухгалтерский учет: управленческий аспект / под ред. Я .В. Соколова. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 346 с.
12. Нидлз, Б., Андерсон, Х., Колдуэлл, Д. Принципы бухгалтерского учета / под ред. Я. В. Соколова. – М. : Финансы и статистика, 1997.
13. Яругова А. Управленческий учет. Опыт экономически развитых стран / А. Яругова; пер. с польск. С.Н. Рогозиной, Г.И. Лебедевой. — М.: Финансы и статистика, 1991.
14. Соколов Я. В., Соколова Я. В., О. Н. Волкова. С. Д. Загорский, Зайцев Т. И. Управленческий учет / Учебник . –М.: ИНФРА-М, 2010. - 720 с.
15. Николаева С.А., Шебек С.В. Управленческий учет. Легенды и мифы. 2004
16. Михалкевич А.П., Белый И.Н. Калькуляция себестоимости продукции в АПК// Учебник для вузов. – М.: Мисанта, 1999. – 199с.
17. Ширококов В.Г. Бухгалтерский учет в организациях АПК. – М.: Финансы и статистика, 2010. – 451 с.

СОЛТАНХАНОВ Е.

*магистрант ПМ специальности «Учёт и аудит»
научный руководитель доктор PhD Аменова К.А.*

УЧЕТ ЗАТРАТ И КАЛЬКУЛЯЦИЯ СЕБЕСТОИМОСТИ

Статья посвящена изучению учета затрат, калькуляции себестоимости и их взаимозависимости

Article is devoted to cost accounting, calculation cost of goods sold(COGS) and their interdependence

Ключевые слова: *затраты, расходы, калькуляция себестоимости, виды калькуляции себестоимости*

Учет затрат и формирование себестоимости продукции – это один из важнейших разделов финансового, налогового и управленческого учетов. Между учетом затрат и калькуляцией фактической себестоимости продукции существует тесная взаимосвязь и взаимозависимость. Это проявляется, с одной стороны, в том, что основанием для исчисления себестоимости продукции являются данные бухгалтерского учета затрат на производство, с другой стороны, учет затрат организуется с такой детализацией, какая необходима для калькуляции, контроля и управления себестоимостью. То есть без точной информации о затратах невозможно определить финансовый результат работы предприятия, рассчитать налогооблагаемую прибыль, установить справедливую цену на продукцию. Поэтому финансово - экономические службы организаций уделяют большое внимание учету затрат и формированию себестоимости.

Далее необходимо рассмотреть разницу между определениями расходы и затраты. Затраты – это стоимостная оценка используемых производственных ресурсов организации. Отсюда следует, что определение затраты можно разделить по 3 показателям[1]:

– затраты отображают использование производственных ресурсов, то есть затраты взаимосвязаны с производством продуктов, внутренними производственными процессами;

– затраты отображают использование производственных ресурсов, то есть предполагается целевой использование ресурсов. Поэтому под определение затраты не попадают ситуации, когда производственные ресурсы были утрачены, например при пожаре или наводнении;

– затраты – это стоимостная оценка, с помощью которой неоднородные виды производственных ресурсов приводятся к денежному эквиваленту.

Затраты на производство продукции группируются в соответствии с экономическим содержанием по следующим элементам[3]:

- материальные затраты;
- затраты на оплату труда;
- отчисления от оплаты труда;
- амортизация;
- прочие затраты.

Затраты на производство включаются в себестоимость отдельных видов продукции или групп однородной продукции. В зависимости от способа включения в себестоимость затраты подразделяются на прямые и косвенные [6].

Определение расходов из пункта 70 Принципов МСФО: Расходы – это уменьшение экономических выгод в течение отчетного периода, происходящие в форме оттока или истощения активов или увеличения обязательств, ведущих к уменьшению капитала, не связанных с его распределением между участниками акционерного капитала.

По существу возможны два варианта происхождения расходов.

Вариант первый. Совокупная величина ресурсов уменьшается за счет увеличения производственных ресурсов. Особенность данного варианта заключается в том, что в большинстве случаев (Если исключить из рассмотрения разного рода отклонения в виде бартерных схем и подарков и т.д.) для приобретения производственных ресурсов используются финансовые ресурсы. То есть сначала организацию покидают финансовые ресурсы, но взамен поступают производственные ресурсы. И затем уже организацию покидают производственные ресурсы, и возникает расход.

Вариант второй. Организацию покидают финансовые ресурсы, но производственные ресурсы при этом в организацию не поступают.

Таким образом, в зависимости от категории ресурсов, покидающих организацию расходы можно разделить на:

- производственные расходы, если совокупные ресурсы уменьшаются за счет выбытия производственных ресурсов;
- финансовые расходы, если совокупные ресурсы уменьшаются за счет ухода финансовых ресурсов.

С точки зрения целевой обоснованности возникающие расходы можно разделить на:

- целевые расходы, которые обусловлены процессами производства;
- нейтральные расходы, так как они нейтральны по отношению к процессам производства.

По признакам принадлежности к отчетным периодам расходы организации делятся на две категории:

- расходы данного (текущего) периода;
- отложенные расходы

Теперь, когда мы дали определения понятиям затраты и расходы, разобрались с их природой, рассмотрим соотношения между этими понятиями.

Надо сказать, что значительная часть расходов одновременно является затратами, то есть расходы и затраты соответствуют друг другу. Это как раз и есть целевые расходы (связанные с обоснованным уходом производственных ресурсов). Вместе с тем, часть расходов не является затратами. Это, опоминавшееся выше, нейтральные расходы. Поскольку в определении затрат заложен признак связи затрат с использованием производственных ресурсов[2].

Таким образом, использование финансовых ресурсов затратами не является. Также затраты не возникают в том случае, когда имеет место нецелевое использование производственных ресурсов.

Из приведенной выше информации можно заключить, что себестоимость запасов должна включать все затраты на приобретение, переработку и прочие затраты, произведенные в целых доставки запасов до их настоящего местонахождения и доведения до

их текущего состояния. При всех различиях в методике и технике учета затрат и калькуляция себестоимости продукции в целом они базируются с экономической точки зрения на последовательной реализации принципа «затраты – выпуск – результат».

Основные этапы калькуляционных расчетов в системе производственного учета себестоимости продукции можно представить следующим образом[2]:

- группировка первичных затрат по калькуляционным статьям расходов и по объектам учета затрат;
- определение себестоимости и отнесение на издержки основного производства затрат вспомогательного производства;
- распределение косвенных расходов между отдельными объектами учета затрат;
- определение себестоимости окончательного брака;
- оценка возвратных отходов;
- оценка незавершенного производства;
- распределение затрат между товарным выпуском и незавершенным производством;
- расчет себестоимости каждого объекта и его калькуляционной единицы.

Независимо от того, для каких целей должна быть рассчитана себестоимость, следует установить:

- себестоимость какого объекта учета необходимо определить (выпускаемая продукция, технологический процесс, отдельный заказ);
- какие затраты будут включены в себестоимость (калькуляция полной или усеченной себестоимости);
- на основании каких данных будет определена себестоимость (нормативные или фактические затраты);
- как распределить косвенные расходы и учесть их в себестоимости готовой продукции.

По исходным данным для начисления себестоимости выделяются плановые, нормативные, технические и отчетные калькуляции.

Рассмотрим содержание и особенности некоторых видов калькуляций:

Плановая калькуляция представляет собой расчет затрат на производство соответствующего вида изделий, работ и услуг, полуфабрикатов собственного производства в планируемом периоде.

В основе составления плановых калькуляций лежат утвержденные в установленном порядке нормы расходов сырья, материалов, топлива, энергии, действующие оптовые цены и тарифы на их перевозку и доставку и сметы общехозяйственных расходов[5].

Нормативная калькуляция составляется на основе действующих норм и нормативов затрат, отражающих достигнутый уровень техники, технологий, организаций производства и труда[5].

Взаимосвязь плановой и нормативной калькуляций проявляется в том, что нормативная калькуляция на отдельные виды выступает как база для разработки плановых калькуляций и расчетов заданий по сниженной себестоимости.

И заключение хотелось бы подвести некоторые итоги: необходимость изучения структуры себестоимости обусловлена тем, что затраты предприятия (фирмы) на производство продукции различны по своей экономической природе и величине, а следовательно, и по удельному весу в полной себестоимости. В связи с многообразием издержек производства их принято группировать по различным признакам в качественно однородные совокупности, что и было сделано нами выше. Группировка затрат по статьям калькуляции позволяет определить место возникновения расходов, роль различных факторов в изменении всей себестоимости и отдельных статей расходов, а также исчислить себестоимость единицы продукции.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кибиткин А.И., Дрождинина А.И., Мухомедзянова Е.В., Учет и Анализ в коммерческих организациях, 2012.
2. Богаченко В.М., Бухгалтерский учет: учеб. Пособие, 2011
3. Абрютин, М.С. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия: учебно-практическое пособие, 2008
4. Шеремет, А.Д. Анализ и диагностика финансово – хозяйственной деятельности предприятия: учебник, 2009
5. Прыкина, Л.В. Экономический анализ предприятия, 2008
6. Журнал «Бухучет на практике», Бухгалтерский и налоговый учет доходов и расходов, № 12 - 2012

ЖАПБАРХАНОВА М.С.

э.ғ.к., доцент

МАМИЕВА Д.М.

Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ

*«Есеп және аудит» мамандығының
магистранты. Алматы қаласы*

ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІКТІҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТЫНА СӘЙКЕС КОММЕРЦИЯЛЫҚ ҰЙЫМДАРДЫҢ ЕСЕП САЯСАТЫНДАҒЫ ӨЗГЕРІСТЕРІ

Кәсіпорынның есеп саясатына енгізілген өзгертулер осы ұйымның басқару құжаттарымен, яғни бұйрық, өкім немесе қаулыларымен рәсімделуі қажет. Ұйымның қабылдап бекіткен есеп саясаты сол кәсіпорынның қызмет атқаруы барысында қолданылады. Оған өзгеріс енгізу мынадай жағдайларда жүргізілуі мүмкін:

- Қазақстан Республикасының бухгалтерлік есеп және қаржылық есеп беру туралы заңының өзгеруіне сәйкес;
- бухгалтерлік есеп бойынша нормативтік актілердің өзгеруі салдарынан;
- жаңа бухгалтерлік есеп стандартына көшуге байланысты және тағы да басқа;
- кәсіпорынның бухгалтерлік есепті жүргізу жолдары ұйымның есеп саясатының дайындалған кезінде таңдалып алынады. Бұл есеп саясаты кәсіпорынның барлық құрылымдық бөлімшелерінде олардың орналасқан орындарына қарамастан қолданылады. Ұйымның филиалдарының, еншілес және тәуелді серіктестерінің және тағы басқа бөлімшелерінің өзіндік бухгалтерлік есеп саясатын таңдауына құқығы жоқ.
- бас кәсіпорын қаржылық қызметінің бөлімшелерін есеп саясатындағы болған өзгерістер туралы алдын ала қамтамасыз етуі қажет.
- ұйымдардың түсініктеме жазуларында жыл бойы орындалған жұмыстар бойынша жасалынған қаржылық талдаудың мәтінімен қатар бухгалтерлік қорытынды есеп туралы шығарылған

шешім және таза табысты бөлу тәртібі жазылады. Сонымен қатар осы түсініктеме жазуда кәсіпорынның келесі жылға қабылдаған есеп саясаты (егер оған, яғни есеп беру жылына өзгерістер енгізілген болса) жазылады.

Қаржылық есеп негізінде субъектінің қаржылық жағдайының нашарлай бастау тенденциясын дер уақытында аңдып, оның шаруашылық қызметіндегі жағымсыз құбылыстардың алдын алуға болады, сондай-ақ пайданы молайту үшін ішкі резервтерді анықтауға, соны жұмылдырып, тиімді пайдалану арқылы табысқа жетуге болады. Кәсіпорындардағы қаржы қызметінің ойдағыдай барысы алға қойған мақсатқа, жоспарланған көрсеткіштерге қол жеткізуге қажетті жағдай жасайды, кәсіпорынның өндірістік қызметінің үздіксіздігі қаржылық жағдай қалыпты тұрақтылығын қамтамасыз етеді, ал бұлар кәсіпорынның төлем қабілетіне кепілдік береді.

Алайда субъектілердің қаржылық есебін пайдаланушылар мүдделерінің айырмашылықтарына қарамастан, субъектінің өмір сүруінің басты шарты – оның қызметіне қажетті капиталдың жеткіліктілігі болып табылады. Сондықтан капитал иелері мен басқа да инвесторлар есептен алатын ақпаратқа қанағаттануға тиісті мұндай жағдай ақпарат пайдаланушыларға ортақ сипат. Осы талапқа жауап беретін қаржылық есеп жалпы мақсаты есеп деп аталады, ал барлық тұтынушыларға арналған, бұлар үшін қаржылық есеп шаруашылық жүргізуші субъект туралы ақпаратты негізгі көзі қызметін атқарады. Алайда, тұтас алғанда есеп беру тұғырнамасы сыртқы тұтынушылардың жалпы қажетіне қатысты және ол бұрын өз капиталын субъектінің қарамағына бергендердің мүдделерін қорғауға бағытталады.

Қаржылық есептілік мәліметтері мынадай пайдаланушыларға беріледі:

- меншік иелері немесе өкілдікті органдарға немесе құрылтайшылық құжаттарға сәйкесті органдар;
- кәсіпорынның тұрғын жеріндегі салық органдарына;
- жергілікті қаржы органдарына;
- мемлекеттік статистикалық органдарына.

Нарықтық қатынастардың қалыптасуы жағдайында кәсіпорынның шаруашылық қызметін қаржыландыруды шектеу ба-рынша күшейтіледі. Соған байланысты шынайы және объективті қаржылық есеп берудің маңызы арта түседі, өйткені оның көрсеткіштеріне жасалған талдау кәсіпорынның шын мәніндегі мүліктік және қаржылық жағдайын анықтауға мүмкіндік береді.

Кәсіпорынның қаржы жағдайы – ресурстардың қолда барын, орналастырылуын және пайдаланылуын, кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын, баланстың өтімділігін көрсететін көрсеткіштер жүйесімен сипатталатын кешенді түсінік. Есеп беру кәсіпорын мүліктерінің жалпы құнын, шашыратылған құралдардың (яғни негізгі және өзге де айналымнан тыс) құнын, ұтқыр (айналым) құралдардың, материалдық айналым құралдарының құнын, кәсіпорынның меншікті қаражаттарының, қарыз қаражаттарының мөлшерін анықтауға мүмкіндік береді.

Қаржылық есеп берудің деректері бойынша қорлар мен шығындарды қалыптастыруға арналған қаражат көздерінің артықшылығын немесе көпшілігін анықтайды. Бұл орайда кәсіпорынның меншікті, несиелік және өзге қарыз көздерімен қамтамасыз етілгендігін анықтауға мүмкіндік туады. Қаржылық есеп беру кәсіпорынның несиеге қабілеттілігін, яғни оның міндеттемелер бойынша толықтай және өз уақытында есептесе алатындығын бағалауға мүмкіндік береді. Баланстың өтімділігі кәсіпорын өз активтерімен міндеттемелерді жабу дәрежесімен анықталады. Қаржылық есеп беру мынадай активтерді: неғұрлым өтімді активтерді, жылдам сатылатын активтерді анықтауға мүмкіндік береді. Екінші жағынан, қаржылық есеп берудің деректері бойынша кәсіпорынның мынадай пассивтерін: неғұрлым жедел пассивтерді, қысқа мерзімді пассивтерді, ұзақ мерзімді пассивтерді және тұрақты пассивтерді анықтауға болады. Мұның өзі нарық жағдайында, бәсекелес – кәсіпорындардың ортасында жұмыс жасайтын кәсіпорындар үшін өте маңызды.

Ұйым өзінің есеп саясатын 8 ҚЕХС немесе түсіндіру басқа есеп саясаты қолданылу мүмкін баптарды санаттауды нақты талап еткен немесе рұқсат еткен жағдайларды қоспағанда, ұқсас операциялар, басқа оқиғалар және жағдайлар үшін жүйелі таңдауға және

қолдануға міндетті. Егер 8 стандарт немесе түсіндіру баптарды осындай категориялау талап етсе немесе рұқсат етсе, тиісті есеп саясаты міндетті түрде әрбір санатқа қатысты жүйелі таңдалуы және қолданылуы тиіс.

Ұйым өзінің есеп саясатын қандай да болмасын стандартпен немесе түсіндірумен талап етілген немесе қаржы есептілігі операцияның, басқа оқиғалардың немесе жағдайлардың ұйымның қаржылық жай-күйіне, оның қызметінің қаржылық нәтижелеріне немесе ақша қаражатының ағындарына әсер етуі туралы сенімді және неғұрлым маңызды ақпарат беруіне әкеп соғатын болған кезде ғана өзгертуге міндетті.

Қаржы есептілігін пайдаланушыларда ұйымның қаржы жағдайындағы, қызметінің қаржылық нәтижелеріндегі және ақша қаражаттарының қозғалысындағы үрдістерді айқындау үшін кейбір уақыт кезеңінде ұйымның қаржы есептілігін салыстыру мүмкіндігі болуы тиіс. Осылайша, әрбір кезеңде және кезеңнен кезеңге дейін, әдетте, есеп саясатындағы өзгеріс 8 стандарттың 14 бөлімшесіндегі критерийінің біріне сәйкес келген жағдайларды қоспағанда, бірдей есеп саясаты қолданылады.

Ұйым есеп саясатындағы қандай да болмасын 8 стандартты немесе түсіндіруді нақты өтпелі ережелерге, егер олар бар болса, сәйкес алғашқы қолдану салдарынан болған өзгерісті, осы стандарттың немесе түсіндірудің өзін ескеруге және осы өзгеріске қолданылатын нақты өтпелі ережелер жоқ қандай да болмасын стандартты немесе түсіндірмені алғашқы қолданған кезде есеп саясатын ауыстырады немесе ол есеп саясатын ауыстырған кезде ол осы өзгерісті ретроспективалық түрде қолдануға міндетті.

Нақты операцияға, басқа оқиғаға немесе жағдайға қолданылуы мүмкін Стандарт немесе түсіндіру болмағанда, ұйымның басшылығы 8 ҚЕХС-на сәйкес есеп саясатын қаржы есептілігінің стандарттарын әзірлеу үшін ұқсас концептуалдық негізді пайдаланатын стандарттарды әзірлейтін осындай өзге ұйымдардың неғұрлым жаңа құжаттарынан қолдана алады. Егер осындай құжаттарға өзгерістер енгізуден кейін ұйым есеп саясатына өзгерістер енгізуді шешсе, онда осындай өзгеріс есеп саясатындағы ерікті өзгеріс ретінде ескеріледі және ашылады.

Есеп саясатындағы өзгеріс ретроспективалық түрде қолданылған кезде ұйым ең ерте ұсынылған кезеңдегі меншікті капиталының әрбір қозғалған құрамдас бөлігінің кіріс сальдосын және есептілікте берілген алдыңғы әрбір кезеңде ашылған тиісті басқа сомаларды, егер жаңа есеп саясаты үнемі қолданылатын болса, түзетуге міндетті.

Ретроспективалық қолдануды талап етсе, есеп саясатындағы өзгерісті, осы өзгерісті немесе осы өзгерістің нақты кезеңге әсер етуін не оның кумулятивтік әсер етуін анықтауға мүмкін болмаған жағдайларды қоспағанда, міндетті түрде ретроспективалық қолдануы тиіс.

Есеп саясатындағы өзгерістің есептілікте бір немесе одан көп ұсынылған өткен кезеңдерді қамтитын салыстырмалы ақпаратқа нақты кезеңге қатысты әсер ету аспектілерін айқындауға шын мәнінде мүмкін болмаған кезде, ұйым жаңа есеп саясатын ретроспективалық қолдануға мүмкін болып табылатын, ағымдағы кезең болуы мүмкін ең ерте кезеңнің басындағы жағдай бойынша активтер мен міндеттемелердің баланстық құнына қолдануға міндетті және осы кезеңдегі меншікті капиталдың қозғалған әрбір құрамдас бөлігінің кіріс сальдосына тиісті түзету жүргізуге міндетті.

Ағымдағы кезеңнің басында жаңа есеп саясатын алдыңғы барлық өткен кезеңге қолданудың кумулятивтік әсер етуін айқындауға шын мәнінде мүмкін болмағанда, ұйым тиісті салыстыру ақпаратын жаңа есеп саясатын неғұрлым ерте шын мәніндегі ықтимал күнмен перспективалы түрде қолдану үшін түзетуге міндетті.

Ұйым жаңа есеп саясатын ретроспективалы түрде қолданған кезде, ол осы жаңа саясатты қаншалықты нақты жүзеге асырылатындай уақыт бойынша арттағы алыс өткен кезеңдердің салыстырмалы ақпаратына қолданады. Қандай да болмасын өткен кезеңге ретроспективалық қолдану, егер осы кезеңнің кіріс және сол сияқты шығыс балансындағы сомасына тиісті кумулятивтік әсер етудегі мүмкін болмаса, шын мәнінде жүзеге асырылмайтын болып табылады. Қаржы есептілігінде ұсынылғандықтан өткен болып табылатын кезеңге қатысты жиынтық түзетудің сомасы

ең ерте ұсынылған кезеңдердің меншікті капиталының қозғалған әрбір құрамдас бөлігінің кіріс сальдосына қолданылады. Әдетте түзету бөлінбеген пайдаға қатысты түзетіледі. Сонымен қатар, осы түзету меншікті капиталдың өзге құрамдас бөлігіне қатысты да түзетіледі (мысалы, қандай да болмасын Стандарттың немесе Түсіндірудің талаптарын сақтау үшін). Өткен кезеңдер туралы, қаржы көрсеткіштерінің тарихи мәліметтері сияқты кез келген өзге ақпарат та сондай-ақ қаншалықты нақты жүзеге асырылатындай тым арттағы уақыт бойынша алыс түзетіледі.

Ұйым үшін қандай да болмасын жаңа есеп саясатын, ол осы саясатты қолданудың барлық өткен кезеңге тиісті кумулятивтік әсер етуін айқындай алмағандықтан, ретроспективалық түрде қолдануға шын мәнінде мүмкін болмаған кезде, ұйым 8 ҚЕХС-на сәйкес осы жаңа саясатты ол үшін нақты мүмкін болмайтын ең ерте кезеңнің басынан бері перспективалық түрде қолданады. Осылайша, ол осы күнге дейін пайда болған активтерді, міндеттемелерді және меншікті капиталды кумулятивтік түзетудің тиісті бөлігін негізге алады. Есеп саясатына өзгеріс жасауға, тіпті егер осы саясатты шын мәнінде перспективалық түрде қандай да болмасын өткен кезеңге қолдануға мүмкін болмаса да, рұқсат етіледі.

Қандай да болмасын стандартты немесе түсіндіруді бастапқы қолдану ағымдағы кезеңге немесе қандай да болмасын өткен кезеңге әсер еткен не тиісті түзету сомасын айқындауға шын мәнінде мүмкін болмағанды қоспағанда, осындай әсер еткен не болашақ кезеңдерге әсер ете алатын кезде, ұйым мынадай ақпаратты ашып көрсетуге міндетті:

- стандарттың немесе түсіндірудің атауын;
- есеп саясатының осы өзгерісі оның өтпелі ережелеріне сәйкес орындалған фактісін;
- есеп саясатының өзгеру сипатын;
- тиісті өтпелі ережелердің сипаты;
- қолдануға болған кезде – болашақ кезеңдерге әсер ете алатын өтпелі ережелерін;
- ағымдағы кезең және есептілікте берілген әрбір өткен кезең бойынша нақты жүзеге асыруға болатындай дәрежеде – тиісті түзетулердің сомасын;

Есеп саясатын ерікті түрде өзгерту ағымдағы кезеңге немесе қандай да болмасын өткен кезеңге әсер еткен не тиісті түзету сомасын айқындауға шын мәнінде мүмкін болмағанды қоспағанда, осындай әсер еткен не болашақ кезеңдерге әсер ете алатын кезде, ұйым мынадай ақпаратты ашып көрсетуге міндетті:

- есеп саясатының өзгеру сипатын;
- есеп саясатын қолдану сенімді және неғұрлым маңызды ақпарат беретін себептер;
- ағымдағы кезең және есептілікте берілген әрбір өткен кезең бойынша нақты жүзеге асыруға болатындай дәрежеде – тиісті түзетулердің сомасын;

Кәсіпкерлік қызметке тән айқындалмау нәтижесінде қаржы есептілігінің көптеген баптары дәл есептелмейді, тек бағалануы ғана мүмкін. Бағалау ең жаңа қол жеткізілетін, сенімді ақпаратқа негізделген пайымдауды білдіреді.

Негізделген есептік бағалауларды пайдалану қаржы есептілігін дайындаудың маңызды бөлігі болып табылады және оны шынайы жасамайды.

Есептік бағалау, егер ол негізделген жағдай өзгерсе немесе жаңа ақпараттың пайда болуы немесе тәжірибе жинақтаудың нәтижесінде қайта қаралуы мүмкін. Бағалауларды қайта қарау өз табиғатында өткен кезеңдерге жатпайды және түзетілген қателер болып табылмайды.

Бағалаудың қолданылатын негізіндегі өзгеріс – есептік бағалаудағы өзгеріс емес, есеп саясатындағы өзгеріс. Есеп саясатының өзгерісін есептік бағалаудың өзгерісінен айыру қиын болған кезде, бұл өзгеріс есептік бағалаудың өзгерісі ретінде қарастырылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Друри К. Введение в управленческий и производственный учет. Пер. с англ. /Под ред. С.А. Табалиной.-М.: Аудит, ЮНИТИ, 1994. - 560 бет.
2. Сейдахметова Ф.С Бухгалтерский учет в современных условиях.- Алматы: Издательство «LEM», 2001.-356 бет.

3. Тасмағанбетов Т.А. Басқарушы есеп, стратегиялық жоспарлау және талдау. Оқу құралы. - Алматы: Дәуір, 2002.-568 бет.
4. Назарова В.Л., Фурсов Д.А., Фурсова С.Д. Ж. С. Жаппарханова Управленческий учет. Учебник. -Алматы: Экономика, 2005. -297 бет.
5. Тайгашинова К.Т. Управленческий учет логистических издержек.- Алматы:, Экономика,2006, С.6-7.-205 бет.

МҰҚЫШПАЙ А.

*Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ-нің
«Бухгалтерлік есеп және аудит»
кафедрасының магистранты*

ЖАУАПКЕРШІЛІК ОРТАЛЫҚТАРЫ БОЙЫНША БАСҚАРУШЫЛЫҚ ЕСЕПТІ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Басқарушылық есептің принципіалды ерекшелігі шығындар мен табыстарды тек жалпы кәсіпорын бойынша ғана емес, сонымен қатар оларды ұйым ішінде қалыптастыру орындары және жауапкершілік орталықтары бойынша анықтау болып табылады.

Жауапкершілік орталығы бойынша жұмсалған шығындармен қатар өнім өндірісі, кәсіпорынның жабдықтаушы, өндірістік және коммерциялық қызметінің нәтижелері бақыланады. Жауапкершілік орталағының басшысы өз сегменті қызметінің нәтижесінде жауап береді.

Жауапкершілік орталықтарын бөлектеп көрсету олардың қызметтерін есепке алу, бақылау және басқару тиімділігін елеулі арттыруға мүмкіндік береді. Басшылары міндеттерінің өкілеттілігінің көлемі бойынша – бұл шығындар, сату, пайда және инвестициялар орталықтары.

Зерттеудің нәтижесінде қызмет көрсетуші ұйымдарда жауапкершілік орталықтары болып өндірістік цехтар, ұйымдастыру қызметі мен бөлімдер, яғни басшыларының өздері жұмсаған шығындары немесе алынған нәтижелердің дұрыстығына жауап беретін кәсіпорынның құрылымдық элементтері екенін анықтап отырмыз.

Шығындар орталығы басшысы шығындардың бөлінген бюджеті шеңберінде алға қойылған міндеттердің орындалуына жауап беретін, өнімдер мен қызметтер шығаратын кәсіпорындардың басқарушылық жүйесінің бөлігі болады. Шығындар орталығы мысалы ретінде етті боршалау және сіңірден тазалау цехтарын, шұжық цехын, учаскілерді, атқарушылық бөлімдерді алуға болады.

Басқару есебін шығындардың пайда болу орындарының маңызы зор. Себебі, кәсіпорындарда бұлар - өндірістік ресурстарды бастапқы тұтынатын және шығындарды бақылау және басқару мақсатында сол бойынша өндіріс шығындарын жоспарлау, нормалау және есепке алуды ұйымдастыратын құрылымдық бірліктер мен бөлімшелерге (жұмыс орындарына, учаскілерге, цехтар мен тағы басқа да бөлімдерге) бөлінеді.

Басқарушылық есепті шығындардың пайда болу орындары және жауапкершілік орталықтары бойынша ұйымдастыру шығындарды басқаруды орталықтандырмай басқарудың барлық деңгейлерінде олардың қалыптасуын жекешелеп бақылауға, әр бөлімше қызметінің ерекшелігін ескере отырып, шығындарды бақылаудың ерекше әдістерін пайдалануға, өнімсіз шығындарға кінәлілерді анықтауға, ең соңында, шаруашылықты жүргізудің экономикалық тиімділігін елеулі арттыруға мүмкіндік береді.

Жауапкершілік орталықтары бойынша есепті ұйымдастыру кезінде әр орталықтың басшылары мен жауапты адамдарының өкілеттіліктері, құқықтары мен міндеттері саласын нақты анықтап, олардың көпшілігінде шығындарды ғана емес, сонымен қатар олардың қызметі көлемін өлшеу, анықтауға мүмкіндігі болуына ұмтылу керек.

Өндірістік кәсіпорындарда шығындардың кез келген түрі үшін осындай шығындар орталығы болғаны дұрыс. Олардың құрамында шығындар шоғырландырылатындай болуы керек. Сонымен бірге шығындарды жоспарлау (бюджеттендіру) және есепке алудың егжей-тегжейлі дәрежесі талдау мен басқарушылық шешімдерді қабылдауға жеткілікті, бірақ артық болмайтындай болуы керек.

Шетелдік кәсіпорындар тәжірибесінде жауапкершілік орталықтары көбіне менеджерлерінің өкілеттіліктері мен міндеттерінің көлемі, сонымен бірге әрбір орталық орындайтын қызметтер

бойынша жіктелінетінін көрсетеді. Бірінші белгісі бойынша жауапкершілік орталықтары шығындар, сату, пайда және инвестициялар орталықтары болып бөлінеді. Орындайтын қызметтеріне қарай негізгі және қызмет көрсетуші жауапкершілік орталықтары бөліп көрсетіледі.

Кәсіпорындарда шығын орталықтары басқа жауапкершілік орталықтарына кіруі немесе оқшау әрекет етуі мүмкін.

Сонымен бірге, біз шығындар орталығының негізгі екі типін бөліп, көрсетуді ұсынып отырмыз:

- нормативті шығындар орталығы;
- басқарушылық шығындар орталығы.

Нормативті шығындар орталығы – басшысы өнім бірлігіне жұмсалатын шығындардың жоспарлы деңгейінен артып кетпеуін қамтамасыз ететін бөлімше.

Басқарушылық шығындар орталығы – басшысы шығындар жиынтығының жоспарлы деңгейінің сақталуына жауап беретін бөлімше. Біздің жағдайда, бұл – бақылау мен басқару қызметтің іске асыратын әкімшілік-басқарушылық қызметкерлері және бухгалтерия болып табылады.

Кәсіпорындарда сатудан түсетін түсім мен өткізу, сату шығындарына жауап беретін маркетингтік-сату қызметін іске асыратын бөлімше жатады. Оларға өнім өндіру немесе сатудағы жоғарғы рентабельділік туралы ақпарат беріліп отырады, ал олардың қызмет нәтижесі ең алдымен натуралды және құндық көріністегі сату көлемі мен құрылымы бойынша бағаланады.

Өндірістік кәсіпорындағы пайда орталықтары басшысы тек шығынға ғана емес, сонымен қоса өз қызметінің қаржылық нәтижелеріне жауап беретін басқарушылық жүйенің бөлігіне жатады.

Осындай орталық басшысы өнім өндіретін кәсіпорындар қызметінің пайда көлемі тәуелді болатын өндіріс пен сату көлемі, баға, шығындар сияқты барлық компоненттерін бақылау мүмкіндігіне ие болады. Әдетте пайда орталықтарына бірнеше шығындар орындары қосылады. Олардың қызметінің шығындары мен нәтижелері жалпы сомасы бухгалтерлік есеп жүйесінде көрсетіледі.

Өндірістік және қызмет көрсетуші кәсіпорындарындағы пайда орталықтарын, тиісті басқарушылық шешімдер қабылдауға өкілетті, жоғарғы буынды менеджерлер басқаруы керек.

Кәсіпорындардағы инвестиция орталығына салынған капиталдың ең жоғарғы пайдалылығын, оның тез қайтарылуын, өнім өндірісінің құнын өсіруді қамтамасыз ете алатын ұйымның басқарушы жүйесінің жоғарғы буынын жатқызуға болады.

Көпшілік жағдайда жауапкершілік орталықтары материалдық өндіріс сферасында құрылатынын және өнімдер мен қызметтерн шығаратын кәсіпорындардың да осыған жататынын атап кетуіміз керек. Бұл жерде жабдықтау, өндіру, өткізу және басқаруға жататын жауапкершілік орталықтары мен шығын орындарын бөліп көрсетеді. Жабдықтау үшін жауапкершілік орталығы шикізат пен материалды сатып алу және дайындауға жұмсалатын шығындарды ғана емес, материалдық құндылықтар шамасын, қойма-тоңазытқыш шаруашылығы жұмысының тиімділігін, материалдық ресурстар сапасын және т.б. да бақылайды.

Кәсіпорындардың соңғы мақсатына қол жеткізудегі жетекші рөлді өнімдер мен қызметтерн тікелей дайындайтын өндірістік орталықтар атқарады. Бұл орталықтар технологиялық желілерді, цехтар ішіндегі құрал-жабдықтар топтарының жинақтаушы орындарын, негізгі және көмекші өндірістердің жекелеген цехтарының және жалпы ұйымның шығыстарын қорытындылайтын әртүрлі деңгейдегі шығындар орындарының жиынтығын көрсетеді.

Өнім өндіретін кәсіпорындар жауапкершілігінің әр орталығын шығындардың бірнеше орындарына бөлуге болады. Бұл жерге сонымен қатар қалыптастыру орны анық белгісіз шығындар енгізіледі.

Кәсіпорындардың шығындар орнының құрамынан өнім дайындалатын негізгі орындар мен негізгі өндіріс цехтары ішіндегі немесе одан тыс жерлердегі өндірістердегі көмекші, қызмет көрсетуші өндірістердің орнын бөліп көрсеткен дұрыс. Шығындардың негізгі орындарында көбінесе өнімді дайындауға жұмсалатын тікелей шығындар окшауланса, көмекшілерде барлық шығындарды тұтастай, әдетте шығындар элементтері бойынша есептелінеді. Негізгі және көмекші орындарда шығындар элемент-

тері немесе олардың маңыздылары бойынша ғана есептелінетін баламалары да болуы мүмкін.

Кәсіпорындарда жауапкершілік орталықтары бойынша нақты жауап беретін қызметкер жауапты орталық пен шығындар орталығы оқшауланғаннан кейін, шығындардың нормативті немесе максималды рұқсат етілетін шамасы анықталады. Олардың нақты шамасы бастапқы құжаттар негізінде абсолюттік сомада немесе нормалардан ауытқуын анықтап және оларды арифметикалық жиынтықтау арқылы есептелінеді.

Шығындардың есептік топтамасы олардың қалыптастыру орындары бойынша төмендегі негізгі тәсілдердің бірі арқылы іске асырылуы мүмкін:

1. Өзара байланысты шоттарда қосарлы жазу принципін қолдану және шығындардың есептелген сомасын шығындардың бастапқы қалыптастырылған орнынан аралық және соңғы орындарға бір ізділік пен қайта бөлу арқылы.

2. Шығындардың жиынтық түрін олардың қалыптастыру орындары бойынша жинақтайтын арнаулы регистрлер (жиынтық ведомостілерді) мен есептерді пайдалану негізінде.

Басқарушы есеп жүйесінде қосарлы жазу әдісін пайдалану кезінде шығындар пайда болу орындары бойынша шоттардың арнайы жоспарын жасау тиімді болады. Ол қолданылып жүрген бухгалтерлік есеп шоттарының жоспарына байланыстырылуы немесе басқарушылық есептің арнаулы шоттарын қолдануға бағытталуы қажет. Бірақ ол кейбір шығындар орталығы кодының алғашқы екі-үш белгілерін белгілеу үшін ғана маңызды болады. Әрі қарай шығындардың өзінің орындарының шифрін нөмірлеу жүреді.

Басқарушылық есептегі жүйелі жазбалар баламаларының бірі шығындардың нормативті шамасынан ауытқу шоттарын жүргізу болып табылады. Бұл жағдайда шикізаттар мен материалдардың, өндіріс шығындарының, дайын өнімдер шоттарының дебеті мен кредиті бойынша айналымдары нормативті құнда белгіленеді. Жабдықтау, өндіру, өткізудің нормативті және нақты шығындары арасындағы барлық алшақтықтарды ауытқудың тиісті шоттарының дебеті немесе кредитіне жатқызады. Сонымен шығындардың қалыптастыру орындары және орталықтары бойынша нормалар мен нормативтерден ауытқу ғана есептелінеді.

Жалпы кәсіпорындар бойынша шығындарды жинақтау үшін осыған ұқсас ведомость жасауға болады. Ондай кәсіпорындарда өндіріс көлемін немесе зауыттың ішкі бөлімшелерінің қызметін өлшеу өте қиын болады. Ол заттай (физикалық), шартты-натуралдық және құндық бірліктерінде көрсетілуі мүмкін. Заттай бірліктердегі көлемнің есебі дайын өнім, жартылай фабрикаттар қозғалысын есепке алу алғашқы құжаттамалар көмегімен жүргізіледі.

Көмекші және қызмет көрсетуші өндірістердің көрсеткен қызметтерін шамасын өлшеуіштер және басқа өлшеу қондырғылары көмегімен өлшеуге болады. Әр өндірістік бөлімше қызметінің көлемін анықтай беру міндетті емес. Көбінесе олардың шығындарын осы есептегі кезеңдегі цех немесе шұжық кәсіпорыны шығарған өнімнің шығарудың жалпы көлемімен салыстыру жеткілікті.

Жауапкершілік орталықтары бойынша осы бөлімшенің барлық шығындары есепке алынады. Шығындар орындары бойынша да тікелей (тура) және жанама шығындар есептелуі тиіс. Шығындар қалыптастырылатын қандай да бір орындарға апарылатын шығындар құрамы шұжық өндірісінің ерекшеліктеріне, шығын орнының атқаратын функциясына, шығындарының өзгермелілігі дәрежесіне және т.б. байланысты болады.

Тәжірибеде жауапкершілік орталықтары бойынша бірінші кезекте басшы берген өкілеттілікке тікелей байланысты шығындар мен нәтижелерді ескеру керектігін көрсетеді. Бұл әдістемелік жағынан басқарушылық есептің ең күрделі мәселелердің бірі болып саналады. Қызметтің кейбір салалары үшін, мысалы жабдықтау мен өткізуге байланысты жауапкершілік орталықтары үшін сатып алу мен сатудың көлемі және олармен байланысты шығындар жайлы бухгалтерлік мәліметтерді пайдалануға болатындықтан, бұлар салыстырмалы жеңіл шешіледі.

Жанама шығындарды шығындар орындары мен орталықтары арасында сандық және құндық базалар негізінде бөлуге болады. Басқарушылық есепте қаржылық есепке қарағанда жанама шығындар пропорционалды бөлінетін елеулі көп көрсеткіштер бар. Олар: қызметкерлер саны, құрал-жабдықтың нақты жұмыс

істеген уақыты, жабдықтардың энергоресурстарын номиналды тұтыну күші, жылытылатын бөлмелердің алаңы немесе көлемі және т.б.

Өндірістік-шаруашылық қызметтің жалпы нәтижесі жалпы өнім шығаратын кәсіпорынның қаржылық есебінің мәліметтері бойынша есептеледі.

Шығындарды басқару деп біз - оларды реттеуді пайдалану мүмкіндігін айта аламыз. Шығындарды пайда болу орындары мен жауапкершілік орталықтарына қарай толық, жартылай, және әлсіз реттелетін шығындарға бөледі. Шығындарды реттеу дәрежесі өнім өндіретін әрбір нақты кәсіпорынға олардың шамасын анықтайтын уақыт кезеңінің ұзақтығына, шешім қабылдайтын басқарушы қызметкердің өкілеттілігіне тәуелді болады.

Осы аталған барлық ерекшеліктер зерттеу жүргізілген ұйыда басқарушылық есеп жүйесін ұйымдастыруда және оның мәліметтерін пайдалану кезінде ескерілуі керек деп есептейміз

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Друри К. Введение в управленческий и производственный учет. Пер. с англ. /Под ред. С.А. Табалиной.-М.: Аудит, ЮНИТИ, 1994. - 560 с.
2. Тасмағанбетов Т.А. Басқарушы есеп, стратегиялық жоспарлау және талдау. Оқу құралы. - Алматы: Дәуір, 2002.-568.
3. Сейдахметова Ф.С Бухгалтерский учет в современных условиях. - Алматы: Издательство «ЛЕМ», 2001.-356.
4. Тайгашинова К.Т. Управленческий учет логистических издержек. - Алматы:, Экономика, 2006, С.6-7.-205с.
5. Назарова В.Л., Фурсов Д.А., Фурсова С.Д. Ж. С. Жаппарханова Управленческий учет. Учебник. -Алматы: Экономика, 2005. -297с.

ҚАЗБЕКОВА Ж.Ш.

*Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ-нің
«Бухгалтерлік есеп және аудит»
кафедрасының аға оқытушысы*

ТАУШАН А.Қ.

*Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ-нің
«Бухгалтерлік есеп және аудит»
кафедрасының магистранты*

ӨНДІРІСТІК ШЫҒЫНДАР ЕСЕБІН ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Кез келген өнімді өндіру, жұмыстарды атқару және қызметті көрсету белгілі бір шығындармен байланысты. Сондықтан шығындарды толық және дұрыс анықтау келесіні камтамасыз етуі керек: жалпы өнім көлемін, әрбір өнім түрлерінің нақты өзіндік құнын калькуляциялау, қызметті көрсету, жұмысты орындау, өндірілген өнімнің нақты шығынын толық дер кезінде және шынайы көрсету, сондай-ақ жалпы бизнесті ұйымдастыру және басқарушылық шешімді қабылдау мен жоспарлау үшін ақпараттарды жинау және бақылауды көздейді. Нарықтық қатынастар жағдайында ауқымды сипатқа ие болып отырған, өндіріс шығындары есебін ұйымдастыру мәселелерін шешудің қажеттілігі мен оның өткірлігі республиканың барлық экономикалық субъектілерінің басты мәселесі болып табылатына ешбір күмән жоқ. Осы тұрғыдан алғанда, өндірістік-шаруашылық жүйесіндегі өндіріс шығындарының есебі мен оның талдауына басқарудың басты құралы ретінде айрықша орын беріліп отыр. Себебі, қатаң бәсекелестік күрісте табыс пен ұйымның қызмет етуін сақтап қалудың басты факторы болып өнімнің өзіндік құнын төмендету үшін өндіріс шығындары мен өнімнің өзіндік құны туралы дер кезінде және сенімді ақпараттар қажет болады. Ал, бұл өз алдына өнімнің сапасы мен өндірістің тиімділігін, сондай-ақ оны одан әрі жетілдіру жолдарын іздестіруге, өнімнің өзіндік құнын төмендету резервтерін анықтауға толық мүмкіндіктер береді.

Өнімінің (жұмыстары мен қызметтерінің) өзіндік құны өнім (жұмыстар мен қызметтер) өндірісі процесінде пайда-

лануымен байланысты табиғи ресурстардың, шикізаттар мен материалдардың, жанар-жағар майдың, энергияның, негізгі құралдардың, еңбек ресурстарының шығындары, сондай-ақ өндіріске және сатуға байланысты басқа да шығындардан қалыптасады. Өнімнің өзіндік құны шаруашылық қызметінің нәтижесі, оның қол жеткізген жетістіктері мен қолда бар резервтері жинақталатын сапалы көрсеткіш болып табылады. Қандай болмасын шаруашылық процесінде неғұрлым еңбек үнемделіп, негізгі құралдар мен материалдар, шикізаттар дұрыс пайдаланылатын болса, соғұрлым өзіндік құн деңгейі төмен болады да, шаруашылыққа өнім өндірісі арзанға түседі. Қаржылық есепте өнімнің (жұмыстар мен қызметтердің) өзіндік құнына енгізілетін шығындар 2 «Қорлар» деп аталатын халықаралық қаржылық есептіліктің стандартында қарастырылған [1].

Өндірістік шығындарының маңызды элементтерінің бірі материалдық шығындар болып есептеледі. Материалдық шығындар – өндіріс процесінде еңбек бұйымдары ретінде пайдалануға алынған элементтер. Олардың еңбек заттарынан айырмашылығы өндірістік циклде толықтай тұтынылып, өзінің құнын өнімнің құнына толықтай аударады [2].

Қазіргі уақытта өндіріс үшін материалдарды тиімді әрі ұтымды пайдалану алдыменен олардың есебін дұрыс ұйымдастырудан басталады. Өйткені бұлар нарықтық экономикадағы бәсекелестің тұрақтануында өзіндік құнды төмендетудің негізгі көздерінің бірі болып саналады. Ұйымдарда шығындар есебін жүргізу кезінде материалдардың дұрыс сақталуын бақылау, олардың құжатқа сәйкестілігін анықтау, пайдалану нормаларын сақтау, кейбір материалдарды өндірістің өзінде дайындау шығындарын анықтау қажет.

Соған байланысты материалдық шығындар есебінің негізгі міндеттері материалдық қорлардың түсуін, ішкі орын алмасуын, жұмсалудың дер кезінде құжатпен рәсімдеу, белгіленген тәртіпке сәйкес олардың сақталуын қамтамасыз ету; материалдарды дайындау, қабылдау және жіберу бойынша операцияларды құжаттарда уақытында көрсету; барлық материалдық құндылықтардың бір жерден екінші жерге ауысуы мен пайдаланы-

луын бақылауды қамтмасыз ету; материалдық қорлардың нормаға (сметаға) сәйкес жасалуын бақылау; ұйымның қоймадағы немесе басқадай сақтаудағы материалдардың қалдығы жөніндегі нақты мәліметтерді алу болып табылады.

Материалдық шығындар есебі, біріншіден, әртүрлі өнімдерге жұмсалған шығындар деңгейін анықтап, материалдық құндылықтарды бағалау мен өнімнің өзіндік құнын есептеу үшін қажет болса, екіншіден, басқару шешімдерін қабылдау мен өнімге бағаны тағайындау мақсатында жоспарлау (бюджеттеу) және болашақ уақытқа материалдық шығындарды есептеу үшін қажет. Сондықтан ұйымдарда материалдық шығындар есебінің дұрыс ұйымдастырылу негіздерінің бірі олардың дұрыс бағалануы болып саналады.

Өндірісте материалдар белгілі бір тәртіппен рәсімделген, алғашқы құжаттар негізінде бекітілген норма шегінде жұмсалады. Материалдық қорлар есебін дұрыс ұйымдастырудың негізгі міндеттерінің бірі – бұл олардың дұрыс бағалануы. Себебі материалдардың дұрыс бағалануы өнімнің, жұмыс пен қызметтің өзіндік құн деңгейіне және табыс көлеміне әсерін тигізеді

Материалдық құндылықтар бухгалтерлік есепте нақты өзіндік құнымен қабылданады. Материалдық құндылықтардың нақты өзіндік құнына оларды сатып алуға, тасу – тасымалдауға, қайта өңдеуге кеткен шығындары қосылады.

Материалдық құндылықтарды сатып алуға кеткен нақты шығындарға келісім шарт бойынша жабдықтаушыларға төленген сомалар, сырттан әкелуге алынған баж салығы, материалдарды сатып алу бойынша делдалдық ұйымдарға төленген сыйақылар, пайдалану жеріне дейін материалдарды дайындау және жеткізу шығындары, сатып алуға тікелей байланысты басқа да шығындар кіреді.

2 «Қорлар» Ұлттық қаржылық есеп стандарты бойынша қорлардың өзіндік құнына материалдарды сатып алуға, қайта өңдеуге және нақты тұрған жерлеріне дейін жеткізуге жұмсалған шығындар қосылады [3].

Материалдарды қайта өңдеу шығындары өнім бірлігіне тікелей қатысты еңбекақы шығындарымен қатар, тұрақты және айны-

малы өндірістік үстеме шығындардан тұрады. Тұрақты өндірістік үстеме шығындар қандайда бір өндіріс көлеміне өзгеріссіз қалатын негізгі құралдардың тозу сомаларының, ғимараттар мен құрылыс жайларға қызмет көрсету шығындарының және әкімшілік – басқару шығындарының негізінде қалыптасады. Ал айнымалы өндірістік үстеме шығындары өндіріс көлеміне байланысты тікелей өзгертін жанама материалдармен жанама еңбекақы шығындарынан құралады.

Материалдардың нақты өзіндік құнына сонымен бірге дайындау – қойма шығындары, яғни ұйымдағы дайындау аппаратарын, қоймалар мен басқа да сақтау орындарын күтіп ұстау шығындары, материалдарды күзету шығындары, материалдардың түсуі туралы хабарламалар үшін төлемдер, сондай – ақ табиғи жойылу сомалары да қосылады.

Басқа мекемелерден тегін алынған материалдық ресурстардың нақты өзіндік құны кірістелген мерзімдегі нарықтық баға шегінде анықталады.

Егер жыл ішінде материалдардың бағасы немесе олар табиғи жағдайға байланысты бастапқы сапалығын жоғалтса, онда олардың құны есепті жылдың аяғында бухгалтерлік баланста сатылуы мүмкін бағасы бойынша көрсетіледі.

Ұйымдарда материалдық шығындардың құрамына өнім өндіруге жұмсалатын шикізаттар мен материалдардың, көмекші материалдардың, отын және басқадай материалдардың құны, сондай – ақ өзге ұйымдармен көрсетілген өндірістік бағыттағы қызметтер, меншікті көмекші өндірістің көрсеткен қызметтері есепке алынады. Материалдық шығындар нақты өзіндік құны бойынша көрсетіледі:

- материалдарды сатып алу құны немесе көмекші өндірістің өнімі болып табылатын материалдардың өзінік құны;
- тиеу – түсіру жұмыстарына жұмсалған шығындарды қоса алғандағы көліктік дайындау шығындары;
- материалдарды қоймаға дейін жеткізу шығындары;

Өнімнің өзіндік құнын дәл анықтау және материалдарды тиімді пайдаланудың басты шарты – материалдарды бағалау әдісін дұрыс таңдау. Материалдар есебін ұйымдастыру әдістемелігіне

сүйенсек, бірнеше бағалау әдістерінің ішінен біреуін таңдап, оны есеп саясатында көрсетуді ұсынады.

Ұйымда өндіріс процесінде пайдаланылатын материалдар мен шикізаттар, жартылай фабрикаттар, көбіне, орташа құн әдісімен бағаланады. Орташа құн материалдардың жалпы құнын осы материалдардың санына бөлу арқылы анықталады.

Материалдарды бағалаудың осы әдісін ұйымда қолдану аса қолайлы, мұның себебін материалдардың көп мөлшерде жиі келіп түсуімен және пайдалануымен түсіндіруге болады. Бұл әдістің тағы бір артықшылығы, есептеудің жеңілділігі: оны есептеу көп еңбекті қажет етпейді және есепті кезең ішінде сатып алынған барлық материалдардың бағасы ескертілген, бағаның өсу немесе төмендеу дәрежесінің ықпалы бірдей болады, әрі материалдардың ағымдық есебі жеңілдейді [4].

Материалдық шығындар есебі 8110 «Негізгі өндіріс» бөлімшесінің 8111 «Материалдар» шотында жүргізіледі. Өндіріске материалдар босатылған кезде 1310 «Шикізаттар мен материалдар» бөлімшесінің сәйкесінше шоттары кредиттеліп, 8111 шоты дебеттеледі.

Сырттан сатып алынған электрқуаты технологиялық бағытта жұмсалған болса, онда өзіндік құнға 3310 «Жеткізушілермен және мердігерлерге қысқа мерзімді берешек» шотының, өз өндірісінікі – 8310 «Көмекші өндіріс» шотының кредиті, 8111 «Материалдар» шотының дебегі бойынша қосылады.

Кез келген өндіріс процесінде жұмыс күші негізінен қозғаушы күш ретінде шығын элементтерінің маңызды бөлігі болып табылады. Еңбекақының негізгі ұстамы ретінде жалақымен өлшенетін жұмысшылардың жаңа өндірген өнім көлеміне сан және сапа жағынан қосқан үлесі саналады.

Жұмысшы мен жұмыс берушілердің арасындағы еңбек қатынастары Қазақстан Республикасының Конституциясы және Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі арқылы реттеледі.

Өндірісте еңбек ақы шығындары негізгі еңбекақы шығындары мен қосымша жалақы шығындарынан құралады.

Негізгі еңбек ақы – бұл атқарылған уақыт және орындалған жұмыс саны үшін есептелген еңбек ақы. Оған: тарифтік ставка,

оклад, мерзімнен тыс және түнгі уақытта жұмыс істегені үшін төлемдер жатады [5].

Қосымша еңбек ақыға атқарылмаған уақытқа төленетін төлемдер жатады: кезекті еңбек демалысы ақысы, мемлекеттік және қоғамдық жұмыстарды орындағаны үшін төлем, жүктілігіне байланысты ақысы, жәрдемақылар кіреді.

Жұмысшылардың негізгі еңбек ақысы нақты орындалған жұмыстар үшін мерзімді және кесімді нысан бойынша төленетін төлемдерден, жұмыс уақытынан тыс жұмыстар үшін қосымша төлемдерден, жұмысшылардың кінәсіне жатпайтын ақаулар үшін төлемдерден, жұмысшылардың кінәсінен болмаған жұмыстың күрделілігіне сәйкес төленетін үстеме ақы және басқадай негізгі еңбек ақы түрлерінен құралады.

Мерзімді еңбекақы формасы бойынша жұмысшылардың еңбекақысы «Жұмыс уақыты есебі туралы табелі» (№ Т-13 үлгі негізінде есептелінеді. Табель жұмыс уақытын пайдалану есебі бойынша негізгі алғашқы құжат болып саналады. Табельді ай сайын ұйымның әрбір құрылымдық бөлімшелерінде бригадир бір дана етіп толтырып, есеп бөліміне тапсырады. Онда жұмысқа шығу, орындалған жұмыс уақыты, әртүрлі есептерге байланысты жұмысқа шықпай қалу туралы ақпараттар көрсетіледі.

Жұмысшының кінәсіз (табиғи жағдайларға, материалдар мен энергияның жеткізілмеуіне байланысты) кідірістерге төленетін еңбекақы «Кідіріс парағын» (Т-16 үлгі) рәсімдеу арқылы есептеледі. Онда кідіріс себептері мен жауапты тұлғалары, оның ұзақтығы (басталуы мен аяқталу уақыты), жұмысшының аты-жөні, оның разряды, еңбекақыны төлеу бағасы және осы уақыт үшін еңбекақының жалпы сомасы көрсетіледі.

Ұйымдарда ай ішіндегі еңбек төлемінің жиынтық құжаты «Есеп айырысу тізімдемесі» (№ Т-49 үлгі) болып табылады. Мұндай ай ішінде есептелген еңбек төлемдерінің барлық түрлері және Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес жасалған ұсталымдар мен шегерімдер жинақталады. Есеп айырысу тізімдемесінің негізінде еңбекақының жиынтық ведомосі жасалады. Ол әрбір бөлім мен бөлімшелер есеп айырысу тізімдемелері жинақталып, «Қызметкерлермен еңбек төлемі бойынша есеп айы-

рысу жөніндегі деректер мәліметі» деп аталатын кестесіне біріктіріледі. Осы кестенің негізінде ұйымдағы еңбекақы бойынша қорытынды есеп жасалады.

Еңбекақы шығындары 8112 «Өндірістік жұмысшылардың еңбек ақысы» шотының дебегі 3350 «Еңбекақы төлеу бойынша қысқа мерзімді берешек» шотының кредиті бойынша көрсетіледі. Өндірістік жұмысшылардың еңбекақысы өнімнің өзіндік құнына қосылуына байланысты тікелей, өндіріс көлеміне қарай айнымалы шығын болып табылады.

Ұйымдардағы өндірістік шығындар есебін ұйымдастыру жетілдіруді қажет ететін мәселелердің бірі екендігін айту орынды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Халықаралық қаржы есептілігінің стандарттары (әдістемелік нұсқаулық 1,2). - Алматы, 2009.
2. Кеулімжаев Қ.К., Құдайбергенов Н. А. Бухгалтерлік есеп теориясы және негіздері. оқу құралы-Алматы: Экономика, 2006.
3. Ұлттық қаржылық есептіліктің стандарттары - Алматы: «Дом бухгалтера», 2007.-I-II б.
4. К.К.Кеулімжаев, Н.А.Құдайбергенов Производственный и управленческий учет – Алматы, Экономика, 2011.
5. А. К Ержанов, Ә. К Айтанаева, Г. Ш Жұманова, М. С. Баянова, Ә. Е. Иматаева Басқару есебі. Оқу құралы/ Алматы: Экономика, 2009 ж.

**ТЕКЕНОВ У.А., ДАУРЕНБЕКОВА А.Н.
ТЕКЕНОВ А.У., ТЕКЕНОВА А.У.**

*преподаватели
КазЭУ имени Т.Рыскулова
г. Алматы*

ВЛИЯНИЕ ИНФЛЯЦИИ НА БУХГАЛТЕРСКУЮ ОТЧЕТНОСТЬ

В послании президента Республики Казахстан – лидера нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан - 2050». Новый политический курс состоявшегося государства» отмечается «учитывая неблагоприятную обстановку в мировой экономике мы должны будем обеспечить защиту доходов каждого казахстанца и удерживать приемлемый для экономического роста уровень инфляции. Это не просто макроэкономический вопрос, это вопрос социальной безопасности страны». [1, с.23] Это подчеркивает актуальность и необходимость нашего исследования.

Инфляция - это процесс, при котором повышается средний уровень цен на все продукты, работы и оказанные услуги, в результате чего, деньги обесцениваются. В условиях инфляции наблюдается, как правило, два сопутствующих друг друга типа движения цен: а) рост общего уровня цен; б) изменение их структуры, или частные колебания цен. Они происходят одновременно и являются взаимосвязанными. Однако, хотя подъем общего уровня цен и отражает совокупный результат изменения всех цен, по нему не всегда можно судить о темпах или даже направлении изменения цены на конкретный товар, так как последняя определяется соотношением спроса и предложения на данный товар. [2, с. 428]

По нашему мнению, инфляция может влиять на финансовые результаты предприятия. Он может усложнить вероятность получения внешними пользователями информацию о финансовом положении действующих и потенциальных клиентов. В зарубежной практике разрабатываются различные пути совершенствования учета влияния инфляции, которые учитываются в нескольких Международных стандартах финансовой отчетности.

В условиях высокой уровни инфляции финансовая отчетность, которая основана на первоначальной стоимости, дает искаженную информацию о финансовом положении деятельности компании, в связи с чем, статьи отчетности нестабильно меняют собственную стоимость. По этой причине пользователи могут принимать решения не адекватные реальным процессам. Высокая инфляция не позволяет объективно оценить финансовое состояние и финансовые результаты деятельности предприятия без корректировки.

Если высокий уровень инфляции оказывает неблагоприятное влияние на все направления финансово-хозяйственной деятельности, а финансовая отчетность становится необъективной, то умеренная инфляция не оказывает внушительного влияния на финансовое состояние и финансовые результаты организации.

Инфляция влияет на объективность баланса, так как такие статьи баланса, как основные средства и производственные запасы уменьшаются по сравнению с их реальной стоимостью, а статьи, как денежные средства и средства в расчетах – увеличиваются.

По нашему мнению, величина производства организации может быть:

- настоящей величиной масштабов производства, т.е. повышением объема отпускаемой продукции в натуральном выражении;
- инфляционной величиной, т.е. повышением объема реализации увеличением цен.

Рост цен на сырье и материалы влияет повышение расходов организации на хозяйственную деятельность.

Рост цен на готовую продукцию влечет уменьшение расходов организации на хозяйственную деятельность.

Расходы предприятия не изменяются, в том случае если цены на сырье и готовую продукцию растут одинаково и одновременно.

Если расчеты за готовую продукцию осуществляются быстрее, т.е. при уменьшении дебиторской задолженности, тогда уменьшаются потребность предприятия в оборотных средствах.

Расходы организации снижаются при более длительном сроке оплаты сырья и материалов, т.е. при увеличении кредиторской задолженности.

При отсрочке платежа инфляция снижает настоящую цену покупки производственных запасов и увеличивает при авансовой оплате.

Покупательная способность гривны в составе доходов и расходов остается неизменной, если доходы и расходы предприятия в равной степени подвергаются инфляции.

Если стоимость сырья и материалов растет быстрее, чем стоимость на готовую продукцию, реальные расходы также растут, а реальные доходы уменьшаются, что влечет к снижению рентабельности.

Если предприятие имеет кредиторскую задолженность на момент инфляции, то предприятие находится в более выгодном положении. Однако активы баланса такой организации имеют низкую реальную стоимость, что снижает его кредитоспособность и ликвидность баланса.

Занижение реальной стоимости активов влечет к искажению фактической себестоимости реализованной продукции, так как снижаются реальные расходы по производственным запасам и амортизация основных средств.

В результате чего, прибыль, рассчитываемая по данным бухгалтерской отчетности увеличивается и, соответственно завышается сумма налога с прибыли. [3, с.60]

В традиционном бухгалтерском учете, основанном на оценке по себестоимости, никакое изменение цен не выделяется; все изменения цен включаются в прибыль как результат хозяйственных операций. Счета бухгалтерского учета и данные отчетности могут быть откорректированы на изменения общего уровня цены без осуществления корректировок на колебания частных цен. В этом случае затраты и расходы будут откорректированы на изменение стоимости денег, а результат этой переоценки по уровню цены будет исключен при расчете прибыли. Но потенциальные прибыли и убытки, образованные относительным изменением цен, не могут учитываться при определении чистой прибыли.

Если вместо себестоимости используются текущие цены, чистый операционный доход может быть исключен без учета каких-либо результатов изменения цены. Но потенциальные прибыли и

убытки не могут быть определены, если на счетах бухгалтерского учета не нашло отражения общее и частное изменение. Иными словами, полный эффект относительных изменений цен не может быть определен и представлен в бухгалтерской отчетности, если счета не откорректированы на изменение стоимости денег и изменение частных цен. [4, с.37]

По нашему мнению, неблагоприятным проявлением инфляции является искажение отчетности.

Осуществление такой информации делает неправдивым результаты анализа и выводы.

В связи с этим, необходимо корректировать бухгалтерскую (финансовую) отчетность на уровень инфляции. [3, с.61]

МСФО 29 «Финансовая отчетность в условиях гиперинфляции» рекомендуют два подхода к учету инфляции, основанных на общей покупательной способности и на текущих затратах.

Основными последствиями инфляции являются:

- занижение стоимости имущества организации;
- занижение расходов организации и себестоимости продукции, работ, услуг;
- завышение прибыли, налога на прибыль, показателей рентабельности;

В экономической практике используются два подхода к устранению влияния инфляции на отчетность организации:

- по колебанию курса валют;
- по колебанию уровней товарных цен.

В международной практике для устранения влияния инфляции осуществляются специальные резервные фонды (из прибыли), с помощью которых покрываются потери, связанные с инфляцией.

Например, во Франции с помощью резервного фонда создается непосредственно корректировка финансовой отчетности.

В Англии с помощью создаваемого резервного фонда создается корректировка стоимости материальных запасов.

Во многих странах вместе с отчетностью в национальной валюте составляют отчетность в твердой валюте (в долларах США и евро).

На наш взгляд, этот метод учета влияния инфляции правильнее использовать в том случае, если твердая валюта для страны является функциональной или валютой измерения, т.е. валютой, в которой осуществляются все операции и которая вследствие этого определит финансовые риски и выгоды.

В странах, где в качестве функциональной валюты пользуются национальной, перевод сумм, выраженных в национальной валюте, в твердую валюту с использованием обменного курса на день операции не дает большого эффекта, так как темпы инфляции не совпадают с ростом курса твердой валюты. [5, с. 521]

Принимая во внимание, что экономическая ситуация в Казахстане характеризуется не только инфляцией, но и серьезными структурными изменениями в ценообразовании, последние окажутся не учтены, если не использовать основную валюту. И хотя уровень издержек неумолимо стремится к мировым ценам, с каждой из статей поступлений и затрат это происходит по-разному.

Более точно, хотя и более трудоемко, структурную инфляцию смог бы выявить метод, который обеспечивает возможность корректного формирования денежных потоков посредством организации ввода данных в параллельных валютах (операции на внутреннем рынке в национальной валюте, на внешнем уровне в долларах) и проведение расчетов в реальных (текущих) ценах, с учетом инфляции и с периодом, скажем, один месяц. При этом для устранения погрешности в расчетах, внесенной инфляцией, финансовый результат, полученный в национальной валюте, преобразуется в эквивалент в доллары по текущему обменному курсу. В результате, анализ проекта может производиться при ставках дисконтирования, используемых для проектов, рассчитываемых в постоянных ценах. [4, с.48]

Переоценка может осуществляться либо путем переоценки только данных отчетности, либо переоценки каждой хозяйственной операции. Последний метод очень трудоемок.

Последствия инфляции позволяет сделать вывод о том, что в условиях инфляции бухгалтерская отчетность зачастую не позволяет объективно оценить реальную стоимость имущества организации, ее финансовое состояние, потоки денежных средств, результаты ее деятельности.

Основные методы учета влияния инфляции классифицируются:

- периодическая переоценка активов;
- использование ускоренных методов начисления амортизации по амортизируемым активам;
- использование метода МСФО при оценке потребленных материально - производственных запасов;
- создание соответствующих резервов;
- составление бухгалтерской отчетности в твердой валюте;
- применение методов учета инфляции, основанных на общей покупательной способности и на текущих затратах.[5, с. 128]

В Казахстане переоценку незавершенных капитальных вложений, основных средств и оборудования осуществляли по постановлениям правительства.

Переоценка основных средств дает возможность конкретнее определить их настоящую стоимость на дату составления отчетности, сумму амортизации по ним, себестоимость продукции и величину прибыли.

Переоценку других активов организации (кроме объектов основных средств) казахстанское законодательство не предусматривает.

Допускается лишь уценка материальных ценностей при доведении их до рыночной стоимости (когда текущая рыночная стоимость ниже фактической себестоимости) и финансовых вложений в ценные бумаги других предприятия.

Вместе с переоценкой основных средств, уточнения показателей начисленной амортизации, себестоимости продукции и прибыли является важным способом применение ускоренных методов амортизации по основным средствам (способа уменьшаемого остатка и способа списания стоимости по сумме чисел лет срока полезного использования) и нематериальным активам (способа уменьшаемого остатка).

В связи с инфляцией надо учитывать, что при корректировке статей отчетности денежные статьи активов и обязательств на конец отчетного периода не корректируются, так как они уже выражены в денежных единицах, действующих на дату составления отчетности.

Денежные средства в кассе и на счетах в банке, рыночные долговые ценные бумаги, дебиторскую задолженность покупателей, векселя к получению, прочая дебиторская задолженность являются денежными статьями активов.

Заемные средства, кредиторская задолженность поставщикам, векселя к оплате, прочая кредиторская задолженность, суммы начисленных налогов к выплате относятся к денежным обязательствам.

Нематериальные активы, основные средства, материально - производственные запасы, расходы будущих периодов, рыночные долевые ценные бумаги, инвестиции в ассоциированные предприятия и прочие инвестиции, авансы, выданные и отложенные налоговые требования относятся к неденежным активам.

Акционерный капитал и резервы, доходы будущих периодов, резервы на гарантийное обслуживание, авансы полученные, отложенные являются неденежными обязательствами.

Неденежные активы и обязательства пересчитываются в единицах измерения, действующих на дату составления отчетности, с использованием роста общего индекса цен с даты совершения операции до даты составления отчетности. Если некоторые неденежные статьи учитываются по текущей стоимости, то они не корректируются.

Статьи капитала, за исключением нераспределенной прибыли и любых сумм переоценки, корректируются с использованием индекса общего уровня цен с соответствующих дат, когда эти элементы были внесены или возникли иным образом.

Любые суммы резерва по переоценке, возникшие в предыдущие периоды, сторнируются с целью получения первоначальной стоимости актива. Пересчитанная нераспределенная прибыль выводится из всех прочих сумм баланса.

Сравнительные показатели за предыдущий отчетный период корректируются с применением индекса общего уровня цен для обеспечения их сопоставимости с данными на конец отчетного периода.

Информация, раскрываемая за любые более ранние периоды, также выражается в единицах измерения, действующих на конец отчетного периода.

Следует отметить, что при использовании подхода, основанного на общей покупательной способности, меняют лишь единицу учета, а не основополагающие методы оценки.

Основной недостаток данного подхода заключается в том, что он не учитывает неодинаковое объяснение различных видов активов и обязательств.

Подход учета инфляции, основанный на текущих затратах, предполагает изменение единицы стоимости активов.

В качестве главной базы измерения используют восстановительную стоимость активов.

Допускается также применение частных индексов цен для отдельных объектов учета, исчисленных по данным об уровне текущих цен на дату составления отчетности.

Для пересчета денежных статей на начало периода используют общий индекс среднего изменения цен за отчетный период.

Следовательно, при использовании подхода учета инфляции, основанного на текущих затратах, одновременно применяются отдельные элементы подхода, основанного на общей покупательной способности.

При оценке воздействия инфляции на итоговую деятельность компании бухгалтер анализирует значения следующих коэффициентов:

$$K1 = \text{ДА}/\text{А}$$

где K1 - показатель удельного веса денежных активов в активе баланса;

ДА - величина денежных активов;

А - величина актива.

$$K2 = \text{ДП}/\text{П}$$

где K2 - показатель удельного веса денежных пассивов в пассиве баланса;

ДП - величина денежных пассивов;

П - величина пассива

$$K3 = \text{ДА}/\text{ДП}$$

где K3 - соотношение денежных активов и денежных пассивов организации.

Уменьшая негативное воздействие инфляции на итоги финансовой деятельности, компания должна уменьшать К1 и повышать К2. Но нельзя забывать о том, что это может повысить риски потери ликвидности, которые негативно скажутся на финансовом положении компании.

Соотношение денежных активов и денежных пассивов организации показывает размер общей ликвидности, но также оно говорит о влиянии инфляции на итоги финансовой деятельности компании.

В связи с этим, К3 можно характеризовать как инфляционный рычаг, изменение которого может уменьшить (усилить) финансовое место компании и с другой стороны, укрепить (ослабить) устойчивость компании негативному воздействию инфляции.

Итоги расчета приведенных коэффициентов рассмотрим в таблице 1, в которой отражено воздействие инфляции на ТОО «Центр экспертизы и сертификации».

Таблица 1 Анализ воздействия инфляции на ТОО «Центр экспертизы и сертификации»

| Показатели | 31.12.2012 (тыс.тг) | 31.12.2013 (тыс.тг) | Отклонение |
|--|------------------------|------------------------|------------|
| Денежные активы | 6567 | 11480 | 4913 |
| Неденежные активы | 14718 | 19119,3 | 4401,3 |
| Денежные пассивы | 6206,9 | 5068 | -1138,9 |
| Неденежные пассивы | 15078,3 | 25542,2 | 10463,9 |
| Удельный вес денежных активов в валюте баланса, % | 31,36 | 38,2 | 6,84 |
| Удельный вес денежных пассивов в валюте баланса, % | 29,63 | 16,8 | -12,83 |
| Инфляционный рычаг (Денежные активы / Денежные пассивы), коэф. | 1,1 | 2,4 | 1,3 |

По данным табл. 1, мы пришли следующим выводам. В ТОО «Центр экспертизы и сертификации» на конец 2013 года денежные активы увеличились на 4913 тыс. тенге, а денежные обязательства снизились до 1138,9 тыс.тенге. Удельный вес денежных активов в валюте баланса увеличился на 6,84%, в то время как удельный вес денежных пассивов в валюте баланса снизился до 12,83%. Воз-

возможные направления воздействия инфляции на конечные результаты деятельности организации рассматривается в инфляционном рычаге. На ТОО «Центр экспертизы и сертификации» она увеличилась на 1,3. Этот показатель говорит о том, что менеджмент данной организации ориентируется на сдерживающую политику в привлечении заемного капитала для финансирования расходов на увеличение запасов и замену внеоборотных активов. На наш взгляд, это говорит о том, что данная ситуация позитивно отражается на усилении финансовой состоятельности компании, вместе с тем за анализируемый период выявилось возможность компании вдвое меньше противостоять отрицательному воздействию инфляции. В нашей организации при инфляции 12% в среднем за год резкий рост воздействия инфляции показывает негативное качество прибыли из-за уменьшения покупательной способности финансовых средств.

Далее рассмотрим балансовую модель прироста (снижения) активов и пассивов компании. В связи с перегруппировкой статей баланса на монетарные и немонетарные показатели, балансовая модель имеет следующий вид:

$$\text{АДА} + \text{АНДА} = \text{АДП} + \text{АНДП}, (2.4)$$

где А - изменение показателя в абсолютном выражении.

Для оценке воздействия инфляции на финансовые итоги используется общая ставка инфляции (γ) для переоценки немонетарных статей баланса, а скорректированная балансовая модель представлена следующей формулой:

$$\text{ДА} + \text{НДА} * (1 + \gamma) = \text{ДП1} + \text{НДП1} * (1 + \gamma) + \gamma * (\text{ДП1} - \text{ДА1})$$

где, НДП1 - это финансовый результат за отчетный период, сформированный без учета влияния инфляции (за минусом операций с капиталом и авансов полученных);

$\text{НДП1} * (1 + \gamma) - \text{НДП1}$ - это изменение величины финансового результата вследствие обесценения рубля;

$\gamma * (\text{ДП1} - \text{ДА1})$ - инфляционная прибыль (убыток) в результате превышения ДП1 над ДА1.

На наш взгляд, представленный методический подход оценки стабильности компании к влиянию инфляции и степени воздействия роста цен в отрасли имеет положительный эффект в повседневной деятельности финансово-экономических подразделении компании.

ЛИТЕРАТУРА

1. Послание президента Республики Казахстан – лидера нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан - 2050». Новый политический курс состоявшегося государства». Алматы – Министерство образования и науки Республики Казахстан: КазУМОиМЯ имени Абылай хана. 2012. – 66 с.
2. Кондраков Н.П. Бухгалтерский учет. Учебное пособие – 4-ое изд. перераб. и доп. – М: Инфра-М, 2002. – 640 с.
3. Донцова А.В., Никифорова Н.А. Анализ финансовой отчетности. Учебное пособие – 2-ое изд. перераб. и доп. – М: Дело и сервис, 2004. – 336 с.
4. Джаншанло Р.Е. Инфляция и финансовая стабилизация в Казахстане: учебное пособие. – Алматы: ТОО «Издательство ЛЕМ», - 2007, - 304 с.
5. Гетьман В.Г. Международные стандарты финансовой отчетности: Учебник / Под ред. В.Г. Гетьман. 2-е изд., перераб. и доп. - М.: ИНФРА-М, 2012. - 559 с.

ТОЙБАЗАРОВ Т.

*Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ
«Есеп және аудит» мамандығының
магистранты
Алматы қаласы*

БАСҚАРУ ЕСЕБІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ТӘСІЛДЕРІ

Басқару есебі жүйесінде басқару объектілері белгілі бір өзгеше көріністе болады. Алдымен өндірістік ресурстар ұйымның шаруашылық қызметі процесіндегі мақсатты пайдалануы, қозғалысы, жағдайы бойынша көрсетіледі.

Ұйымның ақпараттық жүйесінде басқару есебінің объектілерін көрсететін әр түрлі әдіс – тәсілдер жиынтығы – басқару есебінің әдістері деп аталады. Оларға келесілер жатады:

1) Көрсеткіштер жүйесін қолдану. Кез келген ұйымның, компанияның қызметін бағалаған кезде бір көрсеткіш емес, бір-

неше көрсеткіш, яғни көрсеткіштер жүйесі қолданылады. Осылайша, ұйымның жұмысын мына көрсеткіштер арқылы бағалауға болады: пайда, рентабельділік, негізгі құралдардың әділетті құны, дебиторлық және кредиторлық қарыздардың болуы.

2) Негізгі белгіленген факторларды зерттеу. Мысалы, кез келген ұйымның қаржылық нәтижесіне сатылған тауарлардың саны, олардың бағасы, тауардың бәсекеге қабілеттілігі, халықтың төлем қабілеттілігі, ауа – райы, жолдардың жағдайы сияқты көптеген факторлар әсер етеді. Бірақ барлық факторларды зерттеу мүмкін емес және әрқашан мақсатқа сай келмейді, сондықтан тек негізгі факторлар ғана зерттелінеді: сатылған тауарлардың саны, олардың бағасы және төлем қабілеттілігі;

3) Көрсеткіштердің өзара байланыстылығы және өзара тәуелділігі. Ұйымның барлық көрсеткіштері бір – бірімен өзара байланысқан. Мысалы, таза табыс сатылған тауарлардың санына, олардың бағасына, сатып алушылардың сұранысына байланысты. Сол уақытта сатып алушылардың төлем қабілеттілігі олардың еңбекақы мөлшеріне, жұмыс істейтін лауазымына, көңіл – күйіне байланысты. Осылайша, ұйымның барлық көрсеткіштері бір бірімен тығыз байланысқан.

Басқару есебінің әдістері мен тәсілдері әлеуметтік және аналитикалық түрлерге бөлінеді.

Әлеуметтік әдістердің түрлері келесідей:

– сұрақ қою әдісі – зерттелетін процестер мен құбылыстардың тікелей қатысушыларынан ақпарат алуға бағытталған. Бұл әдістің бірнеше түрлері бар: топтық және жеке анкета алу; пошталық, прессалық және телефон арқылы сұрақ қою; нысандандырылған, фокусталған және ерікті сұхбат алу;

– бақылау әдісі – зерттелетін құбылыстардың (мәселелердің) дамуымен бір уақытта жүзеге асырылатын ұзақ мерзім бойы ақпаратты жинауға бағдарланған;

– эксперимент әдісі – зерттелетін құбылыстың (мәселенің) өмір сүру қабілетін тексеруге бағытталған;

– құжаттарды талдау әдісі – құжатта бар ақпараттың пайдаланылатынына бағытталған.

Аналитикалық әдістер өзіне мынаны қосады:

1. Салыстыру әдісі (салыстырмалы көрсеткіштердің жоспарлы көрсеткіштерден ауытқуларын анықтау үшін салыстыру, оның себептерін анықтау және резервтерін айқындау). Салыстырудың келесі түрлері бар:

- есепті көрсеткіштерді жоспарлы көрсеткіштермен;
- жоспарлы көрсеткіштер өткен кезеңдегі көрсеткіштермен;
- есепті көрсеткіштер өткен жыл көрсеткіштерімен;
- әр күннің жұмыс көрсеткіштері;
- рташа салалық мәліметтермен салыстыру көрсеткіштері;
- берілген ұйымның өнімнің техникалық деңгей және сапа көрсеткіштерін ұқсас ұйымдардың көрсеткіштерімен;
- бір бөлімше жұмысының көрсеткіштері басқа бөлімшенің ұқсас көрсеткіштерімен;
- қандай да бір жаналықты еңгізгенге дейін және кейінгі жұмыс нәтижелерінің көрсеткіштері.

Салыстыру салыстырылатын көрсеткіштердің сәйкестілігін қамтамасыз етуді талап етеді (бағалау бірлігі, күнтізбелі мерзімдердің салыстырмалығы, көлемі және ассортименттегі, сапасы, маусымдық ерекшеліктері және аймақтық айырмашылығындағы, географиялық жағдайлардағы ерекшелік әсерін жою).

2. Индекстік әдіс (факторлар бойынша жиынтық көрсеткіштің абсолютті және қатысты ауытқуларын жіктеу). Ол жекелеген элементтері өлшенбейтін күрделі құбылыстарды зерттеу кезінде қолданылады. Қатысты көрсеткіштер сияқты индекстер жоспарлы тапсырмаларды бағалауға, құбылыстар мен процестердің динамикасын анықтау үшін қажет.

3. Баланстық әдіс (көрсеткіштердің арасындағы өзара әсерін анықтау және өлшеу, сондай ақ өндіріс тиімділігін арттыру резервтерін есептеу мақсатымен өзара байланысқан көрсеткіштерді сәйкестендіру). Баланстық әдіс қолдану кезінде жекелеген көрсеткіште арасындағы байланыс қорытындыларды теңдестіру нысанымен көрсетіледі.

4. Статистика әдісі (объектілердің әр түрлі болып жатқан процесін, жағдайын сипаттайтын санмен белгіленген көрсеткіштерін анықтау). Статистикалық зерттеуде келесі сатылар берілген: тір-

кеу, арнайы нысандарды пайдаланумен бастапқы мәліметтерді есепке алу; белгілі – бір белгілер бойынша мәліметтерді жүйелеу және топтастыру; мәліметтерді қабылдауға және талдауға ыңғайлы түрінде ұсыну; болып жатқан процестердің мәнін түсініп талдау жүргізу.

5. Тізбектелген қойылымдар әдісі (алмастыру кезегімен екі қатар тұрған көрсеткіштердің мәнін салыстыру жолымен жиынтық көрсеткіштің түзетілген мәнін алу).

6. Элиминирлеу әдісі (бір фактордың ұйымдастырушылық қызметтің жиынтық көрсеткішіне әрекет етуін белгілеу).

7. Графикалық әдіс (процесті көрнектендіру, көрсеткіштер қатарын есептеу, талдау нәтижелерін рәсімдеу құралы). Экономикалық көрсеткіштердің графикалық бейнеленуі арналымы бойынша (салыстыру диаграммасы, хронологиялық және бақылау- жоспарлы графиктер), сонымен қатар сызу тәсілі бойынша (сызықтық, бағаналық, шеңберлі, көлемдік, координаттық және т.б.) ажыратылады. Дұрыс қараған кезде графикалық құралдар көрнекілік, мағыналық, қол жетерлік қасиеттеріне ие болады.

Ұйымның ерекшелігіне сәйкес бастапқы есепті ұйымдастыруға кешендік қадамдар жасау мыналарды қамтамасыз етеді:

– өндірістің жүрісін бақылау және жедел – күнтізбелік жоспар жасау, жедел бақылауды одан ары жетілдіру;

– қаржылық және басқару есептері үшін бірінғай құжат айналымын енгізу және өңдеу, бастапқы құжаттарды ретке келтіру және бірізге салу;

– материалдық және еңбек ресурстары шығындарына, төленген еңбекақы көлемінің сәйкестігіне, есептеп шығарылған материалдардың дайындалған өнімдердің санына сәйкестігіне қатаң бақылау жасау;

– бөлшектерді, түйіндерді және шала фабрикаттарды өңдеу, тұтыну және сақтау сатылары бойынша олардың қозғалыс процесіндегі сақталуы;

– қоймадағы бөлшектердің есебін ұйымдастыруды жақсарту, арнайы сақтау орындарын жабдықтауға арналған түйіндерді және жинақтаушы бірліктердің; қоймадағы қазіргі заманғы таразы өлшеуіштерімен және талдамалық құрылғылармен қамтамасыз ету;

– ақпараттарды жинақтаудың толықтығына және оларды құжаттарда толтырудың дұрыстығына персоналдың жауапкершілігін жоғарлату, машина құрылғысындағы ақпараттарды жинау немесе есеп құжаттарын толтыру бойынша функцияларды орындауды ұжымдағы (бригададағы, бөлімдегі) жауапты тұлғаларға бекіту;

– басқару және қаржылық есептердегі жиынтық құжаттардағы бөлшектер мен шала фабрикаттардың қозғалысын балансты пайдалану жолымен байқай отырып, өндіріс жөніндегі ақпараттардың жеткіліктілігін және уақтылылығын қамтамасыз ету;

– бастапқы есептің негізінде қорытындылаушы ақпараттарды әр түрлі басқару деңгейіндегі персоналдың ЭЕМ–ның көмегімен ала отырып, бөлшектер мен шала фабрикаттардың қозғалысы жөніндегі ақпараттарды беру және өңдеу, механикаландырылған жиынтыққа (есепке) көшу;

– белгілі есептік кезеңнің ішінде жедел есептің көрсеткіштерін нақты жағдаймен салыстырып, тексерудің уақтылығы және толықтығын қамтамасыз ету.

Түгендеу объектінің нақты жағдайын көрсететін тәсіл. Түгендеудің көмегімен есептік көрсеткіштерден ауытқу анықталады: бірде есепке алынбаған құндылықтар, ал бірде жоғалтулар, жетіспеушілік, ұрлық көрсетіледі. Түгендеу материалдық құндылықтардың сақталуына, олардың пайдаланылуын бақылауды, есеп ақпараттарының толықтығы мен жеткіліктілігін анықтауға мүмкіндік туғызады.

Топтастыру және бағалау, бақылау шарттарын пайдалану – объекті жөнінде ақпараттарды жинауды және жүйелендіруді меңгеру тәсілі. Басқару есебі объектілері тобының басты белгілеріне мыналар жатады: өндірістік қызметтің ерекшелігі, кәсіпорынның технологиялық және ұйымдастыру құрылымы, басқару ұйымы, басқару жүйесінің мақсатты функциялары, объект жөніндегі топтастырылған ақпараттар істің қорытындысын бағалау үшін оларды тиімді пайдалануға, жедел және стратегиялық шешімдер қабылдау үшін қажетті, дұрыс қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Бақылау шоты – бұл жиынтық шот, яғни осы кезеңдегі операциялардың жиынтық сомалары бойынша жазулар жазылады.

Жоспарлау, мөлшерлеу және лимиттеу ұйымның басқару жүйесіне кіреді.

Жоспарлау – ол нарық шартымен ұйымның мүмкіндіктеріне сәйкес жүргізуге бағытталған үздіксіз циклдік процесс. Ол келешектің мәселелерін шешумен байланысты. Егер жоспарлау статистикалық зерттеу мен шаруашылық қызметтің қорытындысын талдауға негізделген болса, онда ол тиімді.

Мөлшерлеу шығындарды өнім шығаруға жұмсаудың неғұрлым тиімді жолдарын іздеу және ресурстардың барлық түрлерін тиімді пайдалануды қамтамасыз етуге бағытталған оптималды мөлшер мен мөлшерлеу есебіне негізделген, ғылыми процесс. Кешенді мөлшер мен мөлшерлеуді ұйым қызметінің барлық формасын қамтитын мөлшерлеу шаруашылығы құрады.

Лимиттеу – босалқылар мен шығындардың мөлшер жүйесіне негізделген, материалдық шығындарға бақылау жасаудың алғашқы сатысы. Лимит – мөлшерден шығатын, біреудің белгіленген шекарасы. Лимиттеу жүйесі тек қана цехтағы материалды босату лимиті есебінен ғана емес, сонымен бірге есептік және бақылау операцияларынан тұрады. Сондықтан басқару есебі жүйесінде мөлшерлеуі материалдық шығындардың құрылуына белсенді әсер етуіне мүмкіндік беретін жедел ақпараттар ролін атқарады. Талдау процесінде өндірістің тиімділігі мен нәтижесінде пайда болған ауытқулар мен олардың себептері анықталып, соған сәйкес басқару шешімдері қабылданады.

Бақылау – ұйым қызметінде алдын-ала белгіленген тапсырмаларды орындауға бағытталған жоспарлау мен талдаудың қорытынды процесі. Бақылаудың негізгі жүйесі кері байланысқа қызмет етеді, яғни ол бақылау – өлшеу қызметтерін жүзеге асыру үшін сенімді, керекті және мақсатты ақпараттарды береді. Бақылаудың әр түрлі жүйелері мен түрлері бар. Олар барлық уақытта өзгереді, қызметтің өзгеше сферасын көрсете отырып, әрбір ұйымның ерекшелігіне байланысты болады.

әдебиеттер

1. Друри К. Введение в управленческий и производственный учет. Пер. с англ. /Под ред. С.А. Табалиной.-М.: Аудит, ЮНИТИ, 1994. - 560 с.
2. Ивашкевич В.Б. бухгалтерский управленческий учет: Учеб.для вузов.-М.:Юрист, 2004-216с.
3. Хорнгрен Ч.Т., Фостер Дж. Бухгалтерский учет: управленческий аспект: Пер. с англ./Под ред.Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 2001. -98 с.
4. Шеремет А.Д. Комплексный экономический анализ деятельности предприятий (вопросы методологии). – М.: Экономика, 2002, - 207 с.
5. Вахрушина М.А. Бухгалтерский управленческий учет. Учебник. – М.: Финстатинформ, 200.-512с.
6. К.Т. Тайгашинова Управленческий учет логистических издержек , Алматы, Экономика, 2007,205 б.

ТӨЛЕГЕНОВ А.С.,

*Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ,
«Есеп және аудит» мамандығы,
ФПБ магистранты, Алматы қаласы*

ҚЕХС СӘЙКЕС ТАБЫС САЛЫҒЫ ЕСЕБІ МЕН АУДИТІН ДАМЫТУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Мемлекеттің экономикалық саясатының бір аясы салық саясаты болып табылады. Салық салу аясында мемлекет экономикалық мәселелерді өзінің міндеттері және өзін ұстау жөніндегі мәселелерді ғана әзірлеумен айналысып қоймай, сонымен қатар өте ауқымды әлеуметтік және саясат тұрғысындағы мәселелерді шешуге атсалысатын саясатты да жүргізеді.

Салық саясатының қағидалары мемлекеттің жалпы экономикалық бағдарламасына негізделеді және онымен өте тығыз байланысты болады. Экономикалық бағдарламаны әзірлеу ісі салық саясатының алға қоятын талаптарын, оның принцип-

терін ескере отырып жүзеге асырылады. Салық саясатының ықпал ету аясы өте ауқымды, оның реттейтін қатынастары әралуан болғандықтан оны тек қаржылар аясына жатқызуға болады деген көзқарас дұрыс емес.

Өйткені, салық саясаты талаптарымен реттелген кәсіпорын мен бюджет арасындағы қатынастар тек кәсіпорын мен азаматтың салықтық міндеттемелерін атқару сатысында ғана қаржылық қатынастарға айналады. Салықтық қатынастардың қаржылық қатынастардан айрықшалануы салық саясаты бойынша мемлекеттің алдында тұрған міндеттерді талдау кезінде көрініс табады.

Мемлекеттің салық салу құзыретін шектеудің тағы бір қажеттілігі – мемлекет салықтық міндеттемелердің атқарылуын бақылай отырып коммерциялық құпияларды біліп, оларды өз пайдасына пайдалануына немесе төлеушіге жаңағы коммерциялық құпияны дұрыс сақтай алмаған жағдайда зиян-залал келтіруіне тосқауыл қою.

Салық саясатының тағы бір елеулі қыры – кеден саясатымен реттелетін өзге мемлекеттермен арадағы қарым-қатынастарды жандандыру. Мемлекеттің барлық қажет тауарларды өз аумағында өндіруге талпынуы ішкі экономиканың басқа елдерде өндірілетін ұқсас тауарлармен бәсекеге түсуін тұйықтатуға әкеліп соғады, яғни мемлекеттің кеден саясаты экспортқа нысаланған. Салық саясаты мемлекеттің экономикалық дамуымен тығыз байланысты. Дүниежүзілік практика бойынша салықтар, салық салу жөніндегі заңдарды-статустарды жоғарғы өкімет органдары қабылдайды. Бұл заңдар статустарда салықтардың объектісі, субъектісі, есептеу, төлеу тәртібі және мерзімі және т.б. белгіленеді[1].

Нарықтық қатынастар кезінде салықтардың ел экономикасының дамуына ықпал ететін басты қару ретінде маңыздылығы айқын. Бүгін жергілікті өзін-өзі басқару органдарын қаржыландыратын түрлі табыс көздерінің ішінде алдыңғы қатарды салықтар, әсіресе табыс салықтары алады.

Қазақстан Республикасының салық жүйесінде заңды тұлғалардан алынатын табыс салығының атқаратынын рөлі оның бюджеттегі үлес салмағы жоғары.

Республиканың салық жүйесін, оның ішінде табысқа салық салу жүйесін басқа қаржы жүйелерімен қатар жетілдіруді қажет етеді. Түрлі жеңілдіктерді пайдаланушылардың салықтан босатуды талап етуі көбейгеніне және салық жинаудың қиыншылығына қарамастан бюджетке түсіп жатқан қаржының көлемі орнықты өсіп келе жатыр. Сонымен бірге соңғы бес жылдың ішінде салық жүйесіне көп өзгерістер енгізілді. Мемлекеттік салық түрлерінің, соның ішінде табыс салықтарының да көлемі өзгерді.

Қазіргі уақытта Қазақстанда қолданылып келген табыс салығының құрылымы салық салу объектісі ретінде жылдық жиынтық табыс пен бекітілген шегерімдер арасындағы айырмашылық болып есептелген салық салынатын табысты қарастырады. Корпорациялық табыс салығын алудың іс жүзіндегі механизміде кемшіліктерден кенде емес.

Біздің ойымызша, шегеруге жататын шығыстар мәселесін қайта қарау керек. Қазіргі уақытта жылдық жиынтық табыстан шегеруге өндіріске қолданылған және тозығы жеткен тіркелген активтердің амортизациялық аударымы жатады. Амортизациялауға жататын тіркелген активтер топтарға амортизацияның белгіленген шекті нормасы бойынша бөлінеді.

Экономикалық өсуді отандық кәсіпорындардың тиімділігін көтерусіз және еліміздің барлық техника-экономикалық базасын жаңартусыз қамтамасыз ету мүмкін емес. Бұл процестің құрамдас бөлігінің бірі – амортизация, оны дұрыс қолдану кәсіпорынның қаржылай жағдайын жақсартуға және директор мен үкіметтің өзара түсінушілігін нығайтуға ықпал жасайды.

Амортизация шығыстар құрылымына кәсіпорын табысына әсер етеді, жеке меншік инвестицияның басты көзі болып табылады.

Қазіргі уақытта кәсіпорындар балансында амортизация мен меншікке салынатын салық есептелетін 30-60 пайыз әрекет етпейтін негізгі қорлар бар. Нәтижесінде, өндіріс шығындары өседі, шығын құрылымы кеңейеді. Өндіріс көрсеткіштерін анықтағанда, негізгі қорлар құнын, өнім өндіруге қатысу әдістері жетілмегенін көруге болады.

Тіркелген активтер өз құндарын амортизация арқылы өнімге аударатын болғандықтан, жұмыс жасап және тоқтап тұрған активтердің бағасы бойынша есебін реттеу керек.

Амортизация жұмыс істемейтін қорға аударылса, шығындар құрамына бұрмалау жасайды. Амортизациялық аударым неғұрлым көп болса, соғұрлым табыс аз болады. Табыс аз болса, онда салық та аз төленеді. Сондықтан жұмыс істемейтін мүлікті консигнацияға қою керек те, ол оған амортизация есептеулер құнын береді.

Амортизациялық саясаттың ең бір активті құралдарының бірі негізгі қорларды қайта бағалау болып табылады. Бұрын ол жылына 10-12 рет жасалатын, ал қазір жылына бір рет жасалады. Бағаны қайта есептеуге оған бақылау жасауға көп күш пен үлкен қаржылар жұмсалады.

Тіркелген активтерді қайта бағалау амортизациялық қордың инфляциядан зиянын толықтырмайды, тек азайтады. Машинаның қайта бағаланған тозуы амортизациялық аударымға кіргізілмейді. Активтерді қайта бағалағаннан кейін, барлық кәсіпорындар мен ұйымдар жалпы пайдасыз қалады, өйткені оның ауқымды бөлігі амортизациялық аударымға жіберіледі, сонымен қатар заңды тұлғалардан табыс салығы базасын кеміте отырып, мемлекеттік бюджет табысын азайтады.

Залалдарды болашақ кезеңдегі жылдық жиынтық табыс есебінен көшіру тәртібі қайта қарауды талап етеді. Мемлекет пен салық төлеушінің мүдделерін ескеру қажет, залалдарды шегеру салық салынатын базаны азайтады және табыс салығы сомасына тікелей әсер етеді.

4310 «Кейінге қалдырылған табыс салығы» бухгалтерлік және салықтық есеп талаптарының айырмашылықтарының қорытындысында пайда болатын салықтық қарыздар жайлы ақпараттардан тұрады.

Салықтық қарыздардың міндеттемелерінің әдісіне сәйкес кезеңге мына төмендегілер кіреді: төлем көзінен ұсталатын табыс салығы; ағымдағы кезеңде талданатын немесе пайда болатын уақытша салықтық айырмашылық; есепті кезең басында кейінге қалдырылған салықты түзеті.

Төлем көзінен ұсталатын Салық Кодексіне сәйкес есептеледі[2].

Есеп беру кезеңінің басындағы кейінге қалдырылған табыс салығын түзету қайта бекітілген 4310 «Кейінге қалдырылған табыс салығы» шоты қалдықтарын түзету қорытындысында алынған сомалық айырмашылықты көрсетеді. 4310 «Кейінге қалдырылған табыс салығы» шотының қалдығы негізінен кредиттік болады және болашақта төленуге жататын салық бойынша міндеттемелер болып табылады. Мұндай міндеттемелер заңды тұлғаларға шығыс немесе табыс бойынша салық заңнамаларына сәйкес салықты төлеуді кейінге қалдыруға болатын жағдайларда кездеседі. Мұның мысалы ретінде технологиялық құрал-жабдықтарды қабылдауға байланысты шығындар, яғни азаю қалдығы әдісімен анықталатын үш жыл өткеннен кейін қалған бөлігі келесі амортизациялық кезеңге жататын, салық салу мақсатындағы амортизациялық аударымдар бола алады. Сонымен бухгалтерлік есепте амортизациялық аударым кезеңінде қолданылатын салықты есепте қабылданған 4310 «Кейінге қалдырылған табыс салығы» шотының кредиті бойынша көрсетілетін және заңды тұлғалар салықтық қарыздарды кейінге қалдырады.

Бірақ бұл шотта уақытынан бұрын салықты төлеуге болатын дебеттік сальдо пайда болуы мүмкін. Мұның мысалы ретінде есеп беру кезеңіне жататын бухгалтерлік есепте шығын ретінде мойындалатын тауарлы материалдық қорларды өткізу кезіндегі таза құнынан кезекті есептен шығару жатады, ал салықтық есепте нақты өткізу құны бойынша есеп беру кезеңінің шығыны ретінде анықталады. Мұндай жағдайда 4310 «Кейінге қалдырылған табыс салығы» шоты бойынша көрініс табатын салық икемділігі бухгалтерлік табыс пен салық салу табысы арасындағы оң айырмашылығы пайда болады. Есеп беру кезеңінің соңында пайда болатын дебеттік қалдықты қарау принципіне сәйкес дебиторлық қарыздың пайда болуын талдау, оны сөндіру мерзімі және алдағы салықтық қарыздардың кейінге қалдыруға болатын табысының уақытша айырмашылығын жоққа шығару мүмкіндігін талдау. Ұйымның болашақта алатын табыс мөлшерінің сенімділігі жоқ

кезде кейінге қалдырылған салықтың дебеттік қалдығын келесі кезеңге аудару қажет емес. Мұндай жағдайда дебеттік қалдыққа әкелетін уақытша салықтық айырмашылық икемділігі есеп беру кезеңіндегі табыс салығының шығыны ретінде мойындалады.

Мемлекеттің салық заңдылығына сәйкес заңды тұлғалардан табыс салығын төлеу тәртібі аванстық төлемдер негізінде жүзеге асады. Мемлекет салық төлеушіні салық жылы үшін өз табысының өлшерін анықтауға оның негізінде төлейтін салық мөлшерін анықтауға, жылдық салық сомасын бірдей 12 бөлікке бөліп, айға аванстық төлемдерді анықтауға міндеттейді. Мұнда табыстың іс жүзінде алынғаны есепке алынбайды. Мұндай жағдайда, салық алудың еңгізілген тәртібі мемлекет үшін тиімді, бірақ салық төлеуші мүддесін қанағаттандырмайды. Экономиканың тұрақсыздығы мен айқын болмауы болжас табыстың есебі әрдайым шамамен алынады, субъектінің мемлекет алдындағы жауапкершілігін ақтамайды. Айына табыс таппасақ та, аванстық төлемді төлеуге міндетті.

Осы салық түрінен бұрын қолданылған ағымдағы төлемдер тәртібі кәсіпорын жұмысының аралық нәтижелерін есепке алуға мүмкіндік жасайтын. Келесі кезең алдын-ала есептерді тапсыру болып табылады: 25 ақпанында, 25 мамырда, 25 тамызда, 25 қарашада.

Алдын-ала есептер, біріншіден, болжамдағы салықтың сомасы бойынша аванстық төлемнің сәйкес келуіне бақылау функциясын, екіншіден, салықты түзету құралы болып табылады.

Егер салық төлеуші бір жыл салық сомасын қалай болжаса, сол сомасы жыл сайын 31 желтоқсанға дейін төлеп болуы керек. Сондықтан заңды тұлғаларға табыс салығын салудың қарастырылған мәселелері салық салу механизмін жетілдіруді талап етеді[3].

ҚР «Аудиторлық қызмет туралы» Заңында мынадай анықтама берілген: «Аудит Қазақстан Республикасының заңында белгіленген талаптарға сәйкес қаржылық есептіліктің дұрыс және объективті жасалғаны туралы тәуелсіз пікір білдіру мақсатында заңды тұлғалардың қаржылық есептілігін тексеру болып табылады»[4].

Бұл негізгі мақсат экономикалық әлеуетті, қаржылық ресурстарды, салықтарды дұрыс есептеудің талдауын, қаржылық

жағдайды жақсарту бойынша шараларды әзірлеуді, мекемелердің кірістері мен шығыстарын, қызмет нәтижелері мен шығынды оңтайландыруды жақсы пайдаланатын резервтерді анықтаудың шарттары мен міндеттері туралы клиентпен болатын арадағы келісім-шартпен толықтырылуы мүмкін.

Егер аудиттің объектісіне ұйымдағы бухгалтерлік есептің жағдайы кіретін болса, онда аудиттің мақсатына, оның қолданыстағы заңның талаптарына, мекеменің өз ішінде қабылданған есептік саясатпен және мемлекет белгілеген жалпы нормаларға, стандарттарға және ережелерге қаншалықты сәйкестігін тексеру жатады.

Ұйымдарда тәуелсіз аудитор салықтық қарыздарды аудиттеу кезінде алдыменен ұйымның қаржылық жағдайына тоқталып, есеп беру тәртіптерін тексереді. Әрі қарай аудиторға талдамалық есеп мәліметтерін жинақтамалық есеп мәліметтерімен салыстыру керек.

4310 «Кейінге қалдырылған табыс салығы» шотының талдамалық есебі уақытша айырмашылық түрлерінің арнайы ведомосінде жүргізіледі. Есепті кезеңде пайда болған уақытша айырмашылықтың әрқайсысы бойынша аудиторға алдағы кезеңде анықталатын жоққа шығару жоспарлы мерзімін анықтауы тиіс. Жоспарлы мерзімді жоққа шығаруды анықтау үшін есепті келесі кезеңде пайда болатын уақытша айырмашылық бойынша бухгалтерлік табыс пен салық салу арасындағы ауытқу сомаларын есептеу керек. Бұл көрсеткіштерді аудитор уақытша айырмашылықты жоққа шығару процесін талдау мен бақылау үшін, сонымен қатар жоққа шығарудың күдікті болып табылатын айырмашылықтың өз уақытында көрсету үшін қолданады (бағалы қағаздарды өткізу кезіндегі жабылмаған зиян және тағы басқалар) [5].

Содан соң әрбір салықтардың есептелу және төлену тәртіптерімен танысып, олардың дұрыс қолданылуына баға береді. Яғни, есеп беру кезеңіндегі салықтық төлемдер «Табыс салығының есебі» ҚЕХС сәйкес салық есебінің міндеттемелер әдісінің икемділігінің негізінде анықталады. Бұл әдіс бойынша табыс салығы заңды тұлғаның табыс алу барысында есептеліп аударылатын шығыс ретінде қарастырылады. Есеп беру кезеңінде пай-

да болған уақытша салықтық айырмашылық икемділігі салықтық қарыздарға және бухгалтерлік баланстың «Кейінге қалдырылған салықтар» бабы бойынша көрсетіледі. Бұл бап бойынша есеп беру кезеңінің басындағы және аяғындағы қалдықтардың дұрыстығын тексеру үшін аудиторға 4310 «Кейінге қалдырылған табыс салығы» шоттарының көрсеткіштерін Бас кітап пен №5 журнал-ордердің кредиті бойынша шоттармен салыстыруы керек[6].

Аудитор төмендегі операциялардың шоттарын мен оның дебеттік және кредиттік қалдықтарының негізін тексеру керек.

4310 «Кейінге қалдырылған табыс салығы» шотының кредиті бойынша:

ағымдағы кезеңдегі пайда болған немесе талданған уақытша айырмашылық қорытындыларының салық сомаларының болашақта төлеуге жатады 7710 «Табыс салығы бойынша шығындар» шоттарының корреспонденциясымен;

4310 «Кейінге қалдырылған табыс салығы» шотындағы салық ставкаларының көбеюіне түзету енгізу 7710 «Табыс салығы бойынша шығындар» шоттарының корреспонденциясымен;

бухгалтерлік есепте активтерді қайта бағалауға байланысты өсімдердің көтерілуі әлеуетті салықтық икемділік сомасының салықтық есептегі өсімнен артуы «Негізгі құралдарды қайта бағалауға байланысты қосымша төленбеген капитал» шотының корреспонденциясымен тексеру керек.

Осы шоттың дебеті бойынша:

зиянда сөндіру қорытындысын тексеру және уақытша айырмашылық төлемін талдағанда немесе пайда болуының салық сомалары 3110 «Төленетін ағымдағы табыс салығы» мен 7710 «Табыс салығы бойынша шығындар» шоттарының корреспонденциясымен;

4310 «Кейінге қалдырылған табыс салығы» шотының салық ставкаларының азаюына байланысты түзету енгізу 7710 «Табыс салығы бойынша шығындар» шоттарының корреспонденциясы мен қалдықтарының негізін тексеру керек.

Аудиторлық тексеру жүргізу барысында анықталған қателер мен ауытқулар аудитордың жұмыс құжаттарынан нормативтік құжаттарды бұзушылықтарды көрсете отырып және қорытынды

есеп көрсеткіштеріне сандық әсерін анықтай отырып жазылып алынады.

Бухгалтерлік есепке алу мен салықтық есеп беру жүйесін дамыту елдің экономикалық жағдайындағы өзгерістермен тығыз өзара байланыста және шаруашылық тетіктің даму сипаты мен деңгейіне жауап беруі тиіс.

Бухгалтерлік есепке алу мен салықтық есеп беру жүйесін одан әрі дамытуды ХҚЕС-ке сәйкес бухгалтерлік есеп пен салықтық есептілікте қалыптастырылатын ақпараттың сапасын, ашықтығын және салыстырмалылығын арттыру мақсатында мынадай негізгі бағыттар бойынша жүзеге асыру қажет: бухгалтерлік есепке алуды, қаржылық есептіліктің аудитін ұйымдастырумен және жүргізумен айналысатын мамандарды даярлау; халықаралық тәжірибенің негізінде бухгалтерлік есепке алу мен қаржылық есеп беруді реттеу жүйесін өзгерту;

бухгалтерлік есепке алу мен аудитті дамытудың халықаралық процесіне қатысу.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Корпоративный подоходный налог: Разъяснение налоговых органов / Ю. Прокопьева. - Алматы :Бико, 2004. - 40 с.
2. Қазақстан Республикасы Президентінің 2008 жылдың 10 желтоқсанындағы «Салық және бюджетке төлейтін міндетті төлемдер туралы» № 100 -IV заң күші бар жарлығы.
3. ҚР «Салықтар және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» кодексі. – Алматы: ЮРИСТ, 2012. – 86-92 б.
4. Қазақстан Республикасының «Аудиторлық қызмет туралы заңы». өзгертулері және толықтыруларымен. ҚР аудиторлар палатасы. -Алматы. 2006. 55б.
5. Шарипов А.Қ. Аудит: оқу құралы / А. Қ.Шарипов. - Алматы : Экономика, 2010. - 288 б.
6. Нурсейтов Э.О. Международные стандарты финансовой отчетности: теория и практика. – Алматы:LEM, 2007.

ТӨЛЕГЕНОВА Р.Ә.,
Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ
«Бухгалтерлік есеп және аудит»
кафедрасының доценті, э.ғ.к.

ӨНДІРІС ШЫҒЫНДАРЫНЫҢ ЕСЕБІ ЖӘНЕ ОНЫ ЖЕТІЛДІРУ

Өндіріс шығындарының маңызды элементтерінің бірі материалдық шығындар болып саналады. Материалдық шығындар - өндіріс процесінде еңбек бұйымдары ретінде пайдалануға алынған заттық элементтер. Олардың еңбек заттарынан айырмашылығы өндірістік циклде толықтай тұтынылып, өзінің құнын құрылыс - монтаж жұмыстарының құнына толықтай аударады.

Өндірісте материалдардың алатын орнына қарай оларды негізгі құрылыс материалдары; сатып алынған жартылай фабрикаттар; құрылыс бөлшектері, бұйымдары мен құрылымдары; көмекші материалдар: отын, ыдыс, қосалқы бөлшектер; басқа да материалдар деп бөледі.

Көмекші материалдар өндірісте өзіндік құн құрамына кіргенімен, бірақ негізгі материалдар сияқты оның заттай негізін құрай алмайды. Оларға өндіріс технологиясына пайдаланылатын көмір, энергия, газ, мазут, жағар-жанар май, ыдыс, ыдыстық заттар және қосалқы бөлшектер жатады.

Қазіргі уақытта өндіріс үшін материалдарды тиімді әрі пайдалану алдыменен олардың есебін дұрыс ұйымдастырудан басталады. өйткені бұлар нарықтық экономикадағы бәсекелестіктің тұрақтануында құрылыс жұмыстарының өзіндік құндарын төмендетудің негізгі көздерінің бірі болып саналады.

Соған байланысты материалдық шығындар есебінің негізгі міндеттері материалдық қорлардың түсуін, ішкі орын алмасуын, жұмсалуын дер кезінде құжатпен рәсімдеу, белгіленген тәртіпке сәйкес олардың сақталуын қамтамасыз ету; материалдарды дайындау, қабылдау және жіберу бойынша операцияларды құжаттарда уақытында көрсету; барлық материалдық құндылықтардың бір жерден екінші жерге ауысуы мен пайдаланылуын бақылауды

қамтамасыз ету; материалдақ қорлардың нормаға (сметаға) сәйкес жұмсалуды бақылау; ұйымның қоймадағы немесе басқадай сақтаудағы материалдардың қалдығы жөніндегі нақты мәліметтерді алу болып табылады.

Өндірісте материалдарды тасымалдау, дайыдау және өндірісте пайдалану кезінде олардың ашық ауада сақталуына байланысты бастапқы сапасын жоғалту жағдайлары көп кездесіп отырады. Бұларды бақылау және есебін дұрыс жүргізу өндірістік есептің негізгі міндеті болып табылады. Сондықтан өндіріс қызметінің нәтижесін тек өнімді, қызмет пен жұмысты өткізу сатысында ғана емес, сонымен бірге жабдықтау мен өндіріс сатысында да анықтаудың маңызы зор.

Өндірісте материалдар белгілі бір тәртіппен рәсімделген, алғашқы құжаттар негізінде бекітілген норма шегінде жұмсалады. Материалдық қорлар есебін дұрыс ұйымдастырудың негізгі міндеттерінің бірі – бұл олардың дұрыс бағалануы. Себебі материалдардың дұрыс бағалануы өнімнің, жұмыс пен қызметтің өзіндік құн деңгейіне және табыс көлеміне әсерін тигізеді.

Материалдық құндылықтар бухгалтерлік есепте нақты өзіндік құнымен қабылданады. Материалдық құндылықтардың нақты өзіндік құнына оларды сатып алуға, тасу-тасымалдауға, қайта өңдеуге кеткен шығындары қосылады.

Материалдық құндылықтарды сатып алуға кеткен нақты шығындарға келісім шарт бойынша жабдықтаушыларға төленген сомалар, сырттан әкелуге алынған баж салығы, материалдарды сатып алу бойынша делдалдық ұйымдарға төленген сыйақылар, пайдалану жеріне дейін материалдарды дайындау және жеткізу шығындары, сатып алуға тікелей байланысты басқа да шығындар кіреді.

Материалдардың нақты өзіндік құнына сонымен бірге дайындау – қойма шығындары, яғни құрылыстағы дайындау аппараттарын, қоймалар мен басқа да сақтау орындарын күтіп-ұстау шығындары, материалдарды күзету шығындары, материалдардың түсуі туралы хабарламалар үшін төлемдер, сондай-ақ табиғи жойылу нормасы шегінде қоймадағы және жолдағы материалдардың жойылу сомалары да қосылады.

Өндіріске қажетті материалдар ұйымның өз күшімен дайындалатын болса, онда олардың нақты өзіндік құны материалдардың өндірісіне жұмсалған нақты шығындармен анықталады. Оларға дайындау процесінде жұмсалған шикізаттар мен материалдар, отын, энергия, еңбек ресурстары мен құралдарды пайдалану шығындары жатады.

Басқа мекемелерден тегін алынған материалдық ресурстардың нақты өзіндік құны кірістелген мерзімдегі нарықтық баға шегінде анықталады.

Егер жыл ішінде материалдардың бағасы төмендесе немесе олар табиғи жағдайға байланысты бастапқы сапалылығын жойса, онда олардың құны есепті жылдың аяғында бухгалтерлік баланста сатылуы мүмкін бағасы бойынша көрсетіледі.

Соңғы жылдары бүкіл әлемде қаржылық есеп пен аудиттің халықаралық стандарттарына өтуге деген қажеттілік жоғары қарқынмен арта түсуде. Экономика саласында бизнестің дамуы, халықаралық байланыстардың нығаюы бухгалтерлік есеп пен аудитті халықаралық талаптарға үйлестіру және сәйкестендіру қажеттілігін талап етеді.

Қазіргі уақытта көптеген ұйымдар жабықтаушы мекемелермен тұрақты байланыс жасай отырып, өндіріске қажетті материалдарды кішігірім партиялармен жиі сатып алуға тырысады. Материалдарды дәл мерзімінде сатып алудың –жеткізілген материалдардың сол сәтте өндіріске пайдаланылуын көздейді.

Қоймадағы материалдар өндіріске жұмыстар мен қызметтерді орындауға, жөндеу мен шаруашылық қажеттіліктеріне және басқа ұйымдарға өңдеуге жіберіледі. Ал материалдардың басқа қоймалар мен сақтау орындарына, басқа учаскілерге жіберілуі ішкі орын ауыстыруды білдіреді.

Өндіріске қажетті материалдар алдын ала бекітілген лимиттің негізінде жіберілуі тиіс. Өндіріске жұмсалатын материалдарды шектеп материалдардың шығынын және олардың пайдалану нормаларының сақталуын бақылауға, өндірісті үздіксіз қамтамасыз етуге, құрылыс орындарындағы жұмыстардың жиілігін сақтауға, сонымен қатар материалдарды үнемдеуге мүмкіндік береді. Материалдардың шектеуі (лимиті) материалдар шығын нормасы

негізінде орындалатын жұмыстардың жоспарлы көлеміне қарай әрбір учаскідегі (бөлімшедегі) ай басындағы және ай соңындағы пайдаланбаған материалдардың қалдығын есепке ала отырып жасалады.

Өндіріске жұмсалатын материалдарды шектеу өндірістік-жоспарлау бөлімінің есептеулеріне сәйкес ұйымның басшысының бұйрығы бойынша жабдықтау бөлімімен тағайындалады. Материалдарды жіберу бойынша белгіленген шектеулер (лимиттер) ай басында аяқталмаған құрылыстағы материалдардың қалдығын анықтау кезінде немесе өндірістегі ақауды түзету кезінде өзгертілуі мүмкін[1].

Қоймадан материалдар міндетті түрде өлшеніп, шектеп-алу карталарына жіберілген материалдардың атауларына қарай көлемі және жіберілген күні көрсетіліп, жіберуші тұлға мен алушы тұлғаның қолдары қойылады. Өндіріс материалдарын шектен тыс жіберу және бір материалдарды басқаларымен ауыстыру тек ұйым басшысының, бас инженердің немесе соған лауазымды тұлғаның рұқсатымен орындалады. Шектеп-алу карталары бойынша құрылыста пайдаланылмаған материалдардың да есебі жүргізіледі. Айдың соңында бұл құжат ұйымның есеп бөліміне тапсырылып, есеп бөліміндегі материалдық жауапты тұлғадағы материалдардың синтетикалық және аналитикалық есебін жүргізу үшін қолданылады.

Ал жалпы материалдардың өндіріске жіберілгені мен пайдаланылғаны арасындағы айырмашылық, яғни артық жұмсалғаны немесе үнемделгені есепке қосымша ретінде тіркелетін алғашқы құжаттардың (шектеп-алу карталары, талап-накладнойлар, ашық сақтаудағы материалдарды түгендеу актілері) негізінде ай сайын анықталып отырылады.

Құжатталған мәліметтердің негізінде толықтай есептелінген материалдардың кірісі және шығысы жөніндегі есеп берудің ақпараттары өндірістің материалдық-техникалық жабдықтау процесін тиімді басқаруға мүмкіндік береді. Себебі материалдардың нақты бары жөніндегі мәліметтер негізінде дер кезінде ұйымның материалдық-техникалық қамсыздандыру бөліміне материалдарды жеткізу туралы хабарлама беріп отырады. Сонымен бір-

ге ең маңыздысы, әрбір объектіде материалдардың жұмсалуына жүйелі бақылау жасауға және белгіленген нормалардан пайда болған ауытқуларды табу мен оларды жедел жоюға мүмкіндіктер қалыптасады. Әрбір материалдық-жауапты тұлға бойынша материалдардың қозғалысы жөніндегі мәліметтер ай сайын жасалатын үлгідегі материалдық есепте көрсетіледі. Есеп беру үлгісін есеп бөлімі жауапты тұлғаға айдың басында береді және ол алғашқы құжаттардың мәліметтері негізінде сандық өлшеммен толтырылады. Бұл есепте ай басындағы материалдардың қалдығы, қоймадан түскені, тікелей жабдықтаушылардан алынғаны немесе ішкі орын ауыстыру тәртіптері бойынша түскені, құрылыс-монтаж жұмыстарына жұмсалғаны және есепті мерзімнің соңындағы қалдығы көрсетіледі. Белгіленген мерзімде (ай аяқталғаннан кейін) бұл есеп түскен және шыққан материалдар бройынша алғашқы құжаттармен бірге ортлық есеп бөліміне тапсырылады. Ұйымының есеп бөліміндегі материалдық есеп материалдардың қозғалысы есебін жүргізу үшін және жауапты тұлғадағы материалдардың қалдығын бақылау үшін қажет. Ай аяқталғаннан кейін прораб немесе бригадир негізгі құрылыс материалдарының нақты шығынын өндірістік норма бойынша шығындармен салыстырып есептемені толықтырады. Содан соң бұл есептеме құрылыс ұйымының-жоспарлау бөліміне тапсырылып, тексеру мен бекітуден өткеннен кейін орталық есеп бөліміне беріледі. Есеп бөлімінде бұл есептеменің мәліметтері жұмсалған материалдық шығындарды нақты объектілер бойынша құрылыс-монтаж жұмыстарының өзіндік құнына шығару үшін пайдаланылады [2].

Материалдардың нормативтік қажеттілігі өндірістік-жоспарлау бөлімі арқылы, ал орындалған жұмыстардың көлемі мен материалдардың нақты жұмсалғаны бригадирдің жасаған мәліметтері негізінде анықталады. Есепке енгізілетін негізгі материалдарының тізімі құрылыс ұйымының өндірістік-жоспарлау бөлімінде өңделеді және бекітіледі. Өндірісте материалдардың нормативтік шығыны орындалған жұмыстар есебі журналының (№2 үлгі) мәліметтері негізінде есептелінеді және оны орындалған жұмыстардың көлемі немесе әрбір жұмыс түрі бойынша бірыңғай баға нормасы негізінде прораб толтырады.

Өндірісте жұмсалған материалдық шығындар материалдар үшін төленген баға және өндірісте пайдаланылған материалдардың санымен анықталады. Осының салдарынан материалдық шығындар бойынша ауытқулар бағаның өзгеруіне және шығын нормасының өзгерісіне байланысты қалыптасады. Материалдар бағасының өзгерісіне байланысты пайда болған ауытқулар мастер үшін бақыланбайтын фактор болып саналады, сондықтан материалдардың шығынын мастер тарапынан бақылау үшін оның пайдалану тиімділігін арттыру қажет.

Өндірісте материалдарды пайдалану бойынша олардың нормадан ауытқуларына жұмысшылардың материалдарды үнемді пайдаланбауы, тасымалдау аралықтарының қашықтығы, жеткізу мекен-жайларының өзгеруі, құрылыс материалдары бағасының өзгерісі, өндірістің өзінде дайындалатын материалдардың өзіндік құндарының жоғарылауы, смета қарастырылмаған материалдарды дайындау бойынша қосымша шығындардың қалыптасуы, құрылымдар мен тетіктердегі ақауларды жою бойынша қосымша шығындардың жұмсалуы, материалдардың сапасының төмендеуі, кей жағдайларда ұрлануы, құрылыс технологиясының сақталмауы немесе өзгерісі сияқты факторлар әсер етеді. Сондықтан біздің ойымызша, құрылыс учаскесіне бөлінген материалдардың дұрыс жұмсалуын бақылау жауапкершілігі бригадирге жүктелуі қажет. Осыған байланысты бригадир материалдардың сандық және сапалық жұмсалуы бойынша жауап береді.

Демек, материалдық шығындарды үнемдей отырып, олардың пайдалану тиімділігін арттыру құрылыс ұйымдарының алдында тұрған негізгі міндеттердің бірі болып саналады. Ол үшін құрылыс ұйымдары материалдардың тиімді жұмсалуын қамтамасыз ету мақсатында оларға алдын ала, ағымдағы және кейінгі бақылау жүргізу қажет.

Алдын ала бақылаудың мақсаты - өндіріске жіберілетін материалдарды нормативтік қажеттілік шегінде шектеп отыру. Ол үшін өндіріске материалдарды жіберу үшін нормативтік карталар, жинақ ведомостері қолданылады. Осы құжаттардың негізінде жалпы құрылыс объектісі және жұмыс сатылары бойынша өндірістік нормамен нормативтік қажеттілік анықталады.

Ағымдағы бақылау материалдардың қоймаға, объекті жанындағы сақтау орындарына түсу және жол жұмыстарына жұмсалу сәттеріне байланысты күнделікті жүргізіліп отырылады. Бұл бақылаудың мақсаты материалдық жауапты тұлғаның жіберген қателіктерін анықтау және оларды жою болып табылады.

Кейінгі бақылау өндіріске материалдарды жібергеннен кейін жүргізіледі, жіберілген материалдарды бақылау шығындарының өндірістік нормалармен салыстырмалы есебі негізінде жүзеге асырылады. Бұл есептеме өнімнің өзіндік құндарына материалдық шығындарды шығарудың және нақты жұмсалған материалдарды өндірістік нормамен салыстырудың негізгі ақпарат көзі болып табылады.

Өндірісте «Еңбекақы» бойынша шығындарға осы ұйымда қабылданған еңбекақы жүйесі мен формаларына сәйкес есептелген өндірістік жұмысшылардың (штатта тұрмайтын жұмысшыларды қоса алғанда) және өндірісте тікелей қатынасатын бригада жұмысшылары құрамына енгізілген тізімдік қызметкерлердің барлық еңбекақы шығындары көрсетіледі. Негізінен еңбекақы шығындары кесімді баға, тарифтік бағам, лауазымды жалақы бойынша нақты орындалған құрылыс-монтаж жұмыстары үшін жұмысшыларға төлемдерден, келісім шарт бойынша ұйымның штатында тұрмаған жұмысшыға төленетін еңбекақы, бригада жұмысшылардың еңбекақы қорына енетін басқа да төлемдерден қалыптасады, негізгі өндірістік бөлімше звенолар мен бөлімшелерден ұйымдастырылған өндірістік бригадалар болып саналады. Олар мамандандырылған, яғни бұл бірдей мамандықтағы жұмысшылардан құрылған және белгілі бір технологиялық тұрғыдан біртекті, мамандандырылған жұмыстарды орындайтын бригададан және кешенді, яғни жол жұмыстарының технологиялық ерекшелігіне қарай, бір-бірімен өзара байланысты жұмыстарды орындау үшін әртүрлі мамандықтағы жұмысшылардың бригадасынан құралады.

Кейбір жалпы өндірістік шығыстар, электр энергиясына, құрал-аспаптарға, қосалқы материалдарға деген шығындар сияқты өндіріс көлеміне тура сайма-сай (пропорциональды) өзгереді және өзгермелі өндірістік шығындар болып табылады. Кейбір жалпы

өндірістік шығыстар тұрақты, мысалы, сақтандыру жарнамалары, жал төлемі, жабдыққа амортизациялық аударымдар, немесе жартылай өзгермелілер, мәселен, телефон үшін төлем, коммуналдық қызмет.

Негізгі өндіріс шығындарының есебі «Негізгі өндіріс» шотында ал көмекші өндіріс шығындарының есебі «Көмекші өндіріс» шотында жүргізіледі.

Сатылған тауарлардың, жұмыстардың және қызметтердің өзіндік құнын есепке алуға 80 бөлімшесінің «Сатылған тауарлардың (жұмыстардың, қызметтердің) өзіндік құны» деп аталатын бір топ шоттары арналған, оған мынадай синтетикалық шоттар жатады:

Бұл шот өнім өндіретін, жұмыстар істейтін және қызметтер көрсететін материалдық өндіріс салаларында қолданылады және босатылған (жөнелтілген) өнімнің, орындалған жұмыстарды, көрсетілген қызметтердің нақты өзіндік құнын есепке алуға арналған.

«Сатылған өнімнің және көрсетілген қызметтің өзіндік құны» шоттың дебетінде сатылған тауарлардың, жұмыстардың және қызметтердің өзіндік құны есепке алынады да, ал есепті кезеңнің аяғында осы шоттың кредитінен «Жиынтық табыс (залал)» шотының дебетіне жазылады. Осы жазудан кейін «Сатылған өнімнің және көрсетілген қызметтің өзіндік құны» шоты жабылады. Бұл шотта сату бойынша жұмсалған шығыстардың мынадай түрлері көрініс табады: ұйым қоймаларындағы өнім ыдыстарына және өнімді байланысты, өнім ыдысқа салынбай және буыптүйілмей босатылуы да мүмкін, немесе қоймаға кірістелген өнімнің өзіндік құнының құрамында ыдыс құнын өнімнің өндірістік өзіндік құнына енгізіледі; өнімді жөнелтетін станцияға тасымалдау, оны көлік құралдарына арту бойынша жұмсалатын шығындар; комиссиялық алымдар немесе жасасқан шарттар бойынша өткізуші ұйымдарға өнімді өткізгені үшін төленетін шығындар; өнімді өткізетін жерлерде сақтауға арналған қоймалардың күтіп ұсталынуы; сатушылардың және басқа қызметкерлердің еңбекақысы мен аударымдары; өнімді сақтау және тасымалдау кезінде болатын табиғи кемулері; жарнама және өнімді сату үшін жасалған зерттеулермен байланысты шығындары; өткізушіге және

басқа делдалдық ұйымдарға төленетін комиссиялық алымдар; өнімді сатуға байланысты басқа да шығындары жатады.

Сатылатын өнімнің шығындары сатып алушының есебінен өтелетін болса, онда бұндай шығындар «Өнімдерді сату және қызметтер көрсету бойынша шығыстар» шотта көрсетілмейді, тек қана қосалқы және қызмет көрсететін өндірістер мен шаруашылықтардың қызметтері ретінде есепке алынады. Өнімнің өзіндік құнының калькуляциясын жасағанда сату бойынша жұмсалған шығындарды тек сатылған өнімнің толық өзіндік құнын және өнімді, жұмыстарды және қызметтерді сатуға байланысты нәтижелерін есептеп шығарған кезде ғана оған жедел түрде назар аударылады [3].

Өнімді сатуға жұмсалған шығындардың баптары бойынша талдау есебі өнімді сатуға жұмсалған шығындар есебінің тізімдемесінде, яғни ұйым бекіткен баптарының номенклатурасы бойынша жүргізіледі.

Негізгі емес қызметтердің шығысын есептеу үшін «Негізгі емес қызметтер бойынша шығысы» деп аталатын бөлімше шоттары арналған.

Еңбекақы шығындарының есебі өндіріс жұмыстарының әрбір технологиялық сатыларында орындалатын жұмыстардың ерекшелігіне байланысты болады. Демек, өндірісте еңбекақы шығыны жөндеу жұмыстарының көлемі мен сапасына тәуелді екенін білдіреді. Ұйымда еңбекақы қорын дұрыс пайдалану мен бригада жұмысшыларының арасында дұрыс бөлінуін бақылау өндірістік есептің негізгі міндетінің бірі болып саналады.

Жалпы өндірісте жұмысшылардың еңбек өнімділігін арттыру көпшілік жағдайда еңбекақы формасы мен жүйесіне және ұйымда қалыптасқан еңбек жағдайларына байланысты болады. Бұл өз алдына ұйымдардың басшылығына еңбекақы формасын қаржылық-шаруашылық қызметтердің соңғы нәтижесіне әсер ету үшін әрдайым жетілдіріп отыруды талап етеді. Осы көзқараспен ақшалай төленетін еңбекақы және басқа да төлемдер туралы мәліметтерді жинақтап отыру өте маңызды, себебі еңбекақы және басқа да төлемдер бойынша шығындар ұйымның қаржылық қызмет нәтижесіне тікелей әсер етеді.

Жұмыс уақытын пайдалану және өндірім есебі бойынша алғашқы құжаттар бригадарден алыну мүмкіндігіне қарай құрылыс ұйымының жоспарлау-техникалық бөлімінде тексеріліп, содан кейін есеп бөлімінде олардың шоттық өңделуі жүргізіледі. Мерзімді еңбекақы нысанымен жұмысшылар мен қызметкерлерге еңбекақы, сыйақылар мен басқа да төлемдер нақты орындаған жұмыс уақытының нәтижесі бойынша есептеледі.

Еңбекақының жалпы сомасы бригаданың әрбір мүшесіне белгіленген разряд бойынша нақты орындалған жұмыс уақыты мен сағаттық тарифке пропорционалды бөлінеді. Сонымен бірге еңбекақыны есептеу өндірім коэффициентін қолдану арқылы да жүзеге асады. Ол үшін бригаданың әрбір мүшесінің еңбекақысы есепті айда нақты орындалған сағат санын разряд бойынша бекітілген сағаттың тарифтік бағаға көбейту арқылы есептеледі. Содан соң жалпы еңбекақы сомасын тариф бойынша еңбекақының сомасына бөлу арқылы өндірім коэффициенті анықталады. Бригаданың әрбір мүшесінің еңбекақысы оның тариф бойынша еңбекақысын өндірім коэффициентіне көбейту арқылы алынады.

Бригада мүшелері арасында еңбекақы еңбекке қатынасу коэффициентін есепке ала отырып бөлінеді. Еңбекке қатынасу коэффициенті (ЕҚК) – бригаданың әрбір мүшесінің соңғы жұмыс нәтижесіне жеке үлесінің (қатысуының) жинақталған сандық бағасы. Мұндай әдіспен еңбекақыны бөлу кезінде жұмысшының тек мамандығы мен нақты орындаған жұмыс уақыты ғана емес, сонымен бірге оның жеке мүмкіндігі мен еңбекке және өндіріске қатынасы да есепке алынады. Еңбекке қатынасу коэффициентінің артықшылығы сол, мұнда әрбір жұмысшының жұмыста көрсеткен жетістігі үшін үстеме ақылар төленеді де, ал жұмысшы еңбек тәртібін бұзғаны үшін, әлде болмаса төменгі көрсеткіштері үшін еңбекақы төлемдері қысқартылады. ЕҚК-нің базалық саны ретінде 1 (бірлік) қолданылады. Ұжымдық еңбекте әрбір жұмысшының соңғы нәтижеге салған жеке үлесін дұрыс анықтау үшін «Бригада жұмысының есебі журналын» жүргізу қажет. Бригада мүшелеріне еңбекке қатынасу коэффициентін тағайындау бригада шешімімен қабылданады.

Нақты есептелген негізгі және қосымша еңбекақылар сомасын шоттар, аралық шоттар, аналитикалық есептің баптары, орындалған жұмыстардың түрлері арасында топтастыру және бөлу үшін “Құрылыс ұйымдарында еңбекақыны бөлу” кестесі қолданылады.

Техникалық прогрестің өсуіне қарай, құрылыс объектілерінің жалпы өзіндік құнының құрамындағы өндірісте машиналарды ұстау және пайдалану шығындарының үлесі де жоғарылайтыны белгілі. Соған сәйкес құрылыс машиналары мен механизмдерін пайдалануға жұмсалған шығындарды есепке алу, әрі жеке шығын бабында көрсету қажеттілігі туындайды, өйткені құрылыс машиналары мен механизмдерін ұстау және пайдалану шығындарының негізделген есебі осы мақсаттарға жұмсалған қаражаттарға бақылау жасауға, әрі оларды объектілер арасында дұрыс бөлуге мүмкіндік береді.

Өндірістің индустрияландырылуымен бірге техникаларды пайдалану бойынша шығындардың үлесі тұрақты түрде өсіп отырады, сондықтан оларды дұрыс есепке алу және жекелеген объектілердің өзіндік құнына тарату осы шығындар туралы ақпараттың сапасына тәуелді. Бухгалтерлік есепте аталмыш шығындарды үстеме шығындардың құрамынан алып, тікелей өндірістік шығындардың құрамында есепке алған дұрыс болар еді.

Құрылыста сан алуан құрылыс машиналары мен механизмдері қолданылады. Өзінің мақсатына сай оларды жер, жол және қазу жұмыстарына, инертті материалдарды өңдеуге, бетонды және ерітіндіні дайындау мен тасымалдауға, әрлеу және сырлау жұмыстарына, көлденең тасымалдау, арматураларды кесу және түйіндеуге, жолдың жоғарғы қабатын нығыздау және қалауға арналған механизмдерге жіктейді.

Бұл топтардың әрқайсысының құрамына аталуы, конструкциялық ерекшелігі, техникалық сипаты мен қуаты әртүрлі механизмдер кіреді.

Ұйымдарда механизмдердің жұмысына пайдаланылатын жанар-жағар майлардың (бензин, дизельдік отын, майлар) шығыны өндіріс механизмдерінің төлқұжаттық мәліметтеріне сүйене оты-

рып, жасалынған және бекітілген нормаларға сай жүзеге асырылуы керек.

Өндірісте машиналар мен механизмдерді пайдалану шығындарының бірқатары кешенді сипатқа ие, әрі олар экономикалық мазмұны мен бағыты жағынан әртүрлі шығындарды қамтиды. Мысалы, техникалық қызмет көрсету және ағымдық жөндеу шығындары, әдетте, машинаның түрлеріне бөлместен жүргізіледі, нәтижесінде техникалық қызмет көрсету шығындары объектілер арасында осы шығындардың жоспарлы шамасына пропорциональды түрде, ал ағымдық жөндеу шығындары орындалған жөндеу жұмыстарының өзіндік құнына пропорциональды бөлінеді және т.б. Машиналар мен механизмдерді пайдаланудың өзіндік құнын калькуляциялау үшін төмендегідей баптар тізімдемесі ұсынылады: «Жұмысшылардың негізгі еңбек ақысы және аударымдар»; «Электр энергиясы, отын, жанар-жағармай және көмекші материалдарға жұмсалған шығындар»; «Өндірістегі машиналар мен механизмдердің амортизациясы»; «Машиналарды пайдаланғаны үшін төленетін жал ақы»; «Техникалық қызмет көрсету және жөндеу шығындары»; «Машиналарды қайта орналастыру шығындары»; «Үстеме шығындар»[4].

Қызмет көрсететін жұмысшысымен бірге жалға алынған машиналардың жұмысын есепке алу үшін, машинаның иесімен есеп айырысу үшін орындалған жұмыстар туралы анықтама жасалынады. Ол бір данада жолсапар қағазының немесе механизмнің жұмысы туралы мәлімдеменің негізінде толтырылып, тапсырыс берушінің қолы, мөрмен расталып, есеп бөліміне өткізіледі.

Өндірісте материалдарды қажетті мөлшерде шағын партиялармен учаскеге тасымалдау үшін, жұмысшыларды тасу үшін және басқа да мақсаттарда пайдалану үшін учаскелерде арнайы кезекші көліктер ұсталынады. Сол себепті қанша жүк тасылғанын анықтау қиын. Сағаттық төлеммен жұмыс істейтін көлікпен жүзеге асырылған тасымалдау шығындарын сол жүк апарылатын немесе кезекші көлік ұсталынатын объектінің шығындарына тікелей жолмен апаруға болады. Көлік бірнеше объектілер арасында пайдаланылатын болса, шығындарды осы объектілердің

коймадан және жұмысшылардың тұрған жерінен қашықтығына пропорционалды түрде бөлу керек. Мұның себебі көлік сағаттық төлеммен жұмыс істегенімен үлкен қашықтықты жүріп өту үшін жұмыс уақытының көп бөлігі кетеді. Бұлайша бөлу бірнеше объекті үшін бір автокөлікті пайдаланған жағдайда тиімді. Көліктік шығындарды бөлу кезінде әрбір тауарлы–транспорттық накладной жеке–жеке өңделуі керек.

Жекелеген өнім түрлерінің өзіндік құнына құралдарды күтіп ұстау және пайдалану шығындарын қосу үшін қоғамда оларды өндірістік жұмысшылардың негізгі еңбек ақысына пропорциональды таратады. Алайда, өнімнің әрбір түрінің механикаландырылу дәрежесі әртүрлі болғандықтан, бұлайша тарату өнімнің өзіндік құнын бұрмалайды.

Біздің ойымызша, құралдарды күтіп ұстау және пайдалану шығындарын әрбір цех бойынша, өндіріс бойынша есепке алып, ай сайын тиісті өнім түріне белгіленген коэффициент бойынша есептелген шартты бірлік негізінде тарату керек. Өнімді өткізу шығындары кезең шығындарының құрамында қарастырылып, ұйымның табыстары мен шығыстарының есебіне есептен шығарылады. Біздің ойымызша, бұл дұрыс емес, өйткені олар өнімнің өзіндік құнында (егер енгізілсе) айтарлықтай үлесті алады. Жаңа қатынастарға көшумен қатар, жарнама шығындары, ұйымның фирмалық дүкендерін ұстау шығындары да жоғарылайды. Экономикасы дамыған елдерде бұл шығындар (жарнама шығындары) өнімнің өзіндік құнында 15-20 % алып жатады. Өнімді өткізу шығындары тікелей өндіріс процесіне қатысты болмаса да, айнымалы шығындарға жатады, яғни өнім көлемінің өсуімен бірге, өседі немесе керісінше. Кей жағдайларда оларды кейбір өнімнің өзіндік құнына тікелей қосуға болады. Мысалы, өнімнің сол түрін тасымалдау шығындары. Сонымен бірге өнімді өткізу шығындарының бір бөлігі тұрақты сипатқа ие. Мәселен, фирмалық дүкендерді ұстау, сауда киоскілері үшін жалгерлік төлемдер, сатушылардың еңбек ақысы. Сондықтан, біз, ұйымда өнімнің өзіндік құны өткізу шығындарының шартты- айнымалы сипатқа ие бөлігін қамти отырып анықталуы тиіс деп санаймыз. Бұл ұйымға өткізілетін өнімнің бағасын және қаржылық нәтижені шын, әрі дәл анықтауға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Кеулимжаев К.К. Производственный и управленческий учет : учебное пособие / К. К. Кеулимжаев. - Алматы : Экономика, 2011. - 330 с.
2. Кеулимжаев, К. К. Финансовая отчетность [Текст] : учебное пособие / К. К. Кеулимжаев. - Алматы : Экономика, 2009. - 264 с.
3. Тайғашина К.Т. Терендетілген басқарушылық есеп : оқу құралы. 1-б. / Қ. Т. Тайғашина. - Алматы : Экономика, 2008. - 212 б.
4. Тайғашина К.Т. Управленческий учет : учебное пособие / К. Т. Тайғашина. - 2-е изд., перераб. и доп. - Алматы : LEM, 2010. - 350 с.

ТЫНБАСОВА Ф.

*Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ-нің
«Бухгалтерлік есеп және аудит»
кафедрасының магистранты*

БАСҚАРУШЫЛЫҚ ЕСЕП ЖӘНЕ ОНЫҢ БАСҚАРУШЫЛЫҚ ШЕШІМ ҚАБЫЛДАУДАҒЫ РОЛІ

Бүгінгі таңда басқарушылық есеп тақырыбы – Қазақстандағы басқару теориясы мен практикасында ең пікір-таласты көп тудыратын проблемалардың бірі.

«Басқарушылық есеп» түсінігі (management accounting) ағылшын тілінен аударылған және біршама қарама қайшылықтарға ие. Мәселен, басқарудың классикалық теориясы тұрғысы бойынша кез келген есеп басқару функциясы болып табылады, Сондықтан анықтама бойынша есеп басқарушылық бола алмайды. Сонымен басқарушылық есеп сұрақтарын теориялық және практикалық қарастыру кезінде мамандар мен сараптаушылар әр қашан оның пәндерімен ұйымдастыру жолдары жайлы әртүрлі көзқарастармен ұғымдар бар. Бұл іс жүзінде батыспен отандық экономикалық-басқарушылық пәндер саласына көз қараспен сынаптамалық екі салаға байланысты.

Отандық бухгалтерлік теория мен практикада басқарушылық есеп түсінігі салыстырмалы түрде жақын арада пайда болды. Экономикасы дамыған елдерде бұл түсінік жарты ғасырдан артық уақыттан бері қолданылып келеді.

Қазіргі кезде Батыста есеп дәстүрлі түрде екі шағын жүйеге бөлінеді: қаржылық және басқарушылық. Бұлай бөлу ішкі және сыртқы бухгалтерияның мақсаттары мен міндеттерінің ерекшеленуіне байланысты болады.

Қаржылық бухгалтерияда ұйымның табыстары мен шығындары, алашақ және берешек борыштары, қаржылық инвестициялар, қаржыландыру көздерінің жағдайы, салық төленуі бойынша мемлекетпен өзара қарым-қатынас және т.б. туралы ақпарат қалыптастырылады. Қаржылық есеп ақпаратының тұтынушылары негізінен ұйымға сырттай қатысты пайдаланушылар болып табылады. Оларға салық органдары, банктер, биржалар, басқа қаржылық институттары, сонымен бірге жабдықтаушылар, сатып алушылар, ықтимал және нақты инвесторлар және басқалар жатады. Қаржылық есептеме коммерциялық құпия емес, жариялауға болады және белгілі бір жағдайларда тәуелсіз аудитор немесе аудиторлық фирмамен куәландырылуы мүмкін.

Басқарушылық есеп жүйесінде басқару мақсатына қажетті ұйым қызметінің шығындарының, табыстары мен нәтижелерінің түрлері туралы ақпарат қалыптастырылады. Бұл жағдайда ұйым басшылығы басқару объектісін қалай жіктеу, оларды қалай есепке алу керектігін дербес өздері шешеді. Басқарушылық есеп ақпараттары коммерциялық құпия болып саналып, оларды тек тиісті ұйым басшылығы мен менеджерлердің ғана пайдалануына болады. Басқарушылық есепті ұйымдастыру мәселелері іс жүзінде заңмен реттелмейді.

Зерттеу көрсеткендей, басқарушылық есеп жүйесін анықтау бірнеше жыл бойы пікірсайыс тудырып жүрген мәселе болып отыр. Осы салада барлық мамандарды қанағаттандыратын ешбір мінсіз анықтама жоқ. Авторлар пікірлері басқарушылық есепті, осы сөздің тар мағынасы бойынша, ақпаратты жинау, тіркеу және жинақтауды қамтитын бухгалтерлік есептің ішкі жүйесі ретінде түсінуден, кең мағынасында, басқарудың барлық қызметтері – ұйымдастыру,

есепке алудың өзі, бақылау, талдау, шешім қабылдауды қамтитын кәсіпорынды басқару қызметі ретінде қарастыруға дейін ерекшеленеді. Әдеби тілмен айытсақ, басқарушылық есеп сөз тіркесінде бір авторлар екпінді есепке қойса, басқалары басқарушылық сөзіне қояды.

Экономикалық әдебиеттерде басқарушылық есеп терминінің бірнеше анықтамасы бар. Мәселен, АҚШ ұлтық бухгалтерлер ассоциациясының пікірі бойынша, басқарушылық есеп дегеніміз «басқарушылық персоналдың өндірістік қызметті жоспарлау, бағалау, бақылау және ресурстарды тиімді пайдалану үшін пайдаланатын қаржылық ақпаратты сәйкестендіру, өлшеу, жинақтау, талдау, даярлау, біріктіру мен тапсыру үрдісі».

Ч.Т.Хорнгрен және Дж.Фостер мынандай анықтама береді: «Басқарушылық есеп қандай да бір объектілерді басқаруға қажетті ақпаратты сәйкестендіру, өлшеу, жинау, жүйелендіру, талдау, іріктеу, түсіндіру және табыс етуі».

Ресейлік ғалым В.Б.Ивашкевич басқарушылық есепке шамамен осындай анықтама береді.

А.Д. Шереметтің жалпы басшылығымен шыққан «Басқарушылық есеп» кітабында жоғарыда келтірілгенге ұқсас мынандай анықтама берілген: «Басқарушылық есеп бір ұйым шеңберінде оның басқарушылық ақпаратын, ұйым қызметін жоспарлау, басқару және бақылау үшін пайдаланылатын ақпаратпен қамтамасыз ететін бухгалтерлік есептің ішкі жүйесі. Бұл үрдіске қызметін орындау үшін басқарушылық аппаратқа қажетті ақпаратты анықтау, өлшеу, жинау, талдау, дайындау, түсіндіру, табыс ету және қабылдау енеді».

М.А.Бахрушина «Бухгалтерлік басқарушылық есеп» кітабында осыған ұқсас анықтама береді: «Басқарушылық есепті басқарушылық аппаратты жалпы ұйымды, сонымен бірге оның құрылымдық бөлімшесін жоспарлау, басқару, бақылау және бағалау үшін пайдаланылатын ақпаратпен қамтамасыз ететін, ұйымның бухгалтерлік есебінің дербес бағыты ретінде қарауға болады».

О.Е.Николаева, Т.В.Шишковалар басқарушылық есептің есептік-ақпараттық бағытын атап көрсетеді: «Басқарушылық есеп

басшылықтың кәсіпорынды басқаруының барлық деңгейінде ішкі пайдаланылатын есеп ақпаратының барлық түрін қамтиды».

Г.Ю.Касьянова мен С.Н.Колесникованың берген анықтамасы мұнан толығырақ: «Басқарушылық есеп» түсінігіне кәсіпорын шығындары туралы ақпаратты талдауды жинау жүесі ғана емес, бюджетті басқару (яғни жоспарлау) жүйесі және бөлімше қызметін бағалау жүйесі жатады, яғни бухгалтерлік технологияға қарағанда көбірек басқарушылық дәрежені көрсетеді».

Қазақстан Республикасының нормативты реттеу жүйесіне кіретін заң актілерінде басқарушылық есепке берілген ресми анықтаманың жоқ екенін атап өтуіміз керек. Біздің ойымызша, бұның себебі басқарушылық есепті ұйымдастыру-әр ұйымның ішкі ісі. Мемлекет ұйымды осындай есеп жүргізуге міндеттендіре алмайды немесе оны жүргізудің бірегей ережесін жасап бермейді. Басқарушылық есептің батыстық қалыптасқан практикасы мемлекеттің бұл сфераға араласпайтындығын көрсетеді. Бірақ басқарушылық есеп теориялық және практикалық мәні зор, сондықтан оған мамандардың зерттеуін талап ететін жеке бағыт ретінде анықтама беру аса маңызды.

Кәсіби бухгалтерді дайындау және аттестациялаудың ресми бағдарламасында, сонымен қатар «Бухгалтерлік есеп және аудит» мамандығы бойынша жоғары кәсіби білім берудің мемлекеттік білім стандартында «басқарушылық есеп» терминінің пайда болуын осы бағыттағы елеулі қадам ретінде қарастыруға болады.

Біздің ойымызша, басқарушылық есептің негізгі объектілері ұйымның шығындары (шығыстары, ысыраптары) мен табыстары, сонымен бірге оның қызметінің нәтижелері (шығындармен табыстарды салыстыру) болып табылады. Содан басқа басқарушылық есепте ұйымның мүліктері, материалдық, ақша және еңбек ресурстары сияқты объектілері міндетті түрде бөлектелініп көрсетіледі.

Басқарушылық есептің басқарушыларға тиімді басқарушылық шешімдер қабылдауға көмектесу мақсаты, төменде атап көрсетілген оның міндеттері арқылы іске асырылады:

– шаруашылық ішілік үрдістер, қызмет нәтижелері туралы нақты және толық ақпарат қалыптастыру және осы ақпаратты ішкі басқарушылық есептеме жасау арқылы түрлі деңгейдегі менеджерлерге беру;

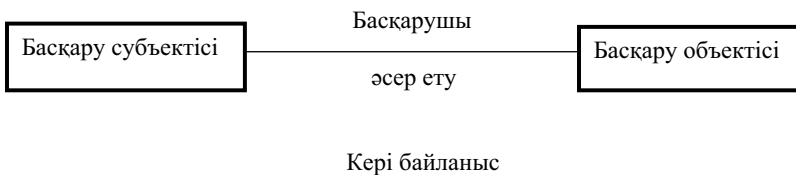
- ұйым мен оның жауапкершілік орталығының қызметінің экономикалық қызметінің тиімділігін жоспарлау және бақылау;
- өнімнің (жұмыстың, қызметтің) нақты өзіндік құнын есептеу және оның қабылданған нормалар, стандарттар, сметалардан ауытқуын анықтау;
- жоспарланған нәтижелерден болған ауытқуларды талдау және ауытқу себептері мен жауаптыларды анықтау;
- материалдық, ақша және еңбек ресурстарын және олардың пайдалануын бақылауды қамтамасыз ету;
- ұйым қызметінің тиімділігін арттыру резервтерін анықтау.

Басқарушылық есеп көптеген пәндердің әдістерін біріктіретіндіктен онда әртүрлі әдістер қолданылады: есептік (жедел (оперативті), бухгалтерлік, статистикалық), талдаудың, стратегиялық және оперативты жоспарлаудың және басқарудың, кәсіпорын экономикасынан, статистиканың, математика және т.б.

Ұйым қызметіндегі басқарушылық есеп ролін қарастыра отырып, тарихи тұрғыдан оның көбіне бізде қаржылық есепке қарағанда төменгі дәрежеге ие болып келгенін атап өткен жөн, тіпті қазірдің өзінде Басқарушылық есеп көптеген ұйымдарда қаржылық есептеме үрдісінің жанама өнімі ретінде қарастырылып келетді.

Енді ұйымды басқару жүйесіндегі басқарушылық есептің орнын кеңірек қарастырайық. Ұйымды басқару жүйесін кез келген басқа басқару жүйесі сияқты басқару субъектісінің, басқару объектісінің жиынтығы түрінде, олардың өзара байланысы ретінде көрсетілуі мүмкін.

Басқару субъектісі басқару объектісіне берілетін командалар мен сигналдар арқылы басқарушы әсер етеді.



1 – сурет. Ұйымды басқарудың жалпы сызбасы

Басқару объектісі басқарушы әсерді қабылдап, оған берілген басқарушы сигналға сай әрекет етеді. Объектінің басқарушы әрекетті қабылдап, оған жауап бергенін, басқару субъектісі кері байланыс көмегі арқылы біледі. Басқару жүйесін сызба түрінде бейнелеуге болады (1-сурет). Ұйымды басқару жүйесіндегі басқару субъектісі ретінде басшылар, шешім қабылдау бойынша белгілі бір өкілеттілікке ие басқарудың барлық деңгейіндегі менеджерлер болады. Басқару объектісі ретінде ұйымның түрлі ресурстары – қызметкерлер, еңбек құралдары мен пәндері, ұйымның ғылыми-техникалық және ақпараттық потенциялы болады. Басқарушылық есеп жүйесіндегі басқарудың негізгі объектілері болып табыстар мен шығындар ғана емес, ұйым қызметінің нәтижелері де болады.

Басқарушылық әсер ету, өзара байланысы мен өзара әрекеті басқарудың келесідей тұйық қайталанатын циклін құрайды: басқарудың негізгі қызметтері көмегімен іске асырылады. талдау → жоспарлау → ұйымдастыру → есептеу → бақылау → реттеу талдау.

Шешім қабылдау функциясы байланыстырушы басқарушылық функция болғандықтан көрсетілген басқару кезеңінде бөлек көрсетілмеген. Яғни ол басқару циклінің барлық кезеңдерінде қатысып отырады деп ұйғарылады. Басқарушылық есеп орны басқарушылық шешімді дайындау және қабылдау кезеңінде көрінеді. Сонымен, басқарушылық есеп басқарудың барлық қызметтерінде пайдаланылады.

Осымен қатар басқарушылық есеп мамандарының біліктілігіне олардың лауазымды міндеттеріне жоғары талап қойылады.

Әдетте, басқарушылық есеп мамандарының функциясы төмендегідей болады:

- ұйым бөлімшелері мен жалпы ұйымның максаттарын және жоспарларын үйлестіру;

- басқарушылық есептеме жүйесін құру жұмысын ұйымдастыру;

- ұйым қызметінің экономикалық нәтижелерін жоспарлау және бақылау үрдістерін үздіксіз іске асыру;

- ұйымның пайдалылығы мен өтімділігін басқару әдістемелік және аспаптық базаны құру;

Басқарушылар қызметін талдай отырып, басқарушылық шешім қабылдауда басқарушылық есеп мамандарының қандай маңызды роль атқаратынын көрінеді.

Басқарушылық есеп маманында жауапты роль оған белгілі бір ерекше құқықтарды беру керектігін көрсетеді. Мысалы:

- ұйымның барлық бөлімшелері, бөлімдері мен қызметтері мен қызметтік өзара қарым қатынаста болу;
- барлық ақпаратты, оның ішінде құпия деректерді алу;
- маманданған дәлелді өз пікірін дайындау құқығы;
- кәсіби дайындау мақсатында шешімді кейінге қалдыра білу құқығы.

Басқарушылық есеп бойынша маманның міндетті аумағы кең және оның арнайы құқығы болатындықтан, бұл лауазымға тағайындау кезінде басқарушылық есеп облысындағы теориялық дайындық пен практикалық дағдыларға аса жоғары талаптар қойылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Друри К. Введение в управленческий и производственный учет. Пер. с англ. /Под ред. С.А. Табалиной.-М.: Аудит, ЮНИТИ, 1994. - 560 с.
2. Тасмағанбетов Т.А. Басқарушы есеп, стратегиялық жоспарлау және талдау. Оқу құралы. - Алматы: Дәуір, 2002.-568.
3. Сейдахметова Ф.С Бухгалтерский учет в современных условиях.- Алматы: Издательство «ЛЕМ», 2001.-356.
4. Тайгашинова К.Т. Управленческий учет логистических издержек.- Алматы:, Экономика,2006, С.6-7.-205с.
5. Назарова В.Л., Фурсов Д.А., Фурсова С.Д. Ж. С. Жаппарханова Управленческий учет. Учебник. -Алматы: Экономика, 2005. -297с.

ФОКИНА Л.В.

магистрант ПМ специальности «Учет и аудит»

Научный руководитель: к.э.н., доцент,

Каипова Г.С.

КазЭУ им. Т.Рыскулова

ПОРЯДОК ИСЧИСЛЕНИЯ И УПЛАТЫ НАЛОГА НА ДОБАВЛЕННУЮ СТОИМОСТЬ ПРИ ИМПОРТЕ ТОВАРОВ В РАМКАХ ТАМОЖЕННОГО СОЮЗА

Формирование Таможенного союза в составе трех государств, это новый прорывной этап интеграции наших стран, который диктуется реальными экономическими потребностями, отражает общую мировую тенденцию к усилению роли и влияния регионального сотрудничества. Данный интеграционный процесс затрагивает интересы всех, и государственных органов, и предпринимателей, и импортеров, и экспортеров, и, в конечном счете, всех потребителей, то есть интересы каждого гражданина стран, входящих в Таможенный Союз (ТС).

Проблемы взимания налогов в рамках ТС нашли отражение в нормативно-законодательных актах и научно-практических статьях [1-4].

При взаимной торговле между государствами – участниками Таможенного союза сохранен принцип взимания косвенных налогов «страна назначения», то есть налоги уплачиваются в стране – импортере товаров. А к обороту по экспорту товаров применяется нулевая ставка налога на добавленную стоимость и освобождение от обложения акцизов.

Следует отметить, что сниженные ставки налогообложения в Казахстане наших экспортеров ставят в более благоприятные условия, чем белорусских и российских. Так как, базовые ставки по корпоративному подоходному налогу в Казахстане и в России составляют 20%, в Белоруссии 24 %, по индивидуальному подоходному налогу в РК -10%, в РБ- 12%, в РФ -13%. Налог на добавленную стоимость в РК -12%, в РБ и РФ -18%. Таким образом, при импорте и реализации товаров на территории РК наши налогопла-

тельщики уплачивают НДС на одну треть меньше, соответственно, у них отвлекаются меньше оборотных средств.

Налоговый контроль за исполнением налогоплательщиком налогового обязательства по исчислению и уплате НДС при экспорте и импорте товаров, выполнении работ, оказании услуг во взаимной торговле государств – членов Таможенного союза осуществляется органами налоговой службы на основании налоговой отчетности, представленной налогоплательщиком, а также сведений и (или) документов о деятельности налогоплательщика, полученных от государственных органов и иных лиц.

Основной проблемой при исчислении налоговых обязательств по НДС в сфере таможенного союза является определение размера облагаемого оборота. Для решения этой проблемы в статье рассматриваются следующие вопросы:

Порядок исчисления и уплаты налога на добавленную стоимость при импорте товаров Таможенного союза;

Пакет документов, представляемых налогоплательщиком вместе с декларацией по косвенным налогам по импортированным товарам;

Определение размера облагаемого импорта.

Исчисление НДС по товарам, импортируемым на территорию Республики Казахстан с территории стран Таможенного союза, осуществляется налогоплательщиками по ставке, установленной пунктом 1 статьи 268 Налогового кодекса (12%), применяемой к размеру облагаемого импорта [1, с.183].

В соответствии со статьей 276-2 Налогового кодекса плательщиками налога на добавленную стоимость в Таможенном союзе являются:

Лица, которые зарегистрированы в качестве плательщиков налога на добавленную стоимость в Республики Казахстан, указанные в подпункте 1 пункта 1 статьи 228 Налогового кодекса, а именно:

Индивидуальные предприниматели;

Юридические лица-резиденты, за исключением государственных учреждений;

Нерезиденты, осуществляющие деятельность в Республики Казахстан через филиал, представительство;

Доверительные управляющие, осуществляющие обороты по реализации товаров, работ, услуг по договорам доверительного управления с учредителями доверительного управления либо с выгодоприобретателями в иных случаях возникновения доверительного управления;

Лица, импортирующие товары на территорию Республики Казахстан с территории государств – членов Таможенного союза, а именно:

Юридическое лицо-резидент;

Структурное подразделение юридического лица – резидента, в случае, если оно является стороной договора (контракта);

Структурное подразделение юридического лица – резидента, в случае, если по условиям договора (контракта) между юридическим лицом – резидентом и налогоплательщиком государства – члена Таможенного союза получателем товаров является структурное подразделения юридического лица-резидента;

Юридическое лицо-нерезидент, осуществляющее деятельность через постоянное учреждение без открытия филиала, представительства, зарегистрированное в качестве налогоплательщика в налоговом органе;

Юридическое лицо – нерезидент, осуществляющее деятельность в Республике Казахстан через филиал, представительство;

Юридическое лицо – нерезидент, осуществляющее деятельность без образования постороннего учреждения;

Доверительные управляющие, импортируемые товары в рамках осуществления деятельности по договорам доверительного управления доверительного управления, либо с выгодоприобретателями в иных случаях возникновения доверительного управления;

Дипломатическое и приравненное к нему представительство иностранного государства, аккредитованное в Республики Казахстан, лица, относящиеся к дипломатическому, административно-техническому персоналу этих представительств, включая членов

их семей, проживающих вместе с ними; консульское учреждение иностранного государства, аккредитованное в Республике Казахстан, консульские должностные лица, консульские служащие, включая членов их семей, проживающих вместе с ними;

Частный нотариус, частные судебные исполнители, адвокаты, импортирующие товары в целях осуществления нотариальной деятельности, деятельности по исполнению исполнительных документов, адвокатской деятельности;

Физическое лицо, импортирующее товары в целях предпринимательской деятельности в соответствии с законодательством Республики Казахстан;

Физическое лицо, импортирующее транспортные средства, подлежащие государственной регистрации в государственных органах Республики Казахстан.

В целях исчисления и уплаты НДС по ввозимым товарам Таможенного союза необходимо соблюдение двух условий:

Ввоз таких товаров на территорию Республики Казахстан;

Отражение таких товаров на соответствующих счетах бухгалтерского учета в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности и требованиями законодательства Республики Казахстан о бухгалтерском учете и финансовой отчетности. [2, с. 8]

В соответствии с подпунктом 11 пункта 1 статьи 4 Таможенного кодекса РК, ввоз товаров на таможенную территорию Таможенного союза – это совершение действий, связанных с пересечением таможенной границы Таможенного союза, в результате которых товары прибыли на таможенную территорию Таможенного союза любым способом, включая пересылку в международных почтовых отправлениях, использование трубопроводного транспорта и линий электропередачи, до их выпуска таможенными органами [3]. Пересечение таможенной границы Таможенного союза, возможно, не там, где угодно, а только через определенные места – контрольные пункты пропуска.

Налог на добавленную стоимость по импортируемым товарам Таможенного союза уплачивается налогоплательщиком самостоя-

тельно в налоговый орган по месту своего нахождения (жительства) не позднее 20-го числа месяца, следующего за датой ввоза и оформления товаров в учете.

С 1 июля 2010 года для уплаты НДС на товары, ввозимые с территории Российской Федерации и Республики Беларусь, введены новые коды бюджетной классификации (КБК):

105109 – НДС на товары Таможенного союза, ввозимые с территории Российской Федерации;

105110 - НДС на товары Таможенного союза, ввозимые с территории Республики Беларусь, [4, с. 7].

Согласно пункту 3 статьи 276-20 Налогового кодекса, организация, которая импортировала товары из стран Таможенного союза, в срок до 20-го числа месяца, следующего за датой ввоза товара, обязана представить в налоговый орган по месту нахождения форму 320.00 «Декларация по косвенным налогам по импортированным товарам» (далее в тексте Декларация по форме 320.00). [1, с.187]

Одновременно с Декларацией по форме 320.00 налогоплательщик представляет в налоговый орган следующие основные документы:

Заявление (заявления) о ввозе товаров и уплате косвенных налогов (далее потексте – Заявление по форме 328.00) на бумажном носителе (в четырех экземплярах) и в электронном виде;

Выписку банка, подтверждающую фактическую уплату косвенных налогов по импортированным товарам, и иной платежный документ, предусмотренный банковским законодательством Республики Казахстан, подтверждающий исполнение налогового обязательства по уплате косвенных налогов по импортированным товарам или документы, подтверждающие освобождение от налога на добавленную стоимость, с учетом требований статьи № 276-15 Налогового Кодекса.

При этом указанные документы не представляются при ином порядке уплаты налога на добавленную стоимость, а так же в случае наличия переплаты на лицевых счетах по НДС по импортированным товарам, которая подлежит зачету в счет предстоящих платежей по НДС по импортированным товарам при условии,

что налогоплательщиком не подано заявление на зачет указанных сумм переплаты по другим видам налогов и платежей или возврат на расчетный счет.

По договорам (контрактам) лизинга указанные в подпункте 2 пункта 3 статьи 276-20 Налогового Кодекса РК документы представляются не позднее 20-го числа месяца, следующего за датой ввоза товара, по сроку лизингового платежа, предусмотренного договором (контрактом) лизинга, приходящегося на отчетный налоговый период.

Налоговым периодом для исчисления и уплаты косвенных налогов при импорте товаров, в том числе товаров, являющихся продуктами переработки давальческого сырья, товаров (предметов лизинга) по договорам (контрактам) лизинга, на территорию Республики Казахстан с территории государств – членов Таможенного союза является календарный месяц, в котором приняты на учет такие импортированные товары (наступает срок платежа, предусмотренного договором (контрактом) лизинга);

Товаросопроводительные документы, подтверждающие перемещение товаров с территории государства – члена Таможенного союза на территорию Республики Казахстан. Указанные документы не представляются в случае, если для отдельных видов перемещения товаров оформление таких документов не предусмотрено законодательством Республики Казахстан;

Счет – фактуры, оформленные в соответствии с законодательством государства – члена Таможенного союза при отгрузке товаров, в случае, если их выставление предусмотрено законодательством государства – члена Таможенного союза при отгрузке товаров, в случае, если их выставление предусмотрено законодательством государства - члена Таможенного союза;

Договоры (контракты), на основании которых приобретены товары, импортированные на территории Республики Казахстан с территории государства – члена Таможенного союза, в случае лизинга товаров (предметов лизинга) – договоры (контракты) лизинга, в случае предоставления займа в виде вещей – договоры займа, договоры (контракты) об изготовлении товаров, договоры (контракты) на переработку давальческого сырья;

Договоры (контракты) комиссии или поручения (в случае их заключения);

Договоры (контракты), на основании которых приобретены товары, импортированные на территорию Республики Казахстан с территории другого государства – члена Таможенного союза, по договорам комиссии или поручения (в случаях, предусмотренных пунктами 2 и 3 статьи 276-18 Налогового кодекса РК, за исключением случаев, когда налог на добавленную стоимость уплачивается комиссионером, поваренным).

В случае розничной купли-продажи при отсутствии документов, указанных подпунктах 3-5 пункта 3 статьи 276-20 Налогового кодекса РК, представляются документы, подтверждающие получение (либо приобретение) импортированных на территорию Республики Казахстан товаров (в том числе чеки контрольно – кассовой машины, товарные чеки, закупочные акты).

Указанные документы могут быть представлены в налоговый орган в копиях, заверенных подписями руководителя и главного бухгалтера (при его наличии) либо иных лиц, уполномоченных на то по решению налогоплательщика, а так же печатью налогоплательщика, за исключением случаев, когда у налогоплательщика печать отсутствует по основаниям, предусмотренным законодательством Республики Казахстан.

При этом указанные копии документов могут быть представлены в виде книги (книг), прошнурованной (прошнурованных), пронумерованной (пронумерованных) с указанием на последнем листе общего количества листов и заверенной (заверенных) на последнем листе подписями руководителя и главного бухгалтера (при его наличии) либо иных лиц, уполномоченных на то по решению налогоплательщика, а также печатью налогоплательщика, за исключением случаев, когда у налогоплательщика печать отсутствует по основаниям, предусмотренным законодательством Республики Казахстан.

Декларация по форме 320.00 и Заявление по форме 328.00 составляются налогоплательщиками на бумажном носителе и в электронном виде.

В налоговом органе инспекторы по Таможенному союзу проверят правильность отражения данных в предоставляемой отчетности, а также произведут камеральный контроль прилагаемых к Заявлению по форме 328.00 документов [4с. 10].

Таможенная стоимость - это стоимость вывозимых или ввозимых с/на таможенную территорию Таможенного союза товаров, которая определяется на основе цены сделки, фактически уплаченной или подлежащей уплате при купле-продаже.

Основными изменениями 2013 года в налогообложении НДС товаров Таможенного союза являются изменения принципа определения размера облагаемого оборота. Все эти изменения описаны в новых редакциях пунктов 1,2,6 и 7 статьи 276-8 Налогового кодекса РК и введены в действие с 1 января 2013 года.

В 2012 году принципом определения цены в целях налогообложения признавалось определение стоимости товаров на основе цены сделки, подлежащей уплате за товары, согласно условиям договора (контракта), включая прочие понесенные налогоплательщиком расходы, (стоимость транспортировки, расходы по погрузке, разгрузке, упаковка, страховка и т.д.).

В 2013 году, в соответствии с пунктом 1 статьи 276-8 Налогового кодекса РК, размер облагаемого импорта товаров, в том числе товаров, являющихся результатом выполнения работ по договору (контракту) об их изготовлении, определяется на основе стоимости приобретенных товаров.

В соответствии с пунктом 2 статьи 276-8 Налогового кодекса РК, стоимость приобретенных товаров определяется на основании принципа определения цены в целях налогообложения.

Принцип определения цены в целях налогообложения означает определение стоимости приобретенных товаров на основании цены сделки, подлежащей уплате за товары, согласно, условиям договора (контракта).

Если по условиям договора (контракта) цена сделки состоит из стоимости приобретенных товаров, а также расходов, и при этом стоимость приобретенных товаров и (или) стоимость других расходов указаны отдельно, то размером облагаемого импорта является исключительно стоимость приобретенных товаров.

Если по условиям договора (контракта) цена сделки состоит из стоимости приобретенных товаров, а также других расходов, и при этом стоимость приобретенных товаров и (или) стоимость других расходов не указаны отдельно, то размером облагаемого импорта является цена сделки, указанная в договоре (контракте).

Таким образом, основное изменение заключается в том, что в соответствии со вновь вступившими в силу нормами налогообложения, прочие понесенные налогоплательщиком расходы, в том числе доставка, упаковка, страховка и т.д., не включается в стоимость приобретенных товаров при определении объекта налогообложения налогом на добавленную стоимость.

Данный принцип, однако, не освобождает участника сделки от исполнения налогового обязательства по налогу на добавленную стоимость за нерезидента в случае получения работ, услуг от нерезидента, местом осуществления которых будет признаваться Республика Казахстан. Обязательство по исчислению и уплате налога на добавленную стоимость за нерезидента будет возлагаться на резидента Республики Казахстан, получившего такие услуги [4 с. 9].

ЛИТЕРАТУРА

1. Кодекс РК «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» (Налоговый кодекс) ЗРК от 10.12.2008 №100-IV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2013г.).
2. Файл бухгалтера № 47 (661), ноябрь 2013 г, - Центральный дом бухгалтера, Алматы – 2013 г;
3. Кодекс Республики Казахстан «О таможенном деле в Республике Казахстан» (Таможенный кодекс) от 30 июня 2010 года № 296-IV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2013 г.)
4. Бухгалтерский учет на практике № 11 (120), ноябрь 2013 г, Центральный Дом бухгалтера, Алматы, 2013 г.

ХАМИДУЛЛИНА Ж.Б.

аға оқытушы

Х.Досмұхамедов атындағы

мемлекеттік университеті

Атырау қаласы

МҰНАЙ ЖӘНЕ ІЛЕСПЕ ГАЗ ӨНІМДЕРІНІҢ ӨЗІНДІК ҚҰНЫН КАЛЬКУЛЯЦИЯЛАУДЫҢ ЖАЛПЫ ПРИНЦИПТЕРІ

Мұнай мен газдың өзіндік құны дегеніміз оларды өндіруде қолданылған табиғи ресурстардың, реагенттердің, материалдардың, отындардың, энергияның, негізгі құралдар мен материалды емес активтердің амортизациялары, еңбек шығындары мен басқадай шығындардың бағасы. Калькуляциялық бірлік болып мұнайдың бір тоннасы және газдың 1000 текше метрі қолданылады. Мұнай мен газдың жалпы және тауарлы өндірісінің өзіндік құны калькуляцияланады. Өнімнің жалпы өндірісі бойынша тек қана өндірістік өзіндік құны есептеледі, ал тауарлы өнімде шығындардың калькуляциялық баптары бойынша барлық шығындардың сомалары бойынша өндірістік және толық өзіндік құн есептеледі. Калькуляция өндіріс шығындарының жұмсалуын бақылау және өзіндік құнды есептеу үшін, сондай-ақ мұнай мен газды өндіруде қолданылатын тәсілдердің тиімділігін анықтау үшін қолданылады. Мұнай өндіру өнеркәсібінде шығындардың құрамы, жіктелімі және тобы келесі ерекшеліктермен анықталады:

– өндірудің біруақытта екі өнім шығаратын технологиялық процеспен – мұнай және газды, сондай-ақ олардың арасында шығыстарды бөлу қажеттілігімен;

– тек қана дайын өнім шығарумен, аяқталмаған өндірістің және жартылай өнімдердің болмауымен;

– негізгі өндіріс процестерінің кезектілікті жүруімен – жер қабатының қысымын ұстау, скважиналардан (ұңғымалардан) өнімді шығару, жинау және тасымалдау, дайындау, сыртқы айдау, геология-барлау жұмыстарына аударымдар, жаңадан игерілетін алаңдарды дайындау жұмыстары және басқалары.

Осылайша, мұнай мен газдың нақты өзіндікқұнын калькуляциялау өнеркәсіптік өнімнің өзіндікқұнын калькуляциялаудың бөлістік әдісіне жатады. Шығындар есебі кен орындары бойынша ұйымдастырылады (ұңғымалар, өндіру орындары), барлық өндіріс үшін олар шығындар туындайтын орындар болып саналады (әрі қарай — ШТО), олар өз кезегінде мұнай мен газды өндірудің технологиялық тізбегін құрайды. Мұнай және газ өндіру шығындарына қосылу кезектілігіне байланысты оларды тікелей өндіретін шығындар, цехтар және бизнес-бірліктер бойынша алдын-ала есептелетін шығындар деп бөлуге болады.

Цехтар (негізгі өндірістің және көмекші өндірістің цехтары) – бір басқарушылық қызмет ат қаратын әкімшілік бөлімшесі және бір немесе бірнеше бизнес-бірліктері болатын жалпы цехтар.

Бизнес-бірліктер – өнімнің бірнеше түрлерін шығаратын цехтың кейбір бөліктері, олар жеке калькуляциялық нысан болып табылады.

Бөліс – өндірістік процестің белгілі бір стадиясына қатынасатын цехтар шығындарының жиынтығы. Мұнай мен газдың өзіндікқұнын калькуляциялау бөлістер бойынша да, калькуляция баптары бойынша атқарылады.

Бөлістер құрамына өндірістік процестің келесідей стадияларына жататын шығындар қосылады:

- жер қабатына(пласт) жасанды әсер ету;
- мұнайды жинау және тасымалдау;
- газды жинау және тасымалдау;
- мұнайды технологиялық дайындау.

Калькуляция баптарының құрамына – келесі шығыстар:

– негізгі өндірістік жұмысшылардың негізгі және қосымша еңбек ақылары;

- элеуметтік қорларға аударымдар;
- скважиналардың амортизациясы;
- өндірісті дайындау игеру шығындары;
- қондырғыларды ұстау және іске қосу шығындары;
- өндіру цехтарының шығыстары;
- жалпыөндірістік шығыстар;
- басқадай шығындар.

Негізгі өндіріс цех шығындарының кейбір бөліктері өнімнің өзіндікқұнына қосылады – бұл тікелей шығындар. Тікелей әдіспен мұнай өндірісінің өзіндікқұнына барлық энергетикалық шығындар, жер қабатына(пласт) жасанды әсер ету, мұнай ұңғымаларының жерасты жөндеу шығындары, мұнайды жинау, тасымалдау және технологиялық дайындау шығындары, сондай-ақ а также стоимость нефти, полученной от геология-барлау ұйымдарынан алынған мұнай құндары қосылады.

Газ алаңдарында тұратын ұңғымаларының амортизациясы, оларды жөндеу шығындары табиғи газ құнына қосылады.

Мұнай алаңдарында тұратын ұңғымаларының амортизациясы, прокатты-жөндеу цехының шығындары мұнай мен ілеспе газға олардың өндірілген әрбір тоннасына пропорциональды бөлінеді. Газды жинау және тасымалдау шығындары ілеспе газ бен табиғи газ арасына өндірілген текше метрге пропорциональды бөлінеді.

Өндірістік жұмысшылардың еңбек ақы шығындары мұнай және газ ұңғымалары арасында олармен орындалған ұңғымай көрсеткішіне пропорциональды бөлінеді. Өндірісті дайындау және игеру бойынша шығындар, қондырғыларды ұстау және іске қосу шығындары мұнайға, ілеспе газға және табиғи газға жалпы өндірілген бір тоннаға пропорциональды бөлінеді.

Шығындардың туындаған орындарына және өндірістің түріне сәйкес элементтердің жіктелімі 1-кестеде берілді.

1-кесте – Шығындардың жіктелімі

| ШТО | Өндіріс шығындарының аталуы | Өндіріс түрлері | Шығындар орталығы |
|--------------------|---|---------------------------------------|---|
| Амортизация | | | |
| К, ҰТ, Ұ | Мұнай ұңғымаларының, сондай-ақ бағалау, бақылау ұңғымаларының амортизациясы | с ұ й ы қ т ы қ т ы көтеру | Мұнай мен газды өндіру цехтары |
| К, ҰТ, Ұ | Газ ұңғымаларының, сондай-ақ бағалау, бақылау ұңғымаларының амортизациясы | Газды жинау, дайындау және тасымалдау | Газды жинау, дайындау және тасымалдау цехтары |

| | | | |
|-------------------------|---|---------------------------------------|---|
| К, ҰТ, | Амортизация поглощающих и нагнетательных скважин | Жер қабатының қысымын ұстап тұру | Жер қабатының қысымын ұстап тұру цехтары |
| К, ҰТ, | Ішкікөнеріндік мұнай тұрбаларының амортизациясы | Сұйықтықты тасымалдау | Жер қабатының қысымын ұстап тұру және мұнай айдау цехтары |
| К | Ішкікөнеріндік газ тұрбаларының амортизациясы | Газды жинау, дайындау және тасымалдау | Газды жинау, дайындау және тасымалдау цехтары |
| К | Ішкікөнеріндік су тұрбаларының амортизациясы | Жер қабатының қысымын ұстап тұру | Жер қабатының қысымын ұстап тұру және мұнай айдау цехтары |
| К, ҰТ, Ұ | Жерүсті және жерасты қондырғылардың амортизациясы (фонданды арматура, НКТ және басқалары) | С ұ й ы қ т ы қ т ы көтеру | Мұнай мен газды өндіру цехтары |
| Материалды шығындар | | | |
| К | Т е х н о л о г и я л ы қ қажеттілікке жұмсалған газ | С ұ й ы қ т ы қ т ы көтеру | Мұнай мен газды өндіру цехтары |
| К | Сұйықтықты айдау ингибиторы | Сұйықтықты тасымалдау | Жер қабатының қысымын ұстап тұру және мұнай айдау цехтары |
| К | Сұйықтықты айдау ингибиторы | Жер қабатының қысымын ұстап тұру | Жер қабатының қысымын ұстап тұру және мұнай айдау цехтары |
| К, ҰТ, Ұ | Механизацияланған өндіріс электрэнергиясы (ЭЦН және ШГН) | С ұ й ы қ т ы қ т ы көтеру | Мұнай мен газды өндіру цехтары |
| К, ҰТ, | Сұйықтықты айдауға жұмсалған электрэнергия | Сұйықтықты тасымалдау | Жер қабатының қысымын ұстап тұру және мұнай айдау цехтары |
| К, ҰТ, | Суды жер қабатына айдауға жұмсалған электрэнергия | Жер қабатының қысымын ұстап тұру | Жер қабатының қысымын ұстап тұру цехтары |
| К, ҰТ, Ұ | ПРС материалдары | | |
| Персоналдың еңбек ақысы | | | |
| К | Еңбекақы | С ұ й ы қ т ы қ т ы көтеру | Мұнай мен газды өндіру цехтары |

| | | | |
|-----------------------|---|--|---|
| К | Әлеуметтік аударымдар | С ұ й ы қ т ы қ т ы көтеру | Мұнай мен газды өндіру цехтары |
| К, ҰТ, Ұ | Еңбекақы | Ұңғымаларды ж е р а с т ы (а ғ ы м д ы қ) жөндеу | Ұңғымаларды жерасты (ағымдық) жөндеу цехтары |
| К, ҰТ, Ұ | Әлеуметтік аударымдар | Ұңғымаларды ж е р а с т ы (а ғ ы м д ы қ) жөндеу | Ұңғымаларды жерасты (ағымдық) жөндеу цехтары |
| Көрсетілген қызметтер | | | |
| К, ҰТ, Ұ | Ұңғымаларды күрделі жөндеу бойынша қызметтер | С ұ й ы қ т ы қ т ы көтеру | Мұнай мен газды өндіру цехтары |
| К | Мұнай тұрбаларын күрделі жөндеу бойынша қызметтер | Сұйықтықты тасымалдау | Жер қабатының қысымын ұстап тұру және мұнай айдау цехтары |
| К | Газ тұрбаларын күрделі жөндеу бойынша қызметтер | Газды жинау, дайындау және тасымалдау | Газды жинау, дайындау және тасымалдау цехтары |
| К | Автоматизация құралдарын күрделі жөндеу бойынша қызметтер | С ұ й ы қ т ы қ т ы көтеру | Мұнай мен газды өндіру цехтары |
| К, ҰТ, Ұ | Ұңғымаларды ағымдық жөндеу бойынша қызметтер | С ұ й ы қ т ы қ т ы көтеру | Мұнай мен газды өндіру цехтары |
| К | Мұнай тұрбаларын ағымдық жөндеу бойынша қызметтер | Сұйықтықты тасымалдау | Жер қабатының қысымын ұстап тұру және мұнай айдау цехтары |
| К | Газ тұрбаларын ағымдық жөндеу бойынша қызметтер | Газды жинау, дайындау және тасымалдау | Газды жинау, дайындау және тасымалдау цехтары |
| К | Автоматизация құралдарын ағымдық жөндеу бойынша қызметтер | С ұ й ы қ т ы қ т ы көтеру | Мұнай мен газды өндіру цехтары |
| К, ҰТ, Ұ | Геофизика қызметтері | Ұңғымаларды жерасты (ағымдық) жөндеу | Ұңғымаларды жерасты (ағымдық) және күрделі жөндеу цехтары |
| К | Байланыс қызметтері | С ұ й ы қ т ы қ т ы көтеру | Мұнай мен газды өндіру цехтары |

| Көліктік шығындар | | | |
|--|-----------------------------|--|---|
| К | В а х т а л ы қ көліктер | С ұ й ы қ т ы қ т ы көтеру | Мұнай мен газды өндіру цех- тары |
| К, ҰТ, Ұ | Технологиялық көліктер | Ұңғымаларды же- расты (ағымдық) жөндеу | Ұңғымаларды жерасты (ағым- дық) және күрделі жөндеу цех- тары |
| Ескерту: кестеде шығындардың туындау орындары шартты түрде алынды. К- кен орындары, ҰТ – ұңғыма тобы, Ұ - ұңғыма. | | | |

Мұнай мен газды өндірудің технологиялық тізбектілігін құрайтын барлық өндіріс шығындарынан басқа шығын элементтері бірнеше цехтар бір кен орнына қызмет көрсететін жағдайдан басқа жағдайда жанама шығындар болып табылады. Бұл жағдайда бұл цехтың барлық шығындары өндіріс түріне қарамастан тікелей осы кен орнының шығынына жатқызылады.

Егер жеке калькуляциялық нысандар болып табылатын цехтар қызмет көрсетсе, онда олардың шығындары тікелей шығындардың бір бөлігі ретінде цехтың өзіндікқұнына қосылады, ал жанама шығындардың бөлігі ретінде басқа цехтар бойынша бөлінеді. Мұнда бір цехтың шығындары басқа цехтың шығынына жоспарлы немесе толық емес өзіндікқұнмен қосылады, себебі өзара қызмет көрсету барысында бір бөлімше басқа бөлімше осындай операция атқарғанша өзінің нақты өзіндікқұнын есептей алмайды.

Бұл мәселе шартты әдіспен шешілуі мүмкін:

кейбір цехтардың өзіндікқұны цехаралық жұмыстар бөлігінде жоспарлы тариф бойынша жабылады және әрі қарай түзетілмейді;
бірінші нақты тікелей шығындар бөлінеді, содан соң үстеме және жанама шығындар

Ресей ғалымдарының тұжырымдарына сүйенсек, олар мұнай мен газдың өзіндік құнын калькуляциялаудың төмендегідей ережесін ұсынады: «Өндіру» шығынына біркелкі кешенді калькуляциялау бөлімінде элементтерді бөліп көрсету; жабдықтарды ұстау және пайдалану шығынына түрлі атқарылған жұмыстар қосылып, сонымен бірге нысандардағы, цехтағы ұқсас жұмыстардан туындайтын шығындар; кешенді үрдісте цехтағы шығындар қайта жасау шығынына қосылады (мысалы, мұнайды айдау және дайын-

дау); жалпы өндірістік шығындар қатарына: өнімнің өзіндік құнын калькуляциялау кіреді, бірақ бөлінбейді.

В.К.Финогенов және Н.А.Григорьевалардың тұжырымдарын талдай келе байқағанымыз: авторлар «калькуляция бөлімі», «қайта жасау», «шығын элементтері» терминдерін жиі қолданады. Бұл өзіндік құнның қайта құрылымына ықпал етпейді. Одан әрі авторлар («Өндіру») жеке бөлімдердегі мұнай мен газдың өзіндік құнын өзгертпей, тек калькуляциялау құрылымының атауын ғана өзгертеді. Ал калькуляциялаудың «Жасанды қабатқа әсерінен» туындайтын шығындардың номенклатурасы аталған бөлім мазмұнына ұқсас.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Врублевский Н.Д. Управленческий учет издержек производства и себестоимости продукции в отраслях экономики: Учебное пособие. – М. : Изд-во «Бухгалтерский учет», 2004;
2. Карпова Т.П. Управленческий учет для вузов. 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004;
3. Маркарьян Э.А., Маркарьян С.Э., Герасименко Г.П. Управленческий анализ в отраслях: Учеб. пособие / Под ред. профессора Э.А. Маркарьяна. – М.: ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д.: Издательский центр «МарТ», 2004.;
4. Финогенов В.К., Григорьева Н.А. Особенности бухгалтерского и налогового учета на предприятиях нефтедобывающей промышленности. – М.: Современная экономика и право, 1999.

МЕТОДИКА ФОРМИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИИ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА

Основными этапами учетного процесса, которые обеспечивают изучение объектов бухгалтерского учёта, являются: наблюдение, стоимостное измерение, регистрация и обобщение. Для их обобщения используется система определенных приемов или способов, которая составляет метод бухгалтерского учёта. Выделяют следующие элементы бухгалтерского учёта:

- документирование;
- инвентаризация;
- оценка и калькуляция;
- счета бухгалтерского учёта и двойная запись;
- бухгалтерский баланс и отчетность.

Документирование – первичная регистрация фактов хозяйственной деятельности (объектов бухгалтерского учёта) в виде определенных форм учетных документов. Эти формы могут быть унифицированными – разрабатываться и утверждаться на федеральном уровне – и специальными, – которые применяются в одной организации или в группе организаций, занятых в одном виде деятельности.

Документы обеспечивают бухгалтерскому учёту сплошное и непрерывное отражение хозяйственной деятельности организации.

Документ – материальный носитель информации, предназначенный для ее обработки и передачи во времени и пространстве. Бухгалтерский документ – это письменное свидетельство (доказательство) факта совершения хозяйственной операции.

Все хозяйственные операции, проводимые организацией, должны оформляться оправдательными документами. Эти документы служат первичными учетными документами, на основании которых ведется бухгалтерский учёт.

К учету принимаются только правильно оформленный документ со всеми реквизитами, предусмотренными стандартами:

наименование документа (формы);

- код формы;
- дату составления документа;
- наименование организации, от имени которой составлен документ;
- содержание хозяйственной операции;
- измерители хозяйственной операции в натуральном и денежном выражении;
- наименование должностных лиц, ответственных за совершение хозяйственной операции и правильность ее оформления;
- личные подписи указанных лиц и их расшифровки.

В зависимости от характера операции, требований нормативных актов и технологии обработки учетной информации, в первичные документы могут быть включены дополнительные реквизиты (например, печать, паспортные данные).

Инвентаризация – это сверка документов бухгалтерского учёта с фактическим наличием товарно-материальных ценностей в организации. Данные инвентаризации используются для документального оформления неучтенных операций, чтобы установить соответствие учетных данных об имуществе его фактическому состоянию.

Инвентаризации подлежит все имущество организации независимо от его местонахождения и все виды финансовых обязательств, а также производственные запасы и другие виды имущества, не принадлежащие организации на правах собственности, но числящиеся в бухгалтерском учете (находящиеся на ответственном хранении, арендованные, полученные для переработки), и имущество, не учтенное по каким-либо причинам. Инвентаризация проводится по местам хранения объектов и материально ответственным лицам.

Основными целями инвентаризации являются:

- выявление фактического наличия имущества;
- сопоставление фактического наличия имущества с данными бухгалтерского учета;

- проверка полноты отражения в учете обязательств.

Денежная оценка и калькуляция являются способами стоимостного измерения учитываемых хозяйственных операций. Они позволяют обобщить разнородные хозяйственные объекты, привести различные учетные измерения к единой стоимостной оценке, исчислить фактическую себестоимость товарно-материальных ценностей, продукции (работ, услуг).

Денежная оценка – способ денежного выражения имущества, обязательств, хозяйственных операций для получения обобщенных данных за текущий и отчетный период по организации в целом. Цель оценки – дать стоимостную характеристику каждого объекта бухгалтерского учёта. Оценка материальных объектов – это способ перевода из натурального измерителя учетных объектов в денежный.

Калькуляция – определение затрат в денежной форме на производство единицы или группы единиц изделий либо на отдельные виды работ, услуг.

Калькуляция, являясь основой для исчисления стоимости единицы продукции или выполненных работ, применяется при планировании, учете и анализе себестоимости продукции (работ, услуг); может быть прогнозной, плановой, отчетной (фактической).

Счет бухгалтерского учета - способ экономической группировки, контроля и бухгалтерского обобщения движения и состояния однородных по экономическому содержанию хозяйственных средств предприятия, их источников, а также хозяйственных процессов и финансовых результатов, для систематизации учетной информации, используемой при подготовке финансовой отчетности.

Бухгалтерский счет – своего рода накопитель информации об объектах бухгалтерского учёта. За каждым объектом хозяйственных средств и их источников закрепляется «персональный» бухгалтерский счёт (кодирование). Каждому счету присваивается индивидуальное название соответствующего содержания и цифровой код. Ведение счетов позволяет учитывать все объекты бухгалтерского учёта.

Двойная запись – специфический прием бухгалтерского учёта, в соответствии с которым любой объект отражается двумя запи-

сями в разных сторонах бухгалтерского счёта. Применение этого метода необходимо вследствие двойственной экономической природы всех хозяйственных операций: с одной стороны, имеет место движение имущества или обязательств, с другой – изменение размера или структуры источников. Для бухгалтерских проводок, в результате которых стоимость имущества или обязательств не меняется, правило двойной записи базируется на необходимости одновременно отражать противоположные события – уменьшение стоимости одного вида имущества или обязательств и увеличение другого.

Бухгалтерский баланс и отчетность как элемент метода бухгалтерского учета являются завершающим этапом учетного процесса, который называют этапом составления финансовой отчетности. Данные текущего учета (оперативного, бухгалтерского, статистического) периодически систематизируются и обобщаются с целью получения итоговой информации для составления отчетности.

Бухгалтерский баланс — способ экономической группировки и обобщения информации об имуществе организации по составу и размещению и источникам их образования в денежной оценке на определенную дату.

Бухгалтерская отчетность представляет собой систему показателей, отражающих на отчетную дату имущественное и финансовое положение организации, а также финансовые результаты ее деятельности за отчетный период.

Все эти приемы (элементы) в основном специфичны для бухгалтерского учёта и взаимосвязаны; они применяются не изолированно друг от друга, а в органической связи.

Таким образом, бухгалтерский учёт начинается с документации хозяйственных операций. На основании документов производится запись операций на счетах при помощи двойной записи. Для обобщения в едином денежном измерении учетных данных, содержащихся в документах и счетах, применяется денежная оценка. Данные, отражаемые на счетах, проверяют и уточняют при инвентаризации. Уточненные данные используют для исчисления себестоимости продукции с помощью калькуляции, а также для составления баланса и других форм отчетности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон «О бухгалтерском учете и отчетности»
2. Банковский учет в РК часть 1. Миржакыпова С.Т. А: 2005
3. Бухгалтерский учет в коммерческих банках. Сейткасимов Г.С. А: 2003
4. Финансовая отчетность в финансовых организациях в соответствии с международным стандартами финансовой отчетности.А:2007
5. Бух.учет на предприятии. Родостовец Р.К. М:2004

ЧЭН ЧАОЮНГ

*магистрант 2 курса НПМ
КазЭУ им.*

Т.Рыскулова, г. Алматы

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА: СУЩНОСТЬ, ПРИНЦИПЫ И ФУНКЦИИ

Управленческий учет – можно определить как самостоятельное направление бухгалтерского учета организации, которое обеспечивает ее управленческий аппарат информацией, используемой для планирования, управления контролем и оценки организации в целом, а также ее структурных подразделений. Этот процесс включает выявление, измерение, фиксацию, сбор, хранение, защиту, анализ, подготовку, интерпретацию, передачу и прием информации, необходимой управленческому аппарату для выполнения его функций. Управленческий учет представляет собой одновременно и систему, и область исследований. Он является важным элементом системы управления организацией и функционирует параллельно с системой финансового учета.

Содержание управленческого учета определяется целями управления: оно может быть изменено по решению администрации в зависимости от интересов и целей, поставленных перед руководителями внутренних подразделений.

Становление управленческого учета произошло на базе калькуляционного учета, поэтому основное его содержание составляет учет затрат на производство будущих и прошлых периодов в различных классификационных аспектах. Этот момент присутствует в определении понятия «управленческий учет», появившемся в последнее время в переводной и отечественной экономической литературе, а также и в работах по бухгалтерскому учету и использованию его информации в управленческой деятельности.

Другим важнейшим моментом, который отмечается всеми авторами при определении сущности управленческого учета, является аналитичность информации. В составе управленческого учета информация собирается, группируется, идентифицируется, изучается в целях наиболее четкого и достоверного отражения результатов деятельности структурных подразделений и определения доли участия в получении прибыли предприятия. Эффективность производственной деятельности представлена и учете как процесс сопоставления фактических и стандартных затрат и результатов от произведенных расходов.

Установлению сущности управленческого учета способствует рассмотрение совокупности признаков, характеризующих его как целостную информационно-контрольную систему предприятия: непрерывность, целенаправленность, полнота информационного обеспечения, практическое отражение использования объективных экономических законов общества, воздействие на объекты управления при изменяющихся внешних и внутренних условиях.

Многие авторы высказывают различные положения о сущности управленческого учета. В силу специфических условий современной казахстанской экономики в учебнике сделана попытка определить сущность управленческого учета.

Сущность управленческого учета — интегрированная система учета затрат и доходов, нормирования, планирования, контроля и анализа, систематизирующая информацию для оперативных управленческих решений и координации проблем будущего развития предприятия.

Система управленческого контроля основана на принципах доверия, контролируемости и наличия у менеджеров соответствующей

ющих полномочий и эффективна при выполнении двух основных условий:

- на предприятии имеются такие критерии оценки деятельности исполнителей, при которых интересы работников совпадают с интересами фирмы;
- управленческий контроль реализуется через систему сегментарного учета и отчетности, которой доверяют работники организации.

Методы, используемые в бухгалтерском управленческом учете, весьма разнообразны:

- элементы метода бухгалтерского финансового учета (счета и двойная запись, инвентаризация и документация, балансовое обобщение и отчетность);
- индексный метод (применяемый в статистике);
- приемы экономического анализа (в частности, пофакторный анализ);
- математические методы (корреляции, линейного программирования, наименьших квадратов и др.). Управленческий учет сегодня немыслим без использования ЭВМ.

Все вышеперечисленные методы интегрируются в единую систему и используются в цепях управления предприятием.

В современной экономической литературе часто отождествляются понятия «управленческий» и «производственный» учет, но с этим согласиться нельзя. Исторически производственный учет является предшественником управленческого учета. Системы производственного учета ранее развивались по существу как расчетные, основной целью которых было определение затрат на производство и выручки на единицу продукции. В настоящее время к производственному учету предъявляются большие требования.

Производственный учет сегодня призван следить за издержками производства, анализировать причины перерасхода по сравнению с предыдущими периодами, сметами или прогнозами, а также выявлять возможные резервы экономии. Он должен четко и детально отражать все процессы, связанные с производством и реализацией продукции на предприятии. Основными разделами современного производственного учета являются:

- учет издержек по видам;
- учет издержек по местам их возникновения;
- учет издержек по носителям.

Учет издержек по видам показывает, какие группы издержек возникли на предприятии в процессе производства продукции (выполнения работ, оказания услуг) в отчетном периоде.

Учет издержек по местам их возникновения позволяет распределить их между отдельными подразделениями предприятия (центрами ответственности), в которых они были осуществлены.

Наконец, учет издержек по носителям предполагает определение всех издержек, связанных с производством единицы какой-либо конкретной продукции или с выполнением определенного заказа.

Таким образом, только в рамках производственного учета удастся рассчитать себестоимость единицы продукции, приходящуюся на нее прибыль и уровень рентабельности.

С течением времени процесс управления предприятием претерпел существенные изменения как с точки зрения постановки задач, так и с точки зрения методов их решения. Производственный учет в современных условиях не является самоцелью. Его информация необходима менеджерам для принятия оперативных производственных решений. Следовательно, бухгалтерский управленческий учет включает производственный учет.

Производственный учет является «базой» управленческого учета. Его «надстроечная» часть представляет собой бюджетирование, управленческий контроль и управленческий анализ деятельности организации и ее сегментов, принятие оперативных управленческих решений, а также составление внутренней отчетности.

Управленческий учет пересекается с финансовым в части учета издержек, различие лишь в методах учета затрат.

На сегодняшний день общепризнанным является факт выделения налогового учета в самостоятельное направление. Однако информация финансового и управленческого учета может использоваться в налоговых расчетах.

Рассмотрение особенностей бухгалтерского управленческого учета позволяет сформулировать его важнейшие цели:

- оказание информационной помощи управляющим в принятии оперативных управленческих решений;
- контроль, планирование и прогнозирование экономической эффективности деятельности предприятия и его центров ответственности;
- информационная поддержка в принятии эффективных управленческих решений;
- выбор наиболее эффективных путей развития предприятия.

На сегодняшний день отечественный профессиональный бухгалтерский язык пополнился таким новым термином, как эккаунтинг (accounting). Это чрезвычайно емкое экономическое понятие, в основе которого лежит счетоводство — ведение бухгалтерского учета в соответствии с общепринятыми принципами. Однако счетоводство — это лишь фундамент, база эккаунтинга. На основе счетоводства формируется информационная база, необходимая любому предпринимателю в условиях рыночной экономики. Ведением счетоводства и формированием связанной с ним информационной базы заняты специалисты в области бухгалтерского учета.

Таким образом, бухгалтерский управленческий учет является неотъемлемой частью эккаунтинга.

Управление хозяйственной деятельностью является сложным и комплексным процессом. Система учета, отвечающая требованиям управления, также сложна и состоит из множества процедур. К тому же состав элементов системы управленческого учета может меняться в зависимости от целей управления. Между тем любая система учета, организованная на конкретном предприятии, отвечает общепринятым принципам.

Основным принципом управленческого учета является его ориентация на удовлетворение информационных потребностей управления, решение задач внутрифирменного менеджмента различного уровня прав и ответственности. При этом информация должна опережать принимаемые решения. Философия управленческого учета исходит из того, что затраты и результаты деятельности следует с большей или меньшей степенью достоверности

определить до их осуществления и получения. Из их различных вариантов выбирается оптимальный, именно он включается в план и бюджет, выполнение которых контролируется методами учета фактических величин. На основе выявленных отклонений от плана, нормативов, сметных ассигнований бюджета принимаются меры, чтобы затраты и результаты были обеспечены на уровне заданных величин, или корректируется сам план.

Для управленческого учета важно не только исчисление абсолютного значения показателей, но, прежде всего, отклонений от заданных параметров исполнения, ориентация на выявление факторов, влияющих на отклонения. Их выявление лежит в основе управления по отклонениям, при котором корректирующее воздействие на управляемый объект осуществляется на основе информации об отклонениях от заранее заданных параметров состояния или поведения объекта. Этот принцип отличается:

а) экономичностью: нет необходимости иметь полную информацию об объекте управления, достаточно знать отклонения и реагировать только на их величину;

б) оперативностью: управляющее воздействие, коррекция совершается, как правило, в момент возникновения отклонений;

в) конкретностью и целенаправленностью управления: корректирующее воздействие осуществляется с точным знанием причин, места и характера возникших отношений.

Эффективность управленческих решений существенно повышается.

Понимание сущности управленческого учета позволяет выявить зависимость функций, выполняемых этим видом учета, от функций управления. Функции управления обычно состоят из: планирования, контроля, оценки, непосредственно организационной работы, внутренних информационных связей и стимулирования.

ЛИТЕРАТУРА

1. К.Т.Тайгашинова Управленческий учет Алматы:Издательство LEM, 2010 с.350, с.301

2. Л.А. Попп., «Вестник КазЭУ», 2009г. № 1(67).
3. В.Л. Назарова Бухгалтерский учет: учебное пособие / под ред. С.С.Сагубалдина – Алматы: Алматыкітап баспасы, 2009. - 624с., с. 547
4. Вахрушина М.А. Бухгалтерский управленческий учет: Учебник для вузов. 2-е изд., доп. и пер. – М.: Омега-Л; Высш. шк., 2003. – 528 с.

ЧУЖКОВА Ю.А.

магистрант

«Университет Международного бизнеса»

г. Алматы

THE LOGIC OF THE FORMATION OF ACCOUNTING POLICY FOR ACCOUNTING AND COST ANALYSIS

ЛОГИКА ФОРМИРОВАНИЯ УЧЕТНОЙ ПОЛИТИКИ ДЛЯ ЦЕЛЕЙ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА И АНАЛИЗА РАСХОДОВ

АННОТАЦИЯ

В статье уделено внимание рассмотрению факторов, влияющих на формирование учетной политики организаций элеваторного комплекса. Предложена модель формирования учетной политики для целей управления расходами в данных организациях. Кроме того, рассмотрено коммуникативно-конгруэнтное взаимодействие бухгалтерского финансового и управленческого учета расходов.

ABSTRACT

The article devoted to the consideration of the factors influencing the formation of accounting policy organizations elevator complex. The model of formation of a registration policy for cost management in the given organizations is offered. In addition, considered congruent communicative interaction of financial and management accounting cost accounting.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

Учетная политика; Затраты; Расходы; Бухгалтерский учет; Финансовый учет; Управленческий учет; Организации элеваторного комплекса; Орловская область.

KEY WORDS

Accounting policies; Costs; Expenses; Accounting; Financial accounting; Managerial accounting; Organization elevator complex; Orel region.

Учетное обеспечение процесса управления расходами опирается на комплекс законодательно-нормативных актов. Локальным инструментом экономической и финансовой политики в области управления расходами является учетная политика.

Сущность учетной политики любой организации заключается в выборе одного из предлагаемых нормативными документами вариантов учета конкретных хозяйственных операций, а также самостоятельная разработка способов ведения учета и обоснование отступлений от предписаний нормативных документов.

В публикациях рассматриваются различные элементы учетной политики, как правило, с точки зрения минимизации налоговых платежей или влияния того или иного варианта, способа учета, на финансовый результат. Такие авторы как Э.О.Нурсеитов, М.А. Столярова, А.А. Адаменко отмечают, что экономически грамотно составленная учетная политика открывает возможности, при сохранении коммерческой тайны механизма формирования расходов и доходов, обеспечить прозрачность и привлекательность для потенциальных инвесторов.

Учетная политика является средством формирования величины основных показателей деятельности организации, то есть учетная политика может выступать как:

- инструмент управления расходами, финансовыми результатами, значением статей отчетности и финансовым состоянием;
- инструмент управления величиной начисленных налогов и минимизацией налогообложения;

- действенный инструмент практического разрешения противоречий нормативных актов по бухгалтерскому учету;
- инструмент унификации учетных процедур и снижения их трудоемкости.

В процессе формирования учетной политики организации ограничиваются формальным выполнением требований «Закона Республики Казахстан о Бухгалтерском учете и Финансовой отчетности» а также правилами и нормами Налогового Кодекса.

Вместе с тем, Положение по ведению бухгалтерского учета и бухгалтерской отчетности в составе основных задач бухгалтерского учета выделяет: «обеспечение информацией, необходимой внутренним и внешним пользователям бухгалтерской отчетности для контроля за соблюдением законодательства при осуществлении хозяйственных операций их целесообразностью, наличием и движением имущества и обязательств, использованием материальных, трудовых, и финансовых ресурсов в соответствии с утвержденными нормами, нормативами и сметами; предотвращение отрицательных результатов хозяйственной деятельности и выявление внутрихозяйственных резервов обеспечения ее финансовой устойчивостью».

Решение данных задач в учетной политике может быть достигнуто с помощью инструментов бухгалтерского управленческого учета.

Анализ сложившейся практики формирования учетной политики в организациях показывает поверхностное отношение к формированию основного нормативного документа локального уровня, регулирующего бухгалтерский учет, и свидетельствует о том,

Учетная политика является средством формирования величины основных показателей деятельности организации, то есть учетная политика может выступать как:

- инструмент управления расходами, финансовыми результатами, значением статей отчетности и финансовым состоянием;
- инструмент управления величиной начисленных налогов и минимизацией налогообложения;
- действенный инструмент практического разрешения противоречий нормативных актов по бухгалтерскому учету;

– инструмент унификации учетных процедур и снижения их трудоемкости.

В процессе формирования учетной политики организации ограничиваются формальным выполнением требований «Закона о Бухгалтерском учете и Финансовой отчетности» а также правилами и нормами Налогового Кодекса.

Вместе с тем, Положение по ведению бухгалтерского учета и бухгалтерской отчетности в составе основных задач бухгалтерского учета выделяет: «обеспечение информацией, необходимой внутренним и внешним пользователям бухгалтерской отчетности для контроля соблюдением законодательства при осуществлении хозяйственных операций их целесообразностью, наличием и движением имущества и обязательств, использованием материальных, трудовых, и финансовых ресурсов в соответствии с утвержденными нормами, нормативами и сметами; предотвращение отрицательных результатов хозяйственной деятельности и выявление внутрихозяйственных резервов обеспечения ее финансовой устойчивостью». Решение данных задач в учетной политике может быть достигнуто с помощью инструментов бухгалтерского управленческого учета.

Анализ сложившейся практики формирования учетной политики в организациях элеваторного комплекса показывает поверхностное отношение к формированию основного нормативного документа локального уровня, регулирующего бухгалтерский учет, и свидетельствует о том, что руководство не видит полезности от использования данных бухгалтерского учета для целей управления.

Логике формирования учетной политики используемой современными отечественными организациями, присущи следующие недостатки:

- ориентация учетной политики на максимальное использование налоговых правил, следствием чего является фискальный характер отчетности недостаточный для целей управления;
- формальное выполнение требований бухгалтерских правил (стандартов) и шаблонный характер формируемой учетной политики;

- использование методов учета, предусмотренных «по умолчанию», отказ от выбора альтернативных вариантов оценки и методов учета;
- минимизация затрат на ведение бухгалтерского учета, достигаемая путем игнорирования информационных потребностей менеджмента организации.

По моему мнению, исправление сложившейся в негативной ситуации возможно на основе интеграции финансового и управленческого учета в логике формирования учетной политики в контексте целей управления и оптимизации расходов организаций.

Таким образом, учетная политика организации может рассматриваться как эффективный инструмент управления, профессиональной оценки экономических выгод, обоснования профессионального суждения бухгалтера в соответствующих хозяйственных ситуациях.

На рис. 1 представлены факторы, оказывающие влияние на выбор и обоснование учетной политики организаций.

Таким образом, составляя учетную политику организации необходимо принять во внимание всю совокупность влияющих факторов.

Учетная политика, в организациях, формируемая для целей бухгалтерского учета в области учета расходов, должна отвечать требованиям раскрытия (организационно-технического и методологического аспектов) Так, например, организационно-технический аспект содержит перечень приемов, используемых при построении учетного процесса. Данный аспект, формирующийся для целей учета расходов, состоит из следующих позиций: рабочего плана счетов для целей финансового и управленческого учета; система внутренней отчетности.

К методологическим аспектам учетной политики относятся: выбор метода начисления амортизации по основным средствам и нематериальным активам; определение сроков полезного использования объектов (основных средств и нематериальных активов); отражение в учете расходов на ремонт основных средств; определение лимита стоимости имущества, подлежащего учету в составе

материально-производственных запасов; выбор способа оценки материалов, используемых при оказании услуг; выбор способа группировки и списания затрат; выбор состава статей калькуляции; определение перечня центров затрат; установление контролируемых расходов по каждому центру затрат; выбор варианта свободного учета затрат на производство; критерий распределения косвенных расходов между отдельными объектами учета и калькулирования; выбор методов учета затрат на производство и калькулирование себестоимости продукции; выбор способа оценки незавершенного производства; учет дебиторской и кредиторской задолженности.

В ходе исследования выявились следующие проблемы организации финансового и управленческого учета:

- недостаточность детализированных и проверяемых сведений о расходах по технологическим операциям;

- высокие трудозатраты из-за параллельного учета расходов в финансовом и управленческом учете;

- проблема при переносе аналитических данных в управленческий учет;

- для разных пользователей финансовая и управленческая отчетность содержит разные цифровые данные по одним и тем же показателям;

- в каждой организации существует бухгалтерская учетная политика, основные принципы которой прописаны официальным законодательством, которые ставит перед собой государство (а именно сбор налогов). В определенных пределах организация может выбрать из предлагаемых государством вариантов учета наиболее для него целесообразные. Однако, для нужд управления предприятием, одной из функций которого является принятие решений на основе максимально точной оценки хозяйственного состояния организации, необходимо разработать индивидуальные основы учета;

- основной формой доведения информации о результатах деятельности производственных и других подразделений до первого руководителя являются еженедельные отчеты руководителей подразделений;

формируемая на основе финансового учета информационная база отражает показатели в целом по организации.

Выявленные недостатки устраняются при интегрированном подходе формирования учетной политики расходов.

В ходе исследования определены основные направления в логике формирования учетной политики расходов, которые можно рассматривать как основу методических рекомендаций по превращению учетной политики организации в активный инструмент управления расходами (рис.2)

В основу предложенных направлений развития учетной политики легли процедуры и способы формирования качественной информации для целей управления, осуществления мониторинга и аналитической диагностики расходов. Формирование учетной политики расходов организации рассматривается в целостности и единстве учетного процесса, и, прежде всего интеграционного взаимодействия финансового и управленческого учета. Именно такой подход по-моему мнению позволяет организациям формировать учетную политику в области признания и отражения расходов для целей финансового и управленческого учета с учетом требования рациональности, исходя из условий хозяйствования.

По результатам проведенного исследования рассмотрено формирование учетной политики в применении методов и приемов учета расходов для целей бухгалтерского учета, предложены направления её оптимизации на основе коммуникационного взаимодействия финансового и управленческого учета и принципов рациональности, существенности и достаточности:

- состав факторов, оказывающих влияние на формирование учетной политики организации;
- выявлены основные проблемы формирования и управленческого учета, на основе которых сформирована активная учетная политика для целей управления расходами;
- обоснованы методические аспекты учетной политики на основе интеграционного подхода финансового и управленческого учета в применении методов и приемов учетно-калькуляционных процедур;

– разработана элементная структура учетной политики расходов организаций, обеспечивающая вариантность формирования учетной информации для целей анализа расходов.

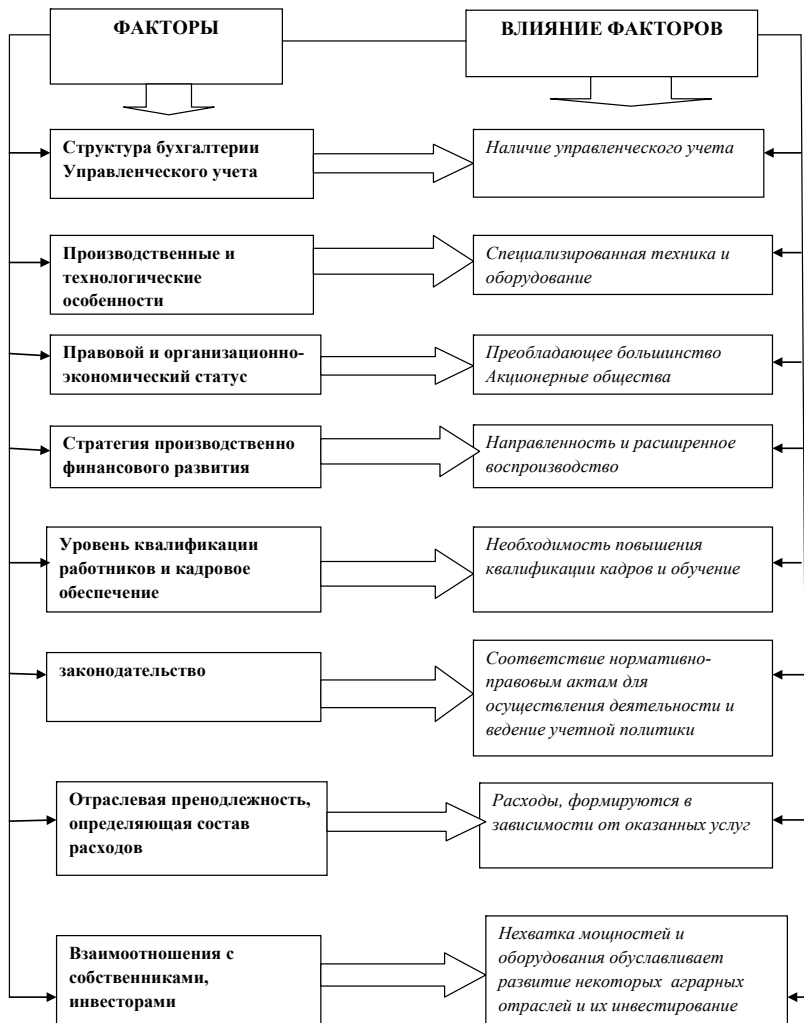


Рисунок 1- Состав факторов, влияющих на формирование учетной политики в организациях



Рисунок 2 –Формирование учетной политики для целей управления расходами организации

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ермакова М.С. Учетная политика в интегрированных агроформированиях/м.С. Ермакова//бухгалтерский учет.-2009.-№6-с.70-71
2. Игошина Ю.А. Учетная политика для сельскохозяйственных организаций в целях управленческого учета//Вестник Алтайского государственного университета.-2011.-№4 с.115-118
3. Закон Республики Казахстан « О бухгалтерском учете и Финансовой отчетности»// статья 8 Глава 1/Общие положения
4. Нурсеитов Э.О. Нурсеитов Д.Э. Главная Книга Аудитора//Союз Эксперт Инфо// Алматы 2011

ШАУКЕРОВА З.М.

*старший преподаватель
кандидат экономических наук
КазАТУ имени С.Сейфуллина
г. Астана*

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ УЧЕТА ВОЗВРАТНОГО ЛИЗИНГА

Отдельной разновидностью финансового лизинга является возвратный лизинг, при котором в одном лице совмещаются продавец оборудования и лизингополучатель, что позволяет предприятию-лизингополучателю привлечь финансовые ресурсы и получить налоговые выгоды, не выводя имущество из производственного процесса.

Возвратный лизинг (leaseback) представляет собой двухстороннюю лизинговую сделку. Другими словами, собственник оборудования продает его лизинговой компании и одновременно заключает с ней договор лизинга на это оборудование в качестве лизингополучателя.

Использование схемы возвратного лизинга является хорошим решением для компаний, обладающих высоколиквидным имуществом, но имеющих недостаток оборотных средств. С помощью получаемых денег предприятие решает проблему нехватки обо-

ротных средств. Так как право владения имуществом по заключаемому договору лизинга остается у предприятия, то эта схема не нарушает производственных процессов предприятия. По окончании срока действия лизингового договора, право собственности на имущество переходит обратно к предприятию[1].

Указанные сделки представляют собой систему взаимосвязанных двусторонних соглашений (купли-продажи и лизинга), при которых поставщик и лизингополучатель, а также покупатель и лизингодатель являются одними и теми же лицами.

Возвратный лизинг можно рассматривать как альтернативу залоговой операции. При этом владелец имущества, став его лизингополучателем, немедленно получает от покупателя взаимно согласованную денежную сумму, а покупатель, перевоплотившись в лизингодателя, постепенно возвращает ее себе посредством лизинговых платежей.

В отечественной практике возвратный лизинг необходим, прежде всего, организациям со сложным финансовым положением.

Если организация нуждается в новом имуществе, но в силу разных причин испытывает недостаток финансовых ресурсов, то ей крайне выгодно продать свои основные средства лизинговой компании и одновременно, заключив договор лизинга, продолжать пользоваться ими.

Это не исключает возможности последующего выкупа имущества по окончании срока сделки и восстановления права собственности на него поставщика-пользователя.

Следует отметить, что по данной схеме можно сдавать в лизинг и целые предприятия как единые имущественные комплексы.

Возвратный лизинг позволяет лизингополучателю рефинансировать операционный доход от продажи имущества с меньшими затратами, чем при привлечении банковских кредитов. Особенно это ощутимо, когда кредиторы ставят под сомнение платежеспособность своего клиента ввиду его неблагоприятного финансового состояния. Кроме того, продавец лизингополучатель получает доступ к инвестиционной льготе, т.е. – по корпоративному подоходному налогу.

Договор возвратного лизинга регламентирует порядок совершения комплекса различных операций, которые можно разделить на четыре группы [2, с. 134]:

- операции по продаже потенциальным лизингополучателем имущества будущему лизингодателю;
- операции, связанные с передачей в лизинг приобретенного имущества (возвратом его бывшему собственнику на условиях аренды);
- операции, обусловленные осуществлением расчетов между лизингодателем и лизингополучателем;
- операции, вызванные передачей лизингового имущества в собственность лизингополучателя или возвратом его лизингодателю.

Таким образом, при возвратном лизинге в отличие от финансового, лизингополучателю надлежит дополнительно организовать учет продажи собственного имущества, а лизингодателю – грамотно решить вопрос о начислении амортизации предмета лизинга.

В соответствии с пп. 1 п. 2 ст. 3 Закона РК «О финансовом лизинге» «возвратный лизинг – разновидность лизинга, при котором продавец продает предмет лизинга лизингодателю с условием получения данного предмета лизинга в лизинг в качестве лизингополучателя» [3].

Предметом возвратного лизинга, как правило, является имущество, бывшее в эксплуатации у продавца лизингополучателя, т.е. частично изношенное. Сумма накопленной амортизации прямо влияет на продажную стоимость данного имущества и косвенно – на величину финансового результата от его продажи. Передача будущему лизингодателю возвратного имущества на условиях купли-продажи оформляется актом приемки-передачи основных средств и счетом-фактурой, на основании которых бухгалтерия потенциального лизингополучателя производит соответствующие записи вначале в инвентарной карточке проданного объекта, а затем на счетах бухгалтерского учета.

При возвратном лизинге арендная плата устанавливается по следующей схеме: сумма платежей должна быть достаточной для полного возмещения инвестору всей суммы, которая была выпла-

цена им при покупке, и плюс к этому обеспечивать среднюю норму прибыли на инвестированный капитал [4, с. 60].

В МСФО «Аренда» закреплено понятие «обратная аренда» (сделка (leaseback), которого можно считать возвратный лизинг. В международных стандартах ему дается следующее определение - продажа актива с последующей арендой продавцом у покупателя, составляющие единую сделку. Понятие обратной аренды в МСФО представляется более широким, чем возвратный лизинг, так как может иметь признаки как финансовой, так и операционной аренды[5].

Бухгалтерский учет возвратного лизинга осуществляется в соответствии с международными и национальными стандартами финансовой отчетности.

В бухгалтерском учете участников сделки операции по возвратному лизингу будут отражены в таблице 1

Таблица 1 – Корреспонденция счетов операции по возвратному лизингу

| Содержание хозяйственных операций | Корр. счетов | |
|---|---------------|------|
| | Дт | Кт |
| Выставлен счет лизингодателю на стоимость реализованного производственного оборудования по договору купли-продажи всего, в т.ч: | | |
| - на балансовую стоимость оборудования | 2110 | 6210 |
| - на превышение над балансовой стоимостью оборудования | 2110 | 4420 |
| - на сумму НДС | 7410 | 3130 |
| 2 Списывается балансовая стоимость реализованного оборудования | 7410 | 2410 |
| 3 Списывается накопленный износ | 2420 | 2410 |
| 4 Поступила выручка от реализаций оборудования | 1010, 1030 | 2110 |
| 5 Признание дохода в конце отчетного периода | 3520, 4420 | 6210 |
| 6 Заккрытие счетов доходов в конце отчетного периода | 6210 | 5610 |
| У лизингодателя: | | |
| 1 Приход предмета лизинга на баланс: | | |
| - на договорную стоимость оборудования | 2410 | 3310 |
| - на сумму НДС | 1420 | 3310 |

| | | |
|--|---------------|----------------|
| 2 Оплачена стоимость предмета лизинга | 3310 | 1 010, 1030 |
| 3 Передача предмета лизинга в лизинг по договору возвращенного лизинга | 1280 | 6210 |
| 4 Выставлен счет-фактура | | |
| - на стоимость предмета лизинга по договору возвратного лизинга | 2180 | 6210 |
| - на сумму НДС | 2180 | 3130 |
| 5 Начислено вознаграждение возвратного лизинга | 2170 | 4420 |
| 6 Признание дохода по вознаграждению возвратного лизинга | 3520, 4420 | 6110 |
| 7 Поступление суммы основного долга (в соответствии с графиком лизинговых платежей по годам) | 1010, 1030 | 2180 |
| 8 Поступление суммы вознаграждения (в соответствии с графиком лизинговых платежей по годам) | 1010, 1030 | 2170 |

Поскольку возвратный лизинг является разновидностью финансового, срок, на который имущество передается во временное владение и пользование, должен совпадать со сроком его полезного использования.

В соответствии с разделом 16 НСФО «Основные средства» расходы по амортизации признаются в каждом отчетном периоде в течение всего срока аренды. Начисление амортизации производится в течение всего срока аренды[6].

На наш взгляд, возвратный лизинг необходим организациям, испытывающие недостаток финансовых ресурсов, им выгодно продать свои основные средства, лизинговой компании и одновременно, заключив договор лизинга, продолжать пользоваться ими.

ЛИТЕРАТУРА

1. Виды финансового лизинга. http://uceba.legko.ru/lections/viewlection/management/finansoviy_menedjment/vidyi_finansovogo_lizinga
2. Жуков В.Н. Бухгалтерский учет операций по договору аренды. – М.: Бухгалт. учет, 2001. – С. 160.
3. Республика Казахстан. Законы. О финансовом лизинге от 5 июля 2000 г. № 78-II (с изм. и доп., внес. Законом Республики Казахс-

- тан от 10.07.03 г. № 483-П и от 10.03.04 г. № 532-П) // Библиотека «Официальной газеты». – 2004. – № 4. – С. 2–11.
4. Шаукерова З.М. Учет и аудит лизинговых операций в Республике Казахстан: дис. . . . канд.экон.наук: 8.00.12.-Алматы, 2008-130с.
 5. Международные стандарты финансовой отчетности. М.: Аскери, 2006г.
 6. Национальный стандарт финансовой отчетности № 2. – Алматы: БИКО, 2007. – С. 88.

ШТИЛЛЕР М.В.

Заведующая кафедрой «Учет и аудит»

к.э.н., доцент

Алматинская академия экономики и статистики

г.Алматы

ПРОЦЕСС УПРАВЛЕНИЯ И МИНИМИЗАЦИЯ НАЛОГОВЫХ РИСКОВ

Каждая компания должна выработать для себя и закрепить во внутренних документах понятие налогового риска и принципы его оценки. Согласование принципов оценки рисков внутри компании позволяет более полно учесть интересы бизнеса и вовлечь органы корпоративного управления в принятие решений по ключевым налоговым вопросам.

Процесс управления налоговыми рисками можно разделить на следующие этапы, определенные на рисунке ниже.

Возможно выделить следующие меры по минимизации налоговых рисков: игнорирование налогового риска; снижение налогового риска. Снизить налоговый риск можно, подготовив документально обоснованную позицию (договоры, первичная документация, маркетинговая политика, судебная практика, разъяснения контролирующих органов и т.д.).

Многие компании в качестве меры по минимизации рисков придерживаются так называемого консервативного подхода, т.е. начисляют налог независимо от того, что существует неоднозначность в необходимости его начисления. Однако в данном случае

они, по нашему мнению, просто подвергаются другому налоговому риску – риску неэффективного налогообложения, а именно переплаты налогов. И в описываемой ситуации неизвестно, в каком случае абсолютный размер финансовых потерь окажется выше – в случае переплаты налога или в случае возникновения спора с налоговым органом спустя некоторое время и уплаты пени и штрафных санкций. Кроме того, при оценке налоговых рисков необходимо также учитывать фактор временной стоимости денег, а также тот факт, что размер пеней существенно меньше средней ставки по кредитам в банковской сфере. Игнорировать налоговые риски можно, однако в последнее время этот способ считается весьма неэффективным. Он применяется только в крайнем случае, когда все доступные способы его снижения не являются экономически целесообразными по сравнению с ущербом, который может нанести реализация риска. Руководители осведомлены о наличии данного риска и его характеристиках и осознанно не предпринимают каких-либо мер воздействия на риск. Далее происходит применение выбранных мер, например подача уточненной налоговой декларации, запрос документов у контрагентов и т.д.



Рисунок 1 – Основы управления налоговыми рисками

Важной особенностью управления налоговыми рисками в РК является сильная зависимость применяемых методов и уровня управления налоговыми рисками от размера компании. Для небольших и средних компаний характерны следующие тенденции в управлении налоговыми рисками, описанные на рисунке ниже.

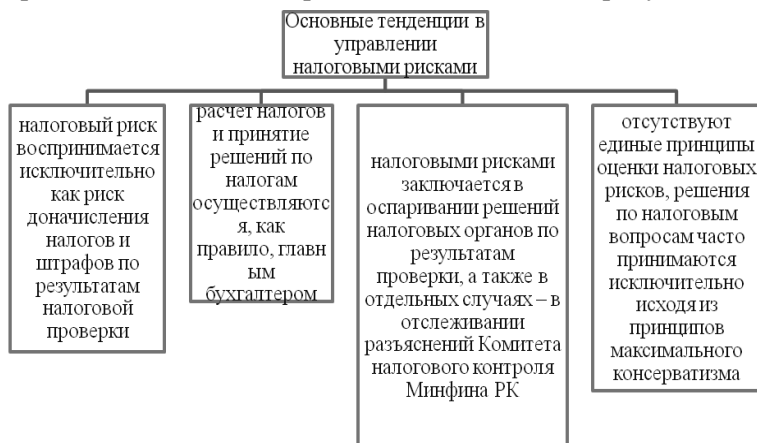


Рисунок 2 – Основные тенденции в управлении налоговыми рисками

Контроль управления рисками может включать в себя контроль динамики характеристик налоговых рисков и эффективности реализации мероприятий по управлению рисками. Основным способом контроля за налоговыми рисками является внутренний аудит налоговых рисков на предприятии.

Такой подход к управлению налоговыми рисками часто позволяет уменьшить вероятность споров с налоговой инспекцией. Однако ценой вопроса, как правило, являются переплата налогов и низкая эффективность налогообложения и функционирования бизнеса в целом. Принцип консерватизма мешает использовать существующие законные способы налогового планирования, а трудоемкость внедрения и администрирования отдельных идей служит причиной отказа от них в пользу удобства учета.

Для крупных компаний в РК характерно следующее:

- - налоговые риски оцениваются для целей финансовой отчетности как по претензиям, предъявленным налоговыми орга-

нами, так и по еще не выявленным претензиям. Налоговые риски оцениваются исходя из вероятности их материализации и существенности;

- налоговый отдел, как правило, выделен в самостоятельную организационную единицу, или выделен специалист, занимающийся налоговыми вопросами в ходе ежедневной работы;

- принятие решений по налогам осуществляется главным бухгалтером или финансовым директором после консультаций с налоговым специалистом либо налоговым менеджером;

- осуществляются управление как предъявленными налоговыми рисками через оспаривание претензий, так и еще не выявленными в ходе налоговой проверки благодаря постоянному отслеживанию судебной практики; подача исправительных деклараций; получение разъяснений консультантов и налоговых органов, а также Минфина РК по отдельным вопросам.

Отдельные крупнейшие публичные компании в дополнение к указанным принципам начинают внедрять процедуры регулярной отчетности по налоговым рискам и прочим вопросам перед аудиторским комитетом и советом директоров, привлекают налоговых специалистов к оценке налоговых последствий крупнейших сделок и документируют систему внутреннего контроля по налогам. Однако такие традиционные для крупнейших западных компаний области, как контроль за эффективной ставкой налогообложения, налоговое бюджетирование и бухгалтерский учет налоговых обязательств по международным стандартам, сегодня лишь начинают появляться в повестке дня налоговых специалистов казахстанских компаний.

Необходимо отметить, что полностью избежать налоговых рисков при нынешнем уровне развития казахстанской экономики практически невозможно. Причиной являются прежде всего частые изменения и противоречия в налоговом законодательстве. Кроме того, налоговые органы постоянно ужесточают требования к оформлению первичных документов и обоснованию экономической целесообразности произведенных расходов. Нередко проверяющие подходят к делу формально, фактические обстоятельства налоговых нарушений или не исследуются вообще, или исследу-

ются недостаточно полно. При этом объяснения налогоплательщика иногда просто не принимаются в расчет. Управление налоговыми рисками и их мониторинг должны быть частью внутреннего контроля в организациях, в известных пределах это позволит их снизить.

Кроме того, по нашему мнению, чрезвычайно важным является внедрение этапа оценки налоговых рисков в процедуру принятия управленческих решений компании. Оценка возможных налоговых последствий управленческого решения на этапе его принятия позволит не только изначально идентифицировать налоговый риск и осведомить о нем руководство компании, но и проработать заранее меры по его минимизации и устранению. В этой связи значительное место в управлении налоговыми рисками уделяется налоговому планированию.

ЛИТЕРАТУРА

1. Родионова В.М., Федотова М.А. Финансовая устойчивость предприятия в условиях инфляции. -М.: Перспектива, - 2010. - с. 35.
2. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента. Как управлять капиталом? - М.: Финансы и статистика, - 2008. - с. 169.
3. Шеремет А. Д., Сайфулин Р.С. Методика финансового анализа. -М.:ИНФРА-М, - 2008. – с. 189.
4. Артеменко В.П.У Беллендир М.В. Финансовый анализ: Учебное пособие. - М.: «ДНС», - 2000. – с.197.
5. Шиленко С. И. Международные стандарты аудита: Учебное пособие. – Белгород: Кооперативное образование, 2010. – с. 56

АБИТОВА А.К.

Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ-нің
аға оқытушысы, Алматы қ.

ЭКСПОРТТЫҚ ИМПОРТТЫҚ ОПЕРАЦИЯЛАРДЫҢ АУДИТІН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Ұйымның валюталық операциялар аудитінің әдістемелік тексеруді жеке бөлімге белгілеу қажеттілігі – есеп шоттары бойынша бұл операциялар тауар импортының құнына әсер етпейді, бірақ сол уақытта сапалы аудиторлық тексеруді жүргізу үшін ұйымның бұл шоттарында валюталық қаражаттар есебі мен қозғалысын талдау қажет.

Жалпы импорттаушы – ұйымды аудиторлық тексеру құрылтайшы құжаттарын және жарғылық капиталды қалыптастыруды тексеруден басталады. Аудиторға ұйымның жарғылық капиталына енгізілетін ақша қаражаттарын, негізгі құралдарын, материалдық емес активтерді тексеруге назар аударған жөн. Құрылтайшылар тізімінде өтімсіз балансы немесе банкрот деп жарияланған заңды тұлғаның болуын тексеру қажет. Әрі қарай аудиторға жарғылық капиталға нақты салынған қаражаттарды құрылтайшы құжаттарында белгіленген мүлік мөлшерімен салыстырған дұрыс. Бұл зерттеу негізінде аудитор сәйкестігі немесе сәйкессіздікті растауы тиіс[1].

Аудитор барлық импорттық операциялардың лицензиясына көз жеткізуі тиіс. Импорттық операцияларды жүзеге асырудың лицензиялық тәртібі сыртқы нарықта экспорттаушылардың бәсекелестік реттеу және республика аумағына кіретін импорттық тауарларға қадағалауды күшейту мақсатымен енгізіледі. Аудитор лицензияның ҚР-на импортқа лицензия беруді жүзеге асыратын құзырлы мемлекеттік органы – индустрия және сауда Министірлігімен берілгеніне көз жеткізуі қажет. Арыз берушіге лицензия әрбір жеке мәміле бойынша импорттық және экспорттық операцияларды жүзеге асыру үшін күнтізбелік жыл

мерзіміне беріледі. Бұл шаралар импорттық операциялар бойынша маңыздылығы шамалы болып табылады, өйткені фирмалардан квота сатып алған кезде шығындардың жаңа бабы пайда болады да және бұл шығындарды анықтау дұрыстығы бухгалтерлер үшін үлкен мәселе туғызады. Аудитор импорттық лицензия бойынша жүзеге асырылатын тауарлар тізімін тексеруі тиіс.

Бухгалтерлік есеп тарапынан лицензиялау мен квоталаудың мемлекеттік саясаты есептің тағы бір объектісі – импорттық операциялар бойынша материалдық емес активтерді тудырады деп айтуға болады. Лицензиялар мен квоталар сыртқы нарыққа шығуда кәсіпорындардың өзіндік еркіндігін шектейді, белгілі бір тауарлар бойынша мәміле жасалынуы мүмкін елдер қатарын қысқартады, кіруге рұқсат етілген тауарлар саны мен номинклатурасын регламенттейді. Лицензиялаумен қатар кейбір қызметтер мен ҚР аумағына кіргізілетін өнім сертификациялауға жатқызылады. 1999 ж. 16 шілдесіндегі №434-1 «Сертификаттау туралы» заңына сәйкес міндетті сертификациялауға жатқызылатын, сәйкестік сертификаты (сәйкестік сертификатының көшірмесі) және сәйкестік белгісі немесе сәйкестік туралы декларациясы (сәйкестік сертификатының көшірмесі) жоқ өнімдерді, жұмыстарды, қызметтерді сатуға тыйым салынады. Міндетті сертификациялауға жатқызылған импортталған өнімді жабдықтауға жасалынған келісім шарттарда сертификаттың болуы, сертификат көшірмесі және мемлекеттік сертификациялау жүйесінде танылған сәйкестік белгісі қарастырылуы тиіс. Импорттаушы кәсіпорындар есепті тұлғамен қайтарылған немесе импорттық келісім-шарттарды төлеуге пайдаланылмаған валюталық қаражаттарды сату операцияларын жүзеге асырады. Сондықтан тексерудің келесі кезеңі болып шетел валютасын сатып алу және сату бойынша операциялар аудиті болуы тиіс, себебі кәсіпорын бухгалтерлері есеп әдістемесінде жиі қателік жібереді[2].

Шетел валютасын сатып алу бойынша операциялар есебі аудиттің әдістемесі келесі бағыттардан тұрады:

Тексеру мақсатын, ақпарат көздерін анықтау және ішкі бақылауды ұйымдастыру;

Қолданыстағы заң тарапынан шетел валютасын сатып алу және сату бойынша жүргізілген операцияларды құқықтық бағалау;

Шетел валютасын сатып алу операциялары бухгалтерлік есебінің аудиті;

Шетел валютасын сатып алу бойынша салықтық есеп аудиті.

Шетел валютасын сатып алу есебін тексеру үшін ақпарат көздері болып табылатындар: тауарлар, жұмыстар мен қызметтердің шетелдік жабдықтаушыларымен жасалынған келісім-шарттар, интеллектуалды қызмет нәтижелері, шетел валютасын сатып алуға тапсырыстар, есеп айырысу шотының және ұйымның арнайы транзиттік шот көшірмелері.

Тексеру жүргізу кезінде аудиторға банк көшірмелері – бастапқы құжаттарын, сондай-ақ кәсіпорынның есеп айырысу шотынан ақшаны алғаны туралы мәлімдемелерді талдау қажет. Әрі қарай, егер бір айдағы шетел валютасын сатып алу күні мен оның арнайы транзиттік валюталық шотқа есепке алыну күні әр түрлі болса, онда пайдаға салынатын салық мақсаты үшін сатып алынған валюта сомасы бағамдық айырманы береді. Валюталық операцияларды жүргізу кезінде импорттаушы кәсіпорындар шетел валютасын сатумен айналысады. Аудитор шетел валютасының дұрыс сатылуын тексеруі тиіс.

Бәсекеге қабілетті өнім өндіруші барлық кәсіпорындар өздігінен экспорт-импорт операцияларын жүзеге асыруға құқылы. Осыған байланысты сыртқы нарыққа шығатын кез келген өндірушінің шаруашылық қызметтерінде сыртқы сауда қызметі маңызды роль атқаруы мүмкін. Сыртқы нарыққа шығуды кәсіпорындар өздігінен және де сыртқы саудалық делдал – ұйымдар арқылы жүзеге асыра алады. Бұл ұйымдар, әдетте әлемдік нарықта кіші және орта фирмалардың өнімін өткізеді, бірақ олардың қызметтеріне сыртқы саудалық аппараты жоқ ірі кәсіпорындар да жүргізуі мүмкін.

Сыртқы сауда ұйымдары басқа да делдалдық қызметтер көрсетеді, мысалы: сатып алушыларды несиелеу, көлік және сақтандыру ұйымдарымен келісім-шарт жасау, төлем операцияларында делдалдық және тағы басқа. Кейде сыртқы саудалық фирмалар тауарлардың бәсекеге қабілеттілігін арттыра отырып, олардың сағу алдындағы өңделуін жасайды. Қазіргі уақытта әлемдік тауар айналымының жартысы делдал-фирмалар арқылы жүзеге асыры-

лады. Оларды тарту сыртқы саудалық операциялардың тиімділігін арттыру, конъюктураны пайдалану, қажетті сауда қызметтерін ұсыну мақсаттарын көздейді [3].

Осылайша, әлемдік нарыққа шығатын кез-келген кәсіпорын жалпы баланста құрылатын өзіндік сыртқы сауда фирмаларын құра отырып осы қызметті атқара алады. Немесе кәсіпорын өнім шығару көлемі шамалы ғана болғанда делдал ұйымдарының қызметтеріне жүгінуі мүмкін. Әлемдік нарыққа шығу тәсілін таңдау критериясы болып сыртқы экономикалық қызметті жүзеге асыру шығындарын төмендету табылады. Сонымен қатар кәсіпорын әлемдік нарыққа шығудың валюталық-қаржылық, құқықтық аспектілерін, әлемдік нарық конъюктурасы, баға жүйесі туралы ақпаратқа ие болып, экспорт-импорт операцияларын жүзеге асыру тиімділігін анықтауы тиіс.

СЭЖ аудиті аудиторлық тексерудің бөлігі болып табылады. СЭЖ-тің ерекшеліктерінің болуымен байланысты бухгалтерлік және салықтық көрсеткіштерін сипаттау және қалыптастыру дұрыстығын тәуелсіз тексеру қажеттігі келесілерді белгілейді:

- коммерциялық тәуекел – бизнесті дамытуға ұйым пайда алмауы мүмкін;
- валюталық тәуекел – валюта-бағамдарының өзгеруі мәміле нәтижесін өзгертуі мүмкін;
- қаржылық тәуекел – кредиторларға (жабдықтаушыларға алынған несиелер, қарыздар және олардың пайыздары бойынша банктерге) қарыздарды уақытылы және толық өтей алмау;
- салық тәуекелі – сыртқы экономикалық қызметтің салық есебінің дұрыс ұйымдастырылмауы салықтар бойынша шығындарға, соның салдарынан салық санкцияларына әкелуі мүмкін
- мәміленің тиімсіз болу тәуекелі, егер ұйыммен жасалған шығындар мәміледен алынған табыстардан асып түссе;
- бухгалтерлік есеп және есептілік мәлідемелерінің бұрмалану тәуекелі, СЭЖ есебінің бірқатар ерекшеліктері бар болғандықтан, олар оның жүргізілуін және қаржылық есептілікті жасауды қиындатады және т.б.

Экспорттық операциялар аудитінің мазмұны мен бағыты өзіне тексерудің мақсаттық бағыттамасын анықтайтын кең көлемдегі

міндеттер қатарын қосады. Сондықтан аудитордан халықаралық, азаматтық, валюталық, кедендік және салықтық заң саласындағы арнайы бөлімдерінің болуын талап етеді.

Сыртқы экономикалық операциялардың өзгешелігі – ол мәмілеге қатысушылар бір мезгілде бақылаушы органдар болып табылады.

Бір жағынан бұл бақылау түрлерінің (валюталық, кедендік) нәтижелері аудитор үшін сыртқы экономикалық қызметтерді жүргізу кезінде орын алған ауытқулар, бұзушылықтар туралы ақпарат көзі болып табылады. Басқа жағынан, бухгалтерлік есепте валюталық операциялардың сипатталу шынайлығы, заңдылығы және тиімді дәлелдерін алу үшін бұл ақпарат жеткіліксіз.

1. Экспорттық операциялар.

Экспорттық операциялар аудиті кезінде тауарларды сатудан алынған түсімдердің есепте дұрыс көрсетілуі тексеріледі, экспорттық мәлімдемелерден алынған қаржылық нәтижелердің дұрыс қалыптасуы айқындалады.

Экспорттық операциялар аудитінің кезеңдері:

1. Өнімді сатумен байланысты шығындар баптарының мазмұнын тексеру. Экспорттық операцияларды тексеру кезінде экспорттық операциялардың тауарлардың өзіндік құнына өзіндік шығындардың есептен шығуының дұрыстығына және негізделуіне көз жеткізу қажет. Экспорттық өнімнің нақты өзіндік құны өнімнің өндірістік өзіндік құнынан және экспорт бойынша коммерциялық (үстеме) шығындарынан тұрады.

Үстеме шығындарын тексергенде келесілерді анықтап алу керек:

Экспорттаушы ұйым жабдықтаудың бастапқы шарттарына сәйкес бұл шығындарды жұмсауы тиіс пе;

Бұл шығындар негізі мәміле қатысушылардың кінасынан пайда болдыма. Соңғы жағдайда жүргізілген шығындар кінәлі тараптан өндірілуі тиіс;

Үстеме шығындардың уақытылы төленуі;

Есептік кезеңдер бойынша үстеме шығындарды бөлу дұрыстығы;

Үстеме шығындарға аванспен төленген сомаларды жатқызу жағдайы барма.

Бұл оқиғаларды айқындау үшін кезең және нақты пайда болуы бойынша бұл шығындардың тиісті баптары бөлімінде үстеме шығындардың аналитикалық есебін тексеру керек.

Егер аудитор өнімнің өзіндік құнына өндірістік емес шығындардың есептен шығуын айқындаса, онда бұл шығындарды өзге шығындар құрамына жатқызу қажет, себебі бұл жағдайда экспорттық өнімді сатудан алынған қаржылық нәтиженің бұрмалануы болуы мүмкін[3].

2. Экспорттаушының тауарды жабдықтау бойынша міндеттемелерін тексеру. Бұл жағдайда аудитор тауар-көлік құжаттарын пайдаланады. Темір жол жөнелтпелері және басқа халықаралық қатынастардағы көлік құжаттары тікелей жөнелту кезінде беріледі. Бұл құжаттардың негізінде тауарлар «Тікелей жөнелту бойынша экспорттық тауарлар» субшотында сипатталады. Егер тауар портқа немесе шекаралық темір жол пунктіне тиелсе, онда ішкі темір жол жөнелтпесі толтырылады және тауар «Қазақстандағы жолдағы экспорттық тауарлар» субшотында есепке алынады. Экспорттан тауарды шығару оны жою туралы бекітілген тәртіппен қол қойылған келісім-шарт қосымша толықтырумен расталады.

Есепте қателіктерді анықтаған кезде аудитор бұл ұйымда жүктерді сақтау мен қозғалысын ішкі бақылаудың тиімсіз жүйесі орын алатыны жөнінде қорытынды жасай алады. Мұнда экспорттық тауарлар қабылдаған есеп саясатына сәйкес шығарылған дайын өнім есебі жүргізілетін бағалар бойынша есепке алынуы тиіс.

3. Экспорттық мәміленің соңғы қаржылық нәтижесін есептеу дұрыстығын және есепте өткізуден түскен түсімнің шынайылығын бақылау.

Шетел валюталарындағы ұйым табыстарын есептеу кезінде табыстарды тану мерзіміне Қазақстан Республикасының банкісінің бағамы алынады. Экспорттық мәміледен соңғы қаржылық нәтиже бұл экспорттық түсім мен экспорт бойынша үстеме шығындарды қосатын экспорттық өнімнің нақты өзіндік құны арасындағы айырма болып табылады.

4. «Тиелген тауарлар» шотына ашылған субшоттарды тексеру. Тауардың әрбір партиясы есепте оларды нақты орналасқан жері бойынша тиелуі тиіс. Қазақстандық делдалмен комиссия келісімшарты бойынша тауарлар экспортын жүзеге асыру кезінде мұндай есеп комиссиянерде жүргізілуі керек, себебі ол құжаттарды тауардың нақты орналасуы жері бойынша алады.

5. Шетел валютасында шығындардың төленуін бақылау. Азаматтық және валюталық заңдылыққа сәйкес резиденттер арасындағы есеп айырысулар теңгемен жүзеге асырылады. Экспорттаушылар шетел валютасындағы төлемдерді қатаң шектелген жағдайда ғана жасай алады (тауарларды жеткізу, сақтандыру, егер бұл қызметтердің құны тауар бағасына кірсе және шетелдік сатып алушымен төленсе; банк, делдал сыртқы сауда ұйымдардың шығындары, егер бұл шығындар осы ұйымдармен жүргізілсе немесе оларға шетел валютасында резидент еместермен ұсынылса; шетел валютасында банкке комиссиялар және т.б.).

Импорттық операциялар аудитінің мақсаты қолданыстағы заң нормаларына сәйкестігі туралы, кәсіпорындарда ішкі бақылау жүйесінің сенімділігі мен тиімділігі туралы, барлық аспектіде импорттық операциялар есебінің шынайылығы туралы тәуелсіз пікір білдіруді түсінеді[4].

Осы мақсат негізінде келесі импорттық операциялар аудитінің міндеттемелері қалыптасады:

- импорттық операциялардың құқықтық аспектісі туралы тәуелсіз пікір білдіру;
- есеп және есептілік жүйесінің шынайылығы мен сенімділігі туралы тәуелсіз пікір білдіру;
- ішкі бақылау жүйесінің тиімділігі туралы тәуелсіз пікір білдіру.

Импорттық операциялар аудитінің бағдарламасында келесі бағыттар қарастырылды:

Кәсіпорындарда импорттық операцияларды жүргізуді ішкі бақылау жүйесін бағалау;

Импорттық келісім шарттарды рәсімдеу дұрыстығын және оның болуын тексеру;

Сыртқы саудалық мәмілені жасау кезіндегі қолданыстағы заң нормаларының сақталуын бағалау;

Ұйым балансында импорттық операциялардың сипатталу шынайлығы мен толықтығын тексеру (импорттық материалдардың және материалдық емес құндылықтар бойынша);

Импорттық материалдық құндылықтардың нақты өзіндік құнын дұрыс қалыптасуын бағалау;

Импорттық өнімдердің нақты өзіндік құнына шығындардың қосылу толықтығы мен негізделуін тексеру;

Өнімді импорттау кезінде салықтық агент функцияларының импорттаушымен орындау немесе орындамау заңдылығын сондай-ақ бухгалтерлік есеп шоттарында операциялардың дұрыстығын тексеру[19].

Импорттық операциялар аудитінің ұйымдастырудың шетелдік тәжірибесін зерттей келе, ең біріншіден тіпті барлық жұмыстарда импорттық операцияларды рәсімдейтін келісімнің шарттарын зерттеу қажеттілігі көрсетілген, бірақ зерттеушілердің ұсынылатын әдістемелер біздің пікірімізше әрқашан және барлық жағынан аудитордың мүддесіне жауап бермейді. Әдетте олар көбінесе тек валюталық заңдылықтарды тексеруге бағдар етілген статистикалық сипатқа ие. Зерттеушілер ең көп назарды меншік құқығының ауысу сәті туралы келісімінің шарттарына және төлем мерзімдеріне аударады. Бұл кезде келісімдік жұмысты ішкі бақылау жүйесін, импорттық келісім-шарттардың тиімділігін бағалау, оларды орындау барысында келісімнің шарттарын тексеру қажеттілігі қарастырылмайды. Екіншіден көптеген жұмыстарда жеткілікті аудиторлық дәлелдеулерді алу процесі қарастырылмаған. Кейбір жұмыстарда импорттық операциялардың бухгалтерлік есебін дұрыс жүргізу әдістемесінің сипаты, осы операциялар аудитінің әдістемесіне қарағанда қарастырылған. Үшіншіден, кейбір жұмыстарда импорттық операцияларды жүзеге асыру кезінде заңдылықтың сақталуын тексеру мүлдем аталмаған.

Тауарлармен сыртқы сауда операцияларын нормативті реттеу жүйесіндегі болып жататын тұрақты өзгерістерді ескере отырып, бұл мәселе өзінің өзектілігін сақтауда. Төртіншіден, зертте-

улерде тауарлардың импорттық операциялар аудиті барысында орындалуға қажет жұмыстар арасындағы өзара байланыстылық ескерілмеген. Соның нәтижесінде бұл әдістеме статистикалық сипатқа ие болып және аудиторлық тексеріс процесінің динамикасын сипаттамайды. Осылайша, импорттық операциялар аудитінің мақсатына тиімді жетуге болады, егер өзіне өзара байланысқан және өзара толықтыру жеке әдістемелерді қосатын аудиторлық тексеруді ұйымдастыру мен жүргізуге кешенді жақындау амалы арқылы жүзеге асса.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Назарова В.Л., «Шаруашылық жүргізуші субъектілердегі бухгалтерлік есеп» - Алматы: Экономика, 2006. – 306 б.
2. Ульянова Н.В. Экспорт-импорт: бухгалтерский и налоговый учет – М.: Бератор, 2004. – 204с.
3. Танжарыкова М. Учет внешнеэкономической деятельности. – Алматы: «БИКО», 2005. – 256с.
4. Толпаков Ж.С. «Бухгалтерлік есеп» 1,2 том, Қарағанды: «Қарагандинская полиграфия», 2009. – 563 б.

АЙТЖАНОВА К.

*Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ нің
магистранты «Есеп және аудит» мамандығы*

ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ЖОБАЛАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕРІ

Қаржыландыру үшін инвестициялық жобалардың тиімділігіне бағаберу жөніндегі әдістемелік ұсыныстар халықаралық тәжірибеде кеңінен қолданылатын қағидалар мен әдістерге негізделген. Ресейде мұндай әдістемелік ұсыныстар 1994 жылы басылып, шығарылған болатын. Оларды құрастыруда мемлекеттік меншік көзі арқылы қаржыландырылатын күрделі қаржы тиімділігін

анықтаудағы отандық тәжірибе ескерілген. Біздің тарапымыздан осы әдістемелік ұсыныстар Қазақстанның қазіргі экономикалық жағдайына сәйкестендірілді. Салымдар бойынша депозиттік пайыз деңгейі, несиелер бойынша банктік пайыз мөлшері, қарыз капиталы бойынша пайыз нормасының көлемі, ҚҰБ-сінің қайта қаржыландыру ставкасының мөлшері, сыртқы инвестициялар бойынша ссудалық пайыз ставкасы, сәйкесінше, әртүрлі болады. Әдістемелік ұсыныстардың Қазақстан экономикасының ерекшеліктеріне сәйкестендірілуі, тиісінше, төмендегі есептеулерді назарға іліктіріп және пайдалануға негіздеді.

Бұл ұсыныстар жинағының қағидаларының бірі күтілген әртүрлі уақыттағы шығындар мен табыстарды алғашқы кезеңдегідей экономикалық құндылықтар бойынша сәйкестендіріп келтіру болып табылады. Бұндай келтіру (әртүрлі уақыттағы шығындарды нәтижелерді дисконттау) оларды a_t – дисконттау коэффициентіне көбейту арқылы жүзеге асады. Тұрақты дисконт нормасы бойынша дисконттау коэффициенті мына формула бойынша есептеледі:

$$a_t = \frac{1}{(1 + E)^t}$$

мұндағы

E – дисконт нормасы немесе капиталға пайда нормасы (бірлік үлестері);

t – есептеудің кадамдық нөмірі (ай, тоқсан, жыл).

Уақыт жағынан нәтижелері әртүрлі болатын екі немесе бірнеше жобалардың тиімділігін бағалау дисконт нормасының деңгейіне тікелей байланысты. Себебі дисконт нормасының мөлшері ең ұтымды нұсқаны таңдауды анықтайтын соңғы нәтиже үшін өте маңызды.

Әдістемелік ұсыныстарда дисконт нормасын бағалаудың төмендегідей қағидалары көрсетілген:

1. Меншік капиталын қолданғанда оның мөлшері инфляцияны және инвестициялық тәуекелді есепке алғандағы салымдар бойынша депозиттік пайыз деңгейімен анықталады. Дисконт

нормасы депозиттік пайыздан жоғары болған кезде өндірістік инвестицияларға ақша құйылып, ақшаның бағасы және несие бойынша банктік пайыз мөлшері өседі. Ал дисконт нормасы депозиттік пайыздан төмен болған жағдайда инвесторлар ақшалай қаражаттарын тікелей өндіріске салмай, банктерге сақтауға тырысады.

2. Қарыз капиталын қолданғанда дисконт нормасы несие бойынша банктік пайыз деңгейімен және қарыз бойынша пайыз төлеу шарттарымен анықталады.

Барлық инвестициялық жобаларды мемлекет қатысатын халықшаруашылығы жобалары және әртүрлі шаруашылық жүргізуші субъектілері, соның ішінде, шетел инвесторлары да қатысатын коммерциялық жобалар деп ажыратуға болады.

Халықшаруашылығының тиімділігін бағалауда ҰБ-нің қайта қаржыландыру ставкасына сәйкес дисконт деңгейіне сүйенуге болады. Халықшаруашылығының тиімділігі мемлекеттің қаржылық мүддесін ғана көздемей, сондай-ақ, инвестициялардың қоғам үшін белгіленген әлеуметтік және экономикалық нәтижелеріне жетуді мақсат ететіндіктен, ҰБ-нің есеп ставкасына тең дисконт нормасын жоғарғы деңгейде деп тану керек, ал халықшаруашылығы инвестициялық жобаларын тәжірибеде іске асырғанда ол (дисконт нормасы) едәуір төмен болуы мүмкін. Коммерциялық тиімділікті бағалағанда әрбір инвестор салынған капиталдың жылдық табыс нормасын өз бетінше бағалауға құқылы, яғни, әр шаруашылық жүргізуші субъект жеке дисконт нормасын белгілейді.

Коммерциялық тиімділікті есептеуде капиталдан түсетін пайда деңгейіне деген әр инвестордың жеке көзқарасы негізінде дисконт нормасын ешқандай қосымша дәлелдемелерге сүйенбей-ақ қабылдауға болады. Алайда, дисконт нормасының мөлшерін анықтаудың осындай тәртібі қаржыландыру үшін инвестициялық жобаларды объективті түрде таңдауға мүмкіндік береді.

Әрбір мемлекет инвестициялық дағдарыстан өз жолымен шығады. Қалыптасқан инвестициялық саясат нақты қаржылық-өнеркәсіптік мүмкіндіктерді есепке алуы керек. Теориялық жағынан алғанда кезкелген инвестициялық бағдарлама инвестициялық

саясат жүргізудің түрлі кезеңдеріне сәйкес әртүрлі инвестициялау әдістерін таңдауы шарт. Толыққанды және дамыған инвестициялық бағдарламаның инвестициялаудың барлық кездерінде іске қосылуын қамтамасыз ету керек.

Инвестициялық жобаларды қаржылардыруды экономикалық және ұйымдастырушылық-қаржылық белгілері бойынша топтауға болады. Инвестицияны қаржыландыру көздеріне амортизациялық қор, халық шаруашылығының таза қорлануы (кәсіпорындардың пайдасы, бюджеттің таза табыстары) халықтың жинақтары, ұлттық байлықтың элементтері (резервтік, сақтандыру және тағы басқа қорлар, негізгі құралдарды, тауарлы-материалдық құндылықтар мен қорларды сатудан түскен түсім), несие ақшасын эмиссиялау, шетел капиталы, акционерлік капитал, қарыз капиталы жатады.

Егер дамыған елдерде қарыз қаражаттары негізінен жаңа жұмыс орындарын құру және жұмыспен қамтудың жоғарғы деңгейін қолдау үшін қолданылса, ал дамушы елдерде бұл қаражаттар тек инвестициялау немесе бюджет тапшылығын жабуға арналған ішкі ресурстарды толықтырады.

Шетел капиталын пайдалану ішкі инвестиция ресурстарының шектеулілігінен жасалған мәжбүр шара болып табылады. Көптеген елдерде инвестициялық белсенділік және тиісінше экономикалық өсу қызу қолдау тауып, шетел капиталының қатыстырылып, қамтылуымен күшейе түсуде. Ашық нарықтық экономикалы елдерге шетел капиталының құйылуы шаруашылық өмірді интеграциялауды күшейтіп, халықаралық еңбек бөлісінің тереңдеуіне жол ашады. Инвестициялық жобаларды іске асыруда шетел капиталын, сонымен бірге шетел технологияларын, өндірісті басқару әдістерін пайдаланудың өтпелі кезеңдегі елдердің экономикасын қайта ұйымдастыруда қажеттілігі өте зор болып табылады.

Экономикасы жоғары қарқынмен ілгері басқан елдердің бірі Қытай өтпелі экономикалы елдер арасында сырттан тартылған инвесторлар көлемі бойынша бірінші орынды иеленген (1990-1995 жылдар аралығында капитал тасқыны 121,7 млрд. долларды құраған). Бұл елдегі шетел инвестицияларының көлемі жалпы ішкі өнімге шаққанда 30%-ға тең болған. Осы инвестициялардың басым көп бөлігі Гонконг арқылы еліне оралған Қытай диаспорасы

өкілдерінің капиталы болып табылады. Шетел инвестицияларының ЖІӨ-ге шаққандағы үлесінің басым көп бөлігін Венгрия (30%), Чехия (12,5%), Эстония (14%), Албания (12%) қамтиды (7).

Экономикаға шетел инвестицияларын тартудың артықшылықтары келесідей:

Шетел инвестицияларын қолдану бюджетке салық түсімдерін көбейтіп, өнеркәсіптік өндірістің тиімділігін жоғарылатуға септігін тигізді. Атап өткен жөн, еуропалық типтегі экономикалық жүйеде мемлекет өңдейтін және қайта өңдейтін өндіріс кәсіпорындарынан және экспортқа бағытталатын дайын өнімді шығаратын салаларды инвестициялаудан өз табыстарының 50% -ына дейінгі көлемін алады, сонымен бірге елге шетел валютасының енуіне жол ашады.

Шетел капиталы мен инвестициялар жергілікті бюджет түсімдерін де ұлғайтады. Шетел инвесторы, әдетте, жергілікті тұрғындарды жұмысқа алып, оларға енбекақы төлейді, ал салықтары бюджетке түседі. Сондай-ақ, қоғамдағы жаңа қосымша тұтыну қабілетінің туындауы жаңа тауарлар мен қызметтерге сұранысты туындатады. Демек, шетел инвесторы инвестицияны орналастырған мемлекетінде тікелей және жанама түрде байлық құрады.

Алғы шептегі технологиялық тәжірибені тарту жолымен шетел инвестициясы елдің ғылыми-техникалық потенциалын жоғарылатады.

Ішкі көздердің шектелген жағдайында халықаралық капитал экономиканы қайта құруға, ғылыми-техникалық артта қалуды жоюға, инновациялық іс-әрекеттің кеңеюіне, нарықтық инфрақұрылымның қалыптасуына септігін тигізді.

Шетел капиталын импорттау ұлттық экономикада жаңа жұмыс орындарын құруға көмектеседі. Егер инвестор жалдаған адамдар жұмыс тапса, онда бұл мемлекет әлеуметтік қамсыздандыру төлемдерін үнемдейді. Сондай-ақ, жаңа жұмыс шарттары қызметкерлерді қайта оқытып, олардан жаңа білім мен жаңа дағдыларға ие болуды талап етеді. Басқарушылық (маркетинг, қаржылық басқару, ақпаратты технологиялар аясында) және технологиялық дағдының дамуы жергілікті жұмыс күшінің сапасын жоғарылатады.

Шетел инвесторлары түрлі ғылыми мәдениеттерді, алғы шептегі басқарушылық, техникалық білім мен ілімді енгізе отырып, экономиканы жаңа сапалық дегейге көтереді.

Инвестициялар отандық кәсіпорындардың экспорт пен бәсеке қабілетін жоғарлатуға және әлемдік нарыққа шығу процесін тездетуге мүмкіндік туғызды.

Инвестициялар өнеркәсіптің жаңа салаларының негізін құрап, олардың дамуына жағдай жасайды. Аймақтағы шетел инвестициясы негізінде құрылған жаңа өнеркәсіптік бағыт жаңа салалардың дамуының шешуші факторы және қозғаушы күші болуы ықтимал. Сонымен қатар, өзінің инвестициясының нәтижесінде қанағаттанған инвестор міндетті түрде басқаларға да өз қорытындысын хабар етеді. Белгіленген нарықта қызметін атқарған осындай инвестордың пікірі жаңа инвестор үшін беделді, сенімді болады.

Кейде шетел инвесторының инвестициялық жобасы аралас өндіріс пен салалардың дамуына негізі болады. Мысалы, мемлекет немесе белгілі-бір аймақ микросхема өнімдерін өндіретін компанияны тарта алса, бұл есептеуіш техника мен бағдарламалық қамсыздандыру өндірісімен байланысты жаңа салалардың негізі болатындығына күмән жоқ.

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, қарыз алушылардың өздерінің кепілдіктері бойынша тартылған тікелей шетел инвестициялары мемлекеттің экономиканы қайта құруға қаражаттар алуына сәйкес қаржылық міндеттемелерін төмендетеді. Ұсақ және орта бизнес саласына капитал коммерциялық ссуда түрінде келіп түседі. Тікелей инвестициялардың капиталдың ссудалық нысанының импортымен салыстырғандағы артықшылығы – мемлекеттің сыртқы қарызының құрамына кірмейді. Шетел банктері тығыз халықаралық байланыстары бола отырып, өз ресурстары есебінен, оның ішінде ұжымдық негізде де тікелей инвестицияларды синдицияланған несиелермен бекітеді және портфельді салымдардың шараларын ұлғайтады. Олар трансұлттық банктермен, халықаралық және аймақтық қаржы ұйымдармен бірігіп, ірі және капитал сиымды жобаларды игеруге тырысады.

Қазақстанда аралас компаниялар мен біріккен кәсіпорындардың қалыптасуы трансұлттық корпорациялардың филиалдарымен екі жақты және көп жақты ынтымақтасудың басым нысаны болуда. Алынған жеңілдіктер мен кепілдіктер шетел инвесторларын

жергілікті ұлттық кәсіпкерлермен үлестік әріптестікке кіруге ынталандырады.

Инвестиция ағымының көп бөлігі өндіруші өнеркәсіп салаларына құйылуда, сондай-ақ табиғат ресурстарының бағалы түрлері, бірқатар кендер мен түсті металдар концентраттарын өңдеу перспективасы шетел инвесторларын қызықтыратын негізгі бағыт болып отыр. Ынталандырушы шараларды (қаржылық, несиелік, кедендік және басқа) дұрыс қолдану шетелдік инвесторларды экономикадағы біз үшін маңызды басқа да салаларды игеруге оятуы мүмкін.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Губайдулина Ф. Прямые иностранные инвестиции: деятельность ТНК и глобализация // Мировая экономика и международные отношения.- 2003.- № 1.- с. 50-56
2. Джумахметова А. Правовое понятие инвестиций, его виды и состав // Экономика и право Казахстана .- 2005.- № 14.- с. 52-54
3. Елемисов С. Современное состояние иностранных инвестиций в экономике Казахстана// Финансы и кредиты.- 2003.- № 1.-с. 50-56
4. Зарубина В.Р. Финансовая оуенка предприятия в инвестиционном анализе // Аль- Пари.- 2009.- № 3-4.-с. 119-123

АЛЬДЕШОВА С.Б.

аға оқытушы, Экономика магистрі

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті

Атырау қаласы

ТУРИЗМ БИЗНЕСІНДЕГІ АУДИТТІ ЖҮРГІЗУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазақстан Республикасындағы кәсіпкерліктің жедел дамуы, ұйымдардың жаңа ұйымдастыру-құқықтық нысандары (акционерлік қоғамдар, әр түрлі меншіктегі қоғамдар, өндірістік кооперативтер және тағы басқалары) мен меншіктің сан қырлы

нысандарының пайда болуы экономикалық бақылау жүйелері механизмдеріне түбегейлі әсер етті.

Басқарудың барлық жүйесі мен деңгейлерін қажетті ақпараттармен қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін жаңа бақылаушы мемлекеттік және мемлекеттік емес органдар пайда болды және әрекет етіп жүр.

Қазіргі экономика жағдайында экономикалық бақылаудың перспективті және тиімді түрлерінің бірі тәуелсіз бақылау болып отыр. Тәуелсіз бақылауды өз қызметін тапсырыс иесі – клиент есебінен шартты коммерциялық негізінде іске асыратын аудиторлар, аудиторлық ұйымдар (фирмалар) жүргізеді.

Соңғы жылдары елімізде тәуелсіз аудиторлық бақылау жүйесін құру, аудитор кадрларды дайындау және олардың қызметін лицензиялау, қабылданған жекелеген заң актілеріне сай аудиторлардың кәсіби міндеттерін, құқықтары мен жауапкершіліктерін реттеу жөнінде көптеген жұмыстар жүргізілді. Аудит тарихы, проблемалары, оның дамуы және қалыптасу тәжірибелерін экономист ғалымдар мен практиктер әр түрлі журналдар мен басқа мерзімді басылымдар беттерінде қарастырып келеді.

Аудиттің ақпараттық негізі бухгалтерлік есеп болып табылатындықтан ұйымдарды тексеретін аудиторлар бухгалтерлік есептеме нақтылығымен, олардың аудиторлық дәлелдерін және өндірісті жетілдіру мақсатындағы шығындарды, қаржыларды жетілдіру жөніндегі ұсыныстарды, жобаларды бизнес жоспарлармен, жоспарларды жасау үшін дәйекті ақпараттар алу және қызмет процесін басқарудың тиімділігін арттыру мақсатында басқа іс-шараларды жүзеге асыру үшін тексерудің арнаулы әдістері мен тәсілдерін қолдана білуі керек.

Аудит қазіргі экономика жағдайында барлық шаруашылық процесіне қатысушылардың қызметінде маңызды рөл ойнайды. Ол анық ақпаратпен қамтамасыз етеді, серіктестер арасындағы сенімділікті қалыптастыруға септігін тигізеді, оңтайлы басқарушылық шешімдерді іріктеу мен кемшіліктерді жою бойынша ұсыныстарды әзірлейді, сондай-ақ қаржылық жағдайды тұрақтандыруға, шаруашылық жүргізуші субъектілер қызметінің

тиімділігін арттыруға және тұтастай қоғамның әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсартуға ықпал етеді.

Аудитті қаржылық, экономикалық, техникалық, заңдық және басқа да қызмет салаларында жүргізуге болады.

ҚР «Аудиторлық қызмет туралы» Заңында мынадай анықтама берілген: «Аудит Қазақстан Республикасының заңында белгіленген талаптарға сәйкес қаржылық есептіліктің дұрыс және объективті жасалғаны туралы тәуелсіз пікір білдіру мақсатында заңды тұлғалардың қаржылық есептілігін тексеру болып табылады».

Аудит-есептерге баға беру, ұйымның қызметіне және жағдайына байланысты фактілерге қорытынды баға беретін, тәуелсіз жоғары білімді тұлғамен жүзеге асырылатын қызметтің түрі. Ол ақпараттық тәуекелді төмендету үшін бағытталады, себебі қатысушыларға қаржылық есептерде жалған және дұрыс емес ақпараттар беруді мүмкін.

Қазақстандағы туристік қызмет нарығы экономиканың ең дамыған саласы болып табылады. Туризмнің ерекшеліктері – қызмет саласында атарылатын жұмыс, сату формасы мен еңбек сипатына байланысты. Ал, туризм салысындағы бизнесті ұйымдастыру – тікелей тұрақты дамыған компаниялардың көрсететін қызметіне дұрыс есеп жүргізуге байланысты. Осыған байланысты туристік қызметтің дамуы бухгалтерлік есеп саласында жоғары мамандандырылған қызметтерді қажет етеді.

Туристік ұйымдағы аудиттің мақсаты-осы ұйымның ұйымдастыру қызметі, нормативтік-құқықтық және есепті сараптамалық құжаттарының дұрыстығына аудитор (аудиторлық ұйым) қорытынды жасау үшін дербес тексеру жүргізу болып табылады.

Туристік ұйым аудитінің алдында мынадай мақсаттар мен міндеттер қойылған:

Туристік ұйымның құрылымын терең бағалау;

Туристік ұйымның шығындары, шығыстары мен кірістері есебінің ақпараттық дұрыстығын тексеру;

Туристік ұйымның валюталық операциялар есебінің ерекшеліктерін зерттеу;

Бухгалтерлік есеп пен басқару есебінің жағдайын жан-жақты немесе толық зерттеу;

Туристік ұйымдардың даму перспективаларын зерттеу;
Ұйымды тексеру және салық есебінің әдістемесін тексеру;
Аудиторлық қорытынды құру;
Есептік талдау жүйесін жетілдіру жөнінде ұсыныстарын және бағыттарын құру.

Туристік фирманы аудиторлық тексеру – бұл туристік ұйымның қаржылық жағдайына байланысты аудиторлық бағалау мен талдаудың дәлелдерін көрсетеді, сонымен қатар, аудитор өзінің қорытындысына осы экономикалық субъектінің бухгалтерлік есебі мен бухгалтерлік есептілігінің дұрыстығын растайды. Экономикалық субъектінің нормативтік актілерінің талаптары орындалмау фактілерін аудитор анықтаған жағдайда, яғни ол орын алса терең зерттеп, осы орын алған ережелердің орындалмауы бухгалтерлік есептіліктің дұрыстығына қалай әсер ететінін бағалау керек. Аудитор нормативті актілердің талаптары орындалмау фактілерін аудиторлық қорытынды жасаған кезде ескеруі қажет.

Аудиторлық тексеру ерікті (ұйымның жеке басқару шешімімен, меншік иелерінің мақұлданады) немесе міндетті болуы мүмкін. Міндетті аудит ұйымның немесе жеке кәсіпкердің әр жылдағы бухгалтерлік есебін және қаржылық есептілігін міндетті аудиторлық тексеру болып табылады. Әдетте туристік ұйымдарда аудиторлық тексеру негізінен ерікті түрде болады, яғни жеке меншік иесі талабымен орындалады.

Аудиторлық тексеру толық болуы мүмкін, яғни бухгалтерлік есептің барлық бөлімдерін қарастырады. Егер аудиторлық тексеру жеке ұйымда болса, онда турфирманың басшылығымен мақұлданған есептің тек тандалып алынған бөлімдері ғана тексеріледі. Туристік ұйымда аудиторлық тексеру жүргізу үшін тексерілуші тарапынан негізінен келесі құжаттар көрсетілуі тиіс: мемлекеттік тіркелу туралы куәлігінің көшірмесі, салық есебі және жылдық баланстың табыстары мен залалдары есебінің шешімдері туралы куәлік, олар тексеріп жатқан кезең туралы салық ұйымына ұсынылған түпнұсқада мөр басылған және қол қойылған болуы керек, жарғылық құжаттар, қолда бар лицензиялар мен

бұйрықтардың көшірмесі, банктегі есеп-айырысу, валюталық және басқа да шоттар туралы мәліметтер, қол қоюға рұқсаты бар бірінші және екінші басшыны немесе бас бухгалтерлі тағайындау туралы бұйрықтың көшірмесі, лицензия мен рұқсаттың көшірмесі, аудиторлық тексеру жүргізуге рұқсаттар немесе басқа да құжаттар, ұйымның (мекен-жайы) және оның құрылымдық бөлімшелерінің мекен-жайы туралы мәліметтер, есепті кезеңдегі тексеру кезіндегі есеп саясатының бұйрығының көшірмесі, бас кітап, барлық шоттар, есептер бойынша алғашқы құжаттар, аванстық есептер, есеп айырысу туралы құжат, сатып алу туралы кітап, сату туралы кітап, келісім шарттар, атқарылған жұмыстың актілері.

Қазіргі таңда жалпы аудитте және ұйымның мүліктік, салалық түрлеріне байланысты көптеген әдістер қолданылады, бірақ туризм саласында әдістемелік зерттеулер аз. Туристік ұйымдарда негізгі құралдары, материалды емес активтері, ақша қаражаты, есеп-айырысу қаражаты, қарыз құралдарының аудиттік әдістемесі басқа саладағы мекемелердің аудиттік әдістемесімен бірдей. Бірақ туристік ұйымдарда өзінің ерекшелігі бар. Туроператорлар мен турагенттердің құқықтық және нормативтік реттелуі, кірістер мен шығыстары, валюталық операцияларының аудиттегі ерекшеліктерін қарастыруға болады.

Аудиттің құқықтық және нормативтік реттелуі. Туроператордың-ұйымның құқықтық және нормативтік жүйесін тексеру барысында аудитор тексеріліп жатқан субъектінің заңдық актілерін, туристік ирманың қызметінің реттелуін, яғни белгіленген ережелерді сақтайтындығын анықтайды.

Туризмдегі туристік қызмет және бухгалтерлік есеп заңдарымен және нормативтік құжаттарымен реттеледі.

Тексеру барысында аудитор турфирманың қызметі нормативтік құжаттарға сай келуін қарастыру керек. Туроператорлық немесе турагенттік қызметке лицензиясы бар болуын міндетті түрде тексеру қажет, әріптестерімен және клиенттермен (туристермен) келісім шарттарын тексеру.

Туроператор- ұйым өзінің қызмет барысында сату, сатып алу, қонақ ұй, тасымалдау, тапсырмалар, агенттік келісім-шарттар,

сақтандыру қызметтеріне келісім шарт жасау арқылы құқық алады. Аудитордың міндеті осы құжаттарда орын алған заң бұзушылықты және қарама-қайшылықты заң тұрғысынан бағалау. Ең бірінші кезекте келісім шарттардың атауының мазмұнға сәйкестігін анықтау. Содан соң, барлық шарттардың орындалуы тексеріліп, оның Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексіне тіркелген барлық келісім шарттардың заңдылығы зерттелінеді. Сонымен қатар Қазақстан Республикасының «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» заңына сәйкестігі тексерілуі қажет.

Агенттік келісім шарттарға сәйкес көптеген туроператорлар турагенттермен шаруашылық операциялар жүргізеді. ҚР Азаматтық кодексіне сәйкес және «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» заңына сәйкес барлық баптар бойынша құжаттарды тексеру, олардың осы келісім шартта көрсетілгендей жетілдіру жөнінде ұсыныстар енгізу.

Коммерциялық ұйымда жүргізілген тексеру нәтижелері жайлы ақпараттан тұратын негізгі экономикалық құжат- аудиторлық қорытынды болып табылады. аудит барысында аудитордың іс-әрекеті аудиторлық тексерудің басты мақсатына жету- экономикалық субъектінің бухгалтерлік есебінің сенімділігінің дұрыстығына назар аудару. Осы пікір аудиторлық қорытындының мазмұнын құрайды.

Аудиторлық қорытынды-аудиттелетін тұлғалардың қаржылық есептілігін қолдануға арналған негізгі заңды құжат. Ол аудиторлық қызметтің стандартты ережелеріне сәйкес құрылған және онда аудиторлық ұйымның немесе жеке аудитордың аудиттелетін тұлғаның қаржылық есептілігінің сенімділігі жайлы пікірі, сондай-ақ оны жүргізу тәртібінің ҚР «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» заңына сәйкес жүргізілуін қадағалайды.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Агеева Ю.Б., Агеева А.Б. Аудиторская проверка: практическое пособие для аудитора и бухгалтера -М.: Бератор-Пресс, 2003.
2. Бейсенбаева А.К. Туризмдегі бухгалтерлік есеп. Оқу құралы.- Алматы: Заң әдебиеті, 2008.-230 б.

АУДИТТИҢ МӘНІ, МАҚСАТЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАЖЕТТІЛІГІ

Аудиттің көп ғасырлық өзіндік тарихы бар. Арнайы аудитты зерттеуге арналған әдебиеттерде оның пайда болу кезеңдері әр түрлі анықталады. Мысалы, шет елдерде шығатын Контроллинг журналында мынандай мәліметтер келтірілген: тарихи жазбаларға сүйенсек, Қытай мемлекеті дүние жүзінде бірінші болып аудиторлық қызметті құрған ел. Ежелгі Қытай жазбалары біздің эрамызға дейін 700-ші жылдың өзінде-ақ, Бас Аудитор қызметінің болғанын көрсетеді. Оның негізгі міндеті, қызметі, міндеттемесінің түрі бойынша мемлекеттік ақша мен мүлікті пайдалану құқығы бар өкімет шенеуніктерінің адалдығына кепілдік беру болатын.

Кейінірек үкіметтік аудиторлық мекемелердің міндеттері, құқығы мен түрлері бір қоғам сатысынан екінші қоғам сатысына көшуге байланысты өзгеріп отырған.

Аудиттің дамуына 1862 жылы қабылданған британ компаниялары жайындағы заң жаңа серпін беріп, тез дамуына жол ашты. Онда компаниялардың қорытынды есептерін кемі жылына бір рет міндетті түрде тексеріліп отырылуы белгіленді. Бұл кәсіпорындардың нақты қаржы жағдайы мен белгілі бір кезең үшін оның шаруашылық қызметті жайлы шын мәліметтер алу үшін акционерлік қоғамның қорытынды есебін объективті бағалау қажеттілігінен туындады. Серіктестіктің өзіне бүтіндей сенім артуы қауіпті еді, өйткені соңғы нәтижесінде акционерлер мен пай қосушылар немесе кредиторлар өздерінің капиталын жоғалтатын кәсіпорынның банкрот болып қалуы кездесті. Бұл жағынан, акционерлер мен кредиторлардың, екінші жағынан, салық органдарының бухгалтерлік баланс пен табыс жайлы қорытынды есептерге сенімсіздігі акционерлік қоғамның қорытынды есебін зерттеп, талдайтын және оның дұрыстығы жайлы кәсіптік

қорытынды беретін бухгалтер-аудиторлардың пайда болуына көмектесті. Акционерлердің жалпы жиналысындағы қоғамның жылдық қорытынды есебін талқылауда аудитордың қорытындысы тыңдалатын және тек осыдан кейін ғана қорытынды есеп бекітіліп (бекітілмей) және қоғамды бақылау ісіне баға берілетін. Осылайша, тәуелсіз аудиторлар мен аудиторлық фирмалар кәсіпорынның баспада жарияланғандай қаржы жағдайының бар екендігіне кепіл болатын болды.

Еліміздің экономикалық нарықтық қатынасқа көшу барысында ғылым мен білім практикалық қызметтің даму жолында жаңа ғылым саласының пайда болуына алып келді. Бұл-аудит. Аудиттің мазмұнын терең анықтаудан бұрын бұл сөздің шығу тарихын айтатын болсақ, ол алғашқыда «тыңдаушы» деген мағынада қолданылған. Осы орайда «аудитор» сөзі нені білдіреді, оның міндеті неде, қай уақытта пайда болған және қандай объективті жағдайлар оған қажеттілік туғызғанын қарастыру қажет. Аудитор латынның «audio» деген сөзінен шыққан, яғни ол «тындап тұр» деген мағынаны білдіреді. Шаруашылық-жұмыс барысында тиісті мәліметті тексеруші немесе бақылап-басқарушы тыңдаушы болған. Сондықтан ерте заманда «аудитор»- «тыңдаушы» дегенді білдіретін, яғни қандай да бір нәрсені тыңдайтын адам. Орта ғасырдың соңғы жылдарына дейін барлық елде әріп танитын және жаза алатын адамдар өте аз болғандықтан, аудитор деп-лауазымды қызметкерлердің қорытынды есебін тыңдауға тиісті қызметкерлерді «аудитор» деп атаған. Бір қызығы сол, алыс, ерте кездерде адамдар аудитор қызметінде есеп берудің жазбаша түрінен, ауызша түрінде мәлімет есеп беруін артық санаған. өйткені кез-келген жазба құжатты қолдан әр түрлі етіп жазуға, өзгертуге болады деп түсінген.

Аудит бізге осы уақытқа дейін белгісіз болды деп айтуға болмайды. Шет елдерде аудит ерте заманда дамыған. Бухгалтерлік есеп жүргізуде, экономикалық талдау жасауда, басшылық жүргізуден үлкен орын алған. Себебі, кәсіпорында басшылық жүргізуде, шаруашылықта бақылау жасауда, оған бірден-бір негіз болатын, бухгалтерлік есеп және аудит қызметі екеніне үлкен көңіл бөлінген.

Сондықтан да, шет елдерде ерте кезден бастап арнайы бухгалтер-сарапшы, аудитор дайындау өте қажет жұмыс деп табылған.

Қаржылық есептіліктің әрбір элементі аудиттің нақты мақсаттарының бірі болып табылады. Оларды белгілеп болған соң, нақты мәліметтерді жинау шараларын бастауға болады. Аудитор анықтау керек, жағдайға сәйкес қандай дәлелдемелер және қандай әдістемелердің көмегімен жинау керек. Бұл процесс белгіленген жолмен тексеруді талап етеді, сондай-ақ, стратегияда болып табылатын, осы арқылы аудитор шынайы мәліметтер ала отырып, қаржылық есептілік туралы ой – пікірін жазуға мүмкіндік береді. Аудиторлық тексерудің стратегиясы тексеру жүргізгенде мүмкіндігінше мақсатқа жетуде парасатты жолдар арқылы талдау негізі болып табылады және аудиторлық тәжірибелігімен дәрежесіне байланысты аудиторлық серіктестік фирмалар мен клиенттің ұзақтығына, яғни клиенттің біліктілік деңгейі, аудитормен шығарылатын есептің ерекшеліктері және басқа да факторлар. Стратегиялық тексеріс шараларының көлемі мен уақыты бөліп тарату әдісі көрсетілген, аудиторлық дұрыс тексеріс жүргізуіне мүмкіндік береді. Бұл тексеріс жүргізудегі жалпы жоспар мен бөлшек шараларының арасындағы байланыстырушы буын болады, бағдарлама мазмұнында қаралған, сонымен қатар белгіленген шаралардың нәтижелік пен тиімділікті бағалаудың негізі болып табылады.

Аудиттің халықаралық стандартына сәйкес «Қаржылық есептілік аудитін реттеудің мақсаты мен жалпы қағидалары» термині «аудит ауқымы» аудиттің шараларына жатады, кейбір жағдайларда аудиттің мақсатына жету үшін қажет етеді. Қаржылық есептілік аудитінің ауқымын анықтаған кезде 3 негізгі сатысын бөліп көрсетуге болады.

1. Аудитті жоспарлаудың мақсаты.

Аудиттің халықаралық стандартының «жоспарлауда» көрсетілген, жоспарлаудың негізгі мақсаты - тиімді аудит жүргізуді қамтамасыз ету. Жоспарлауға байланысты жұмыстар аудиторға аудиттің қажетті аудандарына көңіл аударуына көмек береді, потенциалды проблемеларды табу мен бастаған жұмысты уақытында

аяқтау. Сонымен қатар, тапсырысты аудитор, асистенттер арасында ұтымды бөлумен эксперттердің атқаратын жұмысын үлестіру. Аудиторға кәсіби жауапкершілікті өзіне алу үшін тексеріс жүргізуге қажетті жеткілікті дәлелдемелер жинау керек. Сонымен қатар, дәлелдемелер құны минималды болу керек. Бұл жоспарлану жұмыстарына байланысты болады. Сондықтан әрбір тексеріс үшін аудитор жоспар құру керек, оның мақсаты:

- аудиторлық шаралардың қажетті көлемін анықтау;
- тексеріс жүргізу шараларын бағалау;
- аудит жүргізудің сапасын қамтамасыз ету болып табылады.

2. Аудитті жоспарлау сатысы.

Жоспарлау - аудит жүргізуді мейлінше парасатты атқаруға мүмкіндік беретін шара және сондай-ақ тәуелділікті төмендететін маңызды жағдайлардың айқындалмауы. Жоспарлау - аудиторлық іс-шаралар тізімінің жай ғана механикалық құрастырылымы емес, кез келген тексеріс жүргізу шараларында қайталынып келіп отырады. Әрбір клиент жеке жоспарлау кезінде ескеру қажет. Аудиторлар өз жұмысын тексеріс жасаймын деп отырған ұйымның қызметімен танысудан бастау керек. Ол үшін оны ұйымдастыру құжаттарын зерттеу, қызмет түрі мен оған деген лицензиясы, есеп саясаты және т.б. Басқарушылар мен ұйым мамандарымен ынтымақтасу кезінде қаржылық есептілік көрсеткіштерін анықтау керек, клиент қызметінің ауқымын байқау үшін қажет. Тек қана қайта зерттеу нәтижесінде ұйымның алдағы уақыт жұмыстарының үлгілі көлемі мен еңбек сыйымдылығын анықтауға болады, сонымен қатар аудит ұзақтығын. Сәйкесінше жұмыс көлемі, оның қиыншылықтары мен ұзақтығынан аудит жүргізу құны анықталады.

3. Алдын ала жоспарлау.

Алдын ала жоспарлау сатысы келесі аудиторлық қызмет жағдайларынан тұрады:

- клиентті таңдау және аудит атқарғаны туралы шешім қабылдау;
- аудит жүргізу үшін персонал таңдау;
- жұмыс талаптарымен келісу;

- аудит жүргізуге клиентпен келісім- шарт жасау.

Клиенттер мен қарым-қатынасын жалғастыру туралы сұрақтары кезеңімен құрастырылады (мысалы, жыл сайын) немесе пайда болған ерекше жағдайларда. Тексеру басталу туралы шешім қабылдағаннан кейін оны жүргізу мақсаты мен ауқымы анықталады. Көпшілік аудиторлық фирмалар өзінің тексеріс жоспарын құрастырады, клиенттің өзгешелік саласына бейімделеді. Аудиторлық ұйымның ішкі фирмалық стандарты негізінде клиентпен танысуы жоспарлау бланкінде көрсетілуі керек.

Аудиттің халықаралық стандартында «бизнес біліктілігіне» сәйкес, «қаржылық есептілікке аудит жүргізгенде аудитор клиенттің бизнесі жайлы білуі немесе біліп алуы көлемді, жағдайды, операциялар мен қабылдаған практиканы түсіну және айқындалу қажеттілікті болуы керек, бұлар аудиторлар бойынша, қаржылық есептілік, тексеріс және аудиторлық есепке маңызды әсер етуі мүмкін» Аудиторлық біліктілік деңгейі, қызмет көрсетуіне байланысты сала, субъект қызметінің жүзеге асыру шеңберінде және экономика туралы жалпы білімі кіреді. Талап ететін білім деңгейі әрқашан субъект басшылығынан төмен болады. Клиент бизнесі туралы білімді игеру үздіксіз және мәліметтерді бағалау және жинау шарасы, сонымен қатар осы білімнің аудиторлық дәлелдемелерге қатысты болуы керек. Мысалы, мәліметтер жоспарлану кезінде пайда болуына қарамастан, ол әдетте соңғы кезеңдерінде толықтырылады және айқындалады, яғни қалай аудитор клиенттің бизнесі туралы аса толығырақ танысу шамасына байланысты болады. Субъект және сала туралы білім қайнар көзі үшін де болуы мүмкін:

- аудитордың бұрынғы субъект мәліметтері мен сол саладағы жұмыс тәжірибесі;
- жұмыс қызметкерлері мен сала және субъект туралы пікірлесу;
- берілген субъектің жұмыс істемейтін компитенттің адамдардан субъект және сала туралы мәліметтер;
- салаға қатысты жариялымдар;
- субъектің әкімшілік және өндірістік жағдайларына аудитордың қатысуы;

- Субъектің дайындаған құжаттары (отырыс хаттамалары, жарнама материалдары бойынша жылдық және қаржылық есептіліктер, субъектің әкімшілік құрамының ішкі есептері, басқару саясаты бойынша басшылық, лауазымдық инструкциялар, сату және маркетинг жоспарлары).

Клиент бизенсін білу аудитордың кәсіби ой – пікірінің негізі болып табылады. Клиент қызметін түсіну және алынған мәліметтерді пайдалану:

- проблемеларды анықтауға және тәуекелділікті бағалауға;
- тиімділікті жоспарлау және аудитті атқаруға;
- аудиторлық дәлелдемелерді бағалауға;
- клиентке қызмет көрсетуді қамтамасыз етуге көмектеседі;

Клиенттің әкімшілік және өндірістік жағдайларына қарай оның бизнесі мен операцияларын дұрыс түсінуге көмектеседі, себебі аудитордың қызметкерлері жұмысын бақылауға және әр деңгейдегі басқарушылар мен жеке әңгімелесуге мүмкіндігі бар.

Аудитте, тәуекел негізінде, клиент бизнесін тану мен жоспарлауға барлық аудиторлық шаралардың жартысына жуығы апарылады. Субъект басқарушылары туралы мәліметтер жинау кезінде келесідей аспектілер қаралады:

- іскерлік абырой және әкімшілік құрамының жеке өкілдерінің кәсіби тәжірибелігі;
- жиналыс жүргізу мерзімдері;
- лауазымды инструкция және міндеттерді енгізу;
- ішкі аудиттің жүргізуінің болуы;
- кадрлардың жинақталуы, жауапкершілігі;
- қызметкерлер туралы ереже және коллективтің келісім – шарт ұсыныны және т.б.

2. Қаржылық шаруашылық қызметінің негізгі көрсеткіштері. Клиенттің ағымдағы және болашақтағы жағдайын түсіну үшін ағымдағы және болашақ рентабельділігін, өтімділігін (қысқа мерзімді міндеттемелерді өтеу қабілеті) және капитал жеткіліктілігін (ұзақ мерзімді міндеттемелерді өтеу қабілеттілігі және сәйкесінше қаржы өсуі) зерттеу керек.

Әрбір тексеріс жасаған кезде сұрақтар шеңбері, алдын –ала жоспарлау бланкінде қарастырылған, клиент қызметінің талаптары мен мүдделеріне байланысты кеміп немесе артып отырады. Қаржылық есептілікке тексеріс жүргізу үшін аудиторлық ұйым қызметкерлер тобын жинақтайды.

Жұмыс талаптарымен келісу. Клиент пен аудитор арасындағы келісім – шарт ҚР – ның «Аудиторлық қызмет туралы» заңының 4 статьясына сәйкес қарастырылады. Әрбір келісім – шарттың қорытындысы алдын – ала келіссөзде қаралады. Аудит жүргізу туралы келісім болғанда екі жақ жұмыс талаптары бойынша жазбаша құжат ұсынуға міндетті. Аудитор клиенттің қойған талаптарымен келіскен жағдайда оның қойған талаптары мен қанағатын анықтау қажет, сонымен қатар аудит жүргізуге байланысты ұйымдастырушылық сұрақтарды қарастырады. Ол үшін клиент аудиторлық ұйымның мекен - жайын ресми түрде аудит жүргізу туралы ұсынысын келісім - хат арқылы жібереді немесе сәйкесінше қызмет көрсетеді. Бұндай хат ерікті түрде құрылады.

Онда аудит жүргізу мерзімі, оны жүргізу қажеттілігі, сонымен қатар шешімін талап ететін сұрақтар, мүмкін болатын гонорар көлемі және т.б. көрсетіледі. Келісім – хат алғаннан кейін аудиторлық ұйым алдын - ала жоспарлау аудитін жүргізеді. Қаржылық есептілікке тексеріс жасауға шақыру себебін бағалаған кезде аудиторларға ең көп мүмкіндік болатын пайдаланушыларды анықтау керек. Егер кәсіпорын сатылуға дайындалған болса немесе оны қайта құру қаралса, онда олар есептіліктің нақты екенін дәлелдейтін кең көлемде материалдарды дайындау керек.

Клиент және аудиторлық ұйым аудит жүргізуге байланысты келісім-шарт талаптарын біркелкі түсінуі қажет. Міндетті хаттың құрамында аудитті жоспарлау үшін маңызды, тестер жүргізу және жалпы аудитті орындау мен басқа да қызмет көрсету мерзімінің шарттарын қамтиды. Аудиторлық қызмет көрсету туралы келісім-шарт Қ.Р-ң Азаматтық Кодексінің 384 статьясына сәйкес қызмет көрсетуі қайтарымды келісім-шарт категориясына жатады. Келісім-шарт қорытындыланғаннан бастап күшіне енеді және екі жақ үшін де міндетті болып табылады және белгіленген мерзіміне

дейін әрекет етеді. Егер соңғысы көрсетілмесе, онда келісім-шарт сонда берілген уақытқа дейін әрекет етеді деп танылады. Әрекет ету мерзімі тоқтатылады егер:

- келісім- шартта негізделген міндеттерді атқару мүмкін емес болған жағдайда (Қ.Р. Азаматтық Кодексінің 374 статья бойынша)
- белгіленген тәртіпке байланысты екі жақтың банкрот деп мойындаған болса;
- келісім-шарт жасаған мемлекеттік мүшесін алып тастаған немесе өзгерткен жағдайда (Қ.Р. Азаматтық Кодексінің 404 статья бойынша)

Аудиторлық тексеріс жүргізуде келісім-шартт ресми құжат болып табылады. «Аудитор – клиент» арасындағы қарым-қатынастың регламентін және жай келісім-шарттардан айырмашылығы жоқ кәсіпкерлік қызметте пайдаланылады. Басқалар сияқты, бұл келісім-шартта заңды түрде қатысушы жақтар қызығушылық келісімін көрсетеді және осы жағдайда тапсырыс беруші – клиент, атқарушы – аудиторлар. Дегенмен, кәсіпкерлікте пайдаланылатын маңызды келісім-шарттардың басқа келісім-шарттардан ерекшеленеді. Біріншіден, келісім-шарт жасаған кезде үшінші жақ (қаржылық есептілік мәліметтерін пайдаланушылар) қызығушылығы есептеледі. Себебі деректер бойынша аудитор сапасыз тексеріс жүргізу нәтижесінде болған залал үшін тек клиент алдында ғана емес ,сонымен қатар пайдаланушылар алдында жауапты болады. Келісім-шартқа қол қою алдында аудиторға қажетті түрде мүмкінділігінше клиенттің тілегін нақты анықтап алу керек және оның талабының дұрыс тұжырымдалуына көмек беру. Аудиторлық тексеріс жүргізуінің сапасы, аудиторлар мен клиент арасындағы қарым-қатынасы көбіне аудит жүргізу келісім-шартының нақты құрылуына байланысты болады. Аудиторлық ұйымның көбіне келісім-шарт жасаудың стандарттық түрін пайдаланады. Бірақ нақты кәсіпорында аудит жүргізу ерекшелігін ескерген жөн, себебі клиент көбіне толық мөлшерде оның мәні мен мазмұнын түсіне бермейді.

Аудиторлық тексеріс жүргізу келісім-шарттың клиент тексеріс жүргізуге қажетті құжаттарды ұсыну мерзімін анықтаған

жөн, себебі клиент аудиторды шақырып алады, бірақ бухгалтерлік есебі дайын емес жағдайда, бұл жұмысты өте қиындатады. Келісім-шартта тапсырыс талабында аудиторлық ұйым алдын-ала төлеу сомасын көрсеткен дұрыс, аудит шаралары кезінде аудиторлық қаржылық тәуелсіздігін қамтамасыз етеді. Клиент жағынан оған деген «қысымның» болуы және аудит үшін сыйақыны төлемей қою мүмкіндігін жояды. Әдетте аудиторлық ұйым талап ететін алдын-ала төлеу сомасы 50-ден – 100% дейін мөлшерді құрайды.

Аудиторлық тексеру жүргізу барысында аудитор тәуелсіздік таныта отырып, аудиторлық дәлелдерді және құжаттарды тура бағалай білуі керек. Қаржылық құжаттарды тексере отырып аудитор барлық құжаттармен дәлелдердің толықтығын қадағалауы керек. Аудиторлық қызмет деп аудит жұмысын ұйымдастыру мен әдістемелік жағынан қамтамасыз ету, аудиторлық тексеруді іс жүзінде орындау және басқа да аудиторлық қызметті көрсету түріндегі кәсіпкерлік қызмет.

1. Ғылыми негізділігі. Аудиттің ғылыми негізі оның методологиясының диалектикалық әдісімен дамиды. Экономика теориясындағы объективтік шын-дықты негізге алу болып табылады. Аудит жұмысының барлық мәліметі, тұжырымы ғылыми жолмен анықталған, дәлелденген болуы қажет. Аудит қызметінің ғылыми даму барысы оның көптеген нақты факторларын талдау арқылы ол өзінің теориясын құрайды. Аудит жұмысы барысында ғылыми зерттеу әдісі қолданылады. Мысалы, аудитте экономикалық талдау қолданылады, ол яғни фактілерді зерттеп қорытынды жасау.

2. Объективтілік. Бұл қағидада ойлану, тек қана фактіге сүйену арқылы ғана тұжырым жасау. Аудитор шыншыл, бұрмалаушылыққа бармайтын, тазалық ұстайтын маман болуы керек. Ол өзінің аудиторлық қорытындысына кәсіпорынның табыстылық ақпаратын шыншылдықпен тексеріп, объективті көрсеткіштерін анықтауға міндетті. Оның қорытындысы ешқандай күдіктенбеушілікке жол бермейтін дәлелді болуы қажет.

3. Дербестілік. Қоғам тану жолында аудитордың статусы өз бетінше дербес деп танылған. Оған себеп ол біріншіден, тапсырушыға тәуелді емес, өйткені ол одан төлем алуына алдын ала келісіп

қояды, екіншіден, оның жұмысын мемлекеттік аудит заңы мойындайды, үшіншіден, тапсырушы мен аудитордың түпкі мақсаты бір.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Аудиторлық қызмет туралы» заңы.
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы, Алматы: Әділет.
3. Қазақстан Республикасының Аудитордың Этикалар Кодесі, «Қаржы қаражат», 1997ж.
4. Аудиттің Халықаралық Стандарттары.
5. Абленов Д.О. «Аудит негіздері» Оқулық, Алматы, Экономика-2005
6. Әжібаева Н, Байболтаева Н.Ә., Жұбағалиева Ж.Ғ, Аудит; Оқулық, Алматы 2006
7. Байдаулетов М.Б, Байдаулетов С.М., «Аудит» Алматы, Қазақ Университеті
8. Балапанова А.Ж., «Аудиттің теориялық негіздері» Оқу құралы. Алматы-2006
9. Ержанов Ш.С. «Аудит», Алматы: Экономика-2005ж.
10. Абдрасимова Ж.К. «Аудит» Оқулық құралы, Қарағанды-2009ж

АНДЫБАЕВА Г.Т.

*«Статистика және экономикалық талдау»
кафедрасының доцент-әдіскері, э.ғ.к.
Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ
Алматы қаласы*

ӨНІМНІҢ ӨЗІНДІК ҚҰНЫН ТАЛДАУ ӘДІСТЕМЕСІ

Өнімнің өзіндік құны кәсіпорынның өндіріс және айналым шығындары бола отырып, шығындар мен табыстарды өлшеудің негізі, яғни өзін-өзі ақтаудың-нарықтық экономиканың негізгі белгісі болып табылады. Өнім, жұмыс және қызметтің өзіндік құнының шығындарды басқару жүйесінде үлкен маңызы бар. Ол

оның деңгейінің өзгеру тенденциясын зерделеуге, нақты шығындар сомасының нормативтен ауытқуын және оның себептерін анықтауға, өнімнің өзіндік құнын төмендету резервтерін белгілеуге және өнімнің өзіндік құнын төмендету мүмкіндіктерін пайдалану бойынша кәсіпорын жұмысына баға беруге мүмкіндік береді.

Шығындарды басқару жүйесінің тиімділігі оларды талдауды ұйымдастыруға байланысты, ал ол келесі факторлармен анықталады:

- кәсіпорында қолданылатын шығындарды есепке алу нысандары мен әдістері;
- кәсіпорындағы есептік-талдамалық үдерістердің автоматтандырылу деңгейі;
- операциялық шығындар деңгейін жоспарлау және нормалау жағдайы;
- күнделікті апталық және айлық операциялық шығындар бойынша ішкі есептіліктің бар болуы;
- шығындардың қалыптасу үдерісін басқара және талдай алатын білікті мамандардың болуы.

Өнімнің өзіндік құнын талдау үшін объектілер болып табылады:

- өнімнің тұтастай толық және шығындар элементтері бойынша өзіндік құны;
- шығарылған өнімнің 1 теңгесіне кеткен шығындар;
- жеке бұйымдар өзіндік құны;
- шығындар баптары бойынша (жеке баптары);
- жауапкершілік орталықтары бойынша шығындар.

Ұйымдардағы өзіндік құнды жоспарлауды және оны есепке алуды шығындар элементтері бойынша және шығындардың калькуляциялық баптары бойынша жүргізеді. Шығындар элементтері: материалдық шығындар, еңбек ақы шығындары, элеуметтік қажеттіліктерге аударымдар, негізгі құралдар амортизациясы, басқа да шығындар.

Элементтер бойынша шығындарды топтастыру материал сиймдылығын, энергия сиймдылығын, еңбек сиймдылығын,

қор сиымдылығын зерделеу үшін және шығындар құрылымына техникалық прогрестің әсерін есептеу үшін қажет. Егер еңбек ақы үлесі азайып, амортизация үлесі көбейетін болса, онда ол ұйымның техникалық деңгейінің жоғарлағанын, еңбек өнімділігінің өскенін көрсетеді. Еңбек ақының үлес салмағы егер жартылай фабрикаттар мен сатып алынған комплектелген бұйымдар үлесі жоғарлаған жағдайда қысқарады және бұл кәсіпорынның маманданған деңгейін көрсетеді.

Шығындарды орнына қарай, яғни калькуляция баптары бойынша топтастыру ресурстардың қайда, қандай мақсатқа және қандай мөлшерде жұмсалғанын анықтайды. Ол көп номенклатуралы өндірісте бұйымдардың жеке түрлерінің өзіндік құнын есептеу және шығындарды қысқарту резервтерін іздеу үшін қажет.

Калькуляцияның негізгі баптарына мыналар жатады: шығындар және материалдар, жартылай фабрикаттар, технологиялық мақсаттарға жанар май және энергия, өндіріс жұмысшыларының негізгі және қосымша еңбек ақысы, машина және жабдықтарды ұстау шығындары, жалпы өндірістік шығындар, жалпы шаруашылық шығындары, басқа да өндірістік шығындар, коммерциялық шығындар, ақаудан болған жоғалтулар.

Шығындар тікелей және жанама болып бөлінеді. Тікелей шығындар белгілі бір өнім түрін өндірумен байланысты (шикізат, материалдар, өндірістік жұмысшылар еңбек ақысы және басқалар) шығындар. Олар калькуляцияның сол және басқа да объектісіне кіреді. Жанама шығындар өнімнің бірнеше түрін өндірумен байланысты шығындар және олар калькуляция объектілер бойынша сәйкесінше базаға (жұмысшылардың негізгі және қосымша еңбек ақысына немесе барлық тікелей шығындарға, өндірістік ауданға және басқалар) пропорционалды бөлінеді. Жанама шығындарға жалпы өндірістік және жалпы шаруашылық шығындары, негізгі құралдарды ұстап тұру шығындары және басқаларды мысал ретінде келтіруге болады.

Талдау үдерісін өндіруге кеткен жалпы шығындар сомасын және негізгі элементтерін талдаудан бастайды. Мысалы:

Кесте 1-Өнімді өндіру шығындары

| Шығындар элементтері | Сомасы, мың тг | | | Шығындар құрылымы, % | | |
|------------------------------------|----------------|--------|-------|----------------------|-------|-------|
| | жоспар | нақты | +;- | жоспар | Нақты | +;- |
| Еңбек ақы | 41000 | 42930 | 1930 | 28,98 | 27,27 | -1,71 |
| Әлеуметтік қажеттіліктерге аударым | 1845 | 1932 | 87 | 1,30 | 1,23 | -0,07 |
| Материалдық шығындар | 52336 | 63492 | 11156 | 36,9 | 40,34 | 3,44 |
| Амортизация | 6300 | 7000 | 700 | 4,45 | 4,44 | -0,01 |
| Басқа да шығындар | 39968 | 42034 | 2066 | 28,37 | 26,72 | -1,65 |
| Толық өзіндік құн | 141449 | 157388 | 15939 | 100 | 100 | - |
| Оның ішінде: | | | | | | |
| -ауыспалы шығындар | 101300 | 111000 | 9700 | 71,61 | 70,52 | -1,09 |
| -тұрақты шығындар | 40149 | 46388 | 6239 | 28,39 | 29,48 | 1,09 |

Өнімді өндіруге кеткен шығындардың жалпы сомасы өнімді өндіру көлемі; өнімнің құрылымы; өнімнің бір бірлігіне кеткен ауыспалы шығындар; тұрақты шығындар сомасы есебінен өзгеруі мүмкін.

Өнімді өндіру көлемі өзгеруінен тек қана ауыспалы шығындар көбейеді. Тұрақты шығындар сол өндірістік күш қуаттың сақталуы жағдайында қысқа мерзімді кезең аралығында өзгеріссіз қалады. Шығындар сызығы тұрақты және ауыспалы шығындар бар болған жағдайда бірінші дәрежелі теңдеумен көрсетіледі:

$$Ш_{ж} = \sum VШ\Theta_i \times v_i + A = \sum (Ш\Theta_{ж} + Y_{ci} \times v_i) + A \quad (1)$$

Мұнда:

Ш_ж - өнім өндіруге кеткен шығындардың жалпы сомасы;

VШӨ - өндірілген өнім көлемі;

v - бір бірлікке келетін ауыспалы шығындар деңгейі;

A - барлық шығарылған өнімге келетін тұрақты шығындардың абсолюттік сомасы.

Шығындардың жалпы сомасын тұрақты және ауыспалы шығындарға бөлумен анықтайтын факторлық талдау мәліметтері келесі кестеде келтірілген.

Кесте 2-Өнімнің бір бірлігіне шығындар

| Өнім түрі | Өзіндік құн деңгейі, теңге | | | | | | Өндіріс көлемі, дана | |
|-------------|----------------------------|-------------|----------|---------|-------------|---------|----------------------|-------|
| | Жоспар | | | Нақты | | | Жоспар | Нақты |
| | Барлығы | Оның ішінде | | Барлығы | Оның ішінде | | | |
| ауыспалы | | тұрақты | ауыспалы | | тұрақты | | | |
| А | 6000 | 4500 | 1500 | 7300 | 5500 | 1800 | 18089 | 17024 |
| Б және т.б. | 3291,5 | 1989,95 | 1301,55 | 5809,25 | 3047 | 2762,25 | 10000 | 5700 |

Кесте 3-Өнім өндіруге кеткен шығындардың жалпы сомасын факторлық талдау үшін мәліметтер

| Шығындар | Сомасы мың теңге | Шығындардың өзгеру факторлары | | | |
|--|------------------|-------------------------------|---------------|-------------------|------------------|
| | | Шығарылған өнім көлемі | Өнім құрылымы | Ауыспалы шығындар | Тұрақты шығындар |
| Жоспар бойынша жоспарланып шығарылған өнімге: $\sum(VШӨіж \times Віж) + Аж$ | 141449 | жоспар | жоспар | жоспар | Жоспар |
| Жоспарланған құрылым сақталуында шығарылған өнімнің нақты көлеміне есептелген жоспар бойынша: $\sum(VШӨіж \times Віж) \times Ктө + Аж$ | 121999,400 | нақты | жоспар | жоспар | Жоспар |
| Нақты құрылым жағдайында нақты шығарылған өнімге жоспарланған деңгей бойынша: $\sum(VШӨін \times Віж) + Аж$ | 128099,715 | нақты | нақты | жоспар | Жоспар |
| Тұрақты шығындардың жоспарланған деңгейінде нақты: $\sum(VШӨін \times Він) + Аж$ | 151149 | нақты | нақты | Нақты | жоспар |
| Нақты: $\sum(VШӨін \times Він) + Ан$ | 157388 | нақты | нақты | Нақты | Нақты |

Кестеден шығарылған тауарлық өнімнің шартты - табиғи көлемі бойынша жоспардың артық орындалуына байланысты шығындар сомасының артқанын көруге болады. Шығарылған өнімнің құрылымы өзгеруі есебінен шығындар сомасының да

көбейгенін байқаймыз. Бұл жалпы шығарылған өнім ішінде шығын сиымдылығы жоғары өнім үлесінің көбейгені деген сөз, жекелеп айтқанда шығарылған өнімнің құрылымының өзгеруінен шығындар 6100315 теңгеге көбейген, өнімнің бір бірлігіне кеткен ауыспалы шығындар деңгейі жоғарлауынан өнімді өндіруге кеткен шығындар 2304925 теңгені құрады. Тұрақты шығындар жоспармен салыстырғанда 6239000 теңгеге жоғарланған, ол да жалпы шығындар сомасының көбеюіне себеп болды.

Қорытындылап айтқанда, шығындардың жалпы сомасы жоспардан 15939000 теңгеге артық (157388000 – 141449000) немесе 11,26 %- ға артық. Оның ішінде өнімді өндіру көлемі бойынша жоспардың орындалуынан және өнімнің құрылымының өзгеруінен 13349285 теңгеге (128099715 – 141449000) азайып және өнімнің өзіндік құнының өсуінен 29288285 теңгеге (157388000 – 128099715) көбейген.

Ауыспалы және тұрақты шығындардың үлес салмағының өзгеруі өнімнің ресурс сиымдылығы жоғарлауынан да, сонымен бірге ресурсқа бағаның өсуінен де болады.

Осы факторлардың өнімнің өзіндік құнына әсерін анықтау үшін есеп беру кезеңіндегі қолданылған ресурстардың нақты санын жоспарланған бағаға немесе базалық кезеңдегі бағаға көбейту керек, содан кейін оны есеп беру кезеңіндегі оның нақты құнымен салыстырады.

Өзіндік құнының өзгеру себептерін терең зерттеу үшін жеке бұйымдар бойынша есептік калькуляцияны талдайды, бір бірлікке кеткен шығындардың нақты деңгейін жоспармен және өткен жыл мәліметтерімен толық шығындар және шығындар элементтері бойынша салыстырады.

Өнімнің бір бірлігінің өзіндік құны деңгейі өзгерісіне бірінші тәртіптегі фактордың әсерін келесі факторлық үлгі көмегімен зерделейді:

$$C_i = \frac{A_i}{VШ\Theta_i} + b_i \quad (2)$$

Кесте 4-А бұйымы өзіндік құнын факторлық талдау үшін бастапқы мәліметтер

| Көрсеткіштер | Жоспар бойынша | нақты | Жоспардан ауытқу |
|---|----------------|-------|------------------|
| Өндіріс көлемі, мшб | 11520 | 10080 | -1440 |
| Тұрақты шығындар сомасы, млн.тг | 13824 | 14112 | 288 |
| Өнімнің бір бірлігінің ауыспалы шығындары, мың тг | 5600 | 6200 | 600 |
| 1 мшб өзіндік құны | 6800 | 7600 | 800 |

Осы үлгіні қолдана отырып, А бұйымы өзіндік құны өзгерісіне факторлардың әсерін тізбектелген қойылымдар әдісімен есептейміз:

$$C_{\text{жосп}} = \frac{A_{\text{жосп}}}{VШ\Theta_{\text{жосп}}} + b_{\text{жосп}} = \frac{13824000}{11520} + 5600 = 6800 \text{ мың тг}$$

$$C_{\text{шартты1}} = \frac{A_{\text{жосп}}}{VШ\Theta_{\text{нақты}}} + b_{\text{жосп}} = \frac{1382400}{10080} + 5600 = 6971,4286$$

$$C_{\text{шартты2}} = \frac{A_{\text{нақты}}}{VШ\Theta_{\text{нақты}}} + b_{\text{жосп}} = \frac{1411200}{10080} + 5600 = 7000$$

$$C_{\text{нақты}} = \frac{A_{\text{нақты}}}{VШ\Theta_{\text{нақты}}} + b_{\text{нақты}} = \frac{14112000}{10080} + 6200 = 7600$$

Өнімнің бір бірлігі өзіндік құнының жалпы өзгерісі мынадай:
 $\Delta C_{\text{жалпы}} = 7600 - 6800 = 800 \text{ мың тг.}$

Оның ішінде:

а) өндірілген өнім көлемі әсерінен:
 $6971,4286 - 6800 = 171,4286 \text{ мың тг.}$

б) тұрақты шығындар есебінен:
 $7000 - 6971,4286 = 28,5714$

в) өнімнің бір бірлігінің ауыспалы шығындар есебінен:
 $7600 - 7000 = 600 \text{ мың тг}$

Осындай есептеулерді өнімнің әрбір түрі бойынша жүргізеді.

Одан кейін шығындардың әрбір баптары бойынша тауарлы өнімнің құнын жеке-жеке зерделейді, ол үшін нақты мәліметтерді жоспармен немесе өткен кезең мәліметтерімен салыстырады.

Өнеркәсіп өнімінің өзіндік құнында жоғары үлес салмақты әдетте шикізат пен материалдарға кеткен шығындар алады. Бұл бап бойынша шығындардың жалпы сомасы өндірілген өнім көлеміне (ВЖӨ), оның құрылымына (ҮСі) және жеке бұйымдарға кеткен шығындар үлесі өзгерісіне (МШҮ) байланысты. Соңғысы (МШҮ) өз кезегінде өнімнің бір бірлігіне кеткен материалдар санына (ШҮ) және материалдардың бір бірлігінің орташа бағасына (Бі) тәуелді.

Тікелей материалдық шығындарды талдауды ең алдымен өнімнің бір бірлігіне кеткен материалдық шығындар өзгерісіне әсер ететін факторларды зерттеуден бастаған жөн. Ол үшін келесі факторлық үлгі қолданылады.

$$\text{МШҮ}_i = \sum(\text{ШҮ}_i \times \text{Б}_i) \quad (3)$$

Бұл факторлардың әсерін тізбектелген қойылымдар әдісімен есептеуге болады:

$$\text{МШ}_0 \text{Ү}_0 = \sum(\text{ШҮ}_{i0} \times \text{Б}_{i0}); \quad \text{МШҮ}_m = \sum(\text{ШҮ}_{i1} \times \text{Б}_{i0})$$

$$\text{МШҮ}_1 = \sum(\text{ШҮ}_{i1} \times \text{Б}_{i1})$$

$$\Delta \text{МШҮ}_{\text{шҮ}} = \text{МШҮ}_m - \text{МШҮ}_0$$

$$\Delta \text{МШҮ}_6 = \text{МШҮ}_1 - \text{МШҮ}_m$$

Өнімнің бір бірлігіне шикізат пен материалдар шығыны олардың сапасына, материалдың бір түрін басқаға ауыстыруға, шикізат рецептурасының өзгеруіне, өндірістің техникасы, технологиясы және ұйымдастырылуына, жұмыскерлердің біліктілігіне, шикізат қалдықтарына және басқаларға байланысты. Алдымен материалдар үлес салмағының қандай да бір фактордың әсерінен өзгеруін білу керек, содан кейін жоспарланған баға мен өнімнің і түрі бойынша өндірістің нақты көлеміне көбейту қажет. Нәтижесінде сәйкесінше фактор есебінен осы бұйым түрі өндірісіне кететін материалдық шығындардың өсімше сомасын аламыз.

$$\Delta MШ_{xi} = \Delta ШY_{xi} \times B_{iж} \times VШ\Theta_{iH} \quad (4)$$

Материалдың орташа баға деңгейі шикізат нарығына, инфляциялық факторларға, материалдық ресурстардың ішкі топтық құрылымына, тасымалдау және дайындау шығындары деңгейіне, шикізат сапасына және т.б. байланысты. Осы факторлардың әрбіреуі әсерінен материалдық шығындардың жалпы сомасы қалай өзгергенін білу үшін қандай да бір фактордың есебінен материалдың t түрі немесе материалдар тобының орташа бағасы өзгерісін сәйкесінше қолданылған материалдар түрінің нақты санына көбейтеді:

$$\Delta MШ_{xi} = \Delta B_{xi} \times ШY_{iH} \times VШ\Theta_{iH} \quad (5)$$

Көптеген кәсіпорындарда шикізаттың жоспардан тыс қайтарылатын қалдықтары болады, оларды сатуға немесе басқа мақсаттарға пайдалануға жарайды. Егер олардың қолдануға болатын баға бойынша құнын бастапқы шикізат бағасы бойынша құнымен салыстырса, онда өнімнің өзіндік құнына кіретін материалдық шығындардың қандай сомаға көбейгенін білуге болады.

Тікелей еңбек шығындарын өнімнің өзіндік құнында маңызды үлес салмақты алады және оның деңгейін қалыптастыруға үлкен әсер етеді. Сондықтан тауарлы өнімнің бір теңгесіне еңбек ақы динамикасын, оның өзіндік құндағы үлес салмағын және мөлшерін анықтаушы факторларды зерделеу, шығындардың осы баптары бойынша қаражаттарды үнемдеу резервтерін іздеу маңызды роль атқарады.

Тікелей еңбек ақының жалпы сомасы тауарлы өнімді өндіру көлеміне, оның құрылымына және жеке бұйымдар шығындары деңгейіне байланысты. Соңғысы өз кезегінде еңбексыйымдылығы мен 1 адам-сағатқа еңбек ақы деңгейіне тәуелді.

Факторлық үлгі:

а) тұтас кәсіпорын бойынша жалпы тікелей еңбекақы шығындары:

$$EАж = \sum (VШ\Thetaж \times YC1 \times ECi \times ETi) \quad (6)$$

б) тікелей еңбекақы сомасының өнімнің і түрі жалпы өндірісіне әсері:

$$EA_i = VШ\Theta_i \times EC_i \times ET_i) \quad (7)$$

в) өнімнің і түрі бірлігіне тікелей еңбек ақы әсері:

$$EAY = EC_i \times ET_i;) \quad (8)$$

Сурет 1. Өндірілген өнімге еңбек ақы факторлық жүйесінің құрылымдық-логикалық сызбасы

Тұтас кәсіпорын бойынша тікелей еңбек ақының жалпы сомасы жоғарыда аталған факторлармен қоса өнімнің құрылымына да байланысты. Еңбек сиымдылығы көбірек өнім үлесі жоғарлағанда еңбекақы шығыны көбейеді және керісінше.

Өнімнің еңбек сиымдылығы және еңбекақы деңгейі өндіріске жаңа, прогрессивті техника және технологияны енгізу, механикаландыру және автоматтандыруға байланысты. Бұл факторлардың еңбекақы сомасы өзгерісіне әсерін былайша табуға болады:

$$\Delta EA_{x1} = \Delta EC_{x1} \times ET_o \times VШ\Theta_1$$

$$\Delta EA_{x1} = EC_1 \times \Delta ET_{x1} \times VШ\Theta_1$$

Егер өнімнің өзіндік құнына осы фактордың әсерін кешенді бағалау керек болса, онда жаңа жабдықты енгізуге байланысты амортизация және басқа да шығындардың қаншалықты жоғарлағанын есепке алу керек:

$$\Delta \Theta K_{x1} = \frac{Ш_o \pm \Delta EA_{x1} \pm \Delta A_{mx1}}{VШ\Theta_o + \Delta VШ\Theta_{x1}} - \Theta K_o \quad (9)$$

Мұнда:

$\Delta \Theta K_{x1}$ – инновациялық шаралар есебінен өнімнің бір бірлігі өзіндік құны деңгейінің өзгерісі;

ΔEA_{x1} – осы шара есебінен еңбекақы сомасының өзгерісі;

ΔA_{mx1} – осы шараны енгізуге байланысты негізгі құралдарды ұстаудың басқа шығындары мен амортизация сомасы өзгерісі;

$\Delta Ш\Theta_{x1}$ – осы шара есебінен шығарылған өнім өзгерісі;

Еңбекақы өзгерісі факторларын талдау кезінде сонымен бірге ғылыми-техникалық шараларды енгізу актісі мәліметтерін пайдалануға болады, онда әрбір енгізілген шара есебінен еңбекақының үнемделген сомасы көрсетіледі.

Өнеркәсіп өнімдерінің құнын төмендету резервтерінің (Р) өндіріс көлемін кәсіпорынның толық өндірістік күш-қуатын қолдану есебінен (Р↑ШӨ);

1) өндіріс көлемін кәсіпорынның толық өндірістік күш-қуатын қолдану есебінен (Р↑ШӨ);

2) Оны өндіру үшін шығындарды қысқартуды (Р↓Ш) еңбек өнімділігін жоғарлату, шикізат материалдар, электроэнергия, жанар май, жабдықтарды үнемді қолдану, өндірістік емес шығындарды, өндірістік ақауларды және т.б. азайту есебінен.

Оны өндіру үшін шығындарды қысқартуды (Р↓Ш) еңбек өнімділігін жоғарлату, шикізат материалдар, электроэнергия, жанар май, жабдықтарды үнемді қолдану, өндірістік емес шығындарды, өндірістік ақауларды және т.б. азайту есебінен.

Резервтер мөлшері келесі формуламен есептеледі:

$$P \downarrow \Theta_K = \Theta_{K_M} - \Theta_{K_H} = \frac{Ш_H - P \downarrow Ш + Ш_K}{VШ\Theta_H + P \uparrow VШ\Theta} - \frac{Ш_H}{VШ\Theta_H} \quad (10)$$

Мұнда:

Θ_{K_M} , Θ_{K_H} – сәйкесінше бұйымның өзіндік құнының мүмкін болатын және нақты деңгейі,

$Ш_K$ – өнімді шығаруды жоғарлату резервтерін игеру үшін қажетті қосымша шығындар.

Өнім өндіруді жоғарлату резервтері өндірістік бағдарламаны орындауды талдау үдерісінде анықталады. Өнім өндіру көлемі жоғарлауы кезінде тек ауыспалы шығындар (тікелей жұмысшылар еңбекақысы, тікелей материалдық шығындар және т.б.) көбейеді, тұрақты шығындар сомасы тәртіп бойынша өзгермейді, нәтижесінде өнімнің өзіндік құны төмендейді.

Шығындарды қысқарту резервтері шығындардың әрбір баптары бойынша нақты ұйымдастырушылық–техникалық шаралар есебінен (жаңа прогрессивті өндіріс техникасы мен технологи-

ясын енгізу) еңбекті ұйымдастыруды жақсарту және басқалар есебінен анықталады.

Ұйымдастырушылық – техникалық шараларды енгізу нәтижесінде ($P \downarrow EA$) еңбекақы бойынша шығындарды үнемдеуді енгізгенге дейінгі бұйымның еңбек сиымдылығымен (ECY_0) енгізгеннен кейінгі (ECY_1) сәйкесінше шаралар арасындағы айырманы жоспарланған орташа сағаттық еңбек төлеміне (ET) және бұйымды шығарудың ($VШ\Theta_{ж}$) жоспарланған санына көбейтумен анықтайды.

$$P \downarrow EA = (ECY_1 - ECY_0) \times ET_{ж} \times VШ\Theta_{ж} \quad (11)$$

Үнемдеу сомасы еңбекақы қорынан аударым пайызына жоғарлайды, ол өнімнің өзіндік құнына кіреді. Жаңа технологияны енгізу және басқа да ұйымдастырушылық шаралар есебінен өндіріске жоспарланып шығарылатын өнімге материалдық шығындарды төмендету резервін ($P \downarrow MШ$) келесідей түрде анықтауға болады:

$$P \downarrow MШ = (ШY_1 - ШY_0) \times VШ\Theta_{ж} \times Б_{ж} \quad (12)$$

Мұнда:

$ШY_1; ШY_0$ – ұйымдастырушылық-техникалық шараларды сәйкесінше енгізгенге дейін және енгізгеннен кейін өнімнің бір бірлігіне материалдар шығыны;

$VШ\Theta_{ж}$ – жоспарланып шығарылған өнім;

$Б_{ж}$ – материалдардың жоспарланған бағасы.

Негізгі құралдарды сату, ұзақ мерзімге жалға беру және қажетсіз, артық, пайдаланылмаған ғимараттар, машиналар, жабдықтар есебінен оларды ұстап тұру шығындарын қысқарту резервін ($P \downarrow H\ThetaҚ$) бастапқы құнын амортизация нормасына көбейтумен анықтайды.

$$P \downarrow H\ThetaҚ = HБҚ \times АН \quad (13)$$

Мұнда:

$HБҚ$ – негізгі құралдардың бастапқы құны, $АН$ – амортизация нормасы.

Үстеме шығындарды үнемдеу резерві басқару аппаратын тиімді қысқарту, іс – сапарға қаражаттарды, пошта-телеграфтың

және канцелярия шығындарын үнемді пайдалану, материалдардың бұзылуынан болған жоғалтуларды, тұрып қалуларға төлемдерді қысқарту есебінен шығындардың әрбір баптары бойынша факторлық талдау негізінде анықталады.

Өнім өндіруді жоғарлату резервін игерудегі қосымша шығындар әрбір оның түрі бойынша жеке-жеке есептеледі. Бұл негізінен қосымша шығарылған өнім үшін еңбекақы, шикізат, материалдар, энергия және басқа да ауыспалы шығындар, олар өндірілген өнім көлеміне пропорционалды өзгереді. Олардың мөлшерін анықтау үшін қандай да бір өнім түрін ауыспалы шығындардың нақты деңгейінің үлесіне көбейтеді.

$$\text{Ш}_k = P \uparrow V \text{Ш}_i \times V_{iH} \quad (14)$$

Әдебиеттер

1. Баканов М.И., Шеремет А.Д. Теория экономического анализа. – М.: ФиС, 2002
2. Любушин Н.П., Лещева В.Б., Дьякова В.Г. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия: Учеб. Пособие для вузов. – М:ЮНИТИ-ДАНА, 2000
3. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. – М.: ИНФРА-М, 2007
4. Андыбаева Г.Т., Канабекова А.К., Абитова А.К. Экономикалық талдау.-Оқу құралы.-Алматы: «Лем» баспасы ЖШС, 2014.

БАЙБЕКОВА А.Н.

магистрант

КазЭУ им.Т.Рыскулова

город Алматы

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДОСТОВЕРНОСТИ БУХГАЛТЕРСКОЙ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ

Выход многих казахстанских организаций на международные инвестиционные рынки все в большей степени способствуют

становлению бухгалтерской (финансовой) отчетности как инструмента для принятия решений собственниками организации, и как основы анализа внешними пользователями, в частности инвесторами.

В практике последнего времени все возрастающее значение для субъектов хозяйствования, включая соответствующие правительственные органы, начинает иметь фактор достоверности бухгалтерской (финансовой) отчетности. Участникам рынка, включающим акционеров, инвесторов и банкиров, нужна уверенность в адекватности соответствующей финансовой информации, поступающей от организаций.

Бухгалтерская (финансовая) отчетность выступает как средство для наблюдения пользователями за работой организации. Это достигается путем представления в сжатом виде информации об основных показателях деятельности данного субъекта хозяйствования.

В экономически развитых странах финансовая (бухгалтерская) отчетность является базой для построения концептуальных основ бухгалтерского учета.

Исходным пунктом в построении системы бухгалтерского учета являются интересы лиц, нуждающихся в информации, создаваемой системой бухгалтерского учета. В связи с этим при разработке концептуальных основ подготовки отчетности Совет по международным стандартам финансовой отчетности предварительно сформировал правила подготовки и представления финансовой отчетности. Данный документ определил цели и общие принципы составления финансовой отчетности, правила признания и оценки элементов финансовой отчетности.

Концептуальные основы существуют в той или иной форме практически во всех странах. Например, в США действуют положения о концепциях финансового учета, определяющие цели составления финансовой отчетности, качественные характеристики учетной информации, элементы финансовой отчетности, концепции признания и оценки информации.

В Казахстане аналогичные принципы определены. К ним относятся:

- достоверность;
- полнота;
- сравнимость;
- нейтральность.

Достоверной считается отчетность, сформированная в соответствии с установленными нормативными актами по бухгалтерскому учету, при условии, что она не содержит существенных ошибок или пристрастных оценок и правдиво отражает хозяйственную деятельность организации. Достоверность отчетности должна быть обеспечена в процессе ведения бухгалтерского учета. При отражении хозяйственных операций приоритет должен отдаваться их экономическому содержанию. Организация должна придерживаться осмотрительности в оценках.

Полной считается отчетность, содержащая информацию обо всех фактах хозяйственной деятельности за отчетный период с учетом существенности информации и затрат на ее получение. Требование полноты реализуется через требование существенности.

Требование существенности – это способность информации влиять на решения заинтересованных пользователей такой информации, принимаемые на основе данных отчетности.

Признание показателя существенным зависит от его оценки, характера, конкретных обстоятельств формирования. Иными словами, существенность при составлении бухгалтерской отчетности определяется совокупностью качественных и количественных факторов.

Стоимостная оценка существенности показателя, подлежащего обособленному раскрытию в бухгалтерской отчетности, может базироваться на уровне 5%.

Количественная оценка существенности показателя может находиться и на другом уровне. Организация должна решить это самостоятельно.

Сравнимой считается отчетность, в которой по каждому числовому показателю приводятся данные как минимум за два отчетных периода. При этом организации следует придерживаться последовательности применения установленной учетной политики,

которая должна быть известна как в течение текущего периода, так и за ряд предшествовавших периодов в соответствии с правилами, установленными нормативными актами по бухгалтерскому учету.

Заинтересованные пользователи должны иметь возможность сравнивать информацию об организации за разные периоды, для того чтобы определить тенденции в ее финансовом положении и финансовых результатах деятельности.

Нейтральной считается бухгалтерская отчетность, не нацеленная на интересы определенных групп пользователей отчетности.

Организация вправе принять решение о представлении бухгалтерской отчетности по формам, если показатели, определенные в этих образцах форм, позволяют соблюдать установленные требования к бухгалтерской отчетности. В случае отсутствия у организации данных по соответствующим активам, обязательствам, доходам, расходам, хозяйственным операциям, показатели (строки, графы) по которым предусмотрены в образцах форм, эти показатели (строки, графы) в формы, разработанные организацией, не включаются.

Пояснения к бухгалтерскому балансу и отчету о прибылях и убытках должны раскрывать все необходимые сведения, обеспечивающие реальную оценку финансового положения организации пользователями бухгалтерской отчетности. Существенные показатели деятельности организации подлежат раскрытию в бухгалтерской отчетности обособленно следующими способами:

- путем расшифровки показателей непосредственно в утвержденных формах отчетности;
- в виде таблиц и пояснений к этим формам;
- в пояснительной записке к бухгалтерской отчетности.

В формах бухгалтерской отчетности не должно быть никаких подчисток и помарок.

Бухгалтерская отчетность, составленная в соответствии с рассмотренными принципами и требованиями, выполняет следующие функции:

- является важным инструментом управления экономикой не только организации, но и страны;

- служит информационной базой для принятия управленческих решений руководителями организации;
- характеризует инвестиционную привлекательность конкретной организации;
- выполняет контрольную функцию;
- является базой для разработки текущих и перспективных планов и др.

Бухгалтерская отчетность представляет собой основу информационного обеспечения процесса управления, поэтому состав финансовой отчетности определяется потребностями ее пользователей. Классификация пользователей бухгалтерской отчетности может быть выполнена по-разному, однако чаще всего выделяют три группы пользователей (табл. 1.1).

Таблица 1.1 – Основные группы пользователей финансовой информации, представленной в отчетности организации

| 1. Государство (пользователь с косвенным финансовым интересом) | | 2. Общество (внешние заинтересованные лица с прямым финансовым интересом) | 3. Заинтересованные лица внутри организации |
|---|------------------------------|---|---|
| Фискальные органы | Органы управления экономикой | Инвесторы, кредиторы, работники организации, контрагенты, профсоюзы | Менеджмент, собственники |
| Налоговая отчетность | Статистическая отчетность | Финансовая отчетность | Управленческая отчетность |

Интересы представителей первой группы связаны с желанием иметь достоверную и документально подтвержденную информацию о финансовых результатах деятельности и финансовом состоянии данной организации.

Ко второй группе относят внешних пользователей с прямым финансовым интересом, в том числе:

- собственников коммерческой организации, которые чаще всего не принимают непосредственного повседневного участия в управлении организацией;
- инвесторов, предоставляющих капитал в виде как прямых и портфельных инвестиций, так и долгосрочных займов и кредитов;

- поставщиков сырья и материалов и покупателей продукции организации;
- финансовые институты и др.

К третьей группе относится персонал бухгалтерской службы и управленческий персонал данной организации. Заинтересованность, проявляемая представителями данной группы к содержательной части отчетности, выражена гораздо менее отчетливо по сравнению с внешними пользователями. Дело в том, что их интересы лежат в сфере организации управленческого учета, поэтому показатели бухгалтерской отчетности представляют для них интерес прежде всего с позиции реализации, принятых способов учетной политики и инвестиционных решений.

Группы внешних пользователей часто имеют противоречивые интересы, так как руководствуются мотивами собственной выгоды. Отсюда возникает различие взглядов деловых партнеров на ценность одной и той же информации. В условиях современного рынка каждый из участников в зависимости от поставленных им целей и задач осуществляет сбор и обработку данных в контексте сформулированных им целевых установок.

Тенденции мировой экономики последних лет отчетливо продемонстрировали незастрахованность существующей мировой экономической системы от возникающих финансовых кризисов. По мнению экономистов, кризис 2008 года - это кризис финансовой отчетности организаций, что особо подчеркивалось на XVIII Всемирном конгрессе по бухгалтерскому учету, проходившем в ноябре 2010 года в Малайзии. Данный кризис заставил пересмотреть применяемые подходы к порядку и объему предоставляемой заинтересованным пользователям информации о деятельности организации в целом и о ее финансовых показателях в частности. Ни американские национальные стандарты бухгалтерского учета (US GAAP), ни международные стандарты финансовой отчетности (МСФО) не смогли обеспечить такой уровень раскрытия информации в финансовой отчетности, который предоставил бы заинтересованным в ней пользователям возможности для достоверного восприятия реального положения дел в организациях.

Несмотря на некоторую утрату доверия инвесторов к информации, раскрываемой в финансовой отчетности, ими высказывается мнение о необходимости дальнейшего сближения национальных систем бухгалтерского учета именно с требованиями международных стандартов. Важность продолжения подобной тенденции выделяется как экономистами-теоретиками, так и практиками-руководителями крупнейших мировых аудиторских и бухгалтерских фирм, производственных и торговых организаций. При этом зарубежными и отечественными специалистами подчеркивается необходимость повышения надежности раскрываемой в финансовой отчетности информации.

Информация обладает качеством надежности, когда она свободна от существенных ошибок и пристрастности, и пользователи могут положиться на нее в отношении достоверного представления в ней данных.

В этой связи особую актуальность приобретает выявление контрольно-методического инструментария, позволяющего в современных экономических условиях обеспечить максимальный уровень достоверного восприятия заинтересованными пользователями информации об активах организации, раскрываемой в финансовой отчетности в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности.

В настоящее время преимущественно делаются акценты на изложение порядка составления финансовой отчетности организациями в соответствии с МСФО, тогда как вопросы обеспечения контроля над процессом ее составления остаются без должного внимания.

Объективная востребованность современной экономической ситуации в надежной финансовой отчетности организаций и недостаточная разработанность ставят следующие задачи:

1. Раскрытие тенденций развития бухгалтерского учета в современных условиях хозяйствования и выявление причин снижения достоверности финансовой отчетности при ее формировании.
2. Рассмотрение сущностной характеристики активов организации как основы обеспечения достоверности финансовой от-

четности и раскрытие характера проблем обеспечения контроля над их учетом в соответствии с международными стандартами.

3. Определение направлений усиления контроля над учетом основных средств, нематериальных активов и материально-производственных запасов в соответствии с МСФО.

4. Формирование контрольных процедур при использовании независимой и смешанной систем учета активов, а также их применение в условиях трансформационной системы преобразования информации

5. Выявление направлений расширения объема раскрытий информации об активах организации.

В условиях необходимости повышения достоверности финансовой отчетности особое место занимает надлежащий учет активов организации как ключевой группы объектов, наиболее значительно влияющих на мнение заинтересованных пользователей.

При этом существующая система финансового учета в большинстве случаев не обеспечивает максимального уровня надежности формируемой в ней информации. Это связано со стремлением бухгалтерских служб к разработке такой учетной политики в целях финансового учета, которая была бы максимально приближена к требованиям Налогового кодекса РК. Подобная расстановка приоритетов в казахстанском учете лежит в основе возникающих организационно-информационных проблем обеспечения контроля над составлением финансовой отчетности в соответствии с МСФО.

Методика контроля в сложившихся условиях обеспечит максимально надежную информацию при существовании в ее конфигурации следующих элементов:

- структуры системы контроля;
- методического инструментария;
- аналитического аппарата.

Структурно методика должна состоять из четырех модулей:

1. Модуль сбора информации.
2. Модуль регистрации информации.
3. Модуль обобщения информации.
4. Модуль анализа информации.

Модульный подход позволит снизить вероятность появления ошибок, возникающих под влиянием как человеческого, так и технического фактора.

В процессе формирования методики, устанавливающей порядок контроля над соответствием раскрытия активов требованиям международных стандартов, организациям следует исходить из существования различий между двумя учетными системами и специфики выбранного инструментария преобразования информации из одной учетной системы в другую.

В условиях появления необходимости в составлении международной финансовой отчетности можно выделить следующие этапы повышения достоверности ее формирования независимо от применяемого метода ее преобразования:

1. Подготовительный этап.
2. Этап обработки информации.
3. Этап составления финансовой отчетности.

Внедрение в методику контроля над достоверным отражением активов процедур, охватывающих проверку применяемых программных продуктов на каждом из вышеназванных этапов, позволит обеспечить заинтересованных пользователей финансовой отчетностью с максимально надежной информацией.

Осуществление контроля над достоверностью учета активов на основании заранее разработанной методики позволяет организациям сократить затраты на составление финансовой отчетности в соответствии с международными стандартами и сроки ее подготовки, а также обеспечивает более достоверное отражение в ней информации о результатах изменения имущественного положения организации в целом.

Литература

1. Костин, А.А. Возможности и условия перехода на МСФО Текст. / А.А. Костин // Бухгалтерский учет. 2005. — № 11.
2. Ковалев, С.Г. Международные стандарты финансовой отчетности в примерах и задачах (для бухгалтеров) Текст. / С.Г. Ковалев, Т.Н. Малькова. -М.: Финансы и статистика, 2005.
3. Кожин, В.Я. Бухгалтерский учет. Методология формирования бухгалтерских моделей Текст. / В.Я. Кожин. М.: Экзамен, 2006.

4. Международные стандарты финансовой отчетности Текст. : учеб.пособие / под ред. И.А. Смирновой. — М.: Финансы и статистика, 2005.
5. Мэтьюс, М.Р. Теория бухгалтерского учета Текст. : учеб. / М.Р. Мэтьюс, М.Х.Б. Перера ; пер. с англ. ; под ред. Я.В. Соколова, И.А. Смирновой. М.: Аудит : ЮНИТИ, 2009.
6. Нидлз, Б. Принципы бухгалтерского учета Текст. / Б. Нидлз, Х. Андерсон, Д. Колдуэлл ; пер. с англ. ; под ред. Я.В. Соколова. 2-е изд., стереотип. - М.: Финансы и статистика, 2009.
7. Палий, В.Ф. Модернизация экономики и совершенствование методологии бухгалтерского учета Текст. / В.Ф. Палий // Бухгалтерский учет.-2010.-№3.
8. Хендриксен, Э.С. Теория бухгалтерского учета Текст. / Э.С. Хендриксен, М.Ф. Ван Бреда ; пер. с англ. ; под ред. проф. Я.В. Соколова. М.: Финансы и статистика, 2000.
9. Wiley IFRS 2006 (International Financial Reporting Standarts). John Wiley & Sons, 2006.
10. Michael Gallagher, Dave Kaplan. Point of View: Slowing down the pace of standard setting 11 PricewaterhouseCoopers LLP. — 2010. July
11. John B. Canning. The Economics of Accountancy (New York: Roland Press, 1929).
12. International Financial Reporting Standards IFRS 2010 (English) Official pronouncements issued by the IASB at 1 January 2010.

БАЙМУХАНОВА С.Б.,

*к.э.н., доцент кафедры Учет и аудит,
КазНУ им. аль-Фараби*

ФУНКЦИОНАЛЬНО-СТОИМОСТНОЙ АНАЛИЗ – КАК ОДИН ИЗ ПРОГРЕССИВНЫХ МЕТОДОВ АНАЛИЗА

Рыночные условия хозяйствования поставили предприятия перед фактом открытой сферы деятельности в системе неопределенности и повышенного риска. Они, с одной стороны, завоевали право свободно распоряжаться собственными средствами, самостоятельно заключать контракты, договора и сделки на внутрен-

нем и внешнем рынке, что заставило предприятия самостоятельно заниматься проблемами поиска надежных потенциальных партнеров и умения качественно оценивать их финансовую устойчивость и платежеспособность. С другой стороны, предприятия с большим интересом стали относиться к оценке собственных возможностей: могут ли они отвечать по своим обязательствам; эффективно ли используют имущество; окупаются ли вложенные средства в активы; целесообразно ли используется чистая прибыль и т.д. для того чтобы квалифицированно отвечать на эти вопросы, бухгалтерские и финансовые службы организаций должны обладать специальными знаниями проведения анализа, располагать методическими разработками его проведения.

В условиях рыночной экономики предусматривается осуществление большого комплекса мер, направленных на улучшение производимой продукции, в результате которого необходимо выйти на мировой уровень. Предстоит освоить прогрессивные методы проектирования и поиска новых технических решений, увеличение выпуска техники новых поколений и техники, в наибольшей степени удовлетворяющей конкретные функциональные потребности ее пользователей. Указанные мероприятия должны осуществляться в тесной увязке с вопросами эффективности производства, так как решение стоящих задач должно осуществляться не любой ценой, а с учетом и осуществляемых затрат, и получаемых результатов. В этой связи возрастает роль и значение функционально-стоимостного анализа как одним из прогрессивных методов анализа, в решении этих задач, что предполагает уточнения понятия рассматриваемого метода.

Метод функционально-стоимостного анализа был разработан в сороковых годах XX века как альтернатива традиционным финансовым подходам и в настоящее время применяется во многих странах с развитой рыночной экономикой. Функционально-стоимостной анализ имеет принципиальное отличие от обычных способов снижения производственных и эксплуатационных затрат, так как предусматривает функциональный подход.

В период своего зарождения метод ФСА рассматривался только как инструмент поиска излишних затрат в существующих изде-

лиях. Но по мере освоения и распространения его стали применять и как средство предупреждения возникновения неэффективных решений уже на стадии проектирования и производства продукции, в сфере организации и управления различными работами.

В научной литературе имеются различные трактовки функционально-стоимостного анализа. Так А.П. Ковалев, Е.А.Грамп, Ю.М.Соболев, М.Г. Карпунин, В.В.Сысун, Б.И.Майданчик, Н.К. Моисеева придерживаются той точки зрения, несмотря на некоторую разницу в определении, что ФСА – метод системного исследования функции объектов, направленный на оптимизацию соотношения между качеством исполнения функций, их полезностью и затратами на их осуществление и реализацию [1; 2; 3]. ФСА относится к перспективным методам анализа. В нем успешно используются передовые приемы и элементы инженерно-логического и экономического анализа. ФСА является системой целенаправленной рационализации, которая обеспечивает существенную экономию материальных, трудовых и финансовых затрат.

В отличие от традиционных методов анализа сравнений, средних величин, балансового, метода элиминирования, графического, индексного ФСА имеет принципиальные особенности. Он предполагает системный и комплексный подход к решению проблем, предусматривает применение функционального подхода, при котором достигается наиболее экономное осуществление функций исследуемого объекта, использует коллективные творческие методы и новейшие приемы поиска путей, обеспечивает единство конструктивно-технологических, экономических и организационных задач.

Развитие ФСА осуществляется в направлении совершенствования методологии, расширения областей применения.

ФСА является универсальным методом. Объектом функционально-стоимостного анализа является не система как таковая, а выполняемые ею функции. Когда система начинает функционировать появляются затраты на осуществление функции. Таким образом, в качестве объектов ФСА рассматриваются не только изделия, но и процессы, структуры и виды деятельности.

В период зарождения ФСА встречались лишь единичные случаи его применения. Затем, по мере разработки теории, приобретением практического опыта появляются первые успехи внедрения ФСА за рубежом и в РФ. В РФ развитие метода проходит в более широком масштабе, привлекая достижения экономико-математического моделирования, теорию оптимизации и системного анализа. Это постепенно приводит к положительным результатам в развитии машиностроения и приборостроения.

В теории ФСА предусматривалась необходимость минимизации издержек, необходимых для изготовления изделия, выполняющего заданные функции, в том числе и устранение «излишних» издержек, не имеющих прямого отношения к назначению изделия. В связи с этим многие специалисты по ФСА считают основной целью проведения данного метода снижение себестоимости изделий и расходов на эксплуатацию.

Мы считаем, отличие ФСА от других методов анализа заключается в увязке затрат с функцией и качеством, а снижение себестоимости осуществляется без относительно получаемых конечных результатов.

Как отмечают А.Д. Шеремет и М.И. Баканов под функционально-стоимостным анализом понимают метод системного исследования функций отдельного изделия или определенного производственно-хозяйственного процесса, или же управленческой структуры, направленный на минимизацию затрат в сферах проектирования, освоения производства, реализации, промышленного и бытового потребления [4. 416 с.].

По мнению В.В. Осмоловского, Л.И. Кравченко, Н.А. Русак – это метод системного исследования функции изделий, процессов или других объектов, направленный на оптимизацию их технико-экономических параметров на всех стадиях жизненного цикла изделий (от идеи создания до снятия с эксплуатации и утилизации) [5. 318 с.].

Г.В. Савицкая считает, что ФСА представляет собой эффективный способ выявления резервов сокращения затрат, который основывается на поиске более дешевых способов выполнения главных

функций (путем, технических, технологических организационных и других изменений производства) при одновременном исключении лишних функций [6. 704 с.].

Все вышеуказанные определения объективно, в той или иной степени, отражают смысл функционально-стоимостного анализа. Но в связи с изменяющимися условиями хозяйствования, в авторской транскрипции, функционально-стоимостной анализ – метод системного исследования функций товаров, процессов, управленческой структуры или других объектов с целью оптимизации соотношения между его потребительскими свойствами и затратами на его разработку, производство, эксплуатацию, утилизацию при высоком качестве, предельной полезности и долговечности.

Таким образом, ФСА можно рассматривать как рабочую процедуру, направленную на создание такого оптимального объекта, который выполнял бы все необходимые функции на уровне, предъявляемом потребителям, при минимальных затратах на его достижение.

Как система функционально-стоимостной анализ представляет собой совокупность действий, сочетающих организационные средства, научно-методические принципы, технико-экономические приемы, нацеленные на обнаружение, предупреждение, сокращение или ликвидацию излишних затрат. Это обеспечивается за счет всестороннего изучения функций, выполняемых исследуемым объектом, или затрат, необходимых для их проведения. Именно функции продукта труда удовлетворяют общественные потребности: транспортные средства перемещают грузы и пассажиров, холодильное оборудование создает необходимую температуру для сохранения продуктов или поддержания рабочих процессов и т.п. Конкретные исполнение, способ обработки, реализующие заданную функцию, выступают как один из большого числа возможных вариантов ее выражения и, соответственно, затрат на обеспечение функции [7. 431 с.].

Таким образом, исходным положением функционально-стоимостного анализа является тезис, согласно которому для потребителя является ценным не сам товар, а некоторый комплекс его

полезных функций Функциональный подход означает. Что объект понимается и совершенствуется не в своей конкретной материально-вещественной, организационной или иной форме, а как комплекс функций, которые он выполняет (или должен выполнять) [8. 144 с.]. Каждая из функций анализируется с позиции возможных принципов и способов исполнения с помощью совокупности специальных приемов. Оценка вариантов построения объекта производится по критерию, учитывающему степень выполнения и значимость функций, а также размер затрат, связанных с их реализацией на всех этапах жизненного цикла объекта.

Функциональный подход заставляет не только изучать конкретные потребности заказчиков, но и глубже анализировать количественную и качественную стороны этих потребностей, перестраивать под них производство (выполнение работ, предоставление услуг) любой организации.

Цель функционально-стоимостного анализа состоит в развитии полезных функций объекта при оптимальном соотношении между их значимостью для потребителя и затратами на их осуществление. [9].

Конечной целью ФСА, по нашему мнению, является поиск наиболее экономичных, с точки зрения потребителя и производителя, вариантов того или иного практического решения или минимизация затрат производителя и потребителя изделий при улучшении или сохранении их качественных параметров. В зависимости от выбранного объекта анализа общая цель конкретизируется. Так, если осуществляется ФСА серийно выпускаемой несколько лет продукции, то целью анализа может быть улучшение потребительской стоимости при незначительном снижении себестоимости или оставлении ее на прежнем уровне. Если же функционально-стоимостной анализ проводится по вновь освоенной продукции, то ставится цель значительного снижения себестоимости (до 20-30%) без существенного изменения потребительской стоимости.

Функциональное рассмотрение объекта, позволяющее абстрагироваться от его существующей конструкции (организационной структуры и т.д.) и сосредоточить внимание на его функциях,

принципиально отличается от предметного подхода, используемого в традиционных методах технико-экономического анализа, рационализации и модернизации. Целью предметного подхода является снижение затрат на изготовления изделия или его совершенствование в рамках принятого конструкторского и какого-либо другого решения, что резко сужает поле поиска решений, поскольку вынуждает специалистов придерживаться существующей конструкции.

Цель функционально-стоимостного анализа имеет различия с целями традиционных методов анализа эффективности производства. Так, если традиционные методы анализа эффективности производства своей целью ставят поиск путей более качественного и экономичного изготовления данного объекта, то ФСА – поиск путей более качественного и экономичного выполнения комплекса функций. Если традиционные методы вычисляют затраты на некоторый вид деятельности лишь по категориям расходов, то ФСА показывает стоимость выполнения всех этапов процесса. Функционально-стоимостной анализ исследует все возможные функции с целью наиболее точно определить затраты и обеспечить возможность модернизации процессов и повышения производительности.

Для достижения главной цели с помощью анализа должны проводиться следующие мероприятия:

- общая характеристика объекта;
- детализация объекта на функции; группировка выделенных функции на главные, вспомогательные, ненужные и т.д.;
- определение и группировка затрат соответственно выделенным функциям;
- исчисление сумм затрат на изготовление объекта при исключении лишних функции и использовании других технических, технологических и других решений;
- разработка предложений по технологическому и организационному усовершенствованию производства [6. 704 с.].

Мы считаем, что основными задачами, обеспечивающими осуществление главной цели проведения функционально-стоимостного анализа, являются:

- повышение конкурентоспособности продукции и организации в целом;
- повышение качества объекта в целом или его составных частей;
- снижение затрат на производство (материало-, фондо-, трудо-, и энергоемкости, эксплуатационных и транспортных расходов);
- повышение производительности труда;
- увеличение объема выпуска продукции без дополнительных капитальных вложений;
- разработка новых или совершенствование существующих товаров, услуг, технологий, систем организации труда и управления производством;
- ведение производства с учетом экологических требований;
- решение других задач, направленных на повышение организационно-технического уровня и эффективности функционирования анализируемых объектов.

Следует принять во внимание тот факт, что на практике зачастую удается решать одновременно сразу несколько из вышеперечисленных задач. Для их решения применяются различные приемы и подходы, однако любая аналитическая процедура обязательно должна включать:

- определение ценности анализируемого объекта, его полезного потенциала и условий наиболее полного использования;
- выявление уровня выполнения объектом функций и соответствие их фактических параметров требуемым, так как отсутствие соответствия свидетельствует о снижении конкурентоспособности продукции.

Как показывают исследования, функционально-стоимостной анализ может, проводится в следующих целях:

- увеличение прибыли (дохода) предприятия,
- снижение себестоимости продукции и расходов на эксплуатацию за счет:
- снижения материалоемкости, трудоемкости, энергоемкости и фондоемкости объекта;

- снижение эксплуатационных и транспортных расходов;
- замены дефицитных, дорогостоящих и импортных материалов;
- повышения производительности труда и др.;

3 повышение качества и конкурентоспособности продукции для достижения или превышения мирового уровня.

Функционально-стоимостной анализ продукции может проводиться как путем рассмотрения его жизненного цикла в целом, так и на основе более детального анализа каждой из его стадий; исследование и разработка подготовка производства, изготовление, обращение и реализация, эксплуатация и потребление, утилизация.

Разработка нового товара на основе функционально-стоимостного анализа предшествует, как правило, проверка обоснованности технических и других требований, выданных заказчиком [7. С.13; 10.].

В качестве объектов ФСА мы выделяем изделия, технологию, услуги, организацию производства, труда и управления, организацию бухгалтерского учета и формирования потоков информации и др. Отметим, что объектом может быть создание принципиально нового товара или же кардинальная реконструкция ранее действовавшего. Какой бы объект не был взят для анализа, он рассматривается как система, которая характеризуется:

- способностью перерабатывать ресурсы и совершать полезную работу (выполнять полезные функции), т.е. потреблять стоимость и создавать добавленную стоимость;
- внутренней структурой, т.е. она состоит из отдельных взаимосвязанных между собой компонентов.

Рассмотрение объекта анализа как системы, позволяет установить причинно-следственные связи между ресурсами, поступающими на входы системы, компонентами системы и результатами, появляющимися на выходе системы.

На наш взгляд, теоретические работы по функционально-стоимостному анализу можно разделить на три направления:

- поиск новых концепций и принципов обеспечения функций сложных систем, работ с системами государственного масштаба и отраслями экономики.

- исследование конкретных видов производства, управления, технологий и т.п.

- исследование уже созданных или создаваемых изделий, узлов, деталей и пр.

В качестве основных направлений использования ФСА нами выделены- повышение производительности, снижение стоимости, трудоемкости, времени и повышение качества выпускаемой продукции в отраслях пищевой промышленности.

Повышение производительности в организации включает в себя три этапа.

На первом этапе осуществляется анализ функций для определения возможностей повышения эффективности их выполнения.

На втором- выявляются причины непроизводительных расходов и пути их устранения.

На третьем этапе осуществляется мониторинг и проведения нужных изменений на предприятии для повышения производительности.

По-нашему мнению, с помощью функционально-стоимостного анализа можно так реорганизовать деятельность организации, чтобы было достигнуто и устойчивое сокращение стоимости, трудоемкости, времени. Для достижения этих целей необходимо осуществить следующие действия:

- сформировать ранжированный перечень функций по стоимости, трудоемкости или времени;
- выбрать функции с высокой стоимостью, трудоемкостью и временем;
- сократить время, необходимое для выполнения функций;
- устранить ненужные функции;
- организовать совместное использование всех возможных функций;
- перераспределить ресурсы, высвободившиеся в результате проведенных в организации усовершенствований.

Установлено, что разные способы осуществления функции достигаются разными технологическими, техническими и др. путями, соответственно требующими различных объемов затрат. Это

означает, что, выбирая тот или иной способ осуществления определенной функции, заранее закладывается и определенная минимальная сумма затрат на ее создание. Таким образом, заменив существующий способ выполнения функции более дешевым, тем самым уменьшается стоимость продукции [6. 704 с.].

Результатом проведения функционально-стоимостного анализа любого объекта должно быть снижение затрат на единицу полезного эффекта, которое возможно достичь следующими путями:

- сокращения затрат при одновременном повышении потребительских свойств объекта;
- повышения качества при сокращении уровня затрат;
- уменьшения затрат при сохранении уровня качества;
- сокращения затрат при обоснованном снижении технических параметров до их функционально необходимого уровня;
- повышения качества при некотором, экономически оправданном увеличении затрат [7. С.13].

Такие результаты получаются, либо благодаря нахождению нового решения, либо путем обоснования уже известного решения, реализация которого сделает анализируемый объект приемлемым с позиций интересов и потребителя, и производителя. Аналогичные задачи решаются и при функционально-стоимостном анализе технологии, организация производства, управления, которые заключаются в обеспечении их качественного выполнения, предупреждении появления излишних затрат, а на этапе совершенствования технологических и организационных процессов, управленческих и других процедур (в соответствии со спецификой объекта ФСА) – в сокращении или полном устранении экономически неоправданных затрат.

Результаты проведения функционально-стоимостного анализа используются на различных уровнях управления при планировании, финансировании, нормировании, стандартизации, разработке целевых программ, установлении цен на продукцию, решении задач ускорения научно-технического прогресса в целях быстрого повышения эффективности производства [7. С.13].

В настоящее время существуют три основные формы функционально-стоимостного – корректирующая, инверсная и творческая.

Корректирующая форма ФСА имеющая своей целью оптимизацию технико-экономических или организационно-экономических характеристик существующих объектов, является наиболее отработанной в теоретическом, методическом и практическом аспектах. Классический функционально-стоимостной анализ зародился именно в этой форме, однако по мере становления научно-методической базы функционально-стоимостного анализа область его применений расширилась.

Инверсная форма предполагает не изменение объекта и его составных частей, а поиск наиболее эффективных областей его применения, т.е. объект, исследуется с точки зрения более полного использования заложенных в нем функций.

При создании новых объектов реализуется творческая форма функционально-стоимостного анализа, предусматривающая систематизацию поиска оптимальных решений на стадии разработки продукции.

Следует отметить, что результаты ФСА уже выпускаемой продукции зачастую внедряются далеко не в полном объеме. Это происходит потому, что изменение конструкции, технологии и т.п. уже освоенной продукции влечет за собой необходимость изменения технической и др. документации, перестройки производства, замены технологической оснастки и т.д. В результате очень часто к внедрению принимаются далеко не самые эффективные решения.

Для использования при принятии обоснованных решений предприятиям пищевой промышленности необходима полезная информация. Полезность информации определяется ее соответствием потребностям пользователей и тем, в какой степени они могут опираться на такую информацию. Достоверная и своевременная учетная информация залог экономической стабильности и интенсивного роста.

Список литературы

1. Моисеева Н.К. Функционально-стоимостной анализ в машиностроении. М.: Машиностроение, 1987;
2. Моисеева Н.К., Карпунин М.Г. Основы теории и практики функционально-стоимостного анализа. – М.: Высшая школа, 1988;

3. Справочник по функционально-стоимостному анализу / А.П. Ковалев, Н.К. Моисеева, В.В. Сысун и др.; Под.ред. М.Г. Карпунина, Б.И. Майданчика. – М.: Финансы и статистика, 1988. –431 с.
4. Баканов М.И., Шеремет А.Д. Теория экономического анализа: Учебник. – 4-е изд., доп. и перераб. Финансы и статистика, 1997. – 416 с.
5. Теория анализа хозяйственной деятельности: Учеб./ В.В. Осмоловский, Л.И. Кравченко.ю Н.А. Русак и др.; Под.общ.ред. В.В. Осмоловского. –Мн.: Новое издание, 2001 – 318 с.
6. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: Учебное пособие – 7-е изд., испр., -Мн.: Новое знание, 2002. – 704 с.
7. Справочник по функционально-стоимостному анализу / А.П. Ковалев, Н.К. Моисеева, В.В. Сысун и др.; Под.ред. М.Г. Карпунина, Б.И. Майданчика. – М.: Финансы и статистика, 1988. –431 с.
8. Слуцкий М.Л. Управленческий анализ. – СПб б.: Питер, 2002. – 144 с.
9. Петрище Ф.А., Керимов Э.Э. Функционально-стоимостной анализ потребительских свойств товаров//<http://www.smartcat.ru/>.
10. Кузьмина Е.А., Кузьмин А.М. Функционально-стоимостной анализ. Концепции и перспективы // Методы менеджмента качества. - № 8. – 2002.

БАҚЫТҚЫЗЫ МӨЛДІР

*«Есеп және аудит» мамандығы ғылыми-педагогикалық бағытының
I курс магистранты
Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ
Алматы*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АУДИТТЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев «Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясы» атты өз жолдауында атап өткендей, Қазақстан өз дамуындағы жаңа серпіліс жасау қарсаңында, өркенді де өршіл дамып келе жатқан қоғамның іргетасы тек қана

осы заманғы, бәсекеге қабілетті және ашық нарық экономикасы бола алады. Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына кірудің бірінші басымдығы әлемдік экономикаға ойдағыдай кірігуі болып табылады. Осыған байланысты мемлекетті дамыту процесінде бухгалтерлік есепке алу мен қаржылық есеп беру жүйесін бара-бар дамыту ерекше өзектілікке айналады, өйткені бухгалтерлік есепке алудың, қаржылық есеп берудің және аудиттің мақсаты басқару шешімдерін қабылдау үшін мүдделі пайдаланушыларды экономикалық ақпаратпен қамтамасыз ету болып табылады [1].

Қазақстан Республикасының егемендік алып, нарықтық экономикаға көшуі қоғамдық өмірдің барлық жағынан өзгеруіне әкелді. Елде кәсіпкерлік қызметтегі әртүрлі субъектілердің ара қатынастарын реттейтін жаңа экономикалық институттар туындау қажеттігі пайда болды. Оның ішінде аудиторлық институтқа деген қажеттілік өзгеше болды. Оның басты мақсаты – бухгалтерлік және салықтық есептілікте көрсетілетін ақпараттардың шынайылығын бақылауды қамтамасыз ету. Ақша-қаражаттарын қолдану бойынша, заңды объектілерде сауда операциялары мен инвестицияларды жүзеге асыру бойынша мәліметтер тәуелсіз аудитор көмегімен объективті түрде расталады. Еліміздің экономикалық нарықтық қатынасқа көшу барысында - ғылыми мен білім практикалық қызметтің даму жолында жаңа ғылым саласының пайда болуына алып келді.

Аудит Қазақстан Республикасында 80-жылдардың соңында пайда болды, дәл сол уақытта аудиторлық ұйымдар өздерінің алғашқы қадамдарын жасады. Қазақстанда аудиттың қалыптасуы мен оның кең танымал болуына «Қазақстан-аудиттың» сіңірген еңбегі зор. Ол республикамызда аудиторлық қызмет туралы заң жобасын жасаудың негізгі дайындаушысы және оның министрліктерде, үкімет деңгейінде және парламент комитеттерінде талқылануында бас кеңесші, сонымен қатар Қазақстан аудиторлары Палатасы жарғысының жобасының авторы болды.

Біздің елімізде «Инаудит» акционерлік қоғамы 1987 жылы пайда болды. Ол КСРО Министрлер Кеңесінің арнайы қаулысына

сай құрылған. Оның құрылуы елімізде аудитты ары қарай дамытуға зор ықпал етті. Шаруашылық есептегі ревизиялық топтармен салыстырғанда жоғары ұйымдық-құқықтық нысанға ие болғанымен фирма мемлекеттік бақылау органы базасында құрылды, ал құрылтайшылары одақ министрліктері болды. Бірегей құрылым ретінде «Инаудит» сақталмады, ол бірнеше жеке аудиторлық фирмаларға бөлініп кетті. Оның себептерінің бірі фирмада өз фирмаларын құруға және басқаруға мүмкіндік туған кәсіпқой мамандар мен нағыз көш бастаушылардың көп істеуінде болды.

1989-1993 жылдары КСРО-дағы аудиторлық қызмет туралы заң актілерін қабылдауға ұмтылыс жасалды. Бұл кезеңде елде көптеген коммерциялық ұйымдар, оның ішінде аудиторлық фирмалар пайда болды. 1989 жылы ҚазССР-ының Қаржы министрлігінің бақылау-ревизиялық басқармасы жанында шаруашылық есептегі ревизиялық топ құрылды. Содан соң оның базасында 1990 жылы үкімет шешімімен алғашқы «Шаруашылық есептегі аудиторлық орталық» аудиторлық фирмасы мен оның аумақтық бөлімшелері ұйымдастырылды. Жинақталған тәжірибе, тұрақты түрде өскен аудиторлық қызмет көрсету, қандай да бір дәрежеде әлемдік аудиторлық практика ұсынымы 1992 жылы шаруашылық есептегі орталықты «Қазақстан-аудит» тәуелсіз акционерлік аудиторлық компаниясына айналдыруға мүмкіндік берді. Ол республикадағы аудиторлық қызмет көрсету жөніндегі, меншіктің жеке нысанына негізделген және аудитты үкімет атынан жүргізу құқығы бар лицензияға ие бірінші тәуелсіз кәсіби компания болып табылады [2].

Қазақстанда соңғы он жылдарда аудиттің қалыптасуында үлкен өзгерістер өтті. Біз бүгін елімізде нарықтық қатынастардың дамуы мен қалыптасуында аудиторлық қауымдастықтың да аз күш жұмсамағанын мақтанышпен айта аламыз. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының Аудиторлар палатасы республикадағы аудиттің дамуына және дамыған нарық жағдайларындағы жұмыстарға бағытталған, алдыңғы қатарлы кәсіби үкіметтік емес ұйымдардың бірі болып табылады.

Бүгінгі таңда Қазақстанның көптеген аудиторлық ұйымдары көрнекті нормативті базалармен қамтылған, бұл ұйымдардың аудиторлық тексеруді сәтті жүргізуіне ғана емес, сондай-ақ, кеңес беру және басқа да кәсіби қызметтерде жетістікке қол жеткізулеріне мүмкіндік береді. Осындай қызметтердің арасында айтарлықтай салмағы басымдары келесілер: қаржылық-шаруашылық қызметтерді талдау, кәсіпорындар мен банктердің төлем қабілеттілігін, кредиттік қабілеттіліктерін, өтелімділіктерін бағалау, бухгалтерлік есеп, есептеме жасау, құқық, салық салу, жекешелендіру, мүлікті бағалау, маркетинг, менеджмент мәселелері бойынша кеңес берулер және т.б. болып табылады [3].

Аудит нарықтық экономика жағдайында барлық шаруашылық процесіне қатысушылардың қызметінде маңызды рөл атқарады. Ол анық ақпаратпен қамтамасыз етеді, серіктестер арасындағы сенімділікті қалыптастыруға септігін тигізеді, оңтайлы басқарушылық шешімдерді іріктеу мен кемшіліктерді жою бойынша ұсыныстарды әзірлейді, сондай-ақ қаржылық жағдайды тұрақтандыруға, шаруашылық жүргізуші субъектілер қызметінің тиімділігін арттыруға және тұтастай қоғамның әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсартуға ықпал етеді [3,21 б].

Отандық және әлемдік тәжірибе көрсеткеніндей, аудиторлық қызметтерге мұқтаждық мынадай жағдайларға байланысты туындады:

- осы ақпаратты пайдаланушылармен (меншік иелерімен, инвесторлармен, кредит берушілермен) жанжал болған жағдайда әкімшілік тарапынан дәйексіз ақпарат беру мүмкіндігімен;
- қабылданған шешімдер салдарларының ақпарат сапасына байланыстылығымен;
- ақпаратты тексеру үшін арнайы білімнің болуы қажеттілігімен;
- ақпаратты пайдаланушылардың ақпарат сапасын бағалау үшін оның көздеріне қол жетімділігінің ішінара болмауымен.

Қазіргі уақытта аудит шаруашылық жүргізуші субъектілер қызметін қаржылық бақылаудың тәуелсіз жүйесі ретінде біздің қоғамымыздың күнделікті өмірінің бір бөлігі болып табылады.

Қазақстан Республикасының «Аудиторлық қызмет туралы» заңы аудитты жүзеге асырудың құқықтық негіздерін анықтайды әрі меншік иеленушілер мен мемлекеттің мүлдітік мүдделерін қорғауға ықпалын тигізетін тәуелсіз қаржылық бақылау жүйесін құруға бағытталған. Егер Қазақстан Республикасы аудиторлық қызметті реттейтін еліміздің қазіргі заңы мен басқа да заң актілерінен бөлек халықаралық келісімшарттармен және келісімдермен жүзеге асыруға бет бұрса, онда халықаралық келісімшарттар мен келісімдердің ережелері қолданылады [3, 68 б].

Аудиторлық тексеру нәтижелері көптеген экономикалық шешімдер негізі болып табылғандықтан, аудиторлық қызмет барлық елдерде жеткілікті дәрежеде қатаң реттеледі.

Нарықтық қатынастар жағдайында көптеген кәсіпорындар, банктер, сақтандыру компаниялары, көлік және коммерциялық ұйымдар мүлдітік пайдалану, жұмыстар мен қызмет көрсетулерді орындау, коммерциялық операцияларды ақша қаражаттары мен инвестициялардың займын жүргізу бойынша сан алуан келісімшарттық қатынастарға түседі. Қажетті ақпаратты алудағы мәмілеге қатысушылар арасындағы осы қатынастардың нақтылығын тексеру нәтижесінде тек тәуелсіз аудитор ғана дәлелдей алады [4, 32 б].

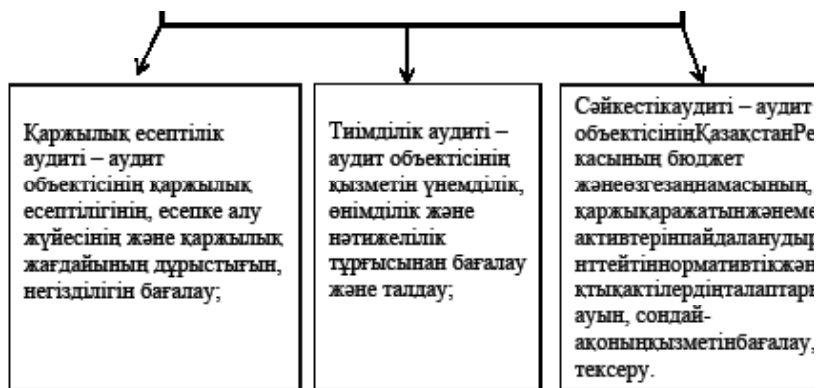
Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты 2012 жылғы 14 желтоқсандағы Қазақстан халқына Жолдауына сәйкес мемлекеттік аудитті енгізу тұжырымдамасы әзірленді, онда: «Бізге ең озық әлемдік тәжірибе негізінде мемлекеттік аудиттің кешенді жүйесін құру қажет» деп атап өтілді. Қазақстандық қоғамды дамыту және мемлекеттік аппарат алдында туындайтын жаңа форматты міндеттемелер мемлекеттік басқарудың күшті жүйесінің қызмет етуін талап етеді.

Жалпы мемлекеттік аудит Қазақстан үшін тек қаржы мәселелерін ғана емес, сонымен қатар тәуекелдерді басқару бойынша анықталған кемшіліктер мен ұсыныстар негізінде ықпалды

ұсынымдарды ұсынумен бірге, олардың қызметінің барлық бағыттарын қамтитын, аудит объектілері қызметінің тиімділігінің тұтас және тәуелсіз бағасы ретінде көрінеді[5].

Мемлекеттік аудит – мемлекеттік аудит объектілерінің мемлекеттік жоспарлау жүйесі құжаттарында олардың алдына қойылған мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізу жөніндегі қызметтерін, көрсетілетін мемлекеттік қызметтер, кадрлық, қаржы, табиғи және өзге ресурстарды басқаруын, сондай-ақ мемлекеттік аудит объектілерінің қызметін жетілдіруге бағытталған басқару процестерін оңтайландыру бойынша қабылданатын шараларды функционалдық талдау, бағалау және тексеру, сондай-ақ қорытындысы бойынша «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы» заңның 22-бабында көзделген құжаттарды жасай отырып, мемлекеттік орган және мемлекеттік сектор субъектілері қызметінің экномиканың жеке саласының немесе мемлекеттік басқару саласының дамуына ықпалын кешенді және объективті бағалау.

Мемлекеттік аудиттің мақсаты тәуекелдерді басқару жүйесі негізінде мемлекеттік аудит объектісін басқарудың және мемлекеттік қаражатты, мемлекеттің және квазимемлекеттік сектордың активтерін пайдаланудың тиімділігін арттыру болып табылады.



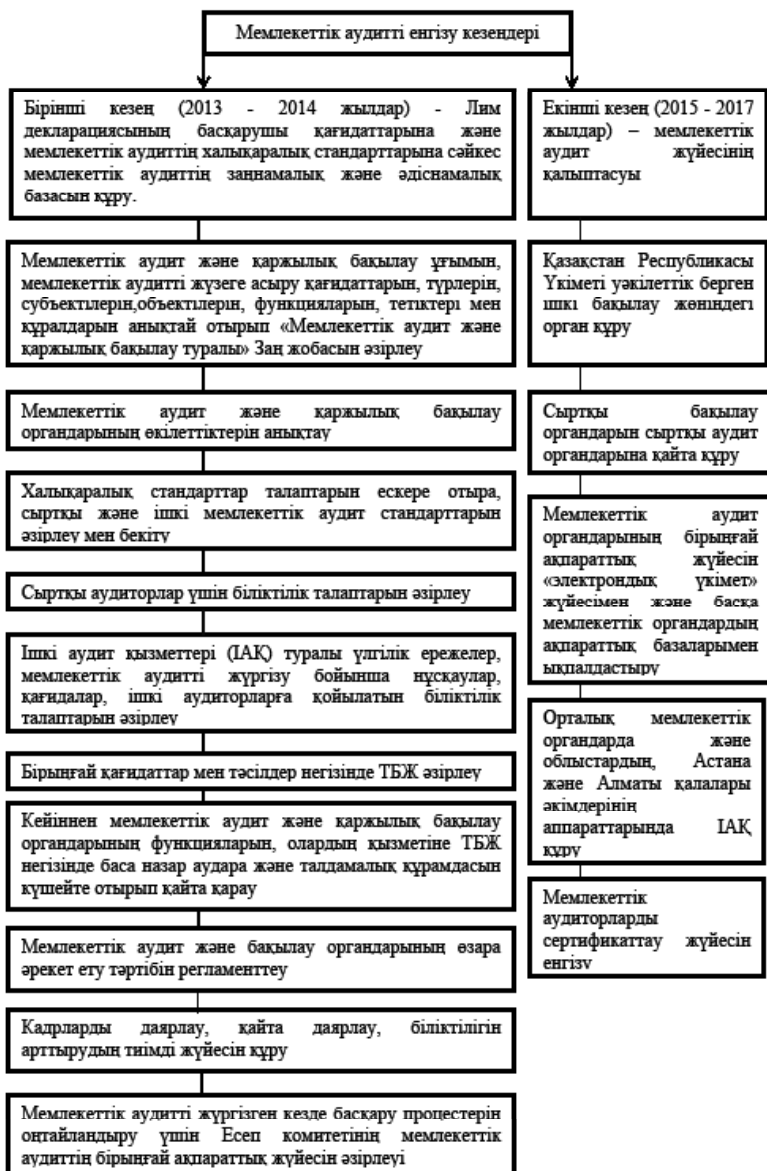
2-сызба. Мемлекеттік аудит типтері

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік аудит сыртқы және ішкі мемлекеттік аудит болып бөлінеді:

Сыртқы мемлекеттік аудит – халықтың өмір сүру жағдайлары сапасының серпінді өсуін және елдің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін ұлттық ресурстардың (қаржылық, табиғи, өндірістік, еңбек, ақпараттық) тиімді және заңды пайдаланылуын бағалау, тексеру.

Ішкі мемлекеттік аудит – мемлекеттік органның мемлекеттік жоспарлау жүйесі құжаттарында көзделген тікелей және түпкілікті нәтижелерге қол жеткізуін, қаржылық және басқарушылық ақпараттың сенімділігі мен дәйектілігін; басқару қызметі мен процестерінің тиімділігін, көрсетілетін қызметтердің сапасын, активтердің сақталуын және Қазақстан Республикасының бюджет және өзге де заңнамасының, сондай-ақ мемлекеттің қаржы қаражаты мен активтерінің пайдаланылуын регламенттейтін нормативтік құқықтық және құқықтық актілер талаптарының сақталуын тәуелсіз және объективті бағалау, тексеру және талдау [6].

Қорытындылай келе, нарықтық экономикаға көшу барысында аудиторлық қызметтерді құрудың қарқынын жеделдетіп, олардың жұмыс әдістерін жетілдіру аса маңызды болды. Бухгалтерлік есепке алу және аудит жүйесін дамыту өсіп және серпінді дамып келе жатқан мемлекет құруға маңызды жағдай болып табылады. Аудит -Қазақстан нарығы мен қоғамды тұтастай дәйекті және сенімді қаржылық ақпаратпен қамтамасыз ететін, экономика және қоғам игілігіне жұмыс істейтін кәсіп. Аудит нарықтық экономика жағдайында барлық шаруашылық процесіне қатысушылардың қызметінде маңызды рөл атқарады. Ол анық ақпаратпен қамтамасыз етеді, серіктестер арасындағы сенімділікті қалыптастыруға септігін тигізеді, оңтайлы басқарушылық шешімдерді іріктеу мен кемшіліктерді жою бойынша ұсыныстарды әзірлейді, сондай-ақ қаржылық жағдайды тұрақтандыруға, шаруашылық жүргізуші субъектілер қызметінің тиімділігін арттыруға және тұтастай қоғамның әлеуметтік- экономикалық жағдайын жақсартуға ықпал етеді.



3-сызба. Қазақстан Республикасында мемлекеттік аудитті енгізу кезеңдері

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясы» атты жолдауы (2006 ж).
2. Әжібаева З.Н., Байболтаева Н.Ә., Жұмағалиева Ж.Ф. «Аудит» Алматы 2006 ж.
3. Абленов Д.О. «Қаржылық аудит және талдау» Алматы, Экономика 2010 ж.
4. Абленов Д.О. «Аудит негіздері» Алматы, Экономика 2005 ж
5. Қазақстан Республикасында мемлекеттік аудитты енгізу тұжырымдамасы. Елбасының «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты 2012 жылғы 14 желтоқсандағы Қазақстан халқына Жолдауына сәйкес.
6. Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы» Заңы (30.12.2013 ж)<http://adilet.zan.kz/>

БАРЫШЕВА С.К.

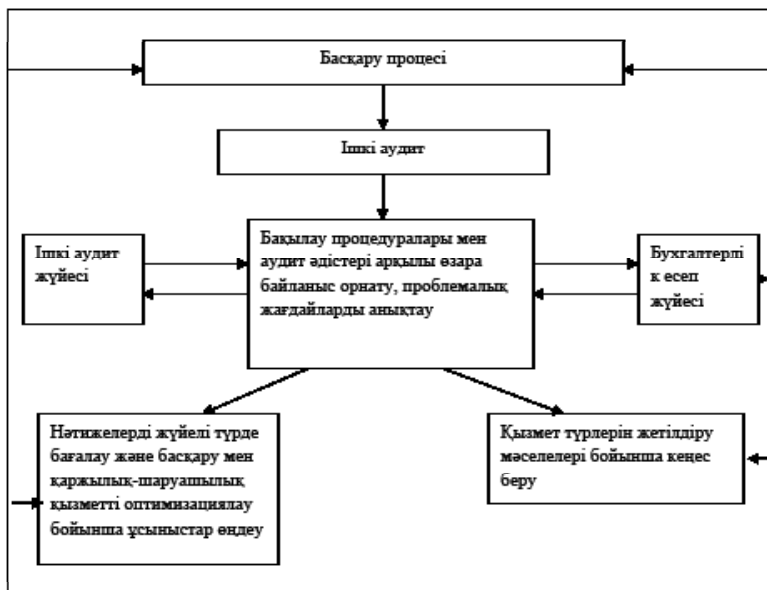
*к.э.н., КазНТУ им. К.И.Сатпаева
г.Алматы*

ҚАЗІРГІ КЕЗЕНДЕГІ ІШКІ АУДИТТІҢ КӘСІПОРЫНДЫ БАСҚАРУДАҒЫ РӨЛІ МЕН МІНДЕТТЕРІ

Ішкі аудитті экономикалық субъект буындары қызметінің тиімділігін бақылау тәсілдерінің бірі, бухгалтерлік есеп және ішкі бақылау жүйесінің сенімділігін бағалау құралы, - деп есептеуге болады. Басқарудың бір функциясы бола отырып, ішкі аудит басқарушылық шешімдер қабылдауда онымен тығыз байланыста болады.

Нарықтық жағдайда кәсіпорынды басқарудың және оның құрамдас бөлігі – ішкі аудиттің тиімді жүйесін құру қажет. Бұл үшін басқарудың әлемдік теорияларының интеграциялық әсері жағымды жағдай болып табылады. шаруашылық жүргізудің жаңа жүйесі ішкі аудиттің жаңа концепциясын ендіруді талап етеді. 2002 жылдан бастап Қазақстан сыртқы аудиттің халықаралық стандарт-

тарына өтті. Осыған байланысты ішкі аудитті дамыту және оны әрбір кәсіпорынның есеп жүргізу саясатында қарастыру өзекті мәселе болып табылады. [1]



Сурет 1 - Шаруашылық жүргізуші субъектіні басқару жүйесіндегі ішкі аудиттің орны мен байланыс формалары [2]

Басқару белгілі бір жүйеде жүргізілетін үздіксіз процесс. Ауытқулар мөлшерін төмендету үшін басқарудың ғылыми деңгейін жоғарлату керек. Бұл жағдайда есеп және ішкі аудит қызметі беретін ақпараттық қамсыздандыру елеулі рөл атқарады. Есеп жүргізу мен талдау қызметінен ішкі аудиттің айырмашылығы – оның заңсыз операцияларының, тиімсіз операцияларының, жобалардың шешімдерін қабылдау кезеңінде алдын алу мүмкіндігінде.

Ішкі аудиттің басқару жүйесіндегі орны «Бухгалтерлік есеп және ішкі бақылау жүйелерін аудит барысында зерттеу және бағалау» стандартында көрсетілген. Осы және басқа да нормативтік құжаттарда әңгіме бақылау жөнінде болып отыр, ал ғылыми және әдістемелік әдебиеттерде «ішкі аудит» түсінігінің орнына

«ішкі бақылау» түсінігін жиі қолданады немесе ішкі бақылаудың дербес түрі ретінде қарастырады. Аудиторлық бақылаудың маңыздылығы, оның басқа дәстүрлі бақылау түрлері алдындағы артықшылықтары, сондай-ақ нарықтық жағдайға бейімділігі көптеген зерттеушілердің көңілін аударуда.

Ішкі аудиттің негізгі мақсаты басқарудың барлық деңгейлеріндегі барлық қызмет түрлерінің тиімділігін қамтамасыз ету, сондай-ақ ұйымының және оның иелерінің заңдымүмліктік мүддесін қорғау болып табылады.

Ішкі аудит кәсіпорынның экономикалық саясатының сақталуына сараптамалық баға береді. Демек, бақылау сипатындағы міндеттерден басқа ішкі аудит экономикалық диагностика, қаржылық стратегия өңдеу, маркетингтік зерттеулер жүргізу, басқармалық кеңес беру т.б. міндеттерді шешеді. Сондай-ақ, ішкі аудит бөлімінің қызметкерлері басқа да ұйымдастыру-басқарушылық, құқықтық, техника-экономикалық, технологиялық және т.б. шаруашылық жүргізуші кәсіпорынның ішкі құжаттарымен анықталатын міндеттері атқарылады.

Кәсіпорынның басқармалық қызметінің тиімділігін бақылау ішкі аудиттің ең маңызды міндеті болып табылады.

Ішкі аудит объектілерін тексеру екі деңгейде жүзеге асырылады: бастапқы және кезекті. Бастапқы аудит деңгейінде жалпы танысу, байқау, шолу, бағалу жұмыстары жүргізіледі. Танысу жұмыстары қорытынды есептерді, кәсіпорын газетінің материалдарын, жиналыс хаттамаларын, жоспарларды, штат құрамының тізімдік санын, табыстылықты, қызмет түрлерін және т.б. зерттеу арқылы жүзеге асырылады.

Бастапқы аудиттің сапалы жүргізілуі басқару объектілерінің қызметіндегі заң талаптарын бұзу, ауытқулар жөнінде ақпарат жинауға мүмкіндік береді. Осы мәліметтерді топтастыру және талдау нәтижесінде аудиторлық қызмет осы фактілердің алдын алу, жою бойынша тиісті шешімдер қабылдайды.

Қазақстан Республикасының «Аудиторлық қызмет жөнінде» Заңымен бекітілген принциптердің ішіндегі ең әлсіз буыны ішкі аудиторлардың тәуелсіздігі деуге болады. Сыртқы аудиторлар өз

қызметінде тәуелсіздікті сақтау үшін алдын ала шаралар қолдана алады. [3] Мысалы, аудиторлық тексеру жөнінде келісімшарт жасау алдында кәсіпорындағы іскерлік, туыстық, әріптестік және т.б. байланыстар жөнінде анықтама жинайды. Егер қандай да бір жағдай аудиторлардың көңілінен шықпаса, келісімшарт жасаудан бас тарта алады.

Ал кәсіпорынның штаттық қызметкері болып есептелетін ішкі аудитор басшылардан және қызметтестерінен тәуелсіз бола алмайды, сондықтан осы құрылымды бекеткен кезде, алғашқы кезекте, оның статусын анықтау қажет. Ішкі аудиторды тікелей меншік иесіне ғана есеп беретін ету керек, себебі ақпаратты тұтынушылар арасында аудит нәтижесіне ең терең қызығушылық танытушылар меншік иелері болып табылады (сурет 2).



Сурет 2 – Ішкі аудитті ұйымдастыру формалары

Ішкі аудитор өзінің барлық нұсқаулары мен ұсыныстарының орындалуын талап ете алмайды, сондықтан олардың енгізілуі дәрежесіне және нәтижесіне жауапты болмайды. Сондай-ақ, ол өзі анықтаған ауытқуларды түзетуге қатыспауы тиіс. Ішкі аудит нәтижесінде ең алдымен кәсіпорынның жоғары басшылығы мүдделі болғандықтан, ішкі аудитордың бақылау үшін қажеті кез келген ақпаратты алуға мүмкіндігі болуы керек.

Аудиттің келесідей ерекше үлгілері бар: сараптама, технологияның сақталуын тексеру, тауарлы-материалдық қорлардың босатылу негізділігін тексеру, ресурстардың сақталуын тексеру, бекітілген стандарттарға сәйкестікті тексеру, шолу, жасау, зерттеу, рейдтер ұйымдастыру және т.б. Оларды жүзеге асыру тәсілдерін қарастырайық. Заң талаптарын бұзу мен ауытқуларды объектісімен алғаш танысу кезінде территорияны, қойма бөлмелерін, цехтарды, бөлімдерді, филиалдарды және т.б. бақылау барысында анықтауға болады.

Объектімен танысуда алға қойылған мақсатқа байланысты барлау, рейдтер ұйымдастыру жолымен және инспекциялық тексеру арқылы жүзеге асыруға болады. Тексеру аудиторлық қызметтің бір бөлігі болып табылады және пәндік немес құжаттық болуы мүмкін. Пәндік тексеру кезінде кәсіпорынның бүкіл активтері, олардың физикалық жағдайы, сақталуы қарастырылса, құжаттық тексеру кезінде құжаттар активтер негізінде анықталады, олардың пайдалану тиімділігі, есептен шығарылуы, қайта бағалануы, басқаша айтқанда, құжаттардағы ауытқулар мен заң талаптарының бұзылуы анықталады. [4]

Пәндік және құжаттық тексеру нәтижелерін анықтауда ішкі аудиттің салыстыру, ұқсату сияқты формаларды қолданылады. Құжаттық және пәндік тексеру, сондай-ақ ішкі аудит объектінің ерекшеліктеріне байланысты зерттелетін объектінің нақты жағдайын анықтау үшін лабораториялық талдау, сараптама қолданылады. Тексерудің арнайы кәсіби білімі мен тәжірибені талап ететін формаларына есептік тексеру, баланстық тексеру, қайта бағалау нәтижелерін тексеруді жатқызуға болады.

Осылайша, танысу мен тексеру бастапқы ішкі аудит болып табылады; олардың зерттеу пәні – объектімен танысу, заң талаптарын бұзу мен ауытқуларды анықтау және оларды арнайы журналда тіркеу.

Келесі кезеңде кезекті ішкі аудит жүзеге асырылады, мұнда анықталған ауытқулар бойынша жұмыстар жалғастырылады. Оның нәтижесінде жіберілген қателіктердің себептері, кінәлілер, келтірілген зиян мөлшері және т.б. анықталады. Сондай-ақ басқарушы жүйе үшін іс-шаралар, ұсыныстар мен нұсқаулар өңделеді.

Ішкі аудиттің жоғарыда қарастырылған формалары зерттеу тереңдігіне байланысты бастапқы және кезекті деп екі бөлуге болады.

Аудиттің жоғарыда аталған формаларын жүзеге асыруда арнайы әдістер – түгендеу, бағалау, баланстық байланыстары және т.б. қолданылады. Ішкі аудиттің формалары, жүзеге асыру тәсілдері, зерттеу тереңдігі бойынша жіктелуі кестеде көрсетілген. Мұнда ішкі аудит түрлері мен оларды жүзеге асырылу формаларын өзара байланыстыруға әрекет жасалған [4].

Атап өткеніміздей, жүзеге асыру формасына байланысты ішкі аудит алдын ала, ағымдық және кезекті деп бөлінеді. Бұл формалар нарықтық экономика жағдайында ішкі аудиттің негізгі мақсатын көрсете алмайды. Осыған байланысты ішкі аудитті жүзеге асырудың келесі түрлерін ұсынамыз:

1. жұмыс құжаттарында «ауытқуларды» анықтап, көрсету;
2. анықталған ауытқулар бойынша жұмыстарды жалғастыру.

Яғни, ішкі аудитті зерттеу тереңдігіне байланысты бастапқы және кезекті деп жіктеу ұсынылады (кесте 1) [5].

Осы зерттеу негізінде аудиторлық тәжірибеде қолданылатын ішкі аудиттің негізгі элементтерінің толық сипаттамасын қарастырамыз.

Құжаттық аудиттің әдістерінің екі үлкен тобы бар, оларды топтарға келесідей бөлшектеуге болады.

1. Құжаттарды формальды-құқықтық тексеру әдістері:

– құжаттарды құру, рәсімдеудің толықтылық және шынайылық ережелерінің орындалуын тексеру;

– есептік және есеп беру көрсеткіштерін бизнес-жоспар және орнатылған нормативтік көрсеткіштермен сәйкестендіру;

Кесте 1- Ішкі аудит түрлерінің жіктелуі

| Ішкі аудит түрлері | Жүзеге асыру формалары | Қолданылатын түрлері | Жүзеге асыру тәсілдері | Зерттеу тереңдігі | Пәні | Нәтижесі |
|--------------------|-------------------------------|--|----------------------------|-------------------------------------|---|--|
| Бастапқы | Танысу | Бақылау, шолу, қадағалау, зерттеу | Визуалды | Үлкен жұмыс тәжірибесі қажет | Объектілермен танысу, кәтелерді анықтау | Қатені түзетудің мүмкін бағыттарына белгілеу |
| | Ішкі аудиторлық және басқа да | Сараптама, лабораториялық талдау, салыстыру, түгендеу, инспекция | Құжаттық | Түрлі салалардағы мамандар | Ауытқуларды анықтау мен тіркеу | Объектінің нақты жағдайын анықтау және оны базалық көрсеткіштермен салыстыру |
| Кезекті | Ішкі аудит | Бағалау, нәтижелерді талдау, жинақтау, себептерді анықтау | Ауытқулар нәтижесі бойынша | Кәсіби біліктілік (аудит саласында) | Ауытқуларды жан-жақты зерттеу | Себептерді, оған кінәлілерді анықтау, ықпалын бағалау, ұсыныстар өңдеу, басшылықтың әрекетін бағалау |
| | | Индукция, дедукция, себеп-салдары байланыстар, талдау, синтез, эксперимент | | | | |
| | | Түгендеу, тізбекті қойылымдар, топтастыру | | | | |

– бөлшек шаруашылық операциялары есеп ережелерінің орындалуын тексеру;

– клиенттің арифметикалық есептерін тексеру.

2. Құжаттардың бейнеленген жағдайларын және процестердің шынайылығын тексеру әдістері:

– операцияларды бейнелейтін құжаттардың мәліметтерін, нақты операциялардың негізі болып табылған құжаттардың мәліметтерімен салыстыру;

– дебиторлық және кредиторлық қарыздардың, есеп айырысу шоттарының, ақша құралдарының, қалдықтардың шынайылығы туралы үшінші тұлғалардан жазбаша дәлелдерді алу;

– бухгалтерлік есеп және есеп беру регистрлерінде көрсетілген, шоттардың корреспонденциясының дұрыстығын тексеру;

– тексеру-іздену ықл процедура барысында тексеруші бірнеше бастапқы құжаттарды зерттейді: олардың бейнеленуінің аналитикалық және статистикалық есеп регистрлерін тексереді, сәйкес операцияның есепте бейнеленуінің дұрыстығына көз жеткізеді;

– арнайы әдістер;

– баламалы баланстарды дайындау, соның ішінде аралық және бухгалтерлік қорытынды.

Құжатты аудит әдістеріне қарағанда нақты аудит әдістері әдеттегідей қарапайым болады. Бірақ бірқатар жағдайларда есепті-талдамалық ақпаратты компьютерлік өңдеу жағдайларында оларды жүзеге асыруға жақсырақ дайындалуға мүмкіндік береді немесе түгендеу; зерттеу; шикізатты өндіріске бақылап қосу; тауарларды, шикізаттарды және дайын өнімдердің сапасын лабораториялық талдау; сараптық бағалау; орындалған жұмыстардың көлемін тексеру; алдын ала дайындалған анкеталарға жауаптарды, анықтамалар,, жазбаша және ауызша түсіндірмелерді алу; бақылаушылық са-тып алу және т.б. сияқты бақылау нәтижелерін тех және тиімдірек өңдеу мүмкіндігін береді.

Аудиттің жоғарыда аталған элементтерінің әрқайсысы, олардың бірін-бірі толықтыратын комбинациялардан және байланыстардан мақсатты және әртүрлі шаруашылық жүйелерден тиімді пайдаланады.

Аталған қағтдаларды ескере отырып, ішкі бақылау жүйесін әзірлеушілер ішкі бақылау және аудит үдерісі қатысушыларына нақты талаптар әзірлейді. Олар келесідей көрініс табады:

Шаруашылық субъектіде қызмет ететін ішкі бақылау субъектісінің әрбіріне бақылаушылық талаптары. Ол бір субъектінің бақылау функциясын орындауда басқа субъектінің ішкі бақылау сапасының міндетті тәртіпте бақылауы.

Мүдделерге шек кою талабы. Нормативтік құжаттардың көмегімен экономикалық тиімсіздік жағдайында белгілі бір жұмысшылардың жағымсыз ауытқуларына жағдай жасалады. Бұл жағымсыз ауытқуларды жоюға ынталандырады.

Шаруашылық субъекті басшыларының мүдделілік талаптары. Ішкі бақылау жүйесінің тиімді қызмет етуі шаруашылық субъектілердің менеджмент және меншік иелерінің жұмысына қатысуы және мүдделілігінсіз мүмкін емес.

Жауапкершілік талабы. Бірнеше бақылау субъектілеріне бір немесе басқа да бақылау функцияларын бекіту қажеттілік тудырмайды, ол артық күштер мен құралдардың шығынына, жауапкершіліксіздікке әкеледі. [6]

Қорыта айтқанда, Қазақстан экономикасында ішкі аудит және бақылаудың дамуын ынталандыратын экономикалық факторлар және ұйымдастырушылық жағдайлар әрекетің зерттеу қажет. Кәсіпорындарда ішкі бақылау жүйесінің оның құрамдас бөліктерінің даму қарқыны құқықтық және нормативтік өрістің қызмет етуін қалыптастырумен анықталады. Ол заңнамалық және атқарушы мемлекеттік басқару органдарымен олардың өзара әрекеттері және өзін-өзі реттеудің тиімді механизмін құрумен байланысты болады.

Әдебиеттер

1. Международные нормативы аудита – М.: Фирма «Аудит» – тренинг», 1992г.
2. Дюсембаев К.Ш. Аудит и анализ в системе управления финансами (теория и методология).- Алматы: экономика, 2000

3. Закон РК «Об аудиторской деятельности» от 20.11.1998 г (с изменениями и дополнениями от 25.07.2012 г.)
4. Байдаулетов М.Б. Аудит: Оқу құралы.-Алматы: Қазақ университеті.-2004г.
5. Жақыпбеков С.Ж. Ішкі аудит: Оқу құралы.- Алматы: Экономика, 2008г.
6. Ержанов М.С. «Аудит» том 1 (базовый учебник), г. Алматы, 2005 г.

БЕЙСЕНБАЕВА А.К.

*э.ғ.к., «Есеп және аудит»
кафедрасының доценті
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Алматы*

ҚҰРЫЛЫС ӨНДІРІСІНДЕ ШЫҒЫНДАРДЫ ТАЛДАУДЫ ЖЕТІЛДІРУДІҢ МАҢЫЗЫ

Құрылыс ұйымдарының салалық ерекшелігін анықтайтын өндірістік қызметтің негізгі түрі – құрылыс-монтаж жұмыстары. Құрылыс-монтаж жұмыстарының өндірісіне жұмсалған шығындарды талдау ұйымның қаржылық-шаруашылық қызметін зерттеуде маңызды. Яғни, өндірістегі шығындардың тиімділігін анықтауға, олардың мөлшерін салыстыруға, бағаны белгілеуге, шығындар туралы ақпараттар негізінде келешекте жоспарлау барысында пайдалануға, шығындарды реттеу мен бақылауға, табыстың нақты деңгейін жоспарлауға көмектеседі.

Яғни ұйым қызметінде басты міндеттерді анықтауда, яғни: ұйымның жұмысын бағалау; соңғы нәтижеге оң және кері ықпал ететін факторларды, өндіріс резервтерін анықтау; оларды барынша пайдалану үшін нақты шараларды жасау және жүзеге асыру бойынша шаралар белгілейді.

Талдаудың негізгі техникалық тәсілдеріне белгілі бір көрсеткіштерді басқада көрсеткіштермен салыстыру, мысалы, жоспарлы көрсеткіштерді нормативті нақты көрсеткіштермен, ағымдағы кезенді өткен кезеңдермен және т.б., көрсеткіштердің өзара байла-

нысын зерттеу үшін экономикалық топтастыру, нақты, салыстырмалы және орташа шамаларды қолдану, т.б жатады.

Құрылыс жұмыстарын жүргізуде басты ерекшелігі негізгі өндірістік қорларды қалыптастыру және салу, қайта қалпына келтіру және кеңейту кезінде пайдаланылатын еңбек заттарының әртүрлілігімен, сондай-ақ ғимараттар мен құрылыстарды салу кезіндегі, пайдаланудағы объектілерге күрделі жөндеу, жаңғырту немесе кеңейту жұмыстарын жүргізу кезіндегі табиғи-климаттық жағдайлардың сан алуандылығымен айқындалады. Міне, құрылыс ұйымының жұмысын объективті бағалауға тек кешенді талдау арқылы қол жеткізілетіні мәлім. Демек, құрылыс өнімінің өзіндік құнын талдау міндеттерін шешуге кешенді қадам жасауда шығындардың жалпы және жеке шығындарының өзгеріс процестеріне негізгі төрт бағыт бойынша зерттеу жүргізуді қарастырады:

- құрылыс объектісі бойынша;
- шығын баптары мен элементтері бойынша;
- құрылыс кезеңдері, өндірістік бөлімшелер бойынша;
- технико-экономикалық факторлар бойынша[1]. Мұндай талдау құрылыс өндірісінің тиімділігін арттырудың бірқатар резервтерін анықтауға мүмкіндік береді.

Осы саланың өндірістік-қаржылық қызметі сандық көрсеткіштермен (құрылыс жұмыстарының көлемі, монтаждау жұмыстары), сондай-ақ сапалық көрсеткіштермен де (өндірістік қуатты пайдалану, қор қайтарымдылығы, өнімділік, өзіндік құн) сипатталады. Ұйым жұмыстарының көрсеткіштері заттай, құндық, шартты және салыстырмалы шамалармен көрсетіледі[1].

Құрылыс жұмыстарының өзіндік құны туралы шынайы ақпарат алу үшін өндірістік шығындардың құрамын нақты анықтаудың маңызы зор. Шығындардың қандай түрі өндіріс ықпалымен, қайсысы өзгедей құбылыстардың ықпалымен қалыптасатындығына қаржылық нәтиже тәуелді екенін білеміз.

Құрылыс жұмыстарының өзіндік құнын назардан тыс қалдыруға болмайды. Өзіндік құнның деңгейіне ұйымға тәуелді және тәуелсіз, сондай-ақ ұйым тарапынан бақыланатын және

бақыланбайтын факторлар әсер етеді. Мысалы, ұйымның қызмет ерекшелігіне байланысты табиғи жағдайлардың әсері, материалдарды жеткізушілердің қашықтығы, материалдың, отынның, құрылғылардың бағасы, электрқуатының тарифтері.

Өзіндік құндыталдаудың жалпы қағидасы өзіндік құнға сол немесе басқа факторлардың әсерін кешенді зерттеу болып табылатындықтан құрылыс жұмыстарының өзіндік құны неғұрлым төмен болса, еңбек шығындары соғұрлым үнемделіп, негізгі қор, материалдар тиімді пайдаланылады, сәйкесінше құрылыс өнімінің құны ұйымға, тапсырыс берушіге, жалпы қоғамға тиімді екендігін білдіреді.

Әрбір құрылыс ұйымының қызметінің тиімділігін анықтайтын маңызды экономикалық көрсеткіш құрылыс-монтаж жұмыстарының 1 теңгесіне жұмсалған шығын мөлшері болып табылады. Оның артықшылығы өзіндік құн мен табыстың арасындағы тікелей байланысты анық көрсете алады: жұмыстың әрбір теңгесіне шығынның жоғарылауы пайданың төмендеуіне әкеледі, және керісінше. Ал осы көрсеткіштің кемшіліктеріне ұйым ұжымының еңбегімен байланысы жоқ субъективті, сондай-ақ объективті сипаттағы факторлардың ықпал ететіндігін айтуға болады. Бір теңгеге орындалған жұмысқа жұмсалған шығынның деңгейіне орындалған жұмыстардың құрылымы, жекелеген құрылыс жұмыстарының өзіндік құны, оның бағасы, өнім сапасы әсер етеді [2].

Бір теңгеге өндірілген өнімге жұмсалған шығын өндіріс және өткізу шығындарының жалпы сомасының қолданыстағы бағадағы өндірістік тауарлық өнімнің құнына қатынасымен есептеледі.

Талдау негізінде есепті жылы орындалған жұмыстың бір теңгесіне жұмсалған нақты шығындарды жоспарлы көрсеткіштермен салыстырып, ауытқу себептерін, сондай-ақ осы шығындардың өткен жылдармен салыстырғандағы шығын динамикасын анықтау үшін құрылыс ұйымының мәліметтеріне сүйенсек, 1 кестенің мәліметтері 2011 жылы 2010 жылға қарағанда құрылыс-монтаж жұмыстарының 1 теңгесіне жұмсалған нақты шығын 1 теңгеге жоғарылағанын көрсетіп отыр. Мұндай нәтижеге құрылыс-монтаж жұмыстарының көбеюі және өнімнің өзіндік құнының жоғарылауы ықпал еткен.

Өзіндік құн өнімді өндіруге жұмсалған өндіріс құралдары мен еңбек ақы шығындарын сипаттай отырып, ұдайы өндіріс процесін жалғастыру үшін осы шығындардың қайтарылуын қамтамасыз етеді.

Ұдайы өндіріс шарты әрбір ұйымға өнімді өндіру және өткізуге жұмсаған барлық ақшалай қаражаттарын үнемі анықтап отыру қажеттілігін тудырады. Өзіндік құн нарықтық экономика жағдайында ұдайы өндірісті кеңейтудің шешуші факторы болып табылады, өйткені өндірісті дамыту үшін кез келген ұйым өнімнің өзіндік құнын өтеуі тиіс, басқаша айтқанда, бұрынғы өндіріс ауқымын қамтамасыз етіп, содан кейін ғана табыс есебінен өндірісті кеңейте алады.

Құрылыс жұмыстарының өзіндік құнының қалыптасу процесі өте күрделі және жан-жақты, әрі сан алуан факторлардың ықпалында болады.

Төмендегі 1 кестенің мәліметтеріне сүйене отырып, 1 теңге өндірілген өнімге жұмсалған шығындар өнімді өндіру және өткізу кезіндегі жалпы шығындар мен өнім көлеміне тәуелді деген қорытынды жасауға болады. Бәрімізге белгілі, бұл көрсеткіш 1 теңгеде қанша табыстың және материалдық, еңбек, ақшалай шығындардың бар екендігін көрсетеді.

1 кесте - Ұйымның құрылыс-монтаж жұмыстарының 1 теңгесіне жұмсалған шығындардың динамикасы

| Көрсеткіштер | Жылдар | | | | | Ауытқу (+,-) 2011/2010 | |
|--|--------|--------|--------|--------|--------|---------------------------|-----------|
| | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | сомада | пайыз (%) |
| Құрылыс-монтаж жұмыстарының өзіндік құны, мың теңге | 289532 | 292467 | 300129 | 307368 | 312848 | +5480 | +1.8 |
| Құрылыс-монтаж жұмыстарының көлемі, мың теңге | 308763 | 319875 | 322861 | 329627 | 332162 | +2535 | +0.8 |
| Құрылыс-монтаж жұмыстарының 1 теңгесіне жұмсалған шығындар, тиын | 93.8 | 91.4 | 93.0 | 93.2 | 94.2 | +1.0 | +1.1 |
| Ескерту – кесте шартты деректермен алынған | | | | | | | |

Егер 1 теңгеге шаққандағы шығындар ұйымда 2010 жылы 93.2 тиынды құраса, онда табыс сәйкесінше 6.8 тиынға тең, ал 2011 жылы шығын – 94.2 тиын, табыс – 5.8 тиын. Талдау барысында шығындардың тек жалпы сомасын ғана біліп қоймай, оны өнімдердің жекелеген түрлері және өндірістік процестің сатылары бойынша бөліп көрсету, оның құрамдас бөліктерін оларды қалыптастырушы факторлармен ұштастыру, жеке орындаушылар арасында шығындар деңгейі үшін жауапкершілікті анықтап айыру, өзіндік құнды құрайтын шығындардың құрылымын айқындау қажет.

Шығындарды объектілер бойынша және орындалатын жұмыстар мен қызметтердің түрлері бойынша зерттеу, олардың деңгейін алынатын түсімнің шамасымен салыстыру, барлығы жұмыстардың сол немесе басқа өндірістің түрлері және де ұйымның бүкіл қызметі аясының экономикалық тиімділігін анықтауға мүмкіндік береді. Сонымен бірге бірнеше құрылыс ұйымдарындағы ұқсас жұмыстардың шығындарының деңгейін бір-бірімен салыстыру өте маңызды.

Жеке ұйым және ірі құрылыс компаниялары бір-бірінен экономикалық элементтерінің үлес салмағы бойынша ерекшеленеді. Бұл ерекшеліктер өндіріс технологиясы мен ұйымдастырудың салалық ерекшелігіне, техникалық жарақтану дәрежесіне байланысты туындайды.

Құрылыс-монтаж жұмысының өзіндік құнын басқару үшін және бригадирлердің, учаскелердің өз жұмыстарының нәтижелеріне жауапкершілігін және мүдделілігін көтеру үшін, шығындар есебін салынып жатқан объектілердің бөлімшелері бойынша, сондай-ақ жұмысты орындап жатқан учаскенің ішіндегі біртекті объектілер тобы бойынша жіктеген орынды. Себебі, құрылыс ұйымдарының өндірістік шығындарының құрамын талдауда өзіндік құнның құрылымын ғана бағалауға емес, сонымен бірге шығындардың құрамдас бөліктерінің өзіндік құнға ықпал ету дәрежесін біле отырып, оның жоспардан ауытқуының нақты себептерін анықтауға мүмкіндік береді. Мұнымен бірге шығындардың құрамын талдаудың әртүрлі бағыттарын оларды топтастыру қағидаларына сәйкестендіре отырып таңдау көптеген факторлар мен өндірістік шарттардың өзіндік құнға әсерін табуға

көмектеседі[3]. Бұл кезде шығын көрсеткіштерімен құрылыс өндірісін жетілдіру үрдістерінің арасындағы өзара байланысты табу айрықша мәнге ие. Осы жағдайлар өндірістің техникалық және ұйымдастыру деңгейін көтеру арқылы үнемдеу резервтерін іздеу тұрғысынан шығындардың құрамын терең және жан-жақты талдауға мүмкіншілік береді.

Мысалы төмендегі 2 кестеден өндіріске жұмсалған шығындардың ішінде ең жоғары үлесті материалдық шығындар алатынын көруге болады. Ұйымның материалдық шығындарының сомасы 2010 жылға қарағанда 2011 жылы 2012 мың теңгеге жоғары болғанымен жалпы шығындардағы үлесі 0.3 пайызға төмен. Шығындардың құрамында еңбек ақы шығындарының үлесінің төмендеуі еңбек өнімділігінің көтерілгенін байқаймыз, басқаша жағдайда еңбек күшін пайдалануда кері әсері бар екендігін көрсетеді. Еңбек ақы шығындары ұйымда 2013 мың теңгеге өскен. Ұйымда еңбек ақы шығындарының жоғарылауы еңбек сыйымдылығы жоғары жұмыстарды орындаудың, еңбекке ақы төлеу шартының өзгеруімен туындаған.

2 кесте - Құрылыс-монтаж жұмыстарының өндірісіне жұмсалған шығындардың құрылымын экономикалық элементтері бойынша салыстырмалы талдау

| Көрсеткіштер | 2007 жыл | | 2008жыл | | 2009 жыл | | 2010 жыл | | 2011 жыл | | (+,-) үлесі |
|---------------------------|-----------|--------|-----------|--------|-----------|--------|-----------|--------|-----------|--------|-------------|
| | мың теңге | үлес % | мың теңге | үлес % | мың теңге | үлес % | мың теңге | үлес % | мың теңге | үлес % | |
| Материалдық шығындар | 161269 | 55.7 | 163197 | 55.8 | 166871 | 55.6 | 170236 | 55.4 | 172248 | 55.1 | -0.3 |
| Еңбек ақы шығындары | 65143 | 22.5 | 63758 | 21.8 | 66028 | 22.0 | 67305 | 21.9 | 69318 | 22.2 | +0.3 |
| Еңбекақидан аударымдар | 8107 | 2.8 | 8481 | 2.9 | 8404 | 2.8 | 9418 | 3.1 | 9589 | 3.1 | - |
| Негізгі құралдардың тозуы | 15345 | 5.3 | 16378 | 5.6 | 17708 | 5.9 | 17097 | 5.6 | 17965 | 5.7 | +0.1 |
| Басқадай шығындар | 39666 | 13.7 | 40659 | 13.9 | 41118 | 13.7 | 43312 | 14.1 | 43728 | 14.0 | -0.1 |
| Барлығы | 289532 | 100 | 292467 | 100 | 300129 | 100 | 307368 | 100 | 312848 | 100 | |

Ескерту – кесте шартты деректермен құрастырылған

Негізгі құралдардың тозу шығындарының үлесінің жоғарылауы құрылыстың техникалық жақтануының көтерілгенін байқатады.

Жалпы шығындардың ішінде басқадай шығындар құрылыс – монтаж жұмыстары бойынша 416 мың және 1891 мың теңгеге өскен. Бұл құрылыс машиналарымен механизмдерін жалға алу, механизация басқармасының қызметтерін пайдалану т.б қызметтерді алумен байланысты.

Сондықтан талдау қорытындысы бойынша құрылыс өндірісінің өзіндік құнын төмендетуді және бәсекелестікке қабілеттігін арттыру үшін:

- энергоресурстарды, шикізаттар мен құрылыс материалдарын тасымалдаудың оңтайлы жолдарын анықтау;
- шикізаттар мен құрылыс материалдарды отандық тауарөндірушілерден сатып алу;
- жабдықтаушыларды таңдау мен өзара қаржылық қатынастарды реттеу;
- еңбек өнімділігін арттыру;
- баға қалыптастыру жүйесін жетілдіру шараларын ұйымдастыруды талап етеді[4]. Құрылыс өнімінің өндірісіне жұмсалған шығындарды экономикалық элементтері бойынша талдауды өзіндік құнның шығын баптарын зерттеумен толықтыру қажет. Мұндай талдау нақты өзіндік құнның жоспардан, сметадан ауытқуы қандай шығындар есебінен болғанын анықтауға, әрбір баптың әсер ету деңгейін бағалауға мүмкіндік береді. Демек, құрылыс өндірісінде шығындарды талдауды жетілдіру бүгінгі күннің талабы.

Пайдаланған әдебиеттер

1. А. Н. Асаул, М.К. Старовойтов Р.А. Фалтинский. Управление затратами в строительстве. Издание второе, исправленное и дополненное - Санкт-Петербург 2009. 102б.
2. И.В.Сергеев. Экономика предприятия: Учебное пособие 2-е изд., перераб. и доп. М.: Финансы и статистика, 2000
3. Т.А. Фролова Экономика предприятия: конспект лекций. Издержки производства и калькулирование себестоимости продукции. Таганрог: ТТИ ЮФУ, 2009.
4. Ю. А. Мишин. Управленческий учет: управление затратами и результатами производственной деятельности / – М.: Дело и Сервис 2004.

БЕКТЕМИР Г.К., МАШАЙ Н.,
старшие преподаватели,
КазЭУ им.Т.Рыскулова,
г.Алматы

ЗНАЧЕНИЕ АНАЛИЗА КАК ИНСТРУМЕНТА В ТЕСТИРОВАНИИ БИЗНЕСА

В современном мире очень остро встала проблема неграмотности в отношении управленческой деятельности в организации. Многие руководители организаций свои неудачи объясняют сложившейся кризисной ситуацией на рынке. Но главной их проблемой является то, что наемный руководитель (менеджер), независимо от того, находится ли руководимая им организация в кризисе или нет, мало внимания уделяет аналитической работе. Так, некоторые небольшие компании считают, что анализ финансово-хозяйственной деятельности организации – это голая теория, которая не имеет отношения к реальному бизнесу. Между тем, если фирма хочет развиваться, она должна иметь не только стратегические планы развития, но и уметь анализировать свою текущую деятельность, выявляя в ней слабые места. Кроме того, приведение бухгалтерского учета и форм финансовой отчетности в большее соответствие с требованиями международных стандартов вызывают необходимость использования новой методики анализа, соответствующей условиям рыночной экономики. Такая методика нужна для обоснованного выбора делового партнера, определения степени финансовой устойчивости организации, оценки деловой активности и эффективности предпринимательской деятельности. Основным (а в ряде случаев и единственным) источником информации о финансовой деятельности делового партнера является финансовая отчетность, которая стала публичной.

Отчетность организации в рыночной экономике базируется на обобщении данных финансового учета и является информационным звеном, связывающим организации с обществом и деловыми партнерами — пользователями информации о деятельности организации. Каждый субъект анализа изучает информацию, исходя

из своих интересов. Однако, только руководство (администрация) организации может углубить анализ отчетности, используя данные производственного учета в рамках управленческого анализа, проводимого для целей управления.

В определенных случаях для реализации целей анализа бывает недостаточно использовать лишь финансовую отчетность. Отдельные группы пользователей, например руководство и аудиторы, имеют возможность привлекать дополнительные источники (данные производственного и финансового учета). Тем не менее, чаще всего годовая и квартальная отчетность являются единственным источником внешнего финансового анализа. Методика финансового анализа включает три взаимосвязанных блока: 1) анализ финансовых результатов деятельности организации; 2) анализ финансового состояния организации; 3) анализ эффективности финансово-хозяйственной деятельности организации.

Основной целью финансового анализа является получение небольшого числа ключевых (наиболее информативных) параметров, дающих объективную и точную картину финансового состояния организации, его прибылей и убытков, изменений в структуре активов и пассивов, в расчетах с дебиторами и кредиторами. При этом аналитика и управляющего (менеджера) может интересовать как текущее финансовое состояние организации, так и его проекция на ближайшую или более отдаленную перспективу, т.е. ожидаемые параметры финансового состояния. Но не только временные границы определяют альтернативность целей финансового анализа. Они зависят также и от задач субъектов финансового анализа, т.е. конкретных пользователей финансовой информации. Цели анализа достигаются в результате решения определенного взаимосвязанного набора аналитических задач. Аналитическая задача представляет собой конкретизацию целей анализа с учетом организационных, информационных, технических и методических возможностей проведения этого анализа. Основным фактором, в конечном счете, является объем и качество исходной информации. При этом надо иметь в виду, что периодическая финансовая отчетность организации — это лишь «сырая информация», подготовленная в ходе выполнения на организации учетных процедур.

Чтобы принимать решения по управлению в области производства, сбыта, финансов, инвестиций и нововведений, руководству нужна постоянная деловая осведомленность по соответствующим вопросам, которая является результатом отбора, анализа, оценки и концентрации исходной сырой информации. Необходимо аналитическое прочтение исходных данных исходя из целей анализа и управления. Основной принцип аналитического чтения финансовых отчетов — это дедуктивный метод, т.е. от общего к частному. Но он должен применяться многократно. В ходе такого анализа как бы воспроизводится временная и логическая последовательность хозяйственных фактов и событий, направленность и сила влияния их на результаты деятельности. Поэтому в специальной литературе анализ финансово-хозяйственной деятельности подразделяют на финансовый и управленческий. Финансовый анализ — это классический расчет финансовых коэффициентов, который в практике обычно требуется организациям только при взаимоотношениях с кредитными учреждениями.

А управленческий анализ как часть управленческого учета имеет важное практическое значение, так как служит инструментом выработки управленческих решений собственниками и руководителями фирмы. Управленческий учет, в отличие от финансового, ничем не регламентируется, и поэтому максимально отражает внутривозрастные связи в организации. И, что важно, результаты управленческого анализа недоступны внешним пользователям, так как являются конфиденциальной информацией.

Как известно, одной из основных целей анализа бизнеса является определение степени его эффективности и выявление резервов его роста. Суть проблемы повышения экономической эффективности как производства, так и торговли, а также прочих видов коммерческой деятельности состоит в том, чтобы добиваться существенного увеличения отдачи на каждую единицу вложенных трудовых, материальных и финансовых ресурсов. То есть, конечной целью проводимого анализа должна являться всесторонняя оценка использования всех ресурсов организации. При этом классически аналитик использует горизонтальный, вертикальный,

трендовый, структурный анализ и метод анализа коэффициентов. Горизонтальный анализ предполагает сравнение отчетных показателей во времени и позволяет выявить тенденции изменения отдельных статей или их групп, входящих в состав управленческой отчетности. В основе вертикального анализа лежит представление данных отчетности в виде относительных величин, характеризующих структуру итоговых показателей. С помощью этого метода аналитик отслеживает и прогнозирует структурные сдвиги в составе хозяйственных средств и источников их покрытия. Трендовый анализ позволяет определить тенденции в изменении показателей во времени с исключением случайных отклонений. После этого анализа аналитик может сделать соответствующий прогноз. Структурный анализ обычно представлен двумя методами – сравнительным анализом (сравнение показателей анализируемой организации с аналогичными у других организаций) и факторным анализом (оценка влияния отдельных факторов на изменения итоговых показателей). Система аналитических коэффициентов состоит из производственных и финансовых показателей. Производственные организации в рамках первой группы показателей рассчитывают показатели производительности труда и использования основных фондов. Организации всех видов деятельности проводят анализ продаж. Однако при проведении анализа эффективности ведения бизнеса в первую очередь оценивают финансовое состояние организации, и ведущим элементом этого анализа являются финансовые коэффициенты. Известны десятки таких показателей, поэтому для удобства они подразделяются на несколько групп. Чаще всего выделяют – показатели рентабельности, ликвидности, оборачиваемости, финансовой зависимости и инвестиционные коэффициенты.

Расчет любых показателей и их анализ должен проводиться регулярно, через одинаковые промежутки времени. В зависимости от целей организации и штата специалистов по анализу возможна подготовка отчетов с периодичностью раз в неделю и раз в месяц. Конечно, оптимальным вариантом являются еженедельные отчеты. Тогда можно будет заметить возникновение проблемы на

ранней стадии, а значит, справиться с ней будет легче. Даже если возможности организации по проведению анализа ограничены (например, его проводит бухгалтер), целесообразно выделить те показатели, которые наиболее важны для организации, и проводить их еженедельный расчет с подготовкой более развернутого анализа в разрезе месяца. Важнейшими документами, которые подвергаются анализу, являются отчет о прибылях и убытках, баланс и отчет о движении денежных средств. А это означает, что управленческий учет в организации должен быть построен таким образом, чтобы обеспечить их корректное формирование. Если речь идет о маленькой фирме, роль управленческого учета может выполнять бухгалтерский учет, который ведется по принципу привязки к хозяйственным операциям с дальнейшей корректировкой после поступления первичных документов. В случае, когда бизнес состоит из нескольких юридических лиц, формально независимых, возможно необходимо консолидировать учет. Как вариант использовать МСФО, так как эти стандарты достаточно просты в использовании и логичны.

Рассмотрим использование данных отчетности в анализе. Например, при составлении управленческого отчета о прибылях и убытках возникают, как правило, две основные проблемы: учитывать ли НДС в суммах выручки и затрат, и как минимизировать влияние затрат, которые носят временный, разовый характер. Обычно собственники и руководители, которые являются основными потребителями аналитической информации, принимают решение рассчитывать все показатели с включением НДС. Однако это может привести к искажению отчетности в том случае, когда налоговое планирование на фирме поставлено плохо или вовсе отсутствует. Это может привести к тому, что реальные затраты на НДС изменяются скачкообразно и могут существенно превышать включенные в отчет о прибылях и убытках суммы. Поэтому при принятии решения о форме учета НДС возможно включение в этот отчет суммы НДС в виде отдельной статьи затрат – для того чтобы принять решение после сравнения расчетов на основании обоих способов за несколько отчетных периодов. Затраты, воз-

никновение которых носит единовременный характер и повторение которых не прогнозируется, лучше выделять их отдельно в отчете о прибылях и убытках, а возможно и рассчитывать два его варианта. При этом для расчета финансовых коэффициентов и проведения трендового анализа целесообразно использовать данные отчета без включения этих затрат. Аналогично нужно поступать и с непредусмотренными доходами, не связанными с основными видами деятельности. При использовании баланса в целях анализа аналитик исходит из того, что баланс состоит из двух частей – активов и пассивов, или, по международным стандартам, из активов, обязательств и капитала фирмы. Форма представления информации, в общем-то не имеет значения и зависит от пожеланий пользователей. Из баланса видно, чем владеют собственники (активы), какая их часть финансируется за счет кредиторов (обязательства) и что остается на долю владельцев (собственный капитал). Причем сумма собственного капитала и обязательств дает размер используемого капитала. Соотношение между собственными и привлеченными источниками финансирования показывает финансовую устойчивость компании. Большое внимание при формировании активных статей баланса нужно уделить классификации активов по степени их оборачиваемости, вовремя выявлять неликвиды и отражать их в балансе по текущей стоимости возможной реализации, вплоть до списания за счет прибыли. Обязательства в зависимости от времени их погашения подразделяются на долгосрочные и краткосрочные. Для финансовой устойчивости организации необходимо, чтобы долгосрочные активы не формировались за счет краткосрочных источников финансирования.

Формирование отчета о движении денежных средств может происходить с использованием как косвенного, так и прямого метода. При расчете по косвенному методу прибыль организации корректируется с учетом неденежных статей, например износа. Прямой метод практически отражает выписку по банковскому счету и движение по кассе и детализирует денежные поступления и выплаты по коммерческой деятельности. В итоге оба метода дают одинаковую величину чистых потоков денежных средств, которые

анализируются в разрезе источников получения и направлений выплат финансовых ресурсов.

Эффективность или неэффективность частных управленческих решений, связанных с определением цены продукта, размера партии закупок сырья или поставок продукции, замены оборудования или технологии, и другие решения должны пройти оценку с точки зрения общего успеха организации, характера ее экономического роста и роста общей финансовой эффективности. Анализ, как метод познания экономических процессов и явлений, занимает важное место в системе управления организацией. Так, результаты финансового анализа способствуют росту информированности администрации организации и других пользователей экономической информации (субъектов анализа) о состоянии интересующих объектов, а в принятии управленческих решений значительный упор делается на снижение себестоимости продуктов, выпускаемых организацией. Определение путей сокращения издержек и повышения эффективности происходит на всех стадиях производственного процесса – от закупки материалов и их переработки до контроля на стадии выпуска готового продукта и доставки его потребителю. Изменения могут относиться к производству, обработке, сборке, упаковке. Снижение себестоимости продуктов базируется на разных концептуальных подходах:

А) снижение основных (прямые) издержек. При анализе необходимо допущение, что подсчитанные цены и издержки, базируются на точной информации об объеме производства, виде сырья и материалов, эффективности методов закупок, что нормативы по рабочей силе, рассчитаны исходя из применяемой технологии, методов обработки, имеющегося оборудования, системы стимулирования, что накладные производственные расходы, основываются на заранее определенных или плановых стандартах.

Исходя из этого проводится:

– систематизация информации и анализ отклонений при закупке материалов относительно объемов и рыночной ситуации, методов и стоимости собственного производства; решение вопроса закупать или производить; регулирование стоимости рабочей силы;

– систематизация нормативно-справочной информации использования труда проводится с позиций полноты охвата производственных затрат труда; установленных и оптимальных методов производства и обработки; условий производства как имеющихся, так и стандартных; частичного или полного использования принципа: «движение – время – измерение»;

Б) снижение косвенных издержек. При анализе необходимо допущение, что труд вспомогательных рабочих, работа по обслуживанию и ремонту оборудования, вторичное сырье, поставки оценены как живой труд; используются методы гибкого планирования, когда изменяются цели или пересматривается основа расчета накладных расходов; применяются стимулирующие контрольные планы сокращения накладных расходов, разработанных для всех производственных и непроизводственных отделов; регулируется материально-техническое обслуживание на основе пересмотра нормативов времени вследствие повышения квалификации, приобретения трудовых навыков и т.п.; расчет регулирующих коэффициентов, позволяет наладить процедуры контроля за издержками. Процедуры анализа по снижению косвенных (накладных) расходов включают:

– систематизацию и анализ информации о производственном плане, об использовании производственных мощностей, о стандартах живого труда отклонений при благоприятных и неблагоприятных ситуациях по использованию производственных мощностей; по утилизации оборудования; введении новой базы расчета нормативов накладных расходов;

– анализируются жесткие и измененные цели, поставленные перед каждым производственным и непроизводственным отделом организации; определяют уровень регулируемых и нерегулируемых расходов; степень, полноту и соответствие распределяемых накладных расходов объему работ, выполняемых отделами и службами организации;

– анализ нормативов материально-технического обслуживания при принятии решения проводится в нескольких аспектах, исходя из основной задачи – увеличить объем производства, обеспе-

чить максимальную производительность и качество. Прежде всего расходы на материально-техническое обслуживание отделяют от других косвенных расходов, для того чтобы анализировать их в сопоставлении с затратами живого труда, оплачиваемого на почасовой основе, а проблемы приобретения и использования нового оборудования рассматриваются по срокам его амортизации,

Для современной организации анализ является основным инструментом, позволяющим протестировать бизнес во всех его ключевых аспектах и найти решение многочисленных проблем, возникающих в процессе предпринимательской деятельности. В круг этих проблем входят: управление запасами, объемом производства и продаж, ассортиментом выпускаемой продукции и освоением новой, капитальными вложениями.

В условиях рынка добавляются новые факторы, игнорирование которых может привести к финансовым потерям, а при неблагоприятном развитии событий – к банкротству. При принятии любого управленческого решения угроза банкротства нависает как дамоклов меч, особенно если речь идет о стратегическом решении финансового характера. Поэтому обоснованность решений, связанных с финансовым положением организации, становится жизненно необходимой.

Для обоснования управленческих решений ведущим аналитикам организации, необходимо выявлять и прогнозировать существующие и потенциальные проблемы, производственные и финансовые риски, определять воздействие принимаемых решений на уровень рисков и доходов организации.

В современных условиях повышается самостоятельность организации в принятии и реализации управленческих решений, их экономическая и юридическая ответственность за результаты хозяйственной деятельности. Объективно возрастает значение финансовой устойчивости хозяйствующих субъектов. Все это, несомненно, повышает роль экономического анализа в оценке их производственной и коммерческой деятельности и, прежде всего, в наличии, размещении и использовании капитала и доходов

Подводя итоги вышеизложенного, можно утверждать, что экономический анализ - это инструмент управленческой деятельности, предшествующий принятию управленческих решений и их обоснованиям на основе имеющейся информации.

Литература

1. Абрютин М.С., Грачев А.В. Анализ финансово –экономической деятельности предприятия. М.: Дело и сервис, 2008.
2. Баканов М.И., Мельник М.В., Шеремет А.Д. Теория экономического анализа. – М.: Финансы и статистика, 2007.
3. Басовский Л.Е., Лунева А.М., Басовский А.Л. Экономический анализ: (Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности). – М.: ИНФРА-М, 2009.
4. Быкадыров В.Л., Алексеев П.Д. Финансово-экономическое состояние предприятия.-М.: «ПРИОР», 2010г.
5. Ефимова Особенности анализа финансовых результатов в условиях новой информационной базы //Консультант, 2010г.№ 9
6. Болдырев О.И., Девяткин О.В. О современных методах анализа //Бизнес и банки, 2011г,№6
7. Маренков Н.Л., Веселова Т.Н. Экономический анализ. Серия «Высшее образование». Ростов – на – Дону: Феникс, 2009.

БИКТЕУБАЕВА А.С.,

Ученый секретарь Ученого совета,

к.э.н., доцент,

КазЭУ им. Т. Рыскулова,

г. Алматы

ИНВЕСТИЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СТРАХОВЫХ КОМПАНИЙ: МИРОВАЯ ПРАКТИКА И АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Зарубежный опыт свидетельствует о том, что страховые компании благодаря финансовым особенностям осуществления страховых операций активно используют собираемые страховые пре-

мии в целях инвестирования и получения инвестиционного дохода. Такая деятельность страховых организаций позволяет классифицировать их в качестве институциональных инвесторов. При этом возникает необходимость уделить особое внимание оценке инвестиционных возможностей страховых компаний. Оценка инвестиционных возможностей, на наш взгляд, может быть представлена посредством введения в страховую практику такого понятия как «инвестиционный потенциал страховой организации».

Сущность страхования состоит в формировании страховщиком страхового фонда за счет страховых взносов страхователей, предназначенного для страховых выплат при наступлении страховых случаев, оговоренных в договоре.

Мировая практика показывает, что от инвестиционной деятельности западные страховые компании получают до 90% своего дохода. В то же время у казахстанских страховщиков должной отдачи от инвестиционной деятельности не наблюдается.

Как показывает анализ деятельности страховых организаций, инвестиционная деятельность страховщика характеризуется потоками денежных средств, направляемыми в ценные бумаги, недвижимость и некоторые другие активы. При этом в инвестиционной деятельности, выступающей в качестве одного из трех основных составляющих денежного потока страховой организации, можно также выделить два направления функционирования денежных ресурсов: приток и отток инвестиционных ресурсов.

В ходе исследования выявлено, что возможности и характеристики участия страховой организации в процессе инвестирования определяются ее инвестиционным потенциалом, под которым обычно понимают совокупность денежных средств, которые являются временно или относительно свободными от страховых обязательств и используются для инвестирования с целью получения инвестиционного дохода [1].

При изучении мирового опыта взаимосвязи страхования и инвестиции 2, 3, 4, 5 мы можем определить следующие выводы:

Страховые компании имеют в своем распоряжении огромные суммы денег. Это происходит в результате того, что образуется

промежуток времени между уплатой страховой премии и выплатой по претензии (рисунок 1). Страховая премия могла быть внесена в январе, а претензия может не поступить до декабря, если вообще поступит. Страховщик имеет эти деньги и может осуществлять инвестиции. В действительности, страховое общество будет располагать страховыми премиями всех страхователей, накопленными за длительный период времени.

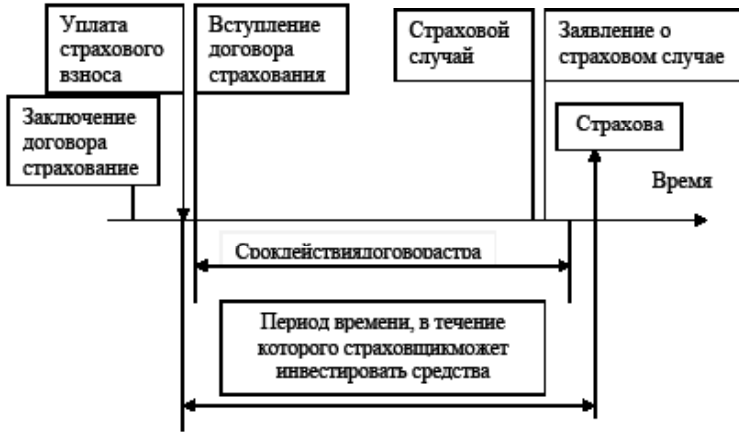


Рисунок 1– Схема действия договора страхования (страхование иное, чем страхование жизни)

Примечание – составлено автором

Наиболее полно участие страховщиков в инвестиционной деятельности освещено в трудах английского Чартерного института страхования (TheCharteredInsuranceInstitute), в частности в переведенной на русский язык работе «Страхование: принципы и практика» 6, составителем которой является Дэвид Бланд (DavidBland).

Роль страхования в обеспечении непрерывности и сбалансированности общественного производства проявляется в конечных результатах его проведения, одним из которых можно выделить участие временно свободных средств страховой компании в инвестиционной деятельности страховых организаций.

Денежные средства, аккумулированные в страховой компании, представляют собой финансовые ресурсы компании, предназначенные для осуществления всех видов страховой деятельности. Финансовые ресурсы страховщика имеют более сложную организацию, чем аналогичные ресурсы предприятий других сфер экономики, так как финансы страховой компании в большей части формируются за счет страхователей, и обеспечивают деятельность страховщика по оказанию страховой защиты страхователям. Исходя из этого, в настоящее время сформировалось понятие финансового потенциала страховщика, под которыми понимаются финансовые ресурсы страховой организации, находящиеся в хозяйственном обороте и используемые для обеспечения всей ее деятельности 7.

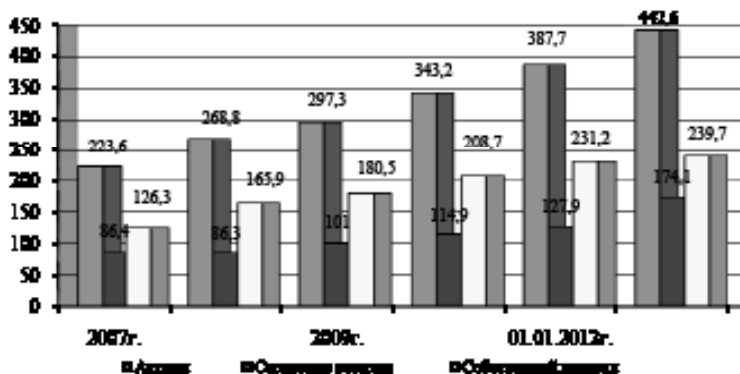


Рисунок 2 – Динамика активов, собственного капитала и страховых резервов, млрд.тенге

Примечание – разработано на основе данных www.afn.kz 8

Финансовый потенциал страховой организации образуется из двух основных частей – собственного капитала и привлеченного. Причем привлеченный капитал в значительной степени преобладает над собственным. Это обусловлено отраслевой спецификой.

По состоянию на 1 января 2013 года сумма обязательств страховых (перестраховочных) организаций составила 202920,5 млн. тенге, что на 29,7% больше аналогичного показателя на 1 января

2012. На отчетную дату объем страховых резервов, сформированных страховыми (перестраховочными) организациями для обеспечения исполнения принятых обязательств по действующим договорам страхования и перестрахования, составил 174148,4 млн. тенге, что на 36,2% больше объема сформированных резервов на 1 января 2012 года (рисунок 2, 3, 4).

По состоянию на 1 января 2013 года объем страховых премий, собранных по отрасли «страхование жизни», составил 52437,8 млн. тенге, что на 72,0 % больше, чем на аналогичную дату прошлого года.

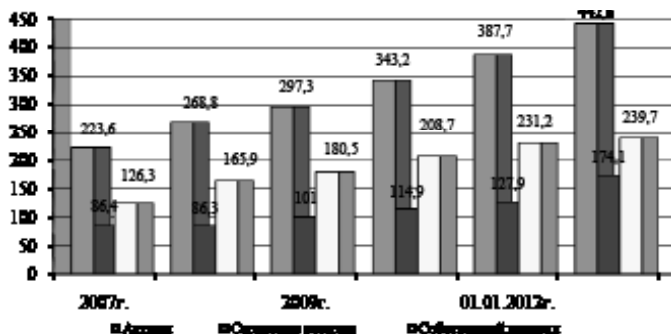


Рисунок 3– Структура поступления страховых премий по отрасли «страхование жизни», %, 8

Доля страховых премий, собранных по отрасли «страхование жизни» в совокупных премиях, на отчетную дату составила 24,8%, против 17,4% на 1 января 2012 года.

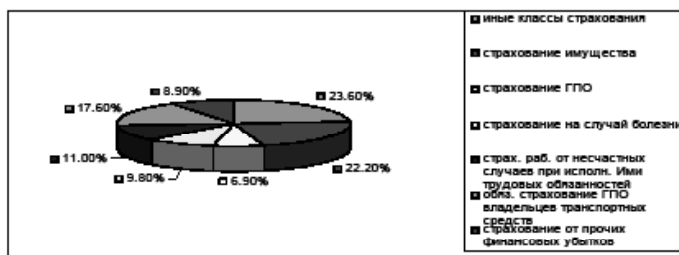


Рисунок 4 – Структура поступления страховых премий по отрасли «общее страхование», %

Примечание – разработано на основе данных www.afn.kz [8]

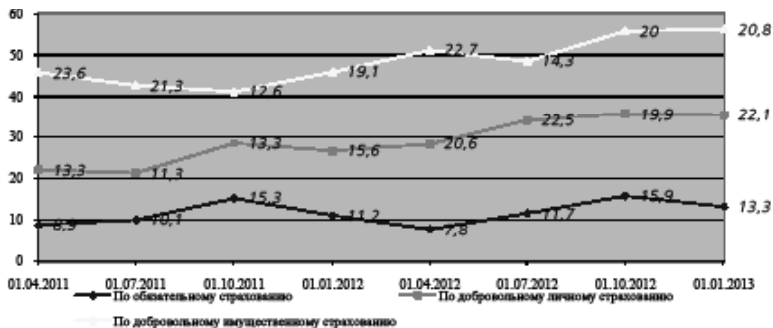


Рисунок 5 – Динамика страховых премий, млрд.тенге

Примечание – разработано на основе данных www.afn.kz [8]

Объем страховых премий, собранных за 12 месяца 2012 года по отрасли «общее страхование», составил 159075,3 млн. тенге, что на 9,7 % больше, чем за аналогичный период 2012года (рисунок 5, 6).

Проведение страховых операций предполагает аккумулярование страховой премии, причем сбор взносов со всех участников страховой компании сопровождается фактами исполнения обязательств страховщика по выплате страхового возмещения лишь перед некоторыми из них.

Таким образом, деятельность страховой компании основана на создании денежных фондов, источником которых являются средства страхователей, поступившие в форме страховых премий. Они не принадлежат страховщику. Эти средства лишь временно, на период действия договоров страхования находятся в распоряжении страховой компании, после чего, либо используются на выплату страховой суммы, либо преобразовываются в доходную базу (при условии безубыточного прохождения договора), либо возвращаются страхователям в части, предусмотренной условиями договора. Возможность преобразования этих средств через некоторое время в доход страховщика обосновывает корректность определения «привлеченные средства» или «привлеченный капитал». Они временно могут быть использованы страховщиком, и только в качестве инвестиционного источника.

Привлеченный капитал используется на погашение расходов страховой компании, на ведение дел, заложенных в структуре тарифа и осуществляемых из суммы собранных платежей (страховых взносов).

Таблица 1 – Поступление страховых премий по отраслям страхования

| Поступление страховых премий по отраслям страхования | 1.01.2012г. | | 01.01.2013г. | | Прирост в % |
|--|-------------|-------------|--------------|-------------|-------------|
| | млн. тенге | в % к итогу | млн. тенге | в % к итогу | |
| 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 |
| Всего по отраслям страхования | 175 528,7 | 100 | 211 513,1 | 100 | 20,5 |
| Страхование жизни | 30478,8 | 17,4 | 52437,8 | 24,8 | 72,0 |
| Общее страхование | 145 049,9 | 82,6 | 159 075,3 | 75,2 | 9,7 |

Примечание – разработано на основе данных www.afn.kz

В процессе принятия на страхование крупных рисков страховая компания должна использовать механизм перестрахования для сохранения своей платежеспособности. Приобретение перестраховочной защиты основано на выплате перестраховочной премии, которая также осуществляется за счет привлеченного капитала. Вместе с тем, наблюдаются и обратные каналы движения денежных потоков. Так, например, комиссионное вознаграждение за договор перестрахования, тангъема (доля первичного страховщика в прибыли перестраховщика по результатам прохождения договора перестрахования) и выплаты возмещений по договорам перестрахования.

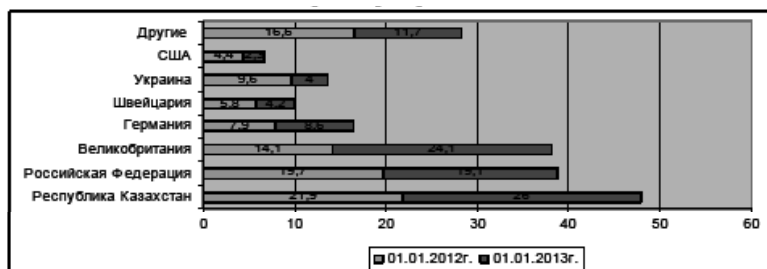


Рисунок 6 – Структура страховых премий, переданных на перестрахование по странам, %

Примечание – разработано на основе данных www.afn.kz [8]

При организации страховой компании первым и базисным фактором формирования собственного капитала становится уставный капитал, который в процессе деятельности пополняется за счет различных источников (прибыли, целевого финансирования, эмиссионного дохода и др.). Второй по значимости фактор формирования собственного капитала страховой компании – инвестиционная деятельность, целью которой является вложение средств и получение определенного инвестиционного дохода.

Определяющей особенностью организации страхового бизнеса является наличие специфических финансовых резервов, имеющих строго целевое назначение. Образование подобных фондов несет сугубо отраслевую специфику.

Страховая компания из собираемой по договорам страхования премии может использовать на расходы по ведению дела только ту часть, которая образовалась за счет нагрузки. Основная же часть премии, а именно рисковая премия (нетто), предназначается исключительно на выплату страхового возмещения. Она обеспечивает исполнение основных договорных обязательств страховщика и используется только при необходимости лишь в случае наступления страхового события. До тех пор нетто-премия собирается и резервируется, образуя страховой фонд компании.

По своему содержанию этот фонд представляет собой отложенные выплаты страховщика. Сформированный за счет привлеченных средств, он противостоит обязательствам по возмещению ущерба. Состав и структура элементов фонда определяются отраслевой направленностью страховой компании, т.е. зависят от того, какими видами страховой деятельности она занимается.

В условиях развитого страхового рынка, когда конкуренция между страховыми продуктами минимизирует прибыль страховщика, заложенную в тарифе, основным источником получения прибыли для страховой организации является инвестиционная деятельность, которая проводится путем использования части средств страхового фонда в коммерческих целях. Несмотря на то, что целью страховой деятельности является оказание услуг, имеющих большое социальное значение, а целью инвестиционной

деятельности является получение прибыли, они органически связаны между собой. С одной стороны, источником финансирования инвестиционной деятельности является страховой фонд, с другой стороны, прибыль от инвестиционной деятельности прямо или косвенно заранее учитывается при определении тарифа и тем самым способствует его снижению, оказывая влияние на величину страхового фонда.

Рисковой характер движения страхового фонда оказывает влияние и на инвестиционную деятельность, предъявляя серьезные требования к ликвидности вложенных средств.

В отличие от имеющего рисковой характер оборота средств по оказанию страховой защиты, оборот средств, связанный с организацией страхового дела, регулируется действующим законодательством, организационной формой страховой фирмы и другими экономическими обстоятельствами [9].

Таким образом, основными инвестиционными ресурсами страховой организации являются именно страховые резервы, однако на их инвестирование оказывает влияние порядок формирования и расходования, что требует отдельного изучения.

При изучении инвестиционной деятельности страховых организаций необходимо опираться на исследования ученых, среди которых можно выделить К.Г.Воблого 10, Л.А.Орланюк-Малицкую 11, Л.И. Рейтмана, Е.В.Коломина, А.П. Плешкова 12, Т.А. Федорову 13, Ю.А.Сплетухова 14 и других.

Во многих исследованиях страховые организации наряду с другими институтами (банками, биржами, инвестиционными фондами и т.п.) рассматриваются как органичный элемент финансовой системы экономики. Принцип аккумуляирования и последующего распределения значительных денежных потоков предопределяет состав и структуру капитала страховой компании, выделяя в качестве основной и ведущей части финансовые ресурсы. Однако, последние, чаще всего, представляют собой, по сути, привлеченный капитал, который некоторое время составляет группу временно свободных средств страховщика. В этом смысле механизм действия страхования является достаточно интересным

с точки зрения использования таких ресурсов как источника финансирования инвестиций.

Еще в начале XX века К.Г.Воблый [10] выделял с инвестиционной (банковской) точки зрения в страховых организациях три рода капиталов:

- первый – это те капиталы, которые хранятся для удовлетворения притязаний страхователей. Помещение таких капиталов должно отличаться солидностью и подвижностью. Их нужно помещать в верные руки, хотя бы и на условиях низкого процента.

- второй – это те средства, которые можно назвать резервами на необычные случаи. Сюда принадлежат, например, акционерный, резервный капитал.

- третий – это наличные средства страховых обществ, которые допускают производительное помещение только на самое короткое время.

Опираясь на накопленный за прошедшие годы опыт страховой деятельности, мы можем сейчас значительно точнее определить инвестиционные возможности и принципы проведения инвестиционной деятельности страховой компании.

Говоря об инвестиционной деятельности страховых компаний необходимо отметить социальный аспект данного процесса, так как страховые компании, усиливая накопление средств, оказывают важную социальную услугу. Значительная часть сбережений образовывается именно посредством страховых организаций. Разумеется, известная часть премий была бы сберегаема и без страховых обществ, благоразумный и предусмотрительный человек будет сберегать и без страхования.

Таким образом, страховые организации, с одной стороны, выступают в качестве самостоятельного инвестиционного института, размещая собственные денежные средства. С другой стороны, страховые организации выступают как посредники в инвестиционном процессе, размещая средства страховых фондов.

Для инвестирования страховая компания может использовать только часть имеющихся денежных средств, к которым относятся страховой фонд и собственный капитал. При этом временно сво-

бодными от страховых обязательств денежными средствами является страховой фонд до его использования для страховых выплат и в этом качестве он оказывает значительное влияние на изменение инвестиционного потенциала страхового общества в зависимости от наличия и объема страховых выплат. Собственный капитал является относительно свободными от страховых обязательств денежными средствами, которые могут использоваться для страховых выплат в случае недостаточности средств страхового фонда, их величина с высокой степенью вероятности поддается планированию, и она в значительно меньшей степени влияет на изменение инвестиционного потенциала страхового общества.

Расходы на ведение дела предназначены на выплату заработной платы, оплату налогов, перестраховочные платежи и другие хозяйственные расходы. Их величина заранее планируется и ее изменение не оказывает существенного влияния на изменение инвестиционного потенциала. Заемные средства (кредиты банков либо, кредиторская задолженность перед другими организациями) могут привлекаться страховой компанией для осуществления срочной страховой выплаты при невозможности оперативного возврата инвестированных средств страхового фонда и собственного капитала.

Нетрудно заметить, что при правильно рассчитанных тарифах и устойчивом характере деятельности страховой компании по заключению новых договоров страхования в любом рассматриваемом периоде всегда существуют временно свободные средства, то есть часть страхового фонда, которая может быть инвестирована. Проблема состоит в правильной оценке данной величины и эффективном размещении имеющихся средств.

После реализации инвестиционного потенциала в конкретные инвестиционные проекты у страховщика формируется инвестиционный портфель, который представляет собой совокупность финансовых инструментов, полученных страховой компанией в процессе инвестирования денежных средств и предназначенных для получения инвестиционного дохода. Реализация инвестиционного потенциала в инвестиционный портфель осуществляется

в соответствии с принятой в страховой компании инвестиционной политикой и с учетом принципов размещения страховых фондов. Инвестиционный портфель характеризует размеры и структуру инвестиционных вложений в конкретном отчетном периоде и формируется с учетом целей, стоящих перед каждой страховой компанией. Можно выделить общие для всех страховых компаний цели формирования инвестиционного портфеля:

- обеспечение получения высокого инвестиционного дохода;
- обеспечение минимизации уровня инвестиционных рисков;
- обеспечения необходимой ликвидности инвестиционного портфеля.

Необходимо отметить, что на практике в отчетности страховых компаний инвестиционный потенциал отражается в пассиве баланса (в разделах «Капитал и резервы» и «Страховые резервы»), а инвестиционный портфель – в активе баланса (в разделе «Активы»).

Таблица 2 – Макроэкономические показатели страхового сектора

| Основные показатели страхового сектора | 01.01.2012г. | 01.01.2013г. |
|--|--------------|--------------|
| ВВП, в млрд.тенге | 27571,9 | 31442,7 |
| Отношение страховых премий к ВВП, в % | 0,64 | 0,67 |
| Отношение собственного капитала к ВВП, в % | 0,84 | 0,76 |
| Отношение активов к ВВП, в % | 1,41 | 1,41 |
| Примечание – разработано на основе данных www.afn.kz 8 | | |

На микроуровне инвестиционный потенциал характеризует возможности отдельной страховой компании стабильно и гарантированно осуществлять выплаты по страховым случаям.

Во-первых, успешная инвестиционная деятельность дает возможность страховой организации использовать часть полученного инвестиционного дохода для покрытия отрицательного финансового результата по прямым страховым операциям в случаях повышения убыточности как при неравномерном распределении риска, или наступлении катастрофических рисков, так и при высокой конкуренции и демпинге тарифов на страховом рынке. В этой ситуации оценка инвестиционного потенциала должна даваться через показатель соотношения страховых выплат и премий (в объеме

нетто-ставки). Если значение данного показателя больше единицы, это свидетельствует об использовании инвестиционного дохода для покрытия убытков на более высоком уровне, чем позволяют страховые тарифы. Соответственно, чем больше данный показатель превышает единицу, тем более эффективно реализовывался инвестиционный потенциал.

Во-вторых, инвестиционная деятельность позволяет страховщику привлекать страхователей к участию в прибыли через систему начисления бонусов или возврата части страхового взноса. В данном случае роль инвестиционного потенциала характеризуется через показатель величины инвестиционного процента, начисляемого на страховые суммы по договорам страхования жизни, и показатель размера возвращаемой части страхового тарифа.

В-третьих, инвестиционный доход может являться источником прироста собственного капитала страховой компании, который также используется в чрезвычайных ситуациях для покрытия страховых обязательств. В этом случае инвестиционный потенциал будет характеризовать показатель доли финансовой прибыли, направляемой на увеличение собственного капитала.

Таким образом, если на макроуровне инвестиционная деятельность является необходимой и полезной для национальной экономики, то на микроуровне она является необходимой для каждого отдельного страховщика, так как повышает его финансовую устойчивость, платежеспособность и конкурентоспособность, тем самым уменьшаются риски, что может свидетельствовать о хорошей системе риск-менеджмента.

Литература

1. В.Э. Янов Инвестиционная деятельность страховых компаний: принципы организации, регулирование и оптимизация. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Санкт-Петербург 2001.
2. Манэс А. Основы страхового дела: Сокр. пер. с нем. - М: Издательский центр «АНКИЛ», 1992. – 108 с.
3. Страхование: принципы и практика / Составитель Дэвид Бланд: Пер. с англ. - М: Финансы и Статистика, 2000 – 416 с.

4. Хемптон Д.Д. Финансовое управление в страховых компаниях: Пер. с англ. -М.: Издательский центр «АНКИЛ», 1995. - 263 с.
5. Мэнсон Т. Практический аспект управления инвестициями в страховых компаниях // Страховое ревью. - 1997. - №7.
6. Страхование: принципы и практика / Составитель Дэвид Бланд: Пер. с англ. - М: Финансы и статистика, 1998, - 416 с.
7. Основы страховой деятельности. Учебник/ Отв. ред. проф. Федорова Т.А. – М . Издательство БЕК, 2002. - 776 с.
8. Официальный сайт Комитета по надзору за финансовыми организациями // www.afn.kz
9. Страхование дело: Учебник /Рейтман Л. И., Коломин Е. В., Плешков А. П. и др.; Под ред. Рейтмана Л. И. - М.: Банк, и биржевой науч.-кон-сульт. центр, 1992.-524 с.
10. Воблый К.Г. Основы экономики страхования. - М.: Издательский центр «АНКИЛ», 1993. - 228 с.
11. Орланюк-Малицкая Л.А. Платежеспособность страховой организации. - М. Издательский центр «АНКИЛ», 1994. - 151 с.
12. Страхование дело: Учебник /Рейтман Л. И., Коломин Е. В., Плешков А. П. и др.; Под ред. Рейтмана Л. И. - М.: Банк, и биржевой науч.-консульт. центр, 1992.-524 с.
13. Сплетухов Ю. А. Место и роль страхования в инвестиционном процессе // Финансы.-1998.-№2. – С.58-63
14. Сплетухов Ю. А. Некоторые вопросы инвестиционной деятельности страховых организаций // Финансы. - 1996. - №8,9. – С.41-53.

ГАЛИМЕДЕН Ч.Т.,

магистрант

АО «Финансовая академия»,

г. Астана

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ МОНИТОРИНГА ФИНАНСОВОГО СОСТОЯНИЯ КОМПАНИИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Для интеграции в мировую экономику, как суверенной и независимой страны, в Казахстане определены стратегия и тактика

реализации основных направлений развития национальной экономики, приоритетные задачи и макроэкономические цели развития которой выработаны в Послании Президента страны народу Казахстана от 17 января 2014 г. «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» [1].

При этом ведущая роль в процессе признания экономической состоятельности государства отводится становлению и развитию конкурентоспособной национальной экономики, что невозможно без использования всех доступных механизмов эффективного управления деятельностью предприятий. Важная роль в реализации такого управления отводится мониторингу финансового состояния организации.

Объектом внутреннего финансового мониторинга является финансовое состояние предприятия, финансовые результаты и эффективность его финансово-хозяйственной деятельности. Значимость финансового мониторинга обусловлена тем, что финансовое состояние предприятия в значительной степени определяет его конкурентоспособность и потенциал в деловом сотрудничестве, оценивает, в какой мере гарантированы экономические, в частности, финансовые, интересы предприятия и его партнеров. Применение системы финансового мониторинга позволит отслеживать тенденции изменения параметров предприятия. Изучение тенденций особенно важно в условиях отсутствия научно обоснованной базы для оценки и сравнения показателей финансового состояния предприятия, учитывающих национальную и отраслевую специфику деятельности.

Внутренний финансовый мониторинг включает в себя: систематический сбор информации и оценку показателей финансовой деятельности организации, выявление факторов и анализ их влияния, принятие оперативных управленческих решений по воздействию на факторы с целью сокращения разрыва между фактическими показателями и нормативными значениями контролируемых параметров, корректировку нормативных значений, адекватную изменениям условий внешней среды, а также оценку эффективности принятых решений на основе изучения показате-

лей, сформировавшихся в результате принятых воздействий.

Главная цель финансового анализа – получение нескольких ключевых (наиболее информативных) параметров, дающих по возможности объективную и точную картину финансового состояния организации, ее финансовых результатов (прибылей и убытков), изменений в структуре активов и пассивов, в расчетах с дебиторами и кредиторами. Результаты финансового анализа показывают, по каким конкретным и приоритетным направлениям надо вести работу, направленную на улучшение финансового состояния организации, т. е. служат основой для принятия управленческих решений [2].

Финансовый анализ решает следующие задачи:

- оценивает структуру имущества организации и источников его формирования;
- выявляет степень сбалансированности между движением материальных и финансовых ресурсов;
- оценивает структуру и потоки собственного и заемного капитала в процессе экономического кругооборота, нацеленного на извлечение максимальной или оптимальной прибыли, повышение финансовой устойчивости, обеспечение платежеспособности и т.п.;
- оценивает правильное использование денежных средств для поддержания эффективной структуры капитала;
- оценивает влияние факторов на финансовые результаты деятельности и эффективность использования активов организации;
- осуществляет контроль за движением финансовых потоков организации, соблюдением норм и нормативов расходования финансовых и материальных ресурсов, целесообразностью осуществления затрат.

Занимая особое место в системе управления предприятием, финансовый мониторинг выполняет функцию информационного обеспечения принятия управленческих решений. Для того, чтобы успешно выполнялись его задачи, на предприятии должен быть разработан механизм финансового мониторинга, с помощью кото-

рого будет обеспечено наиболее эффективное выполнение мониторинговых функций и обеспечение информационных потребностей руководства. При этом под механизмом финансового мониторинга понимается совокупность форм, способов и методов организации деятельности на предприятии по регулярному сбору фактической информации по контролируемым показателям, ее оценки и анализа, выработке рекомендаций по принятию управленческих решений, а также прогнозированию дальнейшего развития предприятия.

Можно выделить следующие функции финансового мониторинга, определяющие его основное содержание:

- оперативный сбор необходимой управлению информации о состоянии и развитии предприятия на основе определенного набора показателей;
- выявление основных факторов и анализ их влияния на результатные показатели;
- контрольная функция, включающая сравнение фактических показателей, полученных в ходе мониторинга, с нормативными или плановыми;
- оперативное воздействие на исследуемые показатели, корректировка отклонений, с целью достижения заданных результатов;
- подготовка рекомендаций по принятию управленческих решений;
- оценка эффективности реализации принятых решений;
- обеспечение информационной и аналитической базы для прогнозирования дальнейшего развития предприятия.

Методика финансового анализа и система оценки финансового состояния организаций и предприятий позволяют провести градацию финансового состояния, диагностировать основные проблемы финансово-хозяйственной деятельности для того, чтобы оперативно реагировать на изменение обстановки и принимать необходимые управленческие решения.

Система мониторинга финансового состояния предприятия выполняет одновременно несколько функций. Поэтому чем более полным и качественным будет состав показателей, по которым

этот мониторинг осуществляется, тем более эффективными будут управленческие мероприятия, осуществляемые руководством промышленного предприятия. Это дает нам повод рассмотреть существующие концепции систем мониторинга экономического состояния промышленного предприятия.

Система финансово-экономического мониторинга должна удовлетворять следующим требованиям:

1) отражать все основные финансово-экономические процессы, происходящие на предприятиях различных форм собственности;

2) определять стратегические и тактические приоритеты в развитии субъектов экономики;

3) позволять принимать решения в области взаимоувязки экономической и социальной политики, т.е. мониторинг должен содержать социальные показатели;

4) включать показатели, характеризующие конкурентную среду, уровень монополизма;

5) включать систему показателей, необходимую участникам рынка ценных бумаг, так как одним из важнейших условий получения права на размещение ценных бумаг является безубыточная деятельность в течение двух-трех лет. Для действующих акционерных обществ и организаций, выпустивших облигации, также должна быть предусмотрена соответствующая система показателей;

6) включать показатели, характеризующие состояние имущества предприятий, структурные и динамические параметры его изменения, в том числе динамику износа и обновления. Это необходимо потому, что только в единстве анализа имущества и платежеспособности можно говорить об отсутствии или наличии признаков экономического подъема. Необходимо также держать под постоянным контролем динамику недостатка или излишка оборотных средств на предприятиях, так как этот параметр должен быть положен в основу определения объема инвестиций (поддержки) предприятий на возвратной и безвозвратной основе;

7) учитывать существующую нормативную базу платежеспособности и финансовой устойчивости, хотя она в современных условиях не применима в полной мере. Поэтому с помощью мо-

мониторинга необходимо определять средневзвешенные величины коэффициентов текущей ликвидности и других основных показателей платежеспособности, финансовой устойчивости и деловой активности по отдельным отраслевым (однородным) группам предприятий и использовать их в качестве нормативной основы мониторинга. При этом необходимо учитывать, что главное в мониторинге не только абсолютные и относительные значения различных показателей финансово-экономической деятельности, но и выявление положительных и отрицательных тенденций, которые должны быть положены в основу принятия управленческих решений. Кроме того, поскольку отдельные финансово-экономические показатели имеют разную динамику и направленность изменения, то только опытные эксперты могут правильно интерпретировать различные тенденции, поэтому целесообразно применять при мониторинге балльную оценку. При этом необходимо, в целях сопоставимости, в течение определенного времени придерживаться неизменной методики балльной оценки;

8) система финансово-экономического мониторинга может быть сформирована частично на коммерческой основе. Отдельные субъекты рыночных отношений могут иметь доступ в компьютерную систему мониторинга за определенную плату. При этом плата должна быть минимальной и результаты мониторинга конкретных субъектов рынка должны полностью передаваться этим субъектам. Посредством использования системы мониторинга могут осуществляться и дополнительные консультационные услуги, в том числе и на платной основе [3].

Разработка мониторингового механизма осуществляется с учетом принципов целенаправленности, непрерывности, системности, вариантности, адаптивности метода проведения мониторинга, верифицируемости результатов, прагматизма и оперативности.

В общем виде процесс финансового мониторинга должен включать следующие этапы:

1) определение целей и планирование процесса мониторинга, разработка системы показателей, параметров мониторинга, а также их целевых значений, выбор средств и методов сбора информации;

2) наблюдение, сбор и обобщение информации в соответствии с определенными параметрами мониторинга. В качестве объекта

мониторинга выступает ряд расчетных показателей финансово-хозяйственной деятельности предприятия. Периодичность наблюдения определяется потребностями внутреннего управления. В соответствии с установленной степенью периодичности представляется информация в форме внутренних управленческих отчетов;

3) анализ и оценка параметров хозяйственной деятельности на основе информации, полученной на предыдущем этапе. На данном этапе анализируются тенденции изменения показателей, оцениваются фактические значения параметров мониторинга, а также факторы, оказывающие на них влияние, оценивается влияние внешней среды на деятельность предприятия;

4) подготовка рекомендаций для принятия управленческих решений, с целью своевременной корректировки и совершенствования деятельности предприятия. На этом этапе также возможна корректировка целевых параметров, в случае изменения условий внешней и внутренней среды;

5) контроль за результатами управленческих воздействий и формирование информации для дальнейшего наблюдения.

Таким образом, обобщая вышеизложенное, следует отметить, что мониторинг является исходным пунктом прогноза развития предприятия, средством получения информации о его реальных возможностях. Он позволяет выявить проблемы на начальной стадии экономического кризиса, выявлять причинно-следственные связи возникновения кризисных явлений, а затем перейти к построению прогнозной модели функционирования и развития организации, осуществляя при этом предупреждение банкротства. Проведение мониторинга финансового состояния организации позволяет решить три взаимосвязанные задачи: распознавание стадии кризиса, устранение причин, препятствующих оздоровлению, и применение антикризисных мер [4].

Литература

1. Послание Президента страны народу Казахстана от 17 января 2014г. «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее»

2. Кован С.Е. Мониторинг финансового состояния и платежеспособности как важнейший инструмент диагностики деятельности предприятий ЖКХ// научно-экономический журнал «Эффективное антикризисное управление»: Электронный ресурс: http://www.e-c-m.ru/magazine/62/eau_62_37.htm
3. Жакишева М.К. Роль и значение мониторинга финансового состояния компании в современных условиях// Электронный ресурс: <http://www.be5.biz/ekonomika1/r2012/1186.htm>
4. Цапкова М.А., Сидорова Е.Е. Проведение мониторинга финансового состояния предприятия, выявление проблем и путей совершенствования// «Экономика и социум». - №2(7). - 2013

ДАРИСКАЛИЕВА М.С.

аға оқытушы

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті, Атырау қаласы

КОЭФФИЦИЕНТТЕРДІ ТАЛДАУ НАРЫҚ ЖАҒДАЙЫНДА БИЗНЕСТІҢ ЖАЙ-КҮЙІН БАҒАЛАУ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ

Қаржылық басқару жүйесін жасақтаған кезде компанияның бизнес стратегиясына ықпал ететін әр түрлі топтардың, атап айтқанда қоғам, үкімет, акционерлер, қарыз берушілер, жеткізушілер, мердігерлер, клиенттер, менеджерлер, жұмысшылар мүдделерін ескеру қажет (кесте 1).

Кесте 1 – Экономикалық талдау көрсеткіштерін сыртқы және ішкі пайдаланушылар мүдделері

| Ақпаратты пайдаланушылар | Экономикалық мүдделер салалары |
|--------------------------|--|
| 1 | 2 |
| 1.1 Меншік иелері | Өндірістік шығындардың орындылығын және қол жеткізген қаржылық нәтижелерді, қаржылық тұрақтылықты, бәсекеге қабілеттілікті, одан әрі даму мүмкіншіліктері мен келешекті, қарыз қаражаттарын пайдалану тиімділігін бағалау. |

| | |
|-------------------------------------|--|
| 1.2 Акционерлер | Басқарушылық шығындардың құрамы мен орындылығын талдау. Баланстық пайданың түзілдірілуі мен дивидендтерді төлеу үшін ұйым иелігінде қалатын пайданы талдау. Зиян шегуді, өндірістік емес шығындар мен жоғалтуларды талдау. Пайданы жұмсауды құрылымдық талдау. Жүргізіліп отырған дивидендтік саясаттың тиімділігін бағалау. |
| 1.3 Банктер және несие берушілер | Кәсіпорын мүлігінің құрамы мен құрылымын бағалау. Кәсіпорынның қаржылық жай-күйін, оның төлемқабілеттілігі мен қаржылық тұрақтылығын талдау және бағалау. Меншікті және қарыз капиталын пайдалану тиімділігін бағалау. Дебиторлық және кредиторлық борыштар құрамы, құрылымы және ара қатысын талдау. Бұрын алынған қысқамерзімді және ұзақмерзімді несиелер мен займдар бойынша есептесулерді бағалау. |
| 1.4 Жеткізушілер мен сатып алушылар | Ағымдағы міндеттемелер өтімділігін бағалау. Мерзімі өтіп кеткен дебиторлық және кредиторлық борыштардың бар-жоқтығы. Айналымды активтер құрылымын талдау және бағалау. Төлемқабілеттілік және қаржылық тұрақтылықты бағалау. |
| 1.5 Мемлекеттік салық органдары | Республикалық және жергілікті салықтар есептелетін салық салынатын база туралы мәліметтердің дұрыстығын және олардың бюджетке аударылуын бағалау. |
| 1.6 Инвесторлар | Ұйымның қаржылық жай-күйін, меншікті және қарыз капиталдарының пайдалану тиімділігін, дебиторлық және кредиторлық борыштарды, кәсіпорын мүлігін, айналымды және айналымнан тыс активтерді бағалау. Қысқамерзімді және ұзақмерзімді міндеттемелердің өтелу өтімділігі дәрежесін, қаржылық тұрақтылықты талдау. Ұйымның меншікті қаражаттары есебінен ұзақмерзімді және қысқамерзімді қаржылық салымдар тиімділігін талдау және бағалау. |
| 1.7 Жалдамалы жұмыс күші | Сату, өнімді өндіруге, өндірістік тапсырмаларды орындауға және еңбек заңнамаларының сақталуына, еңбек ақы төлеуге, таза пайда есебінен еңбек және әлеуметтік жеңілдіктер ұсыну бойынша жұмсалымдар көлемін бағалау |
| 1.8 Компания басшылығы | Ұйым қызметінің нәтижелерін, пайданың өсу (азаяу) факторларын, ақша қаражаттарының құйылуынан ағылып кетуінің артуын, дебиторлық және кредиторлық борыштардың оңтайландырылуын талдау |
| 1.9 Қызметкерлер | Кадрлар құрылымын, еңбек өнімділігі мен оның төленуін, өнім, жұмыс, қызмет көрсету сапасын талдау және бағалау |

Нарықтық экономика жағдайында бизнестің өзіне тән сипаты бар. Шаруашылық қызметтің кез келген түрі қаражат салудан басталып, ақшалай бағаланатындай нәтижемен аяқталады. Барлық кәсіпорындарға тән болып табылатыны барлық жұмсалған ресурстарды жабуға және табыстың қолдан келетіндей деңгейін қамтамасыз етуге қабілетті бірқатар уақыт өткеннен кейін негізделген нарықтық құнды құру мақсатында таңдалған ресурстарды жоспарланғандай етіп пайдалануға қол жеткізу.

Өркениетті нарықтық қатынастарды қалыптастыру ерекшеліктері қатаң бәсекелестік сайыс, технологиялық өзгерістер, экономикалық ақпаратты өңдеуді компьютерлендіру, салық заңнамасына үздіксіз жаңалықтар енгізу, созылмалы инфляция жағдайында өзгермелі пайыздық мөлшерлемелер мен валюта бағамдарында болып табылады. Осындай жағдайларда кәсіпорын менеджерлерінің алдында келесідей көптеген мәселелер тұрады:

Нарық жағдайларында қазіргі заман кәсіпорындарының стратегиясы мен тактикасы қандай болғаны жөн?

Корпорацияның одан әрі өркендеуі үшін қаржылық қызметін қалай ұтымды ұйымдастыруға болады?

Қаржы ресурстарын басқару тиімділігін қалай арттырады?

Компанияның тұрақты қаржылық жай-күйін қамтамасыз етуші шаруашылық қызметі көрсеткіштерін қандай түрде анықтайды?

Осы және басқа да маңызды сұрақтарға объективті жасалған қаржылық талдау жауап бере алады, ол материалдық, еңбек және қаржы ресурстарын неғұрлым ұтымды бөлуге мүмкіндік береді. Ресурстардың кез келгені шектеулі болатыны және ең жоғары тиімділікке олардың реттеу есебінен ғана емес, сонымен бірге әр түрлі ресурстардың оңтайлы арақатысын құру жолымен қол жеткізуге болатыны мәлім. Ресурстардың барлық түрлерінен қаржылық ресурстар бірінші кезекте тұрады, себебі ол компания ресурстарының ішінде ресурстардың кез келген басқа түрлеріне тікелей және шамалы ғана уақытта айнала алатын жалғыз түрі.

Қаржылық талдау – бұл басқарушылық шешімдерді қабылдау үшін қажетті мәнді байланыстар мен сипаттауларды анықтау үшін талдау құралдары және әдістерін пайдаланумен қаржылық

ақпаратты зерделеу негізінде компанияның ағымдағы және келешектегі қаржылық жай-күйін бағалау әдісі [1].

Қаржылық жай-күй – компанияның қаржы ресурстарының бар болуын, орналастырылуын және пайдаланылуын көрсететін көрсеткіштер жүйесімен сипатталатын кешенді түсінік. Ол қаржылық бәсекеге қабілеттілікті, мемлекет және басқа шаруашылық жүргізуші субъектілер алдында міндеттемелерін орындауының сипаттамасы.

Сайып келгенде, экономикалық талдаудың құрамдас бөлігі ретіндегі қаржылық талдау, объективті және субъективті факторлардың ықпалымен қалыптасатын қаржылық нәтижелер және кәсіпорынның қаржылық жай-күйін бухгалтерлік есептеме мәліметтері негізінде зерделеумен байланысты белгілі бір білімдер жүйесін білдіреді.

Қаржылық талдаудың мақсаты компанияның стратегиялық мақсаттарына сәйкес келгені жөн. Егер компания биржада өз акцияларын орналастыруды ойласа, онда бұл жағдайдағы талдаудың мақсаты бизнес құнын өсіруге жол беретіндей шешімді табу. Егер стратегияда компанияның нарықтағы үлесін өсіру, белгілі бір ұяшықтан орын тебу, бәсекелестерді ығыстыру қарастырылған болса, онда талдау компания қызметі тиімділігін арттыру жолдарын табу үшін жасалады.

Талдау үшін көрсеткіштерді таңдауға келесідей факторлар ықпал етеді:

- компанияның мөлдірлігін арттыру;
- бәсекелестікке қойылатын және заңнамалық талаптар;
- биржада бағалы қағаздардың орналастырылуы;
- нарық инфрақұрылымы мен қатысушылары және басқалары [2].

Егер меншік иелері өз бизнестерін сатуды ойлай бастаса, капиталдану көрсеткіштері алдыңғы кезекке шығады, олардың мәнінің жақсаруына активтерді тиімді пайдалану, инвестициялық бағдарламаларды дайындау арқылы қол жеткізуге болады. Ал акционерлер операциялық табыстылықты өсіруге және ағымдағы шығындарды қысқартуға мүдделі болса, онда бұл жағдайда мо-

ниторингке пайдалылық көрсеткіштері алынады. Компанияның нарықтағы үлесін өсіру дебиторлық борыш айналымдылығының баяулауына және пайдалылықтың азаюына әкеледі. Осы жағдайда сатулар және маркетингтік бюджет бойынша көрсеткіштер бағаланады. Егер компания жаңа құрылыс нысаны бойынша инвестициялық бағдарлама қабылдаса, онда бұл жағдайда салықты, пайыздарды және амортизациялық аударымдарды төлегенге дейінгі пайда көрсеткішіне көңіл бөлінеді, себебі бұл көрсеткіш ұйымда инвестициялық қызмет үшін қанша қаражат қалатынын көрсетеді. Осы жағдайда қарызға қызмет ету және капитал құрылымы көрсеткіштері мәніне зер сала қараған орынды болады.

Коэффициенттер құрамы компания дамуының әр түрлі сатыларында өзгеріп отырады. Дамудың бастапқы кезеңінде күрделі салымнан қайтарым секілді көрсеткіштер. Компания пісіп-жетілген кезінде бағалауға жататын көрсеткіштер: табыстылық, капитал құрылымы және активтердің рентабелділігі (қарыз және меншікті құралдарға, акционерлік капиталға қайтарым).

Көрсеткіштерді таңдауда ұйым қызмет ететін сала нарығының айрықша ерекшеліктері маңызды рөл ойнайды, бірақ айрықша ерекшелікке тәуелсіз кез келген салада өндірілген өнім, көрсетілген қызмет немесе атқарылған жұмыс бірлігіне шағып есептеу негізгі көрсеткіш болып табылады. Саудада тауар босалқыларының айналымдылығы және сату рентабелділігі, сату және бір қызметкерге шаққандағы сатудың көлемі көрсеткіштері алдыңғы кезекте болады. Егер сауда тораптарында несиелеу жүйесін пайдаланатын болса, онда шұғыл өтімділік және меншікті капитал рентабелділігі секілді көрсеткіштер қосылады.

Гиперорталықтар, өнімдік тораптар сауда алаңының бір шаршы метріне және бір сауда қызметкеріне шаққандағы сату көлемі, сондай-ақ «орташа чек» секілді көрсеткіштерді пайдаланады. «Орташа чек» көрсеткіші сонымен бірге қызмет көрсету саласында да қолданылады (мейрамханалар, кафелер және т.с.с).

Машина жасау салалары кәсіпорындары үшін өзіндік құнның деңгейі талдауға негіз болып табылатын көрсеткіш. Телекоммуни-

кация саласы ұйымдары үшін негізгі көрсеткіш – І арна/сағ. немесе таратқыштың І сағаттағы жұмысы. Ұтқырлы байланыс саласында абонент тартудың орташа құны және минуттың орта бағасы.

Менеджмент, меншік иелері, несие берушілер немесе әлеуетті инвесторлардың мүдделері әр түрлі болатындықтан қаржы менеджері ақпаратты кімге дайындап жатқанына байланысты талдау жүйесіне әр түрлі көрсеткіштерді кірістіру ұсынылады. Бірақ қандай жағдайда да ол бір жағынан компания қызметінің пайдалылығы мен табыстылығын сипаттайтын көрсеткіштер, басқа жағынан ресурстарды пайдалану тиімділігі көрсеткіштері болуы тиіс.

Қаржылық талдауды компания балансының құрылымын талдаудан және әдетте несие берушілер немесе әлеуетті инвесторларды қызықтыратын өтімділік және қаржы рычагы секілді көрсеткіштерді есептеуден бастау қажет. Оларды талдау компанияның несие берушілердің одан күтулеріне қаншалықты сәйкес келетінін және қаражаттар тарту бойынша қандай мүмкіншіліктерінің бар екенін түсінуге мүмкіндік береді.

Кез келген компания өтімді, яғни өз міндеттемелерін дер мезгілінде өтеу мүмкіндігі бар, немесе ондай мүмкіндігі жоқ, яғни өтімді емес болуы мүмкін. Өтімділікті бағалау үшін ағымдағы өтімділік (жабу коэффициенті) және «лакмус қағазы» (шұғыл өтімділік) коэффициенттері неғұрлым жиі қолданылады. Олар келесі түрде есептеледі:

$$\text{Ағымдағы өтімділік коэффициенті} = \frac{\text{айналым капиталы (ағымдағы активтер)}}{\text{ысмерзімді міндеттемелер}}$$

$$\text{Шұғыл өтімділік коэффициенті} = \frac{\text{ақша аражаттары + сай текізілетін базалы ақшадар + өтімді дебиторлық борыш}}{\text{ысмерзімді дебиторлық борыш}}$$

Ағымдағы өтімділік коэффициенті неғұрлым жоғары болған сайын, несие берушінің жағдайы да сенімдірек бола түседі, себебі несиелік келісімді орындамаған жағдайда қарыз алушы несие берушілер талаптарын кредиторлық борыштан ағымдағы

активтердің артуы есебінен қанағаттандыра алады. Дегенмен де аса жоғары өтімділік жедел басқарудағы кемшіліктердің белгісі болуы да мүмкін. Ол шоттарда отырып қалған ақша қаражаттары туралы, компания қажеттіліктерімен салыстырғанда артық болып кеткен босалқылар деңгейі туралы, несиелік саясаттың дұрыс жүргізілмей отырғандығы жөнінде қағылған дабыл болуы әбден мүмкін. Ағымдағы өтімділік коэффициенті мәнінің 2:1 болуы көптеген қызмет түрлері үшін қалыптыға жақын. Көрсеткіштің нормативтік мәні компанияның стратегиялық мақсаттарынан шыға отырып компанияның қаржы қызметі орнымен белгіленеді [3].

Өтімділік коэффициенттері негізінде ғана бағалап, басқарушылық шешімдер бойынша ұсыныстар беруге болмайды, осы көрсеткіштерді компанияның қарыз капиталына тәуелділігін сипаттайтын коэффициенттермен салыстырған орынды болар еді.

Нарықтық экономика жағдайында компаниялар үшін өтімділік мәселесі өте-мөте маңызды болып келеді, сондықтан да қаржылық (айналым) құралдардың бар болуының үлкен мәні бар. Соған байланысты бухгалтерлік теңгерімде пайдаланушы бір көргеннен-ақ айналым құралдары мен неғұрлым шұғыл міндеттемелердің салыстыра алатындай болып құрылғаны жөн.

Қорытындылай келгенде, қазіргі замандағы қаржылық талдау корпорацияның жұмыс істеуі жағдайларына ортаның өспелі ықпад етуінің әсерінен үнемі өзгеріп отырады. Жекелеп алғанда, оның нысаналы бағытталуы өзгеруде: бақылау функциясы екінші орынға ығысып, негізгі күш басқарушылық және инвестициялық шешімдерді негіздеуге, капиталды салымдарының мүмкін болатын бағыттарын анықтауға және олардың орындылығын бағалауға жұмсалады.

Қаржылық талдау қаржы менеджменті мен аудиттің маңызды элементі болып табылады. Корпорация қаржылық есептемесін пайдаланушылардың барлығы дерлік шешімдер қабылдау үшін қаржылық талдау әдістерін қолданады.

Шетелдерде қаржылық талдау сыртқы пайдаланушыларға бағдарланған болса, бізде негізінен ішкі пайдаланушыларға бағдарланған.

Пайдаланган әдебиеттер

1. Ефимова О.В. Финансовый анализ: современный инструментарий для принятия экономических решений [Текст] / О.В. Ефимова. – М.: Омега –Л, 2009
2. Лысенко Д.В. Использование методов экономического анализа в финансовом менеджменте. Аудит и финансовый анализ, №5 2009
3. Алексеева А.И. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности: учеб. пособие / А.И. Алексеева, Ю.В. Васильев. – М.: Финансы и статистика. 2009. – 529 с.

ДЖИН ЯНЛИ

магистрант 2 курса НПМ спец. «БУиА»

КазЭУ им.Т.Рыскулова

Научный руководитель: к.э.н., доцент

НУРГАЛИЕВА А.М.

НЕОБХОДИМОСТЬ И СУЩНОСТЬ УПРАВЛЕНИЯ ЛИКВИДНОСТЬЮ

Анализ и управление ликвидностью имеет огромное значение для поддержания стабильности, и эффективности коммерческих банков и, следовательно, банковской системе в целом.

Первостепенной задачей планирования потребностей в ликвидных средствах является управление наличными деньгами, т.е. поддержание уровня обязательных резервов и обеспечение запаса банкнот и момент, достаточного для удовлетворения потребностей клиентов. Учитывая, что сумма наличных денег в кассе банка в течение его рабочих часов постоянно меняется по мере притока и отлива денег в результате многочисленных сделок, эта задача столь же трудна, как и важна. Касса не приносит дохода, следовательно, задачей руководства банка будет поддержание кассы на минимально допустимом уровне.

Теория управления ликвидностью появилась и развивалась практически одновременно с организацией и развитием коммер-

ческих банков. Первоначально вопрос о банковской ликвидности имел два теоретических подхода. Первый подход был основан на том, что структура активов банка по срокам должна точно соответствовать структуре его пассивов, а это практически исключало возможность проведения коммерческими банками активной политики управления своей ликвидностью. На данной теоретической основе было выработано так называемое золотое банковское правило, состоящее в том, что величина и сроки финансовых требований банка должны соответствовать размерам и срокам его обязательств. Второй подход базировался на реальном несоответствии структур активов и пассивов баланса, поскольку ни один даже самый мощный коммерческий банк не застрахован от последствий финансово-кредитных явлений.

Управление ликвидностью – это совокупность мероприятий, осуществляемых банком для того, чтобы обеспечить исполнение взятых на себя обязательств в соответствии с заключенными договорами [1, с.236].

Независимо от применяемых банком методов управления ликвидностью, схематически процесс управления выглядит как трехшаговый цикл. (рисунок 1)

Для выполнения оценки или прогноза состояния ликвидности коммерческий банк должен определить группу показателей ликвидности и выполнить расчет их значений по данным балансов, либо на основе прогнозных данных об активах, пассивах и внебалансовых позициях на заданном интервале времени.

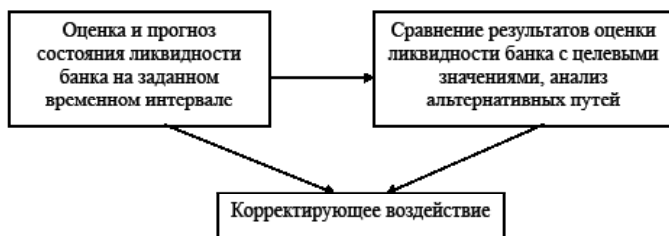


Рисунок 1 - Процесс управления ликвидностью

Примечание – составлено автором на основании изученной литературы

В качестве показателей могут быть использованы, например, коэффициент ликвидности, коэффициент дефицита ликвидности. Локальная оценка показателей ликвидности опирается только на информацию внутри банка и никак не учитывает внешнюю информацию. Однако и внешние по отношению к банку факторы, такие как изменение учетной ставки центрального банка, объем рынка межбанковских кредитов, объем обращающихся на рынке ценных бумаг, состояние ликвидности крупных операторов финансовых рынков и многие другие, косвенно воздействует на его ликвидность. Поэтому обобщенная оценка ликвидности выполняется с привлечением экспертов и с учетом не только внутренней, но и внешней по отношению к банку информации. Кроме того, при обобщенной оценке коммерческий банк имеет возможность учесть как собственный предыдущий опыт управления ликвидностью, как и опыт иных финансовых учреждений. Сравнив полученную оценку показателей ликвидности с их целенными значениями, банк анализирует необходимость наращивания или снижения объемов операций с активами или пассивами, необходимые сроки и механизмы размещения или привлечения денежных средств.

На заключительном этапе путем совершения тех или иных операций с активами, пассивами и внебалансовыми позициями банк выполняет коррекцию состояния ликвидности на заданном интервале времени.

При управлении ликвидностью коммерческому банку в первую очередь следует решить задачу определения минимально необходимой стоимости высоколиквидных средств, необходимых для исполнения своих обязательств, - так называемого резерва ликвидности. При определении данной величины возникает стандартная задача «риск – доходность». С одной стороны, необходимо поддерживать максимальный уровень остатков высоколиквидных средств для недопущения риска потери ликвидности и исключать невозможность в полном объеме в необходимый срок исполнять собственные обязательства, чтобы не испортить репутацию банка. С другой стороны, банк стремится к размещению максимального количества средств в активы, приносящие доход, что снижает

уровень высоколиквидных активов. В общем случае управление ликвидностью сводится к контролю разрывов ликвидности и формированию оптимальной структуры активов и пассивов. При этом управление ликвидностью является частью более общего процесса банка – управление активами и пассивами [2, с.184].

Основным источником информации для анализа банковской деятельности, наиболее комплексно ее характеризующим, является баланс банка. С помощью анализа балансовых данных финансовый аналитик может сделать выводы о реализации основных целевых установок, показателях доходности и рискованности его операций, сбалансированности активных и пассивных операций, а также о выполнении законодательно установленных нормативов деятельности банка. Анализ показателей ликвидности также базируется на информации, получаемой при анализе баланса банка.

Несмотря на различия в конкретных методиках, основные направления и этапы анализа ликвидности едины, и могут быть сформулированы следующим образом (рисунок 2.).

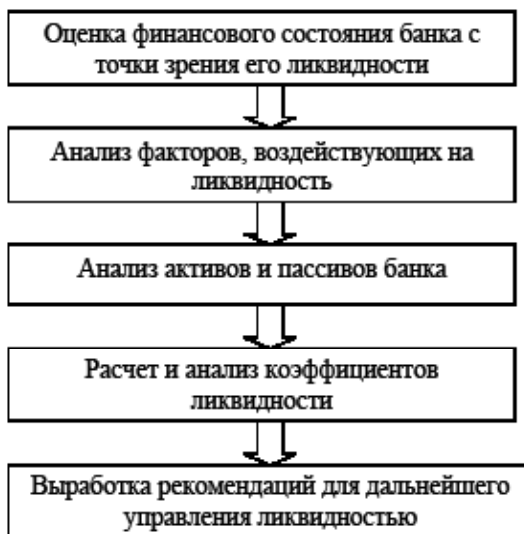


Рисунок 2 - Основные этапы анализа ликвидности банка

Примечание – составлено автором на основании изученной литературы

Рассмотрим основные этапы анализа ликвидности в банке:

1 этап. Оценка финансового состояния банка с точки зрения его ликвидности. Данный этап является подготовительным. На этом этапе осуществляется определение ликвидности банка на момент начала анализа, здесь перед финансовым аналитиком стоит задача определения базы, исходной точки для дальнейшего анализа. Если данный этап не выявляет серьезных проблем в области ликвидности и платежеспособности, то имеет смысл провести дальнейший анализ с целью определения тенденций и перспектив развития ситуации. При выявлении же каких-либо проблем дальнейший анализ позволит определить причины сложившейся ситуации и наметить пути выхода из нее.

2 этап. Анализ факторов, воздействующих на ликвидность. На ликвидность и платежеспособность банка, как и на его деятельность в целом, воздействует огромное количество факторов разнонаправленного действия. Поэтому при выявлении складывающихся отрицательных тенденций в области ликвидности финансовым аналитикам банка необходимо выявить основные факторы, вызвавшие эти тенденции. А также проанализировать их воздействие и выработать рекомендации по изменению политики банка с целью предупреждения негативных последствий. Итак, основной целью проведения второго этапа анализа является учет воздействия внутренних и внешних факторов на политику банка в целом, и на его ликвидность в частности.

3 этап. Анализ активов и пассивов банка. Ликвидность коммерческого банка базируется на постоянном поддержании посредством оперативного управления объективно необходимого соотношения между тремя составляющими: собственным капиталом банка и привлеченными средствами, с одной стороны, и размещенными средствами - с другой. Осуществление этой цели предполагает анализ, контроль и управление активами и пассивами банка.

4 этап. Расчет и анализ коэффициентов ликвидности. Данные, получаемые на этом этапе анализа, должны быть учтены как при составлении краткосрочных рекомендаций относительно поддержания ликвидности, так и при выработке глобальной стратегии деятельности банка.

Коэффициентный анализ является разновидностью количественного анализа деятельности банка, и его применение к анализу ликвидности на практике имеет огромное значение. Метод расчета коэффициентов позволяет выявить количественную взаимосвязь между различными статьями, разделами или группами статей баланса; соответственно, параллельно должны также использоваться методы группировки и сравнения [3, с.15].

В ходе анализа применяются группировки счетов баланса посредством выделения собственных и привлеченных ресурсов банка, долгосрочных и краткосрочных кредитных вложений, сроков активно-пассивных операций, видов доходов, расходов и прибыли. Статьи могут быть также сгруппированы по степени ликвидности, экономической сущности банковских операций, уровню доходности (по активу) и издержкам (по пассиву) и т.д. Использование метода сравнения дает возможность определить причины динамических изменений и отклонений по статьям и степень их воздействия на ликвидность банка и прибыльность его операций, а также выявить резервы повышения последних.

С помощью метода расчета коэффициентов определяется удельный вес конкретной статьи (или групп статей) в общем объеме актива (пассива) либо в соответствующем разделе. Активные (пассивные) балансовые счета сопоставляются как с аналогичными счетами по пассиву (активу), сгруппированными по общим экономическим контрагентам либо единым срокам или видам операций.

Применительно к анализу ликвидности метод расчета коэффициентов, состоит в том, чтобы на основании получаемых расчетных значений и контроля их соответствия установленным значениям финансовый аналитик мог количественно оценить размер ликвидных активов, который должен превышать сумму прогнозируемых, а также непрогнозируемых требований на настоящий момент и в будущем.

5 этап. Выработка рекомендаций для дальнейшего управления ликвидностью. Заключительным и наиболее важным этапом анализа ликвидности банка является подведение итогов по всем вышеупомянутым этапам анализа, подготовка аналитических материалов о положительных и отрицательных сторонах деятельности

банка, структуре и сбалансированности его активов и пассивов, количественных и качественных показателей ликвидности, выработка рекомендаций для дальнейшего управления ликвидностью и составление прогнозов развития банка.

Таким образом, можно сделать вывод, что ликвидность является динамическим показателем, т.е. показателем, который отражает способность банка отвечать по обязательствам как в настоящем, так и в будущем - краткосрочная, среднесрочная, долгосрочная ликвидность. Банк считается ликвидным в том случае, если суммы его наличных средств и других ликвидных активов, а также возможности быстро мобилизовать средства из иных источников, достаточны для своевременного погашения долговых и финансовых обязательств.

Список использованной литературы

1. Исакова У. М. «Банковское дело» Алматы: Экономика, 2011. - 454 с.
2. Жукова Е. Ф. «Банковское дело» Москва: Юнити-Дана, 2010. - 575 с.
3. Миржакыпова С.Т. Анализ ликвидности активов: управленческий аспект // Вестник КазАТК, 2007.- №1. - С.13-18.

ДЖУМАГАЛИЕВА Ж.Г.

э.э.к., доцент

ҚАЗБЕКОВА Ж.Ш.

аға оқытушы

«Бухгалтерлік есеп

және аудит» кафедрасы

Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ

Алматы қ-сы

ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ БАСҚА ДА ТМД ЕЛДЕРІНДЕ АУДИТОРЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ДАМУ

Қазақстанда аудиттің дамуы елдің нарықтық экономикаға көшуіне дейін басталды. Әңгіме Қазақ СРО Министрлер

Кеңесінің 1988 жылғы 17 наурыздағы Қаржы министрлігінің бақылау-ревизиялық басқармасы жанынан эксперимент тәртібінде шаруашылық есеп айырысу ревизиялық тобының құрылуы туралы болып отыр. Эксперименттік шаруашылық тобы жеделдетіп аудиторлық орталыққа дейін өсті және 1992 жылы бірінші аудиторлық компания пайда болды. Және бұл отандық аудиттің жөнелтуші нүктесі болды. 1993 жылы «Аудиторлық қызмет туралы» бірінші заң пайда болды және бірінші Аудиторлар палатасы құрылды. 2006 жылы осы Заңның жаңа редакциясы қабылданды.

Қазақстанда осы уақытта екі палата бар. Бірінші Палата елде аудит басталған күннен бастап ұйымдастырылды, бұл АҚК «Қазақстан Республикасының Аудиторлар палатасы». Екінші Палата – «Аудиторлар алқасы» 2007 жылы құрылды. АҚК «Қазақстан Республикасының Аудиторлар палатасы» қазіргі күні ТМД елдерінің арасында көшбасшы ретінде танылған. Посткеңестік елдердің арасында бірінші болып IFAC-тың толық мүшесі болған ол Еуразиялық сертифицикатталған бухгалтерлер мен аудиторлардың Кеңесінің құрамына кірген.

Қазақстандағы аудиторлық қызмет қызметтің лицензияланатын түріне жатады, сондай-ақ оны жүзеге асыру кезінде «Аудиторлық қызмет туралы» және «Лицензиялау туралы» заңның талаптарын сақтау қажет. Аудиторлық қызметті жүзеге асыруға лицензияны Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2006 жылғы 28 қыркүйектегі №931 «Аудиторлық қызметті лицензиялау кезінде қойылатын біліктілік талаптарын бекіту туралы» қаулысына сәйкес және Қазақстан Республикасының қаржы министрінің 2006 жылғы 28 қыркүйектегі №483 «Аудиторлық қызметті лицензиялау ережелерін бекіту туралы» бұйрығымен беріледі.

2006 жылғы мамыр айында «Аудиторлық қызмет мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңы қабылданып, соған сәйкес «Аудиторлық қызмет туралы» Қазақстан Республикасының Заңы жаңартылған редакциясында қабылданды.

Қазақстанда соңғы он жылдарда аудиттің қалыптасуында үлкен өзгерістер өтті. Біз бүгін елімізде нарықтық қатынастардың

дамуы мен қалыптасуында аудиторлық қауымдастықтың да аз күш жұмсамағанын мақтанышпен айта аламыз. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының Аудиторлар палатасы республикадағы аудиттің дамуына және дамыған нарық жағдайларындағы жұмыстарға бағытталған, алдыңғы қатарлы кәсіби үкіметтік емес ұйымдардың бірі болып табылады.

Өзінің жұмысы кезінде ҚР КАҚ АП IFAC, ЮСАИД, Британ кеңесі, «Прагма» корпорациясы және т.б. тарапынан ең жоғары баға алды.

Ресей Федерациясындағы аудит тұтастай Ресейдегі бизнес сияқты 80-90-жылдардың ішінде қалыптаса бастаған. Ол кезде Ресейде кәсіби аудитор мен кеңес берушілердің болатыны туралы білгендердің саны аз еді. Бүгінде Ресейдегі аудит-консалтинг - бұл көпшілік таныған, экономиканың жедел дамитын саласы. Бұл ретте фирманың жергілікті шындықтарына көбірек немесе азырақ дамығандар бұл жерде 90-жылдардың ортасында пайда болды. Ал 90-жылдардың аяғында ауқымды және кәсіби дамыған ұйымдастырылған фирмалар жұмыс істей бастады. Бүкіл әлемдік практикаға сәйкес РФ-дағы аудиторлық қызмет кеңес беруден гөрі көбірек реттелген және стандартталған. Ресейде 136 ірі аудиторлық-кеңес беретін фирмалар саналады, олар – Юникан, ФБК, Россараптама және т.б. Бүгінде ресейлік аудиторлық фирмалар негізінен орта және шағын кәсіпорындармен және жергілікті мақсаттағы банктермен жұмыс істейді. Ал кеңес беру қызметтерін ірі жергілікті кәсіпорындарға, сондай-ақ халықаралық бизнестің аумағы бойынша орта кәсіпорындарға да көрсетеді. 1

Қырғыз Республикасындағы аудит. Қырғыз Республикасындағы аудит төрт кезеңде өтті. 2

Бірінші кезеңі – 1993-1997- жылдары: бірінші аудиторлық фирмалар құрылған. Осы уақыттың ішінде бірінші нормативтік-құқықтық құжаттар жасалған:

ҚР-дағы аудиторлық қызмет туралы уақытша ереже, №33, 20.01.93.

ҚР-дағы аудиторлық қызмет бойынша Кеңес туралы ереже, 13.09.93.

ҚР-дағы аудиторлық қызметті лицензиялау тәртібі туралы ереже (13.09.93 ж. ҚР экономика және қаржы министрінің бұйрығы).

ҚР-дағы аудиторлық қызмет бойынша лицензия алу құқығына аттестациялау туралы ереже, 13.09.93ж.

Екінші кезең – 1998-2002 жж., ел үкіметі «Аудиторлық қызмет туралы» Заң қабылдады. Осы кезеңде ҚЕХС-ке көшу бойынша жұмыс басталды, аудиторлық фирмалар құрыла бастады, БЕС-те өзгерістер өтті және мұның барлығы 29.09.2001 ж. Қырғыз Республикасының үкіметі «Аудиторлық қызмет туралы» ҚР Заңын қабылдауға алып келді.

Үшінші кезең – 2002-2005-ж. қабылдаған 30.07.2002 ж. №134 «Аудиторлық қызмет туралы» жаңа Заң. Аудиттің дамуының осы кезеңінде Қырғызстанда АХС қабылдау бойынша дайындық жұмыстары өтеді.

Және ең соңында, төртінші кезең – 2002-2005 жж. Қырғыз республикасында аудитті дамытумен және жетілдірумен сипатталады.

Белорусь Республикасындағы аудит. 1991 жылғы 30 қыркүйек Беларусь Республикасындағы аудиторлық қызметтің құрылуының ресми күні деп саналады, өйткені осы күні БР Министрлер Кеңесінің № 367 «Бақылау-ревизиялық қызмет туралы» қаулысы қабылданып, елде аудиторлық қызметті құруды мақсатқа сай деп таниды және БР-да Аудиторлық қызмет туралы уақытша ережені бекітті. Белоруссияда салыстырмалы қысқа мерзімде аудит қомақты жетістіктерге жетті және әлем танитындай деңгейге жете білді. Жоғарыда аталған қаулы 1992 жылғы тамыз айында БР Министрлер Кеңесі декретіндепалатасының тікелей қатынасуымен БР аудиторларының этика кодексі жасалып, ол Британ институтында дипломды бухгалтерлер мен аудиторлардың сараптамасынан өтті, сондай-ақ «Аудиторлық қызмет туралы» БР Заңы дайындалды және 1994 жылы қараша айында қабылданды.

БР Президентінің 30.07.1999 жылғы № 30 «Аудиторлық қызметті мемлекеттік реттеуді жетілдіру жөніндегі кейбір шаралар туралы және Беларусь Республикасында оны жүзеге асыруға бақылау» декретінде аудиторлық қызметті мемлекеттік реттеу мәселелері БР қаржылар министрлігіне, ал банктік саладағы аудит

бөлігі - Белоруссияның Ұлттық банкіне жүктелген. Қаншалықты Аудиттің Халықаралық стандарттары (АХС) – бұл тек бүкіл әлемнің аудиторлары ғана емес, сонымен бірге қаржылық есептіліктің барлық мүдделі пайдаланушылары бірін-бірі түсінетін тіл, Белоруссияда аудиторлық қызметтің барлық жаңадан қабылданатын республикалық ережелері бірінші кезекте АХС-ның талаптарының негізінде жасалады. Елде бірінші аудиторлық қызметтің ережелері 2000 жылдың тамыз айында қабылданды. Қазір БР-де 37 аудиторлық қызметтің ережелері әрекет етеді. Аудиторлық ұйымдардың қызметін сипаттайтын көрсеткіштер осы елде аудиторлық қызметтің серпінді дамуын куәландырады.

Әзербайжандағы аудит. 1994 жылғы 16 қыркүйекте Әзербайжан Республикасы «Аудиторлық қызмет туралы» Заң қабылдады және сонымен ұлттық аудиттің қалыптасуы мен құрылу процесінің басталуын негіздеді. Аудиторлар палатасының қызметі 1995 жылғы 19 қыркүйекте Әзербайжан үкіметінің қаулысымен бекітілген «Әзербайжан Республикасындағы Аудиторлар Палатасы» туралы Ережемен реттеледі. Ережеге сәйкес елдің аумағында аудиторлық қызметті жүзеге асыруға лицензия алған заңды және жеке тұлғалар Палатаның мүшелері деп саналады. Әзербайжанның Аудиторлар Палатасының мақсатты жүргізілген жұмысының арқасында бүгінде аудит елдегі қаржылық тұнықтықтың орнау үшін көп еңбек сіңірген, шын мәнінде қаржылық бақылаудың тәуелсіз және алалаусыз бекітілуінде Әзербайжан Республикасындағы нарықтық экономикалық құрылымдар жүйесінде берік орын алған. Әзербайжандағы аудиторлық қызметтің дамуы мен реттелуі, ұйымдастырылуы бойынша мақсатты бағытталған жұмыс аудиттің тиісті заңнамалық және нормативтік-құқықтық базасын жетілдірумен және құрумен тығыз байланысты.

Елдегі аудиторлық қызмет субъектілерге үш топқа көрсетіледі:

- 1) жеке кәсіпкерлерге аудиторлық қызмет көрсететін тәуелсіз аудиторлар;
- 2) жергілікті аудиторлық ұйымдар;
- 3) шет елдің аудиторлық ұйымдарының филиалдары мен өкілдіктері.

Әзербайжанда 2001 жылдан бастап:

– бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілікке реформа жүргізеді;

– ҚЕХС негізінде құрылған бухгалтерлік есептің ұлттық стандарттарын қолдану бойынша шаралар қабылданады;

– экономикамен және оның заңдық базасымен қосарласа дамиды;

– тұтастай кәсіпкерлікті жаңа сапалы даму деңгейіне көшіреді және кеңейтеді, көбінесе, міндетті аудит субъектілері, сондай-ақ бастамашы аудит кеңінен тәжірибеге енгізіледі;

– әлемдік экономика мен жаһанданудың бірігуі аудит аймағына бәрінен де көбірек «сұраныс-ұсыныс» қатынасына әсер етеді.

Өзбекстандағы аудит. Өзбекстан Республикасындағы аудит жүйесін құрудың алғашқы қадамдарының бірі 1992 жылы 9 желтоқсанда қабылданған «Аудиторлық қызмет туралы» Заң, оның қалыптасуы және одан әрі дамуы үшін негіз болып табылады. Осы заң қабылданғаннан кейін аудиттің дамуының бірінші кезеңі басталды. Заңның мақсаты меншік иелері мен мемлекеттің тәуелсіз аудиттерінің көмегі кезінде меншік иелерінің мүліктік мүдделерін қорғау анықталды. Заңның сол уақыттың талаптарына жауап бергенін және халықаралық принциптерге жақын болғанын атап өту аса маңызды.

Отандық аудитті дамытудың бірінші кезеңінің аса маңызды қадамдарының бірі ӨзР Министрлер кабинетінің 25.04.1996 жылғы №161 «Өзбекстан Республикасындағы бағалы қағаздар нарығына қатынасушыларға ақпараттық қызмет және кеңес беру-аудиторлық қызмет көрсету бойынша Агенттіктің қызметі мен ұйымдастыру мәселелері туралы» қаулысы бағалы қағаздар нарығына қатынасушылардың қаржылық-шаруашылық аудитті дамыту үшін итермелеуші күш болды.

Аудитті біртұтас жүйе ретінде дамытудың келесі қадамы 24.06.1996 жылғы № УП-1500 «Республикадағы банктік аудит жүйесін дамыту бойынша шаралар туралы» Президенттің Жарлығына сәйкес, ӨзР Орталық банкіне ӨзР банктік жүйесіне енетін банктердің аудитін жүргізу бойынша; республиканың аумағындағы

қызмет істейтін аудиторлар мен аудиторлық фирмаларға банкерде және т.б. аудиторлық тексеру жүргізуге құқық беретін санаттандырылған сертификаттар беру бойынша өкілеттіктерді ұсыну болды.

1999 жылы Өзбекстанның Министрлер кабинетінің 10.06.1999 жылы №296 «XIV сессияда ӨзР президентінің баяндамасында және баяндалған негізгі ережелерді жүзеге асыру бойынша шаралар туралы» қаулысында аудиттің ұлттық стандарттарын жасау басталды, және бұл жұмысқа Өзбекстанның қаржылар министрлігі жауапкершілікті болып тағайындалды. «Аудиторлық қызмет туралы» Заңның бірінші редакциясы күткен нәтижелерге қол жеткізді – республикада аудиттың тұрақтанғанын сенімділікпен айтуға болады.

Өзбекстан Республикадағы аудиторлық қызметтің жетілдірілуінің және дамуының екінші кезеңі 2000 жылғы 26 мамырдағы «Аудит қызметі туралы» Заңды жаңа редакцияда қабылдау болды. Осы заңда қарастырылған аудиторлық қызметтің реттеу тетіктерін жүзеге асыру мақсатында, сондай-ақ аудиторлық тексерістердің рөлі мен мәртебесін көтеру мақсатында 22.09.2000 жылы ӨзР Министрлер кабинетінің №365 «Аудиторлық қызметті жетілдіру мен аудиторлық тексерістердің рөлін көтеру туралы» қабылданған қаулысы болды, соған сәйкес ӨзР қаржылар министрлігіне аудиторлық қызметті реттеу мен лицензиялау бойынша арнайы уәкілетті мемлекеттік орган ретінде, ал банктік аудит бөлігінде – Орталық банкке құзырлылық бекітілді.

Аудитпен байланысты шараларды толықтай қамтамасыз ету үшін және президенттің жоғарыда аталған қаулыда қарастырығандарды орындау үшін 16.10.2006 жылы №215 «Ішкі аудит қызметі туралы ереже», сондай-ақ 12.02.2007 жылғы Меммүліккомитетінің №01/12-18/03 және қаржылар министрлігінің №20 қаулысымен бекітілді және 28.03.2007 жылғы №1668 «жарғылық қорында 50 пайыздан жоғары мемлекеттің акциялары (үлестері) пакеті бар кәсіпорындарда ішкі аудит жүргізу үшін аудиторлық ұйымдардың тізіліміне аудиторлық ұйымдарды енгізу тәртібі туралы ереже» Өзбекстанның әділет министрлігінде тіркелді. Республи-

қада аудиторлық қызмет саласында реформалар жүргізуді одан әрі қамтамасыз ету мақсатында Аудиторлық Қызметтің Ұлттық стандарттарында (АҚҰС) әрекет ететіндерді қайта қарастыру, жаңаларын әрекетке енгізу және жасау бойынша жүйелі жұмыс жалғастырылуда.

АҚҰС республикадағы аудиторлық қызметті реттеудің аса маңызды элементтерінің бірі болып табылады. Стандарттар аудиторлық тексерулерді жүргізудің және кәсіби қызметтер көрсетудің әдіснамалық негіздерін анықтайды. АҚҰС негіздеріне халықаралық стандарттар, сондай-ақ Ресей Федерациясының ережелері алынған. Бұл ретте Өзбекстандағы АҚҰС тұтынушылардың есебімен және ұлттық экономканың ерекшеліктерінің есебімен жасалған.

Республикада АҚҰС жасаумен ӨзР қаржылар министрлігі айналысады. Бірінші АҚҰС 1999 жылы қабылданды және аудиторлық тексерістің жоспарлау, құжаттамалау, аудиторлық іріктеу және т.б. сияқты аудиторлық тексерістердің негізгі талаптарын түсіндірді. Қазір Өзбекстанда 21 АҚҰС қабылданған.

Украинадағы аудит 1991 жылы меншіктің барлық нысанындағы кәсіпорындар мен ұйымдарда қаржылық есептілік пен бухгалтерлік есептің жағдайын тәуелсіз тексеру бойынша кәсіпкерлік қызмет ретінде жүзеге асырыла бастады. Украинадағы аудиторлық қызметтің қалыптасуы мен дамуының ұйымдас-тырушылық мәселелері «Украинаның аудиторлар одағы» кәсіби қоғамдық ұйымға жүктелген. Бұл Одақ Украинаның 1993 жылғы 22 сәуірде қабылданған «Аудиторлық қызмет туралы» Заңына сәйкес құрылған. Заңда Украинадағы меншіктің мүдделерін қорғау мақсатында және басқа қаржылық есептілік пайдаланушыларын тәуелсіз бақылау жүйесін құруға бағытталған аудиторлық қызметті жүзеге асырудың құқықтық негіздері анықталған.

2006 жылғы 14 қыркүйекте «Аудиторлық қызмет туралы» Украинаның Заңына өзгерістер енгізу туралы» Заң қабылданып, 2007 жылғы 19 қаңтарда күшіне енді. Украинаның аудиторлар одағының жекеленген аудиторлар түрінде тіркелген жеке мүшеліктері бар. Одан басқа, Аудиторлар одағы облыстық орталықтарында өздерінің бөлімшелері бар. Барлығы – 25 бөлімше жұмыс істейді.

Елде аудиторлық қызметті одан әрі қарай дамыту үшін Украинаның аудиторлар одағы аудиторлардың сертификацияларының нормативтік базасына дайындықты, аудиттің стандарттарын іс жүзіне енгізуді, аудиторлардың кәсіби білімдерін тұрақты жетілдіруді қамтамасыз етті. Одақ Аудиторлардың этикасының кодексінің талаптары және аудиттің стандарттарының және аудиторлар нормаларының орындалуына, аудиторлардың қызметінің тәуелсіздігін қамтамасыз ету мәселелеріне айрықша назар аударды.

Тәжікстан Республикасындағы аудит. Тәжікстан парламенті 1999 жылғы мамырайында кәсіби заңдық негіз беретін «Аудиторлық қызмет туралы» Заң қабылдады, алайда заң кемшіліктері көп болғандықтан да 1999 жылғы желтоқсанда қабылданған оған өзгерістер мен толықтырулар енгізілгеннен кейін ғана өз жұмысын бастады.

Заңда жалпы құқықтық және ұйымдастырушылық негізде, сондай-ақ аудиторлық қызметті жүзеге асыру процесінде мемлекеттік органдардың, жеке және заңды тұлғалардың, аудиторлар мен аудиторлық ұйымдардың арасындағы туындайтын өзара қарым-қатынастарды реттеді. Іс жүзінде, сол уақытта 1999 жылғы мамыр айында «Бухгалтерлік есеп туралы» Тәжікстанның Заңы қабылданды.

Заң есептің бақылау міндеттерін заң жүзінде бекітті және бухгалтердің кәсібінің абыройын көтерді. 1999 жылдан 2002 жылдар аралығында ҚЕХС-ға мазмұны бойынша жақындаған бухгалтерлік есептің 13 стандарттары жасалды, бірақ олардың барлығы да халықаралық стандарттардың талаптарына толықтай жауап бере алмады.

Республикада бүгінгі күні АХС негізінде аудиттің стандарттары мен ережелерін жасау бойынша жұмыстар жүргізіліп жатыр. 2000 жылы бірінші нормативтік құжаттарда жалпы аудит, биржалардың аудиті, бюджеттен тыс қорлар және инвестициялық институттар, Аудиторлардың этикасының кодексі 2001 жылы және аудиторлық қызметтің 6 стандарттары 2001-2003 жж. реттелді.

Аудиттің одан әрі қарай дамуы елдің заңдық базаларына қосымша түзетулер мен өзгерістерді енгізуді талап етті. 2006 жылы наурыз айында «Аудиторлық қызмет туралы» Заң өзгертіліп, республика үкіметінің № 230 «Аудиторлық қызметті жүзеге асыруға аттестациялау жүргізу ережесін бекіту туралы» қаулысы 2006 жылғы маусым айында қабылданды. Аудит бойынша көрсетілген нормативтік құжаттарға сәйкес жеке кәсіпкерлер мен заңды тұлғалардың бухгалтерлік есебі мен қаржылық есептілігін тәуелсіз тексеру бойынша кәсіпкерлік қызметті дамытуға мүмкіндік берілді.

Ұйымдардың жүйесіне салыстырмалы талдау жүргізу және Англияда, АҚШ –та, Францияда және ТМД елдерінде аудиторлық қызметті реттеу кез келген нарықтық экономикасы бар елде аудитті жүргізудің мақсаттарының, міндеттерінің, принциптері мен әдістерінің ортақтығын айқындауға мүмкіндік берді. Аудит және аудиторлық қызмет түсінігін анықтау кезінде негізіне объектілер, мақсаттар, тәуелсіздік және басқа да факторлар қабылданады. Аудит жөніндегі мамандарды әр елде әр түрлі атайды. Мысалы, Англияда –ревизор немесе ант берген бухгалтерлер, ал АҚШ-та – қоғамдық бухгалтерлер, Францияда - бухгалтер- сараптамашы деп атайды.

ТМД елдерінде аудиттің жинақталған жағдайын былай пайымдауға болады, осы елдерде аудиторлық қызмет туралы заңдар шығарылған, аудиттің ұлттық стандарттары немесе аудиттің ережелері жасалған, бір сөзбен айтқанда, осы елдерде аудиттің даму процесі жүріп жатыр. Посткеңестік кеңістікте аудиторлық –кеңес беруші фирмалардың барлығы шағын және орта бизнес кәсіпорындары болып табылады. Бизнесінің ауқымы жергілікті фирмаларды қаржылары жеткілікті тез ғазайтарылуды болжайтын, қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді жобаларға бағдарлануға итермелейді. Олар өздерінің қаржыларын ұзақ мерзімді стратегиялық жобаларға салуға жағдайлары жоқ және меншік қаржыларынан ұсталуы мүмкін қайтарымдылық мерзіміне дейін санатты қызметкерлердің еңбектерінің жобаларын аванстау бойынша шектелген мүмкіндіктерді болжайды.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Аудиторлық қызмет туралы Қазақстан Республикасы 1998 жылғы 20 қарашадағы № 304 –І Заңы (2013.04.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
2. Аудит в Российской Федерации//Федеральный справочник. М.:Изд.МФ РФ,2007.
3. Атыгаева З.Ж. Внешний и Внутренний аудит в Республике Казахстан.-Алматы:Раритет, 2011.

ДОСАЕВА А.Ж.

*к.э.н., доцент КазЭУ имени Т.Рыскулова
город Алматы*

ПРОБЛЕМЫ ВНЕДРЕНИЯ И ПРИМЕНЕНИЯ КОМПЬЮТЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В АУДИТЕ

Аудиторская деятельность Казахстана за сравнительно короткий срок прошла этап становления и продолжает развиваться. Выраженное независимым аудитором мнение о достоверности информации, отражаемой в финансовой отчетности, позволяет заинтересованным пользователям с большей уверенностью использовать при принятии управленческих решений, что снижает предпринимательские риски. Аудиторы в своей деятельности связаны с автоматизированными системами бухгалтерского учета, в которых широко используются программные продукты. Применение компьютерной техники значительно повышает эффективность деятельности учетного персонала, точность выполняемых расчетов, связанных с формированием регистров учета и отчетной документации, снижает трудозатраты при ведении учетных работ.

Компьютеризация учета имеет особенности, которые необходимо учитывать при планировании и проведении аудита. Поэтому создание и внедрение автоматизированных систем требуют адекватных подходов со стороны auditors. Следовательно, они должны оценивать риски возникновения искажений в учетной информации, связанные с применением программ.

Сегодня невозможно представить себе область деятельности человека, связанную с обработкой информации, без использования программных продуктов, но следует отметить то, что применение их в аудите ограничено. «Аудит представляет собой проверку финансовой отчетности юридических лиц с целью выражения независимого мнения о достоверности и объективности составления финансовой отчетности в соответствии с требованиями, установленными законодательством Республики Казахстан» [1, с.3]. С начала 90-х годов XX века начался активный процесс внедрения информационных технологий в практику ведения бухгалтерского учета организаций.

На рынке программного обеспечения появилось большое количество специализированных программ, различных по функциональным возможностям, качеству исполнения и сложности. Применяемые в настоящее время программы разнообразны, ведение бухгалтерского учета без их использования в организациях различных направлений и масштабов деятельности не воспринимается. Таким образом, применение информационных технологий в аудите является требованием времени.

Хочется отметить, что одним из недостатков казахстанского аудита является низкий уровень технологичности организации и проведения аудиторских проверок и оказания услуг, сопутствующих аудиту. Крупным аудиторским компаниям с многолетним опытом присущи высокий уровень развития и активное использование средств вычислительной техники в аудите. В их арсенале имеются четко разработанные методики проверок, позволяющие быстро и качественно выполнять аудиторские процедуры, эффективно используя как высококвалифицированный персонал, так и многочисленных ассистентов. Подобный «конвейерный метод» способствует снижению времени проведения аудита, повышению его эффективности, быстрой адаптации персонала. Выполняя сначала несложные задания, молодой специалист имеет перспективы роста, смена ассистентов проходит безболезненно.

Следовательно, перспективным направлением разработки современных технологий аудита является его компьютеризация.

Причем одно обуславливает другое: чем технологичнее процесс, чем он больше формализован, тем легче он может быть автоматизирован, тем шире круг операций, которые он может выполнять [2].

В аудиторских организациях активно используются программы для автоматизации управленческих работ самой аудиторской организации и проведения аудита экономических субъектов. При этом понятие «использование компьютера для проведения аудита» является весьма общим и может включать следующие виды работ (табл. 1).

Таблица 1- Варианты применения компьютерных программ в аудите

| Вариант | Виды выполняемых работ с использованием компьютера |
|---|---|
| I | Печать, редактирование основных типовых форм аудиторских документов, опросных листов, таблиц, анкет и прочего |
| II | Выполнение всевозможных расчетов, обработка табличных данных |
| III | Использование нормативно-правовой справочной базы в электронном виде |
| IV | Организация запросов к электронной базе данных, формируемой в автоматизированной системе бухгалтерского учета |
| V | Проверка отдельных расчетов, выполняемых на участках учета |
| VI | Получение регистров бухгалтерского учета и альтернативного баланса с использованием электронной базы данных |
| VII | Проведение комплексного анализа финансового состояния экономического субъекта |
| Примечание – Составлено на основе изучения литературы | |

Виды работ, представленные в табл. 1, определяют преимущества применения программных продуктов в аудите.

В настоящее время можно говорить о необходимости и возможности создания комплексной системы автоматизации аудиторской деятельности. Состав этих процедур отражает содержание задач и подзадач, в которые в конечном итоге преобразуются цели системы. Каждая процедура представляет собой проверку первичных документов или бухгалтерских регистров. Последовательность выполнения процедур диктуется исполнителю системой. Задания на выполнение аудиторских процедур и рекомендации по их выполнению последовательно появляются на экране компьютера.

Экраны, используемые в процессе работы системы, содержат:

- состав проверяемых документов;
- цель проверки;
- правила проверки в форме процедур с описанием их цели, последовательности действий с документами, контролируемых показателей;
- вопрос о результате проверки [3].

В зависимости от результата проверки формируется элемент аудиторского заключения, т.е. в систему заложены правила реагирования системы на полученный ответ: это могут быть переход к следующему экрану с уточняющим вопросом, формирование фрагмента аудиторского заключения или переход к следующей процедуре.

Естественно, такая система должна развиваться - пополняться библиотека процедур, усложняться система экранов и переходов от одного к другому, где можно выделить несколько подходов к обработке информации (табл.2).

Таблица 2 - Подходы компьютерной обработки информации в аудите

| Характеристика подходов | Объекты проверки | Преимущества | Недостатки |
|--|--|---|--|
| Аудитор работает по «диктуемым системой» правилам | - проверяет наличие, правильность оформления, согласование первичных документов и бухгалтерских регистров; - проверяет правильность финансовой отчетности вручную; - вводит результат проверки в систему | - формирует письменную информацию о результатах выполнения аудиторских процедур; - на основании информации составляется аудиторское заключение | - творческий потенциал заложен в самой системе; - аудитор возвращается в исполнителя «спускаемых ему заданий» |
| Аудиторская деятельность является анализом функционирования автоматизированной системы учета | - проверяется информация, вводимая в автоматизированную систему учета; - подтверждается надежность, правильность заложенных алгоритмов ввода, контроля и преобразования информации в системе | основной упор делается на тестирование действующей компьютерной системы предприятия | - затрагиваются только вопросы проверки используемых систем; - не охватывает всех задач, связанных с аудитом |
| Примечание – Составлено на основе изучения литературы | | | |

Таким образом, сущность подходов состоит в том, что информационная система имеет соответствующий состав задач, которые реализуются с использованием различных технологий.

Некоторые специалисты считают, что автоматизация аудита относится в основном к оценке текущего состояния компьютерной системы и ее составляющих на соответствие некоторым стандартам или установленным требованиям. Этот термин используют и специалисты по общей безопасности информационных систем. Безопасной является информационная система учета, которая соответствует таким требованиям, как целостность, доступность для легального пользователя, конфиденциальность.

Хочется отметить то, что имеются все предпосылки для создания комплексной системы автоматизации аудиторской деятельности на основе использования как общетеоретических положений в области современных информационных технологий, так и аудиторских стандартов, регулирующих использование информационных технологий в аудите.

Одним из ключевых вопросов, решаемых в ходе планирования аудиторской проверки, является вопрос соотношения «цена - качество». При заключении договора о проведении аудита и определении его стоимости аудиторская организация должна предварительно оценить объем работ, исходя из необходимого состава и объема аудиторских процедур, их сложности, и определить состав и квалификацию участников проверки. Поскольку стоимость проверки является согласовываемой величиной, то договаривающиеся стороны должны найти некоторый оптимум - компромисс при достижении двух несовместимых целей: обеспечения минимального аудиторского риска, высокого качества аудита и минимизации расходов заказчика проверки [4].

Риск можно уменьшить в первую очередь увеличением объема и точности планируемых аудиторских процедур, количества собранных аудиторских доказательств. С одной стороны, такое увеличение повышает затраты на аудиторскую проверку, повышает ее стоимость и, как следствие, снижает конкурентоспособность аудиторской организации по сравнению с фирмами, готовыми работать

с большими аудиторскими рисками и меньшими ценами. С другой стороны, деятельность в условиях высоких аудиторских рисков чревата претензиями клиентов, затратами, связанными с компенсацией последствий некачественных проверок и в конечном итоге падением престижа аудиторской организации.

Если принимать во внимание возможные расходы аудиторской организации на удовлетворение материальных претензий, связанных с низким качеством аудита, то оценкой обобщенной себестоимости аудита является сумма себестоимости выполнения аудиторской проверки и возможных потерь по возможным претензиям. Эти потери представляют собой вероятностную оценку материальных претензий, которые будут тем больше, чем ниже качество проверки, чем больше не обнаруженных аудитором существенных искажений в бухгалтерской отчетности.

Актуальной представляется задача разработки технологий аудиторской проверки, снижающих себестоимость не в ущерб качеству. Основным направлением ее решения является использование современных информационных технологий, компьютеризация аудита. Аудит связан с необходимостью обработки больших объемов информации, которая в современных автоматизированных системах бухгалтерского учета хранится в форме информационных массивов.

Одним из путей решения задачи, снижения трудоемкости аудиторских процедур, является использование аудитором этих массивов компьютерных данных экономического субъекта. При этом могут использоваться как существующие универсальные средства, такие, как Excel, Foxpro и т.д., так и разработанные и применяемые на постоянной основе аудиторскими организациями специальные программные средства.

Исследование экономического эффекта в количественной форме затруднено сложностью оценки результатов внедрения компьютеров в практику аудита. В литературе рассматриваются обычно две стороны экономического эффекта от внедрения каких-либо технологий в сфере обработки экономической информации [4]:

- 1) прямой - возникает как следствие снижения себестоимости самой обработки информации, снижения затрат, в частности, временных;

2) косвенный - связан с повышением точности аудита и со снижением предпринимательских рисков как аудиторской организации, так и у пользователей информации при принятии экономических решений.

Одной из оценок экономической эффективности проекта внедрения компьютерных технологий в аудит служит срок окупаемости затрат:

$$T = \frac{З}{ПЭ + КЭ} \quad (1)$$

где: З - затраты на внедрение технологии;

ПЭ - прямой экономический эффект, полученный в результате внедрения;

КЭ - косвенный экономический эффект.

Прямой экономический эффект от внедрения компьютерных технологий в практику аудита можно получить либо в человеко-часах, сравнивая временные затраты при обработке информации традиционным и автоматизированным способом, либо в денежном выражении, умножая экономию времени на сложившуюся в организации среднюю стоимость часа работы аудитора.

Косвенный эффект от внедрения компьютерных технологий для аудиторской организации проявляется в увеличении ее престижа, конкурентоспособности на рынке аудиторских услуг.

На практике вопрос о целесообразности капитальных затрат на внедрение вычислительной техники и программного обеспечения подавляющим большинством аудиторских организаций решен уже давно, и решен положительно [5]. На практике могут возникнуть следующие варианты проведения компьютерного аудита (табл.3).

Таблица 3 - Возможные ситуации при компьютерном аудите

| № п/п | Состояние ситуаций | Экономический субъект | Аудиторская организация |
|-------|---------------------|-----------------------|-------------------------|
| 1 | Наличие компьютеров | + | - |
| 2 | Наличие компьютеров | - | + |
| 3 | Наличие компьютеров | + | + |

Из данных таблицы 3, наиболее благоприятным и предпочтительным является третий вариант, при котором компьютеры для автоматизации обработки информации используют и экономический субъект и аудиторская организация. Именно такая ситуация является наиболее распространенной, но наличие персональных компьютеров не является основным компонентом компьютерного аудита [6].

Важно, чтобы у экономического субъекта были автоматизированы работы по внутреннему контролю, бухгалтерскому учету и другим процессам управления. Также невозможно вообразить аудиторскую проверку без использования компьютеров.

С одной стороны, компьютеры помогают аудиторам решать разные задачи:

- в информационном обслуживании - ускорение процессов получения и обработки информации из баз данных клиента, документальная обработка информации, полученной аудиторами в ходе проверки;

- в методическом обслуживании - разработка аналитических электронных таблиц, создание прикладных аудиторских программ, ускорение применения аудиторских процедур;

- в решении других задач - использование возможностей редактирования текстов и электронных таблиц, создание баз данных и т.п.

А с другой - использование клиентом компьютерных информационных систем предъявляет требования к организации проведения проверки и выбора аудиторских процедур, что усложняет данный процесс.

Считается, что применение информационных технологий аудита при осуществлении контроля является довольно сложным. Это объясняется тем, что деятельность многих предприятий сегодня базируется на применении компьютерных информационных систем, и вопрос контроля их функционального действия чрезвычайно важен как вопрос безопасности самого предприятия и непосредственно его контрольной функции. Достаточно важным для автоматизации аудита является наличие у аудиторских компаний информации о программах, предназначенных для аудиторской деятельности. Однако данные исследований, свидетельствуют о том,

что свыше 50% аудиторских компаний таковой не обладают. Недостаток информации специалисты называют основным фактором, который сдерживает рост автоматизации аудита, вместе с другим фактором - низким качеством имеющихся предложений [7]. Тем не менее, большая часть аудиторских компаний считают, что внедрение автоматизированных систем в их деятельность необходимо, и ждут, что это будет оказывать содействие повышению эффективности и качества работы.

Таким образом, применение компьютеров существенно влияет на осуществление контроля и аудиторских процедур. Однако следует иметь в виду, что контрольные функции являются такими, которые наиболее тяжело автоматизировать. И здесь аудиторам не следует отделять финансовый учет и аудит от надзора за информационными системами, хотя современные тенденции выглядят так, что будущее аудиторской профессии заключается в проверке отчетной информации. На наш взгляд, использование информационных технологий в аудите рассматривается как деятельность, охватывающая аспекты, связанные с обязательным аудитом финансовой отчетности, и широкий спектр услуг, предоставляемых аудиторскими.

Литература

1. Закон Республики Казахстан «Об аудиторской деятельности» №139-ІІ от 15 января 2001 г. (с изменениями и дополнениями).
2. Романов А.Н., Одинцов Б.Е. Автоматизация аудита. - М.: ЮНИТИ, 1999.
3. Шуремов Е.Л. Автоматизированные информационные системы бухгалтерского учета, анализа, аудита. - М.: Перспектива, 2007.
4. Информационные системы в экономике: Учебник для студентов вузов / Под ред. Г.А. Титоренко. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006.
5. Федорова Г.В. Информационные технологии бухгалтерского учета, анализа и аудита. - М.: Омега-Л, 2008.
6. Голосов О.В. Аудит: концепция, проблемы, стандарты, контроль, эффективность, кризис. - М.: Бухгалтерский учет, 2005.
7. Информационные системы и технологии в экономике и управлении / Под ред. В.В. Трофимова. - М.: Высшее образование, 2008. - 480 с.

ДЮСЕМБАЕВ К.Ш.

*д.э.н., профессор КазЭУ имени Т.Рыскулова,
Почетный член Палаты аудиторов
Республики Казахстан
г.Алматы*

О СОДЕРЖАНИИ И ПРЕДМЕТЕ АУДИТА

В период перехода на рыночную экономику в странах СНГ появились ряд новых наук, в том числе «Аудит».

Как новорожденная наука, ее многие теоретические проблемы еще недостаточно разработаны. В первую очередь это относится к ее ключевым проблемам, к которым относятся содержание, предмет, объект, метод и методика аудита. Остановимся лишь на первых двух вопросах.

В трудах ученых стран с развитой рыночной экономикой понятие «содержание аудита как науки» вообще не упоминается, а в странах СНГ оно встречается очень редко. Так, Г.А. Юдина, М.Н. Черных [1, с.9], А.Д. Шеремет, В.П. Суйц [2, с.15], Н.Н. Хахонова, И.Н. Богатая [3, с.10] в названии глав своих работ приводят это понятие, но не дают его определение, а раскрывают сущность аудита как практики. На наш взгляд, определение содержания аудита как науки должно вытекать из определения науки, данного С.И. Ожеговым. «Наука- писал он – это система знаний о закономерностях в развитии природы, общества и мышления, а также отдельная отрасль таких знаний» [4, с.361]. Каждая отдельная наука также представляет собой систему знаний, но имеющей свою специфику. Учитывая это, автором этих строк в 2000 г. было дано понятию «содержание аудита как науки» следующее определение: «Аудит как наука представляет собой систему специальных знаний о принципах и способах исследования финансовой информации хозяйствующего субъекта с целью ее объективной оценки и дачи заключения о ней клиенту для принятия им соответствующих экономических решений» [5, с.62]. Аналогичное определение через 11 лет дал российский ученый В.И. Подольский. Он пишет «Аудит как наука представляет собой систему знаний о методах и приемах

независимого финансового контроля» [6, с.13]. Соглашаясь с этим кратким определением, мы предложили в своей работе (7, с11) трактовать это понятие более расширено следующим образом:

Содержанием аудита как науки является система специальных знаний о принципах, способах и методических приемах независимой проверки финансовой отчетности и связанной с ней прочей информации организации, с целью выражения мнения о степени их достоверности. Без этих знаний невозможно определить основные принципы, выработать способы и методические приемы, используемые в аудите.

Определив содержание аудита как науки, ответим на вопрос, что же представляет собой содержание аудита как практики, как это понятие трактуется в специальной литературе?

Прежде всего, остановимся на мнениях ученых стран с развитой рыночной экономикой, где аудит имеет более 200-летнюю историю. Так английский ученый Р.Додж в своей написанной в доступной и популярной форме, книге дает такую трактовку: «Аудит - независимая проверка и выражение мнения о финансовой отчетности предприятия» [8, с. 28]. Это определение, хотя и верное, но очень краткое. Оно не полностью раскрывает содержание аудита как практики.

Известный в США специалист в области теории и практики аудита профессор Университета штата Техас в Остине Дж. Робертсон в своей солидной по объему и содержанию монографии «Аудит» приводит следующее определение: «Аудит - это процесс уменьшения до приемлемого уровня информационного риска для пользователей финансовых отчетов» [9, с.5].

Это определение, на наш взгляд, отражает лишь одну из основных задач аудита, которые делают его самостоятельной наукой и практикой.

Авторы книги «Аудит Монтгомери» пишут, что «аудитом называется систематический процесс объективного сбора и оценки свидетельств об экономических действиях и событиях с целью определения степени соответствия этих утверждений установленным критериям и представление результатов проверки заинтересованным пользователям», [10, с. 19].

Приведенные определения крупных специалистов в области аудита так же не лишены недостатков. Если цели аудита, указанные в них, не вызывают сомнений, то положение о «систематическом или системном процессе» можно употребить при определении сущности любой науки. Положение, касающееся данных «по поводу экономических действий и событий» носит расплывчатый характер, поскольку не все они связаны с бухгалтерским учетом и, следовательно, не содержатся в финансовой отчетности. В этом определении, как и в определении - Дж. Робертсона, не подчеркивается независимость аудита.

Оригинально трактует это понятие известный английский специалист в области бухгалтерского учета и аудита Р. Адамс. По его мнению, «аудит может быть определен как деятельность по оказанию необходимой обществу услуги с целью подтверждения видимого правдоподобия опубликованной финансовой отчетности предприятия с ограниченной ответственностью» [11, с.13]. Отмеченные выше недостатки относятся и к этому определению. Словосочетание «видимого правдоподобия» - неубедительное. К тому же, аудит необходим не только для подтверждения финансовой отчетности «предприятий с ограниченной ответственностью», но и всех хозяйствующих субъектов. Не случайно он подчеркивает, что если читатель не удовлетворен таким определением, то ему следует выучить наизусть определение, выработанное Комитетом по аудиторской практике Соединенного Королевства, которое сформулировано следующим образом: «независимое рассмотрение специально назначенным аудитором финансовых отчетов предприятия и выражение мнения о них при соблюдении правил, установленных законом» [Там же].

Авторы фундаментального учебника, высококвалифицированные американские специалисты в области аудита Э.А. Арнс и Дж. К. Лоббек довольно - таки подробно аргументируют свое нижеприведенное определение: «Аудит-это процесс, посредством которого компетентный независимый работник накапливает и оценивает свидетельства об информации, поддающейся количественной оценке и относящейся к специфической хозяйственной системе,

чтобы определить и выразить в своем заключении степень соответствия этой информации установленным критериям» [12, с.7]. Это определение сущности аудита как практической деятельности его субъектов, на наш взгляд, не учитывает основное назначение аудита - установить степень достоверности информации.

Таким образом, изучение мнений западных ученых по данному вопросу позволяет сделать вывод о том, что, несмотря на длительную историю развития аудита, формулировка содержания аудита как практики до сих пор точно не определена. Нет единства в определении этого понятия и среди ученых стран СНГ в области бухгалтерского учета, финансового менеджмента и аудита. Одни авторы дают упрощенное и краткое определение, другие - наоборот - усложненные и пространные. В большинстве определениях, хотя они различаются в деталях, просматривается сущность аудита, заключающаяся в независимой проверке финансовой отчетности с целью выражения мнения о степени достоверности, полноты и соответствия ее действующему законодательству. Среди них известные ученые и авторы работ по аудиту В.П. Суйц, В.И. Подольский, А.Д. Андреев, Н.П. Кондраков, П.И. Камышанов, В.В. Скобара, Ю.М. Иткин и др. Такие авторы, как А.К. Солодов, Т.М. Рогуленко, СВ. Пономарева и М.Е. Ержанов определяют аудит как систематический процесс сбора и оценки доказательств об экономических действиях и событиях с целью определения степени их соответствия установленным критериям и предоставления результатов проверки заинтересованным пользователям, т.е. они разделяют мнение авторов книги «Аудит Монтгомери».

Автор солидной монографии «Аудит: методология и организация» В.В. Скобара сформулировал это понятие следующим образом: «аудит - это рассмотрение независимым аудитором бухгалтерских отчетов организаций и выражение мнения о степени их достоверности и соответствия нормам, установленным законом» [13, с.7], т.е. он почти дословно присоединился к трактовке, данных советом по аудиторской практике Соединенного Королевства Великобритании.

Нет конкретики в определении понятия «аудит», данного Е.В. Виноградовым и И.А. Матвейчуком. Они практикуют его следу-

ющим образом: «Аудит - это форма равноправных отношений самостоятельных экономических субъектов по поводу достоверного отражения хозяйственной деятельности одного из них в бухгалтерской финансовой отчетности» [14,с.17]. В этом определении не указаны, во-первых, независимость аудита, во-вторых, его цель и, в-третьих, соответствие финансовой отчетности действующему законодательству и установленным нормативным правовым актам.

Значительное количество авторов определяют аудит как внешний независимый финансовый контроль, как одна из форм финансового контроля. Сторонником такого взгляда является В.И. Подольский - автор ряда учебников и учебных пособий по аудиту. Он пишет: «Аудит как практика - вид управленческой деятельности, сводящейся к независимому финансовому контролю ведения бухгалтерского учета и оценке финансовой (бухгалтерской) отчетности» [6,с.13]. Это хорошее определение, но оно, на наш взгляд, относится к определению предмета аудита, а не его содержания.

Имеются недостатки и в определении аудита как практики в законодательных актах по аудиту Российской Федерации и Республики Казахстан. В действующем Федеративном Законе «Об аудиторской деятельности» (с изменениями по состоянию на 21.11.2011 г.) смешиваются понятия «аудиторская деятельность» и «аудит», что проверка финансовой отчетности осуществляется не только с целью установления достоверности, но и соответствия ее требованиям действующего законодательства и нормативных правовых актах.

В действующем законе Республики Казахстан «Об аудиторской деятельности Республики Казахстан» от 20 ноября 1998г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.07.2012 г.) понятие «аудит» трактуется следующим образом:

«Аудит-проверка в целях выражения независимого мнения о составлении финансовой отчетности и прочей информации, связанной с финансовой отчетностью» [15].

Это определение, на наш взгляд, имеет следующие недостатки:

1) перед словом «проверка» надо было написать слово «не-

зависимая», так как независимое мнение может быть выражено только на основе независимой проверки;

2) после слова «проверка» надо было написать слова «финансовой отчетности», что конкретно указывает на объект аудита;

3) вместо слов «прочей информации, связанной с финансовой отчетностью», надо было написать слова, «и связанной с ней прочей информации», что позволяет в определении исключить повторение слов «финансовая отчетность»;

4) не указана главная цель аудита - установление степени достоверности финансовой отчетности. Именно благодаря этой необходимости он и появился на свет;

5) не подчеркивается необходимость проверки составления финансовой отчетности в соответствии с требованиями, установленными действующими законодательными и нормативными правовыми актами.

Если в отношении определения понятия «содержание аудита как науки» мы выразили свою точку зрения, то второе понятие предлагаем трактовать следующим образом:

Содержание аудита как практики представляет собой независимую проверку финансовой отчетности и связанной с ней прочей информации организации, с целью выражения мнения о степени их достоверности и соответствия требованиям действующих законодательных и нормативных правовых актов.

Приступая к изучению этой науки, необходимо наряду с определением содержания аудита, выяснить и ее предмет.

В литературе по аудиту встречаются различные его формулировки.

Так, Н.Т. Белуха пишет: «предметом аудиторского контроля является процесс расширенного производства общественно необходимого продукта и соблюдение его экономико-правового регулирования в условиях рыночной экономики» [16, с.135]. Так можно, на мой взгляд, определить и предмет бухгалтерского учета, и экономического анализа.

Авторы учебного пособия «Основы аудита» Р.А. Алборов, Л.И. Хоружий и С.М. Кольцевая определяют это понятие так:

«Предметом аудита является информация, подлежащая сбору, оценке и изучению с целью раскрытия содержания и познания, касающихся функционирования систем хозяйственного механизма и положения экономических объектов хозяйствующего субъекта на стадиях расширенного воспроизводства (в производстве, распределении, обмене и потреблении)» [17,с.20].

Эту точку зрения, но не указывается цель аудита, разделяет Ю.Ю. Кочинев. Он сформулировал это понятие следующим образом:

«Предмет аудита - это информация, сосредоточенная в бухгалтерской отчетности экономического субъекта» [18,с.68]. В этом определении идет смешение понятий «предмет» и «объект» аудита.

Е.М. Мерзликина и Ю.П. Никольская пишут, что «предметом аудита является совокупность аудиторских доказательств» [19, с.9], а по мнению Е.В.Виноградова и И.А. Матвейчук «предметом аудита является достоверность финансовой отчетности» [14,с.25].

О.М. Миронова и М.А. Азарская пишут, что «предметом аудита как науки является финансово-хозяйственная деятельность экономических субъектов и достоверное представление результатов этой деятельности в бухгалтерской (финансовой) отчетности» [20, с.13].

В этих определениях имеются следующие недостатки:

- во-первых, не указывается для чего необходима совокупность аудиторских доказательств;
- во-вторых, установление достоверности финансовой отчетности – это является не предметом аудита, а его целью;
- в-третьих, не учитывают тех особенностей, которые должны отличать аудит от других смежных наук.

Более близко на этот вопрос ответил В.И. Подольский. Предметом аудита – пишет он – является одна из основных функций управления, одна из видов общественно необходимой деятельности по обеспечению пользователей достоверной информацией финансовой (бухгалтерской) отчетности аудируемого лица для принятия решений пользователями этой отчетности, т.е. обеспечивается качество информационной связи между субъектами экономической системы» [6,с.13-14].

В этом определении также отсутствуют специфические особенности аудита, отличающего его от функциональных наук.

Определение предмета аудита, на мой взгляд, можно сформулировать следующим образом:

«Предметом аудита как науки является одна из важнейших функций управления, предназначенная для осуществления на договорной, платной и конфиденциальной основе независимой проверки финансовой отчетности и связанной с ней прочей информации с целью выражения мнения клиенту о степени их достоверности и соответствия требованиям действующего законодательства» [21,с.129].

Эта формулировка, на мой взгляд, соответствует всем требованиям, которым должно отвечать определение предмета аудита. В нем, во-первых, указывается, что аудит является одним из основных функций управления, во-вторых, отмечается присущие только ему особенности, к которым относятся договоренность, платность, конфиденциальность и самая главная особенность - независимость аудита; в-третьих, подчеркивается цель науки; в-четвертых, указывается источник информации и, в-пятых, что исследуемая информация должна соответствовать требованиям действующего законодательства.

Таковы мои соображения по рассмотренным выше вопросам.

Литература

1. Юдина Г. А., Черных М.Н. Основы аудита: учебное пособие /Г.А.Юдина, М.Н. Черных-М.: КНОРУС, 2006-296с.
2. Шеремет А.Д., Суйц В.П. Аудит: Учебник -5-е изд., переработано и дополнено -М.: ИНФРА - М, 2006. - 448с.
3. Хохонова Н.Н. Аудит: Учебник/Н.Н.Хохонова, И.Н. Богатая -М.- КНОРУС, 2011 -720с.
4. Ожегов С.К. Словарь русского языка. М., «Советская энциклопедия»,1973- 843 С.
5. Дюсембаев К.Ш. Аудит и анализ в системе управления финансами (теория и методология) - Алматы: Экономика, 2000. - 293 с.
6. Аудит: Учебник для студентов вузов, обучающихся по экономическим специальностям/Под ред. В.И. Подольского-5-е изд., перераб. доп.М.:ЮНИТИ - ДАНА,2011- 607с.
7. Дюсембаев К.Ш.Теория и эволюция аудита: монография - Алматы: Экономика, 2012 - 722 с.

8. Додж Р. Краткое руководство по стандартам и нормам аудита: Пер. с англ.: предисловие С.А. Стукова - М.: Финансы и статистика: ЮНИТИ, 1992-240С.
9. Робертсон Дж. Аудит. Перев. с англ. - М.: КРМГ, Аудиторская фирма «Контакт», 1993. - 496 с.
10. Аудит Монтгомери / Ф.Л. Дефлиз, Г.Р. Дженик, В.М. О Рейли Хирш, М.Б.
11. Адамс Р. Основы аудита. Пер. с англ. / Под ред. Я.В. Соколова - М.: Аудит, ЮНИТИ, 1995. - 398 с.
12. Аренс Э.А., Лоббек Дж. Аудит: Пер. с англ.; Гл. редактор серии проф. Я.В. Соколов - М.: Финансы и статистика, 1995. - 560 с.
13. Скобара В.В. Аудит: методология и организация – М.: Дело и Сервис, 1998 – 576 с.
14. Виноградов Е.В., Матвейчук И.А. Аудит: Учебное пособие для вузов – М.: Академический проспект, 2006-320 с.
15. Закон РК «Об аудиторской деятельности в Республике Казахстан» от 20 ноября 1998 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.07.2012 г.)
16. Белуха Н.Т. Аудит: Учебник – К.: «Знания» КОО, 2000 – 769 с.
17. Алборов Р.А., Хоружий Л.И., Концевая С.М. Основы аудита: Учебное пособие – М.: Дело и Сервис, 2001 -224 с.
18. Кочинев Ю.Ю. Аудит-СПб.: Питер, 2002 -304 с.
19. Мерззликина Е.М. Никольская Ю.П. Аудит: Учебник – 3-е изд. перераб. и доп.- М.: ИНФРА – М, 2006-368 с.
20. Миронова О.А., Азарская М.А. Аудит: теория и методология: Учебное пособие – М.: Омега-Л., 2005-176 с.
21. Дюсембаев К.Ш. Теория аудита.- Алматы: Экономика, 2013-861 с.

ЕВНИНА Е.К.

*Международная Бизнес Школа
АО «Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова»
Г. Алматы*

РАЗВИТИЕ РЫНКА РЕЙТИНГОВЫХ УСЛУГ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Деятельность рейтинговых агентств в Казахстане осуществляется с 2006 года, поэтому эта отрасль является достаточно молодой

и развивающейся. Сейчас на рынке рейтинговых услуг осуществляют свою деятельность три агентства: рейтинговое агентство «Регионального Финансового Центра Алматы», рейтинговое агентство «KZ Ratings» и рейтинговое агентство «Эксперт РА Казахстан». Оценки этих трех рейтинговых агентств признаются в целях листинга на Казахстанской фондовой бирже (далее KASE) с 1 января 2010 года [1].

В 2008 году Агентство РК по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций выпустило постановление о том, что с 1 января 2010 года, долговые ценные бумаги, выпускающиеся впервые, должны получить рейтинговую оценку для включения в официальный список KASE [2]. То есть, получение кредитного рейтинга стало одним из обязательных требований для эмитентов, соответствующим листинговым требованиям. Рейтинговая оценка должна быть присвоена одним из рейтинговых агентств, которые входят в список признанных. Как известно, рейтинговая оценка действует на протяжении года, поэтому KASE признает только ту оценку, которая была присвоена в течение последних двенадцати месяцев. На бирже существуют компании, имеющие сразу несколько рейтингов, от разных рейтинговых агентств, в том числе и зарубежных. В данном случае, биржей учитывается последняя из этих оценок.

Помимо требований к компаниям, выпускающим ценные бумаги, был выдвинут ряд правил по отношению к самим рейтинговым агентствам. KASE признает рейтинговые оценки тех агентств, которые определены нормативным актом Уполномоченного органа по регулированию деятельности РФЦА и соответствуют требованиям биржи.

Рассмотрим основные требования [3] для включения национального рейтингового агентства в список признаваемых. При создании рейтингового агентства, обязательно наличие крупного акционера, осуществляющего свою деятельность не менее 7 лет и занимающих долю не менее 10% на своем национальном рынке рейтинговых услуг. Помимо этого, доля этого участника не должна быть менее 10% уставного капитала. В свою очередь, уставной

капитал агентства не должен быть ниже 5.000 - кратного размера МРП. У всех трех казахстанских рейтинговых агентств есть крупные акционеры, в том числе из Малайзии и России (Таблица 1)

Таблица 1. Национальные рейтинговые агентства Казахстана [4].

| Рейтинговое агентство | Год создания | Собственники |
|---|--------------|--|
| АО «Рейтинговое агентство РФЦА» (РА РФЦА) | 2007 | Крупные акционеры - ЮЛ ГУ "Комитет государственного имущества и приватизации МФ РК" и RAM Holdings Berhad (Рейтинговое агентство Малайзии) |
| «Эксперт РА Казахстан» | 2008 | АО «Рейтинговое агентство «Эксперт РА» и казахстанская ТОО KERA |
| «KzRating» | 2006 | Хейнсворт Р., фонд Firebird Management |

Требования KASE также утверждают, что рейтинговое агентство должно осуществлять свою деятельность как минимум в течение года. Данный факт обоснован тем, что в течение этого времени агентство способно набраться опыта и вступить в свою основную деятельность будучи подготовленным. Все агентства работают по собственной методологии, поэтому не существует единой схемы работы. Однако содержание подготовленных экспертами отчетов будет по большей части схоже, так как практически всегда проводятся анализы отрасли, бизнеса, менеджмента и финансового состояния эмитента. В отчете указываются сильные и слабые стороны компании-эмитента, риски и возможности. Помимо методологии, у рейтинговых агентств также существуют собственные рейтинговые шкалы, которые должны состоять не менее чем из десяти градаций. Шкала варьируется от наивысшей категории — «AAA» до самой низкой — «D». Рейтинги в интервале от «AA» до «ССС» могут быть дополнены знаком «плюс» (+) или «минус» (-), обозначающим промежуточные рейтинговые категории. После обработки информации, весь проанализированный материал консолидируется в аналитический отчет, который в последствии предоставляется компании-заказчику.

Среди особо значимых пунктов требований к рейтинговым агентствам, стоит также отметить, что в течение года, после включения агентства в список KASE, ему необходимо присвоить не менее пяти актуальных рейтинговых оценок ценным бумагам не менее чем трех организаций. В противном случае рейтинговое агентство может быть исключено из списка.

Стоит отметить, что помимо своей основной деятельности (присвоения рейтингов), рейтинговое агентство может также оказывать услуги по подготовке аналитических обзоров и проведения аналитических исследований, услуг по обучению, проведению конференций. Иная деятельность агентства запрещена.

Что касается внутрикорпоративной культуры рейтингового агентства, то оно должно быть максимально открыто и прозрачно. Во-первых, наличие корпоративного сайта для агентства обязательно, так как именно там должна быть размещена информация о самом агентстве, об акционерах и совете директоров, о правлении, о рейтинговом комитете. Во-вторых, такие внутренние документы, как, кодекс корпоративного управления, положения о совете директоров и правлении в обязательном порядке должны быть размещены на портале. Также на сайте размещается информация о присвоенных рейтинговых оценках с их кратким описанием, раскрывается в укороченном виде методология. В-третьих, рейтинговое агентство должно обеспечивать публичность своей работы путем участия в конференциях, сотрудничества со средствами массовой информации.

Требования к персоналу, а также к лицам, участвующим в процессе присвоения рейтинга также строги. Никто из сотрудников агентства, членов правления и совета директоров, а также лиц, работающих в составе рейтингового комитета, не могут быть аффилированы с компанией-заказчиком, а также не могут держать долговые ценные бумаги данной организации. Менеджмент в агентстве должен иметь высшее экономическое образование и опыт работы в области финансового, либо кредитного анализа, либо управление рисками не менее трех лет. Касательно членов кредитного комитета, количественный состав должен составлять

не менее пяти человек, из которых не менее двух человек должны быть независимыми членами.

Однако, соответствия всем пунктам по включению рейтинговых агентств в список признаваемых KASE, недостаточно для признания этих агентств Агентством Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций. Большая часть требований к рейтинговым агентствам от данного уполномоченного органа схожа с требованиями KASE, однако есть значимые отличия, например, рейтинговое агентство должно иметь не менее тридцати компаний-заказчиков кредитных рейтингов, в том числе за последние три года не менее двадцати, из них не менее пяти являлись банками, страховыми организациями, компаниями, осуществляющими инвестиционное управление, или накопительными пенсионными фондами [5]. Кроме того, рейтинговое агентство должно активно осуществлять свою деятельность не меньше, чем в течение трех лет.

На данный момент в Казахстане установлен следующий перечень таких признанных рейтинговых агентств:

1. Moody's Investors Service;
2. Standard & Poors;
3. Fitch;
4. Capital Intelligence;
5. Dominion Bond Rating Service (DBRS);
6. Japan Credit Rating Agency (JCR);
7. Rating & Investment Information (R&I).

Данные рейтинговые агентства имеют широкую мировую сеть и богатый опыт в данной отрасли. Говоря о географическом факторе, одним из требований к признанию агентства Агентством Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций, является признание этого агентства в качестве внешних кредитных оценочных институтов (External Credit Assessment Institutions) не менее чем в пяти странах Европейского союза. Кроме того, рейтинговое агентство, в соответствии с требованиями, должно быть включено в периодическое специализированное издание по обзору деятельности рей-

тинговых агентств «Interactive Data Credit Ratings-International» [5]. Interactive Data Credit Ratings – International является одним из крупнейших сборников кредитных рейтингов эмитента, имея [6]:

- более 40 000 рейтингов эмитентов
- более 20 000 индивидуальных рейтингов
- рейтинги от 7 рейтинговых агентств
- охват более 120 стран

Для включения в издание по обзору деятельности рейтинговых агентств «Interactive Data Credit Ratings-International» необходимо, чтобы рейтинговое агентство имело аккредитацию от международных регуляторов таких как Комиссия по ценным бумагам США, ESMA (Комиссия ЕС по ценным бумагам). А это в свою очередь требует переноса деятельности местного рейтингового агентства в США и Европу, что противоречит заявляемым целям развития отечественного фондового рынка [5].

Учитывая данные факторы, ситуация на рынке рейтинговых услуг складывается критично – национальные агентства лишены возможности вхождения в список Interactive Data Credit Ratings – International, так как существуют барьеры вхождения любого национального агентства на рынок рейтинговых услуг в США и Европы. Локальные рейтинговые агентства могут быть лишь включены в сборник «Interactive Data Credit Ratings – Emerging Markets», публикуемый Interactive Data. Interactive Data Credit Ratings – Emerging Markets является также одним из крупнейших сборников кредитных рейтингов эмитента, обеспечивая [6]:

- более 8 000 рейтингов эмитентов
- рейтинги от 38 международных и локальных рейтинговых агентств
- охватывает более 80 стран с развивающимися рынками.

В настоящий момент лишь одно казахстанское национальное агентство входит в данный сборник - рейтинговое агентство «Регионального Финансового Центра Алматы». Однако данный сборник не входит в основы требований агентства Агентством Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций с целью признания.

Соответственно, в связи с требованиями национального регулирования, три международных рейтинговых агентства - Moody's Investors Service, Standard & Poors и Fitch, на данный момент имеют очевидные привилегии, закрепленные на уровне подзаконных нормативных правовых актов. Выходит, что законодательное регулирование деятельности рейтинговых агентств не только противоречит интересам национальных компаний, но и создает непреодолимые барьеры, нарушая условия равной конкуренции. Если рассмотреть позиции на начало 2013 года по количеству присвоенных рейтингов, весьма значительно отслеживается малая доля присвоенных кредитных рейтингов казахстанскими агентствами:

Таблица 1. Количество присвоенных кредитных рейтингов в Казахстане [7]

| Рейтинговое агентство | Moody's Investors Service | Standard & Poors | Fitch | РА РФЦА | «KZ Ratings» | «Эксперт РА Казахстан» |
|--|---------------------------|------------------|-------|---------|--------------|------------------------|
| Количество активных присвоенных рейтингов на начало 2013г. | 57 | 54 | 67 | 29 | 5 | 36 |
| Доля на рынке в % | 23% | 22% | 27% | 12% | 2% | 15% |

Исходя из таблицы, представленной выше, видно, что около 72% присвоенных кредитных рейтингов принадлежат зарубежным рейтинговым агентствам, и всего около 28% - казахстанским. Данная ситуация обусловлена тем, что ввиду сильной и зарекомендованной репутации большой тройки, данные агентства пользуются большим спросом.

На глобальном рынке данные агентства также занимают ведущие позиции, около 95% приходится на общий объем трех лидирующих рейтинговых агентств - Standard & Poors 40%, Moody's Investors Service 39%, Fitch 16%[8].

Конечно же, если смотреть с точки зрения эффективности присваиваемых рейтингов, то в первую очередь стоит говорить о квалифицированном и широком штате экспертов, работающих в агентствах. Например, в большой тройке штат аналитиков составляет более 1 200 человек. В национальных агентствах информация о штате является закрытой, однако по приблизительным оценкам,

количество аналитиков на каждое агентство составляет не более восьми человек (исходя из объема оказываемых услуг). Данный факт говорит о том, что локальные агентства ограничены в человеческих ресурсах ввиду того, что род деятельности жестко регулируется законодательством и не дает возможности агентствам расти и выходить на международные рынки. В связи с такой ограниченностью, расширение штата экспертов крайне тяжело, притом, что конкурентоспособность большой тройки намного выше, чем у казахстанских рейтинговых агентств и спрос, соответственно, больше.

Построение мощной национальной системы оценки кредитных рисков и инфраструктуры экономики и финансового рынка в Казахстане (в том числе, рейтинговых и аналитических агентств) – задача государственной важности.

Прежде всего, необходимо внести существенные доработки и совершенствования в законодательную базу, смягчающие и уравнивающие права для национальных рейтинговых агентств.

Кроме того, положительно на развитии рынка рейтинговых услуг скажется создание официального института аккредитации рейтинговых агентств в Казахстане, который оставял бы за собой право осуществлять полный контроль за рынком рейтинговых агентств - оценка, отбор, регулирование и мониторинг. На текущий момент, ввиду отсутствия такого института, основой для компании-заказчика при выборе рейтингового агентства, служит лишь высокая репутация, опыт работы агентства и его признание самими участниками рынка. Если учитывать тот факт, что большая тройка рейтинговых агентств в данном случае получает большие предпочтения, нежели национальные агентства, развитие локального рынка значительно затрудняется.

Для развития рынка данных услуг крайне необходимо дать возможность национальным агентствам иметь равные права с зарубежными представителями. Данные доработки, направленные на развитие рынка рейтинговых агентств в Казахстане дадут основу для формирования системы национальных стандартов оценки кредитных рисков, а также для повышения устойчивости и финансового суверенитета экономики и ее субъектов.

Список используемой литературы

1. Концепция дальнейшего развития институтов независимой оценки контракции рисков (рейтинговых агентств, кредитных бюро) и коллекторских агентств, одобренная указом Президента Республики Казахстан от 13 августа 2012 года № 362.
2. Постановление Агентства РК по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций № 77 от 26 мая 2008 года «О требованиях к эмитентам и их ценным бумагам , допускаемым (допущенным) к обращению на фондовой бирже , а также к отдельным категориям списка фондовой биржи»
3. Листинговые правила, утвержденные решением Биржевого Совета АО «Казахстанская фондовая биржа» от 5 ноября 2009г.
4. Корпоративные сайты рейтинговых агентств: рейтинговое агентство «Регионального Финансового Центра Алматы» <http://rfcaratings.kz>, рейтинговое агентство «KZ Ratings» <http://www.kzrating.kz> и рейтинговое агентство «Эксперт РА Казахстан» <http://www.raexpert.kz>.
5. Постановление Правления Агентства Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций от 25 февраля 2006 года № 55 «Об установлении минимального рейтинга для юридических лиц – нерезидентов Республики Казахстан, необходимость наличия которого требуется в соответствии с законодательством Республики Казахстан, регулирующим деятельность финансовых организаций, перечня рейтинговых агентств, присваивающих данный рейтинг, а также о внесении изменения в постановление Правления Агентства Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций от 25 октября 2004 года № 304», пункт 3-1.
6. Корпоративный сайт корпорации «Interactive Data» <http://www.interactivedata.com/>
7. Сайт Казахстанской фондовой биржи www.kase.kz
8. Корпоративные сайты рейтинговых агентств Standard & Poors www.standardandpoors.com, Moody's Investors Service www.moody.com, Fitch www.fitchratings.com

ЕВНИНА Е.К.

Международная Бизнес Школа

АО «Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова»

г. Алматы

КРЕДИТНЫЙ РЕЙТИНГ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ КОМПАНИИ

Актуальность кредитных рейтингов на фондовом рынке Казахстана становится все более серьезной и значимой. Рейтинг дает возможность компании повысить свою инвестиционную привлекательность, создать благоприятную кредитную историю, повысить прозрачность, определить основные факторы, активно влияющие на кредитоспособность. Учитывая тот факт, что присвоение рейтинга является обязательным только для компаний, выходящих на фондовый рынок с выпуском облигаций, лишь небольшая доля казахстанских компаний решается на получение рейтинга. Однако, получая его, компания приобретает мощный аналитический инструмент, который может помочь ей не только увидеть свои слабые места, но и разработать на основе отчета соответствующие действия по повышению эффективности. В данной статье будет рассмотрен процесс присвоения рейтинга, его методологическая основа, с целью донести всю уникальность и полезность рейтинговых оценок.

Кредитный рейтинг является независимой экспертной оценкой, которая отражает рейтинг как совокупность финансовых, корпоративных факторов, а также анализ рынка и конкурентоспособности компании [1]. В ходе присвоения рейтинга затрагивается комплекс всевозможных рисков компании, ее преимуществ и слабых сторон. В течение всего периода действия рейтинга, осуществляется регулярный мониторинг за показателями. В случае существенных изменений в компании, рейтинг может быть повышен или понижен.

В данной статье будет рассмотрено влияние кредитного рейтинга на инвестиционную привлекательность компании. Получая

рейтинг, компания получает развернутый и проанализированный ответ на ее текущее положение, основанное на фактических и исторических данных. Так как рейтинговый отчет формирует в себе всевозможные подходы, описывающие преимущества и недостатки компании, она может четко определить для себя возможности повышения эффективности своей деятельности.

Если рассматривать структуру присваемого рейтинга более подробно, то можно выделить несколько основных блоков [2]:

1) *Анализ отрасли.*

Оценка кредитного риска всегда начинается с понимания среды деятельности рейтингуемой компании, которая устанавливает планку для развития ее бизнес стратегии и финансовой структуры. Оценка отрасли может определять уровень финансовой мощи, необходимой для преодоления сопутствующих некоторым отраслям рисков, которые выходят за рамки контроля самой компании [3]. Анализ отрасли включает в себя следующие блоки исследования [2]:



Потенциал роста отрасли отражает ее динамику в перспективе, возможные риски и сильные стороны, потому, как процесс развития отрасли иногда может очень сильно повлиять на ход деятельности компании;

Чувствительность к отраслевым факторам отражает восприимчивость доходов отрасли к изменениям в ней. Чаще всего изменения в поставках сырья или волатильность цен может оказывать влияние на спрос и предложение продукции, а также на структуру расходов компании;

Барьеры для входа в отрасль. Данный аналитический блок включает в себя изучение всех факторов, которые ограничивают легкий доступ на рынок, а именно, государственное регулирование, технические возможности, признание бренда компании на рынке;

Угроза замены предполагает не только анализ существующих продуктов конкурентов, но и потенциальных заменителей, способных негативно повлиять на процесс продаж компании;

Уровень конкуренции является одним из важнейших показателей привлекательности отрасли. Если компания осуществляет свою деятельность в среде с высоким уровнем конкуренции, ей необходимы более эффективные бизнес стратегии и финансовые ресурсы для того, чтобы иметь действительно сильное конкурентное преимущество.

Для практического примера, можно взять один из казахстанских банков. В ходе исследования отрасли, в первую очередь рассчитывается доля показателей банка по отношению к другим банкам и делается сравнительный анализ. Если активы банка, например, составляют 1000 млрд. тенге, а общая сумма активов банковского сектора равна 10 000 млрд. тенге, то доля исследуемого банка составит 10%. На казахстанском рынке средняя величина активов банка сосредоточена в пределах от 100 – 1000 млрд. тенге, поэтому рассматриваемый банк представляется средние позиции на рынке. В таком же ракурсе рассматриваются основные показатели банка: обязательства, вклады, собственный капитал, доходность, ссудный портфель. Затем проводится соотношение этих данных по основным банкам-конкурентам, сравнивается позиция банка по отношению к другим. Если доля незначительная, указываются факторы, негативно влияющие на данные показатели. Очень весомый показатель, на который стоит обратить внимание при анали-

зе – кредитный портфель банка. Его необходимо рассматривать не только по количественным признакам (объему), но и по качественным (деление по отраслям, например, промышленность, сельское хозяйство, торговля, строительство, транспорт, связь и так далее). Широкое раскрытие кредитного портфеля играет большую роль, так как при помощи этого инструмента можно отследить наиболее динамичные отрасли, для которых банк может предлагать более выгодные условия и разрабатывать новые продукты. Также кредитный портфель классифицируется по категориям: стандартные кредиты, сомнительные (5 категорий) и безнадежные. Анализ этой части также важен, так как появляется возможность оценить качество своих кредитов и предпринять в итоге необходимые меры. Помимо данных производственных показателей, в отчете раскрывается и сравнивается информация по конкурентам, в частности, их условия по продуктам, узнаваемость и популярность на рынке.

2) Анализ бизнеса.

Анализ бизнеса консолидирует все аспекты и процессы рейтингуемой компании, с целью создать общее представление о бизнесе компании. В данном анализе просматриваются производственные процессы, ценообразование, анализ продукции, позиции на рынке, затраты, и многое другое. Эффективность этого анализа несомненно дает возможность понять, насколько хорошо представлена данная компания на рынке и какие возможности она имеет [4]. Схема анализа представлена ниже [2]:

Анализ рыночного риска включает в себя все внешние факторы, способные отрицательно повлиять на деятельность компании в целом. Это могут быть и конкуренты, и клиенты, и в целом рыночное положение компании на рынке. Если компания сильно зависит от нескольких крупных клиентов, то возникает угроза потери прибыли, в случае некредитоспособности клиентов. Кроме того, рыночное положение и размер компании являются главными факторами, влияющими на ее конкурентоспособность. Для определения стабильности и размера компании на рынке проводится анализ величины активов предприятия и определяется место предприятия в отрасли согласно этой величине. Также подверженность

к рыночному риску может ограничивать разнообразие производимой продукции, что может сократить рост доходов для компании и снизить уровень конкурентоспособности.



Операционный риск относится к внутренним возможностям и способностям компании. При присвоении рейтинга производственным компаниям, особое внимание уделяется её производственным мощностям и обеспеченностью сырьем. Для стабильного и бесперебойного рабочего процесса крайне важно, чтобы состояние оборудования было соответствующее, а сырье было доступным. Особенно это касается компаний, работающих с редкими и исключаемыми ресурсами, например, лесоматериалами или нефтью. При анализе затрат, различные элементы, входящие в структуру затрат компании, анализируются отдельно для того, чтобы можно было отследить эффективное управление каждого вида затрат. При

анализе операционного риска также рассматривается и кредитный контроль, который включает в себя анализ сроков дебиторской задолженности, анализ резервной политики компании и анализ мер по покрытию плохих долгов.

В случае с вышерассмотренным примером – одним из казахстанских банков – анализ бизнеса включает в себя внутренние процессы и результаты банка, меняющиеся в течение определенного периода. Проводится анализ динамики, то есть сравниваются исторические данные за определенный период, скажем, за пять последних лет. Если за пять лет динамика показателей банка выросла, отслеживаются сильные стороны деятельности банка, с целью усиления концентрации на них в дальнейшем. Активы, ссудный портфель, обязательства, доходы и вклады необходимо рассматривать не менее чем за период до пяти лет, так как банковский сектор крайне нестабильным. Крайне подробно рассматриваются продукты, предлагаемые банком, будь то ипотеки, потребительские кредиты, депозиты, кредиты для бизнеса и прочие. Такой фактор, как диверсификация портфеля играет весьма важную роль в деятельности банка. Чем больше продуктов он предлагает, тем выше уровень его кредитоспособности. Рассчитывается доля каждого из продуктов в общем портфеле банка, с целью выявления основного направления банка. Также важно не опускать такой фактор, как географическая градация, особенно по кредитным линиям. Например, максимальная доля по рынку приходится на кредитования таких регионов, как Алматы, Астана, Южно-Казахстанская и карагандинская области [5]. Соответственно, в данных регионах сосредоточена большая часть филиалов банков, персонала, затрат на обслуживание.

3) Финансовый анализ.

Финансовый анализ является самой важной частью рейтингового отчета. Он должен отражать результаты компании в прошлом, текущее положение дел компании, а также помочь оценить реалистичность намеченных ею планов в будущем. Основным источником для анализа является аудированная финансовая отчетность компании (при необходимости, рассматриваются и неаудированные промежуточные отчеты компании) [6]. Схема финансового анализа [2]:



Анализ прибыльности включает в себя оценку способности компании генерировать доход по отношению к инвестированным средствам. В данном анализе рассматривается динамика изменений прибыли и факторы, влияющие на это изменение. Наиболее значимые для анализа показатели прибыльности включают: валовую прибыль, OPBDIT, ROA, ROE. Также проводится расчет коэффициентов обслуживания долга, которые отражают кредитоспособность компании, ее способность выплачивать проценты по задолженности (покрытие процентов прибылью OPBIT).

При анализе структуры финансирования рассматривается соотношение краткосрочных долгов к долгосрочным долгам и выясняется наличие каких-либо несоответствий в источниках финансирования и использовании фондов компании.

В ходе анализа также рассматривается такой показатель, как финансовый рычаг. Леверидж показывает влияние структуры капитала на величину прибыли, то есть на сколько процентов увеличивается рентабельность капитала за счет привлечения заемных средств (чем больше заемный капитал, тем меньше прибыль).

Анализ денежных потоков включает в себя два основных соотношения: покрытие долга денежным потоком от операционной деятельности и покрытие долга чистым денежным потоком. Компании работающие на основании долгосрочных обеспеченных контрактов, обычно имеют более предсказуемые и стабильные денежные потоки, в то время как для новых компаний ситуация обстоит наоборот.

При оценке ликвидности компании, рассматривается структура сроков долговых обязательств, уровень наличности и других ликвидных активов и банковских линий, учитываются риски резких колебаний процентных ставок. Финансовая гибкость отража-

ет поведение компании при дополнительном финансировании, а также на возможность привлекать заемные средства от нескольких источников.

Финансовый анализ по банку, как и по любой другой компании, будет включать в себя расчет следующих основных коэффициентов [7]:

- **Чистая процентная маржа** =
$$\frac{\text{процентные доходы за период} - \text{процентные расходы за период}}{\text{исходная процентная доход}} \cdot 100\%$$
- **Операционная маржа** =
$$\frac{\text{чистые доходы от основных (базисных) операций}}{\text{исходная процентная доход}} \cdot 100\%$$
- **Рентабельность активов** =
$$\frac{\text{чистая прибыль}}{\text{сумма активов}} \cdot 100\%$$
- **Рентабельность собственного капитала** =
$$\frac{\text{чистая прибыль}}{\text{собственный капитал}} \cdot 100\%$$
- **Достаточность собственного капитала** =
$$\frac{\text{чистая прибыль}}{\text{собственный капитал}} \cdot 100\%$$
- **Коэффициент текущей ликвидности** =
$$\frac{\text{оборотные активы}}{\text{краткосрочные обязательства}}$$
- **Коэффициент быстрой ликвидности** —
$$\frac{\text{краткосрочная дебиторская задолженность} + \text{краткосрочные финансовые вложения} + \text{денежные средства}}{\text{текущие обязательства}}$$
- **Коэффициент абсолютной ликвидности** =
$$\frac{\text{краткосрочные финансовые вложения} + \text{денежные средства}}{\text{текущие обязательства}}$$

Исходя из деятельности компании и отрасли, в которой она ее осуществляет, виды коэффициентов могут варьироваться. Например, для банковского сектора, рассмотренные выше финансовые коэффициенты, являются наиболее распространенными при анализе финансового состояния. Данные коэффициенты также рассчитываются на протяжении нескольких периодов, с целью отслеживания динамики и разработки рекомендаций по эффективному управлению финансами.

4) Анализ менеджмента.

Анализ менеджмента организации включает в себя исследование исполнительного звена компании. Менеджмент оценивается

по его роли в определении успеха бизнеса и допустимости риска [2], и это, соответственно, включается в анализ бизнеса и финансовых рисков [8].



Большое внимание уделяется стратегическому направлению компании. Понимание стратегического направления деятельности компании важно, так как это дает представление относительно того, что ожидается в ближайшей перспективе. В этом анализе, также принципиально важно оценить состоятельность и реалистичность целей и стратегий компании.

Помимо стратегического направления также рассматривается финансовая политика. Основной целью является выявление финансовых целей компании и допустимость риска в отношении возможности долгового финансирования, основываясь на исторических результатах деятельности компании.

После проведенного комплексного анализа, полученные экспертами результаты анализа, выносятся на заседание рейтингового комитета для обсуждения, результатом которого является предварительный кредитный рейтинг. Рейтинговый комитет является консультативно-совещательным органом, в котором принимают участие опытные профессионалы из различных отраслей, что гарантирует более объективную и точную оценку.

В течение последующего года рейтинговое агентство осуществляет постоянный мониторинг показателей компании. Контроль осуществляется для того, чтобы в случае возникновения каких-либо значимых для компании событий, агентство имело возможность пересмотреть рейтинг в сторону повышения или понижения. Стоит отметить, что в этот же период рейтингуемая организация ежеквартально высылает в агентство установленную отчетность, а также, при необходимости, дополнительную информацию о своей деятельности [9].

Учитывая динамичный рост фондового рынка в Казахстане, актуальность развития деятельности рейтинговых агентств является крайне значимой. Рейтинговые оценки, которые получает компания, помогают не только повысить уровень прозрачности и доверия, но и увидеть ситуацию в компании со стороны независимых экспертов. Независимая оценка всегда являлась ценной, так как она основывается на фактических и исторических данных, и не имеет влияния от различных внутренних факторов компании. Приобретая рейтинг, который включает в себя исследование количественных и качественных показателей, компания получает развернутый обзор своей деятельности, в котором может отследить свои сильные и слабые стороны, и впоследствии, принимать решения.

Список используемой литературы

1. Управление кредитными рисками: учебное пособие / В.В. Жариков, М.В. Жарикова, А.И. Евсейчев. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2009. – 244 с.
2. Обзорная часть методологии Рейтингового Агентства «Регионального Финансового Центра Алматы», представленная на корпоративном сайте компании www.rfcaratings.kz
3. Анализ кредитных рисков / Н.С. Костюченко - Изд-во СПб.: ИТД «Скифия», 2010. – 440с.
4. Бизнес-анализ информации. Статистические методы / Аббакумов В.Л., Лезина Т.А. Изд-во: Экономика, 2009. – 374с.
5. Данные Национального Банка Республики Казахстан.
6. Финансовый анализ: методы и процедуры / Ковалев В.В. Изд-во: Финансы и статистика, 2002. – 560с.
7. Финансовый менеджмент: теория и практика / Е.С. Стоянова, Изд-во «Перспектива», 2010. – 656 с.
8. Внутрифирменное управление (модели и методы) / Щепкин А.В. Изд-во.: ИПУ РАН, 2001.- 80 с.
9. Указ Президента Республики Казахстан от 13 августа 2012 года № 362 «О Концепции дальнейшего развития институтов независимой оценки контракции рисков (рейтинговых агентств, кредитных бюро) и коллекторских агентств»

ЕГЕМБЕРДИЕВ Д.

«Есеп және аудит»

мамандығының магистранты

Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ

Алматы қаласы

ӨНДІРІСТІК ШЫҒЫНДАРДЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЖОЛДАРЫ

Өнімнің өзіндік құны ұйымның өндірістік-шаруашылық қызметін сипаттайтын негізгі экономикалық көрсеткіштердің бірі бола отырып, кәсіпорын табысының қалыптасуына, қорлар мен резервтердің жасақталу деңгейіне ықпал етіп қана қоймайды, сонымен бірге бағаның қалыптасуына да әсер ететіні сөзсіз анық [1]. Оңтайлы басқару шешімдерін қабылдау мақсатында ұйымның өндірістік қызметінің барлық кезеңдеріндегі шығыстарды анықтаудың маңыздылығы өте жоғары. Себебі, осы уақытқа дейін экономикалық әдебиеттерде шығындар жөніндегі бірыңғай пікірлердің жоқтығынан отандық тәжірибеде «шығындар», «шығыстар» және «өндіріс шығындары», «өндіріске жұмсалынған шығындар» бірдей ұғымда пайдаланылып келді.

Нарықтық экономикадағы бәсекелестік пен баға саясатының еркін даму мүмкіндіктеріне қарай, табыс деңгейіне әсер етуші факторы ретінде және басқарудың негізгі құралы ретінде өзіндік құнның рөлі арта түсуде.

Отандық ұйымдарда бүгінгі уақытқа дейін орталықтандырылған мемлекеттік баға белгілеу жағдайында дұрыс болып шыққан бұйымдар арасындағы қосымша шығындарды бөлу арқылы толық өзіндік құн есебі ғана қолданылды. Меншіктің әр түрлі нысаны ұйымның жекелену, мемлекеттік кәсіпорындарды жекешелендіру процесінің даму, еркін баға белгілеу мен шығарылатын өнімнің ассортиментін өз бетінше жоспарлау тетіктерін енгізу, нарықтық экономиканың басқа жақтарын дамыту шамасы бойынша бухгалтерлік практиканың жаңа және келешектік бағыттарының бірі басқару есебіне деген қажеттілік бірте-бірте өсуде.

Бухгалтерлік басқару есебі - шаруашылық және қаржылық іс-әрекетпен шұғылданатын әркімге қажет білім саласы.

Шаруашылық қатынастардың қандай тобы көрсетілуіне байланысты бухгалтерлік есеп екі құрамдас бөлікке бөлінеді: қаржылық есеп пен басқару есебі. Қаржылық есептің мәліметтері салыстырмалы және мекеменің қаржылық жағдайына, оның төлемге және несиеге қабілеттілігіне, оған инвестиция салудың пайдалылығына әділетті баға беру үшін ішкі пайдаланушыларға, инвесторларға, кредиторларға және басқа пайдаланушыларға қажетті ақпарат болуға тиіс.

Оңтайлы басқару мен қаржылық шешімдерді қабылдау үшін өз шығындарынды және бәрінен бұрын өндірістік шығындар жайлы ақпаратты талдай білу керек. Шығындарды талдау олардың тиімділігін анықтауға, олардың шектен тыс болу болмауын айқындауға, жұмыстың сапалық көрсеткіштерін тексеруге, бағаларды дұрыс қоюға, шығындарды реттеу мен бақылауға, пайда мен өндірістің пайдалы деңгейін жоспарлауға көмектеседі.

Басқарушылық есептің жүйесінде ақпаратты мүдделі тұлғаларға дұрыс шешім қабылдау үшін кәсіпорын ішінде әзірлеп, ұсынады. Әдетте шешім келешектегі оқиғаларға қатысты болғандықтан, деректерді алу (жинау) жүйесінде көп назар аударылатын болжалды шығындар мен болашақтағы табыстар туралы толық ақпарат аса қажет. Егер өткен шақтағы және болжанған шығындар мен табыстар бірдей болатын болса, онда шешім қабылдау үшін пайдалы ақпарат алуға болады.

Шешім қабылдау және жоспарлау барысында қолданысқа таңдап алынған баламалы нұсқаларды егжей-тегжейлі талдау үшін шығындар мен табыстардың сипаттамасы толық болуы керек. Сондықтан шығындар мен табыстарды жүйелендірудің (жүйеге келтіретін) мынадай мақсатқа лайықты схемасы беріледі:

- айнымалы, тұрақты;
- бағалау есебіне қабылданатын және қабылданбайтын алдағы кезең шығындары;
- қайтарылмайтын шығындар және аяқталған кезең шығындары;
- жүктелген шығындар (вмененные затраты);
- инкременттік және маржиналдык шығындар;

- маржиналдық табыс;
- жоспарланған және жоспарланбаған шығындар;
- релеванттық және релеванттық емес шығындар;
- өндіріс көлеміне қатысты шығын динамикасы.

Айнымалы сомасы өндіріс көлеміне байланысты тікелей өзгертін шығын жатады, яғни ол кәсіпорынның іскер белсенділік деңгейіне тәуелді. Бұл - шикізат және негізгі материал шығындары, негізгі өндіріс жұмысшыларының еңбекақысы. Өнім бірлігінің шығыны - тұрақты шама.

Тұрақтыға мөлшері өндіріс көлемінің өзгеруіне, яғни кәсіпорынның іскер белсенділігінің деңгейіне тәуелді болмайтын шығындар жатады. Мұндай шығындарға үй-ғимараттарды күтіп ұстау, амортизация, жарнама, басқару қызметкерлерінің еңбекақысын жатқызуға болады. Өнім бірлігіне есептелген тұрақты шығын өндіріс көлеміне қарай өзгереді, яғни өндіріс көлемі ұлғайтылғанда кемиді.

Айнымалы және тұрақты шығындарға нақты шектеу қою, іс жүзінде мүлдем мүмкін емес, өйткені олардың кейбіреуі жартылай тұрақты немесе жартылай айнымалы болады. Сондықтан олар шартты - тұрақты немесе шартты-айнымалы деп жиі аталады.

Бағалу есебіне қабылданатын және қабылданбайтын алдағы кезең шығындары.

Белгілі бір шешімді әзірлеуде бұл мәселеге шығындар мен табыстардың қандай қатысы барын, яғни есепке не алынатынын, не алынбайтынын анықтап алу қажет.

Есепке алынған шығындар мен табыстар бұл шешім қабылдауға әсерін тигізген алдағы кезеңнің шығындары мен табыстары, ал есепке алынбағаны - қабылданған шешімге қатысы болмайды.

Қайтарылмайтын шығындар немесе аяқталған кезең шығындары. Бұл шығындар қандай да бір шешімдердің пайдасы үшін болатын түйін (таңдау, байлам) осы шығынның сомасына ешқандай әсерін тигізе алмайтын, сатып алынған ресурстардың құнын білдіреді. Ол бұрын қабылданған шешімнің нәтижесінде пайда болады және келешекте пайдаланатын шешімдер оны өзгерте алмайды.

Жорамалдағы шығындар. Бұл шығындар басқасынан бас тартуды талап ететін әлдебір баламалы әрекет бағамының түйінін құрбан етілуі немесе жоғалуы мүмкін сипатын білдіреді. «Жорамалдағы шығындар» ұғымы тек ресурстар шектеулі болған жағдайда ғана қолданылады. Ресурстар шектеулі болмайтын жерде бірдемені құрбан етудің қажеті болмайды. Мысалы. Кәсіпорынның әзірленуі 200 сағат өңдеуді талап ететін арнайы бөлшектердің бірқатар партияларын өндіруге келісім-шарт бекітуге мүмкіндігі бар.

Инкрементті және маржиналдық шығындар мен табыстар. Инкрементті шығындар мен табыстар қосымша болып табылады және өнім бірліктерінің қандай да бір қосымша топтарына дайындау және сату нәтижесінде пайда болады. Ол көп жағынан маржиналдық шығындар мен табыстарға ұқсас. Олардың арасындағы негізгі айырмашылық соңғысы өнім бірлігінің қосымша шығындары мен табыстарын білдірсе, алдыңғысы өз мәнінде қосымша шығын болып, өнім бірлігінің тұтас тобын өндіру көлемін ұлғайтудың, нәтижесі болып табылады.

Маржиналдық табыстар бұл өнімді сатудан түскен түсім мен өзгермелі шығындар бойынша есептелген оның толық емес өзіндік құндары арасындағы айырмашылық. Маржиналдық табыстың құрамына кәсіпорынның табысы мен тұрақты шығыны кіреді. Маржиналдық табыстан тұрақты шығынды шегеріп тастағаннан кейін операциялық пайданың көрсеткіші қалыптасады.

Жоспарлы бұл нормативтерге, лимиттерге сәйкес өндірістің белгілі бір көлеміне есептелген шығындар. Ол өнімнің жоспарлы өзіндік құнына қосылады.

Жоспарланбаған - өнімнің нақты өзіндік құнында көрсетілетін шығындар.

Релеванттық және релеванттық емес шығындар оңтайлы басқару шешімін іріктеуде назарға алынатын шығындар. Мұндай талдауда тек шамасы осы немесе басқа шешімдерге байланысты шығындар ғана ескеріледі. Мұндай шығындар релеванттық деп аталады, яғни елеулі немесе маңызды деп саналады. Шамасы қабылданған шешімге тәуелді болмайтын шығын релеванттық емес және нұсқаларды бағалау барысында ескерілмейді.

Нарықтық экономикаға көшу кәсіпорын ішінде де, оның сыртында да пайда болатын ақпарат көлемін едәуір ұлғайтуды ұйымнан талап етеді.

Шығарылатын өнімге сұраныс, белгілі бір жағдайлар мен талаптарда өнімді өткізу мүмкіншілігі, бұл өнімнің өндірісін материалдық-техникалық қамтамасыз ету, негізгі өндіріс, өндірістің техникалық дайындығы, өндіріске шығындар мен белгілі бір бұйымдарды шығарудың тиімділігі және т.с.с. жайлы ақпарат көлемі ұлғаяды. Көптеген кәсіпорындарда ақпараттық қажеттіліктер шамамен бірдей.

Сонымен, басқару есебі есептеу, жоспарлау, бақылау, кіріс, шығыстарды жолдау жүйесі мен талдаушылық тұрғыдан қажетті шаруашылық іс-әрекеттің қорытындыларын, қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді келешекте кәсіпорын қызметінің қаржылық нәтижелерін оңтайлындыру мақсатымен әр түрлі басқару шешімдерін шұғыл қабылдау жүйесін көрсетеді.

Басқару есебінің объектілері ұйым мен оның бөлімшелерінің шаруашылық қызметінің қорытындылары мен шығындары; баға белгілеу, бюджеттеу және ішкі есеп беру болып табылады [2].

Құнды қағаздармен қаржылық операциялар, мүлікті сату мен сатып алу, жал және лизинг операциялары, еншілес және тәуелді қоғамдарға инвестициялар және т.с.с. басқару есебінің шеңберінен шығады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. А.К. Ержанов, Ә.К. Айтанаева, Г.Ш. Жұманова, М.С. Баянова, Ә.Е. Иматаева Басқару есебі. Оқу құралы/ Алматы: Экономика, 2009.
2. Тайғашинова Қ.Т. Басқару есебі. Оқу құралы/ Алматы: LEM, 2011.
3. К.К.Кеулимаев, Н.А.Кудайбергенов Производственный и управленческий учет – Алматы, Экономика, 2011.
4. Назарова В.Л., Жапбарханова М.С., Фурсов Д.А., Фурсова С.Д. Басқару есебі – Алматы, Экономика, 2005.

ЕЛЕШОВА Р.К.
магистрант ПМ «Учет и аудит»
КазЭУ им.Т. Рыскулова
Научный руководитель: к.э.н.
ДЖУНДИЛЬБАЕВА А.С.

ДОПУЩЕНИЯ И КАЧЕСТВЕННЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ

Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО) все больше и больше входят в жизнь предприятий. В первую очередь это те компании, которые в силу необходимости должны общаться с иностранными инвесторами и кредиторами. Другие компании еще только учатся определенным процессам организации МСФО

В числе первоочередных задач, стоящих перед такими организациями, наряду с подготовкой соответствующих специалистов, определением методики перехода и трансформации отчетности и др. стоят разработка и обеспечение преемственности учетной политики.

Переход организаций к составлению финансовой отчетности по МСФО выдвинул важнейшую задачу – обосновать теоретические и практические аспекты формирования соответствующей учетной политики.

Целью работы является: выделение основополагающих принципов методологии финансовой отчетности, а также изучение концепции представления финансовой отчетности, также рассмотреть принципы составления отчетности. Для достижения цели поставлены следующие задачи: рассмотрение современных систем учета и факторов, их определяющих; рассмотрение этапов внедрения МСФО в Казахстане.

Принципы составления отчетности представляют собой концептуальные основы формирования ее показателей. Учетной системе каждой страны свойствен собственный набор принципов составления отчетности.

Качественные характеристики являются атрибутами, делающими представляемую в финансовой отчетности информацию полезной для пользователей. МСФО выделяют четыре основные качественные характеристики информации: понятность, сопоставимость, уместность и надежность. Две первые характеристики касаются представления информации, две последующие — ее содержания.

Понятность означает доступность информации для пользователя, имеющего достаточные знания в сфере деловой и экономической деятельности, бухгалтерского учета и желание изучить информацию с должным старанием.

Информация, содержащаяся в финансовой отчетности, должна быть сопоставимой во времени и сравнимой с информацией других компаний. Это позволяет проследить тенденции в финансовом положении компании и результатах ее деятельности.

Уместной считается информация, влияющая на экономические решения пользователей, помогающая им оценивать прошлые, настоящие и будущие события, подтверждающая или исправляющая прошлые оценки. На уместность информации значительное влияние оказывает ее существенность. Информация является существенной, если ее пропуск или искажение могут повлиять на экономическое решение пользователя.

Информация считается надежной в случае, если в ней нет существенных ошибок. Залогом надежности информации является соблюдение следующих условий при ее раскрытии: правдивое представление, преобладание экономической сущности над юридической формой, нейтральность, осмотрительность, полнота, существенность.

Информация представлена правдиво, если достигнуто соответствие между фактом хозяйственной деятельности или событием, с одной стороны, и его квалификацией и оценкой в бухгалтерской отчетности, с другой.

Формирование определенной системы учета происходит под воздействием всей совокупности вышеперечисленных факторов, причем разнообразие учетных систем объясняется различной степенью сочетаемости рассмотренных выше факторных вариантов.

В настоящее время можно говорить о формировании англо-американской, континентальной, южноамериканской модели бухгалтерского учета и модели смешанной экономики.

В англо-американской системе бухгалтерский учет рассматривается не только как система записей, классификации и обобщения финансовых данных путем регистрации в денежных единицах сделок и событий, но и как средство обеспечения количественной информации финансового характера о хозяйствующих субъектах в целях использования этой информации для принятия управленческих решений. Другими словами, система бухгалтерского учета является важнейшим элементом инфраструктуры рыночной экономики, связывающей воедино как частные, так и государственные организации.

Как правило, все категории пользователей отчетности анализируют финансовые результаты не отдельного предприятия, а рассматривают альтернативные варианты помещения своих средств в компании самых различных отраслей. Таким образом, для проведения межфирменных сопоставлений представляемая компаниями информация должна быть единообразной, то есть стандартной, составленной по единым нормам и правилам. В странах, использующих англо-американскую модель бухгалтерского учета, стандарты разрабатываются не государственными органами власти, а общественными профессиональными организациями. Так, в США эту роль выполняет Совет по стандартам финансового учета при Американской ассоциации дипломированных общественных бухгалтеров. Он разрабатывает Положения о концепциях финансового учета (Statements on Financial Accounting Concepts – SFAC) и сами стандарты (Generally Accepted Accounting Principles – GAAP).

Характерной чертой нормативного регулирования бухгалтерского учета континентальной модели является то, что государство участвует как в процессе разработки норм учета, так и в процессе внедрения их в практику. Правила составления отчетности организаций разработаны таким образом, чтобы формировать входную информацию для национальной системы счетоводства, посредством которой государство контролирует экономику. Это обстоятельство обусловлено многовековой традицией централизации управления и стремления предпринимателей заручиться и полу-

чить поддержку государства. Последнее оказывает существенное влияние на бухгалтерский учет путем установления системы налогообложения и требования отражать на счетах бухгалтерского учета все расходы для целей налогообложения. Процедуры расчета налогооблагаемой прибыли на основе данных бухгалтерского учета строго регламентированы. Для определения налоговых обязательств разрабатываются таблицы корректировок бухгалтерской прибыли. Профессиональным бухгалтерским организациям отводится роль консультантов по практическому применению разработанных государством норм, а также исследователей в области бухгалтерского учета.

Южноамериканская модель бухгалтерского учета характеризуется ориентацией на потребности государственных плановых органов и, как правило, используется «испано-говорящими» странами, которые объединены общностью исторического развития и традиций.

В основу бухгалтерского учета положен общепринятый план счетов. Он обеспечивает прозрачность годовой отчетности компаний, ее сопоставимость и адаптацию бухгалтерского учета к требованиям международных стандартов, предъявляет строгие требования к представлению информации к годовой отчетности. Так, в ней должны содержаться сведения о предполагаемом распределении результатов деятельности компании, применяемых правилах оценки, включая исчерпывающий перечень критериев по каждой категории активов и пассивов. В отчетность должны включаться данные об аренде, страховании, судебных процессах, материальных основных средствах, запасах, собственном капитале, налогах и т.д. Также в отчетности представляется информация, необходимая для осуществления контроля за исполнением налоговой политики.

Еще одним отличием этой модели является постоянная корректировка отчетных данных на темпы инфляции и унификация бухгалтерских методик.

Модель смешанной экономики характерна для стран Восточной Европы и государств, входивших в состав Советского Союза, для которых переход к рыночной экономике явился предпосылкой для реформирования бухгалтерской системы.

Многообразие форм собственности, не характерное для социалистической системы хозяйствования, повлекло за собой необходимость предоставления финансовой информации не только для государственных органов власти, но и для акционеров, собственников, управленцев, кредиторов и инвесторов. Расширение внешнеэкономической деятельности, отсутствие «железного занавеса» и необходимость в притоке иностранного капитала выдвинули макроэкономические интересы данных государств в разряд первоочередных, назрела объективная необходимость предоставления финансовой отчетности предприятий в соответствии с требованиями Международных стандартов финансовой отчетности (МСФО).

Практика перехода на МСФО показала, что существуют два пути решения этой задачи – принятие Международных стандартов за основу и сохранение некоторых национальных особенностей (а, как следствие, и относительной экономической независимости) или «дублирование» Международных стандартов.

Список использованной литературы

1. Палий В.Ф. Международные стандарты учета и финансовой отчетности: Учебник. Издание 3-е, доп. и испр. – М.: ИНФРА-М, 2008.
2. МСФО. Практика применения И. В. Аверчев. Издательство: Эксмо, 2008.

ЕСҚАЛИЕВА А.Ж.

*аға оқытушы, Экономика магистрі
Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік
Университеті Атырау қаласы*

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЛИЗИНГТІК ҚЫЗМЕТТІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫНА ТАЛДАУ

Лизинг қазіргі кезде Қазақстанда да қалыптасу және даму кезеңін өткеруде. Лизингті дамыту үшін заңдық-құқықтық

актілердің қабылдануы банкілер мен саудалық құрылымдар құрған, мемлекет немесе ҚР заңдары бойынша заңды тұлға болып есептелетін және шетел компаниялары тарапынан қаржыландырылатын түрлі лизингтік компаниялардың пайда болуына септігін тигізді. Лизингтік компаниялардың басым көпшілігі лизингті қолданудың тиімділігін арттыру үшін банкілердің көмегімен дербес қаржы көздерін тарту және өзара бірлестіктер мен одақтарға бірлесу арқылы ірілену саясатын жүргізуде. Лизингтік қызметтерді көрсететін компаниялар мен банкілердің көбеюі бір жыл ішінде жасалатын лизингтік операциялар көлемінің артуына себепші болып, соңғы жылдары лизингтік мәмілелер мен операциялар саны қарқынды түрде арта түсті.

Нарық дамыған сайын жаңа қаржы құралдарын пайдалану қажеттілігі туындайды. Қазіргі кезде Қазақстанда өндірістің өсу болашағы зор, мұның өзі техника мен құрал-жабдыққа қажеттіліктің де өсуін білдіреді. Лизинг кәсіпорындарға жалаң қаржы жүктемелері кезінде өндірістік процесті жүзеге асыруға қажеттінің бәрін алуға мүмкіндік береді. Мұның өзі Қазақстандағы лизинг қызметін көрсету нарығын жуық арадағы жылдарда тек қана өседі деп болжауға негіз болады.

Сарапшылардың пікірі бойынша, Қазақстандағы қазіргі заманғы экономикалық ахуал лизинг үшін қолайлы болып отыр. Лизинг операциясы барлық қатысушылар үшін тиімді: тараптардың бірі кезең-кезеңмен төлейтін кредитті және қажетті жабдықтарды алады; басқасы – кредитті қайтару кепілдігін алады, өйткені лизинг объектісі соңғы төлем түскенге дейін лизинг берушінің немесе лизинг операциясын қаржыландыратын банктің меншігі болып табылады.

Тиімді жоба болған кезде лизинг алушы жабдықтарды алуға және сонымен бір мезгілде үлкен шығын жұмсамай-ақ қандай да болмасын өндірісті бастау мүмкіндігіне ие болады. Бұл, әсіресе жаңадан бастаған ұсақ және орта кәсіпкерлер үшін өзекті болып табылады. Сонымен қатар, лизинг алушының бухгалтерлік есеп жүргізуі оңайлатылады, себебі негізгі қаражат, амортизация есептеу, салықтардың бір бөлігін төлеу және борышты басқару

бойынша есепке алуды лизинг компаниясы жүзеге асырады. Лизинг шартында берешекті өтеудің икемді схемасын пайдалануды көздеуге болады. Жоғарыда атап көрсетілген барлық жағдайларға банктің өзі лизинг алушы болып табылатын нұсқаны қосуға болады. Бұл – банк үшін пайдалы, өйткені, банктің теңгерімі жеңілдейді және банк қызметін сипаттайтын экономикалық көрсеткіштерде оң көрсетіледі.

Төмендегі 12-кесте мәліметтері бойынша лизингтік операциялар көлемінің ауылшаруашылығы машиналары, құрал-жабдықтары және компьютер лизингі операцияларында қарқынды түрде артқандығы байқалады. Көрсетілген жылдар барысында негізгі өсім құрылыс жабдықтарының лизингінде байқалып отыр. 2009 жылмен салыстырғанда 2012 жылы 63,8 есеге өскен (Кесте -1).

Кесте 1– 2009-2012 жылдары арасында Қазақстан Республикасында көрсетілген лизингтік қызметтер көлемі мен құрылымы (млн. теңге)

| Лизингтік қызметтер | 2009 жыл | 2010жыл | 2011жыл | 2012 жыл | 2009-2012 ж.ж. салыстыру (қанша есе) |
|--|----------|---------|---------|----------|--------------------------------------|
| Жеңіл автокөлік лизингі | 49,7 | 54,1 | 81,4 | 188,3 | 3,8 |
| Басқа да құрлықта жүретін көлік құралдарының лизингі | 15,5 | 45,8 | 83,9 | 97,0 | 6,3 |
| Кемелер лизингі | - | - | 39,5 | 36,4 | - |
| Ұшақтар лизингі | 10,6 | 24,9 | 46,9 | 78,2 | 7,4 |
| Ауылшаруашылығы машиналарының лизингі | 4,0 | 40,0 | 27,1 | 217,6 | 54,4 |
| Құрылыс жабдықтарының лизингі | 48,8 | 1585,6 | 1804,6 | 3112,3 | 63,8 |
| Компьютерлер лизингі | 7,2 | 5,5 | 27,9 | 285,5 | 39,6 |
| Басқа да құрылғылар мен жабдықтар лизингі | 20,5 | 86,2 | 52,5 | 298,1 | 14,5 |
| Басқа негізгі құралдар лизингі | 5,4 | 3,1 | 1,9 | 1,9 | 2,7 |
| Барлығы | 161,7 | 1855,2 | 2165,8 | 5015,2 | 31,0 |

Ескерту: Қазақстан Республикасы Статистика агенттігінің материалдарынан алынды

Республикамызда көрсетілген лизингтік қызметтердің жалпы көлемінің артуына қарамастан, лизингтің даму деңгейі әлі күнге дейін қойылған талаптарға сай емес. Бұл, ең алдымен, лизингтің

ұйымдық-экономикалық тетіктерінің тиімсіз әрекеттілігіне, лизингтік қызметтердің құрамы мен түрлеріне қатысты ақпараттардың тапшылығына, осы саладағы мамандардың білімдері мен тәжірибелерінің жеткіліксіздігіне және лизингтік компаниялардың басым көпшілігінде инвестициялық мүмкіншіліктің төмендеуіне тікелей байланысты болып отыр. Жалпы алғанда, шағын және орта кәсіпорындар мен банкілердің үлесі бар компаниялар лизингтік қызметтерді ұсынуда. Ал жеткілікті потенциалы бар ірі жеке және мемлекеттік кәсіпорындар лизингтік жобаларды инвестициялау ісіне көп назар аудармауда.

Лизинг компанияларына неғұрлым төменгі тәуекел кезінде (әдеттегі кредиттеумен салыстырғанда) лизинг салынған капиталға қажетті пайданы қамтамасыз етеді.

Қорытынды төлем жасалғанға дейін лизинг беруші жабдықтардың заңды меншік иесі болып қала береді, сондықтан есеп айырысу бұзылған кезде осы жабдықты талап ете алады және шығындардың орнын жабу үшін оны сатуына болады. Лизинг алушы банкротқа ұшыраған жағдайда жабдық міндетті түрде лизинг компаниясына қайтарылады.

Лизинг беруші лизинг алуға пайдаланылуын бақылауға барлық уақытта бірдей мүмкіндік болмайтын ақша ресурстарын емес, тікелей өндірістік құрал-жабдықтарды береді. Лизинг беруші Қазақстан Республикасының аумағына уақытша әкелінетін халықаралық лизинг объектісі болып табылатын өнімге қатысты кеден баждарын және салықтарды төлеуден ішінара босатылады. Лизинг есебінен өндірілетін жабдықтар шығару нарығы кеңейеді. Лизинг жабдығына қосалқы бөлшектерді сатудан, сервисті және түрлендіруді жүзеге асырудан кіріс ұлғаяды.

Қазақстанда қазіргі кезде 20 жуық лизинг компаниясы жұмыс істейді. Осы компаниялардың Қазақстандағы бизнесі 2010 жылы лизингтік мәмілелердің жалпы көлемінің 90% құрады. 2010 жылы лизинг компанияларының ағымдағы мәмілелерінің құны 472 млн. долларға жетті, мұның өзі 2009 жылғыға қарағанда 49% жоғары. Жасалған мәмілелер көлемі 174 млн. доллар болды, 2010 жылғы 6 ай ішінде аяқталған мәмілелердің көлемі 18 млн. доллардан асты. 2009 жылғымен салыстырғанда нарықтың өсуі 60% болды.

Лизингтік мәмілелерді қаржыландыру үшін ресурстарды тиімді тарту – лизинг компаниялары табысының негізгі факторы. Лизинг компанияларын қаржыландырудың неғұрлым кең таралған көзі жалпы қаржыландыру көлемінің 85% астамын иеленетін банк кредиттері болып табылады. Мәміленің қалған бөлігі меншікті қаражат есебінен қаржыландырылады. Банктердің жанынан құрылған лизингтік компаниялардың басымдыққа ие болатыны сөзсіз. Алайда, коммерциялық банктердің өздерінің еншілес компанияларын меншікті капиталының 10% аспайтын мөлшерде қаржыландыруына қатысты Ұлттық Банк белгілеген шектеулері бар екенін атап айтқан жөн. Осы шектеулерге қарамастан, кейбір компаниялар қазіргі уақытта белгіленген лимитке толығымен сайма-сай келуде.

Лизинг компаниясының басты бәсекелестік артықшылығы тұрақты қаржыландыру көзі болып табылатындықтан, 2009–2010 жылдары лизинг компанияларының облигациялар эмиссиясына қызығушылығы өсті. 2009 жылы 2 млрд. теңге сомасындағы облигацияларды «БТА ORIX Лизинг» компаниясы шығарды, ал 2010 жылы «Альянс Лизингтің» эмиссияларының көлемі 2,5 млрд. теңге болды. Нарыққа қатысушылар облигациялардың қаржыландыру құралдарының қосымша көзі ретіндегі болашағын түгелдей оң бағалайды.

Коммерциялық кредит, әдетте мұндай кредиттер бойынша ставкалар жоғары болмауы себепті лизинг алушылар үшін барынша тиімді қаржыландыру тәсілдерінің бірі болып табылады. Алайда, оның төменгі үлесі (2%) шетелдік жеткізушілердің әлі де болса жеткізушілер алдында сенім кредитін енді ғана қалыптастыру үстіндегі қазақстандық лизинг компанияларына қарайлап отырғанын көрсетеді. Лизинг компаниялары тәжірибелерінің өсуіне байланысты жуық арадағы жылдарда коммерциялық кредиттердің үлесі айтарлықтай өсуі тиіс.

Ауыл шаруашылығы техникасының үлесі 2008 жылғы 48%-дан 2010 жылы 22%-ға дейін қысқарды. Ауыл шаруашылығы секторына «ҚазАгроФинанс» компаниясы тарапынан кұю көлемінің жоғары көрсеткіші арқасында ұзақ уақыт бойына лизинг

операцияларының осы санаты көшбасшы болып келді. Осы сегментте жоғарыда аталған компаниядан басқа «БТА ORIX Лизинг», «Центр Лизинг» сияқты ойыншылар пайда болды.

Үлесі 2008 жылғы 8%-дан 2010 жылы 15%-ға дейін өскен құрылыс техникасымен лизинг операцияларының көлемі айтарлықтай өсті. Құрылыс, жол-құрылыс және басқа құрылыс техникасы сегментінде «Центр Лизинг», «АТФ Лизинг», «БТА ORIX Лизинг», «Халық Лизинг», «Бипек Лизинг» сияқты компаниялар неғұрлым белсенді. Соңғы жылдары Алматы және Астанада ғана емес, сонымен қатар аймақтарда өз бизнестерін жүргізіп отырған құрылыс компаниялары лизингке қызығушылық білдіре бастады. Қазір негізгі клиенттер құрылыс жүргізушілер болып табылады. Құрылыс материалдарының тапшылығы құрылыс компанияларын материалдарды өндіру үшін кешендерді лизингпен сатып алуға мәжбүрлейді. Құрылыс дүрбелеңі бизнес тарапынан үлесі 2008 жылғы 25%-дан 2010 жылы 29%-ға дейін өскен автокөлік сияқты лизинг затына сұраныс тудырады.

Осы топтың ішінде жүк көлігінің үлесі 70% астамын қамтиды, ол 2008 жылы 52% болды. Осы сегментте лизинг компанияларының көпшілігі белсенділік танытады, бұл заңды құбылыс, өйткені, лизингтің осы объектісі жоғары өтімділікке ие. «Бипек Лизинг» және «Вираз Лизинг» сияқты компаниялар үшін автокөлік лизинг операцияларын жасаудың негізгі объектілері болып табылады.

Батыс Қазақстанда жаңа көмірсутегі кен орындарын өңдеу Қазақстанға активтерді сатып алуға арналған құрал ретінде лизингті пайдаланатын ірі инвесторларды тартады.

«Райффайзен Лизинг Қазақстан» және «Халық Лизинг» компаниялары 2010 жылы 5% құраған өндіруге арналған жабдықтардың негізгі портфелін қалыптастырды. Каспийде қазақстандық танкер флотының жасақталуына байланысты теңіз көлігі лизингіне сұраныстың (үлесі 6%), сондай-ақ теміржол көлігі лизингіне сұраныстың (үлесі 9%) пайда болғанын атап айту қажет, мұның өзі көліктің осы түрін мемлекеттің сатып алуының жандануына себепші болды. Осы сегментте «Райффайзен Лизинг Қазақстан» және «Альянс Лизинг» белсенді.

Лизинг сапалы жабдық тартуда маңызды роль атқарады. Лизинг компаниясы клиенттердің сенімді қазіргі заманғы жабдықты сатып алуы үшін тәуекелдерді төмендетуге тиімді. Өйткені, жабдықтың сынуы немесе ақаулы болуы немесе өнімділігінің жеткілікті болмауы тұтастай алғанда жобаның тәуекелдерінде барлық уақытта көрсетіледі. Егер жабдыққа қатысты проблема лизинг алушының өзінде туындаса, онда бұл автоматты түрде лизинг берушіде де туындайды. Клиентте лизинг төлемдерін төлеу бойынша қиындықтар пайда болған жағдайда лизинг компаниясына сенімді импорттық техниканы сатып алу қолайлы әрі жеңіл болады.

Өндірістік, сауда, полиграфиялық және басқа да жабдықтар лизингі компанияның жалпы лизингтік портфелінің аз ғана үлесін құрайды, мұның өзі осы секторлардағы инвестициялық белсенділік көрсеткішінің төмендігі болып табылады. Лизинг компаниялары басшыларының пікірлері бойынша бизнес өзінің инвестициялық қызметін дұрыс болжауға қатысты өз біліктілігін көтеруге тиіс.

Бизнеспен қарқынды дамушы қалаларда айналысқан жеңілірек болатыны айқын нәрсе. Қазақстанның негізгі бизнес орталықтарында – Алматыда және Астанада мұндай жағдайлар бар. Алматыдағы лизингтік операциялардың үлесі 2008 жылғы 34%-дан 2010 жылы 37%-ға дейін өсті, ал Астанада бұрынғы деңгейінде –10% шегінде сақталды.

Алматыдағы лизинг операцияларының неғұрлым көп үлесі «Альянс Лизингке», «Халық Лизингке» және «АТФ Лизингке» тиесілі. Үш компанияның жиынтық үлесі лизингтік нарықтың 59% құрайды. Алматыда негізгі қорларға инвестициялардың негізгі көлемінде лизингтің үлесі 5%-дан астамын құрайды, мұның өзі барлық аймақтардың ішінде ең жоғары көрсеткіш болып табылады.

Астанада «Бипек Лизинг», «Центр Лизинг» және «БТА ORIX Лизинг» компаниялары көшбасшы орындарға ие, олардың барлық лизинг операцияларындағы жалпы үлесі 76% құрайды. Астанаға барлық инвестициялардағы лизингтің үлесі 1,5% құрайды.

Көмірсутегіне бай Батыс аймақ тұрақты даму динамикасына ие. Оның үлесі 2009 жылғы 10%-дан 2010 жылы 23%-ға дейін өсті. Мұндағы неғұрлым белсенділер қатарында «Райффайзен Лизинг

Қазақстан», «Вираз Лизинг» және «БТА ORIX Лизинг» компаниялары болды, олардың нарықтағы үлесі 67% құрайды. Осы аймаққа инвестициялардың жоғары көлеміне қарамастан, мұндағы лизинг операциялары небәрі 1%-ды құрайды.

Өнеркәсіптік Солтүстік Шығыс аймақта лизинг операцияларының үлесі 2009 жылғы 40%-дан 2010 жылғы 21%-ға дейін азайды. 89% жалпы портфельмен нарық көшбасшылары «ҚазАгроФинанс», «Центр Лизинг» және «БТА ORIX Лизинг» болып табылады. Бұл аймақта негізгі қорларға жалпы инвестициялардағы лизингтің үлесі Қазақстан бойынша орташа көрсеткіштен жоғары және 2,6% құрайды.

Оңтүстік ауыл шаруашылығы аймағы өзінің үлесін 2008 жылғы 7%-дан 2010 жылы 16%-ға дейін ұлғайтты. Мұнда «Вираз Лизинг», «ҚазАгроФинанс» және «БТА ORIX Лизинг» компанияларда көшбасшы болып отыр, олардың нарықтағы жиынтық үлесі 67,2%. Лизинг арқылы жүзеге асырылған инвестицияларды деңгейі осы аймақтағы жалпы инвестициялар көлемінің 1,7% құрайды.

Қазақстанда лизинг нарығы дамуының әлуеті әлі де жеткілікті түрде ауқымды. Тіпті, лизинг инвестицияларының үлес салмағы ең жоғары аймақ Алматының өзінде жуық арадағы 2–3 жылда нарық бірнеше есе өсетін мүмкіндігі бар.

Өндірістің әр түрлі салаларында лизингті ұйымдастыру мен жүргізудің нақты рәсімдерінің, өкінішке орай, болмауы банктерге әзірше оның тиісті қызмет көрсету стандарттарын әзірлеуге және өздерінің оған қатысу тиімділігін айқындауға мүмкіндік бермейді. Лизинг мәмілелерін жүргізу көптеген міндетті нысаншылдықпен қоса жүргізілуде. Оның ішінде:

- жылжымалы мүліктің қаржылық лизингі шартын мемлекеттік тіркеу туралы талап,
- сатып алынатын жабдық шет елден келіп түсетін кезде сертификаттау және стандарттау жөніндегі талаптарды орындау,
- лизинг объектісін бухгалтерлік есепте дұрыс көрсету проблемалары.

Бұдан басқа да проблемелар бар: көптеген кәсіпорындардың қаржылық қызметінің айқын болмауы, олардың менеджментінің төменгі деңгейі, кредиторлар құқығын қорғаудың сенімді жүйесінің болмауы. Кредит операцияларының банктер үшін жоғары тәуекелділігі әлуетті заемшы туралы, оның кредит қабілеттілігін барабар бағалауға мүмкіндік беретін толық әрі шынайы деректерді алудың заңды мүмкіндігінің болмауы себепші болып отыр. Банктердің инвестициялық белсенділігіне елеулі дәрежеде барлық әсіпорындардың болашақта қаржылық есеп пен есептіліктің халықаралық стандарттарына күтіліп отырған көшуі, олардың іскерлік және қаржылық беделін бірегейлендірудің тиімді жүйесін құру ықпал етуі мүмкін.

Отандық өндірушілердің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін олар лизингтік қарым-қатынасты дамытуға ұмтылатын жағдайлар жасауы қажет, өйткені лизинг икемді әрі көп үміттендіретін, инвестициялар тартуға қабілетті экономикалық тетік болып табылады, ал өндірісті инвестициялау еліміздің экономикасын дамытуға себепші болады.

Екінші деңгейдегі банктердің еншілес компаниялары ретінде құралған лизингтік компаниялар: «Альянс Лизинг» АҚ; «БТА ORIX Лизинг» АҚ; «Халық Лизинг» АҚ; «Центр Лизинг» ЖШС; «НурИнвест Лизинг» ЖШС; «Темірлизинг» АҚ; «АТФ Лизинг» АҚ; «Альфа Лизинг Компаниясы» ЖШС.

Қазақстандағы ЖІӨ-гі лизингтің үлесі туралы мәліметтер 2-кестеде берілген.

Кесте 2 – ЖІӨ-гі лизингтің үлесі

| Көрсеткіштер | 01.01.2009 жыл | 01.01.2010 жыл | 01.01.2011 жыл | 01.01.2012 жыл |
|---|-------------------|-------------------|-------------------|-------------------|
| ЖІӨ-гі лизингтің үлесі, % | 0,28 | 0,40 | 0,44 | 0,52 |
| Негізгі қорларға салынатын инвестициялар көлеміндегі лизингтің үлесі, % | 1,01 | 1,53 | 1,52 | 1,86 |

Ескерту: Қазақстан Республикасы Статистика агенттігінің материалдарынан алынды

Қазақстан қаржылық лизинг нарығының алдағы уақытта қарқынды дамуын көрсететін барынша ұқсас қаржылық қызметтер

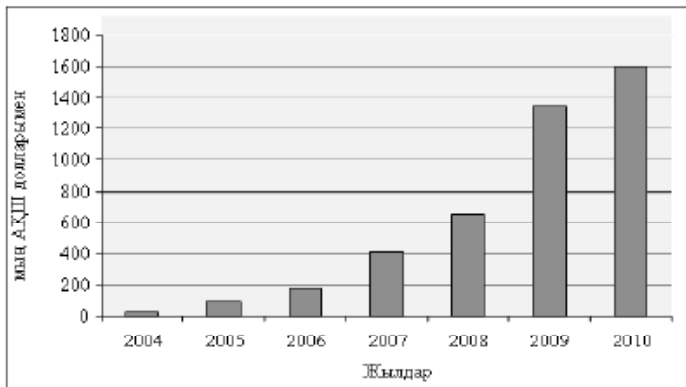
нарығы бар ТМД елдері арасында ЖІӨ көлемінде лизингтік қызметтің ең аз үлесін алып отыр.

Қазақстандағы лизингтік нарықтың даму негізі 2002 жылы «Қаржы лизингі туралы» заңның қабылдануымен байланысты болды. Лизинг нарығы қаржы нарығының ең бір тез дамып отырған нарығының біріне жатады. 2004 және 2010 жылдар аралығында лизингтік операциялар көлемі 75 есеге өскен (1-сурет).

Лизингтік нарықтың мұндай қарқынмен дамуы өндірістің негізгі құралдарының жоғары дәрежеде тозуы, жаңа өндірістің дамуы, алдыңғы жылдардағы қарқынды құрылыстың дамуымен, сондай-ақ мемлекеттің қолдауымен тікелей байланысты.

Бірақта, Қазақстанда біршама лизингтік операциялардың көлемі өскенімен, лизинг негізгі құралдардың жанаруын қаржыландырудың толық қанды құралына айнала алмай отырғандығы жасырын емес. Сарапшылардың бағалауынша лизингтік операциялардың көлемі 2004 жылы 22 млн. АҚШ долларын құраса, ал 2010 жылы оның көлемі 1 600 млн. АҚШ долларына жуық шаманы құраған.

2010 жылы лизинг арқылы негізгі құралдарға салынған инвестициялардың сомасы 6,2 % құрады. Ал Германияда аталған көрсеткіш 18 % Ұлыбританияда 38 % Швецияда 28 % және Ирландияда 25 % құрап отыр. Халықаралық тәжірибеге сүйенетін болсақ, аталған бизнестің біздің елімізде болашағының барлығына күмән келтіруге болмайды.



Сурет 1 Лизингтік операциялардың жалпы көлемі, мың АҚШ долларымен

Ескерту – ҚР статистика агенттігі материалы негізінде құрастырылған

Лизингтік қызметті құқықтық жағынан қамтамасыз ету міндетті түрде керек, бірақ лизинг даму шарты жеткіліксіз. Лизингтік сектордың қалыптасуы – жұмыс істеуді қажет ететін экономикалық шарттарға тәуелді және алғашқы кезекте кіші және орта кәсіпкерлікті инвестициялаудың қаржылық институттардың мүмкіндіктері.

Қазақстан үшін экономикалық өсуде соңғы үш жылда жоғары қарқын көрсетілген, кәсіпкерлік құру мен инвестиция тартудың негізгі механизмінің бірі лизинг болу керек, бұған оның барлық жетістіктері бар. Лизинг дамуының оптималды шарты Қазақстанда жергілікті өнеркәсіп пен инвестиция көлемін лизингтен ортақ дүниежүзілік пропорцияға дейін әкелді. Алайда Қазақстандағы лизинг секторының өсуі бүгінгі күні оның потенциалымен саластыруға келмейді. Оның себебі - қаржы ресурстарына шектеулік, сонымен бірге лизинг механизмі арқылы кіші және орта кәсіпкерлікті қаржыландыру көп инвестиция қажет етеді.

Ендігі жерде лизингтік қатынастарды банктік құрылымдар арқылы ұйымдастырудың ерекшеліктеріне тоқталайық.

Бүгінгі таңда еліміздегі отандық лизингтік компаниялардың сырттан қаражаттар тарту мүмкіндігі жылдан-жылға ұлғайып келеді деуге болады. Оны коммерциялық банктерден экономика салаларына бөлінген лизингтік операцияларды қаржыландыруға арналған сомалар көлемінен көруге болады (3-кесте).

Кесте 3 – Коммерциялық банктердің лизингтік операцияларды қаржыландыруы

| Көрсеткіштер | 2009 жыл | 2010 жыл | 2011 жыл | 2012 жыл |
|--|----------|----------|----------|----------|
| Лизингтік операцияларды қаржыландыру, млн. АҚШ долларымен | 47,3 | 85,1 | 170 | 321 |
| Лизингтік мәмілелер саны | 120 | 440 | 1300 | 2700 |
| Ескерту - Халықаралық Қаржы компаниясының есептік мәліметтері негізінде дайындалды | | | | |

Қазіргі уақытта экономика салаларына банктік сектордан бөлініп отырған орта және ұзақ мерзімді несиелердің үлес салмағының жоғарлауы еліміздің экономикалық өсуіне әсер етеді

деген қорытынды шығаруға болады. Сонымен бірге, лизингтік операциялардың ұзақ мерзімді сипатта болатындығын ескерсек, онда бүгінгі таңда лизингтік компаниялардың коммерциялық қызметінде және отандық лизингтік нарықтың стратегиясы мен тактикасын қалыптастыруда банктік несиелердің маңыздылығы артуда. Мұндай жағдай лизингтік компанияның банк алдындағы төлемдік міндеттемелерін өз уақытында орындауын және өтімділік деңгейін қамтамасыз етуін талап етеді.

Коммерциялық банктер лизингтік фирмалармен несиелік қатынастарды ұйымдастыру кезінде несиелеудің банкте қабылданған жалпы тәртіптерін пайдалану арқылы жүзеге асырады. Сондықтан да мұндай несиелік операцияларды клиенттерге несиелік беру бойынша қарапайым активті операциялар ретінде де қарастыруы мүмкін. Бірақ кейбір жағдайларда лизингтік компаниялар үшін несиелік беру және оны өтеудің ерекше механизмін жасауды да қарастырады. Яғни, лизингтік компанияларға берілетін несиелер бойынша баға белгілеудің және олардың төлем қабілеттілігін анықтаудың ерекше қағидалары көрсетілуі мүмкін.

Бүгінгі таңда біздің елімізде лизингтік операциялардың дамуы лизинг шартымен пайдалануға беру мақсатында жабдықтарды сату үшін қажетті ақша қаражаттарын жинақтау мәселесіне келіп тірелуде. Ал, коммерциялық банктер айналыстағы бос ақша қаражаттарын жинақтаумен айналысатын мекемелердің бірі болып табылатындықтан, лизингтік операцияларды банктік операциялардың бірі ретінде қарастыру лизингтік бизнестің дамуы үшін тиімді әдістердің бірі болып табылады.

Соңғы жылдарда мемлекет банктердің нақты секторды, соның ішінде кіші бизнес пен ауыл шаруашылығын несиелеу бойынша қызметін жандандыруға бағытталған көптеген түрлі шаралар қабылдап отыр. Бұл мәселелерді шешудегі салмақты үлес қаржылық лизингке келеді, лизингтің арқасында кәсіпорындар, кепілдік мүлігі болмаған жағдайда да, өндірісті техникалық қайта қаруландыру үшін қажетті қаржылық және материалдық көмекті ала алады.

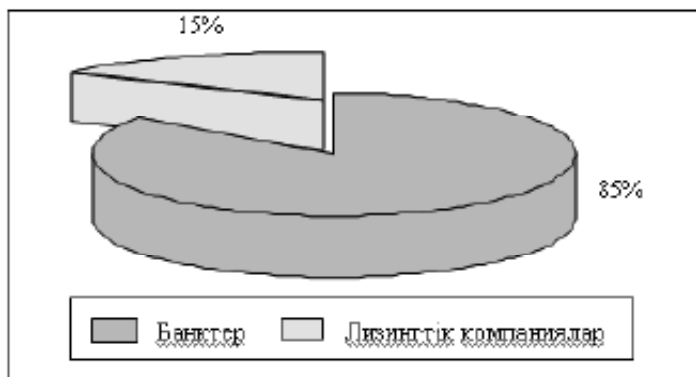
Бірақ, екінші деңгейлі банктер лизингтік мәмілелерді қаржыландыруда әлі де болса, ынталанушылық байқалтпай отыр, мұны бірнеше жағдайлармен түсіндіруге болады. Біріншіден, банктер өзінің

несиелік саясатын ескеретін көп жоспарлы қызметін атқарып отыр, оның құрамына қаржылық лизинг мәселелері әрқашан кіре бермейді.

Екіншіден, банктердің белгілі бір бөлігі бұрынғыдай өндірістік қызметпен байланысты емес операциялардан кіріс алуды қалайды. Ал өндірістің түрлі салаларындағы лизингті ұйымдастырудың және жүргізудің айқын процедуралары болмағандықтан, банктерге оған қызмет көрсетудің сәйкес стандарттарын жасауға және оларда өзінің қатысуының тиімділігін анықтауға мүмкіндік бермейді.

Лизингілік бизнесті қалыптастыру және дамыту, ең алдымен, өндірісті және оның реконструкциясын кеңейтумен айналысатын қызмет етуші кәсіпорын үшін маңызды орынға ие. Әсіресе, моральды және физикалық жағынан ескірген негізгі қорларды пайдаланатын, сонымен ресурс сыйымдылықты технологияны қолданатын кәсіпорындар үшін маңызды. Оларды лизингтің осы мақсатта пайдалану іс-әрекетін қондырғыны модернизациялауды іске асыруға, өндірістің техникалық деңгейін көтеруге, машиналар паркін және басқа да өнімді тасымалдау үшін жылжитын құралдарды лизингілік мәміленің негізінде қолдану кезінде лизингілік операциялардың элементтері мен мазмұны ашылады.

Лизинг нарығындағы қатысушылардың құрылымын анықтауда 2011 жылдың 1 қаңтарына берілген статистикалық мәліметтерге сүйеніп, төмендегідей диаграмма құруға болады (2-сурет).



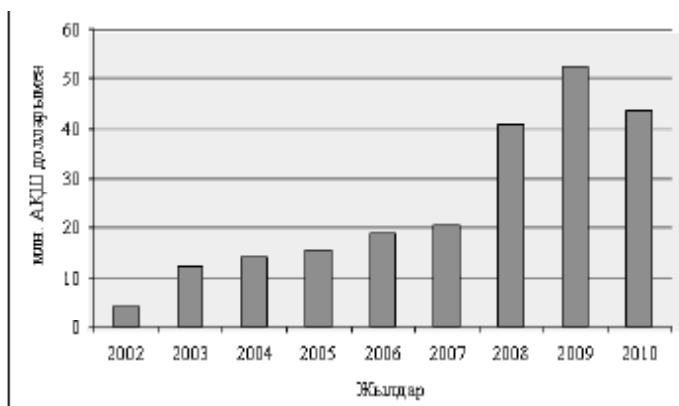
Сурет 2 Лизинг нарығындағы банктердің үлесі

Ескерту – ҚР статистика агенттігі материалы негізінде құрастырылған

Қазақстан Республикасындағы екінші деңгейлі банктердің лизингтік операцияны жүргізудегі ерекшеліктерін түсіну үшін біз республикамыздың алдыңғы қатарлы банктердің бірі «БТА Банк» АҚ-ы мысалға алдық.

Бүгінгі күні «БТА ORIX Лизинг» компаниясы Қазақстанның 12 өңірінде лизингтік қызмет көрсетумен айналысып келеді. Қазақстандағы банктік лизинг бизнесінің алғашқыларының бірі ретінде «БТА ORIX Лизинг» компаниясының бастамасымен Қазақстанның қаржыгерлер қауымдастығының жанынан Қазақстандық лизинг берушілер қауымдастығы құрылды.

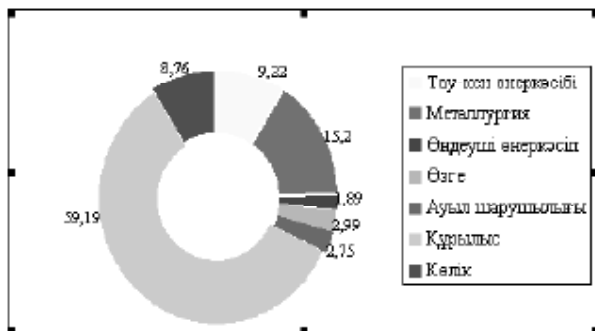
Сонымен қатар 3-суретте «БТА ORIX Лизинг» компаниясы арқылы «БТА Банк» АҚ экономиканың секторлары бойынша лизингтік мәмілелерді қаржыландыру құрылымын көруге болады.



Сурет 3 «БТА ORIX Лизинг» компаниясының қаржыландырған лизингтік келісім-шарттарының динамикасы, млн. АҚШ долларымен

Ескерту – «БТА ORIX Лизинг» компаниясының жылдық қорытынды материалдары негізінде құрастырылған

«БТА ORIX Лизинг» компаниясының лизингтік қоржынының құрылымына талдау жасасак, онда негізінен құрылыс саласы басым үлес алады. Оның себебі, 2011 жылға дейін Қазақстанда құрылыс секторының қарқынды дамуымен түсіндіруге болады. Сонымен қатар біршама жоғары үлесті металлургия (15,2%), тау-кен өндірісі өнеркәсібі (9,2%) және көлік (8,76%) салалары алады (4-сурет).



Сурет 4 – «БТА ORIX» Лизинг компаниясының лизингтік қоржынның құрылымы, пайызбен (01.01.2011 ж.)

Ескерту – «БТА ORIX Лизинг» компаниясының материалдары негізінде құрастырылған

«БТА ORIX Лизинг» компаниясының лизингтік қызметі Қазақстанның барлық өңірлерінде оның құрған 22 филиалдары арқылы жүзеге асады. Олардың ішінде лизингтік қызметті белсенді түрде көрсететін филиалдарға: Алматы, Астана, Атырау, Шымкент, Қарағанды, Өскемен қаласындағы бөлімшелер жатады. 2008-2010 жылы ең көп жасалған лизингтік келісім-шарттар жасаған филиалдарға Алматы – 19,1%, Астана – 16,2%, Атырау – 15,3%, Қарағанды 15,7%, Өскемен – 8,3% жатады.

«БТА Банк» АҚ «БТА ORIX Лизинг» компаниясы арқылы бүгінгі күні қаржылық және қайтарылмалы лизинг түрлері бойынша қызмет көрсетеді. Ең көп лизингтік мәмілелер қаржы лизингі бойынша жасалған. Лизинг беруші мен лизинг алушының салық салу тетігін оңтайландыруға бағытталған қайтарылмалы лизингтік келісім-шарттар да банктің несиелік қоржынынан кездеседі.

Бүгінгі күні шағын және орта бизнес кәсіпорындарына қымбат құрал-жабдықтарды сатып алу мүмкін емес екендігі белгілі. Лизингтік компаниялар мұндай жағдайда лизингке берілетін мүліктің құнын 90%-ға дейін қаржыландырады. Лизинг алушылар өз қаражаттарының аз мөлшерін салуға тиіс.

Лизингке берілген құрал-жабдықтар мен техникалардың көбі шетелден әкелінетіндігі белгілі. Мысалға, 2010 жылы берілген

лизингтік мүліктердің төрттен үші импортқа әкелінген заттар болып табылған. Оны төмендегі 15-кестеден байқауға болады.

Кесте 4 – «БТА Банк» АҚ-ның жабдықтаушы елдер бойынша импортталған лизингтің көлемі, млн. АҚШ долларымен

| Жабдықтаушы ел | Сатып алынған лизинг заттарының жалпы құны |
|----------------|--|
| АҚШ | 22 820 |
| Ұлыбритания | 4 500 |
| Германия | 18 320 |
| Италия | 1 800 |
| Финляндия | 6 500 |
| Қытай | 53 000 |
| Чехия | 48 000 |
| Оңтүстік Корея | 8 730 |
| Ресей | 19 360 |
| Украина | 4 200 |

Ескерту – ТұранӘлем Банкі АҚ-ның есептік материалдары негізінде дайындалды

Бухгалтерлік есепте лизинг беруші банктің алынған мүлікті қаржылық лизингке ұсынумен байланысты операцияларын көрсету тәртібі банктің ішкі құжаттарында қарастырылуы және есептік саясатта белгіленуі тиіс.

Лизинг келісімі жасалып, мүлік мемдекеттік тіркеуден өткен соң сатушыдан лизинг беруші меншігіне алынып, кәсіпкерлік мақсатына уақытша пайдалануға және ұстауға лизинг алушыға жалданатын мүліктік есепте келесі түрде көрсетіледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. «Қаржы лизингі туралы» 2000 жылдың 5-шілдесіндегі Қазақстан Республикасының Заңы
2. Лизинг-как источник финансирования предприятия//«Евразийское сообщество» №4(40), 2011г.
3. БТА Банк» АҚ «БТА ORIX Лизинг» компаниясының жылдық есебі 2010
4. Туменбаев С. «Лизинг және еліміздегі лизингтік қатынастардың пайда болуы» Заң газеті – 2010, 8 мамыр
5. Алтынғазин. «Лизингтік жүйенің артықшылығы» Жас қазақ – 2011.

ӘСКЕРБЕК А.

*Магистрант 2 курса магистратуры
научно-педагогического направления*

*Казахстанско-Британский Технический Университет
Алматы*

КЛАССИФИКАЦИЯ И МЕТОДЫ РАСЧЕТОВ БАНКОВСКИХ РИСКОВ

Банковская деятельность подвержена большому числу рисков. Так как банк, помимо функций бизнеса, несет в себе функцию общественной значимости и проводника денежно-кредитной политики, то знание, определение и контроль банковских рисков представляет интерес для большого числа внешних заинтересованных сторон: Центральный Банк, акционеры, участники финансового рынка, клиенты.

Банковский риск определяется как вероятность появления потерь или ухудшения ликвидности вследствие наступления неблагоприятных событий, связанных с внутренними или внешними факторами деятельности банка. Эта формулировка представляется неполной, поскольку указывает только на негативную сторону банковского риска. Положительное влияние риска на деятельность банка определяется увеличением его прибыли.

Под классификацией риска следует понимать распределение риска на конкретные группы по определенным признакам для достижения поставленных целей.

Научно-обоснованная классификация риска позволяет четко определить место каждого риска в их общей системе. Она создает возможности для эффективного применения соответствующих методов, приемов управления риском. Имеется множество различных классификаций банковских рисков. Как известно, современные коммерческие банки сталкиваются в процессе своей деятельности со многими видами рисков, однако не все риски поддаются банковскому контролю. В зависимости от сферы влияния или возникновения банковского риска они подразделяются на внешние и внутренние. К внешним относятся риски, не связанные с деятель-

ностью банка или конкретного клиента, политические, экономические и другие. Это потери, возникающие в результате начавшейся войны, революции, национализации, запрета на платежи за границу, консолидации долгов, введения эмбарго, отмены импортной лицензии, обострения экономического кризиса в стране, стихийных бедствии. Внутренние риски в свою очередь делятся на потери по основной и по вспомогательной деятельности банка. Первые представляют самую распространённую группу рисков: кредитный, процентный, валютный и рыночный риски. Вторые включают потери по формированию депозитов, риски по новым видам деятельности, риски банковских злоупотреблений. По характеру учёта банковские риски делятся на риски по балансовым и по забалансовым операциям. Очень часто кредитный риск, возникающий по балансовым операциям, распространяется и на внебалансовые операции, например, при банкротстве предприятия. Важным является правильный учёт степени возможных потерь от одной и той же деятельности, проходящей одновременно как по балансовым, так и по внебалансовым счетам. По возможностям и методам регулирования риски бывают открытые и закрытые. Открытые риски не подлежат регулированию. Закрытые риски регулируются путём проведения политики диверсификации, то есть путём широкого перераспределения кредитов в мелких суммах, предоставленных большому количеству клиентов при сохранении общего объёма операций банка; введения депозитных сертификатов; страхования кредитов и депозитов и др. По методам расчёта риски могут носить комплексный (общий) и частный характер. Комплексный риск включает оценку и прогнозирование величины риска банка от его дохода. Частный риск основывается на создании шкалы коэффициентов риска по отдельной банковской операции или их группам. На устойчивость коммерческих банков оказывают воздействие экзогенные и эндогенные факторы, но только часть из них находится в сфере непосредственного или опосредованного влияния финансового посредника. Это положение можно использовать в качестве основы классификации банковских рисков (табл. 1).

В представленной классификации ключевым критерием деления рисков является способность банка контролировать факторы их возникновения (группы и классы рисков расположены в таблице по мере возрастания такой способности).

Таблица 1 – Классификация банковских рисков

| Группа | Класс риска | Категория риска |
|------------------|---------------------------------|---|
| Внешние риски | Риски операционной среды | Нормативно-правовые риски Риски конкуренции Экономические риски Страновой риск |
| Внутренние риски | Риски управления | Риск мошенничества Риск неэффективной организации; Риск неспособности руководства банка принимать твердые целесообразные решения Риск того, что банковская система вознаграждений не обеспечивает соответствующего стимула |
| | Риски поставки финансовых услуг | Технологический риск Операционный риск Риск внедрения новых финансовых инструментов Стратегический риск |
| | Финансовые риски | Риск процентной ставки Кредитный риск Риск ликвидности Внебалансовый риск Валютный риск Риск использования заемного капитала |

Риски операционной среды банк принимает на себя как регулируемая фирма, являющаяся ключевым звеном платежной системы. Они объединяют в себе те риски, которые стоят на страже интересов банка, но посредством которых над банком осуществляется контроль, а также те, которые генерируются средой деятельности коммерческого банка.

Законодательный риск возникает в связи с изменением законодательства, касающегося деятельности коммерческих банков.

Правовые и нормативные риски заключаются в том, что некоторые правила могут поставить банк в невыгодное положение

по отношению к конкурентам, а также в постоянно существующей угрозе возникновения новых правил, неблагоприятных для банка.

Риски конкуренции обусловлены тем, что банковские продукты и услуги предоставляют финансовые и нефинансовые фирмы, являющиеся как резидентами, так и нерезидентами, образуя три слоя конкуренции (между банками, банками и небанковскими финансовыми институтами, резидентами и нерезидентами).

Экономические риски связаны с национальными и региональными экономическими факторами, способными существенно повлиять на деятельность банка.

Страновой риск является более серьезным кредитным риском, чем тот, который принимает на себя финансовый посредник, когда вкладывает средства в отечественные активы. Это связано с тем, что, во-первых, правительство страны может запретить выплату задолженности или ограничить платежи из-за дефицита иностранной валюты или политических причин, а, во-вторых, держатели требований к иностранным заемщикам подвергаются большему риску невозврата в случае банкротства контрагента, чем инвесторы отечественных должников, имеющих возможность обратиться в суд по делам о банкротстве.

Риски управления включают в себя риск мошенничества со стороны персонала банка, риск неэффективной организации, риск неспособности руководства банка принимать твердые целесообразные решения, а также риск того, что банковская система вознаграждений не обеспечивает соответствующего стимула. То есть риски данной категории вызваны недостаточной квалификацией банковского персонала, корыстными целями, преследуемыми сотрудниками банка.

Риски, связанные с поставкой финансовых услуг, возникают в процессе предоставления банковских услуг и продуктов и подразделяются на технологический, операционный, стратегический риски и риск внедрения новой продукции.

Технологический риск возникает в каждом случае, когда имеющаяся система предоставления услуг становится менее эффективной, чем вновь созданная. Технологический риск возникает, когда инвестиции в технологию не приводят к ожидаемому

снижению издержек от экономии масштаба или границ. Отрицательный эффект масштаба, например, есть следствие избыточной (неиспользуемой) мощности, излишней технологии, и/или неэффективной бюрократической организации предприятия, ведущей к замедлению его роста. Технологический риск для банка чреват потерей конкурентоспособности, в долгосрочной перспективе, банкротством. И, наоборот, выгоды от инвестиций в технологию могут обеспечить значительные преимущества перед конкурентами, а также предоставить возможности для создания и внедрения новых банковских продуктов и услуг.

Операционный риск, иногда называемый риском бремени, состоит в способности банка предоставлять финансовые услуги прибыльным способом. То есть, как способность предоставлять услуги, так и способность контролировать расходы, связанные с предоставлением этих услуг, в равной степени являются важными элементами. Операционный риск частично относится к технологическому риску и может являться результатом неправильного срабатывания технологии или поломки систем поддержки операционного отдела банка.

Риск внедрения новых финансовых инструментов связан с предложением новых видов банковских продуктов и услуг. Подобные проблемы возникают в том случае, когда спрос на новые виды услуг меньше ожидаемого, затраты выше ожидаемых, а действия руководства банка на новом рынке не слишком продуманы.

Стратегический риск отражает способность банка выбирать географические и продуктовые сегменты, предположительно прибыльные для банка в будущем, с учетом комплексного анализа будущей операционной среды.

В наибольшей степени банковскому контролю поддаются риски, непосредственно связанные с формированием банковского баланса. Финансовые риски подразделяются на шесть категорий: процентный риск, кредитный риск, риск ликвидности, внебалансовый и валютный риск, а также риск использования заемного капитала. Первые три вида рисков являются ключевыми для банковской деятельности и составляют основу эффективного управления активами и пассивами банка. Процентный риск - возможность по-

нести убытки вследствие непредвиденных, неблагоприятных для банка изменений процентных ставок и значительного уменьшения маржи, сведения ее к нулю или к отрицательному показателю. Процентный риск возникает в случаях, когда не совпадают сроки возврата предоставленных привлеченных средств или когда ставки по активным и пассивным операциям устанавливаются различными способами (фиксированные ставки против переменных и наоборот). В последнем случае примером может служить ситуация, когда средства заимствуются на короткий срок по переменным ставкам, а кредиты выдаются на длительный срок по фиксированным ставкам в расчете на то, что переменные ставки не превысят ожидаемый уровень. Процентному риску наиболее подвержены те банки, которые регулярно практикуют игру на процентных ставках с целью извлечения спекулятивной прибыли, а также те, которые не уделяют достаточного внимания прогнозированию изменений ставок процента. Кредитный риск - вероятность потерь в связи с несвоевременным возвратом заемщиком основного долга и процентов по нему. Кредитный риск - весьма емкое понятие, объединяющее в себе все вышерассмотренные риски (стратегический риск, риск инноваций, операционный и технологический риски, риск несбалансированной ликвидности и риск формирования ресурсной базы, процентный риск, валютный риск, рыночный риск). Выражением степени риска кредитных операций является наиболее высокая процентная ставка по операциям, имеющим кредитную природу (собственно кредиты, факторинг, учет векселей, предоставление гарантий) по сравнению с другими активами. Ставки по кредиту должны компенсировать банку стоимость предоставляемых на срок средств, риск изменения стоимости обеспечения и риск неисполнения заемщиком обязательств. Риск неисполнения заемщиком обязательств определяется большим количеством факторов, объединенным в понятие кредитоспособность клиента: юридическая правоспособность, финансовое положение, репутация клиента, качество предлагаемого обеспечения, прогноз развития фирмы, рыночный риск и так далее. Правильность оценки зависит от обоснованности выбора методики оценки, своевременного реагирования на изменение финансового состояния

клиента. Риск несбалансированной ликвидности – опасность потерь в случае неспособности банка покрыть свои обязательства по пассивам баланса требованиями по активам. При этом следует различать внутреннюю и внешнюю ликвидность. Внутренняя ликвидность воплощена в определенных видах быстрореализуемых активов, для которых имеется устойчивый рынок и которые являются надежным объектом помещения денег в глазах инвестора. Риски внебалансовой деятельности обусловлены тем, что забалансовые инструменты перемещаются в активную или пассивную часть банковского баланса с вероятностью менее единицы, и выражаются в том, что внебалансовые инструменты, создавая позитивные и негативные будущие денежные потоки, могут привести финансового посредника к экономической неплатежеспособности и/или повлечь за собой несбалансированность активов и пассивов. Валютный риск связан с неопределенностью будущего движения валютных курсов, то есть цены национальной валюты по отношению к иностранным, и выражается в том, что может произойти неблагоприятное изменение чистой банковской прибыли и/или чистой стоимости финансового посредника. Валютный риск особенно высок у тех банков, которые стремятся получить спекулятивный доход, образующийся из-за несовпадения курсов одних и тех же валют на различных валютных рынках или различия курса валюты в разные моменты времени. Валютный риск можно подразделить на курсовой риск и инфляционный риск. Риск использования заемного капитала определяется тем, что собственный капитал банка может быть использован в качестве «подушки» для смягчения последствий снижения стоимости активов для вкладчиков и кредиторов банка, и выражается в том, что банковского капитала может оказаться недостаточно для завершения операций.

Методы расчета рисков. Поскольку риски связаны с неопределенностью наступления событий и могут приводить к колебаниям финансового результата, то для выбора альтернатив развития событий риск-менеджмент банков нуждается в методах количественной оценки рисков как в виде вероятностей наступления событий, так и в виде конкретных финансовых потерь. К сожалению, су-

ществующие системы управления банками вообще и банковскими рисками в частности еще очень далеки от совершенства.

В соответствии с Базельским соглашением о капитале (Базель II) для расчета рисков рекомендуется стандартный подход и подход с точки зрения внутреннего рейтинга (Internal ratings-based approach, IRB). Это значит, что Базельский комитет по банковскому надзору официально рекомендует банкам использовать для оценки рисков внутрибанковские модели. Так, например, при определении стоимости кредитного обязательства банк руководствуется концепцией RAROC (Risk-Adjusted Return on Capital). Перечислим некоторые зарубежные подходы к решению этой задачи.

Вычисление ожидаемого убытка в условном множестве рейтингов.

Упрощенный метод вычисления кредитного риска, когда рассматриваются только два события: «дефолт клиента» и «отсутствие дефолта клиента».

Подход, основанный на матрице переходных вероятностей, составляемой по публикуемым рейтинговыми агентствами частотам дефолтов и частотам перехода из одной рейтинговой категории в другую. Такую информацию публикует, например, известное в России рейтинговое агентство Standard & Poor's (США).

Переход, основанный на вероятностном моделировании процессов убытков кредитного портфеля.

Структурный подход, основанный на модели Блэка-Шоулса теории опционов.

Подход, основанный на учете макроэкономических факторов.

Разумеется, существует много других методов оценивания кредитного качества портфеля, например, дискриминантный анализ, анализ главных компонент, модели иерархической классификации, нейронные сети и др. Однако, ясное экономическое обоснование полученных по этим подходам результатов пока отсутствует. Поэтому применение этих подходов в казахстанских условиях пока проблематично. Наиболее известной в Казахстане зарубежной методологией оценивания рыночных рисков является так называемая стоимость риска VaR (Value-at-Risk). Применение этой методологии осуществляется по следующим направлениям:

- внутренний мониторинг рыночных рисков;
- внешний мониторинг рыночных рисков;
- мониторинг эффективности хеджа;
- анализ возможных трейдов типа «что если»;
- моделирование по историческим данным, в том числе с использованием метода Монте-Карло;
- анализ сценариев.

Хотелось бы отметить, что VaR не является панацеей от всех финансовых потерь. VaR всего лишь помогает пользователям представить, являются ли риски, которым они подвержены, теми рисками, которые они хотели бы на себя принять или думают, что они на себя приняли. VaR не может сказать пользователю «сколько риска надо взять», а может только сказать «сколько риска уже взято». И, наконец, нельзя не упомянуть еще одну зарубежную экспертную систему оценивания риска банкротства (т. е. устойчивости) банков CAMEL (Capital adequacy, Asset quality, Management, Earnings, Liquidity). Эта система оценки банковских рисков является заочной, так как она базируется на обработке документов, поступающих в агентство банковского надзора. CAMEL дает экспертную оценку состояния 5 основных показателей устойчивости банка. Количественных оценок устойчивости банка эта методика не дает. Вероятность наступления потерь может быть определена двумя методами. Объективный метод определения вероятности основан на вычислении частоты, с которой происходит данное событие, и субъективный, который основан на предположениях (личном опыте и суждениях оценивающего, мнении экспертов и финансовых консультантов и т.п.). При субъективном определении значения вероятности для одного и того же события приобретают разные величины, и таким образом делается разный выбор.

Литература:

1. Основы банковского дела. Учебник. / Под ред. Э.А. Козловской – М.: Финансовая статистика, 2005
2. Севрук В.Т. «Банковские риски»
3. Статья: «Роль и место экспертных методов в системах управления банковскими рисками», И. Готовчиков

ЖАЛЕЛ З.

*Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ-і
«Бухгалтерлік есеп және аудит»*

мамандығының 2 – курс магистранты

Ғылыми жетекші - э.ғ.к, доцент Нурғалиева А.М.

БАНК ІШКІ АУДИТ ҚЫЗМЕТІНІҢ ҚҰРЫЛУ ЖӘНЕ ҰЙЫМДАСТЫРЫЛУ НЕГІЗІ

Банктік ішкі аудиторлық қызметтің мәні қаржылық есеп беруді, төлем есептеу құжаттамасын тексеру, түрлі қызметтер мен кеңес беру, бухгалтерлік есеп жүргізу мен қалпына келтруге, банк активтері мен міндеттемелерін бағалау, қаржы шаруашылық қызметке экономикалық талдау жүргізу бойынша банктік өнімдер мен қызметтерді ішкі аудиторлардың қызметі болып табылуында.

Банктік ішкі аудиттің тиімді жұмыс істеуі, барлық аудиторлық іс-әрекеттердің дұрыс жоспарлауына, кәсіби мамандардың нақты түрде барына, аудиттің әрбір сұрағы бойынша эксперттерді тарту қажеттілігіне байланысты. Ішкі аудит жұмысын жоспарлау барысында аудиторлар банктің даму жоспарын, басқару жүйесіндегі әлсіз жақтарды анықтап, алдыңғы аудиторлық қорытындыларда көрсетілген кемшіліктерді өздерінің жоспарларында ескеру қажет. Жоспарлау жалпы атқарылатын жұмыстың көлемін анықтайды. Осыған байланысты ішкі аудиторлық тексеру мерзімдері анықталады, оның бағдарламасы өңделеді және аудит түрі мен ішкі аудиторлық есеп берудің формасы қарастырылып орындалады.

Ішкі аудиторлар тапсырмалардың орындалуы мен жоспарлануына жауапты болғандықтан, әрбір аудиторлық тексеруді жоспарлап отыру қажет.

Аудиторлық жоспарлау дегеніміз - аудиторлық тексерудің өз уақытысында және тиімді жүргізілуіне бағытталған іс-шаралар жүйесі. Жоспарлау аудиторлық стратегия мен тактиканы анықтау, аудиторлық тексеру көлемін анықтау, аудиттің жалпы жоспарын құрастыру, аудиторлық бағдарламаны өңдеуден және нақты аудиторлық процедуралар мен әдістерді қалыптастырудан тұрады [1, с.271].

Жоспар тексеру барысында банктің қызмет деңгейіне, есеп жүйесіне, ішкі бақылау процедураларына, аудиторлық процедуралардың орындалу көлемі мен жүргізілу уақытына, орындалған жұмыстардың бағытына негізделуі тиіс.

Жоспарлауда мына принциптер пайдаланады:

- кешенділік - бұл принцип ерекшелігі жоспарлаудың барлық кезеңдерінің байланыстылығын қамтамасыз етуінде;
- үздіксіздік - аудиторлар тобына тапсырмалар бекіту барысында банкте түрлі бөлімдерде, филиалдарда үздіксіз бақылауды қарастыра отырып, орындалу мерзімі бойынша да жоспарлау кезеңдерінің байланыстылығы.

Ішкі аудиттің дамуы шетелдік тәжірибені қарастыра отырып, терең теориялық зерттеулер жүргізуде оның концепцияларын өңдеуді талап етеді. Бұрын аудиторлық қызметке ретроспективті сипат тән болса, яғни ол жүзеге асырылған қаржылық және шаруашылық операциялардың нормативтік актілерге сәйкестігін және шынайылығын тексеруге бағытталса, қазіргі уақытта ол жеткіліксіз болып есептеледі. Меншік иелері мен ақпаратты пайдаланушылар аудиторлардан экономикалық шешімдер қабылдау үшін негіз болатын, түрлі сұрақтар бойынша қажетті ақпарат, кеңес алуға үміттенеді. Сондықтан ішкі аудит концепциясын бизнестің дамуымен байланыстыру қажет. Аудит кәсіпкерлік тәуекел мен банктің даму жолдарын ашуға бағытталған болжамдық сипатта болуы керек, себебі олар банк қызметінің ерекшеліктері жөніндегі ақпаратқа ие.

Мемлекеттік аппарат дамыған елдерде ішкі аудит мәселелеріне көп көңіл бөлінеді. Ішкі аудиторлардың халықаралық институтында аудиттің сәйкес стандарттарын өңдеуге жауапты арнайы бөлім қызмет атқарады. Осыған байланысты халықаралық ұйымдарда қолданылатын ішкі аудит стандарттарын отандық тәжірибеде қолдану мүмкіндігі тұрғысынан сипаттаған дұрыс. Әдетте мұндай стандарттарды үш топқа жіктейді:

1. Жалпы стандарттар. Бұл топ стандарттары келесідей ережелерді қамтиды:

- Тексерудің құны одан алынатын тиімділіктің құнынан артпауы тиіс және мүмкін тәуекелді ескеруі керек.

Кәсіпорын әкімшілігі ішкі тексеруге оң қабақ танытып, оның тиімділігінің артуына ықпал етуі қажет. Олардың қызметкерлеріне, ішкі аудит қызметі басшылығынан кәсіби біліктілігінің жоғары болуын және ішкі бақылау жүйесін терең білуін талап етеді.

- Тексеру объектілері мен мақсаттары кәсіпорынның әрбір қызмет түрі үшін анықталған, толық және негізделген болуы тиіс.
- Ішкі аудиттің тексеру әдістері, алға қойылған мақсатқа қол жеткізуге бағытталған және тиімді сенімділіктің жоғары деңгейін қамтамасыз ететін болуы тиіс.

2. Арнайы стандарттар. Олар құжаттау, яғни операциялардың, құбылыстардың құжаттауы операцияларды бақылау кезінде басшылар мен аудиторлар үшін пайдалы болуы керек.

Банктік қызметтер туралы ақпараттың сапасы және дәлелділігі оның шынайы көрсеткішке жақын болуына және нақтылығына байланысты болады, немесе кері жағдайда ол қажетті емес немесе артық болуы мүмкін. Ақпаратты жинау барысында аудиторлық тексерудің бағдарламасына және жалпы жоспарына немесе басқа мақсаттарға, мысалы, төлем қабілеттілікті және рентабельділікті жоспарлау, негіздеу қажет [2, с.73].

Нарықтық жағдайда банкті басқарудың және оның құрамдас бөлігі - ішкі аудиттің тиімді жүйесін құру қажет. Бұл үшін басқарудың әлемдік теорияларының интеграциялық эсері жағымды жағдай болып табылады.

Ішкі аудитордың алдына қойылған талаптарды шешу оның әдістемесін ары қарай кемелдендіру және шаруашылықты жүргізудің жана талаптарына сәйкестендіруді талап етеді. Ішкі аудит әдістемелер таным принциптері, тәсілдері, және теориялық қорытындылау тұжырымдау жүйесімен сипатталады. Нарыққа өту жағдайында ішкі аудиттің әдістемесі жұмыстардың нәтижелерін объективті бағалау; банктік қызметтерді жүргізудің тиімділігін жоғарылатудың резервтерін айқындау және жұмылдыру; тиімді шешімдер қабылдау үшін активтердің барлық түрлерін қолданудың заңдылығын, мақсаттылығын, экономикалық тиімділігін, сақта-

луын тексеруде кәсіпорынның қаржы-шаруашылық басқару жүйесін, кешенді және жан-жақты өзара байланысын зерттеу қажет.

Аудиттің әдістері деп жиі жағдайда оның алдына қойылған мақсаттарға қол жеткізу үшін пайдаланған әр түрлі процедураларын айтады. Ішкі аудит әдістері тиімді және нәтижелі болуы қажет, оларды таңдау аудит объектілерінің айрықшалықтарымен және мақсатымен анықталады.

Нарықтық қатынастар жағдайларында аудит жүргізу әдістемелері өзгереді. Аудиторлық тексеру объектілері туралы ақпараттар негізінде қаржылық есеп беру, бухгалтерлік есеп және қаржылық-шаруашылық қызметті таңдауымен аудиттің байланысына көп көңіл бөлуі қажет.

Банктегі ішкі аудит аудиторлық дәлелдемелер жинау үшін зерттеудің жалпы ғылыми және арнайы тәсілдерінің жиынтығын қолданады [3, с.188].

Талдау және синтез, индукция және дедукция, салыстыру және аналогия, гипотеза және экспериментті жалпы ғылыми әдістеріне енеді. Жалпы ғылыми әдістерді аудитте қолдану жалпы сипатқа ие - олар тек таным, процесінің шарттарына және объектілеріне сәйкес өзгереді; өзінің мәнін сақтай отырып спецификалық қасиеттерге ие болады.

Жалпы ғылыми әдістер арнайы тәсілдерде өзгеріс табады және олармен толықтырылады. Ішкі аудит өзінің меншікті айрықша әдістерін қолданады және басқа ғылымдардың әдістерін пайдаланады (статистика, экономикалық талдау, бухгалтерлік есеп, бухгалтерлік сараптама және т.б.), керісінше оларда аудит тәсілдерін қолданады. Нарыққа өту жағдайында қалыптасқан әдістер аудиттің жалпы және нақты мақсаттарына бағытталуы қажет; сонымен қатар аудиторлық тексерулердің белгілі бір типтеріне сәйкестендірілуі қажет.

Пайданылған әдебиеттер тізімі

1. Канкурогова Н.И.. Основы банковского аудита. М.: Academia 2002. – 491 с.

2. Куницына Н.Н., Хисамудинов В.В. Банковский аудит. М.: Финансы и статистика, 2005. -128 с.
3. Купрюшина Т.А., Ефремова Л.С. - Банковский аудит. М.: ЮНИТИ, 2011.- 389 с.

ЖАРЫЛКАСИНОВА М.Ж.

э.ғ.к., доцент,

Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ, Алматы

КӘСІПОРЫННЫҢ БАНКРОТТЫҒЫ МЕН ТӨЛЕМҚАБІЛЕТСІЗДІГІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Нарық жағдайында кәсіпорынның өміршеңдігінің кепілі оның қаржы-экономикалық тұрақтылығы болып табылады. Бірақ бірқатар отандық кәсіпорындардың қаржылық нәтижесі мен экономикалық дамуы ойдағыдай қолданыс таба алмай, дәрменсіз немесе банкроттық жағдайға душар болуда.

Банкроттық нарық шаруашылығының бір категориясы ретінде соттың шешімі мен немесе кредитордың келісімі бойынша соттан тыс ресми түрде жарияланады. Қазақстан Республикасының «Банкроттық туралы 07.04.1995 жылғы № 2173 Заңына сәйкес, ол қарызын төлей алмайтын, ақшалай міндеттемелер талабын қанағаттандыра алмау, сонымен қатар өзіне тиісті мүлік есебінен бюджет пен бюджеттен тыс қорларға міндетті төлемдерді қамтамасыз ете алмау жатады [1]. Басқаша айтқанда, шаруашылық субъектісінің қарызды төлей алмауы, ағымдағы операциялық қызметті қаржыландыра алмауы, қарыздардың, міндеттемелердің өсуіне байланысты жедел міндеттемелерді өтеу қабілетсіздігі немесе борышкердің балансының қанағаттанарлықсыз құрылымына байланысты ұғымдар кіреді.

Баланстың қанағаттанарлықсыз құрылымы борышкердің мүлкі мен міндеттемелерінің өтімділік деңгейінің жетіспеуіне байланысты кредитордың алдында мүлік есебінен міндеттемелерін дәл уақытысында төленбеуі жағдайында орын алады. Мұндай

жағдайда мүліктің жалпы құны борышкер міндеттемелерінің жалпы сомасына тең немесе одан асып кетуі мүмкін.

«Банкроттық» ұғымы экономикалық және құқықтық қатынастардың өзара тығыз байланысқан кең саласын қамтиды. Құқықтық тұрғыдан, банкроттық – кәсіпорынның жойылуына (ликвидация) негіз болатын төлемқабілетсіздігінің құқықтық танылуы болып саналады. Совет энциклопедиялық сөздікте банкроттық (итальян сөзі Banco – банк және gotto – құлдырау) – дәрменсіз, кәсіпорынның немесе азаматтың қаржысыз болуы, осыған орай өз міндеттемелерін төлеуге дәрменсіз болуы [2].

Дәрменсіздік (банкроттық) орыс ғалымдарының көзқарастары бойынша – борышкердің төлемқабілетсіздігінің сотпен анықталуы немесе баланс құрылымының қанағаттанарлықсыз болуы.

Алқазақстандық ғалымдар өз анықтамасын ұсынды: банкроттық – шаруашылық субъектісінің экономикалық дәрменсіздігі, оның қарыз міндеттемелері бойынша төлемқабілетсіздігі, шаруашылық соттың шешімімен жариялануы.

Жалпы банкроттық өзінің мәні бойынша – нарықтық экономиканың қалыпты құбылысы, бәсекелік күрестің табиғи процесі. Банкроттық бәсекелік күрес нәтижесі ретінде өндірістің дамуын, іскерлікті ынталандырады.

Банкроттық-кәсіпорынның ұдайы өндіріс капиталының шаруашылық механизмінің балансының бұзылуынан, яғни оның қаржылық және инвестициялық саясатының тиімсіз болуынан туындайды. Сондықтан шаруашылық қызметтің негізгі көрсеткіштерінің өсу деңгейінің тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін және қаржылық дағдарысы жағдайынан шығу үшін кәсіпорынның жағдайын жақсартуға бағыттылған бағдарлама жасау керек.

Дегенмен көптеген ғалымдар банкроттықты құқықтық қатынастарды сипаттайтын категория ретінде қарастырады. Құқықтық тұрғысынан банкроттық – ол сот шешімімен немесе борышкердің жариялауы бойынша борышкердің қаржы міндеттемелері бойынша кредиторлардың талабын толық қанағаттандыруға дәрменсіздігі. Банкроттық – кәсіпорынның

жойылуына негіз болатын оның төлемқабілетсіздігінің құқықтық танылуы болып табылады. Құқықтық бағыттың негізі соттың дәрменсіз деп тануы.

Сонымен бірге қазақстандық зеттеушілер төлемқабілетсіз және дәрменсіз түсініктеріне нақты жауап берген: төлемқабілетсіз – деп борышкердің өтеу мерзімі бойынша қаржы міндеттемелрі мен басқа да қарсы сипатындағы талаптарын орындай алмауы, ал дәрменсіз – деп кәсіпорынды банкрот деп тану мақсатында тауарлар (жұмыс, қызмет) төлемі бойынша кредиторлар талабын қанағаттандыра алмауы[3].

Жалпыәрбіркәсіпорынүшінкәсіпорынныңбәсекеқабілеттілігін арттыру мақсатында жүзеге асырылып жатқан шаралардың маңыздылығы дағдарысқа қарсы басқарудың рөлін атқарады. Осыған сәйкес кәсіпорындар өндірген өнімдердің бағасын төмендету, өткізу көлемін көбейту, әрі нарықтағы тауарлардың сапалық көрсеткіштер жағынан ерекшеленетін өнім түрлерін өндіру арқылы нарықтағы жағдайын нығайтуға ұмтылады.

Экономика-құқықтық тұрғыда банкроттықты қарастыруда оны таза экономикалық, немесе таза құқықтық деп бөлуге болмайды.

Банкроттықты экономикалық тұрғысынан қарастырғанда негізінен шаруашылық субъектісінің дәрменсіз болуының себептерін зерттеуге бағытталады. Сонымен бірге, банкроттық макро-, микроэкономикалық түрде қарастырылады, яғни бірінші бағыт бойынша нарық теориясының қорытындыларына негізделсе, екінші – фирмалар теориясына негізделеді.

Басқаша айтқанда, экономикалық бағыт кәсіпорынның банкроттығын экономикалық механизмдерін, яғни оны қаржы дағдарысы ретінде қарастырады, ал құқықтық бағыт-кәсіпорынның төлемқабілетсіз, яғни банкроттық жағдайға душар болғанын мойындағаннан кейінгі кәсіпорындардың жоюлуы. Ұйымдастырушылық – құқықтық механизмі, банкроттықтың күрделі табиғатынан туындайды, яғни ол макроэкономикалық, микроэкономикалық және қоғамдық аспектіге ие: экономика тұрғысынан банкроттық және ликвидациялық процесс ретіндегі банкроттық.

Сонымен, банкроттық деп кредиторлар мен борышкерлер арасындағы соңғылардың төлемқабілетсіздігі мен міндеттемелері бойынша уақытылы қарызын төлей алмауы бойынша қатынастарын сипаттайтын экономикалық категория болып табылады.

Кез келген басқару қызметі өз деңгейінде тәуекел сипатына ие болады. Қазақстандағы нарықтық қатынастардың қалыптасуы басқару шешімдерінің қабылдау күрделілікті мен олардың нәтижесін болжау күрделілігімен сипатталады. Коммерциялық ұйымдар пайданы максимализациялауға ұмтылуда заңдылыққа сүйенеді: пайда көп болған сайын, тәуекел де көп болады. Мұндай жағдай үш мүмкін болатын экономикалық нәтижесінен сипатталады: теріс (жеңілу, жоғалту, банкроттық, зиян), нөлдік, оң (жеңіс, пайда, табыс).

Кәсіпкерлік және тәуекел екі ажырамас түсінік. Дағдарыс жағдайында кәсіпорынның банкроттыққа ұшырау ықтималдығы жоғары болады.

Кәсіпкерлік процестің қозғаушы күші (тәуекелге бару тілегі) Макконел К.Р. мен Брю бойынша жеке қызығушылық: «әрбір экономикалық бірлік өзіне тиімді іске ұмтылады. Сондықтан кәсіпкерлер мақсаты кәсіпорынның пайдасын максимализациялау немесе жоғалтуларды максимализациялау болып саналады. Осыған байланысты кәсіпкер пайда табу үмітіне қарай баруға мәжбүр.

Кәсіпкерліктің соңғы нәтежиесі-өндірілген өнім мен қызмет болып табылады. Жалпы кәсіпорынның табысты дамуын қарастыруға болады, ол 4 сатыдан тұрады [4]:

- 1) Жаңа идеяларды іздеу мен бағалау.

Барынша көп табыс келтіру-кәсіпкерліктің ең қозғаушы факторы. Кәсіпкерлер өзіне тиімді өзгерістер, яғни жұмыстарына жаңалықтарды енгізеді, мақсаты-пайда табу. Нарыққа жаңа тауар ұсынған алғашқы фирма оларды белгілі бір уақытқа дейін баламалы құннан жоғары бағамен сатады. Міне осы қабілет әдеттегіден ерекше шешім қабылдау қабілетін және іске шығармашылықпен қарау іскерлік әлемінде жоғары бағаланады.

- 2) Бизнес-жоспарды құру.

Бизнес-жоспарды құру - күрделі мәселелердің бірі, яғни өзіне нарық сегменттерін қосатын, оның көлемін және негізгі сипаттамаларын, маркетинг жоспарын, өндірістік және қаржылық жоспарларды қамтамасыз ету болып табылады.

3) Қажетті ресурстарды табу.

Бұл ең бастысы қандай ресурстар қажеттігін нақты бағалау; бастапқы деңгейден қаталама деңгейді ажырата білу; ресурстар жетіспеушілігімен байланысты теріс зардаптарды бағалау жұмыстары жүзеге асырылады.

4) Құрылған кәсіпорынды басқару.

Әрбір кәсіпорынды басқару мәселесі - нақтыланған өнім стилінің басқарушысынан тұрады, ұйымдық құрылым құруды ұйымдастыру, табыстың шешуші тетіктерін және де әлсіз жақтарын табу арқылы шешім қабылдаудан тұрады.

Банкроттық кәсіпорынның ұдайы өндіріс капиталының шаруашылық механизмінің балансының бұзылуынан, яғни оның қаржылық және инвестициялық саясатының тиімсіз болуынан туындайды.

Жалпы абсолютті төлемқабілетті кәсіпорын деп міндеттемелері жоқ және капиталының құрамы толық өзіндік капитал болып табылатын төлемқабілетті кәсіпорындар жатады. Кәсіпорынның төлемқабілетсіздігі міндеттемелердің мөлшеріне тура пропорционалды және пайда көлеміне кері пропорционалды болады. Сондықтан кәсіпорынның төлемқабілетсіздігінің негізгі себептеріне, 1-ден, пайда көлемінің төмендеуіне әсер ететін факторлар, 2-ден, міндеттемелердің өсуіне әсер ететін факторлар жатады.

Жалпы төлемқабілетсіздіктің ерекше себептеріне 1-ден, нарық тапсырысынан артта қалушылық, яғни ұсынылатын ассортимент, сапа, баға, т.б. туралы айтуға болады; 2-ден, кәсіпорынның қанағаттанарлықсыз қаржылық басқарылуы, яғни оның міндеттемеге жүктелуі. Бұл жағдайда қаржылық басқару дертіне ұшырайды.

Сонымен қатар, банкроттықтың пайда болуының объективті және субъективті себептері бар.

Шаруашылық жүргізу жағдайын жасаудың объективті себептері:

- экономиканы реформалаудың нормативті және заң шығаратын базаларының, қаржылық, ақша, несие, салық жүйелерінің жетілмегендігі;
- инфляцияның аса жоғары деңгейі;
- фирманың құнды қағаздарының нарықтық құнының төмендеуі;
- бәсекелестіктің жоғары деңгейі және соның нәтижесінде пайда болған сәйкес келмейтін өндіріс шығындары төмендемей, өнім бағасының төмендеуі және сәйкесінше өндіріс шығынының төменемеуі;

Шаруашылық жүргізуіне тікелей қатысты субъективті себептер:

- банкроттықты уақытында болжап және келешекте сақтану;
- жарнама, өтімділік жүйесінің болмауы сұранысты толық зерттемегендіктен сату көлемінің төмендеуі;
- өндіріс көлемінің төмендеуі;
- ұқсас бірақ сапасы жоғары өнімдерінің бағасына кейбір түрлердің бағаларының жақындауы;
- ақталмаған жоғары шығындар;
- өнімнің төменгі рентабельдігі;
- өндіріс циклының өте көлемді болуы;
- үлкен қарыздар мен өзара төлей алмаулар;
- ескі басқарма басшыларының нарықты құруға бейімделе алмауы, сұранысы жоғары өнімдерді шығаруда іскерлік танытпауы, инвестициялық, бағалық, қаржылық саясаттың тиімділік тандай алмауы;

Кәсіпорындардың жаппай банкроттыққа ұшырауы жағымсыз әлеуметтік қиындықтарға соқтыруы мүмкін, сондықтан нарықтық экономикасы дамыған елдерде, оларды толық күйреуден қорғау мен алдын алудың белгілі мезанизмі қалыптасқан. Осы механизмнің негізгі элементтері мыналар:

- банкроттықты құқықтық реттеу;
- кәсіпорынның банкроттығы жайында актілерді жүзеге

асыруға шешім қабылдау процестерінің нормативтік-әдістемелік, экономикалық, ұйымдық қамтамасыз етілуі;

- келешегі бар (перспективалы) тауар өндірушілерді қолдау мақсатында төлем қабілеті жоқ кәсіпорындарға мемлекеттік қаржылық көмек шаралары;

- банкроттық процедураға қатысушыларға экономикалық көмек көрсету;

- кең ауқымды қоғам үшін банкрот жайында ақпараттар жариялылығын қамтамасыз ету;

Кәсіпорынның банкроттық ықтималдығын болжау үшін нарықтық экономикасы дамыған шет елдерде жай және айрықша акциялардың нарықтық құны, қаржылық шаруашылық қызметтің нәтижелері туралы есеп және кәсіпорын балансының негізінде есептелетін Э. Альтманның көп факторлы моделі кеңінен қолданылады.

Бұл модель 1968 жылы болжаудың бас факторлы моделі ретінде пайда болған. Осы модельді жасау барысында Э. Альтман 66 өнеркәсіп орындарын зерттеген, оның жартысы банкроттыққа ұшырап, жартысы табысты болған. Ол мүмкін болатын банкроттықты болжау үшін ұжымды болып келетін 22 талдау коэффициентін зерттеген [5].

Банкрот болған америка фирмаларының қаржылық жағдайын, гүлденіп өөсіп келе жатқан кәсіпорындар көрсеткіштерімен салыстыра отырып, олардың банкроттық ықтималдығына байланысты дәрежесін және салмақтық коэффициентісін анықтап, бас негізгі көрсеткішті шығарған. Э. Альтманның жалпы түрдегі моделі (несие қабілеттілік индексі) мынадай:

$$Z = 1,2 + K1 + 1,4K2 + 3,3K3 + 0,6K4 + 1,0K5 \quad (2)$$

Мұндағы; K1 = меншікті айналым қаражаттар/активтер;

K2 = бөлінбеген табыс/активтер;

K3 = пайыз бен салық төлуге дейінгі табыс/активтер;

K4 = акцияның нарықтық құны/активтер;

K5 = өткізуден түскен табыс/активтер;

Z индексінің шекті мәні статистикалық сұрыптау мәліметтері бойынша Э. Альтманның есептеуінше 2,675 болды. Осы өлшеммен

нақты кәсіподақ үшін есептелген несие қабілеттілік индексінің мәні салыстырылады.

Бұл кәсіпорындар арасында шек коюға және болашақта (2-3 жыл) біреулерінің банкроттыққа ұшырап ($z < 2,675$ болғанда) және ($z > 2,675$ болғанда) басқалардың қаржылық жағдайы тұрақтануы жөнінде пікір айтуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Банкроттық туралы» Заңы;
2. ҚР Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы 2007 жылғы 28 ақпандағы № 234-III Заңы
3. Дүйсенбаев Ш., Төлегенов Ә.Т., Жумағалиева А.Т., «Кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау», Алматы 2001 ж.
4. Ковалев А.П. «Финансовый анализ и диагностика банкротства» Учебное пособие, М.-1994г.,54 б;
5. «Теория и практика антикризисного управления», Под ред. С.Г. Беляева, В.Ш, Кошкина, М. 1996, 34 б.

ЖУМАНОВА Г.,

*Алматы экономика және
статистика академиясы,
«Есеп және аудит» мамандығы,
ФПБ магистранты, Алматы қаласы*

МЕМЛЕКЕТТІК ҰЙЫМДАРДАҒЫ ҚАРЖЫЛЫҚ БАҚЫЛАУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Қазақстан Республикасының егемен мемлекет болып қалыптасып, нарықтық экономиканың даму мен құрылу жолын қабылдауы оның әлеуметтік-экономикалық дамудағы жаңа деңгейін анықтайды. Ондағы басты орын мемлекеттік бюджетке тиесілі.

Мемлекеттік бюджет – бұл мемлекеттік аппаратты, қарулы күштерді қаржыландыруға, қажетті әлеуметтік-экономикалық қызметтер атқаруға бағытталған ел үкіметінің қарамағында бо-

латын акша ресурстарының орталықтанған қоры болып табылады. Бюджет сонымен қатар, экономиканы мемлекеттік реттеудің, шаруашылық конъюнктураға ықпал етудің, дағдарысқа қарсы шараларды жүзеге асырудың қуатты құралы болып табылады.

Мемлекеттік бюджет экономикалық қатынастардың жиынтығы ретінде объективтік сипатқа ие. Оны бөлудің дербес саласы ретінде өмір сүруін қоғамдық өндірістің өзі айқындайды. Оны жоспарлы дамыту орталықтандырылған ресурстарды қажет етеді. Қаражатты орталықтандыру бүкіл халық шаруашылығы ауқымында қорлардың үздіксіз айналымын ұйымдастыру үшін, жалпы экономика жұмыс істеуін қамтамасыз ету үшін қажет. Арнайы бюджет саласының құндық бөлінісі мемлекеттің табиғаты мен қызметінен туындайды. Мемлекет қаржыландыруға бүкіл қоғам ауқымында әлеуметтік-мәдени шаралар өткізуге, қорғаныс қорғаныс міндеттерін шешуге, мемлекеттік басқарудың жалпы шығындарын жабуға орталықтандырылған қаржыны қажет етеді.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 31-бабында: заңды түрде белгіленген салықтарды, алымдарды және өзге де міндетті төлемдерді төлеу әркімнің борышы әрі міндеті болып табылады, - жазылған[1].

Еліміздегі салық салу жалпыға бірдей және міндетті болып табылады. Жеке сипаттағы салық жеңілдіктерін беруге тиым салынады. Салық салу мәселелерін реттейтін нормативтік-құқықтық актілер ресми басылымдарда міндетті түрде жариялануға жатады.

Мемлекетке түсетін салық түсімдерінің сипатты ерекшелігі олардың сан алуан қоғамдық қажеттерге кейін иесіз пайдаланылуы болып табылады. Осынысымен салықтардың мемлекет, сондай-ақ басқа жергілікті органдар белгілейтін түрлі міндетті мақсатты жарналардан, төлем аударымдарынан айырмашылығы болады.

Нарықтық экономиканың қарқынды дамуы барысында, бүгінгі Салықтар мемлекеттің қаржы көздерін жақсартудың ең негізгі құралы болуымен қатар ел экономкасын қайта құруға, дамуына және саяси-әлеуметтік шаралардың толығымен жүзеге асуына мүмкіндік туғызады.

ҚР аймағында барлық субъектілерге қаржылық есеп беруді

және бухгалтерлік есепті жүргізу міндеттілігі жүктеледі. Жалпы алғанда салық міндеттемесі мемлекет алдындағы әрбір салық төлеушінің міндеттемесі болып табылады және ол салық заңына сәйкес жүргізіледі. Мемлекеттік бюджет- жалпы мемлекеттік тұрғыдан бөліп пайдалану, жұмсау үшін құрылатын қаржы қоры болып табылады. Сондықтан кәсіпорындар бірінші кезекте салықтар және бюджетке басқадай міндетті төлемдер сомасына басты назар аудару және олардың есебін дер кезінде жүргізуді ұйымдастыру қажет.

Бюджеттің қаржысы экономиканы дамытуға, халықтың материалдық әл-ауқатын және мәдени деңгейін көтеруге және басқа да мақсаттарға пайдаланылады. Жеке және заңды тұлғалардан алынатын салықтар мемлекеттік бюджетті толықтырудың негізгі көзі болып табылады.

Халықаралық байланыстардың кеңеюі және Қазақстан Республикасының әлемдік қауымдастыққа енуі есеп әдістемесін жетілдірудің, бухгалтерлік есеп пен аудит тұжырымдамаларын дамытудың объективті қажеттілігін туындатты. Аталмыш мәселелер, біріншіден, ұйымның қаржылық жағдайын сипаттап, дұрыс ұйымдастырылған басқару жүйесіне байланысты болса, екіншіден, әр салаға қатысты қабылданған заңдар мен заң күші бар жарлықтардың, мемлекеттік бағдарламалардың орындалуына тікелей байланысты.

Республикалық және жергілікті бюджеттерге міндетті төлемдер Қазақстан Республикасының «Салықтар және бюджетке басқадай міндетті төлемдер туралы» Кодексіне сәйкес, сондай – ақ салық кодексімен қарастырылған нормативтік құқықтық актілермен белгіленеді және реттеледі. Мемлекеттің ақша ресурстарының жасалуы, бөлісуі және пайдалануы бойынша іс-әрекеттер нормативтік-құқықтық актілерге негізделеді және олармен реттеледі. Осы іс-әрекеттің заңдылығын қамтамасыз етудің маңызды және қажетті құралы болып мемлекеттік бақылау және оның құрылымдық бөлігі қаржылық бақылау болып табылады [2].

Қаржылық бақылаудың маңызы мен қажет болуы негізінде ақша құралдары қорын жасалуы, бөлісуі мен пайдалануы-

на байланысты экономикалық қатынастарды әлпеттейтін және экономикалық категория болатын қаржыларын бақылау функциясымен дәйектеледі.

Бюджеттік кодексте қаржылық бақылауға мынадай түсінік беріледі: «Мемлекеттік қаржылық бақылау (сыртқы және ішкі) – ол мемлекеттік қаржылық бақылау объектілерінің республикалық және жергілікті бюджеттерді атқару, есебі мен атқару жөнінде есептілік жүргізу, оларды атқаруын бағалау, гранттарды, мемлекет активтерін, мемлекеттің кепіліндегі заемдарды, мемлекеттік мекемелердің тауарлар (жұмыстар, қызметтер) сатудан түскен және олардың билігінде қалатын ақшаларды пайдалану бойынша іс-әрекетін Қазақстан Республикасының заңнамаларына сәйкестігін тексеру» [3].

«Мемлекеттік қаржылық бақылау объектісі» ұғымына ҚР Үкіметі, жергілікті атқарушы органдар, бюджет түсімдерін төлету мен бақылауына жауапты мемлекеттік органдар, республикалық және жергілікті бюджеттерден қаржыландырылатын мемлекеттік мекемелер, олардың ведомстволық ұйымдары, бюджет құралдарын алушылар, мемлекеттің гранттарды, активтерді, мемлекеттің кепіліндегі заемдарды пайдаланатын жеке және заңды тұлғалар жатады. Негізінде қаржылық бақылауды іске асыру, біріншіден, барлық шаруашылық субъектілердің қаржылық заңнамалар мен қаржылық тәртіпті сақтауларын бақылау жөніндегі арнайы құрылған органдардың заңнамалы реттелген іс-әрекетін маңыздайды. Екіншіден, қаржылық бақылау — ол қажеттілігі қоғамдық дамудың объективтік мұқтаждарымен дәйектелген қаржылық процестерді басқарудың міндетті элементі және маңызды функцияларының бірі, себебі қоғамдық қаржы құралдарын басқару қоғамның алдында өзінің жауапкершілігін күштар етеді.

Қаржылық бақылаудың негізгі мақсаты — бюджетке ақша құралдарының түсуін максималдау, оларды ашық түрде пайдалануын қамтамасыз ету және мақсатсыз жұмсауды жібермеу. Осы негізгі мақсатты және қаржылық бақылаудың мазмұнын келесі мәселелерді шешу ашып көрсетеді:

- бюджетке құралдардың толық және өз уақытында түсуін тексеру;
- бюджет құралдарын тиімді, мақсатты және үнемді пайдалануын тексеру және талдау;
- қаржылық бақылау объектілерінің қаржылық міндеттемелерін орындауды тексеру;
- қаржылық бақылау объектілерінің қаржылық тәртіппен қаржы операциялар тәртібінің, ақша құралдардың есептемелері мен сақтауының орындалуларын тексеру.

Қаржылық бақылаудың маңызы, бір жағынан қаржылық бақылау объектілерінің қаржылық іс-әрекетте заңнамалы белгіленген тәртіпті сақтауды тексерумен, екінші жағынан осы объектілердің жүргізіп жатқан қаржы операцияларының тиімділігі мен экономикалық қажеттілігін, олардың қоғам, жалпы мемлекет мақсаттарына сәйкестігін тексерумен дәйектеленеді.

Басқару жүйесінің қажетгі бөлігі болып табылатын қаржылық бақылауды жүргізу – бақылау объектілерінің нақты ахуалы жөнінде толық ақпарат алуға мүмкіншілік береді. Ал мұндай ақпарат арқылы объектілердің іс-әрекет нәтижелерін бағалауға, жіберілген ауытқулар мен олардың салдарын, жалпы айтқанда басқарушылық шешімдердің тиімділігін анықтауға болады.

Мемлекеттік қаржылық бақылау жүйесінің дамуы мен жетілдіруі республикада халықаралық тәртіптерге сәйкес, бірақ Ұлттық экономиканың даму ерекшеліктері мен әртүрлі деңгейдегі мемлекеттік органдардың іс-әрекеттерін есептей отырып және әрекеттегі әдіс-тәсілдерді, құралдар мен әдістемелік шешімдерді сақтаумен іске асырылады.

Мемлекеттік қаржылық бақылау органдарына мемлекеттік бюджетті құру және пайдаланумен байланысты негізгі қызметтер кіреді. Республикалық бюджеттің қаржыларын пайдалануды бақылауын Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігінің (әрі қарай - комитет) қаржылық бақылау комитеті (ҚБК) және оның аумақтық бөлімшелері жүргізеді, олар бақылау объектісінің қызметтеріне Қазақстан Республикасы бақылау функциясының заңымен сәйкес келеді. Бақылау жүргізуде комитет және оның

аумақтық бөлімшелері Қазақстан Республикасының Конституциясы, Азаматтық кодексі, Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекс, Салық кодексі, Қазақстан Республикасының Заңнамаларын, Қазақстан Республикасы Үкімет және Президент актісін, басқа да нормативтік-құқықтық актілерді, комитет туралы Ережені, қабылданған стандарттар, бекітілген ережелер, сонымен бірге сәйкес келетін бақылау бағдарламасын қолданады[4].

Мемлекеттік ревизиялық-бақылау органы қызметінің негізгі бағыты – республикалық және жергілікті бюджеттерге бақылау жүргізгенде ревизиялық және тақырыптық тексеріс барысындағы заңдылықты сақтау, жасалған қаржылық және шаруашылық операцияның бекітілуі, олардың бақылауы субъект есептемесінде және есепте дұрыс көрсетілуі, сонымен бірге олардың қаржылық жағдайы мен мемлекеттік ұйымдардың экономикалық тиімділігін, кәсіпорын және мекеменің қолдануын көрсету болып табылады.

Мемлекеттік мекемелер мен республикалық және жергілікті бюджеттердің қаржыларын пайдалану бойынша ұйымдардың мерзімді тексеруін жүргізу Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің қаржылық бақылау комитетінің жарлығымен анықталды.

Ревизия мен тексеріс, комитеттің ревизиялық-бақылау жұмысының жоспары бойынша және оның аумақтық бөлімшелері, сонымен бірге қылмыстық іздестіру мүшелерінің мемлекеттік мекемелерде бюджет қаржыларын пайдаланудағы бұзушылық дәлелдер бойынша бақылау жүргізу қаулысы негізінде жүзеге асырылады. Ревизиялық-бақылау жұмысының жоспарында бақылау объектісі, орындаушылар, мерзімі, аяқталу формасы нақты көрсетіледі.

Комитет және оның аумақтық бөлімшелерінің бақылау жүргізуі үшін тақырыбы көрсетілген жарғы мен объект атауы және комитет пен оның аумақтық бөлімшелері шығарған жарғы бақылау жүргізуді тіркейтін журнал тексеруіне тіркеледі және оның жүргізу мерзімі шығарылады. Сыртқы бюджеттік ұйымдарға тексеріс жүргізілген жағдайда міндетті түрде Қазақстан Республикасы бас прокуратурасы мен оның аумақтық мүшелеріндегі құқықтық статистика және ақпарат орталығына тіркеуге жатқызады.

Бақылау жүргізу мерзімі аумақтық басқарма комитетінің бұйрығымен бекітіледі. Бақылау жүргізу мерзімі дәйекті себептермен комитет басшылығымен немесе оның аумақтық бөлімшелерімен ұзартылуы мүмкін. Ол үшін тексеруші комитет немесе оның аумақтық бөлімше басшылығы атына мерзімді ұзарту үшін жазбаша дәйектеме беруі керек. Бақылау мерзімінің ұзартылуына бұйрық шығарылады. Бақылауды жүргізу үшін алдын ала жан-жақты дайындалған: құқықтық актілер, сонымен бірге объектінің қаржылық жағдайын және қызметін сипаттайтын материалдарды зерттеу. Оларды зерттеу негізінде комитет немесе оның аумақтық бөлімшелермен басшылығы бекітілетін бақылау жүргізу бағдарламасы жетілдіріледі.

Бақылау жүргізу алдында бақылаушы-ревизор бақылау объектісінің басшысына ревизия жүргізу туралы бұйрығын көрсетеді. Бақылау объектісінің басшысы бақылаушы-ревизорға бақылау жүргізуіне тиісті жағдайлар жасауға, қажетті көлемді жұмыс орнымен, сонымен бірге бақылау жұмысын жүзеге асыруына қажетті толық ақпаратпен қамтамасыз етуі міндетті.

Бақылау объектісінің басшысы қажетті құжаттарды бермеген жағдайда немесе бекіткен масштабы мен мерзімде бақылауды жүргізуге кедергілер туған жағдайда, бақылаушы-ревизор жазбаша түрде комитет немесе аумақтық бөлімшелер басшылығына хабарлама жасайды. Бір мезгілде тексеруші бақылау объектісінің бас тартқаны туралы акт толтырады, онда уақытты, мерзімі, орны және құқыққа қарсы іс-әрекет істеген лауазым тұлғасы көрсетіледі.

Бақылау – ревизиялық жұмыстың жоспары бойынша ақпараттың көрсетілу мерзімінің өзгеруі комитетпен бухгалтерлік есеп кезеңі және бақылау жүргізу мерзімінің есептелуімен бекітілді. Комитет пен аумақтық бөлімше басшылығы бақылау объектісінің басшылығына бухгалтерлік есепті қайта құру мен оның көрсетілген аяқталу мерзімі туралы жазбаша нұсқау жібереді. Бақылау объектісінде бухгалтерлік есеп қайта құрылғаннан кейін бақылау жүргізіледі.

Бақылау нәтижесі, Комитет формасы және тәртібін анықтаған актісінде хатталады. Бақылау актісінде шығарылған бұзушылықтар

жете бейнеленеді, оған қосымша құжаттар, құжаттар көшірмесі, акт текстіне сәйкес сілтемелер жасалған, лауазымды және материалды-жауапкершілікті тұлғалардың түсіндірмелері де көрсетіледі.

Бақылау жүргізу актісіндегі жазулар, бақылау объектісінде бар материалдардан шығарылған және жүргізілген ыңғайласпа тексеріс нәтижесі туралы актілерден тексерілген құжат пен фактілер негізінде баяндалады. Бақылау жүргізу актісіне бақылау объектісінің қаржылық қызметі туралы құжаттарда расталмаған мәліметтермен негізделген, іздестіру материалындағы мәліметпен және олар іздестіру органдарына берген лауазымды тұлғаларына сілтемелер мен әртүрлі түрдегі тұжырымдар, болжаулар жіберілмейді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы – Алматы: Әділет – пресс, 1997г.
2. Қазақстан Республикасы Президентінің 2008 жылдың 10 желтоқсанындағы «Салық және бюджетке төлейтін міндетті төлемдер туралы» № 100 -IV заң күші бар жарлығы.
3. «Республикалық және жергілікті бюджеттердің атқарылуын бақылау туралы» Қазақстан Республикасының Заңы. – 2002ж.
4. «Мемлекеттік мекемелердегі бухгалтерлік есеп жөніндегі нұсқаулық бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігі қазынашылық департаментінің 1998 жылғы 27 қаңтардағы N 30 бұйрығы.

ЖУНИСОВА Г.Е., КУПЕНОВА Ж.К., ЖИЕНБЕКОВА А.М.

*КазНУ имени аль_Фараби
г. Алматы*

РОЛЬ И МЕСТО ВНУТРЕННЕГО АУДИТА В СИСТЕМЕ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ

Задача повышения уровня корпоративного управления одинаково актуальна и для Казахских, и для иностранных компаний.

В условиях рыночной экономики, функция контроля становится ведущей в корпоративном управлении в РК.

Одним из звеньев системы корпоративного управления компании становится внутренний аудит. Наличие внутреннего аудита является положительным сигналом для потенциальных инвесторов и кредиторов и повышает инвестиционную привлекательность компании.

Внутренний аудит - это сервисная функция, заказчиками (клиентами) которой выступают:

- члены совета директоров или аналогичного органа;
- высшее исполнительное руководство компании;
- линейное (операционное) руководство компании.

У заказчиков (клиентов) каждой из вышеперечисленных категорий существуют собственное понимание того, чем должен заниматься внутренний аудит в компании, и свои приоритеты в отношении направлений деятельности внутреннего аудита. В некоторых ситуациях приоритеты и ожидания различаются несущественно, но иногда довольно значительно.

Для членов совета директоров более важна деятельность внутреннего аудита по предоставлению гарантий, т. е. независимые проверки надежности и эффективности систем и процессов в компании. С точки зрения линейного руководства, наибольшая ценность внутреннего аудита заключается в возможности получить консультации по вопросам повышения эффективности бизнес-процессов, за которые линейное руководство несет ответственность. Высшее исполнительное руководство заинтересовано как в том, чтобы внутренний аудит содействовал линейному руководству в выполнении его функций, так и в том, чтобы он помогал контролировать деятельность линейного руководства.

Если при этом внутренний аудит сосредоточится исключительно на предоставлении гарантий совету директоров, то велика вероятность, что он будет восприниматься в компании как «сторожевой пес», следящий за тем, чтобы менеджмент должным образом выполнял свои обязанности. Если же внутренний аудит существенную часть времени будет уделять консультированию

менеджмента, это может привести к потере объективности аудита. Поэтому руководство компании должно решить, какое соотношение между предоставлением гарантий и консультированием со стороны внутреннего аудита является оптимальным для компании, учитывая цели совета директоров и задачи менеджмента.

Если говорить о сравнительной значимости для разных групп заказчиков (клиентов) роли внутреннего аудита в различных областях, то для советов директоров наиболее важны внутренний контроль и сохранность активов, для высшего менеджмента - сфера управления рисками, для линейного менеджмента - повышение эффективности конкретных бизнес-процессов.

Различна и сравнительная важность отдельных видов аудитов для разных категорий заказчиков (клиентов). Так, финансовые аудиты в значительно большей степени интересуют высшее исполнительное руководство, в то время как для советов директоров значимость финансовых аудитов «средняя» по сравнению с «высокой» значимостью аудитов на соответствие. Или, в то время как линейное руководство придает «высокую» значимость операционным аудитам, советы директоров определяют важность таких аудитов как «низкую», а высший менеджмент - как «среднюю».

Именно поэтому важно, чтобы различные категории заказчиков с самого начала согласовали друг с другом и с руководителем службы внутреннего аудита функции, которые будет выполнять внутренний аудит, и определили, как будут расставлены приоритеты в его деятельности.

И все-таки, кто является «заказчиком номер один» для внутреннего аудита? С нашей точки зрения, на этот вопрос нет универсального ответа. Ответ определяется сочетанием многих факторов, среди которых выделим профессионализм совета директоров и менеджмента, характер их взаимоотношений и степень взаимодействия, уровень развития корпоративной культуры в компании.

Для целей данной статьи определим корпоративное управление как принципы и правила взаимоотношений между членами совета директоров компании, ее менеджерами и другими заинтересованными сторонами.

Являясь концепцией не новой, корпоративное управление привлекло к себе повышенное внимание бизнес-сообщества. Для инвесторов и кредиторов стало очевидным, что ни заявления высшего менеджмента компаний, ни заверенные внешними аудиторами финансовые отчеты не способны оградить их от потери вложенных в бизнес средств. Именно на текущем этапе окончательно кристаллизовалось понимание того, что следование основополагающим принципам корпоративного управления - не благие пожелания, не красивая «обертка» и без того устойчивого бизнеса, а условие финансовой устойчивости и состоятельности компании в долгосрочной перспективе, а следовательно, условие инвестиционной привлекательности бизнеса. И хотя само по себе корпоративное управление не гарантирует прибыльности компании, инвесторы и кредиторы с большим желанием готовы вкладывать средства в компании, придерживающиеся хорошей практики корпоративного управления.

В Казахстане тема корпоративное управление стала широко обсуждаться относительно недавно, и далеко не все руководители компаний представляют, в чем заключаются принципы корпоративного управления, хотя уже осознают, что при несоблюдении этих принципов серьезные инвестиции невозможны. Корпоративное управление - именно тот вопрос, в котором сегодня сходятся векторы интересов как самих компаний, так и государства, других заинтересованных сторон и в котором у бизнеса и государства сложилось общее понимание важности дальнейших решений.

С нашей точки зрения, хорошее корпоративное управление должно строиться на эффективном взаимодействии четырех сторон: совета директоров как представителя собственников, высшего исполнительного руководства, внешнего аудитора и внутреннего аудита. У каждой из этих сторон своя роль и свои задачи. Роль совета директоров заключается в выработке стратегии, определении ключевых политик, наблюдении (надзоре) за действиями исполнительного руководства. Исполнительное руководство отвечает за воплощение стратегии и выполнение планов, повседневное управление бизнесом. Роль внешнего аудита заключается в независимой оценке финансовой отчетности компании.

Внутренний аудит в системе корпоративного управления является составной частью системы внутреннего контроля компании, играя ключевую роль в обеспечении эффективного управления компанией.

Во-первых, учитывая возрастающую нагрузку и расширяющиеся обязанности в сфере корпоративного управления, у руководства компаний должен быть объективный источник информации о состоянии дел в организации. Именно таким источником и призван стать для совета директоров (комитета по аудиту) и высшего исполнительного руководства компании внутренний аудит. В рамках этой роли он предоставляет достоверную и своевременную информацию:

- о внутренних и внешних рисках, с которыми сталкивается компания;
- о случаях мошенничества и нарушений кодекса делового поведения (кодекса этики) компании;
- о событиях/процессах, критичных для принятия правильных решений руководством, и др.

Значимость роли внутреннего аудита как объективного источника информации предопределяет ряд факторов. Прежде всего, как мы говорили, это усложнение бизнеса и быстрые изменения окружающей обстановки, в результате чего руководству компании становится сложнее получать своевременную и достоверную информацию. Кроме того, между исполнительными и неисполнительными директорами существует так называемая «информационная асимметрия». Исполнительные директора знают бизнес изнутри, в силу выполняемых функций им гораздо проще получить доступ к информации о делах компании. Неисполнительным же директорам информация предоставляется, скажем прямо, не всегда. Их порой воспринимают чужаками, что довольно часто приводит к скрытой или даже открытой вражде между исполнительной и неисполнительной частью директората. Иногда у неисполнительных директоров не остается других возможностей получить информацию, кроме как от внутреннего аудита, хотя подобная ситуация ненормальна.

Какова роль внутреннего аудита в этом случае? С одной стороны, именно он может подтвердить совету директоров (комитету по аудиту), что члены совета директоров получают от исполнительного руководства своевременную и достоверную информацию. С другой стороны, являясь объективным источником информации для совета директоров, внутренний аудит может содействовать устранению «информационной асимметрии». При этом, безусловно, необходимо помнить, что внутренних аудиторов в этом случае с немалой долей вероятности могут воспринимать как «внутреннего врага» - «заговорщиков» против исполнительного руководства компании. Также надо принимать во внимание, что роль объективного источника информации для совета директоров внутренний аудит сможет выполнять лишь при условии максимальной независимости от исполнительного руководства (включая вопросы назначения на должность, вознаграждения, оценки работы и т. п. руководителя и сотрудников службы внутреннего аудита).

Во-вторых, учитывая возрастающую нагрузку на членов советов директоров, внутренний аудит может играть роль образовательного ресурса - передавать знания и повышать информированность членов совета директоров (комитета по аудиту) по различным вопросам. Среди возможных направлений:

- влияние на компанию существующих стандартов финансовой отчетности;
- изменения законодательных и регулятивных норм, оказывающие существенное влияние на компанию (в том числе в областях бухгалтерского учета и финансовой отчетности, корпоративного законодательства);
- основополагающие принципы внутреннего контроля;
- изменения и тенденции развития в отрасли;
- лучшие практики (примеры) корпоративного управления, включая принципы работы советов директоров и комитетов по аудиту.

В-третьих, с учетом расширяющихся обязанностей и возрастающей законодательной ответственности советов директоров и высшего исполнительного руководства возрастает значимость тра-

диционной роли внутреннего аудита в качестве источника гарантий в областях внутреннего контроля, управления рисками, корпоративного управления.

Подводя итог, отметим, что в рамках процесса корпоративного управления внутренний аудит может стать бесценным ресурсом для совета директоров (комитета по аудиту), оставаясь одновременно значимым ресурсом для исполнительного руководства компании. И мы считаем, что в современных условиях внутренний аудит в казахстанских организациях должен присутствовать на всех уровнях управления. Эффективная система внутреннего контроля – это гарантия успешной деятельности коммерческой организации.

Использованная литература

1. Сонин А. М. Зачем компании нужен внутренний аудит? // Управление компанией. - 2004. - № 10. - С. 51-54.
2. Услуги корпоративного управления в форме организации контрольной структуры// Н.В. Кочкина. – 2009. – Экономика и управление в сфере услуг
3. Роль внутреннего аудита// О.В. Грищенко, №1/2009. – Вестник Таганрогского института управления и экономики.

ЗЫҚАЕВА Ж.Қ.,

Есеп және аудит мамандығының,

2-курс магистранты,

Әл-Фараби атын. ҚазақҰУ,

Алматы қ.

АДАМИ ФАКТОР – ҚАРЖЫЛЫҚ ТӘУЕКЕЛДІЛІККЕ ӘСЕР ЕТУШІ МАҢЫЗДЫ ФАКТОР РЕТІНДЕ

Экономикалық жағдайдың күрт ауысуынан туындаған қазақстандық кәсіпорындардың тұрақсыздық күйі мүмкін болатын тәуекелділіктерді анықтауды қажет етеді. Алайда, көптеген

кәсіпорындар қазіргі кезде тәуекелділік тұжырымын және оны қалай бағалауға болатынын анық түсінбейді. Тәуекелділік тұжырымдамасына қатысты сұрақтар соңғы жылдары арнайы экономикалық басылымдарда жиі қарастырылады. Бірақ, қаржылық тәуекелділіктерді нақты бағалау, болжау және сақтандыру тәжірибесі аз талқыланады. Қаржылық тәуекелділікті бағалау негізі қаржылық тәуекелділікке әсер етуші басты факторларды анықтау болып табылады. Қаржылық тәуекелділік ақша айналымы және әр түрлі ақша қатынастары пайда болғаннан бастап туындады. Қаржылық тәуекелділік қаржылық кәсіпкерлік немесе қаржылық (ақшалай) мәміле жүзеге асырғанда пайда болады. Қаржылық тәуекелділікке әсер етуші факторлар келесідей топталады:

а) объективті факторлар:

- елдің экономикалық даму деңгейі;
- кәсіпорынның қаржылық қызметін мемлекеттік реттеу сипаты;
- елдегі инфляция қарқыны;
- қаржылық нарықтағы сұраныс пен ұсыныс конъюнктурасы;
- қаржылық нарықтың жеке сегменттеріндегі бәсекелестік деңгейі;
- елдегі (аудандағы) қылмыстық жағдай деңгейі;
- форс-мажорлық топ факторлары;

б) субъективті факторлар:

- кәсіпорынның қаржылық стратегиясының негізгі параметрлері;
- меншік иелері мен менеджерлердің тәуекелділік саясатындағы қаржылық ділі;
- кәсіпорынның меншік капитал көлемі;
- қолданыстағы активтер құрамы;
- жеке қаржылық операциялар жүргізгендегі қаржылық құралдар түрлері (сипаты);
- қаржылық менеджменттің ақпараттық базасының жеткіліктігі;
- қаржылық операциялар бойынша серіктестер сипаты;
- қаржылық менеджерлердің біліктілік деңгейі.

Зерттеу барысында әр фактор әр қаржылық операция түрі бойынша қарастырылады. сондай-ақ қаржылық тәуекелділіктің әр факторға тәуелділігі анықталады [1, 320-321 б].

Кәсіпорынның қаржылық және экономикалық тәуекелділіктер деңгейі компания менеджерлері мен шешім қабылдаушы тұлғаларға тікелей байланысты. Себебі, тәуекелділікке бару немесе бармау шешім қабылдаушы тұлға қолында, сондықтан қаржылық тәуекелділікті бағалау кезінде біз тәуекелділікке әсер етуші адами факторларды міндетті түрде ескеруіміз қажет. Адами факторлар – қаржылық тәуекелділікке әсер етуші басты факторлардың бірі болып табылады.

Жалпы адам психологиясы мен экономикалық үрдістер арасындағы байланыс туралы экономикалық теория ғылымының «Мінез-құлық экономикасы» атты арнайы саласы зерттейді. Сондай-ақ, соңғы кезде бұл тақырып көптеген ғалымдарды қызықтырып отыр. Америкалық экономист Хиршлейфер өзінің белгілі «Психология инвестора и оценка актива» атты мақаласында қаржылық нарық қатысушылары төрт психологиялық ауытқуға бейім екенін анықтаған:

- эвристикалық оңайлату;
- пікір қателігі;
- эмоциялық ұстамдылықты жоғалту;
- әлеуметтік әсер.

Хиршлейфер пікірінше эвристикалық оңайлатулар – адам миының шектеулі танымдық ресурстарынан туындаған сананың қате әдеттері, есептеу қабілеті және естеу сақтау. Сенімсіз жағдайда шешім қабылдау кезінде көбінесе адам өзінің түйсігіне жүгінеді, ол аз күш қажет етеді және жауап тез алынады, бірақ көбінесе қате жауап шығады. Бұндай қателіктерге жатқызуға болады:

- көрініс бейімділігі: шешім көбіне статистикалық талдауға емес, адамның жеке көзқарасына негізделеді;
- шешім жақындағы мәліметтерге және болжамдарға негізделеді;
- шешім алғашқы көзқарасқа негізделеді.

Хиршлейфер екінші ауытқуды сипаттағанда Триверстің «өзін өзі алдау» теориясына сүйенеді. Бұл теорияға сәйкес, басқалардан

шындықты жасыру үшін адам өтірікті өз ойында шындыққа айналдырады. Мысалы, олар өздерінің жеке қасиеттерін (ақыл-ой, сұлулық, күш, т.б.) асыра бағалап, сол өтіріктен нақты пікірлерді объективті бағалай алмайды. Пікір қателіктерінің негізгі түрлеріне жатады:

- адам өз білімін нақты мағлұматтардан артық бағалайды;
- адам сәтсіздік тәуекелдіктеріне қарағанда жетістікке жету мүмкіндіктерін артық бағалайды;
- адам өз пікірін дәлелдейтін ақпараттарға ғана көңіл аударады;
- ақпарат белгілі болғаннан соң, адам сол ақпаратты әрқашан білгенін ойлайды.

Көптеген зерттеулер біздің көңіл-күй – шешім қабылдауға әсер ететін негізгі ауытқу екенін көрсеткен. Эмоциялық ұстанымдылықты жоғалту мысалдарына:

- жақсы көңіл-күй адамды болашаққа үмітпен қаратады, ал төмен көңіл-күй керісінше әсер етеді;
- адам сәтсіздік болған жағдайда шығыны аз болуы мүмкін жолды таңдайды;
- белгісіздік алдындағы қорқыныш салдарынан адам осы уақытқа дейін белгілі тәжірибелерге жүгінеді (Ellsberg парадоксы).

Мінез-құлық экономикасы адам психологиясына негізделгендіктен, топтағы адамдар қарым-қатынастарын және әлеуметтік психология шешімге әсер ететінін көрсетеді [2, 1533-1598 б].

Қаржылық тәуекелділікті бағалауда актуарийлер мен қаржылық менеджерлерге мінез-құлық мәселелері мен адам динамикасын түсіну үшін екі көзқарасты анықтау қажет. Біріншіден, тәуекелділікті бағалауға қажет мәліметтерді талдау барысында, сол мәліметтердің көзін анықтау қажет – кәсіпорын түрі немесе тұтынушылар, себебі алынған ақпарат та объективті болмауы мүмкін. Екіншіден, тәуекелділікті талқылау және бағалау барысында субъективтілікті шеттетуге қажет. Коммитет мүшелері мәжіліс залында отырып тәуекелділік деңгейін анықтай алмайды, ол үшін нақты статистикалық және қаржылық талдау қажет [3, 10-11 б].

Қаржылық менеджерлер тұрақсыз, сенімсіз және болжал-

ды ортада тәуекелділік деңгейін анықтау үшін адам мінез-құлық ерекшеліктерін де ескеру қажет. Адамның танымдық бейімдіктерін зерттеу арқылы кәсіпорында басқару үрдісін жақсартуға болады. Сондай-ақ, кәсіпорынның қаржылық жағдайына әсер етуші әлеуетті тәуекелділіктерді анықтап, соған сәйкес шешім қабылдауға мүмкіндік береді [4, 29-35 б].

Қорытындылай келе тәуекелділікпен байланысты шешім қабылдауда адами факторлар, басқа а экономикалық факторлар сияқты маңызды екенін айта кету қажет. Тәуекелділікті бағалауда осы факторларды ескеріп, бұл факторларыдың әсерін анықтауға жеке индикаторлар қою қажет.

Әдебиеттер

1. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента. Т.2. - К.: Ника-Центр, 1999. - 512 с
2. David HIRSHLEIFER, Investor Psychology and Asset Pricing. Journal of Finance, Vol. 56, No. 4, pp. 1533-1598, August 2001.
3. Behavioral Economics and Its Implications for Enterprise Risk Management. Rick Gorrivett, FCAS, ASA, CERA, MAAA, ARM, FRM, Ph.D. Director of the Actuarial Science Program State Farm Companies Foundation Scholar in Actuarial Science University of Illinois at Urbana-Champaign. January 2012
4. Richard R LAU and Dan RUSSELL, Attributions In The Sports Pages, Journal of Personality And Social Psychology, 1980, Pages: 29-38.

ИВАНЮК Т.Н.,

к.э.н., профессор университета «Туран»

АРЫШЕВ В.А.,

к.э.н., профессор университета «Туран»

МЕТОДИКА АНАЛИЗА ЗАПАСОВ

Использование современной методики анализа запасов и затрат на их содержание позволяет сделать аналитические выводы

и дать рекомендации по совершенствованию сырьевой политики бизнеса при прогнозировании перспектив его развития.

Производственный бизнес, запасы, затраты на содержание производственных запасов, оборотный капитал, материалоемкость продукции.

Основная цель современного бизнеса это увеличение прибыли. Динамика прибыли производственного бизнеса непосредственно связана с изменением затрат, величина которых в свою очередь зависит от эффективности управления производственными запасами. Эффективное управление запасами оказывает большое влияние на результаты функционирования бизнеса и обусловлено многими факторами, включая как внешние, независимыми от деятельности бизнеса, так и внутренние, на которые бизнес может активно воздействовать.

Среди внешних факторов стоит выделить общую экономическую ситуацию в стране и регионе, особенности и нестабильность налогового законодательства, условия получения кредитов и процентные ставки по ним, возможность целевого финансирования и прочие внешние обстоятельства.

Учитывая влияние внешних факторов, бизнес должен активнее использовать внутренние рычаги и резервы, повышающие эффективность применения производственных запасов, например, рациональное и экономное использование материальных и топливно-энергетических ресурсов. Так, снижение материалоемкости и энергоемкости продукции позволит улучшить финансовое положение за счет снижения себестоимости продукции и увеличения прибыли, увеличить выпуск продукции из одного и того же количества сырья и материалов, успешно конкурировать на рынках сбыта, уменьшить нормативный объем запасов, необходимых для нормального функционирования бизнеса.

Рациональному использованию материальных ресурсов на предприятии способствует реализация современных концепций управления производственными запасами. Значительные резервы повышения эффективности бизнеса заложены, в частности, в рациональном управлении запасами.

Для эффективного управления запасами необходим их анализ. При этом анализ должен проводиться не только в целом по общей стоимости запасов, но также и в аспекте каждого составляющего их компонента, а именно, материалов, готовой продукции, незавершенного производства и товаров (в коммерческом бизнесе).

Цель анализа запасов состоит в повышении эффективности и рациональности их использования. Для достижения этой цели в процессе анализа запасов решаются следующие основные задачи: определение уровня обеспеченности производственного бизнеса запасами, оценка эффективности использования запасов как в целом, так и по каждому их виду, анализ затрат на содержание производственных запасов, расчет экономических потерь в результате наличия перерасхода затрат на содержание запасов, определение возможной экономии затрат при переходе на работу в режиме оптимального размера заказа запасов, выявление резервов улучшения использования запасов.

Методической основой аналитических исследований запасов могут выступать любые методы экономического анализа как в формализованном, так и в неформализованном виде.

Известно, что в общей стоимости затрат производственного бизнеса значительную часть составляют затраты на приобретение, содержание и использование производственных запасов. Поэтому весьма важное значение имеет анализ сырьевой политики бизнеса. Важнейшим аспектом такого анализа является исследование эффективности использования сырья и материалов.

В качестве основного показателя используется показатель материалоемкости, который определяется отношением стоимости использованных материалов к доходу от реализации. Снижение материалоемкости по сравнению с базисным уровнем является положительной динамикой в использовании материалов.

Из формулы материалоемкости можно получить зависимость стоимости используемых материалов от объема работ и удельного расхода материалов. Если эту зависимость рассматривать как аналитическую двухфакторную модель, то можно проанализировать изменение величины использованных материалов в зависимости

от двух факторов, а именно, от изменения объема реализации (выпуска продукции) и изменения удельного расхода материалов. При этом наиболее удобно проводить факторный анализ на основе метода «разниц абсолютных величин».

Кроме того, использование материальных ресурсов может зависеть от количества используемых материалов и их цены. Для анализа этих факторов используется аналитическая двухфакторная модель мультипликативного вида, которая позволяет оценить влияние каждого вида материалов. В результате появляется возможность определить, как изменилась стоимость материалов под влиянием, во-первых, изменения количества используемых материалов каждого вида и, во вторых, изменения стоимости единицы материалов каждого вида. В этом случае для проведения факторного анализа также наиболее удобным является метод «разниц абсолютных величин».

Наряду с анализом влияния факторов на стоимость материалов определенным интерес представляет изучение обратной зависимости, например, влияния изменения стоимости материалов на объем выпуска продукции. Для этого из формулы материалоемкости следует получить двухфакторную модель кратного вида зависимости, позволяющую оценить изменение объема выпуска продукции под влиянием изменения стоимости материалов и удельного расхода материалов. Для анализа факторов, влияющих на объем работ, учитывая кратный вид зависимости, необходимо использовать либо метод цепных подстановок, либо индексный метод анализа. В результате анализа можно сделать вывод о том, что чем более экономно используются материалы, тем больше, при прочих равных условиях, можно получить продукции из одного и того же их объема.

Запасы являются одним из элементов краткосрочных активов баланса, и следовательно, формируются за счет оборотного капитала. Именно поэтому, анализируя запасы, их следует рассматривать как объект вложения оборотного капитала бизнеса, требующего оценки своей эффективности.

Методика оценки эффективности использования оборотного капитала бизнеса предполагает использование показателей оборо-

чиваемости, которые характеризуют интенсивность оборота капитала, выражающуюся в частоте оборотов за анализируемый период и продолжительности полного операционного цикла рабочего капитала.

Скорость оборота капитала оказывает непосредственное влияние на потребность в финансировании краткосрочных активов, включая и запасы. Чем медленнее происходит оборот оборотного капитала, тем в большей степени бизнес нуждается в привлечении дополнительных источников финансирования, поскольку в этом случае отсутствуют собственные средства для осуществления деятельности.

Следовательно, оборачиваемость оборотного капитала тесно связана с такими характеристиками финансового состояния бизнеса, как его платежеспособность, ликвидность баланса и степень удовлетворительности его структуры. Способность бизнеса функционировать и развиваться без привлечения дополнительных средств за счет улучшения их использования характеризует достаточную деловую активность, позволяющую поднять платежеспособность, усилить финансовую устойчивость, улучшить структуру баланса.

Эффективность инвестиций в запасы будет прежде всего зависеть от того, насколько рационально и с какой отдачей используются сырье и материалы, насколько востребована и пользуется спросом готовая продукция, насколько приближен к оптимальному уровню объем незавершенного производства, как быстро приобретенные для реализации товары трансформируются в денежные средства. Учитывая это, эффективность оборотного капитала, вложенного в запасы, должна определяться по каждому направлению инвестирования, а именно, по капиталу, вложенному в сырье и материалы, в готовую продукцию, незавершенное производство и товары.

Для практических расчетов эффективности оборотного капитала в запасы используются такие показатели, как количество оборотов капитала, вложенного в запасы и продолжительность одного оборота.

Количество оборотов капитала, вложенного в запасы определяется отношением дохода от реализации к среднегодовой величине запасов и показывает, сколько раз капитал, вложенный в запасы обернулся в течение года. Чем выше значение этого показателя, тем больше у организации финансовых возможностей увеличить свои доходы без дополнительных вложений.

Продолжительность оборота измеряется в днях и определяется как обратная величина показателя количества оборотов, умноженная на 360 дней. Рост этого показателя является отрицательной характеристикой и свидетельствует о снижении уровня деловой активности организации. Фактические значения этих показателей сравниваются с их базисным уровнем. По выявленным отклонениям определяется тенденция изменения эффективности оборотного капитала и делаются выводы о динамике деловой активности.

Так, ускорение оборачиваемости капитала за счет сокращения продолжительности его оборотов позволяет положительно оценить эффективность оборотного капитала, направленного на формирования запасов. В этом случае определяется положительный эффект в виде прироста дохода от реализации, полученного без дополнительного финансирования за счет усиления деловой активности компании. Высвободившиеся в результате ускорения оборачиваемости капитала средства открывают дополнительные возможности финансирования бизнеса.

Если в результате анализа эффективности использования оборотного капитала, вложенного в запасы, выявлено замедление оборота капитала, возникает необходимость в определении экономических потерь, вызванных увеличением продолжительности оборота капитала. Для этого используется сумма однодневной реализации и количество дней, увеличивших базисный уровень продолжительности оборота капитала. Произведение этих показателей определит величину средств, отвлеченных из хозяйственного оборота для продолжения функционирования бизнеса.

Принимая решение о создании запасов, необходимо добиваться того, чтобы, с одной стороны, затраты на содержание запасов

были минимизированы, а с другой стороны, следует исключить дефицит, нарушающий ритмичный ход производства и продажи продукции. Производство должно всегда располагать достаточным количеством производственных запасов, гарантирующим выполнение в срок договорных обязательств и заказов. Обычно эта задача решается на основе критерия минимальных общих затрат на формирование и управление различными видами запасов.

Эффективность использования запасов зависит также и от величины затрат на их содержание. Прежде чем использовать запасы, их надо получить от поставщика, для чего размещается заказ с заключением договора на поставку. Кроме того, полученные запасы требуют определенных условий их хранения в складских помещениях. Поэтому размер совокупных затрат (Зсовок.) на содержание запасов определяется суммой затрат на размещение заказов (Зразм.) и затрат на хранение запасов (Зхран.):

$$З \text{ совок. на содерж. запасов} = З \text{ разм. заказов} + З \text{ хран. запасов}$$

Цель управления производственными запасами состоит в том, чтобы минимизировать совокупные затраты на их содержание. Если попытаться решить эту проблему посредством снижения затрат на размещение, то это потребует снижения частоты заказов, что вызовет необходимость роста размера одного заказа и соответственно увеличится стоимость хранения запасов (склад, сигнализация, охрана и т.д.). Если уменьшить затраты по хранению, то это вызовет необходимость увеличения частоты заказов, что вызовет рост затрат на размещение заказов.

Решение данной проблемы состоит в использовании оптимального размера заказа ($Q_{\text{опт.}}$). Определить оптимальный размер заказа можно либо графическим способом, либо алгебраическим способом. При использовании графического способа строится график, на котором размер заказа, соответствующий точке пересечения двух кривых, принимается за оптимальный, потому что именно этому размеру заказа соответствует минимальный уровень совокупных затрат на содержание запасов. Если фактический размер заказа оказался меньше оптимального размера, то уровень

фактических затрат на содержание запасов будет выше минимального уровня. То же самое будет иметь место в случае, если бизнес работает с поставщиками с размером заказа, в среднем превышающим его оптимальный уровень.

Алгебраический способ основан на том, что для случая равенства затрат на размещение заказов и хранение запасов, т.е. тогда, когда сумма совокупных затрат на содержание запасов является минимальной, справедливо тождество:

$$Z \text{ разм.} = Z \text{ хран.}$$

$$Z \text{ разм.} = (D * O) : Q \text{ опт.}; \quad Z \text{ хран.} = (H * Q \text{ опт.}) : 2;$$

$$\text{тогда: } ((D * O) : Q \text{ опт.}) = ((H * Q \text{ опт.}) / 2);$$

Из этого тождества можно легко определить величину оптимального размера заказа:

$$Q_{\text{опт.}} = \sqrt{2 D * O : H}$$

Где: D – годовая потребность в производственных запасах;

O – стоимость размещения одного заказа;

H – стоимость хранения одной единицы запаса.

Если в процессе анализа выявляется, что фактические затраты на содержание запасов больше минимальных затрат, то делается вывод о перерасходе затрат и даются рекомендации о необходимости перехода на работу в оптимальном режиме размера заказа. Это позволит получить экономию на затратах, связанных с содержанием производственных запасов, и положительно скажется на эффективности их использования.

Чтобы определить величину возможной экономии на затратах по содержанию производственных запасов в результате изменения размера заказа $\Delta Z(Q)$, можно воспользоваться следующим выражением:

$$\Delta Z(Q) = \Delta Q * [(H / 2) - (D * O) : (Q \text{ факт.} * Q \text{ опт.})]$$

Анализируя запасы и затраты на их содержание, можно сделать обобщения и выводы, а также дать рекомендации по совершенствованию сырьевой политики бизнеса при прогнозировании перспектив его развития.

Список литературы

1. Методические рекомендации по применению международных стандартов финансовой отчетности и бухгалтерского учета. Алматы: Юрист, 2012
2. Шрайбфедер Дж. Эффективное управление запасами. Пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006.
3. Бизнес-анализ деятельности организации. Под ред. Усенко Л.С. - М.: Альфа-М: ИНФРА-М, 2013
4. Пирс Дж., Робинсон Р. Стратегический менеджмент.- СПб.: Питер, 2013

ИГАЛИЕВА Л.Н.

Аға оқытушы, менеджмент магистрі

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті

Атырау қаласы

ДҮНИЕ ЖҮЗІНДЕГІ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МЕДИЦИНАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТТІҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ТАЛДАУ

Денсаулық сақтау жүйесінің негізгі шарттарының бірі- медициналық ғылымның негізгі функциясын нығайту, тәжірибелік денсаулық сақтау қызметіне арналған баламалық және ғылыми негіздің құрылуы болып табылады. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, медицинада ғылыми жетістіктердің тиімді және мақсатты бағытталған түрде пайдаланылуы халықтың денсаулығын жақсартуға, адам өмірінің ұзақтығын және сапасын ұлғайтуға, өз кезегінде елдің әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті факторы болып табылатын елдің экономикалық дамуына мүмкіндік беретін денсаулық сақтаудың тиімді жүйесінің дамуының маңызды шарты болып табылады. Осыған байланысты, қазіргі кезеңдегі Қазақстандағы ғылымның дамуының стратегиялық шарты серпінді дамушы ғылыми-техникалық әлеуеттің қалыптасуы және Қазақстан Республикасының «Ғылым туралы» Заңымен анықталатын оны

пайдаланудың тиімділігін жоғарылату болды. Қазіргі кезеңдегі әлеуметтік-экономикалық жағдайдағы қазақстандық медициналық ғылым маңызды өзгерістерді басынан кешірді, оған бірнеше отандық ғалымдар біршама үлес қосты және үлес қосуда да. Олар: Аканов А.А., Хамзина Н.К., Слажнева Т.И., Тулебаев К.А., Турдалиева Б.С. және т.б.

Ең алғаш рет Республикада салыстырмалы түрде ғылыми-зерттеу және медициналық институттар кадрларының негізгі көрсеткіштері келтіріліп, ғылыми қызметкерлер корпусының жағдайы, тұрақсыздығы көрсетілді, жақын және ұзақ мерзімді перспективаға болжам жасалды. Тәуелсіздік жылдары Қазақстан ғалымдары республиканың мемлекеттік қалыптасуының әртүрлі аспектілеріне, ғылыми-техникалық әрекетіне зор үлес қосты. Алайда Қазақстанның медициналық ғылымының әрі қарай даму жүйесінің басым бағыттармен халықаралық деңгейге көтерілуі үшін келесілер болуы қажет: жаңа технологияларды енгізу, жаңа ғылыми білім алу, медициналық ғылымға қажетті ұлттық және аймақтық басымдықтарды анықтау, медициналық ғылым жүйесінің дамуы үшін барлық ресурстарды, медициналық ғылым жүйесінің дамуына, ғылыми ресурстарды пайдалану тиімділігіне қажетті барлық ресурстарды жұмылдыру. Қазір Қазақстан үшін халықаралық ғылыми медициналық зерттеулерге белгілі мәліметтер базасы арқылы мүмкіндікті кеңейту мәселелері өзекті сұрақ болып отыр. Халықаралық принциптер мен стандарттарға сәйкес келетін ғылыми медициналық зерттеулер жүйесінің құрылуы Қазақстанға елдің тұтастай бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсаттарына, сонымен қатар медициналық ғылымының мақсаттарына жетуге мүмкіндік береді.

Батыс елдерінің тәжірибесінде, соның ішінде АҚШ-да медициналық ғылым саласында ғылыми – зерттеу және тәжірибелік – құрастырушылық жасақтамаларына (ҒЗТҚЖ) салынған 1 долларына ЖІӨ өсімінің 9 доллары келеді. Бүгінде АҚШ басты басымдылығы медициналық ғылым болып табылатын ғылыми білімнің барлық бағыттарындағы озатылыққа ұмтылады. Ғылыми қызметтің даму проблемалары әлемнің барлық елдері

үшін өзекті мәселе болып табылады, сонымен бірге олар әр мемлекетте әртүрлі жүзеге асады. Әсіресе ғылыми қызметті басқару, ұйымдастыру және жоспарлау аумағындағы ғылыми зерттеулер ғылыми саясатты және ғылыми қызметті басқаруды жетілдіруге бағытталады. Денсаулық ұлттық институттары 1887 жылдан бастап гигиена Лабораториясы құрылған жылы тамырын тереңге жайды. 1930 жылы ол денсаулық сақтау институты болып қайта құрылды. (ағылш. National Institutes of Health NIH). ДСИ жыл сайын АҚШ-на америка халқының медициналық зерттеулері үшін \$38 млрд. доллар көлемінде қаржы салады. Қаржыландырудың 80% -ға жуығын ДСИ 50000 конкурстық гранттар арқылы 325000 зерттеушілер мен 3000-ға жуық университеттер, медициналық оқу орындары мен басқа да ғылыми-зерттеу мекемелерінің қатысуымен жүргізеді [4]. ҒЗТҚЖ қаржыландыру денсаулық сақтау саласында федералдық бюджет қорларынан 2000 жылмен салыстырғанда 2008 жылы 29,9 млрд.долларға, 2010 жылы 32,7 млрд. долларға, 2011 жылы 38,5 млрд.долларға өсті. Қосымша қаржыландыру 2009–2011 жылдары соның ішінде нейро-дегенеративті, онкологиялық, жүрек-тамыр және басқа да аурулармен байланысты қазіргі заманғы неғұрлым қауіпті патологияларды зерттеумен айналысатын жоғары білікті мамандарды тартуға бағытталады. Денсаулық сақтау саласында мемлекеттік қолдау медициналық қызмет көрсету, соның ішінде көптеген американдықтар үшін денсаулықтары туралы электронды жазбаларына рұқсат алуды қамтамасыз етуге бағытталады. Ғылыми зерттеулер саласын ресурстармен қамтамасыз етуді бөлуді қарастыру оларды жүргізудегі басым бағыттар туралы түсінік алуға мүмкіндік береді. Соңғы он жылдықта, мысалы, тек АҚШ-да ғана емес сонымен қатар басқа да дамушы елдерде жаңа технологиялар саласында, соның ішінде ақпараттық-коммуникациялық, қоғам дамуының барлық жақтарына үдемелі әсер ететін биотехнологиялар саласындағы зерттеулердің тиімділігі күшеюде [5].

XXI ғасырдың алғашқы онжылдығының соңында әлемнің жетекші ғылыми орталықтарында, атап айтқанда, жарияланған ғылыми мақалалардың жартысынан көбі медициналық және

биологиялық ғылымдар бойынша жарық көрді: 56% АҚШ және Австралияда, 53% Канада мен Швейцарияда, 52 % Бразилияда [6].

Денсаулық және денсаулық сақтау аумағындағы ғылыми зерттеулердің қазақстандық жүйесі басты іс жүргізу бағыттары бейінді және басым бағыттар болып табылатын ғылыми техникалық институттар мен ғылыми орталықтар ретінде ұсынылады. Егемендікке қол жеткізгеннен кейін қазақстандық медицина ғылымның дамуындағы және ҒТП-ті басқарудағы жаңа тәсілдердің қалыптасуын талап ететін жаңа әлеуметтік-экономикалық және саяси жағдайға ұшырады. [8]. КСРО-ның ыдырау кезеңінен бастап болып жатқан әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістердің негізінде, медициналық ғылым бұрыннан келе жатқан ұйымдық құрылым шеңберінде дами алмады. Бұрын КСРО құрамында отандық медициналық ғылым дәстүрлі түрде бейіндік бағыттағы ҒЗИ шеңберінде, КСРО-ның жетекші ғылыми мекемелерімен, яғни ең алдымен медициналық ғылымның барлық бағыттары бойынша маңызды функцияларды атқаратын Ленинград пен Мәскеудің ғылыми зерттеу институттарымен тығыз байланыс орнату нәтижесінде дамыды. Бұл жағдайда ең алдымен ҒЗТҚЖ дамуындағы іргелі зерттеулерге және оған өзіндік өңдеулер енгізумен байланысты зерттемелерге басты назар аударылды. Әлемдік ғылымның жетістіктері мен озық шетелдік тәжірибелер өте сирек және аз көлемде қолданылды, ал шетелдік ғылымның жетістіктерін шеттен алып пайдалану мүлде болған жоқ. Негізгі үлесі ғылыми-зерттеу жұмыстарына негізделген, негізгі бағдарлары меншікті зерттемелер мен шетелдік жетістіктерді ескермеушілік болып табылатын, КСРО-да іске асырылған ғылымды қаржыландыру және ғылыми зерттеулерді ұйымдастыру жүйесі жоғары шығынды талап етті және әрқашан тиімді бола бермеді. Алайда қолда бар қисапсыз ресурстар ғылымды қаржыландыру мен ұйымдастырудың осы тәріздес механизмін біршама уақытқа дейін қолдауға мүмкіндік беріп отырды.

Қазақстан медицинасының проблемалары, КСРО-ның ыдырау кезеңінде, тек шектеулі қаржы ресурстарымен ғана емес, сонымен қатар, қажетті материалдық-техникалық база мен жоғары

білікті мамандардың жетіспеуінен ғылымның барлық бағыттары бойынша зерттеулерді жүзеге асыра алмауда болды. Көптеген медициналық пәндер тек ЖОО ғылымдары шеңберінде дамыды және олардың жеткілікті жақсы материалдық-техникалық базасы және ғылыми потенциалы болмады.

КСРО-ның ыдырауы және Қазақстанның мемлекеттік тәуелсіздігі пайда болған проблемалар мен жаңа басымдылықтар бойынша ғылыми потенциалдың қалыптасуы, бұрын Орталық аппараттың тапсырмасы бойынша орындалатын ғылыми зерттеулерді қайта бағдарлау, ғылыми медициналық аппараттардың, өнертабыстарды сараптамалардың өзіндік жеткілікті жүйесін құру, ғылыми кадрларды, баспа қызметін, ҒЗЖ-н мемлекеттік тіркеуді аттестациялау және дайындау қажеттілігін қамтамасыз етеді. Тәуелсіз ғылыми-техникалық саясаттың және еліміздің ғылым басқармасы жүйесінің қалыптасуы мәселелері, 1992 жылы қаңтарда қабылданған, «Ғылым және ҚР мемлекеттік ғылыми-техникалық саясаты туралы» ҚР-ның Заңына негіз болып салынды. Ғылым және жаңа технологиялар министрлігі құрылды. Мемлекеттік ғылыми және ғылыми-техникалық саясатты жүзеге асыратын республикалық органдардың қайта құрылуынан кейін ҚР Ғылым және білім министрлігі болып қайта құрылды. 1999 жылы Қазақстан Республикасы Үкіметі жанынан Жоғары ғылыми-техникалық комиссия құрылды. Ол - іргелі және қолданбалы ғылымның дамуының мемлекеттік басымдылығын айқындау мәселелерімен, еліміздің мемлекеттік ғылыми, ғылыми-техникалық және инновациялық саясатының қалыптасуы, жүзеге асуы үшін қажетті ұсыныстарын даярлаумен айналысатын кеңестік-жиындық орган. Ғылым мен ғылыми-техникалық сала аумағындағы қатынастарды реттеуге негіз болатын нормативті акт болып, 2001 жылы қабылданған ҚР «Ғылым туралы» Заңы табылады. ҚР Жарлығымен 2003 жылы «Қазақстан Республикасы ұлттық ғылым академиясы» қоғамдық бірлестігі құрылды. Ғылым мен ғылыми-техникалық салаға қатысты 90 аса директивті құжаттар қабылданды. [9].

2006 жылдың қарашасында, 2007-2012 жылдарға арналған Қазақстан Республикасындағы ғылымды дамытудың Мемлекеттік

бағдарламасын жүзеге асыруда маңызды ролді атқаратын ғылым Қоры құрылды.

2008 жылдың шілде айынан бастап қор «Парасат» ұлттық ғылыми-техникалық холдингінің құрамына кірді және басымдық, бастамашы, тәуекелді зерттеулердің және тәжірибелік-құрастырушылық жұмыстарының дамуына жәрдемдесуші орган болып табылды. Сондықтан қордың міндеттері болып табылады:

Тәжірибелік-құрастырушылық жасақтамаларды, бастамашы және тәуекелді ғылыми зерттеулер жобаларын қаржыландыру;

Маркетингтік зерттеулер жүргізу және ғылыми-техникалық жобаларды құқықтық және қаржылық-экономикалық талдау аумағында кеңестік қызметтер көрсету;

Ғылыми-техникалық жобаларды ортақ қаржыландыру үшін инвесторлар іздестіру;

ҒЗТҚЖ жобаларын даярлау мәселелері бойынша семинарлар, тренингтер, конференциялар ұйымдастру және өткізу, оларды қаржыландыруды және коммерциялауды ұйымдастыру;

Қордың миссиясы: Қазақстан Республикасы үшін жоғары тәжірибелі потенциалы бар болашақ, бастамашы, тәуекелді ғылыми зерттеулермен, тәжірибелік-құрастырушылық жасақтамалармен айналысатын ғылыми ұжымдарға, ұйымдарға және компанияларға қаржылай көмек көрсету.

Отандық ғылыми зерттеулер мен жасақтамаларды қаржыландыру әдістерін дамытудың негізгі кезеңдері түгелдей шаруашылық есеп айырысуларды жүзеге асыру мен халық шаруашылығы қажеттіліктерін анықтау деңгейімен сипатталады.

Ғылыми ұйымдарға шаруашылық есептерді енгізудің алғышарттары 90- жылдардың басында жүзеге асты. Бұл кезеңде проблемалық және қолданбалы жұмыстарды қаржыландыру көздері шектелді. Алғашқылары бюджет қорларының есебінен, екіншісі – осы жұмысқа үздіксіз тапсырыс берушілердің есебінен қаржыланды. Алайда бұл кезеңде зерттеулерді орындайтын маңызды жақ шаруашылық жүргізу саласынан тыс қалып қойды, ҒЗИ-н қаржыландыру қаржыландыру мәселелерімен теңдестірілгеннен бастап 80-жылдары орын алған күрделі

ұстанымды институттарды ұйымдастыру жойылды. Ғылыми мекемелердің дамуымен байланысты бюджет қорлары неғұрлым белгілі бір тақырып немесе мәселенің көзі болып ғана емес, сонымен қатар ҒЗТҚЖ жүргізетін нақты шаруашылық субъектілері қажеттіліктерін қамтамасыз ететін мекемесі болып табылды. Сонымен бірге шаруашылықтық есеп айырысудың мазмұны жасанды болып табылды: медициналық ғылыми ұйымдарда пайда, болған жоқ, ғылыми ұйымдардың қызметінің тиімділігін сипаттайтын құндық көрсеткіштер материалдық ынталандыру механизмінде іске қосылған жоқ, жұмыстар соңғы нәтижелерге тәуелсіз орындалу шегінде төленіп отырды.

Кәсіпорын- тапсырыс беруші мен ұйым-орындаушының арасындағы қаржылық арақатынастар тапсырыс беруші жұмыс жасау кезінде орындаушыға кезеңдік ақша аударып отыруды білдіреді, төлем объектісі болып жұмыстың нәтижесі емес, оны орындау процесі көрінеді.

Меншікті қорларды пайдалануды өзіндік кенеюі «Ғылыми-зерттеу жұмыстарына кеткен шығындарды жоспарлау тәртібінің өзгерісі туралы және ғылыми-зерттеу мекемелерінің жетекшілерінің құқықтарын кеңейту туралы» Жарғыда қарастырылған. Алғаш рет ғылыми ұйымдарда келісімшартты жұмыстар бойынша шығындарды жабатын табыстарды арттыру ретінде көрінетін пайда категориясы пайда болды. Бұл айырмашылықтың 75%-н ғылыми-тәжірибелік базаны кеңейтуге пайдалануға болады.

Материалдық қызығушылықтың күшеюіне экономикалық ынталандыру жүйесін құру принциптерінің өзгерісі әсер етті – сыйақы төлеу зерттеушілер үшін экономикалық тиімділікпен тығыз байланысты болды. Негізінде жаңа жағдайлар болып, кезеңдік төлемақының орнына толықтай жұмыспен есеп айырысулар жүйесіне көшу және министрліктерде ҒТП-тің басты бағыттарындағы реурстарды шоғырландыру үшін қажетті ғылым мен техниканың бірыңғай қорын құру табылады.

Ғылыми-техникалық институттар қызметінің экономикалық жақтарын едәуір жақсартатын қолданылып жүрген қадамдарға қарамастан, ғылыми қайтарымдылықтың өсуін қамтамасыз ететін экономикалық механизмнің құрылуы өз мақсатына жетпеді.

Медициналық қызметкерлерді қаржыландыру және материалдық ынталандыру зерттеулер нәтижелілігіне тікелей тәуелді болмады. Нәтижесі ғылыми жасақтамалардың төменгі деңгейі және әлсіз бәсекеге қабілеттілігі болып табылады. Осылайша, 80-90-жылдардағы салалық ғылыми ұйымдардағы күші бар қаржылық механизм олардың қызмет ету тиімділігін қамтамасыз етпеді.

ҒЗИ-ң шаруашылықтарын жүргізудің нарықтық әдістеріне ауысуына байланысты пайда есебінен ішкі мақсаттағы ҒЗТҚЖ-н қаржыландырудың әртүрлі қорларын құруға, олардың көлемін, білім беру мен оны пайдалануды өз бетімен анықтауға мүмкіндік берілді.

Қаржыландырылуы және оны пайдалану министрліктер мен мекемелер шеңберінде жүзеге асатын салалық және салааралық қорлар сақталып қалды.

Орталықтанған деректердің болуы ҒТП-ң басты бағыттарындағы күш салуларды сала ресурстарын бейімдей отырып шоғырландыруға мүмкіндік берді. Әдебиеттердегі мәліметтерді талдау көрсеткендей, ҒЗТҚЖ-н қаржыландыру механизмінің дамуы тапсырыс берушілердің тарапынан сұранысқа ие ғылыми-техникалық өнімдерді құруға ҒЗИ-н ынталандыруды бейімдейтін жағымды сипатта болды. Орталықтан қаржыландыру ғылыми-техникалық мекемелерді қаржыландырудан нақты тақырыптар мен программаларды қаржыландыруға көшті, яғни конкурстық, бәсекелестік негізде зерттеушілерге грант беруге мүмкіндік беретін мақсатты-бағдарламалық қаржыландыруға ауысты. Алайда, ҒЗТҚЖ салаларын ынталандыру механизміне қарамастан, ҒЗТҚЖ-н тәжірибелік денсаулық сақтауға енгізу тәжірибесі шынайы бәсекелестіктің болмауынан тиісті өрістей алмады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Токмурзиева Г.Ж. Анализ и прогноз кадровой политики здравоохранения Республики Казахстан на ближнее-, средне и долгосрочную перспективы. Дисс. канд.мед.наук. Алматы, 1997, 141
2. Хамзина Н.К., Нерсесов А.В., Манекенова К.Б. О состоянии и перспективах развития медицинской науки Республики Казахстан. Mat.H съезда врачей и провизоров РК. Астана, 2002,

- С.254-256., Девятко В.Н., Кульжанов М.К., Аканов А.А., Абдикалиев Н.А., Мусаева М.С., Токмурзиева Г.Ж., Каппасов М.К. Медицинская наука Казахстана: кадры (состояние, проблемы, перспективы). Алматы, 1996, 108 б.
3. Michael E. Porter, Debra van Opstal. U.S. Competitiveness 2001: Strength, Vulnerabilities and Long-Term Priorities. Council of Competitiveness. 2001, p. 141.
 4. OECD Communications Outlook 2009
 5. Thomson Reuters, Science Citation Index and Social Sciences Citation Index, National Science Foundation, Division of Science Resources Statistics, special tabulations. Science and Engineering Indicators 2010
 6. OECD Health Data, 2009; The US Government Official Portal, 2010
 7. Сулейменов Е. З., Васильева Н. В., Галанц Э. А. Динамика научно-технического потенциала Республики Казахстан за 2000–2007 гг.: Аналит. обзор. Алматы: ИЦНТИ, 2008. 48 б.

ИДЕЛЬБАЕВА А.С.

*Старший преподаватель
АГУ им.Х.Досмухамедова
г.Атырау*

ЭФФЕКТИВНОСТЬ УПРАВЛЕНИЯ АУДИТА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Внедрение аудита эффективности на всех стадиях бюджетного процесса, совершенствование контроля за деятельностью органов власти по управлению и распоряжению государственной и муниципальной собственностью, обеспечение эффективности управления государственными финансами – одно из приоритетных направлений развития внешнего финансового контроля. В этом плане можно согласиться с мнением о том, что «аудит эффективности расходования средств государственного бюджета ориентирован на активизацию контроля за бюджетным процессом не только на

стадии распределения и доведения государственных средств до их потребителей, но и включая оценку эффективности, целесообразности и результативности бюджетных расходов. Таким образом обеспечивается контроль за принятием экономических решений с точки зрения их результативности»

Аудит эффективности использования государственных средств включает в себя следующие элементы:

- проверку экономности использования проверяемой организацией государственных средств, затраченных на достижение конкретных результатов ее деятельности;
- проверку продуктивности использования проверяемой организацией трудовых, финансовых и прочих ресурсов в процессе производственной и иной деятельности, а также использования информационных систем и технологий;
- проверку результативности деятельности проверяемой организации по выполнению поставленных перед ней задач, достижению фактических результатов по сравнению с плановыми показателями с учетом объема выделенных для этого ресурсов.

Поскольку в настоящее время методика оценки эффективности законодательно не установлена, в то же время вопрос этот актуален для контрольно-счетных органов, особенно региональных, рассмотрим некоторые теоретические аспекты. Так, опираясь на финансовую науку, можно разработать критерии, которые будут применяться для оценки эффективности использования государственных средств и послужат основой для заключений и выводов по результатам соответствующих проверок, проводимых контрольными органами.

Отсутствие в настоящее время системы критериев и показателей, в частности на региональном уровне, не позволяет в полной мере использовать аудит эффективности как один из основных методов контрольно-счетных органов.

В методике проведения аудита эффективности использования государственных средств, утвержденной Счетной палатой РК, все виды проверок условно делятся на две группы. Первая группа – это проверки эффективности, связанные с исполнением государ-

ственных функций, в частности: проверки эффективности использования государственных средств, направленных на выполнение государственных функций, реализацию целей социально-экономической политики государства; проверки использования государственных средств отдельными министерствами, ведомствами или бюджетными учреждениями при выполнении возложенных на них функций и решении поставленных социально-экономических задач; проверки эффективности использования государственных средств в отдельных сферах или видах деятельности, осуществляемых несколькими министерствами, ведомствами и/или бюджетными учреждениями. Вторая группа включает проверки федеральных программ, в реализации которых принимает участие несколько министерств, ведомств, бюджетных учреждений и иных организаций (федеральные целевые программы, федеральная адресная инвестиционная программа, программы развития регионов).

При современном уровне информационных технологий для оценки эффективности использования бюджетных средств целесообразно использовать динамические модели. Непрерывный контроль за исполнением управляющих решений рутинного характера, как известно, обходится очень дорого.

Одним из перспективных направлений развития аудита эффективности на основе информационных технологий представляется процессный подход, который является высшим стандартом организационного менеджмента. При процессном подходе аудит можно рассматривать как серию непрерывных, взаимосвязанных действий, направленных на достижение поставленных целей. Под процессами в данном контексте понимаются логически упорядоченные последовательности этапов, преобразующих входы в выходы. В некотором смысле такое понимание процессов близко к представлению об алгоритмах, что позволяет поставить в определенное соответствие контрольную и информационную системы.

Процессный подход удобен и вне контекста информационных технологий, т.к. открывает широкие возможности для визуализации. Если понимать под процессом логические серии взаимосвязанных действий, которые используют ресурсы для создания или

получения в обозримом или измеримо предсказуемом будущем полезного для заказчика выхода, то становится очевидной целесообразность моделирования для проведения и совершенствования аудита эффективности. В модели, описывающей процесс, должны изменяться структура и параметры в соответствии с изменениями характеристик процесса при функционировании. Такая модель (в соответствии с принятыми положениями) будет называться адаптивной. Ее построение связано с использованием итеративных методов. При этом в каждый момент времени функционирования системы управления бюджетными ресурсами производится оценка значений ее параметров по данным входных и выходных переменных. Одним из определяющих факторов, обуславливающих применение адаптивных моделей, является нестационарность внешней среды. Невозможность формально описать возмущающие воздействия в социально-экономических системах связана со специфической природой отклонений, происходящих в соответствующих процессах и с вероятностным характером их появления.

При построении многокритериальной модели возможна реализация свертывания многих целевых функций в одну (в случае наличия избыточной информации, позволяющей полностью упорядочить множество альтернатив по их предпочтительности и коррелируемости). Основная проблема заключается в отыскании функций ценности, адекватных конкретным условиям. Разумеется, что класс функций, которые могут использоваться для агрегирования нескольких целевых функций в одну для полного упорядочения всех критериев, не ограничивается аддитивными выражениями. Последовательное определение предпочтений одновременно с исследованием допустимого множества альтернатив связано с разработкой процедур, ориентированных как на решение математических задач оптимизации, так и на результаты экспертных оценок. Исходя из этого, строится матрица «компромиссного решения».

На основании изложенного можно выделить следующие основные направления аудита эффективности:

- аудит эффективности исполнения функций государственными, муниципальными органами власти (критерий эф-

фактивности – полнота исполнения функций и состояние сферы ответственности);

- эффективность исполнения государственных и муниципальных заказов, работ, услуг (критерий – своевременность, полнота и экономичность исполнения заказа);

- аудит исполнения государственных, муниципальных целевых программ (показатели целесообразности, обоснованности, экономичности и результативности);

- аудит эффективности использования бюджетных средств и собственности всех уровней бюджетной системы (соотношение бюджетных затрат и результатов от их использования);

- результативность принимаемых решений по управлению государственными и муниципальными финансами (достижение цели и выполнение задач, поставленных при утверждении бюджета; уровень выявленных нарушений при исполнении бюджетного процесса – в абсолютных и относительных показателях).

Аудит эффективности бюджетных расходов следует рассматривать как важный этап в процессе совершенствования системы финансового контроля, перевода ее на уровень, отвечающий потребностям реформирования казахстанской экономики.

Таким образом, одним из направлений совершенствования аудита в Республике Казахстан является ускорение разработки качественной целостности системы национальных стандартов аудита, базой для формирования которой могут быть 29 международных нормативов аудита и сопутствующих работ. Кроме того, важным является проведение положений законов РК «Про аудиторскую деятельность» (деятельность которого приостановлена) в практику работы негосударственного сектора экономики, а именно проведение обязательных ежегодных аудиторских проверок на негосударственных предприятиях.

Литература

1. Аудит: Учебник для вузов / Подольский В.И., Поляк Г.Б., Савин А.А., Сотникова Л.В.; Под ред. Проф. Подольского В.И. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 2004г.

2. Аудит и ревизия: Справ. Пособие / Бавдей А.Л., Белый И.Н., Дробышевский Н.П. и др.; Под общ.ред. Белого И.Н. – Мн.: ООО “Мисанта”, 1994.
3. Бабич А.М., Павлова Л.Н. Государственные и муниципальные финансы: Учебник для вузов. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1999 г.
4. Бурцев В.В. об этике и принципах финансового контроля. // Финансы. – М., 2003. - №6. – с. 59-62.
5. Вахрин П.И., Нешитой А.С. Финансы: Учебник для вузов. – М.: Информационно – внедренческий центр “Маркетинг”, 2002.

ИМАНКУЛОВА Ш.А.

к.э.н., доцент КазЭУ им. Т.Рыскулова

МЕТОДЫ ОЦЕНКИ НЕМАТЕРИАЛЬНЫХ АКТИВОВ

С развитием рыночных отношений становится все более очевидным, что так называемые материальные активы не являются единственным фактором обеспечения доходности организации и что существуют иные их виды, которые не имеют такого классического признака, как вещественная субстанция, но могут играть важнейшую роль в процессе получения предприятием прибыли.

Нематериальный актив - это определяемый (идентифицируемый) не денежный актив, не имеющий физической сущности, но имеющий стоимостную оценку, используемый в течение длительного времени и способный приносить организации экономические выгоды в будущем.

Для того чтобы нематериальные активы признавались в учете и отчетности, они должны удовлетворять не только определению нематериального актива, но и критериям признания, предусматривающим выполнение одновременно двух условий:

- 1) наличие высокой степени уверенности в том, что компания сможет получить в будущем связанные с активом экономические выгоды;
 - 2) надежность оценки фактической стоимости активов.
- Если объект не отвечает определению нематериального актива,

затраты на его покупку или внутреннее производство признаются как расход тогда, когда они были понесены. Однако, если объект приобретен в результате объединения бизнеса, он составляет часть гудвилла, признанного на дату приобретения.

Таким образом, нематериальными активами организаций признаются активы, часть имущества предприятия которого соответствует следующим условиям:

- отсутствие материально-вещественной структуры;
- возможность идентификации (отличия) нематериальных активов от других форм имущества;
- использование в производстве продукции, оказании услуг, выполнении работ для управленческих нужд организации;
- использование в течение длительного периода времени, т. е. срок полезного использования должен быть более 1 года;
- приобретение нематериальных активов с целью личного потребления, а не дальнейшей перепродажи;
- способность приносить экономическую выгоду;
- наличие надлежаще оформленных документов, подтверждающих наличие самого актива и исключительного права владельца (патента, свидетельства и другие документы).

В соответствии с вышеперечисленными условиями нематериальные активы можно классифицировать на:

- исключительное право патентообладателя;
- исключительное авторское право;
- исключительное право владельца на товарный знак и знак обслуживания, наименование места происхождения товара;
- организационные расходы;
- деловую репутацию организации.

В последние годы резко возросла степень и роль нематериальных активов в производственной и финансовой деятельности предприятия. Это обусловлено волной поглощения одних предприятий другими, быстротой и масштабами технологических изменений, распространением информационных технологий, усложнением и интеграцией финансового рынка. Нематериальные активы явля-

ются принципиально новым для казахстанской теории и практики видом имущества, подлежащим бухгалтерскому учёту.

Учет нематериальных активов осуществляется по их видам и отдельным объектам, единицей бухгалтерского учета НМА является инвентарный объект. Порядок учета нематериальных активов регламентируется МСФО 38 «Нематериальные активы». Принятие к учету и оценка нематериальных активов зависит от формы поступления: покупки, создания объекта собственными силами организации, получения в форме вклада в уставный (складочный) капитал, безвозмездно и др. При принятии объекта на учет организация определяет также срок его полезного использования и способ амортизации.

Оценка нематериальных активов - это денежное выражение стоимости нематериальных активов, в которой они находят отражение в бухгалтерском учете. В учете и отчетности нематериальные активы отражают по первоначальной и остаточной стоимости.

Приобретенные за плату нематериальные активы ставятся на учет в порядке, установленном для учета долгосрочных инвестиций (капитальных вложений). Принятие на баланс купленных нематериальных активов производится при получении: имущественных прав на предмет авторского договора (исключительных и неисключительных); права собственности согласно договору купли - продажи на НИОКР, программы для ЭВМ и базы данных; права на использование товарного знака и знака обслуживания либо объектов патентопользования на основании лицензионного договора после его регистрации.

Нематериальные активы, приобретенные за плату, учитываются по первоначальной стоимости, т.е. в сумме фактических затрат на приобретение, за исключением НДС и других возмещаемых налогов. К таким затратам относятся суммы, уплаченные продавцу, специализированным организациям за услуги, связанные с приобретением нематериальных активов; регистрационные сборы, пошлины и другие платежи, связанные с уступкой или приобретением прав; таможенные пошлины; вознаграждения посредническим организациям, через которые приобретены нематериальные активи-

вы; суммовые разницы, выявленные до ввода актива в состав нематериальных активов; а также другие расходы, связанные с приобретением.

Первоначальная стоимость нематериальных активов не может быть изменена организацией в течение всего срока их службы, кроме случаев, установленных законодательством.

Можно выделить три подхода к оценке стоимости нематериальных активов:

1. доходный подход, когда стоимость объекта нематериальных активов принимается на уровне текущей стоимости тех преимуществ, которые имеет предприятие от его использования. На доходный подход опираются два наиболее распространенных метода: метод дисконтированных доходов и метод прямой капитализации. Это наиболее универсальные методы, применимые к любым видам имущественных комплексов.

Метод дисконтированных доходов предполагает преобразование по определенным правилам будущих доходов, ожидаемых инвестором, в текущую стоимость оцениваемых нематериальных активов. Будущие доходы включают:

– периодический денежный поток доходов от эксплуатации нематериальных активов на протяжении срока владения; это чистый доход инвестора, получаемый им от владения собственностью (за вычетом подоходного налога) в виде дивидендов, арендной платы и т.п.;

– денежные поступления от продажи нематериальных активов в конце срока владения, то есть будущая выручка от перепродажи нематериальных активов (за вычетом издержек по оформлению сделки).

Чтобы понять сущность метода дисконтированных доходов, коснемся таких понятий, как сложный процент, накопление, дисконтирование и аннуитет.

Вложенный капитал как бы самовозрастает по правилу сложных процентов. При этом можно указать некоторую норму (ставку) дохода, которая указывает на прирост единицы капитала по истечении определенного периода (года, квартала, месяца). В методе дисконтированных доходов норму дохода называют ставкой дис-

конта.

Метод прямой капитализации достаточно прост и в этом его главное и единственное достоинство. Однако он статичен, будучи привязанным к данным одного наиболее характерного года, и поэтому требуется особое внимание к правильному выбору показателей чистого дохода и коэффициентов капитализации. Расчет текущей стоимости нематериальных активов данным методом выполняется в три последовательных этапа:

а) расчет ежегодного чистого дохода.

б) выбор коэффициента капитализации, который должен быть увязан с ранее выбранным показателем капитализируемого дохода.

в) расчет текущей стоимости нематериальных активов.

2. сравнительный подход - используется при оценке рыночной стоимости нематериальных активов исходя из данных о недавно совершенных сделках с аналогичными нематериальными активами. Метод базируется на принципе замещения, согласно которому рациональный инвестор не заплатит за данный объект больше, чем стоимость доступного к покупке аналогичного объекта, обладающего такой же полезностью, что и данный объект. Поэтому цены продажи аналогичных объектов служат исходной информацией для расчета стоимости данного объекта.

Расчеты методами, использующими сравнительный подход осуществляются по следующим этапам.

Этап 1. Изучение соответствующего рынка и сбор информации о недавних сделках с аналогичными объектами на данном рынке. Точность расчетов в значительной мере зависит от количества и качества собранной информации. Когда информации достаточно, необходимо убедиться, что проданные объекты действительно сопоставимы с оцениваемыми нематериальными активами по своим функциям и параметрам.

Этап 2. Проверка информации. Необходимо убедиться, прежде всего в том, что цены не искажены какими-либо чрезвычайными обстоятельствами, сопутствовавшими состоявшимся сделкам. Проверяется также достоверность информации о дате сделки, физических и других характеристиках аналогичных объектов.

Этап 3. Сравнение оцениваемого объекта с каждым из аналогичных объектов и выявление отличия по дате продажи, потребительским характеристикам, местоположению, исполнению, наличию дополнительных элементов и т.д. Все различия должны быть зафиксированы и учтены.

Этап 4. Расчет стоимости данных нематериальных активов путем корректировки цен на аналогичные нематериальные активы. В той мере, в какой оцениваемый объект отличается от аналогичного, в цену последнего вносят поправки с тем, чтобы определить, по какой цене мог быть продан объект, если бы обладал теми же характеристиками, что и оцениваемый объект.

3. затратный подход, когда определяется стоимость воспроизводства. При этом нематериальные активы оцениваются как сумма затрат на их создание, приобретение и введение в действие. Хотя при затратном подходе оцененная стоимость может значительно отличаться от рыночной стоимости, так как между затратами и полезностью нет прямой связи, тем не менее встречается немало случаев, когда оправдан именно затратный подход (например:

- для исчисления налога на имущество,
- для целей страхования отдельных составляющих имущества,
- при судебном разделе имущества между собственниками,
- при распродаже имущества на открытых торгах,
- для бухгалтерского учета основных фондов;
- при переоценке основных фондов.)

Главный признак затратного подхода - это поэлементная оценка, то есть оцениваемые нематериальные активы расчленяются на составные части, делается оценка каждой части, а затем стоимость всех нематериальных активов получают суммированием стоимостей его частей. При этом исходят из того, что у инвестора в принципе есть возможность не только купить данные нематериальные активы, но и создать их из отдельно покупаемых элементов.

Методы доходного подхода в оценке нематериальных активов относятся к наиболее часто используемым методам. В то время как методы затратного и рыночного подходов применимы только к определенным категориям нематериальных активов и интеллектуальной собственности при определенных условиях, методы доход-

ного подхода можно использовать в отношении практически всех категорий нематериальных активов.

Каждый из этих методов требует особого подхода к оценке активов. Выбор подходящего метода оценки стоимости нематериальных активов зависит от конкретных условий и ситуаций, хотя немаловажную роль здесь играет и разновидность объектов оценки. Если одни активы при оценке являются универсальными, то такие как целевые организационные расходы, стоимость результатов НИОКР и т.д. могут быть оценены только на основе затратного подхода.

Литература

1. Островский О. М. Учет нематериальных активов. Комментарии, корреспонденция бухгалтерских счетов- Издательство: Питер, 2010. – 208с.
2. Международные стандарты финансовой отчетности: издание на русском языке. – М.: Аскери-АССА, 2008. – 1100 с.
3. Аксенов А.П. Нематериальные активы: Структура; Оценка; Управление: Учебно-методическое пособие.- М: Финансы и статистика, 2007. – 192с.
4. Воронина Л. Учет нематериальных активов: Учебное пособие – Эксмо, 2006. – 184с.

ҚАМБАРОВА А.Ә

*«Есеп және аудит» мамандығы ғылыми-педагогикалық бағытының
I курс магистранты
ғылыми жетекші э.ғ.к., доцент Андыбаева Г.Т.
Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ
Алматы*

ШОҒЫРЛАНДЫРЫЛҒАН ҰЙЫМДАР ТОБЫНЫҢ АКТИВТЕРІН ҚАРЖЫЛЫҚ ТАЛДАУ

Бүгінгі таңдағы экономикалық жағдайда қаржылық ақпараттың мәні өсіп келуде, оның дұрыстылығы, уакытылы болуы және

объективтілігі шаруашылық айналымның барлық қатысушыларына нақты ұйымның қаржылық жағдайы мен нәтижелері туралы ақпарат беру мен алуына мүмкіндік береді. Осы негізде кәсіпкерлер мен өзге де мүдделі тұлғалар қажетті қорытындыларға келіп, экономикалық болжамдар жасап, тәуекелді ескереді және оңтайлы басқарушылық шешімдер қабылдай алады [1, б.6].

Қазақстан Республикасының № 234-III «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» Заңына сәйкес, «қаржылық есептілік дара кәсіпкердің немесе ұйымның қаржылық жағдайы, қызметінің нәтижелері және қаржылық жағдайындағы өзгерістер туралы ақпаратты білдіреді» [2].

Сонымен қатар, ұйымдардың қаржылық есептілігі келесідей нысандардан тұрады:

- 1) бухгалтерлік баланс;
- 2) пайда мен зиян туралы есеп;
- 3) ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп;
- 4) капиталдағы өзгерістер туралы есеп;
- 5) түсіндірме жазба.

Қаржылық есептілікті жасау тәртібі және оған қойылатын қосымша талаптар халықаралық стандарттарға, шағын және орта бизнес ұйымдарына арналған халықаралық стандартқа және Қазақстан Республикасының «Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы» заңының талаптарына сәйкес белгіленеді [2].

Жоғарыда аталып кеткендей, ұйымның қаржылық жағдайы туралы ақпарат алу басқарушылық шешімдер қабылдауда қаржылық есептілікті талдаудың маңызы зор. Қаржы-шаруашылық қызметті талдау – кез келген ұйым менеджментінің басты элементтерінің бірі. Ол қорларды анықтау, бизнес-жоспарларды негіздеу, сонымен қатар олардың бизнестің қорытынды нәтижесі, яғни пайда алуға бағытталған түрде орындалуын бақылаудың құралы ретінде пайдаланылады [1, б.7].

Қаржылық есептілікті талдау – экономикалық талдау түрлерінің бірі – түрлі факторлардың әсер етуі жағдайында шаруашылық қызметті жүзеге асыру барысында қалыптасатын және бухгалтерлік (қаржылық) есептілікте көрініс алатын қаржылық жағдай мен қаржылық нәтижелерді зерттеу жүйесі [1, б.9].

Кәсіпорынның қаржылық есептілігін талдаудың мақсаты – ұйымның есепті кезеңдегі қызметінің тиімділігіне және ағымдағы қаржылық жағдайына баға беру. Қаржылық есептілікті талдау: ұйым өзінің жыл бойындағы шаруашылық әрекетінің нәтижелері бойынша пайдаға ие ме; алған міндеттемелерді орындауға қабілетті ме, аталған міндеттемелерді орындау ресурстардың жетіспеушілігінен ұйымның жойылуына әкеліп соқпай ма деген сияқты сұрақтарға жауап беруі тиіс.

Қаржылық есептілікті талдау арқылы капитал мен міндеттемелердің құрамын, қаржылық көздерінің өзгеру қарқынын жан-жақты зерттеу, құрылымының оңтайлылығын бағаланып, ұйым мүлкінің құрамын, құрылымын және динамикасын зерттеледі. Сонымен бірге табыстар, шығындар және пайданы талдау жүргізіліп, бизнестің тиімділігін арттыруға бағытталған басқару шешімдерінің нұсқаларын қалыптастырылады.

Қаржылық есептіліктің міндеттерін орындау шаруашылық үдерістердің жағдайы мен дамуын бақылаудың үздіксіздігі, есептіліктен алынатын ақпаратқа негізделетін қорытындылар мен ұсыныстардың объективтілігі, қолданылатын тәсілдер мен құралдардың ғылымилығы, шаруашылық үдерістерді зерттеу және олардың арасындағы тәуелділіктерді анықтаудың кешенділігі, шаруашылық процестерді зерттеудің жүйелілігі, талдамалық қорытындылардың дұрыстығы мен дәлдігі сияқты экономикалық талдаудың жалпы қағидаларын сақтау арқылы жүзеге асады [1, б.11].

Бизнес-бірліктің экономикалық дербестігінің дәрежесіне байланысты оның есептілігі қандай да бір деңгейде кешенді болуы мүмкін: нысандардың түрлі санын қамтып, көрсеткіштерді бөлшектеп көрсетудің түрлі деңгейіне ие болады [3, б.45].

Талдаудың ерекше объектісі және ұйымның қаржылық жағдайы мен нәтижелерін бағалау үшін қажетті ақпараттың маңызды қосымша көзі болып шоғырландырылған қаржылық есептілік табылады. Шоғырландырылған есептілік ұйымда еншілес және тәуелді мекемелері болған жағдайда құрылады [3, б.46].

«Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» ҚР Заңының 17-бабында көрсетілгендей: «Еншілес ұйымдары бар ұйымдар негізгі ұйымның қызметі жөніндегі қаржылық есептіліктен басқа Қазақстан Республикасының бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы заңнамасының талаптарына сәйкес шоғырландырылған қаржылық есептілікті жасауға және ұсынуға міндетті» [2].

Шоғырландырылған (жиынтық) қаржылық есептілік бас ұйым мен еншілес ұйымдарының бухгалтерлік есептілігін біріктіреді, сонымен қатар мемлекеттік тіркеуге алынған жердің заңнамасы бойынша заңды тұлға болып табылатын тәуелді бірлестіктер туралы деректерді қамтиды [3].

Шоғырландырылған қаржылық есептілік сол компаниялар тобында мүдделері бар немесе болуы керек барлық пайдаланушыларға қажет: инвесторлар, кредиторлар, тапсырыс берушілер мен жабдықтаушылар, қызметкерлер мен кәсіби одақтар, банктер мен өзге қаржылық ұйымдар, өкіметтік және жергілікті билік органдары [4].

Шоғырландырылған топты құрайтын кәсіпорындардың қаржылық есептілігін талдау жалпы топтың қаржылық жағдайын зерттеуге де, бөлек кәсіпорындардың жеке есептіліктерінің деректері бойынша қаржылық жағдайын анықтауға да бағытталады. Бұл топқа кіретін әр ұйымның есептік кезеңдегі қаржылық жағдайының өткенмен салыстырғандағы өзгерісі жалпы шоғырландырылған топтың қаржылық жағдайының өзгеруіне қаншалықты деңгейде септігін тигізгенін анықтау үшін қажет.

Баланс активтерінің құрамы мен құрылымын талдау кәсіпорын мүлкінің абсолютті және қатысты өзгерісінің мөлшерін анықтауға мүмкіндік береді. Мысал ретінде «КазТрансОйл» АҚ 2013 жылдың бірінші жартыжылдығы бойынша берілген активтерін көлденең және тігінен талдауға болады. Көлденең талдаудың мәні – есептіліктің баптарын өткен кезеңмен салыстыру.

Кесте 1 – «КазТрансОйл» АҚ активтерін көлденең талдау

| | 30.06.2013 ж., мың теңге | 31.12.2012 ж., мың теңге | ауытқу | |
|---|-----------------------------|-----------------------------|-------------------------|---------------|
| | | | абсолютті, мың теңге | қатысты, % |
| Қысқа мерзімді активтер | | | | |
| Тауарлы-материалдық қорлар | 4 233 074 | 2 599 941 | 1 633 133 | 62,8 |
| Саудалық және өзге де дебиторлық қарыздар | 4 465 144 | 2 527 881 | 1 937 263 | 76,6 |
| Жабдықтаушыларға берілген аванстар | 1 463 105 | 603 109 | 859 996 | 142,6 |
| Корпоративті табыс салығы бойынша алдын ала төлем | 3 488 | 1 580 756 | -1 577 268 | -99,8 |
| Өтелуге ҚҚС және өзге салықтар бойынша алдын ала төлем | 2 472 994 | 2 092 013 | 380 981 | 18,2 |
| Өзге де қысқа мерзімді активтер | 2 428 140 | 4 405 862 | -1 977 722 | -44,9 |
| Банктық салымдар | 53 772 392 | 53 084 676 | 687 716 | 1,3 |
| Ақша қаражаттары және эквиваленттері | 58 952 713 | 18 954 044 | 39 998 669 | 211,0 |
| | 127 791 050 | 85 848 282 | 41 942 768 | 48,9 |
| Сатуға арналған активтер | 473 489,00 | 29 299 | 444 190 | 1516,1 |
| | 128 264 539 | 85 877 581 | 42 386 958 | 49,4 |
| Ұзақ мерзімді активтер | | | | |
| Негізгі құралдар | 355 888 641 | 362 869 105 | -6 980 464 | -1,9 |
| Материалдық емес активтер | 5 880 451 | 6 233 226 | -352 775 | -5,7 |
| Бірлескен кәсіпорындарға инвестициялар | 46 592 355 | 40 815 549 | 5 776 806 | 14,2 |
| Жабдықтаушыларға негізгі құралдар үшін берілген аванстар | 1 080 142 | 524 274 | 555 868 | 106,0 |
| Банктық салымдар | 520 218 | - | 520 218 | 100,0 |
| Өзге де ұзақ мерзімді активтер | 126 702 | 130 805 | -4 103 | -3,1 |
| | 410 088 509 | 410 572 959 | -484 450 | -0,1 |
| АКТИВТЕР БАРЛЫҒЫ | 538 353 048 | 496 450 540 | 41 902 508 | 8,4 |
| Ескерту – [5] ақпарат көзінің мәліметтері негізінде автормен құрастырылған. | | | | |

Жоғарыда берілген 1-кестеде активтерді көлденең талдау көрсетілген. Оның мәліметтеріне сәйкес, «КазТрансОйл» АҚ активтері өткен кезеңмен салыстырғанда 8,4 %-ға өскен, бұл қысқа мерзімді активтердің өсуі есебінен болып тұр, олардың өсу қарқыны 49,4 %-ды құрайды. Ал ұзақ мерзімді активтер, керісінше, 484 450 мың теңгеге, яғни 0,1 %-ға азайған.

Тігінен талдау есептілік баптарының жалпы нәтижеге әсер етуін анықтау мақсатында жүргізіледі. Мұнда әрбір баптың жалпы жиынтықтағы алатын үлес салмағы есептеледі. Активтерді тігінен талдаудың есептеулері төмендегі кестелерде көрсетілген (кесте 2, 3).

Кесте 2 – «КазТрансОйл» АҚ ұзақ мерзімді активтерін тігінен талдау

| | 30.06.2013 ж. | | 30.12.2012 ж. | | ауытқу | |
|---|---------------|-----------------|---------------|-----------------|------------|-----------------|
| | мың теңге | үлес салмағы, % | мың теңге | үлес салмағы, % | мың теңге | үлес салмағы, % |
| Ұзақ мерзімді активтер | 410 088 509 | 100,0 | 410 572 959 | 100,0 | -484 450 | -0,1 |
| Негізгі құралдар | 355 888 641 | 86,78 | 362 869 105 | 88,38 | -6 980 464 | -1,92 |
| Материалдық емес активтер | 5 880 451 | 1,43 | 6 233 226 | 1,52 | -352 775 | -5,66 |
| Бірлескен кәсіпорындарға инвестициялар | 46 592 355 | 11,36 | 40 815 549 | 9,94 | 5 776 806 | 14,15 |
| Жабдықтаушыларға негізгі құралдар үшін берілген аванстар | 1 080 142 | 0,26 | 524 274 | 0,13 | 555 868 | 106,03 |
| Банктық салымдар | 520 218 | 0,13 | - | - | 520 218 | 100,00 |
| Өзге де ұзақ мерзімді активтер | 126 702 | 0,03 | 130 805 | 0,03 | -4 103 | -3,14 |
| Ескерту – [5] ақпарат көзінің мәліметтері негізінде автормен құрастырылған. | | | | | | |

Акционерлік қоғамның ұзақ мерзімді активтері өткен кезеңмен салыстырғанда 0,1 %-ға төмендеген. Оған жабдықтаушыларға берілген аванстар мен банктық салымдардан басқа барлық баптардың кемуі әсер еткен. Жалпы ұзақ мерзімді активтерде ең үлкен үлеске есептік және өткен кезеңде де негізгі құралдар ие, сәйкесінше – 86,78% және 88,38%.

Ал қысқа мерзімді активтер, керісінше, есептік кезеңде 49,4 %-ға өскен. Бұған өз кезегінде қорлардың (62,8%), дебиторлық қарыздың (76,6%), жабдықтаушыларға берілген аванстардың (142,6%), ақша қаражаттарының (211,0 %), сатуға арналған активтердің (1516,1%) артуы септігін тигізді. Қысқа мерзімді активтердің едәуір бөлігін банктық салымдар мен ақша қаражаттары және эквиваленттері алып тұр, яғни сәйкесінше 41,92 % және 45,96 % (өткен кезеңде 61,81 % және 22,07%). Активтердің өсуі ұйымның ұйым қызметін оң жағынан сипаттайды.

Кесте 3 – «КазТрансОйл» АҚ қысқа мерзімді активтерін тігінен талдау

| | 30.06.2013 ж. | | 30.12.2012 ж. | | ауытқу | |
|---|---------------|-----------------|---------------|-----------------|------------|-----------------|
| | мың теңге | үлес салмағы, % | мың теңге | үлес салмағы, % | мың теңге | үлес салмағы, % |
| Қысқа мерзімді активтер | 128 264 539 | 100,00 | 85 877 581 | 100,0 | 42 386 958 | 49,4 |
| Тауарлы-материалдық қорлар | 4 233 074 | 3,3 | 2 599 941 | 3,03 | 1 633 133 | 62,8 |
| Саудалық және өзге де дебиторлық қарыздар | 4 465 144 | 3,48 | 2 527 881 | 2,94 | 1 937 263 | 76,6 |
| Жабдықтаушыларға берілген аванстар | 1 463 105 | 1,14 | 603 109 | 0,7 | 859 996 | 142,6 |
| Корпоративті табыс салығы бойынша алдын ала төлем | 3 488 | 0,003 | 1 580 756 | 1,84 | -1 577 268 | -99,8 |
| Өтелуге ҚҚС және өзге салықтар бойынша алдын ала төлем | 2 472 994 | 1,93 | 2 092 013 | 2,44 | 380 981 | 18,2 |
| Өзге де қысқа мерзімді активтер | 2 428 140 | 1,89 | 4 405 862 | 5,13 | -1 977 722 | -44,9 |
| Банктық салымдар | 53 772 392 | 41,92 | 53 084 676 | 61,81 | 687 716 | 1,3 |
| Ақша қаражаттары және эквиваленттері | 58 952 713 | 45,96 | 18 954 044 | 22,07 | 39 998 669 | 211,0 |
| Сатуға арналған активтер | 473 489,00 | 0,37 | 29 299 | 0,0 | 444 190 | 1516,1 |
| Ескерту – [5] ақпарат көзінің мәліметтері негізінде автормен құрастырылған. | | | | | | |

Талдау нәтижелері бойынша жекелеген құрамдас ұйымдардың және жалпы топтың қаржылық жағдайындағы өзгерістердің есептік кезеңдегі қаржылық жағдайға тигізетін әсерінің деңгейі

туралы қорытынды жасалады. Сол себептен қаржылық есептілікті талдау ұйымның жағдайын анықтап білуде, оның қызметін әрі қарай нығайту бойынша жоспар құруда шешуші рөлді атқарады деп айтуға әбден болады.

Пайдаланылған әдебиет

1. Анализ финансовой отчетности: Учебник / Под ред. М.А.Вахрушиной, Н.С.Пласковой. – М.: Вузовский учебник, 2007. – 367 с.
2. «Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы» 2007 жылғы 28 ақпандағы № 234-III Қазақстан Республикасының Заңы.
3. Анализ финансовой отчетности: учебное пособие для студентов, обучающихся по специальностям «Финансы и кредит», «Бухгалтерский учет, анализ и аудит» / под ред. О. В. Ефимовой, М. В. Мельник. – 2-е изд., испр. и доп. - М.: Издательство ОМЕГА-Л, 2006. – 408 с.: табл. – (Высшее финансовое образование / Финансовая акад. при Правительстве РФ).
4. С. И. Крылов. Анализ консолидированной и сегментной отчетности: методический аспект. // Финансовый вестник: финансы, налоги, страхование, бухгалтерский учет. Экономический анализ: теория и практика. – февраль, 2011. – №2. [Электрондық ресурс]. URL: <http://1fin.ru/?id=632>.
5. Промежуточная сокращенная консолидированная финансовая отчетность АО «КазТранс Ойл». [Электрондық ресурс]. URL: http://www.kaztransoil.kz/ru/akcioneram_i_investoram/raskritie_informacii/finansovaia_informaciia_godovie_i_promezhutochnie_finansovie_otcheti/?1112072502.

КАНАТОВА А.Ж.

аға оқытушы, Экономика магистрі

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті

Атырау қаласы

ҚАЗАҚСТАН БАНКТЕРІНДЕГІ ЭЛЕКТРОНДЫҚ БАНК ҚЫЗМЕТТЕРІНІҢ ДАМУЫН ТАЛДАУ

Банктің электронды қызметі – бұл банктік карточкаларды және электронды ақша жүйесін пайдалану арқылы көрсетілетін қаржылық қызметтері, сондай-ақ қор құндылықтарымен жасалатын биржалық операцияларды жүзеге асыруда және қаржы делдалдары ретінде көрсететін банктік мекемелердің электрондық қызметтері[1].

Мұндағы есеп айырысу операцияларының жылдамдатылуы қағаз нысанындағы құжаттардың орнын, банкке электрондық байланыс жолдары арқылы жеткізілетін олардың электрондық үлгілерімен айырбастау және төлем құжаттарын автоматты түрде өңдеу нәтижесінде жүзеге асады.

Екінші деңгейдегі банктердің және банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың электрондық банк қызметін көрсету ережесінде электрондық банк қызметіне мынадай анықтама берілген.

Электрондық банк қызметін көрсету - клиенттің банк шотындағы (шоттарындағы) ақша сомасы, банктік шот (шоттар) бойынша жүргізілген операциялар, банктік шот (шоттар) туралы ақпаратты алу үшін өзінің банктік шотына (өздерінің банктік шоттарына) қол жеткізуге, ақша төлемдері мен аударымдарын жүзеге асыруға, банктік шот (шоттар) ашуға немесе жабуға және/немесе банк телекоммуникациялар желілері бойынша спутниктік байланыс немесе өзге де байланыс түрлері арқылы көрсететін өзге де банктік операциялардың түрлерін жүзеге асыруға байланысты қызмет көрсетулер. Электрондық банк қызмет көрсету ақпараттық-банктік және транзакциялық-банктік болып бөлінеді[2].

Ақпараттық-банктік қызмет көрсету - банктің клиентке оның банктік шоттары бойынша ақша қалдықтары және қозғалысы

туралы, жүргізілген ақша төлемдері мен аударымдары туралы және клиенттің сұратуы бойынша, не банк пен клиент арасында жасалған шарт бойынша көрсетілетін және көрсетілген банк қызметін көрсету туралы өзге де ақпараттарды беруге байланысты электрондық банк қызметін көрсету.

Транзакциялық-банктік қызмет көрсету - клиенттің банктік шот (шоттар) ашуына және жабуына, ақша төлемдері мен аударымдарын, шетел валютасымен айырбастау операцияларын жүргізуге, банк заемен беруге және ақпараттық-банктік қызметке жатпайтын банк операцияларының өзге де түрлерін жүзеге асыруға байланысты электрондық банк қызметін көрсету.

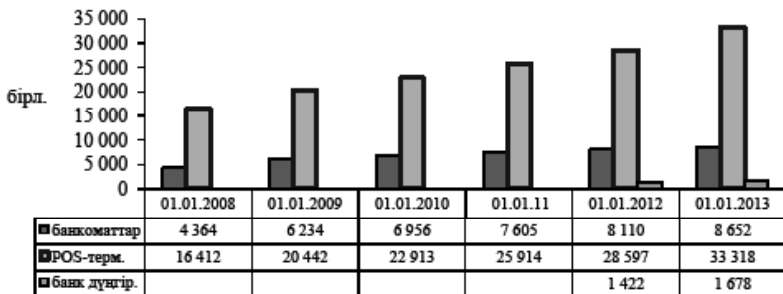
Банктердің электрондық терминалдар және инновациялық әдіспен қашықтықтан қол жеткізу жүйелері арқылы төлем және өзге қызметтерді көрсетуі біртіндеп қаржылық қызметтер нарығындағы әсер етудің негізгі факторларының бірі бола түсуде. Мәселен, банктің тармақталған есеп айырысу-кассалық бөлімшелер желісі болмаса да, интернет, мобильді банкинг және электрондық терминалдар арқылы қызметтер көрсете отырып, клиенттерді көптеп тарта алады. Осылайша, төлем жүйелерін қоса алғанда, елдің қаржы секторының ағымдағы жай-күйін және даму перспективаларын бағалау интернет, мобильді байланыс операторлары инфрақұрылымының дамығандығын, сондай-ақ электрондық терминалдардың болуын және олардың халықтың басым бөлігіне қолжетімділігін міндетті түрде ескеруі тиіс.

Қазақстанда электрондық банк терминалдары инфрақұрылымының көрсеткіштері 2012 жылдың соңындағы жағдай бойынша төмендегіше:

- 33 318 POS-терминал, олардың 27 325 сауда және қызмет көрсететін ұйымдарда орнатылған (2011 жылмен салыстырғанда өсу тиісінше 16,5% және 15,3% құрады);

- 8 652 банкомат, олардың 1 040 қолма-қол ақшаны қабылдау функциясымен (өсу тиісінше 6,7% және 13,8%-ға);

- 1 678 банк дүңгіршектері (өсу 18,0%-ға).



Қазақстанда 01.01.2013 жылғы жағдай бойынша 1 терминалға 483 тұрғыннан, 1 банкоматқа 1 860 тұрғыннан келеді. Салыстыру үшін Ресейде 2012 жылдың басында 1 терминалға 270 тұрғыннан, бір банкоматқа 1 007 тұрғыннан келген болатын.

| Ел | 1 терминалға келетін тұрғын саны | 1 банкоматқа келетін тұрғын саны |
|-----------|----------------------------------|----------------------------------|
| Қазақстан | 483 | 1 860 |
| Ресей | 270 | 1 007 |
| Англия | 45 | 960 |
| Сингапур | 58 | 2 053 |
| Швейцария | 51 | 1 188 |

Сонымен қатар Қазақстанда функционалдық мүмкіндіктердің көп болуына байланысты болашақта банк дүңгіршектерінің айтарлықтай серпінді дамуын күтуге болады.

Электрондық банк терминалдарының сандық көрсеткіштерінің төлем карточкаларын ұстаушылармен арақатынасы жағдайында 1000 ұстаушыға 3 терминал және 1 банкоматтан келеді. Бұл ретте банкоматтар бойынша бұл көрсеткіш дамыған елдердің көрсеткіштеріне ұқсас. Мәселен, Сингапурда 1000 ұстаушыға 0,5 банкоматтан келеді. Орнатылған терминалдарға қатысты Қазақстанның көрсеткіші дамыған елдердің көрсеткіштерінен төмен, мәселен, Англияда 1 000 ұстаушыға 8 терминалдан, Сингапурда – 17 терминалдан, Швейцарияда – шамамен 10 терминалдан келеді.

Төлемдер инфрақұрылымының дамуын интернет, мобильді телефонды және т.б. пайдалану сияқты қашықтықтан қол жеткізу жүйелері арқылы осы жүйелер арқылы жасалған транзакциялар көлемінің өзгеру динамикасын қарау жолымен бағалауға болады. Мәселен, 2012 жылы 2011 жылмен салыстырғанда интернет және мобильді телефондар арқылы жүзеге асырылған төлемдер санының өсуі 27,3%-ды құрады, бұл банктердің бизнесті электрондық түрде жүргізуге қызығушылығының бар екендігін білдіреді.

Сонымен қатар бизнесті электрондық түрде жүргізу оның негізгі кемшілігі де болып табылады. Электрондық банктік қызметтер нарығына бұрын көңіл бөліп, дамытып жатқан ба-тыс сарапшыларының атап өтуінше, халықтың көпшілігі оны қабылдамайды, ал кейбірі электрондық банктік қызмет көрсетуді пайдаланып көріп, одан бас тартады.

Мұның негізгі себебін банктердің клиенттері виртуалды қызмет көрсету кезінде олардың сұраныстарының барлығын есепке алудың мүмкін еместігімен атап өтеді, бұл электрондық төлемдерді және өзге де қаржылық операцияларды жүзеге асыру рәсімдерін өздігінен зерделеуге ниетсіз екендігін болжайды.

Осылайша, электрондық банктік қызмет көрсетудің барынша ыңғайлылығына қарамастан, қаржы операцияларын, оның ақша төлемі мен аударымдарын жүзеге асыру кезінде халық дәстүрлі түрде ақшаны қолға ұстап есеп айырысудан бас тартуға әлі дайын емес. Бұл көбіне қоғамның оншалықты прогрессивті емес бөлігіне катысты.

Қазақстанның өңірлері бойынша электрондық банктік қызметтер нарығының даму көрсеткіштерінің айтарлықтай дифференциациясы, яғни ірі қалаларда – дәстүрлі мәдени орталықтарда көрсеткіштерді жоғары, облыстарда төмен болуы осындай қорытынды жасаудың растаушы факторларының бірі болып табылады. Жоғарыда атап өткендей, электрондық банк терминалдары көрсеткіштерінің айтарлықтай дамыған желісі Алматы қаласында байқалады, оған барлық POS-терминалдардың 32,0%-ы, банкоматтардың 18,8%-ы және банк дүңгіршектерінің 17,8%-ы тиесілі. Астана қаласында POS-терминалдардың 13,4%-ы, банкоматтардың 10,1%-ы және банк дүңгіршектерінің 8,5%-ы

орнатылған. Қалған барлық дерлік аймақтарда бұл көрсеткіштер 10%-дан төмен[3].

2013 жылдың басында Үкіметтің қаулысы қолданысқа енгізілді, оған сәйкес жеке кәсіпкерлер (ЖК) қызметтің жекелеген түрлерін жүзеге асыра отырып, төлем карточкаларын ақы төлеуге қабылдауға, тиісінше POS-терминалдар орнатуға міндеттенеді. Салық комитетінің деректері бойынша мұндай ЖК саны 160 мыңнан асады. Осыған байланысты төлем карточкаларын қолдану аясы айтарлықтай ұлғаяды деп күткен жөн. Бірақ оң күтулерге қарамастан, белгілі бір шешілмеген мәселелер бар. Мәселен, жоғарыда көрсетілген қаулы контейнерлерден және сөрелерден жүзеге асырылатын, яғни базарлардағы саудаға қолданылмайды. Ал тауар айналымы, тиісінше базардағы жеке сөренің немесе контейнердің ақша массасының айналысы POS-терминалдың орнатылуы міндетті сауда және сервис пункттері (ССП) айналымынан бірнеше есе артық болуы мүмкін.

Сондай-ақ POS-терминалдар жұмысының іркілісі болуы мүмкін. Мысалы, 2012 жылы бір POS-терминал бойынша бір күнде кемінде 2 транзакция жасалды. Банкоматтар мен банктік дүңгіршектердің жүктемелері де шамалы болды. Мысалы, 2012 жылы бір банкомат бойынша бір күнде қолма-қол ақша алу бойынша 46 транзакция және қолма-қол емес төлемдерді жүзеге асыру бойынша 5, банктік дүңгіршектер бойынша 21 транзакция, оның ішінде қолма-қол ақша салу арқылы 19 транзакция жасалды. Салыстыру үшін, Ресейде бір банкомат бойынша орташа алғанда бір күнде 40 транзакция жасалады.

2012 жылдың аяғында Қазақстанда 24 банк және «Қазпочта» АҚ төлем карточкаларын шығарды. Жыл ішінде 4 банк төлем карточкаларын шығару кірісті, бұл соңғы 7 жылдағы рекордтық көрсеткіш болып табылады.

Банктер үшін төлем карточкаларын шығару тек клиенттерді қашықтан банктік қызмет көрсету жүйесіне аудару ғана емес, сонымен қатар жарнамалық акция болып табылады.

Қазақстанда бір тұрғынға 0,8 төлем карточкаларынан келеді, бұл дамыған шет елдердің көрсеткішінен төмен. Мәселен, дамыған елдерде бір тұрғынға 3 – 5 төлем карточкаларынан келе-

ді, бұл осы эмитенттердің осы төлем құралын өзін-өзі жарнамалау ретінде белсенді пайдаланатынын растайды. Англияда бір тұрғынға 3 карточкадан, Швейцарияда 2 карточкадан, Ресейде 2,8 карточкадан келеді. Осылайша, Қазақстанда айналыстағы төлем карточкаларының саны тұрғындардың жалпы саннан аз екенін ескере отырып, банктерде эмитенттік қызметті дамыту үшін кеңестік бар.

Алайда қазіргі кезде шығарылған карточкалардың жалпы санының тек жартысы ғана пайдаланылады, бұл халықтың карточкаларды пайдалануға қызығушылығын арттыру бойынша одан кейінгі шараларды талап етеді.

2012 жылдың қорытындысы бойынша Қазақстан аумағында және одан тысқары жерлерде Қазақстан эмитенттерінің төлем карточкаларын пайдалана отырып 5,6 трлн. теңге сомаға 187,6 млн. транзакция жасалды. 2011 жылмен салыстырғанда транзакциялардың саны 20,5%, ал сомасы 27,9% ұлғайды. Қазақстан эмитенттерінің төлем карточкаларын пайдалана отырып қолма-қол ақша алу бойынша операциялардың саны 2011 жылмен салыстырғанда саны бойынша 17,2% және сомасы бойынша 27,4% ұлғая отырып, 4,7 трлн. теңге сомадағы 146,4 млн. транзакцияны құрады (санының 97,8% және сомасының 88,6% банкоматтар арқылы жүзеге асырылды). Тауарлар мен қызмет көрсетулер үшін Қазақстан эмитенттерінің төлем карточкаларын пайдалана отырып қолма-қол емес төлемдер жасау 2011 жылмен салыстырғанда саны бойынша 33,9% және сомасы бойынша 31,6% ұлғая отырып, 0,8 трлн. теңге сомадағы 41,2 млн. транзакцияны құрады.

Осылайша, Қазақстан эмитенттерінің төлем карточкаларын пайдалана отырып жасалған төлемдердің жалпы құрылымындағы қолма-қол емес төлемдердің үлесі санының 20,9% және сомасының 12,8% құрайды.

Қазақстан эмитенттерінің төлем карточкаларын пайдалана отырып жасалған қолма-қол емес төлемдердің өзгеру үрдісі мынадай болды: соңғы 5 жылда қолма-қол емес төлемдердің сомасының үлесі аса өзгермеген кезде, саны үлесінің біртіндеп өсуі байқалды.

Қалыптасқан жағдай төлем карточкаларының басым бөлігінің, әдетте қолма-қол ақшаның бүкіл сомасын алуға дағдыланған

ұстаушыларға «жалақы жобалары» шеңберінде берілгеніне байланысты. Осыған байланысты, аталған ұстаушылардың жалақысының өсуі төлем карточкаларын пайдалана отырып жасалған төлемдердің құрылымына тікелей ықпал етеді.

Бұл қолма-қол емес төлемдер үлесінің ұлғаюы сондай-ақ банкоматтардың функционалдық мүмкіндіктерінің дамуына және нарықта қолма-қол емес төлемдердің жүзеге асыруға болатын банк дүңгіршектерінің пайда болуына байланысты. Алайда, көрсетілген төлемдер, әдетте, шамалы сомалармен жасалады.

Мәселен, 2012 жылы банкоматтар арқылы Қазақстан эмитенттерінің және шетелдік эмитенттердің төлем карточкаларын пайдалана отырып жасалған барлық қолма-қол емес төлемдер санының 42,4% және сомасының 24,2% жүзеге асырылды, ал бастапқыда қолма-қол емес төлемдерді жүзеге асыруға арналған POS-терминалдар арқылы көрсетілген төлемдер санының 46,1% және сомасының 66,1% жүзеге асырылды.

Электронды қызметтер нарығы қаржы секторының болашақ даму бағыттарының бірі. Оған қызмет көрсету ассортименті мен түрлі карточкалық бағдарламалар барынша кең түрде ұсынылып келетіні айғақ. Айталық, дүкендер мен мейрамханаларда тауарлар мен қызмет көрсету үшін есеп айырысу, коммуналдық, байланыс қызметтерін, салық пен кеден төлемдерін төлеу, несиелерді өтеу, карточкадан карточкаға ақша аудару төлем карточкаларының көмегімен жүзеге асады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мақыш С.Б. Коммерциялық банктер операциялары. Алматы: ИздатМаркет, 2006ж.
2. Екінші деңгейдегі банктердің және банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың электрондық банк қызметін көрсету ережесі, Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Басқармасының 2008 жылғы 28 наурыздағы N 18 қаулысы;
3. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің «Электрондық банк қызметтері және төлем жүйелері нарығының 2012 жылғы талдамалық шолуы», Алматы, 2013 жылғы ақпан.

КАРСЫБЕКОВА А.

*Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ-нің
«Бухгалтерлік есеп және аудит»
кафедрасының магистранты*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ІШКІ АУДИТТІ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Ішкі аудиторлар. Өзінің міндеттерін орындау барысында алынған ақпараттарды қолдану және сақтау кезінде орынды және ақылды болу керек.

Ақпаратты өз пайдасына қолданбау керек және заңға қарсы немесе ұйымның этикалық және құқықтық мақсаттарына қарсы болмау керек.

Кәсіби біліктілік. Тек қана жеткілікті кәсіби біліктілігі, дағды және тәжірибесі бар жұмыстарды ғана орындау керек. “Ішкі аудиттің Халықаралық кәсіби стандартына” сәйкес қызметтерді орындау керек. Өзінің кәсіби біліктілігі мен көрсетілген қызметтің сапасын үздіксіз көтеріп тұру керек.

Ішкі бақылауда орындалып жатқан жұмыс әртүрлі, ұйым және ұйымның қызмет ету саласы, мақсатына байланысты. Сірә, мемлекеттік ұйымдардың, коммерциялық банктердің, сақтандыру компания және зейнетақы қорларының аудитортерінің өз ерекшеліктері болады. Сонымен қатар көптеген жұмыстар әртүрлі әдістермен, әртүрлі тереңдікпен және толықтығымен, әртүрлі белгіге сүйене отырып жасайды. Осымен байланысты аудиторлық қызметті бір ережеге бағындыру мәселесі туындайды. Осы мәселе, сәйкес ереже мен стандарттарды өндеп шығару және нақты аудитті жүргізу тәсілі бойынша шешіледі.

Дамыған елдерде аудиттің мәселесіне, соның ішінде ішкіге, көп көңіл бөлінеді. Халықаралық жоғарғы бақылау институттары (The International Organization of Supreme Audit Institutions, INTOSAL) бар, оған ондаған елдер кіреді, соның ішінде АҚШ, Англия және Жапония. Ішкі аудиторлардың институты да халықаралық (The Institution of Internal Auditors, IIA). Бұл бағытта басқарма ұйымдарының арнайы бөлімдері жұмыс істейді. Мыса-

лы, АҚШ-та ішкі аудитор институты 1941 жылы құрылды. Оның атауы “Машықтанған ішкі аудитор”, ол кәсіби стандарттар жасайды және тәжірибелік қызметкердің жалпы білім көлемін анықтайды. Әрбір аталған және басқада ұқсас шетелдік ұйымдардың өз біліктілігі бар, және әр біреуі аудиттің сәйкес стандартын жасауға жауапты болады. Ресейде ішкі аудиттің стандарты жасалған, Ресей Федерациясының Президенті жанында аудиторлық қызмет комиссиясы мақұлдаған. Ішкі аудиттің халықаралық тәжірибеде, сәйкес институттары кәсіптік стандарттар жасап жатыр.

Стандарттың мақсаты:

- Ішкі аудиттің тәжірибелік жалпы қағидаларын белгілеу;
- Концептуалдық базаны анықтау;
- Ішкі аудит қызметін бағалау үшін негіз құру;
- Ұйым ішіндегі жүйе мен процесстерді жетілдіру.

Көбінесе ішкі аудит стандарттары 3 немесе 4 бөлімдерге бөлінеді. Осы стандарттардың 3 бөлімге бөліп қарастырайық.

Жалпы стандарттар:

Қызметкерлердің біліктілігі.

Стандарт ішкі аудит қызметінің басшысы мен оның қызметкерлері өз міндеттерін жақсы атқару үшін өзіндік қасиеттері, керекті кәсіби дайындық және ішкі бақылау жүйесінің білімі болғанын талап етеді. Өз кезегінде ұйым басшысы ішкі аудит өзінің кәсіпорны үшін қажетті екенін білу керек.

Алдын-ала жазылған міндеттерді орындау үшін біліктілік деңгейін ұстап тұру керек, ол үшін аудит қызметінің персоналының білімі мен тәжірибесін тексеру керек және жүйелі түрде біліктілігін көтеріп тұру керек. Сонымен қатар ішкі аудиттің тиімділігін жақсарту үшін нәтижені талқылау керек.

Алаяқтықты анықтау үшін, ішкі аудитордың берілген жұмысты атқару үшін негізгі тәуекелділік және бақылау тәсілдерін ақпараттық технология саласында.

Ішкі аудитор жұмысқа кәсіби жағынан қарау керек. Мынаны бағалау керек:

- Аудиторлық жұмыстың мақсатына жету үшін жұмыстың көлемін ;

- Кепілберетін сұрақтардың қиындығы ,маңыздылығы мен мәнділігін ;
- Тәуекелді басқару, бақылау және жалпы басқарудың тиімділігін ;
- Мәндікәтелердің, заңдарды және нормативтікәкілерді, ішкі процедураларды сақтамау ықтималдылығын.

Аудиторлық кепіл алу үшін шығыстарды потенциалды кірістермен салыстыру Ішкі аудитор жұмысын кәсіби қарау кезінде аудиттің компьютерленген тәсілдер мен басқа тәсілдердің қолдану мүмкіндігін білу керек. Ішкі аудитор әрқашан мақсатқа әсер ету тәуелділігіне дайын болу керек.

Тексерудің объектісі мен мақсаты.

Әрбір ұйымның ішкі бақылауының объектісі анықталуы керек. Объектілер қыйсынды, дәлелді және өз шегінде толық болуы керек. Барлық қаржы-шаруашылық операциялар циклге топтастырылуы керек. Блоктар ұйымның барлық қызметтерін қамту керек және ұйымның құрылымымен сәйкес жұмыс істеуі керек.

Блоктар әртүрлі тәсілдер бойынша жіктеледі. Мысалы, келесі блоктарды бөліп көрсетуге болады:

Ұйымның басшылығы. Бұл блок ұйымның саясатын жасайды. Жоспарлау және соны жүзеге асыру, ақпараттарды жинау және өңдеу қызметтері кіреді. Ішкі аудиттің қызметтері де кіреді.

Қаржылық блок. Ақша қаражаттарының ағымына (шығыс, кіріс) жататын операциялар, актив және қаржылық ақпараттар кіреді. Мысал ретінде, ішкі бақылаудың стандарты.

Операциялық блок. Бұған ұйымның барлық қызмет ету түрлері жатады. Бақылау тәсілдері. Алдына қойған мақсаттарға жету үшін ішкі аудит тәсілдері тиімді және өнімді болуы керек. Қойылған мақсаттарға жету үшін бақылау тәсілі ретінде әртүрлі процедуралар түсіндіріледі. Оған аудитті ұйымдастыру жоспары кіреді.

Арнайы стандарттар

1. Құжаттама. Ішкі бақылаудың қолданылатын жүйелері және барлық мәмілелер, келісімдер, операциялар мен өзге де айтарлықтай маңызы бар оқиғалар құжаттарда анық та дәл көрсетілуі тиіс. Құжаттама бақылау кезінде қол жетерлік және оңай түсінілетін болуы керек.

Стандарт:

- ұйымды ішкі бақылау мақсаттарын, оның әдістерін және қолданылатын аудит жүйелерін;
- ұйымның қаржы-шаруашылық операцияларының және өзге де маңызы бар оқиғаларының барлық маңызды аспектітерін жазбаша бекітуді талап етеді.

Ішкі бақылау жүйелерінің құжаттамасы құрамына ұйымның блоктарының және тиісті нысандарының суреттемесін, баяндалуын, басшылықтың директиваларын, әкімшілік саясатын және есепке алу, тіркеу саясатын енгізуі керек. Мәмілелер мен маңызды оқиғалар жөніндегі құжаттама дәл де толық, мәмілелер мен оқиғалардың ізін бағуға көмектесуге қабілетті болуы, сонымен қатар ақпарат көздерін көрсететін болуы керек. Осы стандартты орындау ішкі бақылау әдістерін, оқиғаларды, операцияларды құжаттаудың толыққанды және операцияларды бақылаған кезде компания басшылығына және аудиторларға пайдалы болуын талап етеді.

2. Шаруашылық операцияларын тіркеу. Шаруашылық операциялары мен өзге де маңызы бар оқиғалар тиісті дәрежеде тіркелуге және тиісінше жіктелуге тиіс.

Бұл стандартты:

– Толық процеске, операцияның тіршілік цикліне қатысты қолдануға болады және ол құрамына шаруашылық операцияларын жасауды да, есепке алу мәліметтерін тіркеуді, сонымен қатар оған рұқсат беруді қосады.

Бұл стандарт компания басшылығының қорларды келісілген мақсаттарда және шарттармен айырбастау, беру және пайдалану жөніндегі шешімдерімен байланысты. Жалпы алғанда бұл тек қана нақтылы шаруашылық операциялары ғана орындалғанының кепілдемесін білдіреді.

Міндеттерді бөлу.

Шаруашылық операцияларын авторлау, жүргізу, тіркеу барысындағы негізгі міндеттер мен жауапкершілік және оларды ағымдық бақылау қызметкерлер арасында бөлінуі керек.

Қателер немесе шығындар тәуекелін азайту үшін немесе оларды таба алмау тәуекелін төмендету үшін дәл бір адамның

шаруашылық операцияларының барлық негізгі аспектілерін бақылауына жол бермеу керек. Онымен қатар, бақылаудың тиімділігіне кепілдік беру үшін негізгі функциялар мен міндеттерді қызметкерлердің тобына бекітіп қою керек.

Қадағалау.

Ішкі бақылаудың мақсаттарына қол жеткізілуі үшін, білікті де тұрақты қадағалау қамтамасыз етілуі тиіс.

Бұл стандарт:

- Қызметкерлердің функциялары мен міндеттері арасындағы анық та дәл өзара байланысты, әр қызметкердің есеп беруін;
- Қажетті шектерде, әр қызметкердің жұмысын жүйелі түрде тексеріп отыруды;
- Жұмыстың талап етілгендей жүріп жатқандығына кепілдік алу үшін, жұмыстың сындарлы сәттерінде оған рұқсат беруді талап етеді.

Активтерге кіру. Активтерге кіруді және оларды есепке алу, тіркеуді тек өкілетті қызметкерлермен ғана шектеген жөн. Активтерді пайдаланғаны үшін жауапкершілік анықталуы тиіс. Мезгіл мезгіл активтердің қолда барын тексеру жұмыстарын жүргізіп отыру керек. Тексерулердің жиілігі активтердің «әлсіздігіне» байланысты болып табылады.

Қорларға кіруді шектеу концепциясының негізі – бұл оларды авторлық емес пайдалану тәуекелін азайтуға жәрдемдесу. Активтерге кіруді шектеу қорлардың әлсіздігіне және шығындар тәуекелін түсінуге байланысты болып келеді, осы екі фактор да мезгіл-мезгіл бағаланып отыруы керек.

Ішкі аудиттің стандарттары әдістемелік қызметтерді атқарумен, оңтайлы келіспеушіліктерді реттеуге және аудиторлық қызметтердің барлық қатысушыларының арасындағы ара қатынастарын регламенттеуге мықты негізді қамтамасыз ететін, аудиторлық персоналдар қызметінің алгоритміне тығыз байланысты тиімді жүйені құратын технологиялық қызметті де атқарады.

Өкінішке орай, ішкі аудиттің стандарттарын құру және енгізумен біздің елімізде, яғни Қазақстан Республикасында ешкім ден беріп айналыспайды. Республикамызда құрамына қатысатын неме-

се енетін ұйымдардың қызметтерінің көлеміне бейімделген, яғни бірыңғай әдістемелер және ережелерді, талаптарды өңдеуге септігін тигізетін, негіз болатын ішкі аудит қызметінің халықаралық институтының ассоциациясын немесе филиалын құру өте қажет.

Отандық ішкі аудит стандарттарының жоқтығының салдарынан, осы стандарттардың құрылуының концепцияларының мәні орасан зор мағынаға, рөлге ие болады. Біздің көзқарасымыз бойынша, ішкі аудиттің стандарттарына қойылатын негізгі талаптар төмендегідей болып орын алады:

- бір бағыттылығы (стандарттарды өңдеу барысында олардың тәжірибелік пайдасын, маңыздылығын және басым сипаттылығын ескеруіміз керек);

- қолданылуға ыңғайлылығы және қарама – қайшылықсыздылығы (әрбір алдағы құрылатын ішкі аудит стандарттары шынайы стандарттарға негізделуі керек, сонымен қоса, нормативтік құжаттармен сәйкестілігін, қарама – қайшылықсыздылығын және өзге де ішкі стандарттармен ара қатынастылығын қамтамасыз етуі керек);

- логикалық құрылымдылығы (біртұтастылығы, құрылымының нақтылығы және мазмұндамасының түсініктілігі);

- толықтылығы және бөлшектемеленуі (зерттелініп жатырған объектінің барлық маңызды мәселелерінің қарастырылуының толық қамтылуы);

- терминологиялық базаның біртектілігі.

Біздің елде халықаралық ішкі аудит стандарттары негізінде ішкі аудит стандарттарының кешені құрылған (IAC). Бұл стандарттар белгілі бір ұйымның жеке қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатындағы аудиторлық қызметті реттеуге және ұйымдастыруға негізделген.

Жауапкершіліктің мағынасын ашатын ішкі аудит стандарттарының тобына төрт стандарт енеді де (020-023), ішкі аудиттің жүзеге асырылуының негізгі мақсаттары мен принциптерін анықтауға бағытталған.

IAC-020 «Ішкі аудиттің мақсаттары және негізгі принциптері» атты стандарт Қазақстан Республикасының

«Аудиторлық қызметі туралы» Заңы және ХАС-200 «Қаржылық есептіліктің аудитін реттейтін мақсаттар және жалпы принциптер» атты стандарт негізінде дайындалған. Бұл стандарт ішкі аудиттің объектілерінің жағдайы және қозғалысы, ақпараттың шынайылығы, басқаруды ұйымдастырудың тиімділігі туралы түйіндемені құру және жариялау үшін, сонымен қатар өндірістік – технологиялық объектілерді қолданылуының жағдайын және деңгейін бағалау үшін қажет.

ІАС-021 «Ұйым, филиалдар, бөлімшелердің басшылығымен қарым- қатынасы» атты стандарт Қазақстан Республикасының «Аудиторлық қызметі туралы» Заңы және ХАС-210 «Аудит бойынша келісім шарт талаптары» атты стандарт негізінде дайындалған. Бұл ұсынылған стандарт өте маңызды рөлге ие болады, себебі ішкі аудит қызметінің еңбеккерлері үнемі белгілі ұжым құрамында жүргендіктен ұйым қызметкерлеріне қатысты негізгі талаптардың барлығын орындайды. Осы орайда олар, яғни, аудиторлар ұйымның барлық бөлімшелерінде, сонымен қоса қызметкерлерді басқару бөліміне де ішкі аудитті жүзеге асыруға ғұзырлы. Сондықтан ішкі аудиторлардың еңбегінің сәттілігі белгілі бір дәрежеде тексеріліп жатырған объектінің басшыларымен бірлесе жұмыс жасауының нәтижесіне байланысты болады.

ІАС-022 «Ұйымның ішкі аудитінің құжатталынуы» атты стандарт Қазақстан Республикасының «Аудиторлық қызметі туралы» Заңы және ХАС-230 «Құжаттама» атты стандарт негізінде дайындалған. Осыған байланысты қателіктер, қайшылықтар, бұрмалаушылықтар, нормативтік-заңды актілердің талаптарын қабылдамау туралы құжаттық дәлелдемелер ішкі аудитте ой түйіндемелерін айқындап білдіруге өте маңызды болып табылады. Жұмыс құжаттарының құрамы мен мазмұны ішкі аудит қызметі көмегіменен тексеріліп жатырған объектінің, оның жағдайының және басқаруды ұйымдастыру деңгейінің ерекшеліктерін ескере отырып анықтайды. Жұмыс құжаттамасы кәсіпорынның ішкі аудит қызметіндегі жұмысшылардың, сонымен қатар берілген ұйымдағы қызметтік істерді немесе осыған байланысты барлық сұрақтарды жүзеге асыратын өзге тұлғалардың қадағалауымен құрылады.

ІАС-023 «Аудитті жүргізу барысындағы нормативтік актілердің сақталынуын тексеру» атты стандарт Қазақстан Республикасының «Аудиторлық қызметі туралы» Заңы және ХАС-250 «Қаржылық есептіліктің аудитін жүргізу барысындағы заңдар мен нормативтік актілерді қарастыру» атты стандарт негізінде дайындалған. Ол тек қана нормативтік актілерден бас тартуды анықтау үшін емес, сонымен қатар өнімділік, экологиялық, экономикалық және өзге де параметрлер аясындағы халықаралық техникалық және технологиялық жетістіктердің деңгейін ұйымдастыру және басқару, бағалаудағы қабылданған шаралардың тиімділігін анықтау үшін де арналған. Осыдан басқа, қызмет атқарудағы міндетті ішкі басқару және анықтама құжаттарын, нормативтік актілердің қатарына үнемі жатқыза беруге болмайды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. «ҚР аудиторлық қызмет туралы» 2005-жылғы 5 мамыр Заң күші бар №139 жарлығы (20.11.2010 жылғы өзгертулер мен толықтырулар).
2. Халықаралық Аудит және сапаны бақылау стандарттарының жинағы, 2009 жылғы басылым/ағыл. аударма/Алматы қаласы - 804 бет
3. Абленов Д.О Аудит негіздері: Оқулық.- Алматы: Экономика, 2005.-400 бет
4. Подольский В.И., Савин А.А.- Аудит- Юрайт, 2011.- 605с.

КОНУРБАЕВА А.Н.

Магистрантка

Казахский Экономический Университет

Им. Турара Рыскулова

Г. Алматы

СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННЫХ СТАНДАРТОВ АУДИТА В РК

Развитие аудиторских фирм в Республике Казахстан осуществляется с 1988 года. В настоящее время в Республике Казахстан

действуют три профессиональные аудиторские организации: «Палата аудиторов РК» и «Коллегия аудиторов», «Союз аудиторов» которые способствуют становлению и развитию аудиторского дела в Республике Казахстан.

Для эффективного развития и регулирования аудита в Республике Казахстан был принят Закон Республики Казахстан «Об аудиторской деятельности» от 20.11.1998 г. №304-І.

Этот Закон Республики «Об аудиторской деятельности» регулирует отношения, связанные с осуществлением аудиторской деятельности в Республике Казахстан.

Принятие Закона об аудиторской деятельности определило перспективы развития аудиторского дела в Казахстане и позволило привлечь в республику крупные международные аудиторские компании.

Большую практическую помощь и научную работу по совершенствованию и внедрению в Республике Казахстан аудиторского контроля вели и ведут ученые и практики из республики. Их усилиями приняты впервые в странах СНГ Закон об аудиторской деятельности республики, Казахстанские стандарты по аудиту и др. нормативные документы.

Аудит как элемент рыночных отношений получил признание практически во всем мире. Пользователями аудиторских услуг являются юридические и физические лица, заинтересованные в достоверности финансовой отчетности, поскольку ее содержание для них имеет экономический смысл в плане снижения предпринимательского риска.

Целью аудита, в самом общем понимании, является формирование определенного мнения аудитора относительно проверяемой бухгалтерской финансовой отчетности. Аудитор выполняет своего рода посредническую функцию: устанавливая объективность финансовой информации, он предотвращает столкновение интересов поставщика и пользователя информации.

Международные Стандарты Аудита в Республике Казахстан применяются с 2006г.

Международные стандарты аудита (МСА) представляют собой единые базовые принципы, которым должны следовать все

аудиторы в процессе своей профессиональной деятельности. Они способствуют достижению двоякой цели:

- развитию аудита в тех странах, где уровень профессионализма ниже общемирового;
- по мере возможности унификации подходов к аудиту в международном масштабе.

Необходимость унификации методики аудиторских проверок признается большинством специалистов в области аудита и бухгалтерского учета, что объясняется целым рядом объективных причин:

- во-первых, на эволюцию стандартов аудита в немалой степени влияет развитие стандартов бухгалтерского финансового учета (выработка общепризнанных требований и принципов учета приводит к единообразию отчетности, что открывает возможность применения общих подходов к аудиту);

- во-вторых, развитию общепризнанных стандартов способствует рост монополизма в сфере аудита и консалтинговых услуг (в настоящее время наибольшая доля рынка в этой сфере принадлежит не более чем десяти крупнейшим компаниям и ассоциациям);

- в-третьих, стандарты аудита отрицают возможность проведения «некачественного аудита», поскольку, руководствуясь ими, аудитор должен выполнить хотя бы минимальный необходимый набор аудиторских процедур. В последствии работу аудитора можно будет проверить, изучив его рабочие документы.

Стандарты аудита, являясь критерием для определения качества аудиторских услуг, позволяют пользователям финансовой информации получить определенную уверенность в том, что аудитор не подтвердит недостоверную информацию, и аудиторская проверка будет проведена добросовестно. Именно в этом заключается роль и значение аудиторских стандартов. [2]

Безусловно, что в условиях развития и установления основ рыночной экономики требования к качеству аудиторской деятельности будут с каждым днем возрастать, и это вполне объяснимо.

Понимая это, Палата аудиторів РК, Коллегия аудиторів, Союз аудиторів, используя накопленный опыт не только Казахстана, но и других стран ближнего и дальнего зарубежья, стандарты и придерживаются МСА для того, чтобы в Казахстане престиж аудита был высоким.

На сегодня аудит – это системный процесс получения и оценки данных о финансово-хозяйственной деятельности предприятия, который призван установить уровень соответствия действий и событий определенному критерию для представления результатов заинтересованным лицам.

Аудиторские организации Казахстана в достаточной степени укрепили свои позиции. Однако для повышения конкурентоспособности отечественного аудита предстоит решить еще немало задач. Одной из них является стандартизация аудиторской деятельности. основополагающее место при решении этой проблемы принадлежит международным стандартам аудита (МСА).

Ключевой проблемой международных стандартов аудита является контроль выполнения их аудиторскими фирмами. На современном этапе в результатах аудита заинтересованы не только собственники, но и сами экономические субъекты, нормальное развитие которых зачастую невозможно без привлечения средств инвесторов, спонсоров и кредиторов. Для того чтобы привлечь финансовые вложения, экономический субъект должен быть преуспевающим, а его финансовая (бухгалтерская) отчетность - вызывать доверие у потенциальных инвесторов и кредиторов.

За последние десятилетия значительно повысились требования к организации системы учета и отчетности. Появились новые формы и методы ведения учета, в том числе с применением компьютерных систем. Бухгалтерская отчетность превратилась в основной источник информации, позволяющий оценить финансовое и имущественное состояние экономических субъектов. В этих обстоятельствах аудит финансовой отчетности стал одним из важнейших инструментов, способствующих повышению качества бухгалтерской отчетности, и составляющей его является достовер-

ность такой отчетности. Ни один солидный западный банк не предоставит кредита клиенту, не имеющему проверенную аудиторами бухгалтерскую отчетность. Ни один серьезный инвестор не будет работать с организацией, отчеты которой за ряд лет не проверены авторитетным аудитором.

Пользователи бухгалтерской отчетности полагаются на квалификацию аудитора, его компетентность и объективность. Заключение аудитора является гарантом достоверности тех данных, которые содержатся в отчетности. Аудиторское заключение должно давать пользователям ответы на вопросы: дает ли отчетность подлинное и объективное представление о финансовом положении и финансовых результатах, составлена ли отчетность в соответствии с общепринятыми принципами бухгалтерского учета.

Однако недостаточно проверять отчетность на простое соответствие нормативным документам, регулирующим правила ведения бухгалтерского учета и подготовки отчетности. Необходимо также проверить, обеспечивают ли способы отражения объектов бухгалтерского учета для данного предприятия достоверности их отражения в бухгалтерской отчетности. В ходе проверки аудитор обязан определить выбранные предприятием способы бухгалтерского учета, отрицательно влияющие на достоверность бухгалтерской отчетности. Кроме этого аудитор должен изучить систему внутреннего контроля предприятия. Аудитор должен собрать аудиторские доказательства для выражения независимого аудиторского мнения.

Литература

1. Закон РК «Об аудиторской деятельности» от 20.11.1998 г. №304-1
2. Сборник Международных Стандартов Аудита: выражения уверенности и этики. - Алматы, 2007
3. Международные стандарты аудита в Казахстане. Алматы: Раритет, 2004. 786 с
4. Сборник методических рекомендаций по применению международных стандартов финансовой отчетности. Алматы: Изд. дом «БИКО», 2006. 240 с.

**ҚУАНДЫҚ А.
ДҮЙСКЕНОВА Р.Ж.**
*Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ
«Есеп және аудит» кафедрасының
оқытушылары
Алматы қаласы*

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АУДИТОРЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ДАМЫТУ ЖӘНЕ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ

Бүгінгі таңда Елбасы Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына кіру жөнінде қойған мәселелері шеңберінде Қазақстан экономикасының бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету қажеттілігі көбірек маңызға ие болуда. Белгіленген стратегияны іске асыру үшін экономиканың нақты секторының халықаралық қаржылық есептілік және аудит стандарттарына тездетіп өтуді қамтамасыз ету үшін қажет шаралар қабылдануда. Бүгінгі таңда дамыған 30 елдің қатарына ену басты мақсатта тұр.

«Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды, соған сәйкес аудиторлық қызмет халықаралық аудит стандарттарына сәйкес жүзеге асырылады.

Отандық және әлемдік тәжірибе көрсеткеніндей, аудиторлық қызметтерге мұқтаждық мынадай жағдайларға байланысты туындайды:

- осы ақпаратты пайдаланушылармен (меншік иелерімен, инвесторлармен, кредит берушілермен) жанжал болған жағдайда әкімшілік тарапынан дәйексіз ақпарат беру мүмкіндігімен;
- қабылданған шешімдер салдарларының ақпарат сапасына байланыстылығымен;
- ақпаратты тексеру үшін арнайы білімнің болуы қажеттілігімен;
- ақпаратты пайдаланушылардың ақпарат сапасын бағалау үшін оның көздеріне қол жетімділігінің ішінара болмауымен.

Барлық осы аталған алғышарттар тиісті дайындығы, біліктілігі, тәжірибесі және осындай қызмет түрлерін көрсетуге рұқсаты бар тәуелсіз сарапшылар қызметтеріне қоғам мұқтажының пайда болуына алып келді. Бұл, расталған ақпараттың болуы барлық мүдделі нарыққа қатысушылардың жұмыс істеу тиімділігін арттыруға және түрлі экономикалық шешімдер салдарларын бағалауға және болжамдауға мүмкіндік беретінімен байланысты.

Аудит Қазақстанда 80-жылдардың соңында пайда болды, дәл сол уақытта аудиторлық ұйымдар өздерінің алғашқы қадамдарын жасады. 1993 жылы аудит «Аудиторлық қызмет туралы» бірінші Заңның қабылдануымен өзінің дүниеге келуін ресми түрде бекітті. Осы уақыт ішінде аудит қаржы нарығы саласында өзінің лайықты орнын тапты, аудит институты ретінде өзінің өмір сүру құқығын дәлелдеді.

Қазіргі уақытта аудиторлық қызметті реттеудің жеткілікті тұтас жүйесі қалыптасты, ол 2006 жылғы 5 мамырда қабылданған өзгерістерімен «Аудиторлық қызмет туралы» 1998 жылғы 20 қарашадағы ҚР Заңын (бұдан әрі - Заң), «Аудиторлық ұйымдардың азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандыру туралы» Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 13 маусымдағы Заңын қоса алғанда бірқатар нормативтік құқықтық актілерді, сондай-ақ ҚР Қаржы министрінің Бұйрығымен бекітілген нормативтік құқықтық актілерді қамтыды. Алайда, осыған қарамастан, аудиторлық кәсіпті жетілдіру өзекті мәселелердің бірі болып қалады.

Шаруашылық жүргізудің қазіргі жағдайында аудит тапсырыс берушілеріне бухгалтерлік есептіліктің сенімділігін растайтын ресми аудиторлық қорытынды емес, сапалы аудит қажет. Сондықтан, аудиторлық ұйымдардың жұмыс сапасын бақылау туралы мәселе ерекше маңызды.

Осыған байланысты, Концепцияның орта мерзімді перспективаға бағыт алуы аудиторлық қызметтер сапасын бақылауды күшейтуге қатысты және осы үшін негізгі күш білікті аудитті дамытуға жұмсалады.

Заңда аудит сапасын және аудиторлық мамандыққа қоғамдық сенімділікті арттыруға бағытталған шаралар кешені көзделген. Ең

алдымен, аудитор мамандығын нығайту, оның өзін-өзі реттеуін дамыту, сондай-ақ аудиторлардың кәсіби біліктілігін арттыру ерекше маңызды болып отыр.

Жоғарыда көрсетілген мәселелерді іске асыру шеңберінде негізгі назар аудиторларды дайындауға, оларды аттестаттауға және біліктілігін арттыруға, бірінші кезекте, білікті аудитормен расталуы тиіс қаржылық ақпаратты пайдаланушылар мүдделерін қорғауға, сондай-ақ аудит институтының жұмыс істеу негіздерін реттеуге аударылатын болады.

Аудиторлық мамандықты өздігінен реттеуді дамыту қазіргі таңда кәсіби қоғамдастықта белсенді талқылануда. Олар арқылы аудиторлық қызмет сапасына бақылау жүргізілетін өзін өзі реттейтін ұйымдарды нығайту және күшейту туралы мәселе қойылуда. Бірнеше кәсіби ұйымдар құру қажеттілігі туындайды, бұл, мәні жағынан, аудиторлық нарықты одан әрі дамыту үшін тиімдірек болады.

Кәсіби ұйымдардың ұйымдар қызметіндегі маңызды кезеңі кәсіби қауымдастықты және қоғамды тұтастай алғанда толғандыратын мәселелер болуы тиіс: корпорациялық басқару, салық салу, халықаралық қаржылық есептілік және аудит стандарттарына тиімді көшу жағдайы. Осының барлығы өзін-өзі реттейтін кәсіби ұйымдар қызметінің саласына жатқызылуы тиіс. Осы үшін Заңда көптеген кәсіби аудиторлық ұйымдар құру көзделген, олар қолайлы бәсекелес ортаны құрады, бұл, өз кезегінде, кәсіпқойлықтың пропорциялық жағынан өсуіне және аудиторлық қызметтер сапасын арттыруға септігін тигізетін болады.

Аудитор мамандығын дамыту қоғамдық мүдделерге жауап беруі тиіс, онда бұрыш басына тікелей пайдаланушы мүддесін қою қажет және осы мақсатпен аудиторлардың өздерінің мүдделері шегінде оны жабық кеңістікте дамыту мүмкіндігін алып тастау қажет. Аудитор пайдаланушы алып жатқан ақпаратқа сенімді болу үшін жұмыс істейді. Бұл, былайша айтқанда, оның құқығын қорғау, кепілдік беру. Ал өз азаматтары құқығының сақталуына кепілдік беру – мемлекеттің нақты өлшемдер мен ережелерді анықтауы тиіс функциясының дәлі өзі. Егер кәсіби ұйымдар аудиторлардың

кәсіби деңгейін тексерсе және жетілдірсе, онда мемлекет олардың заң нормалары мен жалпы ережелерді сақтауына жауапты. Мемлекеттік қадағалау осы үшін де қажет.

Бұл мәселенің жеткілікті үлкен мәні Қазақстан үшін ғана бар емес, ол әлемнің көптеген жетекші елдерінде маңызды түрде теориялық та, практикалық та жағынан дамыды. Аудиторлық тексеру нәтижелері көптеген экономикалық шешімдер негізі болып табылғандықтан, аудиторлық қызмет барлық елдерде жеткілікті дәрежеде қатаң реттеледі. Жақында АҚШ-та болған оқиғалар көрсеткендей, аудиторлық ұйымдардың қызметіне қатысты мемлекет тарапынан жеткіліксіз бақылау қор нарығының күйзелуіне әкеп соқтыра жаздады және бірқатар жетекші американдық компанияларының акционерлеріне миллиардтаған залал келтірді.

Аудит жүйесін жетілдіру үшін орта мерзімді перспективаға арналған негізгі бағыттар:

- орта және жоғары оқу орындарының оқу бағдарламаларына ХАС оқытуды енгізу және оларды тәжірибеде пайдалану білу;

- кәсіби аудиторлық ұйымдармен аккредиттелген практикадан өтетін аудиторлардың біліктілігін арттыру жүйесін дамыту және жетілдіру;

- аудиторлық қызмет мәселелері бойынша заңнаманың сақталуын мемлекеттік қадағалаудың тиімді жүйесі.

Сондай-ақ, бұқаралық ақпарат құралдары арқылы хабарлай отырып, брифингтер, «дөңгелек үстелдер» өткізу арқылы аудиторлық мамандықтың мәртебесін арттыру жөнінде жұмыс жүргізу қажет. Ұқсас іс-шаралар жастарды қызықтыруға тартуға мүмкіндік береді, себебі қазіргі уақытта аудиторлық қызметтерді талап дүркін-дүркін өсуде, бұл тиісті персоналды іріктеудің кадрлық мәселесін шешуге мүмкіндік береді.

Аудитті жетілдіру жөнінде сипатталған шаралар аудиторлық кәсіпті одан әрі үдемелі дамытуға негіз құрайды. Бұл ретте, мемлекет тарапынан салмақты көзқарас мемлекет пен аудиторлық қауымдастық өзара іс-әрекеттерінде де, аккредиттелген кәсіби аудиторлық ұйымдардың өздерінің арасындағы өзара іс-әрекеттерінде де қажет тепе-теңдік деңгейіне қол

жеткізуге мүмкіндік береді, олар аудиторлық қызметті реттеу процесін тартылатын болады, бұл Қазақстан Республикасында аудиторлық мамандықты одан әрі оң дамытуға қызмет етеді[1].

Жуырда болған VI Астана экономикалық форумында мемлекеттік аудитке көшу мәселелері толықтай қаралды. Форум ауқымында Қаржы министрлігі «Тәуекелдер жағдайында мемлекеттің қаржы жүйесін орнықты дамытуда бухгалтерлік есеп пен аудиттің рөлі» тақырыбында панельдік сессия өткізуді жоспарлады.

Қазіргі заманғы даму кезеңінде бухгалтерлік есеп пен аудит - экономиканың іргетасы. Барлық шетелдік бухгалтерлік есеп модельдерінен отандық есепке алу үшін негіз ретінде, дүниежүзінде сапалы және сенімді ақпарат беру үшін тиімді құрал ретінде танылған халықаралық қаржылық есептілік стандарттары (ХҚЕС) тандап алынды.

ХҚЕС қолдану «Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы» Қазақстан Республикасының Заңында айқындалған.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің бағдарламасына сәйкес 2013 жылғы 1 қаңтардан бастап мемлекеттік мекемелердің бухгалтерлік қызметтері қоғамдық сектор үшін халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына (ҚСХҚЕС) сәйкес есепке алуды жүзеге асырады.

Отандық аудиттің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін «Аудиторлық қызмет туралы» Қазақстан Республикасының Заңымен Халықаралық аудит стандарттарына (ХАС) толық және сөзсіз көшу жүргізілді.

Сонымен бірге, Мемлекет басшысының 2012 жылғы 14 желтоқсандағы Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру жөніндегі жалпыұлттық іс-шаралар жоспарын орындау үшін көрсетілген іс-шара шеңберінде мемлекеттік аудитке көшу мәселелерін қарастыру жоспарланды.

Бүгінгі таңда Экономика және бюджеттік жоспарлау министрлігі Қаржы министрлігімен және Есеп комитетімен бірлесіп мемлекеттік аудитті енгізу тұжырымдамасының жобасын әзірлеу жөніндегі жұмысты жүргізуде.

Бұдан басқа аудит объектісі қызметін жетілдіруге және оның тиімділігін арттыруға бағытталған ішкі басқаруды бағалау ретінде мемлекеттік аудитті енгізу мәселелерін талқылау үшін G-global интернет алаңына белсенді қатысуға болады.

Кіші және орта аудиторлық ұйымдардың мәселелерін шешу және мүмкіндіктерін пайдалануға ертеңгі күн ұсынатын көмектер:

Кіші және орта аудиторлық ұйымдар немесе ҚОАҰ әлемдегі аудиторлық ұйымдардың көп бөлігін құрайды және көпшілік мемлекеттерде онда аудиторлық қызметтің тәжірибеші кәсіби бухгалтерлердің басым бөлігі жұмыс атқарады. ҚОАҰ жоғары сапалы кәсіби қызмет түрінің кең ауқымын ұсынады:

- дәстүрлі аудит
- бухгалтерлік есеп
- салық салу мен іскерлік кеңестер беру.

Олар негізінен кіші және орта бизнес (КОБ) мекемелерін құрайтын өз тұтынушыларының қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында үстеме құнын жасайды. КОБ әлемдік экономиканың өмір сүру бейімділігі және тұрақтылығы үшін маңызды болып табылады. КОБ мекемелеріне жеке сектордың ЖІӨ, жұмысбастылықтың және глобальды дамудың көп бөлігі қатысты болып келеді, КОБ осы заманның бірден-бір ең терең экономикалық құлдыраудан кейін әлемдік экономиканы қайта құруды бақылауға алып отыр.

БХҰ құжатында көрсетілгендей, өткізген ғаламдық зерттеу, КОБ ҚОАҰ –на әртүрлі себептер бойынша кәсіби қызмет алу үшін қызметтер түрін қолданады, бірақ негізінен ҚОАҰ-ның беделіне қарап қолданады, олар – біліктілік және жауапкершілік, пайда болған мәселелерді ілтипатқа алу және географиялық жақындық болып табылады.

Соңғы жылдары ғаламдық экономикада аудит индустриясында да қатысты айтарлықтай өзгерістер туындады. Сондықтан экономикалық жайдайда және нормативтік-құқықтық ортада ҚОАҰ-дың әрдайым өзгеріске ұшырап отыратындығы ғажап емес, олар бір жағынан айтарлықтай мәселелермен сипатталса, екінші жағынан төртінші тоқсан бойынша IFAC SMP Quick Poll жылдам сауалнамасы қортындылары бойынша талдаса үлкен

мүмкіндіктер береді. Сауалнама қорытындысы ҚОАҰ және олардың тұтынушылары – ҚОБ мекемелеріне реттеуші салмақ және экономикалық мәселелер негізгі мәселе екендігін көрсетті. Әрине, жалпы ортақ қорытындылар аймақтық шашуларды көрсетпейді. Бірақ ҚОАҰ үшін басты сабақ болып жаңа ғаламдық экономика жағдайында олардың даму бейімділігі, уақытқа орай өзгеріп отыруы жоғары.

Төртінші тоқсанда БХО жүргізген ҚОАҰ (IFAC SMP Quick Poll) жылдам сауалнамасы барлық әлемнен жиналған 2,400-ден аса жауаптан тұрады. Еуропадан басқа, барлық аймақтарда тәжірибеші ҚОАҰ тұтынушылары – ҚОБ мекемелері үшін реттеу негізгі мәселе болып, ал Еуропада негізгі мәселе болып экономикалық екіұштылық табылады. Аудиторларға олардың ұйымдары көбінесе бірінші орында қандай мәселелерге ұшырайтындығы жайлы айтуды сұрағанда барлық аймақтарда дерлік жаңа стандарттарды және нормативтік актілерді сақтау деген болса, екінші орында – тұтынушыларды тарту мен ұстап тұруды айтты (Азияда бұл екі мәселе орын ауыстырды).

ҚОАҰ үлкен мәселелерге кезіксе де, сауалнама көрсеткіші бойынша сауалнамаға жауап берушілер 2012 жылды 2011 жылға қарағанда позитивті бағалайды. Солайша әлемдік экономика жаңадан қалпына келтіріліп жатқандықтан, ҚОАҰ берілген мүмкіндіктерді қолдануы қажет:

Біріншіден, маркетинг және жылжыту саласындағы күшті жандандыру – сауалнама қорытындыларына байланысты, ұйымды марапаттау өсімі жаңа тұтынушылардан түскен тапсырыстарға байланысты болады. Бұл көлемі бойынша көбірек және «интеллектуалды» күшті көбірек қолдануды талап етеді. Олар ҚОАҰ ерекшелендіретін, нақтырақ айтқанда – олардың біліктілігі мен жауапкершілігіне орай жоғарғы бедел, туындаған мәселелерді ілтипатқа алу және географиялық жақындық.

Аудитқа және қаржылық есептілікті дайындауға байланысты қызметтер ерекше назарды талап етеді, өйткені сауалнамаға жауап берушілер оларды қарқынды дамып келе жатқан пайда көзі ретінде қарастырады және қаржылық есептілікті дайындау қызметі

бәсекеге қабілеттілігі аудиттің халықаралық стандарттары және қаржылық есептілікті дайындаудың жаңа стандарттарының сапасы кепілдемесі Кеңесінің шығарған көлемі бойынша жоғарылап отырады.

Екіншіден, кеңес беру қызметіне көңіл аудару – салық салу және қаржылық менеджменттен жаңадан шыққан қызметтер арасында түрленіп отыратын, жағдайды басқару және тұрақты іскерлік практика сияқты бұл қызметтер ҚОАҰ дамуында маңызды сфера болып табылады. Сауалнама қорытындысына орай бұл сфера аудит және қаржылық есептілікке дайындықтан кейін ең қарқынды дамып келе жатқан сфера болып табылады.

Мұндай қорытындылар ҚОАҰ –на бұл уақытта жұмысқа жіберу үшін серіктестің, мүмкін ағымдағы баға негізінде бағақалыптастыруды пайдалану арқылы уақытын босату қажет екендігін болжайды. Сауалнаманың тағы бір көрсеткіші бойынша КОБ –тің кеңес беру қызметтеріне жүгінуінің негізгі себебі болып тұтынушылармен қарым-қатынас табылады. Бұл жағдай ұйымның тұтынушыларға бұл қызметтерді этика талаптарына сай жүргізу керектігін көрсетеді.

Біріншіден, интернационалдандыру – тауарлар мен қызметтердің халықаралық саудасы, ал транспорт, ақпараттық технологиялар және байланыс инфрақұрылымы саласындағы айтарлықтай жетістіктер әлемді «кішірек» етеді. Соның себебінен, көптеген КОБ өз қызметін халықаралық деңгейде жасайды. Тиімді бағыт болып стратегия табылады, оның құрамында халықаралық жүйеге қосылу немесе ұйымдар ассоциациясы, халықаралық байланыстағы ұлттық мекемемен қосылу мүмкіндігі болуы мүмкін. Халықаралық жүйенің құндылығы мүше-кәсіпорын өз тұтынушыларына ұсына алатын білімдерімен анықталады. Бұл кішкентай ұйым болса да тұтынушысына «ғаламдық» деңгейге жетуіне көмектесе алатындығын, сонымен қатар басқа да ірі кәсіпорынды таңдай алатын тұтынушыларына тұтынушыларын ұстап тұра алуын көрсетеді.

Екіншіден, жаңа технологияларды қолдану - «cloud computing» сияқты жаңадан шығып жатқан технологиялар кәсіпорын ұсынған қызметтер көлемін үлкейту мүмкіндігін және «көп нәрсеге аз күш

жұмсап» жету мүмкіндігін береді. Қазіргі уақытта ҚОАҰ ҚОБ-ке алыстан отырып та бастапқы есеп пен еңбек ақыны есептеуден бастап, қаржылық қызметті басқару қызметіне дейінгі қызметтің толық диапазонын көрсете алады, бұл қызмет қауіпсіз, берік және тиімді болып табылады. ҚОБ осы арқылы ірі компаниялар қолданатын ішкі кәсіби бухгалтер қызметін қолдану мүмкіндігін алады [2].

Ғаламдық экономикалық тұрақсыздық кезінде де ҚОАҰ және ҚОБ үшін реттеу және стандарттар мәселелері басты болып қалады. Олар үшін стандарттар талабын орындау ауыртпалықты болып келеді. Бастапқы жүргізілген сауалнамаға қатысты бұл мәселенің мәні көп көлемде нормативтік актілердің және стандарттардың қиындығы мен көлеміне қарағанда өзгеру жылдамдығына байланысты.

Реттеу мақсаты – пайданы қамтамасыздандыру, мысалы, нарықтарға анық және нәтижелі жұмыс атқаруы үшін көмек көрсету. Бізде, мұндай шешімдер реттеу ауыртпалығын төмендететін және кең қолданысқа ие болып табылады. ҚОБ реттеу жүйесі реформасы ҚОБ прогресі үшін шектеулер туғызбауы қажет деп санайды: кіші бизнес секторына кері әсерін тигізетін шығындар мен қиындықтар жете қарастырылуы қажет. Оған қоса, халықаралық стандарттар ҚОАҰ және ҚОБ үшін жарамды, қолжетімді және экономикалық нәтижелі болулары қажет. Бұл жерде бастапқы ролді Комитет атқарады, ол ҚОБ және ҚОАҰ қатысты реттеу және стандарттар үшін тұрақты платформа жасап, және оларды ұйым немесе мекеменің көлеміне байланысты пропорционалды қолдану мүмкіндігі болуы қажет.

ҚОАҰ-дың әлемді жақсы жаққа өзгертуге немесе өз үлесін қосуға күшінің жететіндігіне күмәнданғанымен, ҚОАҰ-дың абсолюттік саны жағынан күштірек екендігін естен шығармау керек. Осыған орай, ұйымның қаншалықты кішкене екендігіне қарамастан, түсіндірмелер жазылған хат жіберу арқылы жазбаша түрде болса да, сауалнама немесе зерттеулер сұрақтарына жауап беру арқылы болса да, немесе ҚОАҰ Комитетінің бастамаларына

қатысу арқылы болса да, әрбіреуіміздің өз ролімізді атқарғанымыз маңызды.

Бірақ, негізгі мәселе, біркелкі, бірыңғай, айқын көрсетілген және ұжымдық ой-пікірлерді қамсыздандыру болып табылады [3].

Аудитордың қызметкерлік деңгейі жоғары болуы қажет. Аудит қызметінің күрделілігіне сәйкес аудитор мамандары өз дайындығымен, жұмыс мамандығымен, үлкен тәжірибесімен олардың алдына қойылатын талапқа сай болуы қажет.

Елімізде болып жатқан игі шараларға сүйенсек, 2013 жылдан бастап, қазақстандық аудиторлар халықаралық ішкі аудиторлар институтының ресми өкілдігі ретінде қызмет атқармақ. Сонымен қатар Қазақстанда алдағы уақыттарда ішкі аудитті дамыту басты назарда тұр. Есеп және аудит саласына байланысты оқулықтар жетіспейтіні де басты мәселе ретінде танылған.

Аудит қызметін елімізде дамыту және тиімділігін арттыру мақсатында қарқынды жұмыстар жүргізіліп жатыр. Арнайы курстар ашылып, тәжірибе алмасулар да болады. Ішкі аудиторлар институты 1941 жылы АҚШ-та ашылған. Қазір институттың құрамына 160 мың мүше кіреді. Бұл – әлемдік дәреже. Қазақстан да өз кезегінде келесі жылы әлемдік аудиторлармен бірлесіп, жұмыс атқарады. Бұл - еліміз үшін үлкен жетістік болар еді.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Қазақстан республикасының бухгалтерлік есепке алу және аудит жүйесін дамыту тұжырымдамасының жобасы.
2. <http://www.elarna.com/VI> Астана экономикалық форумы.
3. www.ifac.org/SMP веб-сайты.
4. Қазақстан республикалық телерадиокорпорациясы, <http://kaztrk.kz/> сайты. 2009-2014 «Қазақстан» РТРК АҚ мәліметтері.

КУНДАКОВА Л.Р.,
доцент, к.э.н.,
Жезказганский университет им.О.А.Байконурова,
г.Жезказган

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ БАНКРОТСТВА: ОСНОВНЫЕ МЕТОДЫ И ПРОБЛЕМЫ

В процессе управления финансовыми потоками предприятия возможность наступления банкротства существует всегда, особенно в условиях нестабильности и при высоких рыночных рисках. Несмотря на наличие большого количества методов, позволяющих прогнозировать наступление банкротства предприятия с той или иной степенью вероятности, в этой области чрезвычайно много проблем. В настоящее время в мире разработано большое число моделей оценки вероятности банкротства. В их основе лежат методические подходы, касающиеся прогнозирования банкротства, разработанные зарубежными экономистами. Они включают в себя несколько (от двух до семи) ключевых показателей, характеризующих финансовое положение предприятия. Как правило, на их основе в большинстве методик рассчитывается комплексный показатель вероятности банкротства.

Эти модели должны позволять прогнозировать возникновение кризисной ситуации предприятия заранее, ещё до появления очевидных признаков. Такой подход особенно необходим, так как жизненные циклы предприятий в рыночной экономике достаточно коротки. В связи с этим коротки и временные рамки применения в них антикризисных стратегий, а в условиях уже наступившего кризиса предприятия их применение может привести к банкротству. Указанные модели должны позволять использовать различные антикризисные стратегии заранее, еще до наступления банкротства коммерческой организации, с целью его предотвращения.

Вероятность банкротства любой компании зависит в первую очередь от эффективности её производственной и финансово-хозяйственной деятельности. Для внутренней оценки управляющий может использовать помимо бухгалтерской управленческую от-

четность, дополнительную информацию о перспективах развития предприятия, планируемых сделках, поступлениях, приобретениях. Для аналитика, лишенного доступа к такой внутренней информации, источниками знаний о положении дел в оцениваемой компании является, прежде всего, публикуемая финансовая отчетность и рыночные данные по котируемым ценным бумагам.

Обычно выделяют две группы методов прогнозирования: эвристические и экономико-математические. Применительно к прогнозированию банкротства эти методы образуют два подхода: качественный и количественный.

В первую группу можно выделить модели, полученные с помощью дискриминантного анализа. Здесь в частности можно выделить работы следующих авторов: Лиса (Lis, 1972), Р. Тафлера и Г. Тишоу (Taffler, Tisshaw, 1974), Лева (Lev, 1974), Альтмана, Халдемана и Нара-уанана (Edward I. Altman, Robert G. Haldeman, P. Narayanan, 1977); Спрингэйтта (Springate, 1978); Альтмана (Altman, 1983); Фулмера (Fulmer, 1984); Бафори (Bathory, 1984); Аргенти (Argenti, 1985); Мейерса и Фогу (Myers, Forgy 1986); Кохена и Гилмора (Cohen, Gilmore 1990).

Позднее для получения моделей прогнозирования банкротства, был использован множественный регрессионный анализ, общее назначение которого состоит в анализе связи между несколькими независимыми переменными, называемыми также регрессорами или предикторами (в данном случае, значениями финансовых коэффициентов) и зависимой переменной – результативным показателем (в данном случае, вероятностью банкротства). Функция, описывающая зависимость значения результативного признака от значений предикторов, называется функцией (уравнением) регрессии, а такие модели называют – предикативными. Среди исследователей, которые использовали множественный регрессионный анализ для разработки модели прогнозирования банкротства можно отметить: Плата и Плата (Piatt & Piatt, 1980), Змиджевского (Zmijewski, 1984), Завгрена (Zavgren, 1985); Гилберта, Минона и Шварца (Gilbert, Menon, и Schwartz, 1990); Коха и Килоха (Koh and Killough, 1990); Гриса (Grice, 1998).

Рассмотрим применение двухфакторной модели Э.Альтмана для АО «Жезказган Жолдары» основываясь на данные финансовой отчетности за 2011-2013 годы (табл.1).

| период | 01.07.2011 | 01.01.2012 | 01.07.2012 | 01.01.2013 | 01.07.2013 |
|--------|------------|------------|------------|------------|------------|
| Z | -0,810 | -0,866 | -0,602 | -0,704 | -0636 |

Таблица 1-Из таблицы 1 следует, что вероятность банкротства АО «Жезказган Жолдары» за анализируемой период меньше 50%. Однако известно, что данное предприятие находится в преддверии банкротства. Это означает, что для него двухфакторная модель неприменима.

2.Пятифакторная модель Альтмана является наиболее популярной. Именно её Альтман опубликовал в 1968 году. Модель, которая рассчитывается по формуле (2), предназначена для определения вероятности банкротства акционерных обществ, акции которых котируются на бирже.

$$Z = 1,2 \cdot X_1 + 1,4 \cdot X_2 + 3,3 \cdot X_3 + 0,6 \cdot X_4 + X_5 \quad (2)$$

где X_1 – отношение оборотного капитала к сумме активов; X_2 – отношение нераспределенной прибыли к сумме активов; X_3 – отношение прибыли до налогообложения к общей стоимости активов; X_4 – отношение рыночной стоимости всех акций к заемному капиталу; X_5 – отношение выручки от реализации к общей величине активов.

Расчет по формуле 2 применяется лишь для крупных компаний, чьи акции находятся в обороте на фондовом рынке. Для компаний, акции которых не обращаются на фондовом рынке, Альтманом в 1983 году была разработана новая, усовершенствованная формула. Она имеет вид:

$$Z = 0,717 \cdot X_1 + 0,847 \cdot X_2 + 3,107 \cdot X_3 + 0,42 \cdot X_4 + 0,995 \cdot X_5 \quad (3)$$

где X_4 – балансовая стоимость акций.

Пятифакторная модель позволяет провести финансовый анализ банкротства с более точным прогнозом. Ниже в таблице 2 приведены значения Z и значения вероятности наступления критической ситуации на предприятии.

Таблица 2 – Шкала оценки вероятности банкротства по пятифакторной модели Э.Альтмана

| Значение расчетного показателя Z для компаний, акции которых котируются на бирже | Значение расчетного показателя Z для компаний, акции которых не котируются на бирже | Вероятность банкротства для компаний, акции которых котируются на бирже | Вероятность банкротства для компаний, акции которых не котируются на бирже |
|--|---|---|--|
| меньше 1,81 | меньше 1,23 | очень высокая | компания является несостоятельной |
| от 1,81 до 2,70 | от 1,23 до 2,89 | высокая | неопределенная ситуация |
| от 2,71 до 2,90 | | существует возможность | неопределенная ситуация |
| 3,0 и выше | больше 2,90 | очень низкая | компания финансово устойчива |

Используем пятифакторную модель Э.Альтмана для прогнозирования банкротства АО «Жезказган Жолдары» (табл.3).

Таблица 3 – Показатели пятифакторной модели Э.Альтмана для прогнозирования банкротства АО «Жезказган Жолдары»

| период | 01.07.2011 | 01.01.2012 | 01.07.2012 | 01.01.2013 | 01.07.2013 | 01.10.2013 |
|--------|------------|------------|------------|------------|------------|------------|
| Z | 0,722 | 0,883 | 1,821 | 2,412 | 3,954 | 3,982 |

3. Семифакторная модель на практике применяется редко, хотя она является самой точной. Э.Альтман разработал эту модель в 1977 году. С её помощью можно прогнозировать банкротство по истечению достаточно длительного срока – пяти лет. Точность прогноза – 70 %. Она включает следующие показатели: рентабельность активов, динамику прибыли, коэффициент покрытия процентов по кредитам, кумулятивную прибыльность, коэффициент покрытия, коэффициент автономии, совокупные затраты. Достоинство этой модели – максимальная точность, однако её применение затруднено из-за недостатка информации: требуются данные аналитического учета, которых нет у внешних пользователей.

Подход Альтмана отличается универсальностью, которая имеет обратную сторону. Поскольку формула выведена на основе статистических данных, она будет давать прогноз именно в ста-

статистическом ключе. Для точности такого прогноза необходимые однородные и репрезентативные данные о таком явлении как банкротство. Но дело не только в отсутствии корректных статистических данных. Когда аналитик проводит анализ, он имеет дело с конкретной компанией с её спецификой в гораздо большей степени, чем с объектом из целой совокупности подобных. Именно в этом недостаток модели Альтмана – она не принимает во внимание индивидуальность компании, отсюда и не может быть стопроцентной точности прогноза. Известны случаи, когда предприятие, по всем прогнозам далекое от банкротства, по тем или иным причинам теряло свои позиции. И напротив, выживали те, кто имел меньше всего шансов выжить.

Логично сделать, например, такой вывод: чем более независимо предприятие от внешних займов, тем меньше вероятность банкротства. Однако не имея корректных значений весов коэффициентов, мы не можем предсказать, насколько в реальности вероятность банкротства будет меньше. И, скорее всего, даже при наличии точной и обширной статистики по предприятиям-банкротам, уверенный прогноз вряд ли будет возможен.

Первым финансовым аналитиком, использовавшим статистические приемы в сочетании с финансовыми коэффициентами для прогнозирования вероятности банкротства был У.Бивер(W.H.Beaver). Он предложил пятифакторную модель для оценки финансового положения предприятия в целях диагностики банкротства, содержащую следующие показатели:

- рентабельность активов;
- доля заемного капитала в пассивах(финансовый леверидж);
- коэффициент текущей ликвидности;
- доля чистого оборотного капитала в активах;
- коэффициент Бивера = (чистая прибыль + амортизация)/заемный капитал [2, с.163].

У. Бивер изучал проблемы фирм, связанные с неспособностью выполнять свои обязательства(неплатежеспособностью).Аналитик создал базу данных, которую использовал потом в своей моде-

ли, для статистического тестирования надежности 30 финансовых коэффициентов. Среднее значение данных показателей у фирм, не имевших финансовых проблем, сравнивалось с величиной показателей у компаний, которые позже обанкротились.

В таблице 4 представлены показатели оценки финансового положения для прогнозирования вероятности банкротства по У.Биверу.

Таблица 4 Система показателей У. Бивера для диагностики банкротства

| № п/п | Показатели | Группы | | |
|-------|---------------------------------|------------------------------|-------------------------------------|-----------------------------------|
| | | Группа 1 (благополучные) | Группа 2 (за 5 лет до банкротства) | Группа 3 (за год до банкротства) |
| 1 | Рентабельность активов, % | 6-8 | 4 | -22 |
| 2 | Финансовый леверидж, % | <37 | 40-50 | 80 и более |
| 3 | Коэффициент текущей ликвидности | $2 \leq \text{Ктл} \leq 3,2$ | $1 \leq \text{Ктл} \leq 2,0$ | $\text{Ктл} \leq 1,0$ |
| 4 | Коэффициент Бивера | 0,4-0,45 | 0,17 | -0,15 |

В результате анализа по модели Бивера компанию относят к одной из трех групп. Однако период прогноза, установленный моделью в рамках 15 лет слишком широк для корректного анализа степени банкротства.

Проанализируем исследуемое предприятие по коэффициенту Бивера (табл.5).

Таблица 5 Коэффициенты У.Бивера по АО «Жезказган Жолдары»

| период | 01.07.2011 | 01.01.2012 | 01.07.2012 | 01.01.2013 | 01.07.2013 | 01.10.2013 |
|----------|------------|------------|------------|------------|------------|------------|
| значение | 0,002 | -0,018 | 0,131 | 0,217 | -0,179 | 0,189 |

Из таблицы 5 следует, что коэффициент Бивера предприятия в течение исследуемого периода изменялся от низких до средних значений.

Таким образом, пятифакторная модель Бивера для оценки финансового положения и пятифакторная модель Э.Альтмана

наиболее приемлемы для анализа вероятности банкротства исследуемого предприятия.

Существуют также различные критерии, дающие возможность прогнозировать неплатежеспособность и угрозу банкротства предприятия. К их числу относится оценка структуры баланса.

Основанием для признания структуры баланса предприятия неудовлетворительной, а предприятия - неплатежеспособным является выполнение одного из следующих условий:

- коэффициент текущей ликвидности на конец отчетного периода имеет значение менее 2;
- коэффициент обеспеченности собственными средствами на конец отчетного периода имеет значение менее 0,1.

Если структура баланса признана неудовлетворительной, но при этом наметилась тенденция роста показателей Ктл (коэффициента текущей ликвидности) и Косс (коэффициента обеспеченности собственными средствами), то определяется коэффициент восстановления платежеспособности Кв за период, равный шести месяцам.

Расчетная формула определения значения этого показателя имеет вид:

$$K_{\text{в}} = \frac{K_{\text{тл}}^{\text{к}} + \frac{6}{T}(K_{\text{тл}}^{\text{к}} - K_{\text{тл}}^{\text{н}})}{K_{\text{тлнорм}}} \quad (4)$$

где $K_{\text{тл}}^{\text{к}}$; $K_{\text{тл}}^{\text{н}}$ – фактическое значение коэффициента ликвидности на конец и на начало отчетного периода соответственно;

$K_{\text{тлнорм}} = 2$ – нормативное значение коэффициента текущей ликвидности;

T - отчетный период, мес.

Если $K_{\text{в}} > 1$, то у предприятия есть реальная возможность восстановить свою платежеспособность, и наоборот, если $K_{\text{в}} < 1$, у предприятия нет реальной возможности восстановить свою платежеспособность в ближайшее время.

Результаты расчета коэффициентов для определения структуры баланса АО «Жезказган Жолдары» представлены в таблице 6.

Таблица 6 Оценка структуры баланса АО «Жезказган Жолдары»

| Показатели | 01.07. 11 | 01.01.12 | 01.07.12 | 01.01. 13 | 01.07. 13 | 01.10. 13 |
|--|-----------|----------|----------|-----------|-----------|-----------|
| Коэффициент текущей ликвидности | 0,065 | 0,063 | 0,115 | 0,152 | 0,062 | 0,242 |
| Коэффициент обеспеченности собственными средствами | -0,493 | -0,442 | -0,345 | 0,302 | -0,461 | -0,223 |

Таким образом анализируемое предприятие характеризуется неудовлетворительной структурой баланса.

Результаты расчета коэффициентов восстановления платежеспособности АО «Жезказган Жолдары» представлены в таблице 7.

Таблица 7 Коэффициенты восстановления платежеспособности АО «Жезказган Жолдары»

| Показатель | 01.01.12 | 01.01. 13 | 01.10. 13 | Оценка |
|---|----------|-----------|-----------|---|
| Коэффициент восстановления платежеспособности | 0,0305 | 0,0982 | 0,148 | у предприятия нет реальной возможности восстановить свою платежеспособность в ближайшее время |

Существуют также неформальные критерии, свидетельствующие о возможном ухудшении финансового положения предприятия в будущем и риске банкротства, даже при общем благоприятном на сегодняшний день состоянии:

– тенденция к росту трудно реализуемых активов (сомнительной дебиторской задолженности, запасов с длительным периодом оборота и т.п.);

– сокращение периода погашения кредиторской задолженности при замедлении оборачиваемости краткосрочных активов;

– наличие просроченной кредиторской задолженности и увеличение её удельного веса в составе обязательств предприятия.

Завершая анализ моделей прогнозирования банкротства предприятий, можно сделать следующие выводы.

1. Двухфакторные модели не являются достаточно точными и являются скорее индикаторами прогноза риска банкротства.

2. Зарубежные модели не полностью соответствуют специфи-

ке экономической ситуации в Казахстане, что находит отражение как в наборе факторов-признаков, так и в весовых коэффициентах при них.

3. Отсутствие в казахстанской статистике достаточного материала по организациям-банкротам не позволяет скорректировать зарубежные методики для различных отраслей и организационно-правовых форм, а определение весовых значений индикаторов экспертным путем не обеспечивает их достаточной точности.

4. Период прогноза риска банкротства с учетом нестабильной и динамично развивающейся экономики не должен превышать одного года.

5. Модели прогнозирования дают возможность определить вероятность приближения стадии кризиса (банкротства), не позволяя прогнозировать наступление фазы роста и других фаз жизненного цикла предприятия.

Литература

1. Финансовая отчетность АО «Жезкаган Жолдары» за 2011-2013гг. //Жезказганская газета №2(15), №3(27), №1(14).
2. Дюсембаев К.Ш. Анализ финансовой отчетности: Учебник.-

КУРБАНОВА А.

«6М050800 -Учет и аудит»

Профильное направление

д. э. н., профессор Ержанов М. С.

Казахский Экономический Университет им. Т.Рыскулова

г. Алматы

АУДИТ ЭФФЕКТИВНОСТИ И ФИНАНСОВЫЙ АУДИТ

Аудит эффективности государственных расходов является одним из наиболее действенных механизмов государственного финансового контроля за использованием бюджетных средств. Это деятельность, направленная на анализ результативности исполь-

зования государственных средств, оценку возможных резервов их роста и обоснованности расходования, выявление причин отклонений фактических параметров от запланированных результатов в целях достижения максимально положительного общественного эффекта.

Аудит эффективности и финансовый аудит, базируясь на ряде общих принципов финансового контроля, имеют при этом различное содержание, которое обусловлено двойственным характером проверяемых результатов использования государственных средств. Именно это дает основание рассматривать аудит эффективности и финансовый аудит как разные типы финансового контроля.

Особенностью аудита эффективности, в отличие от финансового аудита, является то, что его объектами могут быть не только организации, предприятия и учреждения, но и социальные группы граждан, на деятельности или жизнеобеспечении которых отражаются результаты использования государственных ресурсов.

Если предметом финансового аудита являются результаты расходования бюджетных средств, характеризующие правомерность их использования и отражаемые в соответствующих финансовых документах и отчетности, то предметом аудита эффективности является результаты использования государственных ресурсов по удовлетворению общественных потребностей.

Аудит эффективности и финансовый аудит, отличаясь по содержанию, осуществляемого ими финансового контроля как разные его типы, тем не менее, имеют ряд общих характеристик, присущих финансовому контролю как таковому. Оба они проводятся в форме последующего контроля формирования и использования государственных средств, который направлен на выявление и устранение имеющихся проблем и недостатков [1].

Аудит эффективности является направлением финансового контроля в сфере использования государственных средств и включает следующие элементы: анализ деятельности организаций по использованию бюджетных средств в целях повышения их эффективности, вскрытие недостатков и содействие принятию решений по их ликвидации. Орган государственного финансового контроля,

осуществляющий аудит, должен выражать интересы государства, действовать независимо, адекватно интерпретировать реальную ситуацию.

Развитие аудита эффективности является следствием закономерного процесса развития финансовой системы государства и становится фактором реформирования системы внешнего финансового контроля в направлении повышения эффективности использования бюджетных средств.

В системе государственного финансового контроля аудит эффективности характеризуется следующими особенностями:

- является особым типом государственного финансового контроля в целях определения эффективности формирования и использования финансовых средств государства;
- как форма финансового контроля формирования и использования государственных средств основывается на ряде общих с финансовым аудитом основных принципов и методов осуществления, присущих финансовому контролю как таковому;
- как тип государственного финансового контроля имеет существенные различия с финансовым аудитом в методологии проведения, специфике целей, задач и предмета [2].

Проверка эффективности использования бюджетных средств имеет множество различных целей, поэтому требуется разработка соответствующего им множества критериев оценки эффективности. Аудит эффективности каждого субъекта является единичным заказом, поэтому критерии оценки эффективности, установленные для одного субъекта могут не подходить для другого при проверке эффективности в этой же сфере.

Критерии оценки эффективности использования государственных средств представляют собой единство качественных и количественных характеристик организации деятельности контролируемого объекта. На их основе осуществляется проверка и анализ результатов достижения проверяемыми организациями установленных ими целей и задач, выполнения возложенных на них функций.

Поскольку контроль эффективности использования бюджетных средств может иметь множество различных целей, требуется разработка соответствующего им множества критериев.

Любые критерии оценки эффективности являются одновременно аналитически заданными - потому что определяются по результатам анализа тех аспектов использования государственных средств, которые зафиксированы в целях проверки; формализованными - так как выбираются на основе положений нормативных документов, стандартов, установленных показателей результатов деятельности проверяемых организаций; и субъективно определенными - поскольку решение об их выборе и использовании для оценки эффективности использования государственных средств принимают субъекты проверки, то есть сами проверяющие.

Критерии являются достаточными в том случае, если позволяют сделать обоснованные заключения и выводы об эффективности использования государственных ресурсов в соответствии с поставленными целями проверки.

Понятие эффективности выражает относительный эффект, результативность процесса, операции, проекта, определяемые как отношение эффекта, результата к затратам, расходам, обусловившим, обеспечившим его получение.

Набор критериев оценки эффективности, их сочетание, соотношение количественных и качественных, относительных и динамических значений при аудите эффективности могут быть различными в зависимости от целей и специфики проверяемой сферы использования государственных средств. Содержание критериев зависит от предмета проверки и конкретных вопросов эффективности использования государственных ресурсов. На рисунке 1 представлены общие критерии эффективности государственного финансового контроля и их характеристики.

Развитие аудита эффективности является следствием закономерного процесса развития финансовой системы государства и становится фактором реформирования системы внешнего финансового контроля в направлении повышения эффективности использования бюджетных средств.

Аудит эффективности представляет собой проверку деятельности органов государственной власти и получателей государственных средств в целях определения эффективности их

использования и выполнения возложенных на них функций и поставленных задач.

Проверка эффективности использования бюджетных средств имеет множество различных целей, поэтому требуется разработка соответствующего им множества критериев оценки эффективности. Аудит эффективности каждого субъекта является единичным заказом, поэтому критерии оценки эффективности, установленные для одного субъекта могут не подходить для другого при проверке эффективности в этой же сфере.

Критерии оценки эффективности использования государственных средств представляют собой единство качественных и количественных характеристик организации деятельности контролируемого объекта. На их основе осуществляется проверка и анализ результатов достижения проверяемыми организациями установленных ими целей и задач, выполнения возложенных на них функций.

Поскольку контроль эффективности использования бюджетных средств может иметь множество различных целей, требуется разработка соответствующего им множества критериев.

Любые критерии оценки эффективности являются одновременно аналитически заданными - потому что определяются по результатам анализа тех аспектов использования государственных средств, которые зафиксированы в целях проверки; формализованными - так как выбираются на основе положений нормативных документов, стандартов, установленных показателей результатов деятельности проверяемых организаций; и субъективно определенными - поскольку решение об их выборе и использовании для оценки эффективности использования государственных средств принимают субъекты проверки, то есть сами проверяющие.

Критерии являются достаточными в том случае, если позволяют сделать обоснованные заключения и выводы об эффективности использования государственных ресурсов в соответствии с поставленными целями проверки.

Понятие эффективности выражает относительный эффект, результативность процесса, операции, проекта, определяемые как

отношение эффекта, результата к затратам, расходам, обусловившим, обеспечившим его получение.

Поэтому оценить эффективность финансового контроля можно только с помощью системы показателей, в которую включаются:

- абсолютные размеры выявленных в результате контроля недостатков, незаконных расходов и хищений запасов и денежных средств;
- уровень возмещения причиненного государству материального ущерба в абсолютных суммах и в процентах к общей величине выявленных незаконных расходов, недостатков и хищений, ущерб от невозврата или несвоевременного возврата бюджетных средств, выделенных на возвратной основе, потери от неперечисления в бюджет налоговых и неналоговых платежей, потери от искажений в финансовой отчетности, а также от ошибок в управлении и ведении учета хозяйственной деятельности объектов контроля.

Набор критериев оценки эффективности, их сочетание, соотношение количественных и качественных, относительных и динамических значений при аудите эффективности могут быть различными в зависимости от целей и специфики проверяемой сферы использования государственных средств. Содержание критериев зависит от предмета проверки и конкретных вопросов эффективности использования государственных ресурсов.

Аудит эффективности определяется как проверка соответствия критериям экономичности, продуктивности и результативности использования ресурсов при выполнении той или иной организацией своих задач и обязательств.

Экономичность трактуется как минимизация расходов на ту или иную цель при обеспечении требуемого качества работы. Продуктивность рассматривается по схеме «вход-выход» - как соотношение результатов деятельности организации и использованными на их производство ресурсами. Результативность характеризуется уровнем выполнения организацией поставленных задач в виде соотношения между запланированными и фактическими результатами ее деятельности [3].

В деятельности контролируемых органов можно выделить некоторые элементы управления качеством контрольных мероприятий. Однако, определенной системы, включающей необходимые механизмы и процедуры обеспечения и контроля качества контрольной деятельности не создано. Отсутствие теоретических работ по определению содержания качества и формированию системы управления качеством в государственном финансовом контроле объективно тормозят использование аудита эффективности.

Внедрение системы управления качеством позволит получить надежные и легко защищаемые заключения органов государственного финансового контроля по результатам контрольных мероприятий и, тем самым, уменьшить риски возможных судебных исков, вызванных ошибками при проведении аудита. Кроме того, это повысит ответственность аудиторов и более высокой степени их удовлетворения работой.

Деятельность любой организации включает две основные функции: функциональную, то есть связанную с выполнением возложенных на нее функций и решением поставленных перед ней задач; экономическую, характеризующуюся материальными, трудовыми и финансовыми затратами на выполнение ее функций. Результативность использования государственных средств характеризуется степенью соответствия фактических результатов деятельности проверяемой организации запланированным результатам и определяется в двух аспектах - социальная и производственная (экономическая).

Результатом функциональной деятельности организации является социальный эффект для общества, какой-либо части населения или определенной группы людей выполнения возложенных на нее функций или задач. Социальная результативность характеризует использование государственных средств с точки зрения удовлетворения потребностей. Она характеризует пользу или выгоду от предоставления бюджетной услуги для ее получателей. Социальная результативность является одной из основных проблем аудита эффективности и предполагается при любой проверке эффективности. Возможны ситуации, когда бюджетные средства из-

расходованы на оказание определенных услуг, а результативность оказывается весьма низкой, если эти услуги не обеспечивают удовлетворение потребностей тех, для кого они предназначены.

Итогом экономической деятельности являются результаты в виде продукта деятельности, полученного в процессе использования государственных средств. Эффективным является использование ресурсов, при котором фактическая стоимость единицы ресурса будет меньше плановой, либо меньше чем стоимость аналогичного ресурса, используемого иными организациями для производства аналогичных услуг. Эффективность использования государственных средств определяется соотношением между выпуском продукции, объемом оказанных услуг и другими результатами деятельности проверяемой организацией и затраченными на получение этих результатов материальными, финансовыми, трудовыми и другими ресурсами. Оценка продуктивности является более сложной процедурой по сравнению с оценкой экономичности. Для расчета продуктивности использования ресурсов требуется специальная информация, которая в настоящее время накапливается и не анализируется.

В общем виде методика аудита эффективности включает проведение определенной совокупности процедур получения доказательств, необходимых для формирования заключения относительно экономичности, продуктивности и результативности использования государственных средств. Проведение любого контрольного мероприятия включает три основных этапа: планирование, непосредственное проведение и подготовка отчета о результатах. Это относится и к аудиту эффективности.

Но аудит эффективности не должен завершаться традиционной для контрольного мероприятия подготовкой отчета о его результатах. Основной задачей аудита эффективности является оказание содействия проверяемым органам исполнительной власти, государственным и иным организациям в повышении эффективности использования ими государственных средств на основе внедрения в их деятельность рекомендаций, разработанных по результатам проведенных проверок. В связи с этим период вре-

мени, необходимый для реализации этих рекомендаций, следует также рассматривать в качестве особого этапа аудита эффективности - этап внедрения его результатов. Однако на этом этапе аудит эффективности еще не может рассматриваться как завершившееся контрольное мероприятие. Необходимо получить информацию о результативности проведенного аудита эффективности, в частности, в отношении использования рекомендаций проверяющих. Этот этап можно назвать этапом определения социально-экономического эффекта, полученного от использования результатов аудита эффективности.

Как показывает опыт многих зарубежных стран (Великобритании, Канады, США, Швеции и др.), аудит эффективности обычно проводится в течение от 12 до 16 месяцев.

Существенным критерием выбора темы и объектов проверки является оценка возможных результатов аудита эффективности. Результаты проверки одной организации могут иметь широкий резонанс и оказать позитивное влияние на деятельность других организаций в данной сфере или на другие сферы использования государственных средств.

При выборе темы аудита эффективности необходимо учитывать объем государственных средств, используемых в возможной сфере проверки (например, в федеральной целевой программе) и/или предполагаемыми объектами проверки на осуществление определенных функций. Чем выше объем государственных средств, подлежащих проверке, тем больше должна быть значимость данного критерия.

Основные требования к результатам аудита эффективности следующие: информация, содержащаяся в отчете, должна быть точной, объективной, убедительной, ясной и исчерпывающей. Оценка результатов мероприятий, принятых и реализованных проверенными организациями в соответствии с рекомендациями по итогам аудита эффективности, может иметь качественные характеристики или же выражаться в количественных показателях повышения эффективности использования государственных средств, которые представляют собой, по сути, полученный эффект от

проведенного аудита эффективности. Проверяемые организации должны быть ознакомлены с результатами проверки и иметь возможность сделать свои замечания по отчету.

Литература

1. Закон РК «Об аудиторской деятельности» от 20 ноября 1998 года (с изменениями и дополнениями).
2. Колчеева О. О. Аудит эффективности в системе государственного финансового контроля //Вестник Московского университета МВД России, 2012, № 7. - 0,3 п.л. - Издание рекомендованное ВАК РФ.
3. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. - М.: Инфра-- М, 2011. - С. 404.

КУРМАНГАЛИЕВА Д.М.

магистрант ПМ «Учет и аудит»

КазЭУ им. Т.Рыскулова

Научный руководитель: к.э.н., доцент

ДЖУМАГАЛИЕВА Ж.Г.

АУДИТ В СИСТЕМЕ АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ

Любое предприятие проходит несколько стадий жизненного цикла: возникновение, становление, подъем, спад. На каждой из этих стадий возможно обострение противоречий, которое ставит под угрозу само существование предприятия, то есть, возникают кризисные ситуации.

Кризис – это период нестабильности ли такого состояния бизнеса, когда надвигаются серьезные перемены. Причем результат этих перемен может быть как крайне неблагоприятный, так и положительный. В связи с этим появилось такое понятие как антикризисное управление.

Антикризисное управление – преодоление с помощью каких-либо методов уже назревшего кризиса, обеспечение выживания в

краткосрочном периоде. Это применение к предприятию экономически и социально оправданных профилактических и оздоровительных процедур, направленных на повышение его конкурентоспособности.

Кризис необязательно влечет за собой крах, разорение, банкротство, увольнения. Кризис на предприятии характеризуется определенной степенью риска и неопределенности.

Кризис предприятия можно понимать как незапланированный, ограниченный по времени процесс, который в состоянии существенно помешать или сделать невозможным функционирование предприятия.

В рыночных условиях предприятия должны располагать оперативной информацией об устойчивости своего финансового состояния, определить наиболее рентабельный вид продукции или услуг, разработать мероприятия по выходу из создавшегося кризиса. [1]

Поиск путей выхода из кризиса связан с устранением причин, способствующих его возникновению.

С целью обнаружения симптомов, факторов и причин кризиса, определения его содержания и характера, выполняется диагностика кризисной ситуации. Для установления характера кризисной ситуации требуется система связанных измерителей, а также методы, абсолютные и относительные, характеризующие основные результаты финансово-хозяйственной деятельности предприятия, методики анализа и выявления тенденций их изменения. Особую роль при этом играет аудит, как инструмент снижения информационного риска и выработки антикризисных решений.

Аудит в рыночной экономике играет важную роль в деятельности всех без исключения участников хозяйственного оборота независимо от форм собственности. Он обеспечивает получение всеми пользователями достоверной информации о деятельности хозяйствующих субъектов и тем самым способствует установлению доверия между партнерами, нормальному их функционированию, развитию наиболее перспективных организаций, устранению выявленных недостатков, принятию оптимальных управленческих

производственных и финансовых решений, оздоровлению и укреплению их финансового положения и в целом повышению эффективности рыночной экономики. [2]

Главная цель аудита предприятия в кризисном состоянии состоит в оказании содействия администрации по выходу предприятия из кризиса. Исходя из фактической стадии развития кризисной ситуации и принятых управленческих решений по выходу из нее определяются конкретные цели аудита предприятия в условиях кризиса:

- определение жизнеспособности предприятия;
- выявление резервов лучшего использования финансовых ресурсов предприятия;
- разработка мероприятий по улучшению финансового положения предприятия.

Аудит предприятия, находящегося в кризисном состоянии, представляет собой процесс накопления и обработки информации для оценки причин возникновения, природы и глубины кризиса. Выводы аудиторов могут служить основой для разработки антикризисной программы. В свою очередь, для обеспечения контроля и оценки эффективности выполнения принятой антикризисной программы может проводиться аудиторская проверка.

Под аудитом кризисного предприятия понимается системный процесс накопления и обработки информации с помощью специальных методов для оценки причин возникновения, природы и глубины кризиса предприятия, разработки антикризисной программы, контроля и оценки эффективности ее выполнения. [3]

К функциям аудита кризисного состояния относят: диагностику кризисной ситуации, подготовка программы выхода предприятий из кризиса, контроль выполнения антикризисных мероприятий, оценка эффективности реализации антикризисной программы в целом.

Целью аудита кризисного предприятия является оказание содействия администрации по выходу предприятия из кризиса. Ими же выделены следующие конкретные цели аудита причин и факторов экономической несостоятельности:

- анализ причин и факторов экономической несостоятельности, финансовой нестабильности или неплатежеспособности предприятия;
- формирование мнения о степени развития кризисной ситуации на предприятии на момент завершения диагностики и на перспективу;
- обоснование антикризисной стратегии управления предприятия;
- разработка совокупности организационно-технических мероприятий по выходу предприятия из кризиса;
- организация системы текущего контроля реализации антикризисных мероприятий;
- оценка эффективности выполнения антикризисной программы.

Основные этапы проведения аудита кризисного предприятия:

Первый этап – подготовка к проведению аудита. На данном этапе проводится сбор необходимой информации, для того чтобы иметь представление о финансово-хозяйственной деятельности предприятия, особенности ведения бизнеса на отраслевом и региональном уровне, характере и суммах обязательств.

Второй этап – планирование аудита. При планировании аудита рассчитывают уровень существенности и аудиторский риск.

Под уровнем существенности аудита кризисного предприятия следует рассматривать предельное отклонение фактических показателей финансового состояния предприятия от запланированных в антикризисной программе при условии полного и своевременного выполнения администрацией и сотрудниками предприятия рекомендаций аудиторов.

Аудиторский риск при проведении аудита кризисного предприятия означает вероятность того, что в результате реализации предложенной аудиторами программы выхода предприятия из кризиса запланированные показатели не будут достигнуты. На этапе диагностики кризисной ситуации путем реализации комплекса исследовательских процедур определяется реальное состояние предприятия, выявляются причины и факторы кризиса.

Третий этап – диагностика состояния объекта исследования. Методика диагностирования состояния объекта в рамках аудита кризисного предприятия включает:

- подготовка исходной информации для анализа финансово-хозяйственной деятельности предприятия;
- выявление по данным бухгалтерской и статистической отчетности симптомов кризисных проявлений в функционировании предприятия;
- выполнение аналитических процедур аудита для оценки состояния объекта;
- обоснование системы показателей (критериев) оценки состояния объекта;
- количественная и качественная идентификация состояния объекта на основе выбранной системы показателей (критериев);
- документирование информации, полученной в процессе диагностики (по мере сбора и обобщения данных).

Информация для диагностики должна быть полностью сопоставима по годам изучаемого периода и реальна с точки зрения отражения действительных экономических процессов, происходящих на предприятии.

Для проведения диагностики кризисного состояния предприятия аудитором может быть составлен классификатор симптомов, причин, факторов кризисных явлений. Такой классификатор поможет аудитору установить наиболее вероятные факторы и причины ухудшения экономической ситуации на предприятии, по тем симптомам, которые будут обнаружены в процессе проведения диагностики и при подготовке антикризисных мероприятий.

Четвертый этап – разработка антикризисной программы. При разработке антикризисной программы аудиторы выполняют обоснование антикризисной стратегии управления, подготовку инвестиционных проектов, формулирование рекомендаций по оптимизации организационной структуры предприятия, внедрению системы бюджетирования и др.

Пятый этап – контроль выполнения антикризисных мероприятий и оценка эффективности реализации антикризисной программы. На данном этапе осуществляются аудиторские процедуры по

контролю выполнения администрацией и сотрудниками предприятий антикризисных мероприятий и оценке эффективности реализации антикризисной программы.

Шестой этап – обобщение данных проведенного аудита и составление аудиторского заключения (отчета). На данном этапе аудита кризисного предприятия производится обобщение данных рабочих документов, подготовленных на предыдущих этапах, и формирование аудиторского заключения (отчета).

В аудиторском заключении отражаются следующие сведения: кому адресовано заключение; цели аудита; краткая характеристика ситуации, предшествовавшей аудиту; описание использованных в ходе аудита процедур и результаты их выполнения; краткое описание сформулированных в антикризисной программе основных направлений выхода предприятия из кризиса; характеристика основных результатов выполнения организационных, инвестиционных и экономических проектов; оценка эффективности реализации антикризисной программы; прогноз основных показателей деятельности предприятия и оценка возможности наступления новых кризисов.

Все этапы проведения аудита кризисного предприятия документируются. Это необходимо для качества и контроля проведения аудита, отражения полноты информации о проделанной работе, недопущения пропусков данных.

При проведении аудита составляется промежуточная информация для руководителей предприятия, разрабатывается антикризисная программа по выходу предприятия из кризисной ситуации.

Результатом антикризисной программы является создание и реализация плана антикризисного управления, в который входит комплекс мероприятий, направленных на восстановление платежеспособности, финансовой устойчивости и обеспечение финансового равновесия предприятия в длительном периоде.

Характерной особенностью рыночной экономики является то, что кризисные ситуации возникают на всех стадиях жизненного цикла предприятия: в какие-то моменты оно может не получать прибыли, либо производить убытки. Но это краткосрочные эпизодические ситуации, которые не меняют сущности предприятия как

производителя прибыли. Они могут быть устранены с помощью оперативных мероприятий. Если же предприятие неэффективно в целом, экономический кризис приобретает затяжной характер и может закончиться процедурой его ликвидации, продажи имущества для расчетов с кредиторами (банкротство предприятия). [4]

Для предотвращения кризисных ситуаций необходимо вовремя понять причины, по которым экономика предприятия оказалась в кризисе, и разработать соответствующие меры по их устранению.

У хозяйствующих субъектов имеется много способов минимизировать потенциальную угрозу банкротства, например, избежание крупных договорных обязательств, отказ от убыточных видов деятельности или подразделений, совершенствование управления текущими и долгосрочными активами, улучшение маркетинга, повышение производительности труда, снижение расходов и т.д. [5]

Литература

1. Ажибаева З.Н. Аудит: Учебник. – Алматы: Экономика, 2004. – 538 с.
2. Дюсембаев К.Ш. Теория и эволюция аудита: монография. – Алматы: Экономика, 2012. – 722 с.
3. Байкина С.Г. Учет и анализ банкротств: Учебное пособие. – М.: Дашков и К, 2008. — 220 с.
4. Кукушкина В.В. Антикризисный менеджмент: монография. – М.: ИНФРА-М, 2011. – 328 с.
5. Абленов Д.О. Профессиональный аудит: Учебное пособие. – Алматы: Экономика, 2008. – 557 с.

КУСБАЕВА ФАРИДА

Магистрант КазЭУим.Т.Рыскулова

РОЛЬ АНАЛИЗА ДЕЛОВОЙ И РЫНОЧНОЙ АКТИВНОСТИ АКЦИОНЕРНЫХ ОБЩЕСТВ

Руководство акционерного общества всегда находится в поиске инструментов эффективного управления и повышения конку-

рентоспособности общества, это самая первоочередная, жизненно важная, задача. Высокий уровень конкуренции на современном рынке вынуждает акционерные общества искать новые формы и методы соперничества, стремиться к эффективному и динамичному развитию, все это не возможно представить без управления деловой активностью. Конечной целью управления деловой и рыночной активностью является повышение конкурентоспособности общества.

Именно сейчас, в период всеобщей глобализации, повышения уровня конкуренции, внедрения международных стандартов финансовой отчетности возникает острая необходимость в эффективных, современных инструментах диагностики и поддержания роста уровня деловой активности. Основопологающего показателя эффективного управления ресурсами общества, который кроме того оказывает непосредственное влияние не только на конкурентоспособность, но и на рентабельность, финансовую устойчивость, кредитоспособность, платежеспособность и инвестиционную привлекательность акционерного общества. Все это вызывает интерес всех заинтересованных сторон: акционеров общества, кредиторов, поставщиков, государства, к показателям деловой активности.

Показатели деловой активности позволяют получить комплексную, динамичную оценку деятельности акционерного общества, понять насколько эффективно оно использует материальные, трудовые и финансовые ресурсы. Уровень деловой активности акционерного общества соответствуют этапам его жизненного цикла и степень адаптации к динамике рыночных условий, качеству управления.

Что такое деловая активность? Это мотивированный макро- и микроуровнем управления процесс, направленный на обеспечение положительной динамики акционерного общества, на увеличение занятости рудовых и эффективное использование остальных ресурсов с целью достижения высокого уровня рыночной конкурентоспособности.

С помощью показателя деловой активности оценивается эффективность использования ресурсов по всем бизнес-линиям

акционерного общества и качество управления, а также возможности экономического роста и даже достаточность капитала организации.

На уровень показателя деловой активности в большей степени влияют макроэкономические факторы, которые составляют основу благоприятного «предпринимательского климата», которые стимулирует рост бизнеса, либо напротив способствует затуханию деловой активности общества.

Высокую значимость имеют внутренние факторы, так как они подконтрольны руководству общества, такие как совершенствование договорной работы, расширение возможностей получения информации в маркетинге, улучшение образования в области бизнеса и планирования и др.

Анализ деловой активности формирует экономически обоснованную оценку эффективности и интенсивности использования ресурсов организации и позволяет выявить резервы их повышения.

Таким образом, анализ деловой активности позволяет решить следующие три основные задачи (рисунок 1).

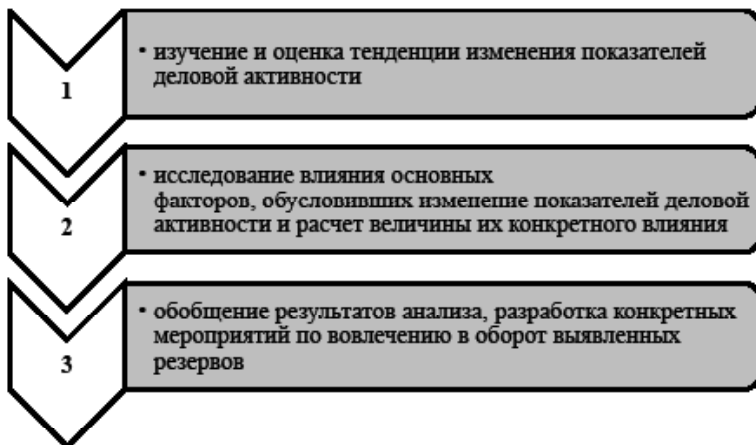


Рисунок 1 – Задачи, решаемые с помощью показателя деловой активности

Показатели характеризующие деловую активность делятся на качественные и количественные (рисунок 2). Качественными показателями являются масштаб внутренних и внешних рынков сбыта, деловая репутация как самого общества, так и его клиентов, конкурентоспособность товара и др.

Количественные показатели деловой активности можно подразделить на абсолютные и относительные:

Абсолютные показатели, такие как динамика и темпы роста, средняя величина активов, выручка, прибыль;

Относительные показатели и их динамика, характеризуют уровень эффективности использования ресурсов организации.

При анализе показателей деловой активности, их сравнительного изменения оценивается их соответствие «золотому правилу» экономики общества, следующему оптимальному соотношению.

$$TR_{чд} > TR_{дох} > TR_{акт} > 100\%, \quad (1)$$

где $TR_{чд}$ – темп роста чистого дохода;
 $TR_{дох}$ – темп роста дохода от реализации продукции;
 $TR_{акт}$ – темп роста среднего размера активов.



Рисунок 2 –Классификация показателей деловой активности

Однако отклонения от этой идеальной зависимости не всегда надо рассматривать как негативные. Так как в результате таких

событий как, например, освоение новых, перспективных направлений инвестирования, реконструкция и модернизация существующих производств приводят к нарушению данного соотношения, потому что данная деятельность всегда сопряжена со значительными вливаниями финансовых ресурсов. При этом отдача от подобных вложений носит долгосрочный характер, но в долгосрочной перспективе может значительно стимулировать рост компании.

$TR_{чд} > TR_{дох} > TR_{акт} > 100\%$,

Первое соотношение ($TR_{чд} > TR_{дох}$) и его выполнение означает повышение рентабельности деятельности, так как соотношение чистого дохода к доходу от реализации продукции, то есть рентабельность продаж, будет расти.

Если выполняется второе соотношение ($TR_{дох} > TR_{акт}$), значит растет оборачиваемость активов акционерного общества.

Также следствие неравенства ($TR_{чд} > TR_{акт}$), означает рост показателя чистой рентабельности активов.

Последнее неравенство ($TR_{акт} > 100\%$) означает увеличение имущественного потенциала акционерного общества. Важно, что бы это неравенство выполнялось в долгосрочной перспективе, в краткосрочной перспективе допустимы отклонения от него, особенно если оно вызвано уменьшением дебиторской задолженности или повышением эффективности использования запасов и основных средств.

Анализ деловой активности осуществляется с помощью системы показателей. Главная функция каждой системы показателей анализа состоит в преобразовании исходной информации в систему формализованных показателей, понятных пользователям, обладающим общими знаниями о бизнеса. Аналитический инструментарий же этой системы, такой как коэффициенты, неравенства, уравнения, матрицы, модели зависимости, и т.п., должен быть широко используемым при обосновании управленческих решений.

Но перед созданием такой системы показателей необходимо определиться с подходом к содержанию и логике системы (Таблица 1).

Таблица 1 - Подходы к содержанию системы показателей анализа деловой активности акционерного общества

| В.В. Ковалев [1, с. 275] | В.В.Бочаров [2, с. 172] | А.Д. Шеремет, Е.В. Негашев [3, с. 103] |
|--|---|--|
| <ul style="list-style-type: none"> •1. Оценка степени выполнения планов, норм, нормативов и прочее. 2. Оценка динамичности развития). 3. Оценка уровня эффективности использования ресурсов) •Емкая система, учитывает как выполнение плановых заданий, так и эффективность использования ресурсов. Расчетные процедуры осуществляются как внутренними, так и внешними аналитиками, что говорит о доступности информации | <ul style="list-style-type: none"> •1. Качественные критерии. 2. Абсолютные критерии деловой активности. 3. Относительные показатели деловой активности (коэффициенты оборачиваемости и период оборота активов и обязательств • В систему включаются качественные показатели. При этом последние разделяются на абсолютные и относительные. Минус - отсутствует систематизация и критериальной оценки качественных и абсолютных показателей | <ul style="list-style-type: none"> • Коэффициенты деловой активности: общей оборачиваемости капитала, об-ти материальных оборотных активов, об-ти дебиторской задолженности, средний срок оборота деб. зад-ти, об-ти кредиторской зад-ти и др. • Концепция приведенной системы показателей - постановка деловой активности организации в прямо пропорциональную зависимость от периода оборачиваемости активов и обязательств компании, а также операционного цикла. |

Исходя из вышеизложенного можно сделать вывод, что основной изученных методов анализа деловой активности акционерных обществ является оценка оборачиваемости активов и обязательств. В результате чего анализируется скорость их обращения в пределах кругооборота капитала. И эта скорость, демонстрирует деловую активность общества. Комбинация периода оборачиваемости некоторых оборотных активов и краткосрочных обязательств, позволяет рассчитать продолжительность операционного и финансового циклов, так как их сокращение свидетельствует о повышении уровня деловой активности.

Есть также ряд требований, которые можно предъявить к системе аналитических показателей. Ключевыми требованиями являются: полнота, достоверность, релевантность, понятность счетных алгоритмов.

Релевантность гарантирует, что показатели системы «имеют отношение к делу», то есть уместность данных показателей. То есть, если перед экспертом поставлена цель оценить уровень деловой активности, то и используемая система показателей должна соответствовать поставленной цели. Она должна описывать основ-

ные характеристики деловой активности.

Достоверность системы означает способность показателей реально отражать состояние и основные направления развития деловой активности акционерного общества. При этом сама методика расчета показателей не должна вызывать трудностей у аналитика. Показатели должны рассчитываться на базе документов, которые являются типовыми, и проводится в соответствии с разработанными алгоритмами. В экономическом анализе есть главное требование, предъявляемое к показателям – интерпретируемость. То есть каждый показатель должен описывать отдельное направление деловой активности. Тогда такая система позволит не только получить оценку общей картины деловой активности акционерного общества, но и принимать взвешенные управленческие решения как внутренними, так и внешними пользователями.

Литература

1. Ковалев В. В. Финансовый анализ: методы и процедуры.– М.: Финансы и статистика, 2011. – 560с.
2. Бочаров В. В. Комплексный финансовый анализ. – СПб.: Питер, 2008. – 432 с
3. Шеремет А.Д. Методика финансового анализа деятельности коммерческих организаций. – М.: ИНФРА-М, 2010.–237 с.

КУТПАНОВА Д.А.

магистрант ПМ специальности «Учет и аудит»

к.э.н. доцент Тулегенова Ф.М

КазЭУ им Т.Рыскулова

г.Алматы

ФОРМИРОВАНИЕ ВНУТРЕННЕГО АУДИТА В ОРГАНИЗАЦИИ

Одним из главных элементов системы управления организацией является система внутреннего контроля. Так что же такое

внутренний аудит? Внутренний аудит – это регламентированная внутренними документами организации деятельность по контролю звеньев управления и различных аспектов функционирования организации, осуществляемая представителями специального контрольного органа в рамках помощи органам управления организации.

Цель внутреннего аудита предоставить органам управления организации в осуществлении эффективного контроля над различными звеньями системы внутреннего контроля. Внутренние аудиторы должны удовлетворить потребности органов управления в части предоставления контрольной информации по различным интересующим их вопросам. Их деятельность заключается в осуществлении проверок звеньев управления, предоставление обоснованных предложений по устранению выявленных недостатков и рекомендаций по повышению эффективности управления, а также осуществление экспертных оценок различных сторон функционирования организации и предоставление обоснованных предложений по их совершенствованию.

Развитие внутреннего аудита неразрывно связано с созданием методологии, необходимой для применения в практической деятельности. Актуальным является правильное определение самого метода. Метод внутреннего аудита определяется как совокупность методологических приемов, которые применяются с помощью специальных процедур при исследовании фактов хозяйственной деятельности, отображенных в бухгалтерском и налоговом учете. Метод характеризует способы подхода к изучению предмета внутреннего аудита и является инструментом для решения задач, стоящих перед хозяйствующим субъектом.

Особенность приемов общей методики внутреннего аудита состоит в том, что они применяются независимо от характеристики проверяемых объектов. К числу общих методов и способов принято относить формальную проверку, арифметическую проверку, нормативную проверку, встречную проверку, взаимный контроль, контрольное сличение, динамический анализ.

В содержание обследования входит не только осмотр необходимых объектов, но и ознакомление с документами, получение

объяснений от соответствующих лиц и другие действия. Осмотр и обследование дают возможность внутреннему аудитору получить общее представление об объектах проверки. При обнаружении злоупотреблении и иных нарушений, например плохой организации складского хозяйства, контрольно-пропускной системы, аудитором составляется акт и предлагается руководителю службы внутреннего аудита.

Обычно функции службы внутреннего аудита включают один или несколько следующих элементов:

1) Мониторинг эффективности процедур внутреннего контроля, состоящий в постановке необходимых систем бухгалтерского учета и внутреннего контроля, которая входит в обязанности руководства, и этому следует постоянно уделять должное внимание, а на службу внутреннего аудита обычно возлагаются обязанности по проверке этих систем, мониторингу эффективности их функционирования, а также представлению рекомендаций по их усовершенствованию;

2) Исследование финансовой и управленческой информации включает обзорную проверку средств и способов, используемых для сбора, измерения, классификации этой информации и составления отчетности на ее основе, а также специфические запросы в отношении отдельных ее составляющих частей, включая деятельное тестирование операций, остатков по счетам бухгалтерского учета и других процедур;

3) Контроль экономности, эффективности и результативности, включая нефинансовые средства контроля аудируемого лица;

4) Контроль за соблюдением законодательства РК, нормативных актов и прочих внешних требований, а также политики, директив и прочих внутренних требований руководства.

Как известно, в экономически развитых странах предприниматели уделяют такое же большое внимание внутреннему аудиту, как и внешнему. В Казахстане внутренний аудит находится на стадии развития, например в России он на стадии прогрессирования. Тем не менее, он безмерно важен. Несомненно, в каждой организации администрация разрабатывает политику работы фирмы, но

данный персонал не всегда и не до конца выполняет и понимает процедуры работы фирмы, и даже у менеджеров недостаточно времени проверить исполнение и часто не обладают специфическими инструментами такой проверки. Таким образом, они не могут вовремя раскрыть пробелы и отклонения.

Следовательно, внутренние аудиторы обеспечивают защиту от ошибок, выявляют зоны риска, и возможность устранения будущих недостатков, помогают идентифицировать и “усилить” слабые места в системах управления и найти те принципы управления, которые были нарушены.

Таким образом, органы управления организацией пользуются услугами внутренних аудиторов как дополнительными ресурсами, помогающими им осуществлять функции по управлению предприятием.

Создание эффективной системы внутреннего аудита в организации позволит:

- обеспечить эффективное функционирование, устойчивость и максимальное (согласно установленным целям) развитие организации в условиях многоплановой конкуренции;
- сохранить и эффективно использовать ресурсы и потенциал организации;
- своевременно выявить и минимизировать коммерческие, финансовые и иные риски в управлении организацией;
- сформировать адекватную современным постоянно меняющимся условиям хозяйствования систему информационного обеспечения всех уровней управления, позволяющую своевременно адаптировать функционирование организации к изменениям во внутренней и внешней среде.

В качестве одной из второстепенных причин стремления руководства организовать приемлемую систему внутреннего контроля в организации может выступать возможность снижения издержек на внешний аудит. Например в США дорога высококвалифицированная рабочая сила. Средняя стоимость услуг внешнего аудитора составляет примерно 200 дол. в час при среднем времени полной аудиторской проверки организации, входящих в первую сотню

ведущих организаций США, порядка 10-15 тыс. часов и более в зависимости от его размеров. Для такой проверки 5-7 человек из внешней аудиторской компании должны работать в организации постоянно в течение года с окладом, примерно равным окладу, высших руководителей организации. Такие условия для организаций неудобны. Результатом поиска дешевых форм аудита стали отделы внутреннего аудита, в котором работники организации по согласованию с внешним аудитором осуществляют аудиторскую проверку в организации. Внешний же аудитор, с которым обычно заключается долгосрочное соглашение о ежегодном аудите деятельности организации, проверяет результаты работы отдела внутреннего аудита на основе выборочной проверки показателей финансовой деятельности организации и заверяет консолидированную финансовую отчетность. В отделе внутреннего аудита работают в среднем 7-10 специалистов, которые обладают специализированным образованием и степенью бакалавра в аудите, что является обязательным требованием.

По сути любая крупная организация должна иметь отдел внутреннего аудита, основными целями которого являются изучение и оценка эффективности выполнения различными подразделениями организации возлагают на них функции.

Сходство между внутренним и внешним аудитом заключается в методике и технике проведения проверок: и те и другие изучают записи бухгалтерской отчетности, процедуры их внесения и составляют рабочие отчеты. Однако причины и мотивацию к изучению отчетности у внутренних и внешних аудиторов различны. Работа внутренних аудиторов называется операционным аудитом, поскольку они занимаются изучением эффекта от проводимой организацией политики, то есть ее влияние на деятельность организации. Конечным результатом внутреннего аудита является формирование отчета для совета директоров организации с рекомендациями по улучшению операционных показателей.

Аудиторская организация не должна полностью полагаться на работу внутренних аудиторов: необходимо проводить контрольные проверки статей и операций, уже проверенных внутренними

аудиторами.

Из выше написанного можно сделать вывод, что система внутреннего контроля в основном необходима для эффективного использования разнообразных ресурсов и потенциалов коммерческой организации, обеспечения ее рационального функционирования, а в качестве одной из второстепенных задач руководства организации организовать приемлемую систему внутреннего контроля, как уже говорилось, должна выступать возможность снижения издержек на внешний аудит.

Список используемой литературы

1. Панкова СВ. Международные стандарты аудита(2003).
2. Международные стандарты аудита и Кодекс этики профессиональных бухгалтеров(1999).
3. Жарылгасова Б.Т., Суглобов А.Е. «Анализ бухгалтерской отчетности» (2004)
4. М.А.Рябова, Н.А.Богданова «Бухгалтерский учет, анализ и аудит»(2009)
5. Шеремет А.Д. «Аудит» Учебное пособие (2008)
6. Бычкова С.М. «Планирование в аудите» (2009)
7. Подольский В.И. «Аудит»: учебник для вузов (2008)

ҚҰРАЛБАЙ Ж.Т.,

*Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ,
«Есеп және аудит» мамандығы,
ФПБ магистранты, Алматы қаласы*

ЕЛІМІЗДЕГІ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ПЕН АУДИТТІҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯСЫ

Бухгалтерлік есеп — заңды тұлғалардың қорлары мен қор көздерін және қаржы айналысын, шаруашылық операцияларының мазмұнын нақты құжаттар негізінде үздіксіз және өзара байланысын сақтай отырып, арнайы өлшеу бірлігімен тіркеп отыру.

Бухгалтерлік есеп жүргізу құжаттау мен түгелдеу, есепшоттар мен екіжақты жазу, бағалау мен өзіндік құнын шығару, баланс пен қорытынды есеп әдістеріне негізделген.

Қазіргі кезде қолданып отырған Бухгалтерлік есеп халықаралық стандарт жүйесіне 1997 жылдан бастап көшірілді. Бухгалтерлік стандарт — есеп көрсеткіштерін арнайы ережелерге сай бағалау, өлшеу және шаруашылық операцияларының маңызын анықтау мен ажырату тәртібі. Халықаралық стандартқа сай, бухгалтерлік есеп қаржы және басқарушы есеп салаларынан тұрады. Қаржы есебі қаржы салымшылары мен несие берушілер, заңды тұлғалардың дамуына үлес қосушылар, шетелдік инвесторлар т.б. үшін жүргізіледі. Басқарушы есеп заңды тұлғалардың өз ішінде басқару жүйесін жетілдіру, ішкі резерв қорларын табу, оны іске қосу мақсатында жүргізіледі. Қазақстандағы заңды тұлғалар жыл сайын аталмыш есеп салаларына қосымша өз кәсіпорнының есеп саясатын, оны жүргізудің принциптерін, қолданылатын есепшоттар жүйесінің тізімін жасап, бекітіп, арнайы орындарға тапсырып отырады.

Қазақстан Республикасының егемендік алып, нарықтық экономикаға көшуі қоғамдық өмірдің барлық жағынан өзгеруіне әкелді. Елде кәсіпкерлік қызметтегі әртүрлі субъектілердің ара қатынастарын реттейтін жаңа экономикалық институттар туындау қажеттігі пайда болды. Оның ішінде бухгалтерлік институтқа деген қажеттілік өзгеше болды. Оның басты мақсаты – бухгалтерлік және салықтық есептілікте көрсетілетін ақпараттардың шынайылығын бақылауды қамтамасыз ету. Ақша қаражаттарын қолдану бойынша, заңды объектілерде сауда операциялары мен инвестицияларды жүзеге асыру бойынша мәліметтер тәуелсіз аудитор көмегімен объективті түрде расталады.

Жеке және ұжымдық меншік иелері акционерлер, жарнашылар, сонымен қатар кредиторларда өз қызметтерінің саласында барлық көптеген қаржылық және шаруашылық операциялардың заңға сәйкес орындалғанына және бухгалтерлік жазбалармен тоқсандық және жылдық есептерде дұрыс көрсетілгеніне өз бетімен көз

жеткізу қиындықтары туындады. Ұйым қызметі мен оның заңды орындалуын тәуелсіз аудиторлық тексеру мемлекетке де экономика қаржыландыру, несие беру, инвестициялау, және салық салу саласында қажетті шараларды қабылдау үшін қажет, жекелеген кәсіпорындар, ұлттық экономика салалары мен аймақтар бойынша жүргізілетін аудиторлық тексерулер өздерін қызықтыратын қаржылық есептеме нақтылығын дәлелдеу үшін республиканың мемлекеттік органдары, министрліктер мен ведомствалар, соттар, прокуратураға және басқаларға қажет.

Елбасы «Қазақстан-2050» атты стратегиясында әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына кіру туралы өз жолдауында атап өткендей, Қазақстан өз дамуындағы жаңа серпіліс жасау қарсаңында, өркенді де өршіл дамып келе жатқан қоғамның іргетасы тек қана осы заманғы, бәсекеге қабілетті және ашық нарық экономикасы бола алады. Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына кірудің бірінші басымдығы әлемдік экономикаға ойдағыдай кіруі болып табылады. Осыған байланысты мемлекетті дамыту процесінде бухгалтерлік есепке алу, қаржылық есеп беру мен аудит жүйесін бара-бар дамыту ерекше өзектілікке айналады, өйткені бухгалтерлік есепке алудың, қаржылық есеп берудің және аудиттің мақсаты басқару шешімдерін қабылдау үшін мүдделі пайдаланушыларды экономикалық ақпаратпен қамтамасыз ету болып табылады.

Отандық және әлемдік тәжірибе көрсеткендей, аудиторлық қызметтерге мұқтаждық мынадай жағдайларға байланысты туындады:

- осы ақпаратты пайдаланушылармен (меншік иелерімен, инвесторлармен, кредит берушілермен) жанжал болған жағдайда әкімшілік тарапынан дәйексіз ақпарат беру мүмкіндігімен;
- қабылданған шешімдер салдарларының ақпарат сапасына байланыстылығымен;
- ақпаратты тексеру үшін арнайы білімнің болуы қажеттілігімен;
- ақпаратты пайдаланушылардың ақпарат сапасын бағалау үшін оның көздеріне қол жетімділігінің ішінара болмауымен.

Барлық осы алғышарттар тиісті дайындығы, біліктілігі, тәжірибесі және осындай қызмет түрлерін көрсетуге рұқсаты бар тәуелсіз сарапшылар қызметтеріне қоғам мұқтажының пайда болуына алып келді. Бұл, расталған ақпараттың болуы барлық мүдделі нарыққа қатысушылардың жұмыс істеу тиімділігін арттыруға және түрлі экономикалық шешімдер салдарларын бағалауға және болжамдауға мүмкіндік беретінімен байланысты.

Елдің микроэкономикасына басқару құралына сай қажетті әр түрлі бизнес салаларындағы шаруашылық жүргізуші субъектілер қызметін талдау, аудит және басқару есебі сияқты арнайы ғылымдарға айырықша маңыз беріліп отыр. Аудитті ұйымдастырудың озық тәжірибесі Халықаралық валюталық қордың, Бүкіл әлемдік банктің, Халықаралық даму бойынша АҚШ агенттігінің, Еуроплық одақтың және Британдық кеңестің белсенді қатысуымен өткізілгендіктен, оны құрудың ағылшын американдық үлгісі негіз етіп алынды.

Біздің елімізде бухгалтерлік есеп пен аудит дамуы 1987 жылы «Инаудит» акционерлік қоғамы пайда болуынан басталады. Ол КСРО Министрлер Кеңесінің арнайы қаулысына сай құрылған. Оның құрылуы елімізде аудитті әрі қарай дамытуға зор ықпал етті.

Шаруашылық есептегі ревизиялық топтармен салыстырғанда жоғары ұйымдық-құқықтық нысанға ие болғанымен фирма мемлекеттік бақылау органы базасында құрылды, ал құрылтайшылары одақ министрліктері болды.

Бірегей құрылым ретінде «Инаудит» сақталмады, ол бірнеше жеке аудиторлық фирмаларға бөлініп кетті. Оның себептерінің бірі фирмада өз фирмаларын құруға және басқаруға мүмкіндік туған кәсіпқой мамандар мен нағыз көш бастаушылардың көп істеуінде болды.

1989-1993 жылдары КСРО-дағы аудиторлық қызмет туралы заң актілерін қабылдауға ұмтылыс жасалды. Бұл кезеңде елде көптеген коммерциялық ұйымдар, оның ішінде аудиторлық фирмалар пайда болды. Соңғылары жауапкершілігі шектеулі серіктестіктер ретінде тіркелді. 1989 жылы ҚазССР-ының Қаржы министрлігінің бақылау-ревизиялық басқармасы жанында шаруашылық есептегі

ревизиялық топ құрылды. Содан соң оның базасында 1990 жылы үкімет шешімімен алғашқы «Шаруашылық есептегі аудиторлық орталық» аудиторлық фирмасы мен оның аумақтық бөлімшелері ұйымдастырылды. Жинақталған тәжірибе, тұрақты түрде өскен аудиторлық қызмет көрсету, қандай да бір дәрежеде әлемдік аудиторлық практика ұсынымы 1992 жылы шаруашылық есептегі орталықты «Қазақстан-аудит» тәуелсіз акционерлік аудиторлық компаниясына айналдыруға мүмкіндік берді. Ол республикадағы аудиторлық қызмет көрсету жөніндегі, меншіктің жеке нысанына негізделген және аудитті үкімет атынан жүргізу құқығы бар лицензияға ие бірінші тәуелсіз кәсіби компания болып табылады.

Қазақстанда бухгалтерлік есепке негізделген аудиттің қалыптасуы мен оның кең танымал болуына «Қазақстан-аудиттің» сіңірген еңбегі зор. Ол республикамызда аудиторлық қызмет туралы заң жобасын жасаудың негізгі дайындаушысы және оның министрліктерде, үкімет деңгейінде және парламент комитеттерінде талқылануында бас кеңесші, сонымен қатар Қазақстан аудиторлары Палатасы жарғысының жобасының авторы болды.

1990 жылдан бастап нарықта «Эрнест энд Янг Сыртқы аудит» пайда болды. Ол орналасқан жері және иелігіне қарамастан, олардың өтініштері бірлескен кәсіпорындарға аудиторлық тексерулер жүргізді. Бұл сол кезде «Үлкен алтылыққа» енген ірі континент аралық аудиторлық фирма еді. Және 1993 жылы аудит «Аудиторлық қызмет туралы» бірінші Заңның қабылдануымен аудит өзінің дүниеге келуін ресми түрде бекітті. Осы уақыт ішінде аудит қаржы нарығы саласында өзінің лайықты орнын тапты, аудит институты ретінде өзінің өмір сүру құқығын дәлелдеді. Алайда дәл осы заңның шикі тұстары табылып, 1998 жылы 20 қарашада жаңа заң қабылданды.

Қазір Қазақстанда аудиторлық қызмет көрсететін ірі халықаралық аудиторлық ұйымдар мен жергілікті аудиторлық фирмалар өз қызметтерін дамытуда. Қазақстан Республикасының Қаржы министрінің 05.04.2001 жылғы №173 «Аудиторлық ұйымдар мен кредиттік рейтингтік агенттіктер тізімін бекіту туралы» бұйрығымен жыл сайын ұйымдар аудитін жүргізу және кредиттік

рейтингті ҚР Үкіметінің 2001 жылғы 28-ақпанындағы №290 «Кейбір акционерлік қоғамдар мен республикалық мемлекеттік кәсіпорындар (ұлттық компаниялар) қызметін тиімді басқару мен бақылауды ұйымдастыру жөніндегі шаралар туралы» қаулысына сәйкес дәлелдеу мақсатында «ПрайсуотерхаусКуперс»ЖШС, «КПМГ Жанат»ЖШС, «ЭрнстЭндЯнг»ЖШС, «ВДО Қазақстан-аудит» ЖШС (соңғы аудиторлық фирма ҚР Қаржы министрінің 2004 жылғы 19-шілдедегі №294 бұйрығымен бекітілген) сияқты аудиторлық ұйымдар тізімі бекітілген.

Бүгінде елде 129 аудиторлық компания тіркелгені белгілі болып отыр. Сарапшылардың пайымдауынша, алдағы 3 жылда елде аудиторлық қызметтерге сұраныс артатын болады. Бұл өз кезегінде нарықтың дамуына әсер етеді. Жағымды факторлардың арасында – қаржылық саланың оналуы, несие ұйымдарының ретке келуі мен несиелік ресурстарға сұраныстың артуы бар. Аудиторлардың негізгі қызметі – тұтынушылардың қаржылық есептерін тексеру болып табылады. Оған баға беріп, заң қойған талаптарға жақын ету. Аудиторлық компаниялардың қызметтеріне - әріптес бизнес құрылымдары, банктер, мемлекеттік компаниялар мен ашық ақпарат алғысы келіп отырған ұйымдар жүгінеді.

Заң бойынша, аудиторлық компаниялардың қызметі нақтыланып отыр. Негізгі міндет – бұл қаржылық аудит. Және оның жанындағы қызметтер – тренингтер мен есеп және бухгалтерлік есеп құру кезінде көмек көрсету. «Эксперт РА Қазақстан» компаниясы жүргізген ресми зерттеу жұмыстарында: тапсырыстардың 92 пайызы жалпы аудитке тиесілі екендігі көрсетілген. Сондай-ақ, сұранысы жоғары: салық, қаржы консалтингі және қаржылық аудитті атап өтсек болады. Қазір оның жиынтық үлесі 5 пайызды құрап отыр.

Қазір Қазақстанда жоғарыда айтып өткендей, 120-дан астам аудиторлық компания еңбек етіп келеді. Елде аудиторлық қызметтер мемлекетіміз тәуелсіздік алған кезде дами бастады. Сол кезде, нарыққа ірі шетелдік компаниялар келе бастады. Бизнесстің құрылымын бағалап өту үшін ірі құрылымдар шетелдік компаниялардың қызметтеріне жүгініп келеді. Олардың арасында:

KPMG, Price Waterhouse, Ernst&Young, Deloitte & Touch компанияларын атап өтсек болады.

Қазақстанда аудитпен байланысты мәселе ол аудиторлық компаниялар санының аздығында, және оның сапасына келіп тіреледі. Статистикалық мәліметтерге сүйенсек, осы жылы бірнеше ірі аудиторлық компаниялардың нәтижелері кеш берілгендігін айтуға болады. Қазақстандағы барлық ұлттық компаниялар «үлкен төрттікте» үш жылға кезекте тұрғанын айтып шағымданған. Үлкен төрттіктің нарықта неше пайыз алатынын айту қиын дегенмен оның үлесі көп екені анық. Барлық ірі компаниялар, банктер, зейнетақы жинақтау қоры, сақтандыру және мұнай өндіру компаниялар осы төрттіктің жұмысына жүгінеді. Себебі ірі компанияларды аудиттау техникалық жағынан өте қиын, және қаржылық есептілік халыпаралық стандартқа сай өзгеріске ұшырайды және толықтырылады. Сонымен бірге өте жоғары тәуекел бар, ол операциялық тәуекел, қаржылық құралдар тәуекелі тағы басқа. Сондықтанда жергілікті аудиторлық ұйымдарға мұндай жұмыс жүргізу қиын, тіпті мүмкін емес. Сонымен қатар 2006 жылы «Аудиторлық қызмет туралы Заңға» өзгеріс енгізіліп, халықаралық аудит стандарты қабылданды. Соған байланысты жарты аудиторлық ұйым өз жұмысын тоқтатты. Осы заңға сәйкес аудиторлық ұйымда кемінде 3 сертификаты бар аудитор болуы керек. Осы жылы 328 аудиторлық ұйым бар еді, оның 129 қалды. Аталған заң бойынша соңғы өзгерістер мен толықтырулар 4 шілде 2013 жыл жағдайына.

Аудиторлық қызметтердің құнына – аудитор оған қанша уақыт бөлгені әсер етеді. Эксперт РА Қазақстан рейтингтік агенттігі жүргізген зерттеу жұмыстарына сүйенер болсақ, 2012 жылы 15 ірі аудиторлық компаниялардың кірісі 13,9 пайызға артқандығы белгілі болды. 2011жылмен салыстырғанда төмендеу 5 пайызды құрады. Сала мамандары бұған нарықтың игерілмегендігі мен консалтингтік қызметке сұраныстың артқандығы әсер етті деп отыр.

Қазақстанда нарықтық қатынастар енгізілуімен бірге экономикалық субъектілердің қаржылық қорытынды есебін пайдаланушылардың қажеттіліктерін ол ақпараттардың

дұрыстығын дәлелдеу түрінде қамтамасыз етуші тәуелсіз бақылау жүйесі өркендеп дамып келеді. Аудиторлық қызметті реттеуші стандарттар енгізілуде, аудиторлар жұмыстарының сапасына кәсіби бақылау жүйесі жақсарып келеді, сондай-ақ, бұл салада кәсіби мамандар даярлауға қосымша талаптар қойылуда.

Қорытындылай келе, Қазақстанның әлемдік экономикаға кірігуін жеделдету мақсатында аудит жүйесін реформалаудың негізгі бағыттарын, оларды іске асыру жөніндегі нақты тетіктерді жасау, шетелдік инвестициялардың ағынын молайту, халықаралық нарықтарда қазақстандық ұйымдардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру, қор нарығын жандандыру керек. Жоғарыда айтылған мәселелерді шешу үшін Қазақстанда нарық жағдайына бейімделудің қиындығына қарамастан, елде ғылыми-теникалық саясатты, маңызды теориялық және іс-тәжірибелік білім саласына айналатын нақты ғылыми әзірлемелерді жинақтаумен әлеуметтік-экономикалық қызметтің жаңа әрі озық нарықтық бағытын түбегейлі және қолданбалы зерттеу белсенділігін арттыра түсу керек. Елдің микроэкономикасын басқару құралына аса қажетті әр түрлі бизнес салаларындағы шаруашылық жүргізуші субъектілер қызметін талдау, аудит және басқару есебі сияқты арнайы ғылымдар мен оқыту пәндеріне айрықша маңыз беру керек. Сонымен бірге аудиторлық ұйымдардың сапасын арттыру үшін арнайы рейтинг жүргізіп, шетелдік «үлкен төрттікке» бәсекелес болатындай, және аудиторлыққа байланысты негізгі мәселелерді шешетіндей бірнеше шағын аудиторлық ұйымдарды біріктіріп үлкен компаниялар құру қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы.
2. Абленов Д.О. Аудит негіздері: Оқулық.- Алматы: Экономика, 2005. – 400б.
3. С.Б.Баймұханова «Бухгалтерлік есеп» Алматы,2005.
- 4.<http://www.uchet.kz/news/>

НЕСИЕ АЛУШЫ КЛИЕНТТІҢ НЕСИЕЛІК ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АНЫҚТАУ – НЕСИЕЛІК ТӘУЕКЕЛДІ ТӨМЕНДЕТУДІҢ ТӘСІЛІ РЕТІНДЕ

“Несие қабілеттілігі” ұғымының мәні және оның мазмұны әр кезеңде әртүрлі болып түсіндірілді. Банк тәжірибесіне несие қабілеттілігін бағалауды енгізу ең алдымен қарыз алушының қосымша ақша шоттарындағы толық мұқтаждығын несиелендіруге өтуден; несие келісім-шартында сипатталатын несиелендіру шарттарын экономикалық дәлелдеу қажеттілігінен; несиелендірудің дамуы және кеңеюінен туындайды. Бұның барлығы несиелендірудің әр субъектісіне кешенді тұрғыдан қарауды талап етеді. Бұл уақытта несие қатынастары қалыптасуының бірінші орнына кәсіпорынның экономикалық қызметін сапалы талдау, олардың несие қабілеттілігін бағалау, несиені тиімді пайдалану кепілдіктерін қамтамасыздандыру мәселелері шығарылады. Сандық көрсеткіштердің орнына сапалық көрсеткіштер енгізіледі, несиені басқарудың тұтас процесі несие қатынастарының әр субъектісін сапалы бағалауға негізделеді.

Несие қабілеттілігі деп несие алушының оны несиелендіру мүмкіндігі мен шарттарын қарастыру мәселелеріне қажетті несие келісім-шартында бекітілген сапалық сипаттамасын айтады. Несие қабілеттілігі анықтау, біріншіден, несие ұсынушы банк тұрғысынан банк тәуекелін төмендету және оның жұмысының тұрақтылығын жоғарлату мақсатында; екіншіден, партнердің қаржылық жағдайы тұрғысынан жеткізілімдер туралы, орындалған жұмыстар мен көрсетілген қызметтер туралы келісім-шарттарға отыру мақсатында, сонымен қатар коммерциялық несиені беру мақсатында жүргізіледі. Сонымен, несие қабілеттілігі – несиені алудың материалдық және қаржылық мүмкіндіктерінің жиынтығы және несие алушының соманы мерзімінде және толық көлемде қайтару мүмкіндігімен шектелетін сомасы.

Несие алушының несие қабілеттілігін зерттеудің басты мақсаты – несие алушының сұралып отырған қарызды несие беру туралы келісімінің шарттарына сәйкес қайтару мүмкіндігі мен әзірлігін анықтау. Әр жағдайда банк өзіне алатын тәуекел дәрежесін және мүмкін болатын несие мөлшерін анықтауы тиіс. Несие алушының қарызды өтеу мүмкіндігіне әсер ететін кейбір факторлардың бағалануы қиын, алайда қаржылық есептемелерде оларды мүмкіндігінше нақты ескеру керек. Бұл несие алушының қаржылық жағдайын өткен жылдардағы ғана емес, сонымен қатар болашақтағы бағалануын ескереді. Қарызды беруге жауапты банк қызметкері несие алушының несиені өтеу үшін қажетті қаржылық мүмкіндіктеріне әсер ететін кездейсоқ жағдайларды ескере отырып болжауы керек.

Оның міндеттеріне, сонымен қатар бүкіл несиелік бөлімнің міндеттеріне несие алушының несие қабілеттілігін сипаттайтын ақпаратты жинау, жинақталған ақпаратты өңдеу және талдау, оны хабарлау және болашақта падалану мақсатында сақтау кіреді. Сонымен қатар несиелік бөлімнің міндеттеріне несие алушының несиелік өтінімдері бойынша қорытындыларды тапсыру да кіруі мүмкін.

Несие қабілеттілігін бағалаудың шектеулері несие мөлшері мен мерзімінен, фирманың өткен жылдар қызметінің нәтижелерінен, банк пен несие алушының бұған дейінгі қарым-қатынастары мен қамтамасыздандырудың болуынан тәуелді. Өтінімді талдау барысында банк фирманың өткен жылдардағы қызметі туралы мәліметтерді: оның табыстары, еңбек қарым-қатынастары, жаңа тауарларды өңдеу мен оларды сату тәжірибесі, сатылымдар мен пайданы жоғарлату көздері, т.б. анықтауға тырысады. Басқару факторының маңызы зор болғандықтан, фирманың басқарушы тұлғалары туралы ақпарат та қажет.

Несие қабілеттілігі туралы ақпарат көздеріне арыз берушімен әңгімелесу, жеке картотеканы жүргізу, сыртқы ақпарат көздері, жер-жерде инспекция және қаржылық есептемелерді талдау да кіреді. Несие тапсырысын ұсынған фирманың өкілдерімен жеке сұхбаттасу кезінде банк қызметкері қарызды алу себептерін, со-

нымен қатар тапсырыс банктік несиелік саясаты талаптарына тауап беретіндігін анықтайды. Сұхбаттасу негізінде тапсырыс берушінің мүмкіндіктері мен әділ ниеттілігі, сонымен қатар қамтамасыздандыру қажет болатындығы туралы жалпы түсінігін алуға тырысады. Сонымен қатар интервью барысында фирма тарихы мен оның өсуі, басқарушы тұлғалардың құзыреттілігі, өнімнің және көрсетілетін қызметтердің сипаттамасы, шикізат көздері, бәсекелестік көзқарастары мен болашақтағы жоспарлары туралы ақпаратты алуға болады.

Банк барлық салушылар мен өтінім берушілердің несие қабілеттілігі туралы ақпаратты қамтитын орталықтандырылған картотекаға ие болуы керек. Мысалы, ол арқылы бұрын қарыздар қалай өтелгені туралы немесе ағымдағы шоттаға қалдық туралы, т.б. ақпарат көрінеді.

Сыртқы ақпарат көздері ретінде несиелік өтінімді берушімен қарым-қатынастары болған басқа банктердің мәліметтері, сонымен қатар берілген фирманың жабдықтаушылары мен сатып алушыларынан түскен әртүрлі мәліметтер болуы мүмкін. Жабдықтаушылар фирмамен шоттарды төлеу, көрсетілген жеңілдіктер, коммерциялық несиенің максималды және минималды сомасы туралы ақпаратпен қамтамасыздандыруы мүмкін. Фирма сатып алушыларымен хабарласу негізінде оның өнімінің сапасы, қызметтеу сенімділігі және оның тауарларына рекламация көлемі туралы ақпаратты білуге болады. Ақпараттың контрагенттермен және банктермен сәйкестендіру несиені алуға өтінім берген фирманың және оның басқарушы қызметкерлерінің беделі және мүмкіндіктерін анықтауға жол береді. Жер-жерде инспекция жүргізу арнайы құрылған топтың нақты бір фирмаға тексерулерді жүргізу және фирманың қаржылық-шаруашылық қызметінің жағдайын анықтау және зерттеу мақсатында бару болып табылады. Бухгалтерлік есептер мен баланстардың сенімхаттарын тексеру 3 кезеңде іске асырылады. Бірінші кезеңде есептемелердің әртүрлі формаларының көрсеткіштерінің келістірілуі айқындалады. Екінші кезеңде жеке есептемелік көрсеткіштердің бухгалтерлік есеп регистрлеріндегі жазбалармен тексерілуі жүргізіледі. Үшінші кезеңде есептемелік

жазбалардың алғашқы құжаттар мәліметтеріне сәйкес дәлелділігі анықталады.

Несие алушылардың қаржылық есептемелері – банк қызметкері үшін несие қабілеттілігі жөнінде қол жетерлік ең маңызды ақпарат көздерінің бірі. Өткен кезеңдердің қаржылық есептемелері, ағымдағы алдын-ала есептемелер ақша ағымдарының болжамы несие алушы фирма пайдалылығы мен қаржылық жағдайын, ағымдағы шығындарды қайтару және соманы өтеуге қажетті табысты алуға перспективасын бағалаудың негізі болып табылады.

Несие қабілеттілігі мәселелері революцияға дейінгі, сонымен қатар ХХ ғ. 20-жылдары әдебиетінде кең көрініс тапты. Бұл уақытта несие қабілеттілігі ұғымы негізінен екі аспектіде қарастырылды: несиелендіру субъектісі тұрғысынан – несие мәмілесін жасау мүмкіндігі, қарызды уақытылы және толық қайтару ықтималдығы; банк тұрғысынан – мүмкін болатын несие көлемін анықтау.

Сонымен бірге несие қабілеттілігінің қаржылық тұрақтылық, ұйымдастырушылық тұрғысынан шаруашылықтың тұрақтылығы және есеп жүргізу мен іс қағаздарын жүргізудік дұрыс орнатылуы сияқты мәселелерді ескеретін әртүрлі көрсеткіштері пайдаланылатын. Шаруашылықтың қаржылық тұрақтылығы балансты ликвидтілік бойынша талдау арқылы жүзеге асырылатын бұл әдіс қазіргі күнге дейін сақталып келеді.

Несие алушының несие қабілеттілігін анықтау кезінде қарызды алушы клиенттің іскерлік қасиеттеріне, сонымен қатар оның моральді сипаттамасына аз емес көңіл бөлінеді: «бізден несие алуға үміттенетін тұлға қарыздың қайтарылатыны, қайтарылу мерзімі және көлемі жөнінде ешқандай сенімсіздік арттырмауы керек. Бұл несие берудегі ең алғашқы, әрі маңызды шарт болып табылады».

Банктің негізгі активтеріне жататын несиелерді басқару сапасын бағалау, қарызгердің несиелік қабілеттілігін сәйкесінше бағалаусыз мүмкін емес.

Коммерциялық банктерде несиелік қабілеттілікті анықтаудың заманауи отандық концепциясының және жалпы ұйымның қалыптасуына Г. Андерсон, Дэвид Полфреман, Филипп Форд,

Б.Нидла және тағы басқа шетелдік зерттеушілердің еңбектері әсер етті [1, б.187].

Қарызгердің несиелік қабілеттілік түсінігі кез келген экономикаға әмбебап болғандығына қарамастан, қазақстандық коммерциялық банктерде батыс механизмін және несиелік қабілеттілікті анықтау технологиясын тікелей қолдану мүмкін емес.

Біздің елімізде және шетелде несиелік қабілеттілік критерилерін түсінудің ерекшеліктері бар. Шетелде олар біршама бөлшектенген және бірнеше кендеу, бұл несиелік-қаржылық сферасында ақпаратпен қамтамасыз етудің дамыған инфраструктурасымен, менеджмент және стратегиялық жоспарлаудың даму деңгейінің біршама жоғарлығымен, банктік тәжірибенің кеңдігімен, іскерлік айналым нормасы мен заңдардың ерекшелігімен түсіндіріледі.

Ұйымның несиелік қабілеттілігі оның экономикалық қызметі нәтижесінде қалыптасады және қаншалықты қаржылық ресурстармен дұрыс қолдануын, қаншалықты өзіндік капитал мен тартылған капиталдар орынды үлестірілуін, қаншалықты өзіндік капитал нәтижелі қолданылады және өндірістік қызметтің қаншалықты пайдалылығын көрсетеді. Тағы да несиелік қабілеттілік ұйымның серіктестерімен, кредиторлармен, бюджетпен, акционерлермен арақатынасын көрсетеді. Осылайша, ол ұйымның бәсекелестік қабілеттілігін, оның іскерлік ынтымақтастық потенциалын анықтайды.

Ұйымның несиелік қабілеттілігін есепшілер қарызгердің несиелік алуға және оны белгіленген мерзімде толық көлемде пайыздарымен қабілеттілігін немесе несиені есептелген пайыздарымен уақытылы және толықтай өтеу қабілеттілігі деп түсіндіреді.

Қаржылық талдау саласындағы экономист - ғалымдар М.И.Баканов, А.Д.Шеремет пікірлерінше: «Несиелік қабілеттілік – несиелік алуға және оны қайтаруға мүмкіндік беретін ұйымның қаржылық жағдайы. Несиелік мүлкінің құрамы мен құрылымы, экономикалық және нарықтық қабілеттілікті бағалауда несиелік тарихы және қарызгердің репутациясы, конъюктураның жағдайы ескеріледі» [1, б.194].

Банктермен қарыздардың ұсынылуы Г.Н.Белоглазова, Л.П.Кроливецкая сынды ғалымдар пікірлерінше қарызгердің несиелік қабілеттілігін зерттеумен түсіндіріледі, яғни артынан өтеу алмау жағдайында әкелетін факторларды зерттеу. Несиелік қабілеттілікті талдаудың мақсаты мен міндеті – қарызгердің ссуда бойынша қарыздарын уақытылы және толық көлемде өтей алу қабілетін; банк өзіне алатын тәуекел дәрежесін, осы жағдайлардағы ұсынатын несиелік мөлшерін және оны ұсыну жағдайын анықтауда» [2, б.78].

Банк саласындағы ірі ғалымдардың бірі О.И.Лаврушинның ойынша: «Коммерциялық банк клиентінің несиелік қабілеттілігін – қарызгердің өзінің қарыздық міндеттемелері(негізгі қарыз және пайыздар) бойынша толық және уақытылы есептесу қабілеттілігі. Қарызгердің несиелік қабілеттілігі оның төлеуқабілеттілігіне қарағанда уақытында төленбеген төлемдерді көрсетпей, алдағы болашақтағы қарызды өтеуге қабілеттілікті болжайды» [3, б.233].

Ірі және орта ұйымдардың несиелік қабілеттілігін бағалау «баланстық фактілік көрсеткіштеріне, пайда туралы есепке, несиелік өтінішке, клиенттің тарихы туралы ақпаратқа және оның менеджерлеріне» негізделеді. Несиелік қабілеттілікті бағалаудың әдістері ретінде қаржылық коэффициенттер жүйесі, ақшалай ағымды, іскерлік тәуекелді және менеджментті талдау қолданылады.

Ұйымның несиелік қабілеттілігін анықтау қарызгерлермен өз міндеттемелері бойынша толық және уақытылы есептесуінде ешқандай күмән келтірмейді. Бірақ, біздің ойымызша, несиелік қабілеттілікті біршама кең мағынада түсіндіру дұрыс, яғни ол ұйымның несиелік алу қабілеттілігі деп анықтаймыз.

Көптеген экономистер белгілі бір көрсеткіштер жүйесі бойынша қарызгердің несиелік қабілеттілігі бағаланады деп айтады. Мысалы, М.И.Баканов, А.Д.Шеремет былай дейді: «Осындай көрсеткіштерге мыналар жатады: өтімділік, төлем қабілеттілігі, қаржылық тұрақтылық және іскерлік белсенділік. Қарастырылып жатқан көрсеткіштерге байланысты қарызгер келесі кластардың ішіндегі біреуіне жатқызылуы мүмкін: несиелік қабілетті ұйым

(жоғары өтімділігі бар); тұрақтылықтың жеткілікті дәрежесін иемденетін ұйым, несиелік қабілетсіз ұйым (өтімсіз балансы бар)» [1, б.196]. Несие алуға несиелік қабілеттілікті талдаған кезде ТЭО-ға талдау және қарызгердің қаржылық ағымына талдау жүргізіледі. О.И.Лаврушин былай деп ойлайды: «қаржылық коэффициенттерді таңдау банк клиентурасы, қаржылық қысымдылық себебінің мүмкіндігі, банк несиелік саясаты ерекшеліктерімен анықталады. Барлық қолданудағы коэффициенттерді 5 топқа бөлуге болады:

- өтімділік коэффициенті
- нәтижелік немесе айналымдылық коэффициенті
- қаржылық левераж коэффициенті
- пайдалылық коэффициенті
- қарызға қызмет көрсету коэффициенті

Ары қарай былай айтылған: «негізгі және қосымша көрсеткіштер негізінде клиенттің несиелік қабілеттілік класы анықталады. Банкпен таңдалған негізгі көрсеткіштер ұзақ уақыт бойы өзгермеуі керек. Банктің несиелік саясаты туралы құжатта немесе басқаларында осы көрсеткіштер және олардың нормативтік деңгейін көрсетеді, олар әлемдік стандартқа бағытталған болады, бірақ осы банк пен осы уақыт аралығында жекеленген» [4, б.245].

Біз ұйым несиелік қабілеттілік көрсеткіштер жүйесіне сандық(қаржылық коэффициенттер) және сапалық(несиелік тарихы, менеджмент, нарықтағы орны және т.б.) көрсеткіштерін қосатын мамандардың ой-пікірін бөлісеміз. Батыс елдерінің тәжірибесінде несиелік қабілеттілікті бағалаудың көптеген жүйесі бар.

Көптеген жүйелер өтімділік көрсеткіштері; айналымдылық көрсеткіштері; ұзақ мерзімді төлемқабілеттілік көрсеткіштері және фирманың репутациясы сияқты қаржылық көрсеткіштер негізінде құрылған. Мысалға, америкалық ғалым Э.Ридпен АҚШ-та қолданылатын келесідей көрсеткіштер жүйесін ұсынған, онда ұйымның несиелік қабілеттілігін анықтайтын 4 коэффициенттер тобы: өтімділік, айналымдылық, қаражаттарды тарту, пайдалылық.

Берілген жүйе активтердің өтімділігі мен айналымдылығын анықтауға және фирманың жалпы қаржылық жағдайы мен оның тұрақтылығын бағалауға мүмкіндік береді. Бұдан басқа, ол пайда көлемінің азаю шегін анықтауға мүмкіндік береді. Біздің көзқарасымыз бойынша, оның жетіспеушіліктері, ұзақ мерзімді төлемқабілеттілік көрсеткіштерінің болмауы.

Неғұрлым қызықтырақ болып, америкалық ғалымдар (Дж. Шин, Дж.Сигел, Б.Нидлз, Г.Андерсон және Д.Колдвел) тобымен ұсынылған несиелік қабілеттілік көрсеткіштерін бағалау жүйесі болып табылады [5, б.29]. Оған келесі коэффициенттер кіреді: өтімділік, пайдалылық, ұзақ мерзімді төлем қабілеттілігі, нарық критериілеріне негізделген коэффициенттер.

Бұл жүйе ұйымның несиелік қабілеттілігін толығымен көрсетеді, себебі онда ұзақ мерзімді төлем қабілеттілік көрсеткіші бар, ал бұның көмегімен келешек төлемдердің уақыттылығы және кредиторлардың пайызды(пайызды жабу коэффициенті) төлемеуден қорғанғандығы деңгейінің көрсеткіштері анықталады. Ерекше назарды нарықтық критериілерге негізделген: акция құнының пайдаларға қатынасы, дивиденттер көлемі және нарықтық тәуекел коэффициенттері аударады. Олардың көмегімен, бір акцияға есептелген, акцияның ағымдағы биржалық бағамның пайдаға қатынасы, олардың иелерінің ағымдағы пайдасы, басқа ұйымның акциялар курсына қатысты ұйымның акция курсының өзгеруі есептеледі. Жүйенің жетіспеушілігі деп арнайы статистикалық әдістерді қажет ететін кейбір коэффициенттерді есептеудің күрделілігін айтуға болады.

Нарықтық экономика жағдайында коммерциялық банктермен клиенттердің арасындағы экономикалық қатынастар өзара жоғары жауапкершілікке негізделуі керек. Міне, сондықтан коммерциялық банк клиенттерге қызмет көрсетпес бұрын олардың беделі мен қаржы жағдайына, заңд тұлға екендігі жөніндегі мәртебесімен толық танысуы керек.

Қарыз алушының несиелік қабілеті, оның төлемді төлеу қабілетінен айырмашылығы мезгілі өтіп кеткен төленбей қалған төлемдерді емес, болашақ тағы қарызды өтей алу мүмкіндігін болжайды. Бірақ, осы төлемді төлей алмау қабілеті клиенттің несиелік

қабілетін бағалағанда үлкен роль атқарады. Егер қарыз алушының мерзімі өтіп кеткен төленбей қалған қарыздары болса, бірақ оның балансының өтімділігі жоғары және өз капиталы жеткілікті болса онда мұндай клиенттің жағдайын несиелік қабілеті төмен деуге негізі жоқ.

Қарыз алушының несиелік қабілетін банктік талдау шектеулі және кең көлемде жасалады. Қарыз алушының несиелік қабілетін талдау үшін оның тиімділігін, төлем қабілеттілігін, шаруашылық-қаржылық қызметін жан-жақты бағалауға мүмкіндік беретін көрсеткіштер жүйесін ұсынатын көптеген әдістемелер қолданылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Шеремет А.Д., Баканов М.И. Методика финансового анализа деятельности коммерческих организаций. М.: ИНФРА-М, 2011. - 208 с.
2. Белоглазова Г.Н., Кроливецкая Л.П. Банковское дело. М.: КНОРУС, 2012.- 511 с.
3. Лаврушин О.И. Банковские операции. М.: ЮНИТИ, 2010.- 459 с.
4. Лаврушин О.И. Банковское дело. М.: КНОРУС, 2007.- 374 с.
5. Ермаков С. Л. Вопросы совершенствования оценки и снижения кредитного риска: (Оценка кредитоспособности заемщика) // Деньги и кредит. - 2000.-№ 10. - с.27-31

МУХАМЕТЖАНОВА М.

*Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ-нің
«Бухгалтерлік есеп және аудит»
кафедрасының магистранты*

СТРАТЕГИЯЛЫҚ КОНТРОЛЛИНГ ҚҰРАЛДАРЫ

Контроллинг – экономикалық талдау, жоспарлау, басқарушылық есеп және менеджменттің түйісуі (ұштасуы) кезінде пайда болған қазіргі заманғы басқарудың теориясымен тәжірибесіндегі жаңа құбылыс.

Контроллингтің басты міндеттері:

- басқарушылық есеп жүйесін құру;
- стратегиялық және оперативті жоспарлаудың кешенді жүйесін құру.

Стратегиялық контроллинг лозунг – «дұрыс іс жасау», оперативті контроллинг – «істі дұрыс жасау».

Стратегиялық контроллинг кәсіпорынның артықшылықтарын тиімді (ұтымды) пайдалануға және келешекте табысты қызмет ету үшін жаңа әлеуеттерді (потенциалдық мүмкіндіктерді) қалыптастыруға көмегін тигізеді.

Стратегиялық контроллинг стратегиялық жоспарлау, бақылау қызметтерін және стратегиялық ақпаратпен қамтамасыз ету жүйесінің үйлесімділігін қамтамасыз етеді.

Стратегиялық жоспарлаудың мақсаттық міндеті ұйымның ұзақмерзімді табысты қызмет етуін қамтамасыз етуге негізделген. Стратегиялық жоспарлаудың орталық түйіні – кәсіпорын жетекшілерінің алдында тұрған мақсатқа жету бойынша мүмкін болатын іс-әрекеттерді, яғни стратегияны құру.

Стратегиялық жоспарлауды келесі фазаларға бөлуге болады:

1. Стратегиялық мақсаттарды іздеу және құру;
2. Стратегияларды бейнелеу және бағалау
3. Стратегиялық шешім қабылдау

Стратегиялық бақылау міндеті – стратегиялық жоспарлаудың өмір сүруге қабілеттілігін қамтамасыз етуге қатысты қолдау көрсету. Қолдау көрсетуге стратегияның қалыптасу бейімділігін енгізу және жүзеге асырылуын тексеру жатады.

Стратегиялық бақылау фазалары:

– бақылауға алынатын шамаларды құру (мақсат, стратегия, жетістік, әлеует және жетістікке ықпал еткен факторлар, кәсіпорынның әлсіз және күшті жақтары, мүмкіндіктер мен кедергілер, ұсыныс-сұраныстар, салдар)

– Бақылау, бағалау жүргізу, яғни ауытқуларды салыстыру, талдау және бағалау, онымен қатар анықталған ауытқулар себептерін негіздеу.

Стратегиялық бақылау нәтижелері бойынша шешім қабылдау

1. Оперативті контроллинг қазіргі заманғы ақпараттар жүйесін қолдау негізінде оперативті жоспарлау, бақылау, кәсіпорындағы есепке алу, және есеп беру үрдісіні үйлестіру.

Оперативті контроллинг міндеті қысқа мерзімді кезеңде жоспарлы пайда деңгейі, табыстылық және тиімділікке жету үшін кәсіпорын менеджерлерін әдістемелік, ақпараттық және инструментарииді қолдану.

Стратегиялық және оперативті контроллинг арасында негізгі айырмашылық: алғашқысы келешектегі тенденцияға негізделсе, соңғысы, керісінше осы шаққа бағытталған. Төменде олардың сипаттық ерекшеліктері келтірілген: -Стратегиялық әлеуетке оперативті контроллинг - соңғы нәтижеге бағытталған;

Оперативті контроллингте жоспарлау және бақылау объектері сәйкес келсе, ол стратегиялық контроллингте ұқсас емес;

Оперативті контроллингте бақылау сырттан болса (көбінесе контроллинг бөлімі жағынан болса) стратегиялық контроллингте - өзін-өзі бақылау жүреді.

Оперативті контроллингте келесі кең таралған әдістер мен инструменттер: АВС –талдау, өткізу кезіндегі тапсырыстарды талдау, ресурстарды сатып алу кезіндегі тапсырыстарды талдау, зиянстық нүктесіндегі шаманы талдау, жабу сомасын есептеу, «әлсіз жерлерді » есептеу, ЖА (функц-құндық талдау, XYZ талдау.)

Оперативті котроллингте қолданылатын әдістер:

1. АВС талдау - өндірістік бөлімшелер немесе клиенттер топтарын табысқа үлесі және айналымдағы үлесіне байланысты топтастыру. АВС талдау бюджет құруда көмекші құрал ретінде танылады. Бюджет кәсіпорын немесе оның бөлімшелерінің табыстары, шығыстары және өтімділігін басқару үшін құрал, табиғи және ақшалай бірлігінде құрылған жоспар.

2. Зиянсыздық нүктесіндегі шамаларды талдау.

Қазіргі заманғы экономиканың дамуында кез келген кәсіпорын қатаң бәсеке шарттарында қызмет етеді. Кәсіпорын қызметінің осындай жағдайда, әсіресе ұзақмерзімді келешектегі тиімділігі, яғни нарықта тек жай ғана өмір сүріп қана қоймай, жоғары

қарқынды дамуды қамтамасыз ету және бәсекеқабілетілікті арттыруы кәсіпорындағы қаржылық әлеует деңгейімен және кәсіпорынды басқару сапасымен анықталады. Бұл алдында айтып өткендей, компанияға контроллинг жүйесін тиімді ұйымдастырумен қамтамасыз етіледі. Әлемдік және отандық нарықтарда бәсекелік қарым-қатынастардың күшеюі, технологиялардың серпінді дамуы және өзгермелілігі, бизнестің өспелі әртараптандырылуы, бизнес-жобалардың күрделенуі және т.б. факторлар кәсіпорында бақылау жүйесіне деген жаңа талаптарды енгізуге себепші болып отыр. Тек кәсіпорынның табысты қызмет етуі үшін бақылау үрдісін жай ғана ұйымдастыру жеткіліксіз, тиімді контроллинг жүйесін құру және енгізу қажет. Контроллинг бақылауға қарағанда едәуір кең ұғым, ол компанияны мақсатқа сай жоспарлау және басқаруды білдіреді. Контроллинг кәсіпорынның келешегі үшін жауапты, ал бақылау өткен кезеңге бағытталып, «жоспар» мен «нақтыны» салыстырумен шектеледі. Сондықтан жақын аралықта Қазақстандық кәсіпорындардың көпшілігінде компанияның стратегиялық мақсаттарын орындауға бағытталған контроллинг жүйесін енгізу қажеттілігі туындайды.

Контроллингте қолданылатын негізгі құралдарға мәліметтерді өңдеумен айналысатын электронды-есептеуіш машиналар мен әртүрлі есеп беру нысандары жатады. Соңғы жылдары ақпараттық қызмет көрсетулер саласының дамуына сәйкес, құрал ретінде арнайы бағдарламалық қамтамасыз ету, мәліметтерді өңдеу және тасымалдау жүйесін айтуға болады.

ҚР 2003-2015жж. индустриялық-инновациялық даму бағдарламасының мақсатына сәйкес шикізаттық емес бағыттағы экономикалық салаларда экспортқа бағытталған өндірісті құру және дамыту, ғаламдану үрдісі, еліміздің дамыған бәсекелес елдердің қатарына ену стратегиясын жүзеге асыруда бәсекелестікті күшейту, ғылыми деңгейі жоғары инновациялық бағытта өнім өндіру үшін отандық өнеркәсіпте тез арада өзгерістер енгізуді қажет етеді.

Отандық кәсіпорындардың нарықта ауқымды жетістіктерге жетуі және нық орын алуы үшін тәжірибеге алдыңғы қатарлы прогрессивті әдістерді енгізу қажеттілігі туындайды. Осындай

жаңашылдықтың қатарына контроллингті енгізу тәжірибесін жатқызуға болады.

Контроллинг фирманың қысқа мерзімді жоспарында пайда деңгейін жоғарылатуға бағытталған өмір сүру дәрежесін, ұзақмерзімді жоспарында оның қоршаған ортамен үйлесімді қарым-қатынастарын қолдауды қамтамасыз ететін жүйе.

Кәсіпорында контроллинг жүйесін құруға негіз болып табылатын факторлары:

- экономикалық көрсеткіштерді ұқсас кәсіпорындармен салыстырғандағы төмен немесе өте төмен нәтижелері;
- қалыптасқан қызмет ету шарттарында мақсаттардың өзгеруі немесе жаңа мақсаттардың пайда болуы;
- мақсаттарды мақұлдамау немесе олармен келіспеу;
- кәсіпорын менеджментін қанағаттандырмайтын жоспарлау, талдау және калькуляция әдістерінің ескіруі;
- есеп пен талдау әдестемелерінің болмауы, қызметті бақылау мен басқарушылық шешімдерді қабылдау талаптарына сай келмеуі;
- кейбір атқарылатын қызметтердің болмауы және ондай қызметтерді орындауда туындайтын шиеленістік жағдайлар.

Жоғарыда көрсетілген факторлардың бір немесе бірнешеуі болған жағдайда, контроллинг жүйесінің келесідей бағыттарын енгізу керек: ұйымдастыру, сатып алу, өнім, персонал, жабдықтау, ақпаратпен қамтамасыз ету жүйесі және есеп беру.

Әдебиеттер

1. Андропова А.К. Оперативный контроллинг: учебное пособие, 2006
2. Ташенова С.Д. Контроллинг: учебное пособие, 2007
3. Манн Р. Контроллинг для начинающих: система управления прибылью, 2004
4. Шигаев А.И. Контроллинг стратегии развития предприятия, 2008
5. Просветов Г.И. Контроллинг: задачи и решения: учебно-практическое пособие, 2010.

КОНТРОЛЬ КАЧЕСТВА ОКАЗЫВАЕМЫХ АУДИТОРСКИХ УСЛУГ

В Республике Казахстан и за рубежом развитие аудита показывает, что к аудиторам со стороны пользователей предъявляются весьма высокие требования. Это связано с тем, что снижение информационного риска возможно только при доверии к профессионализму аудитора и качеству его работы. Важнейшим элементом обеспечения качества работы аудиторов является действенный контроль качества аудиторских услуг.

Со стороны практики на рынке качество аудита можно рассматривать в нескольких подходах. 1 подход – это качество аудиторских услуг напрямую зависти от профессиональной компетентности аудитора и его опыта. Данный подход интуитивно ощущаемое качество между аудиторской компанией и фирмой-заказчиком.

2 подход - это качество, которое определяется рейтингом аудиторской компании, который учитывает позиции, такие как преимущества данной фирмы перед конкурентами, репутация на рынке, количество постоянных клиентов, показатели финансовой деятельности, профессионализм и опыт аудиторов, размер компании, комплексность услуг, ответственность, которую берут на себя аудиторы, отзывы и рекомендации заказчиков, наличие апробированных методик, владение проблемами отраслевой специфики, участие в профессиональных аудиторских объединениях и т. д.

3 подход - это качество аудита, то есть соответствие требованиям международных стандартов аудита. Выполнение требований МСА обеспечивает уверенность фирм-заказчиков в качестве аудиторских услуг и для доверия мнению аудитора. Аудиторская фирма должна не только быть ориентирована на соответствие требова-

ниям международных стандартов аудита, так же аудиторы должны соответствовать требованиям потенциальных клиентов.

В условиях увеличения конкуренции на рынке аудиторских услуг проведение аудита на основе «соответствия требованиям стандарта» без разработки стратегии процесса оказания аудиторских услуг приведет к получению «ограниченного результата тактического характера». Все усилия, направленные на внедрение в управление деятельностью аудиторских фирм элементов современного менеджмента качества, будут иметь формальный характер. Стратегический подход к качеству аудита предполагает, прежде всего, ориентацию аудиторской фирмы на удовлетворение запросов рынка. Предпочтение следует отдавать потребительской оценке, изучению характера потребностей и выделению показателей качества, имеющих первостепенное значение для тех, кто использует конечный результат аудиторской проверки.

4 подход – это качества аудиторской услуги. О данном подходе можно судить по результатам аудиторской проверки или оказания других услуг. В основе качества аудиторской проверки лежат две основные переменные, такие как уровень существенности и уровень приемлемого аудиторского риска.

Использование данного подхода предполагает сравнение полученных и ожидаемых выгод. Однако требования фирмы-заказчика могут быть завышенными.

5 подход - это качество аудита на основе затрат, что подразумевает действительную стоимость аудиторской услуги. Важно соблюдать основной принцип предпринимательской деятельности - это наибольшая польза от затраченных ресурсов.

Конечно, для заказчика аудиторские услуги по разумной цене представляется более качественной, чем такие же услуги по более высокой цене. Но существует вероятность получения аудиторской услуги, качество которой будет обусловлено заниженным уровнем доверия, так как приобретение услуг ниже рыночной стоимости означает ее приобретение по цене ниже уровня доверия.

6 подход – качество аудита как результат участия потребителя в оценке качества аудиторской проверки. При этом подходе принимаются во внимание предпочтения фирмы-заказчика и возможности аудиторской фирмы удовлетворять их. Кроме того, помимо фирмы-заказчика существуют и другие пользователи мнения аудитора, такие как инвесторы, кредиторы и т. д.

7 подход - это качество – это соответствие скрытым потребностям клиентов. Аудиторская фирма должна предугадывать будущее, еще не осознанные запросы потребителей и формировать современные взгляды на качество аудиторской деятельности. Удовлетворение скрытых потребностей может включать, по нашему мнению, выработку практических рекомендаций и оказание методической помощи фирме-клиенту в решении проблем после того, как аудиторское заключение будет подготовлено, поддержку заказчиков в течение всего срока выполнения договора [1].

Из представленных подходов к определению качества аудита следует, что качество аудита – это комплексное понятие, и чтобы иметь возможность для его оценки, необходимо установить четкие критерии качества.[2]

Кроме того, следует учитывать, что качество проведенного аудита должно соответствовать условиям заключенного договора на проведение аудиторской проверки и эти условия не должны противоречить положениям законодательства об аудиторской деятельности.

Можно сделать вывод системы оценки критериев качества предоставляемых аудиторских услугна базе вышеуказанных подходов, а так же с учетом требований законодательства, следует считать соблюдение:

- 1) норм закона «Об аудиторской деятельности»;
- 2) норм профессиональной этики аудиторов;
- 3) требований международных стандартов аудиторов;
- 4) условий договора на оказание аудиторских услуг и обязательств, вытекающих из существа правоотношений, определенных этим договором.

Важным критерием качества аудиторских услуг это удовлетворение пользователей профессионального мнения аудитора. Такими пользователями могут выступать клиенты, то есть заказчики аудиторских услуг. Например насколько аудитор помог продвижению клиента на рынке, так как аудитор помог выявить их системные ошибки, совершенствованию управления на фирме. Так же насколько верно аудитор оценил перспективы развития клиента при проверке прогнозной финансовой информации. Заказчики считают, что в обязанность аудиторов это прежде всего обнаружение ошибок и что все аудиторские тесты должны быть составлены только с целью выявления злоупотреблений и несоответствий или же в разрешении налоговых проблем фирмы-клиента и занижении суммы выплачиваемых налогов.

Система оценки качества аудита с точки зрения необходимого и достаточного уровня доверия к профессиональному мнению аудитора схематично изображена на рисунке 1.

Аудиторы же относят выявление ошибок к побочному продукту проверки. Большинство аудиторских тестов сформированы таким образом, что имеют своей целью не детальный поиск ошибок, а только подтверждение достоверности отчетности. Если аудитор в процессе аудиторской проверки обнаруживаются ошибки, то их исследует с точек зрения существенности, системного характера и связи с другими элементами отчетности. Вообще разрешение проблем по налоговым платежам не является задачей аудита, поскольку «налоговый аудит» - это сопутствующая услуга. По данным сопутствующим аудиторским услугам заключается отдельный договор, по которому формируется методика проверки.

Для решения данной проблемы основное внимание необходимо обращать на обеспечение понимания аудируемым лицом характера предоставляемой услуги. Другими словами, клиент должен осознать свои потребности и ожидания, которые важны для принятия им обоснованных экономических решений и формирования объективного мнения аудитора. На подготовительном этапе проверки такая возможность предоставляется аудитору.



Рисунок 1. Система оценки качества аудита

Примечание разработано автором на основе изученной литературы

Это осуществляется, во-первых, путем проведения переговоров, что способствует пониманию интересов и потребностей клиентов, его текущих и перспективных планов; во-вторых, путем составления письма о проведении аудита, в котором отражаются предварительные условия, согласованные сторонами в ходе переговоров, в-третьих, путем заключения договора оказания аудиторских услуг, в котором определяются права, обязанности и ответственность сторон.

Уровень доверия со стороны пользователей к профессиональному мнению аудитора зависит от удовлетворения их интересов. Потребность клиента в конкретном виде аудиторской услуги и ее

полезности определяет тот уровень качества аудита, который в достаточной степени соответствует индивидуальным особенностям пользователя профессионального мнения аудитора.

Следовательно, «качество аудита» можно определить как степень необходимого и достаточного уровня доверия к мнению аудитора со стороны пользователей в отношении достоверности информации в финансовой отчетности клиента [3].

Повышение качества аудиторской деятельности - важная задача аудита на ближайшую перспективу [4].

Литература

1. Светлана Михайловна Бычкова Елена Юрьевна Итыгилова Контроль качества аудита в серии Настольная книга специалиста М: Эксмо2008.- 300 с.
2. Закон Республики Казахстан «Об аудиторской деятельности» от 20 ноября 2007 г. №304 (с изменениями и дополнениями от 18.12.00; 15.01.01; 02.03.01; 26.12.02; 16.05.03; 11.06.03 г.).
3. Аудит Монтгомери /Ф.Л. Дефлиз, Г.Р. Дженик, В.М. Рейли, М.Б. Хирш, Пер. с англ. под ред. Я.В. Соколова - М.: Аудит, ЮНИТИ, 2010.-542 с.
4. Робертсон Дж. Аудит. Пер. с англ. - КРМС, Аудиторская фирма «КОНТАКТ», 2003.-496 с.

НИГМАТКЫЗЫ Д.,

магистрант,

Казахский агротехнический университет им.С.Сейфуллина,

г.Астана

ЭФФЕКТИВНЫЙ ВНУТРЕННИЙ АУДИТ КАК НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ ПРОЦЕССА УПРАВЛЕНИЯ

Реализация Стратегического плана развития Республики Казахстан до 2020 года, внедрение бюджетирования, ориентирован-

ного на результаты, начавшийся переход государственных органов на Международные стандарты финансовой отчетности в общественном секторе с 2013 года и осуществление деятельности крупных хозяйствующих субъектов в соответствии с законом РК «О государственном имуществе» требуют повышения эффективности деятельности, усиления финансовой и иной дисциплины.

Почти в 120 странах мира созданы и действуют национальные институты внутренних аудиторов. В числе этих стран и Казахстан: в 2012 году по инициативе «Коллегия аудиторов» был создан Институт внутренних аудиторов. Становление системы внутреннего аудита отвечает международной тенденции и обусловлено необходимостью повышения контроля внутренних процессов управления [1].

На современном этапе развития экономики все больше возрастает роль внутреннего аудита как неотъемлемой части управления.

Профессия внутреннего аудитора достаточно молода и продолжает развиваться в связи с развитием бизнес-процессов и организационных структур [2]. До июня 1999 года Институт внутренних аудиторов определял внутренний аудит как независимую функцию, установленную в организации. В настоящее же время внутренний аудит особенно важен в период ужесточения конкуренции, усиления ответственности за нарушение бюджетного и иного законодательства играет огромную роль в посткризисный период.

Актуальным остается вопрос при принятии решения о создании службы внутреннего аудита. Зачем собственникам и менеджменту компании нужен внутренний аудит, если у компании есть внешний аудитор?

Служба внутреннего аудита необходима в первую очередь крупным организациям: АО, национальным компаниям и холдингам, крупным эмитентам ценных бумаг. Этот факт доказывают нашумевшие ситуации в организациях, когда недостаток внутреннего контроля приводил к серьезным финансовым потерям и даже банкротствам. Эти угрозы недостатка внутреннего контроля хорошо понимает и руководство страны. В связи с этим, в казах-

станском законодательстве указаны организации, которые обязаны иметь службу внутреннего аудита. Тем не менее пока еще не все руководители имеют представление о службе внутреннего аудита.

Следует отметить, что решение о необходимости внутреннего аудита не должно определяться тем есть ли у компании внешний аудитор, поскольку внешний и внутренний аудиты выполняют разные функции

Во-первых, внешний аудит традиционно занимается подтверждением достоверности финансовой отчетности компании и фокусируется на операциях и событиях, оказывающих материальное воздействие на финансовую отчетность компании. Внутренний аудит направлен прежде всего на оценку существующих систем контроля и управления рисками компании и фокусируется на операциях и событиях, препятствующих эффективному достижению компанией поставленных целей.

Во-вторых, внешний аудит служит в первую очередь интересам внешних заинтересованных сторон: потенциальных инвесторов, кредиторов и др., в то время как внутренний аудит служит прежде всего интересам совета директоров и менеджеров компании.

В-третьих, внутренний аудит осуществляет деятельность в соответствии с законодательством РК и внутренними документами, внешний – только в рамках законодательства РК и договоров с объектом аудита, заключенных в рамках гражданско-правовых сделок.

В-четвертых, внешний аудит в рамках оказания аудиторских услуг не делает оценку экономической обоснованности управленческих решений и эффективности деятельности подразделений компании, что обычно является одной из задач аудита внутреннего.

Далее, приведем сравнительную характеристику внутреннего и внешнего аудитов представлена ниже в таблице 1.

Подчеркнем, что эффективный внутренний аудит может снизить затраты компании на внешний аудит (если внешний аудитор будет иметь возможность полагаться на результаты работы внутреннего аудита, что сократит объем аудиторских процедур, выполняемых внешним аудитором), но не может отменить необходимость внешнего аудита для компании [3].

**Таблица 1- Сравнительная характеристика внутреннего
и внешнего аудитов**

| | Внешний аудит | Внутренний аудит |
|---|--|---|
| Цель | Подтверждение достоверности финансовой отчетности, консультирование клиентов | Обеспечение эффективности всех уровней управления предприятием |
| Пользователи (заказчики) | Внешние: потенциальные инвесторы, кредиторы и т.д. Внутренние: собственники | Внутренние: совет директоров (комитет по аудиту), менеджмент всех уровней |
| Объекты | Финансово-бухгалтерская отчетность | Системы бухгалтерского учета, внутреннего контроля, управления рисками, корпоративного управления |
| Характер деятельности | Предпринимательская деятельность | Исполнительная деятельность, выполнение распоряжений руководства организации |
| Управленческие связи | Горизонтальные связи, независимость, равноправие во взаимоотношениях с заказчиком, отчет перед ними | Иерархические связи, подчинение непосредственно руководству предприятия, отчет перед ним |
| Практические задачи | Получение достоверной информации о надежности системы внутреннего контроля компании в части подготовки и представления финансовой отчетности, консультирование заказчика | Непрерывный мониторинг системы внутреннего контроля для всех областей |
| Специфика | Фокусируется на операциях и событиях, определяющих непосредственное воздействие на финансовую отчетность компании. Не рассматривает вопросы экономической обоснованности управленческих решений. | Фокусируется на операциях и событиях, препятствующих эффективному достижению компанией поставленных целей. Дает оценку экономической обоснованности управленческих решений. |
| Результат | Аудиторское заключение, рекомендация для клиента | Отчет и рекомендации аудиторского комитета или совета директоров о надежности системы внутреннего контроля |
| Оплата услуг | Оплата производится согласно договору об оказании услуг | Оплата в виде заработной платы по трудовому договору |
| Статус | Внешний аудитор – независимый эксперт | Внутренний аудитор – сотрудник организации |
| Периодичность | Раз в год | Непрерывно |
| Источник: подготовлено автором с использованием работ Комковой и других исследователей. | | |

Задачи, которые решают внутренние аудиторы, весьма разнообразны. Необходимо отметить, что цель внутреннего аудита заключается в оказании помощи сотрудникам организации в эффективном выполнении ими своих обязанностей. Работу внутреннего аудитора можно сопоставить с работой домашнего доктора. Он должен не только диагностировать проблему, но и оказать помощь в ее решении.

Помимо проведения проверок, внутренние аудиторы снабжают сотрудников анализом, рекомендациями, занимаются консультированием бухгалтеров, проверкой внутренней документации предприятий, советами оценкой и улучшением систем бухгалтерского и налогового учета.

Внутренний аудит помогает организации достичь поставленных целей, используя систематизированный и последовательный подход к оценке и повышению эффективности процессов управления рисками, контроля и корпоративного управления.

Внутренний аудит является частью системы внутреннего контроля руководства и предназначен преимущественно для выполнения работы по определению того, что другие компоненты внутреннего контроля функционируют соответствующим образом. Соответственно, работа аудита направлена на усиление системы внутреннего контроля руководством.

Кроме того, внутренний аудит призван наладить контроль над расходами и дисциплиной в отделах. Помимо прочего, это означает, что внутренний аудитор должен находить ошибки в бухгалтерском и налоговом учете своей же фирмы. Ну и наконец, внутренние аудиторы призваны выявлять скрытые резервы для повышения эффективности работы всей компании [4].

Вместе с тем организация службы или отдела внутреннего аудита все же сопряжена со сложностями. Одна из них – отсутствие какого либо нормативно-правовой базы и методических материалов, на которые можно было бы опираться при создании внутренней документации. Впрочем, такая независимость внутренних аудиторов может быть и выгодна. С другой стороны, нормативную базу службы внутреннего аудита можно разработать самостоятельно.

но, исходя из тех целей и задач, которые ставятся перед новоиспеченным отделом.

Правильно выстроенные взаимоотношения с бухгалтерией – одна из составляющих успеха работы службы внутреннего аудита. Как правило, бухгалтерия не подчиняется службе внутреннего аудита. По сути, это два равноправных подразделения. В то же время по долгу службы они должны тесно сотрудничать между собой. Взаимодействие строится по простому принципу: Весь текущий учет возложен на бухгалтерию, а контроль над правильностью его ведения – на аудиторов. Если же у бухгалтерии возникают вопросы, связанные с учетом или налогообложением, то служба внутреннего аудита помогает их решить.

Службы внутреннего аудита – это независимое структурное подразделение предприятия. Исходя из организационной структуры компании, оно подчиняется либо непосредственно генеральному, либо финансовому директору. При этом взаимоотношения с бухгалтерией должны строиться на принципах полного доверия, здесь не должны возникать какие либо недомолвки и разногласия. С точки зрения независимости сторонняя служба внутреннего аудита более отвечает данному принципу проведения аудиторских проверок. Отметим, что решение о создании службы внутреннего аудита никак не связано с установленной законом обязанностью для некоторых организаций проводить аудит внешний.

Функция внутреннего аудита может быть реализована несколькими способами, и для того, чтобы пользоваться преимуществами, которые дает компании эффективный аудит, не обязательно создавать отдельную службу подразделение. Функцию внутреннего аудита с успехом может выполнить действующий сотрудник организации, запрета на перевод сотрудника на должность внутреннего аудитора не существует.

Также необходимо выделить основные качества, знания и навыки, которыми должны обладать внутренние аудиторы:

- должны быть компетентными в сфере внутреннего аудита;
- обладать хорошими знаниями по бухгалтерскому учету, информационным технологиям, законодательству в сфере деятельности организации;

- быть честными и порядочными;
- следовать профессиональной этике;
- уделять большое внимание деталям в работе.

Помимо этого, внутренние аудиторы должны обладать высокими навыками вербальной и письменной коммуникации, иметь опыт переговоров с представителями различных отделов организации, над которыми внутренний аудитор не имеет полномочий.

В общем, внутренние аудиторы должны развивать и поддерживать в себе здоровый уровень профессионального скептицизма и объективности, которая поможет им оценивать информацию и принимать верные решения [5].

При этом внутреннему аудитору не обязательно иметь сертификат, однако Международные стандарты аудита требуют наличия компетентности и знаний, которые могут подтвердить соответствующие сертификаты.

Можно выделить три основных подхода к построению функции внутреннего аудита.

Создание службы внутреннего аудита – компания обладает необходимыми возможностями (в том числе временными) для реализации функции внутреннего аудита в рамках самой компании.

Аутсорсинг – выполнение функции внутреннего аудита полностью передается специализированной компании (внешнему консультанту)

Ко-сорсинг – служба внутреннего аудита создается в рамках компании и к выполнению аудиторских заданий также привлекаются эксперты специализированной компании обладающие соответствующим знанием и опытом.

У каждого из вариантов есть свои преимущества. Еще раз отметим, что вариант создания внутреннего аудита в компании обладает следующими преимуществами:

- Сотрудники компании знакомы с внутренней организацией компании и отраслевыми особенностями бизнеса;
- Когда аудиторские задания выполняют сотрудники компании, полученные навыки и опыт остаются внутри компании;

– Руководство компании может использовать внутренний аудит как «площадку» для профессионального роста и карьерного развития будущих управленческих кадров.

Развитие внутреннего аудита в Казахстане является важным аспектом для существования и развития бизнеса в современной нестабильной финансовой ситуации. Действующая система внутреннего аудита характеризуется отсутствием целостности и системности. Существующий аудит не обеспечивает повышения эффективности и результативности. В свою очередь передовой международный опыт указывает на то, что внутренний аудит необходимо ориентировать на «опережение» событий и фактов.

От того, насколько система внутреннего аудита будет адекватна целям компании и эффективна в достижении этих целей, зависит конкурентоспособность компании. При правильно поставленной работе руководства, его члены могут передать часть своих функций по мониторингу и надзору службе внутреннего аудита. А сам внутренний аудит может служить источником объективной и независимой информации о работоспособности и эффективности систем управления рисками, внутреннего контроля. В целом, я считаю, что система внутреннего контроля позволяет снизить риски по нарушению законодательства и внутренних нормативных документов. Эффективная служба внутреннего аудита помогает не только обнаружить нарушения, но и предотвратить их.

Литература

1. Институт внутренних аудиторов в Казахстане: перспективы // Учет и аудит Казахстана. – 2012. - № 5. - С. 2-4
2. F.A.Q. по внутреннему аудиту // Учет и аудит Казахстана. – 2012. - №11. – С.23-26
3. Жуманкулова Л. Перспективы и пути развития внутреннего аудита в организациях Казахстана в современных условиях // Учет и аудит Казахстана. - 2012. - № 5. - С. 39-44
4. Мукимбаев Н.А. Качество аудиторских услуг в Казахстане // Аль Пари. – 2011. - № 4. – С.118-120
5. Атыгаева З.Ж. Внешний и внутренний аудит в РК. – Алматы: Раритет. – 2011. – 231 с.

НУРМАГАМБЕТОВ С.З.,

докторант PhD

КазЭУ им.Т.Рыскулова

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ФИНАНСОВОГО МОНИТОРИНГА В СИСТЕМЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ВОВЛЕЧЕНИЯ БАНКОВ ВТОРОГО УРОВНЯ В ЛЕГАЛИЗАЦИЮ ПРЕСТУПНЫХ ДОХОДОВ

В связи с тем, что с финансовой глобализацией мировых финансовых рынков различные виды и методы финансовой преступной деятельности распространяются быстрыми темпами.

Выполнение задач по противодействию легализации (отмыванию) доходов, борьбе с терроризмом и другим вызовам современности посредством банками второго уровня, уверенно ввел в нашу жизнь такое понятие как «финансовый мониторинг».

Согласно определениям мониторинг это— непрерывный процесс наблюдения и регистрации параметров объекта, в сравнении с заданными критериями. Мониторинг— система сбора и регистрации, хранения и анализа небольшого количества ключевых (явных или косвенных) признаков описания данного объекта для вынесения суждения о поведении и состоянии данного объекта в целом.

Финансовый мониторинг, как осуществление системы мер по уменьшению объемов теневой экономики, призванному противодействовать легализации незаконных доходов. Легализация (отмывание) денег с использованием банков второго уровня является не только связующим звеном между незаконным бизнесом и легальным, так же связана с возникновением рисков в банковской сфере. В связи с тем, что для нашей экономики данная проблема не изучена в полной мере, как в странах, которые давно работают над данной проблемой необходимо изучить мировой опыт по противодействию легализации (отмыванию) незаконных доходов. Одна из функций финансового мониторинга в банках второго уровня по легализации незаконных доходов является комплаенс-контроль

Рассмотрим комплайн-контроль в банках второго уровня в России. Комплаенс-контроль существует, как обособленное подраз-

деление, осуществляющее контроль за управлением правовыми и репутационными рисками. Определение compliance - соответствие каким-либо требованиям или нормам, внешним и внутренним. В настоящей статье термин «комплаенс» (комплаенс-контроль) одна из функций органов управления банка по обеспечению «соблюдения нормативных правовых актов, стандартов саморегулируемых организаций (для профессиональных участников рынка ценных бумаг), учредительных и внутренних документов кредитной организации; исключения вовлечения кредитной организации и участия ее служащих в осуществлении противоправной деятельности, в том числе легализации (отмывания) доходов, полученных преступным путем, и финансирования терроризма, а также своевременного представления в соответствии с законодательством Российской Федерации сведений в органы государственной власти и Банк России»[1]

Термин «комплаенс» означает способность действовать в соответствии с инструкциями, правилами и специальными требованиями. В сфере банковских услуг комплаенс выполняется на двух уровнях. Уровень 1 - соответствие внешним правилам, которые обязана выполнять организация в целом. Уровень 2 - соответствие требованиям системы внутреннего контроля, которые устанавливаются с целью обеспечения выполнения внешних требований. Рассмотрим функции, задачи и обязанности выполняет комплаенс-контролер в коммерческих банках в России.

Функция: комплаенс-контролер работает с менеджментом и сотрудниками организации с целью выявления и управления правовым риском.

Задача: главной задачей комплаенс-контролера является обеспечение создания в организации системы внутреннего контроля, которая адекватно измеряет и управляет рисками, с которыми сталкивается организация.

Обязанность: главной обязанностью комплаенс-контролера является осуществление внутри организации эффективной поддержки деятельности бизнес-функций для соблюдения соответствующих законов, требований внешних и внутренних нормативных документов[2].

Как показывает зарубежный опыт, что для эффективного функционирования по противодействию легализации преступных доходов в целом легальная экономика нуждается в нормативно-правовых основах ведения предпринимательской деятельности.

В связи с глобализацией и финансовой либерализацией, а так же с бурно развивающимся научно-техническим прогрессом, повышают эффективность любых финансовых операций, а так же создает благоприятную почву для развития экономической преступности, нуждающейся в легализации своих криминальных доходов. В настоящее время в банках второго уровня финансово-экономическая либерализация дает предпосылку, способствующих легализации преступных доходов. Теневая экономика, в любом случае обусловлена экономическими предпосылками и, следовательно, его финансовая составляющая (финансовая и инвестиционная деятельность) осуществляется внутри экономической системы с использованием ее структуры, возможностей и правил.

Если рассматривать страны, которые нуждаются в инвестициях, правительство этих стран поощряет приток нелегально вывезенных капиталов, полученных в результате отмывания доходов, и власти не интересуются источниками их происхождения. Такая стратегия может рассматриваться как важная экономическая предпосылка массовой легализации доходов, теневой экономики инвестируемых из-за рубежа, но уже под видом иностранных прямых или портфельных инвестиций[3].

На развитие теневой экономики на международном уровне влияют такие предпосылки, как стимулирование иностранных инвестиций, финансово-экономическая либерализация и глобализация, так же достижения научно-технического прогресса. Рассмотрев вышеуказанный материал можно сделать вывод о своем значении принимает финансовый мониторинг с учетом транснационального характера, легализации преступных доходов, а так же региональных особенностей. При этом необходима координация сотрудничества между кредитными организациями разных стран в рамках их национальной системы финансового мониторинга[4].

В настоящее время современная легализация доходов незаконной экономики является завуалированным преступлением, так как

в отличие от традиционных видов криминальной деятельности; она состоит из отдельных, в принципе, допускаемых законом финансовых операций. Поэтому простому обывателю не всегда понятно, в чем именно состоит финансовый ущерб от легализации доходов и почему легализацию следует признавать преступлением.

Существует двухфазная модель, которая состоит из двух основных стадий легализации: MoneyLaundering (легализация денег) и Recycling (возвращение в оборот). MoneyLaundering, данная стадия представляет собой легализацию доходов, полученных от совершенного преступления. На первой стадии краткосрочные операции осуществляются путем обмена наличных денежных средств на купюры иного достоинства или обмен на иностранные валюты. Вторая стадия представлена долгосрочными операциями, посредством которых предварительно легализованным доходам придается видимость полученных средств из законных источников, после чего они вводятся в легальный экономический оборот.

Согласно мировой практике данная модель и еще существует множество моделей, полученные на основе исследования легализации преступных доходов, который может использоваться для нейтрализации риска вовлечения банков второго уровня в процессы легализации.

Финансовый мониторинг в банковской сфере, как система противодействия отмывания доходов преступной экономики достаточно стандартизирован. Он в полной мере отвечает собственным интересам зарубежных банков, заинтересованных в снижении таких рисков, как риск вовлечения в процессы легализации, риск потери деловой репутации, операционные риски, связанные с противоправной деятельностью клиентов. Поэтому в банковских системах развитых стран десятилетиями складывались эффективные методы управления этими видами рисков[5].

Применение современного банковского финансового мониторинга позволит банкам при создании результативной системы противодействия рискам, связанным с легализацией преступных доходов:

- в полной мере использовать нормативные акты, принимаемые на государственном и международном уровнях с целью минимизации финансовых потерь от риска легализации преступных доходов;

- формировать внутреннюю нормативную базу в коммерческих банках, включающую концепцию и стратегию мониторинга, положения, инструкции, правила и т.п., отвечающую позиции банка с точки зрения правовых и юридических рисков;

- классифицировать риски, связанные с возможным вовлечением банка в процессы легализации преступных доходов, исходя из специфики клиентской базы, сети банков-корреспондентов, возможным вовлечением клиентов в операции на мировых финансовых рынках и для подбора наиболее эффективных инструментов финансового мониторинга;

- накапливать и прорабатывать специфические и частные аспекты и случаи легализации преступных доходов при проведении различных банковских операций;

- создавать собственную базу данных о неблагонадежных клиентах, например, аналогичную эффективной американской модели, разработанной в целях управления риском легализации преступных доходов.

Риски, связанные с вовлечением банка в процессы легализации преступных доходов, являются новой категорией риска для отечественной банковской практики. Поэтому пока не существует ни единообразного формулирования данного вида риска, ни его общепризнанной классификации, а так же нет единых подходов к определению взаимосвязей и взаимозависимости с ним других банковских рисков.

Важным аспектом противодействия риску вовлечения коммерческих банков в легализацию преступных доходов является постоянное выявление социально-экономических предпосылок, легализации и финансовых условий, ей способствующих. Так, финансовая глобализация, либерализация мировых финансовых рынков, отмена валютных ограничений, появление новых финансовых инструментов Технологический прогресс, развитие информатики и телекоммуникаций» предоставляет международному капиталу

и так называемым «горячим» деньгам не только полную свободу передвижения, но и направляться туда, где возникают наилучшие возможности для легализации преступных доходов и извлечения прибыли в дальнейшем.

Финансовые условия, способствующие вовлечению банков второго уровня в легализацию преступных доходов, можно классифицировать как глобальные и локальные (макро- и микроэкономические). К глобальным финансовым условиям легализации доходов, полученных криминальным путем, относятся: политика расширения экономических свобод на мировых финансовых рынках, которая способствует развитию в финансово-экономической области криминальных патологий, связанных с получением) этих доходов, их легализацией-и дальнейшим инвестированием; возможности использования клиентами банковских счетов в оффшорных банках и в иностранных банках, не выполняющих международные рекомендации по противодействию легализации преступных доходов; появление новых финансовых инструментов и их гибридов; инновационные финансовые технологии, способные не только скрывать сам факт легализации преступных доходов, но и неограниченно расширять их объемы.

К локальным финансовым условиям относятся: чрезмерная либерализация денежных потоков в странах, экономики которых остро нуждаются в инвестициях; стимулирование властями притока ранее нелегально вывезенных капиталов, полученных в результате преступной деятельности; финансовая амнистия легализуемым капиталам в странах со слабо развитой банковской системой [5].

На уровне банков второго уровня к основным финансовым условиям легализации преступных доходов можно отнести отсутствие эффективного финансового мониторинга, возможности вовлечения сотрудников банка в процессы легализации.

Литература

1. Малыхин Д. В. «Особенности организации комплаенс-контроля в российских банках» (<http://bankir.ru/tehnologii/s/>)

osobnosti-organizacii-komplaens-kontrolya-v-rossiiskih-bankah-2303295/#ixzz2tgEZY6dO)

2. Бортников Г.П. «Комплаенс-риск (риск несоблюдения): международные стандарты и их применимость для банков в странах СНГ» (http://www.iaa-ru.ru/public/zar_smi/bortnikov)
3. International Compliance Association (<http://www.int-comp.org>)
4. The Compliance Function in Banks and Investment Companies. Годовой отчет Банковской комиссии Франции за 2003 г. (http://www.banque-france.fr/gb/supervi/supervi_banc/report_2003.htm)
5. Косюк А.В. «Финансовый мониторинг как система нейтрализации риска вовлечения коммерческих банков в легализацию преступных доходов» (<http://www.dissercat.com/content/finansovyi-monitoring-kak-sistema-neitralizatsii-riska-vovlecheniya-kommercheskikh-bankov-v->)

НҰҒЫМАНОВА А.Б.

Магистрант

Ғылыми жетекші: э.ғ.к., доцент Сапарбаева С.С.

Л. Н. Гумилёв атындағы

Еуразия ұлттық университеті

Астана қаласы

КӘСПОРЫННЫҢ ДЕБИТОРЛЫҚ ЖӘНЕ КРЕДИТОРЛЫҚ БЕРЕШЕГІНІҢ АЙНАЛЫМДЫЛЫҒЫН ТАЛДАУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫН ҰСЫНУ ЖӘНЕ НЕГІЗДЕУ

Берешекті талдау – бұл кәсіпорынның өтімділігін, оның өз міндеттемелерін өтеу қабілеттілігін бағалаудың құраушы бөлігі. Ол үшін ақша ағындарының көлемін және уақыт ішінде бөлінуін зерттеу және салыстыру керек, қысқа мерзімді берешек пен қарыздық міндеттемелердің жалпы сомасының қатынасының, қысқа мерзімді қарыздар мен келіп түскен табыстардың қатынасының өзгеру тенденциясын талдау қажет. Бұл көрсеткіштердің өсуі кәсіпорынның төлем қабілеттілігімен және өтімділігімен байланысты қиындықтардың туындау мүмкіндігін көрсетеді.

Қаржылық есептілік мәліметтері бойынша дебиторлық және кредиторлық берешекті талдауға келесілер жатады:

- қарыздық міндеттемелердің қарқыны мен құрылымын талдау;
- дебиторлық және кредиторлық берешектің айналымдылығын талдау;
- қарыздық міндеттемелердің кәсіпорынның төлем қабілеттілігіне, өтімділігіне және тұрақтылығына әсерін талдау[1].

Қарыздық талаптарды және міндеттемелерді сипаттайтын көрсеткіштерді талдау кезінде, бірінші кезекте, олардың қарқынын, пайда болу себебін және ұзақтығын, талап ету мерзіміне сәйкестігін зерттейді.

Кәсіпорынның дебиторлармен және кредиторлармен есеп айырысу жағдайын талдау өте маңызды, себебі ағымдық активтерге салынған капиталдың айналымдылығына, сәйкесінше, кәсіпорынның қаржылық жағдайына берешектің ұлғаюы немесе азаюы үлкен әсер етеді.

Дебиторлық және кредиторлық берешекті талдау, әсіресе, несие беру немесе қаржылық салым салу алдында, клиенттердің бухгалтерлік есептілігін, оның ішінде дебиторлық және кредиторлық берешегін егжей-тегжейлі талдайтын, банктер, инвестициялық қорлар және компаниялар үшін маңызды.

Дебиторлық берешекті талдауды және басқаруды тиімді ұйымдастыру кәсіпорын алдындағы келесідей міндеттерді шешеді:

- берешектің жағдайын тұрақты бақылауды, басқарушылық шешім қабылдау үшін берешектің жағдайы туралы сенімді және толық ақпараттың уақытылы келіп түсуін қамтамасыз ету;
- дебиторлық және кредиторлық берешектің рұқсат етілетін мөлшерін және олардың оңтайлы қатынасын сақтау;
- айыппұлдық санкцияларды және шығын келтіру мүмкіндігін қарастырмайтын, дебиторлар шоттары бойынша қаражаттың уақытылы келіп түсуін қамтамасыз ету;
- төлемге қабілетсіз және жауапсыз төлеушілерді анықтау;
- кәсіпорынның есеп айырысулар сферасындағы саяса-

тын анықтау, негізінен, өнім тұтынушыларына тауарлық несиені, жеңілдіктерді және басқа да льготалар ұсыну, жабдықтаушылармен есеп айырысу кезінде коммерциялық несиелер алу.

ҚР «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік» туралы заңына сәйкес, бухгалтерлік есептің негізгі мақсаттарының бірі ұйымның шаруашылық қызметінің теріс нәтижелерінің алдын алу және оның қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етудің ішкі шаруашылық резервтерін анықтау болып табылады[2].

Бұл міндетті орындауда дебиторлық және кредиторлық берешекті дұрыс және уақытылы талдау маңызды рөл ойнайды.

Дебиторлық және кредиторлық берешекті талдаудың тікелей міндеттеріне келесілер жатады:

- акша қаражаттарының қозғалысын және олардың қозғалысы бойынша операцияларды нақты, толық және уақытылы есепке алу;

- кассалық және төлеу-есеп айырысу тәртібінің сақталуын бақылау;

- дебиторлық және кредиторлық берешек құрылымын өтеу мерзімі бойынша, берешек түрі бойынша, берешектің негізділік дәрежесі бойынша анықтау;

- мерзімі өткен дебиторлық және кредиторлық берешектің құрамы мен құрылымын, оның жалпы дебиторлық және кредиторлық берешек көлеміндегі үлесін анықтау;

- төленбеген есеп айырысу құжаттары бойынша жабдықтаушылар бойынша, алынған коммерциялық несие бойынша жабдықтаушылар бойынша мәліметтер құрылымын анықтау, олардың орындылығы мен заңдылығын анықтау;

- шағымдар бойынша, берілген және алынған аванстар бойынша, мүлікті және персоналды сақтандыру бойынша, басқа дебитор және кредиторлармен есеп айырысу кезінде туындаған берешектер, банк несиелері бойынша берешектің көлемі мен құрылымын анықтау, олардың пайда болу себебін және мүмкін жою жолдарын анықтау;

- банктік қарыздарды қолданудың дұрыстығын анықтау;

- тауарлық емес шоттар және операциялар бойынша аванстар мен төлемдерді қате аудару немесе алуды анықтау;

– еңбекақы төлеу бойынша қызметкерлермен, жабдықтаушылармен және мердігерлермен, басқа да дебиторлармен және кредиторлармен есеп айырысудың дұрыстығын анықтау және кредиторлар алдындағы міндеттеме бойынша берешекті өтеу резервтерін, сонымен қатар дебиторлардан қарызды өндіріп алу мүмкіндіктерін анықтау[3].

Дебиторлық берешек – кәсіпорынның айналым активтерінің элементтерінің бірі, дайын өнімді жеткізуден бастап, ол үшін төлемді банктегі есеп айырысу шотына аударғанға дейінгі сатып алушыларды несиелеу болып табылады.

Кредиторлық берешек – айналымдық активтерді жабудың қарыздық көздерінің бірі, берешек ұйым мен оның кредиторлары арасындағы келісімдер мен операцияларды дайындау және орындау процесі болып табылады. Осыған байланысты, бірнеше тәжірибелік аспектіні қарастыруға болады: дебиторлық берешек жылдам айналған сайын, яғни дебиторлардан төлем жиі түскен сайын, әрбір күн үшін дебиторлық берешектердің баланстық қалдықтары аз болады және керісінше. Сәйкесінше, кредиторлық берешектің айналу жылдамдығы мен оның баланстық қалдықтары арасында да дәл осындай байланыс орын алады.

Жоғарыда аталған мәселе бойынша, екі тұжырым жасауға болады:

1) дебиторлық берешектің тез айналуы және кредиторлық берешектің баяу айналуы кезінде, соңғысы дебиторлық берешекті толығымен жабады және айналымдық активтердің басқа элементтерін қаржыландыру көзі болады. Бұлтұрғыдан, дебиторлық берешек айналымдылығының жылдамдауы және кредиторлық берешек айналымдылығының баяулауы кәсіпорынның қаржылық жағдайын жақсартады;

Әрине, бұл жерде мерзімі өткен немесе үмітсіз емес, әлі есептен шығарылмаған қалыпты дебиторлық берешек туралы айтылған. Қалыпты берешек дегеніміз келісімдік немесе заңнамалық түрде бекітілген кәсіпорынның дебитор және кредиторлармен есеп айырысу мерзімдеріне сәйкес қалыптасқан берешек;

2) бір уақытта дебиторлық берешектің тез және кредиторлық берешектің баяу айналуы кәсіпорынның төлем қабілеттілік

көрсеткіштерінің төмендеуіне әкелуі мүмкін. Сондықтан дебиторлардың төлем мерзімдерін және кредиторлармен есеп айырысу мерзімдерін басқару мүмкіндігі болғанда да, шексіз алғашқысын төмендетіп, екіншісін ұлғайтуға болмайды. Бұл жерде шекара төлем қабілеттілік коэффициенттерінің деңгейлері болып табылады.

Дебиторлық және кредиторлық берешекті талдау үшін аналитикалық есеп және бухгалтерлік баланс мәліметтері қолданылады. Дебиторлық және кредиторлық берешекті талдаудың негізгі мақсаты ақталған және ақталмаған дебиторлық берешек сомасын, талданатын кезеңдегі өзгерістерді, дебиторлық және кредиторлық берешек сомаларының нақтылығын, дебиторлық берешектің пайда болу себебін және ұзақтығын анықтау болып табылады.

Дебиторлық және кредиторлық берешекті талдау құралдарының бірі дебиторлар мен кредиторлармен есеп айырысуды түгендеу болып табылады.

Дебиторлық және кредиторлық берешекті талдауды кезең басындағы және соңындағы абсолютті сомаларды қарастырудан бастайды, сонымен қатар айналым құралдарының құрамындағы дебиторлық берешек сомасының, міндеттемелер құрамындағы кредиторлық берешек сомасының үлесін анықтайды. Талдаудың келесі сатысы дебиторлық және кредиторлық берешекті пайда болу мерзімдері бойынша (яғни 1 жылдан 6 айға дейін, 1 жылға дейін және одан жоғары), сонымен қатар әрбір жабдықтаушы, сатып алушы бойынша жіктеу болып табылады.

Дебиторлық және кредиторлық берешектерді талдау кезінде келесі жағдайларды ескеру керек:

- өнімді(қызмет көрсетуді) жеткізу бойынша келісімшарттардың болуы және олардың дұрыс рәсімделуі;
- алынған және жіберілген тауарлық-материалдық құндылықтар сомаларының дұрыс рәсімделуі;
- өнімнің өзіндік құнына дебиторлық берешектің және талап ету мерзімі өткен дебиторлық берешектің дұрыс есептен шығарылуы[4].

Кредиторлық берешек айналымдылығын талдау үшін кредиторлық берешек айналымдылығының коэффициенті қолданылады. Кредиторлық берешектердің айналымдылық коэффициенті кредиторлық берешектің кезең ішінде қанша рет айналатындығын көрсетеді. Ол іскерлік белсенділікті сипаттайтын қаржылық коэффициент қатарына жатады. Кәсіпорынның қаржылық жағдайын тез талдау үшін қолданылады. Кредиторлық берешектің айналымдылық коэффициенті өнімді сатып өткізуден түскен кірістің кредиторлық берешекке қатынасы арқылы есептеледі.

Кредиторлық берешектің айналымдылық коэффициенті жоғары болған сайын, соғұрлым компания өзінің жабдықтаушылармен тез есептеседі. Айналымдылықтың төмендеуі төмендегілерді білдіруі мүмкін:

- шоттарды төлеумен байланысты мәселелер;
- төлемдердің тиімдірек, кейінге қалдырылған тәртібін қамтамасыз ететін және кредиторлық берешекті қаржылық ресурстарды алу көзі ретінде қолданатын жабдықтаушылармен өзара қарым-қатынас ұйымдастыру;

Кредиторлық берешек айналымдылығын дебиторлық берешек айналымдылығымен бірге бағалайды. Кредиторлық берешек айналымдылығының дебиторлық берешек айналымдылығынан жоғары болуы кәсіпорын үшін жағымсыз жағдай болып табылады.

Дебиторлық берешектердің айналымдылық коэффициенті дебиторлық берешектің кезең ішінде қанша рет айналатындығын көрсетеді. Іскерлік белсенділікті сипаттайтын қаржылық коэффициент қатарына жатады. Баланс пен Пайда мен зиян туралы есеп мәліметтері бойынша кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау кезінде қолданылады. Дебиторлық берешектің айналымдылық коэффициенті өнімді сатып өткізуден түскен кірістің дебиторлық берешекке қатынасы арқылы есептеледі.

Дебиторлық берешек айналымдылығы жоғары болған сайын компания сатып алушылармен тезірек есептеседі. Айналымдылықтың төмендеуі төмендегілерді білдіруі мүмкін:

- сатып алушыларда шоттарды төлеумен байланысты мәселелер;

– клиенттерді тарту және сақтап қалу мақсатында сатып алушыларға тиімдірек, төлемдердің кейінге қалдырылған тәртібін қамтамасыз ететін сатып алушылармен өзара қарым-қатынас ұйымдастыру.

Дебиторлық берешек айналымдылығын кредиторлық берешек айналымдылығымен бірге бағалайды. Дебиторлық берешек айналымдылығының кредиторлық берешек айналымдылығынан жоғары болуы кәсіпорын үшін жағымды жағдай болып табылады.

Кез келген ұйымның қаржылық жағдайын жақсарту үшін:

– дебиторлық және кредиторлық берешек арақатынасын қадағалау қажет. Дебиторлық берешектің кредиторлық берешектен қомақты артуы ұйымның қаржылық тұрақтылығына қауіп тудырады, қосымша қаржыландыру көздерін іздеу қажеттілігіне алып келеді;

– мерзімі өткен берешектер бойынша есептеулер жағдайын қадағалау қажет;

– төлемеушілік тәуекелін азайту мақсатында тапсырыс берушілердің санын ұлғайтуға бағытталу керек.

Әдебиеттер тізімі

1. Анализ дебиторской и кредиторской задолженности // Бухгалтерский учет.-№ 4, 2011ж.
2. «Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы » ҚР 2007.02.28 № 234-III заңы.
3. Пак С.А. Абсолютные и относительные показатели контроля и анализа дебиторской и кредиторской задолженности // Проблемы современной экономики.- №2(42), 2012 ж.
4. Пономарева О. Анализ дебиторской задолженности // Учет и финансы.-№3, 2010 ж., 8-б.

ОТЕЛБАЙ Ш.К.
*старший преподаватель,
кафедры «БУиА»,
КазЭУ им. Т.Рыскулова,
г. Алматы*

РЕВИЗИЯ, КОНТРОЛЬ И АУДИТ: АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ В КАЗАХСТАНЕ

В словаре Ожегова слово «Ревизия» имеет следующие значения:

- 1) Ревизия - Пересмотр чего-нибудь с целью внесения коренных изменений
- 2) Ревизия - Перепись податного населения для исчисления налогов
- 3) Ревизия - Обследование чьей-нибудь деятельности для установления правильности и законности действий.

Слово «Контроль» объясняется так: это всегда в определенном смысле противодействие. Контроль – процесс, включающий четыре базовых действия.

Первое – установление стандарта.

Второе – измерение результата.

Третье – определение отклонения.

Четвертое – проведение корректировок в случае существенности отклонений.

Ревизия как инструмент контроля – это полное обследование финансово-хозяйственной деятельности экономического субъекта с целью проверки ее законности, правильности, целесообразности и эффективности.

Контроль как составная часть менеджмента – порождается необходимостью экономико-управленческих процессов, необходимостью стимулирования и принятия превентивных (предупреждающих) мер.

Фундаментальными особенностями контроля являются:

Всеобъемлющий характер. С одной стороны - контроль одна из составных частей менеджмента. С другой стороны – все другие

составные части менеджмента – планирование, организация, мотивация – составные части общей системы контроля.

Экономичность контроля. По отношению к контролю применяется критерий – «затраты на контроль – прибыль от контроля». Контроль, который стоит больше, чем дает – не улучшает контроля над ситуацией, а направляет работу по ложному следу.

Современное производное от контроля (и модное) понятие - контроллинг (от английского controlling). Фактически - это тот же контроль, но рассматриваемый через призму систематических, постоянных действий и в этом качестве – как метод управления. Контроллинг - систематический контроль, направленный на повышение эффективности деятельности предприятия. В его основе – постоянный анализ отклонений фактических показателей от запланированных и постоянная корректировка отклонений.

Теперь рассмотрим определение аудита. Приведем определение аудита, наиболее полно отражающее его содержание.

Авторы фундаментального учебника, высококвалифицированные американские специалисты в области аудита Э.А. Арнс и Дж. Лоббек дают следующее определение аудиту: «Аудит (auditing) – это процесс, посредством которого компетентный независимый работник накапливает и оценивает свидетельства об информации, поддающейся количественной оценке и относящейся к специфической хозяйственной системе, чтобы определить и выразить в своем заключении степень соответствия этой информации установленным критериям».

Доктор экономических наук, профессор К.Ш. Дюсембаев, в своей монографии «Теория и эволюция аудита», очень подробно привел и изучил определения разных авторов. Аудит в любой стране - лишь элемент ее финансово-экономической системы, что определяет его содержание и функции. Поэтому в разных странах приняты различные толкования термина «аудит». Современный аудит – это неотъемлемый элемент инфраструктуры рынка, представляющий собой особую организационную форму контроля.

Однако, определений понятия «Аудит» почти столько же, сколько авторов. Несмотря на длительную историю развития аудита, фор-

мулировка содержания аудита до сих пор точно не определена или же в каждом государстве имеет свое определение.

Наиболее простым считается определение: «Аудит – это процесс уменьшения до приемлемого уровня информационного риска для пользователей финансовых отчетов». В монографии К.Ш. Дюсембаева изучены более 50ти определений аудиту и аудиторской деятельности.

Несмотря на наличие различных трактовок аудита, профессор подытоживает, что основная суть аудита сводится к представлению обществу информации о степени возможного доверия к финансовой отчетности организации. Таким образом, мы можем дать следующее понятие аудиту пишет автор: «Аудит представляет собой независимую проверку финансовой отчетности и связанной с ней прочей информации организации с целью выражения мнения о степени ее достоверности и соответствии требованиям действующих законодательных нормативных правовых актов» (стр. 36)

Аудитор должен выразить мнение о том, дает ли финансовая отчетность объективное мнение о фирме и индустрии.

На странице 25 монографии «Теория и эволюция аудита» Каким Шахметович отмечает: «Система финансового контроля в РК подразделяется на государственный, общественный и независимый контроль.

Государственный финансовый контроль осуществляют государственные органы контроля: Счетный комитет при Президенте РК, Министерство финансов РК, Национальный банк РК и др. Главной целью государственного контроля является проверка правильности образования государственных средств, их сохранности и целевого использования; контроль правильности и эффективности использования кредитных ресурсов; обеспечение обоснованности использования кредитных учреждений...; контроль государственного внутреннего и внешнего долга».

В поисках свежей информации для лекций по дисциплине «Ревизия и контроль» я регулярно просматриваю информацию на официальном сайте Счетного комитета. Там размещена статья заведующего юридическим отделом Счетного комитета по

контролю за исполнением республиканского бюджета Ю. Ф. Энгель: «Поэтапный переход от государственного финансового контроля к государственному аудиту как фактор повышения финансовой дисциплины», газета «Литер» 12.07.2013.

В этой статье автор, опираясь на Послание Главы государства – Лидера Нации Н.А. Назарбаева «Стратегия «Казахстан - 2050»: новый политический курс состоявшегося государства» от 14 декабря 2012 года, отмечает о необходимости перехода государственного финансового контроля на государственный аудит, с учетом лучшего передового опыта.

«Проделав системную работу по изучению зарубежной практики развития государственного финансового контроля (аудита), Правительством совместно со Счетным комитетом в июне 2012г. на рассмотрение Администрации Президента внесен проект Концепции внедрения государственного аудита» – пишет автор.

Концепцией предусматривается смена ориентиров в области государственного финансового контроля от формальной констатации к глубокому анализу причин слабой бюджетной дисциплины. Такой подход позволит рассматривать контрольные органы не как карательный инструмент в руках Парламента и Правительства, а в качестве независимых сторонних аудиторов «с незатуманенным взглядом» - помощников в предотвращении неэффективного и необоснованного использования бюджетных средств и активов государства.

При разработке Концепции стояли задачи не искоренить существующую систему финансового контроля, а принять системные меры по устранению действующих недостатков и гармоничной имплементации инструментов аудиторской деятельности частных компаний в основы управления государственным сектором.

Особое внимание в данном направлении будет уделено усилению роли служб внутреннего аудита, которые предлагается создать в каждом государственном органе. Они будут самостоятельны и структурно независимы от других подразделений. Это будет своего рода инструмент руководителя в контроле и оценке эффективности проводимых внутри государственного органа процессов, рации-

ональному использованию трудовых, материальных и финансовых ресурсов. Первый руководитель, не отвлекаясь от стратегических задач, благодаря деятельности служб внутреннего аудита сможет своевременно принимать меры по корректировке проводимой им политики, изысканию скрытых резервов, а также пресечению нарушений в подведомственных ему организациях и учреждениях.

Здесь хочется возразить автору, что создание в каждом государственном органевнутреннего аудита приведет к дополнительным расходам на содержание еще одного контролирующего отдела. А это еще одна статья расходов бюджетных средств и это при стабильно существующем дефиците бюджета. Кроме того, эта структура будет соответствовать критериям внутреннего аудита, а такой аудит, как известно, не является «независимым», т.к. аудиторы получают зарплату у проверяемых структур. Что в конечном итоге приведет к тому, что «внутренние аудиторы» просто будут выполнять требования своего руководства (работодателя).

Для Казахстана появление аудиторской деятельности это результат изменения политической и экономической ситуации. С появлением частной собственности на средства производства возникли частные структуры наравне с государственной собственностью. Поэтому возникла потребность в независимом аудите. Заказчиками стали собственники, для которых стало актуальным проверять работу наемных менеджеров, а также для того, чтобы обеспечить доверие со стороны клиентов, покупателей, заказчиков и т.д.

Не стоит забывать, что аудит - это коммерческая деятельность и цель ее – получение дохода. Именно поэтому она обязательно должна регулироваться государством. Аудиторская деятельность регулируется Международными стандартами аудита (МСА), законом Республики Казахстан от 20.11.1998 N 304-1 «Об аудиторской деятельности» и др. законодательными актами.

Республика Казахстан одна из первых стран СНГ, перешедшая на международные стандарты во всем. Бесспорно, что стандарт - это нужный документ, устанавливающий требования, спецификации, руководящие принципы или характеристики, в соответствии с которыми могут использоваться материалы, продукты, процессы

и услуги, которые подходят для этих целей. ИСО насчитывает более 19 500 международных стандартов, касающихся всех аспектов техники и бизнеса.

Однако не стоит забывать, что за 70 лет предыдущего экономического периода была построена эффективная система государственного контроля. Со стороны государства был обеспечен контроль уже на уровне учета. И мы еще помним такие лозунги как: «социализм это- учет, учет и учет». Кроме этого все структуры подлежали контролю со стороны государства ревизорами различных уровней, а также ОБХСС (отдел борьбы с хищениями социалистической собственности). Основными задачами такой ревизии были:

Проверка соблюдения финансовой дисциплины,

Выявление злоупотреблений, условий их возникновения, выработка мероприятий по предупреждению злоупотреблений,

Проверка исполнительской дисциплины и оценка эффективности действий управленческого персонала организации,

Исследование системы внутреннего контроля, повышение эффективности её функционирования.

Проверка правильности организации и постановки бухгалтерского учёта.

Проверка законности хозяйственных операций.

Контроль обеспечения сохранности имущества.

Выявление случаев незаконного расходования, списания средств (материальных и денежных).

Проверка доброкачественности первичных учётных документов и правильности бухгалтерских записей,

Проверка правильности определения прибыли и её распределения,

Проверка полноты и своевременности расчётов с персоналом,

Проверка полноты и своевременности расчётов с государственным бюджетом.

Задачи документальной ревизии в укрупнённом виде можно поставить в соответствие трём основным направлениям финансового контроля:

Контроль соответствия деятельности ревизуемого объекта нормативным актам (в том числе, локальным).

Контроль достоверности бухгалтерского учёта и отчётности.

Контроль эффективности использования ресурсов и управления капиталом.

Учитывая, все эти задачи, которые решала система ревизионного контроля, существовавшая 70 с лишним лет, не стоит искоренять существующую систему финансового контроля. Но при этом существует необходимость и дальше включаться в систему международных стандартов, а это значит, что нам не избежать перехода с системы «ревизионного» подхода к системе «аудиторского» подхода в контрольных функциях государства.

При разработке Концепции надо совместить задачи стоящие перед ревизорами с подходом к контролю в свете требований сегодняшнего дня.

В статье о проекте Концепции затронуты и другие актуальные проблемы. Например, проблемы по устранению параллелизма и дублирования функций Счетного комитета, региональных ревизионных комиссий с уполномоченным Правительством органом по внутреннему контролю.

В этом направлении во главу угла была поставлена цель снизить административную нагрузку на объекты контроля с одновременным увеличением охвата бюджетных средств и активов государства на предмет правильности и эффективности их использования.

В Концепции предлагается внедрить механизм четкого разграничения функциональных направлений работы, максимально исключая проверку одних и тех же объектов.

Для сокращения проверок планируется предусмотреть инструмент обязательного взаимного признания результатов экспертно-аналитической и контрольной деятельности. Будет усилена работа по проведению совместных и параллельных мероприятий с одновременным выходом на объект, исключив тем самым практику хождения контрольных органов друг за другом.

В данном направлении Концепция сфокусирована на создании единой информационной системы, способной существенно сократить временные затраты на проведение контроля, исключить практику выхода на объект для проверки незначительных вопросов, данные о которых содержатся в ведомственных информационных системах других государственных органов.

В информационную систему будут стекаться все сведения по объектам контроля, итоги проводимых в них контрольных мероприятий, принятых ими мерах по результатам проверок, а также иные сведения, способные качественно отразиться на улучшении финансовой дисциплины. Это повлияет на выбор в качестве объекта более рискованных направлений деятельности государственного сектора.

Система будет создаваться Счетным комитетом с последующей ее интеграцией с информационными ресурсами казначейства, налоговых и таможенных органов, органов статистики и Генеральной прокуратуры.

Внедрение электронной информационной системы обязательно даст положительный результат. Эти можно видеть даже на примере нашего ВУЗа, где с уверенностью можно сказать, что внедрение электронных систем оценок и контроля уже исключило возможность нерадивых студентов «договориться» с преподавателем.

Предполагается ввести институт сертификации государственных аудиторов на базе Назарбаев Университета. Сертификат будет свидетельствовать о высоком квалификационном уровне и мотивировать государственных аудиторов (контролеров) постоянно самосовершенствоваться и профессионально развиваться.

В целом принятие изложенных в Концепции мер позволит приблизить деятельность органов государственного финансового контроля к международным стандартам. Это имеет существенное значение, так как соответствие международным стандартам является необходимым условием для интеграции Казахстана в мировое сообщество.

Смена государственного контроля на аудит продиктована необходимостью не только констатировать уже свершившиеся фи-

нансовые нарушения, а выявлять причины, способствующие их возникновению, в целях предотвращения и пресечения их на корню.

При реализации Концепции необходимо принятие обновленного закона «Об аудиторской деятельности» и целого комплекса нормативных правовых актов, а возможно и отдельного закона «О государственном аудите», где к аудиту будут привязаны задачи, которые в свое время решала ревизия и контроль.

Можно констатировать факт того, что на сегодняшний день законопроект «О государственном аудите и финансовом контроле» в настоящее время проходит обсуждение в Парламенте Республики Казахстан.

Литература

1. Дюсембаев К.Ш. Теория и эволюция аудита: монография, - Алматы: Экономика, 2012. – 722
2. Абленов Д.О., Финансовый контроль и углубленный аудит: теория. Методология, практика, Экономика, Алматы, 2008.
3. Закон Республики Казахстан от 20.11.1998 N 304-1 «Об аудиторской деятельности»
4. газета «Литер» 12.07.2013.
5. <http://esep.kz>
6. <http://www.analitika.kz>

РЫСКАЛИ А.

*Магистрант 1 курса ПМ специальности «Учёт и аудит»
научный руководитель к.э.н., доцент Биктеубаева А.С.*

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА КОММЕРЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ

Статья посвящена изучению подходов к оценке экономического потенциала и определению элементов экономического потенциала предприятия

The article is devoted to the research of approaches to assessing the economic potential and identifying elements of economic potential

Ключевые слова: потенциал предприятия, оценка экономического потенциала, элементы экономического потенциала

В настоящее время одной из глобальных проблем современной компании является сохранение конкурентоспособности и поддержание активности в непрерывно развивающихся условиях внешней среды. Данная проблема в совокупности с другими подобными проблемами не является для современной компании новой. Так как успешное введение бизнеса является результатом рационального менеджмента, который основан на использовании информации о возможностях предприятия. От возможностей компании зависит то, насколько динамично будет развиваться бизнес. Отсюда следует, для успешного развития бизнеса предприятие должно обладать соответствующим экономическим потенциалом. Более того, деятельность экономического субъекта представляет собой сложную систему, которая определяется и описывается показателями и направлена на поддержание, а по большей части – на повышение своего экономического потенциала.

Применение оценки экономического потенциала и его использования наталкивается на существование объективных различий в условиях практической деятельности коммерческих организаций. Совокупность отдельных показателей может описывать ее модель и годится для оценки экономического потенциала. Однако управление хозяйственной деятельностью требует унифицированного и согласованного подхода к вопросам принятия решений по развитию предприятия.

Эффективность деятельности коммерческой организации во многом зависит от правильного формирования состава и структуры экономического потенциала. В экономической литературе существуют различные определения понятия экономического потенциала – от узкого его понимания как годового объема производства до таких глобальных категорий, как социально-экономическая система.

Для определения категории «потенциал предприятия» как объекта исследования экономической науки необходимо остановиться на теоретических подходах к определению в исследованиях ученых-экономистов. На сегодняшний день имеется множество публикаций, которые содержат различные толкования понятия «потенциал предприятия». Во многих работах отмечается важность изучения проблемы оценки потенциала, его использования и прироста, указывается на существование значительных различий в определении самого понятия потенциала, его сущности, состава и соотношениями с другими категориями.

По мнению Л.С. Сосненко, экономический потенциал представляет собой совокупность ресурсов и резервов, т.е. наличие активов, которые обеспечены соответствующими источниками финансирования, или как способность фирмы обеспечивать свое долговременное существование и достижение стратегических целей на основе использования системы наличных ресурсов.

И.А. Гунина рассматривает потенциал предприятия как совокупность показателей или факторов, характеризующих его силу, источники, возможности, средства, запасы, способности, ресурсы и многие другие производственные резервы, которые могут быть использованы в экономической деятельности.

Так, под экономическим потенциалом предприятия понимается система, включающая совокупность кадровых, финансовых, производственных, инновационных, информационных и других возможностей, направленных на обеспечение долгосрочного экономического развития компании на основе принятых к реализации стратегий.

Л.С.Сосненко, Н.Е. Зимин, В.В.Ковалев и другие авторы считают, что результатом финансово-хозяйственной деятельности является достижение определенного уровня экономического потенциала, состоящего из имущественного потенциала и финансового положения компании.

Л.С.Сосненко делает акцент на том, что деятельность предприятия осуществляется под воздействием внешней и внутренней среды. Значит, следует начать анализ деятельности предприятия с

выявления имеющихся внешних и внутренних резервов, а затем произвести оценку экономического потенциала и определить пути его увеличения за счет выявленных резервов.

В свою очередь, В.В. Ковалев при оценке экономического потенциала предприятия характеризует финансовый потенциал как с позиции краткосрочной, так и с позиции долгосрочной перспективы. В первом случае речь идет о ликвидности и платежеспособности коммерческой организации, во втором – о ее финансовой устойчивости.

Для осуществления анализа экономического потенциала предприятия авторы используют финансовую отчетность, которая отражает результаты конкретной деятельности предприятия, а также систему расчетных показателей, основанных на этой отчетности.

Все рассмотренные подходы к оценке экономического потенциала коммерческой организации относятся к ретроспективному анализу, т.е. оценка дается за прошедший период времени, и при этом выявляются только неиспользованные резервы, а не возможности компании в будущем.

Вышеперечисленные определения «экономического потенциала» не способствуют:

- точному, четкому определению экономического потенциала предприятия, рассматривая его как один из факторов, который влияет на экономический потенциал всей страны, области или региона;
- проведению комплексной оценки экономического потенциала фирмы, включая влияние только внутрифирменных либо только внешних факторов, в то время как и те, и другие в целом могут представить реальную оценку положения компании, а также определить его возможности при наличии определенного потенциала.

Проблема управления экономическим потенциалом, и в частности возможностью фирмы при необходимости быстро и легко адаптироваться к определенным обстоятельствам с имеющимся у него экономическим потенциалом, при всем разнообразии работ по экономическому анализу на всех уровнях остается нерешенной.

Изучение проблемы развития и максимально эффективного использования экономического потенциала предприятия должно

предваряться точным определением этого понятия и структуры, входящих в его состав элементов.

Поэтому рассмотрим составляющие элементы экономического потенциала предприятия.

Трудовой потенциал - основная часть экономического потенциала, которая характеризуется количественным и качественным составом трудовых ресурсов фирмы, их соответствием уровню используемой техники и технологии, способностью к перспективному развитию в соответствии с целями компании.

Финансовый потенциал раскрывается исследованием количества и качества финансовых ресурсов, определяющих возможности функционирования и развития предприятия. Факторы, характеризующие финансовый потенциал предприятия, к которым относятся: достаточность оборотных средств на предприятии, стоимость имущества компании, размер внешнего и внутреннего долга и т.д., во многом определяют инвестиционную конкурентоспособность предприятия, кредитоспособность, экономическую независимость.

Производственный потенциал представляет собой имеющиеся и потенциальные возможности производства к выпуску конкурентоспособной продукции при эффективном использовании основных факторов производства на основе обеспеченности основными видами ресурсов.

Каждый из элементов экономического потенциала может оцениваться с различной степенью детализации. Сущность таких методик сводится преимущественно к исследованию загрузки оборудования, технического уровня отдельных его видов, оценке отдельных элементов применяемой технологии и т.д. Кроме это, для оценки производственного потенциала необходимо произвести анализ существующих на предприятии условий для выпуска продукции, а именно: зданий, сооружений, системы коммуникаций, производственных площадей и т.д. Необходимо также учитывать и рыночную стоимость основного капитала.

Уровень производственного потенциала во многом определяется потенциалом рынка, т.е. абсолютным (относительным) объемом товаров, которые могут быть закуплены или потреблены тем

или иным сегментом рынка за определённый временной период.

Научно-технический потенциал представляет собой совокупность кадровых, материально-технических, информационных, инновационных и организационных ресурсов, предназначенных для достижения стратегических целей, истоящих перед компанией и поддержания конкурентоспособности.

Совокупность инновационного и информационного потенциалов характеризуется в основном своевременностью постоянного обновления производства, сменой или усовершенствованием технологий, разработкой новых продуктов, а также возможностью качественной обработки и анализа проходящей информации.

Исходя из вышеизложенного, под экономическим потенциалом с точки зрения адаптации следует понимать степень открытых возможностей предприятия включаться в меняющиеся внешние условия среды с имеющимися на данный момент материально-техническими, организационно-экономическими и трудовыми ресурсами.

Адаптацию нельзя рассматривать как отдельный обособленный процесс, который не связан с системой управления персоналом на предприятии. Так как до недавнего времени при оценке потенциала предприятия приоритетом был основной капитал (машины, оборудования и т.д.). На мой взгляд, после исчерпания возможностей повышать эффект от технического фактора приоритетность следует закрепить за способностями сотрудников, т.е. человеческим потенциалом. Проблема управления человеческим потенциалом, в особенности вопрос его оценки в составе экономического потенциала мало изучены и требуют дополнительного изучения. Подготовка персонала, способного эффективно руководить инновационными процессами, разрабатывать и внедрять высокотехнологичные проекты, является приоритетным направлением как отдельного предприятия, так и государства в целом.

Список использованной литературы

1. А.И.Алексеева, Ю.В.Васильев, А.В.Малеева, Л.И.Ушвицкий Кмплексный экономический анализ хозяйственной деятельности Москва-2011. – 543 с.

2. Гунина И.А. Методологический подход к исследованию возможностей развития экономического потенциала предприятия на основе анализа регионально-отраслевых тенденций // Машиностроитель. - N 12.- 2009. – 334 с.
3. Ковалев В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры. - М.: Финансы и статистика, 2010. – 560 с.
4. Сосненко Л.С., Черненко А.Ф. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности. Краткий курс. КноРус, 2007. – 344 с.
5. Борзенкова К.С. Оценка экономического потенциала предприятия и повышение эффективности его использования: автореф. дис... канд. экон. наук / К.С. Борзенкова. – Белгород, 2009. – 24 с.
6. Журнал «Труды МГТА» № 12 - 2012

СКАКОВА А.Ж.

*и.о. доцента кафедры
«Прикладная информатика»
КазЭУ им. Т. Рыскулова*

ПРИМЕНЕНИЕ НОВЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ АНАЛИЗА И ОБРАБОТКИ НАУЧНЫХ ДАННЫХ

Развитие современного общества во многом обусловлено развитием компьютерных информационных технологий, которые пронизывают все сферы жизнедеятельности человека, обеспечивая эффективное функционирование и успешную эволюцию общественного организма. Это общемировая тенденция, которая в полной мере проявляется и в сфере научных исследований. В настоящее время без использования компьютера крайне сложно представить себе современную науку и социологию, ведь именно благодаря применению компьютерной техники и соответствующего программного обеспечения сегодня значительно упростились процедуры обработки социологических данных, оформление социологических отчетов, составление сложнейших статистических

таблиц, графиков, диаграмм, гистограмм и других атрибутов социологического исследования и в сфере научных исследований.

В наше время наука играет в обществе весьма значимую роль, и повышенный интерес к ней социологии вполне закономерен. Можно говорить не только о науке как о решающей силе общественного развития, но и о самом обществе которое не в малой степени определяет специфику и тенденции науки. Интерес к вопросам социокультурной обусловленности научного познания выделил её в качестве отдельного предмета изучения. На этой основе активизировались исследования, представленные социологией науки.

Социология науки сосредотачивает внимание на функционировании и развитии науки как социального института. Одной из её сфер изучения является научная коммуникация. В наши дни это тема затрагивается редко, и исследований изучающих проблематику в данной сфере крайне мало. В сферу её проблематики также попадают: организация науки; поведение ученых; роль ученого в обществе; влияние науки на общество, влияние общества на науку; влияние на науку экономических, политических факторов организации научного и т.д. Однако наименее изученной остается научная коммуникация.

Информатизация является реакцией общества на существенный рост информационных ресурсов и потребность в значительном увеличении производительности труда в информационном секторе общественного производства. Как показывает практика промышленно развитых стран (США, Англии, Японии), решение проблемы информатизации общества является глобальной целью развития и связывается с выходом страны в третьем тысячелетии на новый уровень цивилизации. Они охватывают полный информационный цикл – выработку информации (новых знаний), их передачу, переработку, использование для преобразования нового объекта, достижения новых высших целей.

Информационные технологии третьего уровня означают высший этап компьютеризации системы управления, позволяют задействовать ПК в творческом процессе, соединить силу человеческого ума и мощь электронной техники. Полная интегрированная

информатизация системы управления предполагает охват следующих информационно-управленческих процессов: связь, сбор, хранение и доступ к необходимой информации, анализ информации, поддержка индивидуальной деятельности, программирование и решение специальных задач.

На базе электронных источников и компьютерных технологий развиваются новые методы и направления исследований общественных процессов, основанные на анализе больших массивов данных и документов. Научные результаты исследований, проведенных с использованием реальных данных, имеют важное социальное значение, повышается востребованность научных исследований обществом.

Научная информация – это информация, наиболее полно отражающая объективные закономерности природы, общества и мышления. Научная информация подразделяется по областям получения или использования: политическая; экономическая; техническая; биологическая; физическая и т.д.

Сбор и обработка научной информации может быть выполнена следующими способами: анкетирование, собеседование, экспертный опрос и т.д., но основой является работа с научно-техническими документами, которая включает поиск, ознакомление, проработку документов и систематизацию информации.

Поиск информации выполняется по каталогам, реферативным и библиографическим изданиям. Автоматизация этой процедуры обеспечивается использованием специализированных информационно-поисковых систем (ИПС) библиотек и научно-исследовательских институтов (НИИ), электронных каталогов, поиском в машиночитаемых базах данных (БД), а также с помощью программ поиска в сетях Интернет.

Развитие сетей связи по обеспечению доступа к сети Интернет идет опережающим темпами. Пользователями сети Интернет является 53,5 % населения Казахстана (согласно оперативным данным Агентства по статистике Республики Казахстан за 2 квартал 2013 года). Для сравнения, всего на данный момент в мире более 2,7 миллиардов пользователей или 39 % населения планеты.

По данным Всемирного банка, общий объем рынка информационных компьютерных технологий (ИКТ) в мире в 2012 году составил 3 280 миллиардов долларов США и имеет тенденцию роста ежегодно на 4%. В Казахстане данный показатель на 2013 год составил 840 миллиардов тенге, т.е. 3,02 % ВВП Казахстана.

По оценке IDC, объем всего IT-рынка составил в 2012 году 207 миллиардов тенге. Рост по сравнению с 2010 годом - 19,2%. При этом на оборудование приходится 88,6% рынка, лицензионное ПО - 5,2%, IT-услуги - 6,2%. Низкие показатели рынка программного обеспечения и IT-услуг в первую очередь свидетельствуют о неразвитости инновационной деятельности в предприятиях сферы ИКТ. Это, прежде всего, связано с высокими рисками научно-исследовательской деятельности и слабым инновационным потенциалом имеющих в стране ИКТ компаний, ВУЗов и научно-исследовательских организациях в ИКТ [1].

Кроме того, согласно опубликованному отчету Всемирного Экономического Форума (ВЭФ) по информационным технологиям Казахстан занял 43 место среди 144 стран мира по индексу сетевой готовности, поднявшись на 12 позиций по сравнению с 2012 годом [2].

В последнее время социальные сети являются одной из наиболее популярных тем в исследованиях и в образовании. Сетевые методы помогают лучше понять и описать социальные и экономические процессы, в том числе и количественно. Как известно, динамическое описание объекта исследования всегда представляло проблему для социологических, да и большинства экономических исследований.

Если говорить о степени исследуемости, анализ социальных сетей стали применять во второй половине двадцатого века как дополнение к стандартному набору инструментов социальных исследователей. В его основе лежит убеждение, что объяснения общественной организации нельзя найти в природных процессах или абстрактных силах. Вместо этого мы можем обратить внимание на структуры отношений, которые налаживают (или ограничивают) взаимодействия (Wellman, 1988), а также на поведение агентов, которые вос-

производят и изменяют эти структуры (EmirbayerandMische, 1998). Данная парадигма применялась в исследованиях различных сфер социальных взаимодействий, таких как: сексуальные контакты среди подростков (Bearmanetal. 2004), коммуникации в сообществе наркозависимых (Koesteretal. 2005) [3].

А также анализ социальных сетей эффективно используется для борьбы с отмыванием денег, кражами личности, сетевыми мошенничествами, кибератаками и др. В частности методики использовались при расследовании незаконных операций с ценными бумагами, проводившемся Австралийской комиссией по ценным бумагам и инвестициям (AustralianSecuritiesandInvestmentCommission).

Автор ряда книг и эксперт в области безопасности и анализа данных Джисус Мина (JesusMena) назвал АСС «техникой интеллектуального анализа данных, представляющей их структуру в виде связанных между собой объектов». Эта техника базируется на таких математических дисциплинах, как теория графов и матричная алгебра, и обеспечивает аналитиков инструментарием, позволяющим моделировать и изучать структуру связей между различными объектами[4].

На сегодняшний день для анализа данных статистической и социологической обработки разработаны десятки программных продуктов. Такие как: SPSS, SAS, Stata , Pajek, R, Matlabi другие.

Как правило, первый шаг в сетевом анализе – визуализация. Визуализированные графы – это превосходные модели для быстрого распознавания образов. Они могут рассказать смотрящему человеку, какие узлы являются ближайшими, по какой причине и где можно найти плотные кластеры активности.

Визуализация – это распространенная техника, её часто применяют в исследованиях социальных сетей, кроме того, использование визуализации в презентациях предполагается этикетом.

В Европе для обработки данных научных исследований используются такие современные программные продукты как Pajek, R и MatLab. Программы предназначены для анализа больших сетей. Pajek обладает богатыми средствами визуализации се-

тей, возможностью преобразования данных, поддерживает разные форматы файлов. Продукт позволяет легко создавать визуальные представления взаимосвязей между исследуемыми объектами.

R — язык программирования для статистической обработки данных и работы с графикой, а также свободная программная среда вычислений с открытым исходным кодом в рамках проекта GNU. R — проект аналогичный языку «S» (Bell Labs), альтернативная реализация языка S. Он широко используется в научных и экономических исследованиях. Так как R поддерживает широкий спектр статистических и численных методов и обладает хорошей расширяемостью с помощью пакетов. Пакеты представляют собой библиотеки для работы специфических функций или специальных областей применения. В базовую поставку R включено основное ядро пакетов, а всего по состоянию на 2013 год доступно более 4000 пакетов.

Ещё одной особенностью R являются графические возможности, заключающиеся в возможности создания качественной графики, которая может включать математические символы [5].

А также нужно отметить возрастающую роль Интернет-технологий в научной коммуникации. Речь идет о Web 2.0. Web 2.0 – в широком смысле это идеология построения сайтов, соответственно которой контент сайтов пополняется от количества пользователей: разработчики предоставляют инструментарий с помощью которого пользователи создают контент; в узком смысле web 2.0 часто отождествляют с конкретными техническими формами (такими как Wikipedia, Livejournal, Facebook и т.д.). Рассмотрим понимание этой технологии с различных точек зрения:

«Web 2.0 включает в себя различные значения, такие как: повышенное внимание к пользовательскому контенту, обмен данными, контентом, коллективной работой, использование различных видов социального обеспечения, новых способов взаимодействия с веб-приложениями, и использование веб как платформы для создания и потребления контента.» [6].

«Web 2.0. связан не только с конфигурацией технологий, а также с изменением практик коммуникации и созданием информации. Сервисы Web 2.0 делают акцент на децентрализованную

и коллективную генерацию, оценку и организацию информации, часто с применением формами технологического посредничества .

Само явление web 2.0 до сих пор не является полностью детерминированным: проводятся исследования и конференции, регистрируются практики, создаются продукты, - но полного и общепризнанного понимания на данный момент нет. Ученые Манчестерского университета, под руководством профессора Роба Проктора, провели исследование в Великобританских научных центрах, результатами которого явилось подтверждение использования учеными инструментов web 2.0. Это означает, что с целью повышения скорости и эффективности передачи информации ученые используют дополнительные средства: различные социальные сети, блоги, чаты, вики-сервисы. Исследование также свидетельствует о том, что большинство ученых, хотя бы время от времени, используют один или несколько веб 2.0 инструментов и услуг в рамках своей работы для того, чтобы распространить её, в том числе и на стадии разработки, а также для развития и поддержания связей и сотрудничества, или чтобы выяснить, чем занимаются другие. Но частое или интенсивное использование встречается редко, а некоторые исследователи считают блоги, вики и другие новые формы коммуникации пустой тратой времени или даже представляющими опасность. Принимая решение об использовании Web 2.0 инструментов и услуг в рамках своей повседневной практики, ученые отталкиваются прежде всего от пользы и выгоды, которые можно получить, и от того, как это согласуется с использованием общепринятых инструментов и услуг [7].

Говорить о перспективах новых интернет-технологий в сфере научной коммуникации, в частности web 2.0, достаточно сложно: процесс нововведения громоздок, и занимает много времени. Исследования, проводимые в этой области, указывают на положительное влияние способов коммуникации посредством интернет, что дает основание для дальнейшего изучения и применения. С одной стороны можно говорить о «большом будущем» интернет-технологий в научной коммуникации : имеется ввиду рост спроса и предложения, также рост глобализации в данной сфере. С другой

стороны, далеко не во всех странах введение новаций проводится «гладко». Инновационный конфликт может завести в тупик развитие интернет-технологий в сфере научной коммуникации. Если рассматривать web 2.0 отдельно, то именно эта технология может оказаться на острие конфликта. В исследовании, проведенном Робом Проктором действительно подтверждается эффективность интерактивных интернет-сервисов в научной коммуникации, но говорить о популяризации и о расширении данных сервисов в других областях пока говорить не приходится. Несмотря на наличие огромного количества сайтов причисляемых к web 2.0 на должный уровень данная технология пока не вышла. На наш взгляд сегодня сделать точный прогноз о перспективах нельзя, но можно точно выделить эффективность новых информационных технологий в научной коммуникации.

Таким образом, роль информационных технологий в науке стала очень актуальной. Применение новых информационных технологий и средств вычислительной техники в геномной инженерии, в прикладных науках и биотехнологии коренным образом меняет уклад нашей жизни. Развитие информационно-телекоммуникационной инфраструктуры в масштабах страны – это необходимое условие для того, чтобы казахстанская наука могла выйти на зарубежные виртуальные рынки, взять на вооружение самые передовые технологии, а создание общенациональных банков данных позволит сделать их привлекательнее для потенциальных клиентов, партнеров и инвесторов.

Литература

1. http://egov.kz/wps/portal/Egov/secondPage/!ut/p/b1/04_SjzQyNLawMDE1MNWP0I_KSyzLTE8syczPS8wB8aPM4oO8PE2cnAwdDSxMw4wMHE08nZ2CA0KDXcwM9XOjHBUBQnFV1w!!/?contentPath=/egovcontent/transport/communications/article/gp_inf_kaz_2020&lang=ru
2. www.group-global.org/storage_manage/download_file/14880
3. Adamic, L., & Adar, E. (2005). Howtosearch a socialnetwork. *SocialNetworks*, 27(3), 187–203.

4. Adamic, L., & Glance, N. (2005). The political blogosphere and the 2004 U.S. election: Divided they blog. Working Paper.
5. URL http://cran.r-project.org/doc/contrib/rdebuts_en.pdf
6. R Core Team (2013). R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria.
7. Rob Procter If you build it, will they come? How researchers perceive and use web 2.0. URL: <http://www.rin.ac.uk/our-work/communicating-and-disseminating-research/use-and-relevance-web-20-researchers>
8. Paul Anderson What is Web 2.0? Ideas, technologies and implications for education//JISC Technology and Standards Watch, Feb. 2007.

СУЛТАНОВА Б.Б.

зав.каф. Учет и аудит

к.э.н., доцент

КазНУ имени аль-Фараби

г. Алматы

РОЛЬ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА И ВНУТРЕННЕГО АУДИТА В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА В РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В послании Президента Республики Казахстан народу Казахстана от 14 декабря 2012 года «Стратегия «Казахстан - 2050»: новый политический курс состоявшегося государства», котором отмечалось «Нам нужно создать комплексную систему государственного аудита на основе самого передового мирового опыта»

Развитие казахстанского общества и возникающие перед государственным аппаратом обязательства нового формата требуют функционирования сильной системы государственного управления.

В решении этих вопросов возрастает роль государственного финансового контроля как неотъемлемой части государственного управления [1].

Контроль, являясь одной из важнейших функций процесса управления, осуществляемого на любом уровне, пред-

ставляет систему наблюдений и проверки соответствия процесса функционирования управляемого объекта принятым управленческим решениям, а также выявление результатов управленческих воздействий на управляемый объект.

Важнейшей функцией любого государства является контрольная функция, предполагающая контроль со стороны государства за соблюдением хозяйствующими субъектами экономических и правовых правил и норм в процессе их финансово-хозяйственной деятельности, а также контроль за исполнительной властью.

Контроль осуществляется в различных сферах деятельности общества. Как форма реализации контрольной функции финансов, финансовый контроль необходим в любом обществе, основанном на товарно-денежных отношениях. В странах с рыночной экономикой роль финансового контроля особенно велика, так как важнейшим направлением деятельности субъектов хозяйствования при обязательном соблюдении установленных норм права становится повышение ее эффективности и результативности. Финансовый контроль имеет важнейшее значение для управления финансами на любом уровне, обеспечивая надежное функционирование всей финансовой системы, реализацию осуществляемой государством финансовой политики, содействует обеспечению финансовой безопасности[2].

Экономическая политика государства осуществляется с помощью финансово-кредитных рычагов. Одним из наиболее важных рычагов управления финансовой системы является финансовый контроль. На современном этапе организации финансовый контроль претерпевает серьезные изменения.

Соблюдение экономическими субъектами действующего законодательства, эффективное распоряжение управляющими введенной им собственностью необходимо контролировать. И, прежде всего такой контроль должен присутствовать в сфере финансов, являющейся главным индикатором экономического здоровья. Именно поэтому во всех странах уделяется такое внимание вопросам организации финансового контроля всех сторон экономической жизни и особенно сферы государственных финансов.

Для Казахстана в высшей степени актуальна организация эффективной всеобъемлющей системы финансового контроля. Существовавшая ранее в стране система финансового контроля была ориентирована на экономику, в которой основная роль принадлежала государственной собственности, управляемой административно-командными методами. Экономические преобразования вызвали необходимость построения принципиально новой системы финансового контроля – целостной, действующей на единых принципах, охватывающей все стороны экономической жизни.

Система финансового контроля должна включать надежный и жесткий государственный контроль, как внутренний, позволяющий исполнительной власти эффективно выполнять возложенные на него обществом обязанности, так и внешний, от исполнительной власти не зависящий, гарантирующий гражданам, что исполнительная власть и подчиненные ей структуры ведут свою деятельность наиболее рационально и эффективно в интересах своего общества. Внешний государственный финансовый контроль, не зависимый от экономических субъектов, распоряжающихся финансовыми ресурсами, приверженный только закону и несущий ответственность перед всем гражданским обществом, следует признать главным средством установления финансового порядка в стране[3].

Однако, чтобы отвечать современным требованиям, система государственного финансового контроля должна быть радикально реформирована.

Значение финансового контроля выражается в том, что при его проведении проверяются, во-первых, соблюдение установленного правопорядка в процессе финансовой деятельности органами государственной власти и местного самоуправления, предприятиями, учреждениями, организациями, гражданами и, во-вторых, экономическая обоснованность и эффективность осуществляемых действий, соответствие их задачам государства и муниципальных образований. Таким образом, он служит важным способом обеспечения законности и целесообразности проводимой финансовой деятельности.

Современный этап развития Казахстана характеризуется тенденциями укрепления государственной власти, повышением роли государства в системе управления экономикой, усилением борьбы с коррупцией и правонарушениями в экономической сфере. В этой связи объективно возрастает значение и роль финансового контроля.

Наличие финансового контроля объективно обусловлено тем, что финансам как экономической категории присущи не только распределительная, но и контрольная функции. Поэтому использование государством и муниципальными образованиями для решения своих задач финансов обязательно предполагает проведение их помощью контроля за ходом выполнения этих задач. Финансовый контроль осуществляется в установленном правовыми нормами порядке всей системой органов государственной власти и органов местного самоуправления, в том числе специальными контрольными органами при участии общественных организаций, трудовых коллективов и граждан[4].

Ни одна из острейших социально-экономических проблем не будет решена, ни о каком возрождении казахстанской государственности не может быть и речи, пока не будет наведен должный порядок в системе государственного финансового контроля и ей не будет придана надлежащая стабильность. Поэтому эффективный и действенный финансовый контроль является необходимым условием сильной власти, важнейшим фактором государственного строительства.

Финансовый контроль и его организация занимает особое место в управлении финансами в современных условиях и требует подробного рассмотрения.

Основным содержанием финансового контроля в условиях рынка являются обеспечение качества и эффективности финансово-хозяйственного управления, защита финансовых интересов государства и его граждан, всех субъектов хозяйствования и управления; содействие проводимой государством единой финансовой, кредитной и денежной политике.

Финансовый контроль охватывает своим воздействием общественные отношения, возникающие в сфере бюджетной

деятельности государства, т.е. в процессе образования, распределения и использования определенных фондов денежных средств[5].

Учитывая всепроникающий характер финансового контроля, его возрастающую роль в условиях формирования рынка как важнейшей функции финансов, представляется возможным говорить об особой роли финансового контроля и, в первую очередь, государственного финансового контроля на каждом этапе осуществления финансовой деятельности.

Механизм управления государством посредством централизованной аккумуляции финансовых ресурсов и организации процесса их перераспределения требует создания четкой системы финансового контроля, способной обеспечить законность финансовой деятельности государства и оценить ее эффективность и целесообразность.

Основу механизма управления финансовой деятельностью государства составляет государственный финансовый контроль.

Государственный финансовый контроль предназначен для реализации финансовой политики государства, создания условий для финансовой стабилизации. Это, прежде всего разработка, утверждение и исполнение бюджетов всех уровней, а также контроль за финансовой деятельностью государственных предприятий и учреждений, государственных банков и корпораций. Финансовый контроль со стороны государства, негосударственной сферы экономики затрагивает лишь сферу выполнения денежных обязательств перед государством, включая налоги и другие платежи, соблюдение законности и целесообразности при расходовании выделенных или бюджетных субсидий и кредитов, а также соблюдение установленных правительством правил организации денежных расчетов, ведения учета и отчетности.

Функциональное назначение государственного финансового контроля заключается в успешной реализации финансовой политики и безопасности государства, обеспечении эффективного использования ресурсов во всех сферах экономики.

Такую роль должен выполнять государственный аудит.

Государственный аудит как форма независимого контроля

может охватывать все экономические субъекты, независимо от их организационно-правовых форм и форм собственности, а также ведомственной принадлежности.

Таким образом, основной задачей государства на сегодняшний день является формирование действенной системы государственного финансового контроля путем решения существующих проблем в определении перспективных направлений ее развития.

Бюджетный учет выполняет функции особой информационно – технической системы, обеспечивающей непрерывность и устойчивость функционирования государственной экономики.

К бюджетным относятся организации, основная деятельность которых полностью финансируется за счет средств бюджета на основе планов финансирования бюджетных программ. Обязательным условием является финансирование расходов по бюджетным программам и ведение бухгалтерского учета и отчетности в порядке, предусмотренном для бюджетных учреждений[4].

Особенности бухгалтерского учета в бюджетных учреждениях определяются:

1) Бюджетным кодексом о бюджетном устройстве и бюджетном процессе - Правилами исполнения республиканского и местных бюджетов, утвержденных постановлением Правительства Республики

2) Приказом министерство финансов Республики Казахстан от 16 ноября 2009 года №495 Об утверждении Правил ведения бюджетного учета (с изменениями и дополнениями от 08. 10. 2013 № 469)

3) Правилами составления и представления отчетности государственными учреждениями, утвержденными приказом министра финансов Республики Казахстан от 30.12.2008 № 644 (с изменениями и дополнениями от 13 11. 2013 № 523)

4) Приказом министерство финансов Республики Казахстан от 02.08.2011 года № 390 «Об утверждении Альбома форм бухгалтерской документации для государственных учреждений» (с изменениями и дополнениями от 12 10. 2013 № 480)

5) другими нормативными документами, содержащими указания по учету и отражению в балансе операций учреждений, состоящих на бюджете.

Бухгалтерский учет исполнения бюджета, или бюджетный учет, - одна из важнейших частей единой системы хозяйственного учета. Он дает необходимые сведения о ходе и результатах исполнения бюджета, служит средством контроля за исполнением бюджета - за поступлением доходов, за выполнением расходной части бюджета и использованием государственных средств по целевому назначению.

К особенностям бухгалтерского учета в бюджетных учреждениях относят:

- организацию учета в разрезе специфик бюджетной классификации;
- контроль исполнения планов финансирования расходов;
- выделение в учете кассовых и фактических расходов;
- переход на казначейскую систему исполнения бюджетов;
- отраслевые особенности учета в учреждениях бюджетной сферы (образование, здравоохранение)[5].

Хорошо поставленный учет позволяет не только выявить скрытые резервы, обнаружить нарушение режима экономии плановой и финансово бюджетной дисциплины, но и предупреждать и вовремя устранять возможные потери и необоснованные затраты.

Совершенствование бухгалтерского учета, усиление его контрольных функций за финансовой и хозяйственной деятельностью учреждения – основа укрепления финансово-бюджетной дисциплины.

Осуществляя сплошное и непрерывное отражение всех операций, связанных с исполнением планов финансирования расходов по бюджету, бухгалтерский учет позволяет не только систематически сопоставлять их с утвержденными нормативами и ассигнованиями расходов по спецификам, но и устанавливать причины отклонений фактических расходов от утвержденных нормативов, выявлять наиболее целесообразные нормы расходов и повышать уровень бюджетного планирования в целом.

Для Казахстана внедрение государственного внутреннего аудита является очень важным шагом на пути совершенствования системы контроля в государственных органах, следовательно, является важным инструментом обеспечения эффективности деятельности государственных органов и использования государственных финансов. Преимуществом внедрения внутреннего аудита является то, что он представляет независимое и объективное мнение руководству государственного органа. Тем самым результаты внутреннего аудита и рекомендации аудиторского подразделения могут принести большую пользу государственным органам в выполнении функций и достижении ими своих стратегических целей.

Для того чтобы государственный финансовый контроль в Казахстане был действительно эффективным и соответствовал уровню экономически развитых государств, необходимо проделать много важных и существенных преобразований. Создание системы государственного управления на современном этапе, предлагает реализацию совокупности мер правового, организационного и методологического характера. и все это требует безотлагательного и поэтапного решения.

Литература:

1. Концепция внедрения государственного аудита в РК от 3 сентября 2013 года № 634
2. Ирвин Д. Финансовый контроль: пер с англ./под. ред. И.И. Елисеевой.- М.: Финансы и статистика, 2008
3. Шахрай С.М. Финансовый контроль в XXI веке/ С.М. Шахрай// Налоги.-31/3/2011 №12
4. Ержанова З.А. совершенствование бухгалтерского учета государственного сектора. Проблемы управления №2 (31)2009
5. Официальная газета №6 (684) 7 февраля 2014г.

ТАЖИЕВА А.

*Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ-нің
«Бухгалтерлік есеп және аудит»
кафедрасының магистранты*

ӨЗІНДІК ҚҰНДЫ КАЛЬКУЛЯЦИЯЛАУДЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ӘДІСТЕМЕСІ

Шығындарды өнімнің (орындалған жұмыстың, көрсетілген қызметтің) өзіндік құнына толық енгізу тұрғысынан толық өзіндік құн есебінің жүйесі шығындарды тиімді басқаруға қажетті ақпаратпен толық қамтамасыз етпейді. Сондықтан халықаралық практикада «директ-костинг» шектеулі өзіндік құн есебі жиірек қолданыла бастады.

Бұл жүйені шығын объектілері бойынша толық емес, шектеулі өзіндік құн жоспарланатын және ескерілетін калькуляциялауға баламалы, дәстүрлі отандық әдістердің бірі деп қарауға болады. Бұл жағдайда өзіндік құн тек өзгермелі шығындар бөлігінде ғана ескеріледі және жоспарланады. Шығындардың қалған бөлігі (тұрақты шығындар) калькуляцияға енгізілмейді, оқтын-оқтын есепті кезең ішіндегі қаржылық қорытындыларға есептен шығарылады. Өзгермелі шығындар бойынша сондай-ақ қорлар, қоймадағы дайын өнім қалдықтары және бітпеген өндіріс бағаланады.

Мұндай әдетті іс жүзінде қолданған алғашқы кезеңдерде өзіндік құнға тек тікелей шығыстар кіргізілетін, ал жанама шығыстардың барлық түрлері тікелей қаржылық қорытындыларға есептен шығарылатын. Сондықтан мұндай жүйе «директ-костинг» (тікелей шығындар есебі жүйесі) деген атқа ие болды. Кейіннен «директ-костинг» өзіндік құн тікелей өзгермелі шығыстар бөлігінде ғана емес, өзгермелі жанама шығындар бөлігінде де есептелетін есептік жүйеге өзгеріп, айналды, ауысты. Соған орай атауда біраз шарттылыққа жол берілген.

Қысқартылған өзіндік құн есебінде тұрақты жалпы өндірістік және жалпышаруашылық шығыстар есепке қатыспайды. Мұндай шығыстар өнім түрлеріне бөлінбей, жалпы сомамен өткізілген

өнімнің өзіндік құнына толығымен кіргізіледі және есепті кезең соңында сенімді өткізуден түскен түсімді азайту үшін тікелей есептен шығарылады.

«Директ-костинг» жүйесінің негізіне салынған басты принцип - өзгермелі және тұрақты шығындарды жеке есептеу мен тұрақты шығындарды есепті кезеңнің зияны деп тану.

Басқарудың «директ-костинг» технологиясының мәні өндіріс шығындарын калькуляциялау мен өндіріс көлемін шығын және кірістермен байланыстыру арқылы пайданы есептеу тәсілдемесіне негізделеді. Бұл үшін жинақталған шығындарды тікелеймен ұқсастырылатын өзгермелілерге және жанамамен ұқсастырылатын тұрақтыларға бөледі. Өндірістік шығыстарды саралау (дифференциялау) пайда, көлемінің өнімді өткізу көлеміне байланыстылығын анықтауға және осы негізде өзіндік құнды басқаруға мүмкіндік береді.

Тікелей шығындарды дайын бұйым түрлері бойынша жинақты қорытады, жанамаларды - жеке шотта жинайды және олар пайда болған есепті кезеңнің жалпы қаржылық нәтижелеріне есептен шығарады. Егер әрбір бұйым бойынша түсім сомасынан өзгермелі шығындарды шығарып тастаса, онда осы бұйым бойынша маржиналды, табыс аламыз. Өзіндік құнды «директ-костинг» жүйесі бойынша калькуляциялау технологиясы өндірістің кез келген өндіріс көлеміндегі тұрақты шығыстардың өзгермейтін шамасын көздейді.

Осыған орай, бұл жүйенің бір қатар жорамалдары бар: өзіндік құнды «директ-костинг» жүйесі бойынша калькуляциялау тұрақты шығыстардың өндірістің кез келген көлемінде өзгермейтін шамасын алдын-ала қарастырады, сондықтан басқару есебінде негізгі назар тұрақты шығыстарға аударылады. Барлық деңгейдегі менеджерлер оларға бақылауды қамтамасыз етуге тиіс.

«Директ-костинг» жүйесінің бірнеше айрықша ерекшеліктері бар:

- өндірістік шығындар өзгермелі шығындарға (тікелей) және тұрақты шығындарға бөлінеді;
- өнімнің өзіндік құнын шектеулі шығындар бойынша

калькуляциялау;

- кірістер туралы есепті жасаудың көп сатылығы.

Бұл жүйе өнімді өткізуге бейімделген. Өткізу көлемі үлкен болған сайын, кәсіпорын пайданы көп алады. Дайын өнім мен бітпеген өндірісті тек өзгермелі (тікелей) шығындар бойынша бағалайды, ол кәсіпорынды өткізу көлемінің ұлғайту мүмкіндіктерін іздестіруге түрткі болады.

«Директ-костинг» жүйесі жағдайында операцияларды бухгалтерлік шоттарда көрсету тәртібі мынадай. Тікелей шартты-өзгермелі шығыстар бухгалтерлік есепте 8110 «Негізгі өндіріс» және 8310 «Көмекші өндіріс» шоттарында жиналады. Жанама шартты-өзгермелі шығыстар алдын-ала 8410 «Үстеме шығыстар» шотында жинақталады, сосын ай сайын 8110 «Негізгі өндіріс» және 8310 «Көмекші өндіріс» шоттарына көшіріледі.

Өзгермелі шығындар бойынша өнімнің өзіндік құнын калькуляциялаудың маңызды сәті шығындар мен пайданың оңтайлы арақатынасын есептеуге арналған ақпаратты жасайтын өндірістің зиянсыздықты талдаумен калькуляциясының байланысы болып табылады.

Өзгермелі шығындар бойынша өзіндік құнды калькуляциялау бұйым бағасы деңгейіне, бизнестің әр қилы сегментінің өнімділігін ынталандыруға елеулі ықпал етеді.

Стандартты «директ-костинг» – кәсіпорынның түпкілікті мақсатына - таза пайда алуға жету жүйесі. «Директ-костинг» жүйесінің артықшылықтарын төменде көрсетіп отырмыз:

- өзіндік құнды жартылай калькуляциялаудың қарапайымдылығы мен объектілігі, өйткені тұрақты шығынды шартты түрде бөлудің қажеттілігі болмай қалады;
- өзіндік құнды әр түрлі кезендердің өзгермелі шығындары, абсолютті және салыстырмалы маржа бойынша салыстыру мүмкіндігі;
- өнім өндірісін ұлғайту үшін тиімділігі мол бұйымды анықтау;
- өзгермелі шығыстарды, өткізу бағаларын және

- шығарылатын өнім құрылымын өзгерту нәтижесінде пайда өзгерісін бақылау мүмкіндігі;
- тұрақты шығыстардың шамасын жедел бақылау үшін жағдайлар жасау, өйткені толық өзіндік құн есебінде қосымша шығыстардың бөлінбеген сомасының белігі бір кезеңнен екіншісіне көшеді, сондықтан бақылау нашарлайды;
 - есептің талдаушылық мүмкіндіктерін кеңейту, өйткені есеп пен талдаудың тығызды бірігу-кірігу процесі жүреді;
 - «директ-костинг» жүйесі принциптерін басқару есебінің басқа жүйелері-мен үйлестіре қолданудың жеңілдігі.
 - Директ костинг жүйесінің артықшылықтарымен қатар, оның кемшілік жақтары да кездеседі, атап айтатын болсақ:
 - шығындарды тұрақты және өзгермелі деп бөлудегі қиыншылықтары;
 - кәсіпорынның көпшілігінде толық шығындар туралы ақпараттың қажеттілігі, ең алдымен, бұйымның бағасын белгілеу үшін қажеттігі, өйткені ұзақ мерзімді жоспардағы бағада кәсіпорынның барлық шығындарын жабуды қамтамасыз ету қажет. Толық өзіндік құн туралы мәлімет жоқ болса, бұл шартты сақтамаудың тәуекелділігін жоғарылатады.

Сонымен, «директ-костинг» өзгермелі шығын категориясына негізделе-нетін басқару есебі жүйесі. Бұл жүйенің жетіспеушіліктері жоқ емес, бірақ толық есеп пен шығындарды бөлу жүйесімен салыстырғанда, біраз артықшылықтары да бар. Олардың бірін тандау, ең алдымен сол немесе басқа жүйені қолданудың іс жүзіндегі пайдасына байланысты болады.

«Директ-костинг» әдісінің мазмұны сол, мұнда өнімнің өзіндік құнына және соңғы қорларды бағалауға тек өзгермелі өндірістік шығындар қосылады, ал тұрақты шығындар қаржылық нәтижеге апарылып, өнім түрлері арасында таратылмайды. Бұл есеп жүйесінің негізгі түсінігі болып кәсіпорынның барлық тікелей шығындарының орнын толтырғаннан кейінгі алынатын маржиналдық табысы саналады.

Шығындарды өзгермелі және тұрақтыға бөлу - өнімнің бір өлшеміне келетін өзгермелі шығындар мен тұрақты шығындар, баға мен сату көлемі арасындағы оңтайлы байланыстарды іздестіру болып саналатын операциялық талдаудың негізгі ұстамы болып табылады.

Бұл әдіс өндіріс көлемі, шығын, маржиналдық табыс және пайда арасындағы байланыстарды зерттеудің негізін құрайды. Сонымен бірге, бұл әдіс жоғары рентабельді өнім шығымын жүзеге асыру бойынша стратегиялық басқару шешімдерін қабылдауға толық мүмкіндіктер береді. Шектеулі өзіндік құн бойынша шығындар есебін шығындарды реттеу және бақылау кезінде, өнімді өндіру және сату барысында, нарықтағы сұраныс және ұсынысқа байланысты бағаның ең төменгі шегін белгілеуде, инфляциялық процестерді реттеу кезінде қолдану өте тиімді болып саналады. Бұл әдіс жалпы өндіріс және оның құрылымдық бөлімшелерінде, сонымен қатар трансферттік бағаларды қолдану кезінде ішкі шаруашылық есеп айрысуларда қолдану өте ыңғайлы болып келеді.

Сондықтан, «директ-костинг» әдісін жоғарыда айтылған өндірістік есеп әдістерінің кез-келген нысанымен қатар қолдануға болады.

«Директ-костинг» әдісін қолдану кезінде шығындарды олардың пайда болу орындары, жауапкершілік орталықтары, бригадалар мен цехтар және т.б. есептің бөлшектенуіне байланысты жіктеуге болады. Бұл жағдайда өзгермелі шығындар пайда болу орындары және жауапкершілік орталықтары бойынша, ал шығындардан ауытқуларды кінәлі тұлғалар бойынша жүргізуге болады. Тұрақты шығындардың есебі жауапкершілік орталықтары бойынша жүргізіледі. Есепті мұндай әдіс арқылы ұйымдастыру өндірілетін өнімнің рентабельділік деңгейін бағалауға, өзгермелі шығындардың қайтарымдылығын, бөлімдердің табыстылығын анықтауға, өндіріс көлемін жоспарлауға, өндірістік қуаттың мүмкіндігін бағалауға, шығындарды нормалауға, өнімнің оңтайлы сату бағасын шығаруға мүмкіндіктер қалыптастырады.

Халықаралық тәжірибеде шығындар есебінің тағы бір жетілген және кеңінен қолданылатын әдісі «Сатандарт-кост» жүйесі болып табылады.

«Стандарт-кост» жүйесінің ең негізгі мақсаты - кәсіпорындағы пайданың ауытқуымен шығын есебі. Оның негізінде материалдардың, энергияның, қосымша уақыттың, еңбектің және басқа қандай да бір өнімді немесе жартылай әзірлеген өнімді дайындау мен байланысты шығындардың мөлшерін нақты анықтау жатады.

«Стандарт-кост» жүйесімен нормативтік шығын есебінің әдісін салыстыру мынадай қорытынды жасауға мүмкіндік береді:

- екі әдісте шығынды норма негізінде ескереді;
- толық шығын есебін жорамалдайды;
- бұл әдіс бойынша есепте аса жоғары белгіленген норма кінәлі тұлғаға қатысты шаруашылық қызметінің нәтижесіне жатқызылады және нормативтік әдістегі сияқты өндіріс шығынына қосылмайды.

Норма-стандартын дайындау, өндірістің басталуына дейін стандарттық калькуляцияны жасау және жиынтық ретінде жүйеленген стандарттан ауытқуларды бөлумен бірге нақты шығын есебі «стандарт-кост» жүйесі деген атауға ие болады.

«Стандарт» - материалдық және еңбек шығынының өнім бірлігін өндіруге қажетті сан немесе өнім, жұмыс, қызмет бірлігін өндіруге кететін бұрын есептелген материалдық және еңбек шығыны.

«Кост» - бұл өнім бірлігін дайындауға кететін өндіріс шығының ақшалай көрнісі.

Норманың және нормативтің стандартын кәсіпорын дербес әзірлейді. Барлық стандарттарды үш деңгейге бөлуге болады:

1. Баға деңгейін есепке алумен байланысты:
 - мінсіз - материалдарға, қызмет тарифіне, еңбекақы мөлшерлемелеріне және үстеме шығындардың сметалық мөлшерлемелеріне әлдеқайда қолайлы бағаны ұйғарады;
 - қалыпты- экономикалық кезең ішінде орташа баға бойынша есептеледі;
 - ағымдағы - есептік кезеңде болжанған және осы кезеңде қолданылатын бағаның негізіндегі есеп қарастырылады;
 - базистік - жылдың басында белгіленіп, жыл бойы өзгеріссіз қалады. Олар әдетте, баға индексі есептеу үшін қолданылады.

2. Қуаттылықты пайдаланудеңгейіне байланысты:

– теориялық-кәсіпорынның мақсаты болып табылады, демалыс уақытының нормаланған шамасына, қуаттылықты толық пайдалануға негізделген әрі ақауға, іркіліске, бүлінуге кететін уақыт шығынын қарастырмайды;

– өткен шақтың орташа орындалуы-статистикалық мәліметтер бойынша есептеледі және әр ақауға, іркіліске бүлінуге кеткен уақыт шығындарын,яғни өткен кезеңдегі барлық кемшіліктерді қамтиды;

– қалыпты орындау-алдағы кезеңдердегі норма кернеулігінің болжалды орташа деңгейін қарастырады.

3. Өнім шығарылымның мөлшеріне байланысты:

Өнім шығарылымның көлемі стандарттарды әзірлеу тәсілдемесіне бірінші деңгейдегі әсері болады:

– теориялық - кәсіпорынның қуаттылығы теориялық тұрғыдан алдын ала анықталады.Оған бір жолғы тәртіппен қол жеткізуге болады немесе қол жетпеуі де мүмкін;

– тәжірибелік - шығарылымның нақты қол жететін деңгейіне негізделген,болмай қоймайтын шығындарды жібереді және теориялық стандарттың деңгейіне жуық жақсы орындаумен кәсіпорын қол жеткізеді;

– қалыпты - кезең ішіндегі өндіріс көлемінің жоғары және төменгі шамаларының ортасынан өнімді шығарудың қол жететін деңгейінде есептеледі;

– болжамды өнім шығарылымның болжалды мөлшеріндегі нақты өндіріс жағдайының негізінде есептеледі.

Қабылданған стандарттардың кез келген тәсілдемесі өндіріс процесінің басталуына дейін бухгалтерияда стандартты өзіндік құндардың картасында қортындыланады.Карта бұйымды, тапсырысты қабылдап алған өндірістік бөлімшелер бойынша және тапсырыс бойынша жасалады.

«Стандарт – кост» жүйесінің ұйымдастыру бойынша жұмысты үйлестірудегі кәсіпорынның көлеміне қарай стандарттар мен әдістемелерді есептен шығаруды бақылаушы немесе «стандарт –кост» жүйесімен байланысты барлық бөлімшелердің өкілдері кіретін комитет анықтайды.

Бұл жүйе шығын есебі жүйесінің тәжірибесінде қолданылатын

басқалардан айырмашылығы, оның өзіндік сипаты болады:

– қаражатты шығындау процесіндегі стандарттардан ауытқудың негізгі анықталуына оның құжатталуы емес, синтетикалық шоттағы бухгалтерлік жазба жатады. Ауытқушылықты құжаттап, тіркегенше, оның алдын алу міндеті қойылады;

– барлық ауытқушылар емес, тек олардың пайдаланылған стандарттарда көрініс тапқандары ғана тіркеледі.

Бұл ерекшеліктер мыналардың басқару процесінде әрдайым бағаланатынын білдіреді: ауытқушылықтар қаншалықты елеулі, олар ескеруге тұра ма әлде тұрмай ма? қандай мәселені шешу барысында бұл деректер қолданылуы мүмкін; өндіріс шығынын талдаудағы анықталған ауытқушылықтың маңызы.

Стандарт-кост бұл өндіріс процесінің барысын және нормативі пен нақты көрсеткіштердің ауытқу мәні ұдайы бақылауға, бұл ауытқулардың пайда болу септерін талдауға, оны бір уақыттарда өзгерту тенденциясына, ауытқушылықты азайтуға басқарушылық ықпалды пайдалануға немесе нормаларды түзетуге негізделген өндірістік шығын деңгейін ұтымды басқару. «Стандарт-кост» жүйесін қолдануда нақты шығын есебінің жай жүйесі сияқты шығынның толық есебін және толық өзіндік құндарды калкуляциялауды қамтамасыз етеді.

«Стандарт-кост» жүйесі шығындар 8110 «Негізгі өндіріс» шотының дебеті және мына шоттардың кредиті бойынша шаруашылық операциялары көрініс алады:

1310 «Материалдар»;

3350 «Өндіріс жұмысшыларының еңбекақысы»;

3210 «Әлеуметтік сақтандыру»;

3150 «Әлеуметтік салық»;

8410 «Үстеме шығыстар»;

8310 «Көмекші өндіріс».

Есепті мерзімнің ішінде нақты шығарылған және қоймаға тапсырылған дайын өнімдер нормативтік өзіндік құндар бойынша бағаланады. Айдың аяғында шығарылған дайын өнімдердің тапсырып берілген жұмыстардың және көрсетілген қызметтердің анықталған нақты өндірістік өзіндік құны жоспарлы және нақты өзіндік құндармен салыстырылады. Мұндай салыстырудың нәтижесіне үнемдеу, яғни нақтыдан нормативті өзіндік құндарды

асыру немесе артық жұмсау немесе нормативтен нақты өзіндік құндарды асыру жату мүмкін. Анықталған ауытқу сомасы өнімдердің нормативтік құнын арттырады немесе кемітеді. Яғни, нормативтік құн нақты өзіндік құндарға дейін жеткізіледі.

Өнімдердің, жұмыстың, қызметтің нақты өндірістік өзіндік құндарының сомасы 8110 «Негізгі өндіріс» шоттының кредитінен 1320 «Дайын өнім» немесе 7010 «Өткізілген дайын өнімдердің (тауарлар, жұмыс, қызмет) өзіндік құны» шоттарының дебетіне көшіріледі.

«Стандарт-кост» жүйесі кәсіпорын пайдасын кемітетін шығындарды анықтау мүмкіндігімен; болашақ шығындарды болжау мүмкіндігімен; калькуляциялаумен байланыстырылған есептік жұмыстың ең аз мөлшерімен; өнімді өндіруге және өткізуге жұмсалатын болжамды шығындар туралы ақпаратпен қамтамасыз етілуімен; алдын ала есептелген өзіндік құндары негізінде өнімнің бағасын қалыптастыру; нормативтік шығындардан ауытқулардың пайда болу себебін анықтау сияқты сипатымен ершеленеді.

Сонымен, «Стандарт-кост» жүйесін пайдалану артықшылығы – есептік жазбаларды жүргізуді үнемдеу, сондай-ақ нормативтерді ұзақ кезеңге созылатын пайдаланудағы уақыты. Яғни есепті мерзім ішінде нақты шығындар туралы деректер арқылы өнім бірлігінің құнын есептеудің қажеттілігі жойылады. Нәтижесінде ұтымды да маңызды басқарушылық шешімді қабылдау мүмкіндігі туады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

- 1 Радостовец В.В., Шмидт О.И. Теория и отраслевые особенности бухгалтерского учета. – Алматы.: Центр аудит Казахстан, 2000. – 404 с.
- 2 Карпова Т.П. Управленческий учет. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1998. – 350 с.
- 3 Давыдович И.Е. Организация учета производственных затрат // Бухгалтерский учет. – 1990. – №7. – С. 67-72.
- 4 Управленческий учет: Учебное пособие /Под ред. А.Д. Шеремета. –М.:ИД ФБК-ПРЕС, 2000. – 512 с.
- 5 Безруких П.С., Кашаев А.С., Комиссарова И.П. Учет затрат и калькулирование в промышленности. – М.: Финансы и статистика. – 1989. – 223 с.

ТӘУКЕЕВ М.

*Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ-нің
«Бухгалтерлік есеп және аудит»
кафедрасының магистранты*

ҰЗАҚ МЕРЗІМДІ АКТИВТЕРДІ МОЙЫНДАУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Негізгі құралдар есебінің негізгі элементі болып олардың мойындалуы, яғни бухгалтерлік балансқа енгізу үшін негізгі құралдар объектісін есепке қабылдауды білдіреді. Негізгі құралдарға қатысты активтерді мойындаудың жылпы шарттары қолданылады. Олар бір уақытта екі шарттың орындалуын қарастырады:

- осы активтермен байланысты ұйым болашақта экономикалық табыс алатыны жөнінде жоғары сенімнің болуы;
- активтердің бастапқы құнын бағалау сенімділігі.

Ұйымның экономикалық табыс алу деңгейінің ықтималдылығын бағалау оларды алғашқы мойындау сәтіндегі фактілерді есепке ала отырып, жүргізілуі керек.

Объектілерді сатып алу кезінде олардың бастапқы құндарының сенімді бағалануы берілетін объектілердің құндарының негізінде анықталады. Объектілерді ұйымның өз күшімен салу кезінде оларды сенімді бағалау үшін құрылыс процесінде материалдарды сатып алу, еңбек ақы төлеу және басқа да операциялардың негізінде жүргізілуі мүмкін.

Негізгі құралдар объектісі қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін немесе қоршаған ортаны қорғау мақсаттарында сатып алынуы мүмкін. Осындай негізгі құралдарды сатып алу қолда бар нақты негізгі құралдар объектісін пайдаланудан алынатын болашақ экономикалық пайдалардың ұлғаюына тікелей байланысты болмаса да, ұйымға тиесілі басқа активтерді пайдаланудан алынатын болашақ экономикалық пайдаларды ұйымның алуы үшін қажет болуы мүмкін. Негізгі құралдардың осындай активтері активтер ретінде танылуы мүмкін, өйткені, егер осы объектілер сатып алынбаған болса, алынуы мүмкін болатындардан тыс тиісті активтерден ұйымның болашақ экономикалық пайдалар алуын

қамтамасыз етеді. Мысалы, химия компаниясы қауіпті химиялық заттарды өндіру немесе сақтау кезінде экологиялық нормалардың сақталуын қамтамасыз ететін жаңа технологиялар енгізе алады; технологиялар мен жабдықтарды жетілдіру жөніндегі тиісті шаралар актив ретінде танылады, себебі компания оларсыз химикаттарды өндіріп, сата алмайды. Солай бола тұрса да, ондай активтің және осыған байланысты активтердің баланстық құнының жиынтық мәні 36-«Активтердің құнсыздануы» IAS Халықаралық стандартына сәйкес құнсыздану мәніне байланысты тексерілуге тиіс.

Ұйым негізгі құралдар объектісінің баланстық құнында осы объектіге күнделікті қызмет көрсетуге арналған шығындарды танымайды. Оның орнына, ондай шығындар пайдалар мен залалдар шегу жағдайына қарай сонда танылады. Күнделікті қызмет көрсетуге арналған шығындар негізінен жұмыс күшіне және шығыс материалдарына жұмсалған шығындардан тұрады, сондай-ақ жиынтықтаушы бөліктер сатып алуға шығатын шығындарды қамтуы мүмкін. Бұл шығыстардың мақсаты көп жағдайларда негізгі құралдар объектісін «жөндеу және ағымдағы қызмет көрсету» ретінде көрсетіледі.

Негізгі құралдардың кейбір объектілерінің элементтері ұдайы ауыстырып отыруды талап етуі мүмкін. Мысалы, белгілі бір жұмыс уақыты өткеннен кейін пеш футеровкасын өзгертуді, немесе ұшақтың ішкі жабдығы, мысалы, орындық және борттағы асүй, фюзелаждың қызмет мерзімі ішінде бірнеше рет ауыстыруды талап етуі мүмкін. Негізгі құралдар объектілері сондай-ақ ауыстыру арасындағы аралықты, мысалы, үйдің ішкі қалқаларын ұлғайту үшін, немесе ауыстыруды талап етпейтін конструкция элементін салу үшін сатып алынуы мүмкін. Ұйым тану өлшемдері сақталған жағдайда, осы шығындарды шеккен кезде мұндай объектіні ішінара ауыстыруға шыққан шығындарды негізгі құралдар объектісінің баланстық құнында таниды.

Негізгі құралдар объектісін одан әрі пайдалану шарттары (мысалы, әуе кемесін), бұл жағдайда бөлшектер ауыстырылғанына немесе ауыстырылмағанына қарамастан, ақаулардың бар-жоғын ұдайы ірі техникалық тексеруден өткізу болуы мүмкін. Осындай

әрбір тексерістен кейін оған шыққан шығындар, тану өлшемдері сақталған жағдайда, негізгі құралдар объектісінің баланстық құнында танылады. Баланстық құнда басқа алдыңғы тексеруге шыққан кез келген шығындар сомасы (бөлшектерді нақты ауыстыруға шыққан шығыстардан өзгеше) есептен шығарылуға тиіс. Бұл негізгі құралдар объектісін сатып алу немесе салу жөніндегі операцияда, алдыңғы тексеруге шыққан шығындар болған-болмағанына қарамастан, жасалады. Қажет болған жағдайда, осы сияқты тексеруді өткізуге жұмсалатын болжамды шығындар болашақта негізгі құралдар объектісін сатып алу немесе салу кезінде баланстық құнның құрамдас бөлігі болған, тексеруге шыққан шығындар сомасының көрсеткіші болуы мүмкін.

Қаржылық есептіліктің 16-«Негізгі құралдар» стандартына сәйкес актив ретінде танылуы мүмкін негізгі құралдар объектісі бастапқы құн бойынша бағалануға тиіс.

Негізгі құралдар объектісінің бастапқы құны мыналарды қамтиды:

- импорттық бажды, сатып алуға шығатын өтелмейтін салықты қоса және сауда жеңілдіктері мен қайтаруларды шегеріп сатып алу бағасы;

- активті керек жерге жеткізуге және ұйым басшылығының ниетіне сәйкес оның жұмыс істеуін қамтамасыз ететін күйге келтіруге тікелей жатқызылған кез келген шығындар;

- негізгі құралдар объектісін бөлшектеуге және жоюға және өздері тұратын учаскеде табиғат ресурстарын қалпына келтіруге шыққан шығындарды бастапқы бағалау, бұған қатысты міндетті, осы объектіні сатып алған кезде, не осы кезең ішінде босалқылар өндіруге байланысты емес мақсаттарда белгілі бір уақыт кезеңі бойы оны пайдалану нәтижесінде ұйым өз мойнына алады.

Ұйым 2-«Қорлар» IAS стандартын объектіні бөлшектеуге, жоюға және өзі тұратын учаскеде табиғи ресурстарды қалпына келтіруге шыққан, бұл объектіні осы кезең ішінде босалқылар өндіру үшін пайдалану нәтижесінде белгілі бір кезең бойында шеккен шығындарға қолданады. 2 IAS немесе 16 IAS стандарттарға сәйкес ескерілетін шығындарға қатысты осы міндеттер 37-«Бағалау

міндеттемелері, шартты міндеттемелер және шартты активтер» IAS стандартына сәйкес танылады және бағаланады.

Негізгі құралдар объектісінің баланстық құнына шығындарды тану, ондай объект керек жерге жеткізіліп, ұйым басшылығының ниетіне сәйкес оның жұмыс істеуін қамтамасыз ететін күйге келтірілген кезде, тоқтатылады. Сөйтіп, негізгі құралдар объектісін пайдалану немесе қоныс аудару барысында шеккен шығындар осы объектінің баланстық құнына қосылмайды. Мысалы, мына шығындар негізгі құралдар объектісінің баланстық құнына қосылмайды:

- ұйым басшылығының ниетіне сәйкес жұмыс істей алатын объект әлі пайдаланылмайтын немесе толық қуатында жұмыс істемейтін кезеңде шеккен шығындар;

- ұйым өндіретін өнімге сұраныстың өсу процесінде шеккен бастапқы операциялық залалдар;

- компанияның ішінара немесе толық қоныс аударуға немесе қызметін қайта ұйымдастыруға арналған шығындары.

Кейбір операциялар негізгі құралдар объектісін салуға немесе дамытуға байланысты жүзеге асырылады, бірақ осы объектіні керек жеріне жеткізу және ұйым басшылығының ниетіне сәйкес оның жұмыс істеуін қамтамасыз ететін қажетті күйге келтіру үшін қажет болып табылмайды. Осы қосымша операциялар салу немесе дамыту жөніндегі жұмыстар басталғанға дейін немесе соның барысында жүзеге асырылуы мүмкін. Мысалы, құрылыс алаңын құрылыс басталғанға дейін автоаялдама ретінде пайдаланудан кіріс алуға болады. Қосымша операциялар объектіні керек жерге жеткізу және ұйым басшылығының ниетіне сәйкес оның жұмыс істеуін қамтамасыз ететін керек жағдайға келтіру үшін қажет болып табылмайтындықтан, кіріс және осындай операцияларға тиісті шығыстар пайда немесе залал ретінде танылуға және кіріс пен шығыстың тиісті баптарына енгізілуге тиіс.

Өз күшімен құрылған активтің бастапқы құны тап солай са-тып алынған актив құнының принциптері негізінде анықталады. Егер ұйым өзінің әдеттегі қызметінің барысында сату үшін сондай активтерді құратын болса, ондай активтің бастапқы құны, әдетте,

сату үшін актив өндіру құнына тең. Сөйтіп, мұндай активтерді есептеген кезде кез келген ішкі пайдалар алып тасталады. Тап сол сияқты шикізаттың, еңбектің немесе активті өз күшімен құру кезінде шеккен басқа ресурстардың нормадан тыс шығындары оның бастапқы құнына қосылмайды. 23-«Қарыздар бойынша шығындар» IAS Халықаралық стандарты пайызды өз күшімен құрылған негізгі құралдар объектісінің баланстық құнының компоненті ретінде тану өлшемдерін белгілейді.

Негізгі құралдар объектісінің бастапқы құны тану күніне ақшалай қаражаттар баламасындағы оның бағасы болып табылады. Кредит берудің әдеттегі талаптарынан асатын кезеңге төлемді кейінге қалдыру орын алатын болса, ақшалай қаражаттар баламасындағы баға мен жалпы төлем сомасы арасындағы айырма, егер 23 IAS стандартында көзделген есепке алудың баламалы тәртібіне сәйкес ондай пайыз негізгі құралдар объектісінің баланстық құнында танылмайтын болса, кредит беру кезеңі үшін пайыз ретінде танылады.

Негізгі құралдардың бір немесе одан көп объектісі сенімсіз активке немесе активтерге айырбасталып, не ақшалай немесе ақшалай емес активтерге ұштастырылып сатып алынуы мүмкін. Төменде айтылған пайымдаулардың сенімсіз бір активті екіншісіне айырбастауға ғана емес, сонымен бірге осының алдындағы сөйлемде сөз болған барлық айырбастауларға да қатысы бар. Негізгі құралдардың осындай объектісінің бастапқы құны әділ құн бойынша бағаланады, бұған айырбастау операциясының коммерциялық мазмұны жоқ, немесе алынған да, берілген де активтің әділ құны нақты бағалауға келмейтін реттер кірмейді. Сатып алынған объект, тіпті ұйым өзі берген активті тануды дереу тоқтата алмаса да, тап осылайша бағаланады. Егер сатып алынған объект әділ құн бойынша бағаланбаса, оның бастапқы құны берілген активтің баланстық құны бойынша бағаланады.

Қаржылық жалдау шарты бойынша жалдаушының қарауындағы негізгі құралдар объектісінің бастапқы құны 17-«Жалдау» IAS стандартына сәйкес анықталады.

Негізгі құралдар объектісінің баланстық құны 20-«Мемлекеттік

субсидияларды есепке алу және мемлекеттік көмек туралы ақпаратты ашып көрсету» IAS стандартына сәйкес алынған мемлекеттік субсидиялар сомасына кемітілуі мүмкін.

Ұйымның өзі дайындаған негізгі құралдардың бастапқы құндарына құрылыспен байланысты барлық жұмсалған шығындар, яғни материалдар, еңбек ақы, үстеме шығындардың үлесі, архитекторлар мен заңгерлерге төлемдер, құрылыс кезіндегі сақтандыру шығындары енгізіледі. Мұндай жағдайда құрылыс объектісін салу үшін несие пайыздары олардың бастапқы құндарына енгізіледі.

Жерді, ғимараттар мен құрылыс жайларды олардың әрбіреуінің бағыты бойынша пайдалану мақсаты үшін бір бүтін ретінде сатып алу кезінде осы объектілердің бастапқы құндарын бөлу қажет, себебі ғимараттар мен құрылыс жайлар шектеулі пайдалану мерзіміне ие бола отырып, тозуға ұшырайды. Жер амортизацияланбайды, себебі оның құны төмендемейді деп есептелінеді және өндіріс процесі кезінде тозбайды. Егер осындай жағдайда пайдалануға тек жер арналған болып, ал ғимараттар мен құрылыс-жайлар жойылуға жататын болса, онда құн арасындағы бөлу жүргізілмейді және сатып алынған объекті болып жер саналады. Жою (снос, ығыстыру) бойынша шығындар жою кезінде объектіні тұтастай немесе оның бөліктерін сатудан түскен түсімдерді шегеріп тастағанда жердің бастапқы құнымен есептеледі.

Негізгі құралдар объектісінің бастапқы құны былай аныталады:

- құрылысшылардың жарғылық қорға салым ретінде салған негізгі құралдары – құрылысшылар арасындағы келісілген баға бойынша;
- негізгі құралдарды ұйымның өзі дайындаса немесе төлем арқылы сатып алынса – нақты жұмсалған шығындардың сомасы бойынша;
- негізгі құраладрды заңда немесе жеке тұлғалардан әншейін алған кезде- эксперттік жолмен немесе қабылдау тапсыру актісінің мәліметі бойынша.

Материалдық емес активтер ұзақ мерзімді және физикалық (табиғи) нысанда биматериалды болып табылады. Материалдық

емес активтерді тану және оларды бағалау көпшілік жағдайда ұйымның осы активтерді тікелей пайдалану арқылы болашақ мерзімде болжамды экономикалық пайда алу ықтималдылығына байланысты болады және осы жағдайда активтің құны дұрыс анықталуы мүмкін.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

- 1 Радостовец В.В., Шмидт О.И. Теория и отраслевые особенности бухгалтерского учета. – Алматы.: Центр аудит Казахстан, 2000. – 404 с.
- 2 Карпова Т.П. Управленческий учет. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1998. – 350 с.
- 3 Давыдович И.Е. Организация учета производственных затрат // Бухгалтерский учет. – 1990. – №7. – С. 67-72.
- 4 Управленческий учет: Учебное пособие /Под ред. А.Д. Шеремета. –М.:ИД ФБК-ПРЕС, 2000. – 512 с.
- 5 Безруких П.С., Кашаев А.С., Комиссарова И.П. Учет затрат и калькулирование в промышленности. – М.: Финансы и статистика. – 1989. – 223 с.

ТЛЕСОВА А.Б.

*к.э.н., доцент Западно-Казахстанский
Государственный Университет
им.М.Утемисова, г.Уральск*

КИНЖИБАЕВА Ф.Б.

магистрант ЗКГУ им.Утемисова

КОМПЛЕКСНЫЙ АНАЛИЗ ФИНАНСОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАК ОСНОВА ЭФФЕКТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ КОМПАНИЕЙ

Эффективность работы современного предприятия в условиях переходной экономики должна определяться многофакторным подходом, адаптивными организационно-экономическими инструментами, создающими синергический эффект от взаимодействия

материальных, финансовых, трудовых и других ресурсов на корпоративном уровне. Существуют препятствия к выявлению как реальных, так и потенциальных факторов повышения эффективности производства, позволяющих сформировать экономическое пространство для разработки и создания проекта развития предприятия, выбора управленческих решений, их осуществление.

В настоящее время во многих предприятиях преобладает характер управления, при котором краткосрочные цели продолжают играть большую роль. Такая ситуация, усугубленная хроническим дефицитом оборотных средств, приводит к недоиспользованию возможностей предприятий с одной стороны, и ухудшению функционирования производственного аппарата, с другой. Таким образом, проблема изучения комплексной эффективной деятельности современных предприятий является актуальной. С этих позиций, особую актуальность приобретает исследование проблем анализа экономической эффективности деятельности предприятия. (5)

Методологические аспекты анализа экономической эффективности деятельности предприятия нашли свое отражение в исследованиях отечественных и зарубежных ученых, таких как Абалкин Л.И., Аганбегян А.Г., Абрютин М.С., Баканов М.И., Балабанов И.Т., Барнгольд СБ., Беллендир М.В., Белобородова В.А., Бухалков М.И., Горбунова Л.И., Грачев А.В., Данилочкина Н.Г., Донцова Л.В., Ефимова О.В., Клейнер Г.Б., Ковалев А.И., Ковалев Л.П., Ковалев В.В. и др.

До настоящего времени не создано единой концепции, позволяющей увязать понятие эффективности с целями предприятия и его функциональных областей, дать обобщающую оценку эффективности деятельности предприятия, не решена задача создания системы ранней диагностики изменений эффективности хозяйственной деятельности, что свидетельствует о необходимости дальнейших исследований по этой проблеме.(3)

Произошедшие за последнее десятилетие коренные экономические преобразования резко изменили характер функционирования казахстанских предприятий. Они получили практически полную хозяйственную самостоятельность, движение товаров и

цен все больше подчиняется рыночным требованиям, создается рыночная инфраструктура в денежно-финансовой сфере - широкая сеть коммерческих банков, финансовый и фондовый рынки. Значительная часть предприятий выведена из государственной собственности. В условиях рынка каждый производитель имеет возможность выходить на внешние рынки.(8)

Наша республика имеет широкие потенциальные возможности для обеспечения социально-экономического роста: квалифицированные кадры ученых, инженеров, рабочих, подавляющее большинство видов минерально-сырьевых ресурсов, созданные производственные мощности. Однако этот потенциал не может быть задействован без коренного улучшения экономического обоснования принимаемых решений.

На современном этапе для обеспечения экономического роста необходимо, прежде всего, добиться существенного повышения эффективности управления организациями. Однако организации различных форм собственности функционируют в определенной экономической среде, создаваемой государством посредством налоговой и таможенной политики, норм и правил банковской деятельности, межбюджетных отношений и отношений собственности. В этих условиях задача повышения эффективности управления организациями должна решаться по всей управленческой вертикали. При этом особая роль отводится комплексному экономическому анализу хозяйственной деятельности предприятий.

Расширение сотрудничества с зарубежными партнёрами, гармонизация бухгалтерского учёта Казахстана с требованиями международных стандартов финансовой отчётности вызвало необходимость максимального приближения экономического анализа к условиям рыночной экономики.

По нашему мнению, при этом нужно отличать общетеоретический экономический анализ, который изучает экономические явления и процессы на макроуровне (на уровне общественно-экономической формации, на государственном уровне национальной экономики и ее отдельных отраслей), и конкретно-экономический анализ на микроуровне - анализ хозяйственной деятельности, ко-

торый применяется для изучения экономики отдельных организаций. Если общетеоретический экономический анализ как научный подход значительное развитие получил в трудах экономистов еще прошлого столетия, то анализ хозяйственной деятельности как наука (специальная отрасль знаний) выделился сравнительно недавно. Становление анализа хозяйственной деятельности обусловлено общими объективными требованиями и условиями, которые свойственны возникновению любой отрасли знаний.

Во-первых, это необходимо для удовлетворения практической потребности, которая возникла в связи с развитием производительных сил, совершенствованием производственных отношений, расширением масштабов производства. Интуитивный анализ, примерные расчёты, прикидки в памяти, которые применялись на кустарных и полукустарных предприятиях, стали недостаточными в условиях крупных производственных единиц. Без всестороннего комплексного анализа невозможно управлять сложными экономическими процессами в современных условиях деятельности организаций.

Во-вторых, это связано с развитием экономической науки вообще. Как известно, с развитием любой науки происходит дифференциация ее отраслей. Экономический анализ хозяйственной деятельности сформировался в результате дифференциации общественных наук. Раньше функции экономического анализа рассматривались в рамках существовавших в то время таких научных дисциплин, как бухгалтерский учет, финансы, статистика. В рамках этих наук появились первые простейшие способы аналитического исследования. Однако для обоснования долгосрочных и краткосрочных планов экономического и социального развития организаций появилась потребность в комплексном и всестороннем исследовании их деятельности, что обусловило необходимость выделения анализа хозяйственной деятельности в самостоятельную отрасль знаний. В дальнейшем роль экономического анализа возрастала, началось комплексное аналитическое изучение производства, и анализ стал основой планового управления экономикой организации, выявления резервов повышения эффективности производства.(4)

Современное состояние анализа можно охарактеризовать как основательно разработанную в теоретическом плане науку. Ряд методик, созданных научными работниками, используются в управлении производством на разных уровнях. Вместе с тем наука находится в состоянии развития. Ведутся исследования в области более широкого применения математических методов, персональных компьютеров, позволяющих оптимизировать управленческие решения. Идет процесс внедрения теоретических достижений отечественной и зарубежной науки в практику.

Как нам известно, перспективы развития анализа хозяйственной деятельности в теоретическом направлении тесно связаны с развитием смежных наук, в первую очередь математики, статистики, бухгалтерского учета, аудита и др. Кроме того, развитие анализа зависит и от запросов практики. Что касается перспектив прикладного характера, то комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности постепенно занимает ведущее место в системе управления. Этому содействуют преобразования, которые происходят в нашем обществе. Совершенствование экономического механизма через переход к рынку, конкуренция организаций и различных форм собственности будут содействовать повышению заинтересованности в развитии этой науки и применении ее достижений в практике управления.

Комплексное изучение хозяйственной деятельности означает, что работа каждой организации должна анализироваться не изолированно, а в органической связи с деятельностью других организаций, с явлениями и процессами, происходящими в экономике страны. Например, изменения объема и структуры продаж должны рассматриваться в связи с общим ростом производства товаров в данном районе, области, изменениями в покупательной способности местного населения, а также с учетом происходящих изменений в структуре потребления населения. Результаты анализа систематизируют по направлениям хозяйственной деятельности, по основным участкам работы организации, дают характеристику показателей, указывают основные причины и факторы, повлияв-

шие на уровень отдельных показателей и общие результаты деятельности организации, делают выводы, дают оценку проделанной работе.

В современных условиях на эффективность функционирования организации оказывает влияние большое количество факторов разного уровня. Такими факторами являются:

- общеэкономические факторы. К ним относятся: тенденции и закономерности развития экономики, достижения научно-технического прогресса, налоговая, инвестиционная, амортизационная политика государства, и др.

- природно-географические факторы: местонахождение организации, климатические особенности данной местности, и др.

- региональные факторы: экономический потенциал данного региона, инвестиционная политика в этом регионе, и др.

- отраслевые факторы: место данной отрасли в составе народнохозяйственного комплекса, конъюнктура рынка в этой отрасли, и т.д.

- факторы, обусловленные функционированием анализируемой организации - степень использования производственных ресурсов, соблюдение режима экономии в затратах на производство и продажу продукции, рациональность организации снабженческо-сбытовой деятельности, инвестиционная и ценовая политика, наиболее полное выявление и использование внутрихозяйственных резервов, и т.п.

Следует отметить, что очень важное значение для повышения эффективности функционирования предприятия имеет улучшение использования производственных ресурсов. Любой из названных нами показателей, отражающих эффективность их использования (фондоотдача, производительность труда, материалоотдача), представляет собой синтетический, обобщающий показатель, который находится под влиянием более детальных показателей (факторов). В свою очередь на каждый из этих двух факторов оказывают влияние еще более детальные факторы. Следовательно, любой из обобщающих показателей использования производственных ресурсов (например, фондоотдача) характеризует эффективность их использования только в общем и целом.

Для того, чтобы выявить подлинную эффективность, необходимо осуществить более детальный факторный анализ этих показателей.

Основными частными показателями, характеризующими эффективность функционирования предприятия, следует считать фондоотдачу, производительность труда, материалоотдачу и оборачиваемость оборотных средств. При этом последний показатель по сравнению с предыдущими является более обобщающим, непосредственно выходящим на такие показатели эффективности, как доходность, прибыльность, рентабельность. Чем быстрее оборачиваются оборотные средства, тем эффективней функционирует организация и тем больше будет величина полученной прибыли и выше уровень рентабельности. Ускорение оборачиваемости характеризует улучшение как производственной так и экономической сторон деятельности организации.

Итак, основными показателями, отражающими эффективность деятельности организации, являются доходность, прибыльность, уровень рентабельности.

Кроме того, существует система частных показателей, характеризующих эффективность различных сторон функционирования организации. Среди частных показателей наиболее важным является оборачиваемость оборотных средств.

В процессе проведения системного, комплексного анализа финансово-хозяйственной деятельности предприятия можно выделить следующие этапы:

На первом этапе следует осуществлять расчленение анализируемой системы на отдельные подсистемы. При этом следует иметь в виду, что в каждом отдельном случае основные подсистемы могут быть различными, либо одинаковыми, но имеющими далеко не тождественное содержание. Так, в организации, изготавливающей промышленную продукцию, важнейшей подсистемой будет являться ее производственная деятельность, которая отсутствует у торговой организации. Организации, оказывающие услуги населению, имеют так называемую производственную деятельность, резко отличающуюся по своей сущности от производственной деятель-

ности промышленных организаций. Таким образом, все функции, осуществляемые данной организацией, выполняются посредством деятельности ее отдельных подсистем, которые и выделяются на первом этапе проведения системного, комплексного анализа.

На втором этапе осуществляется разработка системы экономических показателей, которая отражает функционирование как отдельных подсистем данной организации, то есть системы, так и организации в целом. На этом же этапе разрабатываются критерии оценки значений этих экономических показателей на основе использования их нормативных и критических значений. И наконец, на третьем этапе осуществления системного, комплексного анализа происходит выявление взаимосвязей между функционированием отдельных подсистем данной организации и организации в целом, определение экономических показателей, которые выражают эти взаимосвязи, находятся под их влиянием. Так, например, анализируют, каким образом функционирование отдела по труду и социальным вопросам данной организации повлияет на величину себестоимости выпускаемой продукции, или как инвестиционная деятельность организации сказалась на сумме полученной ею балансовой прибыли.

Системный подход к экономическому анализу дает возможность наиболее полного и объективного изучения функционирования данной организации.(1)

При этом следует принимать во внимание существенность, значимость каждого вида выявленных взаимосвязей, удельный вес их влияния на общую величину изменения экономического показателя. При соблюдении этого условия системный подход к экономическому анализу обеспечивает возможности разработки и внедрения оптимальных управленческих решений.

При проведении системного, комплексного анализа необходимо принимать во внимание, что экономические и политические факторы взаимосвязаны и оказывают совместное влияние на деятельность любой организации и на ее результат. Политические решения, принимаемые органами законодательной власти, должны обязательно находиться в соответствии с законодательными акта-

ми, регулируемыми развитие экономики. Правда на микроуровне, то есть на уровне отдельных организаций, дать обоснованную оценку влияния политических факторов на показатели деятельности организации, измерить их влияние представляется весьма проблематичным. Что же касается макроуровня, то есть народно-хозяйственного аспекта функционирования экономики, то здесь обозначить влияние политических факторов представляется более реальным.

Наряду с единством экономических и политических факторов при проведении системного анализа необходимо принимать во внимание также взаимосвязанность экономических и социальных факторов. Достижение оптимального уровня экономических показателей в настоящее время в значительной степени обуславливается проведением мероприятий по повышению социально-культурного уровня работников организации, повышению качества их жизни. В процессе проведения анализа необходимо изучить степень выполнения планов по социально-экономическим показателям и их взаимосвязь с другими показателями деятельности организаций.

При проведении системного, комплексного экономического анализа следует также принимать во внимание единство экономических и экологических факторов. Далее, при проведении системного, комплексного анализа необходимо принимать во внимание, что получить целостное представление о деятельности организации можно только в результате изучения всех сторон ее деятельности (и деятельности ее структурных подразделений), с учетом имеющихся между ними взаимосвязей, а также их взаимодействия с внешней средой. Таким образом, мы, при осуществлении анализа, производим раздробление целостного понятия — деятельности организации — на отдельные составные части; затем в целях проверки объективности аналитических расчетов мы осуществляем алгебраическое сложение результатов анализа, то есть отдельных частей, которые в совокупности должны составить целостную картину деятельности данной организации.

Системность и комплексный характер анализа финансово-хозяйственной деятельности находят отражение в том, что в процес-

се его осуществления происходит создание и непосредственное применение определенной системы экономических показателей, характеризующих деятельность предприятия, его отдельные стороны, взаимосвязи между ними.

Наконец, системный и комплексный характер экономического анализа находит свое выражение в том, что в процессе его осуществления происходит комплексное использование всей совокупности источников информации.

Итак, основное содержание системного подхода в экономическом анализе заключается в изучении влияния всей системы факторов на экономические показатели исходя из внутривоздейственных и внешних связей этих факторов и показателей. При этом анализируемая организация то есть определенная система подразделяется на ряд подсистем, представляющих собой отдельные структурные подразделения и отдельные стороны деятельности организации. В процессе проведения анализа осуществляется комплексное использование всей системы источников экономической информации.

Таким образом, можно заключить, что комплексный анализ финансово-хозяйственной деятельности предприятия позволяет сделать более объективные выводы и принять прогнозные решения стратегического характера о перспективах его развития.

Литература:

1. Комплексный анализ хозяйственной деятельности. Шермет А.Д. М.: инфра-м, 2006. — 415 с.
2. Иванова А.В. Комплексная оценка и анализ финансово-хозяйственной деятельности предприятия, Проблемы современной экономики, № 4 / 2010
3. Гиляровская Л.Т. Экономический анализ. Учебник для вузов – М.: ЮНИТИ, 2001 – 522с.
4. Бочаров В.П., Гусева Л.И. Практикум по экономическому комплексному анализу в коммерческих организациях. Воронеж, 2002. – 185с.
5. Бороненкова С.А. Управленческий анализ: Учебное пособие – М.: Финансы и статистика, 2002 – 384с.

6. Ефимова О.В. Финансовый анализ. – М.: Изд-во Бухгалтерский учет, 2002 – 528с.
7. Ковалев В.В. Волкова О.Н. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. – М.: 2001 – 424с.
8. Любушин Н.П., Лещева В.Б., Дьякова В.Г. Анализ финансово-экономической деятельности: Учебное пособие для вузов. М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2001 – 407с.

ТӨЛЕГЕНОВА Р.Ә.

*Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ
«Бухгалтерлік есеп және аудит»
кафедрасының доценті, э.ғ.к.*

ІШКІ АУДИТТИ ҚОЛДАНУДЫҢ ШЕТЕЛ ТӘЖІРИБЕСІ ЖӘНЕ ОНЫ ЖЕТІЛДІРУ

Қазіргі нарықтық экономикаға түбегейлі көшу кезінде бухгалтерлік есеп пен аудитті жүргізетін мәліметтер қай кезеңдегіден болмасын күрделі, ауқымды болып отыр. Өйткені қазіргі қоғамдық дамудың жаңа кезеңінде өндіріс құралжабдықтарының мемлекеттік меншіктен ұжымдық және жеке меншіктерге ауысуы кең етек алуда. Осыған орай қазіргі кезде мемлекет, субъекті және жеке тұлғалар арасындағы экономикалық және қоғамдық қарым-қатынастар саясаты жаңа сипат алып отыр. Бұл бойынша еліміздегі әр түрлі салалардағы ұйымдар болмасын олардың өндірістік және қаржылық іс әрекеті өз шығындарын өзі өтеу, өзін-өзі қаржыландыру принциптеріне негізделуі тиіс. Бүгінгі таңда жүзеге асырылып жатқан реформалар мен істелініп жатқан жұмыстар, кәсіпкерлік қызметтер мемлекет тарапында және экономика өмірінде атқаратын рөлінің ұшан-теңіз екендігі дәлелдеуді қажет етпейді. Қазіргі өмірдің талабына сай дамып тұрған өркениетті елдердің әрқайсысы болмасын, кезінде шағын және орта кәсіпкерлікті дамыта отырып, айтарлықтай экономикалық өсу дәрежесіне жеткендігі баршаға мәлім.

Халықаралық байланыстардың кеңеюі және Қазақстан Республикасының әлемдік қауымдастыққа енуі есеп әдістемесін жетілдірудің, бухгалтерлік есеп пен аудит тұжырымдамаларын дамытудың объективті қажеттілігін туындатты. Аталмыш тұжырымдамаларға бухгалтерлік есеп стандарттары және есепті компьютерлендіру сұрақтары, ішкі бақылау мен тәуелсіз аудиттің даму мәселелері кіреді. Нарықтық қатынастардың қалыптасуы үрдісінде бухгалтерлік есеп пен аудитті жетілдіру мәселесі өзекті болып табылды.

Бухгалтерлік есеп пен аудиттің мәліметтері мен көрсеткіштері қоғамдық өндірістің дамуы жолында қажет. Экономикалық тұрғыдан зерттеуге бірден-бір негіз болып табылады. Сондықтан да даму – қоғамның барлық салаларында нақты тұжырымды мемлекеттік талапқа сай есептеу жұмысын жүргізу болып табылады. Қоғамымыздың даму кезеңдерінің қай сатыларын да болмасын объективті экономикалық заңдылықтарын анықтау және ол заңдылықтарды пайдалану шараларын дұрыс белгілеу үшін есеп жұмыстарын, әсіресе, бухгалтерлік есеп пен аудиттің жұмыстарын дұрыс ұйымдастырудың маңызы зор[1].

Қазіргі экономикалық жағдайда өндірісте қызмет ету процесіне нарықтық қатынастарға қатысушы мүдделі тұлғалар үлкен көңіл аударатыны белгілі. Сол себепті олар есеп мәліметтеріне сүйене отырып, ұйымның қаржылық жағдайын бағалауға ұмтылады.

Ішкі аудит қызметі- ішкі бақылау жүйесінің орталық буыны болып табылады. Ол, жоғарғы басқару аппаратына бүкіл ұйымның қаржылық – шаруашылық қызметі туралы ақпарат беріп, заңды бұзуға тосқауыл болатын өте жоғары тиімді бухгалтерлік есеп және ішкі бақылау жүйелерін жасауға ықпал етіп, ұйымның жеке құрылымдық бөлімшелерінің тапсырған есептерінің дұрыстығын растайды.

Елімізде жүзеге асырылатын ішкі бақылау жүйесі кезекті бақылау сипатына ие, ол ұйым әкімшілігінің кейбір ұйғарымдарының, үкіметтің нормативтік актілерінің орындалуын тексерумен, шаруашылық қызметін талдаумен ғана шектеліп отыр.

Шетел тәжірибесінде ішкі аудит жүйесі жоғары дәрежеде

дамыған. Шетел компаниялары үшін ішкі аудит ұйымды басқару жүйесінің ажырамас бөлігі бола отырып, жүйелендірілген бағалау тәсілі арқылы компанияның алға қойған мақсатына қол жеткізуіне ықпал етіп, тәуекелділікті (риск) басқару жүйесінің, ішкі шаруашылық бақылау жүйесінің және ұйымды басқару жүйесінің тиімділігін көтеруге бағытталған. Бұл кезде алдын ала және ағымдық бақылаудың маңызы ерекше екендігін айта кеткен жөн, өйткені шаруашылық операцияларын жүзеге асыру барысында орын алған кемшіліктерді жоюға бағытталған шараларды аталмыш операциялар аяқталғаннан кейін қабылдау еш нәтиже бермейді[2].

Ішкі аудиттің сұрақтары «Аудиторлық қызмет туралы» заңда бөлек қаралмаған. Осы заңның 1-бабында ішкі аудиторлардың алдында тұрған және ішкі аудиттің функциясын анықтаған кезде ескерілуге тиісті, ішкі аудитте қолдануға болатын қызмет көрсету түрлері берілген [3].

Ішкі аудиттің басты мақсаты ұйымның және меншік иелерінің (акционерлер) заңдық мүдделерінің қорғалуын, сондай ақ ұйымның қаржы-шаруашылық қызметінде орын алған операциялардың дұрыстығына, шындығына, растығына бақылау жасау, орын алған кемшіліктерді дер кезінде анықтап, басқару жүйесіне хабарлауды қамтамасыз ету.

Ішкі аудиттің пайдалылығы, оның қолдануға ыңғайлылығында, себебі ішкі аудит ішкі құжаттарды дер кезінде, әрі мұқият тексеріп, бухгалтерлік есептіліктерге талдау жасап, оның бұрыс тұстарын анықтайды, бұл жетекшілікке туындаған қателіктерді дер сәтінде жоюға мүмкіндік береді.

Халықаралық тәжірибеде ішкі аудит қызметінің жетекшісі мен қызметкерлері өз жұмысында әдеп кодексі мен ішкі аудиттің кәсіби стандарттарына сүйенеді. Осы стандарттың мақсаты:

- ішкі аудит тәжірибесінің негізгі қағидаларын белгілеу;
- ішкі аудиттің кең спектрлі қызметінің негізіне жататын тұжырымдық базасын анықтау;
- ішкі аудит қызметін бағалаудың негізін жасау;
- ұйымның ішінде жүйе мен үрдістерді жетілдіруге ықпал ету.

Ішкі аудиттің жұмысы ұйым жетекшілері мен меншік иелері үшін ақпараттық, әрі кеңес беру мәніне ие, ол ұйымның қаржылық шаруашылық қызметін оңтайландыруға ықпал етуге бағытталған.

Ұйымдағы ішкі аудиттің тиімділігі көп жағдайда оны ұйымдастыруға, яғни ішкі аудит бөлімін ұйымдастыруға тәуелді. Оны құру жайлы шешім қабылдау барысында ішкі аудиттің мақсаты мен міндеттерін, сондай ақ ішкі аудиторлардың қызметін регламенттеу керек. Сонымен, «Ішкі аудит қызметі туралы ережеде» ішкі аудит бөлімі ұйымның ажырамас бөлігі екендігі көрсетілуі тиіс, ал ішкі аудиторлар талдау және бағалау мақсатында бүкіл шаруашылық процестеріне тәуелсіз экспертиза жүргізе отырып, ұйымда қалыптасқан тәртіп пен ережелерге сәйкес іс әрекет жасауы керектігі ашып айтылуы тиіс.

Нарықтық қатынастардың қазіргі жағдайларында бухгалтерлік есептің негізгі мақсаты әртүрлі деңгейіндегі басқару шешімдерін әзірлеу, негіздеу, қабылдауға, бәсекелес-кәсіпорынды айқындуды және тағы басқаларға қажет кәсіпорынның шаруашылық және қаржылық қызметі туралы сапалы және дер кезіндегі ақпаратты қалыптастырып болып табылды.

Экономиканы басқарудың жетіле түсуі, нарықтық қатынастардың қалыптасуы, меншіктің әр түрлі нысандарын пайдалану, шетелдік әріптестердің қатысуымен бірлескен кәсіпорындарды құру, халықаралық стандарттарға қарай бағыт алу бухгалтерлік есептің атқаратын рөлі мен мәнінің алдағы уақытта да арта түсетінін білдіреді.

Ішкі аудиттің кейбір түрлері басқарушылық аудит деп аталады. Басқарушылық аудит ресурстарды үнемді және тиімді пайдалану бойынша нұсқауларды жасау, соңғы нәтижеге қол жеткізу және ұйымның оңтайлы саясатын жүзеге асыру мақсатында іскерлік іс әрекеттерді зерттеу. Ол жетекшілікке өз қызметтерін орындауына көмектесіп, ұйымның табыстылығын арттыруға ықпал етуі тиіс.

Күрделі құрылымдық ұйымдарда, жоғарғы басқару аппаратының, ұйымның күнделікті қызметін тікелей бақылап отыруға мүмкіндіктері бола бермейді, сондықтан орта және төменгі буын менеджерлерінің тапсырған есептерінің дұрыстығын растай-

тын немесе жоққа шығаратын ақпараттарды беретін ішкі аудит қызметіне қажеттілік туындайды.

Өз дәрежесінде ұйымдастырылған ішкі аудит құрылымдық бөлімшелердің жетекшілері мен материалдық жауапты тұлғалардың өз міндеттерін дұрыс орындау жауапкершілігін көтеруге, ұйым қаражаттарының қозғалысымен байланысты шаруашылық операцияларын жүзеге асыру кезіндегі жат әрекеттерді болдырмауға ықпал етеді. Бұдан басқа, ішкі аудит қызметі тарапынан жүргізілген тексерудің, талдаудың және кеңес берудің нәтижесінде ұйым сыртқы аудиторлардың, салық комитетінің және басқа да сыртқы бақылау органдарының тексеруіне дайын болады[5].

Өнеркәсіпте ішкі аудит қызметін ұйымдастыру кезінде осы қызметтің құрамы мен басшысы, тексеру және басқа да бақылау тәртіптерінің жиілігі, ішкі аудит қызметінің ағымдағы есептелігінің құрамы белгіленуге тиісті. Ішкі аудитті енгізу ұйымның мүліктік мүддесін қамтамасыз ететін құрылымдық бөлімшелердің жетекшілері мен мамандарының атқаратын қызметтерінің мазмұнын өзгертіп, бүкіл басқарма бөлімдерінің қызметтік нұсқауларына өзгерістер енгізуді қажет етеді. Сондықтан ұйымдастырудың өзекті міндеті - барлық бөлімнің қызметтік нұсқауларын қайта қарап, ішкі аудит қызметкерлерінің қызметтік нұсқауларын жасау болып табылады. Онда жалпы ережелер, ішкі аудит бөлімі қызметкерлерінің нақты қызметтік міндеттері, құқықтары мен міндеттері қарастырылуы тиіс[4].

Сондай-ақ ұйым жетекшілігінің бұйрығы бойынша қызметкерлерінің еңбегі қандай көздерден төленетіндігі анықталуға тиісті. Ішкі аудит қызметі ұйымның бөлімшесі болып табылатындықтан, оның шығындарын орындалатын жұмыстың өзіндік құнына, жалпы және әкімшілік шығындарына үстеме шығындар ретінде енгізу керек.

Ішкі аудиторлық қызметтің мамандары кәсіби аудиторларға немесе кәсіби бухгалтерлерге қойылатын талаптарға сай аттестациядан өткен болуы тиіс. Ішкі аудит қызметінің құрамына, ауыл шаруашылығының ерекшелігін ескере отырып, өндірістік технологиялық процестерге бақылау жасайтын кәсіби балықшы мамандарды да тартқан жөн.

Күрделі құрылымдық ұйымдарда аудиторлық қызметті ұйымның өзге қызметтерімен, әсіресе ішкі ақпаратты пайдаланушылармен тығыз бірлесе отырып ұйымдастырған тиімді. Сонымен қатар аудит жүргізілетін объектілермен өзара байланысты орнықтырған жөн.

Ішкі аудит бөлімінің қызметі бөлім жетекшісімен жасалып, ұйым басшысымен бекітілген аудитті жүргізу жоспарына сәйкес жүзеге асырылуы тиіс. Нақты тексеру жұмыстарын орындау ішкі аудиттің бағдарламасына сәйкес жүргізіледі. Бағдарламаны бөлім қызметкерлері ішкі аудит жоспарының негізінде жасайды, оны бөлім жетекшісі бекітеді.

Белгілі бір кезеңге ішкі аудитті жүргізу жоспарын дайындау және бекіту. Жоспарды дайындау кезінде аудиттің жалпы жоспары (жұмыстардың стратегиялық жоспары) мен ішкі аудиттің бастапқы жоспары жасалады. Ішкі аудиторлар әрбір аудиторлық тапсырмаға жұмыс жоспарын жасап, оны құжат ретінде рәсімдеуі тиіс. Ол аудитті жүргізу мақсатын, көлемін, мерзімін және ресурстарды бөлу тәртібін қамтуы керек. Аудиторлық жұмысты жоспарлау барысында ішкі аудиторлар мыналарды талдаудан өткізулері тиіс:

- аудиторлық тапсырма объектісінің қызметінің мақсаты, сондай-ақ объектінің оған қол жеткізу үшін қолданатын бақылау құралы;

- аудиторлық тапсырма объектісіне, оның мақсатына, ресурстар мен шаруашылық қызметіне қатысты мәнді тәуекелдер, сондай-ақ тәуекелді мүмкін болатындай шекте ұстау әдістері;

- бақылау және аудиттің осы объектісінің тәуекелін басқару жүйесінің бара-барлығы мен нәтижелілігі;

- аудит объектісінің бақылау және тәуекелді басқару жүйесін барынша жетілдіру мүмкіндігі.

Сыртқы пайдаланушылар үшін аудиторлық тапсырманы жоспарлай отырып, ішкі аудиторлар соңғылармен аудиттің мақсаты, көлемі, тиісті міндеттемелер және аудит нәтижесін тарату мен аудиторлық құжаттарды пайдалануды шектеу сұрақтары жайлы жазбаша келісімге келуі керек

Аудит нәтижесі туралы есептілік жасау және ұсыну, анықталған заң бұзушылықтарды жоюға ықпал ететін іс шаралар-

ды дайындау, шешімдерді шығару. Ішкі аудиторлар аудиторлық тапсырманың қорытындысы бойынша есептілікті ұсынулары тиіс. Онда аудиторлық тапсырманың мақсаты, көлемі жайлы ақпараттар қамтылады, сондай-ақ тиісті қорытынды, ұсыныстар және іс ұимыл жоспары беріледі. Есептілік объективті, түсінікті, толық және дер мерзімді болуы қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Дюсембаев К.Ш. Теория и эволюция аудита : монография / К. Ш. Дюсембаев . - Алматы : Экономика, 2012. - 722 с.
2. Нурсейтов Э.О. Международные стандарты аудита: принципы и практика : учеб. пособие / Э. О. Нурсейтов. - Алматы : Экономика, 2008. - 478 с.
3. Қазақстан Республикасының «Аудиторлық қызмет туралы заңы». өзгертулері және толықтыруларымен. ҚР аудиторлар палатасы. -Алматы.2006. 55б.
4. Байдәулетов М, Байдәулетов С.М. Аудит, А., Қазақ университеті.2004-226 бет.
5. Шарипов А.Қ. Аудит : оқу құралы / А. Қ. Шарипов. - Алматы : Экономика, 2010. - 288 б.

*3-секция. Қазіргі заманғы экономикалық тенденциялар:
проблемалары және шешімдері*

Секция №3. Современные экономические тенденции: проблемы и пути решения

ABRALIYEV ALIBEK
*a student at the University of Stirling,
Stirling, United Kingdom*

**THE INVESTMENT POTENTIAL IN THE
REPUBLIC OF KAZAKSTAN
ИНВЕСТИЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ
В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ПОТЕНЦИАЛЫ**

Annotation

In the article the potentials of investments in Kazakhstan are considered. In the work the statistic indicators are analysed.

Аннотация

В статье рассматриваются потенциалы инвестиций в Казахстане. В данной работе проведен анализ статистических показателей.

Аннотация

Мақалада Қазақстанда инвестициялар потенциалдары қарастырылған. Бұл жұмыста статистикалық көрсеткіштердің талдауы жүргізілді

Keywords: investment potential, financial system of Kazakhstan, the investment rate in provinces

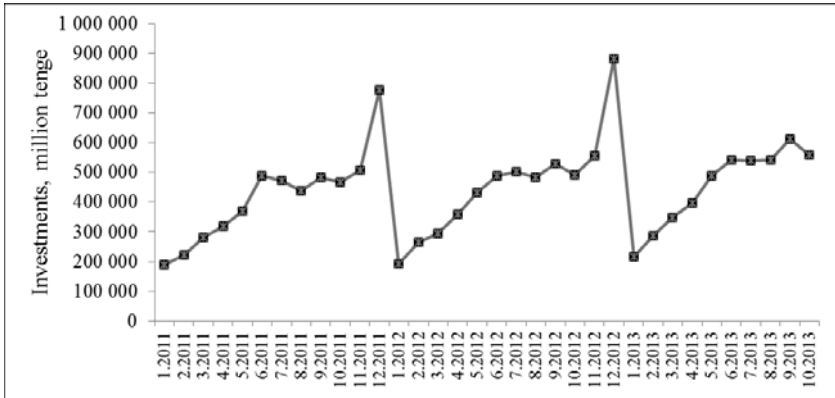
Ключевые слова: инвестиционный потенциал, финансовая система Казахстана, уровень инвестиций в областях

Кілт сөздер: инвестиция потенциалы, Қазақстанның қаржы жүйесі, облыстардағы инвестиция деңгейі

Investment is using funds in order to gain income or increase value [1, pp. 1-3]. Operating with financial resources to stimulate economic growth is becoming one of the instruments in order to become successful in the global economy. Investments also helps enterprises to gain access

to further potential investments [2, p 14]. Therefore, developing investment markets in Kazakhstan is one of the first step in order to become a developed country and to have economy that is more competitive.

Figure 1 – Investments into capital stock in Kazakhstan



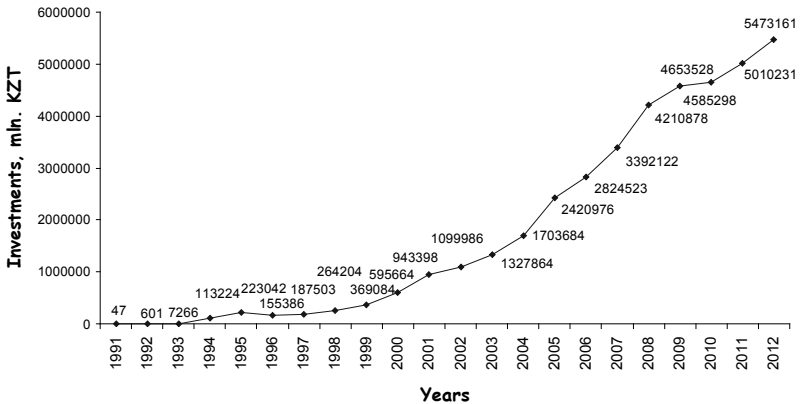
Source: The Agency of Statistics of the Republic of Kazakhstan

Figure 1 shows that the maximum level of investments every year occurs in December: 776,227 million tenge – in December 2011, and 881,620 million tenge – in December 2012. The investment rate in December 2012 increased by 105,393 million tenge or by 14% if compared with December 2011. The minimum level of investments every year occurs in January: 189,389 million tenge – in January 2011, 193,056 million tenge – in January 2012, and 217,658 million tenge – in January 2013. The investment rate in January 2013 increased by 28,269 million tenge or by 15% if compared with January 2011. However, the investment level in January 2012 changed by 3,667 million tenge or by 2% if compared with January 2011.

The highest decrease of indicators every year occurs from December to January: the level of investments in January 2012 decreased by 583,171 million tenge or by 75% if compared with December 2011, the investment rate in January 2013 became less by 663,962 million tenge or by 75% if compared with December 2012.

The highest rise of indicators happen from November to December: in 2011 indicators between November and December increased by 269,607 million tenge or by 53.22%, in 2012 – the level of investments changed by 326,850 million tenge or by 58.92%.

Figure 2 – Investments into capital stock in Kazakhstan



Source: The Agency of Statistics of the Republic of Kazakhstan

The figure above shows that the investments in 2012 compared with 2008 grew by 1,262,283 tenge or by 129.98%. The indicators in 2011 in comparison with 2008 increased by 799,353 KZT or by 118.98%. The results in 2012 grew by 462,930 KZT or by 101.17% while compared with 2011.

Figure 2 shows that there is a steady rise in the capital stock investment since Kazakhstan became independent in 1991. The President's different strategies for developing Kazakhstan's economy as 'Kazakhstan-2030' have a positive impact on the development of the capital stock market. The volume of investments in 2012 compared with 1991 has grown by 11,645,023.4%.

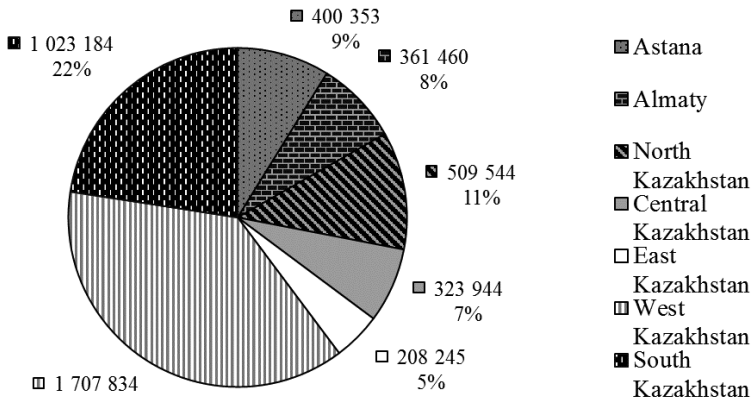
Table 1 – Investments into the capital stock according to provinces of Kazakhstan for January-October period in 2013, million tenge

| Provinces | The investment rate, million tenge | % from the total investment level | Change in the investment rate between January and October 2012, % |
|--|------------------------------------|-----------------------------------|---|
| Kazakhstan | 4 534 564 | 100% | 108.1% |
| Akmola | 95 078 | 2.1% | 84.2% |
| Aktobe | 365 448 | 8.06% | 107.8% |
| Almaty | 320 555 | 7.07% | 104.5% |
| Atyrau | 852 785 | 18.81% | 98.7% |
| West Kazakhstan | 147 018 | 3.24% | 113.3% |
| Jambyl | 154 192 | 3.4% | 149.0% |
| Karagandy | 323 944 | 7.14% | 143.2% |
| Kostanay | 141 587 | 3.12% | 104.9% |
| Kyzylorda | 256 219 | 5.65% | 172.1% |
| Mangystau | 342 583 | 7.55% | 109.5% |
| South Kazakhstan | 292 218 | 6.44% | 128.4% |
| Pavlodar | 195 801 | 4.32% | 97.8% |
| North Kazakhstan | 77 078 | 1.70% | 108.6% |
| East Kazakhstan | 208 245 | 4.59% | 110.2% |
| Astana (city) | 400 353 | 8.83% | 85.7% |
| Almaty (city) | 361 460 | 7.97% | 100.2% |
| Source: The Agency of Statistics of the Republic of Kazakhstan | | | |

Table 1 shows that Atyrau province has the highest level of investments (18.81%) which is nearly one fifth of all investments in Kazakhstan. The second place belongs to the capital of Kazakhstan, Astana (8.83%), which can compete with other provinces regardless of its own small size. The city of Almaty (7.97%) takes the fourth place. Moreover, cities of Almaty and Astana together can take the second place – nearly 16.8% share of investments into the capital stock in the entire Republic of Kazakhstan.

Figure 3 – Investments into the capital stock according to the economic regions of Kazakhstan for January-October period in 2013, million tenge

According to figure 3 the most attractive economic zones are West Kazakhstan (the first place, nearly 38%) and South Kazakhstan (the second place, nearly 22%). Cities Almaty and Astana together become the third attractive zone despite even if these urban areas have smaller size while comparing with other economic areas. Table 1 and figure 3 demonstrate that the investment market in Almaty (city) and Astana (city) have high potentials.



Source: The Agency of Statistics of the Republic of Kazakhstan

In conclusion, the economic indicators demonstrate that the investment market in Kazakhstan is rapidly growing, and it has high potentials.

References

1. Kaptan, S.S. (2001) *Investment Management*. New Delhi, India: Sarup & Sons
2. OECD (2006) *Policy Framework for Investment A Review of Good Practices: A Review of Good Practices*. Paris: OECD Publishing

ESENKUL KARASHASH

Student of 2-course

Supervisor: seniour lecturer Abitova A.K.

Kazakh Economic University named after T.Ryskulov

Almaty city

THE STATEMENT OF CASH FLOWS

The statement of cash flows will be covered in detail in a later chapter. The statement of cash flows is divided into three major sections: (1) cash flows from operating activities, (2) cash flows from investing activities, and (3) cash flows from financing activities. The statement describes cash inflows and outflows over a period of time.

The Statement of Cash Flows helps users determine how a company obtains its cash and where the cash is spent. Providing this information helps explain changes in the cash balance from the beginning to the end of the period.

While it is important for users to know how much cash a company has, it is also important to know how a company funded its operations. Did it have to borrow money or sell stock to help pay the operating expenses? If so, users need to be aware of this so they can fully assess the cash flow position of the company.

Cash flow information is also useful in determining whether a business has sufficient cash to pay its debts, and/or if the business paid dividends during the period.

There are three main sections on the statement: *operating, investing, and financing activities*. The bottom of the statement reconciles the change in cash with the beginning and ending cash balances. The ending cash balance on the Statement of Cash Flows should always equal the cash balance on the Balance Sheet.

The Operating Activities section includes cash inflows and outflows that result from the operations of the business, and some incidental business transactions. Operating cash inflows include cash received from customers in payment of goods sold as well as cash received as dividends and interest. Operating cash outflows include cash payments for salaries, supplies, inventory, taxes, and interest.

The Investing Activities section includes cash inflows and outflows that result from the sale and purchase of fixed assets and investments. If a company purchases a piece of equipment, it is classified as a cash outflow in the investing section. If a company has excess cash and invests it in the stock of another company, it is also classified as a cash outflow in the investing section. If this equity investment is sold in the future, it will be classified as a cash inflow in the investing section.

The Financing Activities section includes cash inflows and outflows that result from transactions with the company's creditors and stockholders. If a company borrows money from a bank, it is classified as a cash inflow in the financing section. If this debt is repaid in the future, *the amount of the principal payment* is classified as a cash outflow in the financing section. Remember, the interest payment is classified as a cash outflow in the operating section. If a company issues stock of the company, it is classified as a cash inflow in the financing section.

Cash includes currency and cash equivalents. Cash equivalents are short-term, highly liquid investments easily converted into cash with very little risk of loss. An example of a cash equivalent would be a short-term Treasury Bill that is government issued, very close to maturity, and has very little risk associated with it.[1]

The following information pertains to Liverpool Sugar Corporation during 20x7.

1. The company had \$1,004,000 in cash receipts from the sale of goods. Cash payments to acquire materials for the manufacture of goods totaled \$469,000, its payments on accounts and notes payable amounted to \$12,000, and it paid \$136,000 in federal and state taxes. 1.

2. It then bought a new plant and equipment for \$676,000. The company sold all of its stock investment in Redondo Food Corporation, an unrelated entity, for \$100,000.

3. In 20x7, the company sold \$300,000 of its 10%, ten-year bonds. It also issued another \$50,000,000 in preferred stock in return for land and buildings. The company paid a cash dividend of \$36,000.

4. The company had a \$198,000 cash balance at the beginning of the year.[3]

The statement cash flows for the company would be presented as follows:

| Liverpool Sugar Corporation Statement of Cash Flows for the Year Ended December 31, 20x8 | |
|---|-------------------|
| Cash flows from operating activities: | |
| Cash received from customers | \$1,004,000 |
| Cash payment for acquisition of materials | (469,000) |
| Cash payment for interest and dividends | (12,000) |
| Cash payment for taxes | <u>(136,000)</u> |
| Net cash provided by operating activities | <u>\$ 387,000</u> |
| Cash flows from investing activities: | |
| Cash paid to purchase plant and equipment | \$(676,000) |
| Sale of long-term investment | <u>100,000</u> |
| Net cash provided by investing activities | <u>(576,000)</u> |
| Cash flows from financing activities: | |
| Sale of bonds | \$ 300,000 |
| Cash paid for dividends | <u>(36,000)</u> |
| Net cash used in financing activities | <u>264,000</u> |
| Net decrease in cash and cash equivalents\$ | (75,000) |
| Cash and cash equivalents at the beginning of the year. | <u>198,000</u> |
| Cash and cash equivalents at the end of the year | <u>\$273,000</u> |

There are two acceptable formats for preparing the Cash Flows from Operating Activities: the Direct Method, and the Indirect Method. While each method uses a different format to arrive at Net Cash Provided (or used) by Operating Activities, the end result is the same. In other words, they use a different path to arrive at the same answer.

Let's look at the *Direct Method*.

The Direct Method takes accrual-basis revenue and adjusts it for changes in accounts receivable to arrive at cash received from customers.

If Accounts Receivable decreases during the year, the decrease is added to accrual basis revenue. A decrease in Accounts Receivable means that customer cash payments on account exceed customer charges on account during the period. This excess is used to adjust the accrual-based revenues reported on the income statement to report the total cash received from customers during the period.

Similarly, if Accounts Receivable increases during the year, this increase is subtracted from revenue. An increase in Accounts Receivable means that customer charges on account exceeded customer cash payments on account during the period. This excess is used to adjust the accrual based revenues reported on the income statement to report the total cash received from customers during the period.

The vast majority of companies use the *Indirect Method*, so let’s look at how to prepare the Operating section of the Statement of Cash Flows using this method. The Indirect Method starts with accrual-based net income and makes certain adjustments to arrive at Cash Flows from Operating Activities. Adjustments to accrual-based net income include adding back any noncash items that were included to arrive at net income, such as depreciation and amortization. This basically cancels out that they were originally subtracted to arrive at net income. Since these items do not represent cash outlays, they should not be included in the Statement of Cash Flows.

Gains and losses are other items on the income statement to consider. They result from the sale of an asset. Gains are added and losses are subtracted on the income statement to arrive at net income. Since gains and losses do not represent operating cash flows, gains are canceled out by subtracting and losses are canceled out by adding to net income in the operating section.

Appropriate adjustments should also be made on the income statement to reflect the change from accrual-based revenues reported to cash-based. This is done by analyzing the changes in noncash current assets and current liabilities.

Reconciling Net Income with Net Cash Flows:

| | Change in Account Balance During Year | |
|---------------------|---------------------------------------|--------------------------|
| | Increase | Decrease |
| Current assets | Subtract from net income | Add to net income |
| Current Liabilities | Add to net income | Subtract from net income |

This chart explains how to treat a change in a noncash current asset or current liability in the operating section of the statement of cash flows. Let’s begin with current assets.

If Accounts Receivable, a current asset, decreases during the year, this decrease is added to net income. A decrease in Accounts Receivable means

that customer cash payments on account exceeded customer charges on account during the period. This excess of payments over charges is used to adjust the accrual-based revenues reported on the income statement to report the total cash received from customers during the period. Similarly, if Accounts Receivable increased during the year, this increase would be subtracted from net income. An increase in Accounts Receivable means that customer charges on account exceeded customer cash receipts on account during the period. This excess of charges over cash receipts is used to adjust the accrual-based revenues reported on the income statement to report the total cash received from customers during the period.

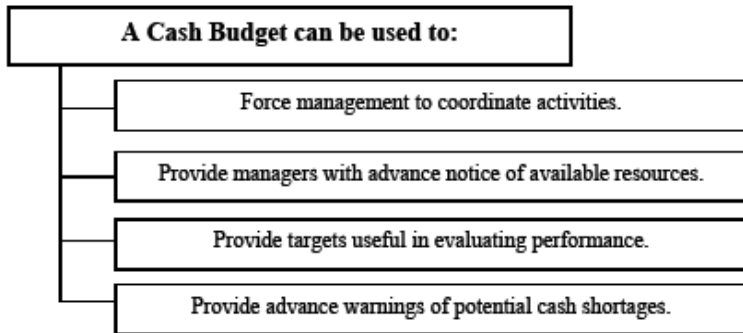
Now, let's look at how to treat changes in current liabilities. If Salaries Payable, a current liability, decreased during the year, this decrease would be subtracted from net income. A decrease in Salaries Payable means that the company paid more in salaries than it charged during the period. This excess of cash payments over charges is used to adjust the accrual-based expense reported on the income statement to report the total cash paid for salaries during the period. Similarly, if Salaries Payable increased during the year, this increase would be added to net income. An increase in Salaries Payable means the company charged more than it paid during the period. This excess of charges over cash payments is used to adjust the accrual-based expense reported on the income statement to report the total cash paid for salaries during the period.

The Indirect Method: A Summary

| |
|---|
| <p>Net Income Add: Depreciation expense Decrease in accounts receivable Decrease in inventories Decrease in prepaid expenses Increase in accounts payable Increase in accrued expenses payable Nonoperating losses deducted in computing net income Deduct: Increase in accounts receivable Increase in inventories Increase in prepaid expenses Decrease in accounts payable Decrease in accrued expenses payable Decrease deferred income taxes payable Nonoperating gains added in computing net income Net Cash Provided by (used in) operating activities</p> |
|---|

Managing Cash Flows:

Cash budgets are used by management to plan and forecast future cash inflows as well as determine whether there may be potential cash shortages to be managed.



There are several things management can do to manage cash flows, such as increase collection on accounts receivable, keep inventory low, delay payment of liabilities, plan timing of major expenditures, and invest idle cash [2].

The list of used literature:

1. Williams, Haka, Bettner, Carcello. Financial Accounting. Fourteenth Edition. - McGraw-Hill Higher Education, 2010.- 875 p.
2. Floyd A. Beams, Joseph H. Anthony, Bruce Bettinghaus, Kenneth A. Smith. Advanced accounting 11th edition. - Pearson, 2012. - 839 p.
3. [http://worldacademyonline.com/article/8/201/the_statement of cash flows.html](http://worldacademyonline.com/article/8/201/the_statement_of_cash_flows.html)

KHODJAEVA M.KH.
Phd,dotsent Audit department
KHODJAEV H.M.
master Audit department
TSEU, Tashkent

THE DEVELOPMENT OF FINANCIAL AND ECONOMIC REFORMS IN UZBEKISTAN

Today Uzbekistan is considered a country with special significance on the political and economic map of the world. The favorable climate, huge mineral resources, the large stocks of strategic materials and agricultural raw materials make Uzbekistan attractive to developed countries. The total mineral resource potential is worth more than \$ 3.3 trillion. In this context the republic holds one of the leading places in the Central Asian region. Almost 75 % deposits of gas condensate of the region, 31 % of oil, 40 % of natural gas and 55% of coal are found here. The availability of a developed transport communications system is also considered an important advantage. Uzbekistan has the highest railway and highway network density in Central Asia. The rail system exceeds 7 thousand kilometers. The existing transport communications system not only connects distant regions and populated area of the republic, but also offers access to international transport systems. Uzbekistan is conveniently located also in terms of international aircraft communication. Lying between Europe and Asia, the republic serves as an important international transport junction. Today Uzbekistan has powerful labor potential. Its labor resources comprise about 50 % of the population. The uzbek economy has achieved significant growth in recent years. “Notwithstanding the grave repercussions of the still ongoing global financial and economic downturn, the annual growth of the gross domestic product (GDP) has exceeded 8 percent in 2008-2013, while this indicator is projected at 8.1 percent in the year 2014. Very few countries around the world have been able to boast similar economic growth rates. The real aggregate per capita incomes have enlarged 8.2 times for the independent development years. Macroeconomic indicators have been maintained in balanced terms, so has the annual surplus

of the State Budget. The public external debt of the country does not top 16 percent of the GDP, while the internal debt has a zero valuation, amid the mounting volumes of exports and gold and currency reserves. During the independent development period, capital investments equaling more than 162 billion US dollars in dollar estimates, including in excess of 56 billion dollars of foreign investments, have been drawn in Uzbekistan's economy. The volume of capital investments in 2013 is to make up 14 billion dollars in dollar estimates, which is 23 percent of the GDP.”¹ “To sustain growth, promote further economic development, and decrease the cost of capital, however, the country's accounting and auditing need to be strengthened to produce high-quality financial information. That process has already begun. Since 1995, the Republic of Uzbekistan has made steady progress in updating its legal and statutory framework for corporate financial reporting, gradually implementing changes in four stages. These achievements include enacting the Law on Accounting (1996), which established the Ministry of Finance (MoF) as the accounting standard setter, and the Law on Auditing (most recently amended in 2000), which created the Chamber of Auditors as a voluntary professional association for auditors. These laws were further strengthened by government decrees clarifying the general provisions of the laws. To harmonize Uzbek and global standards, national accounting and auditing standards are being developed based on IFRS and ISA. The Uzbek government is considering not only adopting IFRS and ISA but also officially translating those standards into the domestic languages. Gradual harmonization of national with international standards has been a successful initiative in that the gap between standards and capacity – obvious and well-documented in peer countries – has been a somewhat less significant issue in Uzbekistan. The existing practice, particularly in the banking sector, of preparing financial statements compliant with national legislation that are converted to IFRS-based statements by auditors who then audit these statements does, however, raise questions about the independence of those audi-

¹ *The text of President Islam Karimov's keynote address delivered at the official meeting occasioned to the 21st anniversary of the Constitution of the Republic of Uzbekistan “Securing Uzbekistan's Prosperity through Intensification of Democratic Reforms and Formation of Civil Society”*www. press-service.uz

tors. This report should provide assistance to the Uzbek government as it continues to reform the country's financial reporting infrastructure. The report recommends developing a specific definition for public interest entities (PIEs), which are, due to their activities, size or significance, a subject of public interest (e.g., financial institutions and major private sector enterprises). The definition of PIE should be based on quantitative criteria and all entities meeting these criteria should have to use IFRS and ISA for their financial reporting and auditing. The report also encourages further development of national accounting standards for non-public interest entities, including small to medium-sized enterprises (SMEs). The statutory audit requirement specifies categories of entities for which an audit of financial statements is required. However, this requirement does not include criteria based on size of entities and the scale of their activities, thus it may be appropriate to reconsider the Law on Auditing criteria establishing what companies are to be audited. As well, further reform of the audit sector should include considering a more efficient approach to standard setting, strengthening the audit oversight system in place, and implementing a quality assurance review program."² President Islam Karimov stressed that the achievements and prospects of Uzbekistan in the realization of its own Uzbek model of development widely acknowledged across the world, and the successful prowess in economic crisis management amid the profound and protracted downturn in the global economy are given a high appraisal by prominent economists and international financial institutions. Notably, the head of International Monetary Fund mission who visited our country in September-October 2013 underscores in a statement that notwithstanding the deterioration in the global economy, Uzbekistan's robust budget and external posture in the outgoing year, its sustainable banking system and the low level of public debt continue to allow the nation to ensure consistent macroeconomic indicators, while short-term economic development forecasts are favorable.

² REPORT ON THE OBSERVANCE OF STANDARDS AND CODES (ROSC)
The Republic of Uzbekistan ACCOUNTING AND AUDITING December, 2008 <https://openknowledge.worldbank.org/>

References

1. The text of President Islam Karimov's keynote address delivered at the official meeting occasioned to the 21st anniversary of the Constitution of the Republic of Uzbekistan "Securing Uzbekistan's Prosperity through Intensification of Democratic Reforms and Formation of Civil Society" [www. press-service.uz](http://www.press-service.uz)
2. Report on the observance of standards and codes (ros) The Republic of Uzbekistan accounting and auditing December, 2008 <https://open-knowledge.worldbank.org>

ZHUMABAYEV FARKHAT

Master of Economic and Business
Astana city, Republic of Kazakhstan

QUALITATIVE ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS FINANCIAL INNOVATION

The financial crisis has shown that the level of external threats increases with each decade and accelerated pace of these changes, so the banking system should be more stable, and banking institutions - more flexible. At the stage of post-crisis recovery of the banking business growth drivers identified: customer-oriented approach, technological innovation systems and processes, increasing efficiency. Thus, customer-oriented approach offers maximum customer orientation that will restore lost confidence crisis in the banking system, and their response to changes in consumer behavior will provide new opportunities for innovation. Achieving significant efficiency gains possible by modern technology, management, optimization and rationalization in all areas of banking. Post-crisis period - a window of opportunity for banks adopting new development strategies, new targets on the financial results, market positions and qualitative development. Critically assessing the achievements of pre-crisis period and the consequences of the crisis, almost all banks report the presence of significant deficiencies, without liquidation is impossible to realize the potential of progressive development [1, 2]. These

shortcomings primarily include low efficiency of its customer base and distribution channels. This was reflected in the imperfection of the organization of work with clients (poorly taken into account customer segmentation), insufficient cross- sales and income from banking products with broad diversification of the product line, low quality of service.

Business growth in the pre-crisis period was due to an overly complex and costly organizational structure, which is not possible to implement many of the operational capabilities - namely, to provide a sufficient level of productivity, exploit economies of scale, increase the level of automation. As a consequence, business growth has not led to an increase in efficiency. Implementation of risk management has yet to achieve an optimal balance between their control and profitability, so excessive control and the need to implement a regulation - high costs and lost profit. Besides the internal factors of the banks are constantly under the influence of external, which are their potential challenges and threats - the macroeconomic environment, increased competition in the market, long-term trends, such as inadequate capitalization, reducing profitability.

Thus, defining strategic goals, mission and direction of development, the banks say they can not be achieve without the introduction of the ideology of continuous improvement. Therefore, the objective reality of the banking business is an innovative activity that is subject to long-term development strategy. In common practice today assessing the effectiveness of banking activities using a methodical approach based on the analysis of financial ratios, which, however, does not allow to fully assess the impact of innovation. The article aims at the improvement of the methodical approach of qualitative evaluation of the effectiveness of financial innovation on the basis of benchmarks for production functions and cost results.

To evaluate the success of the development strategy of the bank are important methodological approaches assessing the effectiveness of innovation, based on the scorecard . Innovation creates a system of indicators to formalize the basis for management decision-making, which is important given that innovative projects are long-term and high risks. It is formed taking into account the specifics of the strategic interests and displays helps reasonably allocate investment resources between innovative ideas and initiatives, motivating staff. In corporate banking

practice has not yet formed a system of indicators of financial innovation. Most often attributed to them – the impact on revenue growth, customer satisfaction, revenue growth from new products, improving productivity, earnings trends.

In our opinion, the effectiveness of financial innovation – is the result of their influence on economic activity, as measured by value indicators of outcomes to costs potentially positive development aimed at strengthening financial stability and competitiveness of the bank, subject to the balance of risks. For each financial innovation taking into account the specifics of its forms can be defined performance criteria that evaluate the completeness of its functional capacity, to identify reserves and develop recommendations for improvement.

For example, evaluation of product innovation based on the results of analysis of their profitability and efficiency. For example, in the area of retail business used indicators characterizing: the market positions of the main banking products (market share), intensity and depth of customer relationships (the number of products per customer, etc.), quality of service (service time, time of the decision loan, etc.), customer satisfaction (index loyalty, brand perception), the development of sales channels (share transactions through remote channels, etc.), employee productivity (figures per employee – the number of transactions, loan agreements) [1,2].

Evaluating the effectiveness of options allows a comparison of the reduction of investment risk to the cost of its acquisition, given the changes in the market price of the underlying investment vehicle. Evaluating the effectiveness of – this is one of the biggest challenges in the practice of hedge accounting. Hedge effectiveness, according MSFZ (IAS) 39 “Financial Instruments: Recognition and Measurement”, is a measure in which the hedged risk associated with changes in fair value or cash flows of the hedged item are offset by changes in fair value or cash flows of the hedging instrument. Efficiency ratio hedging – part of the division in accordance with the fair value or cash flows of the hedged item (asset, liability or future operation) on the fair value or cash flow of the hedging instrument (interest rate swaps, cross currency swaps, interest rate agreement, purchased options, captions).

Efficiency due to the securitization of its functions. Thus, the effectiveness of securitization as a mechanism for refinancing foreign prac-

tices proven to raise capital for large investment programs. High cost of capital induces banks to seek more favorable recharge credit. This problem can be solved by the securitization of bank assets. Mortgage lending practices has shown that due to the refinancing of deposits is not warranted with respect to bank liquidity, risks and efficiency of capital use. Additional resources through mortgage securities eliminates the dependence between the cost of deposits and interest rate financial instruments. Transfer of securitized assets from the balance sheet of the bank reduces the burden on capital and increase liquidity. Sale of loan commitments reduces the credit risk of the bank. Increased profitability of banking operations provides additional income and lower borrowing costs. The lower rate on mortgage securities than on interbank loans gives banks access to cheap cash resources. At the macroeconomic level, the effect of securitization is observed in the distribution of risks within the financial system and resource mobilization pension, insurance and other funds. In this case, the efficiency of securitization can be evaluated through the multiplier effect. Summing up it should be emphasized that the evaluation of the effectiveness of securitization may be conducted by its functions - refinancing and optimization of funding, liquidity, bank risks, profit multiplier effect. But the complexity, high cost (the need to create a large pool of assets to ensure cost effectiveness) and legislative problems are the main drawbacks of securitization.

Quite differently assesses the effectiveness of financial innovations based on computer technology, namely by using valuation techniques for implementing IT - economic value added (Economic Value Added, EVA), TCO (Total Cost of Ownership, TCO), the total economic effect (Total economic Impact, TEI), rapid economic justification (Rapid Economic Justification, REJ), the information economy (Information Economics, IE). However, the introduction of systems such as CRM, where the aim of the system is put profit growth through optimal customer interactions as performance criteria can act – to expand market share, multiply the amount of loyal customers, increasing sales productivity, increase customer profitability. To assess the economic effect of the introduction of CRM-system is quite difficult, but it can be measured by indicators such as labor cost reductions and increased ability to work, the percentage increase in customer retention, lowering operating costs that are associated with marketing and selling products, etc.

Thus, the efficiency of financial innovations can be considered quantitatively and qualitatively. Its quantification is carried out according to various indicators based on macro and micro levels. From a qualitative point of view, evaluation of the effectiveness of financial innovation in any form should reflect how fully realized their potential at the level of individual banks and the banking system as a whole. Given the possibility of manifestation of polar effects of financial innovation, it becomes especially important during periods of crisis.

To evaluate the effectiveness of financial innovation should be to establish a system of possible effects, their indicators and indices. Systematization carried out to evaluate the effectiveness of production functions with respect to outcome (Table 1) and costs (Table 2), where the effects and possible constraints dealing with financial innovation in the form of products and technology-based , as well as market, social and environmental effects. Positive dynamics of the first function is increasing vector, the second – cut.

Table 1. Performance indicators for financial innovation production function result.

| Indicator of effect | Index |
|---|---|
| Effect of products and services - increase proposals that address the new needs of the consumer | |
| Increase the volume and quality of new products and services Payment negative effects | Revenue growth rate Volume customer base Number of products per customer Revenue per customer |
| The effect of technology - the introduction of new technologies of internal business processes, remote maintenance and the like. | |
| Unification of banking business processes Reducing the time to introduce new products Reducing transaction costs Reducing the duration of the operating cycle Reducing the cost of service Increase in labor productivity Improvement of working conditions | Profit Part of the active deposit accounts of individuals Customer activity Customer satisfaction quantity and quality of services The volume of non-cash transactions The volume of services The number of personnel employed in the operational process |

| | |
|---|---|
| Market effect - changes of supply and demand in the market, scale, product differentiation, competitiveness. | |
| Market development Diversification into new markets Economies of scale of activity | Increase their own market segment Increase in profitability Decrease in product life cycle |
| Social benefits - the satisfaction of social needs, welfare and safety of life | |
| Rising standards of living Availability of financial services Improving Financial Literacy Secure banking and products | Number and impact of socially-oriented products / programs Providing banking services Number of service points for a Specialized format Quality Index Index of standards of service Size loss prevention |
| Environmental effects - the satisfaction of social needs and environmental security | |
| Improving energy efficiency Greening Own effectiveness and impact on the environment | Amounts of funding and project performance in the industry Environment and Energy Conservation Implementation of SED Energy-saving technologies in the IT processes |

Effects of financial innovations associated with their creation, the internal structure and form, scale implementation, their perception of risk target audience, competitors and the regulator, the possibility of further capital reinvestment.

Table 2.

Performance indicators for financial innovation production function costs.

| Indicator of effect | Index |
|---|---|
| Technological complexity - the introduction of new systems of access to banking services, business process automation, etc. | |
| Comparability of the costs of implementing innovations in technology expenditures | The ratio of costs to introduce innovations to the technology cost |
| The influence of external and internal factors on the development and implementation of innovations | |
| The possibility of negative consequences Unwillingness of the market to the perception of innovation Vulnerability to regulators, competitive pressures | Risk innovative project (scientific, technical , legal, commercial offers) Risk of financial loss |

| | |
|--|--|
| The amount of the innovations (cost of the development and introduction, the additional costs) | |
| Comparability of spending and revenue from the introduction of innovations | The ratio of the costs of implementing innovations to profit |

Technological effects associated with the computerization of banking, which is characterized by a high level of development in order to improve business performance. The main direction of informatization – addressing current needs and ensuring compliance with the central bank and international organizations. Indicators of the effects of new information technologies can be: reduction of transaction costs, the unification of the banking business processes, reducing the time to introduce new products, reducing the cost of service, release – time employees to provide better service, increased productivity and improved working conditions, etc.

Introduction of various technologies to support business processes, systems, risk management and budgeting, banks tend to conform to new trends extension services and product line to attract customers, improve service quality. But all their aspirations and efforts require the analysis of efficiency, which in turn is not possible without the introduction of business intelligence on a single analytical platform.

Complexity study evaluating the effectiveness of the system of indicators of financial innovation lies in the peculiarities of their structure and the variety of forms, the bipolar nature of the effects, the absence of complete information on obtaining reliable estimates.

Performance indicators can serve as margin liabilities, some of the active accounts, increased customer base, customer activity, the volume of non-cash transactions, etc. It should also be borne in mind that each individual bank innovative process has its own characteristics and complexity, requires a systematic approach, discipline and foresight.

Qualitative evaluation of the effectiveness of financial innovation is recommended to determine the ratio of complex and cost effective components. Productive component of innovation efficiency – a function of the rate of revenue growth, the volume of customer base, profitability, etc., and costly – a function of technological and economic difficulties, the risk of innovation.

Calculation of integral index and cost-effective Kres Kcost components are administered separately by the expert method adopted by a rating scale:

$$K = \sum_{i=1}^n b_i \sum_{j=1}^m a_{ij} k_{ij}, \quad (1)$$

b_i – weight of i -th group of indicators or expensive component

($\sum_{i=1}^n b_i = 1$); a_{ij} – weighting coefficient of j indicator of the i -th group ($\sum_{j=1}^m a_{ij} = 1$); k_{ij} – point scoring j indicator of the i group; m – number of indicators the i group of productive or expensive component.

Then the complex evaluation of the effectiveness of innovation is the ratio of the weighted average estimates of its components:

$$K_{\text{Eff}} = K_{\text{res}} / K_{\text{cost}} \quad (2)$$

Depending on the values of the coefficient of efficiency is its qualitative assessment, such as for reference points – high, medium, low and very low.

Thus, financial innovations are implemented in accordance with the basic principles – innovation, customer orientation, financial security and consistency of business processes. A necessary condition for improving the effectiveness of the banks is a qualitative assessment of financial innovation. The proposed methodology of qualitative evaluation of the effectiveness of innovation include: identification of performance criteria that optimally cover all aspects of the implementation of innovations, the definition of the list of indicators in accordance with the selected criteria, evaluation and calculation of values of each indicator calculation of integral indicators and comprehensive evaluation of the effectiveness, assigning a qualitative assessment of the effectiveness of innovation. Implementation of this method allows to reduce risks and provide positive effects for customers of the bank and the economy in general.

References

1. Инновации на финансовых рынках [Текст]: коллект. многогр. / Н.И. Берзон, Е.А. Буянова, В. Д. Газман и др.; под науч.ред. Н.И. Берзона, Т.В. Тепловой. - М. Изд. дом. Высшей школы экономики, 2013 - 420, [4] с.
2. «Эффективность финансовой политики государства: вопросы теории и практики» / А.С. Колесов. — М.: ООО «Книжная редакция Финансы», 2012. — 308 с.

АБИШЕВ Ж.Б.

*магистрант 1-курса, специальности «Экономика»,
Академия экономики и права, Алматы*

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНСКОГО РЫНКА СЛИЯНИЙ И ПОГЛОЩЕНИЙ

Казахстанская практика на сегодня показывает, что наиболее распространенным видом «слияний и поглощений» является «приобретение», где компания-цель сохраняет свое существование, а результатом сделки является только смена акционеров (участников). Сделки, совершаемые по форме слияния или присоединения, в их прямом значении, проводятся очень редко, а при их проведении, как правило, объекты сделки или их акционеры (участники) являются аффилированными компаниями. Это связано с тем, что казахстанский опыт ведения рыночных отношений, в том числе осуществления сделок по слиянию и поглощению стартовал с момента получения независимости в 1991 году. На сегодня при ведении корпоративных сделок в Казахстане часто заимствуют опыт России и западных стран [1, с.19]. Многие понятия, не получив должной адаптации к местной законодательной базе, уровню развития корпоративного права в целом и некоторых нюансов политического и социального положения в стране, применяются в тех или иных ситуациях ведения бизнеса в Казахстане.

Так, к примеру, западные сделки слияния и поглощения, как правило, сопровождаются «соглашениями акционеров», где акци-

онеры устанавливают свои права и обязанности в отношении приобретаемой компании, основные условия ведения бизнеса самих акционеров и приобретаемой компании. Наша же система предусматривает утверждение основных условий в учредительном договоре и уставе приобретаемой компании, что не совсем отвечает потребностям развивающейся экономики.

Широко освещался вопрос потребности отражения в законодательной базе некоторых западных понятий и схем, ставших неотъемлемой частью проведения сделок слияния и поглощения, а именно: схемы продажи акций «drag-along» (право продавца требовать продажи оставшимися акционерами своих акций приобретателю на таких же условиях) и «tag-along» (при покупке акций одного акционера, право остающихся акционеров требовать выкупа приобретателем их акций тоже), положения «representations and warranties» (заявления и гарантии, положения договора, раскрывающие существенную для сторон информацию о другой стороне, гарантии одной стороны в отношении своего правового статуса и др.).

Несмотря на «несовершенство» казахстанского законодательства в области слияний и поглощений, и учитывая сырьевой потенциал и быстрое развитие страны, корпоративные сделки, включая приобретения, слияния и поглощения случаются довольно часто.

О том, что Казахстан стал привлекательной ареной для иностранных инвесторов, говорилось достаточно много. Всемирный финансовый кризис хоть и значительно сбавил мировые обороты сделок слияний и поглощений, тем не менее, не помешал проведению ряда крупных сделок по слиянию и поглощению с участием казахстанских компаний.

В целом, рассматривая казахстанский рынок M&A в отраслевом разрезе, аналитики отмечают, что самым емким по-прежнему остается нефтегазовый сектор. В Казахстане пока систематически не отслеживают тенденции на рынке слияний и поглощений (по крайней мере, о подобных исследованиях не известно). Между тем фондовый рынок наконец-то сделал рывок и демонстрирует весьма неплохие результаты. А это значит, что у портфельных инвесторов должен появиться интерес к сектору M&A.

Когда речь идет о публичных компаниях, любая информация о планируемом слиянии, крупном приобретении становится пово-

дом для изменения стоимости акций. Поэтому участники фондового рынка отслеживают события и тенденции в секторе слияний и поглощений. Нередко увеличение количества подобных сделок свидетельствует о новом этапе в экономике страны, о приходе крупных иностранных инвесторов, о консолидации бизнеса.

Обзор рынка до 2007-2008 гг. В нефтяном секторе внимание наблюдателей в 2007 году было приковано к национальной компании «КазМунайГаз», которая приобрела крупную европейскую компанию Rompetrol, включающую в себя два нефтеперерабатывающих завода и сеть автозаправочных станций по всей Европе. Это была уже четвертая попытка КМГ выйти на европейский рынок горюче-смазочных материалов. На этот раз успешная. Казахстан приобрел 75 процентов акций Rompetrol Group исходя из ее стоимости в 3,6 миллиарда долларов. То есть заплатил «КазМунайГаз» примерно 2,15 миллиарда долларов. Теперь казахстанская нефть, переработанная на НПЗ в Румынии, поступит в виде конечного продукта на 630 АЗС Rompetrol по всей Европе [2].

Однако рейтинговые агентства не посчитали, что приобретение румынской компании усиливает позиции «КазМунайГаза». Standart and Poors после сделки оставила рейтинг КМГ без изменений на уровне ВВВ-, прогноз стабильный.

Чтобы расплатиться за европейскую покупку, «КазМунайГаз» привлек кредит в размере 3,1 миллиарда долларов. «КазМунайГаз» в последние годы заслужил репутацию активного поглотителя любых более-менее привлекательных нефтяных активов как внутри страны, так и за рубежом. В скором времени национальная компания должна поглотить еще и «Мангистаумунайгаз», одну из крупнейших нефтекомпаний Казахстана.

В финансовом мире самой крупной сделкой, несомненно, является поглощение европейской группой Unicredit казахстанского АТФБанка. Сто процентов банка оценены в 2,275 миллиарда долларов США. С одной стороны, эта сделка стала свидетельством того, что некоторые участники казахстанской банковской системы, возможно, не справились с бурным ростом, со взятыми на себя обязательствами, увлеклись заимствованиями за рубежом и зачастую неразумным розничным кредитованием. Что в итоге подтол-

кнуло к продаже бизнеса. С другой стороны, сделка была весьма удачной для обеих сторон. Да и для страны в целом. Так как на казахстанский рынок пришел очень сильный европейский игрок, которому можно доверить деньги. Кроме того, приход Unicredit и других зарубежных банков должен стать новым толчком для конкуренции между финансовыми институтами в Казахстане. А значит, улучшится качество предоставления услуг. Покупка АТФБанка стала своеобразным знаком для иностранных инвесторов, присматривающихся к банковскому сектору Казахстана. Сейчас уже наметился ряд других интересных сделок в финансовой отрасли.

Весь 2007 год внимание наблюдателей было приковано к процессу поглощения российской «Северсталью» ирландской компании Celtic. Компания хоть и ирландская, однако основные ее активы расположены в Казахстане. Это золоторудные проекты «Суздаль» и «Жерек», 50%-ная доля в проекте разработки молибденового месторождения Шорское. Кроме того, компания владеет 74,5 процента в проекте по добыче меди и золота в Челябинской области. С октября 2002 года акции Celtic торгуются на альтернативной площадке Лондонской фондовой биржи. А в августе 2007-го «Северсталь» начала кампанию по поглощению Celtic с приобретения 22 процентов акций. После длительных переговоров стороны сошлись на цене 2,9 фунта стерлингов за акцию. Еще одна золотодобывающая компания засветилась в сделках M&A. Kazakhgold, которая в свое время была одной из первых компаний, вышедших на Лондонскую фондовую биржу, приобрела активы вне Казахстана. Это горнодобывающая Nogox Mining Company Limited, которой принадлежит золотоизвлекательная фабрика на золотоносном месторождении Джеруй в Киргизии, долю в румынском СП Romaltyn, а также права на опцион по контракту разработки медного месторождения Karakilise в Турции. Kazakhgold расплатилась с продавцом указанных активов британской Oxus Gold своими акциями, оцениваемыми на тот момент в 75 миллионов долларов.

По мнению аналитиков Ernst & Young, из-за нестабильности на мировых финансовых рынках увеличивается вероятность слияний и поглощений среди небольших добывающих компаний. Им не хватает средств для финансирования своих проектов.

Рассмотрим более подробно сделки в зависимости от отраслевой принадлежности [3].

Нефтегазовый сектор. Как уже говорилось выше, объем нефтегазовой отрасли в 2008 году составил \$3,35 млрд, снизившись по сравнению с показателем 2007 года (\$8,4 млрд) на 60%. Однако здесь необходимо учитывать, что в эту сумму мы включили сделку по покупке НК «КазМунайГаз» компании «Мангистаунайгаз» (оценочно – \$2,3 млрд), поскольку, несмотря на то что сделка закрывается в марте этого года (как сообщали СМИ), основные этапы ее были проведены в 2008-м. Без учета этой сделки сумма по нефтегазовому комплексу в прошлом году составила бы \$1057 млн. В целом нефтянка характеризуется небольшим числом сделок M&A и во многом занимает указанную долю рынка благодаря значительным ценам реализации сделок.

Промышленность. Стоимостной объем по сделкам, заключенным в промышленности, достиг за 2008 год \$1871 млн. При этом крупнейшей сделкой сектора, как уже говорилось выше, стала покупка компанией Kazakhmys plc. Экибастузской ГРЭС-1 и угольного разреза. В числе других интересных сделок можно назвать покупку российским АвтоВАЗом казахстанской компании «АЗИЯ АВТО». Можно предположить, что изменения в законодательстве как России, так и Казахстана, касающиеся ввоза на внутренний рынок автомобилей импортного производства, подтолкнули российского производителя к поиску дополнительной региональной площадки сбыта.

Горно-металлургический комплекс. Стоимость сделок в горно-металлургическом комплексе в 2008 году составила \$2,49 млрд (для сравнения: в 2007-м – \$2,48 млрд, а в 2006-м – \$318,6 млн). Основная доля в них приходится на транзакции, совершенные такими компаниями, как ENRC и Kazakhmys. Так, к примеру, суммарная стоимость всех приобретений ENRC в прошедшем году составила \$524 млн, или 21% от всего объема сектора. При этом все они являются покупками долей в зарубежных компаниях. Регионами, которые заинтересовали ENRC, стали Россия (покупка Серовского завода ферросплавов), Бразилия (Bahia Mineracao Limitada (BML) и Китай (Xinjiang Tuoli Taihang Ferro-Alloy Co.).

Еще одним интересным М&А, где уже акции ENRC выступили предметом сделки, стал своп между компанией Kazakhmys и Правительством Казахстана, в рамках которого часть государственного пакета акций ENRC была обменена на акции Kazakhmys. В результате медная корпорация стала одним из крупных собственников ENRC. Сумма указанной сделки составила 614 млн фунтов стерлингов.

Финансовый сектор, занимавший одну из лидирующих позиций по объему М&А в предыдущие годы, в 2008-м опустился на четвертое место с суммарным итогом в \$1088 млн (для сравнения: в 2007-м – \$2638 млн, а в 2006-м – \$1041 млн). Основными сделками в этом сегменте, на наш взгляд, являются:

- покупка корейским Kookmin Bank за \$634 млн 30% акций в АО «Банк ЦентрКредит», который входит в число системообразующих банков страны;
- приобретение арабской инвестиционной компанией Alnair Capital Holding за \$436 млн доли в 25,12% в АО «Казкоммерцбанк».

Помимо М&А с банками, входящими в первую десятку, в прошлом году чешская PPF Group N.V. приобрела АО «Международный банк Алма-Ата». PPF Group N.V. работает в Казахстане с декабря 2005 года – тогда была создана компания HomeCredit. Видимо, акционеры приняли решение о расширении своего присутствия на нашем рынке. Согласно заявлениям, озвученным покупателем, это приобретение позволит усилить позиции HomeCredit в секторе розничных финансовых услуг.

Кроме того, в 2008 году АО «АТФ Банк» реализовало свою долю в таджикском «Сохибкорбанке», а российская инвестиционная компания «Тройка Диалог» приобрела казахстанское АО «АЛ-МЭКС Эссет Менеджмент».

Учитывая текущую ситуацию на финансовых рынках, ожидаемой тенденцией в этом секторе стало усиление роли государства и его надзорно-регулирующих функций. Данные изменения мы могли наблюдать во второй половине прошлого года, когда было объявлено о планах государства по вхождению в капитал нескольких системообразующих банков. Правда, фактически эти планы были реализованы лишь в январе–феврале 2009 года.

Транспорт и телеком. В 2008 году этот сектор был представлен только двумя сделками с суммарным объемом \$584,3 млн. Традиционно низкую активность M&A в этом сегменте экономики можно объяснить, во-первых, небольшой емкостью казахстанского рынка, а во-вторых, монополизированным характером отрасли. Предметом первой сделки была продажа «Национальному научно-технологическому холдингу «Самгау» 49,99% акций в АО «Агентство «Хабар». Она была реализована через проведение специализированных торгов на СТП РФЦА. Вторая сделка сектора – продажа казахстанской компанией Visog доли в двух телекоммуникационных предприятиях, находящихся в Непале и Камбодже.

В целом, по нашим данным, рынок M&A Казахстана 2008-2009 гг. года был представлен этими пятью секторами. Перспективным, с точки зрения слияний и поглощений, мог бы стать и агропромышленный комплекс, но, к сожалению, мы не зафиксировали сколько-нибудь значимых сделок в этом и других секторах экономики.

Общая информация о тенденциях слияний и поглощений на казахстанском рынке 2009-2010 гг. Слияния и поглощения в сфере недропользования в 2009 и первом полугодии 2010 годов. 2009 год был сложным для большей части земного шара, включая казахстанские компании – недропользователей, но считать его неудачным годом, было бы неправильно. Кризис предоставил возможность лидерам рынка не только сохранить свои позиции, но и укрепить их с помощью M&A сделок, поглотив своих менее удачных конкурентов.

Большинство сделок по слияниям и поглощениям в Казахстане за 2009 год проходили в рамках программы национализации ряда крупных банков и нефтегазовых компаний. Помимо вышеуказанных, финансирование сделок слияний и поглощений по большей части проводилось за счёт кредитов китайских и корейских компаний. Также особо внимания заслуживает тенденция проведения, в противовес редким, но крупным сделкам, большего количества мелких сделок по слиянию и поглощению в области недропользования. При этом, как это отмечалось ранее, основываясь на опубликованных данных по сделкам слияний и поглощений в

2009 году, можно сделать вывод, что значительная часть сделок пришлось также на горно-металлургический сектор экономики страны.

Наиболее крупной сделкой стало приобретение компанией Mangistau Investments B.V. (которая принадлежит 50% - CNPC и 50% - АО «НК «КазМунайГаз») 100% акций в третьей крупнейшей казахстанской нефтяной компании – АО «Мангистаумунайгаз», занимающейся добычей углеводородного сырья. Сумма сделки составила 2 600 000 000 долларов США. Кроме того, можно выделить сделку по приобретению Китайской инвестиционной корпорацией (China Investment Corporation) 11% уставного капитала АО «Разведка Добыча «КазМунайГаз» на общую сумму 900 000 000 долларов США.

Значительным событием 2009 года в сфере недропользования стало образование Акционерного общества «Национальная горнорудная компания «Тау-кен Самрук». Национальная компания была создана с целью продвижения экономических и стратегических интересов государства в управлении государственными активами в горно-металлургической промышленности и развитии минерально-сырьевого комплекса страны. Что говорит о том, что государство направляет свои ресурсы на повышение требований к компаниям-недропользователям, а также об усилении контроля за соблюдением процедур сделок по слияниям и поглощениям. Так, основными направлениями новой национальной компании были определены:

- обеспечение эффективной деятельности по недропользованию в области разведки, разработки, добычи, переработки и реализации твердых полезных ископаемых;
- эффективное управление передаваемыми АО госпакетами акций предприятий горно-металлургической отрасли;
- воспроизводство минерально-сырьевой базы республики, освоение забалансовых запасов месторождений;
- ликвидация и консервация убыточных рудников и хвостохранилищ, деятельность по водоотливу.

Напомним, что вслед за созданием новой национальной компании АО «Национальная горнорудная компания «Тау-кен Самрук», в марте 2010 года произошло несколько значимых министер-

ских реформ, также направленных на совершенствование регулирования государства деятельности недропользователей. Среди таких реформ следует выделить разделение нефтегазовой отрасли и атомной, угольной промышленности и энергетики, выразившееся в выделении Министерства нефти и газа из Министерства энергетики и минеральных ресурсов. Так, электроэнергетика, горно-рудная, атомная и обрабатывающая промышленность перешли в ведомство Министерства энергетики и минеральных ресурсов, а нефтегазовая отрасль – в ведомство Министерства нефти и газа, тем самым освобождая АО «НК «КазМунайГаз» от регулятивных функций и восстанавливая коммерческие функции компании.

2009 год был также ознаменован внедрением международного проекта «Каспийский энергетический ХАБ», также получившего неофициальное название «Город будущего». Договор о реализации проекта «Каспийский энергетический ХАБ» был подписан между АО «Фонд устойчивого развития «Казына», АО «Казахстанский государственный холдинг по управлению национальными активами «Самрук», международной консалтинговой компанией «PFC Energy», инвестиционной компанией «Gulf Finance House», специализирующейся на проектах, связанных с инновациями в экономике, и АО «Инвестиционная компания «Мангистау». По словам акима Мангистауской области Крымбека Кушербаева, «Многофункциональный сервисно-технологический центр для нефтегазовой промышленности позволит расширить возможности прикаспийского региона и реализовать его потенциал, а также повысить уровень развития человеческого капитала и экономики в целом». Кроме того, данный проект нацелен на привлечение иностранных инвестиций в нефтегазовую отрасль Казахстана.

Анализируя первое полугодие 2010 года, можно выделить следующие наиболее значимые события в сфере слияний и поглощений:

1. Приобретение в первом полугодии настоящего года европейским банком HSBC дочернего банка Royal Bank of Scotland. Сумма сделки составила 52 000 000 долларов США (весна 2010 года);

2. Разрешение спора между российской компанией «Lukoil Overseas Kumkol B.V.» и китайской «China National Petroleum Corporation» (CNPC) в отношении доли в казахстанском недропользователе «Тургай Петролеум». Спор заключался в непредоставлении компании «Lukoil Overseas Kumkol B.V.» права преимущественной покупки доли при ее продаже. Спор был разрешен стокгольмским арбитражным судом в пользу «Lukoil Overseas Kumkol B.V.», но последняя отказалась от права покупки доли китайского CNPC, получив взамен 438 млн. долларов США в качестве компенсации (августа 2010 года) и ряд других уступок с китайской стороны;

3. Информация о том, что Казахстан намерен оспорить сделку по покупке российским ОАО «Полюс золото» пакета акций компании «KazakhGold Group Ltd». Данное сообщение подтверждает официальный web-сайт Министерства индустрии и новых технологий Казахстана: «в связи с вновь открывшимися обстоятельствами, связанными с нарушением Закона РК «О Недрах», при покупке пакета акций компании «Kazakhgold Group Ltd» российской компанией ОАО «Полюс золото», компетентный орган отменил ранее принятые решения касательно разрешений на продажу акций компании «Kazakhgold Group Ltd».

В заключение хотелось бы отметить, что динамично развивающаяся экономика Казахстана оказывает существенное влияние на рынок M&A, как с участием иностранных инвестиций, так и без него. Остается надеяться, что казахстанская законодательная база и судебная система будут идти в ногу с развитием страны в целом и позволят иностранным инвесторам, равно как и казахстанским предпринимателям, уверенно совершать сделки слияний и поглощений.

Список использованной литературы

1. Владимирова И.Г.Слияния и поглощения компаний: характеристика современной волны//Менеджмент в России за рубежом-2007.-№1. – С.18-23
2. Обзор сделок по слиянию и приобретению на мировом рынке: как повысить стоимость в результате сделки. - www.kpmg.com
3. M&A в Казахстане. «Самочувствие плохое» Международный деловой журнал KAZAKHSTAN №1, 2009 год <http://www.maonline.ru/analitika-ma/5156-ma-v-kazakhstane.-samochuvstvie-plokhoe.html>.

АБИШЕВА А.
Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ
«Есеп және аудит»
мамандығының магистранты.
Алматы қаласы

ӨЗІНДІК ҚҰНДЫ КАЛЬКУЛЯЦИЯЛАУДЫҢ НОРМАТИВТІК ӘДІСІ

Есеп объектілерді көптігіне қарамастан, шығындарды екі тәсілмен – оперативті дәрежесімен айрықшаланатын нормативтік шығындардың есебінің нақты тәсілімен; және өзіндік құнның нормативті тәсілмен өндіріс процесінде калькуляцияланады, нақты есепті кезең біткен соң жете зерттеуге болады. Шығындар есебінің нормативті тәсілін қолданудың мүмкіндігімен қажеттілігі туралы шешімді қабылдау нормалар мен шығыстар сметасын дайындау мен үнемі түзеу жөніндегі ұйымның мүмкіндіктерін талдауға негізделуі тиіс. Басқаша айтсақ, ұйымдық құрылымда негізгі нормамен нормативті қалыптастыруды нақты шағындардың нормативтілерден ауытқуы талдауды, ус жүзіндегі норманы түзеу мен өнімді емес шығындарды жою туралы ұсыныстар әзірлеуді, өнімнің нақты өзіндік құнын азайтуды жүзеге асыратын арнайы бөлімшенің бар болуы қарастырылған. Мұндай жағдайсыз есептің нормативті тәсілін енгізу ұйымға нақты пайда әкеле алмайды. Екі тәсілде түпкілікті шотта өнімнің нақты өзіндік құнын анықтау мен көрсетуге бағытталған, бірақ біріншісі – шығындарды тікелей есептеу жолымен, ал екіншісі – нормадан ауытқуы арқылы көрсетеді.

Нормативтік есеп әдісін К.Т. Тайғашина « өндіріс шығындары есебінің маңызды элементі болып саналатын, дер кезінде нормадан ауытқуларды анықтауға, нормадан өзгеріс есебін жүргізуге және өзіндік құнды төмендетудің резервтерін тиімді пайдалануға, сондай-ақ өндірісті жедел басқаруға мүмкіндік беретін – ең жетілген әдіс» деп көрсетеді [1-112б].

Нормативтік есеп әдісін қолдану кезінде өндірілген өнімнің өзіндік құнын анықтаудың негізі болып есепті мерзімнің басына бекітілген нормалардың негізінде жасалынған нормативтік өзіндік

құнның калькуляциясы саналады. Өндірістік процесс басталғанға дейін шығындардың алдын ала нормалануы (мөлшерленуі) жүргізіледі. Демек, нормативтік шығындар келесідей шығын баптары бойынша анықталынады:

- негізгі шикізаттар мен материалдар;
- өндірістік жұмысшылардың негізгі еңбек ақылары;
- еңбек ақыдан аударымдар;
- үстеме шығындар.

Есепті мерзімнің соңында өнімнің нақты өзіндік құнын өндіріс шығындарына жұмсалған шығындар туралы бухгалтерлік есептің мәліметтері негізінде анықтайды. Бухгалтерлік есепте нормативтік калькуляция көптеген мақсаттар үшін пайдаланылады. Мысалы, жоспарлауда олар өнімнің жоспарлы өзіндік құнын, өндіріс шығындарының сметасын, өнімнің сату бағасын анықтауға қажет болатын болса, ал есепте нормативтік калькуляция аяқталмаған өндіріс қалдығын және өндірістегі ақауды анықтау үшін, өнімнің өзіндік құнын бақылау үшін, сонымен бірге өнімнің түрлері және жалпы өнім көлемі бойынша өзіндік құнды есептеу үшін қолданылады.

Нормативтік есеп әдісі кезінде кәсіпорындардың шаруашылық қызметтерін өте тиімді түрде ұйымдастыруға, еңбек өнімділігін арттыруға арналған жағдайлар жасалды □2, 43 б□. Бұл автордың пікіріне қосыла отырып біз, ұйымдарда нормативтік есеп әдісін қолдану барысында өндірістік шығындарға жедел бақылау жүргізу мүмкіндіктері пайда болып, бекітілген нормалардың шегінде нақты шығындар мен олардың нормалары арасындағы ауытқулар анықталатынын атап көрсетеміз.

«Стандарт-кост» жүйесін нормативтік (стандарттық) шығындарды пайдаланудың негізінде шығындар есебі мен өзіндік құнды калькуляциялау жүйесі деп қарастырылады. Оның негізіне бекітілген нормалар мен нормативтердің шеңберінде және нормадан ауықулар бойынша шығындар есебі мен оларды бақылау принципі алынады. Шығындар есебінің нормативтік әдісі американдық «стандарт-кост» жүйесінің негізінде пайда болды, сондықтан олардың көптеген ұқсастықтары бар деп көрсетіледі.

Бұл екі жүйе де есепті толық шығындар бойынша және нормалар шегінде ұйымдастыруға мүмкіндік беретінін айтқымыз келеді. Тек, айырмашылығы нормативтік есеп әдісінде нормадан ауытқулар өзіндік құнға қосылатын болса, ал «стандарт-кост» жүйесінде нормадан ауытқулар қаржылық нәтижеге немесе кінәлі тұлғаға апарылады. Нормативтік есеп әдісінде тікелей шығындар нормаланады (мөлшерленеді), ал жанама шығындар калькуляциялау объектілер арасында индекстік әдіспен бөлінеді.

Нормативтік есеп жүйесінің негізгі элементтеріне – өндіріс мерзімін, құрамы мен сапасын нормалау, материалдық, еңбек және қаржы ресурстарының қажеттілігін нормативтермен негіздеу, нормалар мен нормативтердің негізінде экономикалық тиімділікті жоспарлау, бағалау және оның есебін жүргізу жатады. Нормативтік есеп арқылы есепті мерзімнің басында материалдық, еңбекақы және тағы басқа да шығын нормаларының негізінде өнімнің өзіндік құны алдын-ала есептелінеді.

Өндіріс процесіне нақты жұмсалған шығындарды нормамен салыстырғанда ресурстардың үнемделуі немесе артық жұмсалуды нормадан ауытқу болып табылады, ал ол өз кезегінде кәсіпорынның ұйымдық-техникалық жұмыстарында айтарлықтай кемшіліктердің бар екенін баяндайды. Нормадан ауытқулар құжатталған және құжатталмаған болып бөлінеді.

Құжатталған ауытқуларға алғашқы құжаттардың мәліметтері бойынша ашылған ауытқулар жатады (талап накладнойы, қосымша жұмыстарға нарядтар, қосымша төлем парақтары және т.б.), сондай-ақ есептеу жолымен анықталған ауытқулар (түгелдеу, алдын ала жасалған есептеулер және т.б.) жатады. Құжатталмаған ауытқулар ауытқудың жалпы сомасы мен оның құжатталған бөлігінің арасындағы айырмасынан шығады. Әдетте олар құжатталған ауытқулардың дұрыс есептелмеуі нәтижесінен, ақаудың пайда болуынан, нарядты артық жазғаннан, кем шығудан, аяқталмаған өндірістің дұрыс бағаламауынан пайда болады.

Шығындар есебінің нормативті тәсілін қолданудың мүмкіндігімен қажеттілігі туралы шешімді қабылдау нормалар мен шығыстар сметасын дайындау мен үнемі түзеу жөніндегі ұйымның мүмкіндіктерін талдауға негізделуі тиіс. Басқаша айтсақ, ұйымдық

құрылымда негізгі нормамен нормативті қалыптастыруды нақты шығындардың нормативтілерден ауытқуы талдауды, іс жүзіндегі норманы түзеу мен өнімді емес шығындарды жою туралы ұсыныстар әзірледі, өнімнің нақты өзіндік құнын азайтуды жүзеге асыратын арнайы бөлімшенің (жоспарлы бөлім, экономикалық қызмет және т.б.) бар болуы қарастырылған. Мұндай жағдайсыз есептің нормативті тәсілін енгізу ұйымға нақты пайда әкеле алмайды.

Екі тәсіл де түпкілікті шотта өнімнің нақты өзіндік құнын анықтау мен көрсетуге бағытталған, бірақ біріншісі - шығындарды тікелей есептеу жолымен, ал екіншісі - нормадан ауытқу арқылы көрсетеді.

Нақты шығындарды есептеу - қолданылып жүрген нормалар шамасы туралы мәліметтерді есепте көрсетпей, нақты болған шығындар туралы мағлұматтарды дәйекті жинақтау тәсілі.

Нақты өзіндік құн есебінің жүйесі өз еліміздегі кәсіпорындарда дәстүрлі және кең тараған болып табылады және белгілі принциптерге сай жүргізіледі:

- өндіріске шыққан алғашқы бастапқы шығындарды бухгалтерлік есептің шоттары жүйесінде толық көрсету;
- шығындарды өндіріс процесінде пайда болған сәтінде есептік тіркеу;
- шығындарды өндіріс түрлері, шығыс сипатына, пайда болған жерлері, есеп объектілері бойынша пайда болған жерлері, есеп объектілері бойынша жинақтау;
- нақты шығындарды есеп пен калькуляциялау объектілеріне қатысты ету;
- нақты көрсеткіштерді жоспарлымен салыстыру.

Есепті кезеңнің нақты шығындарының шамасы қолданылған ресурстардың нақты санын нақты бағаларына көбейту жолымен есептеледі. Ең ақырында нақты өзіндік құн анықталады.

Нақты өзіндік құн бойынша есептің құндылығы есептің қарапайымдылығында.

Алайда бұл жүйенің бірқатар елеулі кемшіліктері бар:

- толық өзіндік құн есебі шығындарды жою үшін ұсыныстар бермейді;

- басқарушы құрамды бухгалтерлік ақпаратпен жедел қамтамасыз етпейді; өйткені өнімнің өзіндік құны туралы мәліметтер өнім жасалған есепті кезеннен кейін ұсынылады, яғни өнімсіз еңбек пен материал шығындарын шұғыл шаралар қабылдау жолымен болдырмау мүмкін емес;
- қолданылған ресурстар санымен олардың бағаларын бақылау үшін нормативтердің болмауы сондықтан, ауытқу себептерін талдау мүмкіндігі жоқ;
- бұл жүйе өндірістің негізгі факторларын оны айқындау үшін алғышарттар жасамайды;
- еңбек сыйымдылығының «тарихи» өзіндік құнының есебі, шаруашылық фактілерін тіркеу бойынша көп артық жұмыс істеуді талап етеді;
- әкімшілікке уақытылы шаралар қабылдау жолымен жоюға болатын, өнімсіз еңбек пен материал шығындары туралы шұғыл дабыл қағудың мүмкін еместігі.

Осылайша, «тарихи» шығындардың есебі ресурстарды пайдалануды шұғыл бақылаудың өндірісті ұйымдастыруда артық жұмсау мен кемшіліктердің себебін ашу мен жоюды, технологиялық процестердің бұзылуын, ішкі резервтерді іздестіру мүмкіндігін болдырмайды. Бұл кемшіліктер басқару шешімдерін қабылдау үшін нақты өзіндік құнының есебін қолдануды шектейді.

Сондықтан нормативті шығындардың есебі, әсіресе нарықтық қатынастар мен бәсеке жағдайында ең озық нұсқаға айналды.

Нормативтік әдісті өңдеу өнеркәсіптері әр түрлі және күрделі өнімдерді жаппай және сериямен өндіретін кәсіпорындар қолданады.

Нормативтік әдістің міндеттеріне мыналар жатады:

- шаруашылықтағы материал, еңбек, қаржы ресурстарының ұтымсыз шығындалуын уақтылы ескерту;
- өндірістегі резервтер мен нәтижелерді анықтауға жәрдемдесу.

Бұл әдістің негізінде өнім, жұмыс, қызмет бірлігіне жұмыс уақыты, материалдық және ақша ресурстары шығынының есептік көлемін техникалық жағынан негіздеу жатады.

Нормативтік есеп әдісі операциялар, процестер, объектілер бойынша нормативтік шығынды өндіріс негізінде олардың ауытқуын шамалаумен алдын ала анықтауды ұйғарады.

Нормативті есеп әдісінің артықшылығы - оперативтілігінде. Өнімнің нормативтік өзіндік құны оны өндіру басталғанға шейін есептеледі. Нақты өзіндік құн - өндіру аяқталғанда есептеледі. Нақты өзіндік құн есебінің екі алгоритмі болуы мүмкін.

Бірінші жолы - нақты өзіндік құнды нормадан ауытқуға және норманың өзгерісіне қарай түзелетін нормативтік өзіндік құн ретінде санау (қосу немесе алу). Норманың ауытқуы мен өзгеруі бір айда, яғни есептік кезеңнің ішінде оперативті (жылдам) анықталатындықтан идеалда нақты өзіндік құн өнімді дайындау процесінің аяқталуынан кейін қалағаныңызша дереу алуыңыз мүмкін.

Екінші жолы - нақты өзіндік құнды дәстүрлі әдіспен есептеу, содан соң нақты өзіндік құнды оның нормативті (жоспарлы) шамасымен салыстыру арқылы анықтау. Бұл жағдайда есеп айырысу есептік кезең біткеннен кейін орындалуы мүмкін, яғни оперативті шығын есебі оның одан кейін болатын есебімен ауыстырылуы мүмкін, демек, нормативтік әдіс мұндай орындауда барлық мағынасынан айырылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Тайғашинова Қ.Т. Басқару есебі. Оқу құралы/ Алматы: LEM, 2011.
2. Назарова В.Л., Жапбарханова М.С., Фурсов Д.А., Фурсова С.Д. Басқару есебі. - Алматы: Экономика, 2005.
3. Друри К. Введение в управленческий и производственный учет. Пер с англ.(под ред Мабалиной С.А.)- М: Аудит, Юнити, 2007.

АБИШЕВА А.
Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ-нің
«Бухгалтерлік есеп және аудит»
кафедрасының магистранты

ӨНІМНІҢ ӨЗІНДІК ҚҰНЫНЫҢ ҚҰРЫЛЫМЫ ЖӘНЕ ОНЫ ТӨМЕНДЕТУ ЖОЛДАРЫ

Кәсіпорынның өндірістік қызметінің мақсаты – өнім шығару, оны өткізу мен пайда алу. Барлық кәсіпорынның да, оның бөлімшелерінің өндіріс тиімділігін сипаттайтын көрсеткіштердің жалпы жүйесінде басты орын құрамы оны қалыптастыратын шығындармен белгіленетін өзіндік құнға беріледі. Өндіріс шығындары – өнімді (жұмысты, көрсетілетін қызметті) өндіру мен өткізуге жұмсалған қоғамдық еңбек шығындары. Өндіріс шығындарының басқару есебі кәсіпорынның негізгі мақсатын орындауға бейімделген басқарудың белгілі бір үлгісіне сәйкес өткен, осы және болашақ шығынды қолдануды талдаудан тұрады. Шығындар есебін дұрыс ұйымдастыру үшін оларды ғылыми негізделген жіктеудің мәні зор.

Нарықтық қатынастар жағдайында өндіріс шығындарын, жұмыстар пен қызметтердің өзіндік құндарын және кәсіпорын қызметінің қаржылық нәтижесін қалыптастыру тәртіптері бухгалтерлік есеп тәжірибесі мен әдістемесінің маңызды мәселелерінің бірі болып саналады.

Нарықтық экономикадағы бәсекелестік пен баға саясатының еркін даму мүмкіндіктеріне қарай, табыс деңгейіне әсер етуші факторы ретінде және басқарудың негізгі құралы ретінде өзіндік құнның рөлі арта түсуде.

Өнімнің өзіндік құны ұйымның өндірістік-шаруашылық қызметін сипаттайтын негізгі экономикалық көрсеткіштердің бірі бола отырып, кәсіпорын табысының қалыптасуына, қорлар мен резервтердің жасақталу деңгейіне ықпал етіп қана қоймайды, сонымен бірге салық салу жүйесіне де әсерін тигізеді. Біздің оймызша, өндіріс шығындары мен өзіндік құн жөніндегі мәліметтер бұрын бухгалтерлік есеп жүйесінде жинақталып, өзінің

мазмұнына қарай орталықтанған басқару экономикасының талаптарына жауап бергендіктен, мемлекеттік орталық бағаландыру мақсаты үшін өндіріс процесіне жіберілген барлық шығындар туралы және өнімнің жалпы өндірістік (нақты) өзіндік құны туралы ақпараттарды алумен шектеліп отырды.

Ал нарықтық қатынастар жағдайында өнімнің (жұмыс пен қызметтің) бағасы нарықта қалыптасқан сұраныс пен ұсыныс механизмдері арқылы айқындалады. Соған байланысты ұйымдар өнімнің өзіндік құнына енгізілетін шығындар тізбесін отандық бухгалтерлік есеп стандарттары мен халықаралық қаржылық есеп стандарттарының әдістемелік ұсынымдарына сәйкес өздері белгілеу керек.

Өнімнің өзіндік құны туралы түсініктер осыған дейін де қазіргі уақытта да экономистер мен ғалымдардың еңбектерінде айтылып келеді. Солардың бірі А.П. Бортниковтің пікірі бойынша “...өзіндік құн – бұл кәсіпорынның өнімді өндіру және сатуға байланысты ағымдағы шығындардың ақшалай нысанындағы көрінісі”. Дегенмен де, мұндай анықтама зерттеп отырған категорияның жан-жақты, жеткілікті мазмұнын аша алмайды, ол тек өзіндік құнның пайда болу түріне түсініктеме береді.

Г.А. Соколовская, өнімнің өзіндік құнын ресурстарды үнемдеу деңгейі деп сипаттайды. Өзіндік құнның мұндай түсінігімен де толық келісуге болмайды, өйткені ол көрсеткіш өзіндік құн мазмұнының өзіне қарсы келеді. Өзіндік құн кәсіпорынға қандай да бір өнімнің өндірісі қаншаға шығатынын көрсетеді, яғни өндірістік шығындардың белгілі бір деңгейін сипаттайды. Ал, ресурстарды үнемдеу деңгейі өндіріс процесіне жұмсалған өндірістік құралдар мен жұмысшы күшінің көлемін білдіреді.

Біздің пікірімізше, өнімнің өзіндік құны объективтік көрсеткіш болып саналады және ол қандай да бір нормативтік актілердің мазмұнына тәуелді болмайды және оның мазмұны бірнеше экономикалық ұстамдарға негізделіп анықталады, яғни өнімнің өзіндік құны ұйымның өндірістік қызметімен байланысты болуға тиісті, яғни өнімнің, жұмыс пен қызметтің өзіндік құндарына өндіріс процесімен байланысты шығындар енгізіледі. Өндірістік қызметке қатысы жоқ шығындар өндірістік емес шығындар категориясына жатқызылып, өзіндік құнның құрамына қосылмайды.

Сонымен құн қоғамға белгілі бір өнім өндірісінде шығынның қаншаға шығатынын көрсетсе, ал өзіндік құн кәсіпорын үшін өнімнің осы түрін өндіруге қанша шығын шығарылатынын көрсетеді. Өзіндік құн нақты категория бола отырып, ол сапа жағынан да, сан жағынан да құнмен сәйкес келмейді. Міне, осыдан өнімнің өзіндік құнын оның құнынан бөліп қараудың қажеттілігі туады.

Өзіндік құнның экономикалық мазмұнына тоқталсақ, ол өнім құнының құрамына айналған және ұдайы өндіріс процесін жалғастыру үшін орын толтыруды қамтамасыз ететін өнім шығаруға жұмсалған өндіріс құралдары және еңбекақы шығындарын білдіреді. Құрылыс-монтаж жұмыстарының өзіндік құны деп құрылыс процесінде пайдаланатын материалдардың, еңбек құралдарының, басқа ұйымдар көрсеткен қызметтер құндарының және еңбекақы шығындары мен үстеме шығындардың жиынтығын айтамыз.

Ал объектінің сметалық құны осы объектінің құрылысына жұмсалған барлық қоғамдық қажетті шығындардың жиынтығын білдіреді, оларға құрылыс-монтаж жұмыстарын орындауға, құрылғыларды сатып алу мен монтаждауға, жобалау мен іздену жұмыстарына және т.б. жұмсалған шығындар жатады.

Орындалатын жұмыстардың өзіндік құн есебінің міндеттері құрылысқа, жөндеу жұмыстарына және оны тапсыруға байланысты жұмсалған шығындар жөнінде дер кезінде толық және дұрыс мәліметтерді жинақтау, материалдық, еңбек және қаржы ресурстарының тиімді пайдалануын бақылауды қамтамасыз ету болып саналады. Құрылыс - монтаж жұмыстары мен қызметтерінің өзіндік құнының құрамына оларды жүзеге асыруға байланысты барлық өндірістік шығындар енгізіледі. Өнімнің өзіндік құнына қосылу тәртіптеріне қарай олар тікелей және үстеме шығындар болып бөлінеді.

Нарықтық қатынастар жағдайында орындалған жұмыстар мен қызметтердің өзіндік құндарының дұрыс қалыптасуы құрылыс ұйымының қаржылық-шаруашылық қызметінің соңғы нәтижесіне әсерін тигізеді. Яғни, шаруашылық субъектілерінің үздіксіз өндіріс процесін қамтамасыз ету үшін төменде берілген өзіндік құнды төмендету жолдарын іс жүзінде қолдану арқылы нақты нәтижелерге қол жеткізуге болады. Соған байланысты құрылыс-монтаж-

дау, жөндеу жұмыстарымен айналысатын ұйымдар үшін өндіріс шығындарын тиімді, әрі үнемді пайдалану мақсатында және саладағы қызметтердің өзіндік құндарын төмендету үшін төмендегі шаралардың орындалуы қажет деп санаймыз:

- құрылыс материалдарын үнемді пайдалану, яғни құрылысқа жұмсалатын негізгі және көмекші құрылыс материалдарының сапасын жоймай, оларды норма бойынша дер кезінде құрылысқа жіберу, материалдарды сақтау және тасымалдау шығындарын азайта отырып, құрылыс жұмыстарына пайдалану кезінде ғана тасымалдау, құрылыс ұйымының өзінде шығарылған материалдарды пайдалану мүмкіндіктерін жоғарылату; жолдарды күрделі және ағымдағы жөндеу жұмыстарына бұрын пайдаланған материалдарды қайтадан өңдеп қолдану, құрылыс орындарына жақын орналасқан жабдықтаушылармен тиімді байланыс жасай отырып транспорттық шығындарды азайту; тиеу-түсіру кезінде ысыраптарды болдырмау үшін арнайы тиеу және түсіру құралдарын пайдалану;

- еңбекті ұйымдастыру мен құрылысты басқаруды жетілдіру, яғни құрылыс ұйымдарының мамандану деңгейін жоғарылату; құрылыста алдыңғы қатарлы еңбекақы формаларын қолдану; жұмыс уақытын тиімді пайдалану үшін өндірісте тұрып қалу жағдайлары мен жұмысшылар ағымын қысқарту; жұмысшылардың қосымша еңбекақыларын дабыл құжаттарындағы мәлімет-терді қатаң тексере отырып төлеу;

- санитарлық-тұрмыстық қызмет көрсету мен құрылыс алаңдарындағы жұмысты ұйымдастыруға жұмсалатын шығындарды, сонымен бірге өндірістегі ақауларды болдырмау арқылы үстеме шығындардың сметаға сәйкес жұмсалуын бақылау;

- тұрғын-үй құрылысы жұмыстарын механизацияландыру, яғни өнімділігі жоғары жаңа машиналар мен механизмдерді пайдалану арқылы машина-сағат және машина-смена сандарын қысқарту, орындалатын құрылыс жұмыстарының сапасын жоғарылату мақсатында және жұмыс уақытын үнемді пайдалану үшін қол еңбегін ауыстыратын асфальт-бетон қоспаларын төсейтін кішігірім жол құрылысы техникаларын пайдалану; машиналар мен механизмдердің өнімділігін ескере отырып, оларды орындалатын жұмыстың түрлері арасында дұрыс бөлу; құрылыс машиналарына пайдаланатын отын мен қосымша материалдарды үнемді пайдалану; жөндеу және

техникалық қызмет көрсетуге байланысты шығындарды азайту; құрылыс техникасының кідірістерін қысқарту.

Әдебиеттер тізімі

1. Друри К. Введение в управленческий и производственный учет. Пер. с англ. /Под ред. С.А. Табалиной.-М.: Аудит, ЮНИТИ, 1994. - 560 с.
8. Тасмағанбетов Т.А. Басқарушы есеп, стратегиялық жоспарлау және талдау. Оқу құралы. - Алматы: Дәуір, 2002.-568.
9. Сейдахметова Ф.С Бухгалтерский учет в современных условиях.- Алматы: Издательство «ЛЕМ», 2001.-356.
10. Тайгашинова К.Т. Управленческий учет логистических издержек.-Алматы:, Экономика, 2006, С.6-7.-205с.
11. Назарова В.Л., Фурсов Д.А., Фурсова С.Д. Ж. С. Жаппарханова Управленческий учет. Учебник. -Алматы: Экономика, 2005. -297с.

АБИШЕВА Н.С.

*магистрантка 1-курса, специальности «Экономика»,
Академия экономики и права, Алматы*

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ УПРАВЛЕНИЯ АКТИВАМИ БАНКА

Банки сегодня в большей степени, чем другие коммерческие организации подвержены взлетам и спадам своей повседневной деятельности. Это обусловлено многими факторами, основным из которых является качество активов банка, показывающее стратегическую направленность и эффективность работы банка.

В целом, ресурсы коммерческих банков представляют собой совокупность собственных и привлеченных средств, имеющихся в его распоряжении и используемые для осуществления активных операций. Активные операции банка составляют существенную и определяющую часть его операций. Актив баланса характери-

зует состав, размещение и целевое использование средств банка. Он показывает, во что вложены финансовые ресурсы, каково назначение имеющихся в наличии хозяйственных средств. Возможна иная, более глубокая интерпретация сущности актива баланса: актив указывает на величину затрат, сложившихся в результате предшествующих финансовых операций и необходимых для получения доходов в будущем.

Коммерческие банки относятся к частным организациям деятельность, которых должна быть достаточно прибыльной при ограничении ликвидности и безопасности.

В то же время как поставщиков подавляющей денежной массы страны возлагают на представителей этой отрасли экономики большую ответственность перед обществом.

Сегодня банки рассматривают свои портфели активов и пассивов как *единое целое*, которое определяет роль совокупного портфеля банка в достижении его основных целей – высокой прибыли и допустимого уровня риска. Совместное управление активами и пассивами дает банку возможности и инструменты для защиты депозитов и займов от воздействий колебаний рынка, а также средства для формирования портфелей активов, которые способствуют реализации целей банка.

Суть управления активами и пассивами заключается в формировании стратегий и осуществлении мероприятий, которые приводят структуру баланса банка в соответствие с его стратегическими программами [1, с.173]. Обычно основная цель управления активами и пассивами состоит в максимизации и (или) стабилизации величины маржи банка при приемлемом уровне риска.

Процесс управления активами складывается непосредственно из сбалансированного управления средствами исходя из трех основных показателей:

- доходность
- ликвидность
- степень риска каждый из которых может иметь приоритетное значение в зависимости от существующих стратегических задач банка.

Коллектив авторов под руководством д.э.н., профессора Абишева А.А. считает что «активы коммерческого банка имеют важную особенность, выступая главным источником его доходов» [2, с.56]

Состав и структура активов. Если пользоваться группировкой состава активов по основным видам банковской деятельности, то первоначально можно отметить следующие тенденции:

- Основное место в активных операциях банка занимают кредитные (20-80%)
- Второе место среди банковских активов занимают инвестиции в ценные бумаги. (2-30%)
- На третьем месте – кассовые активы. (0,1-15%).
- Доля прочих активов обусловлена особенностями учета и может включать в себя широкий спектр операций от вложений в основные фонды, до различных расчетных и учетных операций банка. (1-80%).

Качество активов – совокупный показатель активов, который определяется их ликвидностью, объемом рискованных вложений, удельным весом критических и неполноценных активов, и объемом активов, приносящих доход.

Практически все активы банка подвержены определенному риску. Степень риска своих активов банк должен определять и поддерживать на уровне, соответствующему действующим пруденциальным нормативам Национального банка Республики Казахстан (НБ РК) и собственной политике банка в этом отношении. Однако основной риск в банковском деле заключается в возможности потери банком собственных средств по конкретным активным операциям. Именно для определения этого вида риска используются пруденциальные нормативы НБ РК, согласно которым все банковские активы разделяются на вышеуказанные пять групп. Используя установленные НБ РК для каждой из пяти групп коэффициенты риска, и имея значения удельного веса каждой группы активов в их общей сумме, можно определить степень риска в целом по банку.

Основные приемы для грамотного размещения активов есть прежде всего их диверсификация (при начальном формировании

активного портфеля) и своевременная перереструктуризация (при необходимости корректировки статей активов в уже сформированном портфеле). Каким образом производить структуризацию, какие группы активов делать приоритетными, будет зависеть опять же от стратегической политики банка, конъюнктуры рынка, действующего законодательства и возможностей кредитной организации, определяемых прежде всего состоянием его пассивного портфеля.

Однако рассмотрение активов по степени риска требует анализа не только по группам активов, взвешенных по степени риска, но и особого анализа объемов критических и неполноценных активов, преимущественно сформированных из коммерческих кредитов и кредитов физическим лицам. Поэтому особое внимание уделяется кредитной деятельности, так как она остается основной в работе банка, относясь к операциям пятой, самой высокой группы риска.

Кроме того, полезно рассчитывать следующие коэффициенты:

1 Коэффициент эффективности использования активов. Рассчитывается как соотношение средних остатков по активным счетам, приносящих доход к средним остаткам по всем активным счетам за данный период времени.

2 Коэффициент использования депозитной базы для кредитов. Рассчитывается как соотношение средней задолженности по кредитам к средним остаткам по депозитным счетам [3, с.239].

Структура активов, приносящих доход. Обобщающим показателем в анализе рациональной структуры активов является соотношение активов, приносящих процентный к общей сумме активов.

При расчете объема критических и неполноценных активов взвешенный классификационный показатель для расчета ожидаемых возможных убытков по выданным ссудам и создания резерва на возможные потери по кредитным операциям. Величина взвешенного классификационного показателя рассчитывается умножением суммы соответствующей группы активов на данный ей коэффициент риска. Эти показатели определяют объем необходимых резервов по группе критических и некачественных активов. Если рассчитанные на их основе резервы равны или превышают

капитал банка, то данный банк считается ненадежным. Однако соотношение взвешенных классификаций к капиталу банка остается основным показателем, определяющим качество активов.

В условиях нестабильной экономики, инфляции, мирового финансового кризиса практически во всех отраслях экономики как некогда необходима устойчивое финансовое положение банковской системы, ее стабильность. На банки возложена огромная ответственность, которая заключается в аккумулировании свободных денежных средств в экономике, то есть привлечение свободных денежных средств и направление их в те отрасли, где они необходимы в данный момент времени. Выдача кредитов на развитие промышленности, сельского хозяйства, малого бизнеса, позволит сократить безработицу, поднять экономику, улучшить жизненный уровень населения.

Вот почему так важно и необходимо устойчивое положение данной отрасли. Общество не должно иметь повода ставить под сомнение платежеспособность, ликвидность и устойчивость банковской системы, а вкладчики должны иметь полную уверенность любого индивидуального банка.

В основе этого лежит правильный, правильное, разумное и довольно сложное управление банковской деятельностью, так как в некотором отношении цели вкладчиков банка и его держателей акций несовместимы [4, с.158]. Эта несовместимость находит отражение в неизбежном противоречии между требованиями ликвидности и желаемой прибыльностью операций, которая проявляется практически в каждой финансовой сделке коммерческого банка.

Этот конфликт между прибыльностью и ликвидностью можно считать центральной проблемой, которую решает банк при размещении средств. От того насколько будет успешен банк в управлении своими фондами зависит не только положение отдельного вкладчика или акционера, но и экономики в целом. Поэтому в условиях переходной экономики особо остро и актуально звучит тема управления банковскими ресурсами и их успешная деятельность в финансовой системе в целом.

Управление активами представляет собой очень сложный многосторонний процесс управления фондами банка. Мы говорили о том, что нельзя рассматривать его отдельно от пассивов,

а их анализ необходимо проводить вместе. Это позволит наиболее полно и четко сформулировать стратегию банка, определить приоритеты развития. Только полный качественный анализ покажет реальную картину и этот анализ невозможен без управления рисками, так как очень часто именно риск снижает банковскую прибыль, заставляет его держать в ликвидных средствах гораздо больше средств чем необходимо, ставит под угрозу банкротства.

Поэтому необходим четкий, взаимосвязанный процесс управления как активами, так и пассивами банка, защита от риска связанного с этими операциями и умелая, быстрая реакция на сложившуюся ситуацию.

Также, под управлением активами понимают пути и порядок размещения привлеченных средств. Применительно к коммерческим банкам - это распределение на наличные деньги, инвестиции, ссуды и другие активы. Но управление активами подразумевает не только порядок размещения, но и поиск оптимального решения в проблеме прибыльности и ликвидности. Так же это управление подразумевает защиту от рисков, которые неразрывно связаны с банковской деятельностью, пути их минимизации.

Таким образом, без эффективного управления активами невозможно функционирования деятельности банка в целом.

Список использованной литературы

1. Шеремет А.Д., Щербакова Г.Н. Финансовый анализ в коммерческом банке. М: Финансы и статистика, 2010. – 683 с.
2. Банковское дело (Настольная книга банкира): учебное пособие / под научной редакцией Абишева А.А.и Святова С.А. – Алматы: Экономика, 2007. – 382 с.
3. Тавасиев А.М. Банковское дело. М.: ЮНИТИ, 2011. – 527 с.
4. Масленченков Ю.С. Финансовый менеджмент в коммерческом банке. Кн. 2 Технологический уклад кредитования. М.: Перспектива, 2009.- 465 с.

АЛАЙДАРҚЫЗЫ Қ.

*Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ-нің
«Бухгалтерлік есеп және аудит»
кафедрасының доценті*

ШАЛБАРБАЕВ А.М.

*Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ-нің
«Дене тәрбиесі» кафедрасының аға оқытушысы*

ІШКІ БАҚЫЛАУДЫҢ ТИІМДІЛІКТІ АРТТЫРУДАҒЫ РӨЛІ

Нарықтық қатынастар жағдайында ұйымның құрылтайшылары, басшылары мен мамандары өнім (жұмыс орындау мен қызмет көрсету) өндірісінің рентабельділік деңгейін жоғарылатуға және қызметтің барлық түрлерінің тиімділігін арттыруға мүдделі болуы керек. Бұл өндірістің технологиялық процестерін ғана емес, сонымен қатар кәсіпкерліктің экономикалық субъектілерін және олардың әртүрлі сегменттеріне қатысты басқару жүйесінің барлық қызметтерін жетілдіруді талап етеді [69]. Сондықтан, біздің ойымызша ұйым қызметінің барлық түрлерінің табысты қызмет істеуін, өнім өндіруді және оның өзіндік құнын төмендетуді, шаруашылық механизмі мен қызметтің барлық буындарының басқару механизмін жетілдіруді қамтамасыз үшін күнделікті ішкі шаруашылық бақылау қажет деп санаймыз.

Кез-келген саладағы өндірісті тиімді басқару және оңдағы кездесетін қандай да бір қарама-қайшылықтардың алдын алу үшін шұжық өнімдерін өндіретін ұйымдарда шаруашылық операцияларына жедел бақылау жүргізу өте маңызды болып саналады, себебі жалпы өндірістік процестерге қажетті ақшалай ресурстар мен материалдардың мақсатына қарай жұмсалуды кәсіпорынның экономикалық өсуіне және тұрақтануына кепіл бола алады.

Экономикалық қарапайым жедел, үздіксіз және қатаң объективті болған жағдайда ғана өндірісті басқаруда маңыздылығы жоғарылай түседі. Сонымен бірге бақылау субъектілері нақты бақылау жұмыстарын жүзеге асырса, ал құрылымдық бөлімшелердің басшылары шығын нормаларының сақталуына жауап беріп және

өндіріс шығындарының мақсатына сәйкес жұмсалуды есептеп, әрі бақылап отырса ішкі шаруашылық бақылаудың тиімділігі мен маңыздылығы арта түседі.

Ішкі бақылау субъектілері мен олардың атқаратын қызметтерін анықтап алмас бұрын алдымен олардың мақсаттарын айқындап алған жөн. Кәсіпорындарда ұйымдастырылған ішкі шаруашылық бақылау жүйесі алға қойған мақсаттарын орындаса, онда ол ұйым үшін сенімді, әрі тиімді болып саналады. Сонымен ұйымдардың бухгалтерлік есеп жүйесінде көрсетілетін ақпараттардың сенімділігі әрі толықтылығы, шаруашылық операцияларының ұйымның ішкі саясатына, заңдары мен бағдарламасына сәйкестігі, ұйымның барлық мүліктерінің сақталуы, ақша қаражаттар мен материалдардың мақсатқа сай, әрі тиімді пайдаланылуы, жалпы ұйымның және оның құрылымдық бөлімшелерінің алға қойған жоспарларының орындалуы және олардың қаржылық жағдайларының тұрақтылығы мен тиімділігі ішкі бақылау жүйесінің негізгі мақсаттары болып табылады.

Бақылау ұйымның өткен қаржылық-шаруашылық қызметінде орын алған қателіктерді, ауытқуларды, кемшіліктерді жоюға бағытталған. Ұйымның қызметінде пайда болған кемшіліктерді болдырмау және оларға жол бермеу үшін басқару шешімін қабылдауға және қабылданған шешімнің орындалуына ықпал ету құралы. Демек, дұрыс ұйымдастырылған бақылау ұйымның қаржы-шаруашылық қызметін жақсартуды және басқару жүйесін үнемі жетілдіруді, қабылданған шешімдердің тиімділігін арттыруды көздейді.

Бақылау басқару үрдісінде маңызды орын алады. Біріншіден, ол адамдардың тәртібіне, жауапкершілік орталықтарындағы жұмыстардың сапалы орындалуына әсер етіп, осы орталықтардағы тұлғалардың жауапкершілігін арттырады. Екіншіден, қойылған міндеттердің уақытылы және дәйекті орындалуына ықпал етеді. Үшіншіден, өндіріс үрдісінде қандайда бір тәртіп бұзушылық туралы ұйымның басшысының, мамандарының жеке қызметкерлерінің ақпарат алуына мүмкіндік береді. Нәтижесінде, басқарудың жедел араласуы мамандардың дербестігін жоғарылата түседі.

Шұжық өнімдерін өндіру ұйымдарындағы ішкі шаруашылық бақылау өндіріс тиімділігін жоғарылатуға, ішкі резервтерді арттыру және пайдалануға, үнемдеу режимін күшейтуге, еңбек өнімділігін жоғарылатуға, саладағы қызметтердің өзіндік құндарын төмендетуге, негізгі қорлар мен материалдық, еңбек және қаржы ресурстарын тиімді пайдалануды жақсартуға, өндірімсіз шығындарды болдырмауға, меншіктің сақталуын қамтамасыз етуге, қарама-қайшылықтардың алдын алуға бағытталған.

Ішкі шаруашылық бақылау жүйесі алдын ала, ағымдағы және кейінгі болып үш кезеңнен тұрады.

Алдын ала бақылау күнделікті шаруашылық операциялары орындалғанға дейін жоспар және бюджет жасау, келісім шарттарға отыру және өкім құжаттарын рәсімдеу үрдісінде жүзеге асырылады. Мұндай бақылаудың мақсаты - материалдық, еңбек және қаржы ресурстарының жұмсалыу ережелерінің бұзылмауын және лауазымды тұлғалардың заңсыз әрекеттерін болдырмау және ескерту. Алдын ала бақылауда лауазымды тұлғалар маңызды орын атқарады.

Ағымдағы бақылау күнделікті жедел және бухгалтерлік есеп мәліметтерінің негізінде өндіріс барысында жүзеге асырылады. Оның мақсаты – жоспардың, өндірістік тапсырманың орындалуын және шығын нормаларының сақталуын, жүйелі бақылауды жүзеге асыру. Ағымдағы бақылау өндірістік тапсырмаларды орындауда жіберілген теріс ауытқуларды дер кезінде анықтауға, олардың себептерін талдауға және кемшіліктерді жою шараларын қабылдауға, болашақта болдырмауға мүмкіндік береді.

Кейінгі бақылау шаруашылық қызметін талдауға байланысты бақылаудың толық түрі болып табылады. Ол бастапқы құжаттарда және есеп регистрлерінде операциялардың жасалғанынан кейін тіркелген мәліметтердің негізінде жүзеге асырылады. Мұндай бақылаудың мақсаты шаруашылық операцияларының дұрыстығын және заңдылығын, жіберілген кемшіліктерді, бұрмалаушылықтарды анықтау болып табылады. Кейінгі бақылау барлық өндірістік және экономикалық көрсеткіштерді болашақта жақсарту үшін пайдаланылмаған шаруашылық резервтерін іздестіруге және жұмылдыруға жағдай жасайды.

Жоғарыда айтылған бақылаудың үш түрі де өзара байланыста болғандықтан оларды жүзеге асыру ұйымға ойдағыдай басшылық жасаудың міндетті талаптары болып табылады.

Сондықтан, біз зерттеу жүргізген шұжық өндіру ұйымдарындағы ішкі бақылау бөлімінің атқаратын қызметтерін төмендегі кесте арқылы сипаттап отырмыз.

Ұйымның ішкі бақылау субъектілерінің бақылау қызметтері

| Басқару аппаратының қызметі | Қызметтер |
|---|--|
| Құрылтайшылардың жалпы жиналысы | Ұйым қызметінің негізгі бағыттарын анықтайды; Басқарма төрағасы мен Кеңес мүшелерін, сонымен қатар тексеру комиссиясы мүшелерін сайлайды, пайданы тарату бағыттарын, қаржылық есептеме көрсеткіштерін талдаумен айналысады |
| Директорлар кеңесі (өкілетті орган) | Құрылтайшылар жиналысы аралығындағы кезеңдерде туындайтын ұйымдастыру сұрақтарын шешумен айналысады, еңбек, материалдық және қаржылық ресурстардың пайдалануын бақылайды |
| Басқарма | Өз өкілеттілігі шеңберінде барлық жұмысты тікелей ұйымдастырады, шұжық өнімдерін өндіретін ұйымның шаруашылық қызметінің болашағын, міндеттері мен бағыттарын анықтайды |
| Басқарма төрағасы | Ұйымның шаруашылық қызметін ұйымдастырумен айналысады; өз өкілеттілігі шеңберінде ұйымның құрылымдық бөлімшелерінің қызметін бақылайды |
| Заңгер | Ішкі құжаттарды (ережелерді, актілерді, бұйрықтарды және т.б.) дайындаумен айналысады; олардың заңға сәйкестігін қадағалайды; мүдделерді сотта қорғайды |
| Бас бухгалтер | Ұйымның қаржылық қызметін басқару және жетілдірумен, жоспарлық және есептілік құжаттамаларды ұйымдастыру және дайындаумен айналысады |
| Төрағаның коммерциялық мәселелер бойынша орынбасары | Ұйымның сауда қызметін басқарады, өз өкілеттілігі шеңберінде сауда бөлімінің жұмысын бақылайды |

| Басқару аппаратының қызметі | Функциялар |
|-----------------------------|---|
| Сауда бөлімі | Жеткізушілер және сатып алушылармен келісім шарт жасайды, тауарды тікелей сатады, коммерциялық операциялармен айналысады |
| Есеп бөлімі | Алғашқы құжаттарды қабылдау және бақылау, шаруашылық операцияларды бухгалтерлік есепте тіркеу, өнімнің, жұмыстар мен қызметтердің өзіндік құнын есептеумен айналысады; есептетілік үшін мәліметтерді дайындау және оларды құрастыру; салықтардың дұрыс және уақытылы есептелуі мен төленуін бақылайды |
| Экономикалық бөлім | Стратегиялық есептемені ұйымдастыру, резервтерді анықтау, рентабелділікті арттыру, қаржылық шаруашылық қызметті кешенді талдаумен айналысады; өндірістік және еңбек ақы шығындарының нормаларын бақылайды |
| Өндірістік бөлім | Материалдардың өндіріске жұмсалуды, өндіріс технологиясы мен материалдық шығындар нормаларының орындалуын, зертхана орындаған операцияларды (ет, қосымша шикізат пен дайын өнімнің сапасын бақылау) бақылайды; |
| Түгендеу комиссиясы | Мүліктің сақталуын қамтамасыз етеді, қаржылық және шаруашылық қызметті бақылайды. Үздіксіз ішкі шаруашылық бақылаумен айналысады |
| Ішкі аудит қызметі | Шаруашылық операцияларды, ресурстардың пайдаланылуын бақылайды. Есеп, есептілік және ішкі шаруашылық бақылау жағдайлары есеп саясатында қарастыр-ылған әдістемелік ережелерге сәйкес тексеріледі |

Бақылау қызметтерін орындау үшін қажетті қаражаттар болмаған жағдайда бақылау субъектілеріне оларды орындау үшін нұсқау беруге болмайды. Сонымен бірге қандай да бір қызметтермен байланыспайтын қаражаттар болмауы керек. Ішкі аудит субъектілерінің міндеттерін анықтау кезінде құқықтар мен мүмкіндіктердің қажетті көлемі берілуі тиіс.

Ішкі бақылау қызметін басқарудың шеңберіндегі басқа да элементтермен өзара әрекетте қарастыру қажет. Бақылаумен

байланысты міндеттерді шешу барысында әртүрлі функционалды бағыттар бойынша қызметкерлердің өзара әрекеті үшін қажетті жағдайлар жасалуы тиіс. Объектілердің салыстырмалы тар шеңберінде бақылауды топтастырып, жалпы тиімділікке қол жеткізуге болмайды, сондықтан әртүрлі типтегі объектілер бара-бар бақылаумен қамтылуы қажет.

Әрбір субъектінің бақылау қызметтерінің сапалылығы ішкі бақылаудың басқа субъектілерімен тексеріліп және оларды жүзеге асыру барысында бірін бірі қайталамау қажет. Басқарма, басқарма төрағасы, коммерциялық директор, бас бухгалтер, бас аудитор және тағы да басқалардың бақылау қызметтерінің дұрыс орындалуына ең алдымен қоғам құрылтайшылары қызығушылық танытады, сондықтан жоғарыда аталған субъектілердің қызметтері құрылтайшылардың жалпы жиналысымен бақылануы қажет деп есептейміз.

Өнімдерді өндіру кезінде негізгі міндеттердің бірі олардың өндірісін бақылау болып табылады. Сондықтан, өндірісті бақылау технологиялық процестің дұрыс жүргізілуін қадағалаудың және қажет болған жағдайда оны түзетудің негізгі құралы болып саналады. Сонымен қатар өндірістік бақылаудың мәліметтері ысыраптардың алдын алу шараларын қабылдауда негіз болып саналады. Өндірісте тұрақты және дұрыс ұйымдастырылған бақылау жүйесі дайын өнім сапасын қадағалауға және жоғары сапалы өнімді шығаруды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Жүргізілген зерттеудің нәтижесінде біз бақылау объектілерін мойындау және оларды жауапкершілік орталықтары бойынша іске асыру арқылы бөлімше басшысы мен өндіріс меңгерушісінің жұмыс сапасын бағалауға және нақтылығын анықтауға толық мүмкіндіктер қалыптасатынын анықтап отырмыз.

Ішкі бақылауды жүзеге асыру кезінде ішкі аудитпен салыстырғанда бақылау объектісі болып өндірістік ресурстар мен өндірістік, технологиялық процестердің өзі емес, өндірістік ресурстардың пайдалану тиімділігі мен сақталуын қамтамасыз ететін жауапты қызметкерлердің (ет және қосымша шикізат қоймасының меңгерушісі, ет пен өндіріске шикізаттың қосымша түрлерін дайындайтын цех шебері; қамыр дайындау цехының

шебері; ет сапасын бақылауды іске асыратын, қосымша шикізат пен дайын өнімді ветиринарлық бақылаудан өткізетін зертханашылар; шұжық цехының шебері; экспедитор; дайын өнім қоймасының меңгерушісі) қызметтері табылады.

Сондықтан өздерінің әрекеттері немесе әрекеттенбеуінен өнім өндірісінің технологиялық процесін сақтамай (шикізатты сақтау шарттарын орындамау, ет пен қосымша шикізатты артық жұмсау және т.б.) ұйымға зиян келтірген немесе өндірілетін өнім сапасының нашарлауына тікелей әсер еткен нақты тұлғалар жауап беруі керек.

Шұжық өндірісі ұйымдарындағы есеп тәжірибесін зерттеудің нәтижесінде, біз ондағы мамандардың өндіріс шығындарын жоспарлау, талдау және бақылау мәселелеріне көп көңіл бөлмейтіндігін анықтадық. Соған байланысты шұжық өндірісімен айналысатын ұйымдарда ішкі бақылау бөлімін ұйымдастыру кезінде өзекті міндеттердің бірі болып әрбір ішкі бақылау қызметкерінің құқықтары мен жауапкершіліктерін қайта қарастыратын лауазымдық нұсқауларды дайындап, оларды жетілдіру қажет деп санаймыз. Ішкі бақылау қызметі, оны құру тәртібі және өкілеттіліктер туралы мәліметтер тиісті ережелер арқылы тіркеліп, ал ішкі бақылау қызметкерлерінің міндеттері мен олардың біліктілік деңгейі лауазымдық нұсқауларда көрсетілуі қажет.

Ұйымның және оның құрылымдық бөлімшелерінің басшыларының қабылдаған шешімдерінің, жоғары тұрған органдарының өкімдері және нұсқаулары мен кейбір жағдайларда үйлеспей жататын кездері де болуы мүмкін. Сондықтан, ішкі шаруашылық бақылауды жүзеге асырған кезде олардың заңдылығы мен орындылығы тұрғысынан алып қарағанда мұқият тексеруге жатады. Бақылаудың объектісі – тексеруге жататын нысандар болса, субъектісі-лауазымды тұлғалар, қызметтер және материалдық-жауапты тұлғалар.

Ішкі бақылау қызметінің жетекшісі ұйымның басшысымен немесе жалпы қабылданған тәртіппен (лауазымдық нұсқауға сай) қызметке тағайындалады және босатылады.

Ішкі бақылау жүйесі адалдық, лауазымдық қызығушылық және басқарудағы лауазымды адамдардың қатысуынсыз тиімді қызмет ете алмайды. Егер бақылауды жүзеге асыратын тұлға осы

сипаттамаларға ие болмаса, онда өте айрықша ұйымдастырылған ішкі бақылау жүйесі де тиімді бола алмайды.

Ішкі шаруашылық бақылау жүйесінің тиімділігін анықтау кезінде ішкі бақылау жоспары қаншалықты дәлелді және барлық уақытта нақты орындалатынын, бұл кезде қандай бақылау процедурасын пайдаланудың қажет екенін және олардың тиімділігін, сондай-ақ ішкі шаруашылық бақылау нәтижелернің сенімділігін бағалау өте маңызды болып табылады. Осы мақсатқа қол жеткізу үшін ішкі бақылау қызметімен дайындалған әдістер мен тәсілдерді, процедураларды пайдалануға болады.

Ұйымдарда ішкі бақылау бөлімі басқарушылық бақылаудың жалпы жүйесінің бөлінбес бөлігі ретінде қарастырылуы мүмкін және іске асыру үшін кәсіпорында арнаулы бөлімше ретінде ішкі аудит қызметін ұйымдастырады. Бұл бөлімнің қызметі құпиялық сипаттағы ішкі аудит қызметінің басшысы мен ұйым басшысы бекіткен арнаулы бағдарлама бойынша жүргізіледі. Ішкі аудит қызметін құрудың мақсаты - өндіріске жұмсалатын шығынды азайта отырып, пайданы жоғарылату болып саналады.

Ішкі бақылаудың сенімді жүйесі кездейсоқ пайда болмайды. Оның пайда болуына бірқатар себептер әсер етеді, оның ішінде:

- басқару сапасы, яғни басшылықтың жұмысты тиімді жоспарлау мен бақылау қабілеті;
- қызметкерлердің біліктілігі және оның лауазымдық нұсқауларды дұрыс орындау қабілеті;
- міндеттерді бөлу және алмастыру үшін жағдай тудыратын еңбек ресурстарының болуы.

Жоғарыда аталған факторлардың барлығы өзара байланысты, сондықтан, ішкі бақылаудың сенімді жүйесіне қызығушылық білдірген әкімшілік білікті қызметкерлер жалдауға ұмтылып, жоспарлау мен бақылау қажеттілігін мойындайды және алға қойылған мақсаттарға қол жеткізу үшін қажетті ресурстармен қамтамасыз етеді. Ұйымды басқару мен дамыту уақытын тиімді, әрі ұтымды пайдалануға ұмтылған әкімшілік жауапкершіліктің негізгі бөлігін ішкі аудитке жүктейді. Ішкі бақылау қызметі осындай жауапкершілікті қабылдауға дайын. Сонымен аталған факторлар басқару сапасын анықтайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Друри К. Введение в управленческий и производственный учет. Пер. с англ. /Под ред. С.А. Табапиной.-М.: Аудит, ЮНИТИ, 1994. - 560 с.
2. Тасмағанбетов Т.А. Басқарушы есеп, стратегиялық жоспарлау және талдау. Оқу құралы. - Алматы: Дәуір, 2002.-568.
3. Сейдахметова Ф.С Бухгалтерский учет в современных условиях.- Алматы: Издательство «ЛЕМ», 2001.-356.
4. Тайгашинова К.Т. Управленческий учет логистических издержек.-Алматы:, Экономика, 2006, С.6-7.-205с.
5. Назарова В.Л., Фурсов Д.А., Фурсова С.Д. Ж. С. Жаппарханова Управленческий учет. Учебник. -Алматы: Экономика, 2005. -297с.
6. Кеулимжаев К.К., Джумагазина А.К. Вопросы совершенствования учета затрат на производства // бухгалтерский учет и аудит, 1999.- №6. – С. 29-27

АЛИМБАЕВ Ф.Т.

докторант КБТУ, г.Алматы

УПРАВЛЕНИЕ КАЧЕСТВОМ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ В БАНКАХ КАЗАХСТАНА

Динамика роста объема ВВП и его уровня в расчете на каждого гражданина при снижении доли кредитов, выданных банками второго уровня, потребителям в ВВП в последние четыре года свидетельствует о восстановлении экономики за счет развивающихся отраслей, производящих нефть, газ, оказывающих транспортные услуги, но не за счет банковского сектора. Банки Казахстана не в полной мере выполняют свою задачу в экономике – быть финансовыми посредниками в денежном обороте и давать важные импульсы для экономического роста.

Кредиты в условиях неопределенности подвержены значительным рискам. Риск, как экономическая категория, требует тщательного анализа и оценки ситуации. Чтобы качественно управлять, предугадать и предупредить возникновение рисков

событий необходимо измерять и оценивать состав, структуру и изменения ссудного портфеля по множеству признаков.

П. Бернштейн, подчеркивал, что освоение методов оценки риска и контроля над ним является одной из главных особенностей нашего времени, отличающих его от более ранних эпох. [1, с12].

Обеспечение стабильности функционирования банков Казахстана в посткризисный период развития весьма актуальной и основной проблемой остается качество кредитного портфеля. В целях улучшения качества кредитного портфеля производится классификация и анализ активов. Система классификации стандартных, сомнительных активов и убытков позволяет менеджеру оценить достаточность резерва на случай убытков от кредитов. До 1 июля 2013г. провизии на обесценение кредитов закладывались согласно нормативам регулятора в лице Национального Банка РК. С 1 июля 2013г. размер провизий рассчитывается по международным стандартам финансовой отчетности (МСФО). С 2014 года казахстанским банкам будет запрещено иметь неработающих займов свыше 20% от портфеля.

Классификация основана на качественном критерии - возможности актива вернуть банку долги. Все активы и условные обязательства делятся на стандартные и классифицированные. К стандартным активам относятся такие, текущая рыночная стоимость которых не ниже стоимости их приобретения банком или есть основания полагать, что требования по активам исполняются или будут исполнены на основании условий договора. Классифицированные активы составляют активы, рыночная стоимость которых ниже стоимости их приобретения банком, по которым требования не исполняются в соответствии с условиями договора либо имеются основания полагать, что требования по ним будут исполнены не в полном объеме или не будут исполнены вообще. Классифицированное условное обязательство представляет собой условное обязательство, по которому имеется вероятность исполнения банком своих обязательств.

Оценка состава ссудного портфеля по качеству выявила, что в банковском ссудном портфеле Казахстана содержатся кредиты

всех видов: стандартные, сомнительные, из них по пяти категориям, и безнадежные (таблица 1) .

Таблица 1 – Динамика состава ссудного портфеля в банках второго уровня Республики Казахстан, млрд.тг.

| На начало года | стандартные | сомнительные | из них по категории: | | | | | безнадежные |
|----------------|-------------|--------------|----------------------|-------|--------|-------|--------|-------------|
| | | | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | |
| 2005 | 1018,2 | 743,1 | 579,2 | 25,2 | 95,2 | 18,7 | 24,8 | 51,9 |
| 2006 | 1783,2 | 1210,3 | 985,5 | 34,3 | 129,5 | 27,2 | 33,8 | 68,5 |
| 2007 | 3155,2 | 2743,2 | 2331,9 | 111,5 | 217,4 | 37,1 | 45,3 | 93,6 |
| 2008 | 3534,0 | 5202,7 | 3937,6 | 575,5 | 529,6 | 55,3 | 104,8 | 131,6 |
| 2009 | 4000,7 | 4835,7 | 2214,5 | 588,1 | 1582,9 | 206,0 | 244,2 | 204,1 |
| 2010 | 2449,4 | 4241,9 | 1679,7 | 376,3 | 1265,4 | 225,5 | 695,0 | 2947,6 |
| 2011 | 2389,9 | 4862,1 | 1598,9 | 573,7 | 954,4 | 489,4 | 1245,6 | 1814,0 |
| 2012 | 2690,2 | 5475,5 | 1600,5 | 687,7 | 1286,7 | 427,2 | 1477,4 | 2272,8 |
| 2013 | 3305,9 | 5058,2 | 1600,9 | 729,8 | 1360,2 | 494,1 | 873,2 | 3292,5 |

Источник: [2]

Стандартные кредиты наращивались по размерам с 2005 по 2009гг., а с 1 января 2010г. стали уменьшаться с определенными колебаниями в последующие годы. Сомнительные кредиты резко увеличились к 1 января 2008г., за счет увеличения их объемов по пяти категориям. К 1 января 2009г. особо возросли сомнительные кредиты 3 категории, в 2011г. – 5 категории. Безнадежные кредиты нарастали с начала 2005г. до начала 2010г.

Заметен рост кредитов всех видов, за исключением отдельных лет. Так, в 2010-2011гг. снизились стандартные кредиты. Сомнительные кредиты снижались в 2009-2010гг. за счет уменьшения сомнительных кредитов 1 категории в 2009г., а также 2, 3 категорий в 2010г. Во все годы, кроме 2010г. растут безнадежные кредиты. К примеру, на начало 2010г. по сравнению с началом 2009г. безнадежные кредиты выросли в 14,4 раза.

Существенны структурные перемещения в ссудном портфеле. Доля качественных стандартных кредитов снизилась с 33% на на-

чало 2005г. до 20% на начало 2013г. Произошел рост сомнительных и безнадежных кредитов в эти годы. Доля сомнительных кредитов повысилась с 22 до 31% за счет преобладания сомнительных кредитов 1 категории и роста доли сомнительных кредитов остальных четырех категорий. Удельный вес безнадежных кредитов возрос в 8,5 раз: от 2% до 19%. Доля плохих «неработающих» кредитов (сомнительные кредиты 5 категории + безнадежные кредиты) увеличились в 19 раз: от 1 до 19%. Неработающие кредиты не накапливают проценты. Банки вынуждены вычитать все проценты по ссудам, которые были зафиксированы, но не получены. Накопление процентов прекращается после 90-дневной просрочки.

Ускоряется процесс перехода, миграции части кредитов, из стандартных в сомнительные, из сомнительных в безнадежные и «неработающие». Основные причины снижения качества кредитов - это снижение требований к заемщикам, из-за необходимости максимально быстрого вложения средств, привлеченных из-за рубежа, девальвация, высокие процентные ставки по кредитам, снижение покупательной способности и неплатежеспособность населения, наличие кризисных явлений в экономике, неустойчивые производственные связи, уменьшение государственной поддержки в сравнении с кризисными годами и другие. В период роста сумм кредитов, выданных банками из месяца в месяц, не оценивалось в должной мере качество банковских активов, так как выданные стандартные кредиты нивелировали проблемы существующих займов. В эти годы банки не могли сосредоточиться на кредитовании экономики.

Ухудшение качества ссудного портфеля банков вызвало потребность в создании провизий по займам, выданным банками. Размеры созданных провизий под кредиты возросли в 33 раза с 2005г. по начало 2013г. за счет роста резервов под сомнительные ссуды в 12 раз, под безнадежные ссуды в 64 раза. Внутри данного промежутка времени наблюдалось некоторое снижение размеров провизий в посткризисные годы (2011-2012). К началу 2011г. уменьшились резервы под сомнительные ссуды 3 категории и безнадежные ссуды. В 2012г. по сравнению с 2011г. снизились провизии под сомнительные кредиты 1 и 4 категорий, а также под без-

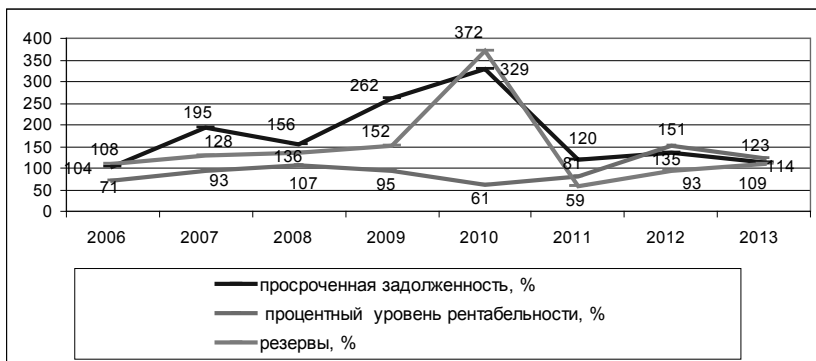
надежные кредиты. К началу 2013г. по сравнению с 2012г. сократились резервы под сомнительные ссуды за счет сокращения резервов под сомнительные кредиты 5 категории. Под стандартные ссуды провизии формировались в незначительных количествах: от 0,2 до 1,9 млрд.тг.

В резервах происходят структурные перемещения. Во-первых, снижается удельный вес провизий на убытки под сомнительные ссуды с 57% в 2005г. до 20% в 2013г., вследствие снижения долей резервов четырех (1,2,3,4) категорий на сомнительные ссуды. Во-вторых, растет доля провизий на убытки под безнадежные ссуды от 42% до 80 % в эти годы. В посткризисные годы (2011-2012) доля резервов под сомнительные кредиты оказались выше, чем в 2010 и 2013гг. за счет высокой доли провизий под безнадежные, неработающие кредиты (до 80%).

Увеличение провизий на возможные потери, в свою очередь, снижают капитал банков. Коэффициент достаточности капитала по банковской системе был отрицательным в 2010г. Коэффициент текущей ликвидности по банковской системе весьма неустойчив, колеблется от 0,8 в 2012г. до 3,13 в 2008г.

Объем и уровни необслуживаемых кредитов и провизий, резервов по ссудам растут с 2005г. по 2012г. Примечательно, что наибольшие значения данного показателя были в кризисном 2009 году. Они заняли почти третью часть необслуживаемых кредитов в общей их сумме (30,6%), почти четвертую часть провизий к ВВП (24,2%), свыше третьей части провизий к общей сумме ссуд (37,7%) и половина (50,5%) провизий к классифицированным кредитам.

Просроченная задолженность по кредиту характеризует величину кредитного риска. Динамические процессы в кредитном риске в сопоставлении с другими показателями эффективности представлены на рисунке 1.



Источник: [2]

Рисунок 1– Эффективность деятельности банков второго уровня Казахстана

Темпы роста просроченной задолженности опережают рост резервов и процентного уровня рентабельности. Прослеживается определенная взаимосвязь между показателями эффективности. В годы ухудшения качества кредитов банка растут расходы на покрытие убытков и замедляется рост уровня рентабельности. Несмотря на значительный рост доли проблемных кредитов в ссудном портфеле, уровень капитализации и объем созданных резервов свидетельствуют об улучшении положения практически всех банков. Исключение составляют банки, находящиеся в процессе реструктуризации.

Банкам нужно время для оздоровления кредитного портфеля. Необходимо очистить свои балансы от неработающих активов, если отражаемое качество их кредитного портфеля соответствует реальности. Несмотря на рост кризисного потенциала в банковской системе Казахстана, ситуация в банковском секторе управляема. В частности, проводится реструктуризация проблемных кредитов.

В системе экономических отношений сложилась закономерность: чем больший риск берет на себя банк, тем выше должна быть прибыль, на которую он может рассчитывать. В погоне за прибылью казахстанские банки мало уделяли внимания оценке их рискованности. Поэтому цель менеджмента для условий посткризисного развития Казахстана, избежать банкротства

банков при уменьшении прибыли. Развитие рыночных отношений всегда связано с некоторой неопределенностью, нестабильностью, что породило серию кредитных рисков. Следует уделять особое внимание управлению риском, риск-менеджменту, оценке риска на постоянной основе. [3, с.266]. Казахстанский ученый Искакова З.Д. подтверждает, что банки Казахстана «часто несут убытки не по причине принятия высоких рисков, а в результате неэффективного управления риском и слабого контроля, а также возможно мошенничества». [4, с.64]. Не решает данную проблему и созданное первое кредитное бюро, так как его функции ограничены только выдачей справок о задолженности. В отличие от практики других стран, например США, казахстанские банки самостоятельно проводят оценку кредитных рисков заемщиков. Существенным инструментом эффективного управления качества кредитного портфеля служит рациональная классификация рисков. В зависимости от состава клиентов (заемщиков) кредитные риски банка, по нашему мнению, можно разделить на:

1. Риски, исходящие от сферы деятельности конкретного клиента-заемщика: банковских, государственных, коммерческих, страховых компаний, частных лиц, а также риск кредитного продукта, связанный с функционированием банка.

2. Риски, исходящие от клиентов (заемщиков) в зависимости от размеров: крупные, средние и малые. Риски у мелких клиентов больше зависят от случайностей рыночной экономики. Риски у средних клиентов более гибкие и могут быстрее отреагировать на потребности рынка, что дает возможность получать высокую прибыль. Но мелкие и средние предприятия имеют небольшой собственный капитал, что приводит к банкротству в условиях жесткой конкуренции, непредвиденных изменений в политике и экономике. Риски у крупных клиентов более инертны, но и более устойчивы. Крупный клиент далеко не всегда означает крупный риск. Напротив, крупное предприятие с большими денежными оборотами и проходящими через банк операциями приносит банку значительную прибыль. Опасность состоит в том, что концентрация вложений банка в экономику крупного предприятия в случае существенного ухудшения

его финансового положения и банкротства может привести к крупным потерям банка-кредитора. Выдавая кредиты в крупных размерах одному заемщику или группе связанных между собой клиентов, банк испытывает влияние изменения конъюнктуры рынка, может быть причиной банковского банкротства. Методы регулирования риска - ограничение суммы кредитов, например, до 10-50 процентов уставного капитала банка.

3. Риски, исходящие от отраслевой структуры клиентов. Преимущественные вложения банка в одну, даже процветающую, отрасль экономики (например, нефтяную или газовую) с макроэкономических позиций могут также оказать негативное влияние на экономику в целом, закрепляя сырьевую ориентацию национального производства в ущерб обрабатывающим отраслям промышленности. Для снижения отраслевого риска банку необходимо обслуживать клиентов различных отраслей.

4. Риски, исходящие от направления использования кредитов: потребительские, инвестиционные, коммерческие и т.д.

5. Риски, исходящие от способа предоставления кредитов: вексельные, при помощи открытых счетов.

6. Риски физических лиц по группам в зависимости от возраста, социального слоя: молодежи, лиц предпенсионного возраста, экономически активного населения, трудоспособного населения в трудоспособном возрасте т.п. Менеджеры банка должны настораживаться ситуаций, повышающие кредитные риски, такие как: большой удельный вес новых и недавно привлеченных клиентов, о которых банк располагает недостаточной информацией или значительные суммы, выданные заемщикам, взаимосвязанным между собой.

7. Риски в зависимости от характера проявления разграничиваются на классы:

7.1. Моральный кредитный риск присущ клиентам с отрицательной деловой репутацией.

7.2. Деловой кредитный риск оценивается на основании данных о развитии отрасли, в которой работает и реализует свою продукцию предприятие-заемщик.

7.3. Финансовый кредитный риск обнаруживается при осуществлении анализа показателей ликвидности, прибыльности,

оборачиваемости, состава и структуры имущества предприятия, а также уровня и стабильности доходов физических лиц.

7.4. Риск обеспечения характеризуется наступлением возможной угрозы затруднения реализации заложенного имущества в случае необходимости, из-за низкой его ликвидности и завышенной залоговой стоимости. Ускоряют возникновение кредитных рисков такие факторы, как: не обеспеченные ссуды или принятие в залог низколиквидного обеспечения, неспособность получить соответствующее обеспечение для кредита или принятие в качестве залога ценностей, труднореализуемых на рынке или подверженных быстрому обесцениванию.

8. Риски в зависимости от действий заемщика или риски нарушений условий кредитного договора разделяются на типы:

8.1 Риск отказа заемщика от уплаты процентов и/или основного долга.

8.2 Риск нецелевого использования кредита.

8.3 Риск препятствий банковскому контролю.

8.4 Риск других нарушений кредитного договора.

При сделках с деривативами (опционы, фьючерсы, свопы) может возникнуть кредитный риск, в связи с увеличением стоимости банковских продуктов из-за изменений условий на рынках. Для снижения этого риска используется операция «неттинг». Это взаимная компенсация обязательств и активов между отделениями и филиалами банка или с его контрагентами с целью выявления чистой позиции банка под риском.

IV. Риски процесса кредитования возникают при совершении кредитных соглашений, проведении кредитных операций, при планировании кредитной деятельности и проектировании кредитных проектов банка. Из всех кредитных рисков эти виды рисков являются преимущественными в банковской деятельности.

Данный тип рисков делится на пять классов:

1. Риск, связанный с заемщиком, гарантом, страховщиком

1.1 Объективный риск (финансовых возможностей)- неспособность заемщика (гаранта, страховщика) исполнить свои обязательства за счет текущих денежных поступлений или за счет продажи активов.

1.2 Производственный риск связан с возможными нарушениями и сбоями в информационной системе или в процедурах внутреннего контроля, что может привести к неожиданным потерям и убыткам. Такие сбои могут быть связаны с отказом персонала или самой автоматизированной системы, с несовершенством методики контроля.

1.3 Субъективный риск (репутации) - репутация заемщика (гаранта, страховщика) в деловом свете, его ответственность и готовность выполнить взятые обязательства.

1.4 Юридический риск - недостатки в составлении и оформлении кредитного договора, гарантии, договора страхования; неопределенность юридического статуса предприятия-заемщика; отсутствие лицензирования и патентования деятельности или истечение срока их действия.

2. Риск, связанный с предметом залога:

1.1 Риск ликвидности - невозможность реализации предмета залога

1.2 Конъюнктурный риск - возможное обесценение предмета залога за время действия кредитного договора

1.3 Риск гибели - уничтожение предмета залога

1.4 Юридический риск - недостатки в составлении и оформлении договора залога; отсутствие у предприятия-заемщика прав собственности, в том числе передаваемого в залог.

3. Риск контроля качества кредитного портфеля.

4. Риск проверок кредитных историй заемщика, кредитной политики и рискованной политики. Эти документы отражают реальное рыночное место банка. Кредитная политика должна служить руководством к действиям руководителем, Советом и менеджментом.

5. Риск планирования кредитной деятельности и проектирования кредитных продуктов. Они могут возникать, если при планировании не учтены или недостаточно учтены: географические границы деятельности, объемы предоставляемых кредитов, приоритетность отраслей и заемщиков из этих отраслей с позиции кредитования, а также суммы, условия и процессы кредитования.

Заслуживает внимания создание системы скоринговых компаний, независимо оценивающих кредитоспособность

заемщика, или обеспечение независимости специалистов, отвечающих за управление рисками.

Литература

1. П. Бернстайн. Против богов: Укрощение риска / Пер. с англ. — М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2000. — 400 с.
2. Статистический бюллетень Национального Банка. — Алматы: Национальный Банк РК.
3. Бабичев Д.Ю. Кредитный риск-менеджмент в коммерческом банке. /Материалы международной конференции «Новая парадигма экономического развития страны: интеграция, индустрия, инновация», посвященная 20-летию Независимости Республики Казахстан. — Алматы, 8 декабря 2011г. том 1. — Алматы: Қазақ университеті, 2011. — с.263-267.
4. Исакова З.Д. Качественное управление риском как основной критерий успехов казахстанских банков в перспективе/ Макроэкономические аспекты развития финансово-кредитной системы Республики Казахстан: тенденции и перспективы. Материалы международного научного семинара, посвященного 60-летию юбилею доктора экономических наук, профессора Кучуковой Н.К.-Астана, 2011. - с.63-67.

АРЫСТАМБАЕВА А.З.

*аға оқытушы
ал-Фараби атындағы ҚазҰУ
Алматы қ.*

КОМПАНИЯ ТӘУЕКЕЛІ ЖӘНЕ ОНЫ БАСҚАРУ

Қазіргі уақытта болып жатқан нарықтық қатынастар кәсіпорындардың шаруашылықты жүргізуші субъекті ретінде құқық жағдайларын едәуір нығайтып, олардың көптеген өндірістік және қаржылық мәселелерді өз бетінше шешуіне мол мүмкіншілік ашты. Атап айтқанда, ішкі және сыртқы рынокта білікті серікті таңдауға қол жетті, өйткені болашақтағы бірлескен іс - әрекеттің тиімділігі көбінесе осыған байланысты болады.

Кәсіпорындар бұрынғыдай жоғары жақтың жөн сілтеуімен емес, контрагенттерді қазіргі кезде өз қалауы бойынша таңдап алады. Басқаша сөзбен айтқанда, ұйымдардың жетістіктерін басқару деңгейіне, қабылданған шешімдердің объективтілігі, нақтылығы, шұғылдығы мен ғылыми негізделуіне тікелей тәуелді. Үйлесімді шешімдердің қабылдануы, материалдық, еңбек және қаржы ресурстарын тиімді пайдаланып, еліміздің экономикалық өсуіне бағытталатыны белгілі.

Нарықтық жағдайда ақпараттарды құрастырушы мен қолданушылардың арасында мүдделерінің бірдей болмауы бизнестің нақты сферасында қалыптасқан ситуацияға аудиторлық тексеру жүргізуді талап етеді. Тәжірибе дәлелдегендей, бизнесте қабылданған шешімдердің сапасы алынған ақпараттың растылығына және олардың түбегейлі аналитикалық негізделуіне тәуелді.

Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан 2030» стратегиялық бағдарламасында экономикалық тұрғыда даму еліміздің түпкі мақсаты екені баса айтылып, осы бағыттың бүгінде, ертең де маңызды болатындығы айқындалған. [1]

Осы мақсатқа жетуде ақпараттың алар орны ерекше. Нарық жағдайында іскер шаруашылықтарды басқару тетігін дәл анықтау экономикалық, қаржылық ақпаратсыз және олардың талдамалық нәтижесінсіз мүмкін болмақ емес.

Кез келген ұйымның өз қызметін жүзеге асыруы белгілі-бір тәуекелділіктермен тікелей байланысты, сол себепті басшылық дұрыс шешім қабылдау қажеттіліктерімен жиі ұшырасады. Басқару шешімдерін қабылдаудың негізгі ақпарат көзі қаржылық есептілік нысандары болып табылады.

Іскерлік шешімдер қабылдау үшін бұл ақпарат белгілі түрде өзгертілуі және өңделуі қажет. Қазіргі жағдайда бухгалтер қаржылық нәтиже қалыптастырудың әр түрлі әдістерін білетін, ұйымда қабылданған қаржылық стратегияны іске асыруды камтамасыз ететін есеп саясатын таңдай алатын, соны басшылыққа ұстана отырып, шешім қабылдай алатын маман болуы тиіс. Яғни, оның қызметінің аясы жай есепшіліктен қаржылық жағдайға талдау жасау оның қызметінің ажырамас бөлігі болып табылатын, қаржы менеджментіне дейін өсіп, айтарлықтай кеңейеді.

Экономикалық ортаның өзгеруі мен шаруашылық жүргізу жағдайларының белгісіздік жағдайына байланысты кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру қандай да бір тәуекелмен байланысты. Сондықтан күтілетін нәтижеге қол жеткізе алмау қаупі туындайды.

Нарықтық қатынастар аясында экономикалық еркіндік шегіндегі кәсіпкердің мінез – құлқы бәсекелік стратегия арқылы көрінеді. Бұл жағдайда кәсіпкердің негізгі міндеті – нарықтағы тауарлар мен қызметтерді іздеу мен өз орнын табу ғана емес, сонымен қатар нарықтағы бәсекелестердің іс – әрекетіне қарсы тұру болып табылады. Сәйкесінше, аталған жағдай өндірістік шаруашылық қызмет барысындағы әртүрлі шығындармен қоса, тәуекел кәсіпорынның қаржылық және коммерциялық операциялардың ажырамас бөлігіне айналады. Сондықтан тәуекелді көре біліп, оны минималды мүмкін деңгейге дейін төмендетуге ұмтылу қажет.

Кәсіпорын өндірістік – шаруашылық қызметті жүзеге асыра отырып, өнім өндіру, сату және сатып алу барысында туындайтын тәуекелдерді, тәуекел шығындарының орнын толтыру ғана емес, сонымен қатар зиянның алдын алу мақсатында зерттеу жұмыстарын жүргізуі тиіс.

Жоғары нәтижеге жетуді қамтамасыз ететін шешімнің өзі де, әдетте, нағыз тәуекел шешім болып саналады, сол себептен де батыл тәуекел талабы жоғары нәтижеге жету ниетін көздейді. Тәуекелсіз зор табысқа жету мүмкін емес. Отандық және шетелдік тәжірибелердің көрсеткеніндей, іскерлік тәуекел ету белгілі бір принциптерге сәйкес әрекет ете білуге байланысты.

Тәуекелдік ұғымы кәсіпорын ресурстарының бір бөлігін жоғалту ықтималдығын (қаупі), қызметті жүзеге асыру нәтижесінде табыстардың толық алынбауын немесе қосымша шығындардың пайда болуын білдіреді.

Кәсіпкерлік тәуекел – кәсіпорынның мүмкіндіктерінің әлеуетінен шыға отырып күтілетін табыс мөлшерін ала алмау немесе пайда болуы мүмкін қауіптің әсерінен болатын ресурстарды жоғалту ықтималдығы. [2]

Б.М. Волин мен Д.И. Ушаковтың редакциялауымен шығарған «Орыс тілінің түсініктеме сөздігінде» тәуекел жайлы былайша айтылған: «рыноктық конъюктураның өзгермелілігіне байланысты

коммерциялық қызметтегі мүмкін болатын пайдасыз шығындар немесе табыссыздықтар».

Тәуекелдің басқа ағымы тек сәтсіздіктер және жоғалулар ғана емес, сонымен қатар мүмкін болатын табыс және күтілетін оң нәтижелермен де байланысты. Оған дәлел ретінде А.И. Прогожин берген анықтаманы келтіруге болады. Ол – «тәуекел табыс пен жоғалтулар, сәттілік немесе күйреу арасындағы анықталмағандық жағдайындағы күш пен шығындарды жұмсау» деген.

Қорыта айтқанда, жоғарыда келтірілгендердің жиынтығы тәуекел мәнін аша отырып, негізгі белгілерін сипаттайды. Олар: анықталмағандық, күтпеген жағдай мен табыстың ықтималдылық жағдайлары. [3]

Әрбір нақты жағдайда қойылған мақсатқа байланысты қандай да бір жіктеме қолданылады.

Өндірістік тәуекел өндірістік қызметтің кез келген түрлерін жүзеге асырумен, өнімді, тауарлар мен қызметтерді өндірумен байланысты. Өндірістік тәуекелдің негізгі себептері болып өндірістің әртүрлі себептерден тоқтауы, өндірістік қорлардың істен шығуы, айналым құралдарының жойылуы, құрал – жабдықты, шикізатты уақытында жеткізбеу және т.б. өнім өндіруші мен тұтынушы арасындағы келісім шарт өз міндеттемелерін орындай алмауымен байланысты туындайтын өндірістік тәуекел.

Қаржылық тәуекел кәсіпкердің банктермен және басқа қаржылық институттармен қарым қатынастар арасында пайда болады. Қаржылық тәуекелдің себептерінің негізі болып қарыз және меншікті қаражаттардың өзара

арақатынасының жоғары алшақтығы, кредиторларға тәуелділік, капиталдардың пассивтілігі, бір жобаға үлкен қаражаттарды орынсыз жұмсау табылады.

Коммерциялық тәуекел кәсіпкермен өндірілген немесе сатып алынған тауарлар мен қызметтерді өткізу үрдісінде пайда болады. Коммерциялық тәуекелдің себептері болып нарық конъюнктурасында, коммерциялық қызмет жүргізу барысында күтпеген өзгерістердің болуы табылады.

Нарықтық экономика жағдайында кез келген кәсіпорын қызметінің 5 негізгі тәуекел аймағын белгілеуге болады.

1) Тәуекелсіз аймақта операция жүргізген кезде кәсіпорын ешқандай тәуекел жасамайды, ешқандай шығын көрмейді.

2) Аз тәуекелді аймақтағы қызмет нәтижесінде кәсіпорын таза табысының барлық мөлшерін немесе бір бөлігін жоғалту ықтималдығы бар.

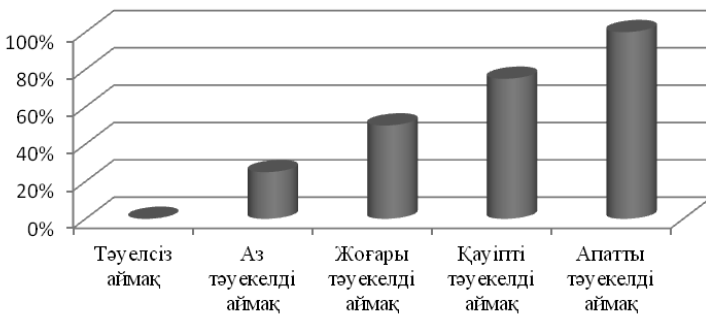
3) Жоғары тәуекелді аймақта кәсіпорын нашар болған жағдайда барлық шығындарын жабады, ал жақсы болған жағдайда есепті деңгейден төмен табыс алады.

4) Қауіпті тәуекелді аймақта кәсіпорын есепті табысты ғана емес, сонымен қатар өнім өткізуден (жұмыс, қызмет) түскен табысты жоғалту ықтималдығы бар және шығындарды өзінің есебінен қайтарады.

5) Апатты тәуекелді аймақтағы кәсіпорынның қызметі банкроттыққа әкеледі, инвестицияларын жоғалтады.

Жоғарыда аталған 5 аймақты пайдала отырып, төмендегідей диаграмма түрінде көрсетуге болады.

1 – суретте әрбір тәуекелдік аймақтары пайыз түрінде көрсетілген, яғни пайыз неғұрлым жоғары болса, тәуекелдік деңгейі де соғұрлым жоғары дегенді білдіреді.



Сурет-1. Тәуекелдік аймақтары

Тәуекелді талдау үшін оның пайда болу көздері мен себептерін анықтау керек. Егер ақпарат толық әрі сенімді болса, тәуекелдікті дұрыс талдап, оны төмендетуге болады. Мұндай жағдайда пайдалы ақпарат тауар түрінде көрінеді.

Тәуекелді талдау екі бөлімнен тұруы мүмкін: сандық және сапалық талдау.

Сапалық талдау – тәуекел дакторларын анықтауда, оның туындауына себеп болатын кезеңдері мен жұмыстарын, яғни, тәуекелдің мүмкін болатын аймақтарын анықтайды, содан соң барлық мүмкін болатын тәуекелдерді біржүйеге келтіруге болады.

Тәуекел факторлары – субъективті, яғни кәсіпорынға тікелей байланысты. Субъективті факторларға жататындар: техникалық жабдықтау мен техниканың қауіпсіздік жағдайы және кәсіпорындарының өзіне байланыссыз құнсыздану, бәсекелестік, саяси жағдайлар, т.б.

Тәуекелден болатын жоғалтулар мөлшерін сандық белгімен сипаттайды. Алайда жоғалтулардың әр түрін сандық мөлшерде бағалау және оларды бірегей етіп біріктіру оңай жұмыс емес. Тәуекел салдарынан жоғалтудың көптеген түрлері бар.

Материалды жоғалтулар. Бұл алдын ала көзделмеген қосымша шығындар немесе натуралды сипаттағы (ғимараттар, құрал – жабдықтар, өнім, т.б.) объектілерді тікелей жоғалу.

Еңбектік жоғалтулар. Жұмыс уақытын алдын ала көзделмеген немесе кездейсоқ сипаттағы жоғалту.

Қаржылық жоғалту алдын ала көзделмеген ақшаларды қайта шығындану нәтижесіндегі тікелей ақшалай зиянмен өлшенеді.

Уақыттық жоғалтулар. Жобада алдын ала қарастырылғанна бұрын болатын кәсіпкерлік қызмет үрдісіндегі баяулатылған жолымен байланысты жоғалтулар.

Арнайы жоғалтулар. Денсаулыққа немесе адам өміріне, қоршаған орта, кәсіпкер мүддесін, саяси сипаттағы және т.б. зиян келтірумен байланысты жоғалтулар.

Сандық салдау кезінде әртүрлі әдістер қолданылады. Көп қолданылатындары – статистикалық және эксперттік әдістер. Статистикалық әдіс математикалық статистика әдістерімен байланысты және белгісіздікті жүйелі бағалауды білдіреді. Мұнда шығындар есептелініп, әрбір элементтің белгісіздігі бағаланады. Айтылғандарды орташа квадраттық ауытқу немесе дисперсия әдістері негізінде есептей отырып, анықталмағандықты тұтастай сандық бағалауға болады.

Статистикалық әдіс салыстырмалы түрде нақты болады, бірақ оны қолдану үшін динамикалық берілгендердің саны жеткілікті болуы қажет. Ол сыртқы факторларды ескермейді. Бұл кемшіліктерді жою үшін эксперттік әдістер қолданылады. Эксперттік әдіс түрлерінің бірі – «шешімдер ағашы». Бұл әдістеме әртүрлі варианттарды графикалық тұрғыдан түсініруге негізделген. «Ағаш бұтағы» бойынша берілген жағдайларды субъективті және объективті бағалайды. Құрылған «ағаш бұтағы» бойынша ықтималдықты есептеудің арнайы әдістері пайдаланылады. Осының негізінде әрбір вариант жолын анықтауға және бағалауға мүмкіндік туады.

Тәуекелді басқару жүйесі көптеген жұмыстарды қамтиды. Негізгілері мыналар:

- туындаған тәуекел мәнін ашып анықтау (күтпеген және тиімсіз жағдайларды сипаттау);
- тәуекел себебін көрсету (осындай жағдайларға себеп болатын объективті және субъективті қызметтер);
- тәуекел факторларын анықтау (тәуекелді жағдайлар болуының нақтылығы мен жоғалтуларының алғышарты);
- тәуекелдің мүмкін болатын кері салдарын барынша азайту немесе жоятын түрлі шараларды таңдау және анықтау. [4]

Тәуекелдерді басқару үшін оны алдымен жан жақты талдау қажет. Осы тұрғыда тәуекелді талдау мен басқаруды Г.Б. Клейнер кесте түрінде көрсеткен.

Кәсіпкерлік қызмет қолайсыз нәтижелердің, оң салдардың пайда болу мүмкіндігімен байланысты болғандықтан, олардың пайда болуын азайтатын немесе теріс салдарды болдырмайтын әдістер мен тәсілдерді жасап шығару қажеттілігі туындайды. Экономикалық ғылымда мұндай сипаттағы іс – әрекеттерді тәуекелді басқару жүйесі деп атайды. Кәсіпкерлік фирманың қызметінің шекті нәтижелеріне тәуекелдің әсерін жұмсартуға бағытталған қызметтің ерекше түрі. Тәуекелдерді басқару тұжырымдамасы 3 негізгі айқындамадан тұрады:

Кесте – 1. Тәуекелді талдауға және басқаруға арналған Г.Б. Клейнер кестесі

| Тәуекел мәні, түрі | Тәуекелдің шығу себептері | Тәуекел факторлары | Тәуекелді болдырмау әдістері |
|---|---|---|--|
| <p>Жабдықтау туралы жасалған келісім шарттардың бұзылуы себебінен материалдарды жеткіліксіз алу тәуекелі. Нәтижесінде кәсіпорын рентабельділігінің деңгейін төмендететін қолда бар ресурстарын тиімді қолдануы төмендеу болады.</p> | <p>Кәсіпорынға қажетті өнім өндірісінің мүмкінсіздігіне алып келетін жабдықтаушылардың алдын ала көзделмеген жағдайы. Жабдықтаушының келісім шартты бұзу немесе өзгерту (мерзімі, бағасы, мөлшері, өнім сапа-сына талап қою) жайлы шешім қабылдауы.</p> | <p>Әлеуметтік – экономикалық ахуалдың тұрақсыздығы. Құқықтық және келісімдік шарттарды орындаудағы міндет-тіліктің жоқ болуы. Валюталық бағамдар мен құнсыздандудың жалпы қарқындарының біркелкі еместігі. Жеке салалардағы және аймақтардағы бағалардың күрт</p> | <p>Жабдықтаушының диверсификациясы, жабдықтаушылар құрамының кеңеюі. Қаржы қорларын құру немесе көзделмеген шығынға арналған «жедел» несиелеу жүйелерін ашу. Бағалардың сапалық динамика-сын (жабдықтаушылар үшін) болжау. Дәстүрлі жабдық-</p> |
| | | <p>өсуі. Жабдықтаушының баға жоғарылатуының орнын толтыру үшін кәсіпорынның қаржыларының жетіспеушілігі.</p> | <p>таушыларды пайдаға қатысудағы келісім шарттары немесе акцияларын алу арқылы кәсіпорын қызметіне енгізу. Бастапқы материал-дардың сақтандыру қорын құру. Альтернативті жабдықтаушылар іздеу жағдайындағы кәсіпорын қызметінің жүйесін уақтылы өңдеу.</p> |

1) тәуекел жағдайында кәсіпкерлік қызмет жағдайын анықтау;

2) бұл қызметтің мүмкін болатын теріс салдарына әсер ету қабілеті;

3) жасалатын іс – әрекеттердің оң нәтижелері жойылатын немесе теріс нәтижелердің орны толтырылатын шараларды жасап шығару мен жүзеге асыру.

Тәуекелдерді талдау барысында пайда болған тәуекел түрлері бойынша басшылық тәуекелдерді азайту туралы шешімдер қабылдайды. Оны келесі 2 – кестеден көруге болады.

Кесте – 2. Тәуекелді азайту тәсілдері

| Тәуекел түрлері | Азайту тәсілдері |
|---|---|
| Коммерциялық тәуекел | Қаржылық қызмет көрсеткіштерінің қатынасын дұрыс анықтап, бақылау; бизнестің инвестициялық рентабельділігін жоғарылату тәсілін табу |
| Ресурстарды тиімсіз бөлу тәуекелі | Ресурстарды бөлудегі басымдылықты нақты анықтау |
| Экономикалық толқулар мен сұраныстың өзгерісі | Қызмет жоспарларында болжау мен есеп жүргізу қажет |
| Бәсекелес қызметі | Олардың қызметін білу мақсатында, соларға маркетингтік талдау және өз қызметі стратегиясына есеп жүргізу |
| Жұмысшылар жетіспеушілігі | Әлеуметтік – экономикалық бағдарлама құру, тиімді психологиялық жағдай жасау |
| Капитал пассивтілігімен байланысты қаржылық тәуекел | Капитал үнемі қозғалыста болуы қажет (несиелер, жобаларға қатысу) |
| Менеджерлер қабелігі | Бизнестің әр топтарында бақылау жүйесін орнату қажет |
| Баға, сұраныс, пайда өзгерісі | Жоспарлау үшін осы факторлардың ғылыми негізделген факторларын қолдану |
| Дұрыс тандалмаған жоба тәуекелі | Жобаның барлық оң және теріс жақтарын қадағалап, барлық мүмкін нұсқаларын есептеу |
| Бизнес үшін қиын нәтижелі болатын алдын ала көзделмеген саяси жағдайлар | Олар барлық жағдайда көрінбейді, бірақ ол жағдайдан шыға білу қажет |

Нарықтық экономика жағдайында қызмет етіп жатқан кәсіпорындарда көбінесе қаржылық тәуекел орын алады. Кәсіпорынның қаржылық тәуекелі – бұл иеленушілер мен менеджерлерінің өабылдаған альтернативті қаржылық шешімінің нәтижесі. Кәсіпорынның қаржылық тәуекелдерін басқаруы әртүрлі қаржылық тәуекелдеріне әр жақты баға беретін және олардың мүмкін болатын нашар қаржылық нәтижелерді жоятын, қаржылық шешімнің принцип жүйесін, дайындау түрін, іске асырылуын анықтайды. Қаржы тәуекелдерін басқарудың басты мақсаты кәсіпорынның даму процесінде және нарықтық бағаның төмендеуін тоқтату негізінде қаржылық қауіпсіздігін қамтамасыз ету. [5]

Қаржы тәуекелдерін басқарудың негізгі міндеттері төмендегі 3 – кестеде көрсетілген.

Кесте - 3. Қаржы тәуекелдерін басқарудың негізгі міндеттерінің жүйесі

| Қаржылық тәуекелдерді басқарудың негізгі мақсаты | Қаржы тәуекелдерін басқарудың негізгі міндеттері |
|---|---|
| Кәсіпорынның даму процесінде және нарықтық бағаның төмендеуін тоқтату негізінде қаржылық қауіпсіздігін қамтамасыз ету | <p>Кәсіпорын қызметінің көтерілген қаржы тәуекелдерінің сферасын анықтау</p> <p>Мүмкін болатын жеке тәуекел оқиғаларына әр жақты объективті баға беріп, олармен байланысты мүмкін болатын қаржылық жағдайлар</p> <p>Қаржы операциясының қарастыратын табыс деңгейіне байланысты қаржы тәуекел деңгейін төмендетуін қамтамасыз ету</p> <p>Тәуекел оқиғаның басталу кезінде мүмкін болатын қаржы тәуекелдерінің алдын алу</p> |

Кәсіпорынның қаржылық тәуекелдерін басқару кезеңдері 4–кестеде көрсетілген.

Кесте - 4. Кәсіпорынның қаржылық тәуекелдерін басқару кезеңдері

| | |
|-----------|--|
| 1 – кезең | Қаржы тәуекелдерін басқаратын ақпараттық базаны құру |
| 2 – кезең | Қаржы тәуекелдерін идентификациялау |
| 3 – кезең | Қаржы тәуекел деңгейінің бағасы |
| 4 – кезең | Қаржы тәуекелінің бастапқы кезең деңгейін төмендету амалдарын бағалау |
| 5 – кезең | Тәуекелдік шешімдерін қабылдағанда талаптар жүйесін жасау |
| 6 – кезең | Тәуекел шешімдерді қабылдау |
| 7 – кезең | Қаржылық тәуекелдің мүмкін болатын теріс нәтижелерін алдыру амалдарын талдау және іске асыру |
| 8 – кезең | Қаржы тәуекелдерінің мониторингі мен тексерілуі |

Экономикамыздың мұнай өндіру саласында қызмет атқарып жатқан компания мысалында 2010-2011 жылдар қорытындысы бойынша зерттеу жүргіздік. «Прикаспиян Петролеум Компани» ЖШС-ң негізгі қаржылық құралдары ақша қаражаттары және олардың баламалары, сауда дебиторлық және кредиторлық қарыздар, қызметкерлер алдындағы қарыздар, ҚР Үкіметі алдындағы ұзақ мерзімді қарыздар және байланысты тараптар алдындың займдары. Қаржылық құралдар бойынша туындайтын негізгі тәуекелдер: пайыздық қойылым өзгеруінен туындайтын тәуекел, валюталық тәуекел және несиелік тәуекел. Ұйым барлық қаржылық құралдармен байланысты нарықтық және жойылу тәуекелдері бойынша мониторинг жүргізіп отырады. Осы ұйымның туындайтын басты тәуекелдері келесідей түрде анықталды:

1. *Пайыз қойылымдарының өзгеруінен туындайтын тәуекел* – қаржылық құралдардан болатын болашақ ақша ағындары нарықтық пайыздық қойылымның тұрақсыздығы нәтижесінде өзгеруі мүмкіндігі.

2. *Валюталық тәуекел* – қаржылық құралдардан болатын болашақ ақша ағындары немесе әділ құнның валюта айырбастау курсының өзгеруі әсерінен өзгеріске ұшырауынан болатын тәуекел. Валюта айырбастау курсының өзгеруі ұйымның негізгі қызмет нәтижесіне тікелей әсер етеді. Ұйым негізгі қызметін Қазақстанда жүзеге асырады. Бірақ АҚШ долларымен жүзеге асырылатын ақша қаражаттарының кірістелу және шығысталу операциялары жиі жүргізіліп отырады.

Қазақстан Республикасында ресми айырбастау курсы ретінде Қазақстандық қор биржасында белгіленген орташа өлшенген валюта курстары қолданылады. Валюта айырбастау курстары биржада күн сайын өзгеріп отырады. Сол себепті ұйымның валюта айырбастау курсының өзгеруінен пайда табу мүмкіндігі немесе керісінше зиян шегу тәуекелі болады. Мысал ретінде 2010 жылғы және 2011 жылғы АҚШ доллары бойынша валюта айырбастау курстары 5-кестеде көрсетілген.[6]

Кесте – 5. 2010 және 2011 жылдарға валюта айырбастау курсы

| Жылдар | 31 желтоқсандағы айырбастау курсы | Жыл ішіндегі орташа өлшенген курс |
|--------|-----------------------------------|-----------------------------------|
| 2010 | 147,4 | 147,35 |
| 2011 | 148,4 | 146,62 |

5-кесте мәліметтері көрсеткендей 2011 жылы 31 желтоқсандағы валюта айырбастау курсы өткен жылмен салыстырғанда 1 АҚШ долларына артық болған (148,4 – 147,4). Бірақ жалпы жыл бойындағы айырбастау курсының орташа өлшенген мөлшері 0,37 АҚШ долларына төмен болған (146,62– 147,35).

Курстық айырмадан болған пайда немесе зиян ұйымның «Пайда және зиян туралы есептілігінде» көрсетілген. 2010 жылы «Прикаспийан Петролеум Компани» ЖШС курстық айырманың өзгеруінен 17 805 мың теңге зиян шексе, 2011 жылы бұл көрсеткіш 30 753 мың теңгені құрады. Яғни жыл ішіндегі орташа өлшенген курстық айырманың өткен жылмен салыстырғанда 0,37 АҚШ долларына төмен болуы ұйымның курстық айырмадан зиян шегуіне әкеліп соқты. Бұл сәйкесінше салық салынғанға дейінгі табыстың кемуіне әсерін тигізеді. 6-кестеде компанияның салық салғанға дейінгі табысына АҚШ доллары курсының өзгерісінің тигізетін әсері көрсетілген.

Кесте - 6. Валюта курсы өзгеруінің салық салынға дейінгі табысқа әсері

| Валюта түрі | 2010 жыл | | 2011 жыл | |
|-------------|---------------------------------------|--|---------------------------------------|--|
| | Айырбастау курсының өсуі/ (төмендеуі) | Салық салынғанға дейінгі табысқа әсері | Айырбастау курсының өсуі/ (төмендеуі) | Салық салынғанға дейінгі табысқа әсері |
| АҚШ доллары | + 11,56% | (469 354) | + 10,72% | (387 250) |
| АҚШ доллары | - 11,56% | 469 354 | - 10,72% | 387 250 |

Компанияны несиелік тәуекелге әкелетін қаржылық құралдар көбіне сауда дебиторлық қарыздары болып келеді. Несие бойынша сауданы жүзеге асырғысы келетін барлық тапсырыс берушілер алдымен несие қабілеттілігін тексеру процедурасынан өтуі қажет. Бұл ұйымның саясатының бірі болып табылады. Компания тек несиеге қабілетті деп танылған байланысты емес тараптармен ғана келесім шарт жасайды. Сонымен қатар, дебиторлық қарыздардың қалған бөліктері үнемі бақыланып отырады, сондықтан ұйымның үмітсіз қарыздарға ұшырау тәуекелдігі төмен. 2011 жылдың 31 желтоқсанына жасалған қорытынды бойынша ұйымның тек бір ғана тапсырыс берушісімен 452 572 мың теңге сомасына несиелік тәуекелі пайда болған. Ол – «Юнипек» ЖШС.

Жойылу тәуекелі ұйымның өзінің қаржылық міндеттемелерін өтеу үшін қаражаттарды тартуда туындайтын қиындықтармен байланысты. Сондықтан ұйым жойылу тәуекелімен байланысты төлемдер мерзімдеріне үнемі талдау жасап отырады, сонымен қатар негізгі қызметтен түсетін ақша ағындарына да болжам жасап отырады. 7-кестеде ұйымның 2011 жылдың 31 желтоқсанындағы жағдай бойынша қаржылық міндеттемелерді өтеу мерзімдері келтірілген.

Кесте – 7. Қаржылық міндеттемелерді өтеу мерзімдері

| Қаржылық міндеттемелер | 3 айдан төмен | 3 – 12 ай | 1 – 5 жыл | 5 жылдан жоғары | Барлығы |
|----------------------------------|---------------|-----------|-----------|-----------------|-----------|
| Байланысты тараптардың зайымдары | 250 000 | 814 024 | 2 000 000 | 3 983 597 | 7 047 621 |

| | | | | | |
|--|---------|---------|-----------|-----------|-----------|
| ҚР Үкіметі алдындағы ұзақ мерзімді міндеттемелер | --- | --- | 408 659 | 612 988 | 1 021 647 |
| Сауда кредиторлық қарыздары | 172 760 | --- | --- | --- | 172 760 |
| Қызметкерлер алдындағы міндеттемелер | 7 436 | --- | --- | --- | 7 436 |
| Барлығы | 430 195 | 814 024 | 2 408 659 | 4 596 585 | 8 249 463 |

7- кесте мәліметтерінен көріп отырғанымыздай, 3 айдан төмен мерзімде ұйымның қаржылық міндеттемелер сомасы да төмен, яғни қаржылық активтерінің сомасы жоғары болса, бұл міндеттемелерді уақытында өтеу мүмкіндігі бар.

Кәсіпкерлік тәуекелді басқарудың тағы бір құралы – резерв құру. Резерв құру арқылы болашақта пайда болуы мүмкін шығындарды жабуға мүмкіндік болады. Ол үшін «Прикаспиан Петролеум Компани» ЖШС балансында мынадай резерв түрлері келтірілген: скважиналарды жою мен уческелерді қалпына келтіру бойынша резервтер және сот даулары бойынша резервтер, сонымен қатар баланста көрініс таппайтын күмәнді дебиторлық берешектер бойынша резерв те тәуекелдерді төмендету құралдарының біріне жатады.

Скважиналарды жою мен уческелерді қалпына келтіру бойынша резервтер. Ұйым 2000 жылдың 19 қазанында мұнай өндіру құқығын иеленді және соған сәйкес материалдық активтерді жою мен қайта монтаждау және әрбір кен өндіру орны бойынша жер учаскелерін қалпына келтіру бойынша заңдық жауапкершілікке ие болды. Атап айтқанда, ұйымның міндеттемелеріне барлық скважиналарды жабу, құбырлар мен ғимараттарды қайта жөндеу және келісім шарт территориясында топырақ құнарлылығын қайта қалпына келтіру жатады. Ұйым жыл сайын осы міндеттемелерді жүзеге асыру мақсатында резерв құрады.

Кәсіпкерлік тәуекелдерді басқару, сонымен қатар күтпеген жағдай пайда болған пайдадан кәсіпкерлік фирманың арнайы резервтік қорын (тәуекел қорын) өзін – өзі сақтандыру

құралдары есебінен жүргізілуі мүмкін. Кәсіпкерлік тәуекелдерді болдырмаудың бұл бағытының механизмі, тәуекел контрагенттерінің іс – әрекеттерімен байланысты емес. Сонымен қатар өзін – өзі сақтандырудың натуралды нысаны болуы мүмкін. Өзін – өзі сақтандыру қоры өнім барысында уақытша қиындықтарды жеңіп шығуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Президентінің Жолдауы «Қазақстан -2050 стратегиясы қалыптасқан жаңа мемлекет», 14.12.2014ж.
2. <http://stud24.ru/accounting/debitorly-bereshek/104435-308892-page5.html>
3. Дюсембаев К.Ш., Егембердиева С.К., Дюсембаева З.К. Анализ финансовой отчетности. Алматы, «Экономика», 2011.
4. Сейдахметов А.С., Елшібекова Қ.Ж., Измаханова А.Қ. Кәсіпкерлік: Оқулық. ҚР Жоғары оқу орындарының қауымдастығы. – Алматы: «Экономика», 2007.
5. Нысанбаев С.Н., Қожамқұлова Ж.Т. Коммерциялық кәсіпкерлік негіздері: Оқу құралы: - Алматы: Қазақ Университеті, 2004.
6. Мадиярова Э.С., Сүйеубаева С.Н. Қаржылық менеджмент: Оқу құралы – Алматы: Экономика, 2009.

ӘӨК336.72

АХМЕТОВА Г.Т.

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінің аға оқытушысы, Экономика ғылымдарының кандидаты

ЖАМБЫЛОВА Г. Ж.

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінің аға оқытушысы, Экономика ғылымдарының магистрі

САҚТАНДЫРУ ТӘУЕКЕЛ МЕНЕДЖМЕНТІНІҢ НЕГІЗГІ ТӘСІЛІ

Сақтандырудың мәні жалпы оның ісінен көрінеді. Негізгісі болып тәуекелділік ісі табылады. Біріншіден, тәуекелдің болуы,

мүлікке зиян келудің потенциалды мүмкіндігі сақтандырудың пайда болуының негізі болып табылады, екіншіден, осы қызмет шеңберінде сақтанушыға және запа шегушіге сақтандыру төлемдері шығындарын бөлу жүреді.

Сақтандырудың екінші ісі - ескерту. Сақтанушының сақтандыру төлемдерінің бір бөлігі ескерту шаралары қорын қалыптастыруға жинақталған. Олардың көздеген мақсаттары сақтандыру жағдайларының болу мүмкіндігінің төмен болуы және олардың салдарының масштабының азаюы.

Өмір сүру деңгейін жоғарлату үшін жинақталған ақша қорларының қалыптасуы немесе өмір деңгейін қамтамасыз етуге арналған ақша қаражаттары-сақтандырудың үшінші ісі-жинақтау ісі шеңберінде болады.

Жоғарыдағы сақтандырудың үш ісі негізгілері болып табылады.

Енді тікелей сақтандыру тәуекелі туралы.

Сақтандыру идеясы тәуекел дәрежесін қысқарту болып табылатынын айту қажет. Біз тұрғын үй өртенгенде, автомобиль ұрланғанда немесе асыраушысы қайтыс болғанда пайда болған экономикалық тәуекелді болдырмау үшін сақтандыру жасаймыз. Біз бұл тәуекелді сақтандыру ұйымына береміз. Енді сақтандыру ұйымы біз өзімізге алғымыз келмеген тәуекелді мойнына алады.

Кәсіпкерлер өз бизнестері бойынша тәуекелдерді сақтандыру ұйымдарына бермеген жағдайда ол бойынша жұмыстарын жүргізе алмайды. Ешкім сәтсіздікке душар ететін және барлығынан жұрдай қылатын жобаға миллион теңгесін салуға келіспейді. Адамдар мен кәсіпкерлер осындай жазатайым жағдайлардың экономикалық зиян тәуекелін болдырмау арқылы ғана жобаның бизнес-тәуекелін қабылдауға келісім береді.

Олай болса, сақтандыру ұйымы тәуекелдің пайда болуына мейлінше мүдделі, өйткені ол оның бизнесін белгілеуші болып табылады. Сақтандыру ұйымдарының басшылығы, сондай-ақ реттеуші органдар тәуекелдің болуына және оны белгілеуге тиянақты көңіл бөлу керек.

Өкінішке орай, тәуекелдің нақты анықтауын ешкім бере алған жоқ. Біз барлығымыз оның не екенін көз алдымызға

елестетеміз, бірақ ешкім оны анықтай алмайды. Барлық адамдарды қанағаттандыратын тәуекел ұғымын анықтау үшін тұтастай бір кітаптар жазылды. Тәуекел ұғымын анықтауға ұмтылатын заңды шешімдер кедергіге толы.

Әрбір табиғи апаттар сақтандыру объектісінің қалыптасуына байланысты қауіпті болып саналады. Сақтандыру қатынастарының қалыптасу белгісі болып тәуекел табылады, оның мазмұны мен ықтималдылық дәрежесі сақтандыру қорғанысының деңгейін анықтайды.

Тәуекелдердің бірнеше анықтамалары бар, оларды келесілер біріктіреді:

- белгісіздіктің басты мысалы;
- тәуекелдің әр түрлі дәрежесінің болу мүмкіндігі;
- себеп-салдар болып табылатын нәтижелердің мәні.

Сақтандырушы сақтандыру тәуекелдерінің келесідей критерийлеріне бағытталады:

1. Шығынның кездейсоқ сипаты. Ең маңыздысы. Шығынды тудырған, кездейсоқ емес, алдын-ала ойластырылған оқиғалар сақтандыруға жатпайды. Кездейсоқтық шығындану уақыты мен ауқымына қатысты белгісіздікті білдіреді.

2. Шығындарды бөлуді бағалау мүмкіндігі. Ол, шығынның күтілетін және ықтималдылық дәрежелерін анықтауға болатынын, мұндай ақпараттарсыз сақтандыру сыйақысының көлемін есептеу мүмкін емес екендігін білдіреді.

3. Шығындарды бөлудің бірыңғайлығы. Сақтандыру қауіптері, сақтандырудың объектілері және шығындар сақтандыру келісім-шартында нақты түрде көрсетілуі қажеттілігін білдіреді. Бұл шарттар сақтандыру өтемінің ауқымын есептеген кезде өте маңызды болып келеді.

4. Шығындардың тәуелділігі. Сақтандырушы сақтандыру келісім-шартын жасаған кезде, тәуекелдер концентрациясын болдырмау керек екендігін білдіреді.

5. Шығынның максималды мүмкін көлемін бағалау. Сақтандырушының қаржылық мүмкіндіктері мен сақтандыру портфелінің қарым-қатынастарын критерий түрінде қарастыру.

Сақтандырушының көзқарасынан сақтандырудың абсолютті шекаралары жоқ.

Тәуекел мен сақтандыру – бұл бірінен бірі ажырамайтын екі ұғым, тәуекелден құтылуға болмайды, оны кемітуге мүмкіндік бар. Жалпы, ешбір компания ішкі және сырттай қылмыстық қол сұғулардан толық қорғалатындығын айта алмайды. Қауіпсіздік проблемаларын шешудің кешенді тәсілдері мен оның құрамындағы әртүрлі қосылыстарды, соның ішінде сақтандыруды дұрыс пайдалану есебінен өз-өзін қауіпсіз деп сезінуге болады.

Жаппай тәуекелді сақтандыру түрлері бойынша тарифтерді есептеу әдістемесі.

Тәуекелді сақтандыруға:

- сақтандыру келісім шартының мерзімі аяқталғаннан кейін сақтандырушыны сақтандыру салымдарын қайтаруға міндеттемейтін;
- сақтандыру келісім шарттарының жарамды мерзімі кезінде сақтандыру суммаларын жинақтаумен байланыссыз;
- өмірді сақтандырудан басқа сақтандыру түрлері жатады.

Бұл әдістеме кеклесі шарттар орындалғанда ғана жарамды:

- келесі шамаларды анықтауға мүмкіндік беретін қарастырылып отырған сақтандыру түрі бойынша қандайда бір ақпараттар немесе статистика бар болса;
- Q -бір сақтандыру келісім шарты бойынша сақтандыру оқиғасының болу ықтималдығы;
- S -бір сақтандыру келісім шарты бойынша орташа сақтандыру салымы;
- Sb -сақтандыру оқиғасы болғанда бір сақтандыру келісім шарты бойынша төленетін орташа төлем;
- бір оқиға өзінен кейін босқа бірнеше сақтандыру оқиғаларын тудырмайды деп есептелінеді;
- тарифтер сақтандырушылармен жүргізілетін келісім шарттар саны n алдын ала белгілі болғанда есептеледі.

Қарастырылып отырған сақтандыру түрі бойынша статистика (санақ) бар болса, Q, S, Sb шарттарын былай жазамыз:

$$q = \frac{M}{N} \quad (1)$$

$$S = \frac{\sum_{i=1}^N sb_i}{M} \quad (2)$$

$$Sb_k = \frac{\sum_{k=1}^M Sb_k}{M} \quad (3)$$

Мұндағы: - N -бұрынғы қандай да бір уақыт мерзімінде жүргізілген келісім шарттарының жалпы саны;

- $M - N$ келісім шарттағы сақтандыру оқиғаларының саны;
- $S_i - i$ -ші келісім шартты жасақтаудағы сақтандыру суммасы (немесе сақтандырусалымы); $i = 1, 2, 3, \dots, N$
- $Sb_k - k$ -шы сақтандыру оқиғасы кезінде яғни q, S, Sb шамалары туралы статистика болмасаб олар эксперименттік әдіспен бағаланады немесе олардың орнына көрсеткіштер мәні аналогтары пайдаланылады. Бұл жағдайда экспериметтер пікірі немесе q, S, Sb аналогтарын таңдаудың түсініктемесі болуы қажет және орташа төлемнің орташа салымға қатынасын (Sb / S) мына шамалардан төмен алмау ұсынылады:
- 0,3-кездейсоқ жағдайдан және аурудан сақтандыруда, медициналық сақтандыруда;
- 0,4-жерустілік транспорт құралдарын сақтандыруда;
- 0,5-жүкті және транспорттан өзге меншікті сақтандыруда;
- 0,6-ауа және су транспорттарын сақтандыруда;
- 0,7-автотранспорт құралдарының иелерінің жауапкершілігін сақтандыруда, жауапкершіліктің басқа түрлерін және қаржылық тәуекелді сақтандыруда.

Нетто жүктеме(ставка) T_n екі бөліктен тұрады: негізгі бөлік T_n және тәуекелдік жүктемесі T_r :

$$T_n = T_o + T_p \quad (4)$$

Нетто жүктемесінің негізгі бөлігі (T_o) сақтандырушының сақтандыру оқиғасының болу ықтималдығынан (q), орташа сақтандыру салымынан (S), орташа өтемінен (S_b) тәуелді орташа төлеміне сәйкес келеді. 100 теңгелік сақтандыру салымының нетто жүктемесінің негізгі бөлігі келесі формуламен есептеледі:

$$T_o = 100 \frac{S_b}{S} \cdot q \quad (5)$$

Тәуекелділік жүктемесі T_p сақтандыру оқиғаларының санының орташа мәнінен арту мүмкіндігін ескеру үшін енгізіледі. Тәуекелділік жүктемесі q, S, S_b параметрлерінен басқа да үшпараметрден тәуелді: n -келісім шарттар санынан, R_b -өтемдердің орташа ауытқуынан және γ -кепілдіктен – жиналған салымдардың сақтандыру оқиғалары бойынша төленетін өтемдерге жету ықтималдығынан.

Тәуекелділік жүктемесін есептеудің екі нұсқасы бар.

1. Тәуекелділік жүктемесі әрбір тәуекел үшін есептеледі. Бұл жағдайда

$$T_p = T_o \cdot \alpha(\gamma) \cdot \sqrt{\frac{1}{n \cdot q} \left(1 - q + \left(\frac{R_b}{S_b} \right)^2 \right)} \quad (6)$$

мұндағы $\alpha(\gamma)$ – γ қауіпсіздік кепілдемесінен тәуекелді коэффициент. Оның мәні келесі кестеде алынады:

| | | | | | |
|----------|------|------|-------|------|--------|
| γ | 0,84 | 0,90 | 0,95 | 0,98 | 0,9986 |
| α | 1,0 | 1,3 | 1,645 | 2,0 | 3,0 |

R_b -сақтандыру оқиғасы болған кездегі өтемің орташа квадраттық ауытқуы. Сақтандыру өтемдерінің статикасы бар жағдайда төлемдердің дисперсиясы R_b^2 келесі түрде бағаланады:

$$Rb^2 = \frac{1}{M-1} \cdot \sum_{k=1}^M (Sb_k - S_b)^2 = \frac{1}{M-1} \cdot \sum_{k=1}^M Sb_k^2 - \frac{M}{M-1} S_b^2 \quad (7)$$

Мұндағы: - $Sb_k - k$ -шы сақтандыру оқиғасы кезіндегі өтем;

$$k = 1, 2, \dots, M;$$

- $M - N$ келісім шарттағы сақтандыру оқиғаларының саны;

- S_b -сақтандыру оқиғасы болғандағы бір келісім шарт бойынша орташа өтем.

Егер сақтандыру мекемесінде Rb шамасы туралы берілгендер болса, тәуекелділік жүктемесін келесі формула бойынша есептеуге болады:

$$Tr = 1,2 \cdot To \cdot \alpha(\gamma) \cdot \sqrt{\frac{1-q}{nq}} \quad (8)$$

2. Бұл жағдайда, сақтандыру мекемесі бірнеше тәуекел ($j = 1, 2, \dots, m$) түрлері бойынша сақтандыру жүргізсе, тәуекелділік жүктемесі тұтас сақтандыру портфелі бойынша есептеледі және бұл оның мөлшерін азайтады:

$$Tr = To \cdot \alpha(\gamma) \cdot \mu \quad (9)$$

Мұндағы: - μ - орташа квадраттық ауытқудың күтілетін сақтандыру өтіміне қатынасына сәйкес келетін сақтандыру өтіміне қатынасына сәйкес келетін сақтандыру өтемінің вариациялық коэффициенті. Егер J -ші тәуекел Q_j - оның болу ықтималдығымен, Sb_j - өтемінің орташа өтемімен және Rb_j -өтемінің орташа квадраттық ауытқуымен сипатталса, онда

$$\mu = \sqrt{\frac{\sum_{j=1}^m (Sb_j^2 \cdot n_j \cdot q_j (1-q_j) \cdot R_{bj}^2 \cdot n_j \cdot q_j)}{\sum_{j=1}^m Sb_j^2 n_j q_j}} \quad (10)$$

j -ші тәуекел орындалғанда өтемнің орташа квадраттық ауытқуын ауыстырғанда болады:

$$1,44 \cdot sb_j^2 \cdot n_j \cdot q_j(1 - q_j) \quad (11)$$

Егер барлық Rb_j белгісіз болса, онда μ келесі формуламен есептеледі:

$$\mu = 1,2 \cdot \sqrt{\frac{\sum_{j=1}^m Sb_j^2 \cdot n_j \cdot q_j(1 - q_j)}{\sum_{j=1}^m Sb_j^2 \cdot n_j q_j}} \quad (12)$$

(6),(9),(10)- тәуекелділік жүктемесін есептеу формулалары $n \cdot q$ және $n_j \cdot q_j$ шамалары үлкен болған сайын дәлірек. Егер $n \cdot q < 10$ және $n_j \cdot q_j < 10$ болса, (6),(9)және (10) формулалар жуық шамаларды береді.

Брутто жүктеме (стафка) $Tб$ келесі формуламен есептеледі:

$$Tб = \frac{Tн \cdot 100}{100 - f} \quad (13)$$

Мұндағы: - $Tн$ -нетто-жүктеме;

- $f(\%)$ -жалпы тарифтегі жүктеме үлесі.

Жаппай тәуекелді сақтандыру түрлеріндегі тарифтерді есептеудің (II) әдістемесі.

Бұл әдістемені белгілі бір уақыт аралығына сақтандыру статистикасы бар немесе ондай ақпараттар болмаса статистикалық ақпараттық қорды (демографиялық статистика, өлім-жітік, мүгедектік, өндірістік жарақат және тағы басқа) пайдаланылатын жаппай сақтандыру түрлеріне қолданған дұрыс.

Бірнеше жылдық сақтандыру статистикасы кезінде сақтандыру тарифын анықтау келесі жылға сақтандыру салымының болжалатын шығындылық деңгейін ескеру арқылы жүргізіледі.

Ұсынылып отырған әдістеме келесі шарттар орындалғанда қолданылады:

1) әр жылға сақтандыру өтемдерінің сомасы және жинақталған сақтандыру салымы туралы ақпараттар бар болса;

2) шығындылықтың уақыттан тәуелділігі сызықтығы жақын болса нетто – жүктемені (ставка) есептеу келесі ретпен орындалады.

а) әр жылдағы сақтандыру салымының нақты шығындылығы сақтандыру өтемінің сақтандыру салымына қатынасы ретінде анықталады (S_b/S) (3 кесте).

3-кесте

| жыл | Жалпы су салымы (S) | Сақтандыру өтемі (S_b) | Нақты шығындылық (y_i) |
|------|-------------------------|----------------------------|----------------------------|
| 2002 | 2278 | 410 | 0,18 |
| 2003 | 2942 | 765 | 0,26 |
| 2004 | 2755 | 799 | 0,29 |
| 2005 | 3094 | 1114 | 0,36 |
| 2006 | 3346 | 1305 | 0,39 |

б) алынған мәліметтер негізінде сақтандыру салымының болжамды шығындылық деңгейі есептеледі. Ол үшін сақтандыру салымының болжамды шығындылығы сызықтық теңдеу негізінде теңестірілетін сызықты тренд үлгісі пайдаланылады.

$$y_i^* = a_0 + a_1 i \quad (1)$$

мұндағы y_i^* сақтандыру сомасының теңестірілген шығындылық деңгейі;

a_0, a_1 -сызықты тренд параметрлері;

i -сәйкес жылдық реттік нөмері.

Сызықты тренд параметрлерін еңкіші квадраттар әдісі арқылы келесі екі белгісізді теңдеулер жүйесін шешіп айтамыз:

$$\begin{cases} a_0 \cdot n + a_1 \sum_{i=1}^n i = \sum_{i=1}^n y_i \\ a_0 \sum_{i=1}^n i + a_1 \sum_{i=1}^n i^2 = \sum_{i=1}^n y_i \cdot i \end{cases} \quad (2)$$

мұндағы n - талданатын жылдар саны.

Берілген теңдеулер жүйесінің коэффициенттері 3 кестеден табылады.

2-кесте

| Жыл | i | Нақты шығынның y_i | Есептеу көрсеткіштері | |
|----------|-----|----------------------|-----------------------|-------|
| | | | $y_i \cdot i$ | i^2 |
| 2002 | 1 | 0,18 | 0,18 | 1 |
| 2003 | 2 | 0,26 | 0,52 | 4 |
| 2004 | 3 | 0,29 | 0,87 | 9 |
| 2005 | 4 | 0,36 | 1,44 | 16 |
| 2006 | 5 | 0,39 | 1,95 | 25 |
| Σ | 15 | 1,48 | 4,96 | 55 |

2 кестелдегі берілгендерді (2) теңдеулер жүйесіне қоямыз:

$$\begin{cases} 5a_0 + 15a_1 = 1,48 \\ 15a_0 + 55a_1 = 4,96 \end{cases} \quad (3)$$

(3) теңдеулер жүйесін шешіп келесі мәндерді аламыз:

$$a_0 = 0,14; \quad a_1 = 0,052$$

(1) теңдеулер жүйесіне қажетті берілгендерді қойып, әр жылдағы теңестірілге шығындылықты анықтаймыз.

Сонымен 2003 жылға күтілетін шығындылық деңгейі:

$$y_6 = a_0 + a_1 \cdot 6 = 0,14 + 0,052 \cdot 6 = 0,452$$

Бұл мән нетто-жүктемесінің негізгі бөлігі болып табылады.

в) тәуекелдік жүктемесін анықтау үшін келесі формула бойынша нақты шығындылықтың теңестірілген шығындылықтан орташа квадраттық ауытқуын есептеу қажет:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (y_i^* - y_i)^2}{n - 1}} \quad (4)$$

Тәуекелдік жүктемесін анықтау үшін қолданылатын көрсеткіштер 3 кестеде көрсетілген:

3-кесте

| Жыл | i | Нақты шығынның y_i | Теңестірілген шығынның (y_i^*) | Ауытқу $(y_i^* - y_i)$ | Ауытқу квадраты $(y_i^* - y_i)^2$ |
|-------|-----|----------------------|----------------------------------|------------------------|-----------------------------------|
| 2002 | 1 | 0,18 | 0,192 | 0,012 | 0.000144 |
| 2003 | 2 | 0,26 | 0,244 | -0,016 | 0.000256 |
| 2004 | 3 | 0,29 | 0,296 | 0.006 | 0.000036 |
| 2005 | 4 | 0,36 | 0,348 | -0.12 | 0.000144 |
| 2006 | 5 | 0,39 | 0,400 | 0.010 | 0.000100 |
| сумма | | | | | 0.000680 |

Есептелген көрсеткішті (4) формулаға қойып, табамыз:

$$\sigma = \sqrt{\frac{0.00068}{5 - 1}} = 0.013$$

2) нетто-жүктеме (ставка) келесі түрде есептеледі:

$$T_n = y_0 + \beta(\gamma, n) \cdot \sigma$$

Мұндағы: - $\beta(\gamma, n)$ - тәуекелдік жүктемесін есептеуге қолданылатын коэффициент $\beta(\gamma, n)$ шамасы γ - қауіпсіздік кепілдемесінен (жинақталған салымдық сақтандыру өтемдеріне жету ықтималдығы) және n талданатын жылдар санынан тәуелді және 4 кестеден алынады.

4-кесте

| n, γ | 0,8 | 0,95 | 0,975 | 0,99 |
|-------------|-------|-------|-------|------|
| 3 | 2,972 | 6,649 | | |
| 4 | 1,592 | 2,829 | | |
| 5 | 1,184 | 1,984 | | |
| 6 | 0,980 | | | |

Айталық сақтандыру мекемесі $\gamma = 0,9$ ықтималдықпен жинақталған салымдар сақтандыру өтемдерін төлеуге жетеді деп секімді бағысы келеді. Сонда 4 кестеден $\gamma = 0,9$ болғанда ($n = 5$) $\beta = 1,984$.

100 тенгелік сақтандыру салымынан ұсталатын нетто-жүктемеге:

$$T_n = 0,452 + 1,984 \cdot 0,013 = 0,48$$

Бутто-жүктеме ($T\delta$) келесі формула бойынша есептеледі:

$$T\delta = \frac{T_n \cdot 100}{100 - f}$$

Мұндағы: - T_n - нетто-жүктеме (ставка);

- f (%) - жалпы таривтегі жүктеме үлесі.

Егер сақтандыру мекемесі жүктемені бутто-жүктемесінің 30%-і мөлшерінде анықтаса, бутто-жүктеме:

$$T\delta = \frac{0,48 \cdot 100}{100 - 30} = 0,69.$$

100 теңгелік сақтандыру салымының бутто-жүктемесі (ставка) 0,69 теңгеге тең.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Страхование риска невозвратности кредита. // Экономика и жизнь.-1994.-N 6.-С.14.
2. Грабобой П.Г. Риски в современном бизнесе, М. Атланс-1994г.23С
3. Ларионова И.Р. Кредитные риски. // Экономика и жизнь.-1997.-N 41.-С.6

БЕКОВА РАУШАН ЖЕНИСОВНА

докторант PhD

доцент кафедры «УиА» ун-та «Туран»

НОВЫЕ ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ФОРМЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТНЫХ СТРАТЕГИЙ РИТЕЙЛА НА КАЗАХСТАНСКОМ РЫНКЕ

В Казахстане в настоящее время розничная торговля является для многих казахстанцев главным видом коммерческой деятельности. В условиях товарного дефицита роль розничного торговца предельно упрощается. В ближайшее время ритейл в первую очередь ожидает кризис неплатежей. Банки перестают кредитовать под низкий процент, ставки растут, растут, растут.

Поэтому показатели развития казахстанского ритейла будут однозначно снижаться. Те сети, что вели необоснованно рискованную финансовую политику, будут вынуждены объявить себя банкротами. Кризис неплатежей, возможно несколько сглаженный финансированием правительства, обязательно через несколько месяцев приведет к банкротству отдельных розничных сетей и магазинов. Обанкротившиеся сети и розничные точки будут скупаться более сильными игроками на рынке ритейла. Некоторые крупные сети (и казахстанские и международные) уже сейчас объявляют о

своих намерениях таким образом осуществлять экспансию в регионах [1].

Ритейл – продажа, розница, розничная торговля, магазин - продажа товаров и услуг конечному потребителю. Дословный перевод английского retail – розница[2]. В более широком смысле, ритейл следует рассматривать не только какую-либо торговую точку, а принцип организации торговли. Под определение ритейл подпадает любая работа с любым покупателем, который может свободно прийти и купить товар. В более широком понимании слова ритейл следует рассматривать не только какую-либо торговую точку, а весь процесс организации розничной торговли. Ритейл, в этом случае, решает целый ряд конкретных вопросов. Какие конкретно товары будут продаваться в розницу или мелким оптом, как они будут рекламироваться, по какой цене будут продаваться, где будут расположены торговые точки. Решая эти задачи, первым вопросом будет решаться вопрос непосредственно с производителем продаваемых товаров - по какой цене будет идти закупка товаров, будет ли производитель делать скидки на крупные партии закупок, как осуществляется доставка. После решения вопросов с производителем решается вопрос с установкой цен на товары. Что будет определяющим для получения прибыли – высокая наценка на товар или низкая. Если низкая наценка, то товар будет быстрее продаваться и тем самым обеспечивать высокую прибыль [2].

Розничная торговля является важнейшей отраслью хозяйственной деятельности. Основным показателем работы торговых предприятий является розничный товарооборот. В сфере розничной торговли заканчивается процесс обращения товаров и они переходят в сферу личного потребления. Розничная торговля- реализация товаров непосредственно населению для личного потребления. В отличие от оптовой торговли продукт, купленный в системе розничной торговли, не подлежит дальнейшей перепродаже, предназначен для непосредственного использования [3].

Субъекты процесса розничной торговли — продавец и покупатель. Непременным атрибутом розничной торговли является кассовый аппарат и кассовый чек. К розничной торговле можно отнести продажу товаров через торговые автоматы. Ритейл – это

та сфера экономики, на которой в первую очередь сказывается негативное влияние финансового кризиса.

Существует понятие формата розничного магазина. Это набор характеристик, присущих какому-либо виду магазина. Такими характеристиками являются:

- площадь торгового зала
- количество товарных позиций
- уровень обслуживания покупателей
- технология размещения продукта.

Есть следующие форматы ритейловой торговли:

- дискаунтер
- магазин у дома
- супермаркет
- гипермаркет
- универсам
- универмаг.

В целях изменения в спросе покупателей на фоне кризиса, в первую очередь подвержены риску магазины, торгующие товарами премиум-класса и ювелирными изделиями, дорогими подарками и товарами роскоши, дорогой мебелью, автомобилями, одеждой и обувью. Понесут убытки также дорогие рестораны и развлекательные клубы. В сегментах, которые не предлагают товаров первой необходимости, спрос снизится в первую очередь. Сложности с финансированием с одной стороны и падение спроса с другой, могут создать для многих ритейлеров безвыходную ситуацию. Кроме этого на всех секторах рынка товаров и услуг, в связи с резкими изменениями ситуации на финансовых рынках, могут происходить волнообразные падения цен и спроса. Поэтому в сложившейся ситуации рекомендуется снижать активность продвижения ритейла в средствах массовой информации и рекламе, а, наоборот, использовать все возможности антикризисного PR. Больших изменений спрос не претерпит в сегменте продуктов питания, могут измениться только предпочтения покупателей – повышенным спросом будут пользоваться более дешевые продукты и марки товаров. Уменьшится количество покупателей в «дорогих» магазинах, и вполне возможен приток в дискаунтеры, стоки, cash&carry, секонд-хэнды [4]. При стабилиза-

ции темпов роста, ужесточающейся конкуренции и росту более мелких форматов, весь фокус переносится к удержанию клиента, налаживанию долгосрочных отношений, пониманию индивидуальных предпочтений клиентов. Борьба за клиента теперь превращается в борьбу за лояльного клиента и за клиента - «адвоката», который будет рекомендовать компанию своему кругу. Этот день в программе форума полностью посвящен самой «горячей» теме маркетологов – как создать, удержать и приумножить лояльную базу покупателей? Ключевым моментом ритейла является публичность и доступность: любой человек может совершить покупку, получить услугу. Для того, чтобы сократить расходы на обслуживание клиентов, ритейл сокращает численность обслуживающего персонала при стремлении удовлетворить потребности максимума клиентов введением самообслуживания в супермаркетах, например, или установкой банкоматов и платежных терминалов. Ритейл предлагает потребителям возможно широкий ассортимент разнообразных товаров/услуг, которые можно приобрести в одном месте. Как правило, супермаркет, торговая площадь которого составляет около 1,5 тыс. м², предлагает потребителю ассортимент в 20–25 тысяч наименований. При этом цены на продукцию у крупных сетевых ритейлеров значительно ниже, чем в несетевых торговых точках, поэтому сетевой ритейл привлекает большое количество потребителей и получает прибыль за счёт оборотов. Однако в крупных сетевых гипер- и супермаркетах принято делать покупки больших объемов где-то раз в неделю, а товары повседневного спроса потребители предпочитают покупать в небольших магазинах «у дома». Существует мнение, что экспансия, которую осуществляет в настоящее время сетевой ритейл, приведет к вытеснению несетевых торговцев: в ближайшие пять-семь лет процесс консолидации в сфере ритейла завершится, и около 90 процентов рынка займут крупнейшие игроки - сетевые ритейлеры [5].

Этому пример возвращение «Арзана», по мнению аналитика Талгата Ергалиева, партнера по проекту Retail Metrics, «...проект Арзан замышлялся как сеть «оптомаркетов» с низкими ценами. Последние достигались за счет прямого контакта с производителями, минуя посредников. Предполагалось развитие формата cash&carry – торговой площадки как для розничных покупателей, так и для МСБ (магазины у дома, кафе). Более того, Арзан в иде-

але должен был стать этаким хабом между производителями (поставки без посредников) и небольшими магазинами (оптовые клиенты). За период выбытия Арзана на рынке продовольственного ритейла произошли большие изменения. Исчезли такие сети, как ГРОС, SM-Market, 7'Я, Вестер. Достиг своей гегемонии Рамстор, «присев» в каждом втором торгово-развлекательном центре и начал развитие нового формата Рамстор Гипер. На рынок пришел первый транснациональный игрок – немецкий METRO, четвертый ритейлер в мире. И, наконец, в Алматы и Караганде «приз зрительских симпатий» завоевал Magnum. Есть видимая тенденция «магнумизации» ритейла. Открывшийся в этом году A-Store, а это крупнейший в стране гипермаркет с торговой площадью в 14 тыс. кв м, по сути – увеличенный Magnum. Арзан тоже сильно напоминает своего конкурента. Может быть, после многих лет проб и ошибок найден универсальный формат – как бы cash&carry?

Более классический вариант cash&carry представлен METRO. Во многих странах METRO cash&carry работает преимущественно с МСБ, имеет собственные privatelabels и на 90% наполняет свой ассортимент за счет местной продукции. Но в Казахстане, по свидетельству экспертов, METRO работает лишь в качестве гипермаркета как для бизнеса, так и для конечных покупателей (Retailingin Kazakhstan, Euromonitor International, April 2012). Отчасти, это объясняется нехваткой отечественных производителей, часть которых могла бы работать с сетями по privatelabels, отчасти – все еще значительной ролью оптовых рынков, где наш МСБ и закупается. Арзан, вернувшись в джунгли ритейла, изменил свой формат, вернее, свое представление о нем. Не оптомаркет, не cash&carry, а, скорее, гипермаркет с относительно низкими ценами, типа Магнума. Итого в Алматы уже пять «типа Магнумов», два из которых – это A-Store и Арзан. Чем это хорошо для потребителей? Меняется потребительское поведение. «Выходные-машина-базар» заменяется на «выходные - машина - Магнум (Арзан, A-Store)» и даже «ночь-машина-Магнум». Как это может сказаться на конкурентах? Все стараются снизить цены: более экономичный формат Рамстор Гипер, проходящие сейчас акции по широкому ассортименту товаров в Реалисте и Bravo. Высокие цены могут себе позволить разве что почти культовые Юбилейный со Столичным, но и то, пока рядом не завелись

полуоптовые Hit и Small. Появление Арзана усиливает конкуренцию за жителей микрорайонов Аксай. Для них в пределах 5-10-минутной досягаемости (на машине, без пробок) – Hit, Green, Magnum, Парад (в ТРЦ Прайм Плаза), METRO, чуть дальше – Рамстор (в ТРЦ Спутник), Bravo (в ТРЦ ЛюМир), РамсторГипер (в ТРЦ Aport). Впо-ру давать отдельные дисконтные карты по аксаевской прописке. Теперь еще появился Арзан, который к тому же почти монопольно будет обслуживать жителей AhselKent и посетителей CarCity. Для большинства же горожан из других районов вычерчивается следующая геометрия. Как три точки на одной прямой на Райымбека находятся Арзан, Aport и Алтын-Орда – пункты назначения с *разными целями*. Но и здесь расположение Арзана, пожалуй, самое выгодное – на входе. Итак, возвращение Арзана – это укрепление формата «типа Магнум», еще больший выбор для покупателей в районе мкр. Аксай, создание конкуренции Рамстору в ТРЦ Aport и даже Алтын-Орде. Ну и хороший кейс, как бизнес, начав работать в ритейле в одной роли и не добившись успеха, переходит в другой формат, от-талкиваясь уже не от собственных амбиций, а от существующего на рынке бенчмарка.» [6].

Основной целью на этом пути должно стать приближение всей системы торговли и товаров к покупателю. Не надо ждать, когда покупатель придет в ваш торговый центр, бутик, где к тому же он может встретить непрофессионального, равнодушного про-давца. Этого прихода уже можно и не дожидаться. Потребители ста-новятся все более разборчивы, они знают о последних новинках и тенденциях, ожидают предоставления им новых возможностей по-иска и выбора товаров, отвечающих требованиям 21-го века, и го-тovy к этому. Надо не рекламировать, а давать людям подробную информацию о товарах, ценах, скидках и т.д. И возможность вы-бирать не только стоя перед прилавком, а совсем на другом уров-не, используя давно работающие в мире технологии. Региональ-ной торговле просто необходимо в ближайшее время осуществить реальные и эффективные маркетинговые ходы, которые коренным образом повлияют на изменение сложившегося положения дел. Мое убеждение, что одним из наиболее эффективных средств та-кого приближения торговли и товаров к покупателю, является вы-

ход торговли в Интернет. И общемировая практика это наглядно демонстрирует. Потребителю нужно дать возможность поиска и выбора товара в любое время суток и из любого места, возможность общения по электронной почте с продавцами и другие возможности, предоставляемые Интернетом. В последнее время много товара размещается на продажу через сеть Интернет. В настоящее время аудитория интернета продолжает стремительно расти. При этом пользователи сети, как правило, являются активными потребителями товаров и услуг, что делает интернет чрезвычайно перспективным рынком. Электронная коммерция в несколько раз эффективнее традиционного бизнеса, так как сводит к минимуму фактор физической удаленности, позволяя быстро обмениваться информацией и заключать сделки в режиме реального времени. Массы представленных самым подробным образом товаров в Сети просто поражают воображение. Объемы продаж с использованием возможностей Интернета растут стремительно. О многих более продвинутых в этом плане странах и говорить нечего [7].

Список использованных источников

1. Жылжаксынова Ш.П. Инновационное развитие как фактор повышения конкурентоспособности национальной экономики: дис. ...канд. экон. наук. - Алматы, 2009. - 131 с.
2. www.salemoney.ru - Все о возможностях торговли.
3. Фридман А.М. Экономика торговой деятельности потребительского общества. Изд-во ВГУ, 2007.
4. Байхаджиев Р. Э. Совершенствование методических подходов к оценке конкурентоспособности торговых организаций: автореф. ...канд. экон. наук. - Белгород, 2009. -26 с.
5. Краткие итоги исполнения Программы по развитию торговли в Республике Казахстан на 2010 – 2014 годы за 2010 год // Официальный интернет-ресурс министерства экономики и бюджетного планирования Республики Казахстан <http://www.minplan.gov.kz/pressservice/76/36771/>.
6. <http://www.brif.kz> / BRIF Research Group BLOG – блог о маркетинговых исследованиях Талгата Ергалиева.
7. http://forexaw.com/TERMs/Exchange_Economy/Macroeconomic_indicators/Sales/1465_Розничная_торговля_retail.

БЕРИКОВА Э.А.
магистрант ПМ специальности «Учет и аудит»
КазЭУ им Т.Рыскулова
г.Алматы

ПРОБЛЕМЫ ГОСТИНИЧНОГО БИЗНЕСА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Задача повышения конкурентоспособности Казахстана может быть решена только в том случае, когда повысится конкурентоспособность каждой его отрасли, области хозяйственных действий и каждого национального предприятия или организации. Основным источником этого процесса является повышение эффективности управления организацией производственных и трудовых механизмов, способность управленческих органов адаптироваться к внешней среде и реализовывать на практике передовой опыт управления, накопленный в мировом сообществе.

В настоящее время в сфере услуг разных стран мира создается от 40 до 71% валового национального продукта. Мировой рынок услуг за этот период вырос в 2 раза, значительно превысив темпы развития промышленного и сельскохозяйственного производства. В Казахстане на рынке услуг создается около 16,8 % валового национального продукта, который наполняет доходы государственного бюджета страны на 2,61 %.

Наименее развитыми в Казахстане являются гостиничные услуги, которые чаще всего исследуются только как часть международного туристического бизнеса. Однако гостиничная индустрия во многом представляет собой отдельную, обособленную сферу деятельности. В Казахстане на ее долю приходится более 5 млрд. тенге, как вклад в национальный валовой продукт, более 6 % общего объема национального рынка услуг и 68,9 % от доли всех услуг, создающих услуги по отдыху для населения и гостей страны. Первоначально эти данные создают впечатление не очень значительных. Но у гостиничного бизнеса страны есть очень важная политическая, социальная и психологическая функции – он первой создает впечатление о стране, формирует ее имидж в глазах при-

езжающих. С этой точки зрения состояние гостиничного бизнеса в Казахстане оказывает огромное влияние на развитие внешнеэкономических связей страны, на способы ее интеграции в мировое экономическое пространство и привлечения зарубежных инвесторов в национальную экономику.

Гостиничный бизнес – один из наиболее перспективно и быстро развивающихся видов услуг, приносящий по всему миру многомиллионные доходы. Одновременно гостиничный бизнес в мировой экономике рассматривается как весьма специфичный вид предпринимательской деятельности, составляющий базу для роста национального туризма, формирующий определенный бренд страны в глазах международного сообщества, несущий в себе огромный потенциал для устойчивого дохода в государственный бюджет и способствующий расширению внешнеэкономической деятельности государства через систему интеграционных связей и специфику построения систем управления гостиничным хозяйством.

Гостиницы - это бизнес со своими продуктами, рынками, технологиями, методами организации многих процессов и системами управления, изучение которых дает возможность выявить перспективы роста общего эффекта для общества и для государства от их функционирования.

К сожалению, в Казахстане специфика функционирования гостиничного хозяйства как элемента сферы услуг и как особый вид предпринимательской деятельности практически изучена мало. Недостаток проработки в существующих отечественных научных исследованиях многих конкретных проблем функционирования рынка гостиничных услуг, учета специфики формирования концепции и стратегии развития гостиничной индустрии в Казахстане как способа поиска условий повышения эффективности управления ею на макро- и микроуровне не только на внутреннем, но и на внешних рынках и роста конкурентоспособности определил актуальность выбора темы исследования, обусловил необходимость изучения теоретических и практических проблем формирования и развития гостиничных услуг в нашей стране на основе зарубежного опыта, все это определило способы и методы внедрения передовой международной практики управления гостиничным бизнесом

в хозяйственную деятельность гостиниц Казахстана в виде важного элемента перспективного развития национального рынка услуг. Услуги очень разнообразны и учет этого дал возможность в работе систематизировать услуги на «чистые» и «не явные» по видам, критически оценить классификацию услуг в рамках современной официальной статистики, представить авторскую характеристику специфических экономических черт, присущих услугам как рыночному товару, проанализировать многообразие формулировок «услуга», представленных в различных теоретических источниках и разработать авторский вариант сущности данной категории. Услуга как рыночный товар – это не сама деятельность, а результат деятельности, взаимодействия объектов и/или субъектов рыночной среды, поскольку потребителю нужен не объект или субъект как носитель услуги, а нужен определенный и весьма конкретный результат действий. Ему нужно удовлетворение его потребности в виде приобретения блага, то есть услуга как процесс и как итог этого процесса.

Дефицит гостиничных номеров был актуальным, но не сегодня. После того как миновал кризис положение поправилось, дав площадку для доходов. Гостиничный сектор в Казахстане долго был в тени наиболее востребованных секторов, к которым относятся, например, недвижимость. Инвесторы и девелоперы не привлекались длительной окупаемостью проектов и спецификой гостиничного бизнеса. Тем не менее, в последнее время ситуация на этом рынке значительно изменилась.

В настоящее время замечено, что иностранные гости приезжают в Казахстан все больше - при этом они делают это с целью развить и открыть бизнес или вложить хорошие деньги. Вот почему в Казахстане сектор гостиничных комплексов получил весьма высокое развитие. Иностранные и отечественные застройщики давно активно вкладывают инвестиции в комплексы.

Большинство прибывающих в Казахстан туристов - это деловые или конгрессные туристы, чьей целью является поработать на будущую доходность. Надо сказать, что развитие делового и административного центра отмечено стабильной динамикой. Такой подход стимулирует в Казахстане и развитие гостиничного биз-

неса, что весьма важно. Бизнес-гости составляют 80% из общего числа туристов.

С позиции национальной экономической безопасности гостиничный бизнес наиболее безопасен для любой страны, так как его продукт привязан к территории государства. Риск для страны в гостиничном бизнесе может проявляться лишь в форме возникновения возможностей трансакций доходов за пределы государства. При этом польза от развития гостиничных услуг поступает государству в следующем виде:

- создания ее первоначального имиджа перед мировым обществом;
- формирования базы для развития национального туризма;
- улучшения условий развития внешнеэкономической деятельности и устойчивого роста экономики страны.

В настоящее время в агентстве РК зарегистрировано 415 гостиниц, 52 из которых находятся в Алматы. Все эти гостиницы по доходности превысили доходы сектора частного жилья. Тем не менее, участники рынка рассматривают показатель как слишком низкий. Но ведь важно помнить, что еще существует и теневой сектор, как гостиные дома. У них нет «звезд», но при этом они остаются весьма гостеприимными и собирают у себя много людей. Все неофициальные данные указывают на то, что в Казахстане 573 предприятия занимается гостиничным бизнесом - это весьма много учитывая только что прошедший кризис. Также весьма успешной становится деятельность гостиниц, похожих на Отель Плазма и многие другие отели с развитым европейским обслуживанием. Надо также сказать, что все-таки в Казахстан едут не ради гостиничного туризма, а ради природы и местных достопримечательностей, поэтому гостиницам еще есть, куда расти.

Самыми крупными гостиницами Казахстана являются «Хаятт», «Анкара», «Риксос», «Алматы», «Казахстан» и «Астана». Кроме того, в Казахстане наблюдается значительная неравномерность распределения гостиниц по территории страны. Отчасти это оправданно расселением народа Казахстана по отдельным его регионам, необходимостью приближения гостиниц к потребителям, а отчасти – наличием бывшего советского наследия по местам их

расположения. Естественно, что крупные гостиницы находятся в крупных городах, а мелкие и средние более равномерно распределены по всей площади страны.

Клиентами гостиниц «Хаятт» и «Анкара» в основном являются иностранные туристы и деловые люди зарубежных стран. Во многом эти гостиничные предприятия являются образцом ведения гостиничного бизнеса для национальных гостиниц.

Для улучшения функционирования гостиниц Казахстана в стране создана Казахстанская ассоциация гостиниц и ресторанов (КАГР), в функции которой входят решение вопросов обеспечения гостиниц передовыми технологиями, подготовка вступления Казахстана в международные гостиничные организации, деятельность по улучшению законодательной базы и т.п. Однако КАГР как общественная организация многие вопросы улучшения качества гостиничных услуг Казахстана не решает и не может решать. В Казахстане четко видны необходимость создания гостиничных цепей по типу системы «Хаятт», потребность в ускорении процесса категоризации всей гостиничной индустрии при помощи сертификации и разработки национальной системы классификации национальных гостиничных предприятий.

Одной из важнейших и специфичных черт функционирования сферы услуг является зависимость восприятия их качества потребителями от эффективности работы кадрового персонала.

Гостиничный бизнес изобилует многими видами рисков. С целью поиска способов лучшего управления рисками можно проанализировать японский коммерческий опыт и разработать предложения по методам трансферта отдельных положений этого опыта в практику функционирования казахстанских предприятий сферы услуг. Оценка зарубежного опыта управления рисками позволяет определить, что для гостиничного хозяйства Казахстана наибольшее количество рисков находится в области потери качества услуг.

Гостиничный бизнес, являясь одним из видов экономической деятельности, прямо или косвенно создает рабочие места и является важным средством пополнения казны иностранной валютой. В мире постоянно происходит процесс освоения новых концепций гостиничного бизнеса и модернизации старых. Дальнейшее развитие международного туристского, гостиничного бизнеса, в частно-

сти, обусловит появление все новых и новых средств размещения туристов. Многочисленные достижения научно-технического прогресса способствуют быстрому развитию систем бронирования в гостиничных комплексах, а также упрощают систему оформления гостей в средствах размещения.

Таким образом, тенденция внедрения мировых стандартов в сферу гостеприимства, в том числе в развитие гостиничного бизнеса, приобретает устойчивый для Казахстана характер. Познание мирового опыта и знание специфических особенностей и состояния гостиничного хозяйства страны в его взаимодействии с туристскими потоками позволяют:

- конкретно предоставить направленность и пути внедрения стандартов в казахстанской практике;
- выявить средства и источники как внутреннего, так и смешанного инвестирования средств в систему создания сети международных и внутриказахстанских гостинично-туристских комплексов;
- определить параметры, объемы и этапы затрат для выравнивания гостинично-туристского комплекса страны с мировыми тенденциями формирования рынка услуг гостеприимства и туризма.

В крупных городах республики сегодня строятся 4- и 5-звездные отели, отвечающие мировым стандартам, но в целом по стране картина оставляет желать лучшего. По сведению Казахстанского туристского союза (КТС) за последние четыре года в Республике Казахстан было закрыто 560 гостиниц. Гостиничное хозяйство в регионах характеризуется высокой степенью морального и физического износа: низким уровнем комфортности номеров, технологической отсталостью, плохо обученным персоналом и узким ассортиментом предоставляемых услуг.

У большинства отечественных гостиниц на сегодняшний день схожие проблемы — потребность снижения затрат, приходящихся на одного работающего, и увеличения обслуживания им общей площади. В связи с этим возникает потребность увеличения производительности труда, что без инвестирования в новые гостиничные технологии и оборудование практически невозможно. Кроме того, необходимо усиление менеджмента в этом направлении, и,

прежде всего, — финансового и организационного менеджмента в вопросе отдачи вложенных средств на основе реально разработанного бизнес-плана. Подходы к оценке качества менеджмента в гостиничном деле в республике не выработаны, совершенно недостаточно обобщается и анализируется опыт функционирования гостиничных комплексов, не поднимаются их проблемы в отечественной литературе и средствах массовой информации.

Литература

1. Аверьянов Б.И «Путь к звездам отеля» Сочи. 2000г. – 231с
2. Кабушкин Н.И, Бондаренко Г.А. «Менеджмент гостиниц и ресторанов». Уч.пособие. МН:, БГЭУ. 1997г. 370с.
3. Бургонова Г.Н. Учет затрат и реализации гостиничных услуг // Бухгалтерский учет. 1998.

БЕСЕКЕЙ Е.

PhD Докторанты

Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ

ҚОНАҚ ҮЙДЕГІ МАРКЕТИНГТІ БАСҚАРУ

Қонақ үй бизнесі кәсіпорындары жағдайының қазіргі заманғы туристік қызметтер нарығының талаптарына сәйкес келмеуі бүтіндей алғанда ел экономикасына кері әсер етеді. Сондықтан қонақ үй кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттілігін арттыруға байланысты міндеттерді шешу олардың шаруашылық қызметін басқарудың жаңа әдістерін әзірлеуді, маркетингтік құралдарды неғұрлым тиімді қолдануды қажет етеді [1].

Жалпы алғанда қонақ үй шаруашылығы кәсіпорындарын тиімді ұйымдастыру және басқару соңғы жылдары аса өзекті болып отыр, соған байланысты отандық бірқатар ғылыми зерттеулер осы тақырыпты қозғаған. Қонақ үй бизнесінің әрекет етуінің теориялық және қолданбалы негіздері Р.А.Раева, Юльчиева Г.Н., О.Ж. Устенова, М.Р. Смыковалардың еңбектерінде зерттелген.

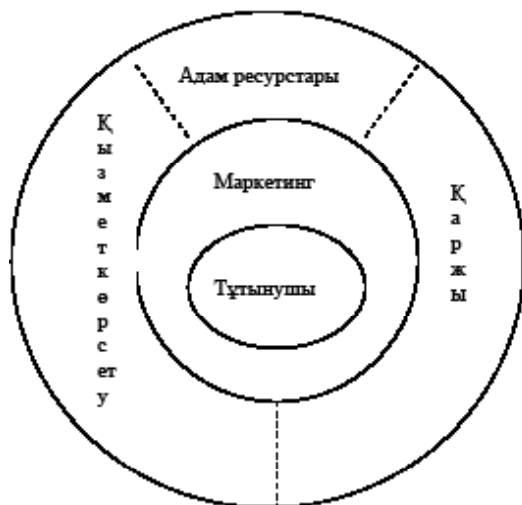
Сөйтсе де әлемдік экономиканың жаһандану үрдістерінің қарқынды дамуы, ел экономикасындағы өзгерістер бұрынғы жүргізілген зерттеулердің өзгермелі жағдайларда тиімді бола бермейтінін көрсетіп отыр. Осы жағдайлар қонақ үй бизнесі кәсіпорындарын басқаруды ары қарай жетілдіруді, соның ішінде қонақ үй шаруашылығының жұмысындағы маркетингтік қызметті басқару мәселесі аса өзекті болып табылады.

Мақаланың мақсаты қонақ үй бизнесін басқарудағы маркетингтің ролі мен орнын анықтау болып табылады.

Қонақ үй бизнесі кәсіпорындарын басқарудағы маркетингтің орнын анықтау үшін қонақ үй қызметтерінің ерекшеліктерін қарастыру керек, өйткені ол маркетингтік қызметтің спецификасына ықпал етеді. Атап айтқанда, қызмет көрсетудегі адам факторының маңыздылығы, сұраныстың мерзімдік тербелістері, тұрақты шығындар деңгейінің жоғары, ал өзгермелі шығындар деңгейінің төмен болуы, материалдық нәтиженің болмауы, сақтау мен жинақтаудың мүмкін болмауы, көрсетілетін қызмет пен қонақ үйдің бір-бірінен бөлінбейтіндігі, негізгі қызметке қоса қосымша қызмет көрсетудің қажеттігі, сапаны қамтамасыз ету үшін арнайы күш-жігердің қажеттілігі [2].

Әсіресе соңғы ерекшелікке толығырақ тоқтала кеткен жөн, өйткені ол қонақ үй кәсіпорынының маркетингтік саясатын қызмет көрсету сапасының максималды тұрақтылығын қамтамасыз етуге бағыттауды талап етеді. Осы мақсатта қонақ үй кәсіпорындарында маркетинг бөлімі тек дәстүрлі маркетингпен ғана айналысып қоймай, сонымен қатар барлық қызметкерлердің клиентке бағдарланған қарым-қатынасын дамытуды мақсат ететін ішкі корпоративтік маркетингпен де айналысады.

Төмендегі 1-суретте қонақ үй қызметін тұтынушы маркетингтің біріктіруші функциясы арқылы бақылау функциясын атқаратын маркетингтік басқару көрсетілген.



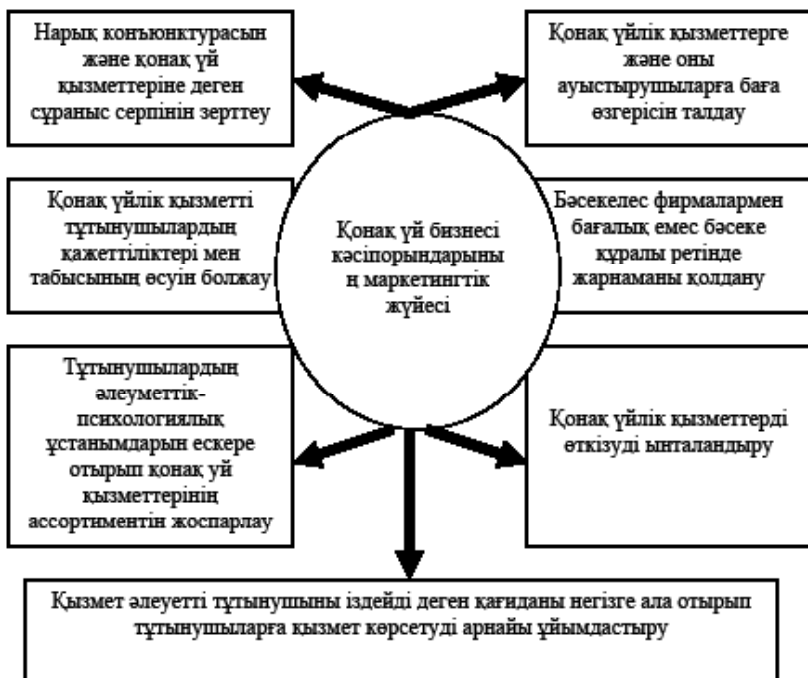
Сурет 1. Қонақ үй бизнесі кәсіпорынын маркетингтік басқару

Кәсіпорындарда негізгі басқару объектілері ретінде Ф. Котлер маркетинг, өндіріс, қаржы және адам ресурстарын бөліп көрсетеді. Қонақ үй бизнесі кәсіпорындарында өндіріс қызмет көрсетумен ауыстырылады [3].

Қонақ үй бизнесі кәсіп орыны үшін дәл осы маркетингтік басқару негізгі сипатқа ие болуы керек. Бірақ маркетингтік мұндай рөлі кәсіпорынның әрбәр қызметкері түпкі тұтынушымен тікелей қарым-қатынасқа түспесе де, кәсіпорынның нарықтағы жетістігі өзінің түпкі тұтынушыға деген қарым-қатынасына байланысты екендігін толық түсінетін маркетингтік ұйымдық мәдениет кезінде ғана мүмкін болады. Қонақ бизнесі кәсіпорындары үшін маркетинг жүйесін келесі суреттегідей ұсынуға болады.

Маркетингтің мақсаты бүтіндей кәсіпорынның мақсатына қол жеткізу құралы болып табылады [4]. Қонақ үй бизнесі кәсіпорынының бүкіл қызметі басты үш қағида негізінде құралады:

- тұтынушыға бағдарлану;
- мақсатқа бағдарлану;
- жүйелі жолды ұстану.



Сурет 2. Қонақ үй бизнесі кәсіпорындарының маркетингтік жүйесі

Қонақ үй бизнесі кәсіпорынын басқарудағы маркетингтің міндеттері әр кезеңде әртүрлі болып келеді (кесте 1).

Қонақ үй бизнесі кәсіпорынындағы маркетингтің рөлі сонымен қатар оның басқару нысанына да байланысты. Мысалы қонақ үйлік консорциумға бірігетін болса, онда консорциум қонақ үйді халықаралық нарықта жылжыту міндеттемелерін өз мойнына алып, ірі корпоранттармен келісім-шарт жасасып өзінің мүшелерінің ғаламдық резервтеу жүйесіндегі мүддесін қорғайды. Егер қонақ үй қауымдастықтың құрамына кіретін болса, қонақ үй танымал ат пен тартымды имиджге ие болады. Қауымдастық өз стандарттарының сақталуын қатаң түрде бақылайды, бірақ қонақ үйді басқаруға араласпайды, егер қонақ үй корпоративтік норма-

ларды бұзатын болса, онда қауымдастықтың оны өз қатарынан шығаруға құқығы бар. Қонақ үй кәсіпорыны франчайзинг қағидасы негізінде құрылған желі немесе топқа кіретін болса, онда франчайзердің сауда маркасын қолдану және өз желісіндегі маркетинг және өткізу жүйесіне қатысу құқығына ие болады. Бірақ қонақ үй бизнесі кәсіпорынындағы басқару нысаны қандай болмасын қонақ үй қызметі маркетингі үрдісіндегі басты фигура адам – қонақ үй қызметін әлеуетті тұтынушы болып табылады.

**Кесте 1 Қонақ үй бизнесі кәсіпорынын
басқарудағы маркетингтің міндеттері**

| Қонақ үй бизнесін жобалау (нарықты алғаш рет зерттеу) | Басқарушылық шешім қабылдау (нарықты жүйелі түрден зерттеу) |
|---|---|
| <ul style="list-style-type: none"> – жұмыс жоспарланып отырған нарықтың ағымдағы жағдайын анықтау; – мақсатты тұтынушыларға талдау жүргізу; – бәсекелестерді бағалау; – нарықтың даму әлеуетін анықтау. | <ul style="list-style-type: none"> – қонақ үй қызметі нарығының сипаттамаларын зерттеу (жабдықтаушылар, тұтынушылар, бәсекелестер және т.б.); – кәсіпорынның нарықтық әлеуетін және үлесін бағалау; – өткізу арналарын, сатуды талдау; – іскерлік белсенділік тенденциясын зерттеу; – қаржылық-экономикалық жағдайды бағалау. – мақсатты нарықты ағымдық бақылау; – нарықтың қызметке қаныққандық дәрежесін анықтау, жаңа қызметтер енгізу; – нарықтың ұзақ мерзімдік даму тенденциясын болжау; – бәсекелестер қызметін зерттеу; – тұтынушылардың қызметке қанағаттанғандық дәрежесін талдау. |

Қонақ үй бизнесі кәсіпорынын басқарудағы маркетингі, оның рөлін, орнын қарастыра келе оған келесідей анықтама беруге болады: маркетинг – нақты тұтынушылардың қазіргі және әлеуетті сұранысына жауап беретін қызметтерді қалыптастыру, көрсету

және өткізуді қамтамасыз ететін қағидалар, мақсаттар және функциялардың біртұтас жүйесімен сипатталатын кәсіпорынның басқарушылық қызметінің бүтін тұжырымдамасы.

Қазақстанның әлемдік қауымдастыққа бірігуі іскерлік белсенділіктің соның ішінде шетелдік әріптестермен артуымен, жоғары деңгейлі экономикалық, саяси, мәдени, спорттық және басқа да шараларды жүргізумен сипатталатын болады. Соның салдарынан қонақ үйлік қызметке деген қажеттілік жоғарылайды, яғни қонақ үй шаруашылығындағы маркетингтік қызметтің өзектілігі де артады. Отандық қонақ үй бизнесі кәсіпорындарының қызметінің тиімділігін жоғарылату үшін маркетингке бағдарлануға көп көңіл аудару керек, ол үшін келесілер жүзеге асырылуы керек:

- функционалдық міндеттері нақты құрылымдалған маркетинг бөлімін (қызметін) құру;
- маркетингке бағдарлану талаптарына сәйкес қонақ үйді басқарудың әртүрлі деңгейлеріндегі басқарушылардың өзара әрекеттесу философиясын қайта қарастырып өзгерту;
- нарықты шекарасы, мұқтаждықтар, қажеттіліктер, сұраныс, тұтынушылық құндылықтар және қызмет сапасы тұрғысынан мұқият зерттеу;
- қонақ үй қызметін көрсету және өткізуді басқару тұжырымдамасын таңдау.

Қолданылған әдебиеттер

1. Юльчиева Г.Н. Организация гостиничного хозяйства в условиях глобализации экономики. – Алматы: Классика, 2004. – 458 с.
2. Устенова О.Ж., Смыкова. Основы гостиничного хозяйства. – Алматы: Экономика.– 2012. – 257с.
3. Ф. Котлер, К.Л. Келлер Маркетинг менеджмент. 12-е изд.– СПб.:Питер, 2007. – 816 с.
4. Маркетинг/Под ред. А.Н. Романова. –М.: ЮНИТИ, 2010.

ДЖАНИЗАКОВА С.А.

*соискатель академической степени магистра финансов
МВА «Финансовый менеджмент» по модульному графику
Казахский Экономический Университет
имени Турара Рыскулова
Международная Бизнес – школа
г. Алматы*

УПРАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВЫМИ ИНФОРМАЦИОННЫМИ ПОТОКАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ АО «ARCELORMITTAL TUBULAR PRODUCTS АКТАУ»

Одним из критериев эффективной системы управления финансовыми потоками предприятия является создание условий хранения и обработки информации, способной повлиять на финансовое состояние предприятия и обеспечить, чтобы в любой момент времени возможно было получить полную и достоверную информацию для принятия управленческих решений.

Таким инструментом может быть интегрированная прикладная информационная система на основе ERP.

В соответствии со Словарем APICS (American Production and Inventory Control Society), термин «ERP-система» (Enterprise Resource Planning — Управление ресурсами предприятия) может употребляться в двух значениях. Во-первых, это — информационная система для идентификации и планирования всех ресурсов предприятия, которые необходимы для осуществления продаж, производства, закупок и учета в процессе выполнения клиентских заказов. Во-вторых (в более общем контексте), это — методология эффективного планирования и управления всеми ресурсами предприятия, которые необходимы для осуществления продаж, производства, закупок и учета при исполнении заказов клиентов в сферах производства, дистрибьюции и оказания услуг.

Даже самый краткий обзор функций системы SAP R/3 показывает ее способность решать основные задачи, стоящие перед крупными организациями. SAP R/3 - это самая обширная система на сегодняшний день. Не случайно многие лидеры мировой эко-

номики именно ее выбрали в качестве основной корпоративной системы. Тем не менее, статистика показывает, что более трети компаний, покупающих SAP R/3 - это средние фирмы с годовым оборотом менее 200 млн долл. Дело в том, что SAP R/3 - конфигурируемая система, поэтому, купив ее, предприятие будет работать с индивидуальной версией, настроенной именно под его параметры. Показателем технического уровня системы может служить способ ее настройки. Чем шире возможности конфигурирования и настройки системы без необходимости ее переписывания, тем выше технический уровень данной системы. Поэтому параметру SAP R/3 также занимает лидирующее положение в мире.

Внедрение любой финансово-экономической системы преследует вполне определенную цель - повышение эффективности работы и, в конечном итоге, выживание предприятия в условиях конкурентной борьбы. Чтобы выжить, предприятию необходимо перейти от традиционных, ориентированных на функции структур к более гибким формам, ориентированным на процессы. На практике такой переход может быть рассчитан и осуществлен только при наличии соответствующих инструментальных средств - для SAP R/3 это специализированный инструмент бизнес-инжиниринга Business Engineer. С его помощью можно сконфигурировать и настроить систему SAP R/3 так, чтобы она удовлетворяла потребностям предприятия, поддерживать это соответствие в течение всего жизненного цикла системы. Это же справедливо для новейшей версии SAP Business ByDesign, распространяемой по модели SaaS.

Финансы (FI). Модуль предназначен для организации основной бухгалтерской отчетности, отчетности по дебиторам, кредиторам и вспомогательной бухгалтерии. Он включает в себя: Главную книгу, Бухгалтерию дебиторов, Бухгалтерию кредиторов, Финансовое управление, Специальный регистр, Консолидацию и Информационную систему учета и отчетности.

Контроллинг (CO). Модуль обеспечивает учет затрат и прибыли предприятия и включает в себя: Учет затрат по местам их возникновения (центры затрат), Учет затрат по заказам, Учет затрат по проектам, Калькуляцию затрат, Контроль прибыльности (результата-

тов), Контроль мест возникновения прибыли (центров прибыли), Учет выработки, Контроллинг деятельности предприятия.

Управление основными средствами (AM). Модуль предназначен для учета основных средств и управления ими. Ключевые элементы модуля: Техническое управление основными средствами, Техобслуживание и ремонт оборудования, Контроллинг инвестиций и продажа активов, Традиционный бухучет основных средств, Замена основных средств и амортизация, Управление инвестициями.

Управление проектами (PS). Прикладной модуль PS поддерживает планирование, управление и мониторинг долгосрочных проектов с высоким уровнем сложности. Ключевые элементы прикладного модуля PS: Контроль финансовых средств и ресурсов, Контроль качества, Управление временными данными, Информационная система управления проектами, Общие модули.

Производственное планирование (PP). Модуль используется для организации планирования и контроля производственной деятельности предприятия. Ключевые элементы прикладного модуля: Спецификации (BOM), Технологические карты, Рабочие центры (места), Планирование сбыта (SOP), Производственное планирование (MPS), Планирование потребности в материалах (MRP), Управление производством (SFC), Производственные заказы, Калькуляция затрат на изделие, Учет затрат по процессам, Серийное производство, Канбан (Just in time), Планирование непрерывного производства.

Управление материальными потоками (MM). Модуль поддерживает функции снабжения и управления запасами, используемые в различных хозяйственных операциях. Ключевые элементы: Закупка материалов, Управление запасами, Управление складами, Контроль счетов, Оценка запасов материала, Аттестация поставщика, Обработка работ и услуг, Информационная система закупок и информационная система управления запасами.

Сбыт (SD). Модуль решает задачи распределения, продаж, поставок и выставления счетов. Ключевые элементы: Предпродажная поддержка, Обработка запросов, Обработка предложений, Обработка заказов, Обработка поставок, Выставление счетов (фактурирование), Информационная система сбыта. [1]

Буква **R** из R/3 является начальной буквой слова «**Realtime**» и означает немедленную проводку и актуализацию данных, которые

в рамках интеграции немедленно доступны всем заинтересованным отделам предприятия. Цифра 3 означает, что в системе реализована архитектура клиент/сервер приложений/система управления базами данных (трёхзвенная модель). [2]

Вывод:

Хорошо продуманная система управления финансовыми информационными потоками может помочь организации развивать и поддерживать собственный набор процедур финансового учета и контроля, упорядочить внутренние рабочие процессы, минимизировать накладные расходы и в то же время максимально способствовать повышению эффективности и прибыльности. За счет внедрения общей системы управления финансовыми информационными потоками ускориться процесс консолидирования данных различных структурных подразделений и генерации финансовой отчетности и документов.

Литература

1. <http://www.erp-online.ru/sap>
2. <http://ru.wikipedia.org/wiki/SAP>

ДЖАНШАНЛО Р.Е.

д.э.н., профессор

КазЭУ им. Т. Рыскулова

НАЦИОНАЛИЗАЦИЯ НАЦБАНКА КАЗАХСТАНА

Сегодня тема центральных банков в мировых СМИ становится одной из приоритетных. Эти организации оказались под прицелом особенно острой критики со стороны политиков, общественных деятелей, экспертного сообщества после недавнего финансового кризиса. Поскольку кризис имел глобальные масштабы, то и критика в адрес центральных банков и даже конкретные акции против этих институтов имели место и до сих пор продолжают во многих странах мира.

Мировые ростовщики («финансовый интернационал») завершают строительство глобальной финансовой системы, важнейшим

элементом которой являются центральные банки разных стран мира. Все они вписываются в иерархически выстроенную сеть. На вершине этой сети находятся такие управляющие структуры, как Федеральная резервная система США (ФРС) и Банк международных расчетов (БМР) в Базеле (этот банк называют еще «клубом центральных банков», «мировым центральным банком», «центральным банком последней инстанции» и т.п.). Немного ниже находится Европейский центральный банк (ЕЦБ), контролирующий центральные банки стран, входящих в зону евро. В том числе он активно участвовал и участвует в создании «правильных» центральных банков в бывших социалистических странах Восточной Европы. Немалую роль в создании «независимых» центральных банков в бывших социалистических странах и государствах, созданных на развалинах СССР, играет Международный валютный фонд (МВФ).

За пределами обрисованной выше мировой иерархической сети остается очень немного центральных банков. А именно: это центральные банки, которые имеют четко обозначенный государственный статус, входят в состав правительства, чаще всего находятся в ведении министерств финансов. Отсутствие пресловутой «независимости» не позволяет мировым банкстерам (так сейчас стали называть банкиров, имея в виду, что они – бандиты, мало отличающиеся от гангстеров) манипулировать этими центральными банками, а через них управлять всей экономической, социальной и культурной жизнью соответствующих стран. Самый крупный из таких центральных банков – Народный банк Китая. В этот список можно также включить центральные банки Венесуэлы, Ирана, КНДР, Республики Беларусь. Пожалуй, именно реальный (а не номинальный) государственный статус центральных банков особенно раздражает мировых банкстеров и становится главным поводом для объявления соответствующих стран государствами-изгоями [1].

В мировой иерархии центральных банков Национальный банк Казахстана занимает достаточно скромное место. Его без натяжки можно назвать институтом «валютного управления», жестко завязанным на Федеральную резервную систему. То есть это филиал ФРС, обслуживающий интересы мировой финансовой олигархии, прежде всего главных акционеров Федерального резерва.

Нацбанк был основан практически сразу после распада СССР в 1991 г., когда Казахстан получил независимость. После того, как 20 июня 1991 г. на государственном уровне приняли постановление Верховного Совета Казахской ССР «Об Уставе Национального государственного банка Казахской ССР», Национальный государственный банк стал собственностью республики и приобрел статус Центрального банка. Но с принятием Закона РК «О Национальном банке Республики Казахстан» от 13 апреля 1993 г. №2134-ХІІ [2], Национальный банк Казахской ССР переименовали в Национальный банк Казахстана.

Закон РК «О Национальном банке Республики Казахстан» закрепил независимость Нацбанка от правительства и других органов власти и сделал его подотчетным Верховному Совету Казахстана и президенту. Закон расширил и конкретизировал функции и задачи Нацбанка, сделал его более независимым в проведении единой государственной политики в области денежного обращения и кредитования, организации банков и валютных отношений. Впервые был законодательно закреплён единый собственник уставного фонда Нацбанка в лице Верховного Совета Республики Казахстан, определены фонды Нацбанка, порядок их формирования и распределения получаемой прибыли.

Попробуем разобраться по существу в правовом статусе Нацбанка, и кому он принадлежит. Для этого рассмотрим некоторые статьи Закона РК о Нацбанке.

В статье 2 записано, что Национальный Банк Казахстана является государственным органом, в статье 9 - Национальный Банк Казахстана самостоятельно осуществляет от имени Республики Казахстан права владения, пользования и распоряжения закрепленным за ним имуществом.

На практике от упоминания о том, что Нацбанк является государственным органом (соответственно, и собственность государственная), не осталось и следа. Ведь право собственности и реализуется, прежде всего, как право управлять, а распоряжение прибылью всегда является исключительной прерогативой собственника.

Ситуация парадоксальная: государственный регулятор банковской системы является почему-то коммерческой организацией, получая прибыль от выполнения государственных функций

- финансового, валютного и кредитного регулирования, эмиссии денег, выдачи банкам краткосрочных кредитов для поддержания их ликвидности и пр. Какими же критериями руководствуются чиновники Нацбанка для оптимизации его прибыли, и не используют ли они для этого свои громадные полномочия, так как от доходов и прибыли зависят, в частности, размеры их зарплат и премий?

В последнее время предприняты попытки хоть как-то «припудрить» очевидные несуразности, когда коммерческая организация на монопольной основе сама же печатает все деньги страны и сама получает на них неслыханный в истории человечества ростовщический доход, не выплачивая при этом, как хлеборобы или шахтеры, никаких налогов. Сумма только процентной составляющей этого дохода численно равна денежной массе, выданной в том числе Минфину РК, умноженной на учетную ставку Нацбанка. Связи этого дохода с трудовой деятельностью Нацбанка не существует.

Согласно статьи 7 Закона РК о Нацбанке: «Основной целью Национального Банка Казахстана является обеспечение стабильности цен в Республике Казахстан. Для реализации основной цели на Национальный Банк Казахстана возлагаются следующие задачи: разработка и проведение денежно-кредитной политики государства; осуществление валютного регулирования и валютного контроля; содействие обеспечению стабильности финансовой системы; обеспечение надлежащего уровня защиты прав и законных интересов потребителей финансовых услуг». По факту же мы видим, что «система была создана делать совершенно противоположное тому, в чем уверяют казахстанский народ. Фактология происходящего следующая. Мы имели в эти годы полный развал тенгового денежного обращения (с ноября 1993 г. курс тенге по отношению к доллару упал в 38,8 раз), с трудом можно найти вкладчиков, чьи интересы не были ущемлены и были бы восстановлены усилиями Нацбанка. Не найдете вы и коммерческих банков, чьи масштабные хищения были бы вовремя предотвращены. Цепочка таких случайностей свидетельствует о явной преднамеренности всего свершившегося под научным руководством Нацбанка.

Далее, обратимся к статье 21: «Национальный Банк Казахстана в пределах, предоставленных ему законами Республики Казахстан и актами Президента Республики Казахстан полномочий

независим в своей деятельности. Органы представительной и исполнительной власти не вправе вмешиваться в деятельность Национального Банка Казахстана, его филиалов, представительств, ведомств и организаций по реализации его законодательно закрепленных полномочий». Здесь следует понимать, что если в какой-либо стране мира вопреки здравому смыслу удалось создать центральное финансовое учреждение, независимое от Правительства, то значит оно подчинено корпорации международных банковских кланов и выполняет в этой стране функцию их посредника. Страна же при этом теряет свой экономический суверенитет.

Краеугольным камнем современной финансовой системы является доминирующая роль доллара. Это значит, что все цены в мировой экономике определяются только в долларах. Только за доллары продается нефть, газ, золото, алюминий и т.д. Все полезные ископаемые, все металлы и их производные. Это значит, что именно в долларах определяются цены на все продовольствие на мировом рынке. Короче говоря - все, почти все, продается на мировом рынке, продается там только за доллары. Именно так устроена мировая экономика. Хотите купить газ или никель - готовьте доллары. За тенге или рубли их купить невозможно. Нужно поменять свою валюту на доллары. А значит - создать дополнительный спрос на них.

Но и это еще не все. Сегодня доллар является не только основным средством платежа в международной торговле, но и основным средством накопления. Имеется в виду не накопления граждан разных стран, а накопления самих этих стран. Так называемые золотовалютные резервы. Какую бы страну вы ни взяли - золота в ее резервах будет меньше, чем валюты.

Выпускает, т.е. эмитирует главную валюту мира не государство Соединенные Штаты Америки, а частная структура под названием Федеральная резервная система США. Доллар просто не принадлежит США. Главные деньги для торговли и главные деньги для накопления в мировом масштабе выпускает организация, принадлежащая неизвестной группе частных банкиров.

Рассмотрим теперь казахстанский тенге. Взглянуть на него и почитать, что на нем написано. Обычный человек в обычной жизни никогда этого не делает. Нам ведь интересен лишь номинал купюры, а вовсе не надписи на ней. Читаем: «Қазақстан ұлттық

банк – Национальный банк Казахстана». Это значит, что наш тенге сделан в Казахстане? Географически - да. А юридически - нет.

Эмитирует нашу национальную валюту монополично Нацбанк. Статья 40 Закона РК о Нацбанке так прямо и говорит: «Выпуск банкнот и монет, организация их обращения и изъятие из обращения на территории Республики Казахстан осуществляются исключительно Национальным Банком Казахстана». Разумно? Да - эмиссионный центр должен быть один. Вот только кому он подчиняется?

Согласно статьи 9 уставный капитал Национального Банка Казахстана принадлежит государству. Национальный Банк Казахстана самостоятельно осуществляет от имени Республики Казахстан права владения, пользования и распоряжения закрепленным за ним имуществом.

Так что принадлежит государству? Имущество Нацбанка. То есть - недвижимость, мебель и т.д. Еще – «уставной капитал» в размере не менее 20 млрд тенге. Далее посмотрите на размер золотовалютных резервов. Сегодня резервы составляют порядка 24,68 млрд долл. Вот и сравните.

Золотовалютные резервы Нацбанка самому Казахстану не принадлежат. А иначе как понять статью 10: «Резервный капитал Национального Банка Казахстана... предназначается исключительно для компенсации потерь и возмещения убытков по проводимым операциям в порядке, установленном Правлением Национального Банка Казахстана».

Получается, что этими деньгами государство не может пользоваться. Они должны лежать в «кубышке» Нацбанка просто для того, чтобы Нацбанк мог печатать тенге. Золотовалютные резервы не приносят государству и народу никакой пользы. Их функция совершенно другая - это гарантии, которые нельзя тратить, чтобы можно было эмитировать тенге. Почему нельзя тратить золотовалютные резервы, тоже понятно - завтра продадим доллары для покрытия внешнего долга страны, а напечатанные под них тенге останутся. Баланс нарушен.

Статья 22: «Правительство не несет ответственности по обязательствам Национального Банка Казахстана, также как и Национальный Банк Казахстана не несет ответственности по обязатель-

ствам Правительства, за исключением случаев, когда он принимает на себя такую ответственность».

Если государство является владельцем имущества Нацбанка, его золотовалютными резервами, то как же может быть, чтобы оно не могло отвечать этим имуществом по своим обязательствам? Если деньги и золото государственные, то государство может оставить их в залог, т.е. отвечать этими активами по своим обязательствам. А так выходит, что деньги у страны вроде бы есть, но тратить их нельзя. Нельзя оставить в залог. Мы снова видим правовой нонсенс - пользователь может запретить собственнику распоряжаться своим имуществом.

Статья 24: «Не допускается прямое финансирование Правительства Республики Казахстан Национальным Банком Казахстана». Статья 27: «Национальный Банк Казахстана не вправе приобретать в свою собственность государственные ценные бумаги центрального уполномоченного органа по исполнению бюджета при их размещении на первичном рынке.

Центральные банки так называемых «развитых стран» кредитуют бюджет именно путем покупки государственных облигаций. А Нацбанк казахстанские облигации покупать не может. А вот американские государственные облигации и ценные бумаги некоторых других стран - может. Это важный момент: Национальный банк Казахстана имеет право покупать облигации только чужих стран, а значит, по закону обязан кредитовать экономики других стран. Причем вполне конкретных.

Эмиссию тенге, согласно Закону РК «О Национальном банке Республики Казахстан», осуществляет только Нацбанк. И он же, согласно тому же закону, не может давать кредиты государству. Как же осуществляется эмиссия, как тенге вводятся в обращение? Очень просто - путем покупки иностранной валюты на Казахстанской фондовой бирже (KASE).

Работает эта система так:

- Казахстан продал на мировом рынке некий товар;
- в страну поступило 100 тыс. долл.;
- Нацбанк покупает эти доллары на бирже KASE;

- доллары попадают в золотовалютные запасы Нацбанка;
- в экономику попадает 18500 тыс. тенге (по курсу 185 тенге / долл.).

Иными словами, иностранная валюта попадает в страну только через биржу KASE. А там ее продают, и соответствующее количество тенге «впрыскивается» в казахстанскую экономику. Соблюдается некий негласный для населения паритет. Паритет между количеством долларов в золотовалютных резервах и количеством тенге в экономике. Вот цена на нефть пошла вверх. За тот же товар Казахстан получает уже не 100 тыс., а 110 тыс. долл. Паритет нарушен, и Нацбанк его исправляет. Он повышает курс доллара, покупает их и впрыскивает в экономику страны дополнительное количество тенге. При снижении цены на нефть происходит обратный процесс: Нацбанк снижает курс доллара, путем продажи их.

Значит, существует зависимость и жесткая привязка денежной массы внутри Казахстана и долларовой массы, которую Казахстан получает извне. А это значит, что мы уязвимы. Мы не до конца самостоятельны. Почему же Нацбанк сохраняет паритет между количеством долларов в золотовалютных резервах и общим объемом эмиссии тенге? Потому что Нацбанк осуществляет управление эмиссией тенге в режиме «currency board - режим денежно-кредитной политики, при которой монетарные власти обязаны поддерживать фиксированный обменный курс национальной валюты к иностранной» [3].

Это нужно потому, что любая страна - член МВФ обязана обеспечить одномоментный обмен всего объема своей национальной валюты на доллары и фунты из собственных золотовалютных резервов. В любой момент времени это правило должно соблюдаться. Без этого не берут в МВФ. Без этого не возьмут в «цивилизованное человечество» [4].

А в итоге денег в экономике Казахстана не столько, сколько необходимо для ее нормального функционирования, а столько, сколько долларов лежит в кубышке Нацбанка. Сколько долларов выручили за проданные нефть и металл, столько можно напечатать тенге. То есть вся экономика Казахстана искусственно поставлена в прямую зависимость от экспорта природных ресурсов. Вот почему при падении цен на нефть рушится все и вся. Дело вовсе не в недоборе налогов от продажи самой нефти. Дело в том,

что в экономике исчезают тенге. А уже потом падает торговля, строительство, урезаются зарплаты, и встает весь производственный процесс.

11 февраля 2014 г. Национальный банк Казахстана, по словам журналистов, устроил жителям своей страны «черный вторник», девальвируя тенге. Регулятор сообщил о намерении отказаться с этого дня от поддержания обменного курса валюты на прежнем уровне, снизить объем интервенций и сократить вмешательство в процесс формирования обменного курса в целом. «Импорт у нас растет быстрее экспорта. Чтобы избежать такого быстрого темпа роста импорта, нами прорабатывалась корректировка валютного курса. Мы считаем, что изменение курса на 20 процентов и достижение показателя в 185 тенге за доллар, плюс-минус 3 тенге, это и есть тот равновесный и конкурентоспособный обменный курс, который нужен казахстанской экономике в ближайшей среднесрочной перспективе», - заявил глава Нацбанка К. Келимбетов [5].

Необходимость восстановления внешней конкурентоспособности обменного курса тенге, внешнеторгового баланса экономики Казахстана и поддержания конкурентоспособности отечественных товаропроизводителей потребовали внесения изменений в валютную политику страны, объяснили власти. Как напомнили в Нацбанке, его основной целью является обеспечение стабильности цен в Республике Казахстан. Учитывая высокую значимость обменного курса для экономики страны, в последние годы валютная политика была нацелена на сохранение его уровня в пределах 145 - 155 тенге за доллар.

В результате корректировки обменного курса, власти уверены, произойдет улучшение конкурентных условий для отечественных товаров и для предпринимателей, работающих в экспортных и импортозамещающих отраслях экономики Казахстана. «Новый курс может дать возможность нашим производителям конкурировать с продукцией стран-партнеров» - сказал Келимбетов.

Тут напрашивается реплика: «Однако, в результате девальвации 1999 г. конкурентоспособность национальных товаропроизводителей не повысилась; как сидели на импорте, так и сидим. Потому что конкурентоспособность продукции зависит не только от курса валюты, но и от других более важных факторов. А если следовать логике властей, то Казахстан может попасть не только

в 50, но и в пятерку наиболее конкурентоспособных стран, только снижай курс тенге по отношению к конвертируемым валютам».

Премьер-министр С. Ахметов отметил, что с учетом складывающейся сейчас в мировой экономике ситуации, проведенная Нацбанком девальвация является необходимой мерой. Это позволит улучшить макроэкономические показатели экономики нашей страны по ряду направлений. Рост экономики продолжится и в этом году. Инфляция будет в запланированном коридоре и составит в среднесрочном периоде 6 - 8%, что также было обозначено в трехлетнем бюджете.

Премьер-министр также сообщил, что сегодня на складах страны имеется достаточно ГСМ для того, чтобы торговать 30 - 45 дней без повышения цен на социально-значимые виды нефтепродуктов - бензин АИ-92, АИ-80 и дизельное топливо. По 35 наименованиям социально-значимых товаров на следующей неделе будет принято решение, в котором будет установлен минимальный предел значимых цен. Сейчас ведется разъяснительная работа. Акимы на местах обеспечивают стабильность в этой сфере [6].

Отсюда следует, что и власти ожидают значительного повышения цен в результате девальвации тенге. А ограничение цен на ГСМ в течение 30 - 45 дней ничего не даст. После этого срока повышение стоимости ГСМ обязательно приведет к росту цен на все социально-значимые товары.

Кроме этого следует отметить, что все планируемые меры стабилизации экономики являются командно-административными, а их хотят осуществить в условиях рыночной экономики.

Для иллюстрации того, что действия Нацбанка не согласуются с основными положениями политэкономии, приведем выдержки из учебного курса «Экономическая теория».

Девальвация – это уменьшение золотого содержания денежной единицы в условиях золотого стандарта. В современных условиях термин применяется для ситуаций официального снижения курса национальной валюты по отношению к твердым валютам в системах с фиксированным курсом валюты, устанавливаемым денежными властями.

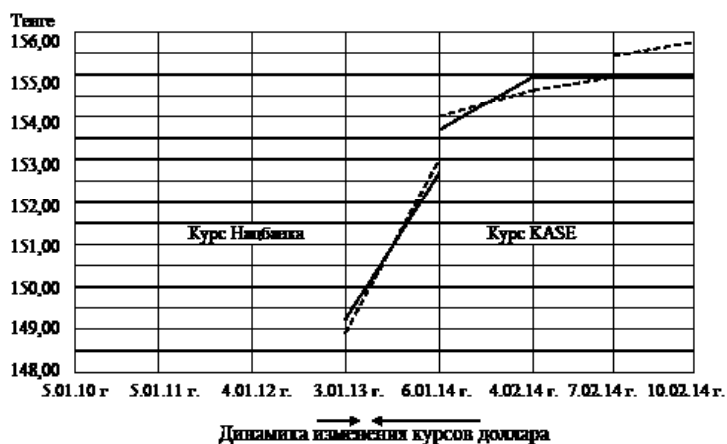
В условиях плавающего валютного курса не происходит прямого официального назначения стоимости национальной валюты.

Поэтому для ситуации снижения курса валюты применяется термин обесценивание, а для ситуации роста курса валюты термин подорожание. Центральный банк может лишь косвенными методами (валютными интервенциями) изменять курс. В этих условиях обесценивание или подорожание будет не результатом принятия официального документа, а результатом изменения стоимости валюты под воздействием рыночных механизмов.

Отсюда вытекает простой вопрос: «Почему Нацбанк директивно девальвирует национальную валюту в условиях свободно плавающего курса тенге, который у нас был введен в апреле 1999 г.?».

Следует отметить также, что с января 2011 г. уже имеет место повышение курса доллара. Так, если в 2010 г. Нацбанк в целях предупреждения чрезмерного укрепления тенге купил на Казахстанской фондовой бирже (KASE) 2 млрд долл., то только в январе - первой декаде февраля 2011 г. - 3 млрд долл., что в полтора раза больше годового объема 2010 г.

Особенно курс доллара начал расти с начала 2012 г. и эта тенденция сохранялась до 5 февраля 2014 г. При этом закономерности изменения курсов доллара Нацбанка и биржи KASE почти совпадают (см. рисунок). А это говорит о том, что повышение курса доллара было вызвано валютной интервенцией Нацбанка, связанной с покупкой доллара.



Этот вывод, конечно, противоречит заявлению Келимбетова, из которого следует, что для поддержания курса тенге в июне - августе 2013 г. Нацбанк продал 2,7 млрд долл. из национального резерва, в январе 2014 г. - 2,2 млрд долл. Но на это есть основание.

В течение уже довольно продолжительного времени наблюдается тенденция роста мировых цен на нефть и другие экспортные товары Казахстана, соответственно увеличился приток долларов на внутренний рынок. Это, в свою очередь, привело к тому, что тенге начал укрепляться. Но Нацбанк не только не дал этому ходу, но и сделал большее. Валютной интервенцией, т.е. операцией по покупке долларов на бирже KASE, он не стабилизировал падающий курс доллара, а повысил его до 155,5 тенге.

То, что Нацбанк не проводил валютные операции по укреплению курса тенге, свидетельствует и такой факт. Нацбанк не мог в январе 2014 г. продать 2,2 млрд долл. для поддержания тенге, поскольку по данным ИА Новости-Казахстан золотовалютные резервы Нацбанка за этот месяц сократились только на 0,65% или 0,16 млрд долл., а активы Национального фонда выросли на 0,85% или 0,61 млрд долл.

В качестве доказательства нецелесообразности девальвации национальной валюты рассмотрим еще некоторые теоретические аспекты валютного курса.

Многие исследователи-экономисты отмечают, что девальвация национальной валюты имеет больше негативных последствий, нежели положительных. Искусственное ослабление валюты возможно в короткой перспективе, однако, в средне-, долгосрочной перспективе негативные эффекты от такого вмешательства преобладают. Основным негативный эффект - это долгосрочное влияние на отвлечение ресурсов в заведомо неконкурентные отрасли, что приводит к падению эффективности инвестиций, неэффективному распределению средств в экономике. Любого рода поддержка страны бизнесу, выраженная в субсидировании, ослаблении национальной валюты, может создать стимулы для развития неэффективных производств, либо к отсрочке их закрытия [7].

В условиях падения курса национальной валюты, чтобы получить в соответствующих размерах «подорожавшую» иностранную валюту, потребную для закупки очередных партий импортируе-

мых товаров, импортеры поднимают внутренние цены. И при сохранении прежнего уровня мировых цен для приобретения требуемого количества долларов или евро теперь необходимо выручить (от продажи ранее закупленных по импорту товаров) большее количество национальной валюты. В итоге внутренние цены на импортируемые товары возрастают.

Если тенденция снижения курса тенге будет иметь долгосрочный характер, то это приведет к разгону инфляции, что скажется на ценах и ударит по самым незащищенным слоям населения. Первыми почувствуют «прелести» роста курса доллара и снижения курса тенге жители больших городов, в которых развита сеть крупных продуктовых супермаркетов, в основном торгующих импортными продуктами.

Анализ внутреннего рынка продовольственных товаров показывает, что доля импорта мяса птиц на нем составляет 49,1%; молока сгущенного и концентрированного – 98,0; масла сливочного – 65,5; колбасных изделий – 50,0; кондитерских изделий из сахара – 38,0; мучных кондитерских изделий – 64,5; овощных консервов – 88,4%. При этом более 50% импортной продукции ввозится из России [8].

Инфляционное повышение цен может происходить и вследствие ожидаемого снижения курсовой стоимости тенге, его предполагаемой девальвации.

Таким образом, между валютным курсом национальной валюты и движением внутренних цен существует прямая и обратная связь. Падение обменного курса тенге подталкивает рост цен, а повышение цен, в свою очередь, неизбежно влечет снижение покупательной способности национальной валюты и соответственно изменение ее валютного курса.

Следует также учитывать, что девальвация будет эффективной только в условиях, когда есть развитая обрабатывающая промышленность, обеспечивающая соответствующее качество, способная восполнить резко возросший в цене импорт. В условиях же чисто сырьевой природы экономики Казахстана, когда обрабатывающая промышленность играет очень ограниченное значение, как для экономики, так и для экспорта, и отличается своей

слабостью, негативные эффекты такой девальвации (в частности инфляция) будут с большей долей вероятности превосходить ее преимущества [9].

Ни в теории, ни на практике не должно существовать плана девальвации национальной валюты. То есть административного по сути графика декретирования цены в тенге на такой товар как доллары и евро в условиях вроде бы рыночной экономики. Но весь ход событий подтверждает подлинность официальных намерений Национального банка Казахстана поставить на плановую основу достижение своеобразного рекорда по преднамеренному обесцениванию тенге. Это планомерная финансовая дестабилизация, т.е. разрушение по графику экономики собственного государства. Однако в существующих условиях это оказалось реальностью. Более того, председатель Нацбанка К. Келимбетов - автор такого планового подхода к обесцениванию национальной валюты, противоречащего основным принципам современного рыночного хозяйства стремятся «научно» обосновать свой «новаторский» подход к регулированию валютного рынка.

Во-первых, голословными декларациями о том, что якобы сильный тенге убивает экономику. Отметим, что не бывает в природе сильной и слабой валюты, с точки зрения политэкономической науки есть лишь более стабильная или менее стабильная. Уместны также и другие вопросы в этой связи о том, почему не убивается экономика десятков стран, например Швейцарии, Канады, ЮАР, Англии и др., где поступательное, прогрессивное развитие не мыслится без поддержания относительной стабильности нацвалют, т.е. без обеспечения стабильности в денежно-финансовой сфере?

Как стабильный (в обыденном понимании - сильный) тенге может негативно влиять на экономику, если именно его стабильность сильнее всего укрепляет веру инвесторов, отечественных прежде всего, в предсказуемость завтрашнего дня экономики Казахстана, т.е. без всяких бизнес-форумов, конференций, симпозиумов и др. «мероприятий» агитирует за инвестиции в нашу страну? Как всерьез можно мечтать о социально-политической стабильности в условиях планового обесценивания банковских депозитов граждан, денег на расчетных счетах организаций и учреждений, средств государственного и местных бюджетов? Разве является большим се-

кретом, что одной из главных причин всех мятежей и социальных потрясений были и есть дестабилизация валютных рынков, сопутствующая гиперинфляция и обесценивание накоплений населения? Как, наконец, обеспечить нормальное функционирование госорганов, в условиях преднамеренного обесценивания бюджетных ассигнований на эти цели? И, главное, почему абсолютно все нормативные акты, регулирующие деятельность национальных банков и подобных им учреждений абсолютно во всех странах, в том числе и в Казахстане, указывают на обеспечение финансовой стабильности, как главной цели в деятельности таких госорганов, а Нацбанк игнорирует это требование Закона?

Во-вторых, те кто сегодня определяет политику в денежно-финансовой сфере, не устают оперировать верным в кризисные и только в кризисные периоды тезисом о том, что девальвирующаяся национальная валюта выгодна экспортерам. Тогда экспорт становится более конкурентоспособным, растет его производство и реализация, увеличиваются число рабочих мест, возрастают бюджетные доходы и экономика выздоравливает. Но если это верно для крупных, самодостаточных многоотраслевых экономик, то в условиях Казахстана такое допущение непозволительно. Ведь в структуре подавляющего числа казахстанских экспортных товаров значительную долю составляют импортные комплектующие изделия и сырье. В результате сиюминутная выгода экспортеров немедленно тратится в связи с возрастающими издержками производства в следующем производственном цикле, так как устанавливается более худший для производства масштаб цен. В Казахстане абсолютно все производители товаров и услуг одновременно и почти в равной степени являются и экспортерами и импортерами, которые выиграв на экспорте, неизбежно теряют на импорте. И потом, экономика Казахстана, по уверениям правительства, преодолела кризис и находится в стадии подъема, поэтому теоретически не может нуждаться в девальвации тенге.

В-третьих, как было уже отмечено, с января 2013 г. по февраль 2014 г. курс тенге уже опустился с 150,74 за 1 доллар до 155,5 тенге, или на 3,16%.

Поэтому нынешняя девальвация тенге, направленная на укрепление курса доллара, связана с выполнением обязательства Республики Казахстан перед США через МВФ и защитой интересов нефтяных и металлургических олигархов, находящихся под покровительством Правительства и Парламента республики.

В заключение следует отметить, что несмотря на столь безрадостную картину, есть множество примеров того, как политики и народы разных стран пытаются давать отпор банкстерам. Полагаю необходимым изучать этот опыт для того, чтобы в Казахстане попытаться поставить под народный контроль собственный центральный банк. То есть, образно выражаясь, провести национализацию Нацбанка, сделать его важным элементом государственного управления, заставить работать на укрепление национальной экономики.

Литература

1. Катасонов В.Ю. Человечество против центральных банков: хроника борьбы - http://www.zanauku.ru/?option=com_content&task=view&id=6963&Itemid=35
2. Закон Республики Казахстан «О Национальном Банке Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.06.2013 г.).
3. Валютный совет - ru.wikipedia.org/wiki/Валютный_совет
4. Стариков Н.В. Национализация рубля - путь к свободе России. – СПб: Питер, 2011. – 336 с.
5. Девальвация положительно повлияет на дальнейший рост экономики Казахстана. – Gazeta.kz
6. Нацбанк девальвировал тенге за счет доверия к власти - dn.kz/?option=com_content&view=article&id...02..
7. Голландская болезнь. Внутренние сбережения. Курс тенге - <http://yvision.kz/post/350572>
8. КонтинентТ: экономика - www.continent.kz/2003/25/8.htm
9. Тенге отпустили по пути рубля - <http://expert.ru/2014/02/12/tenge-otpustili-po-puti-rublya/>

ДЖОЛАНОВА Д.
Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ нің
магистранты «Есеп және аудит» мамандығы

ЛИЗИНГТІК ОПЕРАЦИЯЛАРДЫҢ НЕСИЕЛІК СИПАТЫ

Өзара байланысы мен айырмашылықтары лизинг бірін-бірі толықтыратын несиелік, инвестициялық және жалға алу ұғымдарымен тікелей байланысты болып келеді. Лизингнесиеден және жалға алудан өзара ерекшеленеді. Лизингтік келісім шеңберінде несиелік, жалға алу және басқа да қатынастарда бір жағынан несиелік және жалға алу қатынастары лизингтен тыс болуы мүмкін, екінші жағынан лизингпен қатар жүруі мүмкін. Лизинг қаражатты қайтарым негізінде жұмсау формасы болып табылады, яғни анықталған мерзімге берілген құралды уақыт мерзімі біткеннен кейін лизинг беруші қайтып алады, егер лизинг алушы өзіне құралды сатып алуды көздемесе. Лизинг беруші лизинг алушыға қаржылық қызмет көрсетеді, ол мүлікті өндірушіден толық құнымен өз меншігіне сатып алады, ал лизинг алушы осы сумманы пайыздық мөлшерлеме арқылы несиелеу мерзімді төлеп отырады. [1]

Өзінің мазмұны бойынша лизинг несиелік қарым-қатынасқа сай келеді. Ереже бойынша, лизинг несиелеу салыстырылып бағаланады, бұл екі қаржы құралының анықталған ұқсастығы бар. Сонымен лизингтік жобаладағы несиелік құрылымы өзара байланысты екі бөлімнен тұрады - лизинг беруші несиелік және лизинг алушы лизингі. Лизинг беруші толығымен қаржы делдалы болып саналады, ал лизинг алушы нақты несиелік алушы болып табылады. Лизинг алушы иемденген активті өндірістік мақсатына қолданады және қарызын займ бойынша өтейді. Лизинг қаржыландыру сызбасының тікелей несиелеу айырмашылығы банк пен лизинг алушының арасындағы делдал лизинг берушінің бар болуында. Бірақ - та несиелеудің тәжірибеде қалыптасқан формасы толығымен сақталады, дегенмен жобаны талдау қиынға түседі, себебі келісімнің екі жағына қатысушы мүшелердің мүдделерін ескеру қажет. Белгілі болғандай, кез-келген кәсіпорын өз қызметін демей үшін қандай да анықталған мерзімде өзіндік және қарыз қаражатын

иемденеді. Бір жағынан, лизингтік қарыз қарыздың басқа түрінен ерекше болып табылады. Осы көзқарастан шығатын нәтиже капиталды көбейту мақсатында қаражат қажет ететін болсақ қаржыландырудың лизингтік формасы басқа да қарыздар түрінен оңтайлы болып келеді. Лизинг пен несиені арасында айырмашылық бар. Несиені беру саласында инвестиция кез-келген кәсіпкерлік іс-әрекетке бағытталады, ал лизингте өндіріс іс-әрекетін дамытуға бағытталады. Несиелік келісімді жасау барысында мақсатталған қаражат шығынын бақылау қиындық туғызады, ал лизингте жалға нақты бір мүлік беріледі.[1]

Сонымен қатар, бірінші жағдайда несиені қайтаруға және оны пайдаланғаны үшін пайыздық мөлшерлемені қайтаруға жүз пайыздық кепілдеме қажет, ал екінші жағдайда сол объектінің өзі кепілдеме болып саналатындықтан кепілдеме мөлшері лизингке сатылатын мүлік құнынан төмендетіледі.

Несиелік келісім жасау барысында иемденетін мүлік кәсіпорын балансында тіркеледі, ал лизингтік келісім жасау барысында иемденетін мүлік лизинг алушының немесе лизинг берушінің балансында тіркеледі.

Соңында несиені төлеу кәсіпорын пайдасынан алынған салық төлемінен кейін қалған кірістен төленеді. Лизингтік төлемдер өнімнің өзіндік құнына енеді және ол салық төлемін азайтады. Қаржы лизингі кезінде лизингтік төлемді төлеу келісім-шарт соңына дейін жүзеге асады, тіпті ғылыми-техникалық прогрестің жетістігі лизингке алынған мүлікті моральды тозуға ұшыратыды.

Ұзақ мерзімді несиеден лизинг келісім шартқа қатысушылар санының көптігімен, ұйымдастыру деңгейінің қиыншылығымен ерекшеленеді.

Ұйымдастыру формасы жағынан лизинг коммерциялық несиені ұқсас болады, дегенмен белгілі деңгейде айырмашылықтары бар.[1]

Біріншіден, коммерциялық несиені және лизинг нақты ссуда формасынан ерекшеленеді. Кәсіпорын басқа кәсіпорынға кез-келген тауарды, соның ішінде еңбек құралдарын және қаражаттарды коммерциялық несиені береді. Лизингте ссуда объектісі болып тек еңбек құралы бола алады.

Екіншіден несиелік және сауда келісімінің өзара қатынасында ерекшеліктер бар. Коммерциялық несиеле келісім шарт сату сатып алу актісі бойынша жүргізіледі, ал лизингте сату сатып алудың тығыз қарым қатынасы жүзеге аспайды. Лизинг әрқашан мүлікті сатып алумен басталмайды, себебі ол мүлік лизингтік компанияның меншігінде болуы мүмкін және әрқашан лизинг алушының мүлікті сатып алумен аяқталмайды, себебі ондай келісім шартты лизинг алушы өзі қабылдайды.

Үшіншіден, келісім шарттың ұзақтылығы арасында айырмашылық бар: коммерциялық несиеле қысқа мерзімді сипатқа ие, ал лизинг қысқа, орта және ұзақ мерзімді кезеңде жүзеге асады.

Алайда, лизингтің несиеледен айырмашылығын келісімшартта көрсетілген төлемдер төленіп, мерзімі аяқталғаннан кейін де лизинг объектісінің лизинг берушінің меншігінде қала беруінен көруге болады. Ал несиеледе банктің меншік объектісі ретінде қарыз алушының берген кепілдігі қалады.

Ал несиеле объектісі ретінде ғимараттар мен құрылыстарды, машиналарды, құрал-жабдықтарды, көлік құралдарды, жер телімшелерін және т.б. тұтынылмайтын заттарды қарастыруға болады.

Лизингтің кеңінен таралуының басты себебі-оның қарапайым ссудалардан келесідей артықшылықтарының болуына байланысты: Лизинг көмегімен кепілгі беретін мүлкі жоқ, ұсақ кәсіпорындарды несиелеуге болады. Бұл былай: лизингтік мәміле жасалған мерзім бойына лизинг объектісі лизингке берушінің меншігінде қалады да, алушы банкротқа ұшыраған жағдайда несиелік тәуекел деген болмайды (нақтырақ айтқанда, несиелік тәуекел бұл сол құрал-жабдықты жалға алуды жалғастыратын басқа кәсіпорын іздестіруге кетеді);

- Лизинг 100%-ға дейін несиелеуді ұсынады, яғни кәсіпорынға қысқа мерзім ішінде өзінің меншікті капиталын жұмсамай-ақ, жаңа құрал-жабдықты пайдалана отырып, өнеркәсіптік өнім шығаруға және пайда табуға мүмкіндік береді;

Кәсіпорынға мүлікті ссудаға сатып алғаннан, лизинг бойынша алған қолайлы, себебі, бұл жерде ол мүлік кепіл ретінде болады.

- Құрал-жабдықтың лизинг берушінің меншігінде болатындығына байланысты, өнімнің құнына лизингтік төлемдер ғана қосылып, мүлікке салынатын салықты жалға берушінің өзі төлейді. Сөйтіп лизинг алушы салықтық жеңілдіктер алады;
 - Несие берушінің көзқарасымен қарағанда, несиенің мақсатты пайдалануына ешқандай да қадағалау болмайды.
- Лизинг операцияларына тән кемшіліктер мыналар:
- жалға алушы құрал-жабдықтың қалдықт құнының жоғарылауынан (әсіресе инфляциядан) ештеңе ұтпайды;
 - ұйымдастырудың күрделілігі;
 - Лизинг құны ссудаға қарағанда жоғары,бірақ та ескірген құрал-жабдықтан туындайтын тәуекелдің лизинг берушінің басында болатынын ұмытпау қажет,сондықтан да ол осындай шығынның орнын толтыру үшін комиссияны көбірек алуға тырысады.[2]

Перов В.А. <<Лизингтің феномені 70 жылдарға таман жәй ұзақ мерзімді жалға алу ретінде ғана емес, жалға алу қатынастары, кепілдікпен несие алуды қаржыландыру элементтері, қарыздық міндеттері есептеу және т.б. қаржылық механизмдері бар жаңа, дәстүрлі емес, спецификалық,, болашақты қаржыландырудың формасы деген сияқты ерекшеліктерге ие болады>>. Бұл түсінік әрине ауқымды қарастырылған.<<Сыртқы экономикалық білім негіздері>> деген анықтама сөздікте:<<Лизинг-машина және жабдықтарды ұзақ мерзімге жалға алу, жалға берушінің тауарға жеке меншік құқығын сақтап қалуға негізделген, инвестицияны қаржыландырудың және өтімді активизациялаудың салыстырмалы жаңа тәсілі. Лизингті компаниялар машиналарды, жабдықтарды, компьютерлерді, көлік түрлерін сатып алып жалға берушілерге өндіріс мақсатында қолдануға береді. Лизинг арқылы өндірістік компанияларға тауарды ешқандай шығынсыз алуға мүмкіндік береді және ол өнімнің ескеруінен туындайтын шығыннан құтылуға ықпал етеді >>.[2]

Сонымен қатар, лизинг жалға берудің бір түрін сипаттайтыны белгілі. Бірақ жалға берудің негізгі шарты мен қаржылық лизингтің негізгі шарты кейбір ерекшеліктер бар. Негізгі ерекшеліктер лизинг алу-

шы тапсырмасымен лизинг беруші жаңа мүлікті иемденеді; Нормативті амортизация мерзіміне сай мүлік лизингінің мерзімін анықтау; Лизинг алушығы оны сақтандыру; тұтынушы келісім шартты бұзса келісілген мерзімге сай қарызды толығымен өтеу

Лизингтің жалға беруден айырмашылығы-жалға беруде екі тарап қатысса: жалға беруші және алушы болса, ал, лизингте кемінде үш қатысушысы: лизинг беруші, лизинг алушы және жабдықтаушы болады. [2]

Іс-жүзінде лизингтік мәмілеге мынадай субъектілер қатыса алады:

- Лизинг беруші-лизингтік мәмілені іске асыру барысында меншікті немесе тартылған ақша қаражаттары есебінен лизинг объектісін сатып алып, лизинг алушыға белгілі бір төлемге, уақытқа және шарттар негізінде уақыты біткен кезде меншік құнының ауысуымен немесе ауысуынсыз уақытша пайдалануға беретін жеке немесе заңды тұлға.
- Лизинг алушы-лизинг келісім-шартына сәйкес лизинг объектісін белгілі бір төлемге, уақытқа және шарттар негізінде уақытша пайдалану үшін алуға міндетті жеке немесе заңды тұлға.
- Мүлікті сатышы(жабдықтаушы)-лизинг берушімен сату-сатып алу шарты негізінде лизинг берушіге немесе лизинг алушыға белгіленген уақытта лизинг объектісін сатушы жеке немесе заңды тұлға.
- Банк(немесе басқа да несиелік мекеме)-лизинг объектісін сатып алуға қажетті қаржы ресурстарын беретін заңды тұлға. Сонымен қатар лизинг нарығындағы арнайы субъектілерді көрсетуге болады, оларға:
- Сақтандыру компаниясы-лизинг мәмілесін іске асыру кезінде пайда болатын әр түрлі тәуекелдерді сақтандыратын заңды тұлға.

Сол себепті лизинг, жалға беру, коммерциялық несие және инвестиция өзара ортақ белгілермен сипатталады: олардың арасындағы айырмашылық инвестиция тартудың әртүрлі әдісінң қолдануында. Және олар өзара бірқатар ерекшеліктерге ие, лизинг инвестициялық қызметтің жалпы формасы ретінде, қарым-қатынастың ерекше түрін сипаттайды.

Лизингке анықтама жағынан жақын болатын шаруашылық байланыстардың формалары: реинтинг (renting), хайринг (hiring) және тұрмыстық жалға беру (прокат жатады). Бұл формалар аренданың (жалға берудің) лизингтен тыс өзгеше түрлері.

Рейтингтегі қатысушы арасындағы (меншік иесі мен тұтынушы) өзара қарым қатынасты сипаттайды және өзіндік ерекшелікке ие, яғни машинаны, көлік құралдарын жалға берушінің меншік құқығынсыз жалға алудың қысқа мерзімді формасы. Егер техниканы орта мерзімді жалға алу алу сипатына ие болса онда ол хайринг болып саналады.

Тұрмыстық жалға беру өзінің ерекшеліктеріне ие бола тұрып, лизингтің жақын болмысы болып табылады. Мұнда келісімшарт мерзімі төрт айдан артық болмайды, тұрмыстық жалға беру мерзімі аяқталғаннан кейін жалға алған мүлікті тұтынушы өзінің меншігіне ала алмайды. Сол себепті лизинг кең мағынада несиенің, жалға алудың және басқа да экономикалық қатынастар түрлерінің ерекшеліктерін біріктіре отырып тұтыну, иемдену және жүзеге асырудың өзара қатынастарының жалпы ұйымдық-экономикалық кешенін көрсетеді.

Лизингтің несиеден айырмашылығын оның экономикадағы оның экономикадағы атқаратын функцияларының жиынтығынан байқауға болады.

Лизингтің атқаратын функциясына қатысты экономист мамандарының да арасында біржақты пікір жоқ.

Лизингтің қаржылық функциясы экономист мамандарының пікірінше негізгі функция болып танылады, себебі лизинг кәсіпорынның инвестициялық қажеттілігін қанағаттандыру үшін негізгі қорды қаржыландыру формасы болып табылады. Лизинг алушы қаржылық мүддемен лизингке көңіл аударып отырып өзінің қаражатынсыз немесе банктік несие көмегінен мүлікті пайдалануға ие бола алады. Лизингтің өндірістік функциясы машина мен өндіріс құралдарын өз меншігіне алумен ғана шектелмей, сонымен қатар мүлікті уақытша қолдану арқылы өзінің өндірістік тапсырмасын орындайды. Лизингке қымбат әрі моральды тозуға тәуекелі жоғары мүлікті алған лизинг алушы үшін әлдеқайда тиімді. Себебі

ол өндіріс қызметінде тек қана құрал жабдық міндетін атқарып қоймай, сонымен қатар өндірісті қатар өндірісті толығымен техникалық құралдарымен қамтамасыз етеді.

Лизингтің өткізу функциясы өткізудің жаңа нарығын қамту кезінде және тұтынушылар ауқымын кеңейту мақсатында жүзеге асады.

Лизингтің қаржылық функциясы заңды және жеке тұлғалардың инвестициялық қажеттілігін қанағаттандыру үшін және бизнесті ұйымдастырып оны кеңейту үшін меншік капиталын төмендетуге, төлем жүйесін икемдеуге бағытталады.

Салық және амортизациялық жеңілдік алу функциясы лизинг қызметіне қатысқаны үшін лизинг мүшелеріне мемлекеттен жедел амортизацияны қолдану жеңілдігін, жетістікті ғылым мен техника қолдануды ынталандыру жеңілдігін ұсынады.

Лизингтің ынталандыру функциясы экономикалық өсуді және ғылыми-техникалық прогресті, жеделдетуді, өндіріс инвестициясы мен капитал жинауды көздейді. Жоғары өнімді қазіргі заманғы техника мен құрал жабдықты лизингке алу кәсіпкерлікті дамытуды, еңбекті тиімді ынталандырады.

Лизингтің реттеуші функциясы дамушы және құлдыраушы саланың негізгі қорын жаңалаумен қоса, толығымен ұлттық шаруашылықтасалаларды біріктіріп дамытуға жағдай жасау қызметін атқарады. Лизинг механизмі көмегімен макроэкономикалық пропорцияны өзгертуге, халықаралық шекарасын және халықаралық экономикалық байланысты кеңейтуге болады.

Лизингтің барлық функциясы өзара байланысты және өзара әсер етеді. дегенмен, әртүрлі макроэкономикалық факторларға байланысты оларды жүзеге асыру деңгейі өзгереді: не күшейеді, не әлсірейді. Сол себепті, лизинг негізінің мәні кәсіпкерлік іс-әрекет формасына сай түпкі функция болып табылатын өндірістік, қаржылық, өткізу, инвестициялық және басқа да функциялар негізінде жүзеге асады.

Лизинг мәнін атқаратын функциясына қарай конвергенция ретінде қарастыруға болады, яғни өзара кеңейту және әрдайым тереңдету негізінде функцияларды жақындату.

Лизингтің барлық жаңа қасиеттері лизингтің жеке элементтерін өзара байланыстыратын жүйе ретінде функция болып санала-

ды. Бір жағынан, барлық функцияларды жеке жеке қарастыру олардың қызметін жеңілдетеді, екінші жағынан барлық функцияны бір жүйеге енгізу лизинг қызметін жеңілдетеді, екінші жағынан барлық функцияны бір жүйеге енгізу лизинг қызметін толығымен бір мезгілде орындайды. Лизинг жүйесінің дамуы барысында санды және сапалы ілгерілеу жасайтын бірнеше функциялардың өзара ықпалын тигізеді. Олар лизинг операциясы кезінде барлық құрылымдық міндетін сақтай отырып бірін бірі ауыстырады және толықтырады.

Қорыта айтқанда, лизингтік операциялардың несиелік, инвестициялық және жалгерлік сипаттары мен олардың өзара байланысын зерделеуден, біз қазақстандық банктік операцияларының несиелеумен тығыз байланыстығын анықтадық. Соның ішінде лизинг пен несие арасындағы айқын болған байланыстар лизингтік операциялардың банктің қаржылық қызметтерінің біріне жататындығына толық негіз бола алады. Себебі, лизинг пен несие арасындағы өзара ұқсастық бұл екеуінің де әу бастан тауар формасында қарызға берілетіндігімен сипатталады. Ал лизинг пен несие арасындағы айырмашылықты олардың экономикадағы атқаратын функцияларынан көреміз.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Горемыкин В.А. Лизинг.-М.:Издательско-торговая корпорация “Дашков и К”2003.
2. Чекморева Е.Н. Лизинговый бизнес: практическое пособие.- М.: Экономика 1993 г.
3. Францева Е.Ф. Лизинг. Справочное пособие.-М.:Издательство <<Приор>>-1998
4. Карп М.В. Финансовый лизинг предприятия.-М.: Финансы. ЮНИТИ-1998 г.
5. А.Сабитов. Лизингтік операциялардың несиелік сипаты: Өзара байланысы мен айырмашылықтары.-ҚазҰУ хабаршысы.: Алматы <<№5(69)>>-2007 ж.

ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ АНАЛИЗА БУХГАЛТЕРСКОГО БАЛАНСА И МЕТОДИКА ЕГО ЧТЕНИЯ

В рыночной экономике бухгалтерский баланс служит основным источником информации для круга пользователей. Так, баланс организации знакомит собственников, менеджеров и других лиц, связанных с управлением, с имущественным состоянием хозяйствующего субъекта. Из баланса они узнают, чем собственник владеет, т.е. каков в количественном отношении запас материальных средств, которым организация способна распорядиться.

По балансу определяют, сумеет ли организация в ближайшее время выполнить свои обязательства перед акционерами, инвесторами, кредиторами, покупателями или ему угрожают финансовые затруднения.

По балансу определяют также конечный финансовый результат работы организации в виде наращивания собственного капитала за отчетный период, по которому судят о способности руководителей сохранять и преумножать вверенные им материалы и денежные ресурсы, и который отражается в виде чистого дохода.

На основе данных баланса строится оперативное финансовое планирование организации, осуществляется контроль за движением денежных потоков в соответствии с полученным доходом.

Данные бухгалтерского баланса также широко используются налоговыми службами, кредитными учреждениями, а также органами государственного управления.

Бухгалтерский баланс также представляет пользователю финансовой отчетности возможность:

- подсчитать уровень рентабельности;
- оценить структуру активов организации;
- определить ликвидность и финансовую устойчивость.

Для того, чтобы оценить риски и будущее движение денежных средств, бухгалтерский баланс должен быть проанализирован, должна быть определена ликвидность и финансовая устойчивость организации.

Ликвидность определяет период времени, до истечения которого актив быть реализован или обращен в деньги, или должна

быть выплачена задолженность.и долгосрочные,и краткосрочные кредиторы заинтересованы в анализе ликвидности помощью коэффициентов ликвидности.

Эти коэффициенты помогают оценить возможности организации в погашении краткосрочных и долгосрочных обязательств.

Настоящие и будущие владельцы акции изучают ликвидность организации для определения будущих дивидендов или возможностей расширения производственной деятельности. Чем выше ликвидность, тем меньше риск банкротства организации.

Финансовая устойчивость-это возможность организации предпринимать эффективные действия для изменения объемов и временных рамок движения денежных средств для использования в непредвиденных случаях. Например, у организации может накопиться так много задолженностей, что возможности получения денежных средств для расширения производства или для выплаты долгов, по которым истекает срок погашения, очень ограничены или их нет. Организация с высокой степенью финансовой устойчивости способна пережить трудные времена и неожиданные потрясения и воспользоваться доходными инвестициями. Чем выше финансовая устойчивость организации, тем меньше риск ее несостоятельности.[1]

Общей целью анализа бухгалтерского баланса организации является выявление и раскрытие информации о финансовом положении организации и перспективах ее развития, необходимой для принятия решений заинтересованными пользователями финансовой отчетности.

К основным задачам анализа бухгалтерского баланса следует отнести:

- изучение состава и структуры активов бухгалтерского баланса, характеризующих имущественное положение организации;
- изучение состава и структуры капитала и обязательств организации, являющихся источниками формирования ее активов;
- анализ ликвидности отдельных групп активов бухгалтерского баланса;

- анализ платежеспособности и кредитоспособности организации;
- анализ финансовой устойчивости организации;
- анализ угрозы банкротства организации;

При проведении анализа баланса преследуются две основные цели.

Во-первых, проведение анализа баланса имеет своей целью получение информации о способности организации зарабатывать прибыль. Данный аспект является принципиально важным при решении вопросов о выплате дивидендов, возможности расширения и развития бизнеса.

Во-вторых, анализ баланса имеет целью получение информации об имущественном и финансовом положении организации, т.е. о ее обеспеченности источниками для получения прибыли.

Проведение анализа по обоим направлениям должно показать, насколько устойчиво функционирует организация.

Необходимыми условиями успешного анализа баланса являются:

- понимание хозяйственно-экономических условий анализируемой организации и целей ее развития;
- использование информации о принципах ведения учета и составления отчетности;
- владение методикой чтения и анализа баланса.

Чтобы качественно провести анализ бухгалтерского баланса необходимо уметь его читать.

Умение читать баланс это значит знать взаимосвязь его разделов и групп, содержание каждой статьи, способа ее оценки, роли в деятельности организации, связь с другими статьями.

Умение читать бухгалтерский баланс дает возможность:

- получить значительный объем информации организации;
- определить степень обеспеченности организации собственными оборотными средствами;
- установить, за счет каких статей изменилась величина краткосрочных активов;
- оценить общее финансовое положение организации, даже без расчетов аналитических показателей.

Чтение баланса включает в себя:

- оценку изменений итога баланса за исследуемый период;
- сопоставление темпов роста итога баланса с темпами роста объема производства, реализации продукции, валовой и итоговой прибыли;
- изучение основных взаимосвязей разделов, групп и отдельных статей баланса;
- анализ характера изменений отдельных разделов и статей баланса.[2]

Литература

1. К.Ш. Дюсембаев «Анализ финансовой отчетности» - 365с.
2. К.К. Кеулимжанов «Финансовая отчетность» - 262с.

ДЖУМАБАЕВ Б.Б.

*магистрант 1-курса Академии экономики и права,
специальность «Экономика»*

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ БОРЬБЫ С ОТМЫВАНИЕМ ДЕНЕГ В СИСТЕМЕ ФИНАНСОВОГО МОНИТОРИНГА: ОПЫТ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

Противодействие легализации (отмыванию) криминальных доходов, является одним из наиболее важных и актуальных направлений борьбы с организованной преступностью и всеми видами квалифицированных корыстных преступлений. Постепенно процесс отмывания противоправных доходов из этапа развития организованной преступности трансформировался в высокодоходное и эффективное криминальное производство, скрытое от большинства форм социального контроля, по сути, став третьей по величине индустрией в мире по объемам оборотного капитала. Более двух третей криминальных средств легализируются в форме инвестиций в высоко прибыльные отрасли экономики [1].

Отмывание денег является комплексной проблемой, включая вопросы разработки соответствующего законодательства и его реализации в правоприменительной практике, административные рамки, нравственные аспекты.

Отмывание денег тесно переплетается с коррупцией. Не случайно ряд законов США по борьбе с отмыванием денег используются в ходе судебных дел о коррупции, а также включают коррупцию в преступления, служащие основой отмывания денег. Механизмы отмывания денег чрезвычайно разнообразны и охватывают разные по характеру операции. Это значительно осложняет регулирование данной проблемы на основе одного законодательного акта. Поэтому во многих странах существует целая система законов и подзаконных актов, предусматривающих и предотвращающих отмывание денег. К числу таких правовых актов относятся законы, определяющие те или иные аспекты частной жизни или секретности, вопросы финансового, банковского, таможенного регулирования, правила и порядок лицензирования и регистрации компаний [2].

Вместе с тем во многих государствах имеются законы «зонтичного» типа, специально регулирующие основные аспекты данной проблемы и выступающие своеобразным каркасом правовых мер по борьбе с отмыванием денег. В странах со сложившейся правовой системой и придающих большое значение борьбе с преступностью, таких законов может быть несколько. Наиболее ярким примером в данном случае служат США. Основу американского законодательства составляют следующие законы: Закон по борьбе со злоупотреблениями наркотиками, в рамках которого выделен специальный подраздел Н раздела III - Закон о борьбе с отмыванием денег, Закон о коррумпированных и находящихся под влиянием рэкетиров организациях (RICO), Закон о психотропных препаратах (CSA), Раздел 18 статьи 1956 и 1957.

Законодательство каждой страны в сфере борьбы с отмыванием денег имеет свою специфику. Вместе с тем в нем отражены основные принципы и требования, являющиеся общими для большинства стран. Особое внимание следует обратить на следующие правовые принципы.

В одних странах Законы по борьбе с отмыванием денег сосредоточены на доходах от незаконных сделок, в других странах - на доходах от криминальной деятельности. Выбор рода деятельности, доходы от которой подлежат преследованию, зависит от желания и способности государства отслеживать такие доходы, а также от различия в понятиях незаконная и криминальная деятельность, используемых в национальном законодательстве. Например, в некоторых странах, включая США, уклонение от налогов приравнивается к уголовным преступлениям. В других странах это трактуется как незаконная, но не криминальная деятельность.

В большинстве стран отмывание денег признано уголовным преступлением. Этот момент четко зафиксирован в американских законах и законах многих других стран. Более того, в законах ряда стран прямо указывается, что рассмотрению такого рода дел должен отдаваться приоритет по сравнению с другими вопросами.

Другая особенность преступлений, связанных с отмыванием денег, состоит в их вспомогательном характере. Это означает, что подобные преступления служат основой для продолжения и расширения преступной деятельности в других областях. С учетом этого факта целью законов о борьбе с отмыванием денег является не только создание системы мер по пресечению и борьбе с отмыванием денег. Вторая задача состоит в обнаружении и пресечении преступлений, лежащих в основе отмывания денег.

Законы многих стран (США, Греция, Кипр) содержат специальные списки криминальной деятельности, составляющей основу отмывания денег. В этих списках преступления по отмыванию денег поименованы прямо и/или содержатся ссылки на соответствующие статьи других законов (закон Греции) и даже на международные Конвенции по борьбе с отмыванием денег (законодательство Мальты).

В настоящее время списки преступлений, которые служат источником отмывания денег достаточно широкие. Большинство стран ЕС борются с отмыванием денег от таких видов преступлений (чаще всего тяжких), как, торговля оружием, наркотиками, людьми, предметами старины, человеческими органами, терроризм, проституция, мошенничество, нелегальная игра, похищение людей, шантаж и грабеж.

В частности, Уголовный Кодекс Австрии объявляет преступлением отмыwanie всех активов, полученных от совершения серьезных преступлений, влекущих заключение в тюрьму на срок более трех лет.

Уголовный Кодекс Бельгии рассматривает в качестве основы для отмыwania денег все преступления. Специальный закон об отмывании денег от 11.01.1993г. включает терроризм, организованную преступность, торговлю наркотиками, оружием, использование подпольного труда, торговлю людьми, проституцию, незаконное использование гормонов в животных, торговлю человеческими органами, мошенничество, нарушающее финансовые интересы Европейского Сообщества, серьезное и организованное мошенничество в отношении налогов, коррупцию, нетипичные инвестиции, мошенничество, взятие в заложники, кражу или вымогательство с применением насилия и угроз и ложное банкротство.

В Великобритании отмыwanie денег относится к серьезным преступлениям, связанным с торговлей наркотиками, терроризмом, кражей и обманом, грабежом, мошенничеством, вымогательством, нелегальным пользованием депозитов, шантажом.

В Испании Уголовный Кодекс ст. 301 относит отмыwanie денег к разделу о взятках и сходных преступлениях. В него включены все серьезные преступления со сроком тюремного заключения более трех лет. Закон об отмывании денег включает борьбу с доходами от организованных преступлений, терроризма, торговли наркотиками [3, с.118-119].

Списки преступлений, являющихся основой отмыwania денег, не являются окончательными. Они пополняются странами по мере надобности или их готовности проводить расследование иных оснований для отмыwania денег. Во многих странах борьба с отмыванием денег началась исторически с борьбы с наркотиками и лишь позднее распространилась и на другие, в первую очередь, тяжкие преступления. Греческий закон включал первоначально 16 пунктов, и в последующем был расширен другим законом. Список США за несколько десятилетий вырос до 164 пунктов, причем в настоящее время он включает не только тяжкие преступления, но и многие другие, менее опасные для общества и индивидуумов деяния.

В разных странах по-разному решается вопрос о том, включать ли в этот список такие преступления, как уклонение от уплаты налогов, нарушение коммерческой тайны, коррупция. Это зависит в основном от двух главных концептуальных параметров. Во-первых, от нацеленности самого закона: на борьбу с уголовными преступлениями и криминальными кругами, или шире – на борьбу с незаконными действиями. Во-вторых, от того, как классифицируются сами эти действия.

Законодательство закладывает основные принципы функционирования системы по борьбе с отмыыванием денег. Ключевую роль играют следующие положения:

1) Принцип «знай своего клиента», что означает жесткие правила идентификации клиентов

Директива ЕС по борьбе с отмыыванием денег требует от стран-участниц, проведения кредитными и финансовыми институтами обязательной идентификации клиентов. Обычно требование идентификации распространяется не только на физические и юридические лица, осуществляющие крупные или подозрительные операции, но и на определенный круг операций. Так, Закон Греции требует, чтобы идентификация осуществлялась при заключении контрактов, открытии любого рода депозитных счетов, при найме сейфовых ячеек, взятии кредитов под залог.

Законы многих стран в связи с требованием обязательной идентификации запрещают открывать анонимные счета или счета на предъявителя. В последние два года Австрия, единственная среди стран ЕС, разрешавшая иметь анонимные сберегательные книжки, под нажимом ФАТФ разработала программу, предусматривающую ряд поэтапных шагов по их отмене. Центральный банк Аргентины требует от кредитных организаций идентификации клиентов и закрытия счетов, открытых на фиктивные имена, запрещает оплату крупных чеков, выпущенных на предъявителя.

В отдельных случаях законодательство специально оговаривает, в каких случаях не требуется проведение идентификации. В частности, в Греции предусматривает такую возможность для ряда страховых операций небольшого размера и краткосрочного характера, пенсионного страхования.

2) Требование к финансовым и нефинансовым организациям об обязательном сборе и передаче в компетентные органы информации

Система сбора и предоставления регулирующим органам информации о подозрительных сделках складывалась на протяжении последних десятилетий. Это – центральное звено, обеспечивающее эффективность различных способов борьбы с отмыванием денег. Первоначально такая система во многих странах была крайне слабой, а требование о сборе и предоставлении информации было не обязательным. Организации предоставляли информацию не систематически и на добровольной основе. В настоящее время такая система стала обязательной в вопросах, касающихся финансовых учреждений и курирующих их органов, а во многих странах и для других организаций. В США эта система получила название системы обязательной отчетности.

Страны предусматривают в своих законах разные схемы передачи информации регулирующим органам. Например, закон Греции предусматривает, что в каждой организации должен быть выделен специальный человек, к которому будет стекаться информация от руководителей отдельных подразделений. Если шеф подразделения не согласен с тем, что сделка является подозрительной, а служащий полагает ее таковой, информация может быть передана напрямую. В свою очередь, ответственные люди в организациях передают информацию в центральный компетентный орган. В отношении подозрительных сделок кредитные организации имеют право тянуть с их выполнением, если же это по каким-либо причинам невозможно, то передача информации осуществляется немедленно по выполнении сделки или действия.

3) Четкое определение сделок, подлежащих контролю со стороны уполномоченных органов на предмет наличия отмывания денег

Обычно в законодательстве различных стран используются одновременно 2 критерия – значительный размер и характер сделок, который позволяет отнести их к подозрительным или необычным.

а) определение размера сделок, подлежащих контролю на предмет наличия отмывания денег

Страны уделяют особое внимание крупным сделкам, которые могут быть осуществлены в целях отмывания денег. Каждая страна устанавливает собственный количественный «порог» таких сделок, исходя из параметров экономики и других соображений.

В США порогом служат 10 тыс. долл. и для физических, и для юридических лиц. В Аргентине Центральный банк требует от кредитных организаций сообщать о счетах, на которые поступает свыше 50 тыс. песо ежемесячно или 200 тыс. песо в течение года. Мексика контролирует переводы средств через границу размером свыше 20 тыс. долл.

Директива ЕС требует от стран-участниц идентификации клиентов при сделках, превышающих 15 тыс. ЭКЮ. В случае, если сделка или совершаемая операция представляется учреждению «подозрительной», это требуется делать и при меньших суммах. Многие страны ЕС, однако, в своих законодательствах ставят более жесткие требования к размеру контролируемых сумм.

Законодательство призвано обеспечить включение страны в систему международной кооперации, направленной против отмывания денег. В настоящее время законодательство ряда стран препятствует осуществлению международного сотрудничества в борьбе с отмыванием денег. В частности, законы Австрии, Дании, Германии, Люксембурга, Ирландии, Финляндии не позволяют финансовым разведкам этих стран осуществлять обмен информацией с аналогичными учреждениями в других европейских странах. В целях развития международного сотрудничества страны заключают между собой двусторонние договоры о взаимном сотрудничестве в борьбе с отмыванием денег. В ряде стран приняты специальные законы по вопросам международного сотрудничества в области борьбы с отмыванием денег.

Международный опыт показывает, что регулирующие органы должны располагать достаточно широкими полномочиями для осуществления контроля за финансовыми институтами, сбора и передачи информации о подозрительных сделках. Практика показывает также, что эффективность борьбы с отмыванием денег

тесно связана с возможностью доступа регуляторов к необходимой информации даже при наличии в законе положений о коммерческой и банковской тайне. Обязательным условием в этом случае должно быть соблюдение регуляторами требований конфиденциальности полученной информации.

В отдельных странах информация о подозрительных сделках сразу передается от регулирующих государственных или правительственных организаций в правоохранительные органы, которые проводят ее анализ, предпринимая необходимые расследования и передают дело, в случае необходимости, в суд. Эта система достаточно проста, поскольку не требует коренных изменений в административной системе страны, создания каких-либо новых организаций. Вместе с тем, вся огромная и чрезвычайно важная работа по борьбе с отмыванием денег, включая сбор и анализ огромного массива финансовой информации, ложится на плечи существующих организаций, имеющих и другие задачи, помимо борьбы с отмыванием денег. На практике это редко позволяет поставить такую борьбу на систематическую основу, наладить эффективную систему предотвращения отмывания денег в целом.

В США значительная часть работы по сбору и анализу информации, а также проведению расследований в отношении подозрительных сделок также обеспечивается контролирующими финансовыми институтами организациями. Наряду с этим особую роль в борьбе с отмыванием денег играет Федеральное бюро расследований, которое выполняет роль своеобразного зонтика и координатора действий в этой сфере.

Вместе с тем американская административная система борьбы с отмыванием денег показала себя во многих случаях достаточно эффективной, поскольку именно широкие полномочия, финансовый, технический и кадровый потенциал ФБР позволяют обеспечить быстрый и комплексный сбор и анализ информации и проведения расследования. Кроме того, ФБР в ходе расследований широко использует технику проведения секретных операций, не доступную для других организаций.

В ряде стран созданы специальные организации, занимающиеся вопросами борьбы с отмыванием денег. Например, в Канаде это – Центр по анализу финансовых операций и отчетов (Financial

Transaction and Report Analysis Center), Японии – Японский офис финансовой разведки (Japanese financial intelligence office, JAFIO), Греции – специальный Комитет по борьбе с отмываем денег, в Аргентине – Комитет по финансовой информации (Financial Information Unit, UIF), Бразилии – Совет по контролю за финансовой деятельностью (Council for Financial Activities Control, COAF). В Мексике существуют две специальных организации – Генеральный директорат для расследования транзакций (Attached General Directorate for Transaction Investigation, DGAIO) и Агентство по борьбе с отмыванием денег (Credit and the Anti-money Laundering). Эти организации часто называют «финансовой разведкой» и им принадлежит очень важная роль в борьбе с отмыванием денег. В задачи этих организаций входит сбор и анализ поступающей от финансовых органов информации, ее расследование, передача дел правоохранительным органам о сделках, которые могут быть связаны с отмыванием денег.

В состав руководства «финансовых разведок» входят представители важнейших финансовых институтов стран (экономических и финансовых министерств, главных банков, бирж). Кроме того, под их крышей объединены представители разных профессий: экономисты, юристы, налоговики, таможенники, бухгалтеры и аудиторы. Фактически подобные организации координируют деятельность разных ведомств.

«Финансовые разведки» имеют разные формы и полномочия. В ряде стран они являются административными/промежуточными органами, в других случаях они представляют собой полицейские или юридические власти или их сочетание. В результате подобные организации создаются под эгидой разных организаций. Например, в Греции – при Министерстве финансов, в Аргентине – при Министерстве юстиции и прав человека, в Мексике – Генеральный директорат функционирует при Секретариате финансов, а Агентство по борьбе с отмыванием денег - при Офисе Генерального прокурора. Опыт стран, имеющих «финансовые разведки», показывает, что их работа эффективна только при наличии соответствующей юридической базы, и эффективной системы сбора и предоставления финансовой информации, идентификации клиентов финансовых организаций.

Для предотвращения отмывания денег при помощи различных мошеннических схем был образован Международный комитет по борьбе с отмыванием денег (он же FATF). На данный момент членами FATF является 31 страна и 19 организаций международного уровня (среди них Интерпол, Европейский Центральный Банк и ряд других влиятельных организаций), которые представляют собой наблюдательный совет [4].

Международный опыт позволяет выделить в качестве приоритетных следующие направления деятельности по противодействию легализации криминальных доходов: ужесточение контроля за валютными операциями; совершенствование механизмов взаимодействия банков, правоохранительных органов и специализированных международных организаций; развитие системы специализации и координации деятельности органов власти по выработке и осуществлению стратегии борьбы с транснациональной организованной преступностью; разработка новых механизмов мониторинга и идентификации лиц, замеченных в связях с организованными преступными сообществами; развитие нормативно-правовой основы для взаимодействия российских правоохранительных органов с зарубежными правоохранительными органами и специализированными международными организациями.

Список использованной литературы

1. Зимин О.В., Болотский Б.С. Проблемы совершенствования законодательства Российской Федерации по противодействию легализации преступных доходов Режим доступа: <http://do.gendocs.ru/docs/index-162483.html>
2. Тимофеева Л.Д. Легализация доходов, полученных организованными преступными группировками, способы борьбы с ними. Режим доступа: <http://ego.uara.ru/ru-ru/issue/2011/03/10/>
3. Жубрин Р. В. Борьба с легализацией преступных доходов: теоретические и практические аспекты / Р. В. Жубрин. – М. : Волтерс Клувер, – 2011. – 488 с.
4. Борьба с отмыванием денег на международном уровне. Сайт компаний Ksk-garant. Режим доступа: <http://ofsh.ru/contacts/>

ЖАЙЫКБАЕВА Р.А.

*магистрант 1 курса
специальности «Учет и аудит»,
КазЭУ им. Т.Рыскулова
г.Алматы*

ОСНОВЫ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ

Аннотация.

В статье рассмотрены теоретические аспекты инвестиционной деятельности организации, изучены стадии ее осуществления. Обоснованы пути привлечения иностранного капитала в экономику Казахстана.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная деятельность, организация, экономический рост, инвестиционный потенциал, инвесторы

Постановка проблемы. В Послании Президента Республики Казахстан - Лидера нации Нурсултана Абишевича Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050» от 14 декабря 2012 года: отмечено, что «Сильное государство занимается не политической выживанием, а политикой планирования, долгосрочного развития и экономического роста» [1]. Главным фактором повышения экономического роста является инвестиционная привлекательность. С веянием времени, произошло изменение форм собственности, на данный момент в основном все организации, осуществляют свою деятельность на частной, смешанной, акционерной собственности. Данное изменение влечет за собой изменение механизма управления и организации инвестиционной деятельности, что соответственно отражается на повышении конкурентоспособности организаций и экономики в целом.

В законодательной системе Республике Казахстан разработана система льгот и преференций, направленных на поддержку инвестиций в отрасли экономики и на эффективную реализацию инвестиционных продуктов.

Инвестиционная деятельность предполагает привлечение финансовых ресурсов, которые направляются на покрытие текущих расходов по реализации инвестиционного проекта. Управление ими основывается на информации, теоретических положениях инвестиционной деятельности организации.

Анализ последних исследований и публикаций. Теоретико-методологической основой исследования послужили труды таких зарубежных ученых как Лоренс Дж. Гитман, Майкл Д.Джонк и российских ученых, как Коробейников О.П., Мартынова Н.С., Ноздрин В.В., Хавин Д.В., а также казахстанских ученых таких как Дюсембаев К.Ш., Назарбаев Н.А., Нурланова Н.К. Однако современные условия ставят новые задачи, которые требуют комплексного подхода к решению проблем, связанных с изменением инвестиционной политики в Казахстане, реформированием национальной системы учета и отчетности.

Цель данной статьи заключается в исследовании теоретических аспектов инвестиционной деятельности организации, изучении стадии ее осуществления.

Изложение основного материала исследования.

В современной экономической литературе встречаются различные трактовки понятия «инвестиции». Зарубежные ученые экономисты Лоренс Дж. Гитман, Майкл Д.Джонк дают следующее определение «... инвестиция – это любой инструмент, в который можно поместить деньги, рассчитывая сохранить или умножить их стоимость и обеспечить положительную величину дохода» [2, с. 10]. Российские ученые Коробейников О.П., Ноздрин В.В., Хавин Д.В. считают, что инвестиции характеризуются как вложения в активы предприятия с целью выпуска новой продукции, повышения ее качества, увеличения количества продаж и прибыли [3, с. 134]. Казахстанский ученый Дюсембаев К.Ш. дает определение инвестициям следующим образом «инвестиции – это вложение денежных средств в некоторые активы на долгосрочной основе» [4, с. 323]. Согласно другой точке зрения инвестиции рассматриваются как накопление основного и оборотного капитала. Существует также мнение о том, что инвестиции - это замораживание ресурсов с целью получения доходов в будущем периоде.

Инвестиции выполняют ряд важных функций:

- расширение и развитие производства в целях обеспечения роста доходов и стабильного функционирования предприятия в будущем;
- своевременное обновление основных производственных фондов экономического субъекта, недопущение их чрезмерного морального и физического износа; повышение технического уровня производства посредством внедрения новых технологий и разработок;
- повышение качества и обеспечение конкурентоспособности продукции и т.д. [5, с.12].

В условиях современной рыночной экономики инвестиционная деятельность представляет собой целенаправленное вложение инвестиций и совокупность практических действий по их реализации. С каждым годом возможности для инвестирования расширяются. Вместе с тем любая коммерческая организация имеет ограниченную величину свободных финансовых ресурсов, доступных для инвестирования [6].

Под инвестиционным потенциалом следует понимать совокупную способность предприятия осуществлять инвестиционную деятельность в целях обеспечения инновационного развития. Соответственно, цель инновационного развития организации заключается в формировании оптимальной структуры инвестиций, их рациональном размещении и обеспечении высокой эффективности использования в конкретных условиях внутренней и внешней среды на основе достижений науки и практики управления.

Инвестиционная деятельность организации осуществляется в несколько стадий, схематически представленных на рисунке 1.

Согласно рисунку 1 инвестиционная деятельность организации начинается с выбора оптимального объекта инвестирования, базирующегося на оценке внутреннего состояния этого объекта и внешней среды, в которой он функционирует. В дальнейшем выбранный объект инвестирования определяет содержание инвестиционного проекта. Инвестиционные проекты рождаются из потребностей организации. Условием жизнеспособности инвести-

ционных проектов является их соответствие инвестиционной политике фирмы. Выбор же оптимального инвестиционного проекта базируется на основополагающем принципе: достигнуть максимальных результатов при минимальных затратах [6].

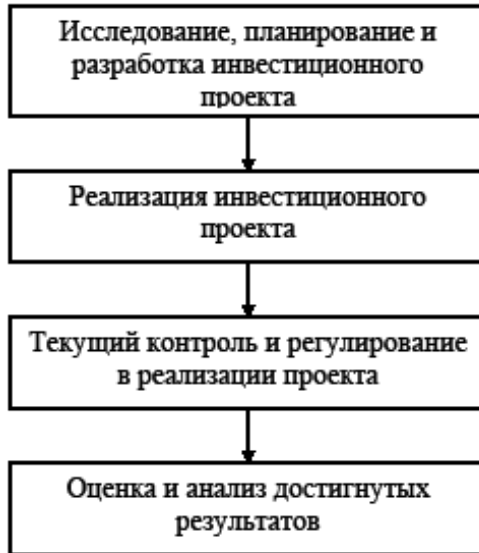


Рисунок 1 - Стадии осуществления инвестиционной деятельности

Любая организация должна быть привлекательной для привлечения инвестиции, инвесторов, с этой целью проводится оценка рыночной активности организации, в которой производится расчет следующих показателей:

- 1) Прибыль на акцию;
- 2) Ценность акции;
- 3) Балансовая стоимость одной акции;
- 4) Коэффициент котировки акции;
- 5) Доходность одной акции;
- 6) Доходность выплаты дивидендов (доля выплаченных дивидендов, дивидендный выход);
- 7) Коэффициент устойчивого развития;
- 8) Коэффициент капитализации [4, с. 260].

Привлечение иностранного капитала является одним из основных источников финансирования, что позволяет развиваться экономике, научно-техническому прогрессу.

В условиях рыночных отношений хозяйствующий субъект не всегда может осуществлять свою деятельность за счет собственных средств, а использует и заемные средства [4, с. 232].

Ситуация, когда организация не ограничивается собственными средствами, а привлекает средства внешних инвесторов, вполне объяснима: всегда выгодно жить в долг, если этот долг обоснован и необременителен. Привлекая заемные средства, собственники организации и ее руководство получают возможность контролировать более крупные потоки денежных средств и реализовывать более амбициозные инвестиционные проекты несмотря на то, что доля собственных средств в общей сумме источников может быть относительно небольшой. Организация становится крупнее: владеть, управлять и работать в такой организации престижнее и выгоднее. Безусловно, при этом подразумевается наличие высокого уровня организации производственной и финансовой деятельности, обеспечивающего эффективность использования заемных средств.

Выводы. В заключение следует отметить, что особое значение в развитие экономики Республики Казахстан заключается в том, чтобы создавать и расширять имеющиеся производства по выпуску конечной продукции, что позволит ей достичь значительных выгод. Поэтому существует необходимость в разработке программ привлечения инвестиций, обеспечивающих благоприятный инвестиционный климат, контроль за использованием этих средств, отбор объектов, имеющих важное значение для экономики Казахстана.

Литература

1. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» от 14 декабря 2012 г. // <http://www.akorda.kz>
2. Гитман Л.Дж., Джонк М.Д. Основы инвестирования. Пер. С англ. – М.: Дело, 1999. – 1008 с.

3. Коробейников О.П., Хавин Д.В., Ноздрин В.В. Экономика предприятия: Учебное пособие. - Нижний Новгород, 2003, - с.134.
4. Дюсембаев К.Ш. Анализ финансовой отчетности. Учебник. - Алматы: Экономика, 2009. - 366 с.
5. Мартынова Н.С. Сущность и классификация инвестиций // Международный бухгалтерский учет, 2007, № 2, - с. 12.
6. Учет и анализ инвестиционной деятельности организации. [электронный ресурс] <http://knowledge.allbest.ru/audit/cc0b65635b3bd68b4d53b88521306d37.html>

ИВИЛКАЗИЕВ А.Е.

Казахский экономический университет им.Турара Рыскулова

МЕТОДЫ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ ИННОВАЦИЙ В ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация:

В статье проанализированы причины возникновения рисков в принятии решения управления объектов в системе образования, классификация риск, рассмотрены различные методы оценки рисков, управления рисками. Рассмотрены разновидности оценок уровня рисков. Приведены эконометрические методы прогнозирования рисков.

Ключевые слова: Риски, разновидности факторов риска, методы управления рисками, математические методы оценки рисков, эконометрические методы прогнозирования рисков.

Рис. 2. Табл. 6. Лит. 7. Формул 14.

Постановка проблем.

Средой возникновения рисков является экономические системы за счет взаимодействия ее структурных подразделений и компонентов, формируются при трениях и не стыковках. Как не парадоксально, а последствия рисков могут быть не только отрицательные, но и положительные. Положительная роль рисков

сводится к сигнализации о необходимости конструктивных действий для погашения сигнала беспокойства. Отсутствие своевременных действий приведет к накоплению и превращению в потенциальные угрозы безопасности позитивной деятельности объекта управления.

Значимые научные проблемы управления рисками, изучение внутренних механизмов нейтрализации рисков и методы оценки с учетом рыночных реалий и управления, прогнозирования рисков требуют своего решения.

Анализ последних исследований и публикаций. С приобретением независимости и переходом на путь формирования рыночной экономики в Казахстане к проблеме экономического риска проявили повышенную заинтересованность в научной среде. В программах Правительства также отражены планы снижения экономических рисков и укрепление национальной безопасности.

В развитие теории рисков и управление имивнесли большой вклад зарубежные экономисты А.П.Альгин, И.Т. Балабанов, И.А. Бланк, Р. Брейли, Ю. Бригхем, Л. Дуглас, Дж.М. Кейнс, С. Майерс, Дж. Маршалл, У. Митчелл, Ф.Х. Найт, Т.Н. Первозванский, Г.В. Савицкая, Л.Н. Тэпман, М. Фридман, А.Н. Фомичев, К. Эрроу и другие.

Из казахстанских ученых экономической науки проблемам рисков в своих трудах изучали Г.Т. Абдрахманова, Я. Аубакиров, У.Б.Баймуратов, Ф.М. Днишев, В.Ю. Додонов, М.Б. Кенжегузин, А.А. Рамазанов, А.М.Сейтказиева, Т.С. Саткалиева, А.Д. Челекбай и многие другие.

Основными целями исследование проблемы управления рисками, методологическое обоснование основных направлений защиты от рисков в контексте обеспечения безопасности, разработка научно-практических рекомендаций и предложений по совершенствованию механизмов снижения рисков, методы оценки с учетом рыночных реалий и управления рисками, разработка прогнозирования эконометрических моделей прогнозирования инноваций в высшей школе.

Основные результаты исследования.

1. В современных условиях наблюдается процесс роста рисков, обусловленный продолжающимся мировым

экономическим кризисом, характеризующимся неустойчивостью финансовых систем и как следствие национальных экономик, ослаблением регулируемости рынков, увеличением сложности их структуры и влиянием ряда других факторов, что обуславливает необходимость постоянного совершенствования методов оценки рисков и стратегий управления ими для субъектов системы образования. Основной задачей современного развития Казахстана является минимизация последствий мирового кризиса и обеспечение дальнейшего устойчивого развития экономики страны и достижения экономических прорывов в приоритетных направлениях.

2. Среди возможных стратегий управления риском рекомендовано использовать стратегии снижения риска, которые по сравнению со стратегиями предупреждения не предполагают отказа от рыночной деятельности. Основными этапами реализации стратегии снижения риска предполагает: измерение риска, определение величины приемлемых потерь, определение возможных изменений в структуре инновационных проектов, образовательных услуг и программ с целью минимизации рисков. Для оценок рисков целесообразно использовать многофакторные экономические модели, которые позволяют учесть влияние факторов на результирующий показатель относительно основной тенденции его развития.

3. Для оценки риска по отдельному показателю в условиях значительной его изменчивости предложено использовать модели с зависимым фактором типа «продукт-процесс». Для оценки риска предложено использовать основные методы: локализации, уклонения, рассеивания и компенсации риска. Каждый из этих методов обладает определенными преимуществами и недостатками и на различных рынках или на разных временных этапах одного рынка они отличаются по своей эффективности. Вследствие этого о целесообразности использования того или иного метода оценки риска можно говорить лишь основываясь на результатах предварительного тестирования на реальных данных. На практике выбор метода должен определяться с учетом состава и структуры

рынка образовательных услуг, доступности статистических данных и информационного обеспечения, вычислительной мощностью и рядом других факторов.

4. В Казахстане использование традиционно применяемых методов управления рисками является эффективным как на стабильном рынке образовательных услуг. В качестве методического инструментария управления риском предлагается использовать принципы системного подхода, методы оценки и анализа, эконометрического моделирования прогноза инноваций с выявлением воздействующих показателей на нее в высшей школе.

Мировой опыт показывает, игнорирование или недооценка риска сдерживает развитие общества, обрекая на застой, без создания реальных условий, позволяющих объектам управления идти на обоснованный риск, нельзя преодолеть отставание и выйти из кризисного состояния. Развитие рыночной экономики, усиление конкуренции меняет концептуальные подходы к понятию риска, становясь неотъемлемой составляющей предпринимательской деятельности.

Риски могут возникнуть при принятии решения в неопределенных ситуациях в силу недостатка, неточности, нестабильности либо полном отсутствии информации несовершенстве методов исследования, а последствия при реализации выбранного решения могут наступить как благоприятные, так и неблагоприятные[1].

Одним из основных направлений стратегического анализа при принятии решения, осуществляемого на уровне высшего руководства, является разработка инноваций, обеспечивающий рост и процветание объекта управления. Основными целями внедрения инновационных проектов в объекты управления системы образования являются повышение конкурентных преимуществ, минимизация себестоимости образовательных услуг и программ. При внедрении инновационных проектов важными являются как их новизна, так и финансовые результаты.

Причины, вызывающие риски определяют его разновидность. Предпосылки, обуславливающие возможность и действительность рискованных событий являются фактором риска и подразделяются в

зависимости от классификационного признака на *объективные и субъективные; управляемые, трудноуправляемые и неуправляемые* и прочие разновидности.

Иногда возникновение рискованной ситуации может спровоцировать другая рискованная ситуация.

Выбор наиболее оптимальной стратегии управления риском из возможных вариантов, отвечающий конкретной ситуации, является одной из важнейших задач руководства объекта управления, в том числе и системы образования. Для принятия решения по выбору метода и оценки достоинств или недостатков рассматриваемых вариантов стратегии, может способствовать эконометрическая модель.

Существующие методы управления рисками, используемые в производственной деятельности объектов управления системы образования, подразделяются на методы: локализации, уклонения, рассеивания и компенсации риска [2, 3].

Методы *локализации* риска позволяют выделять и идентифицировать факторы риска в структурное подразделение «рискованной» участка деятельности объекта управления системы образования для контроля риска при обеспечении своевременного развертывания требуемых мероприятий по защите от него. Методы применимы при внедрении инновационных проектов, освоении новых видов образовательных услуг, коммерческий успех которых вызывает сомнения.

Более распространены методы *уклонения от риска*, применяемые для объектов, работающих только с надежными контрагентами, применяющие тактику не расширения круга партнеров или инновационных и других проектов, если возникают сомнения в их реализации.

Тонким инструментарием управления рисками являются методы *диссипации*. Эти методы распределяют общий риск между участниками, заинтересованными в снижении уровня собственного риска, смещая рубежи «стихийного» рынка, создаются акционерные общества с привлеченными партнерами, которые приобретают или обмениваются акциями объектов управления, вступают в различные объединения и прочие. В

системе образования эти методы состоят из следующих вариантов диверсификации:

- в деятельности применяют маркетинговые способы снижения риска, к которым относятся расширение используемых новейших технологий и ассортимента предлагаемых услуг или продукции, ориентированные на разные социальные группы потребителей и другие;
- на рынке сбыта, предусматривается реализация ассортимента услуг и выпускников одновременно на нескольких рынках.

Для преодоления риска использование метода *компенсации риска* предусматривает создание механизмов предупреждения опасности или смягчения последствий нежелательных событий, к наиболее эффективным относится стратегическое планирование, охватывающее все области деятельности объекта управления, разработка которой предугадывает появление «узких» мест в производственном цикле. Методы прогноза экономики, маркетинга, мониторинга социально-экономической и нормативно-правовой сферы, методы формирования системы ресурсов сконцентрированных внутри объекта управления, а также экономико-математические методы оценки принятия управленческих решений входят в группу методов компенсации риска. Залогом успешного управления рисками на объекте управления системы образования является комплексное применение адекватных математических моделей с профессиональной интуицией и опытом руководителя.

Изменчивость (колеблемость) вероятного результата как случайной величины (степень отклонения результата от средней величины и измеряется дисперсией), среднее ожидаемое значение показателя эффективности принятия решения (математическое ожидание величины оценки события, связанного с неопределенной ситуацией) являются критериями измерения величины риска по методу количественной оценки риска. *Абсолютная колеблемость* – среднеквадратическое отклонение, *относительная колеблемость* – коэффициент вариации, отношение среднеквадратического отклонения к математическому ожиданию величины оценки события – *вариация*.

Оценить уровень риска можно, сравнивая ожидаемые доходы и убытки двух и более вариантов инновационных проектов (1)[1, 3].

$$K_i = P_i / Y_i \quad (1)$$

где: K_i – коэффициент риска i -го варианта;

P_i – ожидаемый доход i -го варианта;

Y_i – ожидаемый убыток i -го варианта.

K_i определяет доход, который приходится на 1 тенге убытка, поэтому выбирается вариант проекта с максимальным K_i .

Метод оценки риска с использованием коэффициента риска (2) по рекомендуемой классификации: минимальный ($K_p \in (0; 0,1)$), допустимый ($K_p \in (0,1; 0,3)$), высокий ($K_p \in (0,3; 0,6)$) и если (K_p более 0,6) – недопустимый, который ведет к банкротству риск [1, 3].

$$K_p = Y/C, \quad (2)$$

где: Y – максимально возможная сумма убытка;

C – объем собственных финансов с учетом известных поступлений финансовых средств.

Оценивая риск лицо, принимающее решение определяет объем вероятного убытка от принятия конкретного решения, что позволит оценить возможные потери, включающие:

- угроза потери дохода другими подразделениями, которые не понесли убытков, но в тесной взаимосвязи с пострадавшим подразделением;
- убытки чистого дохода;
- перерыв в деятельности объекта управления;
- потери собственности (прямые, непрямые);
- убытки от поврежденной или арендованной собственности, расходы, отягощенные ответственностью перед третьими лицами и другие потери.

Если для предыдущего метода недостаточно статистических данных оценки риска, то можно использовать экспертный метод оценки.

Прогноз основных показателей инновационной деятельности системы образования предлагается с помощью эконометрических методов простого динамического анализа, многофакторного регрессионного анализа, анализа авторегрессионных зависимостей. Эффективность применения эконометрических методов оценки взаимосвязей основных показателей системы образования, разработки на ее основании прогноза зависит от знания сущности метода эконометрики и его оценки информации.

К элементарному методу прогноза относится выявление тенденций изменения основного показателя, рассматриваемого как функция одной переменной – времени t . Установление закономерностей изменения во времени и определение их параметров, меры устойчивости (статистическая надежность коэффициентов регрессии, коэффициентов вариации) относятся задачами этого метода, а возможности и реальная область применения определяются экономическим содержанием динамических процессов объекта управления [4, 5, 6].

Для прогноза основных показателей системы образования на будущие периоды необходимо определить их взаимосвязь, влияние на результирующий показатель, построить модели расчета прогноза и определить адекватность этих моделей, для чего можно применить корреляционно-регрессионный метод. Корреляция сравнивает тесноту связи двух и более показателей, которая показывает степень влияния одного показателя на другого, позволяет осуществить анализ по определению возможного воздействия на показатель через другой, формируя мультиколлениарность между ними.

Для прогноза показателей в парной регрессии строится зависимость (3).

$$Y_t = a + b*t, \quad (3)$$

где Y – прогнозное значение показателя;

t – порядковый номер периода.

Для учета факторов, влияющих на изменение прогноза показателя, применяется метод многофакторной регрессии и строится регрессионная зависимость (4).

$$\hat{y} = a_0 + a_1 * x_1 + a_2 * x_2 + \dots + a_t * x_t, \quad (4)$$

где x_t – факторы, влияющие на изменение прогнозируемых показателей;

a_i – коэффициенты регрессии.

По формуле (5) вычисляется коэффициент корреляции.

$$r = \frac{N \sum xy - \sum x \sum y}{\sqrt{[N \sum x^2 + (\sum x)^2][N \sum y^2 - (\sum y)^2]}} \quad (5)$$

где r – коэффициент корреляции изменяется от -1 до $+1$, доли ед.;

N – количество парных значений двух исследуемых показателей;

x – значения одного показателя за выбранный период времени;

y – значения другого показателя за выбранный период времени.

В общепринятой интерпретации для расчета прогнозного значения показателя коэффициент корреляции может быть вычислен по формуле (6).

$$r = \frac{(a/b)^\alpha - 1}{(a/b)^\alpha + 1}, \quad (6)$$

где

a

| | | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 |
|---|------|------|------|-------|-------|-------|-------|------|-------|-------|-------|
| Объем инновационной продукции, млрд. тенге | y | 65,0 | 74,7 | 120,4 | 156,0 | 152,5 | 111,5 | 82,6 | 142,2 | 236,0 | 379,0 |
| Объем выполненных исследований и разработок, млрд. тенге | $X1$ | 9,0 | 12,4 | 14,6 | 19,2 | 18,8 | 19,2 | 22,0 | 22,8 | 29,5 | 38,0 |
| ОС организаций занятых исследованиями и разработками, млрд. тенге | $X2$ | 9,0 | 12,4 | 14,6 | 19,2 | 18,8 | 19,2 | 22,0 | 22,8 | 29,5 | 38,0 |

| | | | | | | | | | | | |
|--|-----|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|--------|
| Среднегодовая стоимость ОС, млрд.тенге | X3 | 13,6 | 12,4 | 14,6 | 19,2 | 18,8 | 19,2 | 22,0 | 22,8 | 29,5 | 38,0 |
| Инновационная активность предприятий, тыс. респондентов | X4 | 7,2 | 8,0 | 10,4 | 10,6 | 10,9 | 11,2 | 10,1 | 10,9 | 10,7 | 21,5 |
| Среднемесячная номинальная зарплата населения, тыс. тенге | X5 | 23,1 | 28,33 | 34,06 | 40,79 | 52,48 | 60,81 | 67,33 | 77,61 | 90,03 | 101,08 |
| Оценка денежных доходов населения, в среднем на душу в месяц, тыс. тенге | X6 | 10,5 | 12,82 | 15,79 | 19,15 | 25,23 | 32,98 | 34,28 | 38,78 | 45,94 | 51,76 |
| Среднемесячная зарплата занятых в высшей школе, тыс. тенге | X7 | 21,5 | 25,5 | 30,3 | 36,0 | 45,6 | 51,0 | 60,8 | 71,1 | 87,5 | 102,2 |
| Численность персонала, занятого исследованиями и разработками, тыс. чел. | X8 | 16,6 | 16,7 | 18,9 | 19,6 | 17,8 | 16,3 | 15,8 | 17,0 | 18,0 | 20,4 |
| Число ВУЗов, единиц | X9 | 180 | 181 | 181 | 176 | 167 | 143 | 148 | 149 | 146 | 139 |
| Численность ППС, тыс.чел. | X10 | 41,0 | 42,3 | 43,4 | 42,8 | 41,2 | 37,8 | 39,2 | 39,6 | 40,5 | 41,2 |
| Численность студентов, тыс. чел. | X11 | 658,1 | 747,1 | 775,8 | 768,4 | 717,1 | 633,8 | 610,3 | 620,4 | 629,5 | 571,7 |
| Примечание – Таблица составлена автором с использованием источника[7] | | | | | | | | | | | |

Таблица 2 – Корреляционная матрица зависимости основных показателей

| | Y | X1 | X2 | X3 | X4 | X5 | X6 | X7 | X8 | X9 | X10 | X11 |
|----|--------------|-------|-------|-------|-------|----|----|----|----|----|-----|-----|
| Y | 1 | | | | | | | | | | | |
| X1 | 0,909 | 1 | | | | | | | | | | |
| X2 | 0,909 | 1 | 1 | | | | | | | | | |
| X3 | 0,918 | 0,987 | 0,987 | 1 | | | | | | | | |
| X4 | 0,914 | 0,860 | 0,860 | 0,859 | 1 | | | | | | | |
| X5 | 0,779 | 0,953 | 0,953 | 0,941 | 0,733 | 1 | | | | | | |

| | | | | | | | | | | | | |
|-----------|--------------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|-------|-------|-------|---|
| X6 | 0,761 | 0,944 | 0,944 | 0,933 | 0,726 | 0,998 | 1 | | | | | |
| X7 | 0,825 | 0,968 | 0,968 | 0,966 | 0,765 | 0,993 | 0,987 | 1 | | | | |
| X8 | 0,763 | 0,513 | 0,513 | 0,504 | 0,674 | 0,271 | 0,239 | 0,330 | 1 | | | |
| X9 | -0,557 | -0,809 | -0,809 | -0,800 | -0,603 | -0,921 | -0,942 | -0,884 | 0,024 | 1 | | |
| X10 | 0,078 | -0,226 | -0,226 | -0,241 | -0,038 | -0,457 | -0,501 | -0,383 | 0,615 | 0,748 | 1 | |
| X11 | -0,445 | -0,648 | -0,648 | -0,710 | -0,501 | -0,776 | -0,795 | -0,771 | 0,174 | 0,869 | 0,745 | 1 |

Примечание – Таблица рассчитана автором

Так как на объемы инновационной продукции высшей школы (Y) влияют объемы выполненных исследований и разработок ($X1$) и численность персонала, занятого исследованиями и разработками ($X8$), то для расчета прогноза Y необходимо предварительно рассчитать прогнозы $X1$ и $X8$ на соответствующие прогнозные периоды.

Для отбора более точного прогнозапоказателей дополнительно используем методы экспоненциального сглаживания и скользящего среднего с оценкой точности прогноза.

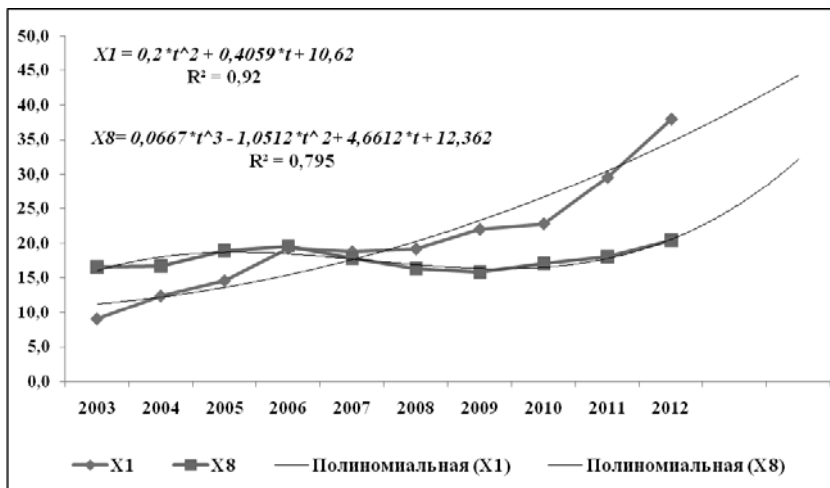
Так для построения трендовых моделей строим графики для $X1$ и $X8$ (рисунок 1) соответственно второго (для $X1$) и третьего (для $X8$) порядка, адекватность определим по коэффициентам, которые должны превысить критичное значение 0,7 ($R_{X1}^2 = 0,92$ и $R_{X8}^2 = 0,795$).

Для расчета прогноза $X1$ и $X8$ используем полученные трендовые модели (11, 12).

$$X1 = 0,2 * t^2 + 0,406 * t + 10,62 + e \quad (11)$$

$$X8 = 0,067 * t^3 - 1,051 * t^2 + 4,662 * t + 12,362 + e \quad (12)$$

где e – случайная компонента.



Примечание– Рисунок составлен автором [7]
 Рисунок 1. Динамика факторов XI и $X8$

Используя множественную регрессию, определяем параметры регрессионной статистики, дисперсионного анализа, коэффициенты регрессионного анализа объема инновационной продукции (таблица 3).

Таблица 3 – Регрессионный анализ объема инновационной продукции высшей образования Казахстана

| | | | | | |
|--------------------------|--------|----------|----------|-------|--------------|
| Регрессионная статистика | | | | | |
| Множественный R | 0,972 | | | | |
| R-квадрат | 0,946 | | | | |
| Нормированный R-квадрат | 0,930 | | | | |
| Стандартная ошибка | 24,891 | | | | |
| Наблюдения | 10 | | | | |
| Дисперсионный анализ | | | | | |
| | df | SS | MS | F | Значимость F |
| Регрессия | 2 | 75347,95 | 37673,97 | 60,81 | 3,7613E-05 |
| Остаток | 7 | 4336,96 | 619,57 | | |

| | | | | | | | | |
|---------------|--------------|--------------------|--------------|------------|------------|-------------|--------------|---------------|
| Итого | 9 | 79684,90 | | | | | | |
| | Коэффициенты | Стандартная ошибка | t-статистика | P-значение | Нижние 95% | Верхние 95% | Нижние 95,0% | Верхние 95,0% |
| Y-пересечение | -453,07 | 103,22 | -4,389 | 0,003 | -697,15 | -208,99 | -697,15 | -208,99 |
| X1 | 7,89 | 1,153 | 6,841 | 0,000 | 5,16 | 10,62 | 5,16 | 10,62 |
| X8 | 25,01 | 6,384 | 3,918 | 0,006 | 9,92 | 40,11 | 9,92 | 40,11 |

Продолжение таблицы 3

| ВЫВОД ОСТАТКА | | | |
|---|-----------------|---------|---------------------|
| Наблюдение | Предсказанное Y | Остатки | Стандартные остатки |
| 1 | 32,9 | 32,105 | 1,462 |
| 2 | 62,8 | 11,872 | 0,541 |
| 3 | 135,1 | -14,654 | -0,668 |
| 4 | 188,1 | -32,101 | -1,462 |
| 5 | 139,7 | 12,784 | 0,582 |
| 6 | 106,1 | 5,472 | 0,249 |
| 7 | 115,6 | -32,981 | -1,502 |
| 8 | 152,7 | -10,501 | -0,478 |
| 9 | 230,2 | 5,739 | 0,261 |
| 10 | 356,7 | 22,266 | 1,014 |
| Примечание – Таблица рассчитана автором | | | |

Из таблицы 3 видно, что множественный критерий $R=0,972$, детерминанта $R^2=0,946$, нормированный $R^2=0,93$ превышают критичное значение 0,68, и следовательно, значимы. Значимость F и P -значение намного меньше критичного значения 0,05, F -Фишера, t -Стьюдента превысили значения 2,0, что свидетельствует об адекватности полученной регрессионной модели (13).

$$Y = -453,07 + 7,89 * X1 + 25,01 * X8 + e \quad (13)$$

где e – случайная компонента.

Выполним расчеты прогноза объема выполненных исследований и разработок высшей школы страны на 11-13 периоды по трендовой модели (11), используем методы экспоненциального сглаживания и скользящего среднего, а результаты приведем в сводной таблице 4.

Таблица 4 – Сводный прогноз объема выполненных исследований и разработок высшей школы Казахстана на 2013-2015 годы

| | Регрессионная модель | Трендовая модель | Экспоненциального сглаживания | Скользящего среднего |
|--|--|--|--|---------------------------------------|
| | $X1=6,22065+2,6056*t+e$, при $R^2=0,886$; $F=62,4$; t -статистика=7,9 | $X1=0,2*t^2$ $+ 0,406*t$ $+10,62+e$, при $R^2 =$ 0,92 | $\alpha=0,15$; ср.станд. откл=0,150 | интервал=2; ср.станд. откл=0,06 |
| 2013 | 34,88 | 39,29 | 36,94 | 36,4 |
| 2014 | 37,49 | 44,29 | 35,109 | 36,2 |
| 2015 | 40,09 | 49,70 | 37,23 | 38,8 |
| Примечание – Расчеты выполнены автором | | | | |

Проведя анализ полученных прогнозных значений и оценивая параметры точности прогноза фактора $X1$, предполагаем, что более реальными будет рассчитанный по методу скользящего среднего.

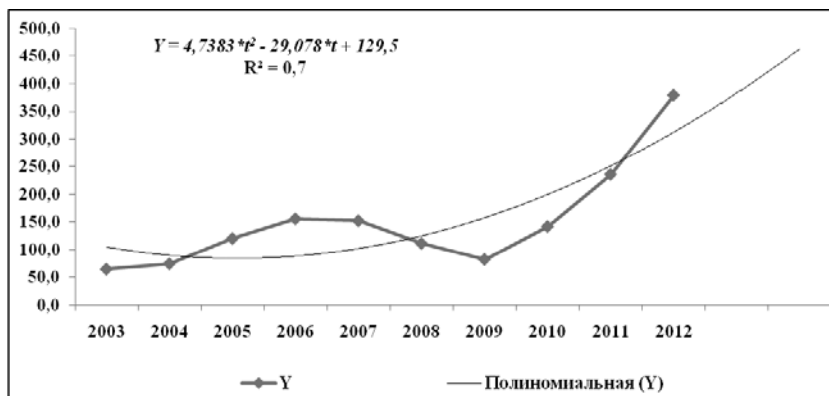
Рассчитаем прогноз численности персонала, занятого исследованиями и разработками в высшей школы Казахстана на 2013, 2014 и 2015 годы, используя полученные трендовую модель (12). Для альтернативных прогнозов применим методы экспоненциального сглаживания и скользящего среднего, а результаты отметим в сводной таблице 5.

**Таблица 5 – Сводный прогноз численности персонала,
занятого исследованиями и разработками в высшей
школе РК на 2013-2015 годы**

| | Трендовая модель | Экспоненциального сглаживания | Скользящего среднего |
|--|---|---|---|
| | $X8=0,067*t^3 - 1,05*t^2 + 4,66*t + 12,36 + e$, при $R^2 = 0,795$ | $\alpha=0,11$; ср. станд. откл= $0,084$ | интервал=2; ср. станд. откл= $0,036$ |
| 2013 | 25,23 | 20,126 | 19,4 |
| 2014 | 32,19 | 18,602 | 18,5 |
| 2015 | 41,85 | 18,549 | 18,6 |
| Примечание – Расчеты выполнены автором | | | |

Проанализировав параметры точности прогноза $X8$ можно сделать вывод, что более точным представляется прогноз, рассчитанный методом скользящего среднего.

Графически отобразим динамику (рисунок 2) объемов инновационной продукции высшей школы (Y) и построим трендовую модель (14), проверив ее адекватность.



Примечание – Рисунок составлен автором [7]
Рисунок 2. Динамика объемов инновационной продукции высшей школы РК

$$Y = 4,738 * t - 29,078 * t + e \quad (14)$$

где e – случайная компонента.

Полученные регрессионную (13) и трендовую модели (14) используем для вычисления прогноза объема инновационной продукции высшей школы на 11-13 периоды, соответствующие 2013, 2014 и 2015 годам. Методы экспоненциального сглаживания и скользящего среднего используем для альтернативных прогнозов Y . Все результаты представим в сводной таблице (таблица 6).

Таблица 6 – Сводный прогноз объема инновационной продукции высшей школы Казахстана на 2013-2015 годы

| | Регрессионная модель | Трендовая модель | Экспоненциального сглаживания | Скользящего среднего |
|------|----------------------|------------------|--|--|
| | | | $\alpha=0,10$; ср. станд. откл= $0,307$ | интервал= 2 ; ср. станд. откл= $0,152$ |
| 2013 | 320,95 | 382,98 | 363,71 | 329,55 |
| 2014 | 296,36 | 462,88 | 288,46 | 300,58 |
| 2015 | 320,09 | 552,26 | 317,80 | 344,55 |

Примечание – Расчеты выполнены автором

Проведя анализ параметров точности прогноза по перечисленным моделям объема инновационной продукции высшей школы, можно сделать вывод, что более достоверными являются прогнозные значения, рассчитанные по регрессионной модели.

Анализируя полученные прогнозные значения основных показателей можно сделать вывод, что в 2013-2014 годах риск снижения объемов исследований и разработок, сокращения численности, занятых в исследования и разработках, также имеется риск спада в общих объемах инновационных продукциях (Y). Нок 2015 году снижается риск и будет наблюдаться незначительный рост (на 0,5%) численности персонала, занятого

в исследованиях, возрастут примерно на 7,5% к предыдущему году объемы инновационной продукции, выполненных исследований и разработок.

ВЫВОДЫ

1. В современных условиях наблюдается процесс роста рисков, обусловленный продолжающимся мировым экономическим кризисом, характеризующимся неустойчивостью финансовых систем и как следствие национальных экономик, ослаблением регулируемости рынков, увеличением сложности их структуры и влиянием ряда других факторов, что обуславливает необходимость постоянного совершенствования методов оценки рисков и стратегий управления ими для субъектов системы образования. Основной задачей современного развития Казахстана является минимизация последствий мирового кризиса и обеспечение дальнейшего устойчивого развития экономики страны и достижения экономических прорывов в приоритетных направлениях.

2. Среди возможных стратегий управления риском рекомендовано использовать стратегии снижения риска, которые по сравнению со стратегиями предупреждения не предполагают отказа от рыночной деятельности. Основными этапами реализации стратегии снижения риска предполагает: измерение риска, определение величины приемлемых потерь, определение возможных изменений в структуре инновационных проектов, образовательных услуг и программ с целью минимизации рисков. Для оценок рисков целесообразно использовать многофакторные экономические модели, которые позволяют учесть влияние факторов на результирующий показатель относительно основной тенденции его развития.

3. Для оценки риска по отдельному показателю в условиях значительной его изменчивости предложено использовать модели с зависимым фактором типа «продукт-процесс». Для оценки риска предложено использовать основные методы: локализации, уклонения, рассеивания и компенсации риска. Каждый из этих методов обладает определенными преимуществами и недостатками

и на различных рынках или на разных временных этапах одного рынка они отличаются по своей эффективности. Вследствие этого о целесообразности использования того или иного метода оценки риска можно говорить лишь основываясь на результатах предварительного тестирования на реальных данных. На практике выбор метода должен определяться с учетом состава и структуры рынка образовательных услуг, доступности статистических данных и информационного обеспечения, вычислительной мощностью и рядом других факторов.

4. В Казахстане использование традиционно применяемых методов управления рисками является эффективным как на стабильном рынке образовательных услуг. В качестве методического инструментария управления риском предлагается использовать принципы системного подхода, методы оценки и анализа, эконометрического моделирования прогноза инноваций с выявлением воздействующих показателей на нее в высшей школе.

Литература

1. Савицкая Г.В. Анализ эффективности и рисков предпринимательской деятельности: методологические аспекты. М.: ИНФРА-М, 2008. – 272 с.
2. Fabozzi F.J. (ed.) *Advances in fixed income Valuation, modeling and risk management* Pennsylvania: Associate New Hope, 2007
3. Рэдхэд К., Хьюс С. Управление финансовыми рисками. Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М. 2006.
4. Льюис К. Методы прогнозирования экономических показателей. – М.: Финансы и статистика, 1986. – 130с.
5. Бокс Дж., Дженкинс Г. Анализ временных рядов. Прогноз и управление. /Пер. с англ. Под ред. Л.Н.Большева. М.: Наука, 1977, 407с.
6. Рахметова Р.У. Краткий курс по эконометрике. Учебное пособие. –Алматы: КазЭУ, 2009. – 68 с.
7. Статистические данные за 2003-2012 годы. //Агентство Республики Казахстан по статистике. –www.stat.kz.

ИСАТАЕВА А.
Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ-нің
«Бухгалтерлік есеп және аудит»
кафедрасының магистранты

ҚАРЖЫЛЫҚ ЖАҒДАЙДЫҢ АҚПАРАТТЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТІЛУІ

Кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдаудың ақпараттық негізі қаржылық есеп беру болып табылады.

Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 28- ақпанның №234 –III «Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы» заңына сәйкес 2007 жылдан бастап қаржылық есеп беруге мыналар жатады:

- 1) Бухгалтерлік баланс;
- 2) Кіріс және шығыс туралы есептілік;
- 3) Ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп.
- 4) Меншікті капитал қозғалысы туралы есептілік.
- 5) Түсіндірме хат

Онда сонымен қатар түсіндірме хат болады, сондай-ақ қаржылық есеп беруге негізделген немесе қаржылық есептен алынған материалдармен толықтырылуы мүмкін және бұл материалдар солармен бірге оқылады. Түсіндірме хатта, берілген субъектінің есеп және есеп берудің қандай саясатын ұстап отырғандығы және қаржылық есепті пайдаланушылардың талаптарына сай басқа да ақпараттар жазылуы тиіс. Мысалы, оған: субъектіге әсер етуші тәуекел мен белгісіздік туралы, қаржылық есепте жазылған міндеттемелер туралы түсініктерді жазуға болады. Нарықтағы географиялық сегменттер, сомалық ерекшеліктер, қызмет түрлері туралы ақпараттар, баға өзгерісінің әсері туралы мәлімдемелер және басқалары қосымша ақпарат ретінде қарастырылады.

ҚР-да бухгалтерлік есепті реформалау процесі барысында есеп беруді құру мақсаттарына жаңа көзқарастар пайда болды және оның бағыты өзгерді. «Қаржылық есептің мақсаты - бухгалтерлік есепті» №2 «Бухгалтерлік баланс және қаржылық есептегі негізгі ашылулар» деген стандартында көрсетілгендей,

бұл қолданушыны заңды тұлғаның қаржылық жағдайы және оның қызметінің нәтижелері мен есепті кезеңдегі қаржылық жағдайында болған өзгерістер туралы пайдалы, маңызды әрі дәл ақпараттармен қамтамасыз ету болып табылады. Қаржылық есеп негізінен өтелген жағдайлардың қаржылық нәтижелерін және де кәсіпорын үшін инвестициялық шешімдер мен несие беру бойынша шешімдерді шешу үшін, сондай-ақ субъектінің болашақтағы ақша ағымдарын және осы субъектіге сеніп тапсырылған ресурстар мен басқарушы органдардың жұмыстарымен байланысты ресурстар мен міндеттемелерді бағалау үшін қажетті пайдалы ақпараттарды сипаттайды. Алайда қаржылық есеп қолданушыларға экономикалық шешімдерді қабылдау үшін қажетті барлық ақпараттарды қамтымайды. Қаржы есебін пайдаланушылар қабылдайтын экономикалық шешімдер субъектінің ақша қаражаттарын айналдыру мүмкіндігін бағалауды, сондай-ақ оларды айналдыру уақытын есептеу және нәтижеге сенімді болуын талап етеді. Бұл нәтижесінде, субъектінің өз жұмысшыларына және жабдықтаушыларына ақы төлеу, пайызды төлеу, несиені қайтару және табысты тарату қабілетін анықтайды. Егер де қолданушылар тек қана субъектінің қаржылық жағдайын, қызметін және оның өткен есепті мерзімдегі қаржылық есебінің өзгерісін сипаттайтын ақпараттармен емес, сонымен қатар барлық қажетті ақпараттармен жабдықталған болса, онда олар, яғни қолданушылар ақша қаражаттарының айналдыру мүмкіндігін одан да жақсы бағалайды. Бірақ коммерциялық құпияны қорғау туралы заң қолданушылар алатын қаржылық ақпаратқа шек қояды, дегенмен олардың ішінде кейбіреулері (тергеу органдары, ревизорлар, аудиторлар) өкілдігі болған жағдайда қаржылық есепте көрсетілген ақпараттарға қосымша ақпараттарды талап ете алады. Қолданушылардың көпшілігі қаржылық есепке қаржылық ақпараттың басты көзі ретінде сенуі тиіс.

Нарықтық экономика жағдайында қаржылық есеп шаруашылық субъектілерінің қызметі жөнінде қаржылық ақпараттардың жүйелендірілген бірден-бір көзіне, әр түрлі ұйымдық-құқықтық нысандардағы шаруашылық субъектілерінің өзара негізгі байланысына және басқару шешімдерін қабылдауға

қажетті аналитикалық есептердің ақпараттық базасына айналды. Кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдауда негізгі ақпарат көзі қызметін бухгалтерлік баланс атқарады.

Баланс - есепті жылдың басындағы және соңындағы кәсіпорынның қаржылық жағдайын сипаттайды және маңызды қызметтер атқарады. Біріншіден, баланс меншік иелерін шаруашылық субъектісінің мүліктік жағдайымен таныстырады. Осы арқылы олар бұл субъекті нені иеленеді, материалдық құралдардың сандық және сапалық қорлары қандай, кәсіпорын жақын арада үшінші жақ алдындағы өз міндеттемелерін ақтай ала ма, соны білдіреді. Екіншіден, басшылар кәсіпорынның басқа ұқсас кәсіпорындар жүйесіндегі өз орны, таңдап алынған стратегиялық бағытының дұрыстығы туралы, ресурстарды пайдалану тиімділігінің салыстырмалы сипаты және кәсіпорынды басқару бойынша әр түрлі сұрақтарға шешімдер қабылдау туралы түсінік алады. Үшіншіден, баланстың мазмұны, оны ішкі қолданушылары сияқты сыртқы қолданушыларға да пайдалануға мүмкіндік береді. Мысалы, аудиторлар жұмыс процесінде дұрыс шешім қабылдау үшін өз тексеріс жұмысын жоспарлауда, сондай-ақ клиенттің сыртқы есеп берудегі есеп жүйесінде мүмкін болатын, әдейі жасалынған және әдейі жасалынбаған қателіктер аумағындағы әлсіз жақтарын шығару үшін көмек алады, ал талдаушылар қаржылық талдаудың бағытын анықтайды.

Баланс ақпараттары негізінде сыртқы қолданушылар берілген кәсіпорынмен өзінің серіктесі ретінде жұмыс жүргізудің мақсатқа сәйкестігі және оның шарттары туралы шешімдер қабылдай алады; өз салымдарының мүмкін болатын тәуекелділіктерін және берілген кәсіпорынның акцияларын иеленудің орындылығын және басқа шешімдерді бағалайды. Баланстың маңыздылығы соншалық, көп жағдайда қаржылық жағдайды талдауды баланстық талдау деп атайды.

Бухгалтерлік баланс қаржылық есептің негізгі түрі бола отырып, ол есепті кезеңдегі кәсіпорын мүлкінің құрамы мен құрылымын, ағымдағы активтердің айналымдылығы мен өтімділігін, меншікті капитал мен міндеттеменің қолда барын, дебиторлық және кредиторлық борыштың динамикасы мен

жағдайын және кәсіпорынның несие қабілеттілігі мен төлеу қабілеттілігін анықтауға мүмкіндік береді. Баланс көрсеткіштері кәсіпорынның капиталын орналастыру тиімділігін, оның ағымдағы және алдағы кезеңдегі шаруашылық қызметке жетуі, қарыз көздерінің көлемі мен құрылымын, сондай-ақ оларды ынталандыру тиімділігін бағалауға мүмкіндік береді. Осылайша, бухгалтерлік балансты талдау үшін және кәсіпорынның қаржылық жағдайын бағалауда ақпараттың ең қажетті түрі болып табылады.

Қазірге дейін бухгалтерлік баланс екі бөліктен: актив және пассивтен тұратын кесте түрінде құрылып келді. Активтер, баланс кәсіпорынының есепті кезеңде бақылап, таратып отыратын мүмкіндік және қарыздық құқық құны ретінде көрсетіледі. Пассивтер кәсіпорынның заемдар мен кредиторлық қарыздар бойынша міндеттемелері болып табылады, оларды өтеу мүлік құнының немесе келіп түсетін табыстың төмендеуіне әкеліп соқтырады.

Мүліктің түрлері және олардың қалыптасу көздері сапалық біркелкі белгілері бойынша топтастырылады. Осының нәтижесінде баланстың активі мен пассиві мүлік және оның қалыптасу көздерінің біркелкі экономикалық топтарының аз ғана санынан құралады, ал оның ішінде әр топ өз алдына жекежеке элементтер мен қорытындыланған керсеткіштерден тұрады. Актив пен пассивтегі бұндай жеке элементтер мен қорытындырылған керсеткіштер баланс баптары деп аталады.

Баланстың актив бөлімінің құрылымына сай ерекшелік - бұл яғни баланс бөлімдері мен баптарының әр бөлім ішінде (шегінде) қатаң, белгілі бір дәйектілікпен орналасуы - яғни олардың өтімділік дәрежесіне байланысты мына принцип бойынша: өтімділік дәрежесі аз активтерден өтімділігі көп активтерге дейін, демек басында баланстың өтімділігі жағынан төмен бөлімдері мен баптары жазылады, содан кейін өтімділігінің өсу деңгейіне байланысты жоғары өтімді активтер жазылады. Осы принцип бойынша активтің қорытынды баптары ең өтімді айналым қаражаттары (ағымдағы активтер) болып табылады.

Олар қысқа мерзімді қаржылық салымдар, кассадағы, есеп айырысу және валюталық шоттардағы ақша қаражаттары, сондай-ақ басқа да ақша қаражаттары.

Баланс пассивінің бөлімдері мен баптары төлем мерзімінің жеделдік дәрежесіне байланысты мына принципке сай құрылды: төлем мерзімінің жеделдігі аз бағыттарынан жеделдігі көп бағыттарға дейін.

Бухгалтерлік стандарттың іске қосылуынан бастап бухгалтерлік баланс жаңаша анықталады және оның екі бөлігі мен элементтері де жаңаша сипатталады.

Олардың түсіндірмесі нарықтық экономикасы дамыған елдердің бухгалтерлік есеп және аудит тұрғысындағы жетекші ғалымдардың еңбектеріне арқа сүйейді.

Осыған орай ағылшын тілінен орыс тіліне аударылған оқулықтардың және тәжірибе құралдарының авторларының пікірлері теориялық көзқарас болып табылады.

Жоғары оқу орындарында экономикалық мамандық алатын студенттерге, бизнес мектептер мен экономикалық лицейлерге арналған ағылшын авторының «Бухгалтерлік талдау» деген оқулығында келесідей анықтама берілген: Баланс бұл кәсіпорынның белгілі бір күндегі қаржылық жағдайының кестесі болып табылады.

Активтер дегеніміз бұл кәсіпорын нені иеленеді және ол нені алуға тиіс, соны көрсетеді (немесе активтер - бұл кәсіпорынның иелігіндегі және алуға тиісті мүлкі); пассивтер - бұл кәсіпорынның өзінің біреуге берешек қарызы немесе борышы. Активтер сомасы әрқашан да пассивтер сомасына тең болуы тиіс [13].

Ағылшын ғалымдары шығарған «Бухгалтерлік іске кіріспе» деген оқу құралында былай жазылған: Баланс - бұл белгілі бір күнге кәсіпорынға тиісті барлық активтер мен оның борыштарын анықтайтын пассивтерінің тізімі. Бұл берілген уақыт мерзіміндегі бизнестің (іскерлік қызметтің) қаржы жағдайының бейнесі болып табылады. Актив пен пассивтің әр бабы ақшалай көрініске ие болады және де активтер сомасы әрқашан пассивтер сомасына тең болуы тиіс[14].

Әрі қарай олар баланстың негізгі элементтерін келесідей сипаттайды: Активтер-бұл ұйымға тиісті немесе ол пайдаланатын бағалы нәрсе. Пассивтер - басқа біреуге тиісті нәрсе. «Пассив» термині таза бухгалтерлік ұғым болып табылады және ол кәсіпорынның қарызы дегенді білдіреді.

Капитал - пассивтердің арнайы түрі.

Капитал алғашқы капитал мен қызметте қалдырылған табысты қоса алғандағы меншік иесінің бизнестегі үлесі болып табылады.

Әлемдік банк өндеп шығарған «Қаржылық есеп, аудит, есеп беру бойынша нұсқаулар» оқулығында бұл ұғымдарды былайша түсіндіреді: «Баланстық есеп - бұл белгілі бір кезеңде жасалған және осы кезеңдегі ұйымның жалпы қаржылық жағдайын бағалау үшін пайдаланылатын фотосурет. Қаржылық жағдай ұғымымен тікелей байланысқан баланстық есеп элементтері дегеніміз бұл активтер, пассивтер және капитал. Баланстық есеп кәсіпорынның әрі қарайғы жұмысын камтамасыз ету үшін қазіргі уақытта қолда бар ресурстар туралы ақпаратты қамтиды. Ол сондай-ақ, бұл активтерді қаржыландыру көздері туралы ақпараттан тұрады. Мысалы, бұл көздер қарызға алынған ба, жоқ, әлде меншікті ме.

Аталған оқулықта бухгалтерлік баланстың бөлімдері (жақтары) мен элементтері келесідей анықталады:

Актив дегеніміз - бұл өткен жағдайлардың нәтижесінде кәсіпорынмен бақыланатын және болашақта кәсіпорынға экономикалық табыс әкелетін ресурс.

Пассив - бұл өткен жағдайлардан пайда болған кәсіпорынның ағымдағы міндеттемесі.

Оны өтеу экономикалық табыс алумен байланысты кәсіпорын ресурстарының шығынына (сыртқа кетуіне) әкеліп соқтырады.

Капитал - бұл пассивтерді активтерден алып тастағандағы кәсіпорынның өзіндік қаражаты.

Көріп отырғанымыздай, бухгалтерлік баланс және оның элементтері туралы бұл анықтамалар біздің бухгалтерлік есеп теориясы бойынша оқулықтарымызда берілген анықтамалардан өте ерекшеленеді. ҚР-дағы бухгалтерлік есеп туралы заңды жасаушылар негіз ретінде батыс ғалымдарының еңбегін алып отыр. «Қаржылық есептің, субъектінің қаржылық жағдайын бағалаумен байланысқан негізгі элементтері – активтер, меншікті капитал және субъектінің міндеттемесі» болып табылатынын айта келе, олар қаржылық есептің бұл элементтеріне келесідей сипаттама береді.

Активтер - бұл құндық бағасы бар кәсіпорынның мүлкі, мүліктік, жеке мүліктік емес иелігі және құқығы болып табылады.

Міндеттеме - бұл тұлғаның (қарыз адамның) белгілі бір әрекетті басқа бір тұлғаның (несие берушінің) пайдасына жасайтын міндеті - мүлікті беру, жұмыс атқару, ақша төлеу және басқалар немесе белгілі бір іс-әрекеттен бас тарту, ал несие берушінің қарыз адамнан өзінің міндетін орындауын талап етуге құқығы бар.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы ҚР-нің заңы 2007жылғы ақпанның -28 № 234-III
2. Абрютин М.С., Грачев А.В. Анализ финансово- экономической деятельности предприятия. Учебно-практическое пособие- М.: 2 «Дело и сервис», 2006г.
3. Балабанов И.Т. Финансовый анализ и планирование хозяйствующего субъекта.- М.:Финансы и статистика, 2000г.
4. Баканов М.И. Шеремет А.Д. Теория экономического анализа.: учебник 7-е издание, М.: Финансы и статистика, 2000г.
5. Вахрушина / Анализ финансовой отчетностиМ/тв.п/2007/367с
6. Губин В Анализ финансово-хозяйственной деятельности/ /сер Профессиональное образование/тв.п/2008/336с
7. Дюсембаев К.Ш. «Анализ финансового положения предприятия»-Алматы: Экономика 2008г.

КАДЫРБЕКОВА М.Б.

*экономика магистрі, аға оқытушы
Қазақ ұлттық аграрлық университеті
«Қаржы, есеп және аудит» кафедрасы.
Алматы қаласы.*

АУЫЛ ӘЛЕУЕТІН КӨТЕРУДІҢ КЕПІЛІ-АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ ӨНДІРІСІНІҢ БӘСЕКЕЛЕСІН АРТТЫРУ

Ел Үкіметі ауыл шаруашылығын қолдауды мақсатты түрде жүзеге асыруда. Өз кезегінде, қашанда қазақтың «алтын бесігі»

саналған ауыл қарыздар болып қалмауда, қайта өзіне салынған қаржының қайырымды екендігін паш етіп, еселеп қайтаруда. Қазақстанның агроөнеркәсіп кешенін инновациялық бағытқа түсіру маңызы. Бұл-біздің дәстүрлі саламыз [1]. Азық-түлікке деген қажеттілік арта береді. Бұл салаға инвестиция көбірек салынады. Сондықтан фермерлер тек уақытша әрі ауа райына байланысты кездейсоқ жетістіктіктерді малданып қалмай, өндірістің өсімі жөнінде ойлануға тиісті екенің білген жөн екенің. Жаһандық ауыл шаруашылығы өндірісінде бәсеке өсе беретін болады [1]. Ауылшаруашылығында бизнестің дамуына, фермерлер кооперация үдерісіне, жерді тиімді пайдалануға бөгет жасайтын барлық кедергілерді жөюға шара қолдану қажет. Статистика агенттігі ауыл шаруашылығы өнімдерінің жалпы шығарған өндірісі 2013 жылдың түпкілікті қорытындысын өткен жылы, 2 триллион 286 миллиард теңгені құрады. Бұл ауыл шаруашылығы өнімінің жалпы көлемі 2013 жылмен салыстырғанда, республика бойынша 26,8% өскенін көруге болады. Мұның ішінде, қазақстандық өсімдік шаруашылығы 1 триллион 337,2 миллиард теңгенің тауарын өндірген. Ал ата кәсібі - мал шаруашылығы 942,4 миллиард теңгенің өнімін шығарған.

Ауыл - ел экономикасының берік ұстанымы, сүйенер тірегі екендігін жақсы түсінген мемлекетте ондағы бизнесті гүлдентуге бар жағдай жасаған. Ауылды гүлдендірудің құқықтық «тұғырнамасы» нығайтылуда. Агроөнеркәсіптік кешенді дамытуға бағытталған жаңа заң қабылданған, ол отандық ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілерді аймақтардағы «тұрақтандырушы қорларды» толтыруға ынталандырады.

Фермерлер өз өнімдерін бөлшек саудаға өткізу үшін делдалдарға жүгінуге мәжбүр. Осы ортаға сыналап енген, өзі өнім өндірмесе де, фермер мен тұтынушы үстінен пайда тауып, жаман үйренген алыпсатарлардан құтылу үшін ел Үкіметі бөлшек сауданы мемлекеттік қолдау бойынша тұжырымдамалық тәсілдемелерді мақұлдады. Ел Үкіметі осы орайда бөлшек сауда бизнесін жаңғыртуға бағытталған бірқатар шараларды қолға алды. Біріншіден, тұтынушылық кооперацияларды дамыту арқылы

ауылшаруашылық құрылымдар ірілетіледі. Екіншіден, тиімді көтерме сауда буыны құрылады. Бұл ретте тіпті әр қалада көтерме сауданың ортақ бір буыны қалыптастырылады. Үшіншіден, сауданың жаңа форматтары өрістетіледі. Төртіншіден, ішкі сауда саласындағы салық салу жүйесі жетілдіріледі. Ауылдағы бизнеске серпін берер «Қазақстан жолы - 2050» бағдарламасына толықтырулар қабылданды, онда бизнестегі қадамын жаңадан бастаған кәсіпкерлерге 1,5-нан 3 миллион теңге мөлшерінде гранттар ұсынылып, лизингтік мәмілелер субсидияланады, бұған қоса, енді кредиттерге кепілдік берудің жаңа жүйесі жүзеге асырылады. 60-тан бастап, 750 миллион теңгеге дейінгі кредиттер бойынша олардың жалпы сомасынан 50% мөлшерінде «жеке кепілдіктер» беріледі. Мұның сыртында іс басындағы және ісін жаңадан ашқан кәсіпкерлер үшін экспресс кепілдіктер ұсынылуда. Осылардың нәтижесінде, ресми мәліметке жүгінсек, елдегі шағын және орта бизнестің белсенді жұмыс жасайтын саны 1 маусымға қарай 24%-ға ұлғайыпты. Бұл ретте оларда еңбек ететін қазақстандықтардың қатары 6,5%-ға артқан. Осы шағын және орта кәсіпкерліктердің шығаратын өнімінің ауқымы да 3%-ға өскен. Ел Үкіметі әлеуметтік саланы жақсарту бағытында да іс-шараларды жүзеге асыруда. Осы орайда «Жұмыспен қамту - 2050» бағдарламасы «Ауылдық елді мекендерді дамыту» атты жаңа бағытпен толықтырылып отыр [1]. Бұл бағыт ауылдағы коммуналдық, көліктік және әлеуметтік инфрақұрылымды дамытуды, дәрігерлік амбулаторийлерді және фельдшерлік-акушерлік пункттер салуды қарастырады.

Елбасының Үдемелі индустрияландыру саясаты арқасында ауылда индустриялық-инновациялық жобаларды жүзеге асыру жаңа серпін алды. Бүгінгі таңда еліміздің аграрлық секторындағы Индустрияландыру картасына енген 59 ірі жоба «ҚазАгроҚаржының» қаржылай қолдауының арқасында іске асырылуда. Қазіргі уақытта қаржыландырылып және құрылысы жүргізіліп жатқан жобаларды биыл, қалғанын келер жылы іске қосу көзделген [2].

Тұтастай алғанда, «ҚазАгро» ұлттық холдингінің құрамына кіретін компаниялар тобы Индустрияландыру картасына қосылған

86 жобаны іске асыру үстінде. Бұл жобаларға жалпы сомасы 115 миллиард теңге қаржы құйылатын көрінеді. «ҚазАгро» компаниялар тобына кіретін «ҚазАгроҚаржы» АҚ-ы ауыл шаруашылығының барлық басты бағыттарында ең перспективті нысандарды тұрғызу және жаңғырту ісін қаржыландырады. Бұл нысандардың қатарында қайта өңдеу саласындағы жобалар іске асырылуда, ірі-тауарлы сүт фермалары желісі түзілуде, етті бағыттағы құс фабрикаларының, жылыжай шаруашылықтарының, заманауи көкөніс қоймаларының құрылысына қаржы құйылуда, ауыл шаруашылығы техникаларын құрастыру өндірістері жолға қойылуда, сондай-ақ тамшылатып суару технологияларын ендіру ісі мемлекет тарапынан қолдау тауып жатқан көрінеді.

Былтырғы жылдың жазынан бастап, «ҚазАгро»-ның лизингтік компаниясы мал бордақылау алаңдарын, етті қайта өңдеу кешендерін, асыл тұқымды шаруашылықтарды (репродукторларды) құру мен қайта қалпына келтіруге бағытталған жобаларды қаржыландырып келеді. «ҚазАгроҚаржыға» қазақстандық астық экспортының инфрақұрылымын дамыту және астық қоймаларын тұрғызуды қаржыландыру да жаңа бағыт ретінде жүктеліп отыр. Индустрияландыру картасының қазіргі кезде «ҚазАгроҚаржы» қаржыландырып жатқан 59 жобасының ең үлкен үлесі Қостанай облысына келеді екен - мұнда 12 жоба іске асырылуда. Одан кейінгі ең үлкен еншіні Оңтүстік Қазақстан облысы иеленіпті, мұнда 7 ауылшаруашылық жобаның құрылысы жүргізілуде. Ал Павлодар облысында 7 жоба өмірге жолдама алмақ. Ақтөбе, Шығыс Қазақстан және Қарағанды облыстарында бес-бес жобадан жүзеге асырылуда. Мына 2012 жылдың қорытындысында Қазақстанның ауыл шаруашылығы өнімдерінің (қызметтерінің) жалпы өндірісіне де ең үлкен үлес қосқан Қостанай облысы - оның еншісі 17,3%. Одан кейінгі орынға тағы бір астықты өңір Солтүстік Қазақстан көтеріліп отыр (оның жалпы қазақстандық өндірістегі үлесі - 15,5%). Кейінгі орындарды Алматы (12,7%) және Ақмола (10,8%) облыстары бөлісіп тұр. Ал алғашқы бестікті ауылшаруашылық жобалары көптеп іске қосылып жатқан Оңтүстік Қазақстан (9,1%) облысы тұйықтайды. Елбасының Үдемелі индустрияландыру саясаты арқасында қолданысқа беріліп жатқан серпінді жобалардың өңірлердің даму қарқынына қарқын қосып отыр.

Қорыта айтқанда, Аграрлық саладағы бәсекеге қабілеттілік стратегиясы міндетке сәйкес жүйелеп, мемлекеттік аймақтық деңгейде құру керек.

Міндетті түрде мемлекет бірінші жағынан ауылшаруашылығы өндірісінің бәсекеге қабілеттілігінің өзуіне, шаруашылықтың тиімділігіне және ішкі нарықтағы сала аралық бәсекелестік жүйесінде позициялардың теңдігіне мүмкіндік туғызуы, екінші жағынан отандық өнімдердің әлемдік нарыққа шығуына жағдай жасалуы керек.

Әдебиеттер:

1. Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан – 2050» Астана, 2014
2. Есполов Т.И АПК Қазақстана : глобализация и инновация Алматы 2012

КЕНЖЕБАЕВА А.К.

Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ

ХБМ – нің I – курс магистранты

Ғылыми жетекшісі – э.э.к., доцент Асанова А.Б.

ТРАНСФЕРТТІК БАҒАЛАРДЫҢ БАНК БАСҚАРУ ЕСЕБІ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ҚАРЖЫЛЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК ОРТАЛЫҚТАРЫНДА ҚҰРАЛУЫНЫҢ НЕГІЗГІ ӘДІСТЕРІ

Трансферттік бағалар ресурстардың ішкі қайта бөлу механизмдерінің құрылымдық бөлімі болып келеді және, сәйкесінше, банк операцияның түрлері бойынша тиімділігін бағалау жүйесінің және басқару есебі жүйесінің құрылымдық бөлімі болып келеді. Басқаша айтқанда, бизнес орталықтары беретін және қолданатын банк ресурстарының бағасын анықтау трансферттік баға қалыптасу мәселесінің негізінде жатыр, оны ресурстардың банк ішкілік бағасын орнату үрдісі деп атайды. Ресурстардың ішкі трансферттік бағасы ішкі ресурстардан әлдеқайда көп айырмашылығы бар. Ең негізгі айырмашылық –

клиенттерден тартылған ресурстар немесе клиенттерге бөлінген ресурстар бойынша тарту мен орналастырудың орташа ставкасы қолданылады.

Қазақстан банктерінде трансферттік бағаны анықтаумен және ресурстардың қоғалуын бақылаумен жалпы қаржылық орталық болып келетін Қазына айналысады, ол белгілі-бір баға бойынша банктерде барресурстарды бөлумен және жинаумен айналысады.

Ресей ғалымы Ю.Н.Юденковтың пікірінше: «Қазына – «басқармалармен» келісімге келіп, олармен сауда жүргізетін, ресурстарды бөледі. Бұл жағдайда ресурсты тартатын да, беретін де бөлімше – біреуінің арқасында екіншісі пайда табады деген сөз емес, бүкіл банк пайда табады: банк капиталы, айналымдағы бос құралдар, инвестициялық мүмкіндіктер, венчурлі қаржыландыру үшін, әр түрлі инновациялық жобалар үшін қорлардың құрылуы жүреді» [1, с.28].

Жекелей жауапкершілік орталықтарының жұмысын бағалау көрсеткішін есептегенде бір бөлімше басқаша өзінің өнімін сату кезінде пайда болатын трансферттік бағаның көлемі қосылады. Жалпы банк бойынша оның қызметінің нәтижесін бағалау бұрынғыдай қалады, өйткені консолидация орталығы деңгейінде бір бөлімшенің кірісі, келесі бөлімшенің шығысымен нейтралданады.

Коммерциялық банктердегі трансферттік баға қалыптасуының ерекшелігі, банкке келіп түсетін ресурстардың белгілі-бір кезеңнің қажеттілігіне қарай банк ішінде бөлінеді. Олардың бағасы әр түрлі болғандықтан қай бөлімше қандай бағамен алғанын білу қиын, бұл әр түрлі операциялардың тиімділігін анықтауда көп қиындық туғызады. Бұл мәселенің шешімі – барлық банк ресурстары үшін трансферттік бағаны немесе құралдарды аудару бағасын дұрыс анықтау. Егер бұндай бағаны есептеу механика змі болмаса, онда бөлімшелердің ішкі пайдалылығын есептеу қиын болады.

Банктегі трансферттік бағаны анықтаудың ең негізгі мәселесі, оның құрылымдық бөлімшелердің ішкі банктік қызметін тиімді құру болып келеді.

Трансферттік бағаның қалыптасу әдістемесі әр бөлімше үшін логикалық жағынан дұрыс болуы тиіс, себебі дұрыс емес орнатылған

трансферттік бағалардан көптеген түсініспеушіліктер пайда болады. Сондықтан көптеген банктерде трансферттік баға қалыптасуын дұрыс анықтау ерекше назар аударуды қажет ететінт мәселе болып келеді. Трансферттік баға қалыптасуын жүргізу, оның негізгі мақсаты мен міндеттерін анықтауды талап етеді:

- Қызметтің қаржылық нәтижелерін дұрыс өлшеу;
- Тәуекелдерді адекватты түрде басқару;
- Оңтайлы басқару шешімдерін қабылдау.

Осылайша трансферттік баға қалыптасуы мыналарға мүмкіндік береді:

- Көрсетілген қызметті қаржыландырудың өзіндік құны мен құнын есептеу арқылы банк қызметінің нәтижелерін анықтау мәселесін шешу;
- Пайыздық және валюталық тәуекелдерді бағалау;
- Банк бөлімшелеріне ресурстарды бөлу.

Айта кететін жайт, трансферттік баға қалыптасуы келесілерге көмектеседі:

- Құралдарды бөлу мен тарту бөлімшелер арасындағы тиімді өзара іс-әрекеттер жүйесін ортатуға;
- Банктің ішкі қаржылық ресурстардың өзіндік құнын есептеуді ұйымдастыруға байланысты мәселелерді шешуге;
- Ресурстарды бір бөлімшеден екіншіге өткенде, олардың бағасын анықтауға.

Трансферттік баға қалыптасу механизмі қай қаржыландыру көздері «целесообразность» екенін нақтырақ анықтауға мүмкіндік береді, өйткені банктердегі көп операциялар бойынша кірістердің азайғандықтан, пассивтердің құнын бақылаудың сенімді механизмдерін қолдануға мүдделі. Бұндағы негізгі тежегіш белгілі-бір уақыт аралығында банк нарығында бар ресурстарды бөлу ставкасы болып келеді.

Трансферттік бағаны дұрыс орнату әр банк үшін маңызды, себебі жекелей пайда орталықтарының қызметінің тиімділігін артыруға мүмкіндік береді.

Қазақстандық ғалымдардың ішінде трансферттік бағаның мәнін ең дұрыс көрсеткен С.Т.Міржақыпова, оның айтуынша:

«Трансферттік баға – тарту орталықтарының, яғни бөлімшелердің кірістерінің негізгі бабы, клиенттердің салымдарынан ресурстарды құрады және оны банк ішілік несиелік нарығында сатады. Сондай-ақ орналастыру орталықтары, яғни бөлімшелерде(сыртқы нарықта ресурстарды бөлумен айналысатын) ресурс үшін пайыздық төлемдер – тікелей операциялық шығынның негізгі бабы болып келеді. Осылайша банк ішілік ақша айналымы бір қаржылық жауапкершілік орталығының кірісін, екіншілердің шығысын құрады да, трансферттік бағаның қалыптасуын банктің басқару есебі үрдісінің құрылымдық бөлімі болып табылады. Трансферттік баға қалыптасуын енгізу банкке спрэд (банк маржасы) деңгейін басқару құралын қолдануға мүмкіндік береді. Банктегі басқару есбінің жүйесі, сонымен қатар белгілі-бір бөлімшелер бюджетінің кіріс және шығыс баптарын ақша қаражаттарының ішкі банктік айналымын есепке ала отырып, егжей-тегжейлі талдаудың қажеттігін ескеру тиіс» [2, с.185]

Ресурстарды орталықтандыру жүйесімен бөлу банктің активті операциялардың алға жылжуын және қарқынын тежейді. Сондықтан банкте тартатын және бөлетін бөлімшелердің трансферттік баға бойынша мүддесін есепке ала отырып, ресурстарды бөлуді жүргізу қазіргі таңда аса көп назар аударуды керек ететін қажетті шара. Сонымен қоса ескеретін жайт, банктегі тарту және бөлу бөлімшелер арасында трансферттік баға орнату кезінде кейде мүдделер сәйкес келмейді, терустарды тарту орталықтар бағаның жоғарылауын қаласа, ар орналасу орталықтары төмендеуін қалайды, өйткені дұрыс орнатылған трансферттік бағаға банктің қаржылық нәтижесі тәуелді болады.

Трансферттік баға құрылуының келесідей әдістері бар:

- Орташа шығын, сыяқы төлеуге кеткен міндетті шығындарға нрегiзделген;
- Бірегей нарықтық және бірегей жалпы ставка;
- Бірегей «пул», мұнда барлық міндеттемелер активтерді қаржыландырудың бірегей көзі ретінде қаралады;
- көптеген «пул», мұнда мерзімдергет не баға өзгеруінің сипаттамасына қарай әр түрлі активтер тобымен қатысына қарай бірнеше топтары құрылады;
- мерзімдері са келетін пассивтер мен активтер;

– орта есеппен алынған шекті ұсталымдардың негізінде өткізу бағасын орнату [3, с.]

Тартылған қаражаттардың орташа шығыны әдісі, қаржылындырудың сыртқы көздерін теңестіруге мүмкіндік береді, бұл олардың тиімділігін бағалауды қиындатады, ал бұл өз кезегінде сәйкес басқару шешімдерін қабылдауға көмектесетін спрэдті бақылауының нашарлауына септігін тигізеді. Оған қоса мынадай кемшілігі бар – жергілікті ерекшеліктерді ескермейді, ішкі бағалары жоғары болып кетуі мүмкін, жедел ресурстарды тартуды шектейді, сондай-ақ арзан тқысқа мерзімді құралдарды тартуға түрткі болады.

Орташа шығын әдісі банктің нақты алынған пайда көлемін талдауға мүмкіндік береді.

1. Бірегей нарықтық немесе бірегей жалпы ставкасы әдісі негізінен кіріс бойынша салалы бөлімнің алынған сыйақымен байланысты таза пайыз немесе таза кіріс спрэдин анықтауға арналған. Бұл жағдайжа трансферттік баға не банкаралық займдарының сыйақы мөлшерінің ставкасы, не Либор ставкасының орташа мәні, не депозиттік сертификаттар ставкасының негізінде орнатылады. Көп штел банктері бұл әдістен бас тартты, себебі бұл ставкалар ірі жергілікті банктермен орнатылады, ал орташа банктер бірегей нарықтық әдісін қолдана отырып, бұл ставканың өзгеру мерзімі мен мөлшеріне әсер ете алмайды. Қазақстанда трансферттік бағаны банкаралық ставкалары бойынша орнатуды көп қолданады. Бұл әдістің негізгі кемшілігі – сыйақы мөлшерінің ставкаларының деңгейі өзгеретіндігінде. .

2. Бірегей «пул» әдісін қолданарда банктің барлық активтері өтелу мерзімі бірдей қарастырылады, сондықтан пайыздық тәуекелдің пайдасы мен зияны автоматты түрде пайда орталығына қатыстырылады. Бұл әдіс ең оңай болып сваналады., бірақ орталықтың шынайы пайдалылық көздері туралы нақты емес ақпараттар алуға септігін тигізеді.

3. Көптеген «пул» әдісі бірегей «пул» әдісінің кемшілігін жояды, өйткені бұл әдіс пай да орталықтарының активтерін мерзімі жақын болып келетін міндеттемелермен салыстыруға мүмкіндік береді. Осы әдіс белгілі-бір бөлімшелерді қаржыланжыруға байланысты Қазынаның кемшіліктерінің әсер етуіне жол бермейді.

4. Пайда алып келетін кез-келген банк операциясының активтері мен пассивтерінің сай келуі.

5. Трасферттік бағаның шекті ұсталымдардың орташа мөлшерінің немесе тартылған және өзінің құралдарға кеткен шығынның негізінде орнату әдісі өзінің және тартылған құралдардың өзіндік құнын анықтауға көмектеседі. Банк қаржыландыру қорларының қосынды құнның бағалауының екі жолы бар: қордың орта және шекті құнының анықтауға. Қорлардың орташа құны – қолда бар қаржыландыру қорларының орташа құны. Бүкіл тартылатын ресурстар портфелінің орташа құны қосынды шығыстарды сыйақы төлемдеріне және тартылған пассивтердің орташа көлеміне бөлу арқылы анықталады. Қорлардың орташа құнымен бірге тартылған ресурстардың жиналған орташа құны (сыйақы төлемдеріне кеткен шығындар саласын үстеме шығындарға қосу, яғни қызмет көрсету, резервтеу, сақтандыру қорлары) да қолданылады. Жиналған ұсталымдардың орташа құнының негізгі кемшілігі – сыйақы төлеумен байланысты болашақтағы шығындардың мүмкін өзгеруі туралы ақпарат бермейді. Пайыздық ставкалар өскенде бұл ұсталымдар жаңа ресурстардың нақты құнын төмендеуін толық бағаламайды. Бұл жағдайда осындай ұсталымдарға негізделген фиксалды ставкалы активтерге пайда оларды жабуға болжанған пайданы алуға жетпейді. Пайыздық ставка төмендегенде керісінше болады, себебі орташа жинақталған ұсталымдар жаңа ресурстар бойынша пайызға кеткен нақты шығындарды көтермелейді. Осы жағдайда фиксалды ставкалы займдар бәсекеге қабілетті болу үшін өте қымбат болуы мүмкін. Орташа ұсталымдарды қолдану, калькуляцияланған баға орнығып тұрған кезең бойы сыйақы ставкасы алғашқы деңгейде қалады.

Қорлардың не ұсталымдардың орташа құны өткен нәтижелерді бағалауда және бар айырмашылықтарды орнату себептерін бағалауда қолданған жөн. Дәл осылай сыйақы төлеуге қатысты емес шығыс бойынша орташа шығынды бағалауға болады. Алынған мәліметтер жаңадан тартылатын пассивтердің құнын өлшеуге қолданыла алады. Сонымен қоса инфляция қарқынын ескеру қажет, сәйкесінше банк шығындары болжанатын көлемге көбеюі тиіс. Дұрыс әрі тиімді ұйымдастырылған трансферттік баға қалыптасу жүйесі несие ұйымдарының қайта құрылуына әкеліп

соғатын салалық дағдарысты жоғалтуларсыз өтуге, бизнестің алға жылжуына, осылармен байланысты шығындарды азайтуға мүмкіндік береді. Бұл жағдаят трансферттік бағаның орнығу үрдісімен қатар жүретін барлық жағдаяттарды ескеретін арнайы механизм құрылуының негізгі себепкері болып келеді. Бұндай механизм коммерциялық банктердегі басқару есебінің құрылымдық бөлімі трансферттік баға қалыптасу жүйесі бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1 Юденков Ю.Н. Учет затрат по местам их возникновения и центрам ответственности, его сущность и значение для принятия управленческих решений // Бухгалтерия и банки, 2013.-№7.- С.27-36
- 2 Миржакыпова С.Т. Развитие бухгалтерского учета в коммерческих банках в соответствии с МСФО. Алматы: Экономика, 2007.- 223 с.
- 3 Клочков И.А., Терехов А.Г., Юденков Ю.Н. Управленческий учет в коммерческом банке. М.: ИД ФБК-ПРЕСС, 2007. – 198 с.

УДК 659.1.012

КЕСЕБАЕВ М.К.

*Маркетинг мамандығының магистранты, 2 курс
Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті
Алматы қаласы, Розыбакиев көшесі, 136. Кв 195.*

87022318765

Miras_9191@mail.ru

КРЕАТИВТІ ЖАРНАМАНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Түйін: Қазақстан республикасында тұтыну және қызмет саласында жұмыс жасайтын компаниялар бірыңғай дәстүрлі жарнама форматтарын қолданады. Жаһандану кезінде заманауи құралдармен жарақтанбаған кәсіпорындар шетелдік фирмалардың тегеурініне шыдай алмайды. Бұдан шығатын жалғыз жол –

дәстүрлі жарнама форматтарын креативтендіру. Жарнама саласында жаңадан креативтік бастама бой көтеруі керек. Шетелде креативті жарнама форматтары әлдеқашан үрдіске енген. Креативті жарнама түбегейлі енгізілгеннен кейін еліміздің компаниялары бәсекеге қабілеттілігі артып, тауар өсімі ұлғаяды. Мақалада креативті жарнама жайлы ұсыныстар, оның ерекшелігі жайлы толық қарастырылған.

Негізгі сөздер: Қазақстан, маркетинг, жарнама, креатив, коммуникация, фирма, рынок, тауарлар, тұтынушылар, индустрия.

Annotation

Companies that working in consumer and service sphere in Republic of Kazakhstan, use traditional advertising format in general. If local companies do not supply yourself with modern methods and tools, there are threats from foreign enterprises. Only solution is creative use of traditional advertising formats. There have to be creative initiation in advertising sector. Foreign companies such as “Got milk”, “Coca Cola” use creative advertising successfully everywhere. After using creative advertising competitiveness of company and realization of goods will increase. Market area expands and profits affect to economic growth. In the article given suggestions about using creative ads and its specifics.

Keywords: Kazakhstan, marketing, advertising, creative, communication, firm, market, commodities, consumers, industry.

Мақаланың өзектілігі сонда – мұнда маркетинг-микстің төртінші элементі - жылжытудың (promotion) маңызды құралы – жарнаманың заманауи жетілдірілген форматтары және олардың қолданылуы, сонымен қоса мұндай форматтарды қолданудың экономикалық, әлеуметтік, мәдени пайдалары жайлы дәлелді мәліметтер сөз болады. Нарықта коммуникацияны қолданбайтын кәсіпорындар кемде-кем екенін ескерсек, бизнесін алға бастырып, кеңейгісі келетін кез келген кәсіпорынның екі мүмкіндігінің бірі – осы мақалада мағынасы ашылған креативті жарнама форматын қолдану. Елімізде жарнама пайда болғалы әлі күнге қолданылып келе жатқан дәстүрлі жарнама форматтарына қарағанда жаңа форматтардың тиімділігі мен қолайлылығы теориялық және

тәжірибелік тұрғыдан дәлелденіп, нақты ақпараттармен толықтырылған. Мақала барысында креативті жарнама форматтарының шет елде жүйелі де пайдалы қолданылуы назарға алынып, оларды Қазақстан Республикасында қолданысқа енгізу жолдары мен әдістері көрсетілген.

Мақалада креативті жарнаманы қолданатын компаниялардың тұтынушылар тарапынан танымал брендтерге айналып, бұл тәсілдің еліміздегі маркетинг қызметін де жетілдіруге сеп болатыны айтылып, барлық жарнама түрлерінде креативті форматтарды, дәстүрлі емес жарнамаларды қолдану жолдары айтылады. Мақалада айтылған мәліметтерді назарға алу арқылы ел экономикасының көрсеткішін арттыруға, компаниялардың жаһандық тұрғыдағы бәсекелестікте, Кедендік Одақтың салдарынан күшейетін бәсекелестікте бәсекелік қуатын сақтап қалу және оны тіпті қуаттандыруға, маркетинг үрдісінің тез дамуына мүмкіндік пайда болады.

Мақаланың көтерген проблемасы – дәстүрлі жарнама форматтарының тұтынушының ығырын шығаруы, жалықтыруы, тұтынушыға ақпарат бере алмауы, назарды аударма алмауы. Ойды сабақтар болсақ, қазіргі заманда кез келген салада ақпарат жеткілікті. Интернет арқылы кез келген тауар, қызмет жайлы толыққанды мәлімет алуға болады. Тұтынушының талғамы, тұтыну себеті де өзгеруде. Бүгінде тұтынушылар жай жарнамаға алданбайды, назарына алмайды. Көше бойындағы баннерге қарамайды, теледидардағы жарнамаға селт етпейді, радио толқынын өзгесіне ауыстыра салады. Дәстүрлі жарнаманың құралдары заманауи тұтынушыларды қамти алмайды. Жарнама коммуникацияның бөлігі ретінде маңызды рөл атқаратындықтан, сәтсіз жарнама кәсіпорынның шығындарын көбейтіп, тауарға сенімсіздік туғызады. Дұрыс ұйымдастырылмаған жарнамалық кампания тауардың позициясына сай келмей, әсерсіз ақпарат беріп, тұтынушы санасында ешбір ұғым қалыптастыра алмайды [1].

Ал тауарды нарыққа жылжыту жүйесіндегі маркетингтің классикалық тұжырымдамасында жарнаманы ең бірінші орынға қояды. Ол болашақ сатып алушылардың санасы мен назарына та-

уарлар мен қызметтер туралы маңызды фактілер мен мәліметтерді жеткізу үшін көркем көрсетілген нысанда қысқа және нұсқа түрде ұсынылады. Жарнаманың мәні оның қоғамдағы алатын қоғамдық, экономикалық, маркетингтік және коммуникациялық рөліне байланысты. Жарнама дегеніміз – қаржыландыру көзі анық көрсетілген, БАҚ арқылы жүзеге асатын, тауар мен қызметті жылжыту нысаны. Жарнаманың мәні оның қоғамдағы алатын қоғамдық, экономикалық, маркетингтік және коммуникациялық рөліне байланысты. Жарнама мақсаты – мақсатты аудиторияға бағытталған ақпараттың нәтижесінде шешілуі тиіс нақты міндет. Жарнаманың мақсаттары тауар туралы ақпараттандыру, еске салып тұру немесе сол тауарға тұтынушылардың сенімін арттыру болып табылады. Мақсаттарына қарай жарнаманы ақпараттандырушы, сендіруші, еске салушы деп бөлуге болады. Жарнама көптеген білім шеңберлерін қамтиды. Оны жасау үшін креаторлар, суретшілер, дизайнерлер, редакторлар, мәтін жазушылар, психологтар, операторлар және т.б. жұмыс істейді.

Бұл проблемаға мынадай шешімдер мен ұсыныстарды қарастырамыз. Жоғарыда айтқандардан-ақ жарнаманың қаншалықты маңызды рөл атқаратынын білдік. Ендеше бүгінгі Қазақстан жағдайында жарнаманың беталысы мен даму үрдісін міндетті түрде есепке алуымыз қажет. Егер балық шұбалшын салынған қармақты сирек қаба бастаса, онда шұбалшынның орнына басқа қызықтырушы қою керек. Яғни, тұтынушы қазіргі дәстүрлі жарнамаға назар салмайтын болса, онда олардың назарын еріксіз аударатын, елең еткізетін ерекше нәрсе табуымыз керек. Алайда нарықта бұған жеткілікті көңіл бөлінбейді, зерттеу жүргізілмегендіктен сатып алушының өзгермелі сұранысы қалай өзгергені айқындалмаған.

Қазақстанның жарнама нарығы қазір даму үстінде. Күн сайынғы коммуникация, яғни көшеде, журналда, экрандарда даму тенденциясы салыстырмалы төмен. Жарнамаға тапсырыс беруші компаниялар көбіне сапаға назар аударады. Бірақ бір нәрсені ұмытпау керек, тұтынушы да ойлайды, сезінеді, сондықтан жарнама компанияның көңілінен емес, тұтынушының көңілінен шығу керек. Жарнаманың нағыз шебері, әлемге танымал жарнамашы Дэвид Огилви: «Тұтынушы ақымақ емес. Ол сенің әйелің. Әйеліңе

жақпай тұрып, өзгенің көңілінен шығам деп ойлама» деген цитатасы бар [2].

Бір нәрсе анық, қазақстандық нарық пен әлемдік нарықтың арасында қатты айырмашылық жоқ, барлық жерде брендтер, тауарлар, тұтынушылар мен сатып алушылар, тауарын жарнамалаушылар мен өткізушілер бар. Бүгінде атақты брендтер сол регионның талғамына бейімделуге тырысып, сол арқылы тұтынушыға барынша жақындауда.

Менің ұсынысым – дәстүрлі жарнама форматтарын креативтендіру. Бір сәт ойлап көріңізші: сіз жарнамаға назар аударасыз ба? Сүйікті сериалды көріп жатқанда жарнамалық блоктың басталатынын білдіретін қызылды-жасылды суреттер шыға бастағанда басқа каналға ауыстырасыз ба? Көше бойындағы жарнамаға қарайсыз ба? Көше бұрышында брошюра тарататын промоутерлердің қағаздарын оқисыз ба? Жауаптар әртүрлі болатыны белгілі. Бірақ бір нәрсе анық – егер жарнама қызық болса, бірден көріп шығасыз.

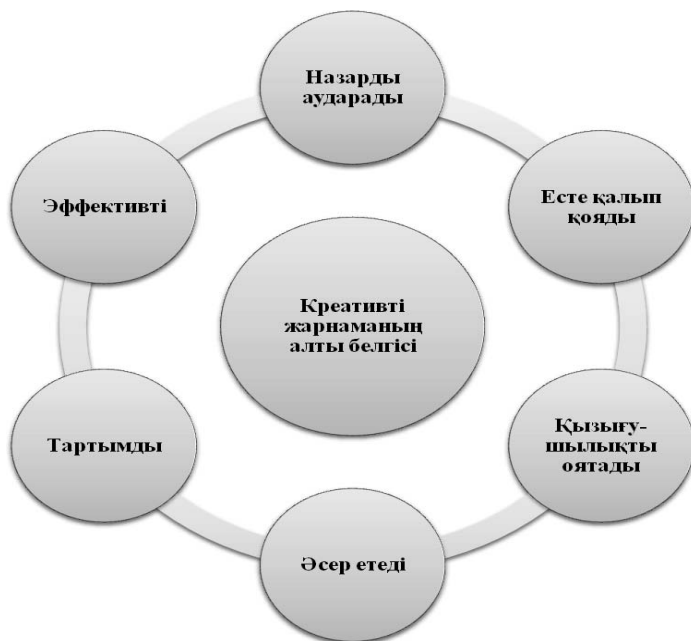
Біз бүгінде америкалықтар VUCA – деп атайтын әлемде өмір сүрудеміз: тұрақсыз, белгісіз, қиын және көпмағыналы (volatility, uncertainty, complexity и ambiguity сөздерінен аббревиатура). Бүгінгі өмір осылай құрылған және ол өзгермек емес. Бұл креативті адамдар үшін нағыз өзін судағы балықтай сезінетін уақыт, өйткені ескі моделдер іске жарамайды. Біз нағыз идеялар дәуіріне көштік. Қазір қайратты, үміт толы, оптимизм, еркіндік және революциялық әлемде ғұмыр кешудеміз. Бұрынғы замандарда бірденеге қол жеткізу, өзгерту үшін міндетті түрде ақша, билік, таныс керек болатын. Ал бүгінде бұл үшін бар-жоғы компьютер, Youtube, Facebook қана жеткілікті. Әрине, жақсы идея керек бәрінен бұрын. Бұл құралдармен әлемді 12 сағатта өзгертіп тастауға болады [4].

Тағы бір нәрсе, біз назар салып қарап тұратын экономикадан қатысуға асығатын экономикаға өттік. Не жасасақ та, өзгенің назарын аударып тұрғанын, бір мағына бергенін қалаймыз. Маркетинг пен менеджменттің ескі моделдері түгелімен біржақты кеткен, бүгінде адамдар бүкіл үрдіске өзі қатысқысы келеді – твиттер, блог жазады, суретке түсіреді, ойлары мен әсерлерімен бөліседі. Ақпарат ағыны дәуірінен шабыт дәуіріне өтудеміз. Енді

маркетингті эмоция басқарады. Маркетинг – бұл ғылым емес, бұл нағыз өнер. Рационалды ойлау қорынтындыға әкеледі. Креативті ойлау әрекетке бастайды.

IPA Effectiveness Awards, Effie, Cannes Lions секілді жарнама фестивалдарында ең креативті жарнама роликтері мен көрсетілімдері көпшілік назарына ұсынылады. Мұндай жарыстарда жарнаманың эффективтілігін Link жүйесі арқылы есептейді. Бұл жарнаманың тұтынушы назарын аудару ықтималдығы – 100%. Осы конкурстарда жеңімпаз болған жарнама роликтерін зерттеген ғалымдар жарнама ролигінің эффективті болуының кілті оның сендіруші, дәлелді болуы емес, тұтынушыны эмоционалды түрде еліктіріп, қызықтыра алғаны жеткілікті. Жақында жүргізілген зерттеу нәтижесі - жарнаманың креативтілігі мен эффективтілігі арасында тығыз байланыс бар екенін көрсетті.

Енді креативті жарнаманың алты белгісі (1-сурет).



1-сурет. Креативті жарнаманың алты белгісі[3].

Жарнаманың сәтті шығуының басты катализаторы – креатив. Жарнамаға тапсырыс беруші компания жарнаманы мақсатты аудиторияға қажетті уақытта, қажетті жерде, дұрыс форматта дәл көрсетуі мүмкін, бірақ жарнаманы әлсіз креативпен көрсетсе, брендингке айналу жолында ешқандай әсер ете алмайды. Баннерлік жарнамада осындай түсінік қалыптасқан. Яғни баннерлік жарнама тұтынушыларға тікелей әсер етеді деп ойлап, «көлемі үлкен болған сайын көзге де тез түседі» деген принципке байланып, креатив мәселесі әрқашан екінші орынға шығып (егер бар болған күнде) қалатын немесе мұндай әңгіме мүлде қозғалмайтын.

Біздің елдегі кәсіпорындар үшін креативті жарнамаға бет бұратын кез келді. Креативті жарнама сұраныс пен ұсынысты қалыптастыруға, бәсекенің пайда болуына, инвестиция табуға, өткізу нарығының кеңеюіне, сайып келгенде осыған байланысты жалпы экономиканың және оның әр түрлі саласының дамуына әсерін тигізеді. Өнім туралы ақпарат беріп қана қоймай, оның тұтынушы санасында әлдебір бейне ретінде қалыптасуына әсер етеді. Тауар сұранысының, өткізу көлемінің және фирма пайдасының өсуіне әсер етеді.

Сөзімізді түйіндейтін болсақ, мақаланың көтерген проблемасы өте маңызды. Нарықтық экономиканың шекарасы ұлғайып, нәтижесінде ондағы шет елдік компаниялармен бірге отандық кәсіпорындар қаулап пайда бола бастады. Екі арада бітіспес бәсекелестік күрес өршіп барады. Бұдан да зоры Кедендік Одаққа мүше болғалы көршілес алып Ресей және бізден экономикасы қуатты Белорусь сияқты елдердің ірі-ірі компаниялары елімізге келіп, бәсекелестіктің көрігін қызырады. Жақында Кедендік Одаққа Түркия мемлекеті мен Үндістан қосылуға тілек білдірді. Онда тіпті нағыз бәсекелестік ошағы болады дей беріңіз. Ал біздің бұл одаққа қосылған себебіміз – экономикалық жағынан ұту. Алайда кәсіпорындардың бәсекелестік қуаты төмен болса, онда отандық өнімдер қолданыстан шығады. Тұтынушы деген сондай халық, олар көңілінен шыққан тауарды ғана сатып алады. Сонда Түркияның, Ресейдің сапалы, Үндістанның, Белорустің арзан өнімдерін тұтынамыз да өзіміздікі адыра қалады. Тіпті біздің сапалы өнімдердің өзі әлсіз жарнаманың кесірінен тасада қалады.

Бұл тығырықтан шығудың бір төте жолы – жоғарыда айтқан креативті жарнама форматтарын қолданысқа енгізу.

Теледидардағы, баннердегі, ішкі, сыртқы жарнама көздері, БАҚ жарнамалардың бәрі креативті стилмен жасалуы тиіс. Адамның басында керемет идея мен ойлар үздіксіз шыға береді. Креативке апарар жол көп. Бізде де шет елдегідей жарнама конкурстарын өткізу керек. Байқаған көпшілікке бүгінде Алматы қаласында баннерлерде креативті жарнамалар бой көрсете бастады. Оларға тұтынушылар да тесіліп қарайды. Өйткені ерекше нәрсе бірден көзге түспек. Бір сөзбен айтқанда, дәстүрлі жарнама форматтарын дәстүрлі емес форматтар, креативті жарнамалар ауыстыруы тиіс.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Дэвид Огилви. «Огилви о рекламе»
2. Джон Кейплз. «Проверенные методы рекламы»
3. <http://www.adme.ru/research/menedzhment-umer-marketing-umer-561505/> Менеджмент умер. Маркетинг умер
4. <http://cabmarket.kz/article/node/intervyu-s-kreativnym-direktorom-tbwa> Интервью с креативным директором TBWA в Казахстане
5. «The Link Between Creativity and Effectiveness», The Gunn Report and IRA Databank

КУВАТОВА М.

*Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ
«Есеп және аудит» мамандығының
магистранты
Алматы қаласы*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БАНК ЖҮЙЕСІ МЕН ОНЫ ҚАДАҒАЛАУ

Қазақстан Республикасының банк жүйесі – бұл банк операцияларының бірыңғай ұлттық жүйесіне біріктірілген бір-бірімен тығыз байланысты банкілердің жиынтығы.

Қазақстан Республикасының банк жүйесі екі деңгейден тұрады. Банк жүйесінің бірінші деңгейі – бұл мемлекеттің Орталық

банкі болып табылатын Ұлттық Банк, ал банк жүйесінің екінші деңгейіне барлық өзге коммерциялық банктер жатады.

Коммерциялық банктер қаржылық делдал атауына ие іскерлік кәсіпорындардың ерекше категориясына жатқызылады. Олар шаруашылық қызмет барысында пайда болатын капиталдарды, халықтың ақшалай қорларын және өзге ақша қаражаттарын тартады да, оларды капиталға деген қажеттілігі бар басқа экономикалық агенттерге уақытша қолдануына береді. Банктер жаңа ақшалай нарықта тауарға айналатын талаптар мен міндеттерді шығарады.

Банктер түрлі қызметтерді атқарып, басқа банктер мен шаруашылық өмірдің субъектілерімен күрделі қарым-қатынастарда болады.

«Forbes» журналының мәліметтері бойынша 2012 жылғы Қазақстан Республикасы банктерінің рейтингі (Кесте 1) келесідей:

Кесте 1 – «Қазақстан Республикасы банктерінің 2012 жылғы рейтингі»

| Орны | Банк атауы | Активтер, млрд тг | Меншікті капитал, млрд тг | Несиелер, млрд тг | Депозиттер, млрд тг |
|------|------------------|----------------------|---------------------------------|----------------------|------------------------|
| 1 | Казкоммерцбанк | 2416,80 | 450,72 | 2357,11 | 1320040 |
| 2 | Халық банк | 2222,22 | 282,65 | 1334,13 | 1543682 |
| 3 | БТА Банк | 1450,80 | -1227,85 | 2068,81 | 669005 |
| 4 | Банк ЦентрКредит | 1038,55 | 85,25 | 828,78 | 722426 |
| 5 | АТФ Банк | 991,69 | 73,27 | 800,21 | 546279 |
| 6 | Сбербанк | 684,83 | 84,11 | 474,38 | 487364 |
| 7 | Альянс Банк | 548,21 | 15,55 | 562,09 | 322320 |
| 8 | Цеснабанк | 539,67 | 49,84 | 408,87 | 432906 |
| 9 | Kaspi bank | 479,29 | 53,88 | 431,54 | 349763 |
| 10 | Евразиялық банк | 435,75 | 43,26 | 351,41 | 267657 |

Жоғарыдағы кестеден көрінгендей, Қазақстанның банк жүйесі алғашқы бес банкте шоғырландырылған: «Казкоммерцбанк», «Халық банк», «БТА Банк», «Банк ЦентрКредит» және «АТФ банк» банктерінің үлестеріне жеке тұлғалардың активтерінің 66%-ы мен салымдарының 71%-ы сәйкес келеді.

Бүгінгі күні Қазақстанның банктік секторы ТМД және Шығыс Еуропа елдеріндегі қаржы секторының ішінде тұрақты және біршама жете дамып отырған секторға жатады. Қазақстанның банк жүйесі өзінің көрсеткіштері мен деңгейі жағынан Шығыс Еуропаның елдерінің бірқатарының банк жүйесінің дамуымен тең түсуде.

Банктік бизнес – бұл кәсіпкерлік қызметтің ерекше түрі, себебі банктер негізінде тартылған ақша қаражаттарымен жұмыс істейді, банктің меншікті қаражаттарының үлесі әдетте ресурстардың жалпы құрылымының 15-20%-ынан аспайды. Басқа жағынан қарағанда, қазіргі кезде банктер қарапайым несиелік мекемелерден мемлекет пен қоғам мүдделеріне әсер тигізетін маңызды әлеуметтік-қоғамдық институттарға айналды. Сондықтан кез келген банктің банкротқа ұшырауы халық үшін ізсіз-түзсіз қалмайды. Себебі мұндай жағдайда қоғамда әлеуметтік-экономикалық қысым пайда болады.

Бүгінгі коммерциялық банктер өз клиенттеріне 200-ге жуық әр алуан өнімдер мен қызмет көрсетуге әзір. Мұндай кең көлемді операциялар коммерциялық банктерге өз клиенттерін сақтай отырып, қолайсыз жағдайда өзінде пайдалы жұмыс жасауға септігін тигізеді.

Соңғы кездері екінші деңгейлі банктер мен басқа несиелік мекемелерінің арасындағы бәсеке күшейе түсуде. Бәсекелестік банктердің жаңа операциялар түрлерін іздестіруге, клиенттерге ұсынылатын қызмет түрлерін өсіруге және қызмет көрсету нарығындағы өз орнын нығайту үшін олар банктерге тән емес операцияларды меңгеріп, елдің жалпы экономикадағы ролін арттыруда.

Экономиканың банктік секторының табыстылығы 2008 жылғы дағдарыс нәтижесінде өзгеріске ұшырады.

Төменде банктік сектордың 2006-2012 жылдардағы табыстылығының құрамы мен динамикасы көрсетілген (кесте 2, 3).

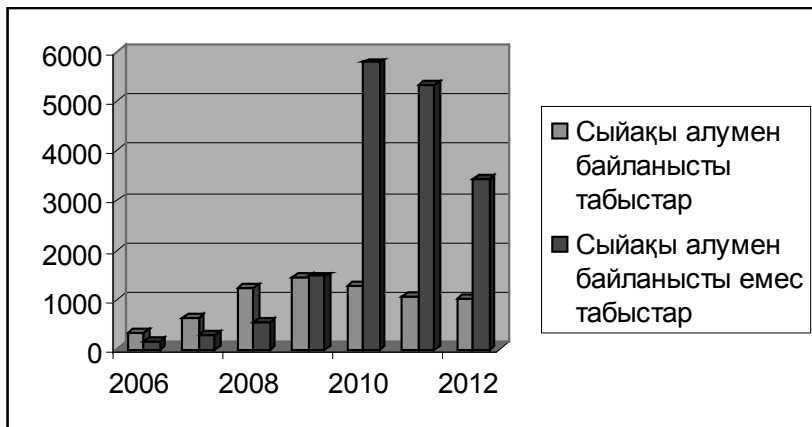
**Кесте 2 – Банктік сектордың табыстылығын сипаттайтын
салыстырмалы көрсеткіштердің динамикасы (%)**

| Көрсеткіштер | 1.01. 2006 | 1.01. 2007 | 01.01. 2008 | 01.01. 2009 | 01.01. 2010 | 01.01. 2011 | 01.01. 2012 | 01.10. 2012 |
|--|---------------|---------------|----------------|----------------|----------------|----------------|----------------|----------------|
| Табыстар – барлығы | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0 |
| Сыйақы алумен байланысты табыстар | 68,2 | 68,3 | 69,3 | 49,8 | 18,3 | 16,3 | 23,2 | 28,0 |
| Сыйақы алумен байланысты емес табыстар | 31,8 | 31,7 | 30,7 | 50,2 | 81,7 | 83,7 | 76,8 | 72,0 |
| Шығыстар – барлығы | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0 |
| Сыйақы төлеумен байланысты шығыстар | 43,1 | 43,2 | 42,8 | 27,2 | 8,6 | 14,8 | 14,2 | 15,0 |
| Сыйақы төлеумен байланысты емес табыстар | 56,9 | 56,8 | 57,2 | 72,8 | 91,4 | 85,2 | 85,8 | 85,0 |

Кесте 3 – Банктік сектордың табыстылығы (млрд. тг)

| Жылдар | Сыйақы алумен байланысты табыстар | Сыйақы алумен байланысты емес табыстар |
|------------|--------------------------------------|---|
| 01.01.2006 | 342,3 | 159,6 |
| 01.01.2007 | 620,1 | 287,3 |
| 01.01.2008 | 1243,4 | 550,5 |
| 01.01.2009 | 1459,9 | 1471 |
| 01.01.2010 | 1294,4 | 5779,2 |
| 01.01.2011 | 1043,9 | 5342,5 |
| 01.01.2012 | 1036,4 | 3429,2 |

Жоғарыдағы кесте мен сурет мәліметтері бойынша, 2008 жылғы экономикалық дағдарысқа дейін табыстар құрылымында үлкен үлесті сыйақы алумен байланысты табыстар иеленген, ал дағдарыс пен одан кейінгі жылдары артық үлесті сыйақыларды алумен байланысты емес табыстар алады.



Сурет 1 - Банктік сектордың табыстылығы (млрд. тг)

Банктік операцияларды реттеу механизмі мемлекеттегі банктік қызметті ұйымдастыру нысандарына, Орталық банктің ролі мен функцияларына, оның тәуелсіздік дәрежесіне және өзге факторларға байланысты. Бұл механизм қолма-қол және қолма-қолсыз банктік операцияларды реттеу құралдары мен әдістерін, сонымен бірге ақша массасының динамикасын, банктік пайыздық ставкалар мен макро және микродеңгейдегі банктік өтімділікті бақылау нысандарын қамтиды.

Банктік реттеу мен банктік қадағалаудың негізгі мақсаттары болып банктік жүйенің тұрақтылығын қамтамасыз ету мен салымшылардың мүдделерін қорғау табылады.

Банктік реттеу мен қадағалау жүйесі бойынша мәселе тек Қазақстанда ғана емес, бүкіл дүние жүзінде өзекті болып саналады. Экономикалық дағдарыс шарттарында екінші деңгейлі банктерді реттеуге деген қажеттілік артып, бақылау мен қадағалаудың өкілетті органдарынан экономикалық тиімді шешімдер мен әдістерді қажет етеді.

Қазақстан Республикасы банктерінің қызметі келесі нормативтік-құқықтық актілермен реттеледі:

1. ҚР «Банктер мен банктік қызмет туралы» 1995 жылғы 31 тамыздағы № 2444 Заңы;

2. ҚР «Валюталық реттеу туралы» 1996 жылғы 24 желтоқсандағы № 54-І Заңы;

3. ҚР «Ұлттық Банк туралы» 1995 жылғы 30 наурызындағы №2155 Заңы;

4. ҚР «Ақша төлемі мен аударымы туралы» 1998 жылғы 29 маусымдағы № 237-І Заңы және т.б.

Қазақстан Республикасының банк жүйесін ҚР Үкіметі, ҚР Ұлттық банкі мен Қаржылық қадағалау комитеті реттейді және қадағалайды.

Банктік қызметті реттеу функциялары әдетте Парламент, Үкімет пен реттеуші орган арасында бөлінеді. Парламент жалпы заңнамалық құжаттарды әзірлейді, Үкімет экономиканың барлық секторларына бағытталатын қосымша қаулылар мен нормативтік актілерді шығарады. Негізгі реттеуші орган қызметін атқаратын Орталық банк қадағалау жүргізілетін ұйымдарда ғана қолданылатын арнайы ережелер мен тәртіптерін шығарады. Банктік қызмет туралы ұлттық заңдарға, халықаралық принциптер мен нормативтік актілерге сүйеніп, реттеуші орган банктерге қойылатын талаптарды, соның ішінде есептілік нысандарын анықтайды.

ҚР Ұлттық Банкі Қазақстан Республикасының орталық банкі болып табылады және Қазақстан Республикасы банк жүйесінің жоғарғы (бірінші) деңгейін білдіреді. Ерекше құқықтық мәртебесі бар Қазақстанның Даму Банкін қоспағанда, барлық өзге банктер банк жүйесінің төменгі (екінші) деңгейін білдіреді.

Орталық банктер бүкіл елдің несие жүйесін бақылаушы әрі реттеуші бас органның ролін атқара отырып, ерекше орынға ие және экономикалық басқарудың мемлекеттік органы болып табылады. Олардың басшылық ролі мемлекет берген үлкен өкілеттіктермен анықталады.

Әлемдік тәжірибе көрсеткеніндей, мемлекеттің Орталық банкке кең өкілеттік беруі екінші деңгейлі банк жүйесінің тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз етеді. Орталық банк мемлекет берген эмиссиялық құқығы негізінде экономиканы жалпы мемлекеттік тұрақтандыру саясатын, тауар – ақша тепе-теңдік саясатын жүргізеді.

Ұлттық Банк өзінің құзыреті шегінде басқа елдердің орталық банктерімен және банктерімен қарым-қатынастарда, халықаралық банктерде және өзге қаржы-несиелік ұйымдарда Қазақстан Республикасының мүддесін білдіреді.

Ұлттық Банк өзінің міндеттерін орындау кезінде пайда алу мақсатын басшылыққа алмауы тиіс.

Ұлттық Банк Қазақстан Республикасының Президентіне бағынышты, бірақ өз қызметін жүзеге асыруда оған заңнамада берілген өкілеттіктер шегінде тәуелсіз.

Ұлттық Банк өз қызметін Қазақстан Республикасының Үкіметімен үйлестіреді, өзінің қызметінде Үкіметтің экономикалық саясатын ескеріп отырады және егер өзінің негізгі функцияларын орындауға және ақша-несие саясатын жүзеге асыруға қайшы келмейтін болса, оны іске асыруға жәрдемдеседі.

ҚР Ұлттық банкінің құрылымына мыналар кіреді:

- 20 департаменттен (1 департамент Астана қаласында), 4 дербес басқармадан тұратын орталық аппарат;
- 16 аумақтық филиал және Алматы қаласындағы бір филиал – Кассалық операциялар және құндылықтарды сақтау орталығы;
- Ұлттық Банктің Ресей Федерациясындағы өкілдігі;
- ҚР Ұлттық Банкінің Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын бақылау мен қадағалау комитеті;
- ҚР Ұлттық Банкінің Қаржылық қызметтерді тұтынушылардың құқықтарын қорғау қызметі;
- «Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Қазақстан банкаралық есеп айырысу орталығы» шаруашылық жүргізу құқығы бар республикалық мемлекеттік кәсіпорны;
- «Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Банктік сервис бюросы» шаруашылық жүргізу құқығы бар республикалық мемлекеттік кәсіпорны;
- «Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Қазақстан теңге сарайы» шаруашылық жүргізу құқығы бар республикалық мемлекеттік кәсіпорны;
- «Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Банкнот фабрикасы» шаруашылық жүргізу құқығы бар республикалық мемлекеттік кәсіпорны.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. ҚР «Банктер мен банктік қызмет туралы» 1995 жылғы 31 тамыздағы № 2444 Заңы;
2. ҚР «Ұлттық Банк туралы» 1995 жылғы 30 наурызындағы №2155 Заңы;
3. «Ақша. Несие. Банктер» оқулық, ред. Ғ.С. Сейітқасымов, Алматы, «Экономика» баспасы, 2001;
4. «Экономика банка», Масленченков Ю.С., Дубанков А.П., «БДЦ-Пресс» баспасы, 2003;
5. «Forbes» журналының мәліметтері;
6. www.nationalbank.kz;
7. www.kkb.kz

КУПЕНОВА Ж.К.
ЖУНИСОВА Г.Е.
ЖИЕНБЕКОВА А.М.
КазНУ им.аль-Фараби
г.Алматы

ОБЕСЦЕНЕНИЕ АКТИВОВ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ФИНАНСОВЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ КОМПАНИИ

Ценность актива для компании характеризуется возможным доходом от его использования или продажи. При колебании рыночных цен на активы или под воздействием внутренних факторов, влияющих на эксплуатационные характеристики актива, его стоимость может меняться. Важно знать о том, как и когда проводить обесценение стоимости активов в соответствии с МСФО.

С точки зрения положений МСФО 36 под обесценением актива следует понимать превышение балансовой стоимости (carrying amount) над возмещаемой стоимостью

Затраты на выбытие (costs of disposal)– это дополнительные затраты, которые непосредственно связаны с выбытием актива, за исключением затрат на финансирование и расходов по уплате налога на прибыль. Примерами затрат на выбытие могут служить юридические расходы, связанные с выбытием актива, расходы на

восстановление земель (в горнодобывающей промышленности), расходы на реализацию, если мы оцениваем стоимость актива на основе рыночной цены актива.

В соответствии с МСФО 36 переоценка активов и учет их обесценения должны проводиться на каждую отчетную дату. При этом даже в небольших компаниях количество активов, находящихся на балансе, может составлять несколько десятков и даже сотен. В такой ситуации работа по переоценке каждого актива потребует больших трудозатрат. При этом существует вероятность, что большая часть проделанной работы окажется бесполезной, так как обесценения не было или оно несущественно. Поэтому, прежде чем проводить переоценку, необходимо выявить признаки обесценения.

Для оценки значимости величины обесценения актива может применяться такой же подход, как и по любым другим статьям актива и пассива баланса и отчета о прибылях и убытках. Например, в зависимости от корпоративной политики компании может быть выбран уровень материальности (существенности), рассчитанный исходя из величины активов баланса, капитала или прибыли до налогообложения.

Факторы, которые свидетельствуют о произошедшем обесценении, МСФО 36 делит на внешние и внутренние. К внешним признакам обесценения относят следующие:

- рыночная стоимость актива снизилась значительно сильнее, чем следовало ожидать;
- существенно изменились технологические, рыночные, экономические или юридические условия работы компании;
- возросли или ожидается рост процентных ставок по кредитам или других рыночных факторов, которые могли повлиять на значение ставки дисконтирования;
- балансовая стоимость чистых активов компании больше ее капитализации.

К внутренним признакам обесценения относят:

- старение актива или возникновение физических повреждений;

- расходы по эксплуатации актива значительно выше запланированных;
- актив подлежит ликвидации или относится к той части бизнеса, которая будет реструктурирована.

Приведенный список не является исчерпывающим, и при необходимости компания может определить дополнительные признаки, свидетельствующие о необходимости проведения переоценки. Нужно учитывать, что существование внешних или внутренних признаков снижения стоимости актива может также свидетельствовать о том, что пора пересмотреть сроки использования актива, нормы амортизации и установленную ликвидационную стоимость. Если выявлен хотя бы один из признаков обесценения активов, необходимо рассчитать возмещаемую стоимость.

Возмещаемая сумма определяется для отдельного актива, только если он генерирует за счет своего использования денежные потоки, отделяемые от других денежных потоков.

Как следует из определения возмещаемой стоимости, для ее расчета необходимо вычислить справедливую стоимость за вычетом расходов на продажу (то есть чистую цену продажи) и ценность использования. Однако не всегда нужно рассчитывать оба этих параметра. Если чистая цена продажи не может быть определена с достаточной степенью достоверности, возмещаемая стоимость принимается равной ценности использования. Кроме того, если одна из этих оценок превышает балансовую стоимость актива, то это означает, что обесценения не произошло и в расчете второй оценки нет необходимости.

МСФО 36 предлагает несколько подходов к определению чистой цены продажи. Наиболее достоверно чистая цена продажи может быть определена как цена на аналогичный актив в договоре купли-продажи в сделке между независимыми сторонами, уменьшенная на оценочную величину затрат на выбытие актива.

Подтверждением информации об аналогичной сделке может служить:

- раскрытие финансовой информации в примечаниях к финансовой отчетности предприятия, которое совершило аналогичную сделку;

- рыночная стоимость операции, предметом которой является торгуемый (котируемый) на рынке финансовый инструмент/биржевой товар (например, фьючерсы, опционы);
- аналогичная операция, не имеющая рыночной котировки и совершенная третьей стороной – независимой по отношению к рассматриваемому предприятию компанией, если по этой операции имеется информация, доступная внешнему пользователю или раскрываемая по запросу.
- Необходимо также отметить, что чистая стоимость реализации не может быть определена в условиях вынужденной продажи.

Однако подобные сведения о сделках, заключенных с аналогичными активами, редко доступны компаниям. Поэтому альтернативный вариант определения справедливой стоимости актива – это использование биржевых цен на соответствующий вид актива. Если оцениваемый актив не торгуется на бирже и нет информации о купле-продаже аналогичных активов, то МСФО 36 предлагает оценивать чистую цену продажи по «самой достоверной из имеющейся доступной информации», отражающей сумму, которую компания могла бы получить от реализации оцениваемого актива.

Ценность использования определяется как сумма дисконтированных денежных потоков от применения актива.

Очевидно, что расчет ценности использования с помощью дисконтирования не может дать совершенно точного результата. Речь может идти лишь о приблизительной оценочной величине. Именно поэтому при выявлении незначительного отклонения балансовой стоимости актива от его возмещаемой стоимости (в случае, когда возмещаемая стоимость равна ценности использования) корректировка балансовой стоимости может не производиться, поскольку небольшая разница может всегда находиться в пределах допустимой погрешности расчетов. Признание убытка от обесценения имеет смысл, если возмещаемая стоимость существенно ниже балансовой.

При определении чистых дисконтированных денежных потоков в состав расходов включаются не только прямые, но и косвенные расходы, если они могут быть обоснованно распределены на

переоцениваемый актив. Кроме того, из состава расходов и доходов необходимо исключить принятые и признанные в отчетности обязательства (например, кредиторскую задолженность), а также признанные будущие доходы (дебиторскую задолженность). В противном случае это приведет к тому, что в балансе одни и те же доходы или расходы будут учтены дважды – в стоимости актива и строках дебиторской и кредиторской задолженностей. Отметим, что если в конце срока использования компания планирует продать актив и может сделать достаточно обоснованное предположение относительно цены продажи, то выручка от реализации актива также должна учитываться при расчете ценности использования.

Генерирующая единица – это наименьшая группа активов, в отношении которой можно обособленно идентифицировать притоки денежных средств. Генерирующей единицей могут быть отдельный цех (отдел), группа цехов (отделов), все предприятие целиком, иногда даже группа предприятий. Принципиальным при определении генерирующей единицы является то, что на ее денежные потоки (прежде всего в части доходов) не должны оказывать существенное влияние денежные потоки других групп активов. Например, цех, выполняющий полный цикл производства продукта без участия других подразделений, может быть признан генерирующей единицей.

Если завтра данный цех будет выделен из состава завода и продан, то на производство других продуктов это не окажет заметного влияния. Если же продукт производят несколько цехов, составляющих единую производственную цепочку, причем каждый цех производит некий полуфабрикат, который не может использоваться самостоятельно либо продаваться без последующей доработки другими цехами, то выделение цеха в качестве генерирующей единицы невозможно. На практике в качестве генерирующей единицы обычно определяется целое предприятие.

В большинстве случаев сложно рассчитать денежные потоки от конкретного актива. Предположим, на балансе завода находится несколько тысяч объектов основных средств, в том числе здания и оборудование. В комплексе оборудования есть станок, который необходимо переоценить. Согласно вышеизложенным правилам расчета ценности использования компания должна идентифици-

ровать денежные потоки, генерируемые данным станком. Однако поскольку станок работает в тесной связи с другими активами, то определить его долю в получаемых доходах достаточно сложно. Иными словами, проблема возникает в случае, когда актив участвует в получении доходов косвенно, то есть входит в состав некой группы активов, которая приносит доходы.

Ценность использования рассчитывается для генерирующей единицы в целом (цеха, предприятия, холдинга) без разграничения на отдельные активы.

При расчете ценности использования также следует обратить внимание на ставку дисконтирования. Она должна подбираться индивидуально для конкретного актива, то есть отражать не среднерыночные риски, присущие предприятию, отрасли, экономике в целом, а риски, характерные для данного актива.

Важно понимать, что расчет ценности использования – не просто арифметика. Если расчет дал неожиданный результат, свидетельствующий, например, о нерентабельности всего предприятия, надо прежде всего понять причину этого. Возможно, она кроется в некорректном расчете (неверная оценка денежных потоков, завышенная ставка дисконтирования), и тогда необходимо устранить выявленные ошибки. Помимо этого расчет ценности использования может сыграть роль лакмусовой бумажки и выявить «раздутость» активов предприятия. Это, в частности, может быть обусловлено завышенной переоценкой основных средств, произведенной в предыдущие годы, либо наличием значительного количества неиспользуемых (плохо используемых) активов.

При расчете нужно держать в голове основную идею: ценность использования должна отражать производственный потенциал компании в существующих условиях при существующем управлении. Помня об этом, можно избежать абсурдных цифр и тем самым предотвратить появление недостоверной информации в финансовой отчетности.

Выявленное обесценение актива, когда его возмещаемая стоимость оказалась ниже балансовой, необходимо отразить в финансовой отчетности компании. В балансе активы показываются по возмещаемой стоимости (если она оказалась ниже балансовой), а превышение балансовой стоимости над возмещаемой отражается

в отчете о прибылях и убытках как убыток, вызванный плохим качеством управления активами или внешними факторами (снизилась рыночная стоимость активов). После признания убытка от обесценения актива необходимо скорректировать норму амортизации и ликвидационную стоимость актива.

Несколько по-другому в отчетности отражается обесценение активов компании, когда оценивался не отдельный актив, а генерирующая единица, обладающая гудвиллом. В этом случае выявленное по итогам переоценки обесценение генерирующей единицы в первую очередь относится на уменьшение гудвила. Только после того как гудвилл исчерпан, снижают стоимость активов, входящих в генерирующую бизнес-единицу.

Использованная литература

1. Закон «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» от 27 февраля декабря 2007 г. № 544
2. Международные Стандарты Финансовой Отчетности №36
3. Тулешова Г.К. Финансовый учет и отчетность в соответствии с международными стандартами. Часть 1-2, учебное пособие, Алматы, Бизнес информация, 2005.

МУКАШЕВА А.А.

*магистрантка 1-курса, специальности «Экономика»,
Академия экономики и права, Алматы*

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ОРГАНИЗАЦИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БАНКОВ НА ФОНДОВОМ РЫНКЕ

Необходимость ускорения мобилизации финансовых ресурсов в период структурной перестройки экономики привела к существенным трансформациям в кредитно-банковских системах стран. Основные тенденции этих явлений выразились в частности, в усилении концентрации и централизации кредитных институтов, росте групп банков-гигантов, действующих как трансконти-

нентальные образования, процессах универсализации банков, обострении конкурентной борьбы внутри отдельных групп финансовых посредников и между ними, дерегулировании банковского рынка, направленном на смягчение или полную отмену ограничений и запретов в области финансовой, в том числе и инвестиционной деятельности. При этом наметился процесс сглаживания некоторых различий в структурном организации кредитных систем, сложившихся в различных странах.

Мировой практике известны две основные модели построения кредитно-банковских систем: сегментированная (американская) и универсальная (германская) [1, с.139]. Основные отличия данных моделей заключаются в степени универсализации и специализации кредитных институтов, формах и источниках финансирования реального сектора, уровнях диверсификации инвестиционных портфелей банков и предприятий.

В их основе лежит специфика организации распределения финансовых рисков. В американской модели риски в максимальной степени разделены на коммерческие и инвестиционные и диверсифицированы посредством ряда уровней страхования: система финансирования предприятий через выпуск ценных бумаг и механизм фондового рынка, кредитование специализированных инвестиционных банковских и небанковских институтов. В германской модели контроль рисков обеспечивается универсальными коммерческими банками, являющимися одновременно основными кредиторами реального сектора и главными субъектами финансового рынка.

Остановимся теперь на «германской» модели фондового рынка. Последняя, как уже отмечалось, характеризуется отсутствием ограничений, налагаемых на коммерческие банки по операциям с акциями предприятий. В результате этого финансовая система Германии приобрела следующие отличительные черты: а) банки владеют существенной частью капиталов немецких предприятий; б) предприятия используют банковские кредиты, в том числе долгосрочные, как основной источник внешнего финансирования, в) фондовый рынок Германии оказался недостаточно развитым в сравнении со

странами, ориентировавшимися на «англосаксонскую» модель; г) на фондовом рынке господствуют банки и почти полностью отсутствует не зависимый от них инвестиционный бизнес.

Как следует оценить «германскую» модель фондового рынка? С одной стороны, «засилье» на финансовом рынке банков ставит предприятия под их контроль, лишая корпоративный сектор полной самостоятельности в решении финансовых вопросов. Например, крупнейший банк Германии - «Дойче банк» владеет акциями ведущих национальных предприятий: «Даймлер-Бенц» (28,34%), «Филипп Холцман» (30%), «Карлстадт» (25,08%) [2, с.247]

С другой стороны, в связи с тем, что, владея акциями, банки могут проконтролировать эффективность использования своих кредитов, немецкая промышленность всегда удовлетворяла потребности в недорогих и, что очень важно, долгосрочных заемных средствах. Тем самым она получала серьезные конкурентные преимущества на мировых рынках. В то же время, французской промышленности вечно не хватает собственных капиталов, и на ней лежит бремя краткосрочных долгов, таким образом она имеет завышенную стоимость финансирования производства [38, с.147].

Рассмотрим далее эволюцию фондовых рынков в странах, где была принята «англосаксонская» модель. Следует заметить, что к настоящему моменту почти все эти страны отказались от запрета коммерческим банкам проводить операции с акциями предприятий. В этих странах в течение 70-90-х годов банкам либо непосредственно (Великобритания), либо через дочерние компании (Канада) было разрешено с теми или иными ограничениями владеть акциями, производить их гарантированное размещение, выполнять функции дилера.

Единственной страной, в которой банкам за редчайшим исключением запрещены операции с акциями, остаются США. Однако и здесь все больше склоняются к тому, чтобы снять существующие запреты. Так, Федеральная резервная система, которой предоставлено право толкования Закона Глас-са-Стигола, явно эволюционировала в сторону все более либеральных трактовок, порой даже противоречащих духу самого закона. Например, в 1989 г группе банков было предоставлено право гарантированного

размещения долговых ценных бумаг корпораций, хотя и в ограниченных размерах. В 1990 г. Федеральная резервная система разрешила дочерней компании банковского холдинга «J, P Morgan» осуществлять андеррайтинг акций с условием, что доходы от него не превысят 10% доходов от всех операций по гарантированному размещению.

В чем же заключаются причины, толкающие к отмене запретов на операции с акциями.

Причины состоят в следующем. Во-первых, было осознано, что вовлечение банков в инвестиционный бизнес не приведет к существенному увеличению их общего уровня рисков. Например, распространена следующая точка зрения: «Вследствие возросшей диверсификации риск может быть сокращен в результате объединения двух типов операций (риск измеряется как колеблемость доходов) Это происходит, поскольку природа рисков разная коммерческие банки в основном сталкиваются с кредитным риском, располагая малорисковым диверсифицированным портфелем активов в течение длительного времени, тогда как инвестиционный бизнес сталкивается с ценовым риском, располагая портфелем относительно слабо диверсифицированных активов. Слияние двух видов деятельности может сократить колебания банковских доходов.

Банкротства в 80 е годы ряда крупнейших американских банков, например, «Continental bank» (9-й банк США), показали, что чисто банковский бизнес может быть не менее опасным, чем инвестиционный. На этом фоне контрастом является факт, что за послевоенный период ни один из крупнейших инвестиционных банков не разорился.

Другая причина в том, что стало очевидным - американские коммерческие банки теряют свою конкурентоспособность как по сравнению с другими финансовыми институтами, так и по отношению к зарубежным банкам. В 80-е годы банки стали терять доходы оттого, что крупнейшие корпорации не удовлетворенные высокими процентными ставками по кредитам, напрямую вышли на финансовые рынки, мобилизуя средства с помощью долговых обязательств. В настоящее время становится все очевиднее, что

снятие запрета коммерческим банкам США на операции с акциями - дело нескольких ближайших лет.

Следует подвести итог «Англосаксонская» модель фондового рынка не выдержала испытания временем. Предназначенная для укрепления доверия к банковской системе и сохранения банковских доходов, она постепенно привела к тому, что банки стали этих доходов лишаться и оттесняться с позиций главных финансовых институтов. К середине 90-х годов на «развалинах» этой модели образовались разнообразные по структуре фондовые рынки с общим правилом - банки активно вовлечены в инвестиционные операции, в том числе по гарантированному размещению акций. Сохраняются, правда, различия в отношении границ, в которых банкам разрешено участвовать в капиталах нефинансового сектора.

«Германская» модель оказалась более устойчивой, сохранив в основном присущие ей черты, и в огромной степени способствовала послевоенному подъему экономики ФРГ. Впрочем, и здесь обозначились пока еще слабые тенденции уменьшения зависимости экономики от банковского финансирования.

Существенное влияние банков на деятельность предприятий в Германии определяет относительную вялость рынка ценных бумаг по сравнению с другими странами. Владея ценными бумагами, банки в значительной степени контролируют рынок, что практически исключает открытую продажу ценных бумаг.

Если взять Россию, то складывающаяся в российской экономике модель взаимоотношений промышленного и банковского секторов не совпадает со сложившимися в мировой практике типами [3, с.15]. Вместе с тем в ходе формирования банковской системы обнаруживаются признаки определенной близости к германской модели универсального коммерческого банка, при которой банк, являясь основным кредитором реального сектора, имеет возможность владеть крупными пакетами акций нефинансовых предприятий. Такой механизм наиболее полно реализуется в рамках финансово-промышленных групп, где банки играют ведущую роль в регулировании финансовых потоков и инвестиционных программ. Однако в целом взаимосвязь банков с производством

характеризуется слабостью банковского контроля за использованием кредитов вследствие особенностей учредительства многих банков, повышенных кредитных рисков и несовершенства менеджмента, что отличает их от германской системы.

Определенное сходство с германской моделью проявляется в ведущей роли банков в механизме инвестирования. В России, где на финансовом рынке работают три типа институтов: коммерческие банки, которые стремятся диверсифицировать операции и расширить спектр предлагаемых услуг, специализированные банки, которые ориентируются на инвестиционный бизнес, и небанковские институты, более 70% инвестиций приходится на коммерческие банки.

Вместе с тем универсальный характер российских коммерческих банков во многом носит вынужденный характер, что обусловлено неразвитостью рынка ценных бумаг и сети небанковских институтов. Универсальная модель связана с повышенной рискованностью деятельности коммерческого банка, резко возрастающей в кризисных условиях, поскольку риски банка по инвестиционным вложениям не отделены от рисков по депозитно-кредитным и расчетным операциям. В то же время банк в существенной степени зависит от положения дел у крупнейших клиентов, в оборот которых втянуты (через участие в акционерном капитале и облигационных займах) значительные средства.

Анализ банковских систем различных стран свидетельствует о том, что параллельно с развитием универсализации усиливается тенденция к специализации деятельности коммерческих банков. В странах с развитой рыночной экономикой, в том числе и тех, которые имеют универсальную структуру кредитной системы, важное место (несмотря на некоторое снижение их числа) занимают специализированные банки. Из них наибольший интерес представляют инвестиционные банки и кредитные институты с особыми задачами, связанными с реализацией национальных интересов.

Основными направлениями деятельности инвестиционных (деловых) банков являются: операции с ценными бумагами, предоставление долгосрочных кредитов, финансирование инвестици-

онных проектов, участие в капитале финансовых и нефинансовых предприятий, реструктуризация бизнеса посредством слияний и поглощений, сделки с недвижимостью, консалтинговые и депозитарно-кастодиальные услуги.

Список использованной литературы

1. Адамбекова А.А., Корнилова Л.П. Финансы и кредит (в вопросах и ответах). – Алматы: Каз. АТиСО, 2005. – 468 с.
2. Берзон Н.И., Аршавский А.Ю., Буянова Е.А. Фондовый рынок. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд. «ВИТА–ПРЕСС», 2002. – 489 с.
3. Абдрахманова Г. А. Инвестиционные компании, фонды размещения капитала и управление портфелем ценных бумаг // Рынок ценных бумаг Казахстана. – 2001. – № 1. – С. 14–17.

МУРАТОВА А.Б.

*Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ
ХБМ – нің «Бухгалтерлік есеп және аудит»
мамандығының 1 – курс магистранты*

БАНК НЕСИЕ ПОРТФЕЛІНІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МАЗМҰНЫ

Несие операциялары коммерциялық банктер қызметінде негізгі белсенділікті құрайды. Біріншіден, олардың сәтті іске асуы негізгі кіріс көздеріне әкеледі, банктердің тұрақтылығын, беріктілігін жоғарылатады. Ал несиелеудегі сәтсіздік күйзеліске және банкроттыққа ұшыратады. Екіншіден, елдің экономикасын дамытуда инвестицияларды несиелеу үшін банктер қызметінің қайнар көзі екендігін және оның тағдырын шешетінін банктік тәжірибе айқын көрсетіп отыр, алайда тәуекелсіз қызмет ұйымдастыру мүмкін емес.

Тәуекел адам іс-әрекетінің кез-келген саласында көрініс табатын объективті оқиға болып табылады. Ол кәсіпкерліктің барлық саласында кездесетін көп аспектілі санат. Өзінің табиғаты бой-

ынша тәуекел жағымсыз оқиғаның болуымен сипатталады. Яғни, тәуекелге ұшырау барысында кәсіпорын қаржылық немесе басқа да материалды шығындар шегеді. Кез келген кәсіпкерлік іс тәуекелмен байланысты, әсіресе банктер үшін тәуекелді басқарудың маңызы жоғары болып келеді. Өйткені, банктер нарықтағы конъюнктуралық өзгерістерді бірден қабылдайтын сегмент.

Банктік қызметтер тәуекелсіз жүруі мүмкін емес, өйткені банктің кез-келген бизнесі тәуекелмен байланысты болып келеді. Банк ісінің тарихында тәуекелдерді дұрыс басқармауына байланысты көптеген банктердің банкроттыққа ұшырағанына көз жеткізуге болады. Шетелдік тәжірибені зерттеу банк жүйесінде тәуекелділік мәселесі батыс Еуропа елдерінде өзекті болып табылатынын көрсетті. Батыс Еуропа елдерінде сыртқы аудиторлар жылына бір рет жүзеге асыратын сыртқы бақылаумен салыстырғанда жұмыстағы жол берілген қателіктерді, туындайтын тәуекелдерді ерте білу және ықтимал шығындар мен залалдардың алдын алу мақсатында күн сайын жүргізілетін ішкі бақылаудың күшейгені байқалды.

Тәуекелдерді басқару мүмкін болатын қолайсыз факторлардың алдында банктің қаржылық әлсіз тұсын ескертуді қамтамасыз етуі тиіс. Қазақстанның келешектегі тәуекелдерді басқару жүйесін жетілдіру мәселесінде Қазақстан Республикасы қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігі аудит тәжірибесінен алыс кетуді және көрсетілген жүйе банктерінің өзін-өзі бағалау тетіктерін енгізуде. Банктердің өзін-өзі бағалауы ҚҚА-ға тәуекелдерді басқару жүйелеріндегі кемшіліктерді барынша жедел бағалауына және жалпы алғанда алғашқы сатыларда-ақ қосымша тәуекелдерге қамтылуын анықтауға мүмкіндік береді. Соңғы жылдардағы қаржы нарығы дамуының тез қарқыны, жаңа өнімдердің пайда болуы, қаржы нарығын интеграциялау дәрежесінің көрсеткіші секілді қаржы топтарының дамуы қаржы нарығының субъектілеріне бизнес дамуының тек жаңа мүмкіндіктерін ғана емес, сондай-ақ үдеме тәуекелдерді алып келді.

Экономикада болатын ықтимал құлдырау мен өзге жағымсыз үрдістер жағдайында қаржы ұйымдарының әлеуетті залалдарын

бағалауды қамтамасыз етуге тартылған аналитикалық құралдардың бірі халықаралық қаржы тәжірибесінде кең таралған стресс-тестілеулер болып табылады. Стресс-тестілеулер шеңберінде қаржы ұйымы активтерінің портфеліндегі экстраординарлық шығындарды тудыруы мүмкін, не оның тәуекелдерін басқаруды шекті түрде күрделендіретін факторлар қатары ескеріледі. Осы факторлар нарықтың, несие тәуекелділігінің және өтімділік тәуекелінің түрлі құрамдастарын өзіне қосады.

Қазақстандағы банктің қызметтеріндегі тәуекелдерді төмендетудің стратегиялық бағыттарын жүзеге асыруда мынандай мақсаттар қарастырылады:

- талдау және тәуекелдерді анықтау;
- тәуекелдерді бағалау мен жіктеуге арналған құралдарды таңдау;
- тәуекелдерді ескерту, алдын алу, азайту немесе болдырмау жөніндегі іс-шаралар бағдарламасын әзірлеу және осы бағдарламаларды пайдалану жөніндегі бір ізді іс-қимылдар кешенін ұйымдастыру.

Несиелеу процесінде тәуекелділіктің кең сезілуі, оның жағымсыз салдары осы аумақта зерттеу жүргізудің қажеттілігін талап етеді. Осы міндет шегінде коммерциялық банктер алдында несие тәуекелділігі мен проблемалық несиелердің пайда болуына ықпал ететін факторларды анықтап және оларды шектеу шараларын қарастыруда. Сонымен банктің несие тәуекелділігінің шығу тегі ықтимал қарыз алушының несие төлеу қабілеті, сондай-ақ оның өзіне алған міндеттемелерді орындауға жауапкершілікпен қарайтыны туралы толық ақпаратты ұсына алмауында. Осы себепке байланысты кредитор әрқашан ысырапқа тап болу тәуекеліне ұшырайды. Аталған фактор кейде пайда әкелуі де мүмкін. Несие ұсынушы жағдайды бағалай отырып нақты мәміле үшін несие бойынша көтеріңкі пайыз тағайындауы мүмкін, бұл жерде несиені пайдаланушы да тәуекелге бас тігеді. Көп жағдайда қарыз алушылар қаржылық жағдайына байланысты ақпаратты жасырады, сол себепті несие тәуекелділігі қарыз ұсынушыға ауыртпалық әкеледі.

Белгілі ғалым Ғ.С. Сейітқасымовтың пікірінше, несие тәуекелділігі – қарыз алушының өз қаржылық міндеттемесін

орындамағанына байланысты орын алатын банк қарызын қайтармау қатері 1, 316-317 б].

Оны қарыз портфелінің сапасымен тікелей байланыстырып, несиелік тәуекелділігін үш түрге бөліп қарастыруға болатынын айтады:

- теріс пайдалану тәуекелділігі;
- шетелдік несиелік бойынша тәуекелділігі;
- ішкі қарызды қайтармау (төлемей бойынша тәуекелділігі).

Келесі бір пікірде, портфельді ресурстарды тарту және орналастыру бойынша жасалған және бар мәмілелердің тізімі ретінде ұсынады. Г.С. Панованың пікірінше, несиелік портфельі – банктің өз клиенттеріне ұсынған несиелері [2, 139 б.], ал А.И. Пашковтың пікірінше, «несиелік портфельі – ұсынылған несиелер бойынша банктің жиынтық талаптары» [3, 29 б.].

И.Д. Мамонова «банктің несиелік портфельі қысқа, ұзақ және мерзімі ұзартылған несиелер шоттары бойынша қаражат қалдықтарын құрайды» деп несиелік портфельін несиелік мерзімдерінің ұзартылуымен байланыстырса [4, 50 б.],

А.Г. Грязнова жетекшілігімен несиелік портфельі – бұл анықталған белгілер бойынша (критериялар) жіктелінген қарыздардың сапасы мен құрылымының мінездемесі деп анықтама жасалса [5, 127 б.], несиелік портфельі - несиелік тәуекелділігінің әр түрлі факторларымен байланысты белгілер негізінде жіктелетін несиелік бойынша банктің жиынтық талаптары деп С.Л. Ермаков [6, 17 б.], ал В.В. Киселев несиелік портфельі – бұл анықталған белгілері бойынша (банктің ұсынылған несиелік бойынша жиынтық талаптары) жіктелетін ұсынылған несиелердің сапасы мен құрылымдық мінездемесі деп пікір білдіреді [7, 9 б.].

Сонымен, банк несиелік портфельі белгілі бір күнге коммерциялық банк балансы бойынша несиелік берешектің қалдығын көрсетеді. Банктің несиелік портфельі банкаралық несиелер мен жеке және заңды тұлғаларға ұсынылған несиелерден, клиенттердің несиелік портфельінен тұрады.

Жиынтық несиелік портфельі клиенттерге сандық мінездеме береді және анықталған датаға қарыз шоттары бойынша мерзімді, мерзімі ұзартылған, және күмәнді берешектердің қосындысынан құралады.

Айта кету керек, банктің несиелеу процесіне жасалатын бақылау банктің несиелік портфелін мерзімді түрде тексеріп отырумен де толықтырылады. Өйткені, банктің несиелік портфелі оның табыс көзі және несиелік операцияларды жүргізу барысындаға тәуекел көзі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Акша, кредит, банктер: Оқулық/3-басылым. Редакцияны басқарған Сейітқасымов Ғ.С. -Алматы: Экономика, 2006 ж.- 480 б.
2. Панова Г.С. Кредитная политика коммерческого банка.- М.: НФПК: ИКЦ «ДИС», 1997. - 462 с..
3. Пашков А.И. Оценка качества кредитного портфеля // Бухгалтерия и банки. - 2012. - № 3. -30 с.
4. Банковский надзор и аудит: Уч. пособие / Под ред.. Мамоновой И.Д. -М.: ИНФРА-М, 2011. - 146 с.
5. Грязнова А. Г. и др. Банковская система России. В 3-х т.- М.: Дека, 2005. –Т.2. - 398 с..
6. Ермаков С.Л. Работа коммерческого банка по кредитованию заемщиков: Методические рекомендации.- М: Компания «Алес», 2003- 180 с.
7. Киселев В. В. Управление банковским капиталом. Теория и практика.-М.: Логос, 2009. – 423 с.

МУСУЛЬМАНКУЛОВА А.А.
*м.э.н., старший преподаватель
КазЭУим.Т.Рыскулова, г.Алматы*

ПОКАЗАТЕЛИ ПРИРОДООХРАННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ЕЕ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТЬ

Как известно, развитие промышленного производства является основным источником экологических проблем. На макроуровне предпринимаются различные меры по улучшению окружающей среды. Об этом подтверждает Концепция по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике», Программа партнерства «Зеленый мост».«Зеленая экономика» является одним из важных ин-

струментов обеспечения устойчивого развития страны. Переход к «зеленой экономике» позволит Казахстану обеспечить достижение поставленной цели по вхождению в число 30-ти наиболее развитых стран мира [1].

На микроуровне для успешной реализации экологической политики государства на предприятиях предполагается проведение различных природоохранных мероприятий. Основной целью природоохранной деятельности предприятий и организации является снижение и ликвидация отрицательного воздействия производственных процессов на окружающую среду. В рамках конкретного предприятия природоохранная деятельность должна быть включена в сферу производственно-хозяйственной деятельности предприятия. Эффект природоохранной деятельности каждого конкретного предприятия определяется в масштабах всего государства.

Выделяют две формы природоохранной деятельности – текущую природоохранную деятельность и природоохранные мероприятия. Текущая природоохранная деятельность – это непрерывно осуществляемая деятельность, направленная на достижение стабильности или улучшение состояния окружающей среды. В основном, она связана с эксплуатацией, а не созданием основных фондов природоохранного назначения. В свою очередь, природоохранные мероприятия – это деятельность, предпринимаемая в целях существенного улучшения состояния окружающей природной среды или создания условий для ее улучшения [2].

В соответствии с европейским Классификатором видов природоохранной деятельности (СЕРА, 2000) выделяют следующие основные виды природоохранной деятельности:

- охрана атмосферного воздуха и проблемы изменения климата;
- очистка сточных вод;
- обращение с отходами;
- защита и реабилитация почвы, подземных и поверхностных вод;
- снижение шумового и вибрационного воздействия;

- сохранение биоразнообразия и среды обитания;
- научно-исследовательские работы;
- другие направления природоохранной деятельности.

В соответствии с видами природоохранной деятельности выделяются затраты экологического назначения, которые из международных рекомендаций ОЭСР/Евростата по оценке природоохранной деятельности для формирования совокупного объема затрат на охрану окружающей среды должно осуществляться суммированием следующих видов затрат:

- инвестиции в основной капитал, направленные предприятиями и организациями на осуществление мероприятий по охране окружающей среды и рациональному использованию природных ресурсов;
- затраты на капитальный ремонт основных фондов по охране окружающей среды;
- текущие затраты предприятий и организаций, связанные с охраной окружающей среды и рациональным использованием природных ресурсов;
- затраты органов исполнительной власти на содержание аппарата, занимающегося вопросами охраны окружающей среды;
- затраты на научные исследования и разработки в сфере охраны окружающей среды и рационального природопользования;
- затраты на образование в сфере охраны окружающей среды[3].

Инвестиции в основной капитал, направленные на охрану окружающей среды и рациональное использование природных ресурсов, включают затраты на новое строительство, расширение, реконструкцию и модернизацию объектов, которые приводят к увеличению первоначальной стоимости объекта и относятся на добавочный капитал организации.

Текущие затраты на охрану окружающей среды включают эксплуатационные затраты предприятий и организаций, связанные с деятельностью по охране окружающей среды, включая затраты на

капитальный ремонт основных фондов, расходы на содержание государственных природных заповедников и национальных парков, затраты на научные исследования и опытно-конструкторские работы в части, касающейся природоохранной деятельности, расходы на образование и просвещение в области охраны окружающей среды, расходы на государственное управление природоохранной деятельностью, включая экологический контроль и мониторинг, информационное обеспечение.

Информациоо природоохранных инвестициях в основной капитал, а также текущих затратах на охрану окружающей среды, экологических платежах и плате за природные ресурсы ежегодно периодичностью представляют в органы статистики все юридические лица и их структурные подразделения, использующие природные ресурсы, имеющие выбросы и сбросы загрязняющих веществ, отходы производства[3].

Таблица 1 –Анализ затрат на охрану окружающей среды по РК за 2010-2012гг

| | 2010 г. | 2011 г. | 2012 г. |
|--|---------------|---------------|---------------|
| Объем затрат на капитальный ремонт основных средств по охране окружающей среды, тыс. тенге | 15 755 129,6 | 7 563 240,9 | 10 243 694,0 |
| в % к 2010 году | 100% | 48% | 65,0% |
| Объем затрат на охрану окружающей среды, тыс.тенге | 140 981 830,5 | 185 567 782,3 | 196 458 928,0 |
| в % к 2010 году | 100% | 131,6% | 139,3% |
| Объем текущих затрат на охрану окружающей среды, тыс.тенге | 99 652 578,5 | 99 212 904,8 | 109 437 912,0 |
| в % к 2010 году | 100% | 99,5% | 109,8% |

По данным Агентства РК по статистике[4]

В Казахстане за 2010-2012 года затраты на охрану окружающей среды предприятий и организаций составили 523 008,4 млн. тенге, в том числе текущие затраты на охрану окружающей среды составили 308 303,4 млн. тенге.Также, в республике общая сумма

затрат на научные исследования и разработки (НИОКР) в области охраны окружающей среды за период с 2010 по 2012 год составила 13 938,3 млн. тенге. Самый высокий уровень затрат на капитальный ремонт основных средств по охране окружающей среды был отмечен в 2010 году и составил 15 755,1 млн. тенге[4].

Эффективность природоохранных затрат оценивается по общепринятой методике оценки эффективности любых затрат: как отношение достигнутого результата либо эффекта к объему затрат, при этом наиболее сложно оценить экологический эффект в стоимостном выражении. Учитывая, что эти затраты обеспечивают так же экологический и социальный результат, то при оценке их эффективности они могут быть определены в комплексе. В связи со сложностью определения суммарного эффекта одновременных и текущих затрат, а также в интересах оценки эффективности затрат на тот или иной вид природоохранной деятельности с учетом специфики компонента окружающей среды рассчитываются частные показатели эффективности экологических затрат различного назначения и направления.

Изменение затрат экологического назначения и их эффективность определяется внешними, по отношению к природопользователю, и внутренними факторами. К внешним факторам относятся общая экономическая и экологическая ситуация, проведение комплекса природоохранных мероприятий, улучшающих общую экологическую ситуацию, изменение численности населения, развития науки и техники и др. К внутривы производственным факторам относятся степень безотходности применяемых технологий и экологической чистоты производства, количество отходов производства, уровень загрязнения компонентов окружающей среды и др.

Все предприятия, которые оказывают негативное воздействие на окружающую среду, обязаны планировать, разрабатывать и осуществлять мероприятия по ее охране. Планирование природоохранной деятельности предприятия начинается со всестороннего ее анализа. Определяется степень выполнения плана по всем разделам и подразделам, выявляются причины отклонений от плановых заданий, анализируется полученный природоохранный эффект.

Таким образом, природоохранная деятельность по своей природе имеют свою специфику, и ее результаты прежде всего необходимы для оценки эффективности производимых затрат эко-

логического назначения, а также для выявления позитивного антропогенного влияния на окружающую среду. Для обоснования результатов такой деятельности необходимо наличие четкой классификации всех направлений и затрат природоохранной деятельности. Специфика данной деятельности состоит в том, что эффект от нее, как правило, носит комплексный характер, т.е. выражается в достижении экологических, экономических и социальных последствий, четкое определение которых не всегда возможно.

Литература

1. Концепция по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике», Указ Президента Республики Казахстан от 30 мая 2013 года № 577, Астана 2013г
2. Шимова О.С., Соколовский Н.К. Экономика природопользования; Учебное пособие—М.:ИНФРА-М, 2009. – 377с. —(Высшее образование), с.229
3. Методические рекомендации по формированию показателей статистики окружающей среды, Астана, 2010
4. Агентство Республики Казахстан по статистике, Астана, 2010

МУХАМБЕТОВ Е.Ж.

Магистрант

*КазЭУим.Турара Рыскулова
г.Алматы*

ФИНАНСОВЫЕ ВЛОЖЕНИЯ: ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ И ВИДЫ

Важнейшим элементом экономики любой развивающейся страны является рынок ценных бумаг. Невзирая на все кризисные явления, происходящие в мировой экономике, рынок ценных бумаг в системе финансовых отношений имеет большое значение, так как помощью него привлекаются свободные денежные средства юридических и физических лиц и превращаются в реальные денежные активы.

“Главная задача рынка ценных бумаг заключается в создании такого механизма который бы привлекал в экономику инвестиций путем построения взаимоотношений между теми, кто испытывает потребность в средствах, и теми, кто хочет инвестировать избыточный доход.”[1-12с.]

Беря во внимание всю значимость данной отрасли для развития и стабилизации экономики РК, необходимо отметить, что рынок ценных бумаг на сегодняшний день рассматривается как сфера интенсивного контроля и регулирования со стороны муниципальных органов. Учет финансовых вложений как раз и является одной из форм такого контроля.

К денежным вложениям организации относятся: вложения в муниципальные (государственные) и городские ценные бумаги, ценные бумаги остальных организаций, в том числе долговые ценные бумаги, вклады в уставные капиталы остальных организаций, в том числе дочерних и зависимых хозяйственных сообществ. Это также предоставленные иным организациям займы, депозитные вклады в кредитных организациях, дебиторская задолженность, обретенная на основании уступки права запроса, ит.д.

Таким образом, финансовые вложения — это вложения (инвестиции) организации своих свободных денежных и других ресурсов в активы, не связанные с основной деятельностью, с целью получения дополнительного дохода в течение длительного времени.[3-6-7с.] Свободные средства можно вкладывать в уставные фонды других организаций; в приобретение ценных бумаг (государственных и иных организаций), в том числе акций, облигаций; в займы, предоставляемые другим организациям.[4-164с.]

“В условиях рыночной экономики в этих операциях присутствует фактор риска, но при продуманном разумном вложении инвестиций организация может получать большую прибыль.”[2-287 с.]

К финансовым вложениям относятся также денежные средства и прочие активы, передаваемые в виде вкладов в общее имущество основному участнику совместной деятельности по соглашению(договору) простого товарищества.

Таблица-1:Классификация финансовых вложений.

| К финансовым вложениям относятся: | К финансовым вложениям не относятся: |
|---|--|
| -государственные и муниципальные ценные бумаги, ценные бумаги других организаций, в т.ч. облигации, векселя; -вклады в уставные (складочные) капиталы других организаций (в т.ч. дочерних и зависимых хозяйственных обществ); -предоставленные другим организациям займы; -депозитные вклады в кредитных организациях; -дебиторская задолженность, приобретенная на основании уступки права требования, и пр. | -собственные акции, выкупленные у акционеров; -векселя, выданные организацией-векселедателем организации-продавцу при расчетах за продукцию, работы, услуги; -вложения в недвижимое и иное имущество, имеющее материально-вещественную форму, предоставляемые за плату во временное пользование с целью получения дохода; -драгоценные металлы, ювелирные изделия, произведения искусства и иные аналогичные ценности, приобретенные не для осуществления обычных видов деятельности. |

Для принятия к бухгалтерскому учету активов в качестве денежных вложений необходимо исполнение последующих критерий:

- наличие соответствующе оформленных документов, подтверждающих наличие права у организации на денежные вложения и на приобретение валютных средств либо остальных активов, вытекающее из этого права;
- переход к организации денежных рисков, связанных с финансовыми вложениями(риск конфигурации цены, неплатежеспособности должника, потери ликвидности и др.);
- способность приводить организации экономические выгоды(выручка)в будущем в форме процентов, дивидендов или прироста стоимости.

Основные виды финансовых вложений представлены в следующей таблице:

Таблица-2: Основные виды финансовых вложений.

| Виды финансовых вложений | |
|---|--|
| Государственные и муниципальные ценные бумаги - долговые ценные бумаги (облигации, векселя и др.) эмитированные государством. | Ценные бумаги других организаций - вложения в долговые ценные бумаги (облигации, векселя и др.) производятся с целью получения дохода в виде процента или дисконта в течение строго установленного срока. |
| Вклады в уставные (складочные) капиталы других организаций – инвестиции, представляющие собой сумму активов инвестированных в имущество другой организации с целью получения прибыли или достижения иного полезного эффекта | Предоставленные другим организациям займы - осуществляется путём предоставления организацией своих активов на определенный срок в собственность других лиц (заемщиков) |
| Депозитные вклады в кредитных организациях - договор с банком предполагает по истечении установленного срока возврат суммы вклада (депозита) и суммы по нему | Дебиторская задолженность, приобретенная на основании уступки права требования – договор уступки права требования предполагает соглашение о замене прежнего кредитора по обязательству на другого, к которому переходят все права прежнего кредитора |

В зависимости от цели приобретения финансовые вложения подразделяются на следующие категории:

- Финансовые инвестиции, удерживаемые до погашения;
- Торговые финансовые инвестиции;
- Займы, предоставленные другим организациям;
- Финансовые инвестиции, имеющиеся в наличии для продажи

К финансовым инвестициям, которые удерживаются до погашения, относят финансовые вложения в активы, которые:

- имеют определяемый заработок и фиксированный срок погашения; не являются займами, предоставленными иным компаниям (организациям);
- вложения которыми предприятие не хочет торговать до наступления даты погашения.

К денежным вложениям, удерживаемым по погашения, относятся лишь долговые денежные активы, такие как облигации и векселя.

К торговым финансовым инвестициям относят финансовые вложения, которые:

- приобретены с целью получения прибыли от краткосрочных изменений рыночных цен активов либо в виде маржи дилера;
- входят в состав инвестиционного портфеля предприятия, предназначенного для спекуляций на рынке.

Обычно в категорию торговых финансовых инвестиции относят так называемые «рыночные ценные бумаги». То есть те ценные бумаги, которые участвуют на активном рынке. Также к торговым финансовым вложениям могут относиться как долевые ценные бумаги (акции), так и долговые – (облигации). [5-144с.]

Займы, предоставленные иным компаниям – это денежные вложения, которые:

- 1) возникают у компании в итоге предоставления денежных активов, валютных средств, продуктов либо услуг конкретному должнику;
- 2) не были получены только для целей их последующей продажи.

Денежные вложения, имеющиеся в наличии для реализации – это те денежные вложения, которые не попали ни в одну из перечисленных категорий денежных вложений. Это промежуточная категория, в которую денежные вложения попадают в случае неопределенности их области применения или отсутствия определенной позиции управления в отношении указанных вложений.

Помимо того, финансовые вложения подразделяются на следующие виды:

Инвестиции в долговые ценные бумаги, к ним относятся ценные бумаги, кроме акций: облигации, векселя;

Инвестиции в долевые ценные бумаги (к ним относятся вклады в уставные капиталы других организаций, приобретение акций у других организаций).

В зависимости от срока, на который приобретены денежные вложения, они разделяются на:

1) Долгосрочные (когда установленный срок их погашения превышает 12 месяцев или вложения осуществлены с намерением получать прибыль по ним более 12 месяцев), которые учитываются на счете 2100 «Долгосрочные финансовые инвестиции»;

2) Краткосрочные (когда установленный срок их погашения не превышает 12 месяцев или вложения осуществлены без намерения получать доходы по ним более 1 года), которые учитываются на счете 1120 «Краткосрочные финансовые инвестиции».

По дебету указанных счетов отражаются финансовые вложения предприятия в корреспонденции с кредитом соответствующих счетов. На которых учитываются ценности, подлежащие передаче в счет этих вложений («Денежные средства», «Расчетный счет», «Валютный счет», «Материалы», и иных счетов). С кредита счета 1120 «Краткосрочные финансовые инвестиции» и счета 2100 «Долгосрочные финансовые инвестиции» осуществляют списание (выбытие) финансовых вложений.

Финансовые вложения могут быть приобретены на первичном или вторичном рынках, получены безвозмездно или от учредителей, или могут быть получены от контрагентов.[7-61с.]

Единица бухгалтерского учета финансовых вложений выбирается организацией самостоятельно. Таким образом, чтобы обеспечить формирование полной и достоверной информации об этих вложениях, а также осуществить должный контроль за их наличием и движением в будущем. В зависимости от характера финансовых вложений, порядка их приобретения и использования единицей финансовых вложений может быть - серия, партия и т.п.[8-340-с.]

Финансовые вложения первоначально признаются в бухгалтерском учете по стоимости приобретения, которые включают в себя:

- суммы которые уплачиваются в соответствии с контрактом продавцу;

- суммы, которые уплачиваются организациям и иным лицам за информационные и консультационные услуги, связанные с приобретением денежных вложений;
- вознаграждения, уплачиваемые посредническим организациям, с участием которых приобретены финансовые вложения;
- расходы по уплате процентов по заемным средствам, используемым на приобретение ценных бумаг до принятия их к бухгалтерскому учету;
- иные расходы, непосредственно связанные с осуществлением финансовых вложений. Сумма фактических затрат определяется за исключением НДС и иных возмещаемых налогов.

Если инвестиции приобретаются либо отчасти покупаются за счет выпуска акций либо остальных ценных бумаг, то ценою покупки является правосудная есть справедливая, а не номинальная цена выпущенных ценных бумаг. [9-154с.]

Если инвестиция приобретается в замен либо отдельный замен на иной имущество, то таковая цену определяется исходя из правосудной стоимости обмениваемого богатства, не считая случаев, когда наиболее достоверной является справедливая рыночная цену полученной инвестиции.

Необходимо отметить, что первоначальная стоимость финансовых вложений, по которой они приняты в бухгалтерском учете, в последующем может измениться. Поэтому для целей последующей оценки стоимости финансовых вложений необходимо определять справедливую стоимость финансовых вложений. “Справедливая стоимость – это та сумма, на которую обменивается денежный актив между осведомленными и уже готовыми к сделке независимыми сторонами, а не при вынужденной продаже или продаже вследствие ликвидации.”[10]

Выбытие денежных вложений происходит в случае их погашения, реализации, бесплатной передачи, передачи в счет вклада в складочный(уставной)основной капитал остальных организаций, и т. д.

Литература

1. Рынок ценных бумаг : учеб. / под ред. проф. Е.Ф. Жукова. 3-е изд., доп. и перераб. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. —12с.

2. Шапкин А.С. Экономические и финансовые риски: оценка, управление, портфель инвестиций / А.С. Шапкин. 4-е изд. - М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2005. - 287 с.
3. Колмыкова Т.С. Инвестиционный анализ: Учеб. Пособие. -М:ИНФРА-М,2009. -6-7стр.
4. Хиггинс Роберт С. Финансовый анализ: инструменты для принятия бизнес-решений: пер. с. англ. / Роберт С. Хиггинс. М.: ООО «И.Д. Вильяме», 2007. - 164 с.
5. Ахметзянов И.Р. Анализ инвестиций: методы оценки эффективности финансовых вложений / И. Р. Ахметзянов. - М. :Эксмо, 2007. - 144 с. - (Прицельные финансы)
6. Анализ финансового состояния и инвестиционной привлекательности предприятия: Учеб. Пособие. - М.: Финансы и статистика, 2003. - 84 с.
7. Донцов С.С. Реальное инвестирование: теория и практика: учеб. пособие. – Павлодар: НИЦ ПГУ им. С. Торайгырова, 2007. – 61 с.
8. Ван Хорндж.К. Основы управления финансами: Пер.с англ./ Гл.ред. серии Я.В. Соколов.- Финансы и Статистика..2003 -340с.
9. Борисова Е.И. Финансирование и кредитование инвестиций. Учебное пособие /Е.И.Борисова/, - Караганда, 2010г.- 154с.
10. Международный стандарт финансовой отчетности (IAS) 16 «Основные средства»//МСФО Фонд: сайт. <http://www.ippnou.ru/print/002712/>

НӘБИЕВА Г.Қ.

*«Есеп және аудит» ФПМ 1 курс магистранты
Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ
Алматы қаласы*

НАРЫҚ ЭКОНОМИКАСЫНДАҒЫ БАНК ЖҮЙЕСІ ҚЫЗМЕТІНІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Банктер, көп жағдайда әртүрлі банктік шоттарда орналасқан өздеріне уақытша тиесілі болатын басқалардың ақша қаражаттарымен жұмыс істейтіндіктен, басқа шаруашылық субъектілерінен ерекшеленетін кәсіпкерлік қызметтің айрықша түрі болып табылады. Осыған байланысты банктің қызметіне ішкі, сол сияқты сыртқы факторлардың әсерінен туындайтын әртүрлі

тәуекелдер тән болады. Банктер нарықтық инфрақұрылымның басты элементтері болғандықтан, тұрақты қызмет етуін қамтамасыз ету олардың жұмысын біркелкі түрде қадағалауын және реттеуін талап етеді. Банктік қадағалау ол тек қана қаржы жүйесінің тұрақтылығына мүмкіндік беретін шаралардың бір бөлігі.

Осындай шараларға мыналар жатады:

- Сенімді әрі ойластырылған макроэкономикалық саясат, ол тұрақты макроэкономикалық саясат тұрақты қаржы жүйесінің негізі болуға тиістілігін білдіреді;
- Жақсы дамыған әлеуметті саласы, онда тұрақты банк жүйесінің алғы шарты болып табылатын құрауыштары болуға тиіс;
- Экономикалық заңдар жүйесі, оның ішінде тұрақты жақсарып отыратын және туындайтын дауаларды шешу ба-рысында тиісті механизмді қамтамасыз ететін банкроттық бойынша заңнама, тұтынушылар құқығын қорғау және жеке меншікті қорғау бойынша заңнама;
- Халықаралық дәрежеде мойындалған түсінікті түрде жасалған және жақсы ұйымдастырылған есепке алу қағидалары;
- Тиімді банктік қадағалау;
- Әр түрлі төлемдерді ұйымдастыру үшін жасалған қауіпсіз әрі тиімді төлеу және клирингті жүйесі;
- Тиімді нарық тәртібі, яғни ол нарыққа қатысушылармен алынатын сәйкес ақпаратқа байланысты, инвесторлар өздері қабылдаған шешімдердің салдарынан бөлек болмай-тынын кепіл ететін табысты институттар мен рәсімдерді ынталандыру үшін қажетті қаржы ынталарға байланысты. Мемлекет әлеуметтік саясаттың мақсаттарына жету үшін нарықтық үдерістерге, әсіресе банктік салада үдерістерге кірісетін болса, нарықтық тәртіп бұрмалануы мүмкін;
- Проблемалар қалпына келтіру мүмкін болған жағдайларда, банктердегі проблемаларды тиімді түрде шешуге бағытталған шараларда қадағалау органдары оларды шешу жолдарын іздеуге тиісті, ал проблемалар шешілмейтін жағдайда, осы институттың шығуы қаржы нарығының тиісті қызмет етуінің қажетті шарты болып табылады.

Бүгінгі таңда банк қызметін реттеу мен қадағалауды жүргізу, оны жетілдіру мәселесі өзекті мәселелердің бірі болып табылатындығы белгілі, өйткені, үнемі қадағалау жасау арқылы белгілі бір тәуекелдердің алдын алуға болатындығы мәлім. Көп жағдайда «банктік реттеу», «банктік бақылау», «банктік қадағалау» түсінігі ұқсас түсінік ретінде қаралады.

Сонымен, *банктік қадағалау мен реттеу* деген мемлекет жалпы экономикалық жүйенің шеңберінде банктік жүйенің тұрақты қызмет етуінің мақсатында, сондай-ақ депозиторлар мен инвесторлардың және басқа да контрагенттердің мүдделерін қорғау мақсатында өкілетті орган арқылы банктік жүйесінің екінші деңгейіне әсер етуін жүзеге асыратын заңдар жиынтығы мен шаралар жүйесі.

«Реттеу» сөзі латын тілінен «regulo» аударғанда «реттеймін, тәртіпке келтіремін, норма, ереже», яғни экономикалық құбылыстар мен оның байланысының қолдауын немесе өзгеруін қамтамасыз ететін мақсатқа сай процестерді айтады.

«Реттеу – бұл белгілі тәртіпке немесе ережеге бағындыру, ал бақылау – бұл заңдардың, шешімдердің, жоспарлардың орындалуын тексеру немесе тексеру мақсатында бақылау» деп Р.Л. Миллер мен Д.Д. Ван-Хуз анықтама берді. Сондай-ақ олар «банктік реттеу кредиттік ұйымдардың қызметіне белсенді әсер ететінін» айтып өткен. [1]

Банктік қадағалаудың негізгі мақсаттарына жататындар:

- Қаржы нарығының және қаржы ұйымдарының қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ету және жалпы қаржы жүйесіне деген сенімді қолдау;
- Қаржы қызметтерін тұтынушылардың мүдделерін қорғаудың тиісті дәрежесін қамтамасыз ету;
- Қаржы нарығында әділ бәсекелестікті қолдауға бағытталған қаржы ұйымдарының қызметі үшін бірдей құқықтық жағдайларды жасау.

Ғалымдардың көпшілігі банктік реттеу мақсаты барлық елдер үшін ортақ деп есептейді. Олардың арасынан төмендегілерді атап өту керек:

- депозиттік мекемелердің төлем қабілеттілігін қамтамасыз ету мен банкроттықтың алдын алу;
- депозиттік мекемелердің өтімділігін қамтамасыз ету;
- банк саласының экономикалық тиімділігін қамтамасыз ету және экономиканың қызмет етуін жақсарту.

Банктік реттеу мен қадағалау жүйесінің міндеттері мен мақсаттарын анықтағаннан кейін банктік қадағалаудың қағидалары мен функцияларына тоқталып өтейік. Қағидаларға төмендегілер жатады:

1. қадағалау органдарының талаптарының бірыңғайлылығы;
2. әмбебаптық пен міндеттілік;
3. қадағалау функцияларын орталық банкке заңдық бекіту.

Бірінші қағида банк қызметінің бірдей түрлерін орындайтын барлық банк (қаржы) ұйымдарына бірдей талаптар қойылуы керектігін білдіреді.

Екінші қағида елдің аумағында жұмыс істейтін барлық банк (несие) ұйымдарына банктік реттеу мен қадағалау жүйесінің әсер етуін білдіреді.

Үшінші қағида ұлттық ерекшеліктерге немесе өзге елдерге байланысты банктік қадағалау функциясы Орталық банкке заңнамалық бекітілу мүмкіндігін білдіреді.

Банктік қадағалаудың негізгі міндеттері болып табылатындар:

- Қаржы қызметтерін тұтынушылардың құқықтары мен заңды мүдделерін бұзуына жол бермеу арқылы шараларды жүзеге асыру;
- Қаржы ұйымдарының сәйкес түрлерінің қызметтері үшін әділ бәсекелестік қағидаларында бірдей жағдайлар жасау;
- Қаржы ұйымдарының қызметін реттеу және қадағалаудың стандарттары мен әдістері деңгейін арттыру, сондай-ақ олармен өздеріне қабылдаған міндеттемелерді уақытылы және толықтай орындауын қамтамасыз ету бойынша шаралар қолдану;
- Қаржы ұйымдарының қызметінің стандарттарын орнату, қаржы ұйымдарын корпоративті басқаруды жақсарту үшін ынталандырулар жасау;

- Қаржы жүйесінің тұрақтылығы сақтау мақсатында қаржы нарығының және қаржы ұйымдарының мониторингін жүргізу;
- Қаржылық тұрақтылықты қолдау мақсатында, тәуекелге көбірек ұшырайтын қаржы нарығының салаларында қадағалау ресурстарының топталуы;
- Заманауи технологияларда енгізуді ынталандыру, тұтынушылар үшін қаржы ұйымдарының қызметі және олар көрсететін қаржылық қызметтер туралы ақпараттың толықтығын және ақпаратқа қол жетімділігін қамтамасыз ету.

Қадағалау тәсілдері байланыс және байланыссыз қадағалаудың ерекшелігін айқындайды, яғни сәйкес несиелік институтты тікелей орнында жүзеге асырылатын жағдайын зерттеуге сүйенетін қадағалаудың және сыртқы байқау тәсілі жүзеге асырылатын қадағалаудың ерекшелігін айқындайды.

Бірінші тәсілді қолдану – байланысты қадағалаудың негізі болып табылады, екінші тәсілді қолдану – дистанциялық қадағалаудың негізі болып табылады.

Аталған тәсілдерді жүзеге асырудың талаптары болып табыл-
датындар:

- Қадағалау органда банктерден келіп түсетін есептіктер мен статистикалық ақпаратты жинау, бағалау және талдау құқығы және құралдарының бар болуы;
- Қадағалау органда орындарда тексеру арқылы немесе сыртқы аудиторлар арқылы қадағалаушы ақпаратты тәуелсіз бағалау құралдарының бар болуы;
- Қадағалау органымен пруденциалды нормалар мен талаптарды әзірлеу және оларды банктерге жеткізу, өзінің шешімдеріне міндеттілік сипаттама беруге өкілеттіктерінің болуы;
- Банктік қадағалау органдарымен банк қызметінің мәнін жақсы түсіну.

Қадағалау қызметін жүзеге асыру барысында сәйкес орган бастысы, кейін байланысты қадағалаумен толықтырылатын дистанционды қадағалауға сүйенеді. [3]

Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі барлық банк жүйесінің басы болып, экономикалық реформаны жүзеге асыру кезінде көшбасшылық түрде қатысады. Ол барлық қаржы институттарға жедел әрі жиынтықты қадағалауды және инвесторлардың құқықтары мен мүдделерін қорғауды жүзеге асырады. Сондай ақ экономикалық қызмет жасауы және банктік жүйенің ауыспалы сыртқы және ішкі жағдайларға икемделуі осыған байланысты. Банк жүйесінің функциялары сатып алу және сату қағидаттарына негізделе отырып, қаржы ресурстарының қайта өндіру айналымын қамтамасыз ету болып табылады. Өйткені бос кәсіпкерлік оларды пайдалы қолдану мен тиімділігін арттыру критерияларына сәйкес ақша мен капиталдың бір меншік иелері және шаруашылық аймақтардан басқаларға ауыстырылуды көздейді. Банктерге қатысты ақша-несиелік саясат нысанындағы мемлекеттік саясат республиканың Үкіметімен және Ұлттық Банкімен шығарылатын бірқатар заңнамалық актілер, қаулылар және нұсқаулар базасында жүйеленген.

Әлемдік қаржылық дағдарыстан қашу мүмкін емес. Өйткені әлемдегі ерекше қаржылық тұрақсыздықты орнату үшін жағдай жасайтын экономикалық жаһандану ғасырында бірде-бір ел осы құбылыспен «тимей» өтпеске болмайды. Әлемдік қаржылық дағдарыс негізгі массада 2007 жылдың басы мен 2008 жылдың аяғында негізгі экономикалық көрсеткіштерді нашарлату нысанында қамтыған еді. Экономиканың дамуы уақыт билейтін жаңа форматта жүзеге асырылуы тиіс. Қаржылық нарықтың талдаушылары 2007 жылдың аяғы мен 2008 жылдың басы Қазақстанның қаржылық жүйесін дамытудың жаңа доминанттарындағы қазақстандық банк секторына әсер ететін көптеген жаңа факторлар алып келген кезең деп атап өтіледі. Егер «дағдарыс болған» кезеңдерде басымдыққа ие үрдістер арасындағы қаржылық аспектілерді қарасак, мыналарды атап шығуға болады:

- өсу үрдістерінің қысқаруы және банк активтерінің сапасының маңызды түрде нашарлауы;
- қазақстандық банк кірістерінің төмендеуі. [4]

Сонымен бірге қаржылық сектордың нақты сектор қажеттілігінен алшақтығы мен үстеме пайданы қуу банк секторының дамуына теріс әсерін тигізді.

Сол себепті банк реттеуінің жаңа тәсілдерін, әдістерін және инструменттерін әзірлеу қажеттілігі туындады. Банк реттеуіндегі алдыңғы әдістер жеткіліксіз тиімді болып шықты. Соның нәтижесінде көптеген елдердің банк жүйесі туындаған әлемдік қаржы дағдарысының теріс әсері нәтижесінде өздерінің тұрақтылықтарынан айрылды және тек қуатты мемлекеттің қаржылық қолдауы арқасында, Қазақстанды қоса алғанда, дамып отырған елдердің қаржылық нарықтарындағы жай-күйді тұрақты ету мүмкін болған еді. Банк бизнесін одан әрі интернационализациялауы, қаржылық жаһандандыруы, банк қызметін компьютерлендіруі, банк қызметінің өз табиғатын және сәттілікке орай оның қазіргі тұрақсыздық себептерін маңызды етіп өзгертуі төмендегідей объективті факторлардың әсер ету нәтижесінен деп айтуға болады:

- технологияларды қарқынды дамыту, банк бизнесін компьютерлендіру және ақшаның ауқымды сомаларын тез арада жер шарының кез келген нүктесіне ауыстыруға мүмкіндік беретін есеп айырысудың онлайн нысандарын дамыту;
- ұлттық банк жүйесінің тәуелділігінің күшеюіне әкелген капитал қозғалысын ыңғайландыру;
- нәтижесі көптеген жаңа банк өнімдерін дамытумен байланысты қаржылық қызметтерді түрлендіру болған қаржылық жаңа жаңалықтардың көбеюі барлық осы жаңалықтар банк бизнесінде адекватты ойға сыйымды банк қадағалауын талап етеді. Банктік реттеу мен қадағалау жүйесі бақылау процесі сияқты немесе орталық банктің, екінші деңгейдегі банктердің олардың сандық нормативтік талаптарын орындау процесі ретінде қаралуы себепші болып отыр.

Сонымен, қадағалау мемлекет банктармен ақша-несиелік саясаттың талаптарын орындауына жететін құралдар жүйесі болып табылады.

Банктік сектордың озық дамуы банктер өздерінің еншілес ұйымдары арқылы қаржы нарығының басқа сегменттерінде: құнды қағаздар нарығында, сақтандыру нарығында, зейнеткерлік жүйесінде қызметті белсенді түрде меңгергеніне әкелді.

Қазақстан Республикасы Экономика және бюджеттік жоспарлау министрлігінің болжамы бойынша 2010-2013 жылдары тұтынуудың 2,7 - 3,5 % өсуі байқалып отыр. Бұл ретте мемлекеттік тұтыну үй шаруашылық тұтынумен салыстырғанда қарқынды үрдіспен өсетін болады. Тауарлар мен қызметтер экспорты мен импорты 2009 жылы тиісінше 2,0% бен 0,4% үрдісімен, 2013 жылғы болжаммен 3,2% бен 2,7% өсетін болады. Сондай-ақ, ҚР Экономика және бюджеттік жоспарлау министрлігінің деректері бойынша бүгінгі күні Қазақстанның экономикасы ең төменге түсіп, өзінің қалпына келу траекториясына шығып келе жатқаннан соң, нақты сектордағы тиісті өзгерістері бар экономиканың қаржы секторындағы өзгерістерімен осы дағдарысқа қарсы процестің аяқталуы алыс еместігіне үміттенеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Миллер Р.Л., Ван-Хауз Д.Д. Современные деньги и банковское дело: пер. с англ. М., 2000. С. 256.
2. Денежно – кредитное регулирование экономики: Учебное пособие. – Караганда: Типография ТОО «ТАиС», 2009. – 108 с
3. Банковское регулирование в РК: цели и задачи // Вестник КарГУ. Серия «Экономика». – Караганда: Изд-во КарГУ, 2008. – С. 143-149
4. Правовое регулирование банковской деятельности: Учебное пособие/ К.Ж.Садвокасова, А.А.Мусина – Астана: Изд-во «Фолиант», 2009. – 320 с.
5. Организация и регулирование денежного оборота: Учебное пособие. – Караганда: Изд-во ТОО «Арқо», 2001. – 80 с.
6. <http://be5.biz/ekonomika1/r2011/00548.htm>
7. <http://kazenergy.com/ru/4-30-31-2009/3588-2012-01-19-09-20-40.html>

НУРГАЛИЕВА А.М.
*к.э.н., доцент кафедры
«БУиА» КазЭУ им.Т.Рыскулова*

МОДЕЛИ УПРАВЛЕНИЯ КРЕДИТНЫМИ РИСКАМИ В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ

В основе риск-менеджмента коммерческого банка лежит тезис о том, что риском можно управлять, т.е. использовать меры, позволяющие в определенной степени прогнозировать наступление рискового события и принимать меры к снижению степени риска. Нельзя не согласиться с мнением О.И. Лаврушина о том, что «управление кредитным риском – это не борьба с убытками, которые могут возникнуть в результате совершения кредитных операций, а деятельность по созданию системы, обеспечивающей реализацию интересов кредиторов и заемщиков» [1, с. 353].

Современная концепция риск-менеджмента коммерческого банка представляет собой сложную систему взаимосвязанных элементов, каждый из которых имеет свою специфику. Следует отметить, что содержание и методы системы управления кредитными рисками банка определяются конкретно историческими, экономическими и социально-политическими условиями. При этом каждый банк вырабатывает собственное видение данной системы и методов, входящих в неё. Современные реалии таковы, что практические аспекты этой деятельности отстают от теоретических методов их разработки. Временной лаг между теоретико-методологическими аспектами и практикой осуществления риск-менеджмента заведомо формирует ошибки и просчёты в данной сфере.

Сложность и динамика происходящих процессов обуславливают необходимость пересмотра существующих подходов к управлению кредитными рисками. Анализ и научная систематизация факторов и условий функционирования банков, определяющих подходы к управлению кредитными рисками, позволяют нам сформулировать ряд факторов, которые можно объединить в несколько групп:

- усложнение мирохозяйственных связей, усиление и развитие интеграционных процессов, в том числе и в финансовой сфере;
- влияние процессов глобализации и интернационализации капитала на движение денежных потоков в каждом государстве;
- развитие современных интернет-технологий, их проникновение во все сферы управления банковской деятельностью, усложнение способов защиты информации;
- изменение структуры рынка, усиление конкуренции, универсализация коммерческих банков, расширение сети отделений, совершенствование структуры клиентов;
- увеличение диапазона колебаний процентных ставок, вызванных денежно-кредитной политикой Правительства, конъюнктурой и др.;
- рост требований клиентов, выраженный в дифференцированном спросе на банковские услуги и связанной с ним чувствительности цен;
- рост расходов коммерческого банка;
- усиление значения и количественный рост постоянно присутствующих банковских, в том числе кредитных рисков;
- снижение темпов экономического роста, падение деловой активности предпринимательского сектора, уменьшение платежеспособного спроса населения, что ведёт неизбежно к замедлению активности банковской деятельности.

Кредитные риски являются наиболее частой причиной банкротств банков, в связи, с чем все регулирующие органы устанавливают стандарты по управлению кредитными рисками. Для защиты международных финансовых рынков ключевые стандарты прописаны также в международных соглашениях, которые направлены на унификацию национальных подходов к управлению кредитными рисками. В основе надежного управления рисками лежит определение существующих и потенциальных кредитных рисков, присущих кредитным операциям. Среди мер по противодействию рискам кредитной деятельности банка можно отметить, четко

сформулированную политику организации в отношении кредитных рисков и установление параметров, по которым кредитные риски будут контролироваться. Такой контроль включает в себя ограничение кредитных рисков при помощи политики, которая обеспечивает достаточную диверсификацию кредитного портфеля банка.

Конкретные меры по управлению кредитными рисками обычно включают три вида основных директив. Первый вид директив направлен на ограничение или уменьшение кредитных рисков, например лимит концентрации и размера кредитов, кредитование лиц, связанных с банком особыми отношениями (аффилированных лиц). Второй вид включает директивы по классификации активов. Сюда входит анализ вероятности погашения портфеля кредитов и прочих кредитных инструментов, включая начисленные и невыплаченные вознаграждения, которые подвергают банк кредитному риску. Третий вид включает директивы по кредитному резервированию - не только по портфелю кредитов, но также по всем другим активам, которые могут привести к убыткам.

Центральное место в управлении кредитным риском принадлежит определению методов оценки кредитного риска по каждой отдельной ссуде или заемщику и на уровне банка (кредитного портфеля) в целом. Анализ общего кредитного портфеля и его характеристик обычно дает достаточно полную картину деятельности банка, его приоритетов, видов кредитных рисков, которым он подвержен и которые готов на себя принять.

По мнению некоторых специалистов, повышение качества управления кредитными рисками во многом зависит от реализации следующих направлений:

- использование рекомендаций Базельского комитета по банковскому надзору, а также применяемых в международной банковской практике методов управления рисками;
- обеспечение постоянного мониторинга рисков, повышение эффективности функционирования систем управления и внутреннего контроля, исключение принятия неконтролируемых решений, связанных с проведением банковских

операций и сделок

Управление кредитным риском в формализованном виде находит свое отражение в руководстве по кредитной политике, где выделяются стратегические направления, и тактика банка в части:

- анализа кредитоспособности клиентов банка,
- предпочтения минимального уровня риска (банк должен предоставлять лишь те ссуды, по которым у него нет сомнений в их погашении по номинальной стоимости),
- определения платы за риск (классификация ссуд в зависимости от уровня риска, определение цены кредита в соответствии с необходимостью покрыть риск),
- использования различных приемов и методов страхования кредитных рисков, включая хеджирование на срочном рынке с использованием кредитных форвардных, фьючерсных контрактов, опционов и свопов.

Таким образом, принятие рисков - основа банковского дела и успех деятельности возможен только тогда, когда принимаемые риски разумны, Контролируемые и находятся в пределах определенных финансовых возможностей и компетенции.

Только понимание экономической природы банковских рисков и его количественная оценка не позволяют менеджерам эффективно управлять банком [2, с. 14]. Необходимо применять способы и методы непосредственного воздействия на уровень риска с целью его максимального снижения, повышения безопасности и финансовой устойчивости коммерческого банка.

Система управления кредитным риском должна включать в себя:

- определение метода оценки кредитного риска;
- анализ сложившейся структуры кредитного портфеля банка, исходя из принятых банком методов его оценки;
- использование различных методов регулирования (страхования) кредитного риска.
- В системе методов управления банковскими рисками основная роль принадлежит внутренним механизмам их нейтрализации. Внутренние механизмы нейтрализации банков-

ских рисков представляют собой систему методов минимизации их негативных последствий, избираемых и осуществляемых в рамках самого банка.

Банки, пытающиеся создать комплексные системы управления рисками, как правило, сталкиваются, с некоторыми трудностями. Прежде всего, это касается информационно-аналитической службы банка. К сожалению, не все банки отдают себе отчет в том, что отдельные структурные единицы учреждения в совокупности являются единым информационным полем, интегрированным в макросреду. В том случае, если нарушается внутренний и внешний обмен информации, становится невозможным оперировать доходностью, ликвидностью и риском, что неминуемо ведет к банкротству. Оно наступает еще быстрее, когда информационные потоки не увязаны со стратегическими целями, с конкретными этапами их достижения.

Для успешного менеджмента необходимы как текущие данные, так и система аналитических показателей, рассчитанных на основе статистики за определенный период, позволяющих составить прогноз на ближайшую, средне- и долгосрочную перспективу.

Другая проблема, с которой сталкиваются банки в процессе создания систем банковского контроля за рисками, – догматизм, приверженность какому-либо одному методу, зачастую не самому прогрессивному. Зачастую в банках Казахстана система управления рисками предполагает использование наиболее упрощенных методов. Между тем, более сложные способы оценки и управления рисками, предлагаемые банковской практикой высокоразвитых стран могут обеспечить более разностороннюю информацию о контрагентах, состоянии денежных рынков, что особенно важно в условиях повышенной нестабильности банковского сектора. Каждый банк имеет свою специфику, связанную с составом клиентов, предоставляемыми услугами, возможностями диверсификации рисков, квалификацией банковского персонала и так далее, следовательно, система управления рисками в каждом отдельном банке заведомо будет отличаться от базовой модели. Примером могут служить разработанные и используемые в коммерческих

банках методики оценки кредитоспособности потенциальных заемщиков, учитывающие зарубежную практику.

Проблемы, связанные с процессом управления банковскими рисками, охватывают не только определение наиболее предпочтительных приемов минимизации рисков в конкретных ситуациях, прогнозирование неопределенных и рискованных ситуаций, но и формирование правовой инфраструктуры банковского регулирования.

Главной задачей научного управления рисковыми операциями банка является определение степени допустимости и оправданности того или иного риска и принятия решения, направленного или на использование рискованных ситуаций, или на выработку системы мер, снижающих возможность появления потерь банка от какой-либо банковской операции. Это предполагает создание и использование многовариантной универсальной модели для анализа операций банка и проведения систематических расчетов степени допустимости банковского риска.

В соответствии с многовариантной универсальной моделью, необходимо определить степень допустимости общего размера риска:

$$H = \frac{P_1 + P_2 + \dots + P_n * E * K_p}{K} \quad (1)$$

Где: K_p – корректирующий коэффициент состава и кредитоспособности клиентов;

H – степень допустимости общего размера риска банка (этот показатель отражает максимально возможную степень риска банка за определенный период, за которой следует крах банка. Его максимально допустимое значение не должно превышать 10);

P_1, \dots, P_n – риски по всем операциям анализируемого баланса банка.

K – капитал банка, который рассчитывается по статьям баланса

E – коэффициент, корректирующий внешние риски банка.

Для определения P_1, \dots, P_n все операции или активы группируются в шесть групп с учетом степени риска вложений и возможной

потери. При этом в I группу входят активы, свободные от риска, во II группу – активы с минимальным риском, в III–VI группы – активы с повышенным риском, расположенные по степени возрастания риска.

Коэффициент, корректирующий внешние риски банка (E) не связан с деятельностью банка или конкретного клиента. Речь идет о различных политических (войны, бунты, беспорядки, идеологические разногласия), социальных (забастовки, беспорядки и др.), экономических (снижение национального дохода, инфляция, рост цен, уменьшение доходов и т.д.), геофизических (пожары, землетрясения, наводнения и т.д.) рисках. Коэффициент внешних рисков для экономического региона рассчитывается по формуле 2.

$$E = \frac{B}{F_1 + F_2 + \dots F_n} \quad (2)$$

Где B – сумма воздействий всех возможных и учитываемых факторов;

F1 ... Fn – фактическое воздействие каждого фактора и его степень.

Следовательно, задача банка по управлению рисками состоит в том, чтобы, с одной стороны, максимально стремиться к достижению критериального уровня степени риска, а с другой стороны, ни в коем случае не превышать его. При увеличении капитала банка срочно следует в соответствующей пропорции нарастить рискованные операции банка и наоборот.

Для получения достаточного дохода и избежания потерь важно сохранять оптимальную найденную величину между объемами рискованных операций банка и капиталом.

Существует также *подход, основанный на оценке уровня индивидуального кредитного риска*. На наш взгляд, данная модель является громоздкой, так как оценивать уровень индивидуального кредитного риска довольно сложно, в связи с чем банки зачастую игнорируют данный подход и оценивают уровень индивидуальных кредитных рисков только в отношении крупных заёмщиков.

Кредитный риск, который возникает при выдаче каждой отдельной ссуды клиенту банка, оценивается как определение максимального размера риска банка на одного заемщика по формуле 3.

$$H_d = \frac{P}{K} \quad (3)$$

Где P – размер риска банка на одного заемщика (совокупная сумма обязательств заемщика банку по кредитам, а также 50% сумм забалансовых обязательств, выданных банком в отношении данного заемщика);

K – капитал банка.

При этом критериальный уровень показателя не должен превышать 1. А размер риска банка не может быть более 10% активов банка и 20% капитала банка. В противном случае следует увеличивать капитал банка.

Однако банк имеет дополнительные риски в зависимости от класса кредитоспособности и платежеспособности клиента. Поэтому необходимо оценивать политику банка по формированию состава клиентов, работу банка с клиентами и те риски, которые несет банк от работы с клиентами низкой кредитоспособности или неплатежеспособными [3, с.13]

Состав клиентов банка определяет метод расчета риска банка и степень самого риска. Мелкий заемщик подвержен большей зависимости от случайностей рыночной экономики, чем крупный. В то же время крупные кредиты, выданные одному заемщику или группе связанных между собой заемщиков, часто являются причиной банковских банкротств. Поэтому одним из методов регулирования риска при предоставлении крупных кредитов служит ограничение его размера в зависимости от класса кредитоспособности.

Существенное значение при этом имеет и правильный отбор банком клиентов. Обычно к таким партнерам относятся предприятия, обладающие достаточной финансовой устойчивостью, имеющие высокие показатели ликвидности и платежеспособности балансов, определенный уровень доходности и хорошо обеспеченные собственными средствами.

Предпочтительным клиентом для банка является заемщик I класса, риск неплатежа по ссудам которого невелик и не требует применения гарантий, залогового права. Однако на него могут воздействовать внешние факторы, связанные с коммерческими рисками его деятельности. Например, неустойчивость валютных курсов, неплатежеспособность покупателя или заемщика, отказ покупателя от платежа или принятия товара, неоплата долга покупателя в установленный срок, изменение цен на сырье, материалы, полуфабрикаты после заключения договора, ошибки в документах или оплате, злоупотребления или хищения, углубление экономического кризиса в стране, наводнения, пожары, и т.д. Поэтому банк даже в отношении клиентов I класса должен владеть информацией о размерах их внешних рисков.

Для клиентов других классов кредитоспособности банк вынужден определять тенденции, углубляющие развитие внутренних рисков. Для подобных расчетов необходимо составление *многовариантной модели* по определению размеров совокупных рисков деятельности клиента банка. Она должна включать алгоритм, оптимизирующий учет многообразных и разнонаправленных субъективных и объективных факторов риска, внутренних и внешних связей клиента и банка, а также зависимость клиента банка от других заемщиков. Многовариантность экономико-математической модели позволит:

- повысить качество, надежность, стабильность, эффективность деятельности банка снизить возможность ошибок работников банка;
- согласовать интересы отдельного заемщика и банка, всех клиентов друг с другом и банком;
- застраховать возможные потери и риски при кредитовании;
- учесть особенности зарубежного аудита;
- определить узкие места в деятельности банка;
- ориентироваться в условиях международной конъюнктуры и повышенного коммерческого риска.

Рассматриваемая модель представлена формулой 4.

$$K_3 = K_p * \frac{P_1 + \dots + P_n}{K_{ВЛ}} * E \quad (4)$$

Где K_3 – коэффициент риска отдельного заемщика банка. При умножении его на 100% получаем степень риска;

K_p – корректирующий коэффициент, учитывающий кредитоспособность клиента и его размер.

$K_{ВЛ}$ – сумма кредитных вложений по данной операции;

E – корректирующий коэффициент, учитывающий действия внешних факторов клиента.

Все клиенты банка по составу капитала и обороту подразделяются на 3 группы: мелкие, средние и крупные. Внутри каждой группы выделяются 3 класса кредитоспособности. В зависимости от кредитоспособности клиента корректирующий коэффициент рассчитывается:

- для клиента I класса: 1 * на процент первоклассных мелких клиентов плюс 1 * на процент первоклассных средних клиентов плюс 1 * на процент первоклассных крупных клиентов в общем составе клиентов;
- для клиентов II класса: 2 * на процент мелких клиентов 2-го класса плюс 2 * на процент средних клиентов 2 класса плюс 3 * на процент крупных клиентов 2-го класса;
- для клиентов III класса: 4 * на процент мелких клиентов плюс 4 * на процент средних клиентов плюс 5 * на процент крупных клиентов.

P_1, \dots, P_n – размер рисков, связанных с кредитной операцией клиента, т.е. обязательства заемщика банка по кредитам плюс 50% сумм забалансовых обязательств, выданных банком в отношении данного заемщика, скорректированные с учетом риска;

Из приведенной модели видно, что точность оценки риска банка отдельного заемщика зависит от качества информации, на которой основана оценка. Каждому учреждению банка важно соз-

дать обширную, современную, достоверную информационную базу.

Информационная база должна строиться на внесистемном учете банка по составу клиентов в зависимости от капитала и оборота, подразделения их на 3 группы (мелкий, средний и крупный заемщик), а внутри каждой группы на 3 класса кредитоспособности.

Ценность такой базы данных заключается в возможности ее использования для расчета и интерпретации основных взаимосвязей, прогнозирующих способность заемщика возратить ссуду и ответить по своим обязательствам в определенный отрезок времени. Максимально допустимое значение рассматриваемого коэффициента – 0,5.

В отличие от показателя степени допустимости риска в целом по банку, который должен поддерживаться на оптимальном уровне, размер риска на одного клиента банка должен систематически минимизироваться.

В случае превышения максимально допустимого размера риска следует взыскать в беспорядном порядке ранее выданную клиенту ссуду или при отсутствии на счете клиента денежных средств продать взятые под залог товарно-материальные ценности или недвижимость.

Следует определить, какую сумму кредита для банка считать крупной. В этом смысле следует определить право каждому банку принимать решения по возможности предоставления крупных кредитов. Кроме того, крупные кредиты следует разбить по группам клиентов. Для мелких клиентов крупный кредит одного размера, для крупных – другой. Поэтому, пользуясь методикой анализа баланса с позиции банковских рисков, обязательна корректировка показателя размера риска на одного клиента на класс кредитоспособности и состав клиента.

При решении вопроса о предоставлении крупного кредита желательно каждому банку определить критерийный уровень размера крупного кредита по мелкому заемщику. Для этого необходимо установить среднюю величину выданных мелким заем-

щикам кредитов за ряд лет в динамике и скорректировать их на средний размер рисков по этой группе клиентов в зависимости от их класса кредитоспособности.

Необходимо оценить влияние рискованных операций банка на получение дополнительных доходов. Дополнительный доход вычисляется по формуле 5.

$$D_d = \Pi * \frac{H}{100} \quad (5)$$

Где D_d – дополнительный доход, полученный банком за счет осуществления рискованных операций;

Π – балансовая прибыль;

$\frac{H_f}{100}$ – степень допустимости риска по банку;

$\frac{H}{100}$ – процент допустимости риска по банку.

При помощи этого показателя можно определить сумму потерь банка (упущенной выгоды) из-за недостижения оптимальной степени риска. Для этого следует из суммы прибыли, скорректированной на критериальный уровень процента риска по банку, вычесть прибыль, скорректированную на фактический уровень процента риска.

$$D_{\Pi} = \left(\Pi * \frac{H_k}{100}\right) - \left(\Pi * \frac{H_{\phi}}{100}\right) \quad (6)$$

Где D_{Π} – потери упущенной выгоды от сокращения рискованных операций банка;

Π – балансовая прибыль;

$\frac{H_k}{100}$ – критериальный уровень процента риска по банку;

$\frac{H_{\phi}}{100}$ – фактический уровень процента риска по банку.

– Таким образом, банки оценивают уровень кредитного риска по ссудам, которые они готовы взять на себя. Очевидно,

чем выше уровень риска, тем выше банка. Достижение оптимальной величины банковского риска ведет к получению наибольшей прибыли. Превышение степени допустимости риска

Основное содержание системы управления кредитными рисками включает оценку и анализ политики и практики работы конкретного банка и принятие им необходимых мер по следующим направлениям:

- организация кредитного процесса, четкую формулировку всех необходимых процедур;
- формирование и структурная оценка кредитного портфеля;
- подходы к управлению неработающими и проблемными ссудами;
- оценка политики управления кредитными рисками;
- процедуры установления лимитов и формирования провизий по ссудам;
- политика в отношении форм обеспечения возвратности кредитов, требования к их качеству, разработка механизмов реализации в случае непогашения ссуды;
- планирование и организация деятельности кредитного управления, управления рисками и службы внутреннего контроля в направлении достижения минимизации кредитных рисков;
- разработка стандартов действий работников банка в процессе кредитования, а также в случаях реализации отдельных рискованных ситуаций.

Мировой и отечественный опыт коммерческих кредитных организаций позволяет нам сформулировать принципы построения внутрибанковской системы управления рисками, такие как:

- комплексность, т.е. взаимосвязка методов управления кредитными рисками;
- дифференцированный подход, т.е. взвешенный, индивидуальный подход к каждому конкретному заёмщику в каждой конкретной сделке;
- качество информационной базы предполагает её соответствие требованиям достоверности, своевременности, доступности, реальности;

- координация управления различными видами банковских рисков, встраивание системы управления кредитными рисками в общую систему риск-менеджмента коммерческого банка.

Считаем целесообразным сформулировать следующие положения для построения эффективной системы управления кредитными рисками:

- с учётом вышеизложенных принципов управления кредитными рисками чётко сформулировать во внутрибанковских документах стратегию, задачи, объекты и методы управления;
- установить принципы идентификации, оценки и управления риска в качестве основы при разработке кредитной политики и обеспечить сбалансированную защиту интересов всех лиц, имеющих отношения к банку;
- разработать организационную структуру и чётко разграничить полномочия субъектов управления кредитными рисками в общей системе риск-менеджмента коммерческого банка;
- определить процедуры обеспечения ответственности и оценки результатов деятельности в соответствии с принципами управления рисками и системы контроля;
- разработать механизм мониторинга и обратной связи в целях обеспечения высокого качества процедур, оценки и проверки их соблюдения.

Список использованной литературы

- 1 Банковский менеджмент /Севрук В. Т. Банковские риски. М.: Дело ЛТД, 1995. – 64 с.
- 2 Поморина М. А. Управление рисками как составная часть процесса управления активами и пассивами банка // Банковское дело. 2008. - № 3 - с.13 - 12-17

НУРМАГАМБЕТОВА А.З.

к.э.н., доцент кафедры «БУиА», докторант PhD

КазЭУ им.Т.Рыскулова,

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА ФИНАНСИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ В РАМКАХ РЕАЛИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ

В данный период времени в нашей стране основным направлением экономических реформ становится выработка и реализация инвестиционной политики государства, нацеленной на обеспечение высоких темпов экономического роста и повышение эффективности экономики. В сложившихся условиях для обеспечения структурных преобразований экономики на основе национальных программ по углублению реформ.

Развитие приоритетных секторов экономики, обеспечивающих ее диверсификацию и рост конкурентоспособности; усиление социальной эффективности развития приоритетных секторов экономики и реализации инвестиционных проектов; создание благоприятной среды для индустриализации; формирование центров экономического роста на основе рациональной территориальной организации экономического потенциала; обеспечение эффективного взаимодействия государства и бизнеса в процессе развития приоритетных секторов экономики [1].

Основными проблемами в развитии новых производств, направленных на экспорт ориентированные отрасли экономики среди которых приоритетным является малый и средний бизнес являются:

- доступ к финансированию и высокая стоимость заимствования;
- неразвитость индустриальной инфраструктуры;
- неразвитость инфраструктуры поддержки предпринимательства.

Ограничивает инвестиционную активность предприятий малого и среднего бизнеса, чаще всего большая долговая нагрузка,

которая была образована в предыдущие годы, когда были высокие проценты по кредитам.

Каждый инвестиционный проект преследует цель это получение финансового дохода, а так же прирост стоимости (наряду с социальными результатами) в будущем. Учитывая вышеизложенное инвестиции рассматриваются как блага, в основном материальные от которых в настоящем нужно отказаться, для того чтобы в будущем получить доход. Инвестиционный процесс или инвестирование – это накопления средств производства, финансов для воспроизводства, движения капиталов при реализации инвестиционных проектов, в рамках развития приоритетных секторов предпринимательской деятельности.

При ускоренном развитии секторов экономики, несырьевой направленности государственная программа обеспечивает рост конкурентоспособности и ее диверсификацию.

Целью реализации программы по финансированию инвестиционных проектов перспективных отраслей является решение стратегических задач развития государства. В процессе реализации проектов государственно-частного партнерства неизбежно проявляется противоречие между общественными и частными интересами, обеспечением общественных благ и получением прибыли. Проект государственно-частного партнерства по определению осуществляется на основе взаимодействия публичного и частного партнерства. Комбинация возможностей государственного и частного секторов и конкурсный процесс заключения контракта создают условия получения эффективных результатов от реализации проекта. Ориентация проектов государственно-частного партнерства на решение долгосрочных стратегических задач позволяет государственному партнеру и частному бизнесу в лице банков второго уровня и предприятия-заемщика строить свою финансово-экономическую политику и планировать развитие. Стратегическое партнерство государства и частного бизнеса обеспечивает возможность реализации инвестиционных проектов в низко-рентабельных отраслях на основе предоставления определенных стимулов со стороны государства в развитие секторов экономики,

несырьевой направленности. Многообразие и высокий уровень рисков инвестиционных проектов обуславливает необходимость организации сложных схем распределения, перераспределения и страхования рисков. Противоречие между общественными и частными интересами в процессе реализации инвестиционных проектов, в рамках реализации национальных программ может быть устранено путем развития общественных институтов контроля за деятельностью государственного аппарата, повышения прозрачности партнерского взаимодействия.

Совершенствование механизма финансового взаимодействия государства и частного бизнеса позволило предложить использовать показатель финансовой выгоды в качестве критерия выбора инвестиционного проекта для реализации на основе партнерства государства, банков второго уровня и предприятий перспективных отраслей.

Показатель финансовой выгоды определяется как разность чистой приведенной стоимости затрат двух вариантов реализации проекта: с полностью государственным финансированием и с участием частного партнера [3].

Анализ особенностей реализации инвестиционных проектов государственно-частного партнерства позволил определить содержание системы финансового обеспечения проектов, включающей механизмы и модели финансирования, согласно государственной программе «Дорожная карта бизнеса 2020» а так же распределению рисков. Согласно национальной программе по реализации послания президента Н.А.Назарбаева механизм финансирования осуществляется по трем направлениям: первое направление - это поддержка новых бизнес-инициатив; второе направление – это оздоровление предпринимательского сектора; третье направление – это поддержка экспорт ориентированных производств.

В основном механизм государственной поддержки трех направлений в целом состоит:

- в частичном гарантировании хозяйствующих субъектов по кредитам банков,
- в субсидировании процентной ставки банков второго уровня,

- в развитии индустриальной инфраструктуры,
- в сервисной поддержке ведения бизнеса,
- в организации социальных рабочих мест.
- после одобрения инвестиционного проекта субсидирование процентной ставки банка второго уровня по уже имеющимся кредитам, так же субсидирование новой кредиторской задолженности в рамках одной кредитной линии;
- предоставление в установленном порядке отсрочки платежей по погашению задолженности в бюджет без начисления пени, согласно требованиям Налогового Кодекса Республики Казахстан.
- мероприятия в рамках Плана финансово-экономического оздоровления предприятия, так же задолженности перед внутренними кредиторами по облигациям, размещенным на Казахстанской фондовой бирже.

Так же для успешной реализации инвестиционной политики в рамках реализации национальных программ играет организационный и мотивационный механизмы. Организационный механизм проявляется посредством условий, правил и процедур для реализации инвестиционной политики. Мотивационный механизм стимулирует инвестиционную деятельность посредством государственных гарантий, льгот при расчетах с бюджетом, субсидирование кредитных ставок банков, информационной поддержки.

Механизм финансирования инвестиционных проектов представляет собой систему, функционирующую между взаимосвязанными элементами. В этой связи под механизмом финансирования инвестиционных проектов можно определить, как совокупность элементов, обеспечивающих взаимодействие субъектов инвестиционного финансирования в процессе воздействия на объекты инвестиционного кредитования на фоне оптимального согласования экономических интересов.

Основными элементами механизма финансирования инвестиционных проектов банками второго уровня в рамках реализации программ являются объекты, субъекты механизма финансирования и обеспечение кредита. Согласно программе банк второго уровня не может кредитовать любого клиента. Механизм финансирования в рамках реализации Программы осуществляется по

трем направлениям: первое направление - это поддержка новых бизнес-инициатив; второе направление – это оздоровление предпринимательского сектора; третье направление – это поддержка экспорт ориентированных производств.

Изучение опыта реформирования экономики многих конкурентоспособных стран мира все они сталкивались с острой проблемой недостатка необходимых для развития экономики инвестиций. В странах с развитой рыночной экономикой малому и среднему предпринимательству оказывается значительная государственная поддержка, особенно в стратегических несырьевых отраслях экономики. Согласно международному опыту каждая страна индивидуально решала эти задачи, используя как отработанные в международной практике финансовые инструменты, так и оригинальные национальные разработки. Наша страна для роста устойчивого и сбалансированного регионального предпринимательства в несырьевых секторах экономики, а также сохранение действующих и создание новых постоянных рабочих мест реализует национальные программы по инвестированию вышеуказанных отраслей экономики. Привлечение в широких масштабах национальных программ для реализации послания Президента Республики Казахстана народу Казахстана в поддержке экономики преследует долговременные стратегические цели создания в РК цивилизованного, социально ориентированного общества, характеризующегося высоким качеством жизни населения, в основе которого лежит смешанная экономика, предполагающая не только эффективное совместное функционирование различных форм собственности, но и интернационализацию рынка товаров, рабочей силы и капитала.

Казахстан имеет динамично развивающуюся экономику и занимает пятидесятое место среди конкурентоспособных мировых экономик, так же о позитивной тенденции в инвестиционном климате свидетельствует повышение долгосрочного кредитного рейтинга Казахстана [4]. Данные показатели показывают, что в Казахстане эффективно работают национальные программы по реализации послания Президента Республики Казахстана и согласно перспективам развития нашей экономики согласно стратегии «Казахстанский путь – 2050:Единая цель, единые интересы,единое будущее» к 2050 году Казахстан войдет в число 30 развитых государств планеты.

Литература

1. Указ Президента Республики Казахстан от 19 марта 2010 года № 958 «О Государственной программе по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан на 2010 – 2014 годы» http://www.kmg.kz/upload/company/UKaz_Prezidenta_19_marta_2010.pdf 1.01.14
2. Постановлением Правительства Республики Казахстан от 13 апреля 2010 года № 301 Программа «Дорожная карта бизнеса 2020» <http://online.zakon.kz> 1.01.14
3. Томашевский Евгений Юрьевич «Система финансового обеспечения инвестиционных проектов государственно-частного партнерства в России» Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук <http://www.dissercat.com/catalog/ekonomicheskie-nauki/finansy-denezhnoe-obrashchenie-i-kredit/p6>
4. официальный сайт Президента Республики Казахстан <http://www.akorda.kz/>

ОСПАНОВА М.

*«Қаржы» мамандығының
ғылыми-педагогикалық бағыттағы
магистранты
Алматы қаласы*

КӘСІПОРЫННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ЖАҒДАЙЫНЫҢ МӘНІ ЖӘНЕ ОНЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Кәсіпорын жүргізуші субъектілердің қаржысы - бірыңғай қаржы жүйесінің құрамды бөлігі және айырықша сферасы болып табылады, оның орталықтандырылмаған бөлігін құрайды, материалдық және материалдық емес игіліктер жасалатын және елдің қаржы ресурстарының негізгі бөлігі қалыптасатын қоғамдық өндірістің басты буынына қызмет көрсетеді. Елдегі ақша қатынастарының аса маңызды сферасын, атап айтқанда, жасалатын қоғамдық өнімді, ұлттық табысты және ұлттық байлықты - халықтың қажеттіліктерін, өндірістік емес сфераның материалдық шығындарын қамтамасыз етудің көздерін алғашқы

бөлуді қамтитындықтан бұл буынның қаржысы қаржылардың негізгі, бастапқы бөлігі болып табылады.

Кәсіпорынның қаржысы акша нысанында ұлғаймалы ұдайы өндіріс процесінің негізгі жақтарын білдіреді және экономикалық заңдардың талаптарына сәйкес оны жүзеге асыруға септігін тигізеді. Ол ұлттық кәсіпорынды одан әрі дамытуға қажетті ақшалай табыстар мен қорланымдарды бөлу және пайдалану үшін қолданылады. Даму ұлттық кәсіпорынды басқару жүйесінің маңызды экономикалық инструменті, экономиканы қайта құрудың қуатты құралы болып табылатын кәсіпорын жүргізуші субъектілердің берік әрі жақсы қалыптасқан қаржыларысыз мүмкін емес. Өндірістік қатынастардың бір бөлігі ретінде олар басқа өндірістік қатынастардың жиынтығында басқарудың төменгі буындары кәсіпорын қызметінің тиімділігіне тікелей әсер етеді [1,26 б].

Кәсіпорын жүргізуші субъектілер қаржысы өзіне қоғамдық - пайдалы қызметтің сан алуан сфераларындағы өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы, құрылыс, көлік, жабдықтау - өткізу (делдалдық), сауда, дайындау, геологиялық барлау, жобалау қызметін, халыққа тұрмыстық қызмет көрсетуді, байланысты, тұрғын үй-коммуналдық қызметтерін, түрлі қаржы, кредит, сақтық, ғылыми, білім, медицина, ақпарат, маркетинг және басқа қызметті жүзеге асыратын кәсіпорындардың, фирмалардың, қоғамдардың, концерндердің, кәсіпорынның, ассоциациялардың, салалық министрліктер мен басқа кәсіпорын органдардың, кәсіпорынаралық, салааралық, кооперативтік ұйымдардың, мекемелердің қаржыларын кіріктіреді.

Кәсіпорын жүргізуші субъектілер қаржысы жалпы қаржылар сияқты бөлу және бақылау функцияларын орындайды.

Кәсіпорын жүргізуші субъектілер қаржысының бөлгіштік функциясының ерекшелігі қаражаттардың жеке - дара ауыспалы айналымының процесінде өндірілген өнімнің құны белгіленген экономикалық нормативтер (салық мөлшерлемелері, амортизациялық аударымдардың нормалары, несие үшін пайыз) негізінде бөлінетінде болып отыр, мұның өзі қаржының ұдайы өндіріс процесінде құнды бөлу және қайта бөлуге

қатысуын айқындайды. Ақшалай қорлар мен қорланымдарды экономикалық тұрғыдан негіздеп болу қаржының ұдайы өндірістік тұжырымдамасын да іске асырудың басты шарты болып табылады.

Кәсіпорындар қаржысы сферасындағы сан алуан қатынастар олардың кәсіпорын қызметі процесінде басқа кәсіпорын жүргізуші субъектілермен болатын мынадай топтарға ірілендірілген ақша қатынастарына саяды:

- басқа әр түрлі кәсіпорындармен және ұйымдармен(олар: өнім өткізуден түсім - ақша алу, өткізуден тыс табыстар түсіру, материалдық шығындарды төлеу, шарт міндеттерін бұзған кезде айыппұл төлеу және алу, бағалы қағаздарды өткізу, басқа кәсіпорындардың акциялары мен облигацияларына қаражаттарды инвестициялау , олар бойынша дивидендтер мен пайыздар төлеу және алу процесінде, коммерциялық несиелеу кезінде қалыптасады);
- өзінің еңбек ұжымымен(бұл қатынастар еңбекке ақы төлеуді , сыйлық қорын жасауды, табысты (пайданы) бөлу және тұтыну қорынан қызметкерлерге жәрдемақылар төлеуді, сонымен бірге қызметкерлердің қаражаттарын тартуды (бағалы қағаздар сату, кәсіпорынның қаржы ресурстарын қалыптастыру үшін үлестік жарналарды) ортақтастырады;
- мемлекетпен — бюджетке салықтар төлеу, бюджеттен қаржыландыру кезінде , мемлекеттік бағалы қағаздарды сатып алған кезде , сондай - ақ олар бойынша төлемдер алғанда, валюта қорлары мен ресурстарын қалыптастырғанда;
- банктермен(қаржы қатынастарының бұл тобы банк несиелерін алу, оларды қайтару, несиелер бойынша пайыздар төлеу, банктерге уақытша пайдалануға белгілі бір төлем мен бос ақшаны беру, банк өткізетін бағалы қағаздармен жасалатын операциялар нысаны түрінде іске асады);
- сақтық органдарымен — мүлікті, қызметкерлерді, коммерциялық және коммерциялық емес тәуекелді сақтандыру жөнінде;
- жоғарыұйымдармен— ішкі салалық қайта бөлу шегінде (пайданы , табыстарды , капиталды қайта бөлу кезінде , жалгерлік төлемдер бойынша және басқалары);

– құрылтайшылармен(бұл қатынастар құрылтайшылардың жарғылық капиталды қалыптастыру үшін қаржы жарналарын (салымдарын) төлеу кезінде, сондай - ақ кәсіпорынның пайдасын бөлгенде және оның бір бөлігін шартқа сәйкес құрылтайшыға аударған кезде қалыптасады) және т.с.с.

Кәсіпорын жүргізуші субъектілердің қаржысына , бір жағынан, жалпы қаржылардың экономикалық табиғатын сипаттайтын белгілер, басқа жағынан, қоғамдық өндірістің түрлі сферасындағы қаржылардың қызмет етуіне байланысты ерекшеліктер тән. Сонымен бірге бұл қаржыға тән мынадай негізгі белгілерді атауға болады:

1) қаржы қатынастарының көпқырлылығы , олардың нысандары мен мақсатты арналымының сан алуандығы;

2) өндірістік құралдардың (капиталдардың) міндетті болуы және оларды қалыптастырумен, көбейтумен және қайта болумен байланысты қатынастардың пайда болуы. Өндірістік капиталдар — бұл өндірістің серпінді элементі , олар өндірістің өзі сияқты үздіксіз қозғалыста болады; сонымен қатар құн нысандарының тұрақты ауысымы болып отырады. Кәсіпорын қызметінің кез келген мезетінде өндірістік құралдар материалдық - заттай және ақша нысанында болуы мүмкін;

3) жоғары белсенділік, кәсіпорын қызметінің барлық жағына әсер ету мүмкіндігі;

4) кәсіпорын жүргізуші субъектілердің қаржысы бүкіл қаржы жүйесінің айқындаушы негізі болып табылады [2,66 б].

Сөйтіп, кәсіпорын жүргізуші субъектілердің қаржысы деп өнім (жұмыс , қызметтер көрсету) өндіріп, сату кезінде ақшалай табыстарды , қорланымдарды және қорларды жасаумен , бөлумен және пайдаланумен байланысты экономикалық қатынастарды айтады.

Кәсіпорын бірден – бір басты міндеті – оның қаржы жағдайының бағалылығы болып табылады және ол көрсеткіш жүйелерін немесе қаржы коэффициентін анықтайды.

Негізгі қаржылық коэффициенттерді төменгі үш санатқа топтастыруға болады :

- өтімділік (төлем қабілеттілігі);
- пайдалылық (табыстылық);
- активтерді басқару тиімділігі.

Қаржылық ресурстарының құралуы түрлі көздер бойынша жүзеге асырылады. Олар ішкі және сыртқы болып бөлінеді. Ішкі көздер меншікті және сыртқы болып бөлінеді. Ішкі көздер меншікті және оларға теңестірілген қаржылар есебінен құрылады және кәсіпорынты жүргізудегі нәтижелілігімен байланысты, ал сыртқы – кәсіпорынға сырттан түсетін ресурстар.

Шаруашылықтағы кәсіпорындардың қаржысын басқару экономиканың қайсысы болмасын өндірістен, экономикалық өнім жасаудан құралады. Өндіріссіз тұтыну болмайды, тек шығарылған өнімді ішіп-жеп қою болады. Атап айтқанда, кәсіпорын өнім шығарады, жұмыстар және қызмет көрсетеді, яғни тұтыну және ұлттық байлықты молайтудың негізін қалайды.

Қаншалықты кәсіпорын тиімді жұмыс істейді, оның қаржылық жағдайы қандай екені экономиканың барлық саулығына және мемлекеттің индустриалдық қуатына байланысты болады. Оның негізгі белгілері мыналар:

- ұйымдық бірлік: кәсіпорын - бұл белгілі түрде ішкі құрылымы және басқару жөнімен ұйымдасқан ұжым;
- белгілі түрдегі өндірістің құрал кешені: кәсіпорын пайданы барынша көбейту мақсатында экономикалық игіліктерді өндіру үшін экономикалық ресурстарды біріктіреді;
- мүліктің жекеленуі: кәсіпорынның өзінің мүлкі болып, белгілі бір мақсатқа жеке пайдаланады.;
- мүліктік жауапкершілік: кәсіпорын түрлі жағдайға сай өзінің барлық мүліктеріне толық жауапкершілікте болады;
- кәсіпорын дара басшылықты болжалайды, басқарудың тікелей әкімшілдік формасына негізделеді;
- шаруашылық айналымына жеке атынан шығады;
- оперативті-шаруашылық және экономикалық дербестік: кәсіпорын жеке өзі түрлі мәмілелерді және операцияларды жүзеге асырады, пайдасын өзі алады немесе зиян шегеді, пайданың есебінен қаржы жағдайын және өндірісті одан әрі дамытуын жақсартады.

Өтпелі кезең біздің республика үшін тек жағымсыз салдармен ғана емес, сонымен қатар кейбір онды мезеттермен сипатталады. Атап айтқанда:

- кәсіпорындар бірте-бірте рынокқа бейімделіп, шынында сатып алушылардың мұқтажын қанағаттандыра алатын өнімдерді өндіре бастады;
- көптеген кәсіпорындар инфляцияның құлдырауы жағдайында өндіріс шығындарын азайту, өнімдерді өткізу, оның сапасын жақсарту қаржылық сәттілікті дұрыс шешудің бірден-бір жолы екенін түсіне бастады;
- рыноктар тауарлармен толықтырылып, кейбір экономикалық салаларда кінәратсыз бәсеке пайда болды.

Қаржыны оперативті басқаруға банк мекемелері қатысады. Екінші деңгей банктері кәсіпорындар мен ұйымдарға есеп айырысу-кассалық қызмет көрсетуді жүзеге асырады, ақшаға деген уақытша қажеттіліктерді несиелендіреді.

Шаруашылықты жүргізудің нарықтық негізіне көшкеннен кейін кәсіпорын басшыларының, акционерлік компаниялар мүшелерінің ғана емес, сондай-ақ басқарудың әкімшіл-әміршіл әдістері жағдайында болмашы рөл атқарған қаржы службаларының да рөлі ерекше арта түсті. Кәсіпорындарды дамытудың қаржы көздерін, қаржы ресурстарын неғұрлым тиімді инвестициялаудың бағыттарын іздестіру, бағалы қағаздармен операциялар жасау және қаржы менеджментінің басқа мәселелері нарықтық экономика жағдайындағы Кәсіпорындардың қаржы службаларының негізгі мәселелері болып отыр.

Баланстың актив бөлімінің құрылымына сай ерекшелік – бұл яғни баланс бөлімдері мен баптарының әр бөлім ішінде қатаң, белгілі бір дәйектілікпен орналасу – яғни олардың өтімділік дәрежесіне байланысты мына принцип бойынша: өтімділік дәрежесі аз активтерден өтімділігі көп активтерге дейін, демек ба-сында баланстың өтімділігі жағынан төмен бөлімдері мен баптары жазылады, содан кейін өтімділігінің өсу деңгейіне байланысты жоғары өтімді активтер жазылады. Осы принцип бойынша активтің қорытындыбаптары ең өтімді айналым қаражаттары (ағымдағы

активтер) болып табылады, олар қысқа мерзімдік қаржылық салымдар, кассадағы, есеп айырысу және валюталық шоттардағы ақша қаражаттары, сондай-ақ басқа да ақша қаражаттары.

Субъект қызметінің қаржылық нәтижесі туралы есеп бухгалтерлік есептің №3 «Қаржы-шаруашылық қызметінің нәтижелері туралы есеп» стандартымен анықталады. Онда заңды тұлғаларды рет-ретімен құру және ұсыну мақсатында қаржы-шаруашылық қызметінің нәтижесі жөніндегі есептің баптарын жіктеу және есепке алудың тәртібі көрсетіледі, бұл өз кезегінде заңды тұлғаның әр мезгілдегі есептік кезеңдердегі қаржылық есебі мен түрлі заңды тұлғалардың қаржы есептерін салыстыруға мүмкіндік береді.

Сондай-ақ стандарт, негізгі қызметтен алынған табыс пен шығынды, төтенше жағдайлардан және тоқтатылған операциялардан болатын табыс пен зиянды, сондай-ақ есеп кезіндегі есептік бағаның, есеп саясатының өзгеруінен және қаржылық есептегі елеулі қателерді түзетуден болатын әртүрлі табыс және шығындарды ашудың тәртібін анықтайды. [3,32-34б]

Бизнестің кез келген түрімен айналысқан ұйым табыстылығын есептеп, бизнестің олжалы болғаныны қалайды. Кәсіпорын табысы екі құрамнан: бағадан және шығындардан тұрады. Баға сұраныс пен ұсыныстың қарым-қатынасына тәуелді екені белгілі. Сол себепті өз қалауымызша бағаны көтере алмаймыз. Шығындар жөнінде басқаша – оның шамасы пайдаланып жатқан еңбек, материалды ресурстарға, техниканың деңгейіне, өндірісті және еңбекті техникалық жағынан ұйымдастыруға және т.б. байланысты. Өндірістік, инвестициялық және қаржылық іс-әрекеттер қаржылық нәтижелер түрінде байқалады.

Нарық жағдайында әрбір шаруашылықпен айналысатын субъект бизнес түрін таңдағанда, тауарлар ассортиментін қалыптастырғанда тәуелсіз болады, шығындарды өзі анықтайды, бағаларды өзі қалыптастырады, тауардан сатқаннан түскен табысы өзі есепке алады, солай болғандықтан іс-әрекеттің нәтижесінен болған пайда немесе залалды айқындайды. Өндіріспен айналысатын шаруашылық субъектінің басты мақсаты: нарық жағдайында

пайда табу болып саналады. [4,706 б]

Қаржы қорларында кәсіпорындар мен ұйымдар мүлкінің қозғалысы бұл ақпаратты өндіріс, кәсіпорын-қаржы және әлеуметтік қызметті басқаруда пайдалану үшін толық немесе ішінара түрде бейнеленеді. Жекелеген қорлардың қозғалысы қаржының көлемін, нысанын, пайдалану мөлшерін неғұрлым анық көрсетеді. Сондықтан кейбір қорлар бір мезгілде орындалуға белгіленген (жоспарланған), сондай-ақ іс жүзінде қол жеткен кәсіпорын қызметінің қаржылық көрсеткіштері де болып табылады немесе есеп-қисап үшін бастапқы мәліметтер ретінде қызмет етеді. Мысалы, белгілі бір кезеңде кәсіпорынның тұтыну қорын жұмсау ауқымы; кәсіпорынның бір қызметкеріне шаққандағы бұл мөлшер оның материалдық және әлеуметтік қажеттіліктерімен қанағаттандыру деңгейін көрсетеді.

Кәсіпорындар мен ұйымдардың жұмыс істеуі үшін неғұрлым елеулілері мен маңыздылары мына қорлар болып табылады: жарғылық, резервтік капиталдар, қорлану қоры, тұтыну қоры, еңбекке ақы төлеу қоры, валюталық, жөндеу қорлары. Құрылтайшылардың немесе кәсіпорындар ұжымдарының қарап шешуі бойынша басқа да мақсатты қаражат қорлары құрылуы мүмкін, мысалы, медициналық сақтандыру қоры, басқа кәсіпорын органдарымен болатын үлестік қоры және басқалары.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Дүйсенбаев К.Ш.,Төлегенов Э.Т., Жұмағалиева Ж.Г. «Кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау» Алматы: «Экономика» 2004ж.- 280б.
2. Ковалев А.И., Привалов В.П. « Анализ финансового состояния предприятия» Москва: Центр экономики и маркетинга, 2005г.- 540б.
3. Калдыбаев О., Темирбаев А. Экономика предприятия (фирмы).- Учебн. Пособие.-Алматы, «Санат», 2004.-208стр.
4. Шеремет А.Д. «Методика финансового анализа» Москва: «Инфрам».2006.- 360б.

ПҰСЫРМАНОВА А.Б.

аға оқытушы, Экономика магистрі

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті

Атырау қаласы

КОММЕРЦИЯЛЫҚ БАНК ШЫҒЫНДАРЫН ОҢТАЙЛАНДЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ОНЫҢ БАНК ҚЫЗМЕТІН ЖАҚСARTУДАҒЫ ӘСЕРІ

Банктің қызмет етуіне, өнім және қызмет көрсетуіне қажетті шығындар әр уақытта маңызды болып қалады. Себебі банктің меншік иелері менеджментті салынған капиталдарын үнемдеу мақсатында бақылайды және банк менеджменті үшін шығындар олардың тиімді қызмет етуіне қажетті индикатор болып табылады. Дегенмен дағдарысқа дейін шығындар банктің басқармасының негізгі объектісі ретінде қаралмады, себебі банк шығындарын талдау өте терең жүргізіледі және көптеген банктерде олардың оңтайлы құрылымын қалыптастырудың қажеті болмады. Банктердің жүргізген операцияларының жоғары табыстылығы шығындарды басқаруды екінші орынға қойды, алайда банктердің шығындарды басқару әдістерін өзгертудің қажеттілігі әлдеқашан туындаған болатын. Себебі банктермен банк жүйесі капитализациясының төмендігі, табыстылықтың азаяуы, банктың тартылған қаражаттарының құнының өсуі байқала бастаған. Дегенмен дағдарыстан кейін банктер активтерінің сапасын, өтімділік деңгейін қайта қарауға және тартылған қаражат құнын мен оны табыспен салыстыру проблемаларына көңіл бөлуге мәжбүр болды. Банкті құрудағы, банк қызметі нарығындағы экспансия шығындарының капитал салу шығындарына қарағанда өте жоғары болуы көптеген банктер үшін жаңалық болды. Банктік дағдарыстан кейін банк иелері мен менеджерлері басқарудың маңызды объектісі ретіндегі банк шығындарына деген көзқарастарын өзгерте бастады.

Банк ісінің теориясы мен практикасындағы банк шығындарын қалыптастыру проблемасына соңғы уақытта өсіп келе жатырған қызығушылық сыртқы және ішкі факторлардың әсерінен болып

отыр. Банк жүйесінің қазіргі тұрақтылығы жағдайында жекелеген банктер өз қызметтерін жалғастыруға қауқарсыз. Олардың негізгі проблемасы басқарудың дұрыс жолға қойылмауы[1].

Бұл проблемаға қызығушылық өзекті мәселеге айналып отыр, себебі кез келген банктің иесі мен менеджменті өз қызметін бастап, оның әрмен қарай дамуын анықтай отырып, жүргізілген операцияларының пайда әкелетініне емес, кеткен шығындарының ақталатынына сенімді болуы қажет. Шығындар мен нәтижелерді салыстыру банктің стратегиясы мен тактикасын таңдаған кезде және маңызды басқару шешімдерін қабылдау, активті және пассивті операциялардың ұтымды көлемі мен құрылымын жасақтаған кезде анықтаушы фактор болып табылады.

Шығындар мен табыстарды үнемі салыстырып отыру, активті операциялардың рентабельділігі төмендеген, банкаралық және коммерциялық несиелеу операциялары бойынша пайыздық маржаның төмен деңгейі жағдайында шығындарды бақылауды күшейтудің қажеттілігі туындайды. Банк қызметінің тиімділігін көтеру және операцияларының рентабельділігін көтеру банк капиталын басқаруды жаңартуды талап етеді. Сонымен қатар банкке шығындарын басқарудың жаңа моделін дамытудың қажеттілігі пайда болады.

Қазақстанның алдыңғы қатарлы коммерциялық банктері өзінің табыс базасын кеңейту үшін, табыстылықты және бәсекелік қабілеттілігін жоғарлату үшін өзінің клиенттеріне кең ауқымды операциялар мен қызметтер көрсетуге ұмтылатыны белгілі. Бұл жерде есте ұстайтын жағдай, банк қызметінің дамуы клиенттер және банктің өзі үшін минималды шығындармен банк қызметтерін көрсетуді, клиенттерге қажетті қызметтерге қолайлы бағаларды пайдалануды білдіреді.

Банк операцияларының тиімді, икемді жүйесі кең ауқымды клиенттерімен ішкі жинақтарды шоғырландыруға жағдай жасау керек. Осыған байланысты өзгермелі экономиканың қалыптасып келе жатқан қажеттілігіне жауап бере алатын икемді банктік қызмет көрсету мәселесі ерекше мәнге ие болып отыр[2].

Қазіргі дамып жатқан ақпараттық технологиялар заманында өз шаруашылығын жалғастыру үшін, қызмет ауқымын кеңейтіп,

жоғары пайдаға қол жеткізу үшін көптеген кәсіпорындар тауардың жаңа түрін шығаруға, жаңа қызметтерді ұсынуға ұмтылуда. Осыған орай банктер де жаңа қызметтерді ендіруге және бұрынғы қызметтерді жетілдіруге үлкен назарын аударып отыр.

Біздің еліміздегі қазіргі банктік институттар клиенттерге қызметтердің алуан түрін көрсетеді. Клиенттің тапсырысы бойынша маркетингтік зерттеуді, валюталық операцияларды, басқа да қызметтерді, соның ішінде, трасталық, ақпараттық-анықтамалық консультациялық, қор және т.б. жүргізеді.

Халыққа қызмет көрсетіп жүрген банктер ролін жандандырудың мәні мынада: шығынды азайта отырып, барынша жоғары нәтижеге қол жеткізуге, банктік қызмет көрсетуінде клиенттер қажеттіліктерін толықтай қанағаттандыруға, жеке тұлғаларға банктік қызмет көрсету сапасын

жақсартуға, банктік қызметтер аясын кеңейтуге және олардың өзіндік құнын төмендетуге жағдай жасау.

Экономикалық әдебиеттерде коммерциялық банктің шығындарын оңтайландыруға көп көңіл бөлінбейді, себебі, басым бағыттар ретінде банктің табыстылығы, өтімділігі және төлем қабілеттілігі қарастырылады. Бірақ банк жүйесін капиталдандарудың төмендігі, шығындар көлемінің үнемі өсіп отыруы банктің шығындарды басқару мен оларды оңтайландыру және төмендету проблемаларына қызығушылықтарын тудырады.

Банктің таңдап алған барлық тетіктері мен ынталандыру әдістері, банктің әрбір бөлімшелерінің мүдделері банктің стратегиялық мақсатымен сәйкес келіп, шығын ресурстарының тиімді жоспарын жүзеге асыру жолдарына бағытталуы қажет болатындай жасақталуы керек.

Бұл жағдайда банктің шығындарын оңтайландыру банктің даму стратегиясын көрсететін банк үшін неғұрлым тиімді шығындарды қалыптастыру процесі болып табылады. Бұл жағдайда оңтайландырудың критерийі болып келесілер табылады:

- Жоспарланған шығын кезінде банктің неғұрлым жоғары пайда табуы;
- Аз шығынмен жоспарлы табыс табу;
- Аз шығынмен жоғары пайда табу.

Сәйкесінше бұл топтама критерийі бойынша банк операцияларын табыстылық, рентабельділік бойынша топтау және операциялар бойынша шығындарды кейін бөлу оларды оңтайландыру жолымен немесе банк активтері мен пассивтерін реттеу негізінде жасалады. Коммерциялық банктің меншікті шығындарын оңтайландыру әдістерін анықтау банктің қаржылық жағдайы мен оның даму келешегіне тікелей байланысты. Бұл жағдайда банктің ағымдық шығындарын басқару келесі әдістердің біріне негізделеді:

- Шығындардың өтелуі немесе басқада критерийлері бойынша қажетті деп саналатын кез - келген шығындарды жүзеге асыруды қамтамасыз ететін ағымдық шығындарды оңтайландырудың басым бағыттары;
- Жоспарланған шығындардың мүмкін болатын баптарында үнемдеуді және оларды бірнеше категориялар: объективті қажеттілік, үнемді минимизациялауға жататын ағымдық шығындарды төмендету бағыттары[3].

Бұл екі әдістің екеуі де шығындарды азайтуға бағытталған. Шығындарды азайтуға қарағанда оны оңтайландыру тиімді болып табылады, себебі ол болашақта шығындарды сапалы түрде азайтуға мүмкіндік береді. Бұл екі әдістің біріне негізделіп, банктің шығындарын оңтайландыру әдістері ретінде келесілерді айтуға болады:

- Шығындарды жоспарлау;
- Тарифтік саясатты басқару;
- Шығындарды тікелей қысқарту;
- Банк мониторингін жүргізу;
- Жоспарлау арқылы салық базасын оңтайландыру.

Шығындарды жоспарлау оңтайландырудың негізгі әдісі болып табылады, себебі банк кез келген операцияның алдында өзінің ақты қаржылық мүмкіндіктерін анықтауға және операцияларды жүзеге асыруда шығындардың шегін анықтап, бұл шығындардың тиімділігін болжауға мүмкіндік алады.

Шығындарды оңтайландырудың келесі әдісі банктің маңызды міндеттерін: жоғары сапалы банк өнімдерін және қызметтерін ұсына отырып клиенттік базаны кеңейту, оңтайлы баға мен банктің

комиссиондық табысын өсіруін шешуге мүмкіндік беретін дұрыс жасақталған тарифтік саясат. Тарифтік саясаттың көмегімен банк менеджерлері оның ресурстық базасын реттей алады. Сонымен қатар, банктің тарифтік саясаты оның рейтингтегі орнына әсер ететін имидждік фактор болып табылады.

Келесі әдіс шығындарды жай азайту, бұл кезде банк басшылығы тек белгілі бар баптар, атап айтқанда: банк қызметін ұстап тұруға, жалгерлік шығындары, енбек ақы, коммуналдық төлемдер сияқты баптар бойынша шығындарды үнемдеу саясатын жүргізу жөніндегі шешім қабылдайды. Бұл шешімді қабылдау үшін банк басшылығына білікті мамандар тарту, технологиялық процестерді жетілдіруді қажет етпейді және іс жүзінде ең арзан және қол жетімді әдіс болып табылады.

Оңтайландырудың келесі әдісі банк шығындарының мониторингі болып табылады. Банк мониторингі жүйесінің бірқатар ерекшеліктері бар. Алдымен коммерциялық банктердің көпшілігінде банк шығындарын есепке алу мен талдау қызметін орындайтын арнайы бөлім жоқ. Бұл қызметті, қаржылық талдау, бюджеттік бөлім, банк бухгалтериясы орындайды.

Қазіргі уақытта коммерциялық банк шығындарын оңтайландыруға салық салу жүйесінің әсері зор. Бұл әдістер көптеген себептерге байланысты тиімсіз болып табылады. Оның себебі ең алдымен ғылыми дәлелденген әдістердің болмауы, жүргізетін операцияларының жоғары табыстылығымен жұмыс жасауға әдеттенген банк менеджментің біліктілігінің төмендігі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Мақыш С.Б. Коммерциялық банктер операциялары. Оқу құралы – Алматы: ИздатМаркет, 2004.
2. Анализ деятельности коммерческого банка под ред. С.И.Кумок – М.: Вече, 1994 г.
3. Банковское дело: управление и технология: Учебное пособие для вузов / под ред. профессора А.М.Тавасиева. – М.: ЮНИТИ – Дана, 2001.

ТИКЕЛЬДИЕВА А.
Т. Рыскулов атындағы ҚазЭУ
«Есеп және аудит» ҒПМ
2 - курс магистранты

НЕСИЕЛІК ТӘУЕКЕЛДІ ТИІМДІ БАСҚАРУ АРҚЫЛЫ КОММЕРЦИЯЛЫҚ БАНКТЕРДІҢ НЕСИЕЛІК ПОРТФЕЛІН ЖАҚСARTУ

Кез-келген банктің қызметінің табыстылығы банктің берген несиелерінің сапасына, яғни оның қайтарымдылық дәрежесіне байланысты. Несиенің уақтылы қайтарылмауы банктің зиян шегуіне алып келеді. Несиелік тәуекелді минимизациялау несиелік мекемелер қызметін басқарудағы басты міндет болып табылады.

Несиелік тәуекел бірқатар себептерге байланысты туындайды:

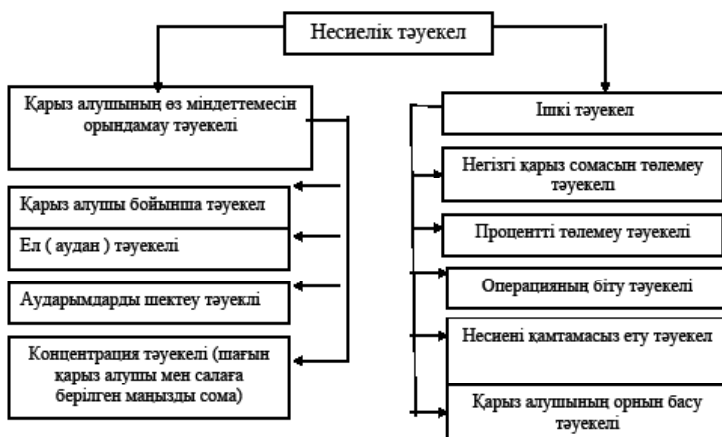
- Қарызгердің жауапкершіліксіздігі;
- Қарызгердің өз кінасынан емес, адекватты болашақ ақша ағымдарын жасауға қабілетсіздігі;
- Банк басшылығындағы есептің дұрыс жүргізілмеуі, іскерлік және экономикалық ортадағы болжанбаған жағымсыз өзгерістер;
- Саяси тұрақсыздық;
- Қарызгердің іскерлік репутациясындағы теріс жағдайлар;
- Несиеге берілген кепілдеменің сапасына (өтімділігі мен рынокта сатымдылығы) және болашақ құнына сенімсіздігі.

Несиелік тәуекелді қарастыра келе экономистер несиелік тәуекелдің мына түрлерін көрсетеді:

- Салалық тәуекел — неғұрлым сала нарыққа сәйкес өзгермесе
- соғұрлым ол қарыз алушының экономикалық және қаржылық жоспарына әсер ете отырып жоғары дәрежелі тәуекелді тудырады.
- Ел тәуекелі — шетел қарыз алушыларын несиелендіргенде пайда болады.
- Ішкі қарыздар бойынша төлемдер тәуекелі — қарыз алушының төлем қабілетіне әсер етеді. Қазіргі банк тәжірибесінде бұл көрсеткіштің жоғары болуы

кәсіпорынның әлсіз қаржылық жағдайына: меншікті айналым қаражатының жеткіліксіздігі, төлемқабілетсіздігі, кредиторлық және дебиторлық қарызының көптігімен байланысты.

- Несиені өтемеу тәуекелі - несиелік келісімді қарыз алушының орындамауы: негізгі қарыз сомасын немесе жартысын уақтылы қайтармауы
- Төлемді ұзарту тәуекелін несиені қайтаруда кідірістің болу қаупі, процентті уақтылы төлемеуінен банк өтімділігінің төмендеуі. Мұның өзі нәтижеде несиені өтемеу тәуекеліне алып келеді.
- Несиені қамтамасыз ету тәуекелі тәуекелдің дербес түрі ретінде қарастырылмайтындықтан несиені өтемеу тәуекелі туындағанда бірігіп қарастырылады.
- Батыс экономистері несиелік тәуекелді екі топқа бөлінеді (сурет-1):
- Потенциалды шығындарды бағалауға байланысты қарыз алушымен байланысты тәуекел;
- Ішкі тәуекел, яғни клиент келісімді орындамаған жағдайда банктің ақша ағымының көлемін бағалауы.



Сурет 1 - Несиелік тәуекелдің жіктелуі классификациясы

Ескерту – оқылған әдебиеттер негізінде жасақталған

Несиелік тәуекелдің табиғатын көптеген экономистер зерттей келе мына қорытындыларға тоқталды:

- Қарыз сомасы тарабынан қарасақ несиелік тәуекел қарыз алушының қарызын төлемеумен анықталады;
- Қарыз алушының экономикалық жағдайына қарай қаржы-шаруашылық қызметінің нақты еместігі;
- Құқықтық тараптан несиелік келісімнің шартын орындамауы;
- Банктік қызметі бойынша несиелік тәуекел банктің қаржылық нәтижесінің нашарлауымен анықталады [1, б.82].

Осы несиелік тәуекел жіктелуін екі қарастыра келе негізгі 2 түрін бөліп көрсетуге болады: сыртқы және ішкі несиелік тәуекел.

Сыртқы несиелік тәуекел банктің қызметінен тәуелсіз, оған мына факторлар әсер етеді: елдегі және шет мемлекеттегі саяси, макроэкономикалық, заңдық жағдайлар, т.б..

Ел тәуекелі банктің өз қызметін байланыстырып отырған мемлекеттің өз қызметін жүргізуіндегі ұлттық ерекшелікке байланысты пайда болады. Ел тәуекелін анықтайтын себептер мен жағдайларға байланысты тәуекелдің келесі категорияларын анықтау керек: саяси — мемлекет құрылысының ерекшелігіне байланысты, мемлекеттің билік органдарының тұрақсыздығы, үкіметтің экономикалық және басқа да саясаттарын дұрыс жүргізбеуі, этникалық және аймақтық мәселелер, т.б.; экономикалық — жалпы экономикалық тәуекелдер (экономикалық саясатпен байланысты), қаржылық тәуекелдер (ақша-несие жүйесінің дағдарысы, сыртқы қарыздың күрт өсуі, шетел валютасының қажетті деңгейде болмауы болмауы), техникалық тәуекелдер (банк саласындағы істің техникалық стандарттармен байланысты балуы, олардың қауіпсіздігі); заңи — банк қызметіне қатысты заңдық және нормативтік шектеулердің болуы (шетел банктерінің қызметін лицензиялау, т.б.); валюталық — бір шетелдік валютаға ұлттық валютаның қатынасы кезіндегі курсының өзгеруі нәтижесінде зиян шеккен банктерде өз қорларының бір бөлігінің жоғарлауына, табыстардың толық алынбауына, қосымша шығындардың пайда болуына байланысты; салалық — ел ішінде салалардың қызметіне

жоғары деңгейде бақылаудың жүргізілмеуінен туындайды; банкаралық операциялар тәуекелі — банктердің банкаралық операцияларын жасау барысындағы келісеушіліктің болуы пайданы бір банктің артық алуы, т.б.; нарықтық — нарықтық инфрақұрылымға тікелей байланысты.

Ішкі несиелік тәуекел: қарыз алушының несиелік тәуекелі және банк – кредитордың тәуекелі деп екіге бөлінеді [2, б.134].

Қарыз алушының несиелік тәуекелінің пайда болуы көбіне өз қызметіне байланысты: несиені қамтамасыз етуге шамасының немесе қаражатының жоқтығы.

Банк кредитордың тәуекелі несиелік менеджменттің нашар болуынан пайда борлады: несиелік саясаттың әлсіз және тиімсіз жүргізілуі, банк қызметкерінің несиені достық қарым – қатынаста беруі, банктердің өзі төлем қабілетсіз қарыз алушыларға кепілгер болуы, кепілгер мен клиенттің міндеттерін орындай алмауы. (несиелік тәуекел классификациясын қосымшаларда берілген).

Сонымен несиелік тәуекел классификациясы банк пен қарыз алушының арасындағы өзара қарым – қатынасқа байланысты екенін көрсетеді.

Несиелік тәуекелді басқару — оны минимизациялау процесі болғандықтан негізгі 3 кезеңнен тұрады, олар өзара байланысты және банк үшін бірінші кезекте тұрады: талдау, болжау, сақтандыру. Несиелік тәуекелді кезең бойынша басқару мына жүйемен жүреді:

Несиелік тәуекелді басқару мына көрсеткіштерді басқаруға негізделеді: ссудалық портфель сапасы, несиелік тәуекелді төмендету, тәуекелді алдын ала байқау, оның мөлшері мен салдарын анықтау, тәуекелмен байланысты шығындар мөлшерін минимизациялау мен болдырмау бойынша шараларды дайындау және өткізу.

Несиелік тәуекелді басқару екі бағытта жүргізіледі:

- Несиелік операция технологиясын басқару;
- Несиелік тәуекелді басқару.

Несиелік операциялар технологиясын басқару несиелік саясатты ендіру негізінде ұсыныстарды дайындау бойынша ұйымдық процесс, яни банктің берген әр несиесіне кезеңмен дайындалған басқару саясаты жүргізілуі тиіс.

Несиелік тәуекелді басқару да нақты несиемен байланысты: несиелік қабілетті талдау, мүкін шығындарға резерв құру, несиелік портфельді диверсификациялау және т.б. [3, б.305].

Тәуекел мөлшерін анықтау. Тәуекелді сәйкестендіру мен тәуекел көлемін өлшеу әдісі тығыз байланысты. Тәуекел көлемін сандық сипатта анықтау нақты тәуекел мөлшерін қалыптастыруға және потенциалды шығындар көлемін бағалауға көмектеседі.

Несиелік тәуекелді басқару мына көрсеткіштерді басқаруға негізделеді: ссудалық портфель сапасы, несиелік тәуекелді төмендету, тәуекелді алдын ала байқау, оның мөлшері мен салдарын анықтау, тәуекелмен байланысты шығындар мөлшерін минимизациялау мен болдырмау бойынша шараларды дайындау және өткізу.

Несиелік тәуекелді басқару екі бағытта жүргізіледі:

- Несиелік операция технологиясын басқару;
- Несиелік тәуекелді басқару.

Несиелік операциялар технологиясын басқару несиелік саясатты ендіру негізінде ұсыныстарды дайындау бойынша ұйымдық процесс, яни банктің берген әр несиесіне кезеңмен дайындалған басқару саясаты жүргізілуі тиіс.

Несиелік тәуекелді басқару да нақты несиемен байланысты: несиелік қабілетті талдау, мүкін шығындарға резерв құру, несиелік портфельді диверсификациялау, т.б.

Осы аталған несиелік тәуекелді басқару элементтерінің маңыздылары ақпараттық жүйе, клиенттің несиелік қабілеті, несиелендіру процесін және саясатын анықтау, дұрыс құжаттама жасау.

Сонымен несиелік тәуекелдің пайда болу себептері, оның дәрежесіне әсер ететін факторлар, несиелік тәуекелдің классификациясы және несиелік тәуекелді басқару кезеңі мен басқару жүйесінің элементтері қарастырылды.

Пайданылған әдебиеттер тізімі

1. Кудайбергенова Л.Ж. Современная практика управления кредитными рисками в банках второго уровня // Материалы международной научно-практической конференции «Экономические

- ориентиры на пути к ускоренной модернизации». - Алматы, 2005. - С.81-88.
2. Фадейкина Н.В. Банковский контроль и аудит. М.: Финансы и статистика, 2002.– 491 с.
 3. Коробова Г.Г. Нестеренко Е.А. Банковские риски. Учебное пособие: Издательский центр Саратовской государственной экономической академии, 2007. - 471 с.

ТКАЛИЧ А.С.
магистрант ПМ специальности «Учет и Аудит»
профессор, д. э.н. Ержанов М.С.
КазЭУ им. Т.Рыскулова
г. Алматы

ПРИНЯТИЕ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ

Принятие решений пронизывает всю управленческую деятельность, решения принимаются по широкому кругу задач управления. Ни одна функция управления, независимо от того, какой орган ее осуществляет, не может быть реализована иначе как посредством подготовки и исполнения управленческих решений. По существу, вся совокупность видов деятельности любого работника управления так или иначе связана с принятием и реализацией решений. Этим прежде всего определяется значимость деятельности по принятию решений и определению его роли в управлении. Известный американский специалист по управлению Герберт Саймон назвал принятие решений «сутью управленческой деятельности». Далее он отмечал, что любая практическая деятельность состоит из «решения» и «действия». Управление, таким образом, можно рассматривать как процессы принятия решений и как процессы, содержащие действия.

Управление появилось вместе с людьми. Там где хотя бы два человека объединялись в стремлении достичь какой-либо общей цели, возникала задача координации их совместных действий, решение которой кто-то из них должен был брать на себя. В этих

условиях он становился руководителем, управляющим, а другой - его подчиненным, исполнителем.

На всех этапах становления общества проблема управления стояла довольно остро, и многие люди пытались решить ее, но их труды носили разрозненный характер и не составляли обобщенной теории.

В современном мире рыночные отношения владеют всеми сферами жизни общества. Как грибы после дождя растут крупные фирмы, требующие большого числа руководителей высшего и среднего уровней, способных принимать грамотные рациональные решения, умеющих работать с большими массами людей, которые были бы свободны в своих поступках. Поэтому от управляющих требуется высокий профессионализм, компетентность, умение соизмерять свою деятельность с существующими законами. В результате появляется группа людей, специально занимающихся управленческой деятельностью. Этим руководителям уже не нужно держать своих подчиненных в повиновении властной рукой. Главной задачей становится кропотливая организация, и каждодневное управление производством в целях обеспечения наибольшей прибыли собственникам фирмы.

Принятие решений - одна из составных частей любой управленческой функции. Необходимость принятия решений пронизывает все, что делает управляющий, формулируя цели и добиваясь их достижения. Поэтому понимание природы принятия решений важно для всякого, кто хочет преуспеть в искусстве управления.

Хороший управляющий всегда знает как и когда применить свои теоретические навыки и умения в управлении предприятием. Большим минусом является то, что менеджмент мало увязан с бухгалтерским учетом. В Казахстане только недавно стали рассматривать управление отталкиваясь от финансовой стороны результата деятельности. Современный бухгалтерский учет не обеспечивает менеджеров всех уровней оперативной информацией. Финансовый учет, исходя из своей специфики, не в состоянии предоставить оперативную информацию для внутреннего управления процессами структурных подразделений.

Существующая система бухгалтерского учета не увязана с маркетингом – это тоже важная проблема. Отсутствие налаженных систем поступления информации для внутреннего оперативного управления, исходя из требований рыночной экономики, является основным недостатком в организациях.

Система информации для обеспечения управленческого персонала должна быть предоставлена в детализированном виде, значительно шире, чем сейчас. Средства, воздействующие на исполнителей, сам рычаг управления, способы, с помощью которых руководством реализуются управленческие решения, зависят от информационного обеспечения, предоставляемого управленческим учетом.

Положительный результат работы менеджера зависит от своевременно предоставленной информации, которую он использует для планирования, анализа, контроля и осуществления управления и оперативного принятия управленческих решений.

Принятие решения можно определить как процесс неслучайного выбора действий. Осуществить выбор — значит отдать предпочтение (в каком-то отношении) одному по сравнению с другим. Результатом процесса принятия решений является само решение. В сущности, решение — это такое ощущение субъекта, что процесс решения закончен и в результате этого он уже знает, как должен действовать, не только знает, что хочет в данной ситуации, но и приблизительно представляет, каким образом намерен достигнуть этого. С психологической точки зрения принятие решения — “волевой акт формирования последовательных действий, ведущих к достижению цели на основе преобразования информации в ситуации неопределенности”.

Нет управленческих решений, которые имели бы только хозяйственные последствия. Решения всегда социальные, всегда воспитывают у подчиненных либо позитивные, либо негативные качества. Поэтому, принимая то или иное решение, руководитель должен иметь в виду двоякий эффект: производственно-экономический и социальный, нравственно-психологический. И оценкой оптимальности принятого им решения являются не только хозяй-

ственные показатели, но и поведение работников при достижении ими производственных целей, мера их активности, инициативы.

В зависимости от того, в какой степени знаком с ситуацией субъект управления, принимающий решение, различают решения:

- уверенности (детерминистские решения, когда известна ситуация и имеющие в ней место причинные зависимости);
- риска (вероятностные решения, когда не известен хотя бы один из моментов, но известна и может быть подсчитана его или их вероятность, если такого рода случаи часто имеют место);
- неуверенности (стратегические решения, когда принимающему решению ни один из указанных моментов не известен).

Решение принимается в тех случаях, когда выявлена проблемная ситуация. Последняя всесторонне исследована, определены причины и условия ее возникновения, собрана необходимая информация, найден ключ решения, оценены возможные последствия в изменении качества жизни людей и т. п. При подготовке решения выявляются те ограничения, в рамках которых реализуется цель, начинают решаться поставленные задачи. Эти ограничения могут быть внутренними (квалификация людей, наличие ресурсов, качество информации) и внешние (связи с внешним миром, связи с поставщиками, наличие инвесторов и т. п.).

Многообразие проблем соответствует многообразию решений. Специалисты выделяют такие решения: экономические, социальные, политические, идеологические, государственно-правовые, стратегические и тактические, глобальные и специфические, концептуальные и программные, научно обоснованные и эмпирические, интуитивные, рутинные и новаторские.

Совершенно очевидно, что можно выделить разное количество стадий в подготовке управленческого решения (поиск проблемы, определение путей решения, выбор оптимального решения из имеющихся альтернатив, декларация решения и т. п.), но основным является процесс сбора, анализа и переработки информации о внешних и внутренних условиях.

При подготовке и принятии решений используются современные научные и технические средства, методы исследования

операций, системный анализ, моделирование, электронно-вычислительная техника. Для коллективных решений особое значение имеет совокупный коллективный интеллект субъекта управления, принимающего решения. Однако следует подчеркнуть творческий характер процесса подготовки и принятия решений, первостепенную роль личности человека, его управленческого интеллекта, профессионализма, воли и других личных и профессиональных качеств.

М. Вудкок и Д. Френсис различают управленческие решения в зависимости от относительной трудности проблем, требующих решения. Они выделяют и рассматривают четыре уровня принятия решений, для каждого из которых требуются определенные управленческие навыки.

Уровень первый — рутинный. Принимая рутинные решения, руководитель ведет себя в соответствии с определенной программой, почти как компьютер, распознающий ситуации и поступающий заранее предсказуемым образом. Его главная функция в том, чтобы “почувствовать” и идентифицировать ситуации, а затем взять на себя ответственность за начало определенных действий.

Уровень второй — селективный. На этом уровне руководитель оценивает достоинства целого круга возможных решений и старается выбрать из некоторого числа хорошо отработанных альтернативных наборов действий те, которые лучше всего подходят к данной проблеме.

Уровень третий — адаптационный. На этом уровне руководитель ищет новое решение известной проблемы. Успех зависит от его личной инициативности и способности прорыва в неизвестное.

Уровень четвертый — инновационный. На этом уровне руководителю необходимо найти способы понимать совершенно неожиданные и непредсказуемые проблемы, решение которых зачастую требует развития в себе способности мыслить по-новому.

Полезно выделить также решения единоличные (принимаемые руководителем единолично) и коллегиальные (принимаемые руководителем с привлечением подчиненных). Причем в зависимости от “удельного веса” единоначалия и коллегиальности в принятии решений выделяются пять типов принятия решений:

- единоличное принятие решений без предварительных консультаций с сотрудниками и последующего их информирования;
- единоличное принятие решений с последующим информированием подчиненных;
- единоличное принятие решений с предварительными консультациями в коллективе;
- принятие совместных решений с сотрудниками;
- полная передача подчиненным функции принятия решения.

Исследования показывают, что есть руководители, которые, обладая этими качествами, не владеют искусством принимать решения. В связи с этим представляют интерес те психологические условия, соблюдение которых позволяет преодолеть этот недостаток:

- прогностическое воспроизведение путей решения стоящих задач, соотнесение их с реальными условиями реализации;
- составление подробного информационного описания “слабых”, необходимых для принятия решения и возможных действий по его реализации;
- умелое оперирование своими знаниями, постоянное использование профессионального опыта и интуиции;
- активное подключение специалистов к разработке конкретных предложений по выработке решения, осуществление выбора наиболее обоснованных путей, осваивание этих идей под углом зрения своей концепции решения;
- основательная волевая подготовка, внутреннее преодоление “борьбы мотивов” в пользу принятия решения, которое меньше сопряжено с риском, обладание высоким чувством ответственности;
- критическая оценка эффективности путей реализации выработанного решения, “открытость” к новой информации, помогающей скорректировать принятое решение, а также к критическим замечаниям, преодоление желания в получении данных, подтверждающих правильность принятого решения, хотя обнаружено, что оно имеет ряд недостатков.

Теперь обратимся к самому процессу решения, который также осуществляется в несколько шагов.

Есть несколько подходов к операционализации принятия управленческого решения. Наиболее удачным нам кажется подход, представленный исследователями М.Х. Месконом, М. Альбертом, Ф. Хедоури в книге “Менеджмент — наука управления” (М., 1991.С. 61). Они выделяют и описывают следующие шаги в процессе принятия управленческого решения:

- 1) постановка цели решения;
- 2) установление критериев решения;
- 3) разделение критериев;
- 4) выработка альтернатив;
- 5) сравнение альтернатив;
- 6) определение риска;
- 7) оценка риска;
- 8) принятие решения.

Возможны различные решения. Есть решения тривиальные, которые человек принимает не задумываясь, они не связаны с каким-либо риском или риск слишком мал, чтобы ломать над ним голову. Есть также решения импульсивные, отличающиеся высокой степенью риска, имеются и нетривиальные решения, которые принимаются человеком в результате выработки и сравнения различных альтернатив, определения и оценки риска, выбора оптимального варианта.

Операционализация касается, прежде всего, принятия нетривиальных решений. Она позволяет:

- осуществить принятие решений наиболее рациональным образом, не делать при этом ненужных, неоправданных шагов;
- предусмотреть все факторы, значимые для принятия эффективного решения;
- осуществить контроль процесса принятия решений и внести в этот процесс по мере необходимости коррективы;
- уменьшить вероятность ошибок;
- проанализировать и оценить опыт принятия решений, сделать из этого конструктивные выводы по его совершенствованию;
- научить принятию эффективных решений.

Процедура принятия групповых решений несколько отличается от тех процедур, которые рассмотрены выше. Причем сама практика принятия групповых решений в разных странах имеет свои отличия. Выделяются две основные модели принятия групповых решений: европейская и японская.

Европейская модель представлена, в частности, в книге М. Вудкока и Д. Френсиса “Раскрепощенный менеджер”. В ней выделяются и рассматриваются следующие шаги или стадии:

1. определение ролей членов группы;
2. структурирование группы (с учетом соответствующих задач);
3. осознание метода работы группы;
4. просеивание, т.е. приведение групповых идей в определенную последовательность;
5. уточнение задач членов группы;
6. запрашивание идей (реакций);
7. предоставление “эффира”, т.е. обеспечение того, чтобы каждая точка зрения была услышана;
8. указание путей к цели;
9. поддержание дисциплины;
10. использование ресурсов.

Есть множество разнообразных методов принятия решений, которые делятся на три группы: 1) общие методы принятия решений; 2) групповые методы принятия решения; 3) методы воздействия на принятие решений — к ней относятся методы, которыми пользуются, чтобы склонить партнера к принятию нужного варианта решения.

Словом, существует много приемов и методов принятия и реализации эффективных решений. Их набор и комбинация во многом зависят от сложившейся проблемной ситуации, где необходимо не только искусство управления, но и знание общих принципов, наработанных веками технологий, открытых наукой закономерностей.

Естественным стремлением является предпочтение чего-либо лучшего по сравнению с хорошим, что означает применение критерия оптимальности. Поэтому везде, где оптимизация решений не наталкивается на особые трудности, люди стремятся к опти-

мальным решениям, а где это слишком сложно, они ограничиваются удовлетворительными решениями.

Когда люди оказываются в ситуации принятия важных управленческих решений, они не могут себе позволить поиск решений путем “проб и ошибок”, ибо цена этих ошибок может быть слишком велика. Лучше понести значительные расходы на разработку решений, чтобы уменьшить риск ошибки.

Список использованной литературы

1. «Управленческий учет» Тайгашинова К.Т. LEM 2010г.
2. «Менеджмент — наука управления» М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури
3. «Основы социального управления» Иванов В.Н, Патрушев В.И.

AKBOTA TLEUZHANOVA

*Bachelor of Economics and business, Master degree candidate,
Turar Ryskulov Kazakh Economic University
Almaty, 2014*

MAIN INDICATORS AND FACTORS OF ENSURING THE NATIONAL ECONOMY’S COMPETITIVENESS

Competition is an important factor, stimulating the national economy’s effectiveness. That is why we concentrate our attention on the competitiveness as the crucial economic category. The modern economic literature consists of several approaches to the national economy’s competitiveness estimation. First approach to the competitiveness estimation of national economy is used by World Economic Forum providing Global competitiveness report each year. The second approach is designed by Russian economist of the National Research University Higher School of Economics Y.Yasin, where he picked out (detailed) 4 basic groups of competitiveness. Each year World Economic Forum presents the Global competitiveness report analyzed on the basis of 2 indexes: Global Competitiveness index (GCI) and Business Compe-

tiveness index (BCI). Each of these indexes consists of several items to analyze. Global Competitiveness index deals with such factors as: institutions, infrastructure, macroeconomic environment, health and primary education, higher education, market effectiveness, technology, business environment, innovations. While Business Competiveness index considers following two categories: national business environment characteristics and strategies of the companies.

Each of the groups described earlier envelop (take in, consider) the certain social and economic sphere of the society. The approach used by World Economic Forum is believed to be more global and using the systems of interrelated indicators of the national economy.

The approach provided by Y.Yasin is perfectly applicable for the countries with developing economy. In this study there are considered four basic items of the competitiveness: 1) external competitiveness, 2) internal competitiveness, 3) resources competitiveness and 4) institutions competitiveness.

External competitiveness is closely related to the export, it is ability of the country to sell products and services at the world markets, which affects on the country's pay ability.

The resources competitiveness can be described by analyzing following 3 groups: natural resources, labor recourses and production resources. Natural resources also known as raw materials are believed to be the more important factors in the country's competitiveness, only in case if the country produces some products. From the other side, the success of any deal depends on the human resources that are why Y. Yasin distinguishes this concept into a separate category. Labor competitiveness depends on the not less important factor as labor productivity which is closely related to production atomization and labor qualification. Also it is quite interesting that resources potential of the economy is tend to change with institutions impact.

The last group of competitiveness to consider is the institutions competitiveness. The institutions competitiveness is the correspondence of formal and informal institutions of the country (laws, behavioral traditions, trust degree) with the goods and services production requirements. According to Y. Yasin, there are following institutions

playing an important role in process of enhancing national competitiveness.

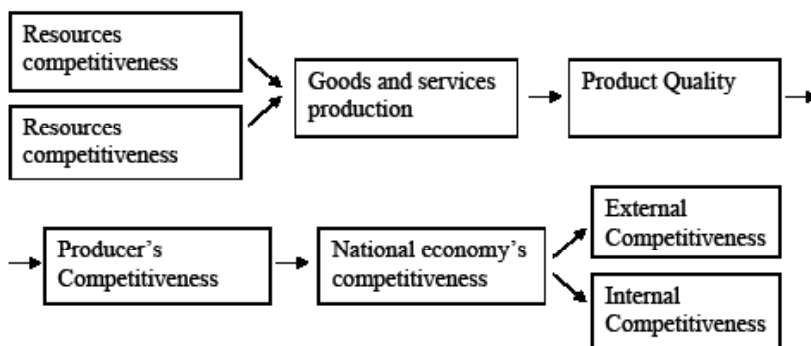
Table 1
Institutions and their characteristics

| Institutions | Characteristics of the institutions |
|--|--|
| Open market economy | Free prices, law customs fees, competition on the markets. |
| Private property | Private property domination and defense. |
| Contractual obligations | Market economy – economy made of deals and transaction terms. |
| Tax system | Need of enhanced tax administration. |
| Governmental corps | Effective governmental corps with low level of corruption. |
| Publicly traded companies and financial institutions | Transparency and open information would give lot of trust from the side of partners, creditors, investors and would create an attractive environment for money inflow. |
| Democratic political system | Political competition, which will create mechanisms of the control over government and bureaucracy. |
| Law abiding citizens | Enhanced system of law and order performance. |

The development of the institutions and systems considered at the table 1 will help the national economy reach positive results. Especially tax system based on the law will positively reflected at the budget. Thus, forming and developing of the formal and informal institutions create preconditions for the national economy's competitiveness increasing.

Speaking of the national economy competitiveness we need to concentrate our attention at the smaller item of the competitiveness chain. And the very beginning of that chain is started from the production. So any economy which is tent to develop take a step to the producing the goods. The second point is the quality criteria, which is closely inter-related with the competitiveness of the product and the competitiveness of the company producing that product. Thus, it is quite clear that the product quality criteria are in between the two different competitiveness points. Competitiveness of the company is good precondition to

the national economy's competitiveness enhance. Because company's competitiveness is the next point at the value chain of the competitiveness. Considering Y. Yasin concept of national economy's competitiveness, there was designed a certain approach to show that the model is really working.



Picture 1 – The value chain of the competitiveness

According to the picture 1, at the competitiveness value chain the final position is taken by the national economy's competitiveness. Thus, the country's competitiveness reflects the possibilities for the development of the following criteria: standard of living, scientific and technical potential, the ability to produce competitive products and services, effective raw materials usage, social development level, economic growth rates in comparison with competitors. The competitive advantages are created on the micro-economic level, while the task of the government is to ensure all the possibilities and conditions for the competitive companies in the country. Because at the very end the competitiveness of the country is defined by producers, the companies that produce competitive goods.

References:

1. Yasin E. (2004), "Competitiveness and modernization of Russian economics", *Tconomics matters*, No 7, pp.4-32 (In Russian)

2. Nort D. (1997), “Institutions, institutional changes and functioning of economies”, Fund of economic book “Beginnings”, p. – 180 (In Russian)
3. Semenov S. (2010), “Banks, inflation and cash”, Accounting and banks, No 10, pp. 28-34, (In Russian)
4. Khan V. (2007), “Innovations management in increasing the competitiveness of Kazakhstani economy”, Management in Russia and abroad, No 2, pp. – 1-2 (In Russian)

ТОКТАРХАНОВА З.А.

Магистратура НПМ 2 г.о. 2 курс

Факультет: «Учет и аудит»

АО «КазЭУим.Т.Рыскулова»

ПОРЯДОК РЕГЛАМЕНТАЦИИ ПРОЦЕССА БЮДЖЕТИРОВАНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В современных условиях бюджетирование играет для производственных предприятий важную роль, т.к. позволяет обоснованно выбирать наиболее эффективную маркетинговую и производственную стратегию, адаптированную к прогнозным вариантам состояния рынка, а также оптимизировать затраты хозяйствующего субъекта. Процесс бюджетирования не регламентируется на государственном уровне, поэтому для организаций с учетом отраслевой специфики необходимо разработать внутренний документ, включающий в себя правила и процедуры, касающиеся разработки бюджетов, их реализации, контроля и оценки исполнения.

Так, для эффективного управления на производственном предприятии рекомендуется закрепить порядок осуществления процесса бюджетирования во внутреннем методическом документе «Регламент бюджетирования» устанавливающим: общие требования к составлению генерального бюджета и бюджетов бизнес-единиц организации; основные экономические директивные показатели, используемые при формировании бюджетов организации; формы бюджетов и др.

Для эффективного функционирования системы бюджетирования рекомендуется придерживаться следующих принципов разработки бюджетов:

- составление бюджетов должно быть основано на планировании с учетом выделенных центров ответственности;
- следует разрабатывать бюджеты с учетом интересов собственников, а также с учетом экономических и инвестиционных критериев;
- процесс корректировки бюджетных данных следует согласовать с руководителем Департамента бюджетирования и руководителем организации;
- при разработке бюджетов необходимо учитывать систему мотиваций для руководителей центров ответственности;
- следует четко определять права, обязанности и ответственность руководителей центров ответственности за результаты труда;
- расчет плановых значений статей бюджетов должен быть основан на данных анализа и контроля прошлых периодов, сильных и слабых сторон бизнес-процессов, с учетом выявленных резервов повышения эффективности использования ресурсов;
- необходимо осуществлять разработку бюджетов с учетом рисков и изменений внешней среды;
- следует предусмотреть варианты действий по возмещению потерь в случае возникновения рисков;
- процесс разработки бюджетов должен носить непрерывный характер: по истечении одного планового периода, одновременно с анализом результатов исполнения бюджетов принимаются бюджеты на следующий период;
- использовать при разработке многовариантный подход. Так, отделом бюджетирования разрабатываются и утверждаются «оптимальный» вариант бюджета для планового периода, «пессимистический» - на случай неблагоприятного развития событий и «оптимистический» - на случай незапланированного положительного развития событий.

Рекомендуемым Регламентом устанавливаются следующие общие требования к составлению всех бюджетов: формирование по уровням бюджетов;

- применение стандартных форм для бюджетов каждого уровня;
- все параметры, заложенные в бюджет, должны иметь характеристику и порядок расчета;
- бюджеты составляются в тыс.тенге.;
- генеральный бюджет включает в себя бюджеты: операционный, инвестиционный, инновационный и финансовый.

Итоги деятельности предприятия подводятся ежемесячно и ежеквартально. Ежемесячные итоги с учетом результатов по сменам, суткам, неделя, декадам являются предварительными, используемыми для оперативного контроля финансовых показателей. Окончательными являются итоги, подведенные ежеквартально в рамках общей процедуры подведения итогов по предприятию в целом.

Бюджеты формируются на 3 и более года (долгосрочные), 1 год - по всем аналитическим разрезам с детальной разбивкой (краткосрочные), по 2 и 3 годам - в целом по году по основным показателям (среднесрочные).

В Регламенте бюджетирования рекомендуется указать структуру генерального бюджета хозяйствующего субъекта. Так, на производственном предприятии формирование генерального бюджета осуществляется по уровням. Рассмотрим каждый из предложенных уровней формирования генерального бюджета.

Бюджет 1 уровня должен содержать показатели о производственной программе и выручке от продажи, формируемых по каждой бизнес единице с учетом временного периода (сутки, неделя, декада, месяц) и непрерывности формирования, т.к. необходимо проводить корректировки влияния внешних (спрос, конкуренция, географическое положение, инфляция и т.д.) и внутренних факторов (квалификация специалистов, цена и т.д.) на основные показатели. Бюджет должен включать по 4-6 вариантов с учетом особо заданных параметров при положительной динамике деловой активности, а также в условиях финансовой нестабильности.

Что касается бюджета 2 уровня, то его необходимо строить на базе Бюджета центра продаж и формируя показатели в разрезе прямых материальных и трудовых затрат, амортизационных отчислений, начислений на фонд оплаты труда производственных рабочих в соответствии с заданными параметрами.

Бюджет 3 уровня должен формировать показатели для оценки эффективности процесса производственной деятельности, с помощью сопоставления информации Бюджета продаж и основных бюджетов прямых затрат.

Для инвестиционных проектов на длительный период рекомендован бюджет 4 уровня, который создается на годовой основе и с ежемесячным распределением. Представляет собой расчет финансового результата, определяемый как разница между инвестиционными доходами и расходами, а его данные подлежат включению в результат Прогнозного бюджета прибылей и убытков, а также Бюджета движения денежных средств.

Бюджет 5 уровня по инновационным проектам составляется на длительный период на годовой основе. Представляет собой обобщение расходов по каждому инновационному проекту, а его данные подлежат включению в результат Прогнозного бюджета прибылей и убытков и Бюджета движения денежных средств.

Бюджет 6 уровня должен строиться на базе Бюджета центра продаж и формирует показатели в разрезе затрат административного характера, а также связанных с процессом продажи, в соответствии с заданными параметрами. Он необходим для формирования прогнозных показателей полной себестоимости, заложенных в расчет показателей Прогнозного бюджета прибылей и убытков. Распределение данных затрат осуществляется пропорционально планируемой выручке от продажи.

Целью выделения бюджета 7 уровня является обобщение показателей центра продажи, центра прямых затрат, центра косвенных затрат, центра налоговых платежей по каждой бизнес единице в соответствующем временном периоде, что является основой для итогового и перспективного контроля.

В бюджеты 8 уровня необходимо включать показатели бюджета затрат и бюджета продаж, бюджета инвестиции, бюджета

инноваций и с ежемесячной разбивкой в аналитических разрезах: линии бизнеса; номенклатурных групп продукции.

На наш взгляд, бюджеты 9 уровня призваны систематизировать и обобщать показатели центров ответственности по каждой бизнес-единице с выделением основных составляющих для формирования генерального бюджета. В связи с вышеизложенным, рекомендуется составлять их с ежеквартальной разбивкой в аналитическом разрезе. Так, результатом группировки данных:

- по операционным бюджетам каждой бизнес-единицы является Прогнозный бюджет прибылей и убытков;
- по инвестиционным бюджетам каждой бизнес-единицы является Инвестиционный бюджет;
- по финансовым бюджетам каждой бизнес-единицы является Прогнозный бюджет прибылей и убытков, Бюджет налоговых платежей, Бюджет движения денежных средств и Прогнозный баланс.

Инновационный бюджет следует рассматривать в целом по производственному предприятию, т.к. инновационный проект затрагивает деятельность всех бизнес-процессов. Планируемые расходы распределяются пропорционально выручке от продажи каждой бизнес-единицы, т.к. они участвуют в формировании Прогнозного бюджета прибылей и убытков.

Бюджет 10 уровня должен включать в себя систематизированные показатели Бюджета о прибылях и убытках, Бюджета о движении денежных средств, Прогнозного баланса всего предприятия в целом, с учетом входящих в него бизнес-единиц. Он составляется с ежеквартальной разбивкой в аналитическом разрезе по Бюджету о прибылях и убытках, Бюджету о движении денежных средств, Прогнозному балансу в целом бизнес-процессу с учетом данных частных бюджетов.

Особое внимание необходимо в Регламенте уделить определению ряда основных показателей, которые установят ограничения для бюджетов по разным уровням. Например, к ним относятся:

- абсолютный размер прибыли до косвенных расходов и инвестиционного дохода;
- норма доходности на инвестированный капитал.

Бюджеты расходов, связанных с процессами заготовления, производства и продажи по всем бизнес-единицам, необходимо составлять по методу начисления.

В Регламенте бюджетирования должны быть зафиксированы плановые налоговые ставки по каждому виду налога, рассчитываемого отдельно по каждой бизнес-единице. Что касается, налога на прибыль, то его рекомендуется исчислять отдельно, в случае если структурное подразделение выделено на отдельный баланс. Плановая сумма налогов должна фиксироваться в абсолютном размере.

Отдел бюджетирования совместно с Центрами ответственности должны производить планирование структуры продукции и согласование показателей по предприятию с руководителями, собственниками и инвесторами. Перечень продукции, в разрезе которых производится планирование, формируется продукт-менеджерами центра продаж на основании: действующего перечня продукции на момент составления плана; продукции, снятой с производства, но по которой существует остаток на начало планируемого периода.

Показатели Бюджетов центров продаж, прямых затрат, косвенных расходов, инвестиций, инноваций, налоговых платежей при планировании и подведении итогов следует определять в соответствии с принципами, указанными в соответствии с учетной политикой для целей бухгалтерского и налогового учета, являющейся составной частью Кодекса финансового учета и бюджетирования.

На наш взгляд, Регламент бюджетирования должен уточнять основные плановые показатели, по которым оценивается выполнение бюджетов центров ответственности для целей мотивации. Нами рекомендовано к ним относить: маржинальный доход; прибыль до налогообложения; чистую прибыль; абсолютную налоговую нагрузку; экономию ресурсов.

В случае если по итогам отчетных периодов возникает экономия/перерасход ресурсов, то данные разницы должны быть закреплены за каждым центром ответственности. При этом распре-

деление такой величины рекомендуется осуществлять отдельно по предприятию в целом и бизнес- единицам пропорционально фактической сумме результативного показателя. Так, при подведении итогов деятельности за отчетные периоды величина косвенных расходов может перераспределяться между бизнес-единицами пропорционально фактическому размеру выручки от продажи. При этом разница между общей плановой величиной косвенных расходов и полученным фактическим их значением указывается отдельно в формах, разработанных Отделом контроля.

В случае, если по итогам отчетных периодов возникает отклонение фактического инвестиционного результата по Бюджету центра инвестиций от расчетного значения инвестиционного дохода, то данные разницы относятся на финансовые результаты данного центра в отдельных показателях бюджетной формы пропорционально показателю инвестиционного дохода в целом по предприятию. Особое внимание необходимо уделить порядку внесения изменений в бюджет, что также должно найти отражение в Регламенте бюджетирования.

Таблица 1.8 - Группы изменения бюджетных показателей

| № группы | Ответственный за принятие решения |
|----------|---|
| 1 | Невозможность изменений |
| 2 | Правление |
| 3 | Генеральный директор |
| 4 | Заместитель Генерального директора, курирующий деятельность Департамента бюджетирования |
| 5 | Руководитель Департамента бюджетирования |

По нашему мнению, изменение бюджета предприятия может производиться в течение планового периода ежеквартально. При этом изменения плановых показателей не могут вноситься в периоды, по которым подведены итоги деятельности на момент внесения изменений. Для подготовки текущих контрольных отчетов в течение квартала, плановые показатели указываются как ранее утвержденные величины и изменения, накопленные за период от даты окончания предыдущего квартала до даты составления такого отчета.

В зависимости от вида изменений, вносимых в бюджетные показатели, нами предложены изменения к бюджету разделяются на пять групп, для каждой из которых устанавливается процедура согласования и утверждения.

В случае, если предполагается внести изменение в бюджет, затрагивающее изменение нескольких параметров, при определении порядка согласования изменения рекомендуется исходить из минимального номера группы, который присвоен этому изменению.

Департамент бюджетирования ежеквартально, в срок до 20 числа месяца, следующего за отчетным кварталом, должен готовить приказ о внесении изменений в бюджет предприятия на основании принятых в течение квартала решений о корректировках бюджета. Отметим, что данная информация и утвержденное решение по ней, должны быть предоставлены в Департамент бюджетирования не позднее конца последнего месяца квартала. На наш взгляд, в Регламент бюджетирования должен входить раздел, посвященный порядку реализации инвестиционных проектов.

Инвестиционный проект - это ограниченный во времени уникальный комплекс взаимосвязанных мероприятий, работ, услуг, приобретений, управленческих операций и решений, в которые вкладываются денежные средства с целью получения экономических выгод в будущем (получение прибыли и/или прирост капитала предприятия). Он может предусматривать следующие объекты инвестирования средств:

- приобретение и/или капитальный ремонт основных средств;
- разработку и/или приобретение программного обеспечения;
- маркетинговые мероприятия;
- информационно-консультационные расходы;
- открытие дополнительных офисов;
- реорганизация бизнес-процессов.

Инвестиционный проект должен финансироваться за счет инвестиционного бюджета, а также иных источников.

Такой же порядок присущ реализации инновационных проектов. Однако, они могут предусматривать следующие объекты привлечения средств:

- приобретение и/или создание инновационных внеоборотных активов;
- разработка новых продуктов.

Следует отметить, что на этапе бюджетирования Центр инвестиций и Центр инноваций должны направить заявки на реализацию инвестиционных и инновационных проектов в Департамент бюджетирования для согласования. Далее по результатам согласования проекты инвестиционного и инновационного бюджетов рекомендуется вынести на рассмотрение Правления предприятия. По его решению утверждается величина бюджетов инвестиционного и инновационного проектов на следующий финансовый год. Для получения финансирования под соответствующие проекты руководители Центра инвестиций и Центра инноваций обязаны согласовать с Председателем Правления презентацию инвестиционного и инновационного проекта в стандартном формате. При необходимости добавления в стандартный формат презентации дополнительных слайдов либо адаптации существующих к условиям конкретного проекта необходимо заблаговременное (как минимум два дня для рассмотрения возможности внесения в стандартный формат изменений) письменное согласование с Генеральным директором.

Правление должно рассмотреть презентацию инвестиционного проекта и вынести решение об его утверждении, условном утверждении с доработкой или отклонение. Решение фиксируется в протоколе заседания Правления. Правлению следует утвердить, как минимум, нижеследующее:

- проект в целом;
- план реализации проекта;
- величину инвестиций в проект;
- куратора проекта от Правления и ответственного руководителя проекта;
- источник финансирования проекта;
- сроки предоставления финансирования под проект.

В случае условного утверждения проекта с доработкой в протоколе заседания Правления должны быть зафиксированы необхо-

димось доработки, срок и механизм утверждения доработанной презентации (на заседании Правления, Генеральным директором, курирующим членом Правления). Новый вариант презентации инвестиционного проекта следует согласовать с курирующим членом Правления и утвердить в соответствии с зафиксированным в протоколе заседания Правления механизмом и в указанные в нем сроки.

При этом, если протокол предусматривает утверждение проекта курирующим членом Правления или Генеральным директором, факт утверждения необходимо удостоверить визой на служебной записке, направленной курирующему члену Правления или Генеральному директору вместе с презентацией. Если протокол предусматривает утверждение доработанной презентации на заседании Правления, то рекомендуется осуществить вынесение презентаций на заседании Правления, ее рассмотрение и утверждение в порядке, описанном выше.

Финансирование под проект должно выделяться после окончательного (не условного) утверждения проекта и предъявления подтверждающих документов в сроки, указанные в утвержденной презентации инвестиционного проекта.

В случае, если инвестиционный проект в текущем отчетном году требует финансирования сверх выделенной под него суммы, с курирующим членом Правления необходимо согласовать презентацию с обоснованием получения дополнительного финансирования и расчетом показателей эффективности проекта в обязательном формате. Далее презентация должна пройти процедуру вынесения на заседание Правления, рассмотрения и утверждения в порядке, описанном выше.

Ответственность за неточность представляемых отчетных данных и неполноту ввода информации в информационную систему предприятия возлагается на руководителей центров ответственности.

Таким образом, рекомендуемый порядок регламентации процесса бюджетирования на производственных предприятиях способствует систематизации бюджетных и фактических данных с

целью контроля и анализа за исполнением бюджетов, что позволяет выявить резервы и повысить эффективность деятельности предприятия в будущем.

Литература:

1. Амнжалова Б.А. Бюджетирование как система оперативного планирования и контроля: монография. - Новосибирск: СибУПК, 2004. - 143 с.
2. Аткинсон Э.А., Банкер Р.Д., Янг СМ.. Управленческий учет. / Пер. с англ. - М.: Издательский дом «Вильямс», 2005, 878 с.
3. Бабко А.Т., Богушевский И.И. Финансовое управление промышленной фирмой: Учеб пособие; в 2-х ч. - СПб.: Изд-во ПИ-Маш, 1999. - 96 с.
4. Бадокина Е.А. Ружанская Е.А. Бюджетирование. - Сыктывкар: СГУ, 2002.- 170с.
5. Баканов М.И., Мельник М.В., Шеремет А.Д. Теория экономического анализа: Учебник. / Под ред. М.И. Баканова. - 5-е изд., перераб. и доп. - М.: Финансы и статистика, 2005. - 536 с.
6. Балабанов И.Т Основы финансового менеджмента: учеб.пособие - М: Финансы и статистика, 2001. - 525 с.
7. Белобжецкий И.А. Бухгалтерский учёт и внутренний аудит: В 2 ч. - М.: Бухгалтерский учёт, 1994. - 4.1. - 128 с.
8. Белобжецкий И.А. Финансовый контроль и новый хозяйственный механизм. - М.: Финансы, 1989. - 256 с.
9. Белова Е.Л. Построение процесса бюджетирования при формировании учетной политики организации. // Современный бухгалтер, 2009, № 3
10. Белуха Ы.Т. Контроль и ревизия в отраслях народного хозяйства: Учеб. - М.: Финансы и статистика, 1992. - 368 с.
11. Белуха Ы.Т. Судебно-бухгалтерская экспертиза. М.: Дело ЛТД, 1993. - 272 с.

ТОЛЫҚБАЕВА А.
Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ
«Есеп және аудит»
мамандығының магистранты.
Алматы қаласы

ФРАНЧАЙЗИНГТІҢ БИЗНЕСТЕ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазіргі кезде франчайзинг әр түрлі бизнестің түрлерінде пайдаланылады. Әсіресе ол келесі өнеркәсіп және қызмет көрсету саласында қарқынды түрде дамып жатыр:

- автомобильдік өнеркәсіп және автосервистің қызметкері;
- бизнесті ұйымдастыру және жүргізу бойынша көмек (бухгалтерия, іс жүргізу, жарнама және т.б.);
- құрылыс, үйлерді жөндеуге байланысты қызметтер;
- ағартуға байланысты қызмет көрсету;
- демалыс пен ойын-сауық;
- жедел қызмет көрсететін мейрамханалар, кофеханалар, дәмханалар және т.б.;
- азық-түліктік шатырлар, медициналық және косметикалық қызметтер;
- үй шаруашылығы саласындағы қызметтер;
- бөлшекті сауда және басқа да көптеген қызметтердің түрлері [1].

Сонымен франчайзингтің түсінігі әр түрлі және тіпті вариациялы айтылады. Оның былай айтылуы әр бөлек алынған мемлекеттің немесе белгілі бір халықаралық ұйымның экономикалық және құқықтық жүйелерінің ерекшелігімен байланысты.

Сонымен санаткерлік меншік әлемдік ұйымның франчайзинг бойынша нұсқасында мазмұндалған анықтамасына сәйкес. Франчайзинг – құрастырылған бизнес жүйесі және тауар таңбасы бар бір тарап – франчайзер (құқық иеленуші) басқа тұлғаға – франчайзиге бұл жүйені франшизаның иесінің талаптарына сәйкес марапаттау орнына пайдалануға рұқсат беру туралы шарт.

Франчайзинг бойынша бір компания (франчайзер) тәуелсіз адамға немесе компанияға (франчайзига) компаниясының өнімін

және қызметін сатуға құқық береді, ал франчайзи осы өнімді немесе қызметтерді франчайзердің алдын ала бизнес жүргізу бойынша белгілейтін заңдарына және ережелеріне сәйкес сатуға міндеттенеді.

Осы ережелердің барлығын іске асырудың орнына франчайзи компанияның атын, абыройын, өнімі мен қызметін, маркетингтік технологияларын, сараптамасын және қолдау механизмдерін пайдалануға рұқсат алады. Осындай құқықтарды алу үшін франчайзи франчайзерге бастапқы жарнасын жасайды, ал содан кейін ай сайынғы жарнасын төлеп тұрады.

Франчайзинг жалға беру тәрізді. Өйткені франчайзи ешқашанда тауар таңбасының толық иесі болып табылмайды, тек жай ғана оған ай сайынғы жарнасын төлеу кезеңінде тауар таңбасын пайдалануға құқығын береді.

Осы жарналардың сомалары франчайзинг шартында (келісімінде) көрсетіледі және келіссөздің нысаны болып табылады.

Франчайзер – лицензия беретін немесе өз тауар таңбасын, ноу-хау және операциялық жүйелерін пайдалану құқығын беретін компания. Мысалы, франчайзер сәтті өнім немесе қызметтер жасайды, жедел тамақтандыру мейрамханасы қызметінің ерекшеленген стилін айтып кетейік. Мысалы франчайзер бизнесті дамыту үшін ақша шығарады, жақсы атақ («брэнд-нэйм» деп аталатын) және танымал келбетін жасайды.

Компания өзінің бизнес концепциясының еңбекке қабілеттілігін және осы бизнестің сәтті «қайта өндірісін дәлелдеген соң ғана, өзінің франшизасын бизнесті осылай қайталағысы келетін кәсіпкерлерге сатып алуды ұсына бастауы мүмкін.

Франчайзи – франчайзерде бизнес жасау барысында оқу және көмек мүмкіндігін сатып алатын және франчайзердің тауар таңбасын, ноу-хау және жұмыс жүргізу жүйесін пайдалануға сервистік (роялти) төлем төлейтін адам немесе компания. Франчайзер маңызды жеткізілімдерге (материалдар, шығын қаражаттары) жиірек тиімді жеңілдіктер беріп отырады. Бұл жеңілдіктер франчайзиге франчайзерден әрқашанда өнімдерді арзан бағамен сатып алуға мүмкіндік береді. Сонымен франчайзинг кәсіпкерлерге

бизнесі арзан бағамен дамытуға мүмкіндік туғызады. Франчайзи бизнесі құрастыру және ашу бойынша көмек алғаны үшін бастапқы жарнасын жасайды. Франчайзи франчайзердің сауда таңбасымен, бизнес жүйесімен пайдалану үшін және франчайзердің қолдауы, үйретуі және консалтингі үшін ай сайынғы жарнасын төлеуге міндеттенеді. Егер барлығы жоспар бойынша жүрсе, франчайзи сәтті бизнес жүргізеді және оның кірісі қомақты болады.

Франшиза – франчайзердің франчайзиге сататын толық бизнес жүйесі болып табылады. Басқаша бұл жүйені франчайзингтік пакет деп атаса да болады. Ол пакетке әдетте франчайзердің меншігіндегі жұмыс жүргізуге арналған құралдар және тағы да басқа маңызды материалдар кіреді. Бизнесінің әр түрін франшизаға айналдырса болады. Халықаралық Франчайзинг Ассоциациясы франчайзинг әдісін пайдалануға болатын 65-тен аса шаруашылық салаларын белгілейді.

Франчайзингтің американдық доктринасында, франшиза, тауар таңбасын және басқа да таңбалары мен бейнелерді, әрлендіруді, логотиптерді, басқа да ұқсас материалдарын, жарнама әдістері және қоғамдық атақтықты жаулап алуды патенттерді және ноу-хауды, коммерциялық құпия болып табылатын бизнес жүргізу тәсілін, жабдықты, құралдарды хаттаудың әдісін, сондай-ақ стандарттық шаруашылық шараларымен мазмұндалған авторлық құқық заңымен қорғалған немесе тауар белгісін әрлендіруді тіркеген патентпен немесе басқа әдіспен пайдалануға «басымдылық құқық» сияқты анықталады.

Аталмыш жағдайда, франшиза келесі айрықша құқықтар кешенін ұсынады:

- франчайзердің фирмалық және коммерциялық белгісінің әрекет етуге құқығы;
- тауар таңбаларына, сауда белгілеріне және т.б. құқығы;
- франчайзердің меншігіндегі коммерциялық ақпаратты пайдалану құқығы.

Франция Франчайзинг Ассоциациясы, франшизаны «франчайзер-кәсіпорны және бір немесе бірнеше франчайзи – кәсіпорындарының арасындағы, нәтижесінде франчайзер кәсіпорынның

тауар таңбасымен, атауымен және әсіресе, франчайзердің бақылауымен франчайзи біржақты пайдалану жолы арқылы қолдануға тиіс ноу-хаумен басқаруды қарастырады».

Бұл жерде, франшизаның сипатты элементі болып франчайзер сотының шешімдеріне сәйкес «өзіндік, сыналған және берілетін» ноу-хауды беру болып табылады.

1977 жылғы құрылған Британия Франчайзинг Ассоциациясы (BFA – British Franchise Association), франшизаға бір тұлғамен (франчайзермен) басқа тұлғаға (франчайзиге) бақылау лицензиясын беру бойынша анықтама береді және:

а) франчайзиге франшиза кезеңінде франчайзердің меншігіндегі немесе франчайзермен ассоциацияланатын өзіндік атауын пайдалана отырып, белгілі бизнеспен айналысуға рұқсат береді немесе міндеттейді;

б) франчайзерге франшизаның нысаны болып табылатын бизнес жүргізу сапасын франшизаның барлық кезең ішінде бақылауға құқық береді;

в) франшизаның нысаны болып табылатын (кәсіпорынды ұйымдастыру, қызметкерлерді үйрету саудалауды меңгеру және т.б.) бизнесті жүргізу барысында франчайзерді франчайзиге көмек көрсетуге міндеттейді;

г) франчайзермен франчайзиге франшиза немесе тауар, қызметтер бергені үшін, франчайзиді франчайзерге франшизаның барлық кезеңінің ішінде әрдайым белгілі ақшалы сомасын төлеуге міндеттейді;

д) бұл холдинг және оның қосалқы компаниясының арасындағы немесе жеке тұлға бақылайтын компанияның арасындағы әдеттегі мәміле болып есептелмейді.

Сонымен франшиза – ең алдымен франчайзердің саудалық атауын және фирмалық технологияларын ақылы құқығы арқылы пайдалану бойынша бизнес жүргізудің шарттары белгіленген келісім-шарт.

Франшизаны сатып алушы ретінде банктен қарыз алуға келген адам жәй өз бизнесін ашқысы келген адамға қарағанда жақсы көзқарасқа ие болады. 1981 жылы «National Westminster» банкі

ірі банкілердің ішінде алғаш болып арнайы франчайзинг бөлімін ұйымдастырды. Ол индустрия туралы ақпаратты жинайды және жергілікті банк бөлімшелерінің менеджерлеріне консультация береді. Қазіргі таңда Bank of Scotland, HSBC, Royal Bank of Scotland, National Westminster арнайы франчайзинг департаменттері бар [2]. Сізді тек қана жақсы қарсы алып қана қоймай, сонымен бірге несиені өте ыңғайлы шарттарда береді. Егер жеке кәсіпкер бизнестің алғашқы құнынан 50%-дан артық несие алуға мүмкіндігі болмаса, жақсы франшизаны сатып алушы 70%-дейін несие алуға мүмкіндігі бар. Әрине, егер франшиза аса танымал болмаса, онда банк ондай несиелерді бере алмайды, себебі тәуекел деңгейі өте жоғары. Сонымен бірге сізден несие проценттерін және ссуда көлемін азырақ алуы мүмкін.

Сізге ақша беретіні немесе бермейтіні жергілікті немесе аймақтық банк бөлімінің бастығының қолында. Мысалы, National Westminster банкінде жеке бір аймақта жұмыс істейтін және тек қана франчайзинг бизнесімен жұмыс істейтін, несие беруді қарастыратын жүзге жуық менеджерлері бар. Банк бастығын жақсы, анық және тиімді жазылған бизнес-жоспар әрқашанда несие беруге итермелейді.

Бизнес-жоспар – ол әрине жоспар. Оны жаулап алу жоспары деп те атауға болады. Ол бизнес мағынасын, жаулап алатын нарықты, қолданатын қару-жарақты, қандай себептер бойынша сіз жеңіске жететіндігін және қандай трофейлерді алатыныңызды қарапайым сөздермен бейнелейді. Бизнес-жоспарда оптимизм және реализм арасында балансын қарастыру керек. Сіз өзіңізді мақтай отырып, алдыға қойған мақсатыңыз банк бастығына жете алатын шың ретінде көрінуі керек. Жоспардың стандартты түрлері болмайды. Әдетте бизнес жоспардың келесі бөлімдері болады: бизнес; нарық; маркетинг; еңбек ресурстары; сату; құрал-жабдықтар мен жұмыс орны; қаржы.

Қазақстандағы франчайзинг қарым-қатынастардың алдағы өсуі мен дамуы белгілі маңызды тарихи оқиғалармен және кезеңдерімен байланысты. Олардың кейбіреулерін қарастырайық.

Біріншіден, бұл франчайзинг қарым-қатынастарын қажетті арнада дамытатын бірнеше институттардың қалыптасуына байланы-

сты жағдайлар. Осы жоспарда бағаланбайтын рөл Қазақстан Франчайзинг Ассоциациясына (ҚФА) беріледі. Бұл институт батыстағы ұйымдар және Халықаралық франчайзинг ұйымдары тәрізді, ұлттық франчайзерлер мен франчайзидің қалыптасуына және дамуына көмектеседі. ҚФА-ның күнделікті жұмысына жинаумен, сараптамамен және франчайзингті көпшілікке тарату мақсатында анықтама таратумен, дамыту және қолдаумен қорытындылады.

ҚФА-ның бас және сенімді серіктесі жетекші банктердің бірі және қазіргі таңда АТФ Банк болып табылады. 2003 жылы қазанда АТФ Банк пен ҚФА Қазақстанда бірінші рет франшизаны алу үшін қаржыландыру бағдарламасын жүзеге асыруға кірісті.

ҚФА мен АТФ Банктің ынтасы бойынша франшизаны сатып алуға несиелеу бағдарламасы жасалған және енгізілген. ҚФА-ның бағалауы бойынша, Қазақстанда ойдағыдай 150 (жүз елу) франчайзинг бизнес-жобалары жұмыс істеп және дамып жатыр [3].

Егер франчайзинг бизнес-моделін ойдағыдай жүзеге асыру бойынша нақты мысалды алсақ, зор мақтанышпен жасанды мәрмәр және гранит өндірумен айналысатын (АҚШ, Калифорния штатында және штаб-пәтері Кембелл қаласында орналасқан) «Tiffany Marble» компаниясын алсақ болады. Бұл компания 1969 жылдан бастап әрекет етеді және қазіргі кезде оның фабрикалары франчайзинг бизнес-жобасы бойынша әлемнің 80 елінде ойдағыдай жұмыс істеп жатыр. «Tiffany Marble» компаниясының негізгі тұтынушылары (АҚШ, Канада және Қытай 90%-ға дейін жалпы өнімнің) қонақ үй бизнесінің алыптары болып табылады, олардың ішінде Хилтон, Мэрриот, Бэст Вестерн қонақ үй жүйелері. 2003 жылғы қазан айында Қарағанды қаласындағы кәсіпкерлер «Tiffany Marble» технологиясы бойынша құйма (жасанды) мәрмәр, гранит және оникс бұйымдарын өндіруге және сатуға франшизасын сатып алады. Қарағанды компаниясының өкілі тренинг пен оқуды АҚШ-та өтті. Қазақстандық «Tiffany Marble» компаниясына ағылшын тілінен барлық құжаттаманы аударуға және франшизаны игеруге және икемдеуге 9 айдан көбірек уақыт кетті. Қазақстандық «Tiffany Marble» компаниясы американдық франчайзер компаниясы тәрізді бизнесті Қазақстанда кенейтуге ізденіс жасауда. «Tiffany

Marble» тараудың ең оңай түрі – франшизаны бос қаражаттары бар және пайда берерлік бизнеске беретін заңды тұлғаларға сату. Компанияның жақындағы жоспарына франшизаны Алматы, Астана, Атырау қалаларына сату басталады.

Сонымен компания, «Tiffany Marble»-дің потенциалды инвесторларына франшизаны сатып алушыларға икемделген офферта құрастырғанда, әлеуетті сатып алушы франчайзинг туралы ештеңе білмейді деген пікір туындайды.

Қарағандының франчайзиі ерекше жаңа фабриканың жұмыскерлерінің – болашақ шеберлерінің тәжірибелік дайындығына назарын аударады. Және осы мақсатпен олар Қарағанды қаласында «Tiffany Marble» компаниясының негізгі тәжірибелі, соның ішінде тренинг орталығы болып қызмет ететін өндірісін ашты.

Қазақстанда, сондай-ақ франчайзингті қолдау және дамыту бойынша белгілі мемлекеттік саясат жүргізіледі. Сонымен заңнамалық реттеуден басқа ҚР Үкіметі негізгі бағыттарының бірі – франчайзингті дамыту болып табылатын, ҚР индустриялық-инновациялық дамуының стратегиясын қабылдады және бірте-бірте іске асыруға кірісті.

Сонымен, зерттеменің қорытындысында келесі мәселені белгілегім келеді. Қазақстанда франчайзингтің бастамасы белгілі шарада жаңа франшизалардың ойдағыдай жұмыс істеуімен және бұл секторға жаңа қызметтерді тарту мүмкіндігімен жеткілікті шартталған.

Бірақ бәрібір бұл жерде едәуір көп мәселелер және шешілмеген сұрақтар бар.

Ең негізгі мәселенің бірі, шарттық қарым-қатынастарды, олардың детализациясын және тереңдігін реттеу, сонымен қатар франчайзерді қиянатшыл франчайзиден және франчайзиді франчайзердің әдепті емес әрекетінен қорғау болып табылады.

Осы орайда, белгілі құқықтық механизмдердің жоқтығынан басқа, республикада бұл бизнес формасының дамуына, франчайзинг бизнес-жобасына қызмет көрсететін қуатты инфрақұрылымның жоқтығы кедергі келтіреді.

Шынында, шет елде франшизаларды сату процесінің айналасында үлкен қызмет көрсететін жүйелер жасалған. Солардың ішінде – кеңес беру, болашақ кәсіпорынның бизнес-жоспарын дайындау, несиелеу, жабдықтардың лизингі, франшизаның өзін әр түрлі күйреулерден сақтандыру, франшизаны алу бойынша несиелеу фактісін сақтандыру.

Дегенмен бұл механизмдер бара-бара бізде де пайда болуына және отандық франчайзингті дамытудың кемшіліктері үшін кінәні оның мемлекеттік және нарықтық енгізу механизмдерінің жетіспеушілігіне арта салуға болмайды.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Бекболат Ж. Франчайзинг ұғымы және оның Қазақстанда қалыптасу негіздері. Заң., 2006 №1. 22-б.
2. Хамидулла А. Франчайзинг. Вам нужен кредит. Евразийский вестник аудитора. 2006., № 7 (55). 49-б.
3. Бекболат Ж. Франчайзинг ұғымы және оның Қазақстанда қалыптасу негіздері. Заң., 2006 №1. 25-б.

ШМАНОВА А.

*Т.Рысқұлов атындағы ҚазЭУ
«Есеп және аудит»
мамандығының магистранты
Алматы қаласы*

ЕЛІМІЗДЕГІ ЕКІНШІ ДЕНГЕЙЛІ БАНКТЕРДІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ғылыми мәліметтерге сүйенсек, банктік жүйе нарықтық экономиканың құрылымының ең маңызды және айырылмайтын бөлігі.

Банктік жүйе –нарықтық экономиканың ең маңызды және бір тұтас құрылымдарының бірі деп танылып, банктердің және тауарлы – ақшалай қарым –қатынастардың дамуы тари-

хи тұрғыдан қатарлас жүреді және де олар бір – бірімен өзара тығыз байланысты болып келеді. Банктер халық шаруашылығы қызметінің барлық деңгейіндегі басқарумен тікелей байланысты болады. Олар арқылы ұдайы өндіріс үрдісіне қатысушылардың экономикалық мүдделерін қанағаттандыру жүзеге асырылады. Банктер қаржылық делдал ретінде шаруашылық органдардың капиталдарын, халықтық жинақтарын және шаруашылық қызметтің үрдісінде босаған басқа да бос ақша қаражаттарын тарта отырып, қарыз алушылардың уақытша пайдалануына береді, ақшалай есеп айырысу жүргізеді және экономика үшін басқада көптеген қызмет көрсетеді, соның арқасында өндірістің тиімділігі мен қоғамдық өнімнің айналысына тікелей ықпал етеді.

Еліміздегі осы банк тұрғысынан алғандағы мәселелерді қозғайтын болсақ, қазіргі таңдағы екінші деңгейдегі банктердің акцияларын шетелдік банктердің сатып алулары – дұрыс мәселе. Неге десеңіз, біздің республикада капиталы, активі жағынан үш-төрттірі банк бар. Бірақ осы банктердің барлығының капиталын қосқанда Американың бір ғана банкінің капиталына, активіне жетпейді. Егер шетелдік термен бірге жұмыс жасайтын болса, онда капиталы да, активі де көбеюі мүмкін. Екінші мәселе – біз бірнеше жыл бойы нарықтық қатынаста өмір сүріп келе жатырмыз, сол уақыттан бері нарық заңына бейімделген жаңа банк жүйесімен қызмет жасап келеміз. Ал шетелдерде бірнеше жүздеген жылдар бойы осы нарық заңы бойынша жұмыс істеп жатқан банктер бар. Сондықтан біздің елімізге келіп жатқан банктер жүйесі қай жылдан бастап құрылған, инфрақұрылымы, қазіргі деңгейі қандай, осыған қарап біздің реттегіштер – Ұлттық банк, Қаржы нарығын бақылау және реттеу агенттігі жұмыс істеуге тиіс. Екінші жағынан, өз банктеріміз шетелдік банктермен қоян-қолтық жұмыс жасайтын болса, онда басқару жүйесінде, менеджменттерінде өте көп өзгеріс болады. Қарап отырсаңыздар, біздің банктердің бастықтары мен орта буын менеджерлерінің бәрі шетелде оқып, қызмет жасаған жоқ қой. Егер шетелдік банктер біздің банктердің активтерін сатып алып, бізде жұмыс істейтін болса, шетелдік банк жүйесінің жұмыс істеу тәсілін үйренеді. Бұл жағынан ұлттық кадрды,

ұлттық банк жүйесін халықаралық банк жүйесіне, халықаралық менеджменттің дәрежесіне көтеруге өте игі әсер етереді. Тек отандық банктердің акциясын сатып алғанда жасалған келісімшарт бойынша шетелдікбанктер уәдесінде тұруы керек.

Бұл үрдіс дүниежүзінде болып жатыр. Дамудың бір түрі. Біздің өз банктеріміздің де шетелдерде жұмыс жасап жатқандары бар [1].

Банкке сапалық тұрғыдан баға беру қаржылық жағдайы мен тәуекелдерді басқару жүйесіне талдау жасау негізінде, оның сенімділігін анықтауға мүмкіндік береді. Бұл ретте осындай баға берудің екі тәсілі қолданылады.

Бірінші тәсіл банк аралық қатынастарды ұйымдастыру кезінде пайдаланылады. Ол банктер арасындағы есеп айырысу мен несие операцияларының жағдайларын анықтау үшін, негізінен, жеке талдау әдістемесіне негізделеді. Екінші тәсілге бүкіл немесе коммерциялық банктердің басым көпшілігі соған тартылатын коммерциялық банктер қызметіне тәуелсіз сараптама жасау тән. Оларды рейтингтік бағалау, сараптаманың нәтижесі болып табылады. Коммерциялық банктерге рейтингтік баға беруді тәуелсіз рейтингтік агенттерге, сондай – ақ елдің үкіметі атынан банктік қадағалауды жүзеге асыратын ұйымдар жүргізе алады.

Рейтингтік агенттіктер бағалауды жүргізу үшін, негізінен, ашық түрде баспасөзге жарияланатын банктер есептіліктерінің материалдарын пайдаланады. Агенттіктер коммерциялық банктерден сенімдігін бағалаудың өзіндік әдістемелерін әзірлейді. Бағалау нәтижелері баспасөзде жарияланады.

Мемлекеттік банктік қадағалау органдары жүзеге асыратын рейтингтік бағалау коммерциялық банктердің сенімділігі туралы барынша толық және терең түсінік береді.

Банктік қадағалау елдің экономикалық өсуінің, банктерге деген салымшылар сенімін арттырудың маңызды факторы ретінде, банк секторының қауіпсіздігіне кепілдік беру үшін қандай бір болсын елдердің үкіметі пайдаланатын жүйе болып саналады.

Жалпы қаржылық жағдайды анықтауда банктің негізі көрсеткіштерін және капиталдың құрылымын анықтауды қажет

етеді. Банктің қаржылық жағдайын жан-жақты тексерулер барысында мынадай сұрақтар қамтылады:

1. Банктің қаржылық жағдайымен жүргізілетін операциялардың саласын анықтау. Бұл активтер мен кассаны түгендеу, ішкі бақылау шараларын орындауын қамтиды.

2. Басқару сапасын бағалау, олар мыналарды қамтиды:

- операторлар жағынан басшылықтың бақылауын бағалау;
- банк басшылығына берілген құзіреттер мен олардың жүзеге асу
- қызметкерлердің қызметке сәйкестігін және қайта дайындау тәртібі;
- иерархиялық құрылым мен екі жақты бақылау.

3. Заңдар мен инструкцияларды сақтауына бақылау жасау. Құжаттар мен заңдардың және белгіленген әдістердің сақталуын тексеру.

4. Бухгалтерлік есеп беруді жүргізудің дәлдігі. Аудиторлық тексеру нәтижесінде алынған санкциялар мен рекомендацияларды сақтау, келісімдер.

5. Активтердің сапасын тексеру.

Операторлар кеңесімен жасалған несие саясатының толықтығы мынадай бағыттарды қамтиды: жеке тұлғалар мен компанияларға берілетін несиелердің қатынасы; банктер үшін қолайлы бағалы қағаздардың түрлері; бағалау тәртібі; несиелердің шекті көлемі; несиені бағалау әдістемесі; несиенің қайтарылуы мен несиелік қабілеттілігін бақылау; несиенің «ескіруі», пайыздардың тоқтатылуы мен несие бойынша шығындарды жабу[2].

Қазіргі банк жүйесі – бұл кез келген дамыған мемлекеттің ұлттық шаруашылығының аса маңызды саласы. Оның тәжірибелік рөлі, оның мемлекеттегі төлемдер мен есептерді басқаруымен, өзінің коммерциялық келісімдерінің көп бөлігін салымдар, инвестициялар және несиелік операциялар арқылы жүзеге асырумен, басқа да қаржылық делдалдармен қатар, банктер халықтың сақталымдарын фирмалар мен өндірістік құрылымдарға бағытталуымен анықталады.

Екінші деңгейлі банктер – кәсіпорындар мен мекемелерге, халыққа әр түрлі банктік қызмет көрсететін мемлекеттік емес ірі не-

сие беру мекемесі. Олар үкіметтің, іскерлер мен миллиондаған жеке тұлғалардың салымдарын шоғырландыра отырып, қаржы жүйесінің орталығы болып қала береді. Коммерциялық банктер қарыздық және инвестициялық операциялар арқылы өздерінің әр түрлі қорларына қарыз алушылардың қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Екінші деңгейлі банктер мемлекеттің қаржылық-несиелік саясаты бойынша әрекет ете отырып, айналымдағы эмиссияның, қолдағы бар ақша көлемін қосып жалпы массаның айналым жылдамдығына әсер етіп, ақша ағынының қозғалысын реттейді. Ақша массасы өсуінің тұрақтануы – бұл инфляция қарқынының төмендеуінің кепілі, баға деңгейі тұрақтылығының қамтамасыз етілуі және оған қол жеткізілген жағдайда нарықтық қатынастар халық шаруашылығының экономикасына ең тиімді түрде әсер етеді.

Отандық банктерге қолдау жасай отырып, мемлекет олардың ішкі экономика мен нақты секторды кредиттеу көлемін сақтайтындықтарына, атапайтқанда, шағын және орта бизнес субъектілерін қаржыландыруларына және ипотекалық несиелеу бойынша қолайлы жағдайды белгілейтіндіктеріне сенім артуда.

Мемлекеттің мақсаты - жалпы жүйе тұрақтылығын қолдау және сақтау. Бұл мақсаттар үшін Қазақстанда тиісті реттеу мен қадағалау, сондай-ақ депозиттерге кепілдік беру жүйесі бар. Жүйе тұрақтылығына қауіп төнген жағдайларда мемлекет банк секторына жағдайды тұрақтандыруға қажетті тәртіпте және көлемде қаржылық қолдау көрсетеді.

Қазіргі кезде негізгі дәстүрлі қызметтерге бұрынғыша салымдартарту мен қарыздар беру жатады. Банктер өз пайдаларының көп бөлігін осы операциялар бойынша пайызды қайырмаданады. Бірақ осы екі қызметтің өңірегінде банктік өнімдердің көптеген нысандары жасалынып шығуы мүмкін.

Қазіргі кезде әмбебап банктер банк қызметтерінің және қаржылық қызметтердің барлық аспектілерін түгелдей қамтитын өнімдердің кең қатарын ұсынады. Осы кезде басқа банктер бәсекелестік артықшылықты жаулап алу және оны мықты түрде сақтандырып қалу мақсатымен қатаң түрде белгілі бір қызметтер түрлерін көрсетуге мамандануға тырысады.

Қазақстанның алдыңғы қатарлы екінші деңгейлі банктері өзінің табыс базасын кеңейту үшін, табыстылықты және бәсекелік

қабілеттілігін жоғарлату үшін өзінің клиенттеріне кең ауқымды операциялар мен қызметтер көрсетуге ұмтылатыны белгілі. Бұл жерде есте ұстайтын жағдай, банк қызметінің дамуы клиенттер және банктің өзі үшін минималды шығындармен банк қызметтерін көрсетуді, клиенттерге қажетті қызметтерге қолайлы бағаларды пайдалануды білдіреді.

Қазақстандық екінші деңгейлі банктер меншікті операцияларының негізінде жеткілікті тәжірибе жинақтап, оның ішінде клиенттерді несиелей отырып, экономиканың нақты қажеттеліктерін қанағатандырушылар болып отыр. Жоғары өтімділікті сақтай отырып, экономикалық өсуге септігін тигізуде.

Қазіргі дамып жатқан ақпараттық технологиялар заманында өз шаруашылығын жалғастыру үшін, қызмет ауқымын кеңейтіп, жоғары пайдаға қолжеткізу үшін көптеген кәсіпорындар тауардың жаңа түрін шығаруға, жаңа қызметтерді ұсынуға ұмтылуда. Осыған орай банктер де жаңа қызметтерді ендіруге және бұрынғы қызметтерді жетілдіруге үлкен назарын аударып отыр. Жаңа қызметтерге пластикалық карточкалар, банк аралық электрондық есеп-айырысулар, әлемдік Интернет байланыс жүйесіндегі қаржы нарығының құрылуы жатады[3].

Сондықтан, қорыта келгенде қазіргі таңда еліміздің банк саласында мемлекеттік қадағалаудың болғаны абзал, сонымен қатар қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етудің бір ерекшелігі – мемлекеттік әсер ету тетігінің өз деңгейінде болуы. Мемлекет тиесілі заңнамалық актілерді қабылдау арқылы ғана банктерге белгілі бір деңгейде әсер ете алады. Сондықтан мемлекет бұл саладағы барлық мәселелерді қамтитын Қаржы кодексін қабылдаса жөн болар еді. Бұдан басқа мемлекеттің ықпал ету тетігі жоқ, өйткені мемлекеттегі екінші деңгейдегі банктердің барлығы дерлік жеке меншік негізде қызмет етіп келеді.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Мәжитов. Д. Айкын :: №174 (1111). 17 қыркүйек 2008 жыл.
2. Бекешева Д.А. Екінші деңгейлі банктер қызметінің рейтингін қалыптастырудың мәселелері. Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті, мақала.
3. <http://www.group-global.org/ru/publication/view/> сайты.

**ЕСЕП, АУДИТ ЖӘНЕ ТАЛДАУ: ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҒЫЛЫМДЫ
ДАМЫТУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПРАКТИКАЛЫҚ
АСПЕКТІЛЕРІ**

**УЧЕТ, АУДИТ И АНАЛИЗ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И
ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОЙ
НАУКИ**

**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯ
МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ
КОНФЕРЕНЦИЯ**

Сборник / Жинақ

Компьютерная верстка

*Ибрагимовой З.А.
Нусупалиевой М.С.
Молдашевой У.Ж.*

Подписано в печать 27.02.2014.
Формат 60x84^{1/16}. Объем 82,1 п.л.
Усл.п.л. 76,3. Уч-изд.л. 62,4. Тираж 180 экз.
Заказ №1/26-14. Электронный вариант.

ТОО «Издательство «Экономика»
050063, г. Алматы, ул. Саина 81

Материалы даны в авторской редакции.
За их содержание ответственность несут авторы

ISBN 978-601-225-634-5

